

تہ فسیری قورئانی بہ رزو بہ پیز

بہ رگی سی و سیئہ م
سوورہ قہ کافی

(العلق) و (القدر) و (البینۃ) و (الزلزلۃ) و (العادیات)
(القارعة) و (التکاثر) و (العصر) و (الہمزۃ) و (الفیل)
(قریش) و (الماعون) و (الکوثر) و (الکافرون) و (النصر)
(المسد) و (الإخلاص) و (الفلق) و (الناس)

عہ علی بابیر

راڳه پانڌني هڪڙي مائوٽا عهدي باڳير

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store




نه ٿورو ڪوئي ٻيو به ڪنهن نه ڪنهن
 Alibapir.net or Social media
 تڏي هڪڙي ٻيو مائوٽا عهدي باڳير



www.alibapir.net

English = عربي = گودي

علي بابا Alibapir

علي بابا Alibapir

ڪهڙي

راڳه پانڌني هڪڙي مائوٽا عهدي باڳير

Twitter WhatsApp Telegram





ته فسيري نوزده سووپه ته کاني

العَلَّاقِ تَاكو النَّاسِ

تەفسیری نۆزده سوورەتەکانی

الْعَلَقِ تَاكُو الْبَشَرِ

نووسینی : عەلی باپیر

دیزاینی ناوهوه : زەردەشت کاوانی

چاپی یەكەم ١٤٤٥ك - ٢٠٢٤ز

٨٥٦ لاپهه

١٧*٢٤ سم

بابەت : ئایینی

له بهرئوه بهرایهتی گشتی کتیبخانه گشتیه کان - ههریمی کوردستان

ژماره سپاردنی (٧) ی سالی ٢٠١٢ پیدراوه

تەفسیری نۆزدە سوورەتەکانی

الْعَلَقُ تَاكُو الْبَشَرِ

نووسینی: عەلی باپیر



پێشهکی ئەم تەفسیره بەگشتیی

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ (۱۰۲) آل عمران.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ (۱) النساء.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ (۷۰) يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ (۷۱) الأحزاب.

أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كَلَامُ اللَّهِ، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا، وَكُلُّ مُحَدَّثَةٍ بِدْعَةٍ، وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ^(۱).

خوێنه‌ره به‌ڕیزو خوێشه‌یسته‌کان!

هیچ گومانێ تێدانییه - بۆ مرووفی ب‌پروادار - که ئەو تەمەنە‌ی له خزمەت دوایی‌ن کتییی خوا (قورئان)دا به‌سه‌رده‌بری، جا به‌هەر شیوه‌یه‌ک له شیوه‌کانی له خزمەتدابووندا ب‌ی؛ خوێندنه‌وه، تیفکرین و رامان، فێرکردن، کارپێکردن ... هتد، به‌باشترین جیگرتن جیگا ده‌گرێ و، خواوه‌نه‌که‌ی له دنیاو دوا‌پوژدا لێی به‌هه‌رمه‌نده.

(۱) ئەوه پێی ده‌گوترێ: (خطبة الحاجة) که پێغه‌مبه‌ر ﷺ هاوه‌لانی به‌ڕیزی فێرده‌کرد، پێش هه‌ر قسه‌یه‌کی گ‌رنگ، بیلێن، وه‌ک وتاری جومعه‌و داخوازیی‌کردن (خطبة)و... هتدو، ئەم وتاره، هه‌رکام له: الترمذی: (۱۱۰۵)، النسائی: (۱۱۰۴)، ابن ماجه: (۱۸۹۲) أحمد: (۳۷۲۰)، الطبرانی: (۲۴۱۴) هیناویانه‌و (مسلم)یش به‌شیکی هیناوه.

منیش - که وهك باسکردنی چاکه ی خوا (التحدّث بنعمة الله) ده یخه مه پروو- له وهقی فامم کردۆته وه، خوای به به زه یی و به خشه ر چاکه ی له گه ل کردووم و، به فهرماشتی به رزو بئ وینه ی خۆیه وه سه رگه رمی کردووم و، به ر له ته مه نی بیست سالییه وه هیدایه تی داوم، قورئانی به ریزو پیز له به ر بکه م و، سه رقالی خۆینده وه ی ته فسیره کانی قورئان و، تیه و پامانی ئایه ته پر به ره که ته کانی و، لیۆردبوونه وه یان بم.

هه ر بۆیه ش تیکرای کتیب و نامیلکه و وتارو ده رسه کانم، که م و زۆر له به ر پۆشنایی قورئان دابوون، که دیاره هه ر ئه مه ش شتیکی سرووشتییه؛ ئاخه ر ئایا ئیسلام، بێجگه له قورئان پاشان سوننه تی پیغه مبه ر ﷺ، که ئه ویش هه ر روونکردنه وه ی قورئان و چۆنیه تی جیبه جێکردن و کارپیکردنیه تی، شتیکی دیکه یه؟! بێگومان نه خێر.

ئنجا له میژ سالیش بوو، که براو خوشکانێکی دلسۆزی نزیك و ئاشنام، داوایان لێده کردم که ده ست بکه م به دانانی ته فسیرو لیکدانه وه یه کی قورئان، هه تا له ره مه زانی سالی (١٤٢٨) دا هاته دلمه وه، که ناوی خوای لیبه ینم و ده ست به و کاره گه و ره و گرنگه بکه م، به لکو ورده ورده به پیی بواریو ده رفه ت، هه رساله هه ندیک لئ ئه نجام بده م، له گه ل سه رقایی زۆرو جوړاو جوړیشدا، هه تا ده رفه تیکی وام بۆ ده ره خستی که بتوانم خیرایی تیدا بکه م و خۆمی بۆ یه کلایی (متفرغ) بکه مه وه و، خوا پشتیوان بئ ته وای بکه م، ئه گه ر ته مه ن به به ریه وه مابئ.

سه رچاوه ی دانانی ئه م ته فسیرو لیکدانه وه یه شم، وێرای سه رنجدانی زۆربه ی ئه و ته فسیرانه ی که باون و، ده ستم پێیان گه یشتوه، بریتیه له وردبوونه وه و تیه و پامانی خۆم له خودی قورئان، چونکه بێگومان قورئان: هه ندیک هه ندیک پروون ده کاته وه: (القرآنُ يُفَسِّرُ بَعْضُهُ بَعْضًا)، پاشان سوننه تی پیغه مبه ری خوا ﷺ، چونکه پیغه مبه ری خواش پروونکه ره وه (مبین)ی قورئانه، وهك خوا ﷺ فه رموویه تی:

﴿...وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ ﴿٤٤﴾ النحل.

واتە: ھەر ھە زیکرمان بۆ لای توۆ ناردۆتە خوار، تاکو ئەو ھە بۆ خەلکی
نیراوەتە خوار، بۆیان پروون بکە یەو، وە بەلکو خووشیان بیربکەنەو.

ئومیدیشم وایە - بە یارمەتی خوای بەخشەر ﷻ - شایستەیی ئەو ھەبێ
تەفسیرۆ لیکدانەو یەکی وا بۆ قورئان پیشکەش بە مسوڵمانانی کوردستان بکەم،
کە لە قورئان بوە شایستەو، مایە بە ھەر و سوودی خوینەرانی، بە تاییەتیش
کە زیاتر لە سی (۳۰) ساللە لە گەڵ قورئانی بەرزو مەزن و تەفسیرەکانی و کتییەکانی
سوننەتدا خەریکم و، دەیان کتیب و بەرھەمی جوړاوجۆرم لە زۆربەیی بوارەکانی
زانستەکانی شەریعەتدا پیشکەش کردوون.

شایانی باسیشە کە ئەو بیست و دوو مانگ زیندانی کرانەم لە لایەن ئەمریکاو
- لە (۲۰۰۳/۷/۱۰ تا کو: ۲۰۰۵/۴/۲۸) - دەر فەتییکی گەرەو گەرنگ بوو، بۆ زیاتر
پیدا قوولبوونەو ھە کتییی خوا (تبارک و تعالی) و، بۆ پەیدا بوونی تێگەشتنی
تاییەت لە بارەیی زۆریک لە ئایەتەکانییەو، ئەم راستییەش لە مەسووعەیی:
(الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تعالى) دا زۆر چاک درەوشاوەتەو^(۱)، بەلام
ھەلبەتە نالیم و ھیچکەشیش بۆی نیە بلی: کە ئەم تەفسیرەیی من تیروتەواو،
چونکە وێرانی سنوورداریبوونی توانا و پرستم، لە بەرانبەر کتییی لە ھەموو
پرویکەو ھە پەھا (مطلق) و بیسنوور (لا محدود)ی خوا، نەشموستو کە زۆر
بەملاولادا بچم و بچمە نێو ھەندیک وردە کارییەو، کە یان من تێیدا پسپۆرو

(۱) ئەو مەسووعەییە ئیستا چاپ کراو، کە ووتۆتە بەردەستی خوینەرانی و، سەرچەم
ھەشت بەرگ و دەوری سی ھەزار و پینج سەد (۳۵۰۰) لاپەرەییو، ھەولمداو بە گشتی
تێیدا باسی سەرچەم لایەنەکانی ئیسلام بکەم و، تاکە سەرچاوەشم قورئان بوو، وێرانی
دەقەکانی سوننەت، کە لە ھۆش (ذاکرة) دا بووون.

شایانی باسە ئەو مەسووعەییە لە چاپی دوو ھەمی دا، کراو بە دوازدە (۱۲) کتییی سەر بە خو،
بە مەبەستی ئاسانتر سوود لێ بینرانی .

شاره زانیم، یان خوینهر پیویستی پئی نیه، له کاتیکدا دهیهوئی له قورئان تیښگات و، بزانی خوا (تبارک وتعالی) راسته وخو چی پئی فهرمووه؟!

نجا هر لیره شهوه به پیویستی ده زانم پر به دل سوپاسی ئه و برا گهنجه پرووچ سووک و گورج و گوّل و دلسوژه بکه م (حه زی نه کرد ناوی بهینم)، که هه لسا به نووسینه وه و هیئانه سهر کاغزه و، پاشان تایپکردن و دواپی پیداچوونه وه و هه له گیری، سهرجه م ئه م زنجیره ده رسه، که له ئه سلدا له شیوه ی وتار (محاضرة) دا پیشکesh کراون، هه روه ها هه لسا به (تخریج) ی سهرجه م ده قه کانی سوننه ت، له سهرچاوه متمانه پیکراوه کانه وه و، زه حمه ت و ماندوو بوونیکی زوری به سهرجه م به رگه کانی ئه م تهفسیره وه کیشاوه، خوا به باشتین شیوه یاداشتی بداته وه و، هه ر صالح و ساغ و سه لامه ت و سهر به رزبی^(۱)، له خوا ی به رزو بیتها و تاش داوا کارم ئه و جوړه گهنج و لاوانه له کوړان و کچان، له یتو گه له که ماندا، زور بکات .

شایانی باسیشه که تیمه له م تهفسیره ماندا، باسی به ش (جزء) ه کانی قورئان و دابه شکردنه کانی دیکه ی وه ک: - (حزب) - ناکه یین، چونکه هه ر سووپه ټیک بوخوئی شتیکی سهر به خویره و، سهرجه م ئایه ته کانی وه ک ئالقه کانی زنجیریک پیکه وه په یوه ستن و، ئاشکراشه که دابه شکرانی سهرجه م قورئان بو سی (۳۰) به ش (جزء) و شه ست (۶۰) (حزب)، شتیکه له لایه ن زانایانه وه کراوه، بو ئاسانکاری خویندنی قورئان، دیاره تیمه له دابه شکردنی به رگه کانی ئه م تهفسیره شدا، دیسان حیساب بو به شه کان (أجزاء) ی ناکه یین و، به گویره ی سووپه ته کان، به رگه کانی دیاری ده که یین.

(۱) ئه و برا دلسوژه ئیستاش پاش ته و او کردنی زور به ی قورئان، لیپراوانه به رده وامه و عه زمیشی جه زم کردوه، که ئه گهر ته مه ئان به رده وام بی، هه تا کو تایی ئه م تهفسیره سهرگهرمی کاره که ی بی .

دوا قسەشم ئەوەیە کە:

ئەم تەفسیرە - وەك پیشتر گوتمان - لە ئەسڵدا بەشیوەی دەرس و وتار
پیشکەش کراوە، بەلام دواتر خۆم دووجار بە وردیی پێیدا چوومەووە، بەپێی
پێویست دەستکارییم کردووە، دیارە هەموو دەرسیکیش بەناوی خواو ستایشی
خوا ﷻ دەستی پیکردووە، بەلام ئێمە لە سەرەتای دەرسەکانەو، ئەوانەمان
لابردووە، بۆ زۆر دووبارە نەبوونەووە، ئەو (خطبة الحاجة)یە لە سەرەتای ئەم
پیشەکییەو هاتو، لەجیاتی سەرەتای سەرجهەم دەرسەکانە.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ،

وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

دووشەممە ۲۵ رجب ۱۴۳۲

۲۰۱۱/۶/۲۷

هەولێر

به رچا و روونییه کی گرنگ

له باره ی ئهم تهفسیره وه

خوینه ری به ریز !

هه رچه نده له (پیشه کی گشتی) ئهم تهفسیره دا باسمان کردوه که بۆ نووسینی ئهم تهفسیره، له هه موو ئهو تهفسیره باوانه ی ده ستم پێیان گه یشتوه، به هه ره مه ند بووم، هه روه ها له کو تایى هه ر به رگێکی ئهم تهفسیره دا، سه رجه م ئهو تهفسیره نه ی که م و زۆر لێیان سوودمه ند بووم، ناوه کانیا مان به ریز نووسیون^(۱)، به لام لیره ش وه ک جه ختکردنه وه ی زیاترو به رچا و روونی باشت بۆ ئیوه ی به ریز ده لیم :

مادام ناوی تهفسیره کا مان نووسیوه، نه پێویست ده کات و نه ده شگونجی، بۆ هه ر تیگه یشت و بیروکه یه ک، که زۆربه ی تهفسیره کان له باره ی ئایه تیکه وه، یان رسته و برگه یه کی ئایه تیکه وه، ده یه ی نین، ئیمه هه موو چارێ ناوی ئهو تهفسیره نه بێنین، به لام بێگومان هه ر کات بیروکه و تیگه یشتنێکی تایبه تی یه کێک له تهفسیره کان هه بێ و بکه وێته به رچاوم، ئنجا چ په سندی بکه م، چ په فزی بکه م، هه ر کات به پێویستی بزانه م، به تایبه ت ئاماژه ی پێده که م، ئه گه رنا به ئاماژه ی گشتی و به نووسینی ناوی تهفسیره کان له کو تایى هه ر به رگێک دا، ئیکتیفا ده که م و، زۆریش له ئه مانه تی زانستی (الأمانة العلمیة) ده خه فتیم و مه به ستمه ره چاوی بکه م، چونکه ئه مینی و ئه مانه ت پارێزی، ره وشتێکی گه وره و به رزی مسوولمانه تییه .

(۱) دوا یی وا به باش زانه ناوی تهفسیره کان لایرین و، له کو تایى کو ی به رگه کا نی [تهفسیری قورئانی به رز و به ییز] دا ده یان نووسین.

شاينى باسشە جارى وا ھەيە بىرۆكەو تىگەشتىكى تايەتتى خۆم، دەر بارەى
 كۆمەلە ئايەتتىك يان ئايەتتىك يان پستەو بىرگەيەكى ئايەتتىك، بۆ دروست دەبى،
 ۋەك تىگەشتىن و بۆچوونى خۆم دەينووسم، كەچى پەنگە لە تەفسىرەكانى
 دىكەش - يەككىيان يان زياتر - دا ھەبى، ئەوئش بەھۆى ئەوۋەيە كە من
 ئەو تەفسىرەم نەكەوتۆتە بەر دىدە، يان دىتوومەو لەيادم نەماۋە.



پېئىشەكى ئەم بەرگە

الحمد لله حق حمده والصلاة والسلام والبركات من الله تعالى على محمد عبده المصطفى
وآله المهتدين بهديه من الصحب والأزواج والقراة والتابعين السالكين لدربه.

بەرپـزان!

ئەمە بەرگى سى و سىيەم و كۆتايى تەفسىرى قورئانى بەرز و بەپىزە و شازدە (۱۶)
سوۋرەتەكى كۆتايى قورئانى بەپىزى گرتوونە خۇي: (العلق-الناس).

ئەم بەرگەش بەھەمان شىۋازى بەرگە پېشووھەكان بەھەوت قۇناغ سوۋرەتەكانمان
تەفسىر كىردوون و، چەمك و واتاي ئايەتە بەپىزەكانمان پوون كىردوونەتەوھ.

ھەرۋەھا ژمارەيەكى زۆرى كورته باس كراونە ئىواخنى تەفسىرى ئايەتەكان، بەم
جۆرەى خوارى:

يەكەم: لەسوۋرەتى (العلق) دا:

۱- پىنج ھەلۋەستە لەبەردەم ئەو پىنج ئايەتەدا (۱-۵).

۲- كورته باسىك دەر بارەى (بوونناسى ئىسلامى).

دوۋەم: لەسوۋرەتى (القدر) دا:

كورته باسىك لەبارەى شەۋى قەدرەوھ.

سىيەم: لەسوۋرەتى (البينة) دا:

۱- سى كورته سەرنج.

۲- چوار سەرنجى گىرگ.

چوارەم: لەسوۋرەتى (الزلزلة) دا:

كورته لىكۆلىنەوھەيك لەبارەى ھەردووك ئايەتى (۸و۷) و دىتنى مروؤ بۆ چاكەو خراپەكانى.

پینجەم: لە سوورەتی (القارعة) دا:

چەند دەقیکی سوونەت لەبارەی چەمک و واتای ئەم سوورەتەو.

شەشەم: لە سوورەتی (التكاثر) دا:

۱- نۆ فەرموودە لەبارەی لێپرسراوەو لەسەر نازونیمەتەکان.

۲- کورتە باسیک لەبارەی مامەڵە لەگەڵ مردووان دا.

حەوتەم: لە سوورەتی (العصر) دا:

کورتە باسیک لەبارەی پوونکردنەوێ ئیمانەو.

هەشتەم: لە سوورەتی (الفيل) دا:

۱- کورتە بەسەرھاتی ھاوێلانی فیل.

۲- نۆ وردە سەرنج دەربارەی ئەم سوورەتە.

نۆیەم: لە سوورەتی (القريش) دا:

۱- پینج سەرنج لەبارەی ئەم سوورەتە موبارەکەو.

۲- کورتە باسیک لەبارەی خوا پەرستییهو.

دەیەم: لە سوورەتی (الماعون) دا:

پێوەر و تەرازوویەکی گەرم بۆ ھەڵسەنگاندنی خەڵک.

یازدەھەم: لە سوورەتی (الکوثر) دا:

کورتە باسیک لەبارەی بێ پروایی و ھۆکارەکانییهو.

دوازدەھەم: لە سوورەتی (النصر) دا:

۱- کورته باسیک له به سه رهاتی فه تحی مه ککه.

۲- کورته باسیک ده باره ی ټاین له بهر تیشکی ټهم ټایه ته به پیږه وه ﴿وَرَأَيْتَ
النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا﴾

سیږده یه م: له سووړه تی (الحسد) دا:

پیښج هه لوه سته ی پیښج هه لوه سته له باره ی ټهم سووړه ته وه.

چوارده یه م: له سووړه تی (الإخلاص) دا:

۱- جهوت ورده سه رنج له باره ی سووړه تی (الإخلاص) وه.

۲- پیگه و گه وره یی ټهم سووړه ته و سووړه تی (الکافرون) و پاداشتی خویندنه وه یان.

پازده یه م: له سووړه تی (الفلق) دا:

۱- کورته باسیک: پیگه ی فه له ق و ناس و جادوولیکرانی پیغه مبه ری خوا.

۲- قسه یه کی کورت و پوخت له باره ی جادوولیکرانی پیغه مبه ری خوا وه.

شازده یه م: له سووړه تی (الناس) دا:

کورته باسیک له باره ی سووړه تی (الفلق) و سووړه تی (الناس) وه.

هیواداریشم ټهم بهرگه ش وه ک بهرگه پیشو وه کانی به نه فه س دریژ و پامانه وه

بخویند ریته وه و بهر وه سوودی شایسته ی لیوه ربگیری.

سبحان ربک رب العزة عما یصفون، وسلام علی المرسلین، والحمد لله رب العالمین.

۱۶/۴/۱۴۴۵ ک - ۳۱/۱۰/۱۴۲۰ ز هه ولیر

تەفسیری سوورپەتی

الْعَلَق

دەستپیک

بەرێزان!

ئەمڕۆ کە (۱۵)ی (ذی الحجة)ی سالی (۱۴۴۱)ی کۆچی، بەرانبەر (۲۰۲۰/۸/۱۵) ی زاینی، لە شاری دێرینی هەولێر، خوا پشتیوان بۆ دەست دەکەین بە تەفسیر کردنی سوورەتی (العلق)، سەرەتاش پێناسە و نێوەڕۆکی ئەو سوورەتە لە ھەوت بڕگەدا دەخەینەروو:

پێناسە و سوورەتی (العلق) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە موبارەكە ناوی ھەرە باوی: (سُورَةُ الْعَلَقِ)ە، بەلام وێرای ئەوە، ئەم ناوانەشی بۆ بەكارھێناون:

۱- (سورة اقرأ باسم ربك).

۲- (سورة اقرأ باسم ربك الذي خلق).

۳- (سورة اقرأ).

۴- (سورة اقرأ والعلق).

۵- (سورة القلم).

دووه م: شویتنی دابه زینی:

ئەم سوورەتە موبارەکە لە شاری مەککە دابەزیو، بگرە پێنج ئایەتی سەرەتای، یەکەمین ئایەتن کە لە ئەشکەوتی حیراندا دابەزیو، سەر دلی بەرزو پاکێ موحەممەد صەلات و سەلامی خوای لەسەر بێ.

لەو بارەووش ئەم دەقە دینین:

(عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: أَوَّلُ مَا نَزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ هَمْزَةُ سُورَةِ إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ) (أورده السيوطي في الدر المنثور: ج ٨، ص ٦٥٠، وزاد نسبه لابن الضريس والطبراني وابن مردويه، الإستيعاب في بيان الأسباب: ج ٣، ص ٥٣٤، قال مؤلفا الإستيعاب: صحيح لغيره).

واتە: عەبدوللای کوری عەباس ر. ه. گوتووێتی: یەکەمین شتێک کە لە قورئان لە مەککە دابەزی، بریتی بوو لە: ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾ واتە: ئەمە یەکەمین ئایەت بوو، هەروەها چوار ئایەتە کە دوا ویش.

سێیه م: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزین دا:

لە موصحفدا ژمارە کە: (٩٦) و، لە دابەزیندا ژمارە کە: (١) ه، بە تاییەت پێنج ئایەتی سەرەتای، بەلام بێگومان ئەوەی دیکە دواتر بوو، کە دوا یی لە کاتی تەفسیرکردنی ئایەتەکاندا، زیاتر پروونی دەکەینهوه.

چوارە م: ژمارە ئایەتەکانی:

ئایەتەکانی ئەم سوورەتە، سێ ژمارەیان بو داناون:

أ- خەلکی مەدینەو مەککە ژمارە بیست (٢٠) یان داناو.

ب- خەلکی شام ژمارە هەژدە (١٨) یان داناو.

ج- خەلکی کووفەو بەصرەش ژمارە نۆزدە (۱۹) یان داناوو، ئەمەش لە موصەفەکانی لای ئیمەدا تەبەننی کراوە.

پێنجەم: نیوەڕۆکی:

ئەم سوورەتە موبارەکە چەند راستییەکی یەكجار گەورەو گرنگی گرتوونە خۆی، بە تایبەت پێنج ئایەتی سەرەتای، کە یەكەمین ئایەتن بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ دابەزیون، ئایەتەکانی: (۱ - ۵).

دوایی لە سێ ئایەتی (۶ و ۷ و ۸) دا، باسی یاخیی بوونی مەرووف کراوە، لە کاتی هەستکردنی بە هەبوون و بە دەستپۆشتووپی و دەستکراوپی و، بێ ناگابوونی دا لە گەرانەوهی بۆ لای خوا.

پاشان لە ئایەتەکانی: (۹ - ۱۸) دا، باسی وێنەیهکی مەرووفی یاخیی کراوە، کە پێگەری لە خواپەرستی دەکات، لە حالیکدا ئەو خواپەرستە لەسەر پێی راستە و فەرمانکاریشە بە پارێزکاری، دوایی هەپەشە لێکردنی بە گرتنی تووکی پێشە سەری بە توندیی و، بانگکردنی دۆزەخەوانەکان بۆ سزادانی، کە زۆربەیی هەرە زۆری ڕوونکەرەوانی قورئان گوتووین: ئەم ئایەتە لەبارەیی ئەبوو جەهلەوه دابەزیون، کە پێگەری کردووە لە پێغەمبەری خاتەم ﷺ، یاخود هەپەشەیی لێکردووە نەهێلی نوێژ بەکات، لە ئایەتی کۆتایی ژمارە (۱۹) نۆزدەش دا، فەرمان بە پێغەمبەر ﷺ کراوە کە بە قسەیی ئەو بێڕوا لە خوا یاخییە نەکات و، کەرنووش بۆ خوا بەت و، خۆی زیاتر لێ نزیك بخاتەوه.

شەشەم: تایبەتمەندییەکانی:

ئەم سوورەتە موبارەکە کۆمەلێک تایبەتمەندیی هەن، ئیمە هەوتیان لێ دینن:

(۱) - پینج ئایەتی یەكەم، یەكەمین ئایەتانیکن که دابەزیون بو سەر دلی موبارەکی پیغەمبەری خوا ﷺ، بەرای زۆربەیی هەرە زۆری، نیزیك بە یەكدەنگیی زانایان، که ئیمە لە کاتی تەفسیرکردنی سوورەتی (المذثر) و (المزمل)دا، رایەکی دیکەشمان لە جابیری کوری عەبدوللاو (خوا لیان رازی بی) هیئا، بەلام رای راست و بی گری و گۆل، هەر ئەوێ، وەك دواپیش لە هوئی هاتنە خوارەوێ ئەم سوورەتە موبارەکە، بەتایبەت ئەم پینج ئایەتەدا، باس دەکەین.

(۲) - دەست پیکردن بە فەرمانکردن بە بخوینە (إِقْرَأْ) لە ئایەتی ژمارە یەكدا، که لە هەموو قورئان دا، تەنیا لێرەدا ئەم وشەو تەعبیرە هاتو.

(۳) - راگەیانندی ئەو راستییە، که خوا بە قەلەم مروۆفی فیری ئەوێ کردووە که نەیزانیو:

﴿الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۖ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ (۴) (۵)

(۴) - مروۆف لە کاتی هەبوون و دەستپوێشتندا یاخی و بوغرا دەبی، لە سەرکیشیی و بی فەرمانی دا سنوور دەبەزینی، ئایەتەکانی: (۶ و ۷).

(۵) - هەرەشەکردنی توند لە بابایەکی رێگر لە نوێژ کردن، ئایەتەکانی ۹ - ۱۸ : ﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى عَبْدًا إِذَا صَلَّى ۚ أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدَىٰ ۙ أَوْ أَمَرَ بِالْتَّقَىٰ ۚ أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ۚ أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ ۚ كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ۚ نَاصِيَةٍ كَذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ۚ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ۚ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ﴾ (۱۸) (۱۷) (۱۶) (۱۵) (۱۴) (۱۳) (۱۲) (۱۱) (۱۰) (۹)

(۶) - فەرمانکردنی خواي پەرورەدگار بە کړنووش بردنی پیغەمبەرەکی ﷺ و خو لە خوا وەنیزیك خستنی، ئایەتی نۆژدە (۱۹) و کوئایی.

(۷) - چەند وشەو تەعبیریك تەنیا لەم سوورەتە موبارەکەدا هاتوون:

۱- وشە (إِقْرَأْ).

۲- وشە (عَلَّقْ).

۳- وشە (وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ).

۴- تهعبیری (عَلَّمَ بِالْقَلَمِ).

۵- تهعبیری (أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى (۹) عَبْدًا إِذَا صَلَّى (۱۰)).

۶- تهعبیری (أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى).

۷- تهعبیری (لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ).

۸- تهعبیری (فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ).

۹- تهعبیری (سَنَدْعُ الزَّبَانِيَّةَ).

۱۰- تهعبیری (كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ).

حهوتهم: دابهشکردنی ثایهتهکانی:

تیمه کوئی نوزده (۱۹) ثایهته موباره که کی ئهم سوورته، ده کهین به
دهرسیک، له بهر نه وهی هه موویان تیکهه لکیش و پیکه وه په یوه ستن.

❖ دەرسی ئەم سوورپەتە ❖

پېناسەى ئەم دەرسە

ئەمە دەرسە كۆى نۆزدە ئايەتەكەى ئەم سوورەتە پېكدېنى، پېشتريش باسما
 كرد كە ئەم سوورەتە موبارەكە نۆزدە ئايەتەكەى پېكەو پەيوەست، بەلام
 پېنج ئايەتى يەكەمى، يەكەمىن ئايەتائېكن دابەزىون بۆ سەر دللى موبارەكى
 پېغەمبەرى كۆتايى ﷺ، كە خواى بەرزى مەزن تياياندا دەفەرموى: ﴿أَقْرَأْ بِاسْمِ
 رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾، واتە:

بخوینە يانى: ئەو ئايەتانەى بۆتيان دەخوینەو، بيانخوینە، بە ناوى ئەو
 پەرورەدگارەت كە هېناوېتە دى، چى هېناوېتە دى؟ هەموو شتېكى هېناوېتە
 دى.

﴿خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ﴾، لە نېو دروستكراوەكاندا مروقى لە خوینپارە
 دروستكردو، خوینپارەى مروقى قۇناغى دووەمى دروست بوونىەتى، قۇناغى
 يەكەم نوتفەيە، دواى دەبېتە خوینپارە (علقة)، ئنجا دەبېتە پارچە گۆشتىكى
 زارچوو (مضغة) ئاسا، دواى دەبېتە ئېسقان، دواى ئېسكەكان بە گۆشت
 دادەپۆشرىن، قۇناغى حەوتەمېش ئەوېە كە دەفەرموى: ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَهُ خَلْقًا
 آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾، المؤمنون، دواى بە دروستكراوېكى دېكە
 دروستمان كرد، كە مەبەست پېى رووح بە بەرداكردىەتى.

﴿أَقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ﴾، دووبارەى دەكاتەو دەفەرموى: بخوینە پەرورەدگارېشت
 هەر بەخشندەيە، (كریم) بە مانای بەخشەر بەخشندەيە، (الأكرم) يانى: هەرە
 بەخشندە، ئەوپەرى بەخشەر.

ئنجا لە بەخششى خوى غوونەيەكمان پېشان دەدات، كە گرىگترىن شتە لە
 ژيانى بەشەردا: ﴿الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ﴾، كە بە قەلەم فېرى كردو، واتە: فېرى

مرۆڤی کردوه، چی فیر کردوه؟ ﴿عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ ٥ شتیکی فیری مرۆڤ کردوه که نهیده زانی و، نه ده گونجا به بی خویندن و نووسین بیزانی.

دوایی خوا ﷺ له سی ئایه ته کانی دواي ئه وه دا، ئایه ته کانی: (٦ و ٧ و ٨)، باسی جوړه مرۆڤی کمان بو ده کات که کاتیك هه ست به بی نیازی و ده وه له مه ندیی و ده سترۆیشتوویی ده کات، له خوا یاخی و بوغرا ده بی و له که ولی خووی ده رده چی، ده فهرمووی: ﴿كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَافٍ﴾ ٦ ﴿أَن رَّاهُ أَسْتَعْيٰ﴾ ٧ ﴿إِنِّي إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعٰی﴾ ٨، نه خیر وانیه، ئه مه په یوه ندیی به ئایه ته کانی دوايیه وه هیه، واته: با وازی ئی له گومپایی، یانی: راست نیه و ابکات، (الإنسان) بو ناساندن (تعریف) هه بو جینسه و کووی مرۆڤان ده گریته وه، به لام جینسی عورفی، یانی: ئه و ئینسانانه ی ئه و کاته هه بوون و، جگه له موحه ممه د ﷺ ئه وانی دیکه هه موویان به و شیوه یه بوون که خوی په روه ردگار پیناسه ی کردوون، ﴿كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَافٍ﴾ ٦ مرۆڤ له سه ریچییدا سنوور ده به زینی ﴿أَن رَّاهُ أَسْتَعْيٰ﴾ ٧، کاتیك خووی بینی بی نیازو ده سترۆیشتوو و ده وه له مه نده، ﴿إِنِّي إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعٰی﴾ ٨، به دنیایی گه پانه وه بو لای په روه ردگارتیه، که واته با بزانی ده چیته وه بو لای خاوه ن و په روه ردگاری خووی.

ئجنا له ده (١٠) ئایه تی دوايیدا، خوا ﷺ باسی که سی کمان بو ده کات که هه ولیداوه ریگری نوێژ کردن له پیغه مبه ری خوا ﷺ بکات، ده فهرمووی: ﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهٰی عَبْدًا إِذَا صَلَّى﴾ ١٠، ئایا ئه و که سه ت بینی که قه ده غه و ریگری ده کات له به نده یه ک کاتیك نوێژ ده کات، که سیك که قه ده غه و ریگری کردوه، زۆربه ی هه ره زۆری روونکه ره وانی قورئان ده لیئ: ئه بوو جه هل بووه که ناوی عه مر بووه و کونیه که ی ئه بوو لحه که م بووه، به لام دوایی نازناوی ئه بوو جه هلی وه رگرتوه، ئه و به نده یه ش که پی لیگیراوه، بیگومان موحه ممه ده ﷺ، ﴿أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَىٰ الْهُدٰی﴾ ١١ ﴿أَوْ أَمَرَ بِالْقَوٰی﴾ ١٢، ئایا ده بینی، هه والم پییده (ئه و که سه ی نوێژ ده کات) ئه گه ره له سه ر پیی راست بی و، فه رمانیش بکات به پارێزکاری،

﴿أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى﴾ هه‌وآلم پێده نه‌گه‌ر بابای ریگریکار (په‌یامی خوا) به‌ درۆ دابنێ و پشتی تیبکات، ﴿أَلَمْ يَعْلَمِ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى﴾ ئایا نازانی که خوا ده‌بینی، ده‌زانی! له‌ دواایدا خوا هه‌ره‌شه‌ی لێده‌کات: ﴿كَلَّا لَئِنْ لَّمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ﴾ با وازیبنی، نه‌گه‌ر وازنه‌هینێ به‌ توندیی تووکی پێشه‌ سه‌ری راده‌کیشین (ده‌گیرین) ﴿نَاصِيَةٍ كَذِبَةٍ خَاطِئَةٍ﴾ تووکی پێشه‌ سه‌ری بابایه‌کی درۆزنی گوناهاکار، ﴿فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ﴾ ئنجا با ئه‌و خه‌لکی یانه‌و کۆرو دیوه‌خانه‌که‌ی خوێ بانگ بکات (ده‌فریای بین) ﴿سَدِّعُ الزَّبَانِ﴾ ئیمه‌ش فریشته‌ دۆزه‌خه‌وانه‌کان بانگ ده‌که‌ین.

له‌ ئایه‌تی کۆتایی دا خوا به‌ پێغه‌مبه‌ری خاتهم ﴿دَه‌فهرموو:﴾ ﴿كَلَّا لَا تُطَعُّهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ﴾ نه‌خێر فه‌رمانبه‌ری مه‌که، گوپرایه‌لیی بو مه‌که، (گوئی پێ مه‌ده‌و لێ مه‌ترسی و بیاک به‌) کړنووش بو خوا به‌ره‌و له‌ خوا زیاتر خوټ نزیك بخه‌وه، که‌واته: به‌هۆی کړنووش بردنه‌وه‌ مروټ زیاتر له‌ خوا نیزیك ده‌که‌وێته‌وه‌و، مروټیش هه‌تا له‌ خوا نیزیکت بێ، له‌ جگه‌له‌ خوا بێ منه‌ترو بێ باکتر ده‌بێ و، گوێ نادات به‌و کۆسپ و ته‌گه‌رانه‌ی دینه‌ به‌رده‌می.

﴿أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾ ١ ﴿خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ﴾ ٢ ﴿أَقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ﴾ ٣ ﴿الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ﴾ ٤ ﴿عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ ٥ ﴿كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظٌ﴾ ٦ ﴿أَن رَّاهُ اسْتَفْتَى﴾ ٧ ﴿إِن إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ﴾ ٨ ﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَىٰ﴾ ٩ ﴿عَبْدًا إِذَا صَلَّى﴾ ١٠ ﴿أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَىٰ الْهُدَىٰ﴾ ١١ ﴿أَوْ أَمَرَ بِالْقَوَىٰ﴾ ١٢ ﴿أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى﴾ ١٣ ﴿أَلَمْ يَعْلَمِ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى﴾ ١٤ ﴿كَلَّا لَئِنْ لَّمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ﴾ ١٥ ﴿نَاصِيَةٍ كَذِبَةٍ خَاطِئَةٍ﴾ ١٦ ﴿فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ﴾ ١٧ ﴿سَدِّعُ الزَّبَانِ﴾ ١٨ ﴿كَلَّا لَا تُطَعُّهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ﴾ ١٩ ﴿

مانای دهقاو دهقی نایه تەکان

{بە ناوی خۆی بە بەزەیی بەخشنده. بخوینە بە ناوی ئەو پەروەردگارە تەووە
 که هەموو شتیکی دروستکردووە {۱} مروّقی لە خوینپارە دروستکردووە {۲}
 بخوینەو پەروەردگاریشت هەرە بەخشەرە {۳} ئەو کەسە بە قەلەم زانیاری
 فیری مروّف کردووە {۴} ئەو (زانیاری)ی فیری مروّف کردووە کە نەیدەزانی
 {۵} نەخێر وانیە (کە بێروایان دەلێن)، بەدنیایی مروّف یاخیی دەبی {۶}
 هەر کات بینی بێنیازو دەستپۆشتوو بوو {۷} بێگومان گەرانەووە (ی هەموو
 لایەك بۆ سزاو پاداشت) بەس بۆ لای پەروەردگارتە {۸} ئایا ئەو کەسەت
 بینی کە پێگویی دەکات {۹} لە بەندەیهك کاتیک نوێژی کرد! {۱۰} ئایا بینیت
 (هەوالم پێدە) ئەگەر ئەو نوێژکارە لەسەر رێی راست بی {۱۱} یان فەرمان
 بە پارێزکاری بکات (پەوایە پێگویی لی بکات)؟ {۱۲} ئایا دیتت ئەگەر بابای
 پێگربیکار بە درۆی داناو پشتی هەلکرد {۱۳} ئایا نازانی خوا دەبینی؟ {۱۴} نەخێر
 با وازیینی، بێگومان ئەگەر وازنەهێنی بە توندیی تووکی پێشە سەری دەگرین
 {۱۵} تووکی پێشە سەریکی درۆزنی گوناھکار {۱۶} ئنجا با ئەو بەشداربووانی
 کۆرەکە ی بانگ بکات {۱۷} ئیمەش دۆزەخەوانەکان بانگ دەکەین {۱۸} نەخێر
 (ئەو موحەممەد ﷺ) بە قسە ی مەکە، کړنووش (بۆ خوا) بەه، زیاتر (لی)
 نیزیك بەهوه {۱۹}!

شیکردنه وهی هەندیک له وشەکان

(اقراء) بخوینە (القراءة: ضَمُّ الحُرُوفِ والكَلِمَاتِ بَعْضُهَا إِلَى بَعْضٍ فِي التَّرْتِيلِ)،
(قراءة): بریتیه له پیکهوه لکاندنی پیت و وشەکان هەندیکیان بۆلای هەندیکیان
له خویندنه وهدا.

(عَلَقَ) (التَّشَبُّثُ بِالشَّيْءِ، وَالْعَلَقُ: دَوْدٌ يَتَعَلَّقُ بِالْحَلْقِ، وَالْعَلَقُ: الدَّمُ الْجَامِدُ، وَمِنْهُ
الْعَلَقَةُ الَّتِي يَكُونُ مِنْهُ الْوَلَدُ)، (عَلَقَ): بریتیه له خووه لۆاسین به شتیک، (عَلَقَ)
به کرمیک دهگوتری به گهرووه ده نووسری، ههروهها به خوینیکی خهست
دهگوتری، لهویشهوه به وهی کۆرپه لهی لی دروست دهبی، گوتراوه: (عَلَقَةُ)،
چونکه له قۆناغی دووه می دروستبوونیدا بریتیه له خوینیکی وهک زهروو، به
دیواری منداڵدانهوه نووساو.

(الْأَكْرَمُ): (الْكَرَمُ: إِذَا وُصِفَ بِهِ اللَّهُ، اسْمٌ إِحْسَانِهِ، وَإِنْعَامِهِ الظَّاهِرِ)، (كَرَمَ):
تهگهه بکریته وهصف بو خوا، بریتیه له چاکه و بههرمه نەکردنی ئاشکرای وی،
(الْأَكْرَمُ) زاتیک که له هه موو کهس به خشه رتیه.

(الْقَلَمُ) (الْقَلَمُ: أَصْلُ الْقَلَمِ: الْقَصُّ مِنَ الشَّيْءِ الصُّلْبِ، وَمِنْهُ تَقْلِيمُ الْأَطْفَارِ)،
(قَلَمَ): بریتیه له برینی شتیک رهق، لهوهوه گوتراوه: (تَقْلِيمُ الْأَطْفَارِ) نینۆک
کردن، نینۆک برین، (وَالْقَلَمُ: الْمُقْلُومُ)، (قَلَمَ): بریتیه له شتیک لی پردهرابی،
ئنج لهوهوه ئه ناوه خوازاوه تهوه و به کاره یزاهه بو پینووس (وَحُصِّ ذَلِكَ مَا
يُكْتَبُ بِهِ، وَجَمْعُهُ: الْأَقْلَامُ)، دوا ی قه لهم تایبه تکراره به وهی پی ده نووسری و
به قه لهمه کان کۆده کریتهوه، به کوردی پی نووس به کارده هیتری بو قه لهم، به لام
قه لهم زیاتر ناوداره و زانراوه.

(لِطَغَى): (الطُّغْيَانُ: تَجَاوَزُ الْحَدَّ فِي الْعِصْيَانِ): (لَيْطَغَى) لەسەر پێچیدا لە سنوور دەردەچێ، چونکە (طُغْيَان): بریتیه لە سنوور بە زینیی لەسەر پێچیدا.

(الرجعى): (الرُّجْعَى وَالرُّجُوعُ وَالْمَرْجِعُ): هەر سێکیان بە مانای گەرانەوه دێن و چاوگن.

(ينهى): (النَّهْيُ: الرَّجْرُ عَنْ الشَّيْءِ): (نَهَى): بریتیه لە تێخوڕین بۆ ئەوهی شتێک بکری یان نەکری، واتە: پێگڕییکردن و پێی لێگرتن.

(لنسفعاً) (السَّفْعُ: الْأَخْذُ بِنَسْعَةِ الْفَرَسِ، وَهِيَ سَوَادُ نَاصِيَتِهِ)، (سَفَعُ): بریتیه لەوهی تووکی نیوچهوانی ئەسپ بگیری، بە کوردیی پێی دەگوترێ: بژ، هەروەها تووکی گێزەکەى ملی ئەسپ پێی دەگوترێ: بژ، یاخود یال، هەروەها (سفع) بریتیه لەوهی شتێک بە توندیی بگیری و رابکێشرێ.

(بالناصية) (النَّاصِيَةِ: قِصَاصُ الشَّعْرِ، وَالْقِصَاصُ جَمْعُ قُصَّةٍ: الْخَصْلَةُ مِنَ الشَّعْرِ، وَالْقُصَّةُ: شَعْرٌ مُقَدَّمُ الرَّأْسِ، وَالْجَعِ الْقُصَصُ وَالْقِصَاصُ): (نَاصِيَةِ): بریتیه لە قژو پرچێک کە بە نیوچهواندا شوێنەبێتەوه، (قِصَاصُ)یش کۆی (قُصَّة)یە، ئەویش بریتیه لەو مووانەى بە نیوچهواندا دێنە خوار، مووی پێشهوهی سەر.

(ناديه) (النَّادِي وَالْمُنْتَدَى: الْمَكَانُ الْمُهَيَّأُ لِجُلُوسِ الْقَوْمِ فِيهِ) (نادي) و (منتدى) شوێنێکە ئامادە کراوە بۆ کۆمەڵە خەڵکێک تێدا دابنیشن، وشەى (نادي) بە (أَنْدِيَّة) و (نَوَادِي) کۆدەکرێتەوه، بە کوردیی یانەى پێ دەگوترێ، یاخود دیوێخان و شوێنى کۆر و مەجلیس.

(الزَّبَانِيَةِ: زَبَنُهُ أَي: دَفَعَهُ، رَمَى بِهِ) واتە: پالێ پێوه ناو هاویشتی، (والزبانِيَةِ: الشُّرْطُ) ئەو پۆلیسانەى دادەنرێن بۆ پێگڕیی کردن لە شتی خراپ لە نێو کۆمەڵگادا، یاخود بۆ چاودێری کردن.

هەندێک لە فریشتەکان ناوی زەبانییەیان لێتروا، لەبەر ئەوهی ئەوانەى دۆزەخیین پالێان پێوه دەنێن و دەیانخەنە نێو ئاگری دۆزەخەوه.

هەندێک لە زانایان گوتوو یانە: وشەى (زبانِيَةِ) ناوی فریشتە دۆزەخەوانەکانە.

ھۆى ھاتنە خوارەوى ئايەتەکان

دەربارەى ھۆى ھاتنە خوارى ئەم سوورەتە موبارەكە، زانايان زۆر شتيان باسکردو، بەلام لە ھەموويان گرنگتر ئەم گيپراوھە:

﴿عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: أَوَّلَ مَا بُدِيَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنَ الْوَحْيِ: الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ فِي النَّوْمِ، فَكَانَ لَا يَرَى رُؤْيَا إِلَّا جَاءَتْ مِثْلَ فَلَقِ الصُّبْحِ، ثُمَّ حُبِّبَ إِلَيْهِ الْخَلَاءُ، وَكَانَ يَخْلُو بِغَارِ حِرَاءٍ فَيَتَحَنَّنُ فِيهِ -وَهُوَ التَّعَبُدُ- اللَّيَالِي ذَوَاتِ الْعَدَدِ قَبْلَ أَنْ يَنْزِعَ إِلَى أَهْلِهِ، وَيَتَزَوَّدُ لَذَلِكَ، ثُمَّ يَرْجِعَ إِلَى خَدِيجَةَ، فَيَتَزَوَّدُ لِمِثْلِهَا، حَتَّى جَاءَهُ الْحَقُّ وَهُوَ فِي غَارِ حِرَاءٍ، فَجَاءَهُ الْمَلَكُ فَقَالَ اقْرَأْ. قَالَ: «مَا أَنَا بِقَارِئٍ»، قَالَ: «فَأَخَذَنِي فَغَطَّنِي حَتَّى بَلَغَ مِنِّي الْجَهْدَ، ثُمَّ أَرْسَلَنِي فَقَالَ: اقْرَأْ. قُلْتُ: مَا أَنَا بِقَارِئٍ. فَأَخَذَنِي فَغَطَّنِي الثَّانِيَةَ حَتَّى بَلَغَ مِنِّي الْجَهْدَ، ثُمَّ أَرْسَلَنِي، فَقَالَ: اقْرَأْ. فَقُلْتُ: مَا أَنَا بِقَارِئٍ. فَأَخَذَنِي فَغَطَّنِي الثَّالِثَةَ، ثُمَّ أَرْسَلَنِي فَقَالَ: ﴿اقْرَأْ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ^(۱) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ^(۲) اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ^(۳)﴾ العلق»، فَرجَعَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَرْجِفُ فُؤَادَهُ، فَدَخَلَ عَلَى خَدِيجَةَ بِنْتِ خُوَيْلِدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فَقَالَ: «زَمِّلُونِي زَمِّلُونِي» فَزَمَّلُوهُ حَتَّى ذَهَبَ عَنْهُ الرَّوْعُ، فَقَالَ لِحَدِيجَةَ وَأَخْبَرَهَا الْخَبَرَ: «لَقَدْ خَشِيتُ عَلَى نَفْسِي»، فَقَالَتْ خَدِيجَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: كَلَّا وَاللَّهِ مَا يُخْزِيكَ اللَّهُ أَبَدًا، إِنَّكَ لَتَصِلَ الرَّحِمَ، وَتَحْمِلُ الْكَلَّ، وَتَكْسِبُ الْمَعْدُومَ، وَتَقْرِي الضَّيْفَ، وَتُعِينُ عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ، فَانْطَلَقَتْ بِهِ خَدِيجَةُ حَتَّى آتَتْ بِهِ وَرَقَةَ بْنَ نَوْفَلٍ بْنِ أَسَدٍ بْنِ عَبْدِ الْعُزَّى ابْنَ عَمِّ خَدِيجَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَكَانَ أَمْرًا تَنْصَرَفِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَكَانَ يَكْتُبُ الْكِتَابَ الْعِبْرَانِيَّ، فَيَكْتُبُ مِنَ الْإِنْجِيلِ بِالْعِبْرَانِيَّةِ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَكْتُبَ، وَكَانَ شَيْخًا كَبِيرًا قَدْ عَمِيَ، فَقَالَتْ لَهُ خَدِيجَةُ: يَا ابْنَ عَمِّ، اسْمَعْ مِنْ ابْنِ أَخِيكَ، فَقَالَ لَهُ وَرَقَةُ: يَا ابْنَ أَخِي مَاذَا تَرَى؟ فَأَخْبَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ خَبَرَ مَا رَأَى، فَقَالَ لَهُ وَرَقَةُ: هَذَا النَّامُوسُ الَّذِي نَزَّلَ اللَّهُ عَلَى مُوسَى، يَا لَيْتَنِي فِيهَا جَدْعًا، لَيْتَنِي أَكُونُ حَيًّا إِذْ يُخْرِجُكَ قَوْمُكَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَوْ مُخْرِجِي هُمْ»، قَالَ: نَعَمْ، لَمْ يَأْتِ

رَجُلٌ قَطُّ مِثْلِ مَا جِئْتُ بِهِ إِلَّا عُودِي، وَإِنْ يُدْرِكْنِي يَوْمُكَ أَنْصُرَكَ نَصْرًا مُؤَزَّرًا. ثُمَّ لَمْ يَنْشَبْ وَرَقَهُ أَنْ تُؤْفَى، وَفَتَرَ الْوَحْيَ} (أخرجه البخاري: ۳، ومسلم: ۶۰)

واته: عائشەى دايكى پرواداران ﷺ دەگيرتەوہو دەلى: سەرەتاي دابەزىنى سرووش بۆ پىغەمبەرى خوا ﷺ بە شىوہى خەونى چاك بوو، هيچ خەونىكى نەدەينى مەگەر وەك شەبەقى بەيائىنى دەهاتە دى، دوايى دوورەپەريزى و تەنيايى لەلا خۆشەويستىكرا، لە ئەشكەوتى حىرادا دەمايەوہ -و پەرستشى ئەنجامدەدا- چەند شەويك دەمايەوہو نەدەگەرايەوہ بۆ نىو خانەوادەكەى (بايى ئەوہندە شەوہش) خواردنى لەگەل خۆى دا دەبرد، پاشان دەگەرايەوہ بۆ لاي خەديجە ﷺ (ئەگەر خواردنەكەى كۆتايى ھاتبايە) بە ھەمان شىوہى پيشوو خواردنى لەگەل خۆى دەبردەوہ (و دەچووە ئەشكەوت)، ھەتا ھەق (قورئان) ى بۆ ھات لە كاتىكدا لە ئەشكەوتى حىرادا بوو، فريشتەيەك ھات بۆ لاي پيى فەرموو: بخوينە، (پىغەمبەرىش ﷺ) فەرموو: «من خويندەوار نيم»، (پىغەمبەر ﷺ) فەرموو: ئنجا گرمى و توند بە خۆيەوہ گوشيمى، پاشان وازى ليھينام، دوايى فەرموو: بخوينە! منيش گوتم: خويندەوار نيم، بۆ دووھەمجاريش گرمى و توند بە خۆيەوہ گوشيمى، پاشان وازى ليھينام و فەرموو: بخوينە، منيش گوتم: خويندەوار نيم، بۆ سييەمجاريش گرمى و توند بە خۆيەوہ گوشيمى، پاشان وازى ليھينام و فەرموو: [بخوينە! بە ناوى ئەو پەرورەدگارەتەوہ كە ھەموو شتيكى دروستكردوہ، مرقى دروستكردوہ لە خوينيكي مەيو، بخوينە! پەرورەدگارى تۆ (لە ھەموو كەس) بەخشنەترە] ئنجا پىغەمبەرى خوا ﷺ بەلەرزو شلەزاوييەوہ ھاتەوہ (بۆ مال) بەھۆى ئەو پرووداوہوہ، چووە ژورور بۆ لاي خەديجەى كچى خوەيليد (ى ھاوسەرى) ﷺ فەرموو: «دامپوشن، دامپوشن»، ئنجا دايانپوشى تاكو ترسەكەى نەما، ئنجا ھەوالى پرووداوہكەى بۆ خەديجە ﷺ باسكرد، فەرموو: «بەراستىي ترسم لە خۆم بۆ پەيدا بوو (شتيكم بەسەربى)»، خەديجەش ﷺ گوتى: نەخىر، بە خواشتى وا پروونادات، خوا ھەرگيز شەرمەزارت

ناكات، چونكه تۆپەيۈەندى خىزمىيەتى دەگەيەنى و، دەستبارگى كەسى بىتۈنەي و، يارمەتتيدەرى نەدارى و، خواردندەرى ميوانى (و پىزى لى دەگرى) و، ھاۋكارى خەل ك دەكەي لە كاتى سەغلەتتيدا، ئنجا خەدىجە ﷺ لەگەل خۇي بردى تاكو گەيشتە لاي ۋەپەقەي كوپى نەۋفەلى كوپى ئەسەدى كوپى عەبدولعوززا، ئامۇزاي خەدىجە بوو، لە سەردەمى نەفامىيدا چوو بوو سەر ئايىنى نەۋپرائى و، بە زمانى عىيرى نووسىنى دەگرد، بۆيە بە زمانى عىيرى نەۋەندەي خوا ويستى لەسەربايە ئىنجىلى دەنووسىيەۋە، پياۋىكى زۆر بە تەمەن بوو، كوپر بوو بوو، خەدىجە ﷺ گوتى: ئەي ئامۇزايەكەم! گوتى بگرە لە برازاي خوت، (واتە: پىغەمبەر موخەممەد ﷺ)، ۋەپەقە گوتى: برازاي خوم چىت بىنيۋە؟ ئنجا پىغەمبەرى خواش ﷺ ئەۋەي بىنيۋى بۆي گىپرايەۋە، ۋەپەقە پىي گوت: ئەمە ئەۋ پەيكە (فرىشتە) يە كە خوا ناردى بۆ لاي مووسا، خوزگە لەۋ كاتەدا كە بانگەۋازەكەت دەگرد گەنج دەبووم، خوزگە زىندوو دەبووم كاتىك ھۆزەكەت دەربەدەرت دەكەن، پىغەمبەرى خواش ﷺ فەرموۋى: «بۆچى ھۆزەكەم دەرمەدەكەن؟!»، ۋەپەقە گوتى: بەلى دەربەدەرت دەكەن، لەبەر ئەۋەي ھەر پياۋىك ھاۋشپەۋەي ئەم پەيامەي تۆي ھىنابى، مسۆگەر دزايەتى كراۋە، ئنجا ئەگەر گەيشتە ئەۋ پوژگارەت بەرگريەكى توندت لى دەكەم، دوايى ۋەپەقە زۆر نەمايەۋە كۆچى دوايى كردو، دابەزىنى ۋەحىيش بۆ ماۋەيەك دواكەوت و نەھاتە خوار.

ئىنجا دەربارەي كۆي سوۋرەتەكەش، بە تايبەت ئايەتەكانى: ﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى عَبْدًا إِذَا صَلَّى﴾ ۱۰، چەند گىپدراۋەيەك ھەن، ئىمە دوۋانان دىنين:

(۱) - {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّيُ فَجَاءَ أَبُو جَهْلٍ فَقَالَ أَلَمْ أَنُهَاكَ عَنْ هَذَا، أَلَمْ أَنُهَاكَ عَنْ هَذَا، أَلَمْ أَنُهَاكَ عَنْ هَذَا؟ فَأَنْصَرَفَ النَّبِيُّ ﷺ فَزَبَرَهُ، فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ إِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا بَهَا نَادٍ أَكْثَرُ مِنِّي، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: (فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ سَدْعُ الرِّبَانِيَّةِ) فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: قَوْلَ اللَّهِ لَوْ دَعَا نَادِيَهُ لَأَخَذَتْهُ زَبَانِيَّةُ اللَّهِ}، (أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ: ۳۳۴۹، قَالَ هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ صَحِيحٌ، وَالنَّسَائِيُّ فِي تَفْسِيرِهِ: ۷۰۴، قَالَ الْأَلْبَانِيُّ: صَحِيحُ الْإِسْنَادِ).

واته: عهبدوڻلای کوری عه‌بباس ﷺ ده‌لئ: پیځه‌مبه‌ری خوا ﷺ نویژی ده‌کرد،
 نه‌بوو جه‌هل هاته لای پیی گوت: ئایا ریگرییم له‌وه لئ نه‌کردبووی؟ ئایا
 ریگرییم له‌وه لئ نه‌کردبووی؟ ئایا ریگرییم له‌وه لئ نه‌کردبووی؟ پیځه‌مبه‌ریش
 ﷺ پوی و خوئی لئ تووړه‌کرد، قسه‌یه‌کی زبری پیگوت، نه‌بوو جه‌هلش گوتی:
 تو ده‌زانی که هیچ‌کس له‌من کوړو مه‌جلیسی زیاتر نه‌یه، ئیدی له‌و باره‌وه
 خوا عزوجل ته‌مهی دابه‌زاند: ﴿فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ﴾ ﴿سَدْعُ الرَّبَّانِيَّةِ﴾ ﴿١٨﴾، با‌ته‌و
 کوړو مه‌جلیسه‌که‌ی خوئی بانگ بکات تیمه‌ش دوزه‌خه‌وانه‌کان بانگ ده‌که‌ین،
 ئیینو عه‌بباس خوا له‌خوئی و بابی پازی بی ده‌لئ: سویند به‌خوا ته‌گه‌ر کوړو
 مه‌جلیسه‌که‌ی خوئی بانگ کردبایه، دوزه‌خه‌وانه‌کانی خوا به‌توندی ده‌یانگرت.

(۲) - { عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ أَبُو جَهْلٍ: هَلْ يُعَفِّرُ مُحَمَّدٌ وَجْهَهُ بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ؟ قَالَ فَقِيلَ: نَعَمْ، فَقَالَ: وَاللَّاتِ وَالْعُزَّى لَئِنْ رَأَيْتُهُ يَفْعَلُ ذَلِكَ لَأَطَّأَنَّ عَلَى رَقَبَتِهِ أَوْ لَأَعْقُرَنَّ وَجْهَهُ فِي التُّرَابِ، قَالَ: فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ يُصَلِّي زَعَمَ لَيْطًا عَلَى رَقَبَتِهِ، قَالَ: فَمَا فَجَّحْتُمْ مِنْهُ إِلَّا وَهُوَ يَنْكُصُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَيَتَّقِي بِيَدَيْهِ، قَالَ فَقِيلَ لَهُ: مَا لَكَ؟ فَقَالَ: إِنَّ بَيْنِي وَبَيْنَهُ لَخَنْدَقًا مِنْ نَارٍ وَهَوْلًا وَأَجْنَحَةً، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَوْ دَنَا مِنِّي لَأَخْتَطَفْتَهُ الْمَلَائِكَةُ عَضْوًا عَضْوًا، قَالَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: (لَا نَذْرِي فِي حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَوْ شَيْءٍ بَلَغَهُ:) (كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيْطَغَى أَنْ رَأَاهُ اسْتَغْنَى إِنَّ إِلَى رَبِّكَ الرُّجْعَى. أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى. عَبْدًا إِذَا صَلَّى أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدَى أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَى أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى (يَعْنِي أَبَا جَهْلٍ)، أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهُ لِنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ. فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ سَدْعُ الرَّبَّانِيَّةِ. كَلَّا لَا تُطَعُّهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ } (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ٨٨، وَمُسْلِمُ: ٢٧٩٧).

واته: نه‌بوو هوړه‌یره (خوا لئی پازی بی) ده‌لئ: نه‌بوو جه‌هل گوتی: ئایا
 موحه‌ممه‌د ﷺ له‌نیو ئیوه‌دا دم وچاوی خوئی به‌گله‌وه ده‌نوسینئ (واته:
 کړنووش ده‌بات؟)، پیی گوترا: به‌لئ، گوتی: سویند به‌لات و عوززا، ته‌گه‌ر بیینم
 وایکات، ده‌چمه‌سه‌ر ملی، یاخود دم وچاوی له‌گل وهرده‌دم، ده‌لئ: هاته‌لای
 پیځه‌مبه‌ری خوا ﷺ که نویژی ده‌کرد، پیی وایو ده‌توانئ بچیته‌سه‌ر گه‌ردن

و ملی، هەر ئهوهندهیان زانی پاشه و پاش کشایهوه، بهههردوو دهستی خوئی دهپاراست، لهو بارهوه پئی گوترا: چیه؟ گوتی: له نیوان من و ئهودا شیویک له ئاگر ههبوو! ترس ههبوو و بال ههبوون، پیغه مبهری خوا ﷺ فهرمووی: ئهگەر لیم نزیك کهوتبایه، فریشتهکان پارچه پارچهیان دهکرد، ئهندام ئهندام دهیانگرت، ئیدی لهو بارهوه خوا عزوجل ئهم ئایهته موباره کانهی دابه زانندن، ئنجا بابای گیره رهوه دهلی: نازانین ئایا ئهوه ئهبوو هورپه پره خوئی گوتوویهتی، یاخود شتیك بووه پئی گهیشتهوه، یانی: بیستوویهتی له پیغه مبهری خوا ﷺ، ئنجا خوا عزوجل ئهو ئایه تانهی دابه زانندن (ئایه تهکانی: ۶ - ۱۹).



مانای گشتیی ئایەتەکان

ئەم سوورەتە موبارەكە، پێنج ئایەتی سەرەتای، یەكەمین ئایەتانیكەن كە خوا دایبەزاندوونە سەر دئی موبارەكی پیغەمبەری كۆتایی خوئی موحەممەد ﷺ، بەلام ئایەتەکانی دوايي به پئی نیوهرۆکیان، دیارە لە قۆناغەکانی دواتری تەمەنی پیغەمبەردا ﷺ دابەزیون و، کاتیك بوو کە بانگەوازه کە ئاشکرا کردوو، دۆژمنان و ناحەزانیکی بۆ پەیدا بوون و، ویستووایە ئەزیه تی بدەن و ناپەرەتی بکەن، کەواتە بەلای کەمەووە ئایەتەکانی دیکە، بەتایبەت ئایەتەکانی: (۹ - ۱۹) بەلای کەمەووە لە چوار پێنج سالی پیغەمبەرایەتی بەولاوەدا دابەزیون.

خوا ﷻ دەفەرموئ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ بەناوی خوای بەبەزەیی بەخشنە، واتە:

- ۱- ئەم قورئانخویندە بەناوی خوای بەبەزەیی بەخشنە دەست پێدەکەم.
 - ۲- ئەم قورئانە بە پئی ئایین و بەرنامەو رێنمایی خوا دەیخوینم.
 - ۳- ئەم قورئانە بۆ بەدەستھێنانی رەزامەندی خوا دەیخوینم.
 - ۴- ئەم قورئانە بە تواناو وزیەك کە خوا بۆی رەخساندووم ئەنجامدەدەم، چ قورئانخویندن، هەر کاریکی دیکە، کە ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ ی لێدەکرێ.
- ئەجا دەفەرموئ: ﴿أَفْرَأَ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾ ①، بخوینە بەناوی ئەو پەرورەدگارەت کە دروستیکردووە، پێشتر هۆی ھاتنە خوارە یەكەیمان باسکرد، کە هەر کام لە پێشەوايان بوخاریی و موسلیم لە ھەردوو صەحیحەکە ی خوێاندای ھیناویانەو، ھەر ھە ئینو ھیشام لە (السيرة النبوية) دا ھیناویەتی، کە بۆ یەكەمجار پیغەمبەری خاتەم ﷺ دواي شەش مانگ خەلوەنشینی و خواپەرستی

له ئەشکەوتی حیراندا، له کۆتایی شەش مانگەدا جبریل له شیوەی پیاویک دا دەچێتە لای و، دوای ئەوەی توند دەیگرێ و بەخۆیەوه دەیگوشێ هەتا تینی دەگاتێ، ئنجا بەری دەدات و پێی دەفەرموێ: ﴿اَقْرَأْ﴾ بخوێنە، ئەویش له وەلامدا دەلێ: (ما أنا بقارئ) من خوێنەر نیم! بۆ جاری دووهم دەیگرێ بەخۆیەوه دەیگوشێ هەتا تینی دەگاتێ، ئنجا بەری دەدات و پێی دەفەرموێ: ﴿اَقْرَأْ﴾ بخوێنە، ئەویش دووبارە دەکاتەوه دەلێ: (ما أنا بقارئ) من خوێنەدار نیم! ئنجا بۆ جاری سێهەم دەیگرێ و بەخۆیەوه دەیگوشێ تاكو تینی دەگاتێ، ئنجا بەری دەدات و دەلێ: بخوێنە، ئەویش دەفەرموێ: (ما أنا بقارئ) من خوێندەوار نیم! جیبریلیلش دەفەرموێ: ﴿اَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۝١ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۝٢ اَقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ۝٣ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۝٤ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ۝٥﴾، بخوێنە، بە ناوی ئەو پەرورەدگارەت کە هیناویەتە دی، یانی: هەموو شتێک: ﴿اللَّهُ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۝٦﴾ الزمر، واتە: خوا بەدیھێنەری هەموو شتێکەو ئەو بەسەر هەموو شتێکەوه چاودێرە. ﴿أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ۝١٧﴾ النحل، واتە: ئایا ئەوەی بەدی دینێ و دروست دەکات، وەك ئەوە وایە کە هیچ بەدی ناهینێ، ئایا بیرناکەنەوه؟

بەناوی ئەو پەرورەدگارەت بخوێنە کە هەموو شتێکی هیناوەتە دی.

﴿خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۝٢﴾ مەزھووی له خوێنپارە دروستکردووە، له نیو هەموو شتەکاندا لێرەدا خوا باسی مەزھووی دەکات، مەزھووی هیناوەتە دی له (عَلَق)، کە کۆی (عَلَقَة) یەو بە کوردیی دەلێن: خوێنپارە، کە قوناغی دووهمی دروستبوونی مەزھووی، بەلکو ئەگەر بگەڕێنەوه بۆ سەرەتاتر دەلێن: خوێنپارە (عَلَقَة) قوناغی سێهەمی دروستبوونی مەزھووی، خوا له سوورەتی (المؤمنون) دا بە حەوت قوناغ باسی دەکات، وەك ئێمە له سەرەتای ته‌فسیری سوورەتی (المؤمنون) دا، کورتە باسیکمان کردووە لەبارە ی دروستبوونی مەزھووی، چ ئادەم و حەووا سەلامی خویان لێی، چ وەچەکیان، کە خوا له سوورەتی (المؤمنون) دا باسی

دروستبوونی وه چه که یان ده کات و ده فهرموئ: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ﴾ (۱۲) ﴿الْمُؤْمِنُونَ، به دنیایی مروڤمان له پوخته یه که له قور دروستکردوه:

۱- ئەمه قوڤاغی یه که می دروستبوونی مروڤه، که پوخته یه که له قور به هوئ خواردن و خواردنه وه ده بیته خوین، خوینه که ش دواپی توو (منی) ی لی په یداده بی، چ هی پیاو، چ هی ئافرهت.

۲- ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ﴾ (۱۳) ﴿الْمُؤْمِنُونَ، ئەوه ش قوڤاغی دووه مه دواپی کردمان به توویلکه یه که له نشینگه یه کی مه حکم و جیی دنیاییدا، که مندالدانی دایکه، نوتفه ش ئەنجامی پیکه وه لکانی ژیانداری تووی پیاو هیلکوله ئافرهت (الحيوان المنوي والبويضة)، که زینده وه ریکی سییه م پیکدین و پیی ده گوترئ: (نُطْفَةٍ)، دواپی باسی پینج قوڤاغه که ی دیکه ده کات: ﴿ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظْمًا فَكَسَوْنَا الْعِظْمَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ (۱۴) ﴿الْمُؤْمِنُونَ،

۳- قوڤاغی سییه م: دواپی نوتفه که مان گوڤی بو عه له قه، واته: خوینیکی خهستی زهرووئاسا، که خوئ به دیواری مندالدانی دایکه وه نووساندوه.

۴- قوڤاغی چواره م: دواپی عه له قه که مان گوڤی بو (مضغة) واته زارجوو، پارچه گوشتیک به ئەندازهی ئەوهی بجوورئ.

۵- قوڤاغی پینجه م: دواپی پارچه زارجوو گوشته که مان گوڤی بو ئیسقان.

۶- ئنجا له قوڤاغی شه شه مدا: ئیسکه که مان به گوشت داپووشی.

۷- له قوڤاغی ههوتهم و کوئایی دا: کردمانه دروستکراویکی دیکه، دواپی ئەوهی له پرووی جهسته وه ئاماده بووه و پیکه یوه، ئنجا به که لکی ئەوه هاتوه، دواپی چوارمانگ زیاتر، پرووی به بهردا بکری و، خواش ناوی ناوه: (خلقا آخر) که پیشی هه ر ژیاندار بوو، ئنجا بوو به ژیانداریکی گیاندار، واتا بوو به زیندوویه کی خاوه ن پروو، که پروو تاییه ته

بە مەرۆفەو، بە پێی ئەوەی بۆ ئیمە زانراو، هەلبەتە جندیش جوړیک لە پرووحيان هەیه، بەلام نازانین هێ ئەوان چۆن، بەلام لە قورئاندا خواى پەرورەدگار پرووحي تەنیا بۆ مەرۆف باسکردو، ﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ بەرزى و بەپێزى بۆ خواى باشترينى بەدیھێنەرەکان.

﴿أَفَرَأَىٰ رَبَّكَ الْأَكْرَمُ﴾ بخوینەو پەرورەدگار یشت هەرە بەخشندهیه، لێرەدا (الأكرم) واتە: هەرە بەخشەر، یانی: هیچکەس لە بەخشیندا نایگات، بەلام ئەمە بۆ بەراورد نیه لەگەڵ کەسانی دیکەدا، چونکە کەسانی دیکە هەموویان دروستکراوی خوینی، بەلکو بۆ باسکردنی ئەوەیە کە سیفەتی بەخشەری لە خواى پەرورەدگارا لەوپەڕى دایە.

﴿الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ﴾ ئەو کەسەى بە قەلەم فیرى کردو، واتە: مەرۆفی فێرکردو.

دواى دەفەرموی: ﴿عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ مەرۆفی فیرى شتیک کردو کە نەزانىو، دواى ئەوەى باسى کەرەم و بەخشندهی و بەخشەری خوێ دەکات، ئنجا باسى ئەو دەکات کە بەهۆی قەلەم و خویندن و نووسینهو فیرى مەرۆفی کردو، چى فێر کردو؟ فیرى شتیکى کردو کە نەیدەزانى، کە لە راستیدا ئەوپەڕى بەخشندهی خوا ﷻ لە ژيانى مەرۆفدا، دواى دروستکردنی بۆ مەرۆف، لەوهدا بەرجەستە دەبێ کە فیرى خویندن و زانست و زانیاری کردو.

ئەمە پێنج ئایەتى یەکەم، کە ئیمە لە کۆتایى تەفسیرکردنی ئەم سوورەتە موبارەکەدا، کورتە باسێک دەکەین دەربارەى: بووناسی ئیسلامی، چونکە ئەم پێنج ئایەتە موبارەکە، بناغەى بووناسی ئیسلامی دەگرەخوێان، کە خوا پەیداکەر و بەدیھێنەرى هەموو شتیکەو، خوا پەرورەدگارى مەرۆف و هەموو دروستکراوەکان و مەرۆفی هیناوتە دى لە خوینپارەو، پەرورەدگار خاوەنى ئەوپەڕى بەخشەرییە، بەخشەری و بەخشندهی خواش زیاتر لەوهدا بەرجەستە

دەبىي كە بە خویندن و نووسین و قەلەم فیرى مروقى کردوه، مروقى فیرى شتىك کردوه كە نهیزانیوه.

ئىنجا خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ﴾، وشەى (كلاً) وشەیه كە بو تىوه خوړین و هەلۆه شاندنەوه، بە گاردی، یاخود بو سەرزنەشتکردن و هەلۆه شاندنەوه ئىنجا لەوانەى پىشیدا، هېچ شتىك نیه شایستەى ئەو دەبىي خوا هەلۆه شىننەوه، كەواتە ئەو هەلۆه پەيوەندى بە دواى خۆیه وەیه، وەك (طبرى) و پروونكەرەوانى دىكەى قوربان گوتووینە، پەيوەندى بە دواى خۆیه وەیه، كە باسى یاخىي بوون و لە كەولێ خۆدەرچوونى مروقى دەكات، ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ﴾ بە دلىيى مروقى لە سەرپىچیدا لە سنوور دەرەچى و سنوور دەشكىنى.

﴿أَنْ رَّاهُ أَصْفَى﴾، كاتىك خۆى بىنى بىيازو دەسترویشتوویه.

﴿إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ﴾، بەلام بە دلىيى گەرانهوه بۆلای پەرورەدگارتە، ئىنجا مادام دەگەریتەوه بو لای پەرورەدگارى، با وریابى چۆن دەچیتەوه بو خزمەتى، با ئىستا لەو ژيانە دىيایەى دا، یاخىي نەبى و لە سنوور دەرەچى.

كەواتە ئەم (كلاً) یە پەيوەندى بە ئىرەوه هەیه، واتە: با مروقى وازىنى لە یاخىي بوون لە بەرامبەر خوادا، بەهۆى هەبوونیكەوه كە هەر خوا پىیداوه، بەهۆى دەست رویشتوویەكەوه بى نیازىیەكەوه كە هەر خوا پىیداوه، با بەوه لە كەولێ خۆى دەرەچى و بوغرا نەبى، چونكە بە دلىيى دەگەریتەوه بو لای پەرورەدگارى.

بۆیە نەیفەرموو: (إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ) فەرموویەتى: ﴿إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ﴾، چونكە ئەو كەسەى لە پەرورەدگار یاخىي دەبى، شایستەى ئەو نەیه پال بدریتە لای پەرورەدگارى، ئەگەرنا بە دلىيى خوا پەرورەدگارى هەموو كەس و هەموو شتىكە.

ئىنجا خوا ﷺ باسى ويىنەيەك لەو مروۆقە لە خوا ياخييانەمان بوۆ دەكات، كە
 وەك لە ھۆى ھاتنە خوارەكەى باسماں كىرد، لە ھەموو تەفسىرەكاندا، زۆربەى
 ھەرە زۆرى زاناىان دەلێن: لەبارەى ئەبوو جەھلەو ھەم ئايەتانە ھاتوونە خوار.
 كە دەفەرموۆ: ﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى ﴿٩﴾﴾، ئايا ئەو كەسەت بىنى كە پىگىرى
 دەكات، قەدەغە دەكات، كى قەدەغە دەكات؟

﴿عَبْدًا إِذَا صَلَّى ﴿١٠﴾﴾، بەندەيەك كە نوپۆز دەكات، پىگىرى لى دەكات و
 نايھيلى، لى قەدەغە دەكات نوپۆز بكات، ئايا ئەو كەسەت بىنى؟ ھەلبەتە
 ھەندىك لە زاناىان ئەو وشەى (أَرَأَيْتَ) كە لە ئەسڵدا بەماناى: (ئايا بىنىت)ە،
 بە (أَخْبِرْنِي) ھەوالم پىدە، مانا دەكەن، چونكە بوۆ كەسێكە شتىك بىنى، دواى
 ھەوال بەدات، لىرەش خوا ﷺ فەرمووئەتى: ئايا كەسێكت بىنى - واتە: ئەبوو
 جەھل - پىگىرى لە بەندەيەكى خوا دەكات، كە مەبەست پى موحەممەدە
 ﷺ كاتىك نوپۆز دەكات، بەلام بىگومان (إِنْ خُصَّ السَّبَبُ لَا يَمْنَعُ شُمُولُ
 الْمَعْنَى) تايەتمەندبوونى ھۆكارى دابەزىن، پى لە گشتگىر بوونى واتا ناگرى، وەك
 ھەندىك لە تەفسىرەكان گوتوويانەو راستىشيان گوتو ھەلێن: بەلى ئەو ئايەتانە
 لەبارەى ئەبوو جەھلەو ھەن كە پىگىرى كردو ھە موحەممەد ﷺ نوپۆز بكات
 لەلای كەبە، وەك لە ھۆى ھاتنە خوارەو ھەكاندا باسماں كىرد كە ھەپەشەى
 كردو ھەپتە سەر مىلى، ياخود دەم وچاوى لە گل ھەلكىشى و لە خۆلى وەردا،
 بە تايەت لەبارەى ئەو ھەو ھەو ھەو دابەزىون، بەلام ھەر كەسێكى دىكەش پىگىرى
 بكات، لەھەر بەندەيەك لە بەندەكانى خوا، كە بە ئازادى خواپەرستى بكات،
 بىگومان ئەو ھوكمەى لەو ئايەتانەدايە ھەر دەيگىرئەو ھە.

﴿أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدَى ﴿١١﴾﴾، ئايا دەبىنى! (ھەوالم پىدە) ئەو كەسەى
 پىگىرى لى دەكرى نوپۆز بكات، ئەگەر لەسەر پى راست بى، (ھەدى) يانى:
 بەرپىگا زانىن و بەرچاوپروونى.

﴿أَوْ أَمَرَ بِالْقَوَىٰ﴾ (۱۲)، یاخود ئەگەر فەرمان بکات بە پارێزکاری، یانی: بۆ خۆی لەسەر پێی راست بێ، یاخود وێرای ئەوەی لەسەر پێی راستە، فەرمانیش بکات بە پارێزکاری.

﴿أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى﴾ (۱۳)، ئایا دەبینی! (هه‌والم پێیده) ئەگەر ئەو کەسە ی رێگری دەکات، بە درۆ دابنێ و پشت هه‌لبکات، ﴿أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ﴾ (۱۴)، ئایا نازانی خوا دەبینی، تێوەی راماوو دەبینی، چی دەکات و چۆن دەکات؟

کەواتە بیننی خوا بۆی، دەبوایە بپێتە هۆی سەلماندنەو و پرینگاندنەو و لەو کردەو و خراپە ی دەیکات، کە بریتیه له رێگری کردن له به‌نده‌یه‌کی خوا، به‌لکو چاکترین به‌نده‌ی خوا کە موحه‌مه‌ده ﷺ، لەوەی نوێژ بکات و به‌ندایه‌تی بۆ خوا بکات، له‌ حالیکدا له‌سەر پێی راسته‌و فەرمانیش ده‌کات به‌ پارێزکاری، واته‌ واده‌کات خه‌لکی دیکه‌ش خۆی پاریزی له‌ سزای خوا.

ئنجا خوا ﷻ هه‌رپه‌شه ده‌کات له‌و جوړه‌ که‌سه‌و، ده‌فه‌رموی: ﴿كَلَّا﴾ با وازی بێ، ئەمە وشه‌یه که بۆ هه‌له‌وشاندنەو و تێوه‌خوێن و، له‌م سووپه‌ته‌ موباره‌که‌دا سی جار (کلا) هاتوه‌:

۱- ﴿كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظٍ﴾ (۶) ﴿أَن رَّاهُ أَسْتَعْيٰ﴾ (۷)

۲- ﴿كَلَّا لَئِنْ لَّمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ﴾ (۱۵)

۳- ﴿كَلَّا لَا تُطَعُّهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ﴾ (۱۹)، خوا ﷻ ده‌فه‌رموی: ﴿كَلَّا لَئِنْ لَّمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ﴾. با وازی بێ ئەگەر ده‌ست هه‌له‌نگری و واز نه‌هێنی، زۆر به‌ توندی تووکی پێشه‌ سه‌ری ده‌گرین، (ناصیه) تووکی پێشه‌ سه‌ره‌، ئەمە ئیعجازیکی عیلمییشی تێدایه‌، چونکه‌ ئەو به‌شه‌ی میشک که په‌یوه‌ندی هه‌یه به‌بیرکردنەو و مرۆف و که‌سایه‌تی مرۆقه‌وه‌و، به‌هه‌له‌سه‌که‌وته‌کانی مرۆف و، هه‌له‌بژاردنه‌کانی مرۆقه‌وه‌، له‌ نیوچه‌وان دایه‌، بۆیه‌ خوا ﷻ ده‌فه‌رموی: ئەو تووکی پێشه‌ سه‌ره‌ ده‌گرین، که‌ خاوه‌ن ئەو جوړه‌ که‌سایه‌تی و ئەو جوړه‌ په‌فتارو بیرکردنەو هیه‌.

﴿ نَاصِيَةٌ كَذِبَةٌ خَاطِئَةٌ ۝۱۶ ﴾، تووکی پېشه سهریکی دروژنی گوناهاکار، واته: تووکی پېشه سهری کهسیکی دروژنی گوناهاکار، بهتونیدی تووکی پېشه سهری رادهکیشین.

﴿ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ۝۱۷ ﴾، ئنجا ئهوکاته با ئه ديوه خان و يانه کهی خوئی، هاونشینه کانی خوئی بانگ بکات، که خوئیان پيوه هه لده کیشی، کاتی خوئی ئه بووجه هل به پېغه مبهری ﷺ گوت: ئایا ریگری ئه وهم لی نه کردی، ئایا پیم نه گوتی نوێژ مه که؟! دیاره پېغه مبه ریش ﷺ قسه یه کی زبری له گه ل ده کات، تهویش ده لی: هه ره شه له من ده کهی، من له خه لکی ئه و دو له، له هه موویان زیاتر کوړو مه جلیسم قه ره بالغتره، دوست و پشتیوانم زیاترن، (نادی) هه م به شوینی کو بوونه وه و دانیشن ده گوتری، هه م به که سانیکیش که له و کوړو مه جلیسه داهه ن، هوژی قوره یش (دار الندوة) یان هه بووه که کاتی خوئی قوصه ی بوئی دامه زان دوون بو پراوێژ کردن، بو به رپوه بردنی کاروباریان، له ویدا دانیشن توون دیوه خانیک بووه ته گیریان تیدا کردوون، خوا ﷺ ده فهرموئی: با ئه و خه لکی دیوه خان و کوړو مه جلیسه کهی خوئی بانگ بکات.

﴿ سَدْعُ الزَّبَانَةِ ۝۱۸ ﴾، تیمه ش دوزه خه وانه کان بانگ ده کهین، ئه و فریستانه ی سهرپه رشتی دوزه خ ده کهن، (زبانیه) یان ناوی کو یه و تاکی نیه له بیژهی خوئی، یان تاکی خوئی هه یه و ناوی کو یه، تاکه کهی (زبانیة) و (زبنة) یه و له ئه سلدا له (زبن) وه واته: (دفع ورمی) پالی پيوه ناو هاویشتی، له بهر ئه وه ی دوزه خه وانه کان پال به دوزه خیه کان و بیروایه کانه وه ده نیین و فریایان ده ده نه نیو دوزه خه وه.

له کو تایی دا خوای زاناو کار به جی به پېغه مبه ری خاتهم ﷺ ده فهرموئی: ﴿ كَلَّا لَا تُطِيعُوهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ۝۱۹ ﴾، نه خیر، به قسه ی مه که، فهرمان به ریی و گوپراهی لی مه که و کړنووش ببه و، نیزیک ببه وه (له خوا ﷺ)، یانی: ئه و نوێژ کردن و تاعه ته ی ئه و ریت لی ده گری، به قسه ی مه که، به لکو هه ر به رده وام به له سهر کړنووش بردن به تایبه ت و نوێژ کردن به گشتی و، له خوا نیزیک بوونه وه ی زیاتر.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە یەكەم:

فەرمانکردنی خوا عزوجل بە موخەممەد ﷺ بە خوێندن، بە ناوی خوا
بە دیهینەرەوێ که مەوۆقی لە خوێنپارە دروستکردووە، پەروەردگاریشی ھەرە
بەخشەرە، مەوۆقی بە قەلەم فییری شتانیك کردووە که نەیدەزانی:

وہك دەفەرموی: ﴿أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ① خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ② اقْرَأْ وَرَبُّكَ
الْأَكْرَمُ ③ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ④ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ⑤﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە لە پێنج بەرگەدا:

۱- ﴿أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ①﴾، بخوێنە بە ناوی ئەو پەروەردگەرە که هیناویەتە
دی، لێرەدا (إِقْرَأْ) ئەو دەگەیهنێ، که پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر ھەتا ئیستا نەیتوانیوە
خوێنەر بێ و شت بخوێنیت، واتە: لەبەر بیخوینێ، ئەك لە نووسراودا بیخوینیت،
لەمەودوا دەبیتە خوینەر، که پێشتر وانەبوو، وەك لە سوورەتی (العنكبوت) دا خوا
دەفەرموی: ﴿وَمَا كُنْتَ تَسْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِمِمْسِكَ إِذَا لَا رَبَّ
الْمُبْطَلُونَ ④﴾، واتە: تۆ پێش وی (قورئان) ھیچ کتییکت نەخویندۆتەو،
بەدەستی راستیش ھیچ نەنووسیوە، ئەگەر نا ئەوانە ی لەسەر ناحەقن دەکەوتنە
دوو دلیبەو، یانی: تاراددەیهك بیانوو یان ھەبوو بکەوێ دوو دلیبەو که پەنگە فیكرابی
و فیرووبی، بەلام مادام خویندن و نووسین نەبی، چۆن فیردەبی؟

که دەفەرموی: (إِقْرَأْ) ئەمە فەرمانکردنە بە خویندنەو، خویندنەو ش بریتیه
لە گوکردن و بیژتنی قسەیهکی دیاریکراو که نووسرابی، یان لەبەرکرابی و، لەبەر
بخوینیت، ھەردووکیان پێیان دەگوێری: خویندنەو، که دەگوێری: وتارخوین،

مەرج نیه له کتیب دا بیخوینتیهوه، به لکو له بهریه تی و له بهرپا دهیخوینتی، یان قورئانخوین، مەرج نیه هەر له سەر موصحف دا بیخوینتی، ده گونجی له بهرپا بیخوینتی.

﴿أَقْرَأْ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾، بخوینه به ناوی ئەو پەرۆهردگارهت که هیناویه ته دی، دروستیکردوه، لێره دا (خلق) دروستیکرد، کردار (فعل) ێکه، بهرکاره که ی دیارنیه، هه ندیک له زانایان گوتوویانه: (خَلَقَ أَي: خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ) هه موو شتیکی هیناویه ته دی، ئنجا له بهر ئەوه ی ئاشکرایه هەر شتیک هینابیتته دی، به دیهینهر (خالق) هیناویه ته دی، بۆیه به پیویست نه زانراوه باس بکری. یاخود وشه ی (خلق) وه ک کرداری لازیم مامه له ی له گه لدا کراوه، کرداری (لازم) یش پیویستی به بهرکار نیه، وه ک: (جاء محمد) موحه ممه د هات، یاخود: (غَرِقَ الزُّورْقُ) به له مه که نغرو بوو، پیویستیان به بهرکار نیه.

ئنجا خوا له نیو هه موو شته کاندا باسی مروفی ده کات:

(۲)- ﴿خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ﴾، مروفی له (عَلَقَ) هیناویه ته دی، (عَلَقَة) که تاکی (عَلَقَ) ه، بریتیه له پارچه خوینیک به ئەندازه ی سه ره په نجه و ئەنگوستیک له خوینیکی خه ست، چویندراوه به کرمیکی گچکه وه که پپی ده گوتری: ره روو، به کوردیی (عَلَقَة) خوینپاره یه، (علق) یش ناوی کوئه، چونکه (الإنسان)، (أل) ی ناساندنی له سه ره و ناساندنه که بۆ جینسه، واته: خوا تیکرای مروفانی دروستکردوه له (علق)، خوینپاره کان، پروونکه ره وانی قورئان گوتوویانه: ئەمه قوئاغی دووه می دروستبوونی مروفه، به لام به پپی ئایه تی (۱۴) ی سووره تی (المؤمنون) قوئاغی سییه میه تی، به مجۆره ی خواری:

قوئاغی یه که م: (سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ) پوخته و گوشراویک له قور.

قوئاغی دووه م: (نُظْفَةٍ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ) توویلکه یه ک له نشینگه یه کی مه حکه م و قایم دا.

قوئاغی سییه م: (عَلَقَة) خوینپاره.

قۇناغى چوارەم: (مضغة) زارجوو.

قۇناغى پىنجهم: (عظام) ئىسكەكان.

قۇناغى شەشەم: (كسونا العظام لحماً) ئىسكە بەگۆشت داپۇشراوہكان.

قۇناغى ھەوتەم: (ثم أنشأناه خلقاً آخر) كران بە دروستكراوۈكى دىكە، كە برىتپە لە پرووح بەبەرداكردى.

ئايا بۇچى خوا ﷻ لە نىو ھەموو قۇناغەكانى دروستبوونى مروۇدا، باسى (علق) دەكات؟ دەلىين: ئاماژەپە بۇ ئەو كە ئەى مروۇق! خوا ﷻ تۆى لە كوۈپو ھىناوہتە كوۈ؟ لە چىپەو تۆى كروۋتە ئەو مروۇقەى ئىستا خوت دەبىنى؟ كەواتە: زۆرى تىراپىنەو ھەموو شىتىكى لە دەست دى، پەروەردگارئك كە تۆى لە نىو مندالدىنى دايكتدا لە نوتفەو ڭۆرىو ە بۇ ەلەقەو، لە ەلەقەو ە بۇ زارجوو ڭۆشتئك و، لەو شەو ە بۇ ئىسقان و، لە ئىسقانەو ەش، بۇ بەگۆشت داپۇشىن، دواىى قۇناغى پرووح بەبەرداكران، خواپەك كە ئەو ھەموو قۇناغانەى بە تۆ برىون، ئىستاش كە لە دايك بووى و ھاتووپە ژيانى دنپاو، دەتوانى قۇناغەكانى دىكەشت پى بېرى.

(۳) - ﴿اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ﴾، بخوینەو پەروەردگارپشت ھەر بەخشنەپە، بخوینە (اقْرَأْ) دووہم، دووبارەپە بۇ جەختكردەوہى بخوینە (اقْرَأْ) ى ەكەم.

دىارە (الأكرم): دارپژراو ە بۇ ئەو ە واتاپە بگەپەنى، كە خوا زۆر بەخشەرەو زۆر دەبەخشى، بۇ ئەو دانەپژراو ە كە بگوترى: بەخشەرترە لە فلان و فیسار، يان لە كى و كى، بۆپە بەرانبەرەكەى ديار نپە.

كەواتە: ﴿اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ﴾، بخوینەو پەروەردگارپشت ھەرە بەخشەرە، يانى: ھەر چەندە بپەخشى، بەخشىنى خوا كۆتاپى ناپەت و، ھەر چەندە بپەخشى، ەمبارەكانى خوا نابرىن: ﴿وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ (۷) المنافقون، واتە:

خەزىنەو ەمبارەكانى ئاسمانەكان و زەوى ھى خوان ﷺ، ئنجا وەك چۆن دواى ئەوھى لە ئايەتى يەكەمدا فەرمووى: بخوینە بەناوى ئەو پەرۋەردگارەتەو، كە ھەموو شتىكى ھىناوئەتە دى، دوايى لە نىو ھەموو دروستكراوھكاندا باسى مرۆقى كرد، كە مرۆقىشى لە خوینپارەيەكەوھ كەردوھ بە ئەو مرۆقە، لىرەش دەفەرموئى: بخوینەو پەرۋەردگارت ھەرە بەخشەرە، ئنجا وەك پىشاندان و بەرجەستە كەردنى موونەيەك لە بەخشىنى خوا، دەفەرموئى:

(۴) - ﴿الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ﴾ ﷻ، ئەو كەسەي بە قەلەم فېرى كەردوھ، كىي فېركەردوھ؟ بەدلىيى يانى مرۆقى فېرى زانست كەردوھ.

لىرەدا كە دەفەرموئى: (عَلَّمَ بِالْقَلَمِ) (عَلَّمَ) ھەردوو بەركارەكەي قەتئىزان: (عَلَّمَ الْإِنْسَانَ الْعِلْمَ بِالْقَلَمِ) مرۆقى فېرى زانىيى كەردوھ بە قەلەم، (عَلَّمَ) دوو بەركار (مفعول بە) دەخوئى، ھەردووكان قەتئىزان، لەبەر ئەوھى ديارن، بەتايەتى رستەي دوايى كە دەفەرموئى: ﴿عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ ﷻ، مرۆقى فېرى ئەوھ كەردوھ كە نەيزانىوھ، كە دەفەرموئى: (عَلَّمَ بِالْقَلَمِ)، ئەمە سى واتايان ھەلدەگرى:

أ- نووسەرەكانى فېرى نووسىن كەردوون بە قەلەم.

ب- خەلكى فېرى نووسىن كەردوھ.

ج- خەلكى فېرى زانىيى كەردوھ.

(۵) - ﴿عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ ﷻ، مرۆقى فېرى ئەوھ كەنەيدەزاني، يانى: ھەموو ئەو شتانەي نەيدەزانيى فېرى كەردوون، قەلەمىش جوئى زۆرن، كاتى خوئى لە قامىش دايانتاشيوھ، بۆيە يەكەك لە زانايان لە پىئاسەي قەلەمدا دەلئى^(۱):

قەلەم پارچەيەكە لە قامىش، نەرم و بارىك دەكرى، بە چەقۇ دەبەردى تاكو لووس بى لە نىو پەنچەكاندا، لايەكى لەت دەكرى بە ئەندازەي نىو سەرە

(۱) (ابن عاشور) له (التحرير والتنوير: ج ۱۲، ص ۴۴۰ و ۴۴۱) دا ھىناويەتى.

ئەنگۈست، ئىجا ھەر كاتىك تەرپى كرا بە مەرەكەب، لەسەر كاغەزو ھەر شىكى
دىكە دابىرى، دەنوسى.

ئەو ۋەك قەلەمى كاتى خۇ، بەلام ئىستا قەلەم زۆرۈ جۇراو جۆرن.

كە دەفەرمۇ: (مَا لَمْ يَعْلَمْ) واتە: ئەو ۋەي نەيدەزانى، كە واتە: بەھۇ ۋ خويندن
ۋ نووسىنەو، كە ئامپازەكەي قەلەمەو، ئىستا زۆر جۇرە نووسىنى دىكەش
پەيداۋون، جگە لەھى قەلەمى ئاسايى ۋ بەھۇ خويندن ۋ نووسىنەو، مەرۇف
دەتوانى فىرى شىكى بىي نەيزانىي.



پینچ ھەلۆھستە لە بەردەم ئەو پینچ ئایەتەدا

ھەلۆھستە ی یە کە م: یە کە مین وشە ی یە کە مین ئایە تی یە کە مین سوورەت
 کە بۆ پیغەمبەری خوا موخەممەد ﷺ، کە ھەم لە کتێبە پیشووەکان دا، ھەم
 لە خویندن و نووسین دا، نەشارەزابوو، چونکە وشە ی (أَمِي) ھەردوو واتایە کە ی
 ھەن، (أَمِي) واتە: کەسیک خویندن و نووسین نەزانئ، ھەروەھا (أَمِي) واتە:
 کەسیک شارەزای کتێبە پیشووەکان نیە، پیغەمبەری خواش ﷺ بە ھەردوو
 واتایە کە ئوممی بوو: ﴿الَّذِي لَا يُحِ ۝۱۵۷﴾ الاعراف، پیغەمبەری ﷺ نەشارەزا
 لە کتێبە پیشووەکان و پیغەمبەری ﷺ نەشارەزا لە خویندن و نووسین، وەك
 خوا فەرموویەتی: ﴿وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذَا لَا تَرَابَ
 الْمُبْطُلُونَ ۝۴۸﴾ العنكبوت، تۆ پیش وی (قورئان) ھیچ کتیبیکت نەخویندۆتەو
 (لەبەرت بئ و بیخوینیەو) و بەدەستی راستیشت ھیچت نەنووسیو، چونکە
 نووسین زیاتر بەدەستی راست دەکری، یانی: نە خویندنەو ت ھەبوو، نە
 نووسینت ھەبوو، کەچی بۆ پیغەمبەریکی ﷺ نەشارەزا لە کتێبە پیشووەکان
 و نەشارەزا لە خویندن و نووسین، یە کە مین وشە ی یە کە مین ئایە تی یە کە مین
 سوورەت کە بۆ دادەبەزیندری بریتیه لە: بخوینە (اقرأ) کە ئەمەش لە خودی
 خۆیدا بەدلتیایی موعجیزەیه، خوا ﷻ پیغەمبەریکی نەخویندەواری ناردو وەك
 کۆتا پیغەمبەری خوئی بۆ ھەموو مروؤقایەتی، کە فیری خویندن و شارەزایی و
 بەرچاوری و ھیدایەتی خویان بکات!! بۆیە مەولەوی شاعیر گوتوویەتی:
 [ھەتیو و ئەدەو ئوممی عەللەمە لەمە موعجیزتر موعجیزە کامە؟] موخەممەد
 ﷺ بەبئ بابیی گەرە بوو و ھەتیو بوو، ئەو ھەموو ئەدەب و ڕیزەشی بوو
 کە خوا پئی وەسف دەکات: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ۝۴﴾ القلم: ۴، ھەروەھا
 موخەممەد ﷺ ئوممی بوو بەھەردوو واتای: نەشارەزا لە کتێبە پیشووەکان و،

نه زانینی خویندن و نووسین، که چی عه للامه بووه، نایا له مه موعجیزتر موعجیزه کامه؟ ئه مه له ذاتی خویدا به لگه و موعجیزه یه له سه ر پیغه مبه رایه تییه که ی.

هه لوه سته ی دووهم: بریتیه له گرنگی خویندن و نووسین، چونکه خوا ﷺ له کاتیکدا باسی ئه وپه ری به خشه ری خوی ده کات، باسی خیرکردنی زانست به قه لهم ده کات: ﴿أَقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ۝ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۝﴾، که واته له زور به خشه ری خویه ﷺ که به هووی قه لمه وه مروقی فیرکردوه، فیری چی کردوه؟ ﴿عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمَ ۝﴾، فیری هه رشتیکی کردوه که نایزانی.

هه لوه سته ی سییه م: ئه م ئایه ته موباره کانه دلنیا کردنه وه ی پیغه مبه ریان ﷺ تیدایه، که نه شاره زایی به خویندن و نووسین، پئی لی ناگری بخوینی و شاره زایی و زانایی، به لکو بیته ماموستای زانایان.

هه لوه سته ی چواره م: هه روه ها ئامازه شیان به وه تیدایه که نه زانینی خویندن و نووسین، له پیغه مبه ردا ﷺ هه ر ده مینیتته وه، چونکه نافه رموی: بنووسه (اكتب) به لکو ده فهرمووی: بخوینه (اقرأ) خویندیش په کی له سه ر ئه وه نه که وتوه مروف شاره زای خویندن و نووسین بی، به لکو ته نیا پیویستی به وه یه ئه و شته ی مه به ستیه قی، له به ری بکات و بیخوینیتته وه و بیللی.

هه لوه سته ی پینجه م: ریگایه کانی به ده ست هینانی زانست، ده کری بلین ئه م چواره ن:

یه ک: ئه وه یه که مروف به هووی خویندنه وه و موتاله عه وه له جگه له خوی وه ربگری، کتیه که ی یان به ره مه که ی بخوینیتته وه.

دوو: له ده می وه ری بگری، واتا به زاره کی (شفهی) لئی وه ربگری، له کاتی ده رس پیگوتندا.

سی: ئه وه یه خوی بیر بکاته وه و نه جامگیری بکات و هه لبه ینجی.

چوار: بریتیه له ئەزموون و له حالەتی کردەیی، که مروۆف به ئەزموون به کردەووی خۆی، تاقیکردنەووە ئەزموونکاری بکات، تاکو بەزانست بگات.

ئەمانە پێیهکانی بەدەستەپێنانی زانیاریین، بێگومان ئیسلام زانیاریی به چاکەو نیعمەتییکی زۆر گەورەیی خوای پەروەردگار داناوە، بۆیەش فێربوونی زانست فەرزو پێویستە بۆ دینداریی و بۆ دنیاواریی، پێغەمبەری خواش فەرموو یەتی: (طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) رواه ابن ماجه (۲۲۴). واتە: داواکردنی زانیاریی له سەر هەموو مسوڵمانێک پێویستە. هەر بۆیەش یەکهەمین وشەیی یەکهەمین ئایەتی یەکهەمین سوورەت، که بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ دابەزیووە، فەرمانکردنە بە خوێندن، دواي ئەوەش ئاماژە دەکات بەووی خوا ﷻ مروۆفی به قەلەم فێری شتێک کردووە که نایزانئ، کهواتە له پێی فێربوون و نووسینەووە، مروۆف دەتوانئ دەست بگەیهێتە ئەو زانیاریانەیی لهووە پێش نەیزانیون.

مەسەلەى دووهم:

باسى مروقى بوغراو ياخىى به هوى هه بوننه وهو، بىناگابوون له گه رانه وهى بو لاي خواو، پىگريى كردنى بابايه كى له خوا ياخىى، له نويز كردنى پىغه مبه ر ﷺ، له حالى كدا ئه و پى راستگرتوو و فه رمانكاره به پارىزكارىى، خویشى (باباى پىگريىكار له نويز كردن) بىپروا و پشت هه لكر دووييه له هه ق.

خوا ده فره موى: ﴿كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّا طَغَىٰ ۖ (۶) أَن رَّأَاهُ اسْتَعْجَىٰ ۖ (۷) إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ ۚ (۸) أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَىٰ (۹) عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰ (۱۰) أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَىٰ الْهُدَىٰ (۱۱) أَوْ أَمَرَ بِالْتَّقَىٰ (۱۲) أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ (۱۳) أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ (۱۴)﴾

شىكر دهنه وى ئه م ئايه تانه له نو بر گه دا:

(۱) - ﴿كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّا طَغَىٰ﴾، نه خىر (باوازيى) به دنياى مروقى ياخىى ده بى، (كلا: كَلِمَةُ رَدٍّ وَإِبْطَالٍ) (كلا) وشه تىوه خو پىن و هه لوه شان دهنه وهيه، ئه و هه لوه شان دهنه وهيه تىوه خو پىنه ش په يوه ندى به قسه يه كى پىشته وه نيه، به لكو په يوه ندى به قسه يه كه وه هه يه دواتر دى، كه برى تيه له: ﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَىٰ (۹) عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰ (۱۰)﴾، چونكه ئه وهى له پىنج ئايه تى پىشوو دا هاتوه، كه له مه سه له ي كه مدا شىمان كردنه وه و رابرد، ته نيا باسى ئه وه يه كه خواى پهروه ردگار له سه ر زمانى جى پىرل به پىغه مبه رى خاته مى ﷺ فره موو: بخو ئنه! به ناوى ئه و پهروه ردگار هت كه هه موو شتى كى به ديه ئناوه، مروقى له خو ئىپاره دروست كردوه، بخو ئنه و پهروه ردگار شىت هه ره به خشن ديه، هه ره به خشه ره، مروقى به قه له م فىر كردوه، فىرى شتى كى كردوه كه نه يزانى وه.

بىگومان هىچ كام له وانه ش هى ئه وه نىن، به رپه رچ بدرى نه وه، به لكو لى ره دا (كلا) وهك هه ندى له زانايان گو تو وى انه: (كَلِمَةُ رَدٍّ وَإِبْطَالٍ، لِمَا سَيَأْتِي مِنَ الْكَلَامِ) وشه تىوه خو پىن و هه لوه شان دهنه وهيه بو قسه يه كه له مه وودوا دى.

هەندیکیش دەلێن: (کلاً) قسەى دواترى خۆى هەلناوه شىنێتهوه، بەلکو هەى
پیشترى خۆى هەلدهوه شىنێتهوه، بۆیه لێره دا (کلاً) یانی: (حقاً) بەدلنیاى، ﴿كَلَّا
إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ﴾ ٦ ﴿العلق، بەدلنیاى مروۆف یاخى دەبى له سنوور دەرده چى
و بوغرا دەبى، کەى؟

(۲) - ﴿أَن رَّأَاهُ أَشْفَى﴾ ٧ ﴿، کە خۆى بىنى بىنازە، خۆى بىنى دەستپۆشتووێه و شت
هەبوو، لەکەولێ خۆى دەرده چى و بوغرا دەبى و سنوور دەبەزىنێ، مانایە کەى ئاواى
لیدیتەوه: ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ﴾ ٨ ﴿مروۆف له سنوور دەرده چى له
سەرپێچى کردندا، کاتێک خۆى بىنى بىنازە و دەوله مەندە، هەبوو.

زانایانى زمانى عەرەبى هەموویان لەسەر ئەوه یە کە دەنگن کە (أل) ی سەر
(إنسان) بۆ تیکرا (جنس) ه، واتە: تیکرای مروۆفە کان وان، مروۆف بە تیکرایى بەو
شیوه یە، بەلام چ مروۆفێک؟ ئەو مروۆفەى کاتێک پێى وابوو بىنازە و پۆستى
بە کەس نیه، یاخى دەبى. هەر مروۆفێک پێى وابى هەمووشت هەر خۆتەى و
پۆستى بە کەس نیهو، لە هەموو کەس و لە هەموو شتێک بىنازە، بەدلنیاى هە
تووشى بوغرایى و لەکەولێ خو دەرچوون دەبێت.

(الطبري) له تەفسیری ئەم دوو ئایەتە موبارە کە دا: ﴿كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ﴾ ٦ ﴿
﴿أَن رَّأَاهُ أَشْفَى﴾ ٧ ﴿العلق، دەلێ: ﴿مَا هَكَذَا يَبْغِي أَنْ يَكُونَ الْإِنْسَانُ أَنْ يُنْعِمَ
عَلَيْهِ رَبُّهُ بِتَسْوِيَّتِهِ خَلْقَهُ، وَتَعْلِيمِهِ مَا لَمْ يَكُنْ يَعْلَمُ، وَإِنْعَامِهِ مَا لَا كُفُوَ لَهُ، ثُمَّ
يَكْفُرُ بِرَبِّهِ الَّذِي فَعَلَ بِهِ ذَلِكَ، وَيَطْغَى عَلَيْهِ، أَنْ رَأَاهُ أَشْفَى﴾ واتە: مروۆف نە دەبوو
واپێت کە پەرورەدگارى چاکەى لەگەڵدا بکات، رێک دروستى بکات و شتێکى
فێر بکات کە نە یزانیوه، کە چى دواى بپروا بى بەرانبەر بەو پەرورەدگارى
ئەوهى بۆ کردوه، هەركات خۆى بىنى هەبووێه و بىنازە، لێى یاخى بى.

(۳) - ﴿إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ﴾ ٨ ﴿، بەدلنیاى گەرانهوه بۆ لای پەرورەدگارتە، (الطبري)
دەلێ: ﴿إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ يَا مُحَمَّد! مَرْجِعُهُ، فَذَائِقُ مِنْ أَلِيمِ عِقَابِهِ، وَالرُّجْعَىٰ مَصْدَرٌ﴾ واتە: ئەى

موحه ممه! گه پانه وهی ئەو مرقفه (که له به رانه ر خوادا یاخی و بوغرا ده بن و له کهوڵ ده رده چۆ) بو لای پهروه ر دگارتەو له سزای به ئیشی وی ده چیژۆ. وشە (الرُّجْعَى) چاوگه، یانی: گه پانه وهی بو لای پهروه ر دگارتە. (رُجْعَى) و (رجوع) و (مَرْجِع) هه ر سیکیان چاوگن.

ئنجای دواى پروونکردنه وهی ئەو راستیه مه زنه ی که گشتگیره بو هه موو مرقفه کان، هه موو مرقفه کان هه ربه و شیوه یه ن و کاتیک خویان بینیا ز بینى، خویان بینى ده ستپرن، ده و له مه ندو هه بوون، خاوه ن توانان، له پرووی مادیدی و مه عنه و بیه وه پیوستیان به که س نیه، بوغرا ده بن و له سنوور ده رده چن. بۆیه خواى پهروه ر دگار ده فهرموۆ: ﴿إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ﴾ (۸)، به دلنیاى گه پانه وه بو لای پهروه ر دگارتە، که واتە: تو بزانه به چ پروو که وه ده چیه وه خزمه ت خوا! به چ سیفه تیکه وه ده گه رپیه وه لای، چ تیله گه یه کت^(۱) پیه وه هه لگرتوه و له کوڵت ناوه؟ ئایا به تیله گه ی پر له تاعه ت و چاکه، یاخود تیله گه ی پر له گوناھو تاوان و لادانه وه ده چیه وه خزمه ت خوا؟!

ئنجای خواى پهروه ر دگار له م چه ند ئایه ته دا دێته سه ر باسى مرقفیک که مرقفیکى دیاریى کراوه، یاخود جوړه مرقفیکى دیاریى کراوه، که رێگری ده کات له بهنده یه کى خوا کاتیک نوێژ ده کات، یان رێگری له بهنده کانى خوا ده کات، کاتیک ده یانه وى خوا به رستن و ده فهرموۆ:

۴- ﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَىٰ﴾ (۹) ئایا ئەو که سه ت بینى که رێگری ده کات.

۵- ﴿عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰ﴾ (۱۰)، له بهنده یه ک کاتیک نوێژ ده کات، ئەو رێگری لى ده کات، وشە ﴿أَرَأَيْتَ﴾ (کَلِمَةُ تَعْجِيبٍ مِنْ حَالٍ) وشه یه که بو سه رسو پرماندن له حالى که سیک، ئەو که سه ت دیوه! که ده فهرموۆ: بینوته، بینین لیره دا بو زانینه، ئایا ئەو که سه ت زانی، ده یناسی؟ که رێگری ده کات له بهنده یه ک کاتیک نوێژ ده کات، واتە: رێگری

(۱) تیله گه: کوڵ، هه رشتیک که ل و په ل و شتیکی تیده کرى و هه لده گیرى.

نویژکردنه‌که‌ی لی ده‌کات و، لی قه‌ده‌غه ده‌کات نویژده‌که‌ی بکات و ده‌بیته له‌مپهر له‌به‌رده‌میدا.

(۶) ﴿أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدَىٰ﴾ [ئه‌مه‌ش سه‌رسو‌رماندنیک‌ی دیکه‌یه]، ئایا ده‌بینی [به‌چاوی عه‌قل و دل]، ئه‌گه‌ر ئه‌و که‌سه [که نویژ ده‌کات و بابای ریگر ده‌یه‌وی پ‌یی لی بگری]، له‌سه‌ر پ‌یی راست ب‌ی.

(۷) ﴿أَوْ أَمَرَ بِالْقَوَىٰ﴾، یاخود فه‌رمان بکات به پار‌یزکاری؟ لی‌ره‌دا وه‌لامه‌که‌ی قرت‌یندراوه، واته: ئایا هه‌ر ریگری لی ده‌کات؟ یان: ئایا شتیکی زۆر ب‌ی ج‌ی و ناهه‌ق نیه؟!

(۸) ﴿أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ﴾، ئایا ده‌بینی ئه‌گه‌ر ئه‌و [ابا‌با ریگره‌ په‌یامی خواو کتیبی خواو پ‌یغه‌مبه‌ری خوا] به‌درۆی داناو پشت‌یشی ت‌یکرد.

یانی: له‌عه‌قل و دل و ده‌روونیدا به‌درۆی داناو، به‌کرده‌وه‌و جه‌سته‌ش پشتی ت‌یکرد.

(۹) ﴿أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ﴾، ئایا نه‌یزانیوه که خوا ده‌بینی؟ چی ده‌بینی؟ به‌رکاری ﴿يَرَىٰ﴾ قرت‌یندراوه، تا‌کو هه‌موو شتیکی بگریته‌وه، یانی: خوا هه‌موو شتیکی ده‌بینی.

زانایان له‌باره‌ی ئه‌و س‌ی جار دووباره‌ بوونه‌وه‌ی: ﴿أَرَأَيْتَ﴾ زۆر قسه‌یان کردوه:

أ- هه‌ندیکیان گوتوو‌یانه: ﴿أَرَأَيْتَ﴾ ئه‌سله‌ واتایه‌که‌ی یانی: ئایا بینیت؟

ب- هه‌ندیکیان گوتوو‌یانه: یانی: هه‌وا‌لم پ‌ییده، چونکه که‌سیک که شتیکی ده‌بینی، دوا‌یی هه‌وا‌ل به‌خه‌لك ده‌دا، ده‌لی: خه‌لكینه‌ فلان شتم بینی، واته: هه‌وا‌لم پ‌ییده‌ن (أخبرونی) که په‌یوه‌ست (لازم) ی واتایه‌که‌یه‌تی، واته: واتای راسته‌وخۆی نیه، به‌لكو ئه‌و واتایه‌یه که لییه‌وه په‌یدا ده‌ب‌ی.

که ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدَىٰ﴾ (۱۱) ﴿أَوْ أَمَرَ بِالْقَوَىٰ﴾ (۱۲)، ئایا ده‌بینی ئه‌گه‌ر ئه‌و ریگری لی‌کراوه له‌نویژ، وی‌پرای نویژکردنه‌که‌ی خۆیشی، له‌سه‌ر

رێیهکی راست بێ، یاخود فهزمان بکات به پارێزکاری، ئایا هەر شایستهی ئهوهیه پێگهیهی لێ بکری؟! ﴿أَمَيَّتْ إِنْ كَذَبَ وَتَوَلَّى﴾ ۱۳، ئایا دهبینی ئهوه که سهی به درۆی داناو پشتهی هه لکرد، ﴿أَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ رَئِي﴾ ۱۴، ئایا نازانی که خوا دهبینی؟ لێره دا ﴿أَلَمْ يَعْلَمْ﴾، پرسیار کردنی نکوو ئیلیکه رانهیه، واته: هه قی وابوو بزانی و، خوشی به پارێزی له سزای خوا که بو ئهوه جوړه پهفتاره دایناوه.

تیمه له هۆی هاتنه خواردا باسمان کرد، که ئهم ئایه تانه له باره ی ئه بوو جههلهوه دابه زیون، هۆی هاتنه خواره وه که دووباره ناکهینهوه، فهرمووده ناسان هیناویانه که ئهم ئایه تانه له باره ی ئه بوو جههلهوه دابه زیون، به لام بێگومان وهك زۆر جار گوتوو مانه: ﴿إِنَّ خُصُوصَ السَّبَبِ لَا يَمْنَعُ شُمُولَ الْمَعْنَى﴾ واته: تایبه ته ندبوونی هۆکار ی له گشتگیربوونی و تا ناگری، هه رچه نده له باره ی ئه بوو جههلهوه دابه زیون، که پێگهیهی له پیغه مبه ری خوا ﷺ کردوه، وهك له هۆکاری هاتنه خواره وه که ی باسمان کرد، به لام بێگومان هه موو ئه وان هه ش ده گرێته وه که وهك ئه بوو جههل ده کهن و به شوین پێی ئه ودا ده پۆن، که سانیك قه دهغه ده کهن و پێگه یان لێ ده کهن، له خوا په رستی، که به پێی موحه ممه ددا ﷺ ده پۆن و خوا په رستی ئه نجام ده ده ن.

(طبري) هیناویه تی له قه تاده وه: {وَكَانَ يُقَالُ: لِكُلِّ أُمَةٍ فِرْعَوْنٌ، وَفِرْعَوْنٌ هَذِهِ الْأُمَةُ أَبُو جَهْلٍ} (جامع البيان: ۳۷۸۹۳)، واته: هه موو ئۆمه ته یك فیره وه نیکی هه یه، فیره وه نی ئهم ئۆمه ته ی ئیسلامیه ش ئه بوو جههله.

هه لبه ته که سانی دیکه ش له دوا ی ئه بوو جههله وه په یدا بوون، که وهك ئه بوو جههل یان خراپه ربوون له ویش، به لام دیاره ئه وه ئایه ته مو به کانه له باره ی ئه وه وه دابه زیون، ئایه ته کانیش هه م ئه وه ده گر نه وه، هه م تیکرای ئه وان ه ی وهك ئه وه ده کهن، یاخود خراپه ریش ده کهن.

مەسەلە ی سێهەم:

هەپەشە ی خۆی دادگەر کە ئەگەر ئەو کەسە واز نەهێنێ، بەتوندیی تووکی
پێشەسەری دەگرێ، پێشەسەری کەسێکی درۆزنی گوناھکار، ئنجا با ئەو
خەلکی دیوہخانی خۆی بانگ بکات و، ئیمەش دۆزەخەوانان بانگ دەکەین،
فەرمانکردنیش بە پیغەمبەرەکە ی ﷺ کە بە قسە ی نەکات و، بەردەوام بێت
لەسەر کړنووش بۆ خوا بردن و لەخوا نزیک بوونەوہی زیاتر:

وہک خوا دەفەرموێ: ﴿كَلَّا لَئِنْ لَّمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ۝١٥ نَاصِيَةٍ كَذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ۝١٦ فَيُدْعُ
نَادِيَهُ ۝١٧ سَتَدْعُ الزَّبَانَةَ ۝١٨ كَلَّا لَا نُطْعُهُ وَأَسْجُدُّ وَاقْتَرِبُ ۝١٩﴾.

شیکردنەوہی ئەم ئایەتانە لە پێنج بڕگەدا:

(١)- ﴿كَلَّا لَئِنْ لَّمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ۝١٥﴾، نەخیر (باوازیینێ) ئەگەر وازنەهێنێ بەتوندیی
تووکی پێشەسەری دەگرین و پرایدەکیشین. (کَلَّا) لێرەدا (كَلِمَةً رَدْعٍ وَإِبْطَالٍ) واتە: با واز
بێنێ - ئەمە بۆ سڵەماندنەوہیەتی لەوہی دەیلێ و دەیکات - ئەگەرنا تووکی پێشەسەر
گرتن بۆی لە بۆسەدایە؟

﴿كَلَّا﴾ با واز بێنێ، ﴿لَئِنْ لَّمْ يَنْتَهِ﴾ (ل) ی (لَئِنْ) زەمینە خوشکەرە بۆ سویند،
(إِنْ) ی (شَرْطِيَّة) یە، دیارە (إِنْ الشَّرْطِيَّة) ش وەلامی دەوێ، بەلام وەلامەکە ی
قرتینداروہ، چونکە وەلامی سویندەکە وەلامی (إِنْ الشَّرْطِيَّة) شی گرتوہ خۆی، ﴿لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ﴾ ئەمە وەلامی
سویندەکە ی وەلامی مەرجهکە شی گرتوہ نیو خۆی، ئەگەر وازنەهێنێ، ئیمە
تووکی پێشەسەری بەتوندیی دەگرین و پرایدەکیشین،

(السَّفْع: الْقَبْضُ الشَّدِيدُ بِجَذْبٍ) (سَفْع) بریتییە لە گرتنێکی توند لەگەڵ
پاکێشاندا، تووکی پێشەسەری دەگرین و پرایدەکیشین، (الناصية) تووکی پێشەسەرە

(شعر مقدم الرأس) ئەو تووکه ی لە پێشەوهی سەری مرووف دەرووی، که ئیستاش و کاتی خویشی خەلکی هەبوو، وەك شتیکی عاده تی تووکی پێشەسەری بەرداو هەو و هیشتوو یه تەو.

(۲) ﴿ نَاصِيَةٌ كَذِبَةٌ خَاطِئَةٌ ۝۱۶ ﴾، تووکه سەریکی درۆزنی گوناهاکار، (ناصیه) ی دووهم جیگره وه (بذل) ی (ناصیه) ی یه که مه، تووکه سەریک که خاوه نه که ی درۆز نه و خە تاکارو گوناها باریشه، بۆیه ش به نه ناسراو (نکرة) هیناویه تی، تاکو تیکرای ئەو که سانه ی به و شیوه یه، هه موویان بگریته وه، که فەرموو یه تی: ﴿ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ۝۱۵ ﴾، (الناصية) (أل) ی ناساندنی له سەر هه ناساندنه که بۆ (عهد) ه، واته: تووکی پێشە سەره که ی، ئەو که سه ده گرین، که ناسراوه، یاخود (أل) قەرەبووی پالۆیدراو (مضاف إليه) ده کاته وه، (أي: لَنَسْفَعًا بِنَاصِيَتِهِ) ئیمه تووکی پێشە سەری وی ده گرین.

(۳) ﴿ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ۝۱۷ ﴾، ئنجا (ئەگەر ئیمه تووکی پێشە سەریمان گرت) با ئەو کۆرو مه جلیسه که ی خو ی بانگ بکات، ﴿ نَادِيَهُ ۝۱۷ ﴾ (اسم للمكان الذي يجتمع فيه القوم، يُقال: نَدَا القَوْمَ نَدْوًا، إِذْ اجْتَمَعُوا، وَالنَّدْوَةُ (بفتح النون) الجماعة، ويُقال: نَادٍ وَنَدِيٌّ، وَلَا يُطْلَقُ هَذَا الْإِسْمُ عَلَى الْمَكَانِ إِلَّا إِذَا كَانَ الْقَوْمُ مُجْتَمِعِينَ فِيهِ) واته: (نادیه) ناوه بۆ ئەو شوینه ی خەلکه که تێیدا کۆدە بنه وه، ده گوتری: (ندا القوم نَدْوًا) ئەگەر کۆبوونه وه، (النَّدْوَةُ) ش به مانای کۆمه له خەلکی دێ، ههروه ها (نَادٍ وَنَدِيٌّ) به کۆمه له خەلکی ده گوترین، به لام ئەو ناوه به کارنا یه ت بۆ شوینی، مه گەر خەلکه که تێیدا کۆبوونه وه.

کاتی خو ی قوصه ی، که با پیره گه وه ی قوره یش بووه، بۆ هۆزی قوره یش کۆرو مه جلیسیکی داناوه، مه نزلگایه کی داناوه پێی گوتراوه: (دار النَّدْوَةُ) واته: مه نزلگای کۆبوونه وه و قسه تیدا کردن و ته گیر تیدا کردن، له نیزی که مزگه وتی هه رام بووه، دایناوه بۆ راویژ پیکه وه کردنیان، له کارو باره گرنگه کانیاندا، ههروه ها ئەگەر ژنیشیان هینابن هه ره له ویدا ماره کراون و، زۆر کاری دیکه یان تیدا نه نجام داون.

لێره دا که دهفه رموی: ﴿فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ﴾ (۱۷) با ئەو دیوه خانەکه ی خۆی بانگ بکات، ئەمە وەك ئەو ئایەتە موبارەکیە که دهفه رموی: ﴿وَسَّالِ الْقَرْيَةَ﴾ (۸۲) یوسف، یانی: لە ئاوەداییه که بێرسه! (أَي: وَاسَّالِ أَهْلَ الْقَرْيَةِ)، واتە: لەخەلکی ئاوەداییه که بێرسه، لێره ش ﴿فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ﴾، بێگومان خودی دیوه خانەکه بانگ ناکرێ، واتە: باخەلکی دیوه خانەکه ی بانگ بکات، (ل) ی سەر (یدع) ش، بۆ دەستە پاچه کردن و دەستەوستان کردن (تعجیز) ه، یانی: ناتوانی ئەوانە بانگ بکات.

ئنجای ئەگەر ئەو بتوانی خەلکی دیوه خانەکه ی خۆی، کۆڕو مه جلیسه که ی بانگ بکات، که ئەبوو جههل خۆی هەلده کیشاو ده یگوت: من له خەلکی ئەو دۆله هه مووی، کۆڕو مه جلیسم قهره بالەغ تره، ئەگەر ئەو وا بکات:

(۴)- ﴿سَتَدْعُ الزَّبَانِيَةَ﴾ (۱۸) به دلنیا ییه وه ئیمه ش دۆزه خه وانە کان (فریشتەکانی که سەرپەرشتیی دۆزه خ ده کهن) بانگ ده کهین.

هه ندیک له زانیان گوتوو یانه: ﴿الزَّبَانِيَةَ﴾ ناوی کۆیه و تاکی نیه له بیژهی خۆی، وەك (أبَابِيل) و (عَابِيد) ئەوانە ناوی کۆن، هی یه که میان بالنده یه که، کورده واری ی خۆشمان هه ر پێی ده لێن: ته یره ئەبابیل، پیم وایه ئەوه ی پهره سیلکه شی پیده گوتری، هه ر ئەوه یه.

هه ندیکش گوتوو یانه: ﴿الزَّبَانِيَةَ﴾ کۆی (زَبْنَةً) یاخود (زَبْنِيَّة) یه.

﴿الزَّبَانِيَةَ﴾ ش داتاشراوه له (زَبْن)، (وَالزَّبْن: الدَّفْعُ بِشِدَّةٍ) (زَبْن) یش پالپویه نانی به هیژه، ئەو فریشتانه بێروایه کان به تونیدی پال پویه ده نین و پالە ستویان ده دن به ره و دۆزه خ.

(۵)- ﴿كَلَّا لَا تُطَعُّهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ﴾ (۱۹) نه خیر (باوازی نی) گویرایه لێ مه که و کړنووش به ره و نیزیک ببه وه. (کَلَّا) وشه یه که بۆ هه لوه شانده وه و تیخوړین، (کَلَّا) بۆ هه لوه شانده وه ی ئەوه یه که رسته ی پیشی گرتوویه ته نۆ خۆی، که ده فه رموی: ﴿فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ﴾ (۱۷) با ئەو کۆڕو مه جلیسه که ی خۆی بانگ بکات، به رگری و پشتیوانیی لێ

بکەن، ئنجا که دەفرموی: ﴿كَلَّا﴾ واتە: ناتوانی ئەوە بکات، ﴿لَا تُطْعُهُ وَأَسْجُدْ وَاقْتَرِبْ﴾ ١٩، تۆش فرمانبەری و گوێرایە لێی بۆ مەکه، بە قسەی مەکهو کپنووش (بۆ خوا) ببهو لێی نزیك ببهوه.

هەندیکیش گوتووینە: (لَا تُطْعُهُ) مانا پەيوهست (لازم) هەکی مەبهسته، واتە: لێی مەترسی، ترست بەرانبەری نەبی.

(إِقْتَرِبْ: إِفْتِعَالٌ مِنَ الْقُرْبِ أَي: اجْتَهِدْ فِي التَّقَرُّبِ إِلَى اللَّهِ) وشە (إِقْتَرِبْ) له (قرب) هوه هاتوه، واتە: نیزیکی، زۆر ههولبدهو تییكووشه بۆ زیاتر خۆ وهنیزیکخست له خوای پەروهردگار.

دوو فرموده له باره ی ئەو ئایه ته موباره کهوه:

(١) - {أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ، فَأَكْثَرُوا الدُّعَاءَ} (أخرجه مسلم: ٤٨٢، وأبو داود: ٨٧٥، والنسائي: ١١٣٧، وابن حبان: ١٩٢٨)، واتە: کاتیک بهنده له کپنووش دایه، له ههموو کاتان زیاتر له پەروهردگاری نیزیکتره، بۆیه پارانهوهی زۆر تیدا بکەن.

(٢) - {أَلَا وَإِنِّي نُهَيْتُ أَنْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا، فَأَمَّا الرُّكُوعُ فَعَظَّمُوا فِيهِ الرَّبَّ، وَأَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِي الدُّعَاءِ، فَقَمِنَ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ} (أخرجه أحمد: ١٩٠٠، ومسلم: ٤٧٩، وأبو داود: ٨٧٦، والنسائي: ١٠٤٥، وابن ماجه: ٣٨٩٩، وابن حبان: ١٨٩٦).

واتە: ئاگاداربەن! من پێگرم لێکراوه که قورئان له حاله تی پکووع بردندا، یان له حاله تی کپنووش بردندا، بخوینم، به لکو پکووع پەروهردگاری تیدا به مهزن بگرن، به لام کپنووش زۆری تیدا بپارێنهوه، چونکه شایستهیه وهلامتان بدرێتهوه، چونکه مرووف لهو کاته دا، له ههموو کاتان له خوا نیزیکتره.

پێگومان مرووفیش ههتا له خوا نزیکتر بێ، خوای پەروهردگار باشت به دهنگیهوه دی، خوا ههمیشه له بهنده کانی نیزیکه، به لام گرنگ تهوهیه تهوان لێی نزیك بن، که به هوێ چاکه وهندایه تی و بۆ خوا صولحانهوه، له خواوه نیزیك دهبن.

ئىعجازىكى زانستى پىشتىش ئاماژەيەكمان پىداو گوتمان:

ئەم دوو ئايەتە موبارەكە كە دەفەرموون: ﴿كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ۝ (۱۵) نَاصِيَةٍ كَذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ۝ (۱۶)﴾، با وازبىنى، ئەگەر دەست ھەلنەگرى بەتوندى تووكى پىشە سەرى دەگرىن، تووكى پىشەسەرىكى درۆزنى گوناھكار، بۆچى خىواي پەرورەدگار باسى (ناصية) دەكات؟ ئەمە ئىعجازىكى زانستى تىدايەو دىواي ئەوھى زانستى توپكارىي (علم التشرىح) بەرھەو پىشەوھە چوھ، ئنجا زياتر دەزانىن بۆچى خىواي زانا و توانا باسى تووكى پىشەسەر دەكات؟

ھەلبەتە مەبەست لە: پىشەسەرى ھەركەسىك گرتن، كۆنترۆل كىردن و بىدەسەلەت كىردن و دەستەپاچە كىردىيەتى، چونكە كەسىك كە يەكەك پەلامارى دەدا، ھەولەدا دەستبەكەتەو، بەدەستان بەرگرىي لەخۆي دەكات، ئنجا ئەگەر تووكى پىشەسەرى گىرا، ماناي واىە دەستەكانى ھىچ كارە بوون و ھىچيان لەدەست نەھاتەو، بۆيە تووكى پىشەسەر گرتنى ھەركەسىك، بىدەسەلەت كىردن و دەستەپاچە كىردىيەتى، ئەو واتايە لىرەدا ھەيەو، زاناو پروونكەرەوانى پىشەووش باسيان كىردەو.

بەلام لەپرووى زانستىيەوھە (النابلسي)^(۱) گوتوويەتى: ئەم ئايەتە موبارەكە ئىعجازىكى زانستى تىدايە، چونكە:

أ- لەكەللە سەرى مەروفا مىشك ھەيەو، پىژەي مىشك لەچاوەستەدا لە مەروفا، بەرزترىن پىژەي ھەيە بەبەرورد لەگەل ژياندارانى دىكەدا، بۆ وىتە:

ئەگەر مىشكى نەھەنگى شىن بىتىن، كە گەورەترىن ژياندارە لە دەريادا، ھەروەك چۆن فىل گەورەترىن ژياندارە لە وشكانىدا، دەبىنىن پىژەي كىشى مىشكى نەھەنگى شىن لەچاوەستەكەي، بەبەرورد لەگەل ھى مەروفا دا، زۆر كەمە، ھەروەھا گەورەترىن ژياندارى وشكانىي فىلە، ئەويش دىسان ئەگەر

میشکە کە ی بەراورد بکەین لە گەڵ جەستە کەیدا، دیسان دەبینین میشکە کە ی لە چاو جەستە کە ی پێژە کە ی زۆر کە مترە، ھەر وەھا ئەو ژياندارە ی پێی دەگوترێ: (وحید القرن) یەك قوچ، یاخود کەرگە دەن، یان ھەر ژياندارێکی دیکە، بەراورد بکەین لە گەڵ مروڤدا، پێژەو قورسای میشکی، لە چاو جەستە کەیدا زۆر کە مە.

گەورەترین پێژە ی میشک بە بەراورد لە گەڵ جەستەیدا، بریتیه لە میشکی مروڤ.

ب- میشکی مروڤ سەدو چل (۱۴۰) ملیار خانە ی تێدا یە، کە خانە ی خوڵە میشیان پێ دەگوترێ و، تاكو ئیستا ئەرکە کانیان نەزانراون، بە دلنیا ییە وە ئەگەر زانست زیاتر بەرەو پێش بچێ، ئەو (۱۴۰) ملیار خانە یە ش ئەرکە کە یان دەزانێ.

ج- لە سەر توێژاڵی میشک چواردە (۱۴) ملیار خانە ھەن، پێیان دەگوترێ: (الخلايا القشرية) خانە توێکلییە کان، ئنجا ھەرچی مروڤ ئەنجامی دەدا لە کارو کردە وە کان، ھەمووی پە یوہندی بەو چواردە ملیار خانە وە ھە یە.

د- لە نیو ئەو چواردە ملیار خانە یە ش دا میشک دابەش دەکری، بە شیک ی پێی دەگوترێ: (فَصَّ جَبْهِي) واتە: پل ی نیوچە وان، ئەم پل ی نیو چە وانە ش گەورەترین پلە لە بە شە کانی میشک، لەو بە شە ی میشکدا دادوہری کردن، ھە لھینجان، ئەنجامگیری کردن، پراوھینان بە دلنیا یی، ھەرچی جوو لە ی مروڤە لەرووی فیکرییە وە، ویستی مروڤ، کە سایە تی مروڤ، ئەگەر کە سیك بیهوێ چاکە بکات، ئەگەر کە سیك بیهوێ خراپە بکات، ھەمووی پە یوہندی ھە یە بەو بە شە ی میشکە وەو، لەو یوہ بریار دەدرێ و لەو یوہ عەزم جەزم دەکری، لە سەر ھەر کاریك مروڤ بیهوێ ئەنجامی بدات، بۆ یە ش خوای پەروەردگار دەفەر موێ: ﴿كَلَّا لَئِنْ لَّمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ﴾ ﴿العلق﴾ نە خیر ئەگەر وازنە هیئێ، تووکی پێشە سەری بە توندی پادە کیشین و دە یگرین.

کە سانیك ھەن کە کە و توون، یان تووشی پرووداویك بوون و ئەو بە شە ی پێشە وە ی میشکیان زەربە ی خواردو، کە سایە تییان گوڤاوە، پێشێ کە سە کە دیندار بوو، دوا یی روو لە بی دینی دەکات، یان بی دین بوو، روو لە دینداری دەکات،

یان پېشى جوړه شتیكى پى خوش بووه، ئیستا جوړه شتیكى دیکه پى خوش دهی، که سایه تیان ده گوری! که واته: ئەم بەشە پېشەوہی میشک، په یوه ندی به که سایه تی مرۆقه وه ههیه.

بۆیه خواى په نهانزان ده فەرموى: ﴿كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ﴾ ﴿١٥﴾ العلق، ئەو مرۆقه ئەگەر ئەبوو جەهلە، ئەگەر هەرکەسێكى دیکه وه ئەبوو جەهلە، ئەگەر وازنەهێنى لەو کردەوہیەى بریتىە لە پێگى کردن لە بەندەیه کى خوا، که نوێژ دەکات بۆ خوا، ئیمە تووکی پېشەسەرى دەگرین، تووکی پېشەسەرى درۆزنى گوناھکار، چونکە درۆکردنە، گوناھکردنە، چاکەیه، خراپەیه، هەمووی په یوه سته بهو بەشە پېشەوہی میشک، بێگومان بەشەکانى دیکەش هەریە که یان په یوه ندی به جوړیک لە کارو کردەوہکانى دیکه مرۆقه وه ههیه.

بەشیك په یوه ندی به رەنگەکانەو ههیه، بەشیك په یوه ندی به تامەکانەو ههیه، بەشیك په یوه ندی به بۆنەکانەو ههیه، بەشیك په یوه ندی به بینین و، بەشیك په یوه ندی به بیستنهو وه، بەشیك په یوه ندی ههیه به خەیاڵ کردنهو، هەرکامێك لە بەشەکانى میشک ئەرکیكى تایبەت به خۆى ههیه، بەلام ئەو بەشە پېشەوہی سەر، که (ناصیه) تووکی پېشەسەر لەسەرى دەروى، په یوه ندی ههیه به که سایه تی مرۆقه وه، بۆیهش خواى زاناو شارەزا باسى ئەوێ دەکات بەدیاریى کراوی: ﴿لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ﴾ ﴿١٥﴾ العلق.

کورتە باسیک دەربارە ی بووناسیی ئیسلامیی

ئەم کورتە باسە بە پوختەکراوی و گوشراوی لە کتیی چوارەمی «مەوسووعە: بیرکردنەوێ ئیسلامیی لەنیوان وەحیی و واقع» دا بەناوونیشانی: [پایەکانی بیرکردنەوێ ئیسلامیی] وەردەگرین، کە پایە یەکەم، بریتیه لە بووناسیی (علم الوجود - ontology).

شایانی باسە: کاتی خوۆشی ئەم بەشی یەکەمەمان دیسان جارێکی دیکە، وەك گوشراو لە کتیی یەکەمی مەوسووعە: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) وەرگرتو، بەناوی: (الإسلام معرفة صحيحة بالخالق والخلق)، کە کتیی یەکەمی مەوسووعە ناوبراو دەوری (٥٠٠) لاپەرەیه و هەمووی بۆ بووناسیی تەرخانکراو، ئنجا ئیمە ئەم بەشی یەکەمی کتیی چوارەم «پایەکانی بیرکردنەوێ ئیسلامیی» وەك پوختە و گوشراویك لەو کتیی یەکەمی مەوسووعە: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) وەرمانگرتو، ئیستاش ئەم کورتە باسەمان جارێکی دیکە، وەك گوشراویك لەو باسە کتیی چوارەمی مەوسووعە: (بیرکردنەوێ ئیسلامیی لەنیوان وەحیی و واقعدا) وەردەگرین، واتە: ئەم کورتە باسە دەبێتە پوختە ی پوختە، یاخود گوشراوی گوشراو.

ئەم کورتە باسە لەبارە ی بووناسیی ئیسلامییە، لە چوار تەوێردا دەخەینە روو:

تەوێری یەکەم: خواناسیی، لە یازدە پرگەدا باسی خوا ناسی دەکەین.

تەوێری دووهم: گەردووناسیی، لە هەشت پرگەدا باسی دەکەین.

تەوێری سێهەم: مەزۆقناسیی، لە شەش پرگەدا باسی دەکەین.

تەوێری چوارەم: دۆنیو دواڕۆژناسیی، لە هەوت پرگەدا باسی دەکەین.

کەواتە: (١١+٨+٦+٧ ٣٢) پرگە.

تەوھری یەكەم: خواناسی:

لەو کتێبەدا باسمان کردووە کە (بووناسیی)، خەلکی دیکە وشەیی: (دنایینی)، یاخود (جیهانبینی) بۆ بەکارهێناوە، بەلام من ئەوەم پێ هەلەو پێم وایە وشەیی (بووناسیی) پێک و راست و پڕ بە پێستە، هەم لەگەڵ وشە عەرەبییەکە دا: (علم الوجود) یان (معرفة الوجود) کە تەرجمەیی (-ontology) یە، چونکە (جیهان) و (دوینا) مەبەست پێیان ئەو بوونەوەرە بەرھەستەیی ئیستایە کە دەبێت، لەو سنوورە بەدواوە، دەلالەت لەسەر هێچی دیکە ناکات، بەلام بووناسیی، یاخود: بوونزایی، زانینی بوون (وجود)، هەم خوا ی پەرەردگار دەگریتهو، کە خاوەنی بوونەو، خاوەنی بوونێکی سەر بەخۆو خودییە، هەم بەدیھێناوەکانی خواش دەگریتهو، دیسان هەم ئیستا دەگریتهو کە دنیایە، هەم قۆناغەکانی دیکەیی ژیان کە قۆناغی بەرزەخ و پۆژی دواوە، دەگریتهو، هەرەھا هەم بیناوەکان و بەرھەستەکان دەگریتهو، هەم شتە نابەرھەستەکانیش دەگریتهو.

تەوھری یەكەم: خواناسیی ئیمە لە یازدە (۱۱) بڕگەدا باسی خواناسیی دەکەین، بەلام زۆر بە پوختکردنەو:

بڕگەیی یەكەم: خوا تاکە بەدیھێنەر و خاوەن و پەرەردگارەو، ئەو گەورەترین راستیی خواپرسکە لە دەروونی مرۆفداو، مەزنترین حەقیقەتی عەقڵییە:

دەتوانین زۆر بەلگان لەسەر ئەو بێنەو، کە ناسینی خوا وەك بەدیھێنەر و خاوەن و پەرەردگار، گەورەترین راستیی زگمەك و خواپرسکە لە دەروونی مرۆفدا و، مەزنترین حەقیقەتی عەقڵییە:

۱- بەلگەیی یەكەم: ئەو پێنج ئایەتە سەرەتای سوورەتی (العلق)ن، کە خوا دەفەرموی:

﴿أَفَرَأَى بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۝۱ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۝۲ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ۝۳ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۝۴ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ۝۵﴾

ئەمە بەلگەيە لەسەر خوارسك بوون و زگماك بوونی ناسینی خوا، لە ناخ و جەوھەری مروّفا، چ لە دەروونی، چ لە عەقڵیدا، بەبەلگەي ئەوھى خواي پەرورەدگار يەكسەر پيغەمبەرى خاتەم ﷺ دەدوینى و دەفەرموى: بخوینە! بەناوى ئەو پەرورەدگارەت كە ھەموو شتێكى بەدیھیناوە، ئنجا دوايى لەنیو ھەموو شتەکاندا دروستکردنى مروّف دیاریی دەكات، ئەو زاتەي ئینسانی لە خوینپارە دروست کردو، بخوینەو پەرورەدگارت ھەرە بەخشەرە، بەقەلەم مروّقى فیری شتێك کردو کە نەزانیو.

کەواتە: ئەمە لێی وەرەگیرى کە پرۆابوون بە بوونی خواي پەرورەدگار، بەبەدیھینەرایەتی خوا، خواھندارییەتی، پەرورەدگارییەتی، شتێكى سروشتییە لە خوارسكى مروّفاو، عەقلى سەلیمیش زۆر بە سینایى خوا دەناسى.

(۲) - بەلگەيەكى دیکە لەو بارەو ئەو ئایەتە موبارەكەيە كە خواي پەرورەدگار دەفەرموى: ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ﴿۱۷۲﴾﴾ الأعراف، واتە: یاد بكەو کاتێك پەرورەدگارت لە وەچەي ئادەم لە پشتیان وەچەكەيانى وەرگرت و لەسەر خوێانی كردن بە شاھید، (فەرمووی): ئایا پەرورەدگارتام نیم؟ گوتیان: بێ، شاھەتیمان دا، [بۆیەش ئەو شاھەتییەمان لێوەرگرتن] تاكو پۆزى قیامت نەلین: ئیمە لەمە بێتاگابوین.

ئەمەش وینا کردنى ناسینی خوايە لە عەقلى مروّفەکاندا، واتە: لە عەقلى سەلیمی مروّفەکاندا.

(۳) - بەلگەيەكى دیکە لەو بارەو ئەوھەكە خواي پەرورەدگار دەفەرموى: ﴿فَأَقْمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا يَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۳۰﴾﴾ الروم. واتە: پرۆوى

خۆت پړك و راست بكه به رانبه به ئايين به پاكی، ئەو خواپرسكهی خوا خهلكی لهسه رىسكاندوه، گوڤان نیه بو دروستكراوى خوا، ئا ئهوهیه ئايینی پړك و راست، بهلام زۆربهی خهلكی نازانن.

كهواته: فیتړهت و شهريعت دوو پرووی دراویكن.

(۴) - بهلگهیهکی دیکهش لهو بارهوه ئەو ئایهته موبارهکەیه، که خوای پهروهردگار دهفهرموو: ﴿قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ (۱۰) ﴿إِبْرَاهِيمَ، وَاتِهِ: پيغمبهرهکانیان گوتهیان: ئایا له بوونی خوادا دوو دلی ههیه، به دپهینه ری ئاسمانه کان و زهوی؟!﴾

پيغمبهران سهلامی خويان ليبي هه موویان لهو خالهوه دهستان پيکردوه، که ناسینی خواو په پيبردنی خوا، شتيکی خواپرسكهو له زگماکی مروفا ههیهو، شتيكه عهقلی سهليم راسته وخو پهی پی دهبات.

برگهی دووهم: خوای پهروهردگار پاكه لههه موو كه م وكوپیهك و، تيرو تهواوی پدهای ههیهو، هه موو دروستكراوه کان خوا به پاك دهگرن و ستایشی دهكهن:

له زۆر ئایهتدا ئەم راستییه مهزنهش، که چهند راستییهکی گرتوونه خو، درهوشینراوهتهوه، بو وینه: خوای پهروهردگار دهفهرموو: ﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (۱) ﴿التَّغَابُنِ، واته: هه رچی له ئاسمانه کان و هه رچی له زهویدا ههیه، خوا به پاك دهگری، دهستلالت و حوكمپانیی هه ر هی ئهوه، ستایش هه ر بو ئهوهو، ئەو لهسه ر هه موو شتيك به توانایه.

برگهی سییهم: خوای پهروهردگار خاوهنی هه موو ناوه هه ره چاکه کانهو، خاوهنی تیکرای سیفته ته هه ره بهرزه کانه:

(۱) - خوای بهرزی مهزن له سووره تی (الأعراف) ئایه تی (۱۸۰) دا دهفهرموو: ﴿وَاللَّهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

﴿ ١٨٠ ﴾ الأعراف، واتە: خوا ناو هەرە چاکەکانی هەن، ئنجا بەس بەو ناوە چاکانە ی لێی بپاریتەوه و واز لەوانە بێنن کە لادان دەکەن لە ناوەکانیدا، ئەوانە لەسەر ئەوێ دەیکەن سزایان دەدرێتەوه.

(٢)- لە سوورەتی (الإسراء) ئایەتی (١١٠) دا خوا دەفەرموێ: ﴿ قُلْ أَدْعُوا اللَّهَ أَوْ أَدْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى ﴾، واتە: بلی: لەخوا بپاریتەوه، یان لە بەبەزەیی (الرحمن) بەهەر ناویک لێی بپاریتەوه، ئەو ناو هەرە چاکەکانی هەن.

(٣)- لە سوورەتی (طه) ئایەتی (٨) دا دەفەرموێ: ﴿ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى ﴾، واتە: خوا بێجگە لەو هیچ پەرستراویک نیە، ناو هەرە چاکەکانی هەن.

(٤)- پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی: {إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا مِائَةً إِلَّا وَاحِدًا مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ} (أخرجه البخاري: ٢٥٨٥). واتە: خوا ئەوێ دوو نۆ ناوی هەن، هەرکە سێک بیانزمرێ، (واتە: بە تیگە یشتن و کارپیکردنەوه) دەچێتە بەهەشت.

بێگومان ناوەکانی خوا لەو ئەوێ دوو نۆ یەش زیاترن و سیفەتە چاکەکانی خوا بێسنوورن، وهك لهم فەرمايشتهی پێغەمبەری خواوه ﷺ دەردەکەوێ:

{اللَّهُمَّ أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ، سَمِيتَ بِهِ نَفْسَكَ، أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ، أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ، أَوْ اسْتَأْذَنْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ، أَنْ تَجْعَلَ الْقُرْآنَ رَبِيعَ قَلْبِي، وَنُورَ صَدْرِي، وَجَلَاءَ حُزْنِي، وَدَهَابَ هَمِّي} (أخرجه أحمد: ٤٣١٨، قال الهيثمي (١٣٦/١٠): رجاله رجال الصحيح غير أبي سلمة الجهني، وقد وثقه ابن حبان. وابن أبي شيبة: ٢٩٣١٨، والطبراني: ١٠٣٥٢، والحاكم: ١٨٧٧، وقال: صحيح على شرط مسلم، وصححه الألباني).

واتە: ئەوێ خوايە! لێت دەپاریتەوه، داوات لێدەکەم بە هەر ناویک کە تۆ هەتە، خۆت پێ ناوناوه، یان لە کتێبە کە تدا دا تەبە زاندوه، یان بە یەکیک لە دروستکراوهکانی خۆت فێرکردوه، یاخود لە زانیاریی پەنھان لەلای خۆت

هەلتگرتو، که قورئان بکەیه بەهاری دلم و، پرووناکیی سینەم و، لابەری خەم و پەژارەم و، نەهیلەری دلتەنگییم.

برگە ی چوارەم: خوای تاك و پاك وهك هیچ کام له دروستکراوه کانی ناچی و، هیچ کام له دروستکراوه کانیشی وهك وی ناچن، له هیچ شتیکدا:

(١) - خوای پەروەردگار له ئایەتی ژمارە (١١) ی سوورەتی (الشوری) دا دەفەرموی: ﴿فَاطِرُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرُّكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ۝﴾ ، واتە: خوا بە دیهینەری ئاسمانەکان و زەوییه، له خۆتان هاوسەری بۆ هێناوە دی، هەروەها ئازەلە کانیشی بە جووت خولقاندوون، هیچ شتیک وهك خوا نیه، خوا بیسەری بینەرە.

(٢) - دیسان له سوورەتی (طه) ئایەتی (١١٠) دا خوای تاك و پاك دەفەرموی: ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ ۝﴾ ، واتە: ئەو (خوا) ئەوێ له پیشانەوێهه و ئەوێ له دوایانەوێهه (یاخود رابردوویان و داهاووێیان) دەزانێ، زانیاری ئەوان ناتوانێ دەوری خوا بدات.

واتە: ناتوانی پە ی بە چیهت و ماهیهتی خوا ببات، ئەك پە ی بە بوونی خوا، نەبات، چونکە پە ی بە بوونی خوا دەبردێ و، فیترەت و عەقڵی ئینسان بۆ خوا تینوون، بەلام حەقیقەتی خوا، چیهتەکە ی، چۆنە؟ بێگومان لەسەر ووی ئەوێهه مەرووف بیزانی.

مەرووف تاكو ئیستا چیهتی ماددە نازانی، هەرئەوێندە دەزانێ یەکە ی دروست بوونی ماددە، خشتی یەکە می بریتیه له گەردیلە، ئەتۆم (atom)، زەرپەر، گەردیلەش له سی پیکهاتە ی سەرەکی پیکهاتو:

یەك: نیوک، که له پروتۆن (Proton) و نیوترون (Neutron) پیک دێ و بارگە یەکی موجیبی هەیه.

دوو: ئەلیکترون، (Electron) بە دەوری نیوکدا دەخولیتوێهه و بارگە یەکی سالیبی هەیه.

بەلام تا ئىستا كەس نەك گەردىلەى نەبىنيو، بەلكو مۆلكۆلىشى نەبىنيو، مۆلكۆل (molcol) گەردى پى دەلین، تاكو ئىستا ئەووش ھەر نەبىنراو، كە ھەر مۆلكۆلىك لە ملیۆنان گەردىلە پىك دى، لە حالیکدا كە بە مىكرۆسكۆبى ئەلیكترۆنیس ھەر گەردیش نەبىنراو، كە زیاتر لە (۶۰۰۰۰۰) جار شت گەرە دەكات.

ھەرۋەھا تاكو ئىستا ۋووحەكەى خوۋى كە لە ئىوان دوو تەنىشتەكانىدا، نازانى، دەزانى ھەيە، بەلام چىيەتەكەى نازانى، ئەدى چۆن خوا بزانی؟ مروڤ تاكو ئىستا ھىزى كىشنەدى زەوى نازانى چۆن، دەزانى گەردوون بە ھىزى كىشنەو وەستاو، ھەرۋەھا ئەلیكترۆن و نىوكەكان، بەھىزى كەھرۆمۇگناتىسى، بەلام تاكو ئىستا چىيەتەكەيان نازانى و بەس شوینەوارەكانیان دەبىنى.

برگەى پىنجەم: ھىچ شتىك و ھىچ كەس ھىچ جۆرە نىسبەتتىكى لەگەل خوادا نىەو، ھىچ پەيوەندىيەكى بەخواو نىە، مەگەر پەيوەندىى دروستكراو، لەگەل بەدەيھىنەردا:

خوای پەرۋەردگار لە زۆر شوینى قورئان دا ئەم راستىيەى راگەياندو، بۆ وینە:

(۱) - خوا لە سوورەتى (مریم) ئایەتى (۹۳) دا دەفەرموى: ﴿إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتَى الرَّحْمَنِ عَبْدًا﴾ ۹۳، واتە: ھىچكەس نىە لە ئاسمانەكان و زەویدا، مەگەر بە بەندایەتتى دیتە لای (خوای) بە بەزەيى.

كەواتە: ھەموو ئەوانەى جۆرىك لە خۆپالدانە لای خویان داھىناو، وەك جوولەكەكان و نەصرانىيەكان، كە گوتوویانە: ئیمە دۆست و نزىكى خویان: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصْرَىٰ نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبُّهُ ۖ﴾ ۱۸، المائدة، جوولەكەو نەصرانىيەكان گوتیان: ئیمە كورانى خواو خۆشەويستانى ئەوین.

لەراستیدا جگە لە ئەفسانەو شت ھەلبەستز بەناوى خواو، ھىچ بنەمايەكى دىكەيان نىە بۆ ئەو قسەيان، بۆيەش خوای پەرۋەردگار لەھەمان ئایەتدا

بەرپەرچیان دەداتەووە دەفەرموو: ﴿قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ﴾ (المائدة، واتە: بۆی: ئەدی بۆچی خوا بەهۆی گوناھە کانتانەووە سزاتان دەدات! بەلکو ئێوەش ھەر مرۆڤێکن وەک ئەو مرۆڤانە (خوا) دروستیکردوون. **برگە ی شەشەم:** خوا بالادەستە بەسەر دروستکراوەکانی خۆیدا، بەسەر ھەموو شتیکدا بەتوانایە، ھەرچی بیهۆی دەیکات و، بەھەموو شتیک زاناو شارەزایە:

لەزۆر لە ئایەتەکانی قورئاندا، ئەم راستییانە درەوشێرانەووە بۆ وێنە:

(۱)- لە سوورەتی (آل عمران) دا خۆی پەرورەدگار دەفەرموو: ﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (۱۸۹)، واتە: ھوكمپرانیی ئاسمانەکان و زەوی ھی خواپەروەرە بەتوانایە.

(۲)- لە سوورەتی (فاطر) دا خوا دەفەرموو: ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ (۳۸)، بە دنیایی خوا زانای نھینی ئاسمانەکان و زەویپەروەرە، بە نھینی سینەکان و دڵ و دەروونەکانیش ئاگادارە.

برگە ی ھەوتەم: خۆی بەرزو مەزن ھەمیشە ژیاوی سەرپەرشتیارەو، دروستکراوەکانی خۆی بەردەوام لە ژێر پکیف و کۆنترۆلی خۆیدا دەھێڵێتەووە، تەنانەت چاوترووکانی ئە دروستکراوەکانی خۆی بپاگا نیەو، خوا نە ماندووئیتی نە خەو، پێی تی نابەن:

ھەلبەتە ئەم برگە یە ئیستا بۆتە شتێکی ڕوون و ئاشکرا، بەلام کاتی خۆی بەشەر وای نەزانیوە، بەلکو وەک لەشوینی تاییبەتدا باسما کردووە، بەتایبەت لە مەوسوووعی ئیمان و ئیلحاد: (درەوشاوی ئیسلام و پوچەلی ئیلحاد لەبەر تیشکی زگمەک و عەقل و زانست و ھەحیی دا) گەورەترین فەیلەسووفەکانی یۆنان، پێیان وابوووە خوا ئەم گەردوونە دروستکردووە، وەک سەعات چۆن

قورمیش دەکرێ، قورمیشی کردووە بەرھەڵدای کردووە لێگەراوە! بەلام خواى کاربەجى پوونى کردۆتەووە پرایگەیانندووە کە سەرپەرشتى دروستکراوەکانى خۆى دەکات و ئاگای لێیانە، چاودێریان دەکات و تاو بەتاو ئاگای لە وردو درشتیانە:

(۱)- لە سوورەتی (المؤمنون) دا، دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَفْلِينَ﴾ (۱۷)، واتە: لە سەر ووتانەووە، ھەوت چێمان، یان ھەوت پێمان خولقاندوون و، ئێمە لە دروستکراوەکانى خۆمان بێئاگانین.

(۲)- ھەر وەھا لە سوورەتی (الرحمن) دا دەفەرموێ: ﴿يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ﴾ (۲۹)، ھەرکەس لە ئاسمانەکان و زەویدا ھەبە داواى لى دەکات، لەھەموو کاتاندا ئەو کارىکى ھەبە.

واتە: خواى پاك و تاك ھەمیشە ئاگای لە دروستکراوەکانى خۆیەتى، وشەى (یوم) کە دەفەرموێ: ﴿كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ﴾ (۲۹)، بەپێى باوى ئێمە بیست و چوار (۲۴) سەعاتە، دابەش دەبێ بۆ (۲۴) یەكە کە پێیان دەگوێترێ: سەعات، بەلام پوژى ئێمە لە ئەنجامى خولانەووەى زەوى بەدەروى خۆى لە بەرانبەر خۆردا پەیدا دەبێ، نیوەى شەو و نیوەى پوژ، بەشیوەیەکی ھاوکۆبى دوازدە سەعات شەو، دوازدە سەعات پوژ، بەلام بێگومان لە ئەسلى زمانى عەرەبیدا وشەى (یوم) واتە: (مُدَّةٌ مِنَ الزَّمَانِ أَيْ مُدَّةٌ كَانَتْ) ماوێەك لە کات، ھەرچەندىكى بێ، کەم بێت، یاخود زۆربێت.

برگەى ھەشتەم: دروستکراوەکان بۆ وىستى خواو یاسای خوا ملکەچن، ھىچ دروستکراویك بە ئەندازەى سەرە ئەنگوستیک، بەلكو بەقەدەر موویك، لامبى ناکات لەو یاسایانەى خوا بۆى داناون و ناتوانن لەژێر پکێفى وىستى خوا بچنە دەر:

بەس ئەو ئایەتەى سوورەتی (الحج) بەبەلگە بێنێنەووە، بەسە بۆ ئەووە، خوا دەفەرموێ: ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ، مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ

يُنِ أَللَّهُ فَمَا لَهُ، مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿١٨﴾ ، واتە: ئایا نابینی چۆن
 ھەركەس لە ئاسمانەكان و زەویدا ھەیە، كړنووش بۆ خوا دەبات، ھەروەھا
 خۆرو مانگ و ئەستێرەكان و چیاھەكان و دارو درەخت و ژيانداران و زۆرێك
 لە خەلكیش، زۆرێكیش سزایان لە سەر پێویست بوو، ھەركەسیكیش خوا
 (بەھۆی كوفرو لادانیەو) سووك و پيسوای بكات، ئەوكات ھیچ ریزگريکی
 نابێ، بەدلتیایی خوا ھەرچی بیهوی دەيكات.

برگەى نۆیەم: خوا چەند یاسایەکی داناون بۆ دروستكراوەكانی خۆی، بەسەر
 ھەموو شتێكدا جێھەجی دەبن، بەلام وا نیە خواى بالادەست نەتوانی لەو
 یاسایانە دەرباز بێ:

١-) خواى زاناو توانا دەفەرموی: ﴿فَعَالٌ لَّمَّا يُرِيدُ﴾ ﴿١٣﴾ البروج، واتە: ئەنجامدەری
 ھەرشتیکە بیهوی.

٢-) ھەروەھا لە سوورەتی (الحج) دا، خوا دەفەرموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾ ﴿١٤﴾
 واتە: بێگومان خوا ھەرچی بیهوی ئەنجامی دەدا.

٣-) ھەروەھا لە سوورەتی (المائدة) دا، دەفەرموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ﴾ ﴿١﴾ ، واتە:
 بەدلتیاییەو خوا چۆنی بوی وا بپار دەدات.

٤-) ھەروەھا لە سوورەتی (الرعد) دا دەفەرموی: ﴿وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقَّبَ لِحُكْمِهِ﴾ ﴿٤١﴾
 واتە: خوا بپار دەداو ھیچكەس ناتوانی بەدوایدا بچێ (بپارەكەو حوكمەكەى
 ھەلبوەشیئیتەو).

٥-) دیسان لە سوورەتی (الأنبياء) دا دەفەرموی: ﴿لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ﴾ ﴿٢٣﴾ ، واتە: ئەو لێ ناپرسێ لەوێ دەيكات و ئەوان لێیان دەپرسێتەو.

چونكە خواى پەرورەدگار ھەرچی دەيكات لەسەر بناغەى ئەوپەرى زانیاریی
 و ئەپەرى حيكمەت و ئەوپەرى میھرەبانییە، سیفەتەكانی خوا ھەموویان

لهوپه پدان، بویه شتیکی بیجی ناکات شایسته ی نهو بهی لئی بهرسر یتهوه، بهلام بیگومان ههرکاتیک ویستی یاسایه کانی خو ی راده گری، ههروه ک چۆن یاسای سووتاندنی ناگری راگرت له سهر ئیپراهیم که خستیانه نیو ناگرهوه: ﴿قُلْنَا يَنْتَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ﴾ ﴿٦٩﴾ الانبیاء، گوتمان: ته ی ناگر! سارد بهو سهلامه تیش به له سهر ئیپراهیم.

برگه ی ده یه م: خوی پهروه ردگار له سهرووی دروستکراوه کانیه تی خو یه تی، بهوشیوه یه ی بو خوا شایسته یه، چونکه هیچ شتی ک وه ک خوا نیه.

خوی پهروه ردگار له زور ئایه تدا، نهو راستیه ی روونکردو ته وه:

(١)- له سووره تی (الزخرف) دا ده فهرمو ی: ﴿وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌُ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌُ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ﴾ ﴿٨٤﴾، واته: نهو له ئاسمان دا په رستراوه له زه ویشدا په رستراوه و، نهو کارزانی زانایه.

(٢)- له سووره تی (النساء) دا ده فهرمو ی: ﴿وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا﴾ ﴿١٣﴾، واته: خوا دهوره ده ری هه موو شتی ک.

به لام له گه ل نهو شه دا ده فهرمو ی: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ ﴿١١﴾ الشوری، واته: هیچ شتی ک وه ک خوا نیه.

هه ربویه زانایان وه ک بنه مایه ک دایانناوه ده لین: (الله مُسْتَوٍ عَلَى عَرْشِهِ، بَائِنٌ عَنْ خَلْقِهِ) خوا له سهر عه رشی خو یه تی (بهو شیوه یه ی بو خوا شایسته یه) به لام له ده ره وه ی چوارچیوه ی دروستکراوه کانیه تی.

دروستکراوه کان مه حکوومی کات و شوینن، شوین بریتیه له دریزبوونه وه ی ماددهو، کاتیش بریتیه له جوولانی مادده، خوی پهروه ردگار له ده ره وه ی جوغزی کات و شوینه.

برگه‌ی یازده‌یه‌م و کوټایی: خوای په‌روه‌ردگار یه‌که‌مین‌ه و دوا‌هه‌مین‌ه، ئاشکراو په‌نه‌انه:

له سوو‌په‌تی (الحدید) ئایه‌تی ژماره (۳) دا ده‌فه‌رموئ: ﴿هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾، واته: خوا یه‌که‌مه (به‌بی سهره‌تاو ده‌ست‌پیکردن) و دوا‌هه‌مین‌ه (به‌بی ئه‌وه‌ی کوټایی بی) و، ئاشکرایه (به‌بی ئه‌وه‌ی بیینی) و په‌نه‌انه (بی ئه‌وه‌ی نکوولی لی بکری) و، ئه‌و به‌هه‌موو شتیک زانایه. زانایان ده‌لین: خوا که ده‌فه‌رموئ: ﴿وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ﴾ الحدید، ئاشکرایه و په‌نه‌انه، واته: ئاشکرایه بو که‌سیک به‌چاوی عه‌قل و دل و فیت‌په‌ت بو‌ی بگه‌ری و ده‌بیینی، به‌لام په‌نه‌انه بو که‌سیک بیه‌وی به‌چاوی سهر بو‌ی بگه‌ری، به‌دلن‌یا‌یه‌وه نابیینی.

ئهمه ته‌وه‌ری یه‌که‌م به‌نسبه‌ت خوا‌ناسییه‌وه.

هه‌لبه‌ته ئه‌گه‌ر ئیمه وه‌ک له‌و یازده برگه‌یه‌دا هاتوه، ئاوا خوا بناسین، به‌پراست و دروستی خوا بناسین، ئه‌وکاته مامه‌له‌یه‌کی پراست و دروستیشی له‌گه‌لدا ده‌که‌ین، دیاره خوای په‌روه‌ردگار ئاوا خو‌ی به‌ئیمه ناساندوه، وه‌ک به‌دیپه‌ینه‌رو په‌روه‌ردگارو، خاوه‌ن و، مشوورخو‌رو سهر‌په‌رشتیاری هه‌موو ئه‌و دروستکراوانه‌ی ئیمه به‌شیکی که‌میان لی ده‌بیین، به‌لام زو‌ربه‌ی هه‌ره زو‌ریان نابیین، ئه‌وه‌ی خوا هه‌والی پینه‌دابین و ناشیان‌زانین.

تەوهری دووهم: گەردوونناسیی

خوای پەرورەدگار گەردوونی بەهەق دروستکردووە، ھەموو شتیکیشی بەو پەری
رێک و پێکی و وردەکاریی بەدیھێناوە:

لە ھەشت بڕگەدا بای گەردوونناسیی دەکەین:

بڕگەی یەکەم: دروستکراوەکان لە بچووکتزینیانەو تاکو گەورەترینیان،
ھەموویان دروستکراوی خوان، بەبێ ھەلاواردن، خوای بەدیھێنەر ھەموویانی
بەدیھێناوە و خواوەن و مشوورخۆری ھەموو شتیکە:

بچووکتزین شت تاکو ئیستا کە بۆ زانست ئاشکرا بوو، گەردیلە، بە عەرەبی
(ذرة) بە ئینگلیزی (ئەتۆم - atom) ی پێ دەگووترێ، دیارە ئەویش بچووکتزین
شت نیە، بەلکو لە سێ پێکھاتە سەرەکی پێکھاتووە، کە بریتین لە: (پروتۆن
و نیوترون وەک نیوک، ئەلیکترۆن کە بە دەوریاندا دەخولێتووە)، بەلکو ئیستا
دەرکەوتووە ئەوانیش بە تایبەت ھەرکام لە ئەلیکترۆن و نیوترون، لە پێکھاتە
بچووکتزین پێکھاتوون و پێیان دەگووترێ: کوارکەکان (الکوارکات)، بەلام ھەرچۆن بێ
گەردیلە بە خشتی یەکەمی ماددە دادەنرێ، ئنجا ھەر لە گەردیلەو بگرە، کە
وەک گۆتم: بە بچووکتزین شتی کە خوا دروستیکردووە، دادەنرێ، ئەگەرنا لەویش
بچووکتزین ھەیە، تاکو کە ھەکەشانەکان و گەلە کە ھەکەشانەکان، کە ھەکەشانە کە
ئێمە بە مەزەندە دووسەد (۲۰۰) ملیار ئەستێرە تێدایەو. ھەندیک دەلین:
یەک تریلیۆن، ھەزار ملیار (۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰) ئەستێرە، ھەروەھا بۆ ژمارە
کە ھەکەشانەکانیش زانیان دەلین: تاکو ئیستا ئەوێ کەوتۆتە بەرچاوی
تەلیسکۆبەکان بەیەک تریلیۆن کە ھەکەشان، یان بەلای کەمەو بە دوو سەد
ملیار کە ھەکەشان مەزەندە دەکری، ئنجا ھەموو ئەمانە لە گچکەترینیانەو تاکو
گەورەترینیان، بێگومان خوا بەهەق دروستیکردوون، ھەمووشیان بەدیھێناوی
خوان و خوا سەرپەرشتیان دەکات.

برگەى دووهم: سەرەتای دروستکراوہ کانی خوا بۆ ئیمە نەزانراوہ، وەك کۆتاییان و جگە لەوہی خواى کاربەجى بۆى باسکردووین، هیچی دیکەى لى نازانین:

خوا لە سوورەتى (الكهف) ئایەتى (۵۱) دا دەفەرموی: ﴿مَا أَشْهَدُهُمْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلَقَ أَنْفُسِهِمْ﴾، واتە: دروستکرانى ئاسمانەکان و زەوى و ھى خوشیانم پيشان نەداون، چونکە ﴿مَا أَشْهَدُهُمْ﴾ دوو واتای ھەن:

أ- (أَيَّ مَا جَعَلْتُهُمْ شَاهِدِينَ) واتە: نەمکردوونە شاھەدو بینەر.

ب- (مَا أَحْضَرْتُهُمْ) ئامادەم نەکردوون، لەوکاتەدا.

ئنجائەم گەردوونەى ئیستای ئیمە کە بە پێى نوێترین بیردۆزە، کە بریتىە لە بیردۆزەى: (تەقینەوہى مەزن bigbang) سێژدە تاكو چوار دە ملیار ھەوتسەد ھەشتسەد ملیۆن سأل لە مەوبەر ئەو تەقینەوہیە روویداوہ، تەنکی یەكجار بچووك بەناوى (سینگۆلاریتى sungolarety) واتە: تاكى گەردوونى، یاخود ھێلکەى گەردوونى، یان تووى گەردوونى، کە زۆرزۆر لە ئەلیکترونیس بچووکتر بوو و لەوپەرێ گەرمیدا بوو، ئەو تەنە گچکە یە تەقیوہ تەوہو سەرەنجام ئەم گەردوونەى ئیمە لەوہو ھاتوہ، بێگومانیش جگە لەوہى خواى پەنھانزان لەبارەى سەرەتاو کۆتایى گەردوونەوہ بۆى باسکردووین، زانیاری نە ئاگای لە سەرەتا ھەيە، نە ئاگای لە کۆتایى ھەيە، بەلام دەتوانى باسى ئیستا بکات، ئەویش زیاتر بەمەزەندە.

برگەى سێھەم: دروستکراوہکان ھەیانە بەرھەست و بىزراوہ، ھەشیانە نابەرھەستەو نەبىزراو شىردراوہیە:

ئەمەش لەزۆر شوینی قورئاندا ھاتوہ، بۆ وینە:

١- لە سوورەتى (الحاقة) دا خواى پەنھانزان دەفەرموی: ﴿فَلَا أَمِمْ بِمَا تُبْصِرُونَ﴾ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ، واتە: وانیه! سویند دەخۆم بەوہى دەبینن و، بەوہش کە نایبینن.

(۲) - ھەرۈھە خۋای پەرۈردگار لە سوورەتی (الأنعام) دا دەفەرمۆی: ﴿عَلِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ (۷۳) واتە: (خوای زاناى پەنھان و ئاشکرایە.

کەواتە: دروستکراوەکان ھەر ئەوەندە نین کە دەبیرێن و بەرھەستن، بەلکو زۆر زۆر زیاتر لەوانەى بەرھەستن، نابەرھەستن و، زۆر زۆر زیاتر لەوانەى دەبیرێن، نابیرێن.

برگەى چوارەم: خۋای پەرۈردگار ھەموو دروستکراوەکانى بەھەق دروستکردوون و بە ھیکمەت و تەرازوو:

ئەمیش لە گەلیک لە ئایەتەکانى قورئاندا خۋای کاربەجێ ئەو راستییەى خستۆتە روو، بۆ وینە:

(۱) - لە سوورەتی (الجاثیة) دا دەفەرمۆی: ﴿وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ (۲۲) واتە: خوا ئاسمانەکان و زەوى بەھەق ھێنانە دى و، بۆ ئەوەى ھەر نەفسێک سزاو پاداشت بدرێتەووە ستەمیشیان لى ناکرێ.

(۲) - لە سوورەتی (الروم) دا خۋای بەرزو مەزن دەفەرمۆی: ﴿أَوَلَمْ يَنْفَكُوا فِي أَنْفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَائِ رَبِّهِمْ لَكَفِرُونَ﴾ (۸) الروم، واتە: ئایا لە دلى خۆیاندا بیران نەکردۆتەووە، لەبەر خۆیانەووە پانەماون، کە خوا ئاسمان و زەوى و ئەوەى ئیوانیانى بەھەق نەبێ و بۆ کاتیکی دیاریکراو نەبێ دروستنەکردوون، بەدلىایى زۆریک لە خەلکیش بەدیدارى خوا بپێروان.

برگەى پێنجەم: وەك چۆن دروستکراوەکان بەگشتى بە ھیکمەت بەھەق دروستکراون، ئەویش ئەوەیە کە مەرۆف و جند تاقییکرێتەووە، ھەرکام لە دروستکراوەکانیش بەھەق و ھیکمەت و وردەکاریى و بەباشترین شیوہ دروستکراون:

خوای بى وینه له چەند شویتىكى قورئان دا ئەو راستییهى بهیان کردوه، بۆ وینه:

(۱)- له سوورەتى (السجدة) دا خوا دەفەرموى: ﴿الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ﴾، واتە: خوا ھەر شتیکى دروست کردوه، بەباشترین شیوه دروستیکردوه، دروستکردنى مروڤیشى له قورپۆه دەست پیکردوه. واتە: یەكەمین دوو مروڤ که ئادەم و ھاوسەرەكەى ھەووان.

(۲)- ھەروەھا له سوورەتى (النمل) دا، خوا دەفەرموى: ﴿صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَنْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾، واتە: ئەو دروستکراوى خوا یەكە ھەموو شتیکى بە باشترین شیوه ھیناوتە دى، بە دنیایى ئەو شارەزای ئەو یەكە دەیکەن.

برگەى شەشەم: خوا ئەو دروستکراوانەى ھەموو ھیناوتە دى، بەمەبەستى ئەو ھى مروڤیان تیدا تاقى بکریتەو، دوایى سزاو پاداشت بدریتەو:

ئەمیش لەزۆر شوین له ئایەتەکانى قورئاندا خراوتە روو، بۆ وینه:

له سوورەتى (هود) دا دەفەرموى: ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾، واتە: ئەو (خوا) ئەو کەسە یە ئاسمانەکان و زەوى بە شەش رۆژ (واتە: بە شەش قوناغ) ھیناوتە دى و عەرشەكەى لەسەر ئاو بوو لەو کاتەدا، تاكو تاقتان بکاتەو، کامەتان کردەو ھى چاکترە!

کەواتە: ئەم گەردوونە ھەمووى تاقيگە یەكە بۆ مروڤ، ھەمووى ھۆلیكى تاقيکردنەو یە مروڤ و جندى تیدا تاقى دەکریتەو.

برگەى ھەوتەم ئەو دروستکراوانە ھەموویان سەرەتایەکیان ھە یە لەو یۆه دەستیان پیکردوه، کو تاییە کیشیان ھە یە، لەو ی کو تاییان پیدی، بەلام نەسەرەتایەكە تاكو ئیستا کەس دەیزانى، نەکو تاییەكەش:

خوای بهرز له باره‌ی کوټایی دروستکراوه کانه‌وه ده‌فهرموئ: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجِيبُهَا لَوْفَهَا إِلَّا هُوَ﴾ (۱۸۷) ﴿الْأَعْرَافُ، لَيْتَ دَهْپَرَسَن نَّاخِير زه‌مان (کوټایی گه‌ردوون) له‌نگه‌رگرته‌ک‌ه‌ی که‌یه؟ بَلَى: زانیاریی ئه‌وه ته‌نیا له‌لای په‌روه‌ردگارمه، خوئی نه‌بی که‌س ده‌ری ناخات.

پینځه‌مبه‌ری خاتمه ﴿لَهُ وَفَه‌رمووده‌یه‌دا که به‌فه‌رمووده‌ی جبریل ناسراوه، کاتیک جبریل لئی ده‌پرسی: {مَتَى السَّاعَةُ}؟ ئاخیر زه‌مان که‌یه؟ ده‌فهرموئ: {مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ} پرسیارلیکراو له‌باره‌یه‌وه زاناتر نیه له پرسیارکه‌ر^(۱).

برگه‌ی هه‌شتم و کوټایی: پینج راستیی مه‌زن له‌باره‌ی گه‌ردوونه‌وه له‌قورئاندا:

راستی یه‌که‌م: پیکهاته‌کانی دروستکراوه‌کانی خوا، جهوت شتی سه‌ره‌کیین: که‌بریتین له:

۱- دروستکراوی یه‌که‌م: عه‌رش، باره‌گا، ته‌ختی خوا، وَهْكَ بُوْ خوا شایسته‌یه که‌دروستکراویکی خوایه‌و کیشی هه‌یه، به‌به‌لگه‌ی ئه‌وه‌فرمایشته‌ی پینځه‌مبه‌ری خوا ﴿وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ﴾ (۱۳) ﴿عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ﴾ (۱۴) که‌ده‌فهرموئ: {سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، عَدَدَ خَلْقِهِ، وَرِضَا نَفْسِهِ، وَزِنَةَ عَرْشِهِ، وَمِدَادَ كَلِمَاتِهِ} (۳) (زنه‌عرشه) واته: کیشی عه‌رشه‌ک‌ه‌ی.

۲- هه‌روه‌ها خوای به‌رزو مه‌زن ده‌فهرموئ: ﴿وَيَجْلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ مِّنْهُ﴾ (۱۷) ﴿الْحَاقَّةُ، لَهُ وَرُؤْه‌دا (واته: له‌رؤزی قیامه‌تدا) هه‌شت عه‌رشی خوا هه‌لده‌گرن.

دروستکراوی دووه‌م: (سِدْرَةُ الْمُنْتَهَى): دره‌ختی کوټایی، که‌خوای خاوه‌ن له‌سووره‌تی (النجم) داباسی کردوه: ﴿وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ﴾ (۱۳) ﴿عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ﴾ (۱۴) ﴿عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَىٰ﴾ (۱۵) .

(۱) أخرجه أحمد: ۹۴۹۷، والبخاري: ۵۰، ومسلم: ۱۰، وابن ماجه: ۴۰۴۴.

(۲) أخرجه ابن أبي شيبة: ۲۹۳۹۵، ومسلم: ۲۷۲۶، وأبو داود: ۱۵۰۳، وابن ماجه: ۳۸۰۸.

۳- دروستکراوی سییه م: (سَبْعَ سَمَاوَاتٍ): جهوت ئاسمانه کان.

۴- دروستکراوی: چواره م زهوی.

۵- دروستکراوی پینجه م: ئه وهی ده که ویتته نیوان زهوی و ئاسمانه کانه وه.

که خوی بی هاوتا ئه وسییهی پیکه وه باسکردوون: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ﴾ (۳۸) ق.

۶- دروستکراوی شه شه م: به شه شت.

۷- دروستکراوی جهوته م: دۆزه خ.

دیاره هه موو ئه مانه له نایه ته کانی قورئاندا باسکراون، بو وینه:

۱- له باره ی عه پشه وه ده فه رموی: ﴿وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ﴾ (۷) هود.

۲- له باره ی دره ختی کوئاییه وه ده فه رموی: ﴿وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ﴾ (۱۳) عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ ﴿عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَىٰ﴾ (۱۵) النجم.

۳- له باره ی ئاسمانه کان و زهوی و ئه وهی نیوانیه وه، ده فه رموی: ﴿أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى﴾ (۸) الروم.

۴- له باره ی به شه شه وه، ده فه رموی: ﴿وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ﴾ (۱۳۳) آل عمران.

۵- له باره ی دۆزه خه وه، ده فه رموی: ﴿وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا﴾ (۷۱) الزمر.

بۆیه ش عه پشمان له پیشه وه باس کرد، چونکه له سه رووی هه موو دروستکراوه کانه وه یه، دۆزه خیشمان له کوئاییه وه باس کرد، چونکه ده که ویتته خواره وهی دروستکراوه کان، وه ک نایه تی ژماره (۷) له سووره تی (المطففین)

دەیکە یەنئ: ﴿كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَارِ لَفِي سِجِّينٍ﴾ ۷، واتە: نەخێر، وانیه (کە دەلێن: ئەو بیروایەکان!) لیستی کردەووی تاوانباران لە (سجین) دایە.

تەفسیرەکان گوتووین: (سجین) (أسفل الخلق) ژێرەووی دروستکراوەکان، هەرۆک چۆن خوای پەرۆردگار دەفەرموێ: ﴿كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ﴾ ۱۸، المطففين، وانیه (وەک ئێوە دەلێن) نووسراوی چاکەکاران لە (علیین) دایە، ئنجا دوایی دەفەرموێ: ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ﴾ ۱۹، ﴿كِتَابٌ مَّرْقُومٌ﴾ ۲۰، ﴿يَشْهَدُهُ الْمُفَرَّقُونَ﴾ ۲۱، المطففين، چ شتێک بەتۆ زاناندو (علیون) چییه؟ لیستیکی نووسراوە، یان نووسراویکی نیشاندەدار کراوە، زۆر نزیکیخراوەکان لەخوا دەبینن. واتە: فریشتە زۆر لە خوا نزیکەکان، ئەوانەو لەسەری سەرەوون.

راستی دووهم: ئەو ماددەییەو خوا ئاسمانەکان و زەوی لێ دروستکردوون، بریتیه لە دوو کەل.

وەک دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ﴾ ۱۱، فصلت، واتە: دوایی خوا مەبەستی بەرەو دروستکردنی ئاسمانی چوو، کە لەو کاتەدا دوو کەل بوو.

ئێستاش نوێترین بیردۆزی فیزیایی هەرۆا دەلێ، دەلێ: گەردوون بەر لەو حالەتەو ئێستای، لە شیوەی گازدا بوو، هەرچەندە ئەو راستییانەو کتییی خوا بەیانان دەکات، پێویستییان بە پشتراستکردنەووی هیچ شتێکی دیکە نیە.

راستی سییهەم: کە لە کتییی خوا لەبارەو دروستکراوەکانی خوادا هاتو، ئاسمانەکان و زەوی کاتی خۆی پێکەو لەکاو بوون، دوایی لێک کراونەتەو:

وەک خوای بەدییهەر دەفەرموێ: ﴿أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَاهُمَا سَمَاءً وَكُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفْلا يُؤْمِنُونَ﴾ ۳۰، الأنبياء، واتە: ئایا ئەوانەو بیروان نازانن کە ئاسمانەکان و زەوی پێکەو جۆشدارو بوون: لێکمان جیاکردنەو، هەموو ژياندارێکیشمان لە ئاوی دروست کردو، ئایا هەر برۆا ناهێن؟

راستی چوارەم: خوا ئاسمانەکان و زەوی ئەوەی دەکەوتتە ئیوانیانەوه، بە شەش قۇناغ هینانە دی:

وهك خوا دەفەرموی: ﴿إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ۖ﴾ (٥٤) الأعراف، بە دنیایەوه پەرورەدگارتان ئەو خوایەیه کە ئاسمانەکان و زەوی لە شەش رۆژاندا هینانە دی، دوایی چۆتە سەر عەرەش

(بێگومان مەبەست لە شەش رۆژ شەش قۇناغە، چونکە رۆژ لە زمانی عەرەبییدا بە ماوەیەک لە کات دەگووتری، کەم بێ، یان زۆر بێ، وهك زاناکانی زمان گوتووینانەو، خواش لە قورئاندا رۆژی خۆی بە هەزار سأل داناوه، دەفەرموی: ﴿وَلَيْتَ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ﴾ (٤٧) الحج، رۆژیك لەلای پەرورەدگارت بە ئەندازەی هەزار سألە لەوەی ئێوه دەژمێرن.

بەلکو رۆژیکی بە پەنجا هەزار سأل داناوه، وهك دەفەرموی: ﴿تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ﴾ (٤٨) المعارج.

راستی پینجەم: خوا هەموو زیندەوەرەکانی لەئاو دروست کردوون: وهك دەفەرموی: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴾ (٣٠) الأنبياء. واتە: هەرچی ژياندارە (بە نەسبەت سەر زەوی) لە ئاوێوه وەدیمان هیناوه.

ئەمانە ئەو پینج راستییە مەزنەن، کە خۆی پەرورەدگار لەبارەی دروستکراوەکانیەوه باسی کردوون.

تەوهری سیئەم: مەرۆقناسیی:

مرۆق جینشینی خوای بەرزە لەسەر زەوی.

ئەم تەوهرە لەشەش بڕگەدا دەخەینە ڕوو، بەلام بەر لەووە سەرنجی ھەموو
لایەك ڕادەكێشم بۆ ئەووە كە ھەندێك لە زانایان گوتووین: دروست نیە وشە
جینشینی خوا، بۆ مەرۆق بەکاربێ، لەبەر ئەووەی خەلیفە كەسیكە لەشویئ
كەسیك دەبێ و خواش شویئ نیە.

ھەندێكیش گوتووین: خەلیفە یانی: كەسیك كە لە شویئ كەسیك كاریك
دەكات، بێگومان مەرۆقیش لەبری خوا كار ناكات! بەلام تێمە لە شویئ دیکەدا
بەوردی باسمان كردووە، بەتایبەتی لە بەرگی یەكەمی مەوسووعە: (خواپەرستی
ئیسلامی)دا، ھەرۆھا لەشویئ دیکەشدا بە تەفسیل باسی ئەوومان كردووە، مادام
خوای پەرۆردگار بۆخوای دەفەرموێ: ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ
فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ۖ﴾ البقرة، یادبکەو: كاتیک پەرۆردگار بە فریشتەکانی
فەرموو: بەدنیایی من، من گیرەری جینشینیکم لەسەر زەوی، جینشینەكەش دوایی
ئادەم بوو، كەواتە: ئادەم و ھەووا و ھەچەكەیان جینشینی خوان لە سەر زەوی.

ھەرۆھا لە سوورەتی (الأنعام)دا، دەفەرموێ: ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ خَلِيفَ
الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ ۖ﴾ ۱۶۵، واتە: خوا ئەو كەسە یە كە
گیراونی بە جینشینانی زەوی و، بەچەندان پلە ھەندێكتانی بەسەر ھەندێكتان
دا بەرز كردوونەو.

ھەرۆھا لە سوورەتی (فاطر)^(۱)یشدا ھەمان مەبەست دووبارە بۆتەووە، لە
سوورەتی (یونس)یشدا بەھەمان شیو^(۲)، لەراستییدا ھیچ گری و گۆتالێك نامێن

(۱) ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ خَلِيفَ فِي الْأَرْضِ...﴾ ۳۹ فاطر.

(۲) ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلِيفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ﴾ ۱۴ یونس.

لەسەر ئەوەی مەرۆف جینشینی خوا، ئەو دوو ئیشکالەش کە باسکراون:

ئیشکالی یەكەم: خەلیفە کەسێکە لە شوێنی کەسێک دابنیشی، خواش شوێنی نیه!

دەلێن: بەلێ، خوا شوێنی نیه وەك شوێنی دروستکراوەکان، بەلام خواى بەرزى بى وێنە لەدەرەوێ دروستکراوەکانى خۆیەتی، لەسەر عەرشی خۆیەتی، بەو شیوەیەى بۆ خوا شایستەیه، بەلام جینشینی خوا بوونی مەرۆف، بەو واتایە نیه کە مەرۆف لەشوێنی خوا دەبێ، بەلکو بەو واتایەیه کە خوا دەستی مەرۆفی ئاوەلا کردو، چۆن هەلسوکەوت دەکات لە زەویدا، بەمەبەستی تاقیکردنەوێ، وەك لە سوورەتی (هود) دا دەفەرموێ: ﴿هُوَ أَشْأَكُكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَغْمِرَكُمْ فِيهَا﴾ ٦١ هود، واتە: ئەو (خوا) لە زەویدا تێوێ پێگەیانداو، ئاوەدانکردنەوێ زەویشی بەتێو سپاردو.

ئیشکالی دووهم: کە دەگوترێ: مەرۆف لەجیاتى خوا کارناکات، ئەوەش دیسان وەك لە شوێنی دیکەشدا گوتوو: قیاسکردنی خواى پەرەردگارە لەسەر دروستکراوەکانى، ئەگەرنا وەك چۆن هەموو سیفەتەکانى خوا، تاییەتن بەخواو، ئەم سیفەتەش کە خوا مەرۆفی کردو بە جینشین، ئەویش دیارە بەچەمەك و واتایەکە کە بۆ خوا شایستەیه، واتە: خواى پاك و تاك دەستی مەرۆفی کردو ئەوە لەسەر زەوى کار بکات، نەك لە جیاتى خوا، خواى کاربەجى کارەکەى لەسەر زەویدا کە بە مەرۆفی سپاردو، ئەوەیه ئاوەدانکردنەوێ پێسپاردو، ئاوە مانای بە جینشینی خوا دانانى مەرۆف.

تێستاش دێنە سەر خستەپرۆوی ئەم شەش بڕگەیهى ئەو تەوهرەیان لى پێك دێت:

بڕگەى یەكەم: پێگەى مەرۆف لە ئیعرابی دروستکراوەکاندا:

ئایا مەرۆف چ پێگەیهکی هەیه لە نێو هەموو گەردووندا لە نێو دروستکراوەکانى خوادا؟ تێمە لە دە خالاندا لەبەر تیشکی قورئاندا باسی پێگەى مەرۆف دەکەین، زۆر بە پوختی:

(۱) - جېنشین بوونی مروّف لهسەر زهوی مه بهست پېی ئه وهیه که خوا مروّفی لهسەر زهوی داناوه دهستی کردوتهوه، چی دهیهوۆ بیکات، وهك خوی کار به جی دهفه رموۆ: ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ رِجْلًا وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (۱۶۵) الأنعام، واته: خوا ئیهی به جینشین گیراوه لهسەر زهوی، هه ندیکیشانی بهسەر هه ندیکتاندا بهرز کردوتهوه به چه ندان پله، تا کو تاقیتان بکاتهوه له وه دا که پیداون، به دنیایی پهروه دگارت سزای زور خیرایه، زوریش لیبردهی به به زهیه.

(۲) - ئینسان هه لگری سپاردهی خوایه، ئه وه ئه مانه تهی نه ئاسمان توانی هه لیگری، نه زهوی و نه چیا به کان. وهك خوی پاک و تاك دهفه رموۆ: ﴿إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا﴾ (۷۲) الأحزاب، واته: ئیمه سپارده مان بو ئاسمانه کان و زهوی و چیا به کان رانواند، (که هه لیگرن)، به لام ئاماده نه بوون هه لیگرن و لی ترسان، که چی مروّف هه لیگرت، ئه ویش زور سته مکارو نه فامه (ئه گهر به به رنامه ی خواوه پابه ند نه ی).

ئه وه سپارده یه ش زانیان زوریان قسه له باره وه کردوه، که ئایا چیه؟ به لام کورته ی ئه وه ی بهنده پئی راسته ئه وه یه: که ئینسان به ویستی ئازادانه ی خو ی بژی، نه ئاسمان وایه، نه زهوی وایه، نه چیا به کان، به لکو هه موویان مه حکوومی کومه ئیک یاسای گهردوونیین که خوا بو ی داناون، به لام مروّف ده توانی چاک بکات و خراپ بکات و، بهرز بی و نزم بی، به ولادابچی و به ملادابچی.

(۳) - مروّف له باشترین شیوه دا هتیراوه ته دی، وهك له سووره تی (التین) دا خوی زالی کار به جی دهفه رموۆ: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾ (۱) التین، واته: به دنیاییه وه مروّف مان له چاکترین شیوه دا دروست کردوه، شیوه ی ماددی و مه عنه ویی چ له پرووی پروو حیه وه که چیه ت و ناخی مروّف له پروو حیدا شیر دراوه یه، چ له پرووی جه سته ییه وه.

(۵۴): مَرَوْفٌ لَّهَ لَایەن خَواوہ رِیْزِی لَیْگِیراوہو، هەلبژێردراوہ بەسەر زۆریک لێ دروستکراوانیدا، وەك لە سوورەتی (الإسراء) دا ئایەتی (۷۰) خَواي پەروەردگار دەفەرموی: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَهُمْ فِي الْوَحْيِ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا﴾ (۷۰) واتە: بەدڵنیایی رێزمان لە وەچەیی ئادەم گرتووە، لە وشکانیی و دەریادا (بەھۆی ئامرازەکانی هاتووچوو بەرو سوارەو) هەڵمان گرتوون و، لە بژیوہ بەسوودو خوێشەکاھان بۆ پەرخساندوون و، بەسەر زۆریک لە دروستکراوہ کاھاندا هەڵمانبژاردوون.

(۶)- ئادەم کە بابی مەرۆقانە، دواي ئەوہی خوا ناوہکانی فێرکردن، بەھەموو فریشتەکانی فەرموو: کپنووشی بۆ ببەن، کپنووشی پێزگرتن، ئەوانیش فەرمانی خوايان جیبەجی کرد، وەك خوا دەفەرموی: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ (البقرة، ۳۴) واتە: یاد بکەوہ کاتیک بە فریشتانمان فەرموو: کپنووش بۆ ئادەم بەرن، یەكسەر هەموویان کپنووشیان برد، جگە لە ئیبلیس سەرپێچیی کردو خۆی بەزەلگرت و لە بێپروایان بوو.

کەواتە: دواي ئەوہی خوا ئادەمی کردوہ بە مامۆستای فریشتان ناوہکانیان فێر بکات، ئنجا پێیان دەفەرموی کپنووشی بۆ ببەن.

(۷)- خَواي تاك و پاك پووحي مەرۆقی داوہتە پال خۆی، وەك دروستکراویکی تایبەت، وەك دەفەرموی: ﴿وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُّوحِي﴾ (الحجر، ۲۹) واتە: لە پووحي خۆم فووم بەبەردا کرد.

هەندیک کەس بە ئەزانی، وا دەزانن پووحي لەخوا جیا بۆتەو! بەلام نا، بەلكو ﴿مِنْ رُّوحِي﴾ واتە: ئەو پووحي بەتایبەت خولقاندوومە، جیا لە دروستکراوہ ماددیە بەرھەستەکان.

(۸)- خَواي بەبەزەیی ئادەمی بەشیوہیەکی تایبەت دروستکردوہ، وەك لە سوورەتی (ص) ئایەتی (۷۵) دا دەفەرموی: ﴿قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ

كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ ﴿٧٥﴾، واته: (خوا) فہرمووی: ئہی ئیبلیس! چ شتیک رپی لی گرتی کړنووش ببهی بۆ که سیک که به دوو دهستی خوّم دروستم کردوه؟ ئایا خوّت به زل گرت، یا خود هه ر له بلیندان بووی؟ ئیبلیسش عوزرێک ده هیئتته وه زۆر له قهباحه ته که ی خراپتر! که خوا ده فہرمووی: ﴿لَمَّا خَلَقْتُ بَدَنِي﴾ ﴿٧٥﴾ ص، واته: به شیوه یه کی تاییهت دروستم کردوه، جیا له دروستکراوه کان، که خوا ی کار به جی به گشتی دروستی کردوون.

۹- خوا به هه موو فریشتانی فہرمو: کړنووش بۆ ئادهم ببهن، که له سوورپه تی (الحجر) دا ده فہرمووی: ﴿فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ﴾ ﴿٣٠﴾ الحجر، فریشته کان هه موویان ویکراو تیکرا کړنووشیان برد. واته: فریشته کان یه کیکیان لی هه لنه ویزدراوه و هه موویان تیکراو ویکرا، کړنووشیان بۆ ئادهم برد، که به دلنیا ییه وه کړنووشی ریزو حورمهت لی گرتن و سلاو لیکردن بووه.

۱۰- خوا هه رچی له ئاسمانه کان و زه ویدا هه یه بۆ مروّقی دهسته موّ کردوه، که لییان به هه رمه ند بئ، وه که له سوورپه تی (الجماعه) ئایه تی (۱۳) دا ده فہرمووی: ﴿وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَنْفَكُرُونَ﴾ ﴿١٣﴾، واته: (خوا) هه رچی له ئاسمانه کان و زه ویدا یه بۆ ئیوه ی رام و دهسته موّ کردوه، به دلنیا ییه وه له وه دا نیشانه هه ن بۆ که سانیك بیر بکه نه وه.

که واته: گه ردوون هه مووی، چ جای ئه وه ی مروّق بچئ بۆ سه ر مانگ، بگره له داهاتوودا بچئ بۆ سه ر مه ریخ و بچئ بۆ شوینی دوور تریش، که ئه وه زۆر زه حمه ته له قه دهر تواناو ئیمکانیه تیک، مروّق تا کو ئیستا بۆی په خساوه، مه حال نه بئ، به لام گریمان مروّق چوو بۆ سه ر هه ندیک له خرۆکه کانی دیکه ش، خوا ی په روه ردگار ده فہرمووی: ئیمه هه رچی له گه ردووندا یه، بگره هه رچی له ئاسمانه کان و زه ویدا یه، هه موویمان له لایه ن خو مانه وه بۆ مروّق رام و دهسته موّ کردوه، که واته: ئه گه ر مروّق بتوانئ به هه موو گه ردووندا بگره ی، له باز نه و چوارچیه ی کۆمه له ی خو ریش ده رچئ و، بچئ بۆ ئیو که هکه شانی کاکیشانیش،

بەلکو لەویش دەربچێ، هەر ئەو ئایەتە بەپێزە دەیگرێتەو، کە خۆی زالی کاربەجێ خۆی ئەو توانایە داو بە مەرووف.

برگە ی دووهم: پێکاتە ی ئادەم و وەچە ی ئادەم:

خوای پەرورەدگار باسی کردو، کە هەم ئادەم و هەم وەچە ی ئادەمیش لە دوو پێکاتە ی سەرەکی دروستکردوون، کە بریتین لە:
(۱) خاکی زەوی و ئاو، کە دەکاتە قور، ئەمە بو جەستەیان.

(۲) - ڕووح کە خۆی بپۆینە بەتایبەتی دروستی کردو، وەك لە سوورەتی (الحجر) دا دەفەرموێ: ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّیْ خَلِیْقُۢمۡ بِشۡكَرًا مِّنۡ صَلٰٓصِلٍ مِّنۡ حَمَٔ مَّسْنُوۡنٍ ۭ (۲۸) فَاِذَا سَوَّیْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِیْهِ مِنۡ رُّوۡحِیۡ فَقَعُوۡا لَهٗ سَجۡدَیۡنَ ۭ (۲۹) ۭ﴾، واتە: یاد بکەو! کاتیک خوا بە فریشتانی فەرموو: من بەشەرێک لە قورێکی رەشەلگەراوی بوگەنی و شکبوووە دروست دەکەم، ئنجا هەرکات جەستەکەیم رێکخست و لە ڕووحی خۆم فووم پێداکرد، یەکسەر بوی بکەوێ کە نووش.

ئنجا بپگومان ئەمە مەبەست پێی ئادەمە، بەلام خۆی بە بەزەیی باب و دایکی مەرووفانی لەچی دروستکردو، وەچە کەشیانی هەر لەو دروست کردو، وەك لە سەرەتای سوورەتی (المؤمنون) دا خۆی زۆر بەروونی دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنۡسَانَ مِنۡ سُلٰلَةٍ مِّنۡ طِیۡنٍ ۭ (۱۲) ۭ﴾، بەدنیایی مەرووفمان لە پوختەیهك لە قورێ دروستکردو، (سُلٰلَةٍ) واتە: گۆشراویك، پوختەیهك، کە مەبەست پێی ئەو تۆوێهە دوا ی دەبێتە نوتفەو وە لەقەو موزغەو قوئاغەکان دەبێ و کۆرپەلە ی لێ دروست دەبێ، ئەویش هەر لە قورپۆهە هاتو، ﴿ثُمَّ جَعَلْنٰهُ نُطْفَةً فِیۡ قَرَارٍ مَّكِیۡنٍ ۭ (۱۳) ۭ﴾، ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ اَنْشَاْنُهُ خَلْقًا ؕ اٰخِرٌ فَتَبَارَكَ اللهُ اَحْسَنُ الْخٰلِقِیۡنَ (۱۴) ۭ﴾ المؤمنون.

کہواته: مروّف وه چهی ئادهم و هه ووا، به ههوت قوّناغ دروست ده بی، که
تهویش ریشه کهی دیسان وهك جهسته له قورپه وه هاتوه، رووچه کهشی فووئیکی
خواییه، دروستکراوئیکی تاییه تی خوایه به بهر جهسته کهیدا کراوه.

**برگه ی سییه م: مروّف خواهه نی سرووشتیکی ده گمه نه، که له نیو هه موو
گهردووندا ته نیا مروّف و جند وان:**

خوای پهروهردگار له سووره تی (التین) دا دهفه رموی: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ٤ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ٥ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ٦﴾
واته: به دنیاییه وه مروّفمان له باشتین شیوه پیکهاته دا دروستکردوه،
دوایی گیرمانه وه خواری هه ره خواری، بیجگه له وانه ی پروایان هیئاوه و کرده وه
باشه کان نه نجام ده دهن، ته وانه پاداشتیکی نه براوه یان هه یه.

تهمه لی وهرده گیری که مروّف به هوئی ئیمان و کرده وه چاکه کانه وه، له وه
ده پاریزی که ئاوا نزم بیته وه بو پله ی ژیری ژیره وه، ته گه رنا له هه موو
گهردووندا تاکه دروستکراوئیک هه بی و ئیمه پیمان شک بی، خوا ئیمه ی لی
ئاگادار کرد بیته وه بتوانی یه کجار بهرز بیته وه و بچیه ئاستیکه وه شایسته ی
ته وه بی فریشته کان کپنووشی بو بهن، کپنووشی سلاو لی کردن، ههروه ها
به باری خراپه شدا، هینده نزم بیته وه بیته خراپترین دروستکراوی خوا، وهك خوا
دهفه رموی: ﴿ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ٥﴾ التین، یان له سووره تی (البینه) دا
دهفه رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ٦﴾... ته وانه خراپترینی دروستکراوانی خوان.

تاکه دروستکراوئیک له توانای دابی، هینده بهرز بی و هینده نزم بی، ته نها
مروّفه، ته گه رنا دروستکراوه کانی دیکه له یهك ئاستی دیارییکراودان، وهك له
تهفسیری سووره تی (الصفات) دا گوتمان، فریشته کان ده لئین: ﴿وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ١٦٤﴾ واته: هه رکامئیک له ئیمه پیگه یه کی دیارییکراوو زانراوی هه یه، نه
لیی ده چیه سهر، نه ده چیه خوار.

ههروه‌ها ژياندارانی دیکه، ته‌گه‌ر ئاژه‌لن، ته‌گه‌ر درنده‌ن، ئاویین، خاکیین، هه‌واییین، هه‌موویان هه‌روه‌ك خۆیانن، مادده‌ی بی‌گیان و بی‌ژیانی‌ش، پوو‌ه‌ك و دارودره‌خت ئه‌وه‌ دیاره، له‌و نێوانه‌دا ته‌نیا مرۆقه‌ بتوانی به‌رز بی‌ و نزم بی، هه‌لكشی و داكشی، هه‌لبه‌ته‌ جندیش له‌و خاله‌دا وه‌ك مرۆقن، وه‌ك خوای په‌روه‌ردگار بۆی پوون کردووینه‌وه‌.

برگه‌ی چواره‌م: حیکمه‌ت له‌ دروستکرانی مرۆق، بریتیه‌ له‌وه‌ی تاقی بکریته‌وه‌:

هه‌میشه‌ ئه‌م پرسیاره‌ له‌ عه‌قل و دلی هه‌موو که‌سدا دیت و ده‌چی: ئایا خوا مرۆقی بۆچی دروست کردوه‌؟ چ کاریک‌ی پێی بووه‌؟ خوای کاربه‌جی له‌ سووره‌تی (الإنسان) دا، ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾ (۲) إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا (۳)، واته‌: ئیمه‌ مرۆقمان له‌ تنۆکه‌یه‌کی تیکه‌ل دروستکردوه‌، تاقی ده‌که‌ینه‌وه‌ بۆیه‌ بیسه‌رو بینهرمان کردوه‌، ئیمه‌ پیمان پێشانداوه‌، یان سوپاسگوزار ده‌بی، یاخود سپله‌و ناسوپاس ده‌بی.

ئنجا ته‌گه‌ر یه‌کیك بلی: بۆچی خوا مرۆق تاقی ده‌کاته‌وه‌؟ خوای کاربه‌جی له‌ سووره‌تی (الأنبياء) دا ده‌فه‌رموی: ﴿لَا يَسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ﴾ (۲۳)، واته‌: ئه‌و لێی ناپرسری له‌وه‌ی ده‌یکات، ئه‌وان لێیان ده‌پرسریته‌وه‌.

چونکه‌ خوای کاربه‌جی هه‌یج شتیک‌ی بێجی ناکات، خوای خاوه‌نی ئه‌وپه‌ری زانیاری، ئه‌وپه‌ری حیکمه‌ت، ئه‌وپه‌ری میهره‌بانیی، ئه‌وپه‌ری هه‌موو سیفه‌ته‌ به‌رزو چاکه‌کان، هه‌یج شتیک‌ ناکات شایسته‌ی ئه‌وه‌بی خه‌لك گله‌یی لێی هه‌بی، په‌خته‌ی لێی هه‌بی، به‌لكو ئه‌وانه‌ی په‌خنه‌ ده‌گرن و گله‌یی له‌ خوا ده‌که‌ن، له‌به‌ر نه‌زانیی خۆیانه‌.

برگه‌ی پینجه‌م: ئەرکی مرووف لەم ژيانی کاتیی سەر زه‌وی دا، بریتیه‌ له به‌ندایه‌تی کردن بو‌ خوا:

وه‌ك خ‌وای په‌روه‌ردگار له سووره‌تی (البقرة) دا، ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ (۲۱) واته‌: ئەه‌ی خه‌لكینه! به‌ندایه‌تی ئەو په‌روه‌ردگارە‌تان بکه‌ن، كه‌ ئیوه‌و ئەوانه‌ی پیش ئیوه‌ی ه‌یناوه‌ته‌ دی، به‌لكو پارێز بکه‌ن، واته‌: پارێز بکه‌ن له‌ تووره‌یی و سزای خوا.

ئنج‌ا لی‌ره‌دا ده‌پرسین: ئایا خوا پ‌یو‌یستی به‌به‌ندایه‌تی ئیمه‌ ه‌یه‌؟

به‌د‌ل‌نیاییه‌وه‌ نه‌خ‌یر، خوا له‌ ج‌گه‌له‌ خ‌و‌ی ب‌نیازه‌، ئەدی بو‌چی خوا به‌ندایه‌تی کردنی ئیمه‌ی بو‌خ‌و‌ی، له‌سەر ئیمه‌ پ‌یو‌یست کردوه‌؟ وه‌لامه‌كه‌ی ئەوه‌یه‌ ئیمه‌ خ‌و‌مان پ‌یو‌یستییمان به‌وه‌ ه‌یه‌ به‌ندایه‌تی بو‌ خوا بکه‌ین، چونكه‌ ئە‌گەر به‌نده‌ی خوا نه‌بین، ده‌بینه‌ ک‌و‌یله‌ی دروستکراوه‌کان، زه‌لیل و زه‌بوون ده‌بین، به‌لام ئە‌گەر به‌نده‌ی خوا بین، ئازادو ئازا ده‌بین، سه‌ربه‌رز ده‌بین، ک‌ی له‌ پ‌ی‌غه‌مبه‌ران سه‌ل‌ات و سه‌لامی خ‌وایان له‌سه‌رب‌ی و، له‌شو‌ینکه‌وتوو‌انی پ‌ی‌غه‌مبه‌ران سه‌ربه‌رزتر بووه‌، ئازاد‌تر ئازاتر بووه‌؟ ب‌ی‌گومان ه‌یچ‌که‌س، چونكه‌ له‌هه‌موو که‌س زیاتر به‌نده‌ی خوا بوون.

خوا مرووفی وا خ‌و‌لقاندوه‌، یان ده‌ب‌ی شو‌ینکه‌وته‌ی ه‌ودا ب‌ی، یان ده‌ب‌ی شو‌ینکه‌وته‌ی ه‌ه‌وا ب‌ی، یان ده‌ب‌ی روو له‌خوا ب‌ی و به‌نده‌ی خوا ب‌ی، یان ده‌ب‌ی ک‌و‌یله‌ی هه‌ندی له‌ دروستکراوه‌کانی خوا، یاخود هه‌واو ئاره‌زووی خ‌و‌ی، یان ج‌گه‌له‌ خ‌و‌ی ب‌ی.

که‌واته‌: ئەوه‌ ئیمه‌ین پ‌یو‌یستییمان به‌وه‌ ه‌یه‌ به‌ندایه‌تی بو‌ خوا بکه‌ین و خوا ب‌په‌رستین، نه‌ك خوا پ‌یو‌یستی به‌ ئیمه‌ ب‌ی، پیش ئەوه‌ی ئیمه‌بین، خوا چ‌و‌ن بوو، د‌وای ئەوه‌ی ئیمه‌ش نابین، خوا هه‌روه‌ك خ‌و‌یه‌تی، خ‌وای په‌روه‌ردگار گ‌و‌رانی به‌سه‌ردا نایه‌ت، به‌لام خ‌وای به‌رزو مه‌زن ویستوو‌یه‌تی چاکه‌ له‌گه‌ڵ

دروستکراوه کانی دا بکات و، بوونی پېداون، دوايی به شیک لهو دروستکراوانه که مرؤقه کان و جندن، خستوونیه تاقیکردنه وه وهو پړ و شوینی بو داناون، پیغهمبه رانیسی بو ناردوون، هیدایه تیشی بو دابه زاندوون، هوشاریسی پېداون له خوین وریابن و، نهو ژيانی دنیا یه یان به شیوه یه ک بگوزهرینن، پی سهر به رزبن، ئیدی خوای به خشر له پرووی میهره بانیی و چاکه کاری خویوه، ئیمه ی پابه ند کردوه به به ندایه تی کردن بو، ههروه ک چون ئیمه ی پابه ند کردوه به وهی تاقیمان بکاته وه، چونکه قازانجی خو منای تیدایه، خواش ویستوویه تی ئیمه تووشی خیروبیرو چاکه و به زهیی و به خششی خوی بکات.

برگه ی شه شه م: به سه رهاتی مرؤف و ژيانی مرؤف له سه ر زهوی:

لیره دا زور به پوخته و گوشراوی، چونکه نهوه ی دهیخه مه روو، پوخته ی پوخته یه، گوشراوی گوشراوه، له پازده قوناغدا باسی قوناغه کانی ژيانی مرؤف ده که یین:

۱- دروستکردنی خوا بو ئاسمانه کان و زهوی و نهوه ی نیوانیان، تا کو بیته شوینی تیدا تاقیکردنه وهی مرؤف، وه ک له سووره تی (هود) دا ده فرمو ی: ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۖ﴾، واته: نهو (خوا) نهو زاته یه که ئاسمانه کان و زهوی له شه ش پوژان دا، به شه ش قوناغ هیئانه دی و، عه رشی خوا له سه ر ئاو بوو، تا کو تاقیتان بکاته وه کامه تان کرده وهی باشته!

۲- ئاگادار کردنه وهی خوا بو فریشته کان، که دهیه و ی ئاده م و وه چه که ی له سه ر زهوی بکاته جینشینی خوی و، پرسیارکردنی فریشتان له باره ی حیکمه تی نهو کاره و، خستنه پرووی حیکمه ته که ی له وه دا، که ئاده م زانیارییه کی هه یه، نهوان نیانه، وه ک له سووره تی (البقرة) دا خوای زالی زانا نهوه ی خستوته روو، ده فرمو ی: ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝۳۰﴾

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا سُبْحَنَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَتْلُو آيَاتِهِمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنْني أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْنُيُونَ ﴿٣٣﴾

۳- دروستکردنی خوای تاك بۆ ئادهم له گۆل، ئنجا قور، ئنجا قوریکى ره شهه لگه راو، ئنجا قوریکى وشك بووه وهى وهك گۆزه، دواى ریکهستن و وینه کیشانى جهسته کهى، پاشان پرووح به بهردا کردنى، وهك خوا ده فهرموى: ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَلَقْتُ بَشَرًا مِّن صَلْصَلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٢٩﴾﴾ الحجر.

۴- فهرمانکردنى خوا به فریشتان که کړنووشى ریزگرتن بۆ ئادهم ببهن، پاش دهرکهوتنى ئیمتیازی زانستى ئادهم به سهريانداو، جیبه جیکردنى ده سته جیى فهرمانى خوا له لایه ن فریشتانه وه، وهك ده فهرموى: ﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٧٣﴾﴾ ص.

۵- سه رپیچی کردنى ئیبلیسى نه فرینلیکراو، له فهرمانى خوا به هوى خو به زلگری و چه سوودیه وه به رانه به به ئادهم، وهك خوای په روهردگار ده فهرموى: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٤﴾﴾ البقرة، واته: یاد بکه وه! کاتیک به فریشته کامان فهرموو: کړنووش بۆ ئادهم ببهن، ئنجا هه موویان کړنووشیان برد جگه له ئیبلیس ناماده نه بوو، خوى به زلگرت و له بیروایان بوو.

۶- له سووره تی (الإسراء) دا ده فهرموى: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾ قَالَ أَرَأَيْتَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾﴾ الإسراء.

قوناغى نه فرینکردنى خوا له ئیبلیس، به هوى سه رپیچییه وهو، دهرکردنى له به هه شت و دابه زاندنى بۆ سه ر زهوى، یاخود دهرکردنى له و باخه ی تیدا بوو و دهرپه راندن

و دەرکرانی بۆ خوارى، دەرهموئى: ﴿قَالَ يٰٓإِبْلِيسُ مَا لَكَ اَلَّا تَكُوْنَ مَعَ السَّٰجِدِيْنَ ۝۳۲﴾
 قَالَ لَمْ اَكُنْ لِاسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ۝۳۳﴾ قَالَ فَاَخْرِجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ
 رَجِيْمٌ ۝۳۴﴾ (الحجر)

هەر وهه ها له سووره تی (الأعراف) دا، دەرهموئى: ﴿قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُوْنُ لَكَ
 اَنْ تَكْبَرَ فِيْهَا فَاَخْرِجْ اِنَّكَ مِنَ الصَّٰغِرِيْنَ ۝۱۳﴾، واته: (خوا) فەرهموئى: لىى دەرپه ره
 خوارى، بۆت نيه له ویدا خۆت به زل بگرى، دهرپچۆ تۆ له زه بوونانى.

۷- داواکردنى ئیبلیس له خواى بهرز، كه ههتا پوژى ههلسانهوه، دهرهه تی ژيان و
 مانه وهی بدات و، هه ره شه کردنى گومراکردنیان له ئادهم و وه چه كه ی و، وه لمدانه وهی
 خوا بۆ داواکارییه كه ی، به لām تاكو كاتى دیارییکراو، له سووره تی (الحجر) ئایه ته كانی
 (۳۶-۴۴) دا خواى پهروهردگار ئه وهی خستۆته ڕوو: ﴿قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِيْ اِلَى يَوْمٍ يُبْعَثُوْنَ
 ۝۳۶﴾ قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِيْنَ ۝۳۷﴾ اِلَى يَوْمٍ اَلُوْقَتِ الْمَعْلُوْمِ ۝۳۸﴾ ...

۸- نیشته جی کردنى خوا بۆ ئادهم و هاوسه ره كه ی له بههه شتداو، بههه شت بۆ رهوا
 کردنیان جگه له دره ختیك و، هۆشدارى پیدانیشیان كه وریای كهوتنه ته له و داوى
 شهیتانى دوژمنى سه ره ختیان بن، وهك له سووره تی (البقرة) دا، دەرهموئى: ﴿وَقُلْنَا
 يٰٓاٰدَمُ اَسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُوْنَا
 مِنَ الظَّٰلِمِيْنَ ۝۳۵﴾، واته: گوتمان ئه ی ئادهم! خۆت و هاوسه ره كه ت له بههه شتدا
 نیشته جى بن، به فراوانی لى بخۆن، له ههر شوینیك ویستتان، به لām توخنى ئه م دره خته
 مه كه ون، ئه گه رنا له سته مكاران ده بن.

ههروهها هه مان مه به ست به ته عبیریکی دیکه له سووره تی (طه) ش دا
 هاتوه، دەرهموئى: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوْا اِلَّا اِبْلِيسَ
 اَبٰی ۝۱۱۶﴾ فَقُلْنَا يٰٓاٰدَمُ اِنَّ هٰذَا عَدُوُّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰی ۝۱۱۷﴾ اِنَّ
 لَكَ اَلَّا تَجُوْعَ فِيْهَا وَلَا تَعْرِی ۝۱۱۸﴾ وَاَنْتَ لَا تَظْمُوْا فِيْهَا وَلَا تَضْحٰی ۝۱۱۹﴾

۹- خوتخوته کردنی ئیبلیس بۆ ئادەم و ھاوسەرە کە ی و، بە درۆ و دە لە سە ھە لە خە لە تاندنی بۆیان، کە ئە گەر لە درە ختە قە دە غە کراو ە کە بخۆن، زۆر قازانجیانە! وە ک لە سوورەتی (طه) دا دە فەرموی: ﴿فَسَوْسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَتَّكِدُمْ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةٍ الْخُلْدِ وَمَلِكٍ لَا يَبَلَىٰ﴾ ۱۳۰، واتە: شەیتان خوتخوته ی بۆ کردو گوتی: ئە ی ئادەم! ئایا درە ختی ھە مێشە مانت پێشان بە دەم و، ھو کمرانییە ک کە ھەر گیز لە بەین نە چێ؟

ھەر ھە ھا ھە مان مە بە ست لە ئایە تە کانی (۲۰- ۲۱) دا لە سوورەتی (الأعراف) یشدا ھاتو ە، دە فەرمو ی: ﴿فَسَوْسَ لَهَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهَا مَا وُورِيَ عَنْهَا مِنْ سَوَاءٍ تِيهَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ﴾ ۴۰ ﴿وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لِنَاصِرٍ﴾ ۴۱

۱۰- فریو خواردنی ئادەم و ھاوسەرە کە ی بە خوتخوته ی ئیبلیس و، خواردنیان لە درە ختە قە دە غە کە و، دەرکە و تنی عە و پە تیان، وە ک لە سوورەتی (الأعراف) دا دە فەرمو ی: ﴿فَدَلَّهُمَا يَغْوَرُ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوَاءُ تِيهَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ ۴۲

ھە مان مە بە ست ھەر لە سوورەتی (الأعراف) ئایە تی (۲۷) یش دا ھاتو ە، دە فەرمو ی: ﴿يَنْبَىٰ ءَادَمَ لَا يَفْنِيَنَّكُمْ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسُهُمَا لِيَرِيَهُمَا سَوَاءَ تِيهَا إِنَّهُ يَرَنَكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيْطَانَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ ۴۷

۱۱- سەر زە نشت کردنی خوای داد گەر بۆ ئادەم و ژنە کە ی سە لامی خوایان لێ بی و، بیر خستە نە و ە و ھۆ شدار بی پێ دانی بۆیان، وە ک لە سوورەتی (الأعراف) دا دە فەرمو ی: ﴿... وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ ۴۲، واتە: پەر و ە رد گاریان بانگی کردن: ئایا ئە م درە ختە م لێ قە دە غە نە کرد بوون، پێ م نە گوت بوون شەیتان بۆ تێ و ە دو ژمن یکی ئاشکرایە؟!

۱۲- دان پێداھێنانی ئادەم و ھاوسەرەکی بە ھەلەکیان دا و، داوای لێبوردن کردنیان و، تۆبە لێ وەرگیرانیان لەلایەن خوای بەخشندەو، وەك لە سوورەتی (البقرة) دا دەفەرموێ: ﴿فَلَقَّيْ عَادُمْ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَتٍ فَنَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ النَّوَابُ الرَّحِيمُ ۝۳۷﴾، ئادەم چەند وشەیهکی لە پەرورەدگای وەرگرتن، خواش گەراپەو، سەری، بێگومان خوا زۆر گەراوێ میهرەبانە.

یانی: زۆر دەگەریتەو، سەر بەندەکی و پەشیمان بوونەو، ھەلەکی لێ قبوول دەکات.

وشەکانیش لە سوورەتی (الأعراف) دا خراونە پوو، ئەوێ لە سوورەتی (البقرة) دا دەفەرموێ: ئادەم چەند وشەیهکی لە پەرورەدگاری وەرگرتن، لەوێ خراونە پوو: ﴿فَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ۝۲۳﴾، گوێیان: پەرورەدگارمان ستەمان لەخۆمان کردو، ئەگەر لێمان نەبووری و بەزەیت پێماندا نەیت، بە دنیایی ئێمە لەزیاڤاران دەبین.

۱۳- سزادانی خوای دادگەر بۆ ئادەم و ھاوسەرەکی، بەدەرکردنیان لە بەهەشت (یان: باخە بەرزەکە) و دابەزاندنیان بۆ سەر زەوی، وەك لە سوورەتی (البقرة) دا دەفەرموێ: ﴿فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَعٌ إِلَىٰ حِينٍ ۝۳۶﴾، واتە: شەیتان لەوێ ھەلێخلیسکاندن و لەو شوێنە تێدا بوون، وەدەری نان، ئێمەش پێمان گوێ: دابەزن ھەندیکتان بۆ ھەندیکتان دوژمن، لەسەر زەویدا نیشنگەو بەھرە وەرگرتنیکی کاتی و کەھتان بۆ ھەیه تاكو کاتیکی دیاریبکراو.

لە سوورەتی (الأعراف) یش دا ھەمان مەبەست ھاتو، دەفەرموێ: ﴿قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَعٌ إِلَىٰ حِينٍ ۝۴۴﴾، قەڵ فەھا ئێو و فەھا تەوون و مەھا ئێوون ۝۴۵﴾.

۱۴- بەلێندانی خوا بە جندو مەوێ کە وەحیی و پێنایان بۆ دابەزینی و، پوونکردنەوێ ئەو راستییە کە سەرەنجامی چاک، لە گەرەوی خوا پەرستانی فەرمانبەر دایەو، ئاکامی

خراپ و شوومیش، یەخە ی لادەران و سەرپیچیکاران دەگری، وەک لە سوورەتی (البقرة) نایەتەکانی: (۳۸-۳۹) دەفەرموی: ﴿قُلْنَا أَهْبَطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ تَبَعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۳۸﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۳۹﴾﴾. واتە: گوتمان: تیکرا لێی دابەزنە خوار، لێی دەره‌پەرنە خوار، ئنجا ئەگەر لەلایەن منەوە رێنماییان بۆ بێ، هەرکەسێک شوین رێنمایی من بکەوێ، نە ترسیان لەسەر دەبێ، نە خەم و پەژارەش دادەگرن (نە ترسی داها‌توو‌یان هەیه‌و نە خەم و پەژارە ی رابردوو‌یان دەبێ) ئەوانەش کە بێ‌روابوون و نایەتەکانی ئێمەیان بە‌درۆ داناون، ئا ئەوانە هاو‌ەلانی ئاگرن تێیدا هەرماو دەبن.

هەمان مەبەست لە سوورەتی (طه) شدا هاتو، خوا دەفەرموی: ﴿قَالَ أَهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُم لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ﴿۱۲۳﴾ وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقَلِیمَةِ أَعْمًى ﴿۱۲۴﴾ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمًى وَقَدِ كُنْتُ بَصِيرًا ﴿۱۲۵﴾ قَالَ كَذَلِكَ أَنتَكَ ءَايَتُنَا فَنَسِينَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ نُنْسِي ﴿۱۲۶﴾ وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى ﴿۱۲۷﴾﴾.

۱۵- قو‌نا‌غی پازدە‌یه‌م و کو‌تایی لە ژبانی مرو‌ف، جیبە‌جێکردنی خوا بۆ بە‌ئێنە‌کە‌ی بە‌ناردنی پی‌غە‌مبە‌ران و دابە‌زینی کتیب و بە‌رنامە‌کە‌ی، وە‌ک لە سوورەتی (النساء) دا دەفەرموی: ﴿رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿۱۶۵﴾﴾، خوا دوا‌ی ئەو‌ە‌ی ناوی دوا‌زدە لە پی‌غە‌مبە‌ران صە‌لات و سە‌لامی خوا‌یان لێ‌ی، دە‌هێ‌نی، دەفەرموی: ئەوانە پی‌غە‌مبە‌رائێکی د‌ل‌خ‌وش‌کە‌رو ترسێ‌نەر بوون، تا‌کو خە‌ل‌ک لە‌دوا‌ی پی‌غە‌مبە‌ران بە‌ل‌گە‌ی لە‌سەر خوا نە‌بێ و، خوا با‌ل‌ادە‌ستی کار‌زانە.

هەروە‌ها لە سوورەتی (فاطر) دا دەفەرموی: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿۲۴﴾﴾، ئێمە تو‌مان بە‌هەق ناردو‌ە د‌ل‌خ‌وش‌کە‌رو

ترسینەر بی، هیچ کۆمه لگایهك نه بووه مه گهر ترسینهر و وریاکه ره وه یه کی تیدا
تیردراوه.

پوخته ی ئەم پازده قۆناغه:

خوای پهروه ردگار مروّقی وهك جینشینی خوئی و، هه لگری سپارده که ی
به مه بهستی تاقیکردنه وه، له سه ره زه وی داناوه، ئه ویش دوا ی ئه وه ی ئاده می
دروستکرد، ئنجا به فریشته کانی فهرموو: کړنووشی پړزگرتنی بو ببهن، چونکه
به پیتی حیکمه تی خوا، مروّق له ئه سلدا بو سه ره زه وی دروستکراوه، به لام وهك
قۆناغیکی راگوزهر (مرحلة إنتقالية)، به مه بهستی تاقیکردنه وه ی له به هه شتدا
دانرابوو.

هه ندیک له زانا یانیش گوتوو یانه: ئه و به هه شته هه ره باخیک بووه له سه ره
زه وی، له شوینیکی ئنجا هه موویان کړنووشیان برد جگه له ئیبلیس، ئیبلیسش دیا ره
له جنده و بابی جنده، ئنجا ئیبلیس که پړز له ئاده م ناگرێ، خوا نه فرینی لی
ده کات و له به هه شت ده رده کړی، ئه ویش داوا له خوا ده کات بیهیلێته وه، تا کو
روژی زیندوو کرانه وه یان، به لام خوای پهروه ردگار ئه و به لینه ی پینادا و، فهرمووی:
هه تا کاتی دیارییکرا و، واته: هه تا ئه و کاته ی مروّق له سه ره زه وی هه ن، ئیبلیسش
ده مینێ، ئیبلیس وه چه ی هه یه، بو ئه وه ی مروّقه کان به ئیبلیس تاقی بکړینه وه،
که سویندی خواردوه هه موویان گومرا بکات، ئنجا ئه وه ی وا له مروّق ده کات،
له و تاقیکردنه وه یه ده ربچی و شه یان زه فهری پینه بات، بریتیه له به ندایه تی بو
خوا، چونکه خوا زور به روون و راشکاوی به ئیبلیسی فهرمووه: ﴿إِنَّ عِبَادِي
لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنْ أَتَبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ﴾ (الحجر، واته: به ندەکانی من
تۆ ناتوانی بیانخه یه ژیر پکێفی خوۆت و ده سته لاتت به سه ریان دا نه، مه گهر ئه و
بیمراد و سه رگه ردانانه ی شوینت ده که ون.

تەوهری چوارەم: ژيانی دنیا جیئی تاقیکردنەوهیهو، ژيانی دواوژ شوینی مانەوهیه

ئەم پایەى چوارەمى بووناسى ئىسلامى، لە ھەوت بېرگەدا دەخەینە پروو:

بېرگەى یەكەم: ژيانى دنیا قۇناغى تاقیکردنەوهیه بۆ مروۆف و جند:

وشەى (دنیا) لە ئەسڵدا مێینەى (أدنى)یە، واتە: (أقرب) دنیا بەبارى مێینەدا واتە: نزیکتر، چونکە ژيانى دنیا لەچاو ژيانى پۆژى دواى، ھەرۆھە قۇناغى بەرزەخیش، لە ئیمە نزیکترە، بۆیە پێى گوتراو: (الحياة الدنيا)، بە قۇناغى کۆتاییش، واتە: بە بەھەشت گوتراو: (الدار الآخرة) مەزلگای کۆتایى، لەبەر ئەوھى لە کۆتاییدا مروۆف پێى دەگات.

ئنجە خوا مروۆف و جندى لەسەر زەوى داناون، بۆ ئەوھى تاقىيان بکاتەو، لە سوورەتى (الذاریات)دا دەفەرموئ: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ (٥٦) واتە: جندو مروۆفم بەس بۆ ئەوھ دروستکردوون بەندایەتییەم بۆ بکەن، ھەپەرستن.

بەندایەتیی کردنى جندو مروۆف بۆ خوا، ئەوھیە کە پێى تاقى دەکرێنەو، ئنجە لە سوورەتى (الأنعام)دا خواى کاربەجى دەفەرموئ: ﴿يَمَعَشَرِ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُذَرُّونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا شَهِدْنَا عَلَى أَنْفُسِنَا وَغَرَّبْنَاهُمْ لِحَيَاةِ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ﴾ (١٣٠) واتە: ئەى کۆمەلى جندو مروۆف! ئایا لە خۆتان پەوانەکراونىکتان بۆ نەھاتن، ئایەتەکانى منیان بەسەردا دەخویندەنەوھو لەم دیدارى ئەمپۆتان ئاگاداریان دەکردنەوھ؟ گوتیان: شایەدییمان لەسەر خویمان دا، ژيانى دنیاى فریوى دان و شایەدیيان لەسەر خویمان دا کە بپروا بوون.

ھەلبەتە لێرەدا کە دەفەرموئ: ﴿أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ﴾ (١٣٠) زانایان لەسەر ئەوھ یەكەنگن، کە پێغەمبەرەان ھەلات ھەلامى خوايان لیبى، تەنیا لە مروۆفان

بوون، به لّام خوای په روه ردگار که هه ردووکیان ده دویښی، له بهر نه وه یه جندیش له سهریان پیویسته وه ک مروّقان به دواى پیغه مبه ران سه لات و سه لامى خویان لیښی بکه ون، که له مروّقان.

تیمه له ته فیسیری سووړه تی (الجن) دا، به دریژی باسی جندمان کردو، پیمان وایه جند، به پیی نه وه ی له نایه ته کان وهرده گیرى و، له فهرماشته کانی پیغه مبه رى خوا ﷺ، دروستکراویکن له خوار مروّقه وهن، دیاره شایسته ی نه وه نه بوون، پیغه مبه رانیان له نیودا بنیردرین، به لّام نه وانیس وه ک مروّق نه رکدار کراون له سهر زهوی و، تاقی ده کرینه وهو سزاو پاداشتیش چاوه ریانه، وه ک له ته فیسیری سووړه تی (الرحمن) یشدا به دریژی باسمان کرد، خوای په روه ردگار سی و یه ک، (۳۱) جار جندو مروّق ده دویښی و ده فهرموى: ﴿فَإَيَّ آءِآءٍ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ (۱۳) الرحمن، واته: ئه ی کومه لی جندو مروّق! به کام له چاکه کانی په روه ردگار تان بیروان، به درویان داده ښین؟

برگه ی دووهم: ژیانى دنیا له پروی تیدا رابورادنى و خوشییه کانی و تیدا مانه وه ی و، به به راورد له گه ل ژیانى پروژى دوايیدا، شتیکی زور بچوکه و، وه ک گهمه ی مندالان وایه:

ئهم راستییانه زور گرنگن بیانزانین، چونکه هه نديک له ماموستایان، وتاریژان، زورجار نهو حه قیقه تانه یان لی تیکه ل ده بن.

بو وینه: خوای لیبورده ی زال له سووړه تی (الحديد) دا ده فهرموى: ﴿أَعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوَّلَادِ كَمْثَلٍ غِيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَأُهُ ثُمَّ يَهْجُ قَرْبَهُ مُصَفَّرًا ثُمَّ يَكُونُ حُطَمًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ﴾ (۲۰) واته: بزنان! ژیانى دنیا گهمه یه، خافلانه، جوانییه، خو به سهریه کدا هه لکیشانه، زورکردنى سامان و مندالانه، وه ک بارانیک که جوتیاران نهو پرووه که ی پیی دپروى سهرسامیان ده کات، دواى پیده گات و ده گاته هه په تی خو، دواى ده بیته پووش و په لاشی تیکشکاو...

خوای کاربەجێ کە ئاوا باسی ژيانی دنیا دەکات، ھەروەھا لە چەند شوێنی دیکەشدا ھەر دەفەرموێ: ژيانی دنیا شتێکی کەمە، گەمە، یاری، خافلانە، ئایا ئەو مەبەست پێی چییە؟

بێگومان مەبەست لێی لایەنە ماددیە کەیتە، لایەنە ماددیە کە ی ژيانی دنیا، وە کەمە، مندالانە، مندال خانوو چکە یە ک دروست دەکات، یان شتێک یاری پێدەکات، دوایی فرپی دەدا، تەنیا کاتێکی دیاریکراوی لە گەڵ دا بەسەردەبات، پێی دەخافلی، لەو ڕووەوە خوای میھرەبان ژيانی دنیای چواندووە بە گەمە و یاری مندالانەو، بە دنیایەو دنیاش لە ڕووە ماددیە کەیتەو ھەروایە، ھەروەھا بەبەرورد لە گەڵ نازو نەعمەتی بەھەشتدا، خوا دەفەرموێ: شتێکی کەم بایەخە، بچوو کە.

بەرگە ی سییەم: ژيانی دنیا لەو ڕووەوە کە جێی تیدا تاقیکردنەو و جێنشیانە ی تێی کردنی خوا، پێگە یە ک یە کجار مەزن و ھەستیاری ھە یە:

وہ ک لە سوورەتی (الأنعام) دا دەفەرموێ: ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّبَلَّوْكُمْ فِي مَآءَاتِكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ (۱۶) واتە: خوا ئەو کە سە یە ئێو ی کردۆتە جێنشین لە سەر زەوی، ھەندیکتانی بە سەر ھەندیکتان بەرزۆ کردۆتەو، بە چەندان پلە، تا کو تاقیتان بکاتەو، لەو دا کە پێداون، بێگومان پەروردگار تۆ لە ی خیرایە و زۆریش لێوردە ی بەبەزە ییە.

ھەروەھا لە سوورەتی (یونس) دا دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونََ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ﴾ (۱۳) ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ﴾ (۱۴) واتە: لە پێش ئێو دا گە لێک سە دەمان فەوتاندوون کاتێک سە میان کرد پێخەمبەرانیان بە لگە ئاشکرایەکانیان بو ھێنان، بە لām نە دە گونجا ئیمان بێنن (لەبەر ئەو ی

ئەوھەندە بە سەتەم و خراپەدا چوبوونە خوارى، پى ئىمان ھىتائىيان لەخوئيان گرتبوو)، ئاوا سزاي تاوانباران دەدەين، دوايى ئىوھەمان کردە جىنشيني ئەوان لەسەر زەوى، تاكو بزائين چى دەكەن!

كەواتە: ئىمە جىنشيني خواي پەرۋەردگارين و، ئىمەي لە دواي گەلە پىشووھەكان داناوھ لەسەر ئەم زەويە، بۆچى؟ تاكو تەماشاي بکات چى دەكەين! كەواتە: ئىمە لە تافىکردنەوھى خوا عز وجل داي، ھەر بۆيەش خواي کاربەجى ژمارەيەكى زۆر لە پىغەمبەرانى ناردوون سەلات و سەلامى خويان لىي، خوا (۱۲۴۰۰۰) پىغەمبەرى ناردو، وەك لەم دەقەدا ديارە:

{عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، قَالَ أَبُو ذَرٍّ، قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ! كَمْ وَفَّى عِدَّةَ الْأَنْبِيَاءِ؟ قَالَ: مِائَةُ أَلْفٍ وَأَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ أَلْفًا، الرَّسُلُ مِنْ ذَلِكَ ثَلَاثُمِائَةٍ وَخَمْسَةَ عَشَرَ جَمًّا غَفِيرًا} (أخرجه أحمد: ۲۲۳۴۲)، والطبراني: (۷۸۷۱)، قال الهيثمي (۲۱۰/۸): رجاله رجال الصحيح غير أحمد بن خليف، وهو ثقة، والحاكم: (۳۰۳۹)، وقال: صحيح على شرط مسلم، وصححه الألباني).

واتە: ئەبوو ئومامە (خوا لىي پازى بى) دەلى: ئەبوو زەر (خوا لىي پازى بى) گوتى: گوتم ئەي پىغەمبەرى خوا ﷺ! ژمارەي پىغەمبەران چەند بوو؟ فەرمووى: سەدو بىست و چوار ھەزار: (۱۲۴۰۰۰) پىغەمبەر، لەوانە سىسەدو پازدە (۳۱۵) يان پەوانەکراو بوون، ژمارەيەكى زۆر بوون.

ھەرۋەھا خواي کاربەجى سەدو چوار (۱۰۴) کىتیبى دابەزاندوون.

ھەلبەتە ھەموو پىغەمبەران سەلات و سەلامى خويان لىي پەيامى خويان پىبوو، بەلام (۱۰۴) کىتیب دابەزيون، لەو بارەوھ با سەيرى ئەم دەقە بکەين: {عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ! كَمْ كِتَابًا أَنْزَلَهُ اللَّهُ؟ قَالَ: مِائَةُ كِتَابٍ وَأَرْبَعَةٌ كُتُبٌ} (أخرجه ابن حبان: ۳۶۱)، لە ئەبوو زەرەوھ (خوا لىي پازى بى) ھاتو، كە پرسىارى لە پىغەمبەرى خوا ﷺ کردو، دەلى: گوتم ئەي پىغەمبەرى خوا! خوا چەند کىتیبى دابەزاندوون؟ فەرمووى: سەدو چوار.

کهواته: ژيانی دنيا له ږووه ماددييه که يه وه و به به راورد له گه ل ږوژی دواييدا، شتيکی که م بايه خه و که مه، نه گهرنا له و ږووه وه که شوينی تيدا تاقي کرانه وه يه، زور گه وړه و گرنه و زور جيگای مه ترسييه، که ټينسان نه زانی چونی ده گوزهرینی؟
 بویه يه کيک له شاعيره کان ده لی:

لَقَدْ خُلِقْتَ لِأَمْرِ عَظِيمٍ لَوْ فَطِنْتَ لَهُ ... فَأَرَبَا بِنَفْسِكَ أَنْ تَرَعَى مَعَ الْهَمَلِ

واته: بؤ شتيکی زور مه زن خولقاوی نه گهر عه قلت پیی بشکی، له خوټی مه وه شينده وه (خوټی ږه و مه بينه)، له گه ل ناژه لاند بله وه ږی.

برگه ی چواره م: به هره مه ندبوون له خو شيه کانی ژيانی دنيا، به بی زیده ږوی،
 نه ک هه ر خوا قه ده غه ی نه کړدوه، به لکو به نه ندازه ی پيوست فهری شی کړدوه:
 زور له نايه ته کان نه وه ده گه يه نن،

بؤ ويته خوا ی ږه وړه دگار ده فهرمو ی: ﴿يَبْنَیْ ءَادَمَ حُدُوًّا زَيْنَتًا عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ (۳۱) الأعراف، واته: نه ی وه چه ی نادم! له لای هه موو مزگه وتيک خوتان ږرازيننه وه، (نجا نه گهر له لای مزگه وت خویان ږرازيننه وه، ده بی له بازارو مه جليسا چاکتر) بخون و بخونه وه ش، به لام زیده ږوی مه کهن، بيگومان خوا زیده ږويانی خوشناوین.

له سووره تی (البقرة) دا خوا ی بالاده ست ده فهرمو ی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ (۱۷۸) البقرة، واته: نه ی خه لکينه! له وه ی له زه ويدا هه يه له شته خو ش و پاک و چاکه کان بخون، به لام شوین هه نگاهه کانی شه يتان مه کهن، بيگومان نه و بؤ ټيوه دوژمنيکی ناشکرايه.

کهواته: چي ژو له زه زت وه رگرتن له نيعمه ته کانی دنيا، که خوا له زه ويدا دايانوان، نه ک هه ر قه ده غه يه، به لکو که سيک هه قی جه سته ی نه داو، خزمه تی

جەستەى خوۆى نەكەت، بەبەهرە وەرگرتن لە نىعمەتەكانى خوا، گوناھبارىش دەبى، بۆيە زانايان دەلێن: ئەگەر كەسێك بە بيانووى دنيا بەكەمگرتن و، لە خوا نزىك بوونەو، تاعەت زۆر بۆ خوا ئەنجامدانەو، زيان بە جەستەى خوۆى بگەيەنێ، گوناھبار دەبى، لە جياتى ئەوێ پاداشتى ھەبى.

تەنانەت خوای کارزان و مېھرەبان چوار لەو شتانەى قەدەغەى کردوون، لە کاتى ناچارىیدا بۆ ئەوێ مروۆف نەمرى، پەواى کردوون، كە بریتىن لە: مردار، خوین، گوشتى بەراز، بۆ جگەلە خوا سەرپراو، كە لە چوار ئايەت لە قورئاندا ھاتوون، دووان لە سوورەتە مەدینەییەكان، كە (البقرة) و (آل عمران)، ھەروەھا لە دوو سوورەتى مەككەییەش دا كە (الأنعام) و (النحل).

برگەى پێنجەم: خوای پەروەردگار مروۆفى وریا کردۆتەو، لەوێ بەدواى ئارەزووەكانى بگەوێ و، پێیانەو سەرقال بى، لەسەر حیسابى ژيانى پۆژى دواى:

خوا لە سوورەتى (فاطر) دا دەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغُرُورُ﴾، واتە: ئەى خەلکینە! بەلێنى خوا راستە (ئەم ژيانە دەپێچرێتەو پۆژى دواى دى) بۆيە با ژيانى دنيا فريوتان نەداو با فريودەر فريوتان نەدا، (لەبەرانبەر خوادا، كە مەبەست پێى شەيتانە).

برگەى شەشەم: ژيانىك كە لە پۆژى دوايدا ھەيە، تەنيا ئەو ژيانى راستەقینەيە:

وہك خوای کاربەجى دەفەرموێ: ﴿وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌّ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِىَ الْحَيَوَانِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾، العنكبوت، واتە: ئەم ژيانى دنيايە تەنيا خافلان و ياريیە، ژيانى دواپۆژ ھەر ئەو ژيانى راستەقینەيە، ئەگەر بزائن.

بەرگەى ھەوتەم: خوا عزوجل بەشۆەى جوراو جور ھۆشدارىى داوہ بە مروڤەکان، ھەروەھا بە جندىش، کە درەنگ يان زوو ژيانى سەرزهوى دەپچریتەوہو بەرەو قوڤاغى بەرزەخ و، پاشان پوژى دواىى دەگوازنەوہ:

خوا بو ټاك بە ټاكى مروڤان، فەرموويەتى: ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ﴾ (۵۷) العنكبوت، واتە: ھەموو نەفسىك مردن دەچيژى، دواىى بو لای ئيمە دەگيردريڤنەوہ، ئەمە ھەم لە سوورەتى (الانبيا) ئايەتى (۲۵) داو، ھەم لە سوورەتى (آل عمران) ئايەتى (۱۸۵) داو، ھەم لە سوورەتى (العنكبوت) ئايەتى (۵۷) دا ھاتوہ، کە ھەموو نەفسىك دەبى تامى مردن بچيژى، ئەمەش بو ئەوہى ھەموو کەس بزائى مردنىك قەرزدارە.

بەنسبەت ئەوہشەوہ کە ئيمە لەم ژيانى دنيايەدا تاقى دەکريڤنەوہو، لە دوايدا دەگوازريڤنەوہ بو قوڤاغىكى دىکە، ټاك بە ټاك دەگوازريڤنەوہ بو قوڤاغى بەرزەخ، دوايش ھەموومان دەگوازريڤنەوہ بو قوڤاغى قىامەت، خواى پەرورەدگار لە چەند شوين لە قورئاندا، ئەو راستىيەى بەيان کردوہ، بو وينا لە سوورەتى (الزمر) دا دەفەرموى: ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾ (۶۸)، واتە: فوو بەکەپەنادا کرا، ئنجا ھەرکەس لە ئاسمانەکان و زەویداىە مردن (يان بيھوش بوون)، جگە لەوانەى خوا بىەوى، (نەمرن) دواىى جاريكى دىکە فوو پيدا کرا، ھەموويان ھەلسابوونەوہ چاوہپريان دەکرد.

ئەمەش قوڤاغى قىامەت و ھەلسانەوہو زيندوبوونەوہى.

ئەمە پوختەيەكى زور كورت بوو، لە بووناسىي ئىسلامىي، کە پەيوەنديەكى زورى ھەيە بە پينج ئايەتى سەرەتاي سوورەتى (العنكبوت)، ھەروەھا پەيوەنديشى ھەيە بە ھەشت (۸) ئايەتەکانى سوورەتى (التين) ھوہ.

تہ فیسیری سوورہ تی

الْقَدْرِ

ده سټیک

به پړزان!

ټه مړو (۱۷) ی مانگی (ذی الحِجَّة) {مانگی (۱۲)} ی سالی (۱۴۴۱) ی کوچی، به رانېه: (۲۰۲۰/۸/۷) ی زاینیه له شاری هوليپر، خوا پشتیوان بی ده ست ده کهین به ته فسیرکردنی سووړه تی (الْقَدْر)، سه ره تاش پیناسه و نیوه پوکی ټه سووړه ته موباره که له هوت برکه دا، وهك عاده تی خو مان ده خهینه پروو.

پیناسه ی سووړه تی (القدر) و بابته کانی

یه کهم: ناوی ټه سووړه ته:

ناوی باوتری ټه سووړه ته بریتیه له: (سُورَةُ الْقَدْرِ)، هه ندیکیش به: (سُورَةُ لَيْلَةِ الْقَدْرِ) ناویان هیناوه.

دووه م: کات و شوینی دابه زینی:

زور به ی هه ره زوری زانایان ټه سووړه ته یان به مه ککه یی داناوه، هه ندیکیش به مه دینه یی، به به لگه ی باسی شهوی قه در، که له په مه زانی سالی دووه می کوچییدا، گرتنی پوژووی مانگی په مه زان فه رزکراوه و شهوی قه دری تیدایه، به لام ټه به لگه یه هیچ نیه و، مه ککه یی بوونیشی زور پروونه، له و باره وهش ټه ده قه دینین:

(عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ ﴿مَكَّة﴾، (أوردته السيوطي في الدر المنثور: ج ۸، ص ۵۶۷، ونسبه لابن مردويه وقال: وأخرج مثله

ابن مردویه عن عبد الله بن الزبير وعائشة رضي الله عنهم، الإستيعاب في بيان الأسباب: ج ۳، ص ۵۳۹).

واته: عبدوللای کوپی عه بباس ﷺ گو توو یه تی: سوورەتی ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾، له مه ککه دابه زیوه، هه مان شت پال دراوه ته لای عبدوللای کوپی زوبهیر (خوا له خووی و بابی پازی بی)، دایکی ئیمانداران عایشه ی کچی ئه بوو به کری صیددیق (خوا له خووی و بابیشی پازی بی).

سییه م: ریزه ندیی له موصحف و له دابه زین دا:

له موصحف دا ژماره که ی (۹۷)ه، له دابه زینیشدا (جابر بن زید)، ژماره (۲۵) ی، بو داناو، واته: پیش سوورەتی (الشمس) و، دوا ی سوورەتی (عبس) دابه زیوه.

چوارهم: ژماره ی ئایه ته کانی:

له سه ر ژمیری زانایانی مه دینه یی و به صرایی و کووفه ییدا، پینج (۵) و، له هی مه ککه یی و شامییدا، شه ش (۶)ه، به لام زیاتر ژماره ی (۵) ته به ننیی کراوه.

پینجه م نیوه روکی:

ئهم سوورەته باسی دابه زینی قورئان له شهوی قه دردا و، مه دحکردنی ئه و شه وه به پیزه یه، که له هه زار مانگ (۸۳ سال و ۴ مانگ) باشته و جییریل و فریشته کان تیدا داده به زنه سه ر زه وی و، هه موو کاریکی گرنگی تیدا دیاریی ده که ن، هه تا به یانیش هه ر سه لامه تی و خیر و خوشیه.

شەشەم تايىبە تەندىيە كانى:

پىنچ تايىبە تەندىيمان تىيدا كەوتوونە بەرچاۋ:

۱- راگە ياندنى دابە زاندنى قورئان لە شەوى قەدردا، ئايەتى ژمارە (۱).

۲- لە ھەزار مانگ بە چاكتەر دانانى شەوى قەدر، ئايەتى ژمارە (۳).

۳- راگە ياندنى دابە زىنى پرووح و فرىشتان تىيدا بۆ ھەر كاريكى پيويست، ئايەتى ژمارە (۴).

۴- راگە ياندنى سەلامەتتى و ئاشتتى و سەقامگىر بوون لەو شەوھەدا ھەتاك بە يانى، ئايەتى ژمارە (۵).

۵- تايىبە تەندى پىنچەم ئەوھىيە كە وشەي: (لَيْلَةُ الْقَدَرِ) لەم سوورەتە موبارەكەدا سى جارار دووبارە بۆتەو، وشەي (لَيْلَةُ الْقَدَرِ) تەنيا لىرەدا ھاتو، سى جارار دووبارە بۆتەو.

ھەوتەم دابە شەكرى ئايەتە كانى ئەم سوورەتە:

ئىمە كۆى ئەو پىنچ ئايەتە موبارەكەى ئەم سوورەتەيان لى پىكىدى، دەكەينە دەرسىك.



❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖

پیناسهی دهرسهکه

ئهم دهرسهمان له ههر پینج ئایهتهکهی ئهم سوورهته موبارهکه پیکدی، که وهک پینشتریش گوتمان: خوا ﷻ لهم سوورهتهدا چهند راستیهکی یهکجار مهزن رادهگهیهنی:

۱- یهکسهربه مجوره دهست پیدهکات: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ (۱)، ئیمه دامانبه زاندوه له شهوی قهردا، راناوی (ه)، له ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ﴾ دا، به یهکدهنگی ههموو زانایان بو قورئان دهچیتهوه، چونکه ئهمه وپرای ئهوهی عادهتی قورئانه، به سیاق و سهلیقهش دهزانری، که مه بهست پی قورئانه، واته: ئیمه قورئانمان دابه زاندوه له شهوی قهردا.

(الْقَدْرِ) یش، ههم به مانای ئهندازه گیری هاتوه، ههم به مانای ریزو حورمهت و پیگهی بهرز هاتوه، دواپی خوا ﷻ بو زیاتر دهرخستنی پیگهی بهرزی ئهو شهوه دهفهرموی: ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ﴾ (۲)، چ شتیک به توئی زاناندوه شهوی قهدر چییه؟

۲- ئنجا خوا خوئی پروونی دهکاتهوه: ﴿لَيْلَةُ الْقَدْرِ حَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ﴾ (۳) شهوی قهدر له ههزار مانگ باشته، زانایان لهوبارهوه که دهفهرموی: له ههزار مانگ باشته، راجیایان ههیه: ئایا له چ پروویکهوه؟

زۆربهی ههره زۆریان لهسهر ئهوه یهکدهنگن و دهئین: یانی: له ههزار مانگ باشته، که خواپهرستی تیدا بکری و، ئهو تاعهت و بهندایهتی و چاکهیهی لهو شهوهدا دهکری، وهک خواپهرستی و تاعهتی ههزار مانگ وایه، که دهکاته (۸۳) سأل و ۴ مانگ).

۳- دواپی خوا ﷻ لهسهر زیاتر ناساندنی ئهو شهوهو دهرخستنی پیگهی بهرزی بهردهوام دهپی و دهفهرموی: ﴿نَزَّلُ الْمَلَائِكَةَ﴾، (نَزَّلُ)، له ئهسلدا (تَنْزِيلُ) یه، ﴿نَزَّلُ

الْمَلَكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا ﴿﴾، فریشته‌کان و رووح ٲیتیدا دادەبەزن، رووح زۆربە ی هەرە زۆری زانیان دەلێن: مەبەست ٲیی جیبریلە، چونکە خوا ﷻ لە چەند شوێنێکدا جیبریلی لە قورئاندا بە (روح) ناوھێناوە، یان بە: (الرُّوحُ الْأَمِينُ) یان: (رُوحُ الْقُدُسِ).

بۆ وێنە دەفەرموی: ﴿ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ ﴾ الشعراء.

بۆشمان باس نەکراوە لە قورئاندا، جگە لە جیبریل و، جگە لەو رووحە ی بەبەر مەوٲدا دەکری و، خوا وشە ی (روح) ی، بۆ بەکارھێناوە، بۆ دروستکراوٲکی دیکە بەکارھێنرابی، تاکو لیڕەدا خوا ﷻ باسی بکات، کەواتە: مەبەست ٲیی جیبریلە ﷺ.

٤- ﴿ نَزَلَ الْمَلَكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ ﴾، لەو شەویدا فریشتەکان و رووح، یانی جیبریل دادەبەزن بە مۆلەقی ٲەروەردگاریان بۆ هەر کارێک، واتە: بۆ هەر کارێک کە ٲەروەردگاریان ٲێیان دەسٲیری، زۆربە ی زانیان گوتووینانە: هەرکارێک کە لەسەر زەوی دەگوزەری، لەو شەویدا تاکو سالتیک ٲیوھەدەسووٲیتەو، ٲیتیدا دیاری دەکری.

٥- لە کوٲایتیدا خوا دەفەرموی: ﴿ سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾ ﴾، ئەم شەویدا هەر خێرو خۆشی و سەلامەتی و ناشتیە تاکو سٲیدە ی بەرەبەیان.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾ نَزَلَ الْمَلَكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾ ﴾

مانای ده‌قاو ده‌قی نایه‌ته‌کان

ابه ناوی خوای به‌به‌زه‌یی به‌خشنده. ئیمه دامانبه‌زاندوه (ئه‌م قورئانه) له شه‌وی ریزو ئەندازه‌گیریدا (۱) ئایا چی به‌تۆی زاناندوه شه‌وی ریزو ئەندازه‌گیری چیه؟ (۲) شه‌وی ریزو ئەندازه‌گیری له‌هه‌زار مانگ باشته (۳) فریشته‌کان و رووح (جیبریل) به‌مۆله‌تی په‌روه‌ردگاریان بو‌هه‌موو کاریک تیدا داده‌به‌زن (۴) نه‌و (شه‌و) هه‌ر سه‌لامه‌تی و خێرو خوشیه هه‌تا سپیده‌ی به‌یانی (۵).

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌ وشه‌کان

(الْقَدَرُ): (الْقَدَرُ وَالْتَقْدِيرُ: تَبَيَّنُ كَمِّيَّةُ الشَّيْءِ، قَدَرْتُهُ وَقَدَرْتُهُ، وَالْقَدَرُ: الْحُرْمَةُ وَالْوَقَارُ، يُقَالُ لَهُ عِنْدِي قَدْرٌ، (قَدَر) و (تَقْدِير): به‌مانای دیاریکردن و پروونکردنه‌وه‌ی قه‌باره‌و ئەندازه‌ی شتیكه، ده‌گوتری: (قَدَرْتُهُ وَقَدَرْتُهُ)، واته: ئەندازه‌که‌یم، قه‌باره‌که‌یم دیارغیکرد، به‌لام وشه‌ی (قَدَر) به‌زه‌نه (سکون)، به‌مانای حورمه‌ت و ریز دی، ده‌گوتری: (لَهُ عِنْدِي قَدْرٌ) فلانکه‌س له‌لای من قه‌درو ریزو حورمه‌تی هه‌یه.

(خَيْرٌ): (الْخَيْرُ: مَا يَرْغَبُ فِيهِ الْكُلُّ، وَالْخَيْرُ: الشَّيْءُ النَّافِعُ، وَضِدُّهُ: الشَّرُّ، (خَيْرٌ): ته‌وه‌یه هه‌موو لایه‌ك بو‌ی ئاره‌زوومه‌ندن، هه‌روه‌ها (خَيْرٌ) به‌شتیکی سوودبه‌خش ده‌گوتری، پیچه‌وانه‌و دژی (خَيْرٌ) یش بریتیه له‌شه‌ر، که زیان و خراپه‌و ناخوشیه.

(أَمْرٌ): (الْأَمْرُ: الشَّأْنُ وَجَمْعُهُ: أُمُورٌ، وَمَصْدَرُهُ: أَمَرْتُهُ، إِذَا كَلَّفْتَهُ أَنْ يَفْعَلَ شَيْئًا، وَلَا يُجْمَعُ، وَهُوَ لَفْظٌ عَامٌّ لِلْأَفْعَالِ وَالْأَقْوَالِ)، (أَمْرٌ): به‌مانای حال دی و، به‌ (أُمُور) کۆده‌کرپته‌وه، یانی: کاره‌کان، چاوه‌که‌ی (أَمَرْتُهُ أَمْرًا)، واته: (أَمْرًا) له (أَمَرْتُهُ) هه‌هاتوه، واته: فه‌رمانم پیکرد به‌فه‌رمان پیکردن، کاریکم پيسپارد به‌

کارپیسپاردن، ئەگەر ئەركدارتکرد کاریك ئەنجامدا، وشەى (أُمُور) كه كۆى (أَمْر) ه، بریتیە له کاریك كه ئەنجام بدری، بەلام (أَمْر)، بە مانای حال، كۆناكریتەوه، بەلكو بیژەیهكى گشتییه بۆ كردهوان و قسان.

(سَلَامٌ هِيَ): (السَّلَامُ وَالسَّلَامَةُ: التَّحَرِّيُّ مِنَ الْآفَاةِ الظَّاهِرَةِ وَالْبَاطِنَةِ)، (سَلَامٌ) و (سَلَامٌ) هەردووکیان واتە: دووریی لە دەردو بەلا پۆلەتیی و پەنھانەکان.

(مَطْلَعُ الْفَجْرِ): دەگوتری: (طَلَعَتِ الشَّمْسُ طُلُوعًا وَمَطْلَعًا) خۆرەكه هەڵهات هەڵاتن، (مَطْلَع) و (طُلُوع) هەردووکیان بە مانای چاوگن، واتە: هەڵهاتن، كهواتە: (مَطْلَع) چاوگە واتە: هەڵهاتن، بەلام (مَطْلَع: مَوْضِعُ الطُّلُوع)، شوینی لى هەڵهاتنە، كه بەو شیوەیهش هەندیکیان خویندوو یانەتەوه، بەلام خویندنهوه كهی دیکه بههێزتره، زانیان زیاتر به (مَطْلَع) خویندوو یانەتەوه.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوای سُبْحَانَكَ دەفهرموی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)، بە ناوی خوای بهبهزهیی بهخشنده، زۆرجار گوتوو مانەو لیڕەش دووبارەى دەكهینهوه، واتە: ئەم كارە دەست پێدەكەم، ئەم قورئانخویندنه دەست پێدەكەم، بە ناوی خوای به بهزهیی بهخشنده:

۱- بەناوی خواوه دەستی پێدەكەم.

۲- بۆ خوا ئەنجامی دەدەم.

۳- بهپێی بهرنامەى خوا ئەنجامی دەدەم.

۴- به تواناو پرستیك كه خوا بۆی په خساندووم، ئەنجامی دەدەم.

﴿ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴾ (۱)، به دنیایی ئیمه دامانبه‌زاندوه له شهوی قه‌دردا، چی دابه‌زاندوه؟ بیگومان رانای (ه) بۆ قورئان ده‌چیته‌وه، یانی: (إِنَّا أَنْزَلْنَا الْقُرْآنَ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ)، ئیمه قورئانمان له شهوی قه‌دردا دابه‌زاندوه.

﴿ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴾ (۲)، ئایا چی به تۆی زاناندوه شهوی قه‌در چییه؟ وه‌ک پێشتریش گوتمان: (الْقَدْرِ) به مانای ئەندازه‌گیری دی و، به مانای ریزو حورمه‌تیش دی.

﴿ لَيْلَةُ الْقَدْرِ حَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴾ (۳)، شهوی قه‌در له هه‌زار مانگ باشته، بیگومان چاکتربوونی شهوی قه‌در له هه‌زار مانگ واته: چاکتربوونی ئەو تاعه‌ت و خوا په‌رستییه‌ی تێیدا ئەنجام ده‌دری، چونکه ریزو حورمه‌تی شوینه‌کان به‌و تاعه‌ته‌وه‌یه که تێیاندا ده‌کری، ئەگه‌رنا مه‌که‌که بۆ بابایه‌کی بی‌پروا، زه‌وییه‌کی ئاساییه، به‌لام بۆ بابایه‌کی پروادار ئەو ریزو حورمه‌ته‌ تابه‌ته‌ی هه‌یه، هه‌روه‌ها مزگه‌وتی هه‌رام که نوێژێک تێیدا به‌سه‌د هه‌زار (۱۰۰,۰۰۰) نوێژه‌و، مزگه‌وتی پیغمبه‌ر ﷺ که نوێژێک تێیدا به‌هه‌زار نوێژه‌و، مزگه‌وتی ئەقسا که نوێژێک تێیدا به‌پنجسه‌د نوێژه‌و، بۆ که‌سیکه که نوێژیان تێدا بکات، به‌لام که‌سیک هه‌ر ئاوا تێیان دا بێت و بچی، یان بچی له‌ویدا جاسووسیی و سیخو‌ری بکات، هه‌چی پی نابری و بگره‌ زۆریش گونا‌ه‌باره.

که‌واته: لێره‌ش که ده‌فه‌رموی: شهوی قه‌در له هه‌زار مانگ باشته، واته: شهوی قه‌در بۆ که‌سیک، خواپه‌رستی تێدا بکات، خوا په‌رستییه‌که‌ی پاداشته‌که‌ی بۆی به‌ ئەندازه‌ی پاداشتی هه‌زار مانگ تاعه‌ته، که له‌و مانگانه‌دا شهوی قه‌دریان تێدا نه‌بی.

﴿ نَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا ﴾ وشه‌ی (نَزَّلُ)، له ئەصْلدا (تَنْزِيل)یه، فریشته‌کان و رووح تێیدا داده‌به‌زن، ﴿يَاذُنِ رَبِّهِمْ﴾ به‌ مۆله‌تی په‌روه‌ردگاریان، به‌ فه‌رمای په‌روه‌ردگاریان، به‌ رێپێدانی په‌روه‌ردگاریان، ﴿مِّنْ كُلِّ أَمْرِ﴾ (مِّنْ)

لَیْرەدا یان بە مانای (ل)ە، یانی: (لَکُلَّ أَمْرٍ) بۆ ھەر کارێک، یان بە مانای (ب)ە،
(بِکُلِّ أَمْرٍ)، بۆ ھەر فەرمانێک کە خوا پێی کردوون، دادەبەزن و، ھەر فەرمانێک
خوا پێی کردوون، پێی دادەبەزن، ئەو فەرمانانە چیین؟

زۆربە ی زانایان دەڵێن: (أمر) بریتیە لە ئەندازەگیری کردن و نەخشەدانانی
ئەو کارو کردەوانە ی ئەو مەزموونە، ھەموو ھەڵسوکەوتیان لەسەر زەوی تاکو سالی
تازە دێتەو.

﴿سَلِّمْهُنَّ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ﴾، ئەو شەوێش ھەر سەلامەتیە و خێرو
خۆشیە، تاکو سپێدە ی بەرەبەیان.

(مَطْلَع) واتە: ھەڵھاتن، یانی: تاکو خۆر ھەڵدێ و دەردەکەوێ، ئەو شەو
خێرو خۆشی و سەلامەتی و ئاشتییە کە ی درێژە ی ھەیە.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە یەكەم:

باسی شەوی قەدر کە قورئانی تێدا دابەزیناوە، هێندە شەویکی مەزنە، مەگەر بەس خوا بیناسینی و، لە هەزار مانگ چاکترە، واتە: چاکە و تاعەت تێیدا پاداشتی لە هەزار مانگ زیاترە:

خوا دەفەرموی: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ۚ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ۚ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ۚ﴾

شیکردنەوه ئەم ئایەتانە، لە سێ بڕگەدا:

۱- ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾، بە دنیایی ئیمە دامانبەزاندووە لە شەوی قەدردا، راناوەکە گومانی تێدانیه کە دەچیتەوه بۆ قورئان، ئەوەش وێرای عەدەتی قورئان، لە پەوتی ئایەتەکانەوهش دەزانری، ئەم ئایەتەش بەلگەیه لەسەر ئەوەی قورئان بەشەو دابەزیوە، یەكەمجار سەرەتای دابەزینی قورئان -وەك پێشتریش باسمانکرد لە کاتی تەفسیرکردنی پێنج ئایەتی سەرەتای سوورەتی (العلق)دا، کە بەشەو دابەزیون -واش پێدەچێ ئەو شەو شەوی بیست و یەك (۲۱)ی مانگی رەمەزانی چل و یەكەمین سالی مانگی، تەمەنی پێغەمبەر ﷺ بووبی، لە ئەشکەوتی حیرادا^(۱)، کە بەیانیه کە ی پێغەمبەری خوا ﷺ دواي ئەوەی ئەو پێنج ئایەتە موبارەکە ی وەرگرتوون، چۆتەوه بۆ مآل و بە خەدیجە ی فەرموو: دامپۆشن، دامپۆشن، دواي بەسەرھاتە کە ی بۆ خەدیجە گێراوەتەوه و بردوو یەتی بۆ لای وەرەقە ی کوری نەوفەل، کە کورە مامی بوو، لە کاتی تەفسیرکردنی سوورەتی (العلق)دا، ئەوەمان باسکردو، ئەو فەرموودە یە لە هەردوو صەحیحی بوخاری و موسلیماً هاتو، هێنمان.

(۱) بۆ درێژە ی ئەو بابەتە وا باشە سەرنجی کتیی: (ژياننامه ی پێغەمبەری خوا) بدری، بەرگی یەكەم، چاپی چوارەم / ۲۰۲۲ ز.

لیره دا که خوا ده فەرموێ: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ ۱، ئیمە دامانبەزاندووە
لە شەوی قەدردا، زانیان دوو رایان هەن:

رای یەكەم: ئەوێهە کە قورئان هەمووی لەو شەوێدا لەلای خوا
پەرورەدگارەووە دابەزیووە بۆ ئاسمانی دنیا - ئنجا هەندیک دەلێن: لە ئاسمانی
دنیا دا بۆ (بیت العزّة)، بەلام بەلگەیهکی ئەوتۆ لەسەر ئەو نەشتیک و
هەبێ ئنجا دوایی خوا ﷺ لە ماوەی بیست و سێ (۲۳) سالددا لەوێو بەهۆی
جیڕیلەووە دابەزاندووە، بەپێی رووداو و پیشاهاتەکان کە هاتوونە پیش، ئەمە لە
ئێنو عەباسەووە (خوا لێی رازی بێ) هاتووە، دەلێ:

(أُنزِلَ الْقُرْآنُ كُلُّهُ جُمْلَةً وَاحِدَةً فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ فِي رَمَضَانَ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، فَكَانَ
اللَّهُ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُحْدِثَ فِي الْأَرْضِ شَيْئًا، أَنْزَلَهُ مِنْهُ حَتَّى جَمَعَهُ)، (جامع البيان: ۳۷۸۱۹)،
واتە: قورئان هەمووی پێکەووە لە شەوی قەدردا لە مانگی رەمەزانددا بۆ ئاسمانی
نزیکتەر لە ئیمە (ئاسمانی یەكەم) دابەزیووە، دوایی خوا ﷺ هەركاتی و یستبێ
شتیک لێ دابەزینی، لێی دابەزاندووە، هەتا هەمووی کۆکردۆتەووە (لە سینەو
دلی پیغەمبەردا ﷺ).

رای دووهم: ئەوێهە کە مەبەست دەستپێک و سەرەتای دابەزینی قورئانە
لە شەوی قەدردا، ئەک قورئان هەمووی دابەزیی بۆ ئاسمانی نزیک لە ئیمە،
(ئاسمانی دنیا)، دوایش ورده ورده دابەزیی، بەلکو مەبەست پێی دەستپێک و
سەرەتای دابەزاندنی قورئانە، (الشَّعْبِي) دەلێ: (نَزَلَ أَوَّلُ الْقُرْآنِ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ)،
(جامع البيان: ۳۷۸۲۲)، واتە: قورئان سەرەتا لە شەوی قەدردا دابەزی.

۲- ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ﴾ ۲، چی بە تۆی زاناندووە شەوی قەدر چیه؟ واتە:
شەوی قەدر شەوێکی هێندە بەرێزەو، خاوەنی پایەیهکی هێندە بەرزە، مەگەر خوا پێت
بناسینی، ئەگەرنا نازانی شەوی قەدر چیه؟

۳- ﴿لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ﴾، شهوی قه‌در چاک‌تره له هه‌زار مانگ.

له‌م سێ ئایه‌ته موباره‌که‌دا سێ جارێ وشه‌ی (لَيْلَةُ الْقَدْرِ) دووباره‌ بو‌ته‌وه، له‌ هه‌ر کامێکیاندا، ئه‌وه‌ش ناوی‌که‌ خوا له‌و شه‌وه‌ی ناوه‌ که‌ قورئانی تیدا دابه‌زێنراوه‌ بو‌یه‌که‌م جارو، پێشتر نه‌زانراوه‌ ئه‌و ناوه‌ به‌کارهاتبێ له‌ زمانێ عه‌ره‌بیدا.

ئنجای که‌ ده‌فه‌رموێ: ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ﴾، ئایا چیش به‌ تو‌ی زاناندوه‌ شه‌وی قه‌در چییه‌؟!

ئهمه‌ بو‌ ده‌رخستنی پێگه‌و پایه‌ی به‌رزێ ئه‌و شه‌وه‌یه، واته‌: هیچ وه‌سف‌که‌ری‌ک ناتوانی وه‌سف‌ی بکات، زانیان گوتوویناوه‌: (كُلُّ مَا أَدْرَاكَ فِي الْقُرْآنِ أَدْرَاكَ، وَكُلُّ مَا يُدْرِكُ لَمْ يُدْرِكْ)، واته‌: هه‌موو (وَمَا أَدْرَاكَ) ه‌کان له‌ قورئاندا {یانێ: چ شتێک به‌ تو‌ی زاناندوه‌؟} دوا‌یی خوا ﷻ به‌ پێغه‌مبه‌ری ﷺ زاناندوو و پێی فه‌رموون، به‌لام هه‌موو (وَمَا يُدْرِكُ) ه‌کان (یانێ: چوو‌زانێ؟) پێی نه‌فه‌رموون و پێی نه‌زاناندوو.

وه‌ک گوتمان: وشه‌ی (الْقَدْرِ)، دوو واتای هه‌ن: یان به‌ مانای ئه‌ندازه‌گیری کردنه، یانێ: شه‌وی ئه‌ندازه‌گیری، یاخود به‌ مانای شه‌ره‌ف و پێزو حورمه‌ته.

به‌دڵنیایی که‌ ده‌فه‌رموێ: (خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ)، واته‌: له‌و رووه‌وه‌ که‌ به‌ندایه‌تی بو‌ خوا تیدا ئه‌نجام ده‌دری و چاکه‌کاری تیدا ده‌کری، کرده‌وه‌کان پاداشتیان به‌قه‌ده‌ر کرده‌وه‌ی چاکێ هه‌زار مانگه‌، که‌ له‌و هه‌زار مانگه‌دا شه‌وانی قه‌در نه‌بن، ئهم مانایه‌ رێک‌ترین واتایه‌ که‌ زانیان بو‌ ئهم ئایه‌ته موباره‌که‌ هه‌یناویانه‌.

(الطَّبْرِي) له‌ ته‌فسیره‌که‌ی خو‌ی (جامع‌البیان) دا^(۱)، له‌باره‌ی (خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ) هوه، ده‌لی: (وَأَشْبَهُ الْأَقْوَالِ فِي ذَلِكَ بظَاهِرِ التَّنْزِيلِ قَوْلُ مَنْ قَالَ: عَمَلٌ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ، خَيْرٌ مِنْ عَمَلِ أَلْفِ شَهْرٍ لَيْسَ فِيهَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ، وَأَمَّا الْأَقْوَالُ الْأُخْرَى فِدَعَاوَى مَعَانٍ بَاطِلَةٍ لَا دَلَالَهَ عَلَيْهَا مِنَ الْخَبَرِ وَلَا عَقْلِ، وَلَا هِيَ مَوْجُودَةٌ فِي التَّنْزِيلِ).

واته: ویچوترینی قسان بهروآله تی قورئانه وه -که مانای بی- قسه ی تهو کهسه یه که گوتوویه تی: کرده وه یه که له شهوی قه دردا باشتره له کرده وه له هه زار مانگدا که شهوی قه دریان تیدانیه، به لام قسه کانی دیکه هه موویان لاف لیدانن، بو هه ندیک واتای پووچ که هیچ به لگه یان له سهر نیه، نه له هه و آل (ده قیکی سوننه ت) و، نه له عه قل، ههروه ها تهو مانایانه له قورئانشدا نین. چونکه کومه لیک واتای دیکه هیئراون، به لام من نامه وی تهم تهفسیره به هه ندیک قسانه وه قه په بالخ بکه م، که به لگه یه کی وایان له سهر نیه.

یه کیک له قسه کانیش تهو یه که ئیستا ده یه ینم له مالیکه وه، به لام ههروه که بهرچاو پروونی ده یه ینم، ته گهرنا زور ناچیته عه قله وه، مالیک له (الموطأ) دا، وه که (القرطبی)، له تهفسیره که ی خوی (الجامع لإحکام القرآن) دا^(۱)، لیه وه هیئاوه ده لی: (وَقَالَ مَالِكُ فِي الْمَوْطَأِ مِنْ رِوَايَةِ ابْنِ الْقَاسِمِ وَغَيْرِهِ: سَمِعْتُ مَنْ أَثَقَّ بِهِ يَقُولُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَرَى أَعْمَارَ الْأُمَمِ قَبْلَهُ، فَكَأَنَّهُ تَقَاصَرُ أَعْمَارُ أُمَّتِهِ إِلَّا يَبْلُغُوا مِنَ الْعَمَلِ مِثْلَ مَا بَلَغَ غَيْرُهُمْ فِي طُولِ الْعُمُرِ؛ فَأَعْطَاهُ اللَّهُ تَعَالَى لَيْلَةَ الْقَدْرِ، وَجَعَلَهَا خَيْرًا مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ).

واته: مالیک گوتوویه تی: گویم له کهسێک بوو که متمانه م پی ی هه بوو ده یگوت: پیغه مبه ری خوا ﷺ ته مه نه کانی کومه لگا پی شووه کانی پيشاندران، که له پيش ویدا بوون، وای هاته بهرچاو ته مه نه کانی ئومه ته که ی کورتن و، ناگه نه تهو کرده وه یه تهوان لهو ته مه نه درێژدها کردوو یانه، بویه خوا ی بهرز شهوی قه دری پیداو گیراشی به چاکتر له هه زار مانگ، واته: کرده وه ی چاک که لهو شهوه دا ته نجام بدری، له هه زار مانگ که شهوی قه دریان تیدانیه باشتره.

(۱) ج ۲۰، الجزء: ۳۰، ص ۱۰۲، برقم: ۶۴۱۴، مرسل.

مەسەلەى دووھەم:

دابه زىنى فرىشته كان و پرووح، لەو شەو بە پىزەدا بە مۆلەتى پەرورەدگارىان،
بۆ ھەر كارىك خوا پىيان بىسىرى و، ئاشتى و سەلامەتى تىدا سەقامگىر بوونى
ئەو شەو تاكو شەبەقى بەيان:

خوا دەفەرموى: ﴿ نَزَّلَ الْمَلَكُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرِ ۖ سَلَّمَ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ۝ ٥ ﴾

شىكردنەوئى ئەو دوو ئايەتە، لە سى برگەدا:

۱- ﴿ نَزَّلَ الْمَلَكُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ﴾، فرىشته كان و پرووح، (جبرىل) تىدا دادە بەزن
بە مۆلەتى پەرورەدگارىان، يان: بە فەرمانى پەرورەدگارىان، بەرپىيدانى پەرورەدگارىان، وشەى
(إِذْنٌ) بەو سى واتايانە ھاتو، كە دەفەرموى: دادە بەزن يانى: لە ئاسمانەو دادە بەزن بۆ
سەر زەوى بۆ لای مەرقەھە كان و، ئەو شوئەى مەرقەھە كانى تىدا نىشتە جىن.

۲- ﴿ مِنْ كُلِّ أَمْرِ ۖ ﴾، بۆ ھەر كارىك.

(مِنْ) لىرەدا سى واتايان بۆ لىكداونەو:

أ- ھەندىكىان گوتوو يانە: (مِنْ)، (بَيَانِيَّةٌ يَعْنِي تَبَيُّنُ الْإِذْنِ)، كە دەفەرموى: (بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرِ ۖ)، بە مۆلەتى پەرورەدگارىان، ئنجا پروونى دەكاتەو كە مۆلەتى پەرورەدگارىان
بۆ ئەنجامدانى ھەر كارىك.

ب- بەلام ھەندىك گوتوو يانە: (مِنْ)، لىرەدا بە ماناى (ب)، يانى: (بِكُلِّ أَمْرٍ)، بە ھەر
فەرمانىك كە پەرورەدگارىان فەرمانيان پى بكات.

ج- ھەندىكىش گوتوو يانە: (مِنْ)، لىرەدا بۆ ھۆكاردۆزى (تَعْلِيلٌ)، (أَيُّ: مِنْ أَجْلِ كُلِّ أَمْرٍ أَرَادَ اللَّهُ قَضَاءَهُ بِتَسْخِيرِهِ)، واتە: لە پىناو ھەر كارىكدا كە خوا ويستووئەتى ئەنجامى
بدات بەھوى مل پىكەچكردنى ئەو فرىشتانەو پرووھەو.

پیتی (ب) له (بِإِذْنِ رَبِّهِمْ) دا، دوو واتایان بو لیکداونهوه:

ا- هه ندیکیان گوتوو یانه: (يَعْنِي يَنْتَزِلُونَ بِسَبَبِ إِذْنِ رَبِّهِمْ لَهُمْ) یانی: داده به زن به هوئی مؤله تدانی په روه ردگاریانه وه بو یان، یان فەرمانگردنی په روه ردگاریان پییان، واته: (ب)، لیږده دا هوکاری (سَبَبِيَّة) یه.

ب- هه ندیکیش گوتوو یانه: (ب)، لیږده دا بو هاوه لایه تی (مُصَاحَبَة) یه، یانی: (مُصَاحِبِينَ لِمَا أَذِنَ بِهِ رَبُّهُمْ)، واته: نه وهی په روه ردگاریان مؤله تی داوه له گه ل خویانی دینن، (قَالَ إِذْنُ مَعْنَى الْمَأْذُونِ مِنْ إِطْلَاقِ الْمَصْدَرِ عَلَى الْمَفْعُولِ نَحْوُ: هَذَا خَلْقُ اللَّهِ)، لیږده دا مؤله ت (إِذْن) به مانای مؤله تپیدراو (مأذون) ه، به کارهینانی چاوه بو بهرکار، وهك چوځ خوا ده فهرموئ: ﴿ هَذَا خَلَقَ اللَّهُ فَأَرْوِفْ مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ ﴾ ۱۱ لقمان، (هَذَا خَلَقَ اللَّهُ)، (خَلَقَ)، به مانای دروستکردنه، به لام لیږده دا به مانای دروستکراوه و، چاوه به لام به مانای بهرکار (مفعول به) ه، یانی: نه مه دروستکراوی خواجه پیشانم بدهن، نه وانی دیکه ی جیا له و، چیان دروستکردوه؟ له کوټای دا خوا ده فهرموئ:

۳- ﴿ سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴾ ۵، نهو شه وه هر ناشتی و سه لامه تییه، تا کو شه به قی به یانی، که ده فهرموئ: ﴿ مِنْ كُلِّ أُمِّي ﴾ ۴، ته نوینی (أمر) که به نه ناسراو هاتوه، ته نوینی خراوه ته سهر، ته نوینه که ی بو به مه زنگرتن و، قه به و گه وره پیشانده، یانی: ههر کاریکی گرنه و گه وره.

که ده فهرموئ: (سَلَامٌ هِيَ)، وشه ی (سَلَامٌ)، (مَصْدَرٌ أَوْ اسْمٌ مَصْدَرٍ، مَعْنَى السَّلَامَةِ وَالْخَيْرِ وَالتَّحِيَّةِ، وَتَنْكِيرُ السَّلَامَةِ لِلتَّعْظِيمِ)، (سَلَامٌ) چاوه، یا خود ناویکی چاوه، به مانای سه لامه تی و چاکه و سلاوکردن، به و مانایانه هه موویان دی، (سَلَامٌ)، بویه به نه ناسراو (نِكرَة) هاتوه، وهك گوترا: بو به مه زنگرتنیه تی، پاشان که فهرموویه تی: (سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ) ۵، (تَقْدِيمُ الْمُسْنَدِ وَهُوَ سَلَامٌ، عَلَى الْمُسْنَدِ إِلَيْهِ، لِإِفَادَةِ الْإِحْتِصَاصِ، أَي: مَا هِيَ إِلَّا سَلَامٌ)، له جیاتی بفرموئ: (هِيَ سَلَامٌ)، فهرموویه تی: (سَلَامٌ هِيَ)، پال دراو که (سَلَامٌ) ه، پیش پالوه لادراو (مُسْنَدٌ إِلَيْهِ)

خراوه، تاكو تایه تمه ند بوون بگه یه نی، واته: ئەو شەووە تەنیا سەلامەتییه، (حَتَّى
 مَطْلَعِ الْفَجْرِ ۵)، (غَايَةُ لِمَا قَبْلَهُ، مِنْ قَوْلِهِ: تَنْزِلُ الْمَلَائِكَةُ إِلَى: سَلَامٌ هِيَ)، واته:
 ئامانجی ئەوێ پێشەووەیەتی له گوتراوی: [تَنْزِلُ الْمَلَائِكَةُ] هەتا (سَلَامٌ هِيَ) دا،
 یانی: هەموو کاتە کانی ئەو شەووە بەدابەزینی فریشتەکان و ڕووح ئاوەدانن و، بە
 سەلامەتی و له خێرو خۆشیی پڕکراون.

واته: ئەو شەووە هەمووی هەتا شەبەقی بەرەبەیان، هەر سەلامەتی و،
 خێرو خۆشییەو، بەزەیی و میهرەبانیی خوای پەرورەدگاری تێدا دەدرەوشێتەو
 بۆ بەندهکان.

له نۆزه كۆمه زانییهكان. عهفانكاش

بەش نۆزه به موخاچ النواص الدیمهانی

زنگه زانییه مهكتهبی ماموستا عهفی باپیر

archive.org/details/@alibapir

A iBap

Google Play App Store

QR codes for A iBap

عەلی باپیر AliBapir

عەلی باپیر AliBapir

کەشانی

زنگه زانییه مهكتهبی ماموستا عهفی باپیر

QR codes for AliBapir

زنگه زانییه مهكتهبی ماموستا عهفی باپیر

کورته باسیک له باره‌ی شه‌وی قه‌دره‌وه

خوا پشتیوان بێ ئەم کورته باسه له هه‌وت برگه‌دا ده‌خه‌ینه‌روو:

برگه‌ی یه‌که‌م: چه‌مک و واتای شه‌وی قه‌در (لَيْلَةُ الْقَدَرِ):

(لَيْلَةُ) به‌ مانای یه‌ك شه‌و دی، (لَيْل) واته: شه‌و، تاكه‌كه‌ی بریتیه له (لَيْلَةُ) و به‌ (لَيْالٍ) كۆده‌كریته‌وه، هه‌روه‌ك چۆن (يَوْم)، به‌ (أَيَّام) كۆده‌كریته‌وه، كه‌واته: (لَيْلَةُ الْقَدَرِ) شه‌وه‌كه‌ی قه‌در.

وشه‌ی (الْقَدَرِ) یش زانیان لێره‌دا دوو واتایان بۆ هه‌یان:

۱- (الْقَدَرُ وَالْتَّقْدِيرُ: تَبْيِينُ كَمِّيَّةِ الشَّيْءِ يُقَالُ: قَدَرْتُهُ وَ قَدَّرْتُهُ)، وشه‌ی (قَدَرُ) و (تَقْدِير)، به‌ مانای روونکردنه‌وه‌ی قه‌باره‌و چه‌ندیته‌ی شتیكه‌، ده‌گوتری: (قَدَرْتُهُ وَقَدَّرْتُهُ) هه‌ردووکیان، واته: ئەندازه‌كه‌ی و چه‌ندیته‌یه‌كه‌یم دیاریی‌کرد.

۲- (الْقَدَرُ: الْحُرْمَةُ وَالْوَقَارُ يُقَالُ: لَهُ عِنْدِي قَدَرٌ أَيْ: حُرْمَةٌ وَوَقَارٌ)، ئەمه (المُعْجَمُ الوسيط)، هه‌یناویه‌تی، واته: (قَدَر)، به‌ مانای ڕێزو حورمه‌ت و، پێگه‌و پایه، ده‌گوتری: فلان‌كه‌س له‌ لای من قه‌دری هه‌یه، واته: ڕێزو حورمه‌ت و پێگه‌ی هه‌یه.

ئج‌ا كه‌ خوا ﷻ ده‌فه‌رموێ: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدَرِ﴾، ئیمه‌ دامانه‌زاندوه (قورئانمان دابه‌زاندوه)، له‌ شه‌وی قه‌دردا، یانی: له‌ شه‌وی ئەندازه‌گیری کردندا، یاخود له‌ شه‌وی پ‌ر‌ فه‌رو ڕێزو حورمه‌ت و قه‌دردا. ئج‌ا وه‌ك پ‌ش‌تریش باس‌کرد زانیان دوو بۆچوونیان هه‌ن له‌باره‌ی دابه‌زینی قورئانه‌وه له‌ شه‌وی قه‌دردا:

یه‌که‌م: رای ئینو عه‌ب‌اسه (خوا لێیان ڕازی بێ) ده‌لی: (أُنْزِلَ الْقُرْآنُ كُلُّهُ جُمْلَةً وَاحِدَةً فِي لَيْلَةِ الْقَدَرِ فِي رَمَضَانَ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، فَكَانَ اللَّهُ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُحْدِثَ فِي الْأَرْضِ شَيْئًا، أَنْزَلَهُ مِنْهُ حَتَّى جَمَعَهُ) (جامع البيان: ۳۷۸۱۹، وقال المحقق: صحيح على شرط مسلم: ۳۷۸۱۹).

واته: قورئان هه‌مووی وی‌کراو تیکرا له شهوی قه‌در له مانگی رهمه‌زاند (له‌لایه‌ن خوی پهره‌ردگاره‌وه) بۆ ئاسمانی نیزیکتر له ئیمه‌ دابه‌زینراوه، دوا‌یی خوا ﷺ هه‌ر کاتی‌ک ویستی کارێک له‌سه‌ر زه‌وی بکات و نه‌جامبدا، شتیکی لی دابه‌زاندوه، تاکو هه‌موو قورئانی کۆکردۆته‌وه (له‌دڵ و سینه‌ی پی‌غه‌مبه‌ردا ﷺ و دوا‌ی ئه‌ویش له‌ دڵ و سینه‌ی هاوه‌لانی‌دا، دوا‌یی له‌ نیو دوو تو‌یی دوو به‌رگدا کۆکراوه‌ته‌وه).

دووهم: من ته‌و رایه‌ی دووهم زیاتر به‌ عه‌قل و دله‌وه ده‌نووسی، (الشَّعْبِي) ده‌لی: (نَزَلَ الْقُرْآنُ كُلُّهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ) (جامع البيان: ۳۷۸۲۲)، واته: قورئان هه‌مووی له شهوی قه‌دردا دابه‌زیوه، یانی: سه‌ره‌تاو ده‌ستیکی دابه‌زینی قورئان له شهوی قه‌دردا بووه، ته‌م ده‌قه‌ش مورسه‌له، واته: یه‌کسه‌ر زانایه‌کی جیلی شو‌ینکه‌وتووانی هاوه‌لان (تابعین) هیناویه‌تی، بۆ ته‌وه‌ی به‌رزی بکاته‌وه بۆ لای هاوه‌لان.

پیم وایه‌ ته‌و رایه‌ی دووهم راسته‌وه، ته‌وه‌ی دیکه‌ نادیارو په‌نه‌انه‌وه، پی‌ویستی به‌ به‌لگه‌یه‌ک ده‌کات، هه‌رچه‌نده‌ ده‌گونجی عه‌بدو‌ل‌لای کورێ عه‌بباس (خوا له‌ خوی و بابی رازی بۆ) ته‌وه‌ی له‌ پی‌غه‌مبه‌ری خواوه ﷺ بیستی، به‌لام پالی نه‌داوه‌ته‌ لای پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ، خوی گوتوو‌یه‌تی، به‌لام رایه‌که‌ی دی که ده‌ستیکی دابه‌زینی قورئان له مانگی رهمه‌زاند بووه‌وه له شهوی قه‌دردا بووه، ته‌وه شتیکی زانراو پوونه‌و ئایه‌ته‌که‌ی (القدر) و ئایه‌ته‌که‌ی (الدخان) یش: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَرَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ﴾ ﴿الدخان، به‌ ئاشکرا ده‌یگه‌یه‌نن و ده‌قن له‌وباره‌وه که شهوی قه‌در کاتی ده‌ستی‌ک و سه‌ره‌تای دابه‌زینی قورئانه.

برگەى دووھەم: شەوى قەدر چ شەویکەو لە چ مانگێکدا بوو؟

لە ھەوت (۷) خالدا وەلامى ئەو پرسیارە دەدەینەو:

۱- بێگومان ھاتنى وەحیی بۆ پیغەمبەرى کوٲایى موحەممەد ﷺ، لە چل و یەك (۴۱) ھەمین، سالى تەمەنیدا بوو بە سالى مانگی، کە دەکاتە سالى (۶۱۰) ی زایینی، چونکە پیغەمبەرى خاتەم ﷺ لە سالى (۵۷۰) ی زایینی دا لە دایک بوو، سالى (۶۱۰) ی زایینی دەستپێکی بۆ ھاتنى وەحیی و سەرەتای بوونە پیغەمبەرى بوو.

۲- ئەو ھش دەقی قورئانە کە دابەزینی قورئان لە مانگی رەمەزاندای بوو، خوا ﷻ لە سوورەتی (البقرة)، ئایەتى (۱۸۵) دا دەفەرموی: ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ﴾ (۱۸۵) ، واتە: مانگی رەمەزان کە قورئانی تیدا دابەزێندراو، رێنمایی بۆ خەلک و بەلگە رۆشنەکان لە رێنمایی و لە لێکجیاکردنەو (ی) ھەق و ناھەق، ھەلال و ھەرام، چاک و خراپ، راست و چەوت.

۳- دەستپێکی ھاتنى قورئانیش لە شەودا بوو، بەبەلگەى ئەو ئایەتە موبارەکەى سوورەتی (القدر): ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ (۱) ، ھەر ھەو ھە ئایەتەکانى (۵ و ۳).

۴- لە سوورەتی (الدخان) دا، کە خوا دەفەرموی: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُّبَرَّكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ﴾ (۲) ، ﴿فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ﴾ (۴) ، ﴿أَمْرًا مِّنْ عِنْدِنَا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ﴾ (۵) ، واتە: ئیئە لە شەویکی بەپێزدا دامانبەزاندو، واتە: قورئانمان دابەزاندو، چونکە پێشێ دەفەرموی: ﴿حَمِّ﴾ (۱) ، ﴿وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾ (۲) ، واتە: ھامیم سوێند بە کتیبی رۆشن، [یاخود: رۆشنکەرەو]، ئیئە وریاکەرەو و ترسێنەرین، ھەر کاریکی کار بەجیئانە لەویدا روون دەکریئەو، وەك فەرمانکاریك لەلایەن ئیئەو، ئیئە خوئمان رەوانە کاربووین.

کەواتە: دەستپێکی دابەزینی وەحیی شەو بوو، ھەم بەپێی دوو ئایەتەکەى سوورەتی (الدخان): (۴ و ۳)، ھەم بەپێی ئایەتى یەكەمى سوورەتی (القدر).

۴- ئنجا به مسوگه‌ری شه‌وی قه‌دریش له مانگی ڕه‌مه‌زاندایه، چونکه خوا پێشتر ده‌فه‌رمووی: ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ﴾ (البقرة، ۱۸۵) دوا‌ی ده‌فه‌رمووی: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ (القدر، ۱) هه‌روه‌ها ده‌فه‌رمووی: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَرَّكَةٍ﴾ (۳) كه‌واته: ئەو شه‌وه به‌پێژه‌و، ئەو شه‌وی قه‌دره، له مانگی ڕه‌مه‌زاندایه.

ئنجا ئەو شه‌وی قه‌دره‌ش له ده (۱۰) شه‌وه‌کانی کۆتایی مانگی ڕه‌مه‌زاندایه، به‌پێی فه‌رمایشته‌کانی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ که ده‌فه‌رمووی: {تَحَرَّوْا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْوَتْرِ مِنَ الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ} (أخرجه أحمد: ۲۴۴۸۹، والبخاري: ۱۹۱۳، ومسلم: ۱۱۶۹، والترمذي: ۷۹۲، وقال: حديث حسن صحيح) واته: بۆ شه‌وی قه‌در بگه‌ڕێن له ده شه‌وه تاکه‌کانی کۆتایی مانگی ڕه‌مه‌زان.

۵- پێغه‌مبه‌ری کۆتایی موحه‌ممه‌د ﷺ له‌ڕۆژی دوو‌شه‌ممه‌دا له‌دا‌یک بووه، هه‌ر له‌و ڕۆژه‌شدا وه‌حیی بۆ هاتوه، واته: له به‌یانی شه‌وه‌که‌یدا، یاخود هه‌ر له شه‌وه‌که‌یدا به‌به‌لگه‌ی ئەم ده‌قه:

{عَنْ أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ صَوْمِ الْإِثْنَيْنِ؟ قَالَ: ذَاكَ يَوْمٌ وُلِدْتُ فِيهِ، وَيَوْمٌ بَعِثْتُ أَوْ أُنْزِلَ عَلَيَّ فِيهِ} (أخرجه أحمد: ۲۲۵۹۴، ومسلم: ۱۱۶۲، وأبو داود: ۲۴۲۶، وابن حبان: ۳۶۴۲، والحاكم: ۴۱۷۹، وقال: صحيح على شرط الشيخين، والبيهقي في شعب الإيمان: ۱۳۸۶).

واته: ئەبوو قه‌تاده (خوا لێی ڕازی بێ) یه‌کیکه له هه‌وه‌لان ده‌لی: پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ به‌ره‌ی ڕۆژوو‌گرتنی ڕۆژی دوو‌شه‌ممه‌وه‌ پرسیاری لێ‌کرا؟ ئەو‌یش فه‌رمووی: ئەوه ڕۆژی‌که‌ تێیدا له‌ دا‌یک بووم و، ڕۆژی‌کی‌شه‌ تێیدا په‌وان‌کراوم، یاخود قورئانم تێیدا دابه‌زی‌راوه‌ته‌ سه‌ر.

كه‌واته: ئەو شه‌وه‌ی قورئانی تێدا دابه‌زی‌وه‌و، به‌یانی‌یه‌که‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ گه‌راوه‌ته‌وه‌ بۆ لای خه‌دیجه‌ی خێزانی و فه‌رموو‌یه‌تی: (زَمَلُونِي زَمَلُونِي)، دامپۆشن دامپۆشن، ڕۆژی دوو‌شه‌ممه‌ بووه.

۶- به پئی حیسابه گهردوونیه کان (الحِسَابَاتُ الْفَلَكِيَّةُ)، دووشه ممه کانی په مه زانی سالی چل و یهك (۴۱) ی ته مه نی پیڅه مبه ری خواص، واته: نهو سالی تییدا کراوه به پیڅه مبه ر، ده که ونه (۷) ی په مه زان و (۱۴) ی په مه زان و (۲۱) ی په مه زان و (۲۸) ی په مه زان.

ننجا به له بهر چا وگرتنی خاله پیشووه کان که پیڅه مبه ر ښه فرموو یه تی: بو شهوی قه در بگه رین له تاکه کانی ده شهوی کو تایی مانگی په مه زان دا، که واته هوت و چوارده، که له نیوه ی یه که می مانگی په مه زان دان لیده چنه دهر، ده میننه وه، (۲۱ و ۲۸)، شهوی (۲۸) یشی لئ ده چته دهر له بهر نهوه ی جوو ته و، ده میتته وه شهوی (۲۱).

۷- که واته: شهوی بیست و یهك (۲۱) ی په مه زانی چل و یهك (۴۱) همین سالی ته مه نی پیڅه مبه ری خواص، شهوی دابه زین و ده ستپیکي هاتنی وه حی بووه.

نهوه ی لیړه شدا گوتمان له کتیبکی خو مدا به ناوی (ژیان نامه ی پیڅه مبه ری خواص، دهرس و پهنده کانی)^(۱) هیناو مانه.

برگه ی سییه م: نایا شهوی قه در به رده وامه، یان هه ر شهویك بووه و کو تایی پنه اتوه؟

زانایان لهو باره وه راجیایان هیه، که میك گوتوو یانه: شهویك بووه و پراوه ته وه، به لام زور به ی هه ره زوریان، پای به رده وامی نهو شهوه یان هیه و گوتوو یانه:

شهوی قه در له هه موو ساله کاندا دووباره ده بیتته وه، تیمه لهو باره وه وهك نموونه یهك له قسه ی پوونکه ره وانی قورئان پای (مُحَمَّدُ الطَّاهِرُ بْنُ عَاشُورٍ)، دینین له تهفسیره که ی خو ی (التَّحْرِیرُ وَالتَّنْوِیْرُ) دا^(۲)، که دهقی قسه کانی به عه رهبی له گه ل توژی کور تکر دنه وه دا دینم و، دوا یی ده یکم به کوردی، ده لی:

(۱) پروانه: بهرگی یه که م: لاپه ره: (۱۲۲-۱۲۴)، چاپی چواره م ۲۰۲۲ ز.

(۲) ج ۱۲، الجزء: ۳۰، ص ۴۶۱.

که خوا ده‌فه‌رموی: ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ﴾، پاشان ده‌فه‌رموی: ﴿نَزَّلَ الْمَلَكُكُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ﴾، دواتر ده‌فه‌رموی: ﴿سَلَّمَ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ﴾، ئنجا ئاوا ته‌نجامگیری لهو سێ ئایه‌ته ده‌کات و ده‌لی:

﴿مَا يَدُلُّ دَلَالَةً بَيِّنَةً عَلَىٰ أَنَّ اللَّهَ جَعَلَ مِثْلَ هَذِهِ الْفَضِيلَةِ لِكُلِّ لَيْلَةٍ مِنْ لَيْلِي الْأَعْوَامِ تَقَعُ فِي مِثْلِ اللَّيْلَةِ مِنْ شَهْرِ نُزُولِ الْقُرْآنِ، كَرَامَةِ الْقُرْآنِ، وَلِمَنْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ، وَلِلَّذِينَ الَّذِي نَزَلَ فِيهِ، وَلِلْأُمَّةِ الَّتِي تَتَّبِعُهُ، وَالتَّعْبِيرُ بِالْفِعْلِ الْمُضَارِعِ بِقَوْلِهِ: (تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ) مُؤَدِّنٌ بِأَنَّ هَذَا التَّنْزِيلُ مُتَكَرِّرٌ فِي الْمُسْتَقْبَلِ بَعْدَ نُزُولِ هَذِهِ السُّورَةِ. لَا جَرَمَ أَنَّ لَيْلَةَ الْقَدْرِ الَّتِي ابْتَدِئَ فِيهَا نُزُولُ الْقُرْآنِ، قَدْ انْقَضَتْ قَبْلَ أَنْ يَشْعَرَ بِهَا أَحَدٌ عَدَى مُحَمَّدٍ ﷺ، إِذْ كَانَ قَدْ تَحَنَّتْ فِيهَا، وَأُنْزِلَ عَلَيْهِ أَوَّلُ الْقُرْآنِ آخِرَهَا، وَانْقَلَبَ إِلَىٰ أَهْلِهِ فِي صَبِيحَتِهَا، فَلَوْلَا إِرَادَةُ التَّعْرِيفِ بِفَضْلِ اللَّيَالِي الْمُوَافِقَةِ فِي كُلِّ السَّنَوَاتِ، لَأَقْتَصَرَ عَلَىٰ بَيَانِ فَضْلِ تِلْكَ اللَّيْلَةِ الْأُولَى، وَلَمَّا كَانَتْ حَاجَةً إِلَىٰ تَنْزِيلِ الْمَلَائِكَةِ فِيهَا، وَلَا إِلَىٰ تَعْيِينِ مُنْتَهَاهَا﴾.

(ابن عاشور) ده‌لی: ئەم سێ رسته ئایه‌ته موبارە‌که:

یه‌که‌م: ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ﴾، چی به‌تۆی زاناندوه شه‌وی قه‌در چیه‌؟
دووهم: ﴿نَزَّلَ الْمَلَكُكُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ﴾، که به‌کرداری ئیستاو به‌رده‌وام (مُضَارِع)، هیتاویه‌تی (نَزَّلَ)، یانی: (تَنْزَلُ)، فریشته‌کان و ڕووح له‌ویدا (له‌و شه‌وه‌دا) داده‌به‌زن بۆ هه‌رکارێک به‌فه‌رمانی په‌روه‌ردگارت.

سێیه‌م: که ده‌فه‌رموی: ﴿سَلَّمَ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ﴾، ئەو شه‌وه هه‌ر خێرو خوشیی و ئاشتی و سه‌لامه‌تییه تاکو سپیده‌ی به‌یانی، تاکو شه‌به‌قی به‌یانی.

زۆر به‌پروونی ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نن که خوا ﷻ له‌ وێنه‌ی ئه‌و شه‌وه‌دا، له‌ هه‌موو شه‌وه‌کانی سالاندا، که ئه‌و شه‌وه‌یان تیدا دی، له‌ مانگی (په‌مه‌زان)، دابه‌زینی قورئاندا، ئه‌و چاکی و پله به‌رزیه هه‌یه، ئەمەش وه‌ک ریزگرتن له‌

قورئان، ھەروەھا ریزگرتن لەو کەسە قورئانی دابەزیندراوەتە سەر، ھەروەھا بۆ ئەو ئایین و بەرنامە یەش کە لە قورئاندا دابەزینراوە، (کە ئیسلامە) و، بۆ ئەو ئۆممەتەش کە شوین ئەو قورئانە دەکەوێ، {کە ئۆممەتی ئیسلامە ئۆممەتی پیغمبەر موحەممەد ﷺ}، ھەر برینی ئەوەش بە کرداری ئیستا بە (فعل المضارع)، کە دەفەر مۆی: ﴿ نَزَّلَ الْمَلَكُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ﴾، گە یەنەری ئەوەیە کە ئەو دابەزینە فریشتەکان، دووبارە دەیتەو لە داھاتوودا، دوا دابەزینی ئەو سوورەتە موبارە کەش.

بیگومان شەوی قەدر کە دابەزینانی قورئانی تیدا دەستپیکراوە، تێپەریوە، بەر لەوەی ھیچکەس ھەستی پێ بکات، جگە لە موحەممەد ﷺ، کە لەو شەویدا خواپەرستی کردووە لە ئەشکەوتی حیراداو، سەرەتای قورئانی لە کۆتایی ئەو شەویدا دابەزینرایە سەر، لە بەیانی ئەو شەویدا گەرایەو بۆ لای خیزانی، ئنجا ئەگەر مەبەست ئەو نەبووایە کە چاکیی و گەورەیی ئەو شەوانە لە ھەموو سالاھەکاندا بە دەکەونە بەرانبەر ئەو شەو، ئەو کاتە پیویستی بەو نەدەکرد فریشتەکانی تیدا دابەزن، ھەروەھا کۆتاییە کە دیاریی بکری.

بەراستی بەلگە کەشی بەھیزەو، بیگومان تێوەرمانی سوورەتی (القدر)، وەك (ابن عاشور) کردوو یەتی، زۆر جوان پێمان دەلی: کە ئەوە باسی رابردوو و، ئیستا، داھاتوو شە، نەك باسی شتیکی رابردوو بۆ و برایتەو.

برگە ی چوارەم: ھیکمەتی شێردرانەو ھە شەوی قەدر چییە؟

زانایان لەو بارەو زۆر قسەیان کردووە، چونکە شەوی قەدر تەنانەت لە پیغمبەری خاتەمیش ﷺ پەنھان بوو، لەو بارەو شەو فەرموو دە زۆرن، لە یەکیەک لە فەرماشتەکاندا ھاتووە کە پیغمبەری خوا ﷺ فەرموو یەتی: زانیم شەوی قەدر کامە یە، بەلام دوا یی لە بیرم چۆو، یاخود دوو پیاو شەرە قسەیان دەکرد بەھۆی ئەووە لە بیرم چۆو^(۱)، یان ھۆکاریکی دیکە ی باسکرد، کە بوو

(۱) {عن أبي سعيد رضي الله عنه، قال: اغتفنا مع النبي ﷺ العشر الأوسط من رمضان،

هۆی له بیر چوونهوهی، گرنگ ئەوهیه پیغه مبه ریش ﷺ دلیا نه بووه کام شهوهیه.

به رای زۆربهی زانایان و منیش ئەوهم پێ راسته:

حیکمه ته که ی بریتیه له ههول دانی مسوڵمانان بۆ خواپهرستی باش له شهوانی زۆردا، چونکه هه ندیک له زانایان ده لێن: به مسوگهری و دلیایی شهوی قه در له هه موو مانگی په مه زاندا یه، بۆیه هه ندیک یان هه ر له سه ره تای په مه زانه وه خواپهرستی جیددی و چاک ده که ن، هه تا کو تای کی هه ر چو ن بێ شهوی قه در هه ر ده گرێ ته وه، به لام زۆربه ی هه ره زۆریان گو تو ویا نه: له ده شه وه کانی کو تای مانگی په مه زان دایه و، له وانی ش له تا که کاندایه، ئنجا له بهر ئەوه ی دیتنی مانگی یه ک شه وه، راجیایی تیدا ده بێ، بۆیه ته گه ر مرو ف بیه و ی به مسوگهری له ده شه وه کانی کو تای دا شه و ی قه در (لَيْلَةُ الْقَدْرِ) بی نی و، بزانی و خواپهرستی با شتری ئەو شه و ی به نسیب بێ، ده بێ له هه ر ده شه وه کان دا به جیددی خواپهرستی بکات، ئەو کاته ش هه ر چو ن بێ، ئەو شه و ی هه ر به قسمه ت ده بێ.

ئنجا وه ک چو ن خوا ﷺ ئەو سه عاته ی له روژی جومعه دا، پارانه و ی تیدا گیرا ده کات، شار دووی ته وه، بۆ ئەوه ی له هه موو روژه که دا مسوڵمانان پاری نه وه له خوای به خشه رو په رو هردگارو، به جیددی دا وای لێ بکه ن و، ته گه ر له هه موو سه عاته کانی روژی جومعه دا دا وای له خوا بکری، هه رچو ن بێ ئەو سه عاته هه ر ده گرێ ته وه.

فَخَرَجَ صَبِيحَةَ عَشْرِينَ، فَخَطَبَنَا، وَقَالَ: إِنِّي أَرَيْتُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ ثُمَّ أَنْسَيْتُهَا أَوْ نَسِيتُهَا، فَالْتَمَسُوهَا فِي الْعَشْرِ الْآخِرِ فِي الْوَتْرِ، وَإِنِّي رَأَيْتُ أَنِّي أَسْجُدُ فِي مَاءٍ وَطِينٍ، فَمَنْ كَانَ اعْتَكَفَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَلْيَرْجِعْ فَرَجَعْنَا وَمَا نَرَى فِي السَّمَاءِ قَزَعَةً؛ فَبَاءَتْ سَحَابَةٌ فَمَطَرَتْ حَتَّى سَالَ سَقْفُ الْمَسْجِدِ، وَكَانَ مِنْ جَرِيدِ النَّخْلِ، وَأَقِيمَتِ الصَّلَاةُ، فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَسْجُدُ فِي الْمَاءِ وَالطِّينِ، حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ الطِّينِ فِي جَبْهَتِهِ { (أُخْرِجَهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: ۱۹۳۱) .

برگەى پېنجەم: ئايا ھەر كەس پىيى وابوو ئەو شەو شەوى قەدرە، چى
بلى باشەو چۆن بپارېتەو؟

لەو بارەشەو ئەم دەقە دىنين:

{عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَرَأَيْتَ إِنْ وَاَفَقْتُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ، مَا أَدْعُو؟ قَالَ: تَقُولِينَ، اللَّهُمَّ إِنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي} (أخرجه الترمذي: ۳۵۱۳، وقال: حسن صحيح، وابن ماجه: ۳۸۵۰، والحاكم: ۱۹۴۲).

واتە: عائشە ر.ھ. دەلى: گوتم: ئەى پىغەمبەرى خوا ﷺ! ئەگەر شەوى قەدرم
بینى، چ دوغايەك بکەم؟ ئەویش فەرمووی: بلى: ئەى خوايە! تۆ لیبوردەى و
لیبوردنت خوئشەوئى، لیم ببوورەو چاوپۆشییم لی بکە.

برگەى شەشەم: گەورەى شەوى قەدر بۆ خواپەرستى:

لەوبارەوئەش بەلگە زۆرن، بەلام ئیمە بەم دەقە وازدینین، پىغەمبەرى خوا
ﷺ دەفەرموئى: {مَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ}
(أخرجه أحمد: ۸۵۵۹، والبخاري: ۱۸۰۲، وأبو داود: ۱۳۷۲، والترمذي: ۶۸۳، والنسائي: ۵۰۲۷، وابن حبان: ۳۶۸۲. وأخرجه أيضاً: مسلم: ۷۶۰).

واتە: ھەر كەسك لە شەوى قەدردا ھەلسیئەوئەو خواپەرستى بکات
بەبپروا پىوونەوئەو بە چاوەرپیکردنى پاداشتەوئە لە لای خوا، (بەحیساب کردنى
پاداشتەكەى لەلای خوا)، لە ھەرچى گوناھى رابردوویەتى لیى دەبووردی، (و
خوا پاکی دەکاتەوئە).

برگەى ھەوتەم: ئايا دەتوانین بە دنیایى بلین: شەوى قەدر كامەيە؟

ھەرچەندە باسمانکرد، كە ئەو شەوى قەدرەى دەكاتە بیست و یەك (۲۱)ى
رەمەزانی چل و یەكەمین سالى تەمەنى پىغەمبەرى خوا ﷺ، كە رۆژى دووشەممە
دەگریئەوئە، ئەو رۆژەى تیدا لەدايك بوو، بەدەقى فەرموودەى خوئ و، ھەر

لهو شهوو پوژهدا وه حیو و سرووشی بو هاتوه بو یه که مجار، وهك ده سپیکی دابه زینی قوربان نهو شهوه بووه (۲۱) ی مانگ رهمه زان به رای زوربه ی زانایان.

به لام نایا بو تیمه ومانان شهوی قه در چ شهویکه؟ نایا ده توانین دیاری بکه یین؟ لهو باره وه تیمه سی ده قی فرمایشتی پیغه مبه ر ﷺ دینین، که تیشکی زیاترمان بو ده خنه سه ر دیاری کردنی نهو شهوه و دوایش لهو باره وه رای خومان دینین:

۱- پیغه مبه ری کوتایی ﷺ فرمویه تی: {الْتَمِسُوهَا فِي الْعَشْرِ الْاَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي تَاسِعَةٍ تَبْقَى، فِي سَابِعَةٍ تَبْقَى، فِي خَامِسَةٍ تَبْقَى} (أخرجه أحمد: ۲۵۲۰، والبخاري: ۱۹۱۷، وأبو داود: ۱۳۸۱). واته: بوی بگه رین بو شهوی قه در، له ده شهوه کانی کوتایی رهمه زاندا له شهویکدا نو شهو ماون، (واته: شهوی بیست و یهك) و، له شهویکدا ههوت شهو ماون، (شهوی بیست و سی) و، له شهویکدا پینج شهو ماون، (که ده کاته شهوی بیست و پینج)، واته: (۲۱ و ۲۳ و ۲۵).

۲- پیغه مبه ری خوا ﷺ فرمویه تی: {مَنْ كَانَ مُتَحَرِّبَهَا فَلْيَتَحَرَّهَا لَيْلَةَ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ} (أخرجه مسلم: ۱۱۶۵)، واته: هه ر که سیك لی ده خه فتی و، ده گه ری بو شهوی قه در، با له شهوی بیست و ههوتدا بوی بخه فتی، واته: با بخه فتی شهوی بیست و ههوت بی.

هه لبه ته زوریك له زانایان رایان وابووه شهو قه در شهوی بیست و ههوت (۲۷) ه، به لام شهوه کانی دیکه ش هه رای زانایان له سه رن.

۳- پیغه مبه ری خوا ﷺ دوی نه وه ی یه کیك له هاوه لان له شهوی بیست و سی رهمه زاندا، گوئی: نه ی پیغه مبه ری خوا ﷺ! پیم وابوو نه م شهو (واته: شهوی بیست و سی) شهوی قه در بوو، ههروه ها ژماره یهك له هاوه لان وایان پیگوتوه، بویه ته ویش فرموی: { أَرَىٰ رُؤْيَاكُمْ قَدْ تَوَاطَّأَتْ عَلَىٰ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ فَمَنْ أَرَادَ أَنْ يَقُومَ مِنَ الشَّهْرِ شَيْئًا فَلْيَقُمْ لَيْلَةَ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ } (أخرجه أحمد: ۴۵۴۷، والبخاري: ۱۱۰۵، ومسلم: ۱۱۶۵)، واته: وهك ده بینم خهونه کانتان له سه ر شهوی بیست و سی ده که ونه وه سه ر یهك، بویه هه ر

كەسێك دەیهوێ لهو مانگەدا لە شەوێكیدا هەڵسێتەوهو خواپەرستی بکات، با شەوی بیست و سێ هەڵسێتەوه.

هەلبەتە فەرموودەی دیکە ی پێغەمبەریش ﷺ هەیە باسی شەوی بیست و پێنج دەکات و، فەرموودەی دیکە هەیە باسی شەوی بیست و چواریش، دەکات کە تاکیش نیە.

هەرۆهە لە دەقێکدا کە لە صەحیحی موسلیماً هاتووە یەکیك لە هاوێلان دەلێ: سویندی لەسەر دەخۆم: شەوی قەدر شەوی بیست و حەوتە، بەلام زانایان بە گشتی گوتوویانە: دیار نیە و، لە ئێوان بیست و یەك تاكو بیست و نۆیە لە دە شەو تاکەکاندا، لە دە شەوی کۆتایی هەر مانگیکی رەمەزاند. ئنجا لێرەدا پرسیاریك دێتە پیش:

بێگومان خڕۆکە ی زەوی کە ئێمە لەسەری، هەمیشە نیوە ی شەو و نیوە ی رۆژ، بۆ وێنە ئەو کاتە ی لێرە -لەم ناوچانە ی ئێمە کە پێیان دەگوترێ ناوچەکانی رۆژھەلاتی نیوەراست لە رۆوی جوگرافیە- ئەو کاتە ی لێرە شەو، لە ئەمریکا و ئۆستورالیا، رۆژ، ئنجا لە کاتی کە شەوی قەدر لە لای ئێمە، ئنجا ئەگەر شەوی (۲۱)ە، ئەگەر (۲۳)یە، ئەگەر (۲۵)ە، ئەگەر (۲۷)ە، ئەگەر (۲۹)یە، لە لای ئەوان رۆژ، ئایا ئەوان چۆن شەوی قەدریان دەبێ، هەرۆهە کاتیك لە لای ئەوان شەو، لە لای ئێمە بۆتە رۆژ؟

وەلامە کە ی ئەو یە کە شەوی قەدر لە ماوە ی بیست و چوار (۲۴) سەعاتدا هەموو گۆ ی زەوی دەکات، چونکە خڕۆکە ی زەوی لە ماوە ی (۲۴) سەعاتدا، شەو بەسەر هەموویدا دابەش دەبێ، ئەو شەوی قەدرە ی لە لای ئێمە دەست پێدەکات و، لە لای ئۆستورالیا و ئەمریکیەکان کۆتایی دی، هەر هەمان شەو، چونکە بێگومان لە هەر (۲۴) سەعاتدا گۆ ی زەوی، خڕۆکە ی زەوی، نیوە ی دەبێتە شەو، نیوە ی دەبێتە رۆژ، یانی: ئەو شوێنە ی رۆژ بوو دەبێتە شەو، ئەو

شوینہی شہو بووہ دہیٔتہ رۆژ، چونکہ وەك خوا فەرموو یەتی: ﴿يُكْوَرُ أَلِيلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكْوَرُ النَّهَارُ عَلَى أَلِيلٍ﴾ الزمر، واتە: شەوگار بە دەوری رۆژگاردە دەپیچێ و، رۆژگاریش بە دەوری شەوگاردە دەپیچێ.

ئەمەش رێك باسی ئەو یەكە زەوی خرۆكەیی هەلکەوتووە، شەو بەو شوینەدا دەپیچری کە پیچی رۆژی لیبوو، هەروەها دواپی رۆژی دیتە ئەو شوینە پیشتەر شەوی لیبوو، شەو رۆژ بەردەوام بەدوا یەك دەکەون، وەك خوی پەنەنانزان لە سوورپەتی (الأعراف) دا، دەفەرموی: ﴿يُعْشَى أَلِيلَ النَّهَارِ يَطْلُبُهُ حَيْثُ مَا كُنَّا﴾ واتە: بە شەوگار رۆژگار دادەپۆشی بە خیرایی شوینی دەکەوی، زۆرجاریش باسمانکردو، ئیستاش زانستی گەردوونناسیی لەلای بۆتە شتیکی زۆر روون کە زەوی لە هەر خولەکیکدا دەوری (۳۰کم) بە دەوری خۆیدا دەبری، واتە: لە سوورپەنەوی بە دەوری خۆیدا لە هەر خولەکیکدا (۳۰کم) دەروا.

بەلام لە سوورپەنەوی بە دەوری خۆدا، لە هەر چرکە یەکدا (۳۰کم) دەروا، واتە: خیرایی سوورپەنەوی زەوی بە دەوری خۆدا، شەست (۶۰) هیندە سوورپەنەوی بە دەوری خۆیدا یە.

کەواتە: شەو رۆژ بەردەوام بەدوا یە کە دادین و، ئەو کاتە ی لیرە شەو، لە شوینیکی دیکە رۆژ، بەلام لە ماوی بیست و چوار (۲۴) سەعاتدا، شەوگار هەموو گۆی زەوی دادەپۆشی و، رۆژگاریش بە هەمان شیوە.

کۆتا قەشەش کە لەوبارەو بە باشی دەزانم بیلیم ئەو یە:

بیگومان خوا ﷻ قورئانی دابەزاندو، کۆتایی پیغەمبەران موحمەد ﷺ و سەرورە پیغەمبەرانێ ناردو بۆ تیکرای مرقایەتی لە هەموو سەر خرۆکە زەوی، ئنجا لە هەموو کاتەکانی شەوگار و رۆژگارد، دەبی شوین قورئان بکەوین و، دوا پیغەمبەری خاتەم ﷺ بکەوین، بەلام خوی پەرورەگار هەندیک کات و هەندیک شوینی کردوون بەو یستگە یەکی تایبەت، بۆ وینە:

له فه رمايشتی پیغه مبهردا ﷺ هاتوه كه نوژیك له مزگهوتی هه رامی ده وری كه عبه به سه د هه زار (۱۰۰۰۰۰) نوژه، واته: پاداشته كهی و خیره كهی زیاتره له هی (۱۰۰۰۰۰) نوژه.

هه روه ها نوژیك له مزگهوتی پیغه مبهردا ﷺ به هه زار (۱۰۰۰) نوژه، واته: پاداشته كهی به قه ده ر هی (۱۰۰۰) نوژه، نوژیك له مزگهوتی ته قسا له قودس به پینجسه د (۵۰۰) نوژه^(۱).

هه لبه ته مانای وانیه كه تو نوژیكت له مزگهوتی هه رام دا كرد، كه لیئنی (۱۰۰۰۰۰) نوژت بو بگری، نا، به لام پاداشتی به ئەندازهی هی (۱۰۰۰۰۰)، نوژه، هی مزگهوتی پیغه مبه ریش پاداشته كهی به ئەندازهی (۱۰۰۰) و، مزگهوتی ته قسا به ئەندازهی هی (۵۰۰) نوژه، ئەمه له پرووی جوگرافی و شوینه وه. له پرووی كاته وهش پیغه مبه ری خوا ﷺ له باره ی رۆژی جومعه وه فه رموویه تی: گه وری رۆژه كانی هه فته یه^(۲).

له باره ی مانگی رهمه زانه وهش دیاره كه گه وری مانگه كانی ساله.

له نیو شه وه كانیش دا، ئەو ده شه وهی كۆتایی مانگی رهمه زان، گه ورترو پاداشته رترن.

هه روه ها له رۆژه كانی سال دا ده رۆژه كانی سه ره تای مانگی (ذی الحجة).

هه روه ها رۆژی وه ستان له عه ره فات له حه ج دا رۆژیکی یه كجار به رزو ناوازه یه.

(۱) {صلاة في المسجد الحرام مائة ألف صلاة وصلاة، في مسجدی ألف صلاة، وصلاة في بيت المقدس خمسمائة صلاة} أخرجه أحمد: ۱۴۷۳۵، وابن ماجه: ۱۴۰۶، قال البوصيري: هذا إسناد صحيح رجاله ثقات، والطحاوي (۱۲۷/۳)، شطر الأول رواه البخاري في صحيحه {صلاة في مسجدی هذا خير من ألف صلاة فيما سواه، إلا المسجد الحرام} برقم: ۱۱۳۳.

(۲) {أفضل الأيام عند الله يوم الجمعة} أخرجه البيهقي في شعب الإيمان: ۳۷۶۰، قال المناوي (۲۸/۲): إسناده حسن.

ئەمانە چەند وئستگەیه کی تایبەتن، بۆ ئەوەی مەرۆف لەو وئستگانەدا زیاتر خۆی ماندوو بکات و زیاتر هەولبەدات.

ئنجە خواش ﷺ زاناو کاربەجییە، هەندیک شوین و هەندیک کات و، هەندیک بۆنە ی زیاتر گرنگی پێداون، کە ئەگەر مەرۆف لەو کات و بۆنەو شوینانەدا زیاتر هەولبەدات، پاداشتی زیاتری هەیه، یەکیک لەوانەش بریتیه لە شەوی قەدر، شەوی قەدریش لە مانگی رەمەزاندایە بە مسۆگەری و، بەپای زۆر زالتیش لە دە شەوکانی کۆتایی دایەو، لە دە شەوکانیشدا لە تاکەکان دایە.

کەواتە: دەبێ وریابین! خواپەرستی و دینداری و مسوڵمانەتی، هەمووی خولاسە نەکەینەو لە مانگی رەمەزاند، ئنجە لەویشدا بگەرێن بۆ شەوی قەدر! نا مانگی رەمەزان هەمووی بەرێزە، دەبێ هەمووی بە خواپەرستی ئاوەدان بکەرێتەو، دەبێ لە هەموویدا بەرۆزووین و، لە هەموو شەوکانیدا شەو نوێز بکەین، تەراویح بکەین، هەروەها لە مانگەکانی سالدای هەموویان رۆژەکان و شەوکان تێکرا، بەلام هەندیک کات و هەندیک شوین و، هەندیک بۆنە، خۆی پەرورەدگار قەدری زیاتری پێداون و، پاداشتی کردەوکان لەو شەوو رۆژانەدا زیاتر، هەروەک لەکاتی تەفسیرکردنی سوورەتی (الفجر)دا، کە خۆی بەرز دەفەرموو: ﴿وَالْفَجْرِ ۝١﴾ و لیکال عَشْرِ ۝٢﴾، سویند بەکاتی بەرەبەیان و، سویند بە دە شەوکان، ئەو فەرماشتە ی پیغەمبەرمان ﷺ هینا، کە فەرموویەتی: {مَا مِنْ أَيَّامٍ الْعَمَلُ الصَّالِحُ فِيهِنَّ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنْ هَذِهِ الْأَيَّامِ الْعَشْرِ} (أخرجه الترمذي: ۷۵۷، وقال: حسن صحيح غريب، وابن ماجه: ۱۷۲۷، وابن حبان: ۳۲۴، وابن خزيمة: ۲۸۶۵، وغيرهم).

واتە: هیچ رۆژانیکی نین کردەو ی باش تێاندا لە لای خوا خۆشەوێستەر بێ لە دە رۆژەکانی سەرەتای مانگی (ذی الحجّة).

ئەویش بۆ ئەوەیه کە مەرۆف لەو کاتانەدا، زیاتر هەولبەدات و زیاتر خۆی بە چاکەو خواپەرستییهو خەریک بکات، نەک تەنیا دینداری و مسوڵمانەتی

لەو شەوو پۆژانەدا، یاخود لەو کات و بۆنانەدا بێنێ، چونکە ئیسلام بەرنامەى
 ھەموو کات و تیکراى شەوو پۆژەکانەو، ھى ھەموو شوینەکانە، نەك تەنیا ھى
 بۆنەو مونا سەبەکان و چەند کات و شوینىكى تايبەت و دیاریکراو.

پای بەندە لە بارەى شەوى قەدرەو:

پيّم وایە دەگونجی شەوى قەدر لە یەك شەوى تايبەتدا نەبێ، لە دە
 شەوێکانى کۆتایى و لە تاکەکان یش، بەلکو دەگونجی سالیکیان بکەوێتە شەوى
 بیست و یەك (۲۱)و، سألەکانى دیکەش شەوێکانى:

(۲۳ و ۲۵ و ۲۷)، دەشگونجی -بەپيى ھەندى لە فەرمايشتەکانى پيغەمبەرى
 خوا ﷺ- بشکەوێتە شەوێ جووتەکانیشەو، چونکە لە فەرمايشتیکدا ھاتو ھە
 فەرموویەتى لە شەوى بیست و چوار (۲۴)دا یە، بەلام پړوالەتى فەرموودەکان
 زیاتر ئەو دەگەینى کە لە تاکەکانى دە شەوى کۆتایى مانگى پەمەزاندایەو،
 پەنگە لەو دە شەوانەشدا بێت و بچى، زانیاریى ئەو ش تەنیا لە لای خواى
 زاناو شارەزایە و، تەنانت پيغەمبەرى خاتەمیش ﷺ لیتی دلیا نەبوو، بەلێ،
 پيشانى دراو، بەلام دوايى لەبیری چۆتەو، بۆ ئەوێ بۆ ئۆممەتەكەش ھەموو
 شەوێکان، شەوى ھەول و تیکۆشان و خو تیدا ماندووکردن بێن.

لیرەش دا کۆتایى بەم کورتە باسەمان و کۆتایى بە تەفسیرکردنى سوورەتى
 (القدر) یش دینین.

خوا بە لوتف و کەرەمى بى سنوورى خوێ یارمەتییان بدات، کە مانگى
 پەمەزان بە گشتى و، بە گشتیتر ھەموو مانگەکان و، ھەموو شەوو پۆژەکانى سأل،
 ئاوەدان بکەینەو، بە خواپەرستى، بە تاعەت و بۆ خوا صولحان، تاكو کە دەچینەو
 خزمەت خوا، بە دەستى پړو بە تویشووى چاك بچینەو خزمەتى، ھەروەھا بەسەرى
 بەرزو پرووى گەشەو بچینەو خزمەت خوێ و پيغەمبەرەكەى ﷺ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہفسیری سوورہتی

الْبَيْتِ

دەستپیک

بەرێزان!

ئەمڕۆ کە (۱۸) ی مانگی (ذی الحجة) {واتە: مانگی (۱۲)} ی سالی (۱۴۴۱) ی کۆچی، بەرانبەر: (۸) ی (۸) ی سالی (۲۰۲۰) ی زایینی، لە شاری دێرینی هەولێر خوا پشتیوان بۆ دەست دەکەین بە روونکردنەوەی چەمک و واتای ئایەتە بە پێزەکانی سوورەتی (البیت)، سەرەتاش لە هەوت بڕگەدا پێناسەی دەکەین:

پێناسەی سوورەتی (البیت) و بابەتەکانی

(۱)- ناوی ئەم سوورەتە:

ناوی باوتری ئەم سوورەتە موبارەکە بریتیە لە (سُورَةُ الْبَيْتَةِ)، بەلام وێرای ئەم ناوە کە لە هەموویان باوترە، پێنج ناوی دیکەشی بۆ بەکارهێنراون:

۱- (سُورَةُ لَمْ يَكُنْ).

۲- (سُورَةُ الْقِيَمَةِ).

۳- (سُورَةُ أَهْلِ الْكِتَابِ).

۴- (سُورَةُ الْبَرِيَّةِ).

۵- (سُورَةُ الْإِنْفِكَاحِ).

(۲)- کات و شوینی دابەزینی:

راجیایی زۆر لەو بارەووە هەیە، بەشێک لە زانایان گوتووایانە: زۆربەی زانایان گوتووایانە: ئەم سوورەتە مەدینەییە، لە بەرانبەریشدا بەشێکی دیکە گوتووایانە:

زۆربهی زانایان گوتوو یانه: ئەم سوورپهته مه ککهیه، به لām رای مه دینهیی بوونی به هیزتره، لهو باره شهوه ئەم دهقه ههیه: (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ لَمْ يَكُنْ بِالْمَدِينَةِ) (أَخْرَجَهُ السَّيُوطِيُّ فِي الدَّرِّ الْمَنْشُورِ: ج ۸، ص ۵۸۵، وَنَسَبَهُ لِابْنِ مَرْذُويَه، وَقَالَ: وَأَخْرَجَ ابْنُ مَرْذُويَه عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: نَزَلَتْ سُورَةُ (لَمْ يَكُنْ)، بِمَكَّة).

واته: عه بدوللای کوپی عه بباس ﷺ گوتوو یه تی: ئەم سوورپهته له مه دینه دابه زیوه، (ابن مَرْذُويَه) گێردراوه یه کیشی له دایکمان عایشه وه (خوا لێی رای بی) هیناوه گوتوو یه تی: ئەم سوورپهته له مه ککه دابه زیوه.

(۳)- ریزبه ندیی له موصحه فدا و دابه زین دا:

ئەم سوورپهته موباره که له موصحه ف دا ژماره (۹۸)ه، له دابه زینیشدا ژماره (۱۰۱)ه، پێش سوورپهتی (الْحَشْرِ) و دوای سوورپهتی (الطَّلَاق) دابه زیوه، واته: ئەم سوورپهته دوای جهنگی به نوو ننه زیر دابه زیوه، ئەوانیش تیره یه ک بوون له جووله که کان له دهو روبه ری مه دینهو، دوای ئەو جهنگه ش سه ره نجام به نوو ننه زیر وه ده رنران، چونکه خاوه نی غه درو په یمانشکینیی بوون، ئەویش له سالی چواره می کوچیدا بووه، مانای وایه ئەم سوورپهته موباره که یان له کو تایی سالی سییه م، یا خود له سه ره تایی سالی چواره می کوچیدا دابه زیوه.

(E)- ژماره ی ئایه ته کانی:

زۆربهی هه ره زۆری زانایان ئایه ته کانی ئەم سوورپهته یان به هه شت (۸) ئایه ت داناون، به لām زانایانی به صرا به (۹) ئایه تیان داناون و، زیاتریش ژماره هه شت ته به نینی کراوه.

(۵) - نېوه رۆکی:

ئەم سوورەتە موبارەكە باسی بېرپروایان دەكات، هەم لە خواوەن کتییان، کە کتییی خوایی و ئاسمانیان پیدراوە، جوولەكە و نەصرانیەکان لە پێشەوهیان، هەروەها صابیئە و مەجووس و، هەموو ئەوانە لە لافی ئەوە لێدەدەن کتییی ئاسمانیان لەبەر دەست دایە، ئەوانیش هەر بە خواوەن کتیب دادەنرێن، هەروەها هاوبەش دانەرە، چ خواوەن کتیبەکان، چ هاوبەش دانەرە هەموویان بېرپروابوون و، بەبێ هاتنی بەلگە رۆشن، کە پێغەمبەری کۆتایی ﷺ بوو، دەستبەرداری ئەوە نەدەبوون کە لەسەری بوون، لە بتپەرستی، بە نسبەت هاوبەش بوو خوا دانەرەکانەو، لە ئایینی تیکدراو شیونزروی خۆیان، بە نسبەت خواوەن کتیبەکانەو، کەچی دواي هاتن و ناسینی واتە: هاتنی بەلگە رۆشن کە موحمەد ﷺ، پێ ئاشنا بوونیشی، کتیب پیدراوەکان لە دەوری پێغەمبەری خاتم ﷺ پرژان، جگە لە کەمکیان، هەرچەندە پێغەمبەری خاتم ﷺ جگە لە بە ساغی خواپەرستن و، نوێژ ئەنجامدان و زەکاتدان و، بە پاکیی و بە ساغی بەرەو لای خواو هەق گەرانەو، هیچ شتێکی دیکە پێ نەدەگوتن، سەرەنجامی بېرپروایانیش بە هەردوو جوورەکانیانەو، ئەوانە کتییان پیدراوە، هاوبەش بوو خوا دانەرەکانیش، دۆزەخەو، ئەوان خراپترین دروستکراوی خوان، برۆدارانیش جییان باخە هەمیشەییەکانە، کە رووباریان بە ژێردا دەپۆن، ئەوانیش باشتترین دروستکراوی خوان، خوا لێیان پازییەو پازیشیان دەكات.

(۶) - تاییەتمەندییەکانی:

چوار تاییەتمەندییمان لەم سوورەتەدا رەچاو کردوون:

۱- باسکردنی دەستبەردار نەبوونی بېرپروایان لە رێچکەو بەرنامەکانیان، بەبێ هاتنی بەلگە رۆشن: ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ

۲- دواى هاتنى بەلگەى رۆشنیش، پەرته‌وازه بوونیان: ﴿وَمَا نَفَرَقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَةُ﴾ ٤.

۳- بە خراپترین دروستکراودانانی بپیروایان و، بە باشترین دانانی پرواداران: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ﴾ ٦
﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ﴾ ٧.

۴- چەند وشەو تەعبیریك - كە بە پێی ئەوەی دێتەوه یادم - تەنیا لەم سوورەتە موبارەكەدا هاتوون:

۱- ﴿مُنْفَكِينَ﴾، واز لێهێنەرو دەستبەردار بووان.

۲- ﴿صُحُفًا مُطَهَّرَةً﴾، پەرە پاککراوه‌كان.

۳- ﴿فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ﴾، نووسراوه‌ریك و راسته‌كانیانلۆژۆل تێدان.

۴- ﴿دِينَ الْقِيَمَةِ﴾، ئایینی ئۆممه‌تیک و میلله‌تییکی ریك و راست.

۵- ﴿شَرُّ الْبَرِيَّةِ﴾، خراپترینی دروستکراوان.

۶- ﴿خَيْرُ الْبَرِيَّةِ﴾، چاکترینی دروستکراوان.

(۷)- دابه‌شکردنی ئایه‌ته‌کانی ئەم سوورەتە:

تێمه‌ کۆی هه‌شت ئایه‌ته‌که‌ی ئەم سوورەتە موبارەكە، ده‌که‌ینه‌ یه‌ك ده‌رس، له‌به‌ر ئەوه‌ی هه‌موویان پێکه‌وه‌ په‌یوه‌ستن و، هه‌مووشیان له‌ باره‌ی بابه‌تیکه‌وه‌ ده‌دوین.

❖ دەرسی ئەم سوورپەتە ❖



پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە کۆی هەشت ئایەتەکی ئەم سوورەتە موبارەکە پێک دێت ئایەتەکانی: (۱ - ۸)، خوا ﷻ لەو هەشت ئایەتەدا سەرەتا راگەیەنێ: ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ۖ﴾ ئەوانەى پێپروابوون لەوانەى خواوەن کتێب و، لە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکانیش، دەستبەردار نەدەبوون، واتە: دەستبەردارى ئەو نەدەبوون، کە لەسەرى بوون، لە پابەندیى بە ئاینە شیۆتێراوەکانى خۆیان، بەنسبەت خواوەن کتێبانەو، لە بێپەرستى و هاوبەش بۆ خوا پەیداکردن، بەنسبەت هاوبەش بۆ خوا دانەرەوانەو، دەستبەردارى ئەو نەدەبوون، (حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ)، تاكو بەلگەیهكى ڕوون و ئاشکریان بۆ دێ، دواى بەلگە ڕوون و ئاشکرایەكەش بەو تەفسیر دەکات، دەفەرموێ: (رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُّطَهَّرَةً) (۲)، پەوانەکراویك لە خواوە کە پەرە پاککراوەکان دەخوێنێتەو.

چیيان تێدايه؟ (فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ) (۳)، چەند نووسراویكى زۆر ڕێك و راست و بەهادرارو بەنرخيان تێدان، دواى دەفەرموێ: (وَمَا نَفَرَقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَةُ) (۴)، واتە: ئەوانەى کتێبان پێدرابوو پەرتهوازه نەبوون، مەگەر دواى ئەو بەلگەى ڕۆشيان بۆ هات، ئەو سەرزنشتکردنى خواوەن کتێبانە، چونکە خوا ﷻ لەو پەوتانەدا کە بیهوێ زەم و سەرزنشتى خواوەن کتێبان بکات بە: (الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ)، تەعبیریان لێ دەکات، ئەوانەى کتێبان پێدراو، بەلام ئەگەر مەبەستى زەم نەبێ بە خواوەن کتێب (أَهْلِ الْكِتَابِ)، تەعبیریان لێ دەکات.

سەرەتا خواوەن کتێبەکان دەستبەردارى ئاینە شیۆتێراوو تیکدراوەکەى خۆیان نەدەبوون، هەتا بەلگەى ڕوونيان بۆ نەهاتبا، کە بەلگە ڕوونەكەش

هات، له دهوری پرژان، کهمیکیان پرویان پیهیانو زۆربهیان پتی بیپروا بوون، له بهر ههسه دو دهست پیوهگرتنی ئهو بهزم و بازارهی بههوی ئاینه تیکدراو شیوتندراوه کهی خویانهوه، بویان دهسته بهر بوو بوو.

دوایی دهفه رموی: (وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ ﴿٥﴾)، یانی: وهنه بی پاساو یکیشیان بووبی بو پهرته وازه بوون له دهوری پیغه مبهری خاتهم ﷺ، دهفه رموی: فه رمانیشیان پی نه کرابوو، مه گهر بهوهی خوا بهرستز به ساغی، ملکه چیی خویان بو خوا ساغ بکه نهوه، خلتی پیوه نه هیلن، (حُنَفَاءَ) لابدن له ههرچی ههله و پوچییه به ره و راستیی، (وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ)، نویژ بهرپا بکه و زهکات بدن، (وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ ﴿٥﴾)، ئا ئه وهش ئایین و بهرنامه ی کومه لیک ریگ و راسته.

له کۆتایی دا خوا دهفه رموی: (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ﴿٦﴾)، به دنیایی ئه وانه ی بیپروا بوون له خاوه ن کتیبان و، له هاوبهش بو خوا دانه ران، له ئاگری دۆزه خدان به ههمیشه یی تیدا ده مینه وه، ئه وان خراپترینی دروستکراوانی خوان، هیچ شتیک له وان خراپتر نیه، به نسه ت پروادارانیشه وه، دهفه رموی: (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴿٧﴾) به دنیاییه وه ئه وانه ی پرویان هیناوه (به هه موو ئه و شتانه ی پیویسته پرویان پی بهیتری) و، کرده وه باشه کانیشیان نه جامداون، ئه وانه باشتینی دروستکراوه کانی خوان.

(جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا)، پاداشتیان له لای پهروه ردگاریان له نیزیگ پهروه ردگاریان، له خزمه ت پهروه ردگاریاندا، باخه ههمیشه ییه کانن، (تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ)، رووبارو جوگه و جو باره کانیان به ژێردا ده رۆن، (خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا)، تییاندا هه رماو ده بن به ههمیشه یی، به بی برانه وه، (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ) خوا لێیان رازییه و، ئه وانیش له خوا رازین، (ذَلِكَ لِمَنْ

حَسْبِيَ رَبُّهُ (۸)، ئا ئەو ەش - كە باسكرا - بۆ كە سىكە سام و ەھىبەتى بەرانبەر
 پەرۋەردگارى ەھبى.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ (۱)
 رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُطَهَّرَةً (۲) فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ (۳) وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
 إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَةُ (۴) وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا
 الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ (۵) إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
 وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ (۶) إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ (۷) جَزَاءُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
 خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ حَسْبِيَ رَبُّهُ (۸)﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تەکان

{بە ناوی خواى بەبەزەیی بەخشنده. ئەوانەى پێروابوون لە خاوەن کتیبان
 و ھاوبەشدانەران، دەستبەردار (ی رێچکەکانیان) نەدەبوون، مەگەر دواى ئەوەى
 بەلگەى ڕوونیان بۆ ھات (۱) نێردراوێکە لە خواوە پەرە پاکراوەکانیان بەسەردا
 دەخوینێتەو (۲) (ھوکم و ھیکمەتە) نووسراوە تیرو تەواو و راستەکانیان
 تێدان (۳) ئەوانەى کتیبیشیان پێدراوو، تەنیا دواى ئەوەى بەلگەى ڕۆشنیان
 بۆ ھات پەرتهوازەبوون (و لە دەورى پڕژان، لە جیاى لە دەور کۆبوونەویان)
 (۴) فەرمانیشیان پێ نەکراوو، مەگەر بەوەى بە ملکەچیی ساغکەرەوانە خوا
 پەرسن، (وازیانەر لە ناھەق و) بەرەو ھەق گەراوەبن و نوێژ بەرپا بکەن و

زەکاتى بىدەن، ئا ئەو ەش بەرنامەى (کۆمەللىكى) پىك و راستە ﴿۵﴾ بە دلىايى ئەوانەى بىپروابوون لە خاوەن کتیبان و لە ھاوبەشدانەران، لە ئاگرى دۆزەخدان تىیدا ھەرماون، ئەوانە خراپترین دروستکراون ﴿۶﴾ بىگومان ئەوانەى پروایان ھىناو ە کردەو ە چاکەکانیان کردوون، ئەوانە باشترین دروستکراون ﴿۷﴾ پاداشتيان لە لای پەرورەدگاربان باخە ھەمىشەىيەکانن، پرووباریان بە ژىردا دەپۆن، بە ھەمىشەىي تىياندا ھەرماو دەبن، خوا لىيان رازىيەو ئەوانىش لەخوا رازىين، ئەو ەش بۆ کەسىکە -بە مەزنگرتنەو- سام لە پەرورەدگارى بکات ﴿۸﴾.

شىکردنەو ەى ھەندىک لە وشەکان

(مُنْفَكَيْنَ): واتە: دەستبەردار بووان، وازلەيھىنەرەان، (الْفَكُّ: التَّفْرِيجُ، وَفَكُّ الرُّهْنِ تَخْلِيصُهُ، أَي: لَمْ يَكُونُوا مُتَّفَرِّقَيْنِ بَلْ كَانُوا كُلُّهُمْ عَلَى الضَّلَالِ)، (فَكَّ): يانى: دەروولیکردنەو ە (فَكَّ الرُّهْنِ)، پەھنەکەى دەرباز کرد، ئەو شتەى بەبارمتە داینابوو، لە بەرانبەر پارەيەکدا کە وەرگرتبوو، دواى ئەو ەى پارەکە دەباتەو ە، بارمتەکەى خۆى وەردەگرتەو ە.

لیرەدا (مُنْفَكَيْنَ)، واتە: پەرژوبلاو نەدەبوون، یاخود وازلەيھىنەر نەدەبوون، بەلکو ھەمووبان لەسەر گومرايى مابوونەو ە، تاکو بەلگەى رۆشنيان بۆ ھات.

(الْبَيِّنَةُ): (الدَّلَالَةُ الْوَاضِحَةُ عَقْلِيَّةٌ كَانَتْ أَوْ مَحْسُوسَةً، وَسُمِّيَ شَهَادَةُ الشَّاهِدَيْنِ بَيِّنَةً)، (الْبَيِّنَةُ): بە مانای گەياندنیکى رۆشن، چ گەياندن و بەلگەکە ە قلیى بى، چ بەرھەست بى، شایەدیدیانى دوو شایەدانىش ناوئراو ە: (الْبَيِّنَةُ) لەبەر ئەو ەى بەلگەيەکى رۆشنە بۆ ئىسپاتی ئەو داوايەى دەکرى.

(صُحُفًا مُّطَهَّرَةً): (الصُّحُفُ جَمْعُ الصَّحِيفَةِ: وَهِيَ الْمَبْسُوطُ مِنَ الشَّيْءِ)، (صحيفة) ھەر شتیکە بلاوکرايیتەو ە دوايش خوازاراوەتەو ە بۆ ھەر شتیک تىیدا بنووسرى،

تَنجَا لَهُ كَاغَزَ بَيٍّ، لَهُ چەرم بێ، لە پوووەك بێ، لە بەردی تەنك بێ، هەرچی بێ، (وَجَمْعُ الصَّحِيفَةِ، الصَّحَائِفُ وَالصُّحُفُ)، (صَحِيفَةٌ) هەم بە (صَحَائِفُ)، هەم بە (صُحُفُ) كۆدەكرێتەوه، (مُطَهَّرَةٌ): واتە: پاكراگیراو، پاككراوه لە هەڵەو پەڵەو درۆو شتی نارااست.

(فِيهَا كُتُبٌ قِيَمَةٌ): واتە: چەند نووسراویکی رێك و راستی تێدان، (سُمِّيَ الْمَكْتُوبُ كِتَابًا وَالْكِتَابُ اسْمٌ لِلصَّحِيفَةِ مَعَ الْمَكْتُوبِ فِيهِ)، نووسراو ناوی نراوه (كِتَابُ)، (كِتَابُ)یش، ناوه بۆ پەرەیهك ئەوهی تیشیدا نووسرابێ.

(وَالْقِيَمَةُ: هَاهُنَا اسْمُ الْأَمَةِ الْقَائِمَةِ بِالْقِسْطِ)، (قيمة): لێرهدا ناوه بۆ كۆمهڵێك بە دادگەریی بەرپۆه بچێ، ئەو وای گوتوه، بەلام لێرهدا (قِيَمَةٌ) كراوه بە سیفەتی (كُتُبٌ)، واتە: چەند نووسراویکی رێك و راست، كە هەقیان لە نێو خۆیاندا هەلگرتوه.

(مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ): واتە: بۆ وی ساغكەرەوهی ملكەچیین، ملكەچی خۆیان بۆ خوا ساغكردۆتەوهو، خەڵەیان پێوه نەهێشتوه، (الْخَالِصُ كَالصَّافِي، إِلَّا أَنَّ الْخَالِصَ مَا زَالَ عَنْهُ شَوْبُهُ بَعْدَ أَنْ كَانَ فِيهِ، وَالصَّافِي يُقَالُ لِمَا لَا شَوْبَ فِيهِ)، (خالِص) وهك (صافي) وایه، بەلام (خالِص) بەشتێك دەگوترێ كە شتێك تێكەڵ و ئاوێتەى بووه، لێى جیاكرا بیتەوه، پووش و پەلشێك، خەڵەیهك، ماددەیهكى نامۆ، بەلام (صافي): بریتیه لەوهی هەر لە ئەسڵدا هیچی لەگەڵ تێكەڵ نەبووبێ، بە كوردیش هەر وشەى ساف بەكاردێنین، كهواتە (خالص)، واتە: ساغ و (صافي)، واتە: بێگەرد.

(حُفَاءً): (الْحَنَفُ: هُوَ مَيْلٌ عَنِ الضَّلَالِ إِلَى الْإِسْتِقَامَةِ، وَالْجَنَفُ مَيْلٌ عَنِ الْإِسْتِقَامَةِ إِلَى الضَّلَالِ)، (حَنَفٌ): لادانە لە گومراپیهوه بەرهو راستی و دروستی، پێچهوانەكەشی (جَنَفٌ)ه، كە لادانە لە رێك و راستی بەرهو گومراپی و لاری.

(دِينُ الْقِيَمَةِ): (أَيُّ: دِينُ الْمِلَّةِ أَوِ الْأَمَةِ الْمُسْتَقِيمَةِ)، ئایین و بەرنامەى كۆمهڵێكى رێك و راست.

(سُرُّ الْبَرِّيَّةِ): (الْبَرِّيَّةُ: الْخَلْقُ، وَسُمِّيَ بَرِّيَّةً لِكَوْنِهِ مُبْرِيَّةً مِنَ الْبَرَى، وَالْبَرَى: التُّرَابُ)، (بَرِّيَّةً) واتە: دروستکراوه کان، بۆیه ش دروستکراوه کان پێیان گوتراوه: (الْبَرِّيَّة) چونکه دروستکراون له (بَرَى)، (بَرَى) ش، واتە: گَل و، له گَل دروستکراون.

(حَيْرُ الْبَرِّيَّةِ): واتە: باشتیرونی دروستکراوه کان، به لَام پیم وایه (الْبَرِّيَّة) ته نیا ئەوانه نین له گَل دروستکراون، به لَکو دروستکراوه کانی خوا ﷻ به گشتی، بۆیه ئەوانه ی بیروان له هه موو دروستکراوه کانی خوا به گشتی خراپترن، ئەوانه ش که پروادارن له هه موو دروستکراوه کانی خوا به گشتی چاکترن.

(عَدْنِ): (أَي: اسْتِقْرَارٌ وَثَبَاتٌ، عَدَنَ بِالْمَكَانِ: اسْتَقَرَّ، وَالْمَعْدِنُ: مُسْتَقَرُّ الْجَوَاهِرِ)، وشە (عدن) واتە: نیشتە جێ و چه سپاو (جنات عدن) واتە: باخه چه سپاوه کان، (وَعَدَنَ بِالْمَكَانِ، أَي: اسْتَقَرَّ)، له شوێنه که دا نیشتە جێ و، سه قامگیر بوو، (مَعْدِن) بهو شوێنه ده گوتری که کانزایه کانی لى ده رده هێترن.

مانای گشتیی ئایه ته کان

خوا ﷻ لهم سوورپه ته به پێزه دا ده فهرموئ: (يَسْمِ اللَّهُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ)، به ناوی خواى به به زه یی به خشنده، واتە: ئەم سوورپه ته به ناوی خواى به به زه یی به خشنده ده خوینم، ئنجا پێویسته له کاتی گوتنى: (يَسْمِ اللَّهُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ) دا، چ بۆ قورئان خویندن، چ بۆ هه رکاریکی دیکه، مرووف به لای که مه وه، چوار واتایان له عه قَل و دَلِيدا ئاماده بکات:

۱- ئەم کاره به ناوی خواوه ئەنجام ده ده م.

۲- ئەم کاره بۆ خوا ئەنجام ده ده م، تا کو لیم رازی بیت و، پاداشتی له به رانه ردا وه ربگرمه وه.

۳- ئەم کارە بە پێی بەرنامە ی خواو، پێی پێنمایى خوا ئەنجام دەدەم.

۴- ئەم کارە بەو وزەو توانایەى خوا بۆی رەخساندووم، ئەنجام دەدەم، ئەك بە شان و شهوكت و تواناو پرستی خۆم.

ئنجا خوا دەفه رموى: ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ﴾ (۱) ئەوانەى بیپروابوون لە خاوەن کتیبان و لە هاوبەش دانەرەن دەستبەردار نەدەبوون، هەتا بەلگەى روشنیان بۆ نەیت، زانیان لەبارەى ئەم ئایە تانەو زۆر قسەیان کردو، بەلام من هەول دەدەم ئەوێ پرێک و راسترەو لەگەڵ بیژەى ئایەتە بە پێزەکاندا چاکتر دێتەو، ئەوێان بینم، هەندێک لە زانیان گوتووین: ئەوێ لێردا هەوالدانى خوا ﷻ نیه لە بارەى بیپروایەکانەو لە خاوەن کتیبان و لە هاوبەش بۆ خوا دانەرەن، بەلکو گیرانەوێ قسەى وانە، واتە: ئەوانەى بیپروا بوون لە خاوەن کتیبان و لە هاوبەش بۆ خوا دانەرەن دەیانگوت: ئیمە دەستبەردارى ئەوێ لەسەرى نایین، تاكو بەلگەى روشنمان بۆ نەیت، بەلام بیگومان واتای یەكەم راسترە كە ئەوێ هەوالەو خۆى زانوا پەنھانزان، لەبارەى بیپروایەكان لە خاوەن کتیبان و لە هاوبەش بۆ خوا دانەرەن دەیدات، یانى: دەستبەردارى ئەوێ لەسەرىنى، لە پرێچكەکانیان و، بەرنامەکانیان و، بەنسبەت خاوەن کتیبانەو ئاینە تیکدراو شیوێزەوێکانیان و، بەنسبەت بپەرست و هاوبەش بۆخوا دانەرەکانیشیانەو، پرێچكەى بپەرستى و هاوبەش بۆ خوا دانان، دەستبەردارى ئەوانە نەدەبوون، (حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ) (۱)، هەتا بەلگەى روشنیان بۆ نەیت، ﴿رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ﴾ (رَسُول)، جێدارى (الْبَيِّنَةُ) یە، ئەو بەلگە روشنەش بریتى بوو لە رەوانەکراویك لە خواو، ئایا ئەو رەوانەکراو لە خواو چى دەکرد؟ ﴿يَتْلُوا صُحُفًا مُّطَهَّرَةً﴾، پەرە پاککراوەکانى دەخویندەو، بیگومان لێردا مەبەست لە (رَسُول)، موحەممەد ﷺ، چونکە پێش هاتنى موحەممەد ﷺ وەك کۆتا پیغەمبەرى خوا، هەلگری کۆتا پەيامى خوا بۆ مروّقایەتیی، هەموو مروّقایەتیی چاوەرێ بوون و، دنیا پر بوو بوو لە

کوفرو شیرک و ستهم و لادان و تاوان و خراپه، له هه موو پروو یکه وه مروڤایه تی زور حالی تیکچوو بوو، کاری له گریژنه چوو بوو، وهک (أَبُو الْحَسَنِ النَّدَوِي)، ره حمه قی خوی لی بی له کتیبی کی ناوداریدا به ناوی: (مَاذَا خَسِرَ الْعَالَمُ بِانْحِطَاطِ الْمُسْلِمِينَ؟) جیهان چ زیانی کی لیکه وت به هو ی پاشه کسه کردن و هاتنه وه دوی مسولمانانه وه؟ له ویدا له به شی یه که می کتیبه که یدا باسی جیهان ده کات که چون له پرووی فیکری و عه قیده یی و بووناسیی و په رستشه کان و ره وشت و ناکارو کومه لایه تی و سیاسی و ئابووری، له هه موو پروو که نه وه، مروڤایه تی کاری زور له گریژنه چوو بوو، بویه هه موو چاوه پریان ده کرد و، خاوهن کتیبه کان ده یانزانی که پیغه مبه ری کو تایی خوا ﷺ نه هاتوه، له بهر نه وه ی له کتیبه کان یان هه وال درابوو و ناوه که شی دیاری کرابوو، که ناوی نه حمه ده و موحه ممه ده ﷺ، به لام جووله که کان چاوه پریان ده کرد له خویان بی، نه صرانییه کانیش نه وانیه یان که خوا به یه کگر بوون و له سهر ریبازه که ی مه سیح ﷺ مابوونه وه وه، ههر چاوه پری موحه ممه دیان ﷺ ده کرد، به لام نه وان که مینه بوون و چه وسیتراوه بوون، نه وانی دیکه ش که پریان لی تیکچوو بوو، به لاریدا برابووون و چاوه پریان ده کرد عیسا ﷺ بیته خوار، پریان وابوو نه و کو تا پیغه مبه ری خوی، بته رست و هاوبه ش بو خوا دانه ره کانیش خویان له سهر ئایینی ئیپراهیم ده بین ی و، به جوړیک له جوړه کان خویان ده په رست، به لام هاوبه شیان بو خوا داده نا، که واته: هه موویان چاوه پری بوون خوا ﷺ نه و فریاد په سه یان بو بنیری، که پیغه مبه ری کو تاییه.

﴿رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ﴾، په وانه کراویک له خواوه، چی ده کرد؟ ﴿يَتْلُوا صُحُفًا مُّطَهَّرَةً﴾ په ره پاک کراوه کانی ده خویندنه وه، نه وه ی تیاندا بوو ده یخویندنه وه، چی له وه په ره پاک کراوه دا هه بوو؟ دوی پرونی ده کاته وه، (صُحُف)، کو (صَحِيفَةً) یه، که ههر شتی که پانرا خرابی و شتی تیدا نوو سرا بی، (مُطَهَّرَةً) واته: پاکراو، پاک کراوه له درو، له هه له، له کهم و کوری، له شتی باتیل و ناهق، هه روها له وه ی ده سستی شه ی تانه کانی بگاتی، ئنجا چیان تیدا بوو نه و په ره پاک کراوه؟

﴿فِيهَا كُتِبَ قِيمَةٌ﴾، نووسراوانیکی پێك و راست و بههادارو زۆر پاك و چاكیان تێدابوون، (كُتِبَ)، كۆی (كِتَاب)ه، واته: نووسراو، (قِيمَةٌ)ش، كۆی (قِيم)ه، واته: پێك و راست، وشهێ (قِيم) له بنهڕهت دابه مانای سهڕپهڕشتیارو مشوورخۆڕیکی چاك و، چاودێریکی چاك دێت، دواوی لهوهوه مانایهكهی خوازاوهتهوه بۆ ههر شتێك كه پێك و راست و چاك بێ.

﴿وَمَا نَفَرَقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَةُ﴾، ئەوانهش كه كتیبيان پێدراوو، پهڕتهوازه نهبوون، مهگهڕ دواي ئەوهی بهلگه پۆشن و ئاشکرایهكهیان بۆ هات، له سهڕهتاوه خواهن كتیبهكان و هاوبهش بۆخوا دانهران، چاوهڕۆی بوون بهلگه پۆشن و ئاشکرایان بۆی، تاكو خواهن كتیبهكان دهستبهرداری ئایینه تیکدراوو شیۆنراوهكهی خویان بن و، هاوبهش بۆ خوا دانهرهكانیش دهستبهرداری ئەو پێچكه پووچهی خویان بن، كه بریتیه له بتهپهڕستی و هاوبهش بۆ خوا دانان، بهلام دواي ئەوهی ئەو بهلگه پۆشنهیان بۆ هات، ئەوانهی كتیبيان پێدراوه تهنیا ئەو كاته پهڕتهوازه بوون، كه بهلگه پۆشنهكهیان بۆ هات، بۆیهش باسی هاوبهش بۆخوا دانهران ناکات، چونكه ئەوان ههر پهڕتهوازه بوون، یاخود لهبهر ئەوهی پهڕتهوازه بوونی خواهن كتیبيان، كه زانیاریی كتیبی خویان لهبهر دهستدا بووه، با دهستکارییش کرابی، پهڕتهوازه بوونی ئەوان زۆر ناشیرینترو ناقۆلاتره له هی كهسانێك كه شارهزای كتیبهکانی خوا نهبوون.

بۆیهش خوا ﷻ لێره دا به خواهن كتیب (أَهْلِ الْكِتَابِ)، ناویان ناهێنی بهلكو به: (الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ)، ئەوانهی كتیبيان پێدراوه، له سۆنگهی ئەوهوهی لهو رهوتانه دا، كه خوا بیهوی به پهخنه لێگرتهوه باسی خواهن كتیبيان بكات، به تهعبیری (الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ) دهیاندوینی، بۆ وینه:

أ- له سوورهتی (النساء) دا، خوی بهرزومهزن دهفهرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ ءَامِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا أَوْ

نَعْنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾، واته: ئه ی ئهوانه ی کتیبان پیدراوه! پروایین بهوه ی دامانبه زاندوه، که ئهوه ی له گه ل ئیوه یه و پێشتر بۆ ئیوه دابه زیندراوه، به راستی ده زانی، به رلهوه ی دهم و چاوانیک بسپینه وه، (بیانگێرینه وه به ره و دوایه و بیانسووپرینین)، یاخود نه فرینیان لی بکهین وه ک چۆن نه فرینمان له هاوه لانی شه ممه کرد، کاری خواش ته نجامدراوه.

ب- هه ر له هه مان ره و ت دا خوا ده فهرمو ی: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا سَبِيلًا﴾ ﴿٥١﴾ النساء، واته: ئایا سه رنجی ئهوانه ت نه داوه که به شیک له کتیبان پیدراوه؟ پروا به جیبت و تاغووت دین و بهوانه ی بیپروان ده لێن: ئهوانه راسته ریتن لهوانه ی پروایان هیناوه!

ج- ههروه ها له ئایه قی ژماره (٤٤) دا ده فهرمو ی: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يَشَرُّونَ الضَّلَالََةَ وَيُرِيدُونَ أَن تَضَلُّوا السَّبِيلَ﴾ ﴿٤٤﴾، واته: ئایا سه رنجی ئهوانه ت نه داوه که به شیک له کتیبان پیدراوه، گو مپایی ده کړن و، ده یانه و ی ئیوه له ر ی لابه دن، گو مپاتان بکه ن.

ههروه ها له زۆر شوینی دیکه ی قورئاندا خوا ﷻ به ته عبیری ﴿الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾، باسی خاوه ن کتیه کان، ده کات له حالیکدا بیه و ی ره خه یان لی بگری و، سه رکۆنه و سه رزه نشتیان بکات.

لیره دا ره نگه یه کیك پرسیار بکات: ئهوانه بۆچی دوا ی ئهوه ی به لگه ی رۆشنیان بۆ هات، پرژان و په رته وازه بوون؟ ئایا له بهر ئهوه ی شتیکی تیدابوو شایسته ی ئهوه بی له ده وری بیپرژین؟ خواده فهرمو ی: ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾، فه رمانیشیان پی نه کرابوو مه گه ر بهوه ی به ندایه تی بۆ خوا بکه ن و، ملکه چیی خویانی بۆ ساغ بکه نه وه و، خله ی پیوه نه هیلن، (حُفَاءَ)، کوی (حَنِيف) ه، ئه ویش یانی: (الْمَائِلُ مِنَ الْبَاطِلِ إِلَى الْحَقِّ)، لاده ر له نا هه قه وه

بۆ ھەق، پێچەوانە (حَتَف) یش، (جَنَف) ە، کە بریتیە لە لادان لە ھەق ھەو بەرھەو لای ناھەق، کەواتە: تەنیا بەو ھەروەمانیان پێکراو بەندایەتی بۆ خوا بکەن و، ملکہ چیی خۆیان بۆ خوا ساغ بکەن ھەو خلتە ییو ھەیلن، (حُفَاء)، لە حالیکەشدا کە (حَنِيف) بن، یانی: وازیان لە پووچی ھێنابی و بۆ لای ھەق گەرابن ھەو، وەك ئیبراھیم عَلَيْهِ السَّلَام کە لە سەر دەم و رۆژگاری خۆیدا، وازی لە ھەموو پێچکە پووجەکان و، لە ھەموو پەرستراوە ساختەکان ھێناو، خوای تاکێ پەرورەدگاری پەرست، بۆیەش (حَنِيف)، نازناوی ئیبراھیمە لە بەرئەو ھەو وازی لێھێنەری ناھەق و پووچی بوو، بەرھەو ھەق گەرایەو، بەلام بێروایان لە رۆژگاری خۆیدا، ئیبراھیمیان بە لادەر دادەناو دەیانگوت: (حَنِيف) ە، چونکە لە پووچ لای دابوو بەرھەو لای ھەق.

﴿وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ﴾ ھەروەھا فرمانیان پێ نەکراو ھەو بەرھەو نوێژ بەرپا بکەن و زەکات بدن، ﴿وَذَلِكَ دِينَ الْقِيَمَةِ﴾ ھەو ھەو ئایینی کۆمەڵیکی رێک و راستە، یاخود: ھەو ھەو ئایینیکی رێک و راستە، لە کۆتاییدا باسی سەرەنجامی ھەرکام لە بێروایان، لە خواو کتیبان و ھاوبەش بۆ خوا دانەرەن دەکات، ھەروەھا باسی سەرەنجامی بڕوادرانی کردار چاکیش دەکات: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا﴾، بە دنیایی ئەوانە ییروابوو لە خواو کتیبان و لە ھاوبەش بۆ خوا دانەرەن، لە ناگری دۆزەخدان تێیدا ھەرماو دەبن، بە ھەمیشەیی تێیدا دەمیئەو، ﴿أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ﴾، ئا ئەوانە خراپترینی دروستکراوەکان، خراپترین دروستکراوی خوا، بێروایان.

وشە (مَنْ)، لێرەدا: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ﴾، ھەروەھا وشە (مَنْ)، لە یەكەم ئایەتدا: ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ﴾، لە ھەردووکیاندا (مَنْ)، (مِنَ الْبَيِّنَاتِ) یە، واتە: بۆ ڕوونکردنەوەیە، یانی: ئەوانە ییروابوو لە خواو کتیبان و لە ھاوبەش بۆ خوا دانەرەن، لێرەش ئەوانە

بېرۋابوون لە خاوەن کتییان و لە ھاوبەش بوخوا دانەران، ئەک مەبەست ئەوەی: ئەوانەى بېرۋابوون لە خاوەن کتییان یانی: بەشیکیان پرۋادار بوون، لە ھاوبەش بوخوا دانەران بەشیکیان بېرۋابوون، نا، چونکە خاوەن کتییەکان لەدوای هاتنى پىغەمبەرى خاتەم ﷺ، ئەوەى پرۋای پى نەهینابى، هەموویان بېرۋابوون، بېرۋا (کافر) کەسێکە هەقى بۆ دى و دەپۆشى، کەسێک ئەو هەقەى بە پىغەمبەرى خاتەمدا ﷺ نێردراوە پۆشیى و، پرۋای پى نەهینابى و، رەفزی کردبى، کافرە، چ پىشتر خاوەن کتییى ئاسمانى بووبى، چ بى کتیب و ناشارەزا بووبى لە کتییە ئاسمانیەکان، کە ھاوبەش بۆ خوا دانەران و بپەرستەکان.

ئىجا ئەوانە هەموویان: ﴿فِي نَارٍ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا﴾ لە ئاگرى دۆزەخدان بە هەمیشەى تىیدا دەمىنەوه، تىیدا هەرماو دەبن.

﴿أُولَٰئِكَ هُم شَرُّ الْبَرِيَّةِ﴾ ٦، ئا ئەوانەن خراپترینى دروستکراوەکان، ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُم خَيْرُ الْبَرِيَّةِ﴾ ٧، بە دنیایى ئەوانەى پرۋایان هیناوە کردەوه باشەکانیان ئەنجامدان، ئا ئەوانە باشترینى دروستکراوەکان، وەك دوایى لە مەسەلە گرنگەکان باس دەکەین، کە هەندىک لە زانایان پێیان وایە ئەم ئایەتە بەلگەیه لەسەر ئەوەى پرۋاداران، مرقە پرۋادارەکان لە فریشتەکانیش چاکتر و بەرزترن.

﴿جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٍ يَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾، پاداشتیان لە لای پەرۋەردگاریان باخە هەمیشەییەکان، پرۋابریان بەژێردا دەپۆن، یانی: پرۋابار بە ژێر درەختەکانیاندا دەپۆن، ﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾، بەردەوام و هەتاهەتایە تییاندا دەمىنەوه، تییان دا هەرماو دەبن، ﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾، خوا لێیان رازییەو ئەوانیش لەو رازیین، ﴿ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ﴾ ٨، ئا ئەوەش، ئەو پێگەو پلە دوورو بەرزە -کە (ذَٰلِكَ) بەناوی ئاماژەى دوور، ئاماژەى بۆ دەکات-

بۆ که سیکه سام و ههیهتی بهرانهر به پهروهردگاری ههبی به مهزنگرتنهوه، جیاوازی نیوان (خَشِیة و خَوْف)، ئهوهیه که (خَوْف): بریتیه له لیترسان، بهلام (خَشِیة): بریتیه له ترسان و سام و ههیهت ههبوون به مهزنگرتنهوه.

خوا به لوتف و کهپهمی خوئی ئیمه لهو کهسانه بگێڕی، که وهبهر ئهو موژدهیه دهکهون و، ئیمهش لهو کهسانه بگێڕی که به مهزنگرتنهوه سام و ههیهتیان بهرانهر به پهروهردگاریان دهبی و خوا لییان پازی دهبی، له خوا پازی دهبن و، بێگومان خواش له کهسیک پازی دهبی له دنیادا شوین ئهو بهرنامهیه بکهوئی، که لئی پازیه که بریتیه له ئیسلام، ﴿وَرَضِیْتُ لَکُمُ الْإِسْلَامَ دِیْنًا﴾ ۲ المائدة، ئیسلامم به بهرنامه بۆ پهسند کردوون، خوا له پهیرهوان و شوینکهوتووانی رهسهن و راستهقینهی ئهو ئایینه بهرزو پهسندهی خویمان بگێڕی، که بریتیه له ئیسلام.

مەسەلە گەنگەکان

مەسەلە یەكەم:

بیبروایان لە خاوەن کتیبان و لە هاوبەشدا نەران، دەستبەرداری ئەوە نەدەبوون
کە لەسەری بوون، هەتا بەلگەیەکی پرونیان بۆ نەهاتبایە، پێخەمبەرێک لە
خواوە، پەرە پاککراوەکان، کە چەندان کتیبی رێک و راستیان تێدان، بەسەریدا
دەخویندەو، ئەوانەش لە کتیب پێدراوەکان پەرتهوازە نەبوون، مەگەر دوای
هاتنی بەلگەی رۆشن، فەرمانیشیان پێ نەکراوو مەگەر بەوێ بەندایەتی
ساغ و بێ خەڵتەو پاک بۆ خوا بکەن و، نوێژ بەرپا بکەن و، زەکات بدەن، هەر
ئەوێش دینداریی پاک و راستە:

خوایە فەرموو: ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ حَتَّى
تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ۝ (١) رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُطَهَّرَةً ۝ (٢) فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ۝ (٣) وَمَا تَفَرَّقَ
الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَةُ ۝ (٤) وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ
الَّذِينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ۝ (٥)﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە دوازدە بەرگەدا:

(١)- ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ
﴾ (١)، ئەوانە ییبروابوون لە خاوەن کتیبەکان و لە هاوبەشدا نەران، دەستبەردار
نەدەبوون، تاكو بەلگەیەکی رۆشنیان بۆ نەهات.

زانایان -وەك پێشتریش باسمانکرد-، دەربارە ی ئەم ئایەتەو ئایەتەکانی دوایی
زۆر راجیاییان بوو، هەندیکیان گوتووین: ئەم ئایەتانە قورستین ئایەتن کە
مرووف بتوانی تێگەشتنیکی رێک و راستی لە بارەیانەو هەبێ لە قورئاندا.

بەلّام من وام نایەتە بەرچاوو، پیم وایە بە سەرنجدانی خودی ئایەتەکان، بەبئی تیخویندەوێ هەندی حیکایەت و بەسەرھات و قسەو قال، تیگەیشتنی ئەو ئایەتە بە پێزانە هێندە قورس نیە.

خوّا ﷺ هەوالدەدا لەبارەى خواوەن کتیبەکانەوێ کە بە پلەى یەکەم جوولەکەو نەصرانییەکان بوون، دواى ئەوانیش هەم صابیئە، هەم مەجووس کە لە قورئاندا ناویان هاتو، صابیئە لە چەند شوێنیکدا ناویان هاتو، بەلّام مەجووس تەنیا لە سوورەتی (الحج) دا ناویان هاتو، هەروەها هەرکەسیکی دیکە بچەسپى خواوەنى کتیبىکی خواىی بوو، هەرچەندە هى مەجووس و هى صابیئەش بە تەواویى چەسپاوی نیە، بەلّام پێغەمبەرى خاتەم ﷺ لە بارەى مەجووسەو فەرموویەتی: {سُئُوا بِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ} (أَخْرَجَهُ مَالِك: ٦١٦، وَأَبُو يَعْلَى: ٨٦٢، وَالْبَزَار: ٩٤٨)، وەك خواوەن کتیبان مامەلەیان لەگەڵدا بکەن، صابیئەش هەر لە سیاقى باسى جوولەکەو نەصرانىی و ئەوانەدا، ناویان هاتو، خوّا ﷺ هەوالدەدا کە ئەوانە دەستبەردارى ئەو نەدەبوون کە خوایان لەسەرى بوون لە شیرك و بېپرۆیایى و وازیان لى نەدەهێنا، تاكو بەلگەيەكى پۆشنیان بۆ نەبەت، چاوەڕێ بوون کەى ئەو پێغەمبەرى کۆتایى دى، کە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، هەوالیان پێداو، هەموویان ئۆممەتەکانى خوایان لى ئاگادار کردوونەو، کە ئەوانیش بە وەچەکانى دواى خوایان رابگەيەنن، کاتیک دى پێغەمبەرى کۆتایى خوّا دى، پەيامى کۆتایى خواو، بەرنامەى کۆتایى خوا بۆ مەروفايەتی دینى، ئەو کاتەش پێویستە هەموو لایەك شوین ئەو پێغەمبەرەو، شوین ئەو بەرنامە کۆتایى بەکەون، وەك لە سوورەتی (آل عمران) دا، خوّا ﷺ ئاماژەيەك بەو دەکات و، دەفەرموى: ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ، وَلَتَنْصُرُنَّهُ، قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾ فَمَنْ تَوَلَّىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٨٢﴾﴾، واتە: یاد بکەو! کاتیک خوّا پەيامانى

پتهوی له پیغمبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) وهرگرت، (فهرمووی: من که کتیبم پیداون و، حکمه‌تم پیداون (به‌نامه‌و لی‌زانی و کارامه‌ییم پیداون)، دواپی پیغمبه‌ریک بی به‌راستدانه‌ری ئه‌وه‌بی که له‌گه‌ل ئیوه‌یه، ده‌بی بروای پی بینن و سه‌ری بخه‌ن.

بیگومان خوا ﷺ ده‌زانی که ئه‌و پیغمبه‌رانه نامینن، به‌لکو ئه‌وانه‌ی له‌گه‌ل‌شیاندان شوینکه‌وتوو‌شیان نامینن، کاتیک ئه‌و پیغمبه‌ره‌دی، پیغمبه‌ریک سه‌لات و سه‌لامی خوا له‌سه‌ر هه‌موو پیغمبه‌ران بی، پیغمبه‌ریک که به‌راستدانه‌ری په‌یام و به‌نامه‌ی تیک‌پای پیغمبه‌رانه، ئایا ئه‌و که‌سه‌چ پیغمبه‌ریک بووه، ئه‌وه‌ی به‌هه‌موو پیغمبه‌راندا نیردراوه به‌راستی داناوه، بیگومان پیغمبه‌ری کۆتاییه، بۆیه‌ش خوا به‌لینی لیوه‌رگرتوون، (لَتُؤْمِنَنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ)، به‌دلنایی ده‌بی بروای پی بینن و، سه‌ریشی بخه‌ن (قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي)، خوا فهرمووی: ئایا دانتان به‌وه‌دا هی‌ناو، له‌سه‌ر ئه‌وه په‌یمانی منتان وهرگرت؟ (قَالُوا أَأَقْرَرْنَا)، گوتیان: دا‌مان پیداهینا، (قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ)، فهرمووی: شایه‌دین، منیش له‌گه‌ل ئیوه‌دا له‌شایه‌دانم (فَمَنْ تَوَلَّىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ)، ئنجا هه‌ر که‌سیک دواپی ئه‌وه‌پشتی هه‌لکرد، هه‌ر ئه‌وانه‌ن لاده‌رو لاری.

هه‌لبه‌ته ئه‌و په‌یمانه‌ی له‌پیغمبه‌ران وهرگیراوه واته: له‌شوینکه‌وتوو‌ه‌کانیان وهرگیراوه، ئه‌گه‌رنا، بیگومان پیغمبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، پیویست به‌په‌یمان لیوه‌رگرتن ناکه‌ن، مه‌به‌ست پیی شوینکه‌وتوو‌ه‌کانیان و په‌یره‌وانیانن، که: ئیوه‌ بزانه‌ن پابه‌ند کراون له‌سه‌ر زمانی پیغمبه‌ره‌کانی خۆتان، هه‌ر کاتیک پیغمبه‌ری کۆتایی هات، که هه‌موو پیغمبه‌ران به‌راست داده‌نی، ده‌بی بروای پی بینن و، پشتی بگرن! له‌سه‌ر ئه‌وه به‌لین و په‌یمانتان لیوه‌رگیراوه له‌سه‌ر زمانی پیغمبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام).

خوا ده فەرموی: ئەوانە ی بیروابوون لە خاوەن کتیبان و لە هاوبەش بوو
خوا دانەرەن، دەستبەردار نە دەبوون، (الْإِنْفَاكُ: الْإِقْلَاعُ وَهُوَ مَطَاوِعُ فَكَّهُ أَيْ:
فَصْلُهُ وَفَرْقُهُ، وَيُسْتَعَارُ لِمَعْنَى: أَقْلَعَ عَنْهُ، وَمَتَعَلَّقٌ مُنْفَكِّينَ مَحْذُوفٌ دَلٌّ عَلَيْهِ وَصَفُ
الْمُتَحَدِّثِ عَنْهُمْ (الَّذِينَ كَفَرُوا)، أَيْ: عَنْ كُفْرِهِمْ وَتَارِكِينَ لَهُ)، (إِنْفَاكُ): بە مانای
واز لێهێنان و، دەستبەردار بوونەو، (مَطَاوِعُ) ی (فَكَّهُ) یه، جیای کردەو، بـلاوی
کردەو، دەخوارزێتەو بە مانای دەستبەرداری بوو، وازی لێهێنا، ئەوێش کە
وشە ی (إِنْفَاكُ) ی، پێو پە یووست کراو، قرتیزاو، بەلام وەسفی ئەوانە ی
قسەیان لەبارەو دەکری، ئەوانە ی بیروابوون، دە یگە یە نی، واتە: دەستبەرداری
ئەو کوفرە نە دەبوون و واز لێهێنەری ئەو رێچکەو بەرنامانە ی خویان نە دەبوون،
کە بریتی بوون لە ئایین و بەرنامە ی شیوێندراو و تیکدراو کتیبه گۆردراو کانی
خوا، بە نەسبەت خاوەن کتیبان و، بە نەسبەت هاوبەش بوو خوا دانەرەکانیش -کە
ئەوانیش لە ئەسڵدا هەموویان خواناسن، بەلام لە مامەلە لە گەڵ خوادا بە
هەلە داچوون، چونکە هاوبەشیان بوو داناو- واز لێهێنەری هاوبەش بوو خوا دانان
و بـتپەرستیە کە یان نە دەبوون:

(۲) - ﴿حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ﴾ (ئەوانە لەسەر ئەوێ لەسەری بوون دەستبەرداری نە دەبوون
و وازیان لێ نە دەهێنا)، تاکو بە لگە یه کی رۆشنیان بوو نە یهت، (الْبَيِّنَةُ: الْحُجَّةُ الْوَاضِحَةُ
وَالْعَلَامَةُ عَلَى الصِّدْقِ)، (الْبَيِّنَةُ)، واتە: بە لگە یه کی رۆشن و، نیشانە لەسەر راستگویی،
(الْبَيِّنَةُ) (أل) ی ناساندنی لەسەرەو، بوو (عهد)، واتە: تاکو بە لگە رۆشنە کە، کە ئەوان
پێی ئاشنان، بە لگە ی پێخە مەرایە تی، تاکو ئەو یان بوو نە یهت، کە واتە: وشە ی (مِنْ)
بوو روونکردنەو یه، ئەک بوو هەندێک (بعض)، چونکە هەموو ئەوانە ی خاوەن کتیپ
بوون، بیروابوون و بە بیروا دانراون، دوا ی هاتنی پێخە مەری کو تایی، ئە گەر برۆی
پێ نە هێن، خوا ده فەرموی: دەستبەرداری بیرواییه کە یان نە دەبوون، تاکو بە لگە یه کی
رۆشن و ئاشکرایان بوو نە یهت، ئایا ئەو بە لگە روون و ئاشکرایه بریتی بوو لە چی؟

(۳) - ﴿رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ﴾ (پەوانە کراوێک لە خواو (کە موخە مە دە)),

(۴) - ﴿يَتْلُوا صُحُفًا مُّطَهَّرَةً﴾ ﴿۲﴾ فِيهَا كُتُبٌ قِيَمَةٌ ﴿۳﴾، پەرە پاککراوه کانی له هه‌له‌و پهلەو لادان به‌سه‌ردا ده‌خویندنه‌وه، که نووسراوه رێک و راسته‌کانیان گرتوونه خوێان.

که ده‌فه‌رموی: (رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُّطَهَّرَةً)، ئەمه دوو ئەگه‌ری هه‌ن:

یه‌که‌م: یان (رَسُولٌ) جی‌گه‌روه‌ی (الْبَيِّنَةُ) یه، واته: ئەو به‌لگه‌ رو‌شنه‌ بریتی بوو له ره‌وانه‌کراویک له‌ خواوه.

دووهم: یاخود (رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُّطَهَّرَةً)، هه‌ر رسته‌یه‌کی ده‌ستپیکه‌ره‌ بوو روونکردنه‌وه، واته: پێخه‌مبه‌رو ره‌وانه‌کراویک له‌ خواوه که پەرە پاککراوه‌ کانی -پاک له‌ هه‌له‌و که‌م و کو‌ری له‌ ده‌ستپیکه‌یان‌دنی شه‌یتانه‌کان- ئەو په‌رانه‌ی به‌سه‌ردا ده‌خویندنه‌وه که چیان تیدا بوون؟

﴿فِيهَا كُتُبٌ قِيَمَةٌ﴾ ﴿۲﴾، (کُتُبٌ) کو‌ی (کِتَاب) ه، له‌سه‌ر کیشی (فِعَال)، به‌لام به‌ مانای نووسراو (مَكْتُوب) ه، (فِيهَا كُتُبٌ قِيَمَةٌ)، واته: نووسراوه رێک و راسته‌کانیان گرتبوونه خوێان، هه‌روه‌ک چۆن (صُحُفٌ)، کو‌ی (صَحِيفَة) یه، که هه‌ر شتی‌که‌ پان رابخری، به‌لام به‌ مانای په‌رو هه‌ر شتی‌ک تیدا بنووسری، به‌کار‌دی.

(التَّلَاوَةُ: إِعَادَةُ الْكَلَامِ دُونَ زِيَادَةٍ وَلَا نَقْصٍ سَوَاءً كَانَ مَكْتُوبًا أَوْ مَحْفُوظًا)، (تِلَاوَة): بریتی‌ه له‌ دووباره‌کردنه‌وه‌ی قسه‌یه‌ک به‌بێ لێ زیادکردن و لێ که‌م‌کردن، ئنجا چ نووسراو بێ، چ له‌به‌رکراو بێ، هه‌ردووکیان پێیان ده‌گوتری خویندنه‌وه، ئەو ره‌وانکراوه‌ پەرە پاککراوه‌کان، که نووسراوه رێک و راسته‌کانیان گرتبوونه خوێان، تییاندا تۆمارکراوون، به‌سه‌ری‌دا ده‌خویندنه‌وه، مه‌به‌ست له‌ (كُتُبٌ) کو‌ی (کِتَاب) ه، یانی: (مَكْتُوب) نووسراو، مه‌به‌ست پێیان:

أ- به‌شه‌کانی قورئانه.

ب- یاخود سووره‌ته‌کانی قورئانه.

ج- یاخود ئەو حوکم و یاسا به‌ها به‌رزانه‌ن که قورئان گرتوونه‌ی خۆی.

که ده فەرموی: (کُتِبَ قِیمَةٌ)، (القِیمَةُ: المُسْتَقِیمَةُ أی: شَدِیدَةُ الْقِیَامِ الَّذِي هُوَ هُنَا مَجَازٌ فِي الْكَمَالِ وَالصَّوَابِ)، (قِیم) بە مانای سەرپەرشتییکار، پڕژگهی زیدەرۆییە لە (قَائِم)، واتە: سەرپەرشتیارو (قِیمَةُ) ش، یانی: زۆر سەرپەرشتیار، که لێرەدا مەجازە بۆ تیرو تەواویی و پێک و راستیی، که واتە: هەم خاوەن کتیبەکان، هەم هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، واتە: تیکرای ئەهلی کوفر چ ئەوانە ی ئاشنای کتیبەکانی خوا بوون، چ ئەوانە ی نا ئاشنا بوون بە کتیبەکانی خوا، هەموویان چاوەڕێ بوون پیڤەمبەری کۆتایی ﷺ بۆ، تاکو دەستبەرداری ئەوە بن که خۆیان لە سەری، دەیانزانی لادان و گوێران و لەبەرچوونەووە ... هتدی، تیدا کراوە بە نەسبەت کتیبی خاوەن کتیبەکانەو، بە نەسبەت هاوبەش بۆ خوا دانەرەکانیشەو، دیارە ئەوانەیان که عەقڵ و ویژدانئیکی زیندوویان هەبوو، دەیانزانی ئەوان لە سەر پێهەکی هەلەن و، چاوەڕێ بوون پیڤەمبەری کۆتایی ﷺ بۆ، ئەو بەلگە پۆشن و ئاشکرایەیان لە خواوە بۆ بۆ، که بریتی بوو لە پەوانە کراویک لە خواوە، لاپەرە پاککراوەکانی بە سەردا دەخویندەو، که نووسراوە پێک و راستەکانیان گرتبوونە خۆیان.

(٦)- ﴿وَمَا نَفَرَقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَةُ﴾، ئەوانەش که کتیبیان پێدراوو پەرتەوازه نەبوون، مەگەر دوا ی ئەوێ بەلگە پۆشنەکیان بۆ هات، پیشی فەرمووی: (لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ)، ئەوانە ی بیروابوون لە خاوەن کتیبان و هاوبەش بۆ خاوەنەران دەستبەردارنەدەبوون (هە ی پێچکەو بەرنامەکانیان)، هەتا بەلگە ی پۆشنیان بۆ نەیت، لێرەش دەفەرموی: (وَمَا نَفَرَقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَةُ)، ئەوانە ی کتیبیان پێدراوو پەرتەوازه نەبوون، مەگەر دوا ی ئەوێ بەلگە پۆشنەکیان بۆ هات، (ئەویش پیڤەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ و ئەو قورئانەیه که دابەزێندراو تە سەری، واتە: لە جیاتی ئەوێ لە دەوری ئەو بەلگە پۆشنە کۆبنەو، که پیڤەمبەری کۆتاییه و ﷺ پەيامی کۆتایی خۆی پێدا نێردراو، دوا فەرمايشتی خۆی بۆ سەر دابەزێندراو، لە جیاتی ئەوێ لە دەوری کۆبنەو، بە پیچەوانەو لە دەوری پڕژان، که میکیان برۆیان پێهێناو، زۆریان

هەر لەسەر پێچکەو بەرنامەکانی خۆیان مانەو، لە دەوری کتێبە گوێردراوەکانی خۆیان مانەو، لەبەرچی؟ چونکە:

أ- بەزم و بازارپێکیان لەسەر ئەو بناغەیە سازکردبوو، ئامادە نەبوون دەستبەرداری ئەو بەرژەووەندییە حەرەم و بەزم و بازارەیی خۆیان بن.

ب- هەیانبوو حەسەدی هەبوو بەرانبەر بە پیغەمبەری کۆتایی ﷺ، یاخود بەرانبەر بەنەتەووی عەرەب بە گشتیی.

ج- هەیانبوو چاوەڕوانی ئەووی کردووە ئەو پیغەمبەرە لە خۆیان بێ، کە جوولەکەکان بوون.

د- هەشبوو بەهەڵدا چوووە وەک نەصرانییەکان و پێیان وابوو عیسا پیغەمبەری کۆتایی خواوە، لە کۆتایی پۆژگاردای بەس ئەو دی، نەیان دەزانی کە لە پیش ئەودا پیغەمبەری کۆتایی ﷺ دی، ئنجا عیسا ﷺ پیش هاتنی ئاخیر زەمان، جاریکی دیکە دی، بەلام کە دیتیش هەر لەسەر ئەو رێبازە دەبێ کە پیغەمبەری کۆتایی ﷺ هیناویەتی.

واتایەکی دیکە ئێمە ئایەتە ئەوویە کە مەبەست لە (أَلَيْسَ)، پیغەمبەری کۆتایی ﷺ نیە، بەلکو مەبەست پێی عیساو ئینجیلەکیەتی و، موەجیزەکانی. (إبن عاشور) وای لێکداوەتەو دەلی:

ئەوانە کتێبیان پێدراوو تەنیا دواي ئەووی بەلگە ڕۆشنەکیان بو هات، پەرژان، بەلگە ڕۆشنەکەش مەبەست پێی عیسا ﷺ ئەوانەش کە کتێبیان پێدراو مەبەست پێیان جوولەکەکان، کە دواي ئەووی بەلگە ڕۆشنەکیان بو هات کە عیساوە، ئینجیلەکیەتی و، پەيام و بەرنامەکیەتی، لە دەوری پەرژان، بەس کەمیکیان پروایان پێهینا و بونە شوێنکەوتوووی عیسا و نەصرانی، هەلبەتە دواي ئەوانیش زۆربەیان بە لاپێدابران، بەلام هەر ئەو کاتەش زۆربەیی جوولەکەکان پروایان پێ نەهینا.

بێگومانیش رای زۆربهی زانایان و زۆربهی ڕوونکەرەوانی قورئان راستەر، که مه‌به‌ست له (أَلَيْسَ)، هه‌مان (أَلَيْسَ)ی پێشیه، به‌لگه‌ ڕۆشنه‌که که پێغه‌مبه‌ری که له‌ خواوه، په‌ره‌ پاک‌کراوه‌کانیان به‌سه‌ردا ده‌خوێنته‌وه، که کتیب و یاسا ڕێک و راسته‌کانیان گرتوونه‌ خوێان، پێغه‌مبه‌ره‌که موحه‌ممه‌ده (ﷺ)، ئه‌وه‌ش که به‌سه‌ریاندا ده‌خوێنیته‌وه قورئانه.

لێره خوا (ﷻ) وه‌لامی پرسیارێک ده‌داته‌وه: ئایا ئه‌وانه‌ بۆچی له‌ ده‌وری پێغه‌مبه‌ری کو‌تایی (ﷺ) پڕژان و بلاو بوون، له‌جیاتێ ئه‌وه‌ی له‌ ده‌وری کو‌بنه‌وه؟ ئایا له‌به‌ر ئه‌وه‌بوو که که‌م و کو‌ریی و نو‌قسانییه‌ک له‌و په‌یام و به‌رنامه‌ی پێغه‌مبه‌ری کو‌تاییدا هه‌بی؟

یان ئایا له‌ویدا فه‌رمانی‌کیان پێکرا‌بوو -له‌و به‌لگه‌ ڕۆشنه‌دا که پێغه‌مبه‌ری کو‌تایی (ﷺ) هه‌یناویه‌تی- که له‌ توانایاندا نه‌بی؟
خوای په‌نه‌انزان ده‌فه‌رمو‌ی:

(۷)- ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ﴾، فه‌رمانیشیان پێنه‌کرا‌بوو مه‌گه‌ر به‌وه‌ی به‌ندایه‌تی بۆ خوا بکه‌ن، ملکه‌چی خۆیان بۆ ساغ بکه‌نه‌وه‌و، بێ خه‌ته‌ی بکه‌ن، له‌ حالێکدا که پاک و لاده‌رن له‌ ناهه‌ق به‌ره‌و هه‌ق، (الدِّينَ) لێره‌دا به‌ مانای (طاعة)، واته: ملکه‌چی خۆیان بۆ خوا ساغ بکه‌نه‌وه‌و خه‌ته‌ی پێوه نه‌هێلن، (مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ)، واته: ساغکه‌ره‌وه‌ی ملکه‌چییه‌که‌یان بن بۆ وی.

(إِخْلَاص) یش بریتیه له‌ ساغکردنه‌وه‌و بژارکردن، ته‌نیا به‌وه‌ فه‌رمانیان پێکرا‌بوو، لێره‌دا ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾، (وَمَا أُمِرُوا) جێداری بکه‌ر (نائب فاعل) هه‌که‌ی، قرتیندراوه، واته: (وَمَا أُمِرُوا بِشَيْءٍ إِلَّا بِأَن يَعْبُدُوا اللَّهَ)، (بۆیه قرتیندراوه تاكو گشتی بێ)، یانی: به‌هیچ شتێک فه‌رمانیان پێ نه‌کرا‌بوو، مه‌گه‌ر به‌وه‌ی به‌ندایه‌تی بۆ خوا بکه‌ن و خواپه‌رستن، (مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ) ساغکه‌ره‌وه‌ی ملکه‌چی خۆیان بن بۆی، (حُنَفَاءَ) کو‌ی (حَنِيفَ) ه، که نازناوی

کەسیکەو، سیفەتی کەسیکە، خوادەپەرستی بێ ئەوەی هاوبەشی بۆ دابنێ، وشە (حَنِيفٌ) لە بنچینەدا: (الْمَائِلُ: مِنَ الْبَاطِلِ إِلَى الْحَقِّ)، (حَنِيفٌ): کەسیکە لە باتیلەو لایدابی بەرەو هەق.

پێغەمبەر ئیبراھیم (عليه الصلاة السلام) بۆیە بە حەنیف ناوبراوە، چونکە کاتی خۆی هەرچی بیرو پرۆای پۆژگاری خۆی بوو، چ بیرو پرۆای ئەوانە ی خۆریان پەرستو، یان مانگیان پەرستو، یان ئەستێرەکانیان پەرستوون، یان دارو بەردیان پەرستوون، یان کەسەکانیان پەرستوون، دەستبەرداری هەموو ئەو بیرو موعتەقەدانە بوو، هەموو ئەو پووجییە وازلێھێناوە گەراوەتەو بۆ ئەنیا خواپەرستی، بۆیە کاتی خۆی بە ئیبراھیمیان گوتو: (حَنِيفٌ)، واتە: لادەر، چونکە لەبیرو پرۆای پووجی خەڵکی پۆژگاری خۆی بە هەموو جۆرەکانیانەو لایداوە بەرەو ئەنیا خواپەرستی، بۆیە بە لادەریان داناو، بەلام لادەر لە باتیلەو بەرەو لای هەق.

(حُفَاءٌ) کۆی (حَنِيفٌ)ە، واتە: بە جۆریک خواپەرستن، کە لابدن لە هەرچی پووجی و بەتالی هەیه، کە کاتی خۆی لەسەری بوون، پێش هاتنی پێغەمبەری کۆتایی ﷺ، بێنە سەر ئەو راستە ڕێیە پێغەمبەری کۆتایی ﷺ هێناویەتی، کە ئەنیا خواپەرستیەو شوێنێ هەلگرتنی پێغەمبەری خواپەرستی ﷺ.

۸- ﴿وَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَآتُوا الزَّكٰوةَ﴾، هەروەها فرمانیشیان بەو پیکرابو نوێژ بەرپا بکەن و زەکاتیش بدەن.

ئەمانە دوو پایە گەورەکە دینداریین، پایە ڕووحی و پایە ماددی، هەقی خواو هەقی خەڵک.

۹- ﴿وَذٰلِكَ دِيْنُ الْقِيَمَةِ﴾، ئانەوێش ئایینی ئۆممەتێکی ڕێک و راستە، یاخود: ئایینی کتیبە ڕێک و راستەکانە کە لە پەرە پاکەکانی پێغەمبەری کۆتایی ﷺ دان، (الْقِيَمَةُ) یانی: (الشَّيْءُ الْبَارِعُ)، یەکجار زۆر ڕێک و راست و بێ گرت و گۆل.

سەئی کورته سهرنج

سەرنجی یەكەم:

خوایا ئە ئایەتی یەكەمدا باسی خاوەن کتیبانی کرد لەگەڵ هاوبەش بوو خوا دانەرەن، کە ئەوانە دەستبەرداری ئەوەی خۆیان لەسەری بوون، نەدەبوون تاكو بەلگە ی پۆشانیان بوو نەیت، پەوانە کراویك لە خواوە پەره پاککراوەکانیان بەسەردا بخوینیتەوه، کە نووسراوه پیک و راستەکانیان تێدان، بەلام دوا یی لە پەرتەوازه بوونیاندا، تەنیا باسی ئەوانە دەکات کە کتیبیان پێدراوه!

هی پێشێ فەرموویەتی: (مَنْ أَهْلُ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ)، بەلام لێره دەفەرموو: (وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ)، ئەگەر سەرنج بەدەین وهك پێشتریش باسمان کرد، لەو شوێنانەدا کە خوا ﷻ دەیهوێ: جۆولهکەو نەصرانییهکان و خاوەن کتیبەکانی دیکە ی، کە خۆیان بە شوێنکەوتوو کتیبە ئاسمانییهکان دەزانن، دلیان رابگرێ، بە خاوەن کتیب (أَهْلُ الْكِتَابِ) ناویان دێنێ، بەلام لە کاتیکدا پەخنەو سەرزەنشتیان ئاراستە دەکات، بە: (أُوتُوا الْكِتَابَ) کتیب پێدراوان، ناویان دێنێ، بوو غوونە:

أ- لە سوورەتی (النساء) دا، خوا دەفەرموو: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ ءَامِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا﴾ ٤٧، واتە: ئە ی ئەوانە ی کتیبان پێدراوه! برۆایینن، بەو هەقە ی دامانبەزاندوه، بەراستدانەری ئەوهیه کە لەگەڵتانە، بەر لەوه ی رۆوانیک هەلگیرینەوه بەرهو دوا، یاخود نەفرینیان لی بکهین، وهك چۆن نەفرینمان لە هاوێلانی شەممە کرد.

أ- هەر وهه دەفەرموو: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ﴾ ٢٣ آل عمران، ئایا سەرنجی ئەوانە نادە ی کە بەشیک لە کتیبیان پێدراوه!

به لām له کاتیکدا بانگ بکریڼ بۆ وتووێژ، که ده بـی دلیان رابگری، ههر له سووره تی (آل عمران) دا، خوا ده فهرموئ: ﴿قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ تَعٰلَوْا اِلٰی کَلِمَةٍ سَوّٰمٍ بَيْنِنَا وَبَيْنَکُمْ﴾ (٦٤)، واته: بـی: ئه ی خاوهن کتیبه کان! وهرن بۆ وشه یه ک که یه کسانه له ئیوان ئیمه و ئیوه دا.

ب- ههروهها ههر له سووره تی (آل عمران) دا، خوا ی پهروهردگار ده فهرموئ: ﴿مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اُمَّةٌ قٰیِمَةٌ يَتْلُوْنَ اٰیٰتِ اللّٰهِ اٰنَاةً اَلّٰیْلٍ وَهُمْ يَسْجُدُوْنَ﴾ (١١٣)، له خاوهن کتیبان، کۆمه لیک هه ن راوه ستاون - له سه ره ق- له کاتی شهودا ئایه ته کانی خوا ده خویننه وه و ئه وان کړنووش ده بن.

ئه وه له حالیکدا که خوا ی به رز بیهوئ دلیان رابگری، یان سه رنجیان را بکیشی، به لām له کاتیک کاتی سه رزه نشت و په خنه لیگرتندا، به (الَّذِیْنَ اُوْتُوْا الْكِتٰبَ) ناویان هیندراوه.

لیره ش ده فهرموئ، (وَمَا نَفَرَقَ الَّذِیْنَ اُوْتُوْا الْكِتٰبَ)، به: (اُوْتُوْا الْكِتٰبَ) کتیب پیدراوان، ناوی هیان.

ئجنا پرسیار ده کری: بۆچی پیشی باسی هه ردووکیان ده کا، کتیب پیدراوان و هاوبه ش بۆ خوادانه ران، به لām لیره ته نیا باسی کتیب پیدراوانه و ده فهرموئ: (وَمَا نَفَرَقَ الَّذِیْنَ اُوْتُوْا الْكِتٰبَ)؟

وه لāmه که ی ئه وه یه:

له به رئه وه ی پرژان و په رته وازه بوونی کتیب پیدراوان له دهووری پیغه مبه ری کۆتایی ﷺ، زۆر ناشیرینتره له هی هاوبه ش بۆ خوا دانه ره کان، که شاره زای کتیبه خوا یه کان نه بوون، ئه و موژدانه ی له ته وپات و ئینجیلدا دراوان، که پیغه مبه ری کۆتایی ﷺ دی و ناوی ته حمه ده، ئه وان به وه شاره زا نه بوون و، ههر به گشتی چاوه ری بوون پیغه مبه ری ک بی.

سەرنجی دووهم:

کە دەفەرموی: (مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ)، ئەمە دوو واتای هەن، یەكەم: ملکه چیی
خۆیان بۆخوا ساغ بکەنەوهو خلتە ی پێوه نەهێلن، وهك شیرك و جگه له خوا
پێ مه بهست بوون (ریاء).

یاخود (مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ) واتە: خۆیان ساغبکەنەوه له ملکه چیییدا بۆ خوا
خلتە به خۆیانەوه نەهێلن.

سەرنجی سێهەم:

کە دەفەرموی: (وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ)، به (وَذَلِكَ) که ناوی ئاماژەیه بۆ دوور،
دەگوتری: (هَذَا، ذَلِكَ، ذَلِكَ)، (ذَلِكَ) یانی: ئەمە، ئەوه، ههوه، بۆیهش به ئاماژە ی
بۆ دوور هیناویهتی، تاكو ههست بکری به پله ی بهرزو بالا و، دووری ئەو جۆره
دیندارییه پێك و راسته، (وَذَلِكَ) ئا ئەوه ی باسکرا، که بریتیه له بهندایهتی ی
کردن بۆ خوا به ساغی و، به لادانهوه له ههرجی پووچی و بهتال ههیهو،
به رهو لای ههق گه رانهوه، پاشان نوێژ بهرپاکردن و زهکات دان، ئا ئەوه ئایین و
دیندارییه کی ههتا بلێی پێك و راست و پاک و چاکه.

مهسه له ی دووهم:

باسی سه ره نجامی هه ره خراپی بی پروایان له خاوهن کتیب و هاوبهش دانه ران، که ناگری دۆزه خه و به هه می شه ی تیدا ده میننه وه، نه وانیش خراپترین دروستکراوانی خوان، هه روه ها بر وادارانی کردار باشیش باشتین دروستکراوانی خوان، جیگیان باخه هه می شه ی و نه پراوه کانه، خوا لیان پازیه و نه وانیش له خوا پازین، نه وهش پاداشتی هه ره که سی که سام و هه یه تی هه بی به رانه به ره به خوا ﷺ:

خو ده فره مو: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ۖ﴾ (۶) ﴿إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ۖ﴾ (۷) ﴿جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ﴾ (۸)

شیکردنه وه ی ئه م ئایه تانه، له هه شت برگه دا

(۱) - ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا﴾ به دنیای ته وانه ی بی پروا بوون له خاوهن کتیبان و له هاوبهش بو خوا دانه ران، له ناگری دۆزه خدان، به هه می شه ی تیدا ده میننه وه، لیره دا خوا ﷺ (إن) ی خستوته سه ره تای ئه م رسته یه، که بو جه ختکردنه وه و دلیا کردنه وه یه، ئه مهش بو هه لوه شانده وه ی لافلیدانی خاوهن کتیه کان که ده یانگوت: ئیمه ناسووتینرین و، سزا نادرین و، ته گهر سزاش بدرین، که مئیک سزا ده درین، به تاییه تی جووله که کان ئه و پروا گه ندانه یان ده کردن، هه روه ها نه صرانییه کانیش، وه که له سووره تی (المائدة) دا، خوا ﷺ به نسه ت هه ردووکیانه وه ده فره مو: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبُّوا قُلَّ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ﴾ (۱۸) جووله که کان و نه صرانییه کان گوئیان: ئیمه خو شه ویستان و کوپانی خوائن، (خوا ده فره مو: بلی: ته دی بوچی

بەھۆی گوناھە کانتانەوہ سزاتان دەدا؟ (وەك له كتیبه کانی خۆتاندا هەیه)، بەلکو تێوەش بەشەرن، مەروڤن، وەك ئەو مەروڤانە ی خوا دروستیکردوون.

لێرەش کە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ﴾ وشە ی (مَنْ)، بۆ ڕوونکردنەوہیە، نەك بۆ هەندیک، چونکە ئەوانە ی بێپروان لە خاوەن کتیبان، هەموو ئەوانە ی خاوەن کتیب بوون، هەروەها هەموو ئەوانە ی هاوبەش بۆ خوا دانەر بوون، هەموویان بێپروان، نەك هەندیکیان بپروادار بن، کەواتە: (مَنْ)، بۆ بەشکردن (تَبْعِيض) نیە، بەلکو بۆ ڕوونکردنەوہیە، وەك یەکیك تری کرپوہ دەلی: (اِشْتَرَيْتُ كَيْلَوِيًّا عِنْبًا) کیلۆیەك تریم کړی و، تۆش دەچی هەر لە جوړی ئەو تریە ئەو دەکړی، دەلی: (وَأَنَا اِشْتَرَيْتُ مِنْهُ كَيْلَوِيًّا)، منیش لەو تریە کیلۆیەکم کړی، بېگومان (مِنْهُ) بۆ بەشکردن (تَبْعِيض) نیە، چونکە ئەو کیلۆ تریە ی تۆ لە کیلۆ تریە کە ی وی جیانەبۆتەوہ، بەلکو هەر لە جوړی ئەوہو (مَنْ) بۆ ڕوونکردنەوہیە، واتە: هەر لەو جوړە.

۲- ﴿أُولَٰئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ﴾، بە دلنای ئەوانە خراپترینی دروستکراوانی خوان، (نَافِع و ابْن دُكَّان)، لە (ابْن عَامِر) هەو، تەنیا ئەوان خۆیندووینانەتەوہ: (أُولَٰئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ)، هەم لێرە هەم لە نایەتەکە ی دوایی دا، بەلام (الْبَرِيَّةِ) هەموو قورئانخوینەکان وایان خۆیندۆتەوہ، (شَرُّ الْبَرِيَّةِ): (شَرُّ الْخَلِيقَةِ مِنْ بَرٍّ أَلَلَهُ الْخَلْقَ: صَوْرَهُمْ)، (شَرُّ الْبَرِيَّةِ)، واتە: خراپترینی دروستکراوان، لە چییەوہ هاتوہ؟ (مِنْ بَرٍّ أَلَلَهُ الْخَلْقَ: أَيْ صَوْرَهُمْ)، واتە: خوا دروستکراوہ کانی وینە کێشان، هەندیکیش گوتووینانە: (الْبَرِيَّةِ) لەوہوہ هاتوہ کە (خَلَقَ اللَّهُ الْخَلْقَ مِنَ الْبَرِّ أَيْ: تُرَابٍ)، (تُرَابٍ) بەمانای گۆ دێ، بەلام ئەم مانایە ریکترە، چونکە جند لە گۆ دروست نەکراون و، فریشتەکانیش لە ڕووناکیی دروستکراون، وەك لە فرمایشتی پیغەمبەردا ﷺ هاتوہ، بەلام بێپروایان لە هەموو دروستکراوانی خوا خراپترن، ئنجا لە هەرشێک دروستکرا بن، وەك لە سوورەتی (الأنفال) یشدا، خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ ۵۵، واتە: بە دلنای خراپترین بێپروایان لە لای خوا، ئەوانەن کە بێپروان، (خراپترین ژيانداران)، چونکە ئەوانە بپروانەین.

ئەو بە نەسبەت بېرپروایانەو لە خاوەن کەتیبان و هاوبەش بۆ خوا دانەرەن.

(۳) - ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ﴾، بە دلتیایی ئەوانە ی برپریان هیناوەو کردەو بەشەکانیان ئەنجامداون، ئا ئەوانە باشترینی دروستکراوان، (خَيْرُ الْبَرِيَّةِ: أَيُّ أَفْضَلُ الْخَلْقِ)، باشترینی دروستکراوان (ی خوا ﷻ).

(۴) - ﴿جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٍ﴾، پاداشتیان لە لای پەرورەدگاریان باخە هەمیشەییەکان، (جَزَاؤُهُمْ) پاداشتیان، (عِنْدَ رَبِّهِمْ)، (عِنْدَ) تێخراو (ظَرْف)ەو، ئاماژە بە بۆ ئەو ی پاداشتەکە زۆر مەزنەو، لە نیزیك خۆی پەرورەدگارە، خۆی بێ وینە لە خزمەت خۆیدا دایاندەن، (جَنَّاتٌ عَدْنٍ)، (جَنَّاتٌ) کۆی (جَنَّةٌ)یە، واتە: باخ، (عَدْنٍ: عَدَنٌ بِلْمَكَانٍ أَيْ: أَقَامَ)، لە شوینەکە دا نیشتەجێ بوو، (عَدْنٍ) چاوە بە مانای نیشتەجێبوون، یانی: لە باخە هەمیشەییە نەبراوکان دا نیشتەجێن.

(۵) - ﴿تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، ڕووباریان بە ژێر دادەپۆن، یانی: باخەکان ڕووبار بە ژێر دارو درەختەکانیاندا دەپۆن، جۆگەو جۆباریان بە ژێر دادەپۆن.

(۶) - ﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾، بە بێ کۆتایی تێیاندا هەر ماو دەبن، (خَالِدِينَ فِيهَا)، واتە: هەرماو دەبن لەو باخانەدا، (أَبَدًا)، بەبێ کۆتایی، ئەمە وەصفی چەسپاوو هەمیشەیی جیگاو ڕیگای برپوادارانە، کە خوا لە پۆژی دوایدا بۆ دۆستەکانی خۆی کە برپواداران ئامادە ی کردو، کە باخەکان و ڕووباریان بە ژێردا دەپۆن و بە هەمیشەیی تێیاندا دەمیننەو و لێیان ناچنە دەری، چونکە سرووشتی هەموو مڕۆڤەکان وایە کە یفیان بە باخ دی، کە یفیان بە ڕووبارو کانیوو سەرچاو دی، کە یفیان بە هەمیشە مانەو دی، کە یفیان بە گۆل و گۆلزار دی، کە یفیان بە سیبەر و شوینی پشوودان و خۆشی دی، کە یفیان بە میو و خواردن و خواردنەو خۆش و بە چێژەکان دی، تا کۆتایی هەموو ئەو نازو نەعمەتانە ی دیکە، کە خوا بۆ بەهەشتییەکان بای کردوون.

(۷) - ﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾، خوا لەوان رازیو ئەوانیش لەو رازیین، (أَي: رَضِيَهُمْ وَأَرْضَاهُمْ)، خوا لێیان رازیو، رازیشی کردوون.

۸- ﴿ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ﴾، ئەو ەش بۆ كەسكە سام لە پەرەردگاری بكات، (ذَلِكَ)، ديسان بە ناوی ئاماژەى دوور ەاتو، لەبەرچى؟ (لِعَلُّوْ الْمَرْتَبَةِ وَبُعْدِ الْمَنْزِلَةِ)، لەبەر بەرزى پىگەو دوورى ئەو پلەيەى بەوان دراو، كە يەكجار بەرزو يەكجار دوورە، كە دەفەرموى: (ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ)، واتە: ئەو پاداشتەى باسكرا بۆ كەسكە سام و ەيەتەى بەرانبەر بە پەرەردگارى ەبى، (خَوْفٌ وَ خَشْيَةٌ)، جياوازيەكەيان ئەو ەيە (خَوْف): برىتە لە ترسان، بەلام (خَشْيَةٌ): برىتە لە سام لىكردن و ەيەت لىكردن لەبەر بە مەزنگرتن.

لە كۆتايى ئەم دەرسەماندا سەرەتا فەرموودەيەك دىنين لەبارەى كۆى ئەم سوورەتە موبارەكەو، دوايش چوار سەرنجى گرنگى زانايان دەخەينەرۆو:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِأَيُّ بَنِ كَعْبٍ: إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي أَنْ أَقْرَأَ عَلَيْكَ (لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ)، قَالَ: وَسَمَّائِي لَكَ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَبَكَى (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ: ۳۸۰۸، ومسلم: ۷۹۹، والنسائي: ۷۱۱).

واتە: ئەنەس (خوا لى پازى بى) دەگىرپتەو دەلى: پىغەمبەرى خوا ﷺ بە ئوبەيى كورى كەبى فەرموو: خوا فەرمانى پىكردووم سوورەتى: ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ﴾ ①، [تاكو ئايەتى كۆتايى] بەسەر تۆدا بخوینمەو، ئەویش گوتى: ناوى منىشى بۆ تۆ ەينا؟ پىغەمبەر ﷺ فەرمووى: بەلى، ئىدى ئوبەيى كورى كەب گرىا، ەقىشى بوو بەگرىي، كە خوا ناوى بەيئى و فەرمان بە پىغەمبەرى خاتەم ﷺ بكات، ئەو سوورەتەى بەسەردا بخوینتەو.

چوار سہرنجی گرنگ

سہرنجی یہ کہم:

پیشہوا (فَخَرَّالَّذِينَ الرَّازِي)، له ته فسیرہ کہی خویدا قسہ یہ کی جوان دہکات، دہلئی: (اعْلَمْ أَنَّ الْعَبْدَ مُرَكَّبٌ مِنْ جَسَدٍ وَرُوحٍ، فَجَنَّةُ الْجَسَدِ هِيَ الْمُوصُوفَةُ فِي الْقُرْآنِ، وَجَنَّةُ الرُّوحِ هِيَ رِضَا الرَّبِّ، وَالْأَوَّلَى مَبْدَأُ أَمْرِهِ، وَالثَّانِيَةُ مُنْتَهَى أَمْرِهِ)، واتہ: بزانه کہ بہندہ (مرؤف) پیکھاتوہ له جہستہو له پرووح، نجا بہہشتی جہستہ ئہوہیہ کہ له قورئاندا باسکراوہ، بہلام بہہشتی پرووح بریتیہ له رازیوونی پەرہردگار، بہہشتی یہ کہم سہرہتای کارہکیہتی و، بہہشتی دووہم کوٹایی کاری خوای بہرزی مہزنہ.

سہرنجی دووہم:

خاوەنی ته فسیری (الْبَحْرُ الْمَدِيدُ فِي تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ)، چہند قسہ یہ کہ له لیکدانہوہ و مانای ئہو ئایہ تانہدا له ته فسیرہ کہیدا^(۱) دینئی، دہلئی: (قَالَ بَعْضُهُم: الْمَلَائِكَةُ عَقْلٌ بِلَا شَهْوَةٍ، وَالْبَهَائِمُ شَهْوَةٌ، بِلَا عَقْلٍ، وَالْأَدَمِيُّ فِيهِ عَقْلٌ وَشَهْوَةٌ، فَمَنْ غَلَبَ عَقْلُهُ عَلَى شَهْوَتِهِ، كَانَ كَالْمَلَائِكَةِ أَوْ أَفْضَلَ، وَمَنْ غَلَبَتْ شَهْوَتُهُ عَلَى عَقْلِهِ، كَانَ كَالْبَهَائِمِ أَوْ أَضَلَّ)، واتہ: فریشتہکان عہقلن، بہبی ئارہزوو و، ئازہلہکان ئارہزوون بہبی عہقل، مرؤف ہہم عہقلی ہہیہ، ہہم ئارہزوو، نجا ہہر کہسیک عہقلہ کہی بہسہر ئارہزووہ کہیدا زالبی وہک فریشتان، یان چاکتریشہ لہوان، ہہر کہسیکیش ئارہزووہ کہی بہسہر عہقلہ کہیدا زالبی وہک ئازہلانہ، یان گومپاتریشہ.

سەرئنجی سییه م:

ئەوێش قسەى هەندێك لە زانایانە:

(الإِخْلَاصُ ثَلَاثُ دَرَجَاتٍ: الْأُولَى: أَنْ يَعْبُدَ اللَّهَ لِيَطْلُبَ غَرَضٍ دُنْيَوِيٍّ أَوْ أُخْرَوِيٍّ مِنْ غَيْرِ مَلَاحَظَةٍ أَحَدٍ مِنَ الْخَلْقِ، وَالثَّانِيَّةُ: أَنْ يَعْبُدَ اللَّهَ لِيَطْلُبَ الْآخِرَةَ فَقَطْ، وَالثَّالِثَةُ: أَنْ يَعْبُدَ اللَّهَ عُبُودِيَّةً وَمَحَبَّةً)، واتە: خۆ ساغکردنەوێ، (کردەوێ ساغکردنەوێ بۆ خوا) سێ پلەى هەن:

۱- کە مەرووف خوا بپەرستێ بۆ داواکردنی ئامانجێکی دنیاى یاخود دواڕۆژی، بەلام بەبێ ڕەچاوکردنی هێچکەس (لە دروستکراوەکان و تەنیا مەبەستى خوا بێ).

۲- پلەى دووهمى ئیخلاص ئەوێهە کە مەرووف خوا بپەرستێ، تەنیا بۆ وەدەست هێنانى ڕۆژی دواى.

۳- پلەى سێیه م و هەرە بەرزى ئیخلاص ئەوێهە کە مەرووف خوا بپەرستێ، تەنیا وەك بەندایەتیی و خۆشویستنى خوا، بەبێ لەبەرچاو گرتنى دنیاو دواڕۆژ.

سەرئنجی چوارەم:

هەندێك لە زانایان گوتووینە: (الْأَعْمَالُ ثَلَاثَةٌ أَنْوَاعٍ: مَأْمُورَاتٍ، وَمَنْهِيَّاتٍ، وَمُبَاهَاَتٍ، فَالْمَأْمُورَاتُ: الْإِخْلَاصُ فِيهَا، خُلُوصُ النِّيَّةِ لِرُوحِ اللَّهِ بِلا شَوْبٍ، وَالْمَنْهِيَّاتُ: تَرْكُهَا دُونَ نِيَّةٍ، خُرُوجُ عَنِ الْعَهْدَةِ وَلَا أَجَرَ لَهُ، وَبِالنِّيَّةِ مُثَابٌ عَلَيْهَا، وَالْمُبَاهَاَتُ: فِعْلُهَا بِلا نِيَّةٍ لَا أَجَرَ لَهُ فِيهَا، وَبِالنِّيَّةِ مَاجُورٌ مُثَابٌ)، واتە: کردەوێهەکان سێ جورن: فەرمان پێکراوەکان و، قەدەغەکراوەکان و، ڕەواکراوەکان، فەرمان پێکراوەکان و ئەرکەکان، خۆ ساغکردنەوێ بۆ خوا تێیاندا ئەوێهە کە نیازو هاندەرەکە، تەنیا ئەوێهە بێ ڕووی خواو ڕەزامەندیی خواى پێ بپێ، بێ ئەوێهە هێچ خلتەى تێدا بێ، ئەوچار پاداشتی دەبێ، قەدەغەکراوەکانیش واز لێهێنانیان بەبێ نیت، بێگومان کاریکی باشە، بەلام پاداشتی نیە، بەلام واز لێهێنانى گوناھەکان بە مەبەستەوێ بۆ

ئەوێ خوا لێی رازی بێ، پاداشتی لەسەرە، رەواکراوەکانیش ئەنجامدانیان بەبێ نەت هیچ پاداشتیان لەسەر نیە، (کەسێک نان دەخوات، خۆی دەشوات، وەرزش دەکات، کاسبیەکی دەکات، بەلام هیچ نەتێ نیە خوا لە خۆی رازی بکات، ئەوێ شتیکی رەواوە کردووێتی و تەواو)، بەلام بە نەتەوێ پاداشتی هەیە، (کەسێک لەگەڵ کەسێکدا تەوقە دەکات، یان لەگەڵ کەسێکدا پروی خۆشەو قسەێ خۆشە، یان دەچێ کاسبی حەلال دەکات، یان کەسێک سەر خەوێک دەشکێنێ بۆ ئەوێ جەستەێ بەهێز بێ، تاکو دوایی باشتەر بتوانێ ئەرکە شەرعییەکانی جێبەجێ بکات، بێگومان لەسەر هەموو ئەو کردەوێ لە ئەسڵدا رەوايانە، پاداشتی هەیە)، وەک پیغەمبەری خوا ﷺ، لە فەرماشتیکدا بە هاوێلانی فەرموو:

اَوْفِي بُضْعٍ أَحَدِكُمْ صَدَقَةً، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَيَّانِي أَحَدُنَا شَهْوَتُهُ وَيَكُونُ لَهُ فِيهَا أَجْرٌ؟ فَقَالَ: أَرَأَيْتُمْ لَوْ وَضَعَهَا فِي الْحَرَامِ، أَلَيْسَ كَانَ يَكُونُ عَلَيْهِ وَزْرٌ أَوْ الْوِزْرُ؟ قَالُوا: بَلَى، قَالَ: فَكَذَلِكَ إِذَا وَضَعَهَا فِي الْحَلَالِ يَكُونُ لَهُ الْأَجْرُ { (أخرجه مسلم: ۱۰۰۶)، واتە: یەکیک لە ئێوێ کە لەگەڵ هاوسەریدا جووت دەبێ، پاداشتی هەیە، گوتیان: ئەو پیغەمبەری خوا! ئایا یەکیک لە ئێمە ئارەزووی خۆی جێبەجێ دەکات و پاداشتی دەبێ؟ فەرمووی: ئایا ئەگەر ئارەزووەکەێ لە حەرەمدا دابنێ، گوناھی ناگات؟ گوتیان: بێ، فەرمووی: ئەگەر لە شوێنی خۆیدا دایبنێ -بە نەتەوێ-، بێگومان ئەوێ پاداشتی دەبێ.

خوا بەبەزەیی و بەخششی بێ سنووری خۆی لەو کەسانەمان بگێڕێ، لە جێبەجێکردنی ئەرکەکان و، واز لێ هێنایی گوناھەکان و، لە مومارەسەکردنی شتە رەواو حەلالەکان لە هەموویدا نیازو مەبەستمان ئەوێ بێ خوامان لێ پازیی بێ، بۆ ئەوێ لە هەموویاندا تووشی پاداشتی شایستە بێن.

لێرەشدا کۆتایی بەتەفسیری سوورەتی (البیئە)، دێنین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تەفسیری سوورەتی

الْبُرْجَةِ



دەستپیک

بەرپۆزان!

ئەمپۆ کە (۱۹) ی مانگی (ذی الحجّة) ی سالی (۱۴۴۱) ی کۆچیە، بەرانبەر:
(۲۰۲۰ / ۸ / ۹) ی زایینی، لە شارێ هەولێر، خوا پشٹیوان بۆ دەست دەکەین
بە تەفسیرکردنی سوورەتی (زلزلة)، سەرەتاش پێناسەو نیوەپۆکی ئەم سوورەتە
موبارەکە لە حەوت بڕگەدا دەخەینە پوو.

پێناسە سوورەتی (الزلزلة) و بابەتەکانی

۱- ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە جگە لە ناوی باوترینی کە بریتیە لە: (سورة الزلزال)، بەم
ناوانەش ناسراوە:

۱- (سورة إذا زلزلت).

۲- (سورة الزلزال).

۳- (سورة زلزلت).

۲- کات و شوینی دابەزینی:

زۆربەی هەرە زۆری زانیان ئەم سوورەتە موبارەکە بە مەککەیی دادەنێن،
هەندیکیش بە مەدینەیی، بەلام مەککەیی بوونی لەگەڵ سرووشتی ئەم سوورەتە
موبارەکەدا گونجاوترە، ئەوەندە هەیە ئەگەر بەلگە هەبێ لەسەر مەدینەیی بوونی،

ئەو کاتە گونجاویى سرووشتى سوورەتە کە لە گەڵ قورئانى مەككەيیدا، وامان لى ناکات ھەر بلىین مەككەيیە، مادام بە لگە ھەبى لە سەر مەدينەيى بوونى، لەو بارەوھش چەند دەقیك ھەن پیمان دەلین، ئەم سوورەتە لە مەدينە دابەزیوھ. یەكێك لە دەقەکانیش ئەمەيە:

(عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ إِذَا زُلْزِلَتْ بِالْمَدِينَةِ) (ذَكَرَهُ السَّيُوطِيُّ فِي الدَّر الْمُنْتَوَر: ج ٨ ص ٥٩٠، وَنَسَبَهُ لِابْنِ مَرْدَوَيْهِ، وَأَخْرَجَ ابْنُ مَرْدَوَيْهِ عَنْ قَتَادَةَ: نَزَلَتْ بِالْمَدِينَةِ إِذَا زُلْزِلَتْ)^(١).

واتە: عەبدوللای کورێ عەباس رضي الله عنه، گوتوویەتی: سوورەتی (إِذَا زُلْزِلَتْ) لە مەدينە دابەزیوھ، ھەرۆھە ئینو مۆردەوھى لە قەتادەوھ ھیناویەتی گوتوویەتی: (إِذَا زُلْزِلَتْ) لە مەدينە دابەزیوھ.

ھەرۆھە لەو بارەوھ دوو دەقی دیکەش ھەن، مەدينەيى بوونی زال دەکەن، کە لە باسی ھۆی ھاتنە خواردا، ئەو دوو دەقە دینین، بەلام بێگومان مەرووف یەقینی ھەر بۆ یەدانابى کە ئەم سوورەتە ھەر مەدينەيیەو، دەشگونجى مەككەيیش بى، با زۆریك لە زانایانیش بە مەدينەيیان دانابى.

(٣)- ریزبەندیی لە موصحف و دابەزین دا:

لە موصحف دا ژمارەکەى، نەوھەو نۆیەمین، لە دابەزینیشدا نەوھەو چوارەمین (٩٤) سوورەتە، بەپێى پای (جابر بن زيد) و (الجعفري)، کە ھۆنراوھەکی ھەيە باسی ریزبەندیی سوورەتەکان دەکات لە دابەزینیاندا، ئەوانە ھەردووکیان دەلین (٩٤)ەمین، سوورەتە، پيش سوورەتی (الحديد) دابەزیوھو، دواى سوورەتی (النساء).

(١) الإِسْتِيعَاب فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ: ج ٣ ص ٥٤٧.

(ع) - ژمارەى ئایەتەکانى:

زۆربەى زانایان ژمارەى ئایەتەکانییان بە نو (۹) داناون، بەلام هەندیکیان بە هەشت (۸)یان، داناون، بەهۆى لەتکردنى ئایەتى: ﴿يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِّرَوْا أَعْمَلَهُمْ﴾، که ئەگەر لێره بوهستى: ﴿يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا﴾، دواى (لِّرَوْا أَعْمَلَهُمْ) بى، ئەوه مانای وایه دەبى بەدوو ئایەت، بەلام ئەگەر لەت نەکرى و هەمووی بەسەر یەکهوه بى، دەبێتە یەك ئایەت، بەلام موصحفەکانى که لەبەر دەستى ئیمەدا هەن، بە زۆرى بە پى خویندنهوى (حفص)ن و، ژمارەى هەشتیان تەبەننى کردوه.

(و) - نیهەروکی:

ئەم سوورەتە هەمووی باسى پۆژى دوايه، بە هەردوو قۆناغى کۆتایى پێهاتنى گەردوون و، هەلسانهوهو زیندووکرانهوى مرووف و جند، واتە: ئاخیر زەمان و قیامەت، پێنج ئایەتى یەكەم باسى ئاخیر زەمان، سى ئایەتى دوايش باسى قیامەتن، ئەووش بە راو بۆچوونى بەنده، ئەگەرنا دەشگونجى بگوترى: ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾، وهك زۆرىك له پروونكه رهوانى قورئان وایان مانا کردوه، گوتوو یانه: ئەوه مەبەست پى قیامەتە، بەلام من پیم وایه پێنج ئایەتى یەكەم، هەموویان باسى ئاخیر زەمان و کاتى تیکچوونى گەردوون و، سى ئایەتى کۆتایى باسى هەلسانهوهو سزاو پاداشترانهوهو قیامەتن.

(۶) - تاییه تهنه ندىه کانى:

دەتوانین ئەم چوار تاییه تهنه ندىه لەم سوورەتەدا بخهینه روو:

۱- باسى لەرزێترانهوى تاییهتى زهوى: ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾، له هەموو قورئاندا تەنیا لێره دا هاتوه، بەلێ له شوینی دیکه دا به تەعبیری دیکه هاتوه: ﴿إِذَا رُجَّتِ

الْأَرْضُ رَجَا ۝۴ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًا ۝۵ وَالْوَاقِعَةُ ۝۶ هَهُرُوهَا لَه سُوورَهَتِي (الْإِنْشِقَاق) ۝۷ إِذَا السَّمَاءُ أَنْشَقَّتْ ۝۸ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۝۹ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ۝۱۰ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ۝۱۱ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۝۱۲ به لَام بهو ته عبیره ی ئیره، ته نیا لهم سوورەته موبارە که دا هاتوه.

۲- باسی هه والگێرانه وهی زهوی که خوا سرووشی بۆ کردوه و ابکات: ﴿يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا﴾ ۴ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ۵، لهو رۆژه دا (زهوی) هه واله کانی خوێ ده گێرته وه، که پهروه ردگاری سرووشی بۆ کردوه (ئاوا بله رزیتته وه)، بێگومان ئه وه والگێرانه وه بهی زهوی به زمانی حاله، وه ک زۆربه ی یاخود زۆریک له پروونکه رهوانی قورئان وایانگوتوه، هه لبه ته له لای خوای بالاده ست ئاسانه زهوی به بێنیه گۆ، به لām (الطبري) و زۆریک له پروونکه رهوانی قورئان گوتوو یانه: مه به ست پێی زمانی حاله، وه ک گوتراوه: ﴿قَالَ الْجِدَارُ لِلْوَدِّ لِمَ تَشْقِينِي؟ قَالَ إِسْأَلُ مَنْ يَدُقُّنِي﴾، دیوار به سینگی گوت: بۆچی له تم ده که ی؟ سینگی که گوتی: لهو که سه به رسه که دامده کوتی! به دلنیا یی ئه و وتوێژو دیالوگه ش به زمانی حاله.

۳- باسی ده رچوونی خه لک به پرژوبلاوی بۆ پێشاندرا نی کرده وه کانیان: ﴿يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَلُهُمْ﴾ ۶، لهو رۆژه دا خه لک به پرژو بلاوی ده رده چن (له گۆره کانیان، یان له شوینی که جهسته یانیانی تیدا بووه)، تا کو کرده وه کانیان پێشاندیرین، بۆیانیان رابنوێترین.

۴- باسی دیتنی مروف بۆ که مترین چاکه و خراپه ی خوێ: ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾ ۷ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ۸، واته: ئنجا هه ر که س به گرانیی که ردیک چاکه بکات ده یبێنی و، هه ر که سیکیش به گرانیی که ردیک خراپه بکات ده یبێنی، که له هه موو قورئاندا ئه م دوو ته عبیره ته نیا لیره دا هاتوون.

(۷) - دابه شکردنی ئایه ته کانی ئەم سوڤەته:

ئیمه کۆی ئایه ته که ی ئەم سوڤەته ده کهینه ده رسیک، له بهرئه وه ی له یه ک
 بابه ت ده دوین، هه مووشیان پیکه وه په یوه ستن.

❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖

پېناسەى ئەم دەرسە

پېشتریش باسماں کرد، ئەم سوورەتە موبارەكە ھەمووی باسی پۆژی دوایی دەکات، بە ھەردوو ک قۇناغی ئاخیر زەمان و ھەلسانەو ھو قیامەتەو، پېنج ئایەتی یەكەم باسی ئاخیر زەمان دەکەن.

خوا فەرموویەتی: بە ناوی خواى بەبەزەیی بەخشندە:

﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾ ١، ھەر کاتیک زەوی بە لەرزینەو تاییەتەکەى خۆی، لەرزیندرايەو، جوولیندرا، تیکراشەقیندرا.

﴿وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا﴾ ٢، زەوییش قورسایەکانی خۆی، گرانایەکانی خۆی دەرھاویشت وەك لە سوورەتی (إنشقاق) دا، دەفەرموی: ﴿وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ﴾ ٤، ھەرچی تێیداو دەرھاویشت و خۆی خالی کردەو، خۆی بەتال کرد.

ئەجا دەفەرموی: ﴿وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا﴾ ٣، مروڤیش گوئی: ئەو (زەوی) چییەتی؟ ئەو مروڤانەى لەوین، یان ئەگەر گریمان بکری مروڤی لیبن، دەلین: زەوی چییەتی چی بۆ وا دەکات؟ چی لى ھاتو؟ چ شتیک لى پووداو بەو شیوہیە دەلەرزیتەو، تاكو ئیستا وا نەلەرزىو تەو؟

﴿يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا﴾ ٤، لەو پۆژەدا زەوی ھەوالەکانی خۆی باس دەکات، دەگپرتەو.

﴿يَا أَيُّهَا رَبِّكَ أَوْحَىٰ لَهَا﴾ ٥، ئەجا بەھۆی ئەو ھوہیە کە پەرورەدگارت سرووشی بۆ کردو، فەرمانی پیکردو، بۆیە بەو شیوہیە دەکات، ئەو قۇناغی یەكەمی پۆژی دوایی.

قوناغی دووهم: خوا دهفهرموی: ﴿يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشُنًا لِّرُؤَا أَعْمَلَهُمْ﴾ (۶)، لهو رۆژه دا خهك كۆمهك كۆمهك به پرژوبلاوی دینهدهر (له شۆینه کانی خۆیان)، تاكو كردهوه کانی خۆیان پێشان بدرین، ئنجا دهبن به دوو بهش، یاخود كردهوه کانیان هه رچییهك بن به گشتی دوو جورن: ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾ (۷)، ئنجا ههر كه سیك هیندهی گرانیی گهردیك چاكهی كردبی، دهیبنیتیهوه، مسوومان بی، یان نامسوومان، ههر كهس كردهوه چاكه کانی خۆی دهیبنیتیهوه.

﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ (۸)، ههروهها ههر كه سیك به نه دازهی گرانیی گهردیك خراپهی كردبی، ئه ویش دهیبنیتیهوه، بروادار بی، یان بیروا، چاكه کار بی، یان خراپه کار، ئه مه قسهی زۆر هه لده گری و دواپی قسهی له سه ر ده کهین، که چۆن هه موو کهس چاکه و خراپه ی خۆی دهیبنیتیهوه؟ ئایا بیرویان ئه گه ر له دنیا دا چاکه یه کیان کردبی، له رۆژی دواپی دا که دهیبنینه وه، به هه رمه ند ده بن له و چاکه یه؟ ههروهها ئایا برواداران له خراپه گچکه کانیان زه ره رمه ند ده بن، که ده یانیننه وه؟ دواپی قسه له و باره وه ده کهین.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾ (۱) وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا (۲) وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا هَٰذَا (۳) يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا (۴) إِنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا (۵) يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشُنًا لِّرُؤَا أَعْمَلَهُمْ (۶) فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ (۷) وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ (۸).

مانای دهقاو دهقی نایه تەکان

{بە ناوی خواى بە بەزەیی بەخشنده. هەر کات زەوی بە لەرزینەو تاییه تەکەى لەرزیندرايهوه (۱) زەویى قورساییه کانی خوئشی دەرھاویشتن (۲) مروّقیش گوئی: ئەو زەوی چیهتی، بوچی وا دەکات؟ (۳) لەو پۆژەدا زەوی باسی هەوالەکانی خوئی دەکات (۴) کە بە هوئی ئەو زەوی پەرورەدگارت سرووشی بو کردو، (پراگەیانده) وا بکات (وا دەکات) (۵) لەو پۆژەدا خەلک بە پڕژوبلاویى دەرده چن تاكو کردەووە کانیان پێشان بدرین (۶) ئنجا هەر کەس هیندهی گرانیی گەردیك چاکەى کردبى دەیبینی (۷) هەر کەس شیش هیندهی قورسایى گەردیك خراپەى کردبى، دەیبینی (۸) }.

شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان

(زُلْزَلَتْ): (التَّزَلُّزُ: الإِضْطِرَابُ، وَتَكَرُّرُ حُرُوفِ لَفْظِهِ، تَنْبِيْهُ عَلَى تَكَرُّرِ، مَعْنَى الزَّلْزَلِ فِيهِ)، (تَزَلُّزُ): بە مانای لەرزینەووە و جوولە جوول و هەژانە، پیتی بێژەکەى کە دووبارە کراوەتەو (التَّزَلُّزُ)، ئەمە بو ناگادارکردنەوێه لەوێ مانای (زَلْ)، لەو وشەیدا دووبارە بوتهوه، (زَلْ)، واتە: لاچوو، (زَلْ) واتە: خلیسکان و لاچوون، (تَزَلُّزُ) مانای هەژان و راشڵەقیندران و جوولیندران.

(أَثْقَالَهَا): (الْأَثْقَالُ جَمْعُ ثِقْلٍ، أَوْ ثَقُلَ، وَالثَّقَلُ: كُلُّ شَيْءٍ ثَقِيلٍ، وَالثَّقَلُ كُلُّ شَيْءٍ نَفِيسٍ)، (أَثْقَالُ) دەگونجی کۆی (ثَقُلَ) بى، واتە: قورسایى، (ثَقُلَ) هەر شتیکیە قورسبى و، چاوگە. (ثَقُلَ) یش هەر شتیکیە بەنرخ بى، (الثَّقْلَانِ) واتە: دوو قورسەکان، کە مەبەست پێى جندو مروّقن، لەسەر زەوی.

(تَحَدَّثُ أَخْبَارَهَا): (الْحَدِيثُ: الْكَلَامُ، وَالتَّحَدَّثُ: التَّكَلُّمُ)، (حَدِيث) به مانای قسهیه (تَحَدَّث) به مانای قسه کردنه، (التَّحَدِيثُ: صُدُورُ كَلَامٍ بِخَبَرٍ عَنْ حَدَثٍ)، (تَحَدِيث)، بریتیه له ده‌رچوونی قسه له‌باره‌ی هه‌والدانیکه‌وه له رووداوێک، هه‌والدانیش له‌باره‌ی رووداوێکه‌وه، شتیکه که په‌یدابووه.

(أَوْحَى لَهَا): (أَيُّ: أَوْحَى إِلَيْهَا وَتَعْدِيَّتُهُ بِلامٍ، لِيَتَّصِلَ مَعْنَى: قَالَ)، (أَوْحَى لَهَا)، له ته‌سلدا (أَوْحَى إِلَيْهَا)، سرووشی بو لاگرد، په‌یامی بو لا نارد، به‌لام لی‌ره له‌جیاتی بفهرموئ: (أَوْحَى إِلَيْهَا)، وه‌ك: ﴿إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَأَةِ أَنِّي مَعَكُمْ﴾ (۱۲) الأنفال، واته: کاتیك په‌روه‌ردگارت سرووشی بو لای فریشته‌کان ده‌کرد که من له‌گه‌لتانم، به‌لام لی‌ره ده‌فهرموئ (أَوْحَى لَهَا)، بو‌یه‌ش به (ل) به‌رکاری خواستوه، تاکو مانای گوئی (قال)، بخریته نیو، وپرای ئه‌وه‌ی مانای سرووشی تێدايه، یانی: (أَوْحَى إِلَيْهَا وَقَالَ لَهَا)، په‌روه‌ردگارت سرووشی بو لا کردوه و پی‌شی فهرمووه.

(يَصْدُرُ النَّاسُ): (الصُّدُورُ: الْخُرُوجُ عَنْ مَكَانٍ الْإِجْتِمَاعِ)، (صُدُور): ده‌رچوونه له شوینی لی کو‌بوونه‌وه، (صَدَرَ عَنِ الْمَكَانِ أَيُّ: تَرَكَهُ وَخَرَجَ، وَعَكْسُهُ: وَرَدَ)، (صَدَرَ عَنِ الْمَكَانِ)، واته: له شوینه‌که ده‌رچوو به‌جییه‌شیت، پی‌چه‌وانه‌که‌ی (وَرَدَ)یه، یانی: هات، بو‌ی هات، وه‌ك له سووره‌تی (الْقَصَص) دا، خوا ده‌فهرموئ: ﴿وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ﴾ (۲۳) واته: کاتیك مووسا چوو بو قه‌راغ و نیزیکی ئاوه‌که‌ی مه‌دیه‌ن، که‌واته (يَصْدُرُ النَّاسُ)، یانی: خه‌لك ده‌رده‌چن.

(أَشْنَأًا): (أَشْنَأَتْ جَمْعُ شَتٍّ، وَالشَّتُّ: الْمُتَفَرِّقُ أَيُّ: يَخْرُجُونَ مُتَفَرِّقِينَ جَمَاعَاتٍ)، (أَشْنَأَتْ) کو‌ی (شَتَّه)، به‌مانای پرژوبلاو، لی‌کبلاو، که‌واته (يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْنَأًا)، خه‌لك ده‌رده‌چن له گو‌ره‌کانیان ده‌رده‌چن، له زه‌وی ده‌رده‌چن، به‌پرژوبلاوی، کو‌مه‌ل کو‌مه‌ل و پرژو بلاو.

(مُثْقَالٍ): (الْمِثْقَالُ: مَا يُوزَنُ بِهِ، وَهُوَ مِنَ الثَّقَلِ)، (مُثْقَالٍ)، واته: بارته‌قای ئه‌و شته له گرانیی، (مَا يُوزَنُ بِهِ)، شتیك که شتیکی پی بکی‌شری به ئه‌ندازه‌ی خو‌ی بی، له (ثِقْل)ه‌وه هاتوه، یانی: قورسایی.

(ذَرَّةٌ): (الذَّرَّةُ: النَّمْلَةُ الصَّغِيرَةُ فِي ابْتِدَاءِ حَيَاتِهَا)، (ذَرَّةٌ): بریتیە له میرووی بچووک، میرووه سووره بچووکه کان له سهرهتای دروستبوونیدا که زۆر بچووکهو، (أَوِ الذَّرَّةُ الغُبَارِ الَّذِي يُرَى فِي الشُّعَاعِ)، گهردی بینراو له تیشکدا، کاتیک تیشکی خۆر دیتە ژووری له په‌نجه‌ره‌یه‌که‌وه، ئەو شته وردانه‌ی به‌هۆی تیشکی خۆره‌وه ده‌بیندرین، هه‌رکام‌یکان پێی ده‌گوتری: (ذَرَّةٌ)، واته: تۆزو گهردی زۆر ورد، که له حاله‌تی ئاساییدا نابیندرین، مه‌گه‌ر تیشکی خۆر لیان بدات و ده‌ربکه‌ون.

هۆی هاتنه‌خواره‌وه‌ی ئەم سووره‌ته

له باره‌ی هۆی هاتنه‌خواره‌وه‌ی ئەم سووره‌ته موباره‌که‌وه، سێ گێردراوان دینین:

۱- {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّهُ قَالَ: أُنْزِلَتْ: ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾، وَأَبُو بَكْرِ الصَّدِيقُ قَاعِدٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَبَكَى حِينَ أُنْزِلَتْ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَا يُبْكِيكَ يَا أَبَا بَكْرٍ؟ قَالَ: يُبْكِينِي هَذِهِ السُّورَةُ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَوْلَا أَنَّكُمْ تُخْطِئُونَ وَتُذْنِبُونَ، فَيَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ، لَخَلَقَ اللَّهُ أُمَّةً يُخْطِئُونَ وَيُذْنِبُونَ فَيَغْفِرُ لَهُمْ} (أَخْرَجَهُ الطَّبْرِي فِي جَامِعِ الْبَيَانِ: ج ٣٠، ص ١٧٥، والواحد في أسباب النزول: ص ٣٠٤، وابن أبي الدنيا في الرقة والبكاء، ص ٧٥، والطبراني في الكبير: ٨٧، والبيهقي في شعب الإيمان: ٧١٠٣، قلنا: وهذا سند حسن رجاله ثقات، رجال الصحيح، الاستيعاب في بيان الأسباب: ج ٣، ص ٥٤٩).

واته: عه‌بدوللای کو‌ری عه‌م‌ری کو‌ری عاص (خوا له خۆی و بابی پازی بێ)، گوتوو‌یه‌تی: کاتیک ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾، دابه‌زی ئە‌بوو به‌ک‌ری صیددیق (خوا لێی پازی بێ) دانیش‌ت‌بوو، گ‌ریا، پێ‌غه‌م‌به‌ری خوا ﷺ پێی فه‌رموو: ئە‌ی ئە‌بوو به‌ک‌ر چ شتیک ده‌ت‌گ‌ریه‌نی؟ گوتی: ئە‌م سووره‌ته ده‌م‌گ‌ریه‌نی، پێ‌غه‌م‌به‌ری خوا ﷺ فه‌رموو: ئە‌گه‌ر تێ‌وه‌ه‌له‌و گونا‌ه‌تان نه‌ک‌رد‌بایه، که خوا لێ‌تان ببووری، خوا کۆمه‌لێکی دیکه‌ی دروست ده‌کردن، هه‌له‌بکه‌ن و گونا‌ج بکه‌ن، ئە‌و‌یش لێ‌یان ببووری.

٢- {عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: بَيَّنَّمَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ، إِذْ نَزَلَتْ عَلَيْهِ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾ (٧) وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ (٨)، فَأَمْسَكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَدَهُ عَنِ الطَّعَامِ، ثُمَّ قَالَ: مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ خَيْرًا فَجَزَاهُ فِي الْآخِرَةِ، وَمَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ شَرًّا يَرَاهُ فِي الدُّنْيَا مُصِيبَاتٍ وَأَمْرَاضَ، وَمَنْ يَكُنْ فِي مِثْقَالِ ذَرَّةٍ مِنْ خَيْرٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ} (ذكره السيوطي في الدر المنثور: ج ٨، ص ٥٩٤، ونسبه لابن مردويه، الإستيعاب في بيان الأسباب: ج ٣، ص ٥٥٠).

واته: نه بوو نه ييوي نه نصاريي (خوا ليى رازى بى) ده لى: له كاتيكدا پيغمبهري خوا ﷺ و نه بوو به كرى صيدديق خوا ليى رازيبى پيگه وه بوون، نه م ثايه ته موباره كه دابه زيه سهر پيغمبهري ﷺ: [ههر كه سيك گرانيى گهرديك چاكه بكات، ده ييبيته وهو، ههر كه سيك گرانيى گهرديك خراپه بكات ده ييبيته وهو]، پيغمبهري خوا ﷺ ده ستى له خواردنه كه راگرت و كي شايه وه، دوايى فهرمووى: ههر كه سيك له تيوه چاكه بكات، پاداشته كهى له روژى دوايى دايه وه، ههر كه سيك له تيوه خراپه بكات، له دنيا دا سزايه كهى له شيوهى به لاهو نه خوشييدا ده بينى و، پي سزا دهرى، ههر كه سيك به نه نذازهى گهرديك چاكه تيدابى ده چيته به ههشت، (واته: دواى نه وهى سزا دهرى و پاك ده بيته وه، نه گهر شايستهى سزاداران بى، دواى نه وه ههر ده چيته به ههشت).

٣- {عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ رَحِمَهُ اللَّهُ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ: ﴿وَيُطْعَمُونَ أَلْطَعَامَ عَلَىٰ حَيْثُ﴾ (٨) الْإِنْسَانُ، كَانَ الْمُسْلِمُونَ يَرَوْنَ أَنَّهُمْ لَا يُوجَرُونَ عَلَى الشَّيْءِ الْقَلِيلِ، إِذَا أُعْطُوا، وَكَانَ آخَرُونَ يَرَوْنَ أَنَّهُمْ لَا يُلَامُونَ عَلَى الذَّنْبِ الْبَسْرِ؛ الْكَذِبِ وَالنُّطْرَةِ وَالْغِيْبَةِ، وَأَشْبَاهَ ذَلِكَ، وَيَقُولُونَ: إِنَّ مَوْعِدَ اللَّهِ النَّارَ عَلَى الْكَبَائِرِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾ (٧) وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ (٨)، (ذكره السيوطي في لباب النقول، ص ٢٣٣، والدر المنثور: ج ٨، ص ٥٩٤ - ٥٩٥، ونسبه لابن أبي حاتم، قلنا: وهو ضعيف لإرساله).

ههر سيك گيردراوه كه م له (الإستيعاب في بيان الأسباب: ج ٣، ص ٥٤٩ - ٥٥٠) هينان.

واتە: سەعیدی کۆری جوبەیر رەحمەتی خۆی لای بێ، (کە یەکیکە لە زانایانی گەورەیی جیلی دواى ھاوەلان، شوێنکەوتوووان)، دەلێ: کاتێک ئەم ئایەتە موبارە کە دابەزیو: ﴿وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حَيْثُ﴾ (۸) الإنسان، مسوڵمانان پێیان وابوو لەسەر شتی کەم ئەگەر بێبەخشن، پاداشتیان نابێ، هەندێکی دیکەش پێیان وابوو لەسەر گوناھێکی کەم وەک: درۆیەك و، روانیێکی قەدەغەوو باسکردنیکی پاش ملەو، وێنەى ئەوانە، سەرزەنشتیان ناکرێ و، سزایان نادری، دەیانگوت: خوا لەسەر گوناھە گەورەکان بەلێنی داوێ کە بە ناگری دۆزەخ [بسووتێتێن]، ئیدی خوا ﷻ ئەم دوو ئایەتە موبارە کە دابەزاندن: هەرکەسێک بەقەدەر گرانیی گەردێک چاکە بکات دەبێتێتەو، هەر کەسێک هێندەى گرانیی گەردێک خراپە بکات، دەبێتێتەو.

بۆ ئەوێ ئەو بیروبۆچوونە چەوتانەیان نەبن، کە پێیان وابێ مەگەر لەسەر چاکەو خێری گەورە، یاخود لەسەر گوناھى گەورە، ئەگەرنا پاداشت و سزایان نابێ، نەخێر وانیە، چاکەو خراپە هەرچەندە کەمیش بن، بەلام بە ئەندازەى خۆیان، ئەگەر چاکەبن پاداشت و، ئەگەر خراپەبن، سزایان لەسەر دەبێ.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوا ﷻ دەفەرموێ: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)، بەناوی خۆی بەبەزەیی بەخشندە، زۆرجار گوتومانە: کاتێک مرووف دەلێ: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)، چ بۆ خوێندنی سووپەتێکی وەک ئەم سووپەتە موبارە کە بێ، چ بۆ هەر کاریکی دیکە بێ، پێویستە چوار واتایان لە عەقل و دلی خویدا ئامادە بکات:

۱- ئەم کارە بەناوی خوا ئەنجام دەدەم، نەك بەناوی خۆم، یان بەناوی نیشتمان، یان بەناوی فلان یان فیسارکەس، یان فلان شت بەلکو بەناوی خوا، چونکە هەموو

شتیک هی خوایهو، پئویسته هه کاریک ده کری ناوی خوی لی بهیتری، ته گهر بویستری به رهه مدارو به ره که تدار بی.

۲- ئەم کاره ده کهم به پیی به نامه ی خوا و، به پیی پی و شوینک که خوا دایناوهو، پیغه مبهری خوا ﷺ پیدایا رویشتهو.

۳- ئەم کاره ئەنجام ده دەم به مبه بهستی وه دهسته پینانی ره زامه ندیی خواو پاداشتی خوا، نه ک بو سه رنج راکیشانی خه لک و، خو مروفت چاک کردن، یان بو دهسکه و تیکی دنیایی، به لکو بو ته وهی خوا لیم رازیی و پاداشتم بداته وه، ئنجا شتیک که بو خوا ده کری و، ته نیا بو به دهسته پینانی ره زامه ندیی خوا، مانای وانیه به رهه می دنیاییشی نابی، به لکو به رهه می دنیاییشی ده بی، به لام کاریک که ده بی بو خوا بکری، وه ک به ندایه تی بو خوا، مروفت نابی سه رنجی به رهه مه دنیاییه که ی بدا، چونکه وه ک په رستشیک، ته گهر په رستش بی، به لام ته گهر کاروباری دنیایی بی، و پرای ته وهی بو خوا ئەنجامی ده دهی، ته گهر یارمه تیدانی لئقه و ماویکه، به ده مه وه چوونی بابایه کی هاوار تیه ستووته، یان چاکه کردنیکه وه، قسه ی خیر کردنیکه، و پرای ته وهی بو خوا ئەنجامی ده دهی، ده بی ته ماشای چۆنیه تی ئەنجامدانه که ی و به رهه مه دنیاییه که شی بکه ی، به لام له په رستشه کاندایا ته نیا ته ماشا ته وه ده کری، که بو خوا ئەنجامی ده دهی، بیگومان هیچ شتیکیش نیه خوا فه رزی کرد بی له سه ر به نده کانی خو، له هه ردوو بواری په رستشه کان و هه لسوکه وته کاندایا، مه گهر پره له حیکمهت و سوود له دنیاو دواړوژدا، به لام له په رستشه کاندایا ته ماشای به رهه م و ئەنجامه دنیاییه که ی ناکه ی و، دلنایشی که به رهه م و ئەنجامی پواله تی و دنیاییشی هه یه، به لام تو په چاوی ته وه ناکه ی و ته نیا په چاوی ته وه ده که ی خوا ته وهی فه رز کردوه یان، به په سندی داناوه و توش ئەنجامی ده دهی.

۴- مانای چواره م که ده بی به عقل و دلدا بهیتری ته وهیه: من ئەم کاره ی ئەنجامی ده دەم به کارئاسانی خوا، به وزه و توانایه ک که خوا بو ی په خساندووم ئەنجامی ده دەم، نه ک به شان و شه و که تی خو، یان به هو ی فلان که سه وه، یان پاره و سامان، یان به هو ی قه ره بالغی ده و روبه ره مه وه، چونکه قه ره بالغی ده و روبه ره و، هو کاره کانیش،

ھەرچی بن، بەس خوا پەخساندوونی و، تۆ چاوت لە ھۆکارسازەو، لەبەر ھۆکارەکان ناگات لە ھۆکارساز نابێ، کە ھۆکارەکانی پەخساندوون و سازاندوون.

خوا دەفەرموێ: ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾، ھەر کات زەوی لەرزیندراوە بە لەرزیندراوە تاییەتەکی خۆی، ئەو لەرزیندراوەیە بە تاییەت بۆی داندراوە، کە مەبەست پێی پۆژی دواپە لە قۆناغی یەکەمیدا، لە دواى فووی یەکەم بە کەرەنادا کران، وەك دەفەرموێ: ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ الزمر، واتە: فوو بە کەرەنادا کرا ھەر کەسێک لە ئاسمانەکان و ھەر کەسێک لە زەویدا ھەیە، ھەموویان مردن، مەگەر کەسێک خوا بیەوێ، ﴿ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى﴾، دواى بۆ جارێکی دیکە فووێکی دیکە بە کەرەنادا کرا ﴿فَإِذَا هُمْ فِي يَوْمٍ يُنْظَرُونَ﴾ (۶۸)، یەكسەر ھەموویان پراوەستابوون چاوەڕێیان دەکرد، بەدنیایی ھى یەكەمیان ئاخیر زەمانەو، ھى دووھەمیشیان قیامەت و ھەلسینراوەو زیندووکرانەوھە.

پوونکەرەوانی قورئان ھەندیکیان دەلێن: ئەو ھەمووی لە بارەى قیامەتەوھە، بەلام من وای تێدەگەم لە ئایەتی یەكەمەو تاکو ئایەتی پێنجەم، باسی ئاخیر زەمان و، کۆتایی ھاتنی ژیاى دنیاو گەردوونەو، ئایەتی شەشەم و ھەوتەم و ھەشتەمیش باسی قیامەتن.

﴿وَأُخْرِجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا﴾، زەویش قورسایەکانی خۆی دەرھاویشتن، قورسایەکانی ئێو زەوی ھەموو ئەو شتانەن کە لە زەویدان، وەك دواى لە مەسەلە گرنگەکاندا زیاتر تیشکی دەخەینە سەر، (أَثْقَالَ) دەگونجی کۆی (ثَقُلَ) بێ، واتە: قورسای، دەشگونجی کۆی (ثَقُلَ) بێ، واتە: مالى بە قیامەت و بەنرخ، گرنگ ئەوھە زەوی ھەرچی تێدایە دەری داوی، وەك لە سوورەتی (الانشقاق)دا، دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ۖ (۳) وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ۖ (۴) وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۖ (۵)﴾، واتە: کاتیك زەوی پان پاكیشتا، (وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ)، ھەرچی تێدایە فرییداو،

خۆی خاڵیی کردەو، خۆی بەتالکرد، (وَأَذَنْتَ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ)، بۆ پەرورەدگاری ملکه چ بوو و شیاویش بوو ملکه چ بێ، لێره که دهفه رموی: ﴿وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا﴾ هه ندیک له زانا یان وایان لیکداوه تهوه که مه بهست پێی ده رهاویشتنی مردوو هه کانه، به لام به دنیایی ده رهاویشتنی مردوو هه کان، ئه گهر مه بهست پێی زیندوو کرانه وه یان بێ، ئه وه له قوناغی دووه می پوژی دوا ییدا ده بی که قیامه تهو، ئه گهر مه به ستیش هه ر ئه وه بی هه رچی له نیو هه ناویدا یه ده ریداوی، تیسک و پرووسکه هه رچی هه یه، ئه وه له قوناغی یه که می پوژی دوا ییدا ده بی، که ئاخیر زه مانه.

﴿وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا﴾، مرو فیش گو تی: (زه وی) چیه تی؟ مرو ف (الْإِنْسَانُ)، (أل) ی ناساندنی له سه ره واته: تیکرای مرو ف و، جینسی مرو ف، که له وی هه بی، له و کاته دا ده لی: (مَا لَهَا) زه وی چیه تی؟ بو چی وا ده کات و چی لیقه و ماوه؟ ﴿يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا﴾، له و پوژده دا زه وی هه و آله کانی خۆی باس ده کات، قسه یان له باره وه ده کات، زۆر به ی پروونکه ره وانی قور ئان ده لێن: به زمانی حال زه وی هه و آل و ده نگ و باسه کانی خۆی راده گه یه نی، وه ک پێشتریش گوتمان، هه ندیکش گو تو ویا نه: زه وی خوا ی پەرورەدگار توانایه کی ده داتێ قسه بکات، ئه وه ش بو خوا زۆر ئاسانه، به لام وا پێده چێ مه به ست ئه وه بی که زه وی به زمانی حال باس و خوا سی خۆی ده کات، که هه ر که سی ک تێوه پرا می نی، ده زانی خوا فه رمانی پیکردوه، ﴿يَا نَ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا﴾، به هوی ئه وه وه ی پەرورەدگار ت سرووشی بو کردوهو، پێی فه رموو هه و ابکات، هه و آله کانی خۆی بگێرێ ته وه و ده نگو باسی خۆی بخته روو، ئه مه قوناغی یه که می پوژی دوا یی، که ئاخیر زه مانه.

ئنجا خوا ﷻ دیته سه ر باسی قوناغی دووه م: ﴿يَوْمَئِذٍ﴾ له و پوژده دا، چونکه پوژی دوا یی هه مووی یه ک پوژه، نیوه ی ئاخیر زه مانه و، نیوه شی قیامه ته، ئنجا ئایا چه نده یان ده که ویته به ی ن؟ له فه رمایشتی پێغه مبه ردا ﷺ هاتوه، فه رموو یه تی: چل (٤٠)، ئنجا ئایا (٤٠) پوژه، (٤٠) مانگه، (٤٠) ساله، هه ر خوا

دەزانى، گرنگ ئەوھىيە ماوھىيەك دەكەوئىتە نىوان كۆتايى پىھاتنى ژيانى دىناو،
دووبارە زىندووكرانەوھو ھەلسىندرانەوھى مرقۇقەكان، ماوھىيەك دەكەوئىتە
بەينانەوھ، خوا دەفەرموى: ﴿يَوْمَئِذٍ﴾ لەو رۆژەدا، ﴿يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا﴾
خەلك بە پرژوبلاوى دەردەچن، لە زەوئىيەوھ دەردەچن، (أَشْتَاتًا) كۆى (شَتَّ)ە،
(الشَّتُّ: الْمُتَفَرِّقُ)، پرژوبلاو، واتە: خەلك بە پرژوبلاوى تاك تاك و، جووت جووت،
ياخود بە پرژوبلاوى يانى: كۆمەل كۆمەل بەلام بە پرژوبلاوى دەردەچن،
﴿لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ﴾، تاكو كەردەوھەكانى خويانيان بۆ رابنوئىندرىن، پىشانيان
بدرىن، بخرىنە بەرچاويان، ھەندىكىش خويندووئانەتەوھ: (لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ)، تاكو
كەردەوھەكانى خويان بينن، ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾، ئنجا
ھەركەس بەقەدەر گرانيى گەردىك چاكەى كردبى، چاكە بكات، دەبينئىتەوھ،
بە كردارى ئىستا (مُضَارِع) ھىناوئەتى، يانى: ھەر كەسك بە ئەندازەى گرانيى
گەردىك ياخود ميروويكى بچووك، ياخود گەردىك كە لەبەر تيشكى خوردا
دەبينئى، چاكە بكات دەبينئىتەوھ، ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾،
ھەر كەسكەش بە ئەندازەى گرانيى گەردىك خراپە بكات دەبينئىتەوھ،
خوا ﷻ لە ھەردوو رستەكاندا (مَنْ)ى بەكارھىناوھ، كە بۆ تاك و جووت و، بۆ
ئىرو مى و، بۆ دووان و كۆ بەكاردى، ھەركەس بە ئەندازەى گرانيى گەردىك
چاكە بكات، دەبينئىتەوھ، ھەركەس واتە: مسولمان بى، يان نامسولمان، ئەمە
بە ئاشكرا ئەوھ دەگەيەنى كە نامسولمانانىش ئەگەر چاكە بكەن، دەبيننەوھ لە
رۆژى دوايى دا، بەلام ئايا كە دەبيننەوھ پاداشتيان دەدرئەوھ؟ يان كە پاداشتيان
دەدرئەوھ دەبئتە ھۆى دەر باز بوونيان لە دۆزەخ؟ بە دلئايى نەخىر، مادام
بىپروابن، بەلام ئەو ئايەتە ئەوھ دەگەيەنى كە جورىك لە بەھرى لئوھردەگرن،
بۆ وئە: سزايان لەسەر سووك دەبى، چونكە ئەو جورە سزايەى بىپروايەكان
پى سزا دەدرئەن، ھەر كامىكيان سزايەكەى بە ئەندازەى خويەتى، ئنجا كەسك
كە چاكەى كردوون ھەرچەندە بىپرواش بوو، سزايەكەى يەكسان نابى لەگەل
ھى كەسكدا، كە بىپروا بوو ھەرچەندە كارىش بوو، ھەروەك چۆن پروادارانىك

که چاکه کار بوون، له گه‌ڵ بروادارانێک دا که خراپه کار بوون، یه کسان نابن، به هه‌مان شیوه بی‌پروایانی چاکه کار له گه‌ڵ بی‌پروایانی خراپه کاردا، ئه‌وانیش یه کسان نابن، له دادگه‌ریی خوا واده‌خویندریته‌وه، دوایش له‌و باره‌وه هه‌ندێک ده‌ق دێنین که ئه‌و مانایه زیاتر ده‌چه‌سپێنن، ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾، هه‌روه‌ها هه‌ر که‌سیکیش هه‌نده‌ی گرانیی گه‌ردێک خراپه‌ی کردبێ ده‌بیینیته‌وه، ئنجا ئه‌بوو به‌کری صیددیق (خوا لێی رازی بێ) -وه‌ک له‌هۆی هاته‌ن خواره‌وه‌یدا هه‌یناومانه‌- که گریاوه، بۆیه گریاوه چونکه بیری کردۆته‌وه: هه‌له‌و که‌م و کورپی بچووک مرو‌وف لێی خالیی نابێ، ئنجا بیری لێکردۆته‌وه قورسه‌ بیینیته‌وه، بۆیه گریاوه، پێغه‌مبه‌ریش ﷺ هه‌والیداوه له‌ یه‌کیک له‌ فه‌رمووده‌کاندا که هه‌ینامان، فه‌رموویه‌تی: هه‌ر که‌س خراپه‌ بکات له‌ برواداران، سزایه‌که‌ی بۆ ده‌خریته‌ دنیا، له‌ نه‌خۆشیی و به‌لا‌و گرفتاریی و نا‌ره‌حه‌تییه‌کان که دینه‌ پێی، به‌وانه‌ له‌و خراپانه‌ پاک ده‌بیته‌وه، که‌واته: له‌ پۆژی دوا‌یی دا ده‌یانینیته‌وه، به‌لام له‌ کۆلی بوونه‌وه.

یاخود: پێشانی ده‌درێن، به‌لام له‌سه‌ریان سزا نادرێ، واته: له‌سه‌ر گونا‌هی بچووک، مادام خۆی له‌ گونا‌هه‌ گه‌وره‌کان پاراستبێ، خوا ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا﴾ النساء، واته: ئه‌گه‌ر خۆتان له‌ گونا‌هه‌ گه‌وره‌کان بپاریزن، خراپه‌ (بچووکه‌) کانتان لێ ده‌سپینه‌وه‌و، ده‌سشتانخه‌ینه‌ نیو شوینیکی پر رێزو حورمه‌ته‌وه، به‌ نسه‌ت بی‌پروایانیشه‌وه‌ بی‌گومان له‌سه‌ر گونا‌هی گه‌وره‌و بچووک سزا ده‌درێن، بروادارانیش، هه‌ر کامێکیان به‌ ئه‌ندازه‌ی خۆی چاکه‌کانی پاداشتیان هه‌یه، خراپه‌کانیشی مادام خۆی له‌ گونا‌هه‌ گه‌وره‌کان پاراستبێ، گونا‌هه‌ گچکه‌کانی له‌ کۆلبوونه‌وه‌، به‌لام بۆ ئه‌وه‌ی دادگه‌ریی خوا ﷻ به‌ ته‌واویی بچه‌سپێ، ده‌بێ خراپه‌کانیش بخه‌ینه‌وه‌ به‌رچاوی و بیانینیته‌وه، به‌لام له‌سه‌ریان سزا نادرێ، له‌ مه‌سه‌له‌ گرنگه‌کانیشدا تیشکی زیاتر ده‌خه‌ینه‌ سه‌ر ئه‌و مه‌سه‌له‌یه‌.

مەسەلە گۈنگەکان

مەسەلە یەكەم:

باسی لەرزاندنەوهی تایبەتی زەوی لە ئاخیر زەمانداو، وەدەرنانی زەوی بۆ
گراناییەکانی و، پرسیارکردنی سەرسوپماوانەیی مەرۆف لە ھۆکاری ئەو، ھەوالدانی
زەوی کە ئەو بەھۆی سرووش بۆکرانی لەلایەن پەروردگاریەوہیە:

خو دەفەرموی: ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ①﴾ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ②
وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ③ يَوْمَئِذٍ تُخْبِرُهَا ④ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ⑤﴾.

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە پێنج بڕگەدا:

١- ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ①﴾، ھەر کات زەوی بە لەرزینەوہ (تایبەتە)کە
لەرزینرایەوہ، (إِذَا): کاتیک دەچیتە سەر رستەییەک، مانای وایە ئەو شتە بە مسۆگەری
دەبێ، بەلام (إِنْ) کاتیک دەچیتە سەر رستەییەک دوودلی و گومانی تێدایە، ئەگەر گوتم:
(إِذَا جَاءَ زَيْدٌ أَكْرِمُهُ)، ھەر کات زەید ھات ریزی دەگرم، مانای وایە ریزی لێگرتنی من
بۆ زەید کە دی، شتێکی مسۆگەرە، بەلام ئەگەر گوتم: (إِنْ جَاءَ زَيْدٌ أَكْرِمُهُ)، ئەگەر زەید
ھات ریزی دەگرم، ئەو ساغ نەکراوەتەوہ کە ریزی لێ دەگرم یان نا، لێرە دەفەرموی:
﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ①﴾ ھەرکاتیک زەوی لەرزیندراوەوہ (زِلْزَالَهَا)، لێرەدا
دەبیتە بەرکاری رەھا (مَفْعُول مَطْلُوع)، بۆ (زُلْزِلَتِ)، واتە: کاتیک زەوی بە لەرزیندراوەوہ
تایبەتەکەیی خوێ لەرزیندراوەوہ، وشە (زِلْزَالَ) چاوگە، بەلام (زِلْزَالَ) ناو، لێرەدا
(زِلْزَالَ) چاوگە، بەلام وەك سیفەتیک پالداوہتە لای زەوی، وەك چۆن لە زمانی عەرەبیدا
دەگوترێ: (لَأَكْرِمَنَّكَ كَرَامَتَكَ)، ریزی لە تۆ دەگرم ریزگرتنەکەت، واتە: ریزگرتنیک کە تایبەتە
بە تۆو، ریزگرتنیک شایستەیی تۆیە، لێرەش ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ①﴾، ھەرکات

زەوی لەرزیتراپەو، بە لەرزیندرانەو تاییەتەکە ی خۆی، کە بۆ دیارییکراوە لە پۆژی دوایدا، چونکە زەوی زۆرجاری دیکە تیکەو راشەقیتراوو لەرزیتراو، بەلام بەشیکی و لایەکی، کەچی ئەوجارە کە ئاخیر زەمانە، هەموو زەوی دەلەرزێ و دەههژێ، ئەووی بەسەردی، کە بەسەری دی، وەک لە شوێنەکانی دیکەدا باسکراوە.

(۲) - ﴿وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا﴾ هەرۆهە زەوی قورساییه‌کانی خۆی هاوێشتنە دەری، دەرھێنان، (أَثْقَالٌ: جَمْعُ ثِقَلٍ، أَوْ جَمْعُ ثَقَلٍ)، (أَثْقَالٌ): لە زمانی عەرەبیدا هەم کۆی (ثِقْلٌ) ه، هەم کۆی (ثَقْلٌ) ه، (ثِقْلٌ)، واتە: (حِمْلٌ) کۆل و بارێک شتێک کە قورس و گران بێ، بەلام (ثَقْلٌ) بە مانای کەلوپەلی پێیوارو، کەل و پەلێک کە بەنرخ و گران قیمەت بێ، لەو پۆژەدا زەوی هەموو ئەو شتانە ی لە هەناوی دان، چ لە پرووی کێشەو قورس بن، چ لە پرووی بایەخیانەو گرانبەها بن، هەموویان فرێدەداتە دەری، کەواتە: (أَثْقَالٌ)، لێرەدا دەگونجێ کۆی (ثِقْلٌ) بێ و، دەشگونجێ کۆی (ثَقْلٌ) بێ، چونکە زەوی هەم کۆلە گرانبەکە ی خۆی و شتە قورسەکانی کە هەلیگرتوون، ئەگەر مەوێ، ئەگەر ئاسن و پۆلۆ مسن، ئەگەر کانزایەکانن، هەم ئەوانە فرێدەداتە دەری، هەم شتە گرانبەهایەکانیش ئەو شتانە ی گرانبەهان لە پرووی نرخ و بەهاو بە قیمەتن، ئەوانەش فرێدەداتە دەری، وەک لە سوورەتی (إِنْشِقَاق) دا، دەفەرموی: ﴿وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ﴾، کاتێک زەوی لێککێشراپەو درێژکراپەو پان راخرا، ﴿وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ﴾، هەرچی تێیایە فرێدا، خۆی بەتالکرد و، خالی کردەو.

(۳) - ﴿وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا﴾، مەوێش گۆتی چییەتی؟ لێرەدا (ال) ی سەر (الْإِنْسَانُ)، بۆ ناساندنی جینسە واتە: هەموو کەس، هەموو مەوێش کە لەوێ نامادەبێ، دەلێ: زەوی چییەتی؟ (مَا لَهَا؟) (إِسْتِفْهَامٌ عَنِ الشَّيْءِ الَّذِي ثَبَّتَ لِلْأَرْضِ وَلَزَمَهَا، لِأَنَّ اللَّامَ لِلِإِخْتِصَاصِ)، (مَا لَهَا)، پرسیارکردنە لەو شتە ی بۆ زەوی چەسپاوو، پێوی پەییوەست بوو، چونکە (ل)، بۆ شتێکە بە شتێکەو تاییەت بێ، دەگوترێ: (الْكِتَابُ لِلْفُلَانِ)، یانی: کتێبە کە هی فلانکەسە، (مَا لَهَا: أَيُّ مَا لِلْأَرْضِ فِي هَذَا الزَّلْزَالِ، أَوْ مَا لَهَا زُلْزَلَتْ هَذَا الزَّلْزَالُ؟)، (مَا لَهَا) واتە: زەوی چییەتی لەم لەرزینەوێ؟ یاخود زەوی بۆچی بەم جۆرە لەرزینەوێ دەلەرزیتەو؟ بێگومان هەر

کەسیک لەو کاتەدا هەبێ خراپترین کەسە، چونکە پێغەمبەری خاتەم ﷺ فەرموویەتی: **إِلا تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا عَلَى شَرِّ أُمَّتِي** (أخرجه أحمد: ۳۷۳۵، ومسلم: ۲۹۴۹، وابن حبان: ۶۸۵۰)، واتە: ئاخیر زەمان بەسەر خراپترینی کەسانی ئۆممەتم دادی، کەسانیک کە زۆر خراپن، بە هەرحال مروۆف لەو کاتەدا هەر کەسیک بێ، دەلی: زەوی بۆچی وا دەکات، چییەتی؟

٤- ﴿يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا﴾ (٤)، لەو پۆژەدا زەوی هەوالەکانی خۆی باس دەکات، (التَّحْدِيثُ: صُدُورُ كَلَامٍ بِخَبَرٍ عَنْ حَدِيثٍ)، (تَحْدِيثُ): بریتییە لە دەرچوونی قسەیک بە هەوالیکەووە لە بارەى پووداویکەووە، کە دەفەرموی: (أَخْبَارَهَا)، (أَخْبَارَهَا)، بەرکاری (تَحْدِيثُ)یە، واتە: هەوالەکانی خۆی دەگێڕیتەووە، باس دەکات، بەلام ئەوێ ژێرداری کردووە، لێی داپرناو و، بەو (مَنْصُوب) بوو، یانی: لە ئەسڵدا ئاوا: (يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ بِأَخْبَارِهَا)، لەو پۆژەدا هەوالەکانی خۆی دەگێڕیتەووە، بەلام (ب)ەکە، کە ژێردارکەری (أَخْبَار)ە، لابردراو، بۆتە (أَخْبَارَهَا)، زانایانی زمانی عەرەبی دەلێن: (مَنْصُوبٌ بِتَرْغِ الْخَافِضِ)، واتە: سەری دراووەتی، سەردارکراو، بە هۆی لێ داپرینی ژێردار کەرەکە یەووە.

٥- ﴿بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا﴾ (٥)، کە پەروەردگارت سرووشی بۆ کردووە، ئەمە دوو واتای هەن:

أ- زەوی هەوالەکانی خۆی باس دەکات و، دەگێڕیتەووە بەهۆی ئەووە کە پەروەردگاری سرووشی بۆ کردووە، پەیامی بۆ ناردووە کە هەوالەکانی باس بکات، .

ب- (تُخْرِجُ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا بِسَبَبِ إِحْيَاءِ اللَّهِ لَهَا)، زەوی قورساییهکانی خۆی دەرداوێ و فریانی دەدا، بەهۆی سرووشکردنی خواووە ﷻ بۆی.

(القاشانی) یەکیکە لە زانایان و پوونکەرەوانی قورئان، دەلی: (بِسَبَبِ الْأَمْرِ التَّكْوِينِيِّ الرَّبَّائِيِّ لَهَا)، بەهۆی ئەو فەرمانە تەکوینییهی پەروەردگار بۆی.

منیش رایەکەیم پێ پەسەندەو مانای وایە مەبەست لە سرووش (وحي) کە دەفەرموی: ﴿يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا﴾ (٤) بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا (٥)، مانا

زاراوهییه که ی نیه و مه به ست فه رمانی دروستکردن (أمر تکوینی)ه، واته: به هوی
ئه وه وه که پهروه ردگارت به و جوړه ی لیکردوه، بویه هه واله کانی خوی باس
ده کات و ده گیریته وه، زانایان له باره ی هه والگیرانه وه ی زه وییه وه، دوو رایان
هه ن:

أ- هه ندیکیان ده لئین: زه وی خوی بالاده ست ئه و کاته توانایه کی پیده دا هه واله کانی خوی
باس بکات.

(الطبري) له عه بدوللای کور ی مه سعووده وه (خوا لیی پازی بی) هیناویه تی
ده لئ: (أَنْ تَتَكَلَّمْ فَتَقُولَ: إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي بِهَذَا، وَأَوْحَى إِلَيَّ بِهِ، وَأَذِنَ لِي فِيهِ)، واته:
زه وی قسه ده کات، ده لئ: خوا به مه فه رمانی پیکردووم و، سرووشی بو کردووم و،
موله تی داوم، که هه واله کان باسبکه م.

ب- پای دووهم ئه وه یه که مه به ست له قسه کانی زه وی، به زمانی حال و کرداره نه ک
قسه و وتار.

سه عیدی کور ی جوبه یر په زاو په حمه تی خوا له هه موویان بی، ده لئ: (تُبَيِّنُ
الْأَرْضَ أَخْبَارَهَا، بِالزَّلْزَلَةِ وَالرَّجَّةِ وَإِخْرَاجِ الْمَوْتِ مِنْ بُطُونِهَا، إِلَى ظُهُورِهَا)، واته: زه وی
هه واله کانی خوی، به له رزینه وه وه هه ژان و به وه ده رخنه تی مردووه کان، که له
سکیدان بو سه ر پشته ی، پرونده کاته وه.

(الطبري) یش ئه م رایه ی هه لپژاردوه و، منیش پیم وایه ئه م رایه په سندرته، وه ک
پیشتریش باسمانکرد، که هه وال باسکردنی زه وی، هه ر بریتیه له و گوړانکارییه ی
به سه ریدا دی و، به زمانی حال ده لئ: پهروه ردگارم فه رمانی پیکردووم و،
په یامی بو ناردووم به و شیوه یه بکه م، به ده ست خوم نیه، واته: به زمانی حال
هه واله کانی باس ده کات، هه روه ک له زمانی عه په بییدا هاتوه: (قَالَ الْجِدَارُ لِلْوَتِدِ
لِمَ تَشْقِيْنِي؟ قَالَ اسْأَلْ مَنْ يَدُقُّنِي)، دیوار به سینگی گوت: بوچی له تم ده که ی،
کونم ده که ی؟ ئه ویش گوتی: له و که سه بپرسه که دامده کوتی، هه لبه ته ئه وه

به زمان حاله، كه واته: (أَطْلِقَ الْوَحْيِ عَلَى أَمْرِ التَّكْوِينِ، أَيْ وَجَدَ فِيهَا أَسْبَابُ تَزَلُّلِهَا، وَإِخْرَاجُ أَثْقَالِهَا، وَضَمَّنَ أَوْحَى مَعْنَى قَالَ، بِسَبَبِ تَعْدِيَّتِهِ بِاللَّامِ بَدَلِ إِلَى)، ليره دا وشه (وه حى) به كارهيئزاهو بو فهرمانى جيبه جيكردن، فهرمانى دروستكردن، واته: هوكاره كانى له رزينه وهو هه زيندران وه ده رخستنى قورساييه كان له زهويدا پيداكارون، وشه (أَوْحَى) ش، ماناى (قَالَ) ى خراوته نيو، به هوئى ئه وه وه كه تيپه رى كروهو بو بهركار به هوئى (ل) وه، نه ك به هوئى (إِلَى) وه، كه له ئه سلدا (أَوْحَى)، به (إِلَى)، بهركار ده خوازئى (أَوْحَى إِلَيْهِ)، ﴿إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَأِكَةِ﴾ (١٢) ﴿الْأَنْفَالِ﴾، به لام ليره دا ده فهرموئى: (أَوْحَى لَهَا)، بو ئه وهى وشه (أَوْحَى)، ههم په يام بو ناردن و سرووش بو كردن بگه يه نئى، ههم گوتنيش بگه يه نئى، (أَوْحَى لَهَا)، يانى: (أَوْحَى لَهَا وَقَالَ لَهَا)، خوا سرووش بو كروهو و پيشى فهرمووه، بهو شيويه بكات.

Alibapir/علي بابير

archive.org/details/@alibapir

A Bapir

Google Play

App Store

QR Code

علي بابير/Alibapir

علي بابير/Alibapir

QR Code

مەسەلەى دووهم:

لە پۆژى قىامەتدا خەلك بە پرژوبلاوى دەردەچن، تاكو كردهوه كانيانيان
پيشان بدرين، ئنجا هەر كەس هيندەى گرانايى گەردىك چاكەى كەردى، دەيىنى
و، هەر كەس يەكشەى هيندەى گرانايى گەردىك خراپەى كەردى، دەيىنىتەوه:

خو دەفەرموى: ﴿يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشُنًا لِّیُرَوْا أَعْمَلَهُمْ ۖ فَمَنْ یَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَیْرًا یَرَهُ ۖ وَمَنْ یَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا یَرَهُ ۖ﴾ (۸)

شیكردنەوهى ئەم ئایەتانه، لە چوار بەرگەدا:

(۱)- ﴿يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشُنًا﴾، لەو پۆژەدا خەلك بە پرژوبلاوى دەردەچن،
وشەى (أَشْتَات) كۆى (شَتَّه)، (الشَّتُّ: الْمُتَفَرِّقُ) پرژوبلاو، كەواتە: (أَشُنًا)، واتە:
خەلك بە پرژوبلاوى دەردەچن (أَي: مُتَفَرِّقِينَ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشَّامِلِ)، بەلای راست و
چەپدا پرژوبلاو دەبن، (يَصْدُرُ) یانی: دەردەچن (صُدُور) پیچەوانەى (وُرُود)، (وُرُودُ)
یانی: هاتن، بەلام (صُدُور) واتە: دەرچوون، لەو شوینەى لیبوون لێ دەردەچن، بەلام
(وُرُودُ)، واتە: لەو شوینەى لێ نەبوو، بۆ دى، وەك خوا ﷻ لە سوورەتى (القصص)
دا، لەبارەى مووساوه فەرموویەتی: ﴿وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ﴾ (۲۳)، واتە: کاتیک چوو
سەر ئاوهکەى مەدیەن.

ئنجا ئایا بۆچى خەلك بە پرژوبلاوى لە گۆرەکانى خۆیان لەو شوینەى
پیشتر جەستە كانيانيان تیاندا بوون دەردەچن؟

(۲)- ﴿لِيُرَوْا أَعْمَلَهُمْ﴾، تاكو كردهوه كانيانيان پيشان بدرين.

زانایان سى واتایان بۆ ئەم رستهیه داناون:

۱- (لِيُبْصَرُوا جَزَاءً أَعْمَالِهِمْ)، بۆ ئەوهى پاداشتى كردهوه كانيانيان بخړیتە بەرچاو، پيشان
بدرى.

۲- (لِيُبَصِّرُوا الْعَمَالَ، وَالْأَعْمَالَ تَجَسَّمُ نُورَانِيَّةٌ وَظُلْمَانِيَّةٌ) تاكو خودی کردهوهکانیان پیشان بدرین، که له شیوهی پرووناکیی و تاریکییدا بهرجهسته دهن، کردهوهی چاک له شیوهی پرووناکیی و، کردهوهی خراب له شیوهی تاریکیی دا.

۳- یاخود (لِيُتَرَوْا : لِيُعْلَمُوا)، واته: بۆ ئهوهی پێیان بزانن، یانی: له کردهوهکانیان ئاگادار بکړینهوه، کردهوهکانیان بزانن.

شایانی باسه: ههندیك له زانیان گوتوو یانه: کردهوهکان نابیرن، بهلام هیچ گومانی تیدانیه که ههملیره، ههمله سوورەتی (الکھف) دا: ﴿وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا﴾ ۱۹، ئهوهی کردبوویان به ئامادهکراوی بینیان، ههروهها له سوورەتی (الجاثیه) دا: ﴿إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ ۲۹، ئیمه ئهوهی دهتانکرد نوسخه مان له بهر دهگرتهوه.

ههموویان ئهوه دهگهیهنن، که خودی کردهوهکانیان پیشان دهدرین.

۳- ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾ ۷، ئنجا ههه کهسیك به ئەندازهی گرانیی گهرديك چاکه بکات، دهیپینتهوه.

۴- ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ ۸، ههروهها ههه کهسیك به ئەندازهی گرانیی گهرديك خراپه بکات دهیپینتهوه.

کورته لیکۆلینهوهیهك لهبارهی ئەم دوو ئایهتهوه و دیتنی مرۆف بۆ

چاکه و خراپهکانی

زانیان له بارهی ئەم دوو ئایهته موبارهکهوه زۆریان قسهکردوه، ئیمهش ههندی له قسهو رایهکانی ئهوان، دینن و ئهوهی پیمان وایه راستره له مانای ئەم دوو ئایهته موبارهکه، دهیپینن.

سەرەتاش با ھەندى لە قسەکانى ئەوان بێتین:

یەكەم: لە ھەردوو ئایەتەكەدا وشەى (مَثْكَالَ)، ھاتو، یانى: بارتەقا لە كێشاندا، واتە: ھەر كەسێك بارتەقای گرانى گەردێك چاكەى كردبى، دەبیینیتهوهو، ھەر كەسێك بارتەقای گرانى گەردێك خراپەى كردبى، دەبیینیتهوهو، وشەى (ذَرَقَ) ش زانايان ھەندىكیان گوتوویانە: یانى: مێروولەى سوورى گچكە، مێروو ھ سوورە بچوو كەكان كە لە سەرەتاو ھ خۆى پەرورەدگار دەیانخولقینى، زۆر بچووكن بە ئاستەم بە چاودەبێزین، ھەندىكیش گوتوویانە: (ذَرَقَ) ئەو تۆزو غوبارەىە كاتێك تیشكى خۆر بە پەنجەرەدا دیتە ژوورى، بەھۆى تیشكى خۆرەو دەبێزى، ئنجا یەكێك لە تۆزو گەردەكان پێى دەگوترى: (ذَرَقَ)، بێگومان (ذَرَقَ) بەو مانا زانستییهى نیه كە ئیستا زانست بۆی دەرکەوتو، كە بە چاودەبێزى، بەلكو بە مێكروۆسكۆبى ئەلیكترۆنیش كە (۶۰۰ - ۷۰۰) ھەزار جار شت گەورە دەكات، ھەر نابێزى، بە ھەبى (ذَرَقَ) ی، پێ دەلێن و، بە زمانە بیانییەكان ئەتۆم (Atom) ی پێدەلێن، ئەویش بۆ خۆى لە سێ بەشى سەرەكیی پێك دى، بەشەكانیش لە بەشى بچووكت پێكدین، ئنجا ئەك ھەر گەردیلە نابێزى، بەلكو گەرد (جُزْیَ) مۆلكۆلێش نابێزى، كە لە ملیۆنان گەردیلە پێكدى، بەلام لێرەدا قورئان بەو واتایە بەكارى نەھێناو، چونكە قورئان بە واتایەك وشەكان بەكاردینى كە خەلك تێیان بگات، بۆیە (ذَرَقَ) یان مێرووى بچووکی وردە، یاخود تۆزو غوباریكە كە دەكەوێتە بەر تیشكى خۆر دەبێزى، ھەرکەسێك بە گرانیى ئەو چاكە بكات، یان خراپە بكات.

دووھم: زاناو روونكەرەوانى قورئان لەبارەى مەبەستى ئەو رستە قورئانییەو،

پێنج رایان ھێناون:

۱- (يَرَهُ)، واتە: ھەر كەسێك چاكەى كردبى دەبیینیتهوهو، خراپەى كردبى دەبیینیتهوهو، بەلام ئەمە مانای وانیه كە برواداران لەسەر گوناھى بچووکیش سزا دەدەرین، ئەگەر خۆیان لە گوناھە گەورەكان پاراستبى، ھەرودھا مانای وانیه كە بێروایانیش بەھەرەمەند

دەبن لە چاکەکانیان، لە حالیکدا کە بێپرواشن، بە لکو مەبەست ئەوەیە ئەوانە ی پروادارن و ئەوانە ی بێپروان، چاکەکاران و خراپەکاران، چاکە و خراپەکانی خۆیان لە پوژی دوایدا دەبیننەوه، بە لām خوا نەیفەرموو: سزایان لەسەر دەدری، یاخود پاداشتیان لەسەر دەدریتەوه.

۲- (یَرَهُ) یانی: مەوۆف پاداشت و سزایەکی دەبینی، ئنجا بەنسبەت بێپروایانەوه، بە هۆی چاکەکانەوه کە ئەنجامیان داو، سزایان لەسەر سووک دەبی، بە لām لە دۆزەخ ناچنە دەری، وهك لەبارە ی ئەبوو تالبی مامی پیغەمبەرەوه ﷺ لە فەرموودە ی سەنەدی راست (صحیح) دا هاتو، کە بەهۆی بەرگری کردنی لە پیغەمبەرەوه ﷺ سوودی پیگەشتو، وهك لە پیغەمبەریان ﷺ پرسێو: ئایا هیچت بۆ وی پیناکری؟ فەرموویەتی: بۆی پاراومەوهو خوا سزای لەسەر سووک کردو، بە لām لە دۆزەخ نایەتە دەری، چونکە ئیمانی نەبوو^(۱).

۳- واتایەکی دیکە کە هەندیک لە زانایان هەلیانبژاردو، بۆ (یَرَهُ) ئەوەیە کە بابای بێپروا کردووە چاکەکانی خۆی، خێرو چاکەکانی خۆی دەبینیتەوه، ئەگەر هەلنەوه شایانەوه، بەنسبەت پرواداریشەوه خراپەکی خۆی دەبینیتەوه، ئەگەر لێی نەسرابایەوه، کەبەهۆی خۆ دوورگرتن لە گوناھە گەورەکان، گوناھە بچووکیەکانی لێ دەسپینەوه، وهك لە سوورەتی (النساء) دا، خوا دەفرموی: ﴿إِنْ تَحْتَبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلَكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا﴾ (۳۱) ئەگەر خۆتان لە گوناھە گەورەکان کە لێتان قەدەغە کران بپاریزن، (خۆتان لێ دوور بگرن)، خراپەکانتان لێ دەسپینەوه، دەتانخەینە شوینیکی پر ریزو حورمەتەوه.

۴- مانایەکی دیکە بۆ (یَرَهُ)، ئەوەیە کە مەوۆفی بێپروا لە دنیا دا پاداشتی چاکەکانی خۆی دەدریتەوه، بابای پرواداریش لە دنیا دا لەسەر گوناھەکانی سزا دەدری، گرفت و کێشەو نەخۆشی و نارهەتی بەسەر دین و، بەشیک لە گوناھە زلەکانی و سەرجهەم گوناھە بچووکیەکانی بەوه لە کۆل دەبنەوه.

(۱) دوا یی فەرموودە کە دینین کە (بخاری) بە ژمارە (۶۹۶۱) هیناوییەتی.

۵- (يَرَهُ)، واتە: هەركام لە برۆادارو بێپروا بە قەدەر گەردێك چاکەیان کردبێ، یان خراپەیان کردبێ، دەبیننەوه، ئنجا برۆادار بە قەدەر گەردێك چاکە بکات، ببینیتەوه، هیچ گرفت و ئیشکالی تێدانیەو لە پۆژی دوایدا دەبینیتەوه، بێپرواش بە قەدەر گەردێك خراپە ی کردبێ، ببینیتەوه، بە دلتیایی ئەوەش هیچ گرفت و ئیشکالی تێدانیە، سییەم: گرفت و ئیشکالێک و وەلامەکە ی: چۆن برۆادار بە قەدەر گەردێك خراپە ی کردبێ دەبینیتەوه و لەسەری سزا دەدرێ و، چۆن بێپرواش بە قەدەر گەردێك چاکە ی کردبێ لە پۆژی دوایدا لە قیامەتدا لەسەری پاداشت وەردەگریتەوه؟ گرفت و ئیشکالە کە لێرەدایە.

لە وەلامی ئەو گرفت و ئیشکالەش دا گوتراوه:

(الْكَافِرُ يَرَى جَزَاءَ خَيْرِهِ فِي الدُّنْيَا، وَشَرَّهُ فِي الْآخِرَةِ)، بابای بێپروا پاداشتی چاکەکە ی لە دنیا دا دەبینێ و، سزای خراپەکەشی لە پۆژی دوایدا دەبینێ، (وَالْمُؤْمِنُ يَرَى جَزَاءَ شَرِّهِ فِي الدُّنْيَا، وَجَزَاءَ خَيْرِهِ فِي الْعُقْبَى)، برۆادار سزای خراپەکانی لە دنیا دا دەبینێ و، پاداشتی چاکەکانیشی لە پۆژی دوایدا دەبینێ.

ئنجا با چەند دەقیکیش لە و بارەوه بێنین و، دوا ی ئەنجامگیری گشتی لە هەموویان دەکەین:

۱- (الطبري)، بە ژمارە: (۳۷۸۶۸)، هیناویەتی: (عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ قَالَ: سَأَلْتُ مُحَمَّدَ بْنَ كَعْبٍ الْقُرْظِيَّ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ: ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾ ۷ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ ۸، قَالَ: مَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ مِنْ خَيْرٍ مِنْ كَافِرٍ، يَرَى ثَوَابَهَا فِي نَفْسِهِ وَأَهْلِهِ وَمَالِهِ، حَتَّى يَخْرُجَ مِنَ الدُّنْيَا وَلَيْسَ لَهُ خَيْرٌ، وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ مِنْ شَرٍّ مِنْ مُؤْمِنٍ، يَرَى عُقُوبَتَهَا فِي نَفْسِهِ وَأَهْلِهِ وَمَالِهِ حَتَّى يَخْرُجَ وَلَيْسَ لَهُ شَرٌّ).

واتە: عەمری کوری دینار دەلی: لە موخەممەدی کوری کە عەبی قورەزیم لە بارە ی ئەم ئایەتەوه، پرس ی: ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾ ۷ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ ۸، گو ی: هەر کەسیک بە ئەندازە ی گرانی ی گەردیلە یە کە چاکە بکات، لە بێپروایان، پاداشتەکە ی لە خودی خو ی و لە مال و

خیزانی و له سامانیدا ده‌بینته‌وه، هه‌تا کاتیک له دنیا‌دا دهرده‌چی، هیچ خێرو چاکه‌ی نه‌ماوه، هه‌روه‌ها هه‌رکه‌سیک له بر‌واداران به ئەندازه‌ی گرانایی گه‌ردیک خراپه‌ بکات، سزایه‌که‌ی له خودی خویداو له که‌س و کاری و له مال و سامانیدا ده‌بینی، هه‌تا کاتیک له دنیا دهرده‌چی، هیچ خراپه‌ی له‌سه‌ر نه‌ماوه.

۲- {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ! ابْنُ جِدْعَانَ كَانَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ يَصِلُ الرَّحِمَ، وَيُطْعِمُ الْمِسْكِينَ، فَهَلْ ذَاكَ نَافِعُهُ قَالَ: لَا يَنْفَعُهُ إِنَّهُ لَمْ يَقُلْ يَوْمًا (رَبِّ اغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ) الشعراء} (أخرجه مسلم: ۲۱۴، وابن حبان: ۳۳۱، والطبري: ۳۷۸۷۲).

واته: عایشه دایکی بر‌واداران (خوا لێی پازی بی) ده‌لێ: گوتم: ئە‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ! ئیبنو جیدعان، (عه‌بدوللای کوری جیدعان) له سه‌رده‌می نه‌فامییدا په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی ده‌گه‌یان‌دو، ئا‌وای ده‌کردو ئا‌وای ده‌کرد (چاکه‌ی ده‌کرد)، ئایا ئە‌وه سوود پی به‌خشه‌ریه‌تی؟ فه‌رمو‌وی: نه‌خیر، چونکه‌ پ‌وژیک له‌پ‌وژان نه‌یگوت‌وه: په‌روه‌ردگارم! له‌پ‌وژی سزاو پا‌داشت‌دا له‌ گونا‌هه‌که‌م بی‌و‌وره.

هه‌روه‌ها چه‌ندان ئایه‌تیش هه‌ن که خوا ﷺ ز‌ور به‌ پ‌وون و پ‌اشکا‌ویی تیاند‌ا ده‌فه‌رم‌وی: بابای بی‌پ‌روا کرده‌وه چاکه‌کانی هه‌ل‌وه‌شاونه‌وه، ب‌و‌ وێنه:

۳- له سووره‌تی (النور)دا، خوا ده‌فه‌رم‌وی: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَلُهُمْ كَسَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْثَانُ مَاءً حَلَقًا إِذَا جَاءَهُ، لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ فَوَفَّاهُ حِسَابَهُ، وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ (۳۹). واته: ئە‌وانه‌ی بی‌پ‌روا کرده‌وه‌کانیان وه‌ک ترا‌ویلکه‌یه‌ک وایه، له‌ گ‌وملاییه‌ک‌دا، بابای تین‌و به‌ئا‌وی تیده‌گات، به‌لام کاتیک ده‌چی هیه‌چی لی نه‌وه، خوا له‌وی ده‌بینی، (سزای خوا ده‌بینی)، خواش لێ‌پ‌رسینه‌وه‌ی خیرایه.

۴- له سووره‌تی (الفرقان)دا، خوا ده‌فه‌رم‌وی: ﴿وَقَدْ مَنَّآ إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنَّ عَمَلٍ فَبَجَعْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا﴾ (۲۳). واته: پ‌رومان کرده‌ ئە‌وه کرده‌وه (چاک)انه‌ی کرد‌بو‌ویان، کرد‌مان‌نه‌ ت‌و‌زو گه‌ردی ب‌لا‌بو‌وه‌وه.

۵- ههروهه ها له سوورەتی (إبراهيم) دا، دهفه رموی: ﴿مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ﴾، واته: ئەوانەى بێپروان بە پەروەردگاریان، کردەوه کانیان، (واته: کردەوه باشە کانیان)، وهك خۆله میشیکی بهربایه کی توند وایه له رۆژیکی گەردەلولواید، (رۆژێك كه بایه کی توندی تیدا ههیه، لهو خۆله میشه بدات، (اهه مووی پرژو بلاوده کاتهوه)، توانایان به سهر هیچ کام له کردەوه چاکه کانیاندا نابێ، ئا ئەوهیه گومپایی دوور.

ئەم ئایەتە موبارەکانەش زۆر بەروون و راشکاوایی ئەوه دەگەیهنن، که بابای بێپروا له کردەوه چاکه کانی له رۆژی دوایدا بههره مەند نابێ.

۶- {عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَظْلِمُ الْمُؤْمِنَ حَسَنَةً، يُثَابُ عَلَيْهَا الرِّزْقُ فِي الدُّنْيَا، وَيُجْزَى بِهَا فِي الْآخِرَةِ، قَالَ: وَأَمَّا الْكَافِرُ فَيُطْعَمُ بِحَسَنَاتِهِ فِي الدُّنْيَا، حَتَّى إِذَا أَفْضَى إِلَى الْآخِرَةِ، لَمْ يَكُنْ لَهُ حَسَنَةٌ يُعْطَى بِهَا خَيْرًا} (أخرجه الطبري: ۳۷۸۸۰، ومسلم: ۲۸۰۸).

واته: ئەنەسی کورێ مالیک (خوا لێی پازی بێ) گێڕاویه تەوه، که پیغه مبهری خوا ﷺ فەرموویهتی: بە دنیایی خوا ستهم له پروداریک ناکات، چاکهیه کی کردبێ، به لکو له دنیا دا وهك بژیو پیدان پاداشتی دەداته وهو، له رۆژی دوایشدا پاداشتی دەداته وه (به بهههشت)، به لām بابای بێپروا له دنیا دا به هوێ چاکه کهیه وه خواردن و خۆراکی پێیده دا، ههتا کاتیك له رۆژی هه لسانه وه دا دی، هیچ چاکه ی نه ماون، پێی پاداشت بدریته وه.

۷- هه ر لهو باره وه ئەو دهقهش دینین که (الطبري) به ژماره (۳۷۸۸۱)، هیناویهتی پیغه مبهری خوا ﷺ فەرموویهتی: {أَمَّا أَحْسَنَ مِنْ مُحْسِنٍ مُؤْمِنٍ أَوْ كَافِرٍ، إِلَّا وَقَعَ ثَوَابُهُ عَلَى اللَّهِ، فِي عَاجِلِ الدُّنْيَا أَوْ آجِلِ آخِرَتِهِ}، واته: هیچ چاکه کاریک چاکه ی نه کردوه، پروداری بێ پروا بێ، مه گهر پاداشته که ی کهوتوته سهر خوا، چ له دنیای به په له دا، چ له قوناغی داهاتووی دواخراودا، (که رۆژی دوايه)، ئەمه یان سه نه ده که ی مورسه له.

۸- ههروهها (الطبري) به ژماره: (۳۷۸۷۹)، هیناویهتی: {أَنَّ سَلْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، جَاءَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: إِنَّ أَبِي كَانَ يَصِلُ الرَّحِمَ، وَيَفِي بِالذِّمَّةِ، وَيَكْرُمُ الضَّيْفَةَ، قَالَ: مَاتَ قَبْلَ الْإِسْلَامِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: لَنْ يَنْفَعَهُ ذَلِكَ قَوْلِي، وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَيَّ بِالشَّيْخِ، فَجَاءَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّهَا لَنْ تَنْفَعَهُ، وَلَكِنَّهَا تَكُونُ فِي عَقِبِهِ، فَلَنْ يُخْرَزُوا أَبَدًا، وَلَنْ تُذَلُّوا أَبَدًا، وَلَنْ يَفْتَقِرُوا أَبَدًا}.

واته: سهلمان (یهکیکه له هاوهلان)، چۆته لای پیغهمبهری خوا ﷺ گوتویهتی: بابم له سهردهمی نهفامییدا پهیوهندی خزمایهتی دهگهیانده، بهلین و پهیمانی جیهجی دهکرد، پیزی له میوان دهگرت، پیغهمبهر ﷺ فهرمووی: پیش ئیسلام مردوه؟ گوتی: بهلن، فهرمووی: هیچی سوودی پی ناگهیهنی، ئه و (سهلمان) رویشته (دیاره پیاویکی بهتهمه ن بووه) پیغهمبهری خواش ﷺ فهرمووی: ئه و پیاوه بهتهمه نه م بو لا بگپنهوه، هاتهوه، پیغهمبهر ﷺ فهرمووی: له پوژی دوايیدا سوودی پی ناگهیهنی، بهلام له وهچه کهیدا دهبیته، (واته: پاداشته کهی له وهچه کهیدا دهبی له دنیا)، هه رگیز سه رشو پ نابن، هه رگیز زه بوون نابن، هه رگیز هه ژار نابن.

مادام ئه و له دنیا دا ئه و جو ره چا کانه ی کردوون، خواش ئه و پاداشته ی به و شیویه ده داته وه.

(الطبري) دواي ئه وهی ژماریهک له وه دهقانه دینن، دهلن: (فَهَذِهِ الْأَخْبَارُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ تُنبِئُ عَنْ أَنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا يَرَى عُقُوبَةَ سَيِّئَاتِهِ فِي الدُّنْيَا، وَثَوَابَ حَسَنَاتِهِ فِي الْآخِرَةِ، وَأَنَّ الْكَافِرَ يَرَى ثَوَابَ حَسَنَاتِهِ فِي الدُّنْيَا، وَعُقُوبَةَ سَيِّئَاتِهِ فِي الْآخِرَةِ، وَأَنَّ الْكَافِرَ لَا يَنْفَعُهُ فِي الْآخِرَةِ مَا سَلَفَ لَهُ مِنْ إِحْسَانٍ فِي الدُّنْيَا مَعَ كُفْرِهِ) (جامع البيان: ج ۱۵، ص ۲۹۷).

واته: ئه م هه والانه له پیغهمبهری خواوه ﷺ هه وال به وه دهدهن، که پڕوادار سزای خراپه کانی له دنیا دا ده بینن و، پاداشتی چاکه کانی له پوژی دوايیدا ده بینن، بهلام بیپروا پاداشتی چاکه کانی له دنیا دا ده بینن و، سزای خراپه کانی له پوژی دوايیدا ده بینن و، بیپروا له پوژی دوايیدا ئه وهی له چاکه له دنیا دا کردوویهتی، لای به هه رهمه ند نابن، مادام بیپروا بووبن.

چوارەم: پوختە ی رای بە نده له و باره وه:

پوختە ی ئەو هی من له هه موو ئەوانه هه ئیده هینج، به مجۆره یه:

چاکه کاران و خراپه کاران یه کسان نین، نه له دنیاو نه له دواړوژدا، چونکه خوا ده فهرموو: ﴿أَفَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ ۝۳۵ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ۝۳۶﴾ القلم، واته: ئایا بۆ خوا ملکه چان وهك تاوانباران داده نین، چیتانه بۆچی به و جۆره دادوه ری ده که ن؟ به دنیاییش وهك چۆن ئیمان پله پله یه، کوفریش هه ر پله پله یه، ئیمان به ره و سه ره و کوفر به ره و خوار، پاداشتی که خوا ده داته برپاداران، پله پله یه به ره و سه ر، هه ره و ها سزای بی پروایانیش دیسان پله پله یه به ره و خوار، خوای دادگه ر له باره ی مونا فقه کانه وه ده فهرموو: ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ۝۱۱۵﴾ النساء، واته: به دنیای مونا فقه کان له پله ی خواری خواره وه ی ناگردان و، هیچ یارمه تییده ره و سه ر خه رت بۆیان چنگ ناکه و ی.

که واته: به پیتی ئەو هی ئایه ته کان ده فهرموون، کرده وه باشه کانی بابای بی پروا له رۆژی دوا ییدا خوای کار به جی لی هه لده وه شی نیته وه، له به ر ئەو هی ئیمانی نه بووه و، بی پروا بووه. هه ره و ها فه رمایشته کانی پیغه مبه ریش رۆر به روون و راشکاوی ئەوه ده گه یه نن، ئنجا که خوا ده فهرموو: هه رکه سیك تۆز قالیك چاکه بکات ده یی نیته وه و، هه ر که سیك تۆز قالیك خراپه بکات ده یی نیته وه، به دنیای مبه ست پیتی رۆژی دوا ییه، چونکه هه موو سوو ره ته که باسی رۆژی دوا یی ده کات، که واته: مه به ست پیتی ژیا نی دنیا نیه، ده یی نیته وه (یره) یانی: له رۆژی دوا ییدا، ئەمه ش لی وه رده گیر ی که ئەو بی پروایانه ی چاکه کار بوون، به جۆریك له به ره مه ند بوون له چاکه کانیان به ره ره مه ند ده بن له رۆژی دوا ییدا، به لام نهك به ره مه ند بوونیك پیتی له سزای دۆزه خ ده رباز بن، به لکو سزایان له سه ر سوو ك ده بی، هه ره و هك پیغه مبه ری خوا ر له باره ی ئەبوو تالییه وه فه رموویه تی^(۱)، به لام

(۱) {عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَذَكَرَ عِنْدَهُ عَمُّهُ، فَقَالَ: لَعَلَّه تَنْفَعُهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُجْعَلَ فِي صَحْصَاحٍ مِنَ النَّارِ يَبْلُغُ كَعْبِيَّهَ يَغْلِي

بېگومان بەهرەمەند بوونەكە بايى ئەو نە پىيى لە دۆزەخ بېنە دەرى.

ئەوئەش كە خوا دەفەرموى: چاكەكانيان لى ھەلدەوئەشېننەو^(۱)، بېگومان فەرمائىشتى خوا ﷻ لە سەدا سەد (۱۰۰٪) راستەو لە جىيى خۆيدايە، واتە: كەردەوئە باشەكانيان لى ھەلدەوئەشېننەوئە بايى ئەوئە نابىن پىيان لە دۆزەخ بېنە دەرى، بەلام بېگومان لەوئەدا كەسەك كە لە دىيادا چاكەى كەردەوئە بېپرواش بوو، لەگەل كەسەكدا كە بېپرواش بووئە خراپەشى كەردەو، وەك يەك نابىن، بېپروا چاكەكارەكە سزايەكەى سووكتەر دەبى لە ھى بېپروا خراپەكارەكە، بەنسەت بېروادارانىشەوئە: خوا بە دەقى ئايەت فەرموويەتى: ئەگەر خۆتان لە گوناھە گەورەكان بپارىزن، خراپە بچووكەكانتان لى دەسپىنەوئە، بېژەى گوناھە گچكەكان (صغائر) بەكارنەھاتوئە، بەلام وشەى (سَيِّئَات) كە دەفەرموى: ﴿إِنْ تَحْتَبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ النساء، واتە: ئەگەر خۆتان لەو گوناھە گەورانەى لىتان قەدەغە كرەون، دوور بگرن، خراپەكانتان لى دەسپىنەوئە، يانى: خراپە بچووكەكانتان لى دەسپىنەوئە، چونكە (سَيِّئَات) لەگەل (كَبَائِر)دا بەراورد كرەو، كەواتە: بەھوى خۆ دوورگرتن لە گوناھە گەورەكانەوئە، گوناھە بچووكەكان دەسپىنەوئە، بەلام كەسەك خۆى لە گوناھە گەورەكان نەپاراستبى، گوناھە بچووكەكانى ناسپىنەوئە، ئنجا چ خوا ﷻ لە بەرانبەر گوناھە بچووكەكانيدا لە ژيانى دىيادا سزايى بىدا، وەك لە ھەندى لە دەقەكاندا ئاماژەى پىكرەو، چ بۆى ھەلگىرى بۆ رۆژى دوايى، ھەلبەتە خوا فەرموويەتى: ئەوئەى خۆى لە گوناھە گەورەكان بپارىزى، بچووكەكانى لى دەسپىنەوئە، بەلام ئەگەر خۆى لە گوناھە گەورەكان نەپارىزى، مانا وايە بچووكەكانىشى ھەر لەسەر دەبن و، سزايى بچووكەكانىش دەبىننەوئە، بابايى بېپرواش ئاشكرایە گوناھى گەورەو بچووكى پىيان سزابار دەبى و، بەنسەت چاكەكانىشەوئە، ئەوپەرەكەى ئەوئەى كە ئەندازەيەك سزايى لەسەر سووك دەبى، لەچاؤ ئەو بېپروايانەدا كە

مِنْهُ دَمَاعُهُ} أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ فِي: ٦٣ كِتَابِ مَنَاقِبِ الْأَنْصَارِ: ٤٠ بَابُ قِصَّةِ أَبِي طَالِبٍ: بِرَقْمٍ: ٦١٩٦.

(١) {وَقَدْ مَنَّا إِلَى مَا عَمَلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنْثُورًا} الفرقان: ٢٣.

بېپرواش بوون و خراپه کاريش بوون، ئهوان سزايان سووکت دهبی، له کوی دهقه کان
ئهوه وهرده گیرئ.

گومانیشی تیدانیهوه دهقه کانی لهوباره وهش هاتوون دهیگه یه نن، که چاکه کاری
له دنیا دا مروڤ لی بههره مند دهبی: ناوی چاک، خه لک مه دحی دهکات، پیزی
دهگری، ستایشی دهکات، پیز له کس و کاری دهگری ... هتد، وهک هه دیسه که ی
سه لمان ئهوه دهگه یه نی، ئهوه شتیکی دیارو مسوگه ره، به لام ئایه ته که له باره ی
روژی دوا ییه وه ده دوی.

خوا به لوتف و که ره می خو ی لهو که سانه مان بگیری، که هه می شه ته مه ن
و ژیا نی خو یان پرده که ن له چاکه کاری و، خوشیان ده پار یزن و دوور ده گرن له
خراپه و تاوان و لادان.

لیره دا کو تای به ته فسیری سوو ره تی (الزُلْزَلَة)، دینین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسیری سوورہ تی

الْعَادِيَاتُ



دەستپێک

بەرێزان!

ئەمڕۆ کە (۲۰)ی (ذی الحجة)ی سالی (۱۴۴۱) کۆچییه، بەرانبەر (۲۰۲۰/۸/۱۰) زاینی، لە شاری هەولێر، دەست دەکەین، بە تەفسیر کردنی ئایەتە بە پێزەکانی سوورەتی (العادیات)و، سەرەتاش لە حەوت بڕگەدا پێناسەو نیوەڕۆکی سوورەتە کە دە خەینەروو:

پێناسەی سوورەتی (العادیات) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە موبارە کە ناوی: (سُورَةُ الْعَادِيَّاتِ)ه، بەلام لە هەندێک موصحف و لە هەندێک لە تەفسیرانی شیدا و اوێه کەشی خراوەتە گەڵ: (سُورَةُ وَالْعَادِيَّاتِ).

دووهم: شوینی دابەزینی:

راچایی زۆر هەیه لەبارە ی شوینی لی دابەزینی ئەم سوورەتە موبارە کەو:

أ- هەرکام لە ئینو مەسعوود (خوا لی پازی بی)و جابیری کوری زەیدو عەتو حەسەنی بەصراپی و عیکریمە (خوا لیان خوشبی) گوتووینە: ئەم سوورەتە مەککەییەو لە مەککە دابەزیو.

ب- بەلام هەرکام لە ئەنەسی کوری مالیک و ئینو عەبباس (خوا لیان پازی بی) و قەتادە (خوا لی خوشبی) گوتووینە: ئەم سوورەتە مەدینەییەو لە مەدینە دابەزیو.

لەو بارەووە ئەم دەقەش ھەیە: (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتْ ﴿وَالْعَدِيَّتِ ضَبْحًا﴾ بِمَكَّةَ) (أَخْرَجَهُ السَّيُوطِيُّ فِي الدَّرِّ الْمُنْتَوَرِ: ج ۸، ص ۵۹۹، وَنَسَبَهُ لِابْنِ مَرْدَوَيْهِ)، وَاتَّه: عَهْدُ لَوْلَايَ كُورِي عَهْدِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، گوتووێتی: سوورەتی ﴿وَالْعَدِيَّتِ ضَبْحًا﴾ لە مەككە دابەزیووە.

سێیەم: ریزبەندیی لە موصحف و لەدابەزیندا:

لە موصحفدا ئەم سوورەتە ژمارە سەد (۱۰۰)و، لە دابەزیندا ژمارە چوارەدە (۱۴)یە، جاییری کوری زەید وای داناو، پێش سوورەتی (الکوثر) و دواى سوورەتی (العصر) دابەزیووە.

چوارەم: ژمارەى ئایەتەکانی:

بەپای ھەموو ژمێرەرانی ئایەتەکانی قورئان، ژمارەى ئایەتەکانی یازدە (۱۱) ئایەتە.

پنجەم: نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە:

پوختەى نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە موبارەكە، ئەوێە كە خوا ﷻ سویند دەخوات بە: ئەسپانی غاردەرى، پرمە لەزار ھاتووە دەرى، بە سمان بلیسە پەیداكەرى، بەرەبەیانان ھێرشبەرى، تۆزو خۆل بەرزكەرەوہى، ھەلكوتەرەسەر نێوەراستی كۆمەلى دوژمن، خوا سویندى بەوہ خواردوہ كە مرووف سپلەو، بى نمەكە بەرانبەر پەرورەدگارى، خووشى لەسەر خووى شاھدە لەو بارەوہو، زۆریش مائ و سامانى خووشدەوى.

دواتریش خوای بەرز ھۆشدارى داوہ بە مرووف، كە پاش شكرانەوہى گۆرەكان و ھەلگێردرانەوہیان و، ھاتنە دەرى ئەوہى تێیاندايە كە مردووہكانن و،

دوای ھێنەرانی دەری نھێنی نیو سینه کان و، کوکردنەوێ و لێک جیاکردنەوێ، خوا زۆر پێیان شارەزایە.

کەواتە: با خەلک بزانی چى دەخەنە نیو دڵ و سینهی خۆیانەوێ، کاتیکیش خوا لە گۆرەکانیان دەیانھێنێتە دەر، چۆن دێنەوێ دەر، چ تیلەکەو کوڵیکیان لە چاکەو فەرمانبەریی، یاخود لە گوناھو تاوان و لادان، پێیە؟

شەشەم: تاییبەتەندییەکانی:

لەم سوورەتەدا، سێ تاییبەتەندییم کەوتوونەتە بەرچاو:

۱- سویندخواردن بە: ئەسپانی غاردەری ھێرشبەری بە ھۆی سم بەزەویی داکوتانەوێ ئاوروچکە بڵندکەر.

۲- بە جەختکردنەوێ باسی سێلەیی مروۆف کردن بەرانبەر بە پەرورەدگاری.

۳- چەند وشەو تەعبیری، تەنیا لەم سوورەتەدا ھاتوون:

یەکەم: ﴿وَالْعَدِيتِ ضَبْحًا﴾ واتە: ئەسپە غاردەرەکان کە دەنرکێن، پرمە و دەنگی ھەناسەیان دی.

دووەم: ﴿فَالْمُورِبَتِ قَدْحًا﴾ ئەو ئەسپە غاردەرانی ئاوروچکە بەھۆی سم بە زەوی داکوتانەوێ، لە بەردان بڵیند دەکەن.

سێیەم: ﴿فَالْمُعِرَتِ ضَبْحًا﴾ ئەو ئەسپانە بەرە بێانان ھێرش دەبەن، ئەو سوارچاکانە لەسەریان، ھێرشیان پێ دەبەنە بەر سەر دوژمن.

چوارەم: ﴿فَأَثَرُنَ بِهِ نَقْعًا﴾ ئەو ئەسپانە تەپ و تۆز و خۆل بەرز دەکەنەوێ.

پنجەم: ﴿فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا﴾ ئەو ئەسپانە خۆیان دەکوێتە نیو کۆمەلێکی دوژمنانەوێ، بەبێ سام لێکردن و لێتزان، خۆیان دەکوێتە نیویان.

شەشەم: ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ﴾ بەدلىيى مەرووف بو پەرەردگارى سېلەيه، بى
نەكە.

حهوته م: ﴿وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ﴾ به دنيایي مروؤف بو خوشیستنی مال و سامان، زور سهخت و تونده.

هه‌شته‌م: ﴿بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ﴾ ئه‌وه‌ی له‌ گوڤه‌ کاندا هه‌یه‌ هه‌لگێڤدرایه‌وه‌، ده‌ره‌یێزایه‌وه‌.

نۆيەم: ﴿وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ﴾ ئوۋەي لە سىنە كاندە ھەيە پەيدا كراو كۆكرايە ۋە، ھەلۆيژ ئۆردراو پۆلەنگراو جيا كرايە ۋە.

حەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکان:

ٽيمه يازده (۱۱) ٿايت ته به پڙهه ڪهي ٿم سو وڙهه ته موبار ڪه، ده ڪه ينه يه ڪ
ده رس، له بهر ٿه وهي هه موويان باسي باب ته ٿي ڪن و، وه ڪ ٿا ٿه ڪا ني زنجير ٿي ڪ
پڙهه وهه په يوه ستن.

❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

لەم سوورەتەدا دواى ئەوەی خوا ﷻ سوێند دەخوات بە ئەسپانی غاردەر و نرکینەر، بە هۆی سم بە زەوی داکو تانەو، (کە سمەکانیان بە توندیی بە زەوی دا دەدەن و لە دارو بەردیان دەدەن)، ئاوروچکە بڵێندکەر، تۆز و خۆل پەیداکەر، شەبەبخوونکەر، هێرشبەرە سەر دوژمن و، خۆکوتهرە نیو جەرگەى کۆمەڵیان، ئنجا باسی خالە بێهێزەکانى مرووف دەکات بە گشتی، بە تاییەت مرووفی بێپروا و دەفەرموی:

﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ﴾ بەدنیایی مرووف بۆ پەرورەدگاری سێلەیه، بێ ئەمە، چاکەکانی نادیده دەگرێ، (أل)ی سەر (الإنسان) بۆ ناساندنەو، زۆربەى هەرە زۆری پوونکەرەوانی قورئان دەلێن: بۆ جینسە، واتە: تیکرای مرووفان وان، هەندیکیش دەلێن: ناساندنەکە بۆ عەهدە، واتە: مرووفە بێپروایەکان وان، چونکە ئەگەر بۆ جینس بێ بەدنیایی دەبێ ئەوکاتە پیغەمبەرەان (عليهم الصلاة والسلام) هەلباوێردرێن، هەرۆهەا ئەوانەش کە بە پێی پیغەمبەرەاندا دەپۆن، چونکە ئەوان سێلەو نادیدهگیر نەبوون بۆ چاکەکانی خوا، بەلام ئەگەر (أل)ەکە بۆ عەهد بێ، واتە: مرووفە بێپروایەکان وان، ئەوکاتەش بێگومان هەموو مرووفە بێپروایەکان دەگریتهو، مرووفە بروادارەکان ناگریتهو.

پێم وایە ئەگەر بلیین: بۆ عەهدە باشترە، واتە: مرووفە بێپروایەکان سێلەو بێ ئەمەگن بەرانبەر بە پەرورەدگاریان، چونکە خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿وَقِيلَ مَنْ عِبَادِيَ الشَّاكِرُونَ﴾ سبأ، کەمێک لە بەندەکانم سوپاسگوزارن، کەواتە کەمێکی سوپاسگوزار لە مرووفان هەر هەن، ئەوانەى شوین پیغەمبەرانی خوا (عليهم الصلاة والسلام) دەکەون، برۆیان هەیهو چاکە و بەخشش و نێعمەتەکانی خۆیان لەبەرچاوهو، وهفادارن بەرانبەر بە خوا، ئنجا مادام خوا بۆ خۆی بفرموی: کەمێک لە بەندەکانم سوپاسگوزارن، کەواتە هەموویان ناسوپاسگوزارو سێلەنین!

دوایی دەفەرموئ: ﴿وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ۖ﴾، خویشی لەسەر ئەو
چاودیڤرە، شایەدەو دەزانئ.

ئنجە دەفەرموئ: ﴿وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ۙ﴾، بەدنیایی ئەو بۆ
خۆشویستنی مآل و سامان زۆر توندو سەختە، (الخیر) بەمانای مآل و سامانە،
وەك لە سوورەتی (البقرة) دا هاتووە خوا دەفەرموئ: ﴿إِنْ تَرَكَ خَيْرًا ۙ﴾
البقرة، واتە: ئەگەر مآل و سامانی بەجێهێشت، هەروەها ئێرەش: ﴿وَإِنَّهُ لِحُبِّ
الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ۙ﴾ هەر دەچێتەو بەو سەر ئەو مەرووفەیی بێپروایە، چونکە
پێغەمبەرە (عليهم الصلاة والسلام) و پرۆاداران، مآل و سامانیان خستۆتە گیرفانیان
و نەیانخستۆتە نێو دایان و، زۆر خۆشیان نەویستو، بەلكو مآل و سامانیان وەك
ئامرازێك بۆ راییکردنی تەمەنی دنیاویان و، بۆ كاری خێرو چاكە بەكارهێناوە،
كەواتە: ئەویش دیسان هەموو مەرووفەكان ناگرتەو.

دوایی خوا دەفەرموئ: ﴿أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ۙ﴾، ئایا نازانئ
كاتێك گۆرەكان شكزانەو، هەلگیرانەو ئەوێ تیااندایە، هێترایە دەری،
﴿وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ۙ﴾، هەروەها ئەوێ لە سینەكانیش دایە، پەیداكراو
كوكرایەو دەرخرا.

لە كوئایی دا خوا دەفەرموئ: ﴿إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ ۙ﴾، بە دنیایی
پەرۆردگاریان لەو رۆژەدا زۆر پێیان شارەزایە، بە هەموو شتیکیان ئاگادارە.

یەكێك لە زانایان قسەییەکی جوان دەكات، دەلئ: بۆیە خوا ﷻ سوپەندی
بەو ئەسپە هێرشبەرە خواردو، چونکە خەسلەتە خراپەکانی مەرووفیش، وەك
هێرشبردنی ئەسپانی سەركێش، هێرش بۆ مەرووف دین و، دەیانەوێ تووشی
لادان و تاوانی بکەن، ئنجە قیامەتیش کتوپر دی، وەك هێرش و پەلاماری ئەو
ئەسپانە سوارەکانیان شەبەبخوون دەکەن و بەرەبەیانان زوو هێرش دەبەنە
سەر نێوجەرگەیی کۆمەڵی دوژمن.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿وَالْعَدِيَّتِ صَبَحًا ① فَالْمُورِبَتِ قَدَحًا ② فَالْمُعِيرَتِ صُبْحًا ③ فَأَثَرُنَ بِهِ نَقْعًا ④
فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا ⑤ إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ⑥ وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ⑦ وَإِنَّهُ
لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ⑧ أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ⑨ وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ⑩
إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ ⑪﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تەکان

{بە ناوی خۆی بە بەزەیی بەخشنده . سویند بە ئەسپە غاردەرە پرمینەرەکان
بە پرماندن ① ئەسپانی ئاوروچکە هەلگیرسین (بە هۆی سم بەزەوی
داکو تانەوه) ② ئەسپانی لە بەرەبەیاندا هێرشبەر ③ (ئەسپانی) تۆزو خۆیان
پەیدا کرد (بە هۆی بەپرتاو ڕاکردنەوه) ④ خۆیان کوتایە نیوە ڕاستی کۆمەڵیکەوه
(لە دوژمنان) ⑤ بە دنیایی مرووف بەرانبەر پەرورەدگاری سێلە و پینەزانە ⑥
بیگومان خۆیشی لەسەر ئەوه شایەدە ⑦ هەرۆهە زۆریش بە سەختی مأل
و سامان خۆشویستەرە ⑧ ئایا نازانی کاتیگ گۆرەکان هەلگیردرانەوه ⑨
ئەوهی لە سینه کانیشت دایە خرایە گۆرۆ و جیاکرایەوه (چ کارەساتیکی مەزنی
لێ دەقەومێ؟ ⑩ بە دنیایی پەرورەدگاریان لەو ڕۆژەدا پێیان شارەزایە ⑪}

شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان

(وَالْعَدِيَّاتِ): (جَمْعُ عَادِيَةٍ، مِنَ الْعَدُوِّ، وَهُوَ التَّجَاوُزُ، وَمَنْفَاةُ الْإِيْتِمَامِ، فَتَارَةً يُعْتَبَرُ بِالْقَلْبِ، فَيَقَالُ: الْعَدَاوَةُ، وَتَارَةً بِالْمَشْيِ، يُقَالُ الْعَدُوُّ)، واتە: (عادیات) کۆی (عادیە)یە، لە (عَدُو)هوە هاتو، (عدو): بریتیه لە تێپەرین و پێکەوێ نەگونجان، ئنجا جاری وا هەیه لە پرووی دَل و دەروونەو، تەماشای ئەو وشەیه دەکری و دەگوتری: (عَدَاوَة مَعَادَاة) یانی: دوژمنایەتی، جاری واش هەیه لە پرووی رویشتنەو تەماشای (عدو) دەکری یانی: پاکردن و پەتوون، کەواتە: (وَالْعَدِيَّاتِ) یانی: سویند بەو کۆمەڵە ئەسپانە ی بەخێرای ی پادەکەن و غاردەدەن.

(ضَبْحًا): (الضُّبْحُ: صَوْتُ أَنْفَاسِ الْفَرَسِ، تَشْبِيهاً بِالضُّبَاحِ، وَهُوَ صَوْتُ الثَّغْلَبِ)، (ضَبَح): بریتیه لە دەنگی هەناسە ی ئەسپ، چوینراو بە (ضَبَاح) کە دەنگی رێوییە، رێوی کە دەواقیی.

(فَالْمُورِيَّاتِ): (الْمُورِيَّاتُ: مِنَ الْوَرِيِّ، وَرِيّ الزُّنْدُ، يُورِي وَرِيًّا، أَي: خَرَجَتْ نَارُهُ، (موریات) لە (وَرِي)هوە هاتو، یانی: داگیرساندن، (وَرِيّ الزُّنْدُ، يُورِي وَرِيًّا) زەندەکە پریشکە ئاگری هینا، دەیهێنی، ئاگر هینان، بە کوردیی پێی دەلێن بەردەستی، یان بەردو ئەستی، کە ئاسنیک و بەردیکن لێکیان دەدەن، پووشتیکی زۆر تەنک و باریک پادەگرن، کە پووشتووی پێدەلێن، کە پریشکی ئاگرەکە ی لێ بەرز بوو، پریشکە بەر پووشتوو کە دەکەوی، ئاگریان بەو داگیرساندو.

کاتی خوێ ئەوانە ی ئاگریان بە بەردو ئەستی هەڵکردو، ئەگەر ئاگرەکیان بۆ دەرچوینرابی، گوتووینانە: (هُوَ مُنْجِح) واتە: ئەو سەرکەوتوو بوو، بەلام کەسیک ئاگرەکە ی بۆ پەیدانە کرابی، گوتووینانە: (هُوَ كَاِب) واتە: ئەو شکستخواردو لە پەیداکردنی ئاگرەکە دا، کەواتە (فَالْمُورِيَّاتِ) واتە: سویند بەو ئەسپانە ی ئاوروچکە

بَلِّد دِه كَهَن، به توندیی سمه كانیان بهر زهوی ده كهون، به تاییه تی ئه گهر نالیان هه بن، ناله كان كه به بهرد ده كهون، وهك بهردو ئه ستی ئاوروچكه بَلِّد دِه كَهَن.

(قَدَحًا) (المَقْدَحَةُ، وَالْقَدَاحُ وَالْقَدَاحَةُ: الْحَجَرُ الَّذِي يُورِي النَّارَ)، (مَقْدَحَةٌ وَقَدَاحٌ وَقَدَاحَةٌ): ههر سیکیان ئه و بهردهن كه ئاگر په ییاده کات، به کوردیی بهردو ئه ستی پنده لێن، بهرده كه ده بی بهردیکی زۆر سهخت و رهق بی، ئاسنیکیش بووه لیکیان داون و ئاگره کهیان لی په ییادبووه، (قَدَحَ النَّارَ) واته: ئاگری په ییادکرد.

(فَالْمُغِيرَاتُ): (الْمُغِيرَاتُ: مَنْ أَغَارَ عَلَى الْعَدُوِّ إِغَارَةً وَمُغَارًا، أَي: هَجَمَ) (مُغِيرَات) واته: هیرشبه ران و په لامارده ران، له (أغار) وه هاتوه (أغارَ عَلَى الْعَدُوِّ إِغَارَةً وَمُغَارًا) هیرشی کرده سهر دوژمن، هیرش بردن.

(فَأَثَرُنَ بِهِ نَفْعًا) ئنجا تۆز و خو لیان پی په ییادکردوه، (النَّفْعُ: الْغَبَارُ)، (نَفْع): به تۆز و خو ل ده گوتری، ههروه ها (نَفْع) به و ئاوهش ده گوتری كه له بیردا ده مینیته وه.

(فَوَسَّطَنَ بِهِ جَمْعًا) واته: خو یان کوتایه نیو نیوه راستی کۆمه لیکه وه، (وسط الجمع وَسْطًا، أَي: تَوَسَّطَهُم) چوو نیوه راستی کۆمه لیکه وه، خو ی کوتایه نیویان (التَّوَسِيطُ: جَعَلَ الشَّيْءَ فِي الْوَسْطِ)، (تَوَسَّيْتُ): ئه وه یه شتیک به خیه نیوه راستی شتیکه وه.

(لَكُنُودٌ): (كَنَدَ أَي: كَفَرَ النُّعْمَةَ، وَكَنَدَ أَي: بَخِلَ، وَكَنَدَ أَي: عَصَى)، (کنود) له سهر کیشی (فعول) له (گند) ه هاتوه، واته: چاکه که ی نادیده گرت، سپله و ناسوپاس بوو، به لام ویرای ئه وه (گند) به مانای (چرووکی کردو)، به مانای (سه ریچی کرد) یش هاتوه.

(بُعْثِرَ) (أَي: أَثِيرَ وَأُخْرِجَ) (بُعْثِرَ): ههروه ها (بحثر) ش ههر هاتوه، به (ح) نهك به (ع)، واته: هه لگیرسیتزا، ده رهینزا، په ییادکرا.

(وَحَصِّلَ): (حَصَلَ الشَّيْءُ تَحْصِيلاً، وَحَاصِلُ الشَّيْءِ وَمَحْصُولُهُ: بَقِيَّتُهُ)، (حَصَلَ الشَّيْءُ تَحْصِيلاً): شتە که ی پەیدا کرد، کوێ کردەو، ئەوێ لەو شتە دەمێنێتەو، بەلام لێرە بە مانای دەرھێنان و ئاشکرا کرا کردنی ئەوێە که لە نیو سینەکاندا ھەپە و، مەبەست پێی ئەو سیفەتە نزم و پەستانەن که لە سینەکاندا ھەن و ئەوان دەبنە رەگ و ریشە و چاوگ و ماکی ھەموو کردەو خراپەکان.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوایە دەفەر موی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشنە، لە کاتی گووتنی: ئەم پرستی موبارەکەدا، دەبێ بەلای کەمەو ئەم چوار واتایە لە عەقڵ و دلدا ھەبن:

۱- ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

۲- ئەم کارە بە پێی شەرعێ خوا دەکەم.

۳- ئەم کارە بە تواناو یارمەتیی خوا دەکەم.

۴- ئەم کارە بۆ ھێنانەدی پەزنامەندیی خوا ئەنجام دەدەم.

ئەنجا خوا دەفەر موی:

﴿وَالْعَدِيدَاتِ ضَبْحًا﴾، سویند بە ڕاکردووەکان، که بە توندیی ھەناسە دەدەن، (عادیات) وهك پوونكه رهوانی قوربان گوتوو یانە: سیفەتی وەسفکراویکی قرتینراو، (یعنی: والخیل العادیات) سویند بە ئەسپە ڕاکردووەکان، غاردەرەکان، (ضَبْحًا) یانی: ھەناسە دەدەن بە ھەناسەدان، یاخود دەپریمین بەپرماندن، (ضَبْح): بریتییە لە دەرچوونی دەنگی ھەناسە ی ئەسپ که زۆر ماندووێ، ھەندیکیش دەلین: (ضَبْح) بریتییە لە نرکاندنی ئەسپ که دەرکێنی، یان پرماندنی که

دەپرمىنى، بى ئەۋەى دەنگەكەى دەرېخات، ئەگەر دەرى بخات، پى دەگوتى:
 (صهیل) حیلکاندن، بەلام (صبح): بریتیه لە پرماندن و نرکاندن، لە ئەنجامى
 ماندووبووندا دەنگى هەناسەى بە توندی دى، لە قورگیدا دىت و دەچى.

﴿فَالْمُورِبَتِ قَدْحًا ۲﴾، سویند بە ئاوروچکە پەیدا کەرەکان، لیرەدا (موریات)
 لە (وري النار) واتە: ئاگرەكەى پەیدا کرد (يوري النار) ئاگر پەیدا دەکات، ئنجا
 (الموریات) واتە: پەیدا کەرانی ئاگر، ئاوروچکە هەلگیرسین.

(قَدْحًا) واتە: بە ھۆى توند سم بەزەۋى داکوتانەۋە (قَدْحَ يَقْدَحُ قَدْحًا) واتە:
 پى بەزەۋیدا کوتا، پى بەزەۋیدا دەکوتى، پى بە زەۋى داکوتان، ئەسپەکان
 سمەکانیان بە توندی لە زەۋى دەدەن، لە بەردوشتى رەقى دەدەن و ئاوروچکە
 پەیدا دەکات.

﴿فَالْمُعِرَتِ صَبْحًا ۳﴾، ئەو کۆمەلە ئەسپە دەمەو بەیانیان پەلاماردەرە،
 یانى: شەبەبخوونیان کردووە دەمەو بەیان پەلامار یان و ھیرشیان کردووە،
 بیگومانیش ئەسپەکان سوارەکانیان لەسەرن.

﴿فَأَثَرُنَ بِهِ نَقْعًا ۴﴾، تۆز و غوبار یان هەلگیرساندووە، یانى: بەو ھیرش
 و پەلامارە تۆز و گەردیان پەیدا کردووە، (الإثارة: التحريك والتهيج) (إثارة): بە
 مانای جوولاندن و پەیدا کردن و هەلگیرساندن دى، (نقع) یش بەمانای تۆز و
 خۆل دى، واتە: تۆز و خۆل هەلدەگیرسین و پەیدای دەکەن.

﴿فَوْسَطَنَ بِهِ جَمْعًا ۵﴾، بەو تۆز و خۆلەۋە دەچنە نىو کۆمەلێکەۋە، یاخود
 بەو ڕاکردن و غاردانەۋە دەچنە نىو جەرگەى کۆمەلێکەۋە لە دوژمنان، دەچنە
 نىوەرەستان (وَسَطَنَ يَعْنِي: تَوْسَطَنَ) دەچنە نىو نىوەرەستانى کۆمەلێکەۋە لە
 دوژمنانەۋە بە بویری خوینیان پەدا دەدەن.

سویند بەۋە: ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ۶﴾، بە دنیایی مرووف بەرانبەر
 بە پەرورەدگارى سېلەو ناسوپاسە، چاکەکانى پەرورەدگارى نادیدە دەگرى و

سپلهو ناسوپاسه، (كَنْدَ النُّعْمَةَ: كَفَرَهَا) چاكهكه‌ی نادیده گرت، سوپاسی خوای له‌سەر نه‌كرد، سپله بوو.

﴿وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ﴾ به دُنیا‌یی له‌سەر ئهو سپله‌یی و بئ وه‌فایی و بئ ئه‌مه‌گییه‌ش به‌رانبهر به‌په‌روه‌ردگاری و چاكه‌کانی، شایه‌دو، چاودێره‌و خۆی شایه‌دی له‌سەر خۆی ده‌دات.

پیشتریش ئاماژه‌یه‌کمان پێدا که وشه‌ی (الإنسان) لێره‌دا که (أل)ی ناساندنی له‌سهره، ناساندنه‌که زۆربه‌ی هه‌ره زۆری پرونکه‌ره‌وانی قورئان گوتوو‌یانه: بۆ جینه‌سه‌ واته: هه‌موو مروّقه‌کان به‌و شیوه‌یه‌ن، به‌لام من وای تیده‌گه‌م لێره‌دا ناساندنه‌که بۆ عه‌ده، واته: مروّقه‌ بێ‌پروایه‌کان به‌و شیوه‌یه‌ن، ئه‌وانه‌ی ناسراون به‌ بێ‌پروایی، بۆچی؟

چونکه‌ خوا ﷻ له سووره‌تی (سبا) دا ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ﴾ واته: كه‌مێك له به‌نده‌کانم سوپاسگوزارن.

كه‌واته: كه‌مێك له به‌نده‌کانی خوا سوپاسگوزارن، مانای وایه هه‌موویان سپله‌و بئ ئه‌مه‌گ نین، هه‌روه‌ها پێغه‌مبه‌ران (عليهم الصلاة والسلام) یش که پارێزراو بوون له‌هه‌رچی گونا‌هو تاوان و لادانه، ناگونجی به‌ (کنود) ناسپاس وه‌سف بکړین، هه‌روه‌ها شوینکه‌وتوو‌انی راسته‌قینه‌ی پێغه‌مبه‌رانیش سه‌لات و سه‌لامی خوایان له‌سەر بئ، بۆیه ئه‌گه‌ر بڵێین: (أل)ه‌که بۆ عه‌ده، له به‌رانبهر (که‌ی) کوردیییدا، (الإنسان): مروّقه‌که، لێره‌دا یانی: مروّقه‌کان، چونکه (أل)ه‌که بۆ کۆیه، یانی: کۆی مروّقه‌ بێ‌پروایه‌کان که ناسراون و زانراون، له به‌رانبهر په‌روه‌ردگار یاندا سپله‌و بئ نه‌کن.

﴿وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ﴾ ئهو مروّقه، ئهو جوّره له مروّف، که بێ‌پروایه‌کانن له‌سەر ئه‌وه‌ش شایه‌دن، به‌ زمانی حال ئه‌گه‌ر به‌ زمانی وتاریش نه‌بئ، به‌ زمانی کردارو حال، شایه‌دی له‌ سهر خۆیان ده‌ده‌ن که سپله‌و ناسوپاسن.

﴿وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ﴾ (۸) به دۇنيایى ئەو مەرۇفە د(يسان مەبەست مەرۇقى بېرۋايە) بۇ خۇشويستنى مالى و سامان زور سەختە، زور سەختى مالى و سامانى دىيى خۇشەدەۋى.

(الخير): لېرەدا بە ماناي مالى و سامانە، ئەگەرنا (الخير) لە ئەسلدا بە ماناي چاکە دى (الخير: مَا يَرْغَبُ فِيهِ الْكُلُّ) (خير) ئەوئەيە ھەموو لايەك بۇي ئارەزوومەندن، بەلام لېرەدا بەپېي رەوتى ئايەتەكان، دەزانرى كە مەبەست لە (خير) مالى و سامانە، وەك لە سوورەتى (البقرة) شدا خوا ﷻ (الخير) بەمال و سامان بەكارھېناۋە وەك دەفەرمۇي: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾ (۱۸۰)، واتە: لەسەرتان پېويست كراۋە، ئەگەر يەككىكتان مردنى گەيشتە سەر (كەوتە حالى گيانەلاۋ مردن) ئەگەر مالى و سامانىكى بەجىدەھيشت وەسيەتتان لەسەر پېويست كراۋە، بۇ باب و دايك و نزيكان (خزمان) بەشيۋەيەكى پەسند، ئەوئەش مافە لەسەر پارىزكاران.

بىگومان ئەم سىفەتەش ديسان لەگەل ھەموو مەرۇفەكاندا ناگونجى، ھەموو مەرۇفەكان مالى و سامانى دونيايان زور خۇشناۋى، بەلكو ھەيانە پارەو سامان و، گل و خۇل و كەستەكى^(۱) پى وەك و يەكن، بەلام ئەو بېرۋايانن كە مالى و سامانى دىيايان زور خۇشەدەۋى، ھەلبەتە ئەگەر باباي پرواداريش مالى و سامانەكەي بە ئەندازەيەك خۇشەۋى، بە ئەندازەي ئەوئەي ھەلدەگرى و، پىداويستىيەكانى ژيانى دىيى پى دايىن دەكات و، بە ئەندازەي ئەوئەي لە مالى و خىزافى خۇي مەسرفە دەكات و، بە ئەندازەي ئەوئەي چاۋى لە دەستى خەلك نەبى، بە ئەندازەي ئەوئەي خىرو چاكەيەكى پى دەكات و، ھاۋكارىي خەلكى پى دەكات، ئەو پى ناگوتىرى خۇشويستنىكى زور، خۇشويستنى مالى و سامان بەسەختى و بە زورىي،

(۱) كەستەك: پارچەگلى بەستراۋ، تۆپەگلى وەك قور

ئەوھىيە خىۋاي لەسەر توورە بىكات و، لەسەرى گوى ئەداتە ھەلەل و ھەرام و
سەنورەكانى شەرى لە پىناودا بەزىنى، كە ئەوھش وەك گوتمان لەگەل ھەموو
مروڤەكاندا ناگونجى، بەلكو تەنیا لەگەل مروڤە بىپروايەكان، يان مروڤە تاوانبارو
لادەرو خەتابارەكاندا دەگونجى، ئەگەر پىرواشيان ھەبى.

﴿ أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ۙ ﴾، ئايا نازانى كاتىك ئەوھى لە
گۆرەكاندايە ھەلگىپرەدرايەو، گۆرەكان شىكرانەو، ئەوھى تىيان دايە ھىندرايە
دەرى، (بعثرة): ئەوھى شىك خوارى بخرىتە سەرى و، سەرى بخرىتە خوارەوھى
ھەلگىپرەدريتەو، ئايا نازانى كاتىك ئەوھى لە گۆرەكان دايە ھەلگىپرەدرايەو.

﴿ وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ۙ ﴾، ھەروھە ئەوھى لە سىنەكانىشدايە پەيداكرائو
خرايە گۆرى، ئاشكرا كراو كۆكرايەو، ئايا ئەوھى لە سىنەكاندا ھەيە چىيە؟
ئەوھى لە سىنەكاندا ھەيە، لىرەدا مەبەست پى ئەو سىفەت و خەسلەتە
خراپانەن كە كەردەو خراپەكان لە مروڤدا پەيدا دەكەن، مروڤ ھاندەدەن بەرەو
خراپەكارى، وەك خۆبەزلىگى، (كبر)، ئىرەيى (حسد)، گومانى خراپ بەرانبەر بە
خو (سوء الظن بالله) زۆر خوشويستنى مالى و سامانى دونيا، سىلەي بەرانبەر
بە خو، بىگومان ئەو سىفەتە پەنھانە خراپانەن، كە مروڤ تاو دەدەن بۆ تاوان
و لادانى روالەتى.

بۆيە خوا ﷻ تەنیا باسى ئەوھى كەردە ئەوھى لە سىنەكاندا ھەيە،
پەيدادەكرى و كۆدەكرىتەو، چونكە ئەوھى لە سىنەكاندا يە، وا لە مروڤ دەكات
گوناحە روالەتتەكانىش ئەنجام بەدات.

لىرەدا بەركارى (أَفَلَا يَعْلَمُ) ئايە نازانى؟ قرتىنراو، (يعني): أَفَلَا يَعْلَمُ عَاقِبَةَ
ذَلِكَ) ئايا سەرەنجامى ئەو نازانى، ھەلبەتە ھەمزەكەش بۆ پىساركرەدى
نكووليلكرەدى سەرزەشتكارانەيە، ئايا نازانى؟ بۆيەش بەركارەكەي قرتىنراو،
تاكو زەين بەلای ھەموو شىكدا بچى، واتە: دەبووايە بزانى كاتىك گۆرەكان

دهشکرتنهوهو، ئهوهی تیاندايه هه لده گيردريتهوه و، ئهوهی له سینهکان دایه پهیداده کرئ و کووده کریتتهوه، ئهوه مرقفه ی بهرانبهه به پهروهردگاری سپلهیهو، مال و سامان پهستهو زور خوشیدهوئ، دهبن بزانن سزای سهخت چاوهپیی دهکات.

له کووتایی دا خوا دهفهرموئ: ﴿إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ﴾ ۱۱ به دلنایی پهروهردگاریان لهو پوژهدا بهرانبهه بهوان زور زور شارهزایه، ههموو شتیکیان دهزانئ، له ههموو حال و بالیان ئاگاداره، ههر کهسه به پیی ئهوهی له سینهی دا ههبووه له خراپه، که ئهوهی له سینهی دا بووه، پالیپوهناوه بو خراپه ی پواله تیش، به پیی ئهوه سزایان ده دات، که سیکیش خیرو چاکه ی له سینه دابووئ و، بو چاکه پالیپوهنابئ، به دلنایی ئهویش خوی پهروهردگارو میهره بان پاداشتی ده داتهوه.



مەسەلە گزنگەکان

مەسەلە یەكەم:

سویند خواردنی خوا ﷻ بە ئەسپانی غاردەری، نرگینەری، ئاوروچکە بەسمان پەیداکەری، بەیانیان ھێرشبەری، تۆز بەرزکەرەوہی، خۆکوئەرە نیو ئاپۆرایی دوژمن، کە مەرۆف بەرانبەر بە پەروەردگاری سێلە یەو، خۆیشی شایەدەو سامانیشی زۆر خۆشەوئی:

خو دەفەرموی: ﴿وَالْعَدِيَّتِ صَبَحًا ۝۱﴾ فَالْمُورِيَّتِ قَدَحًا ۝۲﴾ فَالْمُغِيرَتِ صَبَحًا ۝۳﴾ فَاتْرَنَ بِهِ نَفْعًا ۝۴﴾ فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا ۝۵﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ۝۶﴾ وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ۝۷﴾ وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ۝۸﴾

شیکردنەوہی ئەم ئایەتانە، لە ھەشت برگەدا:

۱- ﴿وَالْعَدِيَّتِ صَبَحًا ۝۱﴾، سویند بە (ئەسپە غاردەرە پرمینەرەکان) بە پرماندن. (عَادِيَّات) کۆی (عَادِيَّة) یە، و ناوی بکەر (فاعل) ە، لە (عدو) وە ھاتو، (عدو): واتە: غاردان و ڕاکردن، لێرەدا بریتییە لە ڕۆیشتنی خێرا، غاردان و، بەکاردەھێترێ بۆ غاردانی ئەسپ و حوشر بە تاییەت.

(ضبح) یش بریتییە لە دەنگی ھەناسە ی کە لە قورگیدا دێت و دەچێ، ئیبنو عەبباس (خو لێیان ڕازی بێ) گوتوو یەتی: ئەح ئەح، واتە: ئەسپ کە ھەناسە برکێی دەگاتێ لە ئەنجامی غاردان و خێراییی ڕۆیشتندا، دەنگێکی بەو شیوہە ی لێدێ.

وشە ی (صَبَحًا) (منصوب بفعله المقدر أي يضحن صَبَحًا)، (صَبَحًا) چاوگە و (منصوب) ە بە کرداریک کەبۆی ڕەچاوکرەو و ئەندازەگیری کرەو و دیارنە، بەم شیوہە: (يَضْبَحْنَ صَبَحًا)، سویند بەو و لاخە بەرزە غارکردووانە ی ھەناسە دەدەن،

بە شۆەیه ك كه له قورگیاندا دیت و دەچی، بە کوردیی و لاخە بەرزە كه بەو شۆەیه هەناسە ی دی و دەچی، پپی گوتری: نرکاندن، ئەو ئەسپە دەنرکینی، یان پیمانن: ئەو ئەسپە دەپرمینی.

بەشیک له زانیان و پروونکەرەوانیش گوتووایە: (العادیات) لێرەدا مەبەست پپی حوشرەکانن، كه له عەرەفاتەو بەرەو موزدەلیفە دین، کاتی خووی حاجیەکان پپیان هاتوونەو.

بەلام زانیانی دیکە دەلین: وشە ی (ضبح) ئەو جوړە هەناسە دانەوێ، تایبەتە بە ئەسپەو و سیفەتەکانی دیکەش كه دوایی دین، بیگومان هەر هی ئەسپانن.

(۲) ﴿فَالْمُورِبَتِ قَدْحًا﴾ سویند بە ئاوروچکە بڵندکەرە (بەهۆی لیدانەو) له ئەنجامی لیداندا، ئەو ئەسپانە ی سمەکانیان له بەردو شتی رەق دەدەن و ئاوروچکە بەرز دەکەنەو، یەکیك له زانیان له تەفسیری ئەم رستەیه دا دەل: واتە: سویند بەو و لاخە بەرزانه ی ئاوروچکە بڵیند دەکەن، له ئەنجامی بە توندیی سم بە زهوی و بە بەردان داکوتانیاندا، بەهۆی خیرا رۆیشتنەو.

(القدح)، بریتیە له لیدانی بەهیز.

(الموریات: وَرِي الزُّنْدُ وریاً): ئەستییە كه ئاگری پەیداكرد بە پەیداكردن، زەند واتە: ئەستێ كه له بەردی دەدە ی ئاگری لی بەرز دەکاتەو، (الموریات یعنی الموقدات) ئاگرپەیداكەرە، دەگوتری: (قدح فأوری)، واتە: ئەستییە كه له بەردەكە داو ئاگری بەرز كردهو، (فالموریات قدحاً) سی واتیان بو داناون
أ- سویند بەو و لاخە بەرزانه ی سم بە زهوی دا دەكوتن، له ئەنجامی ئەو دا ئاوروچکە بەرز دەکەنەو.

ب- سویند بەو ئەسپانە ی سوارچاکەکانیان ئاگر هەلدهکەن، كه شەو دادەبەزن بو پیوستیی خویان و خواردن سازکردن.

ج- هەندیکى دیکەش گوتووێانە: (فالموریات قَدْحاً) مەبەست پێی جەنگ هەلگیرساندە
ئەو ئەسپانەى خۆیان دەکوئە نێو دوژمنەووە جەنگ هەلگەیرسێن.

بەلام لەراستییدا مانای یەكەمیان راستە: ئەو ئەسپانەى بە سمەکانیان
كە بەهێز بەزەوییەن دا دەکوئە، دەبێتە هۆی پەیدا بوونی ئاوروچكە، چونكە
سمەکانیان پەقەن، بەتایبەتى ئەگەر نالیان هەبن، کاتیك بە شتی پەق و، بەردو
شاخیان دا دەکوئە، لە ئەنجامی ئەوەدا ئاوروچكە پەیدا دەبێ.

(۳)- ﴿فَالْمَغِيرَتِ صُبْحًا﴾ سوێند بەو ئەسپانەى بەرە بەیانان هێرش دەكەن،
(المغیرات) لە (إغارة) هەهاتوێ كە بە دوو واتایان هاتوێ:

۱- هێرشكردنە سەر سوپایەك.

۲- زۆر خێرا ڕۆیشتن و بە پرتاو ڕۆیشتن.

یەكێك لە زانایان ئاواى مانا لێداوەتەوێ: (الْحَيْلُ: تغیر على العدو وَفَتْ الصبح
وصبحاً منصوب على الظرفية) واتە: سوێند بەو ئەسپانەى هێرش دەبەنە سەر
دوژمن (یان زۆر بەخێرایى و بەپرتاویى دەپۆن) لە کاتى بەرەبەیاندا.

(۴)- ﴿فَأَثَرُنَ بِهِ نَفْعًا﴾ ئنجا تۆزو گەردیان پێ پەیداكرد. (أثرن يعني هيّجن) واتە:
بەو هێرش بردنە، یان بەو خێرا ڕۆیشتنە، تۆزو خۆلیان پەیدا كرد. (نقع) واتە: تۆز و
خۆل (الإثارة: التحريك والتّهيج) (إثارة): بە مانای ورووژاندن و جوولاندن لە شوێنى
خۆی، (نقع) یش هەموو توێژەرەوان و شارەزایانى زمان لێرەدا گوتووێانە بە مانای تۆز و
خۆل دى، ئەگەرنا وەك پێشتریش باسمان كرد، (نقع): بەو ئاوەش دەگوترى كە لە بیردا
دەمیئیتەوێ، بەلام لێرەدا واتە: تۆز و خۆل هەلگەیرسێن و پەیدا دەكەن.

(۵)- ﴿فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا﴾، هەر بەو تۆز و خۆلەوێ خۆیان بە نێو كۆمەلێكدادو
نێوێراستى كۆمەلێكەوێ، واتە: لەو كاتەدا خۆیان دەکوئە نێو كۆمەلێك لە كۆمەلەكانى

دوژمنان، دەگوتری: (وَسَطْتُ الْقَوْمَ أَسْطُهُمْ، وَسَطاً وَسِيطَةً) واتە: چوومە نێوەراستیانهوه، خۆم بە نێوەراستیان داگرد.

وشە (جمعاً) ناوہ بۆ کۆمەڵیک لە خەڵک، وەك و پیشتریش ئاماژەیکم پێدا هەندیک لە زانیان گوتووایانە: لێرەدا مەبەست لە (العادیات) ئەو حوشرانەن کاتی خۆی پێیان چوون بۆ حەج، یان بۆ عومرەو، چوون و هاتوون.

بەلام رای راستەر ئەوەیە لێرەدا خوا باسی وڵاخە بەرزان دەکات، کە لە کوردەواریی خۆماندا یەك سمیان پێ دەگوتری، واتە: ئەسپ و ماین و هیستیش تا راددەیک.

(الطبري) دەڵێ: لێرەدا مەبەست لە (العادیات) وڵاخە بەرزەکانن، چونکە حوشر ئەو دەنگە یی، کە لێرە خوا پەروردگار باسی کردووە و بریتیه لە حەمحەمە (حَمَّحَمَ: صَوْتُ صَوْتاً دُونَ الْعَالِي) واتە: دەنگی لێهات، بەلام نەك وەك هیلکاندن و دەنگ بەرزکردنەوه، بەلكو دەنگی هەناسەو، پێماندن کە خێرا دەروات و دوایی هەناسە لە قورگیدا دیت و دەچی.

سویند بەو ئەسپانە ی بەو شیوەیەن:

(٦) ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ﴾ ٦ بە دنیایی مرووف بۆ پەروردگاری سێلەیه ناسو پاسە.

لەبارە ی مانای (کنود) هەو چەند رایەك هەین:

أ- (الْكُودُ: الْكَفُورُ بِالنِّعْمَةِ) (کنود) چاکە ی خوا نادیدە گرو سێلە بەرانبەر بە چاکەکانی خوا.

ب- هەندیک گوتووایانە: (الْكُودُ: الْبَخِيلُ) واتە: چرووک و رژد.

ج- هەندیک گوتووایانە: (الْكُودُ: الْعَاصِي) سەرپێچیکار.

۵- ھەندیکیش گوتوویانە: (الْكُتُودُ: الشَّدِيدُ الْكُفْرَانُ) زۆر سېلەیه، بەلام رای زیاتری شارەزایانی زمان، ئەوێهێه کە (کنود) واتە: (کفور) سېلەو ناسوپاس.

پیتی (ل)ی سەر (لکنود) پئی دەگوتری: (لام التقوية) لامی بەهێزکردن و مانایەکی بەهێزتر دەکات و بۆ جەختکردنەویە.

(۷) ﴿وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ﴾ بە دنیایی (مرۆڤ) لەسەر ئەوێش شایەدە، واتە: مرۆڤی بێپروا بەزمانی حال و، جاری واش ھەیه بە زمانی وتاریش، شایەدی لەسەر خۆی دەدات، کە بەرانبەر بە خۆی پەرۆردگارو چاکەکانی، سېلەو ناسوپاس و پینەزانە.

وشە (شەید):

۱- شایەد و گەواھیدەر.

۲- ئامادە (حاضر).

۳- زانا و شارەزا.

۴- دانپێداهێنەر، لێردا واپێدەچێ مانای کۆتایی بەهێزتر بێ واتە: دانی پێدادین و شایەتی لەسەر خۆی دەدات کە ناسوپاسە، بە زمانی حال و کردار، جاری واش ھەیه بە زمانی وتار.

(۸) ﴿وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ﴾ بە دنیایی ئەو (مرۆڤە) مآل و سامانی زۆر خۆش دەوی، ئەمیش دیسان ناگونجی سێفەتی ھەموو مرۆڤەکان بێ، لەنیوێشیاندا پێغەمبەرە (عليهم الصلاة والسلام) و بۆ خوا صولحاوان، کە تەماشای مآل و سامان دەکەن، وەك ئامراز و ھۆکاریك، ئەك زۆریان خۆشبوو و بێخەنە نیو دلیان و لە خۆشویست و گرنگی پێدانیدا تێپەرین، ئەوێش دیسان سێفەتی مرۆڤی بێپروایە، کە بێجگە لە دونیاو مآل و سامانی دنیا، شتێکی دیکە شک نابات، دلی خۆی زۆر بخاتە سەر، بێگومان ناگونجی ئەمە سێفەتی ھەموو مرۆڤەکان بێ و، ئەمەش دیسان بەلگەپەکی دیکەپە لەسەر ئەوێ (آل)ی سەر (الإنسان) بۆ عەھدە، عەھدیش لە زمانی

عەرەبیدا، دەکەوێتە بەرانبەر (کە) لە زمانی کوردیدا، ئەگەر گوتم: (کتێم بۆ بێنە)، هەر کتێک دەگرێتەو، بەلام ئەگەر گوتم: (کتێبەکم بۆ بێنە) یان (موصحفەکم وێدە)، داواکراوەکە لە نێوان هەردوولادا، شتێکی زانراوە و دەزانری کامەیه.

لێرەشدا مەروڤەکە، واتە: مەروڤە بێپروایەکە، ئنجا لێرەدا (الإنسان) هەرچەندە بە تاك هاتو، بەلام مانایەکی کۆیە، واتە: مەروڤە بێپروایەکان بەرانبەر بە پەرەردگاریان سەپلەو ناسپاسن، خوشیان لەسەر ئەو شایەتی دەدەن، مأل و سامانیان زۆر خوشدەوێ.

وشە (خیر) یانی: چاکەو، بە مانای هەر شتێک دی کە مەروڤ ئارەزووی دەکات و پێخۆشە هەیبی، بەلام بەپێی سیاق جاری وایە مانایەکی تایبەت دەبێتەو بە مأل و سامانەو، لێرەشدا مەبەست پێی مأل و سامانە، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْأُولَادِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾ (البقرة، ١٨٠) واتە: لەسەر تان پێویست کراوە وەسیەتکردن، هەر کاتێک یەکیکتان مردنی گەیشته سەر، ئەگەر خەیرێکی بەجێدەهێشت (واتە مأل و سامان)...

کە دەفەرموێ: ﴿وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ﴾ (ل) ی (لِحُبِّ الْخَيْرِ) لامی هۆکار دۆزی (لام التعلیل)ە، واتە: لە پێناوی خوشووستنی مأل و ساماندا، زۆر توندو سەختە، هەلبەتە کە سێکیش مأل و سامانی لە ئەندازەی ئاسایی و سروشتی خوێ زیاتر خوشبوێ، ئەو وای لێ دەکات چرووکی بنوینی و، وای لێ دەکات کاری چاکە نەکات، و وادەکات خواوەنەکی تووشی کۆمەلێک هەلەو کەم و کورپی بێ، لە ئەنجامی ئەوەدا کە مأل و سامانی زیاد لەوەی دەیبێت، خوشووستو، لە جیاتی ئەوەی لە دەستی و، لە گیرفانی دابی، خستووێتە ئێو دلیەو.

مەسەلەى دووهم:

ئایا مەرۇقى بېپروا نازانى كاتىك گۆرەكان ھەلگىردرانەو، مردوووان زىندووكرانەو، ھى نىو سىنەكان دەرھىنران و گۆكرانەو ھى جىكرانەو (چى دەقەومى؟) بەدلىيى پەرورەدگاربان پىبان شارەزايە.

وہك خوا دەفەرموى: ﴿أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ۙ وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ۙ إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ ۝﴾

شىكرەنەوئى ئەم ئايەتانە، لە سى بىرگەدا:

(۱) - ﴿أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ۙ﴾ ئایا نازانى كاتىك ئەوئى لە نىو گۆرەكاندا ھەيە ھەلگىردرايەو! بىگومان ئەوئى لە نىو گۆرەكاندايە جەستەكانى مردووكانى بۆ كەسنىك گۆرى بە قىسمەت بووبى، چونكە بە زۆرى وایە مەرۇقەكان جەنازەكانى خۆيان دەخەنە بن زەوى، بۆ مسولمانان و نامسولمانانىش ھەر وایە، خوا دەفەرموى: ئایا نازانى؟ دىسان پرووى دواندن لەو مەرۇقەيە، كە پىشتەر باسكرا، بىگومان ناگونجى بلىين: تىكراي مەرۇقەكان مەبەستى، بەلكو مەبەست مەرۇقى بېپروايەو، (أل)كە بۆ عەھدە، چونكە ھەر مەرۇقى بېپروايە نكوولئى لەو دەكات، دواى ئەوئى زىندوو دەكرىتەو - بگرە ھەر نكوولئى لە زىندوو بوونەوئى دەكات - ھى نىو سىنەكان بھىندرىتە دەرو، نكوولئى لەوئى دەكات پەرورەدگار پى زاناو شارەزابى، چونكە لىرەدا ھەمزە (أ) بۆ پرسىارکردنى نكوولئىكەرانەيە، پىتى (ف)ش لە (أَفَلَا)دا بۆ (تفریع)ە، يانى: ئەم رستەيە ھەلدەچنئى لەسەر رستەكانى پىشى، (أَفَلَا يَعْلَمُ) ئایا نازانى؟ چى نازانى؟ لىرەدا (يَعْلَمُ) بەركارەكەى قرتىتراو، تاكو زەين بۆ ئامادەکردنى بەملاولادا بى وېچى و، لەشتىكى ديارىيكرادا قەتیش نەبى ھەر وەھا كە باسى ھەلگىرەنەوئى ئەوئى لە نىو گۆرەكان دايە كردو، باسى دەرھىنانى شتەكانى نىو سىنەكانى كردو، بەنەزانراو (نكرة) و پەى پىنەبراو (مجهول)، ھىناويەتى و، ديارىي نەكردو چى دەبى و چى پروودەدات، بۆ مەزن

و بېرەزا پېشاندانى، يانى: لەو كاتەدا شتێك ڕوودەدا زۆر بېرەزاو گەورە لەوەسفکردن نایەت و، بەس خوا دەزانى چىيەو چۆنە؟

وشەى (بعثرو بحثر) لە زمانى عەرەبىیدا يەك واتايان هەيە، (بعثرة) هەلگێرانهوێ شتێكە خوارى بېتە سەرى و سەرى بچیتە خوارى، يانى: سەرەو بن كردن و هەلگێرانهوێ، كە لێرەدا مەبەست پى زیندووكرانهوێ ئەوانەيە كە لە گۆرەكان دا هەيە.

(۲)- ﴿وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ﴾ هەروەها ئەوێ لە نىو سینهكانیش دايە كۆكرایهوێ و سەرژمێركرا، وشەى (حُصِّلَ) واتە: كۆكرایهوێ سەرژمێركرا، وشەى (تَخْصِيل) لە بنەرەدا بە مانای جیاكردنەوێ كاكڵ و تۆيكلە، ئنجا لە ئەنجامى ئەوێدا كە كاكڵ و تۆيكل لێك جیادەكرێنەوێ، بىگومان يەكێكان دەخریتە ئەملاو ئەوێ ديكەش دەخریتە ئەولا.

زانایانى وشەى (حُصِّلَ) يان بە شىوێيەك لێكداوێتەوێ، كە لەم مانایە نيزيکە:

أ- بۆ وێنە ئىبنو عەبباس (طبري) بە ژمارە: (۳۷۹۷۲) لە تەفسیرەكەى خۆیدا لێوێ هیناوە و گوتووێت: (حُصِّلَ أَي: بُرِزَ) واتە: ئاشكرار، دەرھێنا.

ب- سوفيانیش (طبري) بە ژمارە: (۳۷۹۷۳) لێوێ هیناوە و گوتووێت: (حُصِّلَ: مُيزَ) لێك جیاكرایهوێ.

كەواتە: خوا ﷻ لە كۆتايى ئەم سوورەتە موبارەكەدا بەسەرژەنشكردن و رەخنە لێگرتنەوێ پرسيارى كى نكوولییێكەرانە ئاراستەى ئەو جۆرە مروڤە دەكات، كە لە ئايەتەكانى پيشیدا باسى كرد، دەفەرموى: ئايا نازانى لە كاتێكدا گۆرەكان هەلدەگێردرێنەوێ، ئەوێ تيان دايە دەهێنرێتە دەرى، واتە: مروڤەكان زیندوو دەكرێنەوێ، لە كاتێكدا ئەوێ لە سینهكان دايە كۆدەكرێتەوێ جیادەكرێتەوێ پۆلین دەكرى، چى دەقەومى؟ چونكە بەركارى (يعلم) قرتیندراوێ بۆ ئەوێ زەينى مروڤ بۆ هەر شتێك بچى كە لەگەڵیدا دەگونجى، واتە:

ا- ئایا نازانی لەوکاتەدا سزا چاوەڕێی دەکات؟

ب- ئایا نازانی دادگەریی خوای بەسەردا دەچەسپێ؟

ج- ئایا نازانی ئەو زۆر خوێستنی مآل و سامان و، ئەو بێ ئەکی و سەڵەییە بەرانبەر بە پەرورەدگاری، بۆی دەبێتە مایە مەینەتی و ئازار؟!

لە کۆتایی دا خوا دەفەرموێ:

(۱۱) - ﴿إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ﴾ بەدڵنیایی لەو پۆژەدا پەرورەدگاریان پێیان شارەزایە، ئەمە لەرووی رێزمانی عەرەبییەوه پێی دەگوترێ: (جُمْلَةً إِسْتِثْنَائِيَّةً) رستەیهکی دەستپێکەرە، بۆ دەستپێکردنەو پەيوەست نیه بەوهی پێش خۆیهوه، ئەگەرنا ئەگەر پێوهی پەيوەست بووایە، دەبووایە فەرمووبای: (أَنَّ رَبَّهُمْ) کە پەرورەدگاریان لەو پۆژەدا پێیان شارەزایە، بەلام نا، وەلامی پرسیارەکانی پێشێ قرتیندراوهو، ئەمە رستەیهکە لە نوێ دەست پێدەکات، بۆ ڕاگەیانندی ئەو راستییە کە پەرورەدگاریان بەو مەرووفانە، لەو پۆژەدا زۆر شارەزایە.

لێرەدا جێی سەرئەنجام: خوا ﷻ بە تَاكَ باسی مەرووفی کردووە (أَفَلَا يَعْلَمُ) بەلام دواوی بەکو دەیانھێنێ و دەفەرموێ: (إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ) لەبەرچی؟ چونکە هەرچەندە مەرووف لە ئایەتەکانی پێشتردا بە تَاكَ هاتووە بێژەکە تاکە بەلام ماناکە کۆیە، کۆی مەرووفان دەگرێتەوه، کۆی ئەو جۆرە مەرووفانە.

هەرۆهە لەرستە: (إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ) دا، (بِهِمْ) پێشخراوهو، خوا نەیفەرمووه: (إِنَّ رَبَّهُمْ لَخَبِيرٌ يَوْمَئِذٍ بِهِمْ) بەدڵنیایی ئەوهوش بۆ زێدە بایەخ پێدان و گەرنگی پێدانە، کە پەرورەدگاریان بەوان لەو پۆژەدا زۆر شارەزایەو، هیچ شتێکی ئەوانی لێ پەنھان نیه.

شایانی باسە: (الطبري) بەژمارە (۳/۳۷۹)، هێناوێتی و زۆربەیی تەفسیرەکانیش هێناوێت، گوايه لە کاتێکدا عەلی کورێ ئەبوو تالیب (خوا لێی ڕازی بێ) لەلای

ئاوی زەمزەم بوو، کەسێک پرسیار لە عەبدوڵلای کورێ عەبباس دەکات لەبارەى ئەم ئایەتە تانەو: ﴿وَالْعَدِيدِ صَبْحًا ۝۱﴾ فَاَلْمُورِبَتِ قَدَحًا ۝۲ ﴿فَالْمُغِيرَتِ صَبْحًا ۝۳﴾ فَاَثَرْنَ بِهٖ نَفْعًا ۝۴ ﴿فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا ۝۵﴾ ئەویش دەڵێ: ئەمە مەبەست پێی ئەسپەکانە، ئەو ئەسپانەى سوارچاکان سواریان دەبن و، بەرەو دوژمن هێرشیان پێ دەبەن، ئەو کەسەش دەچێت بۆلای عەلى کورێ ئەبوو تالییش (خوا لێی پازى بێ) و، هەمان پرسیارى لێدەکات، ئەویش دەڵێ: لە پێش مندا لە کەست پرسیو؟ دەڵێ: بەلێ، دەڵێ: لە کێ؟ دەڵێ: لە عەبدوڵلای کورێ عەبباس، دەڵێ: چۆنى وەلامدایەو؟ دەڵێ: ئاوى وەلام دامەو کە مەبەست پێی وڵاخە بەرزەکانە، ئەویش دەڵێ: بۆم بانگ بکە، دیارە ئامۆزابوون، بەلام عەبدوڵلا بە تەمەن لە عەلى گچکەتر بوو، لە پرووی زانیاریشەو عەلى لەو شارەزاتر بوو، دێ بۆلای و دەڵێ: چۆن وەلامی ئەم پرسیارەت ئاوا داوەتەو؟ شتێک کە نایزانى بۆ چى دەیلێ، عبدوڵلا دەڵێ: چى بۆ؟ عەلى دەڵێ: ئێمە لە جەنگى بەدردا تەنیا دوو ئەسپمان پێوون، میقداد و زوبەیر، ئەم ئایەتە تانەش بەسەر ئەو ئەسپانەدا ناچەسپن، بەلکو ئەو مەبەست پێی ئەو حوشرانەى کە لە عەرەفاتەو بەرەو موزدەلیفە دێنە خوار، بەخیرایى تاو دەدرێن و بەخیرایى دەپۆیترێن و، بەو جوورە هەناسە دەدەن، گوايە عەبدوڵلای کورێ عەبباس گوتوویەتى: ئەو من لە رای خۆم هاتمە خوارو هاتمە سەر رای تۆ.

بەلام من پێم وایە ئەو گێردراوێە راست نیە، چونکە شیوازی دەرپرینەکەى پالدراوێە تەلای عەلى، گونجاو نیە و پێم وایە عەلى (خوا لێی پازى بێ) ئاوا سەرزنەشتى عەبدوڵلای کورێ عەبباس ناکات: شتێک کە نایزانى بۆ چى دەیلێ؟ هەرۆهە ئەو سیفەتە تانەش زیاتر لەگەڵ ئەسپاندا گونجاون، چونکە حوشر سمى نیە، سمەکانى رەق بن و ئاوروچکە پەیدا بکەن! بەلکو وەك پێشتر باسمان کردو، حوشر پێیەکانى شیو ئیسفینجیین و کاتیەک دایاندەن، پان دەبنەو بە زەویەو، بۆیە هەرگیز ئاوروچکە لە بن پێى حوشران بەرز نایتەو، دیسان حوشریش کەمتر بەکارهێنراو بۆ هێرش بردنە سەر دوژمن و ئەسپ بەکاردهێنراو بۆ

ئەو مەبەستە، سەر بارەش ئەم سوورەتە وەك باسماں کرد سوورەتتیکى مەككەییە و ئەوکاتە جەنگى بەدر نەھاتۆتە پېش و، مەرجیش نیه مەبەست پېی جەنگى بەدر یان جەنگى دياربیکراو بى، بەلکو مەبەست پېی ئەو ئەسپانەیه کە سوارچاکان سواریان دەبن و، ھېرشیان پې دەبەنە سەر دوژمن، ئیدی جەنگى بەدر بى، یان ھەر جەنگى دیکە بى، بۆیە ئەو گېردراپەوہم لە پرووی سەنەدەوہ پى راست نیهو، لە پرووی نپوہرۆکیشەوہ، ھەلەیه، چونکە وەسفەکان لەگەڵ ئەسپاندا دەگونجین نەك لەگەڵ حوشتراندا.

(طبري) لە پروونکردنەوہ و اتاکردنى: ﴿فَالْمُورِبَتِ قَدْحًا﴾ دا، ئەو قسەیه دەکات و مانایەکەى گشتیتەر لە ئەسپان دینى و دەلى: (فَالْمُورِبَاتِ قَدْحًا فَالْخَيْلُ ثُورِي بِحَوَافِرِهَا، وَالنَّاسُ يُورُونَهَا بِالزُّنْدِ، وَاللِّسَانُ يُورِي بِالْمَنْطِقِ، وَالرِّجَالُ يُورُونَ بِالْمَكْرِ، وَكَذَلِكَ الْخَيْلُ تُهَيِّجُ الْحَرْبَ بَيْنَ أَهْلِهَا: إِذَا التَّقْتُ فِي الْحَرْبِ؛ وَلَمْ يَضَعْ اللَّهُ دَلَالَةً عَلَى أَنَّ الْمُرَادَ مِنْ ذَلِكَ بَعْضُ دُونَ بَعْضٍ، فَكُلُّ مَا أَوْرَتْ النَّارُ قَدْحًا، فَذَاخِلَةٌ فِيمَا أَقْسَمَ بِهِ، لِعُمُومِ ذَلِكَ بِالظَّاهِرِ).^(۱)

واتە: ئاوروچکە بڵندکەرەن، ئاگر ھەلگیرسیئەرەن، ئەسپەکان بە سمەکانیان ئاوروچکە بڵند دەکەن، خەلکیش بەبەرد و ئەستى ئاگر دەکەنەوہ، زمانیش (ھەندىك لە زانایان وایانگوتوہ) بەھۆى قسەکردنەوہ جارى وایە شەر ھەلدەگیرسینى، پیاوانیش جارى وایە بەھۆى فرت و فیل و نەخشە دانانەوہ شەر ھەلدەگیرسینى، ھەرۆھە ئەسپەکانیش جارى وایە کە بەھۆى خۆکوئانە نیو دوژمنەوہ، ئەوانیش شەر ھەلدەگیرسینى، لە کاتیکدا کە جەنگ دروست دەبى، خواش نیشانەیهکی دانەناوہ کە مەبەست لە: ﴿فَالْمُورِبَتِ قَدْحًا﴾ یەکیك لەوانە بى جیا لەوانى دیکە، بۆیە ھەموو ئەوانەى ئاگر ھەلدەگیرسینى، دەکەونە نیو بازنەى ئەوہوہ کە خوا سویندى پى خواردوہ، چونکە خوا بە گشتى فەرموویەتى.

تەبەری وا دەلی.

بەلام من دەلیم: لە راستییدا ئەو سیفەتە ئەگەر هەموو ئایەتەکان تەماشای بکەین: ﴿وَالْعَدِیَّتِ صَبَحًا ۝۱﴾ ﴿فَالْمُورِبَتِ قَدَحًا ۝۲﴾ ﴿فَالْمُغِیْرَتِ صُبْحًا ۝۳﴾ ﴿فَأَثَرُنَا بِهِ نَقَعًا ۝۴﴾ ﴿فَوْسَطُنَا بِهِ جَمْعًا ۝۵﴾ هەموویان تەنیا بەسەر ئەسپاندا دەچەسپن، ئەگەرنا دەگونجی کەسیک بە زمان شەریک دروست بکات، بەلام دواوی توژ و خوڵ بە زمان دروست نابێ، هەروەها دەگونجی کەسیک نەخشە بو شەر دابنێ، بەلام توژ و خوڵی پێ دروست نابێ و، سیفەتەکانی دیکەش هەروا.

هەلبەتە ئەم عەدەتە تەبەری باشە، زۆرجار چەمک و واتای ئایەتەکان فراوان دەکات، چونکە زۆریک لە زانایان تاییەتیان کردووە، بەشتیکی دیاریکراوەو، بەلام ئەویش واتاوە چەمکەکیان فراوان دەکات و، ئەویش لەوەدا وەک بنەماو بنچینە پێکاویەتی، بەلام مەرج نیە ئەو بنچینەیه لە هەموو کاتێکدا راست دەرچێ، لێرەدا ئەگەر تەماشای ئایەتەکان بکەین، دەزانین مەبەست پێیان ئەسپانێکن کە سوارچاکان بەکاریان دێنن بۆ هێرشکردنە سەر دوژمن.

یەکیک بۆیە هەیه بلی: باشە خوا ﷻ چۆن لە قوئای مەککەدا باسی ئەو ئەسپانە کردووە، ئایا حیکمەتەکی چیه؟ بۆیە هەندێکیان گوتویانە: ئەم سوورەتە مەدینەییە و بۆیە خوا ﷻ باسی ئەوەی کردووە، چونکە لە مەدینەدا سوارچاکان هەبوون و مسوڵمانان سواری ئەسپ بوون و، هێرشیان کردۆتە سەر دوژمن؟ وەلامی ئەم پرسیارەش بەو دەدەمەو کە خوا ﷻ ئەوەی لە مەککە فەرموویەتی، ئەوەش کە لە مەدینە فەرموویەتی، بۆ هەموو مەوڵەکانی فەرموو، خوا ﷻ ئەوەی لە مەککە فەرموو، ئەو کاتەش لەویدا سوارچاک هەر هەبوون، بەلێ مسوڵمانان سواری ئەسپ نەبوون، هێرش بکەنە سەر دوژمن، بەلام هۆز و تیرەکانی عەرەب و، خەلکی دیکە و کۆمەلگایەکان بەگشتی، ئەو حالەتی بەسواری ئەسپ هێرشکردنە سەر دوژمنیان تیدا هەبوو، خوا

پەرورەدگاریش باسی حالەتیکى گشتى دەکات و، مەرجیش نیه تايەت بى به نەتەوہى عەرەبەوہ، یاخود بە واقعى ئەو کاتەى مسوڵمانانەوہ.

لە کوۆتایى تەفسیری ئەم سوورەتە موبارەکەدا بەباشم زانى عیبارەتیک لە شیخ (محمد عبده) وە بێنم لە (الأعمال الكاملة) دا، ^(۱) گووویەتی:

خوایى ﷻ لێرەدا سویندى خواردوہ بە ئەسپان و، بەو سیفەتانەى ھەیانن، خوا باسیکردوون، ھەرۆھەا بەو کردەوانەى ئەو ئەسپانە ئەنجامیان دەدەن خوا ریزی کردوون، بۆچی؟ تاكو ستایشى ئەو ئەسپانە بکات و، قەدریان بەرز بکاتەوہ لە دلى پرواداراندا، پروادارانیک کە خواھنى ھیمەتى بەرزبن، تاكو گرنگى بدەن بەپراگرتنى ئەسپان و مەشق پیکردنیان لەسەر ھێرشبردن و لەسەر کشانەوہ، بۆ ئەوہى دلى و دەروونیان ھان بدات کە گرنگى بدەن بە سوارچاکى و، مەشق و راھێنان لەسەر سواربوونى ئەسپ و ھێرشبردن، تاكو ھەر کامیک لەو پروادارانە نامادەبى ھەمیشەو بەردەوام بەشیک بى لە ھیزی ئۆممەتەکەى، ئۆممەتى ئىسلام، ھەر کات ناچاربوو بۆ بەرپەرچ دانەوہى دوژمنیک و، دركى دوژمن بشکینى و بىھەزینى.

بەراستى تێبینىکەیم پى جوانە، کە خوا ﷻ ھەر لە قووناغى مەککەوہ، ئاوا ستایشى ئەو و لاخە بەرزانەى گردوہ، کە سوارچاکان ساریان دەبن و، غاریان پیدەدەن و، بەھۆى سمەکانیانەوہ کە بەزەویان دا دەکوئن، ئاوروچکەیان لە بن پى بەرز دەبیتەوہ، پاشان تۆز و خۆل ھەلدەگیرسین و، بەرە بەیانیان ھێرش دەبەن، دواى خویان بە نىو کۆمەل و ئاپورای دوژمن و ناحەزدا دەکەن، بۆیە خوا ﷻ سویندى بەو ئەسپانە خواردوہ، تاكو ھەر لەو سەرەتایەوہ مەشق و راھێنانیان پى بکات و، پووچى سوارچاکى ھێرشکردن و جوامیری و نازیەتیی و بویری لە مسوڵماناندا پەیدا بکات.

لێرەشدا کوۆتایى بە تەفسیری ئەم سوورەتە موبارەکە دینن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

تہ فسیری سوورہ تی

الْقَارِعَةُ

دەستپیک

بەرێ—زان!

ئەمڕۆ کە (۲۱) ی (ذی الحجة) ی سالی (۱۴۴۱) ی کۆچی، بەرانبەر (۲۰۲۰/۸/۱۱) ی زاینی لە شاری هەولێر، خوا پشتیوان بێ دەست دەکەین، بە تەفسیرکردنی سوورەتی (القارعة)، سەرەتاش وەک عادەتی خۆمان پێناسەو نێوەڕۆکی ئەم سوورەتی موبارەکە لە حەوت بڕگەدا دەخەینەڕوو:

پێناسەی سوورەتی (القارعة) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە تەنیا بە ناوی (سُورَةُ الْقَارِعَةِ) ناسراوە، هیچ ناوی دیکە ی جیا لەم ناوەی بۆ بەکار نەهێراون.

دووهم: شوینی دابەزینی:

ئەم سوورەتە بە یەک دەنگی زانیان، سوورەتێکی مەککەییە، لەو بارەووەش ئەم دەقە دێنین:

{عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ الْقَارِعَةِ مَكَّةَ} (أوردہ السيوطي في الدر المنثور: ج ۸، ص ۶۰۵، ونسبہ لابن مردويه، الإستيعاب في بيان الأسباب: ج ۳، ص ۵۵۲)، واتە: عەبدوللای کورێ عەباس (خوا لە خۆی و بابی رازی بێ) گوتوویەتی: ئەم سوورەتی (القارعة)، لە مەککە دابەزیووە.

سێیهه: ریزه‌ندیی له موصحف و دابه‌زین دا:

ئهم سوورەته له (مصحف) دا ژماره‌که‌ی سه‌دو یه‌ك (١٠١) و، له دابه‌زینیشدا ژماره سی (٣٠) یه، پێش (سورة القيامة) و دواى (سورة قريش) دابه‌زیوه.

چوارهم: ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی:

زانایان له باره‌ی ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی ئهم سوورەته‌وه، راجیایان هه‌بووه و: سی ژماره‌یان بۆ داناون:

أ- (أهل الشام والبصرة): گوتوویانه: ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی هه‌شته (٨).

ب- (أهل المدينة ومكة): گوتوویانه: ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی ده‌یه.

ج- (أهل الكوفة): گوتوویانه: ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی یازده‌یه زیاتریش ژماره (١١) یان ته‌به‌نیی کراوه به تاییه‌ت له‌و موصحفانه‌دا که له ولاتی ده‌ورو به‌ری ئیمه‌دا چاپکراون^(١).

پێنجهم: نێوه‌ڕۆکی:

نێوه‌ڕۆکی ئهم سوورەته زۆر به کورتیی ئاوايه: به سه‌رنج‌راکێشانه‌وه باسی ئاخیر زه‌مانه، خه‌لك شپرز و شیواو وه‌ك په‌پووله‌ی پرژو ب‌لاوده‌بن، حاڵی چیا‌یان وه‌ك خوری شکراره و په‌ره‌کراو لێك هه‌ل‌ده‌وه‌شێن، دوا‌یی باسی سه‌ره‌نجامی بر‌وادارانی ته‌رازوو گران، کراوه که ژیا‌نێکی به په‌زانه‌ندیان هه‌یه له به‌هه‌شتداو سه‌ره‌نجامی بێ‌بر‌وا‌یانی ته‌رازوویان سووك خراوه‌ته که جی‌گایان (ه‌کاوِیهٔ) واته: دۆزه‌خه و، خوا به ئاگرێکی گه‌رم پێناسه‌ی ده‌کات، ئاگر هه‌ر گه‌رمه به‌لام که خوا ده‌فه‌رموێ: ﴿نَارُ حَامِيَةٍ ۝۱۱﴾ واته: ئه‌و ئاگره گه‌رمیه‌که‌ی گه‌رمیه‌کی تایبه‌ته‌و وه‌ك گه‌رمیی ئاگری دنیا نیه.

(١) که‌واته: ئه‌گه‌ر موصحفه‌فیکتان بی‌نی بۆ وێنه جه‌زائیر یان مه‌غریب، له ولاتیکی دیکه‌ی ئه‌فریقا یا‌ن شوێنێکی دیکه چاپکراوه و ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی ئهم سوورەته‌ی به هه‌شت، یان به ده دانابوو، سه‌رتان سوور نه‌مێنێ.

شەشەم: تاییەتمەندییەکانی:

سَيِّ تاییەتمەندی لێ دەخەینە روو:

یەكەم: هاتنی هەرسێك رستەى كە بەدواى یەكدا هاتوون: (الْقَارِعَةُ، مَا الْقَارِعَةُ، وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ).

دووهم: هاتنی تەعبیری: (يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ، وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ)، ئەم دوو تەعبیرە تەنها لەم سوورەتەدا هاتوون.

سێهەم: چەند وشە یەکی تاییەت:

۱- (عِشَّةٌ رَاضِيَةٌ)، ژيانىكى پڕ ڕەزامەندی، یان ژيانىك خاوەنەكەى پازى دەكات بەخۆی.

۲- (فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ)، (الأم): واتە: دایك، (هاوية): واتە: چالێكى قوول، دواى وشەى دایك، بەو شوێنەش كە مڕۆڤى بۆ لادەگەڕێتەو، واتە: شوێن و مەئوى، هاتو.

۳- (نَارٌ حَامِيَةٌ)، ئاگرێكى گەرم، هەموو ئاگرێك هەر گەرمە، بەلام ئەو ئاگرەى دۆزەخ كە خوا بە گەرم پێناسەى كردو، دیارە گەرمییەكەى نااساییە، وەك گەرمیی دنیا نیه.

هەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکانی:

ئێمە تێكڕای یازدە ئایەتە موبارەكەكەى ئەم سوورەتە، هەموویان دەكەینە یەك دەرس.

❖ دەرسی ئەم سوورپەتە ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە یازدە ئایەتی ئەم سوورەتە پێکدێت و، دوو تەوہران دەگریتەخۆ:

تەوہری یەكەم: لە پێنج ئایەتی سەرەتادا باسی ئاخیر زەمان، کراوە، کە خوا ﷻ پێشی دەفەرموێ: ﴿الْقَارِعَةُ﴾ (قَارِعَة) لە (قَرَع) ھوہ ھاتوہ، واتە: کوتان، یاخود شتێک بە شتێکی ڕەق دابدە و دەنگ بداتەوہو دەنگێکی داچلەکینەر، بۆیەش من بە کوتەر و داچلەکینەر مانام کردوہ، دوایی دەفەرموێ: ﴿مَا الْقَارِعَةُ﴾، کوتەر و داچلەکینەر چییە؟ ئنجا دەفەرموێ: ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ﴾، چی بە تۆی زاناندوہ کوتەر و داچلەکینەر چییە؟ واتە: مەگەر خوا پێت بفرموێ، ئەگەر نایزانی، ئنجا بەمجۆرە پێناسەی دەکات: ﴿يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ﴾، پۆژیکە خەڵک تێیدا پڕژو بڵاو دەبن، وەك چۆن پەپوولە بە دەوری چرا پووناکییەك دا پڕژو بڵاو دەبن، ﴿وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ﴾، چیا سەختەکانیش وەك خوری شکرناوہ، خوری کە دەشکرتەوہو مووہکانی لێک جیادەکریئەوہ، ئەو چیاہ سەختانەش بەو شیوہیان لیدی.

تەوہری دووہم: لە شەش ئایەتی دوایی دا، باسی سەرەنجامی پر وادارانە تەرازوو گران و بێپر وایانی تەرازوو سووک، کراوە: ﴿فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ﴾ (۶) ﴿فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ﴾، ئنجا ھەر کەسی تەرازووہکانی قورس بوون، یاخود کیشراوہکانی قورس بوون، داکەوتن، ئەوہ لە ژیانکی رازی دایە، واتە: لە ژیانیک دایە جیگای ڕەزامەندییە، یاخود لە ژیانیک دایە کە ئەو ژیانە خواوەنەکە خۆی رازی دەکات، کە مەبەست پێی ژیانە بەھەشتە.

﴿وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ﴾ (۸) ﴿فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ﴾، بەلام کەسیک تەرازووہکانی سووک بن، (مَوَازِين) دەگونجی کۆی (مِيزَان) ، یان (مَوَزُون) بێ، ئەگەر کۆی (مِيزَان)

بى، واتە: تەرازوۋەكانى، ئەگەر كۆى (مۆزۇن) بى، واتە: كىشراۋەكانى، كەردەۋەكانى كە دەكىشرىن و ھەلدەسەنگىندىرن، سووك بن: ﴿فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ﴾ ئەو شوئەنى بۆ لای دەگەرپتەۋە برىتتە لە (ھاۋىيە): واتە: چاللىكى قوول كە ھەر كەسىك تىتى بگەۋى، دەربازى نابى و دەفەۋتتى، (ھاۋىيە): لە ئەصلدا بە كەلپن و، دابراۋىي نىۋان دوو چىيان دەگوترى، كە مروڤ لىي بگەۋىتە خوار، يان ئاژەل لىي بگەۋىتە خوار و، بگەۋتتى، وشەى (الأم) بە ماناى دايك دى، دوايى بە ماناى تەپلە سەرىش ھاتوۋە، بە ماناى شوئىنى بۆلا گەرانەۋەش ھاتوۋە.

﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ﴾ چى بە تۆى زاناندوۋە (ئەو) چىيە؟ ﴿نَارُ حَامِيَةٍ﴾ ئاگرىكى يەكجار گەرم و داغە.

كەۋاتە: پىنچ ئايەتى يەكەم باسى ئاخىر زەمانن و، شەش ئايەتى دوۋەمىش باسى قىامەتن، سوۋرەتەكە كەۋاتە: ھەموو باسى رۆزى دوايىيە، بە ھەردووك قۇناغى ئاخىر زەمان (ساعة) و (قيامة) ۋە.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿الْقَارِعَةُ ۝۱ مَا الْقَارِعَةُ ۝۲ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ۝۳ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ۝۴ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ۝۵ فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ۝۶ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ۝۷ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ۝۸ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ۝۹ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ ۝۱۰ نَارُ حَامِيَةٍ ۝۱۱﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تەکان

{بە ناوی خۆی بە بەزەیی بەخشنده . کوتهرو داچله کینه ر ① کوتهرو داچله کینه ر چیه؟ ② چی پێی زاناندووی کوتهرو داچله کینه ر چیه؟ ③ رۆژیکه (تێیدا) خەلک وهك په پووله پرژو بلاوه کان ده بن ④ چیا به کانی ش وهك خوری په نگاو په نگی شکراره ده بن ⑤ ئنجا هه ر کهس ته رازوو ه کانی گران و دا که و تووبن ⑥ ئه وه له (به هه شتدا) له ژیا نکی پر په زامه نندی دایه ⑦ به لام که سێک ته رازوو ه کانی سووک و سه رکر دووبن ⑧ ئه وه جی و ماوای هاویه یه ⑨ چی پێی زاناندووی هاویه چیه! ⑩ ناگرێکی (یه کجار) گهرم (و سوتینه ر) ه ⑪ }.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(الْقَارِعَةُ): (الْقَرْعُ: ضَرْبٌ شَيْءٍ عَلَى شَيْءٍ، قَرَعَ الشَّيْءُ يَفْرَعُهُ قَرْعًا، ضَرْبُهُ، قَرَعَ الْمُسِيءُ بِالْعَصَى وَبِالْمَقْرِعَةِ)، (قَارِعَةٌ): به مانای کوته ر، داچله کینه ر، له (قَرْع) وه هاتوه، (قَرْعُ)، بریتیه له وهی شتیک له شتیک بدهی، شتیکێ رهق له شتیکێ دیکه بدهی، ده گوتری: (قَرَعَ الشَّيْءُ يَفْرَعُهُ قَرْعًا)، شته که ی کوتا ده ی کوتی به کوتان، (ضَرْبُهُ) یانی: لێیدا به شتیکێ رهق، دوایی خوا زارا وه ته وه بۆ لێدانی بابای خه تاکار، (قَرَعَ الْمُسِيءُ بِالْعَصَى وَبِالْمَقْرِعَةِ)، له بابای خراپه کاری دا به گوچان و به قه مچییه ک، یاخود به چه کوشیک که پێی لێده درێ.

(كَالْفَرَّاشِ): (جمع و فراشه) (فَرَّاشٌ)، ناوی کۆیه، واته: کۆی په پووله کان، په پووله ش ده زانی ن ئه وهی به دهوری چراو روونا کیدا ده سوو رپته وه، له نێو گۆل و باخ و باخچه کاندا هه ن، زینده وه ریکێ زۆر پاک و بێ زه ره.

(الْمَبْثُوثُ): (أَصْلُ الْبَثِّ: التَّفْرِيقُ وَإِثَارَةُ الشَّيْءِ كَبَثَ الرِّيحُ التُّرَابَ)، وشهى (مَبْثُوثٌ): له سهر كيشى (مَفْعُولٌ) ه، (بَثٌّ): به مانای لیک جیاکردنه وه و بلاقردنه وهى شتيك وهك چۆن با گۆل و خۆل بلاقوده كاته وه و ده پپرژيئى.

(كَالْعَيْنِ): (الْعَيْنُ: الصُّوفُ الْمَصْبُوغُ)، (عَيْنٌ): يانى: خورىي رهنگاو رهنگ، هه نديكيان ده لين: خورى سوور، به لام زياتر واپيده چي مه به ست خورىي رهنگاو رهنگ بي، رهنگه كان به تيكه لي، چيايه كانيش رهش و سوور و سبيى و زهردو هه موو رهنگه كانيان تيدان.

(الْمَنْفُوشُ): (النَّفْسُ: نَشْرُ الصُّوفِ)، خورىي نه گهر په ره بكري و بشكرنيته وه، پيى ده گوتري: (نَفْسٌ)، (وَنَفْسُ الْغَنَمِ: انْتِشَارُهَا)، مهرو بزنيش نه گهر به شهوي به رهه لدايي و، بلاويته وه، پيى ده گوتري: (نَفْسٌ)، وهك خوا ده فره موي: ﴿إِذْ نَفَسَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ﴾ (۷۸) الانبياء، واته: كاتيک مهرو بزنى خه لکيک به ربووه نيو كشتوكالي خه لکيكي ديکه.

(مَوَازِينُهُ): (الْوِزْنُ: مَعْرِفَةُ قَدْرِ الشَّيْءِ)، (وِزْنٌ): به كوردى كيشان، بريتيه له زانيى نه ندازهى شتيك، (وَمَوَازِينُ جَمْعُ مِيزَانٍ أَوْ جَمْعُ مَوْزُونٍ)، (مَوَازِينُ) كوى (مِيزَانُ)، ته رازووه كان، ياخود كوى (مَوْزُونُ) ه، واته: كيشراوه كان، ههر كه سيك ته رازووه كانى، يان كيشراوه كانى سووك بن.

(عَيْشَةٍ): (عَيْشُ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَالْعَيْشَةُ لِلنَّوْعِ مِثْلُ: الْجِلْسَةِ)، (عَيْشَةٌ)، ژيانى خه لکى به هه شت، ﴿عَيْشَةٍ رَاضِيَةٍ﴾، واته: ژيانىكى پر په زامه نديى، نه مه وهك (لَابَنٌ، تَامِرٌ)، وايه، (لَابَنٌ)، واته: خاوون شيردهر، (تَامِرٌ) خورما، (عَيْشَةٌ) ش واته: خاوون په زامه نديى، كه سيك نه گهر نهو ژيان و گوزه رانهى هه بي، لبي رازى بي، (عَيْشَةٌ)، بو جوره، وهك (جِلْسَةٌ)، واته: جورىك له دانيشتن، ده گوتري (جِلْسَ مُتَرَبِّعًا) به چوار مه شقيى دانيشتن.

(فَأُمُّهُ): (الْأُمُّ بِإِزَاءِ الْأَبِّ وَهِيَ الْوَالِدَةُ الْقَرِيبَةُ الَّتِي وَلَدَتْهُ وَالْبَعِيدَةُ الَّتِي وَلَدَتْ مَنْ وَلَدَتْهُ، وَالْأُمُّ: مَا كَانَ أَصْلًا لَوْجُودِ شَيْءٍ أَوْ تَرْبِيَةٍ، أَوْ إِصْلَاحِهِ، أَوْ مَبْدَأِهِ)، وشهى (أُمٌ) له

بەرانبەری (أَب) دایە، (أُم)، واتە: دایک، (أَب)، واتە: باب، کە بریتییە لەو دایکە نیزیکیە کە ئەو منداڵە ی ئەو کەسە ی لێی بوو و.

ئەو دایکە دوورە دایکە نیزیکیە کە ی لێ بوو، واتە: نەنک، (أُم)، بۆ بنچینە و بنەپەتی شتیکیش بە کاردی (پەنگە ئەو مانا ئەصلیە کە ی بێ، لەووە بۆ دایکیش بە کارهاتو، لەبەر ئەوەی دایک دەبێتە بنەپەت و ئەصل بۆ پۆلەکانی) هەرۆها (أُم): بریتییە لەوەی بنەپەت بێ بۆ پەیداوونی شتیک یان پەرۆردەبوونی، یان چاکبوونی، یاخود سەرەتاو دەستیێکی.

(هَآوِيَةٌ): (الهُوِي: ذَهَابٌ فِي انْحِدَارٍ وَسُقُوطٌ مِنْ عُلُوٍّ إِلَى سُفْلٍ)، (هُوِي): لێژبوونەو و شوێنبوونەو، پوشتتە بەرەو خوار و کەوتنە خوارە لە سەرپۆه بۆ خواری، لەسەرپا داکەوتن بۆ خواری.

(حَامِيَةٌ): (تَاغْرِیْ گەرم، (الْحَمِي: الْحَرَارَةُ الْمُتَوَلِّدَةُ مِنَ الْجَوَاهِرِ الْمَحْمِيَةِ كَالنَّارِ وَالشَّمْسِ، وَمِنْ الْقُوَّةِ الْحَارَّةِ فِي الْبَدَنِ، (حَمِي): بەو گەرمییە دەگوتری کە لە کازا گەرمەکانی وەك ئاگرو خۆر پەیدادەبێ، هەرۆها لەو هیزە گەرمە ی لە جەستەدا هەیه.



مانای گشتیی ئایەتەکان

سەرەتا خوا ﷻ دەفەر مۆی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)، بە ناوی خۆی بە بەزەیی بەخشنده، واتە: دەستپێکردنم بە ناوی خۆی، ئەوەش مەبەستی ئەوەیە:

۱- ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

۲- ئەم کارە بە پێی شەرعی خوا دەکەم.

۳- ئەم کارە بە توانا و یارمەتی خۆی بەرز و مەزن دەکەم.

۴- ئەم کارە بۆ هێنانەدی پەزنامەندیی خوا ئەنجام دەدەم.

﴿الْقَارِعَةُ﴾، واتە: کوتەر، داچڵەکینەر، لە (قَرَع) هاتو، (قَرَع) یش واتە: پێدادانی شتێک بە شتێک، بەلام بە مەرجێک پەق بێ و دەنگی لێ بێ، دەگوترێ: (قَرَع الباب)، لە دەرگا کەیدا، وەختی خۆی جەرەس نەبوو، بە ئاسن لە دەرگایان داو، ئیستاش هەندێک دەرگا هەروان، گرنگ ئەوەیە (قَرَع)، بە دەنگێک دەگوترێ کە لە ئەنجامی بەرکەوتنی شتێکی پەق بە شتێکی دیکی پەق دا پەیدادەبێ، دەنگێک کە مرووف داچڵەکینێ و رایچڵەکینێ.

﴿مَا الْقَارِعَةُ﴾ (ما) بۆ پرسیارکردن، (ما الإستفهامية) یە، کورت و داچڵەکینەر (قارعة) چییە؟

﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ﴾، چی بە تۆی زاناندوو، کوتەرو داچڵەکینەر چییە؟ ئەمە وەك سوورەتی (الحاقة) یە کە خوا فەر مۆی: ﴿الْحَاقَّةُ﴾ ① ﴿مَا الْحَاقَّةُ﴾ ② ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ﴾، (الْحَاقَّةُ) واتە: چەسپاو، یان هەق چەسپینەر، (مَا الْحَاقَّةُ)، (الْحَاقَّةُ) چییە؟ (وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ) چی بە تۆی زاناندوو (الْحَاقَّةُ) چییە؟ لەوێ بە (الْحَاقَّةُ) هاتو، هەروەها بە (الصَّافَّةُ) و (الطَّامَّةُ الْكُبْرَى) و (الرَّاجِفَةُ) و.... هتد، لێرەش بە (الْقَارِعَةُ) هاتو، کە

ئەمانە ھەموویان ناوی پوژری دوايىن، (الْقَارِعَةُ) ۋا پىدەچى ناوی پوژری قىامەت بى، چونكە لە پوژری قىامەتدا ھەق دەچەسپى، ئەگەر مەبەست پى چەسپانى ھەق بى، ئەگەر مەبەستىش پى ھاتنە دى ئەو رووداوە بى، قۇناغى يەكەمىش كە ئاخىر زەمان دەيگريئەو، لىرەشدا ﴿الْقَارِعَةُ﴾ زياتر ۋا پىدەچى مەبەست پى ئاخىر زەمان بى چونكە لە ئاخىر زەماندا ئەو دەنگە داچلەكىنەرە دىت، كە گەردوون ھەمووی بەسەر يەكدا تىكدەچى و، ئەو گۆرۈنكاريە بىرەزا و گەورانەدەبن كە خۆى بالادەست لە سوورەتەكانى دىكەدا باسى كەردوون.

ھەلبەتە روونكەرەوانى قورئان زۆربەيان وایان لىكدادەتەو، كە ئەمە ھەمووی مەبەست پى قىامەتە، بەلام من ۋاى تىدەگەم كە پىنج ئايەتب سەرەتان مەبەست پىيان قۇناغى يەكەمى پوژرى دوايە كە برىتە لە ئاخىر زەمان، تىكچوونى دىوا گەردوون و، شەش ئايەتى دوايىش باسى قىامەت دەكەن، ئاشكرايە شەش ئايەتى (۶- ۱۱) باسى سەرەنجام و سزاو پاداشت درانەو دەكەن، كە پەيوەندىيان بە قىامەتەو ھەيە، بەلام پىنج ئايەتى سەرەتا ۋا پىدەچى زياتر مەبەست پىيان ئاخىر زەمان بىت، ئەو كاتەى ژيانى دىياى تىدا كۆتايى دى و، لاپەرەى ئەم گەردوونەى بەو شىوہەمى ئىستاي تىدا دەپچرئەو، لە قۇناغى دىكەدا بە شىوہەكى دىكە ساز دەكرئەو، ۋەك خۆى كاربەجى لە سوورەتى (ابراھىم)دا فەرموويەتى: ﴿يَوْمَ بُدِّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ (۱۸) ۋاتە: ئەو پوژرەى زەوى جيا لەم زەويە دەبى، ئاسمانەكانىش جيا لەم ئاسمانانە دەبن و، ھەموویان بۆ خۆى تاكى ملپىكەچكەر دىنە گۆرۈ و ئاشكرا دەبن.

جا خوا ﷻ پىناسەى ﴿الْقَارِعَةُ﴾ مان بۆ دەكات، دواى ئەوہى كە زۆر بە مەزنى باسى دەكات، ﴿الْقَارِعَةُ﴾، كوتەر، داچلەكىنەر چىيە؟ چى بە تۆى زاناندو كوتەر داچلەكىنەر چىيە؟ ۋاتە: شتىكە كە ۋەسف دەورى نادات، ھىچ كەسىك ناتوانى پى پى بات، جگە لە خوا ﷻ.

ئىنجا ھەندىك شت كە لەو رۆژەدا روودەدەن بەو ھەپتەسەى داچلەكىنەر ﴿الْقَارِعَةُ﴾، دەكات، نەك بە خودى خوۋى، چونكە خودى خوۋى لە سەوورى ئەو ھەپتە مەروۇف تىيى بگات چۆنە؟ ئىمە لىرە لەم ژيانى سەر زەوى دا مەھكومى ئەو ياسايانەين كە خوا بۆ ژيانى دىنا ھەلىخستوون، ياساكانى دىكەى كە لە قۇناغى بەرزەخدا جى بەجى دەبن، يان لە قۇناغى رۆژى دوايىدا جى بەجى دەبن، لىيان تىناگەين ۋەك پىويست، بە گشتى سەرەدەرىكيان لى رەدەكەين لەبەر رۆشنايى ۋەھىيى خواي پەرۋەردگاردا، بەلام ئەو ھەپتە بە وردىي لىيان تىنگەين، ئەو شتىكى مەھالە، چونكە ئەو ھال و بارودۇخانەى دىنە پىش چ لە قۇناغى بەرزەخ و، چ لە قۇناغى رۆژى دوايىدا، سەدا سەد(۱۰۰/۱۰۰) لە ھى ئىرە جىاوازن، بۆ وئە: لىرە كات دەروات، بەلام لەوۋى كات ناروات، ھەرۋەھا خوا دەفەرمۇي: نە زەوى ۋەك خوۋى دەمىنى، نە ئاسمانەكان ۋەك خوۋى دەمىنى، بە جۆرىكى دىكە خوا ئەم بوونە ھەلدەخاتەو ۋ، گەردوونىكى دىكە، ۋ عالەمىكى دىكە ساز دەكات، لەوۋى دوو عالەمى جىاوازن: عالەمىك كە بەھەشتەو بىروادارانى چاكەكار تىيدان ۋ، عالەمىكى دىكە كە دۆزەخەو بىيروايانى خراپەكار تىيدان، ھەرۋەھا بىروادارانى خراپەكار لەویدا سزا دەدرىن، تاكو پاك دەبنەو ۋ سزاي خوۋان ۋەردەگرن ۋ دوايى دەربازيان دەبن.

خوا دەفەرمۇي: ﴿يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ﴾، كوتەرۋ داچلەكىنەر سەرەتاي رۆژىكە كە خەلك تىيدا ۋەك پەپولەى پىرژو بىلاو دەبن، ئەمە قۇناغى ئاخىر زەمانە ۋ خەلك لە چۆن پەپولە بە دەوى چىراو پووناكىدا دەپىرژىن ۋ تىكەو ۋە داوۋىن، دىن ۋ دەچن، بە بى ئەو ھى دىاربى بۆ كوۋى دەچن؟ ھەرۋەھا سەراسىمە ۋ سەرگەردانن، لەو رۆژەشدا كە گەردوون تىكدەچى، زەوى ئەو لەرزىنەو ھى كە بۆ دىارىكراو ۋە لەلەرزىتەو ۋە دەھەژى ۋ، چىكان، زەوى، پىك دادەرىن، ئەو ھەندە مەروۇقى ئەو كاتى لەسەر زەوى دەبن ۋەك پەپولەى پىرژو بىلاويان لىدى.

﴿وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ﴾، چىايەكانىش ۋەك خورى پەرەكراويان لىدى، خورى رەنگاۋ رەنگ كە پەرە دەكرى ۋ، دەشكىرتەو ۋە، خورى پىشى ھەموۋى پىكەو ۋە نوساۋە ۋ چەسپاۋە ۋ ئەگەر بىانەوۋى شتىكى لى دروست بىكەن دەبن

شېبىكەنەۋە، كە بە كوردى شىكرانەۋە و، پى دەلېن، شىكرانەۋەشى ھەر پى دەگوتى، دەبى لە پەرەى بىكەن، بە ەرەبى پى دەگوتى: (ندف) شى و ئەو ئامىرەى، ئەو ئامپازەى خورى پى شىدەكەنەۋە، (منداف)ە، خورىيەكە پىشى دەبى شىبىكرىتەۋەو ئىجا دواىي ئەو خورىيە بھۆنرىتەۋەو ئەۋەى كە دەۋىستى لىي دروست بىكرى، ئىجا چىاكان ۋەك خورىي شىكرەۋەو شىكرەۋەيان لىدى، خورىيەكى رەنگاو رەنگى شىكرەۋەو شىكرەۋە.

ئەم پىنج ئايەتە قۇناغى يەكەمى پۇژى دواىي كە ئاخىر زەمانە باس دەكەن.

ئىجا دىتە سەر باسى قۇناغى قىامەت و زىندوۋىكرانەۋەو سزاۋ پاداشت:

﴿ فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ﴾، زۆرجاران گووتومانە: (أَمَّا) وشەيەكە بۇ تەفصیل پىدان و روونكردنەۋەى شتىك، كە پىشتەر بە كورتى باسكراۋە، يان ئامازەى پىدراۋەو دواتر رووندەكرىتەۋە، پىتى (ف)ى سەر (أفا)ش بۇ (تفرىع)ە، يانى: ئەم رستەيە ھەلدەچنرى لەسەر رستەكانى پىشى ھاتن، واتە: ئىجا ھەر كەس تەرازوۋەكانى قورس بن، ياخود كىشراۋەكانى قورس بن، (مَوَازِين) دەگونجى كۆى (مِيزَان) بى، واتە: تەرازوۋ، ياخود كۆى (مَوُزُون) بى، واتە: كىشراۋ، ھەر كەسىك تەرازوۋەكانى قورس بن، ياخود كىشراۋەكانى قورس بن، ﴿ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴾، ئەۋە لە ژيانىكى رازى دايە، لە ژيانىك دايە كە خۆى لىي رازىيە، ياخود لە ژيانىك دايە ئەو ژيانە خاۋەنەكەى خۆى رازىي دەكات، چونكە ھەرچى پىۋىستى بى و دلى بىخوازى، بەلكو ئەۋەى بە خەيالىشىدا نەھاتەۋە بۇ ئەو لەۋىدا ھەيە، كە مەبەست پىي ژيانى بەھەشتە.

﴿ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ﴾، بەلام كەسىك تەرازوۋەكانى سووك بن، ياخود كىشراۋەكانى سووك بن، ﴿ فَأَمُّهُ هَاوِيَةٌ ﴾، دايكى ۋى دەبىتە (هَاوِيَةٌ)، ياخود ئەو جى و ماۋايەى كە بۇى دەگەرپىتەۋە، يان ئەو ئەصل و بنەرەتەى كە بۇى دەچىتەۋە، برىتە لە (هَاوِيَةٌ)، ياخود: بەسەر سەرىدا دادەكەۋى و تەپلەسەرى دەكەۋىتە نىۋ (هَاوِيَةٌ)ەۋە، (هَاوِيَةٌ) بە داپراۋەىي و كەلىنى نىۋان دوو چىايان دەگوتى، كە ھەر كەسىك بىكەۋىتە خوارو بىكەۋىتە نىۋى دەفەۋتى.

﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ﴾ چى به تۆى زاناندوه (هاوۈيە) چىيە؟ ھای سەر (ماھىيە)، (ھ)ى كۆتاييە و بۆ وەستانە و، زۆربەى زانايان چەسپاندوو يانە، بەلام ھەنديكيان گوتويانە: ئەگەر نەوہستين، بەم شىوہيە: (وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ نَارٌ حَامِيَةٌ)، (ھ)كەيان دانەناوہ.

﴿نَارٌ حَامِيَةٌ﴾ ئاگرىكى گەرمە، جا بەدلنيايش ھەموو ئاگرىك ھەر گەرمە، بەلام ليرە خوا ﷺ ئاگرى دۆزەخ بە ئاگرىكى گەرم دەناسينى، واتە: گەرميەكەى گەرميەكى ئااساييە، وەك لە فەرمايشتى پيغەمبەردا ﷺ ھاتوہ فەرموويەتى: {أَنَّ نَارُكُمْ هَذِهِ الَّتِي تُوقَدُونَ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءًا مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ} (أُخْرِجَ الْبَخَّارِيُّ: ۳۰۹۲، ومسلم: ۲۸۴۳، والترمذي: ۲۵۸۹، وقال: حسن صحيح)، ئەم ئاگرەى ئيوە دايدەگيرسينن، بەشيكە لە ھەفتا بەشى ئاگرى دۆزەخ، ھاوہلان گوتيان: ئەى پيغەمبەرى خوا! ﷺ ھەر ئەم ئاگرەى ئيرەش بەس بوو بۆ سزادان، فەرمووى: ئەو ئاگرەى ئەوى شەست و نۆ ھيندەى بەسەر ئەم ئاگرەى دنياوہ ھەيە، دەگونجى مەبەست لەو ھەفتايە بۆ ديارىکردن (تحرير) بى، دەشگونجى بۆ نيزىكخستەوہ بى، ئەگەرنا خوا دەزانى پەنگە ئاگرى دۆزەخ ھەزاران و مليۆنان پلە لە ئاگرى دونيا كە ئيمە بەكارى دەھينين، گەرمتە بى، بەلام پيغەمبەرى خوا ﷺ وشەى ھەفتا (سَبْعِينَ)ى بەكارھيناوہ بۆ زۆرى و نيزىكخستەوہ لە عەقلى ئيمەو.

بەلام ئيستا كە زانست بەرەو پيشەوہ چووہ، دەزانين نيو جەرگەى زەويدا ھەزاران پلە لە ئاگرى دنيا گەرمتە و، نيو خوريش مليۆنان جار لە ئاگرى دونيا گەرمتە، بەدلنيايى خوا دۆزەخىك كە دەپرەخسيتى بۆ سزادانى بىپروايان و تاوانباران، ھەر لە دەسەلاتى بيسنورى خويديايە، كە ئەوہندەى بىھوى، گەرمى بكات، بۆيە ليرە كە دەفەرموى: ﴿نَارٌ حَامِيَةٌ﴾، ئاگرىكى يەكجار گەرم و سووتينەرە، دەبى بەو شىوہيە لى تيبگەين، كە خوا ﷺ دەيەوى پيمان بفرموى: ئەو ئاگرەى دۆزەخ ھيندە گەرمە، وەك ئاگرى ئيستاى دنياى ئيوە ھەر ھىچ گەرمى تيدانەبى!!

مەسەلە گەنگەکان

مەسەلە یەكەم:

سویند خواردنی خوا ﷻ بە کوتەری داچلە کینەر، بە مەزن پێشاندا و وەسفکردنی بە تێدا بڵاوبوو و هەي خەلک وەك پەپوولە پرژ و بڵاوەکان و، وردوو خاش بوونی چیا یەکان، وەك خوری پەره کراو و شکرانو.

خوا دەفه رموی: ﴿ الْقَارِعَةُ ۝۱ مَا الْقَارِعَةُ ۝۲ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ۝۳ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ۝۴ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ۝۵ ﴾

لە پێنج بڕگەدا ئەم مەسەلە یەكەمە شی دەکەینەو:

۱- ﴿ الْقَارِعَةُ ﴾، واتە: کوتەر، داچلە کینەر، پێشتریش گوتمان: (الْقَارِعَةُ: وَصْفٌ مِنَ الْقَرَعِ، وَهُوَ ضَرْبُ الْجِسْمِ بآخر بِشدة لها صوت)، (قَرَع): بریتیه لە پێدادانی شتیک بە شتیکی دیکەدا بە تووندیی و، کە دەنگی لی بیت، بە تاییەت ئەگەر شتیکی رەق بیت، یان دوو شتی رەق بن بە یەك بکەون.

بێگومان لێرەدا (قَارِعَة) خاوازاو ئەو بۆ پروداویکی مەزن، کە هاتنی پوژی دواییە، بە تاییەت ئاخیر زەمان، قوئای یەكەمی پوژی دوایی، وشە (قَارِعَة) لە زمانی عەرەبییدا بە لاو گرفتاری گەورە، بە کاردی، وەك خوا دەفه رموی: ﴿...وَلَا يَرَأِي الَّذِينَ كَفَرُوا يُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةً أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ حَتَّى يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ۝۲۱﴾ الرعد، واتە: ئەوانە ی بپروان بەردەوام بە لایان بەسەر دی، یاخود لە نزیك ماله کانیان دەکەوێت، هەتا بە لێنی خوا دی، بە دنیایی خوا بە لێنی خوێ دوا ناخات.

﴿ الْقَارِعَةُ ﴾، لە پرووی پێژمانییەو زانایان چەند ئەگەرێکیان بۆ داناون.

یەكەم: (قَارِعَة) بۆ خۆی نیهاده (مبتدأ) ه، ﴿ مَا الْقَارِعَةُ ﴾ كه له ئایەتی دوايي دى، دەبێتە گوزاره (خبر) ی.

دووهم: ﴿ الْقَارِعَةُ ﴾، بۆخۆی سەر بەخۆی، خەبەرێکی قرتێراوی له دوايهوه بۆ دادەنرێ، وهك: (الْقَارِعَةُ قَرِيبَةٌ)، قاریعه نیزیكه.

سێیهم: (القارعة) کرداریکی قرتێراوی له پێشەوه بۆ مەزەندە دەکری، وهك (أَتَتْ الْقَارِعَةُ، جاءت الْقَارِعَةُ)، داچڵەکێنەر هات، بێگومان (قارعة) یەکیكه له ناوه کانی پۆژی دوايي، لهبەر ئەوهی پرووداویکه دەنگ و سەداو هارژنێکی زۆر گهورهی، قوئانگی ئاخیر زهمانه. ههروهها عەرەب وشەى (قارعة)یان بەکارهێناوه بۆ بەلاو گرفتاریی، بۆ وێنە: دەگوترێ: (قَرَعَتِ الْقَوْمَ قَارِعَةً)، ئەو کۆمەڵە بەلایەکی گهورهیان بەسەر هاتوه، هەندێک له پروونکەرەوانی قورئان وایان داناوه (القارعة) لێرەدا مەبەست پێی قیامەتە، واتە: هاتنی قوئانگی دووهمی پۆژی دوايي، هەلسانەوهو زیندووکرانەوه.

بەلام من وای تێدەگەم مەبەست پێی ئاخیر زهمانه، قوئانگی یەكەمی پۆژی دوايي، چونکە ئەو پرووداوانەى دوايي باسیان دەکات له کاتی ئاخیر زهماندا پروودەدەن.

(۲)- ﴿ مَا الْقَارِعَةُ ﴾، قاریعه چیه؟ ئەم شیوه پرسیار کردنه وهك له تەفسیری سوورەتی (الحاقة) شدا گوتمان: ﴿ الْحَاقَّةُ ۝۱ مَا الْحَاقَّةُ ۝۲ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ ۝۳ ﴾، بۆ زەبەلاح و مەزن و بێرەزا پێشاندانی ئەوهیه که باسی لێوه دەکری.

(۳)- ﴿ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ﴾، چی به تۆی زاناندوه کوتهرو داچڵەکێنەر چیه؟ لێرەدا (ما) ی بۆ پرسیارکردنه (ما الإستفهامية)، بۆ بەگهوره و زەبەلاح پێشاندانی ئەو پرووداوه، واتە: ئەگەر خوا پێت نەفهرمووی و پێت نەناسینی و نەزانینی، ناتوانی بیزانی.

(۴)- ئنجا خوا خۆی وهسف و پێناسەى دەکات: ﴿ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ﴾، ئەو پۆژەیه که خەلک وهك پهپووله پڕژو بڵاوهکان دەبن، (فَرَّاش) کۆی

(فَرَاشَة) يە و، ئەو زىندەۋەرەيە كە بەكوردىي پىي دەلىين: پەپوولە و بەبالان دەفرى، له (المعجم الوسيط: ١) دا ئاوا پىناسەي (فَرَاش) دەكاتن، دەلىي: (الفراش: جنس حشرات من الفصيلة الفراشية من رتبة حرشفيات الأجنحة تنهات حول السراج فتحترق واحدته فراشة، ومنه المثل أَطِيشُ مِنْ فَرَاشَة)، واتە: (فَرَاش) جوړيکە له زىندەۋەرەكان، له فەسەلەي (الْفَرَاشِيَّة)، جوړى پەپوولەي، له ريزى بال پوولەكەدارەكان (حَرْشَف) بە (حَرَّاشِف) كۆدەكریتهو، (حَرْشَف) دەلىي: (فُسُّ السَّمَك)، پوولەكەي بالى پەپوولەش پوولەكەي پيوەن و، دەستى بگەيەننى پوولەكەكانى لىدەبنەو، له دەورى چرا دىت و دەچى دەسووتى، تاكى (فَرَاش) يش (فَرَاشَة) يەو، ئەو پەندە عەرەبىيەش له پەپوولەو هیناویانە: (أَطِيشُ مِنْ فَرَاشَة)، فلان كەس له پەپوولە سەركیشتەرە (نەفامترە)، هەر خۆي پىدادەدات، وەك چۆن پەپوولە خو بە ئاگر دادەدات و دەسووتى

﴿الْمَبْثُوثُ﴾، (الْمَبْثُوثُ: الْمُتَفَرِّقُ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ)، بلاق بوو بەرووی زەویدا.

٥- ﴿وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ﴾، چىايەكانیش وەك خورى پەرەكراویان لىدى، يان وەك خورى شكنراویان لىدى، خورى كاتىك شى دەكریتهو، هەلدەو شىزىتهو، (الْعِهْنُ: الصُّوفُ، الصُّوفُ: دُو الْأَلْوَانِ)، (عِهْن) يانى: خورى رەنگاو رەنگ.

هەندىكىش گوتووایانە: بە خورى كە رەنگەكەي سوور بى، (الْمَنْفُوشُ: الْمُفَرَّقُ بَعْدَ أَجْزَائِهِ عَنْ بَعْضٍ يُغْزَلُ أَوْ تُعْشَى بِهِ الْعَشَايَةُ)، (مَنْفُوش) واتە: بەشەكانى لىك جياكرابنەو، له پەرەكراوى، شى كرايىتهو، وەك ئەوەي كە برىسرى، يان بەوەي كە شتىكى دىكەي بخريته نىو، يان بخريته نىو شتىكەو، سەرىنىك، دۆشەكەلەيەك.

جا رووی وىچواندن له نىوانى چىايەكان و خورى پەرەكراودا برىتيە: له پارچە پارچە بوون، چونكە چىايەكانیش بەهۆي بوومە لەرزەكان و وىنەي ئەوانەو كە له ئاخىر زەماندا دەرەزە، دەهاردىن، دەبنە تۆزو گەردو پارچەكانيان لىك جيا دەبنەو.

(ابن عاشور) له تەفسیرکە ی خۆیدا (التحریر والتنویر) بەرگی (۱۲) جوزئی (۳۰) لاپەرە (۵۱۲) دا، دەلی: له زەبەلاح پیشاندانی ئەو کوتهری داچلکینه ر دهلی:

(تَهْوِيلٌ شَدِيدٌ بِتَمَانِيَةِ طُرُقٍ: وَهِيَ الْإِبْتِدَاءُ بِاسْمِ الْقَارِعَةِ، الْمُؤَذِّنُ بِأَمْرِ عَظِيمٍ، وَالِاسْتِفْهَامُ الْمُسْتَعْمَلُ فِي التَّهْوِيلِ، وَالْإِظْهَارُ فِي مَقَامِ الْإِضْمَارِ أَوَّلَ مَرَّةٍ، وَالِاسْتِفْهَامُ عَمَّا يَنْبِئُ بِكُنْهِ الْقَارِعَةِ، وَتَوَجُّيْهِ الْخِطَابِ إِلَى غَيْرِ مُعَيَّنٍ، وَالْإِظْهَارُ فِي مَقَامِ الْإِضْمَارِ ثَانِي مَرَّةٍ، وَالتَّوْقِيتُ بِزَمَانٍ مَجْهُولٍ خُصُولُهُ وَتَعْرِيفُ ذَلِكَ الْوَقْتِ بِأَحْوَالٍ مَهُولَةٍ)، زەبەلاح پیشاندان و مەزن پیشاندانە بە هەشت رینگا لەرووی رەوانبیزییەو، هەشت رینگاکان ئاوا دەژمیروی دەلی:

یه ک: ئەو یە کە یە کسەر دەست پێدەکات دەفەرموی: (القَارِعَةُ)، دەستپیکردن بە ناوی (القَارِعَةُ)، واتە: ئەمە گەییئەری کاریکی مەزنە.

دوو: پرسیارکردنی بە کارهێنراو لە بە زەبەلاح و مەزن پیشانداندا.

س: لە جیاتی بفرموی: (القَارِعَةُ مَا هِيَ)، دەفەرموی: ﴿مَا الْقَارِعَةُ﴾، ئەمە دەرخستە لە شوینی پەنھانکردن بۆ جاری یە کەم، کە ئەمیش دیسان زەبەلاح پیشاندانی ئەو بابەتە یە.

چوار: پرسیارکردن لە شتێک کە هەوالبەت لەبارە ی چیه ی (قَارِعَ) هەو، ﴿الْقَارِعَةُ﴾ ① **مَا الْقَارِعَةُ** ② ﴿، (قَارِعَةُ)، (قَارِعَةُ) چیه؟ پرسیارکردنە لەبارە ی ئەو کە هەوالبەتە لەبارە ی چیه ی (قَارِعَ) هەو.

پینج: ئەمە روو پیکردنی دواندە بۆ کە سێکی دیاری نەکراو، ﴿وَمَا أَدْرَاكَ﴾، ئە ی هەر کە سێ کە دەگونجی بدوینری! تۆ چی بەتۆی زاناندوو ئەو کوتهرو داچلکینه رە چیه؟

شەش: دەرخستن لە شوینی شاردنەویدا بۆ جاری دوو، کە دەفەرموی: ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ﴾، لە جیاتی بفرموی: (وما أدراك ما هي)، فرموویەتی: دیسان ناوی قاریعە ی دەرخستوو لە جیاتی ئەو ی بە راناو و بە شیردراو یی بیهینی.

حەوت: بەستنهوهی بە کاتیکهوه که نازانی کهی پەیدادهبێ، ﴿يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ﴾
﴿يَوْمَ﴾، پۆژیک، بەلام نازانین ئەو پۆژە کهنگییە، ئەو پۆژەیه که خەلک تێیدا وەك
پەپوولە پۆژو بڵاو دەبن، چیاپەکانیش وەك خوری شکندراوه دەبن.

هەشت: ناساندنی ئەو کاتە بە هەندیک حالی زۆر سامناک، که خەلک دەبنە پەپوولە
پۆژو بڵاو، بڵاویان لێ دی وە چیاکان، وەك: خوری شیکراوهو شکندراوهیان لێ دی.

(محی الدین درویش)یش لە تەفسیرەکهی خۆی (إعراب القرآن)^(۱)، ئەویش چواندنی
خەلک بە پەپوولان، چواندنی چیاپەکان بە خوری پەپەکراو، دەلی:

أ- چواندنی خەلک بە پەپوولان: لە شەش پووهوه خەلک، لە پۆژی دواپی و لە قوناغی
ئاخیر زەماندا، لەگەڵ ئەو پەپوولانە پۆژو بڵاو دەبنهوه وێك دەچن.

یەك: (الطَّيْشُ الَّذِي لِحَقِّهْم)، ئەو سەراسیمەییە سەراسیمە بوون، (که بە پرتاو ڕاکردن
و پۆیشتن).

دوو: (إِنْتَشَارُهُمْ فِي الْأَرْضِ)، بڵاو بوونهوهیان بە زهویدا، وەك چۆن پەپوولەکان بڵاو
دەبنهوه، خەلکیش بڵاو دەبیتهوه.

س: (رُكُوبٌ بَعْضِهِم بَعْضًا)، هەندیکیان کهوتنە نێو هەندیکیان، وەك چۆن پەپوولەش
دەکهونە نێو یەکیدى و بێ ئەوهی دیاربێ بۆ کوێ دەچن!

چوار: (الْكُثْرَةُ الَّتِي لَا غَنَاءَ فِيهَا)، زۆرییهك که سوود ناگەیهنێ، زۆری پۆژو بڵاو، سوود
ناگەیهنێ.

پنج: (الضَّعْفُ وَالتَّدَلُّ وَإِجَابَةُ الدَّاعِي مِنْ كُلِّ جِهَةٍ)، بیهیزی و زه‌بوونی و وه‌لامدانه‌وهی
که‌سیك که بانگ ده‌کات، له هه‌ر لایه‌که‌وه بانگ بکات.

شەش: (التَّطَايُرُ، الإِحْتِرَاقُ مِنْ حَيْثُ لَا تُرِيدُ الإِحْتِرَاقُ)، فَرِين بۆ ئەوێ سەرەنجام بسووتی
بۆ ئەوێ بیهوێ بسووتی، خەڵک لەو پۆژەدا لەو شەش پووێوە لەگەڵ ئەو پەپوولانە
وێکدەچن.

ب- چوواندنی چیاپەکان بە خوری شکران:

چیاپەکانیش بە خوری شکران دەچن لە سێ پووێوە:

یەك: (تَفْتَتُّهَا وَانْهَارُهَا)، هەلۆشان و پووخانی چیاپەکان.

دوو: (سَيُورَتُّهَا كَالْعِهْنِ)، وەك خوری لێهاتنیان.

سێ: (ثُمَّ صِرَّتْهَا حَبَاءً)، دواییش وەك تۆزو گەردی پڕۆو بلاو لێهاتنیان.



مەسەلەى دووھەم:

سەرەنجامى تەرازوو قورسان، ژيانى پەرەزامەندى بەهەشتەو، سەرەنجامى تەرازوو سووکانش (هاويه) يە، ئەویش ئاگرىكى يەكجار گەرەمە:

خو دەفەرەمۆى: ﴿ فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ۖ ﴿٦﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ۖ ﴿٨﴾ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾ وَمَا آذْرُكَ مَا هِيَهٗ ﴿١٠﴾ نَارُ حَامِيَةٍ ﴿١١﴾ ۝

ئەم چەند ئايەتە لە شەش بەرگەدا شىدەكەينەو:

١- ﴿ فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ۖ ﴾ پیتی (ف) لێرەدا بۆ لق لێکردنەو (تفریع)ە، واتە: ئەمە بنیات دەنرێ لەسەر ئەوێ کە لە رابردوودا باسکرا و لقیكە لێ دەبێتەو، لە ئەنجامى ئەویدا کە باسکرا، ئنجا هەر کەسێک تەرازووێ کانی گران بوون، (موازین) کۆى (میزان)ە، واتە: تەرازوو، یاخود کۆى (موزون)ە، واتە: کیشراو.

کە دەفەرەمۆى: هەر کەس تەرازووێ کانی، یاخود کیشراوێ کانی گران بوون، واتە: کردەوێ کانی کە دەکیشرێن، یان تەرازووێ کانی کە کردەوێ کانی ئەویان دەخرێتە نیو، پەسند بن لای خواى پەرەردگار، چونکە ئەو شتەنەى ئارەزوو بۆ کراون، دەویستری کە هەلبگیرێن، ئەوانەن کە دەکیشرێن، کەسێک دەچێ زێر دەکڕێ، زیو دەکڕێ، شتیکی دیکە دەکڕێ، شتیکی بە نرخ، دەکڕێ، ئەوێ کە دەیکیشێ، ئنجا کەسێک تەرازووێ کانی کە کردەوێ کانی ئەویان پێ هەلدەسێنگیدرێن یاخود خودی کیشراوێ کانی کە کردەوێ کانن، قورس بن.

٢- ﴿ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴾ ئەو لە ژيانى پازى دایە، ديارە (راضیە) لە ئەسڵدا ئەمە لێرەدا (فاعل)ە، بەلام بە مانای بەرکار (مفعول)ە، یانی: (فِي عَيْشَةٍ مَرْضِيَّةٍ)، لە ژيانى کەدا کە خواوەنى ئەو ژيانەى دەچیتى، لێ پازىیە، واتە: ژيانى پەسندکراو، ژيانى لێ پازى بوویە، وهك (لابن) و (تامر) لە زمانى عەرەبیدا (لابن)، واتە: ئازەلێكى شیردەر و، (تامر)، واتە: کەسێک کە خورماى هەیه، لێرەشدا (راضیە) واتە:

۱- شوینیک که جی ره زامه ندیه.

۲- واتایه کی دیکه ی ئه وه یه: (رَاضِيَةٌ: فَاعِلَةٌ لِرِضَا وَالْإِنْقِيَادِ لِأَهْلِهَا)، ژیانیکی رازی واته: ژیانیک که بکهری رازی بوون نه رمی و گونجان، جیه جی کهری داواکارییه کانی ئه و که سه یه که ده چیتته نیو ئه و جوړه ژیانه وه.

وشه ی (عِيشَةٌ) ش ناوی چاوگه و له (عِيش) هوه هاتوه، وهك (خِيفَةٌ) ناوی چاوگه بو (خَوْف) واته: ترس، (عِيشَةٌ) س واته: ژیان و گوزهران (أَي: فِي حَيَاةٍ رَاضِيَةٍ صَاحِبُهَا يَرْضَاهَا)، ژیانیکی رازی، واته: خاوه نه که ی لی رازی (فَوَصَّيْتُ بِالرَّضَى لَأَنَّهَا سَبَبُ الرِّضَى أَوْ زَمَانُ الرِّضَى)، ژیانکه به ره زامه ندیی وه سف کراوه، چونکه هو ی لی رازی بوونی خاوه نه که یه تی، یاخود کاتی لی رازی بوونی خاوه نه که یه تی.

۳- هه ندیکی دیکه ش گوتوو یانه: ﴿ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴾، (أَي فِي عِيشَةٍ ذَاتِ رِضَى)، ژیانیک که خاوه نی رازی بوونه، ژیانیک که ره زامه ندی تیدایه، که سیك بچیتته ئه و ی په سندی ده کاو لی رازی ده بی.

(۳)- ﴿ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ﴾، به لام هه ر که سیك ته رازووه کانی سووک بن، یاخود کیشراوه کانی سووک بن.

(۴)- ﴿ فَأَمَّهُ هَاوِيَةٌ ﴾، دایکی وی هاوویه، وشه ی (أُم) بوچی لی ره دا هاتوه؟ واته: ۱- وهك چوون منداڵ ده گه پیتته وه بو لای دایکی ئه و که سه ش که کرده وه کانی سووک بن ته رازووی کرده وه باشه کانی یاخود کیشراوه کانی سووک بن، ئه و شوینیه بو لای ده چیتته وه، وهك چوون منداڵ بو لای دایکی ده چیتته وه، ئه و شوین و دایکه ی بو لای ده چیتته وه، بریتیه له هاویه.

۲- یاخود (أُم) لی ره دا به مانای ئه صل و بنه رته دیت، ئه و ئه صل و بنه رته بو ی ده چیتته وه بریتیه له هاویه، ئه و شوینیه ده بیتته بنه رته و ئه صل و شوینی بو لا که راوه ی نشینگه ی تیدا نیشته جی بوونی، هاویه یه.

۳- هەندیکیش گوتوویانە: (أُمُّهُ)، یانی: ئەو جیگەو مەئوایە پەنای پێ، دەبات وەك چۆن منداڵ پەنا بە دایکی دەبات.

۴- هەندیکی دیکەش گوتوویانە: ﴿ فَأُمُّهُ ﴾، (أُم) بەمانای تەپڵە سەر، (أُمُّ الرَّأْس) ه، واتە: ئەو دەكەوێتە هاویەو، تەپڵە سەری بەردەبێتەو چالێ دۆزەخ.

بەلام مانای یەكەمیان پەسندترە، كە ئەو جیگەو بنەچەو نشینگەیهی بۆلای دەگەرێتەو بریتیه لە هاویە.

۵- ﴿ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ ﴾، چی بەتۆی زاناندووە ئەو (هاویە) چیه؟

۶- ﴿ نَارُ حَامِيَةٍ ﴾، ئاگری گەرەم، (هاویە): لەبنەرەتی زمان دا: ئەو شوێنە نزمەیه كە لەنیوان دوو چیايان دوو گردۆلكاندایە، شوێنی قوولێ دابراوایی كە ئەگەر مرووف یان ئازەل لێی بكەوێتە خوارێ، لە بەین بچێ، هەر لەووەوەش ئەو تەعبیرەیان هیناوە: (سَقَطَ فِي الْهَوَايَةِ)، فلانكەس كەوتە نیو چالەو، چالێ مەرگەو (فەوتا).

لێرە خوا كە دەفەرموێ: ﴿ نَارُ حَامِيَةٍ ﴾، ئاگری گەرەم، (أَي: نَارُ حَارَةٍ غَايَةِ الْحَرَارَةِ، كَأَنَّ نَارَ الْأُخْرَى لَيْسَتْ حَارَةً بِالنِّسْبَةِ إِلَيْهِمْ)، واتە: ئاگری یەكجار گەرەم، ئەوپەڕی گەرەم، وەك ئاگری دیکە كە ئەصلەن هەر گەرماپی تێدا نەبێ، ئەمە وەك ئەو تەعبیرە سوورەتی (الهمزة) وایە كە دەفەرموێ: ﴿ نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ ﴾ ۶، واتە: ئاگری داگیرسێناوی خوایه.

لە كۆتایی تەفسیری ئەم سوورەتە موبارەكەدا چەن دەقیکی سوننەت لەبارە ی چەمك و واتای ئەم سوورەتەو تیشکی زیاترمان بۆ دەخەنە سەر چەمك و واتای ئایەتە بەپێزەکانی:

فەرماشتی یەكەم:

پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: {مَثَلِي وَمَثَلُكُمْ كَمَثَلِ رَجُلٍ أَوْقَدَ نَارًا، فَجَعَلَ الْجَنَادِبَ وَالْفَرَاشَ يَقَعْنَ فِيهَا، وَهُوَ يَذْبُهْنَ عَنْهَا، وَأَنَا أَخِيذُ بِحُجَزِكُمْ عَنِ النَّارِ، وَأَنْتُمْ تَقْلَتُونَ مِنْ يَدَيَّ} (أَخْرَجَهُ مُسْلِم: ۶۰۲۲).

واتە: وێنەى من و وێنەى ئێوە وەك وێنەى پیاویكە ئاگرێكى كردۆتەو، جا سیسركەو پەپوولە دەكەونە ئێوى، ئەویش دەریان دەكات بۆ ئەوێ نەكەونە ئێو ئاگرەكەو نەسووتتین، منیش پشتمنى ئێوە دەگرم كە نەچنە ئێو ئاگر، بەلام ئێوە لە دەستم بەر دەبن و خو دەخەنە ئێو ئاگرەكە.

فەرماشتى دووهم:

پێغەمبەرى كۆتایى ﷺ فەرموویەتی: {نَارُكُمْ هَذِهِ الَّتِي يُوقِدُ ابْنُ آدَمَ جُزْءَ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءًا، مِنْ حَرِّ جَهَنَّمَ، قَالُوا: وَاللَّهِ إِنْ كَانَتْ لَكَا فِئَةٌ، يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: فَإِنَّهَا فَضَلَتْ عَلَيْهَا بِتِسْعَةِ وَسْتِينَ جُزْءًا، كُلُّهَا مِثْلُ حَرِّهَا} (أخرجه أحمد: ۱۰۲۰۴، والبخاري: ۳۰۹۲، ومسلم: ۲۸۴۳، والترمذي: ۲۵۸۹، وقال: حسن صحيح).

واتە: ئاگرەكەتان ئەم ئاگرەتان كە پۆلەى ئادەم هەڵیدەكات بەشێكە لە حەفتا بەش لە گەرمیی دۆزەخ، گوتیان: (هاوەلان خوا لییان رازی بێ)، سویند بە خوا ئەى پێغەمبەرى خوا، هەر ئەم ئاگرەى دنیاى بەس بوو، (بۆ سزادان)، فەرمووی: ئاگرى دۆزەخ بە (۶۹) بەش بەسەر ئاگرى دنیاى زیاد كراو، هەركام لەو بەئەندازەى گەرمیی ئاگرى دنیاى.

كەواتە: كە دەفەرموێ: ﴿نَارُ حَامِيَةٍ﴾، ئەم فەرماشته چەمك و واتاكەیمان بۆ نیزیك دەخاتەو، كە ئەویش مەرج نیە بەسەرپێى حەفتای دیاریبکراو بێ، دەگونجێ حەفتا لیڕەدا بۆ زۆری بێ، ئەگەرنا دەگونجێ زیاتر بێ و دەگونجێ كەمتر بێ، كە ئیستا لە ئێو خوێردا، پلەى گەرمی ملیۆنان پلەى، ملیۆنان پلەى سەنتیگرادە، ئنجا ئەگەر دۆزەخ شوپنێكى ئاوابێت، ئەوكاتە مانای وایە كار لە حەفتا پلەو حەفتا هیندەو شتى وادا نامینێ.

فەرماشتى سێهەم:

{ «إِنَّ نَفْسَ الْمُؤْمِنِ إِذَا قُبِضَتْ تَلْقَاهَا أَهْلُ الرَّحْمَةِ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ، كَمَا تَلْقَوْنَ الْبَشِيرَ مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا، فَيَقُولُونَ: أَنْظِرُوا صَاحِبَكُمْ يَسْتَرِيحُ، فَإِنَّهُ فِي كَرْبٍ شَدِيدٍ، ثُمَّ يَسْأَلُونَهُ: مَا فَعَلَ فُلَانٌ، وَفُلَانَةٌ هَلْ تَزَوَّجَتْ؟ فَإِذَا سَأَلُوهُ عَنِ الرَّجُلِ قَدْ مَاتَ قَبْلَهُ، فَيَقُولُ: أُنْهَاتَ، قَدْ مَاتَ ذَاكَ قَبْلِي.

فَيَقُولُونَ: إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ، ذُهِبَ بِهِ إِلَى أُمِّهِ الْهَٰوِيَّةِ، بِنَسْتِ الْأُمِّ، وَبِنَسْتِ الْمُرِّيَّةِ {
(أَخْرَجَهُ الْحَاكِم: ٣٩٦٨، وَقَالَ: مَرْسَلٌ صَحِيحُ الْإِسْنَادِ، أَخْرَجَهُ الطَّبْرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ: ٣٨٨٧، وَفِي
الْأَوْسَطِ: ١٤٨، قَالَ الْهَيْثَمِيُّ (٣٢٧/٢): فِيهِ مُسْلِمَةٌ بَنِي عَلَى وَهُوَ ضَعِيفٌ).

پېغەمبەری خوا ﷺ فەرمووێتی: ڕووحی ڕووادار کە دەکیشری ئەو بەندانە ی خوا کە
خاوەنی بەزەیین وەك چۆن ئێوە لە دنیا دا پیشوازی موژدەدەر دەکەن، دەلێن: چاوەڕێ
بکە با پشوو بدات چونکە لەخەم و گرفتارییەکانی سەخت دابوو، ئنجا لێی دەپرسن: فلان
پیاو چى کرد؟ فلان ئافەرەتە مێردى کرد؟ ئنجا لەبارەى پیاویکەو دەپرسن کە لە پیش
ئەودا مردووە، ئەویش دەلێ: هەیهوو لە پیش مندا مردوو، ئایا بەلاتاندا تێنەپەری؟ نەهات
بۆ بەهەشت؟ (یان لە عالەمى بەرزەخدا؟ ئەو شوێنە خوشەى کە لێینی بەهەشتە، یاخود
شوێنیکە وەك بەهەشت، یان بەهەشتیکى ڕاگوزەرە)، دەلێن: (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ الرَّاجِعُونَ)،
(ئەمە بۆ کاتی بەلا دەگوتری) هى خواين و ئیمە هەر بۆ لای ئەو گەراوین، دیارە براو بۆ
لای دایکەکەى کە هاویەیه، خراپترین دایکەو خراپترین بەخیوکه‌ره.

دەقى چوارەم:

لە ئەبوو بەکری سیددیقهووە (خوا لێی ڕازی بێ)، ئەمە گیردراووەتەو:

(وَرَوَى عَنْ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: إِمَّا تَقُلَ مِيزَانُ مَنْ ثَقُلَ مِيزَانُهُ، لَأَنَّهُ وُضِعَ فِيهِ
الْحَقُّ، وَحَقٌّ لِمِيزَانٍ يَكُونُ فِيهِ الْحَقُّ أَنْ يَكُونَ ثَقِيلًا، وَإِمَّا خَفَّ مِيزَانُ مَنْ خَفَّ مِيزَانُهُ، لَأَنَّهُ
وُضِعَ فِيهِ الْبَاطِلُ، وَحَقٌّ لِمِيزَانٍ يَكُونُ فِيهِ الْبَاطِلُ أَنْ يَكُونَ خَفِيفًا) (الجامع لأحكام القرآن:
ج ٢٠، ص ١٣١).

واتە: بە دنیایی تا تەرازووی ئەو کەسەى تەرازوووەکەى قورس بوو، بۆیە قورس
بوو، چونکە هەقى خراوەتە نیو و، تەرازوویەك هەقى تێداییت شایستەیه دابکەوێ و،
قورس بێ، بێگومان تەرازووی کەسێک کە تەرازوووەکەى سووک بوو، بۆیە سووک بوو،
چونکە ناھەقى تێدایە، تەرازوویەك کە ناھەقى تێداییت شایستەى ئەوێە سووک بێ
و، هەلبجی بەرەو سەر.

دەقی پىنجەم:

ئەم شۆينەوارەش لە موقاتىل (پەحمەتى خۆى لى بى) گىردراوہ تەوہ:

(إِنَّمَا كَانَ كَذَلِكَ، لَأَنَّ الْحَقَّ ثَقِيلٌ وَالْبَاطِلَ خَفِيفٌ) (التفسير الكبير: ج ۱۶، ص ۷۵)، واتە: بۆيە بەو شۆيە (هەندىكىان تەرازووہ كەيان قورسە و هەندىكىان تەرازووہ كەيان سووكە) چونكە هەق قورسە، ناھەق سووكە، ئەوانەى تەرازووہ كەيان قورسە شۆينكە وتووێ هەق بوون، هەلگى هەق بوون، ئەوانەى دىكەش شۆينكە وتنى بە تاك پووچ بوون.

لەبارەى تەرازوو و كىشرانى كەردەوانەوہ پراچىيى زانايان لەوبارەوہ زۆرە، بەلام ئىمە تەفسىرى سوورەتى (الأعراف) دا، كورته باسكىمان لەوبارەوہ كەردوہ، لىرەشدا ئەوہى لە وەك خولاصەو پوختەى مەبەست بىھىنين ئەوہى:

خو ﷺ بە پى عەقلى ئىمە دەماندوینى، ئەگەرنا مەعقوول نىە خوا ﷻ شۆيە شتىكى ديارى نە كەردى و، ئىمە لە خومانەوہ ديارى بكەين، مەبەستم ئەوہى كە دوايى دەيھينم، هەندىك لە زانايان گوتووينا: تەرازوويك كە خوا شتى پى هەلدەسەنگىنى، دوو تا تەرازووى هەن و، زمانىكى هەيە، (ئەوہى دەسكەكەى پى دەگىرى) ئەگەر ئاسمانەكانى تى بەاويشتري جيان دەيتەوہ لەو تەرازووہ دا!

لەراستىدا ئانەو وينا كەردنە بە عەقل و مەزەندەى خومانە، بۆ شتىك كە خوا ﷻ ويناى نە كەردوہ، تەنيا خوا باسى تەرزوو (ميزان) و كىشراو (موزون)ى، كەردوہ، بۆيە شتىكى بى جىيە، ئىمە بىنين بەپىيى كلتورو باوى خويمان بەپىيى ئەو ئامرازى كىشرانەى لە رۆژگارى ئىمەدا هەيە، بىنين ئەوہى كە خوا باسى كەردوہ ويناى بكەين، بەوہ بىگومان سەم دەكەين لە ئايەتەكانى قورئان، چونكە كاتى خوێ تەرازوو دوو لای هەبوون و دەسكەكەيان يان زمانەكەيان گرتوہ، ئنجا شتيان پى كىشاوہ، شتىك كە ويستووينا بىكىشن، لە تايەكيان دا دايناوہ، لە تايەكەى دىكەيان قورساى بووہ، كىلو بووہ چوار كىلو بووہ چەند بووہ، داياى ناوہ، بەلام ئىستا چەندان جوړە تەرازوو هەن و تەرازوو هەر پىويست ناكات دوو تاي هەبن، شتىك مەبەست بى بىكىشى، دەيخەيە سەر

ئامپىرەكەو دەيكىشى و بە ژمارە پىت دەلى، ئىستا تەرازووى زۆر وورد ھەيە، پاشان تەنيا تەرازووى كىشراى شت نىە ئىستا، تەرازووى پىوانى گەرمى ھەيە، ھى پىوانى ھەوا ھەيە، تەرازووى لىدانى دلى مروڧ ھەيە، ھى سوورى خوين و گوشارى خوين ھەيە، ئىستا مروڧ چەندان جوړە تەرازووى دروست كروون، ورده كارييەكانى قىامەتیش، ئەو ئامپازى ئامپرانەى خوا ﷻ له قىامەتدا بەكارىان دىنى، بەس خوا بوخوى دەيزانى، شتىك كە باس كرابى ئىمە پابەند دەبين بە دەقەوہ بەلام شتىك باس نەكرابى، شتىكى خراپە ئىمە لەخۆمانەوہ ويئەى بو دابتاشين بەپىي كلتوورو فەرھەنگ و ئەو ئامپرو ئامپازانەى كە لە پوژگارى ئىمەدا ھەن، كە دوايى كە پوژگارەكە بەرەو پىشەوہ چوو، شتى پەرەسەندو و ترو گەشەسەندو ترو چاكتر پەيدا بوو، كەسىك وايدانى خوا ھەر بە ئامرازە كۆنەكە، شت ھەلدەسەنگىنى!

بۆيە لىرەدا قسەيەكى (محمد عبده) پەحمەتى خواى لىيى، پىم جوانە كە لە تەفسىرەكەى خۇيدا ھىناويەتى دەلى: (۱)

(وَمِنَ الْعَجِيبِ مَا قَالَهُ بَعْضُ الْمَفْسِرِينَ أَنَّهُ مِيزَانٌ بِلِسَانٍ وَكُفَّتَيْنِ كَأَطْبَاقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا يَعْلَمُ مَا هَيْئَتُهُ إِلَّا اللَّهُ، فَمَاذَا بَقِيَ مِنْ مَا هَيْئَتِهِ بَعْدَ لِسَانِهِ وَكُفَّتِيهِ حَتَّى يُفَوَّضَ الْعِلْمُ فِيهِ إِلَى اللَّهِ).

واتە: لە قسەى سەرسوو پەيئەرى ھەندىك لە پوونكەرەوانى قورئان ئەوہيە: گوتوو يانە: ئەو تەرازووە تەرازوويەكە زمانەيەكى ھەيە، دوو تاي تەرازووى ھەن، كە دوو تا تەرازووەكانى بەقەدەر چىنەكانى ئاسمان و زەوين، بەلام چىيەتى ئەو تەرازووە تەنيا خوا دەيزانى، دەلى: ئنجا چى ماوہتەوہ لە چىيەتەكەى دواى ئەوہى كە گوترا: زمانەى ھەيە دوو تاي ھەن، تاكو زانىارىيەكەى ھەوالەى خوا بكرى!!

بەلام گرنگ ئەوہيە ئىمە بزانيں كە خوا ﷻ دادگەرى بە تەواويى دەچەسپىنى، وەك دەفەر موى: ﴿وَنَضْعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ

مَثَقَالَ حَبْكَ مَنْ خَرَدَلٍ أُنْتَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَسِيبَ ﴿٤٧﴾ {الأنبياء، واتە: تەرازوووەکانی دادگەری دادەنێن، هیچ کەس ستمی لێ ناکرێ، ئەگەر بە قەدەر قورسایە دەنکە خەرته لەیەکیش بێ دەیهێنین، ئیمە بەسین بۆ ژماردن.

هەرۆهە پێویستە بزاین مەرج نیە تەنیا کردەووە بکێشرێن، بەلکو مروّقەکان خوشیان دەکێشرێن، وەك لەم فەرماشتە ی پێغەمبەرۆه ﷺ دیارە:

دەقی شەشەم:

{عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: إِنَّهُ لَيَأْتِي الرَّجُلَ الْعَظِيمُ السَّمِينُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، لَا يَزِنُ عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ، وَقَالَ: اقْرَأُوا: ﴿فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَزَنًا﴾ {الكهف} (أخرجه البخاري: ٤٧٢٩، ومسلم: ٢٧٨٥).

واتە: ئەبو هورەیرە (خوا لێی رازی بێ) دەلێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: پیاوی مەزنی قەلەو لەڕۆژی قیامەتدا دەهێنرێ، بەلام لەلای خوا بە ئەندازەی بالە میشوولەیهک سەنگی نیە، گوتی: بخویننەو: ﴿فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَزَنًا﴾ {الكهف}.

کەواتە: مروّقەکانیش دەکێشرێن، هەر خوا دەزانێ ئەو کێشانه، ئەو هەلسەنگاندن و نرخاندنە ی خوا ﷺ لە ڕۆژی دوا یی دا ئەنجامی دەدات ئامرازەکانی و چۆنیەتیدەکە ی تەنیا خوا بوخۆی دەزانێ، جگە لەوێ کە خوا باسی کردووە و پێغەمبەر ش ﷺ ئەگەر شتێکی باس کردبێ، بە سەنەدێکی صەحیح بچیتەووە سەری، ئەگەر نا ئەویدیکە کە زانایان بە بۆچوونی خۆیان هەندێک شتیان گوتووە، ئەو بەس بۆچوونی خۆیانە و ناگونجی لەسەر ئیسلام وە لەسەر قورئان حیساب بکری.

لێرەشدا دینە کوّتایی سوورەتی (القارعة).

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسیری سوورہتی

الْحِکْمَةُ

دەستپیک

بەرێزان!

ئەمڕۆ (۲۲) ی (ذی الحجة) ی سالی (۱۴۴۱) ی کۆچی، بەرانبەر (۲۰۲۰/۸/۱۲) زاینیه، لە شاری هەولێر، خوا پشتیوان بێ دەست دەکەین بە تەفسیری سوورەتی (التَّكْوِيْن) و، سەرەتاش لە حەوت بڕگەدا پێناسەو نێوەڕۆکی بە کورتیی دەخەینەڕوو:

پێناسەی سوورەتی (التَّكْوِيْن) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە زیاتر بە: (سورة التَّكْوِيْن) ناسراوە، بەلام هەرکام لە ناوەکانی: سوورەتی (الْأَهْلَام) و، سوورەتی (مَقْبَرَة) شی بو بەکارهێنراون.

دووهم: شۆینی دابەزینی:

ئەم سوورەتە بەلای زۆربەی هەرە زۆری زانایانەوه، سوورەتێکی مەککەییە، هەندیکیشیان بە مەدینەییان داناوه، بەهۆی ئەوەوه کە گوايه: دوو هۆزی پشتیوانان، شانازی زۆریان بەسەر یەکیددا کردوه، وهك (إِبْن أَبِي حَاتِم) گێڕاویەتەوهو (الشُّوكَانِي) لە (الْفَتْح الْقَدِير) هەکی خوێ دا^(۱) هیناویەتی:

گوايه: دوو هۆز لە پشتیوانان شانازیان بە سەریەکیددا کردوهو، پێشبرکیان کردوه، کامیان ژمارەیان زیاتر؟ سەرەتا زیندووکانیان ژماردوون، یەکیکیان زیاتر

(۱) بەرگی (۵)، لاپەرە (۶۰۷) دا.

بووه، دوايى ئهوهيان كه تيشكاوه له ژماره‌ی زیندووанда، گوتووێه‌تی: با بچین مردووانىش بژمێرین، ئیدی چوونه‌ته‌ سه‌ر گوڤستان و مردووێه‌کانیشیان ژماردوون، ئه‌وجار ئه‌وه‌ی له ژماره‌ی زیندوووان دا تيشكاوه، ژماره‌ی مردووانىان زیاتر بووه‌!

به‌لام له‌ حاله‌تی پاستبوونی سه‌نه‌دی ئهم گێردراوه‌یه‌شدا، به‌ به‌لگه‌ی مه‌دینه‌یی بوونی ناشی و، مه‌ککه‌یی بوونی ئهم سوورته‌ موباره‌که‌ زۆر ئاشکرایه، به‌ سه‌رنجدانی سرووشتی، وێپرای ئه‌وه‌ی له‌ ریزبه‌ندیی دابه‌زینیشدا زانایان ژماره‌ی شازده (۱۶)یان بو داناهه.

سێیه‌م: ریزبه‌ندیی له‌ موصحف و له‌ دابه‌زین دا:

له‌ ریزبه‌ندیی موصحف دا ژماره‌که‌ی سه‌دو دوو (۱۰۲)یه‌و، له‌ دابه‌زینیشدا ژماره‌که‌ی شازده (۱۶)یه‌، پێش سوورته‌ی (الماعون) و، دواي سوورته‌ی (الکوثر) دابه‌زیوه.

چوارهم: ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی:

ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی ئهم سوورته‌ موباره‌که‌، به‌ یه‌کده‌نگیی ژمێره‌رانی ئایه‌ته‌کانی قورئان، هه‌شت (۸) ئایه‌ته.

پێنجهم: نێوه‌ڕۆکی:

ئهم سوورته‌ نێوه‌ڕۆکه‌که‌ی بریتیه‌ له‌ سه‌رزه‌نشترکردنی خوا ﷻ بو‌ که‌سانی خافلاو له‌ خواو له‌ ڕۆژی دواي و، سه‌رقاڵ به‌ زۆرکردنی ماڵ و سامان، یان ژماره‌ی خزم و که‌س و ده‌ورو به‌ر، یان نيعمه‌ته‌کانی دنیا، هه‌تا ده‌چنه‌ سه‌ر گوڤستان، واته‌: هه‌تا ده‌مرن و، هه‌ره‌شه‌ لێکردنیان به‌وه‌ی دل‌نیا بن له‌مه‌ودوا

دەزانن چەند بە ھەلە داچوون! پاشان دلتیاکردنەوہیان کہ ئەگەر زانیاری
دلتیاکەریان ببووايە، وایان ئەدەکرد.

ھەرۆھەا دلتیاکردنەوہیان لە دیتنی کلپە ی ئاگری دۆزەخ بەچاوی دلتیایی،
پاشان لپرسینەوہ لەگەڵدا کردیان، لەسەر ئەو نازو نەعمەتانە ی خوا لە ژیا نی
دنیاپاندا پتیداون.

شەشەم: تاییەتمەندییەکانی:

تاییەتمەندییەکانی ئەم سوورەتەم وا ھاتنە بەرچا، کہ بریتین لە ھاتنی
چەند تەعبیری، تەنیا لەم سوورەتە موبارەکەدا ھاتوون:

۱- (الْهَکْمُ التَّکْوِيْنُ): واتە: زۆر کردن، یاخود: پیشبەرکە کردن لە زۆر کردندا، ئیوہ ی
خاflاندو بیتاگا کرد.

۲- (حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ): ھەتا سەردانی گۆرستانەکانتان کرد، (الْمَقَابِرَ) کۆی (مَقْبَرَة) و
(مَقْبَرَة) و (مَقْبَرَة)یەو، ھەرسێکیان، واتە: شوینی کہ گۆری لی بن.

۳- (لَتَرْوُنَ الْجَحِيْمَ): بە دلتیایی کلپە ی دۆزەخ دەبینن.

۴- (عَيْنَ الْيَقِيْنِ): چاوی دلتیایی، یاخود دیتنی دلتیایی.

۵- (ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ): دوایی بە دلتیایی لیتان دەپرسیتەوہ.

۶- (يَوْمَئِذٍ عَنِ الْعِيْمِ): لەو رۆژەدا لەو نازو نەعمەتە ی پتاندراوہ، لیتان دەپرسیتەوہ.

ھەوتەم و کوٹایی: دابەشکردنی تاییەتەکان:

ئەم ھەشت (۸) تاییەتە دەکەین بە یەک دەرس، لەبەر ئەوہ ی ھەموویان
تیکھەلکیش و پیکھوہ پەيوەستن.

❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە ھەر (۸) ئایەتەکەیدا ئەم سوورەتە موبارەکە پێکدێ (۸-۱)،
وێک پێشتریش گوتمان: ئەم سوورەتە موبارەکە بریتییە لە ھەوالدانیك بە خافلانی
خەلک: ﴿الْهَمَّكُمُ التَّكَاثُرُ﴾، ئێوە خافلان بە پێشبرکە کردووە لە زۆر کردندا،
ئەجا خوا ﷻ نەیفەرموو: زۆرکردنی چی؟ مالا و سامان، خزمان و نزیکان،
خانوو بەرە، زەوی و زار، ... ھتد، ھەمووی دەگریتەو، ھەلبەتە کە سێکیش ھەر
خەریکی پێشبرکە بێ لە زۆرکردنی مالا و سامان و، خزم و کەس و قەرەباڵغی
دەورو بەری و زیادکردنی نازو نەعمەتەکانی ژیاڵی دنیا، زیاد لەوێ پێویستی
پێیان ھەیە، بێگومان ئەو لەسەر حیسابی پەيوەندیی لەگەڵ خوا و ژیاڵی پۆژی
دواییەتی، وشە (لەو) ش ھەر ئەو واتایە دەگەین، کە بریتییە لە خافلان بە
شتیکەو بەیەخی زۆر نەبێ، لەسەر حیسابی شتیکی دیکە، کە بەیەخی زۆر،
وێک دوایی زیاتر تیشکی دەخەینە سەر.

دوایی ھەرەشەکردنی خوا ﷻ کە لەمەودوا دەزانن: ﴿كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ (۲)
ئەم کَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ، نەخیر (وازبێنن) لەمەودوا دەزانن، واتە: دەزانن کە ئەو
خافلانەتان بە پێشبرکە کردن لە زۆرکردنی مالا و سامان و سەرۆت و.. ھتد
لە دنیا، لەسەر حیسابی پەيوەندییان لەگەڵ خوا و پۆژی دوایی، تووشی
سزاو جەزەرەبەتان دەکات و لەسەری پەشیمان دەبنەو، ﴿كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ
الْيَقِيْنِ﴾، نەخیر (واز بێنن) ئەگەر زانیاری جیی دنیاییتان ببوایە، زانیارییەکی
دنیاکەر، وەلامی (لو) قرتێراو، واتە: ئەگەر زانیاریی دنیاکەرەو تان ببوایە،
واتان نەدەکرد، یاخود وازتان لەو حالەتان دەھێنا.

دوایی دەفەرموو: ﴿لَتَرَوُنَّ الْجَحِيْمَ﴾، بە دنیایی و بە جەختکردنەو،
ئێوە ناگری کلپەسەندووی دۆزەخ دەبینن، ﴿ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِيْنِ﴾، دوایی

به چاوی دَنیایی ده‌بینن، ﴿ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ﴾، ئنجا به‌مسوگه‌ریی له‌و پۆژه‌دا، له‌و نازو نيعمه‌ت و خيرو خۆشيانه‌ی له‌ دنیا‌دا پیتان دراو، لیتان ده‌پرس‌یته‌وه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿أَلْهَكُمُ التَّكَاثُرُ ۝۱ حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ۝۲ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝۳ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝۴ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ۝۵ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ۝۶ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ۝۷ ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ۝۸﴾

مانای ده‌قاو ده‌قی ئایه‌ته‌کان

{به‌ ناوی خ‌وا‌ی به‌ به‌زه‌یی به‌خ‌ش‌نده . پ‌یش‌بر‌که‌ی زۆر‌کردن (ی سامان و نيعمه‌ته‌کانی دیکه‌ی دنیا) ئ‌ی‌وه‌ی خا‌فل‌اند ۱) تا‌کو مر‌دن و سه‌ردانی گۆرستانانتان کرد ۲) وازی‌ن (له‌ زۆر کردن و خۆ پ‌ی‌وه‌ بادان و پ‌ی‌وه‌ خا‌فل‌انی) له‌مه‌ودوا ده‌زانن (چه‌نده به‌ه‌له‌ دا‌چ‌وون) ۳) دیسان وازی‌نن (له‌و خا‌فل‌انه) له‌مه‌ودوا ده‌زانن (گه‌ل‌یک به‌ه‌له‌دا چ‌وون) ۴) وازی‌نن ئه‌گه‌ر زانیاری د‌نیاییتان زانیایه (واتان نه‌ده‌کرد) ۵) به‌ د‌نیایی کل‌په‌ی دۆزه‌خ ده‌بینن ۶) دیسان به‌ د‌نیایی به‌ چاوی د‌نیایی ده‌بینن ۷) د‌وایی له‌و پۆژه‌دا مسوگه‌ر له‌ باره‌ی نازو نيعمه‌ته‌وه لیتان ده‌پرس‌یته‌وه ۸).

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له وشه‌کان

(أَلْهَمَكُمُ): (أَي: شَعَلَكُم)، ئی‌وه‌ی خافلاندو سه‌رقال کرد، ئی‌وه‌ی بیئاگا کرد، (اللَّهُ: مَا يَشْغَلُ الْإِنْسَانَ عَمَّا يَحْتَمِلُهُ وَيُحِبُّهُ)، (لَهُو): هه‌ر شتی‌که مروف ده‌خافلینی و سه‌رقالی ده‌کات له شتی‌که به‌لایه‌وه گرنگه‌و مه‌به‌سته، ده‌گوتری: (لَهُوْتُ بَكْذَا، وَلَهَيْتُ عَنْ كَذَا، أَيْ: اسْتَعْلْتُ عَنْهُ بِلَهُوٍ)، (لَهُوْتُ بَكْذَا)، واته: به‌و شته خافلام، (وَلَهَيْتُ عَنْ كَذَا)، به‌هوی سه‌رقالییه‌وه ئاگام لیتی نه‌ماو لیتی بیئاگا بووم و خافلام.

(الْمُكَائِرَةُ وَالْمُكَائِرُ: التَّيَّارِي بِكَثْرَةِ الْمَالِ وَالْعِزِّ)، (تَكَائِرٌ وَ مُكَائِرَةٌ)، هه‌ردووکیان واته: پێش‌بهرکه کردن له زۆری سامان و ده‌سته‌لاتدا.

(زُرْتُ): واته: سه‌ردانتان کرد، (زُرْتُ فَلَانًا: تَلَقَّيْتُهُ بِزَوْرِي، أَوْ قَصَدْتُ زَوْرَهُ، وَرَجُلٌ زَائِرٌ وَقَوْمٌ زَوْرٌ، نَحْو: سَافِرٍ وَسَفَرٍ، زَارَهُ يَزُورُهُ زَوْرًا، فَهُوَ زَائِرٌ، أَتَاهُ فِي دَارِهِ لِأَنْسٍ أَوْ لِحَاجَةٍ إِلَيْهِ)، وشه‌ی: (زُرْتُ)، ده‌گوتری: (زُرْتُ فَلَانًا، تَلَقَّيْتُهُ بِزَوْرِي، أَوْ قَصَدْتُ زَوْرَهُ)، (زَوْر)، ئەو قۆپچانه‌ت که له پێشی پۆشاک ده‌درین، یاخود هه‌ر شتی‌که که له پۆشاک ده‌دری، واته: ئەو قۆپچانه‌ی خۆم ئاراسته‌کردن، یاخود پروم کرده قۆپچه‌کانی که له‌سه‌ر سنگی ئەون، پروم تێکرد، (وَرَجُلٌ زَائِرٌ وَقَوْمٌ زَوْرٌ)، پیاویکی سه‌ردانکه‌رو کۆمه‌لیکی سه‌ردانکه‌ر، وه‌ک (سَافِرٍ، سَفَرٍ)، رێ‌وار و رێ‌واره‌کان، (زَارَهُ يَزُورُهُ زَوْرًا، فَهُوَ زَائِرٌ)، سه‌ردانی کرد، سه‌ردانی ده‌کات، سه‌ردانکردن، ئەو سه‌ردانکه‌ره، واته: له‌مالی خۆی چوو بو‌لای، له‌به‌ر خۆشویستن و ئولفه‌ت پێوه‌گرتن، یاخود له‌به‌ر ئەوه‌ی کارو پێ‌ویستییه‌کی هه‌یه.

(الْمَقَابِرُ): (جَمْعُ مَقْبَرَةٍ وَمَقْبَرَةٍ وَمَقْبَرَةٍ، مَوْضِعُ قَبْرِ)، (الْمَقَابِرُ) کۆی (مَقْبَرَةٍ)، یان (مَقْبَرَةٍ) یان (مَقْبَرَةٍ)یه، هه‌ر‌سیکیان به‌شوینی گۆران ده‌گوترین، (مَقَرُّ الْمَيِّتِ)، نشینگه‌ی مردوو که له‌هوی نێژراوه، ده‌گوتری: (قَبْرُهُ)، أَيْ: جَعَلْتُهُ فِي قَبْرِ، وَأَقْبَرْتُهُ أَيْ:

جَعَلْتُ لَهُ مَكَانًا يُقْبَرُ فِيهِ، (قَبْرُهُ)، واته: خستمه نيو گور، به لام (أَقْبَرُهُ)، واته: شوينيكم بو دانا لهويدا بنيژري و بخريته گوره وه.

(كَلَّا): (رُدْعٌ وَرَجْرٌ وَإِبْطَالٌ لِقَوْلِ قَائِلٍ، نَقِضْ إِي: فِي الْإِثْبَاتِ)، وشهى: (كَلَّا): وهك زور جارن باسماں كردوه، بۆ تېخوړين و سهرزه نشتكردن و هه لوه شانه وهيه، بۆ قسه بېژه ريك كه گوتوويه تى (ياخود بۆ په فتارى كه سيك كه په فتاريكى نواندوه و ده ته وى هه ليوه شينيه وه)، يان پيى بليى: وامه لى، يان وامه كه، ته مه دژو پيچه وانهى وشهى: (إِي)ه، بۆ چه سپاندن (إِثْبَات)ه، بۆ بارى ئه ريئى وهك له سوورته تى (يونس) دا هاتوه: ﴿إِي وَرَيْتَ﴾ ﴿٥٣﴾، ته نيا له ويئشدا هاتوه، (إِي)، واته: (ئَا)، يان (به لى)، يان (با)، به لَام (كَلَّا)، يانى: نه خير، يان واز بيته، يان دهسته لېگړه.

(عِلْمَ الْيَقِينِ): (الْيَقِينُ: مِنْ صِفَةِ الْعِلْمِ فَوْقَ الْمَعْرِفَةِ وَالذَّارِيةِ)، (يَقِينٌ): لَهُ سَيْفُهُتِي زَانِيَارِيهِ لَهُ سَهْرُووِي زَانِسْت وَ زَانِيْنَهُوَهِيهِ، (عِلْمَ الْيَقِينِ)، (عِلْمُ الْيَقِينِ: هُوَ سَكُونُ الْفَهْمِ مَعَ ثَبَاتِ الْحُكْمِ)، زَانِيَارِيهِ كِي جِيئ دَلْنِيَايِي، بَرِيْتِيهِ لَهُوَهِي مَرُوْٓف تِيْگَهِي شَتْنِي بَچَه سِيئِي وَ، حَوَكَم وَ بَرِيَارِيْكَ كِه لَهُ بَارَهِي شَتِيْكَه وهِي دَهِيْدَات، چَه سِيَاو بِي وَ لَهْرَه لَهْرِي تِيْدَا نَه بِي.

(الْجَحِيمَ): (الْجَحْمَةُ: شِدَّةُ تَأْجُجِ النَّارِ، جَحَمَ وَجْهَهُ مِنْ شِدَّةِ الْغَضَبِ)، (جَحْمَةٌ): بریتیه له بلیسه ی ناگر، که کلپه ده ستینئ، ده گوترئ: (جَحْمَةُ النَّارِ)، (جَحِيمُ): ناگریکی بلیسه سه ندوویه، کلپه سه ندوو، له وه شه وه دواپی خوازاوه ته وه، ده گوترئ: (جَحَمَ وَجْهَهُ، مِنْ شِدَّةِ الْغَضَبِ)، ئه وه مروقه له ئه نجامی زور توو پر ییدا، ده م و چاوی خوئی گرژو مون و ئالوز کرد.

(عَيْنَ الْيَقِينِ): چاوی دنیایی، وهك دوايي باس دهكهين، خوا ٱٱٱ له قورٱاندا سى وشهى بهكارهيناون: (عِلْمُ الْيَقِينِ) و (عَيْنُ الْيَقِينِ) و (حَقُّ الْيَقِينِ)، ههر كامبكيان بله بهكه له بله كاني په برددن به شتان و زانيني شتان:

(عَلَّمَ الْيَقِيْنَ)، ئەو ھەيە زانیاریت لە بارەى شتیکەو ھەبى و، لەرەلەرت لە بارەى ھەو ھەمابى، ھوكمىكى چەسپاوت لەدەلدا ھەبى بەرانبەرى.

(عَيْنَ الْيَقِيْنَ)، ئەو ھەيە بەچا، چاوى سەر بىيىنى.

(حَقَّ الْيَقِيْنَ)، ئەو ھەيە بچىە نىوى، ياخود دەستى لىبەدى.

دوايش زياتر پوونيان دەکەینەو.

(النَّعِيْمُ): (النَّعْمَةُ: الْحَالَةُ الْحَسَنَةُ، وَبَنَآؤُهَا بِنَاءُ الْحَالَةِ الَّتِي يَكُونُ عَلَيْهَا الْإِنْسَانُ كَالْجِلْسَةِ وَالرُّكْبَةِ)، (نَعْمَةٌ): بریتىە لە حالەتى باش، وشەى نىعمەت بە شىو ھى حالەت دروستکراو، ئەو حالەتەى مرووف لەسەرى دەبى، دەگوئى: (جَلَسَ جَلْسَةً)، دانىشت، بەدانىشتنىک، (رُكْبَةً) ش، يانى: سوار بوون بەسوار بوونىک، کەواتە: (نَعْمَةٌ)، واتە: حالەتیکى باش.

وشەى (نَعْمَةٌ) ش ھەيە: (النَّعْمَةُ: التَّنْعِيمُ)، (نَعْمَةٌ)، واتە: خوڤگوزەرانى (وَبَنَآؤُهَا بِنَاءُ الْمَرْءِ مِنَ الْفِعْلِ كَالضَّرْبَةِ وَالشَّتْمَةِ)، بەلام دروستکردنى وشەى (نَعْمَةٌ)، وەك دروستکردنى جارىک و کردارىکە لە شتىک وەك: (الضَّرْبَةُ وَالشَّتْمَةُ)، لىدانىک و قسە پىگوئىک.

بەلام (النَّعِيْمُ): (النَّعْمَةُ الْكَثِيرَةُ)، واتە: نازو نىعمەتى زور.

مانای گشتیی نایه تہکان

خوَا ۞ دہ فہرموئ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ بہ ناوی خوای بہ بہ زہیی بہ خشنده، واتہ: دہ ستی کردنم بہ ناوی خواہ، کہ مہ بہ ست پیی تہوہیہ:

۱- تہم کارہ تہ نیا بُو خوا دہ کہم.

۲- تہم کارہ بہ پیی شہرعی خوا دہ کہم.

۳- تہم کارہ بہ تواناو یارمہ تی خوای زاناو توانا دہ کہم.

۴- تہم کارہ بُو ہینانہ دی رہ زامہ ندیی خوا تہ نجام دہ دہم.

دہ بی بہ لای کہ مہوہ تہو چوار واتاہ لہ عہ قَل و دَلدا نامادہ بن، لہ کاتی گوتنی تہم رستہ موبارہ کەدا، کہ خوای بہ رزو مہ زن سەدو چواردہ (۱۱۴) جار لہ کُوتا فہرماشتی دا دووبارہ ی کردوتہوہ، بُوہ تیمہ ش ہمیشہ کہ دہ یہینین، تہوہ ی پیویستہ مروّف لہ عہ قَل و دَلیدا نامادہ ی بکات، لہ کاتی گوتنی تہم رستہ یەدا، ہمموو جارّ دووبارہ ی دہ کەینہوہ.

تَنجا دہ فہرموئ: ﴿أَلْهَنَكُمْ التَّكَاثُرُ﴾، زور کردن تئوہ ی خافلاندا، یا خود پیشبرکہ کردن لہ زور کردندا تئوہ ی خافلاندا، تئوہ ی بیتاگا کرد، نایا لہ چی خافلانندی؟ لیژہ دا خوا ۞ دہری نہ خستہو: تئوہ ی خافلاندا لہ خوا ۞، تئوہ ی خافلاندا لہ رُوژی دواہی، تئوہ ی خافلاندا لہ شوینکەوتنی پیغہ مہرہ کە ی ۞، تئوہ ی خافلاندا لہ تئوہ پامانی قورٹان، تئوہ ی خافلاندا لہوہ دا کہ ژیانہ دنیاتان چون بہ شیوہ یە ک بگوزہ رینن جیی پەسندی و رہ زامہ ندیی خوا بی، تہو واتایانہ و وینہ ی تہو واتایانہ، ہمموویان دہ گریتہوہ، بہ لَام تہ گەر خوا ۞ فہرمووبای: ﴿أَلْهَنَكُمْ التَّكَاثُرُ عَنِ اللَّهِ، عَنِ الْقِيَامَةِ عَنِ النَّبِيِّ، عَنِ الْقُرْآنِ﴾، تہو کاتہ لیخافلاو دیارییکراو دہ بوو، بہ لَام تئستا مانایہ کە ی بہ گشتیی دہ مینیتہوہ:

﴿الْهَمَّكُمُ التَّكَاثُرُ﴾، يانی: خو ھەلکیشان، یاخود: پېشپەرکە کردن له زۆر کردندا، ئێوەی خاڤلاند، له ھەموو ئەو شتانەى نابى مرۆڤ لێیان بى ئاگا و خاڤلاوبى.

ھەروەھا: ﴿الْتَّكَاثُرُ﴾، زۆر کردن، یاخود پېشپەرکە کردن له زۆر کردندا، زۆرکردنى چى؟ دیسان خوا ﷻ ئەویشى دیارىی نەکردو، بەلام بە زۆرى وایە خەلك پېشپەرکە دەکات له زۆرکردنى مالى و ساماندا، چ مالى و سامانى نەقدینە، کە کاتى خوێ زیرو زیو بوو، ئیستاش دینارو یۆرۆ و دۆلارو ئەو دراوانەن کە ھەن، ھەروەھا ھەردوو کانزای زیرو زیویش، بەلکو کانزای لەوانیش بەنرختر، وەك ئەلماس و گەوھەر و ... ھتدیش ھەر ھەن، دواى مالى و سامانى نەقدینە، ئنجا مالى و سامانى زەوى، ھەيە کەیفى بە زەوى دى، زەوییان زۆر دەکړي، ھەيە کەیفى بە خانووان دى، خانووان زۆر دەکړي، ھەيە کەیفى بە سەیاران دى، سەیاران زۆر دەکړي، کاتى خوێ حوشتەر ھەبوو، ئەسپ ھەبوو، ھەيە ئیستاشى لەگەڵدا بى کەیفى بە ئازەلان دى، ئەسپى ھەن، گا و مانگا و گامیشى ھەن، مەر و بزنى ھەن، بەخیویان دەکات، یان بوى بەخیو دەکړن.

ھەروەھا (تکاثر) زۆرکردنى قەرەبالغى بە دەورى خۆتەو، خزم و کەس و قەوم و حیزب و شوینکەوتووان و ئەوانەى ھاوکارت دەبن و تێیانرا دەبینى دەفريات بىن، ھەموو ئەوانە دەگرێتەو و جگە لە ئەوانەش، دەگرێتەو، یانی: پېشپەرکە کردن له زۆرکردنى مالى و سامان و نازو نىعمەتەکانى دیکەى ژيانى دنیادا، ئێوەی خاڤلاندو بێئاگا کرد، ئایا لەچى بێئاگای کردن؟ لە خواى پەرورەدگارو، لە پۆزى دواى و، لەو ژيانەى ئێوەى تێخراون و، ئێوە لە تاقیکردنەو دەدان، کەچى لێتان تیکچوو و وا دەزانن خوا بۆ ئەو ئێوەى لێرە داناو، کە ھەر خەریکی سەرۆت و سامان و مولى و مالى زۆر کردن و، قەرەبالغ کردنى دەورى خو، خانوو و سەیارە و کەل و پەل زۆرکردن بن!! ﴿حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ﴾، ئێوە ھەر خاڤلان و بى ئاگا و سەرقال بوون، تاكو سەردانى گۆرستانەکانتان کرد، (مقابر) کۆى (مقبرة)، یان (مقبرة) یان (مقبرة) یە، واتە: شوینی گۆرەکان، گۆرستانەکان.

لیرەدا که دەفەرموی: ﴿حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ﴾، ئاماژەیە بەو هی ژیۆه له گۆرستاندا، وهك چۆن كه سیك سەردانی كه سیك دەكات، ماوهیه کی كه م له لای دادەنیشی، دوایی هەڵدەستی و بەجیی دیلی، نه چوووه مائی لهوئی دابئی! كهواته: ژیۆهش كه ده چنه گۆرستان و جهسته كه تان ده خریته نیو گۆرەوه، بزانی ئهوه بۆ ماوهیه کی کاتییهو، وهك سەردانی دۆست و نزیکیکتان کردبی وایه، بۆیه ئهوه تهعبیرهی بهکاردهیئری: (نَقْلُ فُلَانٍ إِلَى مَثْوَاهُ الْآخِرِ)، {فلانكەس گوازیایهوه بۆ نشینگهی کۆتایی}، ههلهیه، چونکه له راستیدا ئهوی نشینگهی کۆتایی نیه، گۆر قۆناغیکی راگوزهرهوه ته نیا جهسته که لهویدا، بهلام پروحه که وهك له فهرمایشتهکانی پیغمبهری خوا ﷺ دا هاتوهوم ئایه تهکانیش ئاماژهی پی دهکهن، یان له بهههشته یان له دۆزهخه، پروحه که بهرز ده کریتهوهوه ناچیتهوه نیو ئهوه جهستهیهی لپی هاتۆته دهر، که تازه به کهلکی تیدامان نه ماوه، جهسته کان سهره نجام هه لدهوه شی و هه ندیکیان ده سووتین، هه ندیکیان ههر گۆریشیان به نيسب نابی و، پارچه پارچه ده بن، هه یانه به جوړه ماددهیهك ههر دهیتوینتهوهوه نامینی و، ده بیته ئاو، یان ده بیته تۆزو گهر دووکه ل و به هه وادا ده چی، هه لبه ته له لای خوای پهروه ردگار ئاسانه، ئهوه پروحه جوړیک له په یوه ندیی مینی به تیسك و پرووسك، یان دووکه ل و تۆزو خو ل و پارچه پارچه کانی جهسته که یهوه، بهلام ئهوهی سزاو جهز بهی ده که ویته سهر، له قۆناغی بهرز هخدا، یاخود نازو نيعمه تی ده بی، به پله ی یه که م پروحه که یه.

﴿كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ ④ ﴿ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾، ﴿كَلَّا﴾، وشهیه که بۆ تیوه خورین و هه لوه شاندهوه (كَلِمَةُ رَدِّعٍ وَإِبْطَالٍ)، واته: وامه کهن، له مه وودوا ده زانی، دیسان وامه کهن له مه وودوا ده زانی، چی ده زانی؟ خوا نه یفه رموووه، چی ده زانی و بهرکاری: ﴿تَعْلَمُونَ﴾، قرتینراوه، چونکه به رهوت و سه ليقه دیاره، واته: ده زانی زۆر به هه لده داچوون، ئه گهر ههر خه ریکی پیشبرکه کردن بن له زۆر کردند، ههر خه ریکی خافلان بن، به دنیاوهو ئاگاتان لهوه نه بی که

ئىۋە بۇ كاتىكى ديارىيىكراۋ لىرە دانراون، ماۋەى چەند سالىك كە كۆتايىيەكەشى ديار نىيە، ژيانى دىياتان، ژيانىكى كاتىي و پاگوزەرو ديارىيىكراۋە، بۆيە لىرە دانەنراۋى ھەر خەرىكى ئەۋەبى سەرۋەت و سامان ۋەسەر يەك بىئى، بايى ئەۋەندەى پىۋىستىت پىيەتى كۆى بىكەۋە، نەك لە دۋاي خۆتەۋە بەشى نەۋەى بىستەمىشت بىكات! تۆ چەند مىليارلىك دۆلارت بۆ چىيە؟ بە تايەت ئەۋانەى ناشىيەخشن لە رىتى خۋادا، ھى وا ھەيە ھىندەى ھەيە ئەگەر ھەر دابىشى و لاق لەسەر لاق دابىي و ھىچ كارىك نەكات، ھەموو مانگان دە دەفتەرىش خەرج بىكات، ئىجا بەشى ھەزار سالى دەكات و، بىگومان تەمەنەكەشى ھىندە نىيە، بۆيە خۋاي مىرەبان دوو جارەن دووبارەى كۆتەۋە: ﴿كَلَّا﴾، ۋازىيىن، ھەلە دەكەن كە بەو شىۋەيە خافلان، ﴿سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾، لەمەودۋا دەزانن، ياخود بە دلىيى دەزانن.

﴿ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾، جارىكى دىكەش دىسان ۋازىيىن، بە دلىيى دەزانن، دەزانن بە ھەلەداچوونەۋ نەدەبوۋايە ۋابكەن.

﴿كَلَّا﴾، ھەرۋەھا جارىكى دىكەش خوا ﴿كَلَّا﴾ ۋشەى: ﴿كَلَّا﴾، دووبارە دەكاتەۋە، ۋاتە: سى جارەن لىرەدا، يانى: دەستبەردارى ئەۋ ھالەتەنە بن كە ئىستا لەسەرىنى و، برىتيە لە خافلان و سەرقالبوون، بە پىشپىرە كۆرەۋە لە زۆر كۆرەنى ئەۋ شتەنەدا كە لە دىيادا خوا ئىۋەيان پى تاقى دەكاتەۋە، ﴿لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْبَقِيْن﴾، ئەگەر زانىيى جىي دلىيىتان بىۋايە.

لىرەدا ۋەلامى: ﴿لَوْ﴾، ئەگەر، قىتەزراۋە، يانى: ۋازىيىن، ئەگەر زانىيىيەكى دلىيىتان بىۋايە، ۋاتان نەدەكۆر، ياخود: بە جۆرىكى دىكە ژيانى خۆتان بەرپىدەكۆر، نەك بەۋ شىۋەيە ئىستا كە ھەموو تۋاناۋ وزەى خۆتان خەرجى ئەۋە كۆرەۋە، چۆن سەرۋەت و سامانى زياتر، دەسەلاتى زياتر، نازو نىعمەتى زياتر، لە دەستى خۆتاندا كۆ بىكەنەۋە، كە پىۋىستىيشتان پىي نىيە، بەلكو لەسەرتان بارە.

ئىنجا خوا ﷻ دەفەرموۋ: ﴿لَتَرُوْنَ الْجَحِيْمَ﴾، بە دۇنيايى كۆپە (دۆزەخ) دەبين، بىگومان ئەمە وەلامى: ﴿لَو﴾ نى، چونكە دەفەرموۋ: ئەگەر بزانن زانىيى جىي دۇنيائىتان ھەبى، بەلام ئەگەر بزانن و نەزانن دۆزەخ ھەر دەبين، بۆيە ئەمە وەلامى ﴿لَو﴾ نى، ھەو ﴿لَتَرُوْنَ الْجَحِيْمَ﴾، لە رېزمانى ەپرەبىيدا پىي دەگوترى: (جُمْلَةً اِسْتِثْنَايَةً)، رستەيەكى دەستپىكەرە، رستەيەكە لە نوۋ دەستى پىكردوۋە پەيوەست نى بە رستەي پىش ئەو، واتە: بە دۇنيايى و سويند بە خوا، چونكە (ل)ى (لَتَرُوْنَ)، (مُمَهَّدَةً لِّلْقَسَمِ)، زەمىنە خوشكەرە بۆ سويند، يانى: سويند بە خوا ئىو كۆپە دۆزەخ دەبين، ئاگرى بلىسەدارى دۆزەخ دەبين، ھەندىكىش لە زانايان گوتوويانە: ئەمە پەيوەستە، بە رستەي پىش خۆيەو، بەلام نەك بەو واتايە ئەگەر ئىو زانىيى جىي دۇنيائىتان ھەبى، دۆزەخ دەبين، ماناي واىە ئەگەر زانىيى جىي دۇنيائىتان ھەبى، كۆپە دۆزەخ نابىن! بەلكو بەو واتايە ئەگەر ئىو زانىيى جىي دۇنيائىتان ھەبووايە، ھەر ئىستا لەم ژيانە دىيائەدا، دۆزەختان بەچاۋى ەقل و دل دەبينى، كە ئەو واتايەش رىي تىدەچى، بەلام ئەوۋى زۆربەي روونكەرەوانى قورئان لەسەرنى و لەگەل رەوتى ئايەتەكانىشدا باشتەر دەگونجى، ھەر ئەوۋىە كە وەلامى (لَو) قرتىراۋە، لە زۆر شوۋى دىكەش دا وەلامى (لَو)، قرتىراۋە، چونكە بە سياق و سەلىقە دەزانرى، بۆيە ئەم رستەيە رستەيەكى تازەيە، يانى: بە دۇنيايى ئىو كۆپە دۆزەخ دەبين، ﴿ثُمَّ لَتَرُوْنَهَا عَيْنَ الْيَقِيْنِ﴾، دوايش بە مسوگەرىي دەبين بە چاۋى دۇنيايى، لىرە كە دەفەرموۋ: ﴿ثُمَّ لَتَرُوْنَهَا عَيْنَ الْيَقِيْنِ﴾، ھەر بۆ جەختكردنەوۋى ئەوۋى پىشىيە، پىشى دەفەرموۋ: كۆپە دۆزەخ دەبين بە دۇنيايى، دوايى دەفەرموۋ: ديسان دەبينن (كۆپە دۆزەخ) بە چاۋى دۇنيايى، كەواتە: بەس بۆ جەختكردنەوۋى، ياخود: ئەوۋى پىشىيان مەبەست پىي قۇناغىكەو، ئەمەشيان مەبەست پىي قۇناغىكى دىكەيە، ھەردوۋ واتايەكە زانايان ھىناويانن.

دەشگونجی بگوتری: که دهفه رموی: ﴿لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ﴾، واتە: ئیو دەوای ئەوێ دەمرن، ئەوانە ی بیروان، دۆزەخ دەبینن لە قوناغی بەرزەخدا، جوړیک لە دۆزەخ و جوړیک لە سزادان دەبینن، وەك پێغه مبه‌ری خوا ﷺ لە فه‌رمایشته‌کانیدا ئاماژە ی پێداوه، که هەر که‌سیک ه‌مری نشینگه‌ی خوی له به‌هه‌شت یان له دۆزەخدا ده‌بینی^(۱)، ئەوێ دیکه‌شیان: ﴿ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ﴾، دواییش ئیو کله‌ی دۆزەخ دەبینن به‌چاوی دلنایی، یانی: کاتی که ده‌چنه‌ ئیو دۆزەخه‌وه، له‌وێ به‌چاوی خۆتان ده‌بینن.

﴿ثُمَّ لَتَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ﴾، ئنجا له‌و رۆژەدا لیتان ده‌پرسێته‌وه له‌و نازو نيعمه‌ت و خێرو خۆشیه‌ی له‌ دنیا‌دا بۆتان ره‌خسێت‌راوه، لیتان ده‌پرسێته‌وه له‌ وردو درشتی، ئایا چۆن مامه‌له‌تان به‌ نازو نيعمه‌ته‌كانه‌وه كرده‌و؟ ئایا كرده‌وتان به‌هۆكاری خۆ پێ‌دادان و خۆ پێهه‌لكێشان به‌سه‌ر ئەم و ئەودا، له‌ خۆتاندا قه‌تستان كرده‌وون و، به‌شی خه‌لكی دیکه‌تان لێنه‌داون، وەك كرمه‌گلخۆركه هەر خۆتان به‌ ته‌نیا ده‌متان له‌و نازو نيعمه‌تانه‌وه ناوه‌و، ئاو‌رتان له‌ خه‌لكی دیکه نه‌داوه‌ته‌وه‌و، سه‌رتان به‌ره‌و ئاسمان هه‌لنه‌پریوه‌! یاخود مافی خواو خه‌لكیشتان تیدا ره‌چاو كرده‌وون و وەك سپارده‌یه‌ی خوایی له‌ ده‌ستتان دا ته‌ماشاتان كرده‌وون؟! له‌ كۆتایی ئەم مانایه‌ گشتیه‌دا، به‌ باشم زانی ئەم ده‌قه بێنم^(۲):

{عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ ﷺ، قَالَ: قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَلْهَنَكُمْ التَّكَاثُرُ» يَعْنِي عَنِ الطَّاعَةِ، «حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ» يَقُولُ: حَتَّى يَأْتِيَكُمُ الْمَوْتُ، {كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ}

(۱) له‌ چهند شوێنیکي ئەم ته‌فسیره‌دا بای نيعمه‌ت و سزای گۆرو قوناغی به‌رزەخمان كرده‌و، ده‌قه‌كانی سونه‌ت‌شمان له‌ باره‌یه‌وه هیناون بۆ وێنه: ته‌فسیری سووره‌تی: (المؤمنون)، ئایه‌تی: ﴿وَمَنْ وَرَّاهُمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾، هه‌روه‌ها ته‌فسیری سووره‌تی: (الواقعة) ئایه‌ته‌كانی: ﴿فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُقُومَ﴾، هه‌تا كۆتایی سووره‌ته‌كه‌.

(۲) تفسیر القرآن العظيم: ج ۴، ص ۶۵۲، فتح القدیر: ج ۵، ص ۱۰۷-۱۰۸، موقوفاً.

يَعْنِي: لَوْ قَدْ دَخَلْتُمْ قُبُورَكُمْ «ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ» يَقُولُ: لَوْ قَدْ خَرَجْتُمْ مِنْ قُبُورِكُمْ إِلَى مَحْشَرِكُمْ، «كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ» قَالَ: لَوْ قَدْ وَفَّقْتُمْ عَلَى أَعْمَالِكُمْ بَيْنَ يَدَيِ رَبِّكُمْ، «لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ» وَذَلِكَ أَنَّ الصِّرَاطَ يُوضَعُ وَسَطَ جَهَنَّمَ، فَتَاجِ مُسْلَمٌ، وَمَخْدُوشٌ مُسْلَمٌ، وَمَكْدُوشٌ فِي نَارِ جَهَنَّمَ. «ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ» يَعْنِي: شَبَعَ الْبُطُونُ، وَبَارِدَ الشَّرْبُ، وَظِلَالُ الْمَسَاكِينِ، وَاعْتِدَالُ الْخَلْقِ، وَلَذَّةُ النَّوْمِ.

واته: زهیدی کوپی ئەسڵەم لە بایهوه (خوا لێی پازی بێ) دهگیرێتهوه، ده‌لێ: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ئەم سوورپه‌ته‌ی خوینده‌وه: {ئەگەر واشه‌یێزایی، به‌لام ئەمه‌ قسه‌ی زه‌یدی کوپی ئەسڵەمە لە بایه‌وه ﷺ ه‌یناویه‌تی،} ﴿أَلْهَنَكُمْ أَتْكَأْتُ﴾، زۆرکردن، یاخود پیشبهرکه‌ کردن له‌ زۆر کردن دا، تێوه‌ی بێتاگا کرد، له‌ فه‌رمانبه‌ری، (چه‌مکه‌که‌ی زۆر له‌وه‌ فراوانتره‌، واته‌: له‌ خوا، له‌ پۆژی دوایی، له‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ قورئان... بێتاگای کردوون)، ﴿حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ﴾، هه‌تا (مردنتان بو‌ هات و)، بردیانن بو‌ گو‌رستان، ﴿كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾، وازی‌نن، ئەگەر چوونه‌ نیو گو‌ره‌ کانتانه‌وه‌، ده‌زانن، ﴿ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾، جاریکی دیکه‌ش وازی‌نن، له‌مه‌ودوا به‌ د‌نیایی ده‌زانن، واته‌: ئەو کاته‌ی له‌ گو‌ره‌ کانتان ده‌رده‌چن به‌ره‌و شوینی لێ کو‌کرانه‌وه‌و خر‌کرانه‌وه‌ له‌ پۆژی دواییدا، ده‌زانن، ﴿كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ﴾، {وازی‌نن ئەگەر زانیاریه‌کی جیی د‌نیاییتان هه‌بوویه‌،} ئەگەر کرده‌وه‌ کانتان بینن کاتیک له‌ به‌رده‌می په‌روه‌ردگاتان راده‌گیرین، ﴿لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ﴾، (به‌ د‌نیایی کل‌په‌ی دۆزه‌خ ده‌بینن)، ئەو پرده‌ی به‌سه‌ر نیوه‌راستی دۆزه‌خ راده‌ه‌یل‌دری، (ده‌بی خه‌لک لێهه‌وه‌ به‌پ‌رێته‌وه‌ بو‌ ئەوبه‌ر ئنجا ده‌چێته‌ به‌هه‌شت)، (ف‌ت‌اجِ مُسْلَمٌ)، ئنجا هه‌یه‌ ده‌ربازی ده‌بی و سه‌لامه‌ت‌کراوه‌، (وَمَخْدُوشٌ مُسْلَمٌ)، هه‌روه‌ها هه‌یه‌ بریندار ده‌بی و ده‌رووشی، به‌لام سه‌لامه‌ت ده‌بی، (وَمَكْدُوشٌ فِي نَارِ جَهَنَّمَ)، هه‌شن به‌سه‌ریه‌کدا ده‌که‌ون له‌ ناگری دۆزه‌خدا، ﴿ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ﴾، دوایی له‌و پۆزه‌دا له‌ نازو نیعمه‌ت لێتان ده‌پ‌رس‌رێته‌وه‌ (ئهو پینج شتی ه‌یناون و پیم جوانن)، (ش‌بع

الْبُطُونِ، وَبَارِدِ الشُّرْبِ، وَظِلَالِ الْمَسَاكِينِ، وَاعْتِدَالِ الْخَلْقِ، وَلَذَّةِ النَّوْمِ)، تیربوونی
 سکان به خواردن و خوراک و، خواردنهوهی ساردو فینک و، سیبه‌ری خانوو و
 جیگاو ریگایان و، جهسته ریگه‌کان، (که خوا به ریگ و پیکی دروستیکردوون)
 و چیژی خهوتن.

بیگومان ئەم پینجه هه‌ندیکن له‌و نيعمه‌تانه‌ی خوا لیان ده‌پرسیته‌وه، به‌لام
 سه‌ره‌کییه‌کانیانن: خواردن و خواردنه‌وه، جیگاو ریگه، ته‌ندروستی و سه‌لامه‌تی
 و، خه‌وو پشوودان و ئیسپراحت.

مەسەلە گۈنگەکان

مەسەلە یەكەم:

سەر زەنشتکردنی خوا ﷻ بۆ پېشپەرکە کاران لە زۆر کردنی سامان و دەستەلات و نېعمەتەکانی دیکەدا، هەتا چوونە گۆرستان و، دووجاران بەرپەرچدانەو هیان لەو پەرەتارەیان و، ئاگادار کردنەو هیان کە لەمەودوا دەزانن بە هەڵەداچوون و، ئەگەر زانیاریی دُنیاکەریان ببوایە، بەو جۆرەیان نەدەکرد:

خوا دەفەر موی: ﴿الْهَنُكُمُ التَّكَاثُرُ ۝۱ حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ۝۲﴾ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝۳ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝۴ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ۝۵﴾

شیکردنەو هی ئەم ئایەتانە، لە پێنج بەرگەدا:

۱- ﴿الْهَنُكُمُ التَّكَاثُرُ﴾، ئێوەی خاڤلاندو سەرقالکرد، زۆرکردن، یاخود: پېشپەرکە لە زۆرکردندا.

پرووی دواندن دەگونجی لە بێپروایان بێ، کە لە پۆژگاری پێغەمبەری خوادا ﷺ بوون و لە هەموو پۆژگارەکانی دیکەش دا کە دین، دەبن دەشگونجی پرووی دواندن لە هەموو لایەك بێ و دیارە ئەو کاتەش کۆمەلگا بە زۆریی لەو جۆرە بوو کە بێپروا بوون، بەلام براوادارانیشیان لە نێودا بوون، واتە: خوای پەرورەدگار لێرەدا پرووی کردۆتە خەلك و مەوقەکان بە گشتیی، ئەو مانایەیان زیاتر بە عەقل و دلەو دەنووسێ، چونکە خەلك بە گشتیی، خاڤلان و سەرقال بوونیان هەیه، بە زۆر کردنی سەرۆت و سامان و دەستەلات و نازو نېعمەتەکانی دیکەو، پۆژی دوایی و، لەسەر حیسابی پەيوەندیان لەگەڵ خوادا ﷻ.

﴿الْهَمِّكُمْ﴾، (أَي: شَغَلَكُمْ عَمَّا يَجِبُ عَلَيْكُمُ الْإِسْتِعَاْلُ بِهِ)، واتە: تێوەی خافلاندو سەرقالکرد لەوێ لەسەرتان پێویستە پێیەو سەرگەرم بن، پێیەو خەریک بن، (اللَّهُ: مَا يَشْغَلُ الْإِنْسَانَ عَنْ أَمْرِ مُهِمٍّ)، (لَهُو): بریتیە لەوێ مرووف دەخافلێنێ لە شتێک بۆی گرنگ و جیی بایەخ بێ.

﴿التَّكَاثُرُ﴾، (تَفَاعُلٌ مِنَ الْكَثْرَةِ، أَي: التَّبَارِي فِي الْإِكْثَارِ مِنْ شَيْءٍ مَرْغُوبٍ فِي كَثْرَتِهِ، فَمِنْهُ: التَّكَاثُرُ فِي الْأَمْوَالِ، وَمِنْهُ: التَّكَاثُرُ فِي الْأَعْوَانِ وَالْأَوْلَادِ لِلْإِعْتِزَالِ بِهِمْ)، (تَكَاثَرُ): لەسەر کیشی (تَفَاعُلٌ) ه، لە (كَثْرَةُ) هوه هاتوه، (كَثْرَةُ) واتە: زۆر، (التَّكَاثُرُ) واتە: پێشپڕکەکردن لە زۆرکردن لە شتێکدا زۆرییەکی جیگای ئارەزووبی، پێشپڕکە بکە لەوێدا کە ئەندازەیەکی زیاتری لێ وەدەست بێنێ، وەک زۆرکردنی مال و سامان و، زۆرکردنی ژمارە هاکاران و مندالان، بۆ ئەوێ بە هۆیانەو بەلادەست و بە هیژی بێ، دەوری قەرەبالخ بێ.

پووی دواندن دەگونجی بە تاییەت لە بێروایان بێ، خاوەنانی شیرک و کوفر، بە تاییەت ئەوانەیان کە ساماندارو دەسەلاتدارن، یانی: ئەوانە ی لە کۆمەلگای شیرک و کوفردا بەلادەستن، بەهۆی مال و سامان و دەسەلاتەو، دەشگونجی پوو لە خەلکی گشتیی بێ، بەلام ئەو کاتەش بە تاییەت ئەوان - ساماندارو دەستەلاتداران - دەگریتەو.

٢- ﴿حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ﴾، هەتا سەردانی گۆرستانانتان کرد، کۆی (قَبْرٌ) و (قُبُور) و (أَقْبَرُ) ه، ﴿الْمَقَابِرَ﴾، کۆی (مَقْبَرَةٌ) و (مَقْبَرَةٌ) و (مَقْبَرَةٌ) یه، هەرسێکیان بە (مَقَابِر)، کۆ دەکریتەو، (الْأَرْضُ الَّتِي فِيهَا قُبُورٌ كَثِيرَةٌ)، ئەو سەر زەمینە ی گۆری زۆری تێدان، واتە: گۆرستان، کە دەفەرموی: ﴿حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ﴾ (٢)، (حَتَّى: لِبُلُوغِ الْغَايَةِ)، (حَتَّى) بۆ گەشتنە ئامانجێکە وەک: (أَكَلْتُ السَّمَكَةَ حَتَّى رَأَسَهَا)، ماسییە کەم خوارد هەتا سەریشی، یان (سِرْتُ مِنْ بَغْدَادَ حَتَّى الْبَصْرَةَ)، لە بەغداو چوووم هەتا بەصرای.

﴿حَتَّى﴾، بۆ گەشتە ئامانجیکە، ئنجا ئایا لیرەدا ئەو ئامانجە چییە؟ واتە: خافلانی ئیو بەردەوام بوو هەتا سەردانی گۆرستانان کرد، یانی: ﴿حَتَّى﴾، بۆ گەشتە ئەنجامی کۆتایی خافلان و سەرقالبوون و سەرگەرمبوون، واتە: خافلان هەتا سەردانی گۆرستانان کرد، بۆچی بەسەردان ناوی دەبات؟ لەبەر ئەوەی مەرۆف کە دەمری، چوونە نیوگۆری لە پاستیدا قوناغیکى راگوزارەو، مەرۆف جەستەکەى ماوێهەکی دیاریکراو لە گۆردا دەمیئێتەو، ئەگەر گۆری بەنسب بێ، دواى قیامەتی بەسەردادی و زیندوو دەکرێتەو، جەستەو رووح پێکەو یەکدەگرەو لە پۆژی دواى دا، بۆیە بەکرداری رابردوو هیناویەتی: ﴿حَتَّى زُرْتُمْ الْمَقَابِرَ﴾، کە ئەمە بۆ رابردوو یەو مەبەست پێی ئەوێ: ئەو داهاووی لەرێیان دایە، وەك رابردوو یەو، کە روودانەکەى و هاوتەکەى بۆتە شتیکی جیى دنیایى و، مسۆگەر بوو بۆ ئەو ئاواى پێشان دەدات، چونکە روودانەکەى شتیکی حەتمی و مسۆگەرە، هەر وەك خوا عزوجل لە سەرەتای سوورەتی (النحل) دا، دەرەمۆی: ﴿أَفَأَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ﴾، واتە: فەرمانى خوا هات پەلەى لى مەكەن، کە جارێ نەهاتو، ئەگەر مەبەست پێی ئاخیر زەمان، یان پۆژی قیامەت بێ، جارێ نەهاتو، بەلام لەبەر ئەوەى هەموو شتێ لەبەر دەستی خاوی بالا دەستەو، خواش بۆ خۆی هەموو شتیکی ئەندازەگیری کردو، دەزانێ پۆژی ئاخیر زەمان و پۆژی قیامەتیش هەر دین، بۆیە بە هاتوو وەسفی کردو، هەر وەها لەبەر ئەوەش کە مانەو لە گۆردا، هەتا ئەو کاتێه کە ئاخیر زەمان دێ و قیامەت دێ، بۆیە بە تەعبیری چوونە گۆرستان باسێکردو، ئەگەرنا مەبەست پێی مردن و برانە گۆرستانی ئەو کەسانێه.

پێشتریش ئاماژەم پێدا، کە هەندیک وایان لیکداوێتەو کە ئەو پێشپرکەکارانە لە زۆرکردن دا، دوو هۆزی مەککەیی بوون، بەپای ئەوانەى دەلێن: ئەم سوورەتە مەککەییە، یاخود دوو هۆزی مەدینەیی بوون، بەپای ئەوانەى دەلێن: ئەم سوورەتە مەدینەییە.

بەلام ئىمە مەككەيى بوونىمان ھەلبۇزارد، ئنجا لە ھەردووك حالان دا، گوتراوہ: ئەوانە پېشبركئيان بووہ ئايا كاميان ژمارەى زياترە؟ ئىدى سەرژمىرى زىندووانيان كرددوہ يەكئكيان لە يەكئكيان زياتر بووہ، ئنجا ئەوہى دۆراوہ گوتووہتەى: با مردووانىش بژمىرين، بۆيە چوونە سەر گۆرستانىش و مردووەكانىشان ژماردوون، ئنجا دۆراوہ كە بردووہتەوہ! دەلیم: بېگومان دەشگونجى ئەو پرووداوہ بووبى، چ لە مەككە، چ لە مەدينەو خەلك خوى بەزۆرىيەوہ ھەلكىشابى، بەلام ئەم سوورپەتە موبارەكە لەو بارەوہ نەھاتوہ، ئەگەر ئەوہش بگرىتەوہ، مەبەستى بنەرەتىى سوورپەتە موبارەكە كە ئەوہ نىە، بەلكو خافلانى خەلك و سەرقالبوونيان بە ژيانى دىناو سەررەوت و سامان و دەستەلاتەوہو، بە قەرەبالغى دەورىانەوہ، بە كورتىى: بە نازو نىعمەتە ماددىيەكانەوہ لەسەر حىسابى رۆژى دوايان و، ژيانى مەعنەويان و ئەو حىكمەت و ھەقەى بۆى دروستكران، كە برىتيە لە تاقىكردنەويان، كە ئەوہش دياردەيەكى گشتىيەو نەخۆشىيەكى گشتگىرە بۆ ھەموو مروّفەكان.

ئنجا خوا عزوجل دەفەرئوى:

۳- ﴿كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾، نەخىر (با وازبىنن) لەمەودوا دەزانن.

۴- ﴿ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾، ديسان نەخىر (با وازبىنن) لەمەودوا دەزانن، (كلا): وشەيەكە بۆ تىخوپرين و بەرپەرچدانەوہو ھەلۆەشانەوہ، واتە: وازبىنن لە پېشبركەكردن لە زۆركردنى سەررەوت و سامان و دەستەلات و چى و چىيدا، باوازبىنن لەمەو دوا دەزانن، ﴿سَوْفَ﴾، بۆ لەمەو دوايە، جارى واش ھەيە ﴿سَوْفَ﴾، بۆ شتىكە كە دلىيابى ھەر دەبى، (لِتَحْقِيقِ وُصُولِ الْعِلْمِ)، بە دلىيابى دەزانن، ﴿ثُمَّ كَلَّا﴾، ديسان با وازبىنن، لە پېشبركەكردن لە زۆركردنى سەررەوت و سامان و دەستەلات و نازو نىعمەتەكانى دىكەدا، ﴿سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾، بە دلىيابى دەزانن، چى دەزانن؟

ھەردوو پرستەكە: ﴿سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ ۳، ﴿ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ ۴، بەركار (مفعول) ھەكيان قرتىندراوہ، چونكە ئاشكرائى زانراوہ: (سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَعْبَةٌ

لەیکم بالتکائر)، لەمەودوا سەرەنجامی خاڤلانتان بە پیشبەرکە کردنەوه لە زۆرکردنی سەرۆت و سامان و دەستەلات و چی و چیدا، دەزانن، یاخود: دەزانن چ سزایەك چاوەڕێتان دەکات، چ سەرەنجامیکی شووم چاوەڕێتان دەکات.

(ثُمَّ: لِلتَّرْتِيبِ وَالْتَّرَاحِي)، (ثم) بۆ ریزبەندی و بە دوا یەك دا هاتنی بەکاوه خۆیه، رێستە ی دووهمیش جەختکەرەوه ی رێستە ی پیشەوه یه.

۵- ﴿كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ﴾، نه خیر (وازیین له پیشبەرکە کردن له زۆرکردنی سەرۆت و سامان و دەستەلات و چی و چیدا)، ئەگەر زانیاری دنیاییتان ببوایه، دیسان وهلامی ﴿لَوْ﴾، قرتینراوه، لێره دا وشە ی تیخوڕین (کلاً) بۆ جاری سێهەم دووبارە بۆتەوه، تاکو ئەوه ی ئەوان له سهرینی زۆر هه‌لیبووه‌شی‌تێتەوه، که بریتیه له خاڤلان به‌هۆی زۆرکردنی لایه‌نی ماددیه‌وه، له تێوه‌پامانی کتیی خوا، یاخود: خاڤلان لهو حیکمه‌ته‌ی بۆی دروستکارون، یاخود: خاڤلان له چاودێری کردنی خوا بۆیان، یاخود: خاڤلان لهو سەرەنجامه‌ی چاوەڕێیان دەکات.

هه‌لبه‌ته‌ ئەم رێسته‌یه: ﴿كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ﴾، بۆ زه‌به‌لاح و گه‌وره‌ پیشاندانه، بۆیه‌ش وه‌لامی ﴿لَوْ﴾، (ئەگەر)، قرتینراوه، تاکو هۆش و زه‌ینی مرو‌وف به‌هه‌رلایه‌کدا بپروا، یانی: ئەگەر تێوه‌ زانیاری دنیاییتان ببوایه، واتان نه‌ده‌کرد، ئەگەر زانیاری دنیاییتان ببوایه، ده‌تانزانی سەرەنجامی شووم چاوەڕێتان ده‌کا، ئەگەر زانیاری دنیاییتان ببوایه، خۆتان ئاماده‌ده‌کرد بۆ دیداری خوا، هه‌موو ئەو وه‌لامانه‌و هاو‌پێنه‌کانیان ده‌گونجی دابندری‌ن.

(الطبري) له‌ روونکردنه‌وه‌ی چه‌مك و واتای ئەم نایه‌تانه‌دا ده‌لی:

(مَا هَكَذَا يَتَّبِعِي أَنْ تَفْعَلُوا، أَنْ يُلْهِيكُمُ التَّكَاثُرُ أَيُّهَا النَّاسُ، لَوْ تَعْلَمُونَ أَيُّهَا النَّاسُ عِلْمًا يَقِينًا، أَنَّ اللَّهَ بَاعَتْكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ بَعْدِ مَمَاتِكُمْ، مِنْ قُبُورِكُمْ، مَا أَلْهَاكُمْ التَّكَاثُرُ عَنْ طَاعَةِ اللَّهِ رَبِّكُمْ، وَلَسَارَعْتُمْ إِلَى عِبَادَتِهِ، وَالْإِنْتِهَاءِ إِلَى أَمْرِهِ وَنَهْيِهِ، وَرَفُضِ الدُّنْيَا إِشْفَاقًا عَلَى أَنْفُسِكُمْ مِنْ عُقُوبَتِهِ) (جامع البيان: ج ۱۵، ص ۳۱۳ و ۳۱۴).

واتە: ئەي خەلکینە، نەدەبوو وابکەن، پېشپەرکە کردن له زۆرکردندا
بتانخافلینن، ئەي خەلکینە، ئەگەر زانیارییه کی جیی دنیاییتان ببوایه، که خوا
ﷺ له پوژی هه‌ڵسانه‌وه‌دا، ئیوه زیندوو ده‌کاته‌وه‌ دواي مردنتان، له گۆره‌کانتان
ده‌رتاندینتیه‌وه، ئەو کاته پېشپەرکە کردن له زۆرکردندا، ئیوه‌ی بێئاگا نەدەکرد له
فهرمانبه‌ریی په‌روه‌ردگار تان، به‌لکو خیراییتان ده‌کرد بۆ په‌رستنی و پابه‌ندیی
به‌ فهرمان و قه‌ده‌غه‌ی خواو، واز لێهینانی دنیا له‌به‌ر مه‌ترسیی له‌ خۆتان و
په‌رۆشبوونی خۆتان، له‌وه‌ی سزا بدرین.

په‌تکرده‌وه‌ی دنیا (رَفُضِ الدُّنْيَا)، -به‌ته‌عبیری ته‌به‌ریی- مه‌گەر دنیای هه‌رام و
ناشه‌ریی مه‌به‌ست بێ، ئەگه‌رنا ئیسلام نه‌هاتوه‌ به‌ مسوڵمانان بلی: ژیا‌نی دنیا
په‌فز بکەن، به‌لکو به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ خواي په‌روه‌ردگار فی‌ری مسوڵمانانی کردوه،
داوای چاکه‌ی دنیا بکەن: ﴿رَبَّنَا إِنَّا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةٌ
وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ (البقره، ۲۰۱) په‌روه‌ردگارمان! له‌ دنیا‌دا چاکه‌و له‌ پوژی دوا‌یی
دا چاکه‌مان پێده‌وه‌ له‌ ئازاری ئاگر هه‌مانپاریزه.

هه‌روه‌ها له‌ سووره‌تی (القصص) دا: ﴿وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا﴾ (۷۷)
واته: به‌شی خۆشت له‌ ژیا‌نی دنیا فه‌رامۆش مه‌که، به‌لام به‌ دنیاییه‌وه‌ (الطبري)
مه‌به‌ستی دنیایه‌که به‌ هه‌رامی و له‌سه‌ر حیسابی قیامه‌ت بێ، دنیایه‌ک له‌سه‌ر
حیسابی ئەو سه‌ره‌نجامه‌ مسو‌گه‌ره‌ بێ، که چاوه‌پێی هه‌موو مرو‌قه‌کان ده‌کات،
که سزاو پاداشتی خوايه، ئانه‌و دنیاییه‌ ده‌بی وازی لی به‌یتر و په‌ت بکریته‌وه.

که ده‌فه‌رموی: ﴿كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ﴾ (۵) نه‌خیر، ئەگەر زانیاریی
دنیاییتان ببوایه، گومانی تیدا نیه‌ وه‌لامی ﴿لَوْ﴾ (ئه‌گەر) قرتی‌زاوه‌و،
ئهو پرسته‌یه‌ی دوا‌یی دی که ده‌فه‌رموی: ﴿لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ﴾ (۶) به‌
جه‌ختکردنه‌وه‌وه‌ کلپه‌ (ی دۆزه‌خ) ده‌بینن، ناگونجی وه‌لامی ﴿لَوْ﴾ بێ، چونکه
ئه‌گەر زانیاریی جیی دنیایشیان نه‌بی، دۆزه‌خ هه‌ر ده‌بینن ئه‌وانه‌ی بێ‌پروا بن،
بۆیه ناگونجی ئهو پرسته‌یه‌ وه‌لامی (لو) بێ، به‌لکو وه‌لامه‌که‌ی قرتی‌زاوه‌، که

بریتیه له: ئەگەر ئێوه زانیاری جێی دنیاییتان ببوایه، واتان نەدەکرد، یاخود: خۆتان بۆ دیداری خوا ئاماده دەکرد، یاخود: دەتانزانی که سەرەنجامیکی شووم و سزایه کی سهخت چاوه پێتانه.

مانای (عِلْمُ الْيَقِينِ)

زانایان له باره ی وشه ی: ﴿عِلْمُ الْيَقِينِ﴾ هه وه، راجیایان هه یه:

۱- هه ندیک گووتویانه: (عِلْمُ الْأَمْرِ الْمُتَيَقَّنِ، أَي: كَعِلْمِكُمْ مَا تَسْتَيْقِنُونَهُ مِنَ الْأُمُورِ)، واته: زانیاری کاریکی جێی دنیایی، یانی: وهك زانیاریتان به شتیکی جێی دنیایی، ئەگەر زانیارییه کی واتان ببوایه، بهو شیوهیه تان نەدەکرد.

۲- هه ندیک گووتویانه: (الْيَقِينُ: صِفَةٌ لِمُقَدَّرٍ)، (یقین) سیفه ی مه زه ننه کراویکه، وهك (أمر)، (عِلْمُ الْأَمْرِ الْيَقِينِ)، زانیاری کاریکی مسوگه رو جێی دنیایی، ئەمه له ه ی یه که مه وه نیزیکه.

۳- هه ندیکیش گووتویانه: (مِنْ إِصَافَةِ الْمُؤْصُوفِ إِلَى صِفَتِهِ)، پالدرانی وه سفکراوه بۆ لای ئاوه ئناوه که ی: (عِلْمُ الْيَقِينِ : الْعِلْمُ الْيَقِينِ)، زانیارییه کی جێی دنیایی.

۴- هه ندیکیش گووتویانه: ﴿عِلْمُ الْيَقِينِ﴾، واته: زانیاریتان به مردن هه بوایه، چونکه خوا مردنی ناو ناوه (یقین): ﴿حَتَّى أَتَنَا الْيَقِينُ﴾ ﴿٤٧﴾ الهدثر، یانی: ئەگەر زانیاریتان به مردن هه بوایه، زانیاتان چۆن دهمرن و چیتان لیدی، واتان نەدەکرد!

به لام من مانای چواره مم پی به هیز نیه، یان به مانای: (علم الأمر المتيقن)، زانیاری کاریکی مسوگه ره، یاخود: وه سفکراو پالدراره ته لای ئاوه ئناو (صفة) ه که ی، یانی: (العلم اليقین)، زانیارییه که جێی دنیاییه.

مەسەلەى دووهم:

پراگەياندى ئەو راستىيە كە ھەموو لايەك (بە تايەت بىپروايەكان) كپەى دۆزەخ دەبينن و، دواىى بە چاوى دلتياىى دەبينن، پاشان لە نازو نىعمەتى بۆ رەخسەنراويان لىيان دەپرسىتەو:

خوا عزوجل دەفەرموى: ﴿لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ۝٦ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ۝٧ ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ۝٨﴾

ئەم مەسەلەيەش لە سى برگەدا شى دەكەينەو:

(۱)- ﴿لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ﴾، بە دلتياىى كپە (ى دۆزەخ) دەبينن، (ل) لىرەدا زەمىنەخۆشكەرە بۆ سويند: (والله لتروُنَّ الجحيم)، سويند بە خوا تىوہ كپەى دۆزەخ دەبينن، بەلام بە دلتياىى رستەى: ﴿لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ۝٦﴾، وەلامى رستەى پىشى نى، كە دەفەرموى: ﴿كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ۝٥﴾، وازىين ئەگەر زانىارى جى دلتيايتان ببوايە، ئنجا دواىى بفرموى: بە دلتياىى تىوہ كپەى دۆزەخ دەبينن، چونكە ئەگەر زانىارى دلتيايشيان نەبى، دۆزەخ ھەر دەبينن، بۆيە ناگونجى وەلامى ئەوى بى، لەبەر ئەوہش واباشە بگرە پىويستە، لە كاتى خویندندا، لەسەر: ﴿كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ۝٥﴾، بوەستين، ئنجا: ﴿لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ۝٦﴾، ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ۝٧﴾، بەسەريەكەوہ بخويندريتەوہ، كە دەفەرموى:

(۲)- ﴿ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ﴾، دواىى بە دلتياىى بە چاوى دلتياىى دەبينن، ئەمە بۆ جەختكرەنەوہى رستەى پىشى، لىرەدا مەبەست ئەوہىە كە دواىى بە چاوى دلتياىى دەبينن، پىشى دەفەرموى: كپەى دۆزەخ دەبينن، دواىى دەفەرموى: دواتر بە چاوى دلتياىى دەبينن، ﴿عَيْنَ الْيَقِينِ ۝٧﴾، واتە: ئەو بيننەى كە خودى دلتيايە، لىرەدا (عين)، بە ماناى خود (نفس)ە، دەگوترى: (جاء زيدٌ نفسه)، يان (عَيْنُهُ)، واتە: خودى خۆى ھات.

که ده‌فه‌رموئ: ﴿ثُمَّ لَتَرَوْهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ۝٧﴾، دواى ئەوه‌ی فه‌رموو‌یه‌تى: ﴿لَتَرَوْتِ الْجَحِيمَ ۝٦﴾

واتایه‌ک‌ه‌ی دوو ئەگه‌رى هه‌ن:

أ- زانایان هه‌ندیک‌یان گووتویانه: ب‌ین‌ین‌ی یه‌که‌م کاتیک‌ه‌ که له دووره‌وه‌ دۆزه‌خ ده‌بینن و، ب‌ین‌ین‌ی دووه‌م کاتیک‌ه‌ له ن‌یزیک‌ه‌وه‌ ده‌بینن.

ب- هه‌ندیک‌یش گووتویانه: ب‌ین‌ین‌ی یه‌که‌م له کاتیک‌دایه‌ ده‌چه‌ سوئى دۆزه‌خ، به‌لام ب‌ین‌ین‌ی دووه‌م کاتیک‌ه‌ ده‌چه‌ ن‌یو دۆزه‌خه‌وه‌.

که ده‌فه‌رموئ: ﴿لَتَرَوْتِ الْجَحِيمَ ۝٦﴾ ﴿ثُمَّ لَتَرَوْهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ۝٧﴾، ئایا پرووى دواندن له ب‌ی‌پروایانه به‌ تایه‌ت، یاخود ب‌ۆ تیک‌پایه‌ هه‌م ب‌ی‌پروایان، هه‌م جگه‌ له ب‌ی‌پروایان؟ هه‌ردوو ئەگه‌ره‌که‌ی هه‌ن، چونکه‌ ب‌ی‌گومان هه‌موو که‌س دۆزه‌خ ده‌بینئ، پ‌روادارو ب‌ی‌پروا، پ‌روادارانیش چ گونا‌ه‌باربن پ‌ی‌ویست ب‌کات، ب‌چه‌ دۆزه‌خه‌وه‌ تاكو پاك ده‌بنه‌وه‌و سزا ده‌درئ، یاخود نه‌چه‌ ن‌یو دۆزه‌خه‌وه‌ هه‌موویان دۆزه‌خ هه‌ر ده‌بینن و، فه‌رمایشتى خوا له سووره‌تى (مریم) دا زۆر به‌ پروون‌ی ده‌یگه‌یه‌نئ: ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ۝٧١﴾ ثُمَّ نَجَّى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ۝٧٢﴾ مریم.

(الجراني)، له کتیب‌ه‌ ناوداره‌که‌ی خوئى (التعريفات)^(١) دا، ئاوا پ‌یناسه‌ی (یقین) ده‌کات: (اليقين: العلم الذي لا شك معه، وفي الاصطلاح: اعتقاد الشيء بأنه كذا مع اعتقاد أنه لا يمكن إلا كذا، مطابقاً للواقع غير ممكن الزوال)، واته‌: (يقين): ئەو زانیارییه‌یه‌ که‌ دوود‌ل‌یی له‌گه‌ل‌دا ن‌یه‌، (ئ‌ه‌وه‌ له‌ پرووى زمانه‌وه‌)، له‌ پرووى زاراوه‌یییه‌وه‌ش بریتیه‌ له‌ پ‌روا هه‌بوون به‌ شتیک‌ به‌و شیوه‌یه‌ی هه‌یه‌، له‌گه‌ل‌ پ‌روا هه‌بوون به‌وه‌دا که‌ ناگونجئ به‌و شیوه‌یه‌ نه‌بئ، پ‌ر به‌پ‌یستی واقیش بئ و، ناشگونجئ ئەو زانیارییه‌ له‌ عه‌قل و د‌ل‌ی مروؤف لاب‌جئ.

(وَعِنْدَ أَهْلِ الْحَقِيقَةِ: رُؤْيَا الْعِيَانِ بِقُوَّةِ الْإِيمَانِ لَا بِالْحُجَّةِ وَالْبُرْهَانِ، وَقِيلَ مُشَاهِدَةُ الْغُيُوبِ بِصَفَاءِ الْقُلُوبِ)، لەلای (أهل الحقيقة) ش، (مەبەستی پێ ئەوانەیه کە زیاتر سەرگەرمی تەزکیەیی نەفس و تەسەووف بوون)، (یقین): بریتیە لە دیتنی ئاشکرا بەهۆی هیزی ئیمانەوه، نەك بەهۆی هیزی بەلگەوه، گوتراویشە: (یقین) بریتیە لە دیتنی نادیارەکان بەهۆی سافیی دلانەوه.

(۳)- ﴿ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ﴾ دواوی بە دُنیاوی لە بارەیی نازو نایەتەوه لیتان دەپرسێتەوه.

بۆ شیکردنەوهی چەمک و واتای ئەم ئایەتە کۆتایی سوورەتی (التكاثر)، دەلێن:

بە دُنیاوی لپرسرانەوه مان لە بارەیی نازو نایەتەوه کانی خواوه، کە لەم ژایانە دُنیاوەدا پێداوین، تاكو بتوانین ژایانی راگوزەر و کاتی دُنیا مان بەشیوەیهکی شایستە بگوزەریین، شتیکی یەكجار مەترسیدار و هەستیاری گرنگەو، پێویستی بە وریایەکی زۆر دەکات، تاكو لەسەر چاکەو نایەتەوه کانی خوا کە لە ژمێرە نایەن: ﴿وَإِنْ نَعْدُوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا﴾، إبراهیم - ۳۴ -، قەرزدارو شەرمەزارنەبینەوه.

(القرطبي)، لە تەفسیرەکی خۆیدا^(۱)، دەلێ: (لَمْ يَأْتِ فِي التَّنْزِيلِ ذِكْرُ الْمَقَابِرِ إِلَّا فِي هَذِهِ السُّورَةِ)، لە قورئاندا باسی گۆرستانەکان نەکراوه، جگە لەم سوورەتەدا، کە دەفەرموێ: ﴿أَلَمْ تَكُنْ مِنَ الْتَّكَاثُرِ ۝١ حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ۝٢﴾.

لە کۆتایی ئەم دەرسەدا بەباشی دەزانم چەند فەرماشتیکی پێغەمبەری خوا ﷺ کە ژمارەیان نۆ (۹)یە، بەبێنمەوه کە جگە لە یەكەم و دووهمیان، سەرچەمیان لە بارەیی چەمک و واتای ئایەتی: ﴿ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ۝٨﴾ ن و، تیشکی زۆرمان بۆ دەخەنە سەر چەمک و واتای ئایەتی کۆتایی ئەم سوورەتە بە پێزە:

نۆ فهرمووده له باره ی لێرسرانه وه له سه ر نبعمه ته کان

فهرمووده ی یه که م:

عَنْ مُطَرِّفِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الشَّخِيرِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ انْتَهَى إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، وَهُوَ يَقْرَأُ: ﴿الْهَيْكُمُ التَّكَاثُرُ ۝١ حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ۝٢﴾ التَّكَاثُرُ، قَالَ: «ابْنُ آدَمَ، لَيْسَ لَكَ مِنْ مَالِكَ إِلَّا مَا أَكَلْتَ فَأَفْنَيْتَ، أَوْ لَبَسْتَ فَأَبْلَيْتَ، أَوْ تَصَدَّقْتَ فَأَمْضَيْتَ» (جامع البيان: ٣٧٩٩٣، وقال المخرج: إسناده صحيح، ومسلم: ٢٩٥٨، والترمذي: ٢٣٤٩).

واته: موته پر ریفی کوپی عه بدو لای کوپی شیخیر له بابیه وه گپراویه ته وه که چوو بووه خزمه ت پیغه مبه ر ﷺ له حالیکدا ئه م سووره ته ی خویندۆ ته وه: ﴿الْهَيْكُمُ التَّكَاثُرُ ۝١ حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ۝٢﴾، دواپی فهرموویه تی: رۆله ی ئاده م! له مال و سامانه که ت ه یچی بۆ تۆ نیه، مه گه ر ئه وه ی خواردووته و له به ینت بردوه، یاخود پۆشیوته و شپرتکردوه، یاخود چاکه ت پیکردوه و تیبه ریوه و رابردوه.

فهرمووده ی دووه م:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ، قَالَ: كُنَّا نَرَى أَنَّ هَذَا الْحَدِيثَ مِنَ الْقُرْآنِ: «لَوْ أَنَّ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَيْنِ مِنْ مَالٍ، لَتَمَنَّى وَادِيًا ثَالِثًا، وَلَا يَمْلَأُ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ، ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ تَابَ» حَتَّى نَزَلَتْ هَذِهِ السُّورَةُ: ﴿الْهَيْكُمُ التَّكَاثُرُ ۝١﴾ التَّكَاثُرُ، إِلَى آخِرِهَا (جامع البيان: ٣٧٠٩٤، والترمذي: ٣٨١٨، قال الحافظ ابن حجر في فتح الباري: ج ١١، ص ٢٦٢، وسنده جيد، صححه الألباني في صحيح السنن الترمذي).

واته: ئه نه سی کوپی مالیک له ئوبه یی کوپی که عب (خوا لیان رازی بئ) ده گپریته وه ده لی: ئیمه پیمان وابوو ئه م فهرمووده یه هه ر به شیکه له قورئان، (ئه وه فهرمووده یه ی پیغه مبه ر ﷺ که فهرموویه تی: ئه گه ر رۆله ی ئاده م دوو شیوو دۆل مال و سامانی ببوونایه، دۆلکی سییه میشی به ئاوات ده خواست و، ته نیا گل هه ناوی رۆله ی ئاده م پر ده کا، دوایش هه ر که سیك بگه ریته وه

لای خوا، خوا دهگه پیتهوه لای و تهوبه ی لیوه رده گری، (ههروامان ده زانی تهوه به شیکه له قوربان) ههتا ئهم سووپه ته دابه زی: ﴿أَلْهَنَكُمْ التَّكَاثُرُ﴾ ۱، تا کو تایی.

(ئنجا زانیمان که تهوه ی پیشی فه رمایشتی پیغه مبه ره ﴿چهمک و واتای فه رمایشته که ش له گه ل هی سووپه ته موباره که که دا زور لیک نیزیکن).

فه رمووده ی سییه م:

اعَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، يَقُولُ: «أَتَانَا النَّبِيُّ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَطَعَمْنَاهُمْ رُطْبًا، وَسَقَيْنَاهُمْ مَاءً، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « هَذَا مِنَ النَّعِيمِ الَّذِي تُسْأَلُونَ عَنْهُ » (جامع البيان: ۳۸۰۱۲ و ۳۸۰۱۳، قال المخرج: إسناده صحيح، وأخرجه النسائي: ج ۶، ص ۲۴۶، وصححه الألباني في صحيح سنن النسائي).

واته: جابیری کوپی عه بدوللا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ده لی: پیغه مبه ری خوا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ و ئه بوو به کرو عومه ر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ هاتن بو لامان، ئیمه ش فه ریکه خورمان پێاندا، ههروه ها ئاوشمان دانی، پیغه مبه ری خواش رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فه رمووی: ئه مه له و نازو نيعمه ته یه که له باره یه وه لیتان ده پرسر پیته وه.

فه رمووده ی چواره م:

اعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: بَيْنَمَا أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا جَالِسَانِ، إِذْ جَاءَ النَّبِيُّ ﷺ، فَقَالَ: «مَا أَجْلَسَكُمَا هَاهُنَا؟» قَالَا: الْجُوعُ، قَالَ: «وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ مَا أَخْرَجَنِي غَيْرَهُ»، فَانْطَلَقُوا حَتَّى أَتَوْا بَيْتَ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَاسْتَقْبَلَتْهُمُ الْمَرْأَةُ، فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ ﷺ: «أَيْنَ فُلَانٌ؟» فَقَالَتْ: ذَهَبَ يَسْتَعْذِبُ لَنَا مَاءً، فَجَاءَ صَاحِبُهُمْ يَحْمِلُ قِرْبَتَهُ، فَقَالَ: مَرَحَبًا، مَا زَارَ الْعِبَادَ شَيْءٌ أَفْضَلَ مِنْ شَيْءٍ زَارَنِي الْيَوْمَ، فَعَلَّقَ قِرْبَتَهُ بِكَرْبِ نَخْلَةٍ، وَانْطَلَقَ فَجَاءَهُمْ بِعِذْقٍ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَلَا كُنْتُ اجْتَنَيْتُ؟» فَقَالَ: أَحَبَبْتُ أَنْ تَكُونُوا الَّذِينَ تَخْتَارُونَ عَلَيَّ أَعْيُنَكُمْ، ثُمَّ أَخَذَ الشُّفْرَةَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِيَّاكَ وَالْحُلُوبَ»، فَذَبَحَ لَهُمْ يَوْمَئِذٍ، فَأَكَلُوا، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «تُسْأَلُنَّ عَنْ هَذَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، أَخْرَجَكُمْ

مِنْ بُيُوتِكُمُ الْجُوعُ، فَلَمْ تَرْجِعُوا حَتَّى أَصَبْتُمْ هَذَا، فَهَذَا مِنَ النَّعِيمِ» { (جامع البيان: ۳۸۰۱۴، قال المخرج: إسناده صحيح، وأخرجه مسلم في صحيحه: ۲۰۳۸).

واته: ئەبوو ھورەیرە رضی اللہ عنہ دەلی: لە کاتیکدا ئەبوو بەکرو عومەر (خوا لیان رازی بن) دانیشتبوون. پیڤەمبەری خوا ﷺ ھاتە لایان و پێی فەرموو: چ شتیک ئێوەی لێرە دانیشتاندووە؟ گوتیان: برسێتیی، ئەویش فەرمووی: سویند بەو کەسە بە ھەق منی ناردووە، ھەر ئەوێش منی ھێناوەتە دەر، (واتە: منیش ھەر برسیم)، ئنجا رویشتن تا کو چوونە مائی یەکیک لە پشتیوانەکان، ئافەرەتە کە پیشوازیی لێکردن، پیڤەمبەری خوا ﷺ پێی فەرموو: فلانکەس لە کوێیە (خاوەن مال)؟، گوتی: چوووە ئاوی شیرینمان بو بێنی، ئیدی ھاوہ لە کەیان ھاتەوہ، ئەو مەشکەو کوندە یە ئاوە شیرینە کە ی تێدا بوو، ھەلگیرتوو، گوتی: بە خێریین، باشتەر لەو کەسانە ی ئەمڕۆ سەردانی میان کردووە، سەردانی بەندەکانی نە کردووە، دوایی کوندەو مەشکە کە ی ھەلواسی بە لقیکی دارخورماوہو، چوو ھێشوہ خورمایەکی بو ھێنان، پیڤەمبەر ﷺ فەرمووی: بوچی بو ت لێنە کردینەوہ؟ (واتە: خورمایە کانت بو لێکردباینەوہ)، ئەویش گوتی: ویستم لەبەر چاوی خۆتان ھەلگیرن، (ھە یە پێی خۆشە زیاتر گەییی، ھە یە پێی خۆشە زۆر نە گەیی)، دوایی چەقووی دەستدایە، (بچی ئازە لێکیان بو سەربیری)، پیڤەمبەر ﷺ فەرمووی: خۆت لە ھی شیردەر بپاریزە، (واتە: ھی شیردەرمان بو سەرمەبەر)، ئنجا ئازە لێکی بو سەربیرین (دیارە مەردار یان بزندان بووہ)، خواردیان، دوایی پیڤەمبەر ﷺ فەرمووی: لە پۆژی قیامەتدا لە مە لێتان دە پرسیتەوہ، برسێتیی لە مائی خۆتان دەری ھێنان، بەلام نە گەرانیوہ تا کو لەوہ تان دەستکەوت، لەو نازو نیعمەتە (خوا لە بارە یەوہ لێتان دە پرسیتەوہ).

فەرموودە ی پینجەم:

اعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضی اللہ عنہ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ: «انْطَلِقُوا بِنَا إِلَى أَبِي الْهَيْثَمِ بْنِ التَّيْهَانِ الْأَنْصَارِيِّ»، فَأَنْطَلَقَ بِهِمْ إِلَى ظِلِّ حَدِيقَتِهِ، فَبَسَطَ لَهُمْ بَسَاطًا، ثُمَّ انْطَلَقَ

إِلَى نَخْلَةٍ، فَجَاءَ بِقُنُوءٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «فَهَلَّا تَتَّقِيَتَ لَنَا مِنْ رُطْبِهِ؟» فَقَالَ: أَرَدْتُ أَنْ تُخَيِّرُوا مِنْ رُطْبِهِ وَبُسْرِهِ، فَأَكَلُوا وَشَرِبُوا مِنَ الْمَاءِ؛ فَلَمَّا فَرَغَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: «هَذَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مِنَ النَّعِيمِ، الَّذِي أَنْتُمْ فِيهِ مَسْئُولُونَ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، هَذَا الظِّلُّ الْبَارِدُ، وَالرُّطْبُ الْبَارِدُ، عَلَيْهِ الْمَاءُ الْبَارِدُ» {جامع البيان: ۳۸۰۱۵، قال المخرج: إسناده صحيح، وأخرجه الترمذي: ۲۳۷۶، وصححه الألباني}.

واته: ئەبوو ھورەپرە ﷺ گێراویەتەو دەلی: پیڤەمبەر ﷺ بە ئەبوو بەکر و عومەری (خوا لییان رازی بێ) فەرموو: وەرن با بچین بو لای ئەبوو ھەیسەم (یەکیەک بوو لە ھاوێلان و لە پەیمانی دووھمی عەقەبەشدا بەشدار بوو)، پیڤەو چوون بو سیبەری باخە دارخورمایەکە، ئەویش رایەخیکی بو راخستن، دواوی خۆی روشت بو لای دارخورمایەک ھیشوو خورمایەکی بو ھێنان، پیڤەمبەری خوا ﷺ فەرموو: بوچی لە خورما گەییو کانی بوت لی ئەدە کردینەو بو ھەلبژاردباین؟ ئەویش گوئی: ھەزم کرد بو خۆتان لە گەییو کە و لە چاک نەگەییو کە تییدا ھەلبژێرن، ئیدی خواردیان و ئاوشیان لەسەر خواردەو، پیڤەمبەری خوا ﷺ دوا ئەوێ لی بوو، فەرموو: سویند بەو کەسە گیانی منی بە دەستە، ئەمە لەو نازو نەمەتە یە کە ئیو لە روژی قیامەتدا لەبارە یو پرسیارتان لی دەکری، ئەم سیبەرە خوشتە، (دیارە روژ بوو)، ئەم خورما گەییو خوشەو، ئەو ئاوە ساردو شیرینە ی لەسەر بخوریتەو.

فەرموودە ی شەشەم:

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَحْمُودِ بْنِ لَبِيدٍ ﷺ، قَالَ: «لَمَّا نَزَلَتْ: ﴿الْهَمَّكُمُ التَّكَاثُرُ﴾ (۱) فَقَرَأَهَا حَتَّى بَلَغَ: ﴿لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ﴾ (۸) التَّكَاثُرُ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ عَنْ أَيِّ النَّعِيمِ نُسْأَلُ؟ وَإِنَّمَا هُوَ الْأَسْوَدَانِ: الْمَاءُ، وَالتَّمَرُ، وَسُيُوفُنَا عَلَى عَوَاتِقِنَا، وَالْعَدُوُّ حَاضِرٌ؟ قَالَ: «إِنَّ ذَلِكَ سَيَكُونُ» {جامع البيان: ۳۸۰۲۰، قال المخرج: إسناده حسن، وأخرجه الترمذي: ۳۳۶۷، وابن ماجه: ۴۱۵۸، وَحَسَّنَهُ الألباني في صحيح سنن ابن ماجه: ۴۱۵۸}.

واته: موحه ممه دی کوری مه حموودی کوری له بید ﷺ ده لئ: کاتیک
 ﴿الْهَمَّ الْكَاتِرُ﴾ ۱، دابه زی، پیغه مبه ری خوا ﷺ خویندی هه تا کو گه یشته
 ئایه تی کو تایی: ﴿ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ﴾ ۸، هاوه لان گو تیان: ئه ی
 پیغه مبه ری خوا! له کام نازو نيعمه ت لیمان ده پرسر یته وه؟ ته نیا دوو شته
 ره شه کانن: ئاوو خورما، شمشیره کانیشمان له سه ر ملمانن، دوژمنیش ئاماده یه،
 چو ن لیمان ده پرسر یته وه؟ فه رمووی: ئه وه ده بی ت.

واته: به لئ له ته نگزه و ناره حه تییدان، هه می شه شمشیرتان به مله وه یه له
 ترسی دوژمن، به لام له باره ی نعه ته کانیش هه وه، ئنجا ئاوو خورما یان هه ر
 شتیکی دیکه یه، لیتان ده پرسر یته وه.

فه رمووده ی حه وته م:

{عَنِ الضَّحَّاكِ بْنِ عَزْرَبٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: قَالَ: رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ أَوَّلَ مَا يُسْأَلُ عَنْهُ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ النَّعِيمِ، أَنْ يُقَالَ لَهُ: أَلَمْ نُصَحِّ لَكَ جِسْمَكَ، وَتَرَوْا مِنَ الْمَاءِ الْبَارِدِ؟} (جامع البيان: ۳۸۰۲۱، قال المخرج: إسناده صحيح، وأخرجه الترمذي: ۳۶۶۹، وصححه الألباني في صحيح الجامع: ۲۰۲۲).

واته: زه حاککی کوری عه زره ب، ده لئ: گویم له ئه بوو هو په یه ره ﷺ بوو
 ده یگوت: پیغه مبه ری خوا ﷺ فه رمووی هه تی: یه که مین شتی که به نده له
 روژی قیامه تدا لئی ده پرسر یته وه له نازو نيعمه ت، ئه وه یه پیی ده گو ترئ: ئایا
 جه سته تمان بو ساغ نه کردی؟ له ئاوی ساردیش تیر ئاو نه بووی؟

فه رمووده ی هه شته م:

{عَنْ أَبِي بَرزَةَ الْأَسْلَمِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَا تَزُولُ قَدَمَا عَبْدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ: عُمْرِهِ فِيمَا أَفْتَاهُ، وَعَنْ عِلْمِهِ مَا فَعَلَ بِهِ، وَعَنْ مَالِهِ مِنْ

أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيمَا أَنْفَقَهُ، وَعَنْ جِسْمِهِ فِيمَا أَبْلَاهُ} (أخرجه الترمذي: ۲۴۱۷، وقال حديث حسن صحيح، والدارمي: ۵۵۴، وصححه الألباني).

واته: ئەبوو بەرەزەي ئەسلەمیی رضی اللہ عنہ دەلی: پیغمبەری خوا ﷺ فەرمووێتی: دوو پیتی بەندە نارۆن بەملاوملادا لە رۆژی قیامەتدا، هەتا لە چوار شتان پرسیاری لێ دەکری: لە تەمەنی لە چیدا بەرپێ کردو؟ لە زانیاریەکی چەندە کەر پیکردو؟ لە مالهەکی چۆنی پەیدا کردو؟ چۆنیشی خەرج کردو؟ لە جەستە لە چیدا پیری کردو؟ تەمەنداری کردو؟

فەرموودە نۆیەم و کۆتایی:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضی اللہ عنہما، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: «نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ: الصَّحَّةُ، وَالْفَرَاغُ»} (أخرجه البخاري: ۶۰۴۹، والترمذي: ۲۳۰۴، وابن ماجه: ۴۱۷۰ وغيرهم).

واته: ئیبنو عبەباس رضی اللہ عنہما دەلی: پیغمبەری خوا ﷺ فەرمووێتی: دوو نەعمەت زۆربە لە خەڵکی تێیاندا زیانبارن: تەندروستی و دەستبەتایی و بواری هەبوون.

یانی: زۆربە لە خەڵکی لەسەر لەشەخەیی و تەندروستی زیانبارن، چونکە خوا لەشی ساغکردوون، بەلام ئەو جەستەیان لە چاکەدا بەکارناهیین، هەروەها لە بارە کاتیشتیانە، کات و بواریان هەیە دەست بەتالێ، بەلام بەهەرە وەرناگرن لە کاتەکیان، لەوەشدا زۆربە لە خەڵکی تووشی پەشیمانیی و زیانباریی دەبن.

کۆتا قسەمان لە بارە نیوەرۆکی ئەم سوورەتە مووبارەکەو، قسەیهکی (الطبري)یه، که لە کۆتایی تەفسیری ئەم سوورەتە مووبارەکەدا هیناویەتی، دەلی:

(وَكَانَ الْحَسَنُ وَقَتَادَةُ يَقُولَانِ: ثَلَاثٌ لَا يُسْأَلُ عَنْهُنَّ ابْنُ آدَمَ، وَمَا خَلَاهُنَّ فِيهِ الْمَسْأَلَةُ وَالْحِسَابُ، إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ: كِسْوَةُ يُوَارِي بِهَا سَوْءَتَهُ، وَكِسْرَةٌ يَشُدُّ بِهَا صُلْبَهُ، وَبَيْتٌ يُظْلَمُ).

وَالصَّوَابُ مِنَ الْقَوْلِ فِي ذَلِكَ: أَنْ يُقَالَ: إِنَّ اللَّهَ أَخْبَرَ أَنَّهُ سَائِلٌ هَؤُلَاءِ الْقَوْمَ عَنِ النَّعِيمِ، وَلَمْ يُخَصِّصْ فِي خَبَرِهِ أَنَّهُ سَائِلُهُمْ عَنْ نَوْعٍ مِنَ النَّعِيمِ دُونَ نَوْعٍ، بَلْ عَمَّ بِالْخَبَرِ فِي ذَلِكَ عَنِ الْجَمِيعِ، فَهُوَ سَائِلُهُمْ، كَمَا قَالَ عَنْ جَمِيعِ النَّعِيمِ، لَا عَنْ بَعْضٍ دُونَ بَعْضٍ، (جامع البيان: ج ۲۴، ص ۶۱۰).

واته: حەسەنی بەصرایی و قەتادە (رەحمەتی خویان لى بى) گوتووینە: سى نىعمەت پۆلەى ئادەم لە بارەیانەو لە ناپرسیتەو، بەلام جگە لەو سىیانە هەمووی لىپرسینەو لەسەر، مەگەر ئەوێ خوا بیهوێ لىپرسینەو لەسەر نەبى، ئەو سىیەى لىپرسینەو یان لەسەر نیە: پۆشاکىك عەورەتى خوێ پى داپۆشى، خواردنىك پشتى پىو رابووستى، مالىك سىبەرى لى بکات، ئەو سىیە لىپرسینەو یان لەسەر نیە. (الطبري) دەلى: بەلام راي راست لەو بارەو ئەوێ بەگوترى: خوا هەوالیداو لەو خەلكە دەپرسیتەو لە بارەى نازو نىعمەتەکانەو، لە هەوالەكەى خویدا خوا ﷺ تايهەتى نەکردو لە فلان جوړە نازو نىعمەتە لىيان دەپرسیتەو، بەلام لەوێ دىكە لىيان ناپرسیتەو، بەلكو هەوالەكەى گشتاندو لە بارەى هەموویانەو، بۆیە وەك خوێ فەرموویەتى، لە هەموو نازو نىعمەتەکان لىيان دەپرسیتەو، نەك لە هەندىكىان لىيان بپرسیتەو، لە هەندىكىان لىيان نەپرسیتەو.

هەلبەتە رايەكەى (الطبري)، سەدا سەد راستەو، فەرمايشتەكانيش كە خویندماننەو، پشگىرى دەكەن.

لێرەدا كۆتايى بە تەفسیری سوورەتى (التكاثر) دىنین و دەلىین:

خوا بە لوتف و كەرەمى بى سنوورى خوێ لەو كەسانەمان بگىرێ، كە لە هەموو وردو درشتى ژياناندا پابەند دەبن بە تايين و راستە رى خواو، نازو نىعمەتەكانى خوا بەو شىوێ بەكاردين، كە شەرىعەتى خواى پەرورەدگار رى پىداو و ديارى كردو، خوا بمانپارىزى لەوێ زىدەرپۆى بكەين لە ژيان و

گوزەرانداو، پېشېرکې بکهین له کۆکردنەوێ سەرۆت و سامان و قەرەباغیی بە دەوری خۆماندا، بۆ خۆ پێهەلکێشان بەسەر خەلکدا، خوا لەو کەسانەمان بگێرێ کە هەموو نێعمەتەکانی خوا لە پەزامەندیی خوادا بەکاردێنن.

کورتە باسیک دەربارەی مامەلە لەگەڵ مردووанда

ئەم کورتە باسە لە دوو توپی بیست و یەک برگەداو، لە ژێر رۆشنایی چل دەقی سوننەت دا، دەکەین، کە زۆربەیەیان فرمایشتی پێغەمبەری خاتەمن ﷺ، ئەویش راستەخۆ لە (صحیح مسلم) وەری دەگرم^(۱):

یەكەم: تەلقینی مردوو^(۲):

{عَنْ سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ} (أخرجه مسلم: ۲۱۲۰، وأبو داود: ۳۱۱۷، والترمذي: ۹۷۶، والنسائي: ۱۲۵، ابن ماجه: ۱۴۴۵).

واتە: ئەبوو سەعیدی خودریی ر.ح. دەلی: پێغەمبەری خوا ﷺ فرمووی: مردوووەکانتان (ئەوانەتان کە خەریکن دەمرن)، (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) یان پی بلین و دووبارە ی بکەنەو.

ئەوێش بۆ ئەوێ دوا وشەو و وتە ی کە دەلین، لە کاتی گیان سپاردنیاندا، بریتی بێ لە: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)، چونکە لە فرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ هاتو: {مَنْ كَانَ آخِرَ كَلَامِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، دَخَلَ الْجَنَّةَ} (أخرجه أحمد: ۲۲۱۸۰، وأبو داود: ۲۹۴۵، والحاكم: ۱۲۹۹، وقال: صحيح الإسناد، ابن خزيمة: ۲۳۷۰)، واتە: هەر کە سێک

(۱) کتاب الجنائز، ص: ۴۱۳-۴۳۶

(۲) تەلقینی کەسێک کە لەسەرە مەرگدايە، لە گیانە لا دایە.

دوا قسە ی که له دەمی دەر دەچی (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) بێ، یانی: جگە له خوا هیچ پەرستراویک نیه، دەچێتە بەهەشت.

دووهم: له کاتی مردوو لێ مردندا، چی بگوتری؟

تایا که سیك خوڤه و یستیکی نیزیکیکی خەریکه دەمری، چی بلی باشه؟

له و بارهوه ئەم فەرموودیه دههینین: {عَنْ سَعْدِ بْنِ سَعِيدٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ كَثِيرٍ بْنُ أَفْلَحَ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ سَفِينَةَ يُحَدِّثُ أَنَّهُ سَمِعَ أُمَّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ تَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «مَا مِنْ عَبْدٍ تُصِيبُهُ مُصِيبَةٌ، فَيَقُولُ: إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ، أَللَّهُمَّ أَجِرْنِي فِي مُصِيبَتِي وَأَخْلِفْ لِي خَيْرًا مِنْهَا، إِلَّا أَجَرَهُ اللَّهُ فِي مُصِيبَتِهِ، وَأَخْلَفَ لَهُ خَيْرًا مِنْهَا، قَالَتْ: فَلَمَّا تُوفِّي أَبُو سَلَمَةَ، قُلْتُ: كَمَا أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَأَخْلَفَ اللَّهُ لِي خَيْرًا مِنْهُ: رَسُولُ اللَّهِ ﷺ} (أخرجه مسلم: ۲۱۲۴).

واته: ئەو پیاوه دەلی: گویم له ئێنو سهفینه بوو، دهیگوت: ئوممو سهلهمه ﷺ هاوسهري پێغه مبهري ﷺ دهیگوت: گویم له پێغه مبهري خوا ﷺ بوو دهیفرموو: هەر بهندهیهك به لایه کی تووش بوو، (واته: خوڤه و یستیکی بهمری، به پێی سیاق ده زانین که مه بهستی پی ئه وهیه)، بلی: ئیمه هی خواین و بو لای ئه ویش ده چینه وه، خوایه! له سه ر ئەم به لایه م پاداشتم بده وهو، چاکتر له وهی لیت وهرگرتووم، پیم به خشه، (هەر که سن وابلێ)، به دنیای خا پاداشتی ده داته وه له سه ر به لایه که ی به سه ری هینا وهو، قه ره بووی با شتریشی پیده دا، ده لی: کاتیک ئەبوو سه له مه (واته: هاوسه ری) کوچی دوا یی کرد، ئەوه ی پێغه مبه ری خوا ﷺ فەرمانی پیکردم، گوتم، خواش ﷺ له و با شتری به قسه ت کردم که بریتی بوو له پێغه مبه ری خوا ﷺ، (که ده بیته بیوه ژن، پێغه مبه ری خوا ﷺ هاوسه رگیری له گه لدا ده کات).

سیئہم: له کاتی مردن و گیانه لادا چی بگوتری باشه؟

لهو باره وه نه مه هاتوه: {عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِذَا حَضَرْتُمُ الْمَرِيضَ، أَوْ الْمَيِّتَ، فَقُولُوا خَيْرًا، فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ يُؤْمِنُونَ عَلَى مَا تَقُولُونَ، قَالَتْ: فَلَمَّا مَاتَ أَبُو سَلَمَةَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَبَا سَلَمَةَ قَدْ مَاتَ، قَالَ: قُولِي: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَلَهُ، وَأَعْقِبْنِي مِنْهُ عَقَبَى حَسَنَةً، قَالَتْ: فَقُلْتُ، فَأَعْقَبَنِي اللَّهُ مَنْ هُوَ خَيْرٌ لِي مِنْهُ مُحَمَّدًا ﷺ} (أخرجه مسلم: ۲۱۲۶، وأبو داود: ۳۱۱۵، والترمذي: ۱۷۷، والنسائي: ۱۸۲۴، وابن ماجه: ۴۴۷).

واته: ئوممو سه له مه ﷺ گو توو یه تی: پیغه مبه ری خوا ﷺ فه رمووی: نه گهر ئاماده ی نه خو ش بوون، یان ئاماده ی مردوو بوون، (که سیك خه ریکه همری و له گیانه لادیه) قسه ی باش بکه ن، چونکه فریشته کان هه رچی ئیوه بیلین، نه وانیش ئامینی له سه ر ده کهن، (ده لین: خواجه گیرای بکه)، ده لی: کاتیك ته بوو سه له مه وه فاتی کرد، چوومه خزمه ت پیغه مبه ر ﷺ، گوتم: نه ی پیغه مبه ری خوا ﷺ ته بوو سه له مه وه فاتی کرد، ته ویش فه رمووی: بلای: نه ی خواجه! له منیش و له ویش بیووره و، سه ره نجامی چاکیشم له دوا ی تهو به نسیب بکه، منیش وام گو ت، خواش سه ره نجامی چاکتر له وی به نسیب کردم، موحه ممه د ﷺ.

چواره م: نوو قاندنی چاوی مردوو و دوعا بو کردنی:

{عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى أَبِي سَلَمَةَ وَقَدْ شَقَّ بَصَرُهُ، فَأَعْمَصَهُ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ الرُّوحَ إِذَا فُيِضَ تَبِعَهُ الْبَصَرُ، فَضَجَّ نَاسٌ مِنْ أَهْلِهِ، فَقَالَ: لَا تَدْعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ إِلَّا بِخَيْرٍ؛ فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ يُؤْمِنُونَ عَلَى مَا تَقُولُونَ، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَأبي سَلَمَةَ، وَارْفَعْ دَرَجَتَهُ فِي الْمَهْدِيِّينَ، وَاخْلُفْهُ فِي عَقِبِهِ فِي الْغَابِرِينَ، وَاعْفِرْ لَنَا وَلَهُ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ، وَافْسَحْ لَهُ فِي قَبْرِهِ، وَنَوِّرْ لَهُ فِيهِ}، (أخرجه مسلم: ۲۱۲۷، وأبو داود: ۳۱۱۸، وابن ماجه: ۴۵۴)،

واته: توممو سه له مه ﷺ ده لئ: پیڅه مبهري خوا ﷺ هاته لای ته بوو سه له مه، له کاتیکدا چاوی ته بله ق بوو بوو، (واته: گیانی سپارد بوو، به لام چاوی هر کراوه بوو)، چاوی نووقانندن، (دهستی به چاویدا هیئاو چاوه کانی نووقانندن)، دوايي فهرمووی: کاتیک پرووح ده کیشری، چاو شوینی ده که ووی، خه لکیک له که سوکاری (ته بوو سه له مه) هاوراو ده نگه ده نگیان کرد، (پیڅه مبهري خواش ﷺ) فهرمووی: دوعای خیرو پارانه وهی خیر نه بی مه کهن، چونکه ههرچی تیوه بیلین، فریشته کانش ده لئین: خواجه گیرای بکه، دوايي فهرمووی: تهی خواجه! له ته بوو سه له مه خوشبهو، پله کهی له نیو هیدایه تدراندا بهرز بکه وهو، تهوانه ی ده مین له وه چه کهی چاکه یان بو قهره بوو بکه وه، له نیمه وئویش خوشبه، تهی په روه ردگاری جیهانیان و، گوره کهی فراوان و روشن بکه.

ههر لهو باره وه ته م ده قهش هیه: {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَلَمْ تَرَوْا الْإِنْسَانَ إِذَا مَاتَ شَخَصَ بَصْرُهُ؟ قَالُوا: بَلَى، قَالَ: فَذَلِكَ حِينَ يَتَّبَعُ بَصْرُهُ نَفْسَهُ} (آخرجه مسلم: ۲۱۲۹).

واته: ته بوو هور په رپه ﷺ گوته ویه تی: پیڅه مبهري خوا ﷺ فهرمووی ته: نایا سه رهنجان نه داوه مروق که ده مری، چاوی ته بله ق ده بی (چاوی ده کریته وه)؟ گو تیان: با، فهرمووی: به هوئی ته وه وهیه که چاوی شوین پرووحه کهی ده که ووی (که پرووحه که بهرز ده بیته وه، چاوی ته ماشای ده کات و، چاوه کهی به کراوه یی ده مینیته وه، بویه سونه ته چاوی بنووقینری).

پینجه م: گریان له سهر مردوو:

لهو باره وهش ته م سی ده قه دینین:

۱- {عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: لَمَّا مَاتَ أَبُو سَلَمَةَ، قُلْتُ: غَرِيبٌ، وَفِي أَرْضٍ غُرْبَةٍ، لِأَبِيكَ نُبْكَاءٌ يُتَحَدَّثُ عَنْهُ، فَكُنْتُ قَدْ تَهَيَّأْتُ لِلْبُكَاءِ عَلَيْهِ، إِذْ أَقْبَلَتِ امْرَأَةٌ تُرِيدُ أَنْ تُسْعِدَنِي فَاسْتَقْبَلَهَا رَسُولُ

اللَّهُ ﷻ فَقَالَ: أَتُرِيدِينَ أَنْ تَدْخُلِي الشَّيْطَانَ بَيْتًا أَخْرَجَهُ اللَّهُ مِنْهُ؟ مَرَّتَيْنِ، وَكَفَفْتُ عَنِ الْبُكَاءِ فَلَمْ أَبْكِ { (أخرجه مسلم: ۹۲۲).

واته: ئوممو سه‌له‌مه ﷻ ده‌لی: کاتیک ئه‌بوو سه‌له‌مه (واته: هاوسه‌ری) کوچی دواپی کرد، گوتم: بابایه‌کی نه‌ناسراو، له‌سه‌ر زه‌مینیک که ناماناسن، ده‌بی به جوړیک بو‌ی بگریه‌م باسبکری، ئیدی خو‌م ئاماده‌کرد بو‌ گریان، ئافره‌تیک هات ویستی من به‌خته‌وه‌ر بکات، (کاتی خو‌ی ئوممو سه‌له‌مه له‌سه‌ر مردووی ئه‌و گریاوه، ویستی ئه‌ویش چاکه‌ی بداته‌وه‌و بو‌ی بگری)، پیغه‌مبه‌ری خواش ﷻ رووی تیکردو فه‌رمووی: ئایا ده‌ته‌وئ شه‌یتان بخه‌یه نیو مالیکه‌وه که خوا شه‌یتانی لی ده‌رکردوه؟ دووچاران وای پی فه‌رموو، منیش وازم له‌ گریان هی‌نا.

۲- {عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ، فَأَرْسَلَتْ إِلَيْهِ إِحْدَى بَنَاتِهِ تَدْعُوهُ، وَتُخْبِرُهُ أَنَّ صَبِيًّا لَهَا، أَوْ ابْنًا لَهَا فِي الْمَوْتِ، فَقَالَ لِلرَّسُولِ: ارْجِعْ إِلَيْهَا، فَأُخْبِرْهَا: أَنَّ لِلَّهِ مَا أَخَذَ وَلَهُ مَا أَعْطَى، وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُّسَمًّى، فَمَرَّهَا فَلْتَصْبِرْ وَلْتَحْتَسِبْ، فَعَادَ الرَّسُولُ، فَقَالَ: إِنَّهَا قَدْ أَقْسَمَتْ لَتَأْتِيَنَّهَا، قَالَ: فَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ، وَقَامَ مَعَهُ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ، وَمُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ، وَأَنْطَلَقْتُ مَعَهُمْ، فَرَفَعَ إِلَيْهِ الصَّبِيُّ وَنَفْسُهُ تَقَعَّقُ كَأَنَّهَا فِي شَنْءٍ، فَقَاضَتْ عَيْنَاهُ، فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ: مَا هَذَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: هَذِهِ رَحْمَةٌ جَعَلَهَا اللَّهُ فِي قُلُوبِ عِبَادِهِ، وَإِنَّمَا يَرْحَمُ اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ الرَّحَمَاءَ { (أخرجه مسلم: ۲۱۳۲، والبخاري: ۷۳۷۷، وأبو داود: ۳۱۲۵، والنسائي: ۱۸۶۷، وابن ماجه: ۵۸۸).

واته: ئوسامه‌ی کوری زه‌ید ﷻ ده‌لی: ئیمه له‌ خزمه‌ت پیغه‌مبه‌ری خوادا ﷻ بووین، یه‌کیک له‌ که‌ه‌کانی که‌سیکی ناردده لای، بانگی ده‌کردو هه‌والی پی‌ده‌دا که‌ مندا‌لیکی، یاخود کو‌ریکی له‌ حاله‌تی مردن دایه، ئه‌ویش (پیغه‌مبه‌ر ﷻ) به‌ نێردراوه‌که‌ی فه‌رموو: بگه‌ریوه بو‌ لای، خوا هه‌رچی بیه‌وئ وه‌ری ده‌گری و هه‌رچی بیه‌وئ ده‌یبه‌خشی و، هه‌موو شت له‌ لای خوا کاتیک دیاریکراوی هه‌یه، فه‌رمانی پی بکه‌ با خو‌راگری و پاداشته‌که‌ی له‌لای خوا حیساب بکات،

دوو باره نێردراوه که ی کچه که ی هاته وه و گوتی: سویندی خواردوه هه ر ده بی بچی، پیغه مبه ری خواش ﷺ هه لسا، سه عدی کوری عوباده و موعازی کوری جه به ل و منیش له گه لیان چووم، مندا له که بو لای به ر زکراوه یه، وه ک مه شکه یه ک چو ن ده هه ژێ، ئاوا راده وه شا (له کاتی گیانه لادا بوو)، پیغه مبه ری خوا ﷺ چاوه کانی فرمی سکیان پیداهات، سه عد پێی گوت: ئه مه چییه ئه ی پیغه مبه ری خوا؟ فه رمووی: به زه ییه، خوا خستوو یه ته نێو دلێ به نده کانیه وه و، خواش ته نیا به زه یی به به نده به به زه ییه کانی دا دێته وه.

۳- {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: اشْتَكَيْ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ شَكْوَى لَهُ، فَأَتَاهُ النَّبِيُّ ﷺ يَعُودُهُ مَعَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، وَسَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ، وَجَدَهُ فِي غَاشِيَةِ أَهْلِهِ، فَقَالَ: «قَدْ قَضَى؟» قَالُوا: لَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَبَكَى النَّبِيُّ ﷺ، فَلَمَّا رَأَى الْقَوْمُ بُكَاءَ النَّبِيِّ ﷺ بَكَوْا، فَقَالَ: أَلَا تَسْمَعُونَ! إِنَّ اللَّهَ لَا يُعَذِّبُ بِدَمْعِ الْعَيْنِ، وَلَا بِحُزْنِ الْقَلْبِ، وَلَكِنْ يُعَذِّبُ بِهَذَا، وَأَشَارَ إِلَى لِسَانِهِ أَوْ يَرْحَمُ} (أخرجه مسلم: ۲۱۳۴، والبخاري: ۱۳۰۴).

واته: عه بدولای کوری عومه ر ﷺ ده گێڕێته وه، ده لی: سه عدی کوری عوباده نه خو ش که وت، پیغه مبه ری خواش ﷺ چوو بو لای و سه ردانی کرد، عه بدو رره حمانی کوری عه وف و سه عدی کوری ئه بی وه ققاص و عه بدولای کوری مه سه وود له خزمه تیدا بوون، کاتی که لی و ه ژوور که وت، که س و کاره که ی ده وریان دا بوو، فه رمووی: ته واو بووه؟ گوتیان: نه خێر ئه ی پیغه مبه ری خوا، پیغه مبه ری خواش ﷺ گریا، کاتی که خه لکه که گریان ی پیغه مبه ری خوا یان ﷺ بین ی، ئه وانیش گریان، ئه ویش فه رمووی: ئایا نابیستن! بێگومان خوا به هوی فرمی سکی چاو و په ژاره و خه می نێو دل هه سزا نادات، به لکو به هوی ئه مه وه سزا ده دات - ئاماژه ی کرد بو زمانی - یا خود به زه یی ده نوین ئی (ئه گه ر مرؤف به زمان قسه ی خراب بکات، سزای ده دات و، ئه گه ر قسه ی باش بکات، خوا به زه یی له گه لدا ده نوین ئی).

شەشەم: خۆراگریی و شین نهگیران:

لهو بارهوهش پینج دهقان دینین:

۱- {عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضی اللہ عنہ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ رَأَى امْرَأَةً تَبْكِي عَلَى صَبِيٍّ لَهَا، فَقَالَ لَهَا: اتَّقِي اللَّهَ وَاصْبِرِي، فَقَالَتْ: وَمَا تُبَالِي أَنْتَ بِمُصِيبَتِي! فَلَمَّا ذَهَبَ، قِيلَ لَهَا: إِنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ، فَأَخَذَهَا مِثْلُ الْمَوْتِ، فَأَتَتْ بَابَهُ فَلَمْ تَجِدْ عَلَيْهِ بَوَائِينَ، فَقَالَتْ: لَمْ أَعْرِفَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالَ: إِمَّا الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى { (أخرجه مسلم: ۲۱۳۷)

واته: ئەنەسی کۆری مالیک رضی اللہ عنہ دەلێ: پینجەمبەری خوا ﷺ بە لای ئافەرەتیکدا تێپەری بوو مندالێکی دەگریا (بوو کۆریکی گچکەیی)، ئەویش پێی فەرموو: پارێز لە خوا بکەو خۆت رابگرە، ئەویش پێیگوت: ئنجا توو چ باکی بەلایەکتە کە بەسەر مندا هاتو! کاتیک پینجەمبەری خوا ﷺ روویی، پێی گوترا: ئەو پینجەمبەری خوا ﷺ بوو، ئیدی حالەتیک بەسەردا هات وەک مردن، (واته: زۆر دلەنگ بوو)، هاته دەرگای پینجەمبەر ﷺ هیچ دەرگاوانی لەبەردەم دەرگاکیدا نەبینی، گوتی: ئەی پینجەمبەری خوا ﷺ! من تووم نەناسی، ئەویش فەرموو: خۆراگریی لە کاتی یەکەم تووش بووندا یە.

واته: سەرەتای بەلا کە بەسەرت دی، ئەو کاتە دەبێ خۆت رابگری، ئەگەرنا دوا یی وردە وردە فەرامۆشییت بوو دی.

۲- {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رضی اللہ عنہ أَنَّ حَفْصَةَ بَكَتْ عَلَى عُمَرَ، فَقَالَ: مَهْلًا يَا بُنَيَّةُ! أَلَمْ تَعْلَمِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: إِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ { (أخرجه مسلم: ۲۱۳۹، والنسائي: ۱۸۴۷).

واته: لە عەبدوللای کۆری عومەرەو رضی اللہ عنہ گێردراو تەو، کە حەفصە رضی اللہ عنہ بوو عومەر گریاو (کاتیک عومەری کۆری خەتتاب پێکراو. پێش مردنی بوو گریاو)، ئەویش گوتی: ئەی کچە کەیی خۆم! لەسەرەخۆبە، ئایا نازانی پینجەمبەری خوا ﷺ فەرموو یەتی: مردوو بە هۆی لەسەر گریانێ کە سوکارە کە یەو نازار دەدری؟!.

۳- هه ر لهو بارهوه ئەم ده قەش دینین: {قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: فَلَمَّا مَاتَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَقَالَتْ: رَحِمَ اللَّهُ عُمَرَ، وَاللَّهِ مَا حَدَّثَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِقَوْلٍ: إِنَّ اللَّهَ لَيُعَذِّبُ الْمُؤْمِنَ بَبْكَاءِ أَحَدٍ، وَلَكِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ لَيَزِيدُ الْكَافِرَ عَذَابًا بِبْكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ، وَقَالَتْ عَائِشَةُ: حَسْبُكُمْ الْقُرْآنُ: ﴿وَلَا نَزْرُ وَازِرَةٌ وَزَرَ أُخْرَى﴾ (١٦٤) {الأنعام} (أخرجه مسلم: ۲۱۴۷).

واته: ئیبنو عەبباس ر.ه ده لئ: کاتی عومەر ر.ه وه فاتی کرد، ئەوهم بو عایشە ر.ه باسکرد، ئەویش گوتی: خوا بەزەیی بێتەوه بە عومەر دا ر.ه، بە خوا پیغمبەری خوا ر.ه نەیفەر موو: بپر وادار ئەگەر کەسیک لەسەری گریا، بەهۆی ئەووه ئازار دەدری، بەلکو فەر مووی: خوا بو مروۆفی کافر سزا زیاد دەکات، بەهۆی کەس و کاری کە لەسەری دەگریەن، عایشە ر.ه گوتی: قورئانتان بەسە کە دەفەر مووی: ﴿وَلَا نَزْرُ وَازِرَةٌ وَزَرَ أُخْرَى﴾ (١٦٤) {الأنعام، واته: هیچ کەسیک گوناھی کەسی دیکە هەلناگری.

۴- هه ر لهو بارهوه ئەم ده قەش دینین: {ذُكِرَ عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَوْلُ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: الْمَيِّتُ يُعَذَّبُ بِبْكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ، فَقَالَتْ: رَحِمَ اللَّهُ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، سَمِعَ شَيْئًا فَلَمْ يَحْفَظْهُ، إِمَّا مَرَّتْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ جَنَازَةٌ يَهُودِيٍّ، وَهُمْ يَبْكُونَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: أَنْتُمْ تَبْكُونَ، وَإِنَّهُ لَيُعَذَّبُ} (أخرجه مسلم: ۲۱۵۰، والبخاري: ۳۱۷۸، وأبو داود: ۳۱۲۹، والنسائي: ۹۵۴).

واته: له لای عایشە ر.ه قسە ی عەبدوللای کوری عومەر ر.ه باسکرا کە ده لئ: مردوو بە هۆی ئەووه وە ی کەس و کاری لەسەری دەگریەن، سزا دەدری، ئەویش گوتی: خوا بەزەیی بێتەوه بە ئەبوو عەبدورپرە حماندا (واته: عەبدوللای کوری عومەر) دا شتیکی بیستوه بەلام چاکی لەبەر نەکردوه، پیغمبەری خوا ر.ه جەنازی جوولە کە یەکی بەلادا هات، لەسەری دەگریان، فەر مووی: ئیوه لەسەری دەگریین، ئەویش ئەوه سزا دەدری.

۵- هه ر لهو بارهوه ئەم ده قەش دینین: {عَنْ أَبِي مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: أَرْبَعٌ مِنْ أُمَّتِي مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ لَا يَرْكُوزُنَّ: الْفَخْرُ فِي الْأَحْسَابِ، وَالطَّعْنُ فِي الْأَنْسَابِ، وَالِإِسْتِسْقَاءُ بِ

النُّجُومِ، وَالنَّيَّاحَةِ، وَإِنَّ النَّائِحَةَ إِذَا لَمْ تَتُبْ قَبْلَ مَوْتِهَا، تَقَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَعَلَيْهَا سِرْبَالٌ مِنْ قَطِرَانٍ، وَدِرْعٌ مِنْ جَرَبٍ { (أخرجه: مسلم: ۲۱۵۷).

واته: ئەبوو مالیک رضی اللہ عنہ دەگێڕێتەو، کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووێت: چوار شت لە ئۆممەتە کەم دا لە نەریتی نەفامیین، وازیان لێ ناھێنن: شانازییکردن بە ھەسەبەو (من لە تۆ چاکترم ... ھتد)، تانەدان لە نەسەب و پەچەلەک و، داوای بارانکردن بەھۆی ئەستێرانەو، شین گێران، (فەرمووی: ئافرەتی شینگێر ئەگەر پێش مردنی تەو بە نەکات و نەگەرێتەو، لە رۆژی قیامەتدا ھەلدەستێژی کە پۆشاکیکی قەترانی لەبەرەو لەچکیکی گەریی لەسەرە، (واته: پێیان سزا دەدری).

زانایان زۆریان قسە لە بارەى ئەو دەقە: (إِنَّ الْمَيِّتَ لَيُعَذَّبُ بِكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ) کردو، بەلام پێم وایە باشتەین لێکدانەو بۆی ئەو یە کە بگوتری، مەبەست لە: (لَيُعَذَّبُ)، ناپەھەتی و ئازار چێژتنی مردوو کە یە، بەھۆی گریانى خزمەکانیەو، کە دەزانی گوناھکارو سزابارن.

ھەوتەم: شۆردنی مردوو:

{عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رضی اللہ عنہا قَالَتْ: تُوفِّيَتْ إِحْدَى بَنَاتِ النَّبِيِّ ﷺ فَخَرَجَ فَقَالَ: اغْسِلْنَهَا ثَلَاثًا أَوْ خَمْسًا أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ، إِنْ رَأَيْتُ، مَاءً وَسَدْرٍ، وَاجْعَلْنَ فِي الْآخِرَةِ كَافُورًا، أَوْ شَيْئًا مِنْ كَافُورٍ، فَإِذَا فَرَعْتُنَّ فَادْنِي، قَالَتْ: فَلَمَّا فَرَعْنَا، أَذْنَاهُ، فَأَلْقَى إِلَيْنَا حِفْوَهُ، فَقَالَ: أَشْعِرْنَهَا إِيَّاهُ { (أخرجه مسلم: ۲۱۶۵، والبخاري: ۱۲۶۰، وأبو داود: ۳۱۴۶، والنسائي: ۱۸۹۲، وابن ماجه: ۱۴۵۹).

واته: ئۆممۆ عەتییە رضی اللہ عنہا دەلێ: کچیکی پێغەمبەر ﷺ وەفاتی کرد، ھاتەدەر و فەرمووی: سێ جارێن بێشۆن، یان پێنج جار، یان زیاتر لەو ھەش، ئەگەر بە چاکتان زانی، بە ئاو و سیدر بێشۆن، (سیدر: جوړه گیایەکی بۆنخۆشە) و، جاری کۆتاییان با کافووریشی تێدابێ و، ھەر کاتیکی تەواو بوون ئاگادارم

بکه نه وه، کاتیک ته و او بووین ناگادارمان کرده وه، نه ویش پوښاکي خوار پشیتندی (بیجامه که ی) خو ی بو ه لداين (ویداين)، فهرمووی: با ئه مه له لای پیستی ه وه بی، واته: له ژیر کفنه که ی ه وه له سهر پیستی ئه م پوښاکه ی به سهر دا بده ن. که واته: مردوو سی جار، پینج جار، هه وت جار، ده شورری و گرنګ ئه وه یه به شیوه ی تاګ بشورری.

هه شتەم: کفن کردنی مردوو:

له و باره وه ش دوو ده ق دینین:

۱- {عَنْ خَبَابِ بْنِ الْأَرْتِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: هَاجَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي سَبِيلِ اللَّهِ نَبْتَغِي وَجَهَ اللَّهِ، فَوَجَبَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ، فَمِمَّا مَنَ مَضَى لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا، مِنْهُمْ مُصْعَبُ بْنُ عَمِيرٍ، قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ فَلَمْ يُوَجَدْ لَهُ شَيْءٌ يَكْفُنْ فِيهِ إِلَّا مِرَّةً، فَكُنَّا إِذَا وَضَعْنَاهَا عَلَى رَأْسِهِ خَرَجَتْ رِجْلَاهُ، وَإِذَا وَضَعْنَاهَا عَلَى رِجْلَيْهِ خَرَجَ رَأْسُهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «صَعَوْهَا مِمَّا يَلِي رَأْسَهُ، وَاجْعَلُوا عَلَى رِجْلَيْهِ الْإِذْخِرَ»، وَمِمَّا مَنَ آيَنْعَتْ لَهُ مَرَّتُهُ فَهُوَ يَهْدِيهَا { (أَخْرَجَهُ مُسْلِم: ۲۱۷۴، وَالبخاري: ۶۴۴۸، وَأَبُو دَاوُد: ۲۸۷۶، وَالتِّرْمِذِي: ۳۸۵۳، وَالنَّسَائِي: ۱۹۰۲).

واته: خه بیابی کوری ئه رته ﷺ ده لی: ئیمه کوچمان کرد له خزمه ت پیغمبه ری خوا ﷺ و له پیناوی خوا دا، مه به ستمان ره زامه ندیی خوا بوو، ئنجا پاداشتمان له سهر خوا پیویست بوو، هه مانه تپه ری و هیچ له پاداشته که ی نه خوارد له دنیا (له دنیا دا هیچی نه بینی)، له وانه: موضعه بی کوری عومه ی، که له جه نگی ئو حوددا کوژرا، هیچ شتیک نه بوو پی کفن بکه ی، مه گهر پوښاکیک {مِرَّةً} جوړه پوښاکیکه {ته گهر له لای سهریمان دانابایه، لاقی ده رده که و تن و، ته گهر له لای لاقه کانیمان دانابایه، سهری ده رده که و ت، پیغمبه ری خوا ﷺ فهرمووی: لای سهری داپوښن و لای لاقیشی گیای (الْإِذْخِرَ) ی بخه نه سهر، خه بیاب ده لی: هه شمانه میوه که ی بو ی پیگه یوه و ئیستا ده یچنی، (واته: له دنیا شدا لی به هره مه نه د بووه).

۲- {وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِذَا كَفَنَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ، فَلْيُحَسِّنْ كَفَنَهُ} (أخرجه مسلم: ۲۱۸۲، وأبو داود: ۳۱۴۸، والنسائي: ۲۰۱۳).

واته: پیغمبەر ﷺ فرمویەتی: هەر کات یەکیکتان براهە کە ی خۆی کفن کرد، با کفنیکی باشی بکات، بە ریکی کفنی بکات.

نۆیەم: داپۆشیننی مردوو:

سوننەتە کە سێک کە دەکەوێتە حالەتی مەرگ و مردنەو دەسیڤری، داپۆشری: {عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: سَجَّيَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ مَاتَ بِثَوْبٍ حَبْرَةٍ} (أخرجه مسلم: ۲۱۸۰، البخاري: ۵۸۱۴، وأبو داود: ۳۱۲۰).

واته: عایشە دایکی برواداران ر.ه. گوتویەتی: کاتی ک پیغمبەر ﷺ کوچی دوایی کردو، بە بەرگیکی (حَبْرَة) (جۆرە بەرگی کە) داپۆشراو، (پەشتەمالیک، پۆشاکتیکیان بەسەر دەم و چاوی داداوه).

دەیهەم: بەخیرایی بردنی مردوو بو گۆرستان:

{عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَسْرِعُوا بِالْجَنَازَةِ، فَإِنْ تَكَ صَالِحَةً فَخَيْرٌ تَقْدُمُونَهَا، وَإِنْ تَكَ سَوَى ذَلِكَ، فَشَرٌّ تَضَعُونَهُ عَنْ رِقَابِكُمْ} (أخرجه مسلم: ۲۱۸۳، البخاري: ۱۳۱۵، وأبو داود: ۳۱۸۱، والترمذي: ۱۰۱۵، والنسائي: ۱۰۹۹).

واته: ئەبوو هورەیرە ر.ه. دەلی: پیغمبەری خوا ﷺ فرمویەتی: بە خیرایی تەرم بە خاک بسیڤرن، ئەگەر چاک بێ (ئەو جەنازیە کە سێکی باش بووبی)، بەرەو لای خێرو چاکە دەیبەن و، ئەگەر جگە لەوەش بێ، خراپە یە کە زوو لەسەر ملی خۆتانێ لادەبن.

یازدهیهـم: نوژی سەر مردوو و ناشتنی مردوو:

لهو بارهـشهـوه چوار دهـقان دینین:

۱- {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: مَنْ شَهِدَ الْجَنَازَةَ حَتَّى يُصَلَّى عَلَيْهَا، فَلَهُ قِيرَاطٌ، وَمَنْ شَهِدَهَا حَتَّى تُدْفَنَ، فَلَهُ قِيرَاطَانِ، قِيلَ: وَمَا الْقِيرَاطَانِ؟ قَالَ: مِثْلُ الْجَبَلَيْنِ الْعَظِيمَيْنِ} (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۲۱۸۶، وَابْنُ خَرَّازٍ: ۱۳۲۵، وَالنَّسَائِيُّ: ۱۹۹۴).

واته: ئەبوو ھورەیرە رضی اللہ عنہ گێڕاویەتەووە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ھەر کەسێک ئامادەى جەنازە بوو، ھەتا نوژی لەسەر دەکری، قیراتیەک پاداشتی ھەیەو، ھەر کەسێک ئامادەى بوو تاكو بە خاک دەسپێردری، دوو قیراتی ھەن، گوێرا: دوو قیراتەکان چین؟ فەرمووی: (پاداشتن) بە ئەندازەى دوو چیاى مەزن.

۲- {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ خَرَجَ مَعَ جَنَازَةٍ مِنْ بَيْتِهَا، وَصَلَّى عَلَيْهَا، ثُمَّ تَبِعَهَا حَتَّى تُدْفَنَ، كَانَ لَهُ قِيرَاطَانِ مِنْ أَجْرِ، كُلِّ قِيرَاطٍ مِثْلُ أُحُدٍ، وَمَنْ صَلَّى عَلَيْهَا، ثُمَّ رَجَعَ، كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ أُحُدٍ} (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۲۱۹۲، وَأَبُو دَاوُدَ: ۱۳۲۵).

واته: ئەبوو ھورەیرە رضی اللہ عنہ گویى لە پێغەمبەری خوا ﷺ بوو، فەرموویەتی: ھەر کەسێک لەگەڵ جەنازەى ئەوێ بچیتە دەری و، شوینی بکەوێ، تاكو نوژی لەسەر دەکات، دواى شوینی بکەوێ، تاكو دەشاردرێتەووە بە خاک دەسپێردری، دوو قیرات پاداشتی ھەن، ھەر کام لەو قیراتانە ھێندەى چیاى ئوحودن و، ھەر کەسێک نوژی لەسەر بکات و بگەرێتەووە، بە ئەندازەى چیاى ئوحود، پاداشتی ھەیە.

کەواته: ئەگەر ئینسان بۆى بکری، لەگەڵ مردوودا بچیت بۆ سەر گۆرستان، بۆ بە خاک سپاردنی، جگە لەوێ نوژیشى لەسەر کردووە، مانای وایە پاداشتەکەى زۆر زیاترو گەورەترە.

۳- {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَا مِنْ مَيِّتٍ يُصَلِّيَ عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، يَبْلُغُونَ أَنْ يَكُونُوا مَائَةً، فَيُشْفَعُونَ لَهُ، إِلَّا شَفَعُوا فِيهِ} (أخرجه مسلم: ۲۱۹۵، والترمذي: ۱۰۲۹، والنسائي: ۱۹۹۱).

واته: دايکمان عائشه رضى الله عنها له پيغهمبهروهه ﷺ گيراويهتهوه، فهرموويهتى: هيچ مردويهك نامرى، كۆمهليک له مسولمانان بگه نه سهد (۱۰۰) كهس نويژى لهسهر بکهن، تکای بو بکهن، مهگهر دهکرىن به تکاكارى، واته: تکای نهوان لهبارهى نهو كهسهوهى تکای بو دهکهن، وهردهگيرى و خوا لى خوش دهبى.

۴- {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: مَا مِنْ رَجُلٍ مُسْلِمٍ يَمُوتُ، فَيَقُومُ عَلَى جَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلًا، لَا يُشْرِكُونَ بِاللَّهِ شَيْئًا، إِلَّا شَفَعَهُمُ اللَّهُ فِيهِ} (أخرجه مسلم: ۲۱۹۶، وأبو داود: ۳۱۷۰، وابن ماجه: ۱۴۴۹)

واته: ئىبنو عبباس رضى الله عنهما دهلى: گويم له پيغهمبهرى خوا ﷺ بوو، دهيفهرموو: هيچ پياويكى مسولمان نيه كه دهمرى، چل پياو لهسهر جهنازهكهى بوهستن، هاوبهش بو خوا دانهنين، مهگهر خوا دهيانكاته تکاكار بوى.

واته: تکای نهوان لهبارهى نهو كهسهوه قبول دهفهرموى و لى دهبوورى.

دوازدەيهەم: نهو مردووهى ستايش ياخود زهم دهکرى لهلايهن خهلهكهوه:

لهو بارهشهوه دوو دهقان ديين:

۱- {عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَرَّ بِجَنَازَةٍ فَأَثْنَى عَلَيْهَا خَيْرًا، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: وَجَبَتْ وَجَبَتْ وَجَبَتْ، وَمَرَّ بِجَنَازَةٍ فَأَثْنَى عَلَيْهَا شَرًّا، فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ: وَجَبَتْ وَجَبَتْ وَجَبَتْ، فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: فِدَى لَكَ أَبِي وَأُمِّي، مَرَّ بِجَنَازَةٍ فَأَثْنَى عَلَيْهَا خَيْرًا فَقُلْتُ: وَجَبَتْ وَجَبَتْ وَجَبَتْ، وَمَرَّ بِجَنَازَةٍ فَأَثْنَى عَلَيْهَا شَرًّا فَقُلْتُ: وَجَبَتْ وَجَبَتْ وَجَبَتْ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنْ أَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِ خَيْرًا، وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ، وَمَنْ أَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِ شَرًّا وَجَبَتْ لَهُ النَّارُ، أَنْتُمْ شُهَدَاءُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ، أَنْتُمْ شُهَدَاءُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ، أَنْتُمْ شُهَدَاءُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ} (أخرجه مسلم: ۲۱۹۷، والنسائي: ۱۹۳۱).

واته: نه نه سی کوری مالیک ﷺ ده گیر یته وه، ده لی: جه نازه یه ک یتپه رینرا به لای پیغه مبهردا ﷺ و (هاوه لانیس له وی بوون)، باسی چاکه کاری پیغه مبهری خوا ﷺ سی جارن فهرمووی: پیویست بوو، پیویست بوو، پیویست بوو، دوایی جه نازه یه کی دیکه یتپه رینرا، خه لک به خراپ باسی کرد، پیغه مبه ریش ﷺ فهرمووی: پیویست بوو، پیویست بوو، پیویست بوو، عومهر ﷺ گوتی: باب و دایکم به قوربانت بن، جه نازه یه ک یتپه رینرا، به چاکه باسی کرا، سی جارن فهرمووت: پیویست بوو، پیویست بوو، پیویست بوو، جه نازه یه کیش یتپه رینرا، به خراپه باسی کرا، سی جارن فهرمووت: پیویست بوو، پیویست بوو، پیویست بوو، پیویست بوو، پیویست بوو؟ پیغه مبهری خوا ﷺ فهرمووی: ههر که سیک له ئیوه به چاکه باسی بکهن، (ستایش و مه دحی بکهن)، به هشت بوی پیویست ده بی و، ههر که سیک ئیوه به خراپه باسی بکهن، ناگر بوی پیویست ده بی، ئیوه شایه ده کانی خوان له سهر زهوی، ئیوه شایه ده کانی خوان له سهر زهوی.

۲- {عَنْ أَبِي قَتَادَةَ بْنِ رَبِيعٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يُحَدِّثُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَرَّ عَلَيْهِ بِجَنَازَةٍ، فَقَالَ: مُسْتَرِيحٌ، وَمُسْتَرَاخٌ مِنْهُ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْمُسْتَرِيحُ وَالْمُسْتَرَاخُ مِنْهُ؟ قَالَ: الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ يَسْتَرِيحُ مِنَ الدُّنْيَا وَأَذَاهَا إِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ، وَالْعَبْدُ الْفَاجِرُ يَسْتَرِيحُ مِنْهُ الْعِبَادُ وَالْبِلَادُ وَالشَّجَرُ وَالْدَّوَابُّ} (أخرجه مسلم: ۲۱۹۹، والبخاري: ۶۵۱۳، والنسائي: ۱۹۳۰).

واته: نه بوو قه تاده ی کوری ربیعی ﷺ، باسی کردوه که پیغه مبهری خوا ﷺ جه نازه یه کی به لادا یتپه ریوه، فهرمووی به تی: ئاسووده یه و، خه لکیش له دهستی ئاسووده ن، گوتیان: نه ی پیغه مبهری خوا ﷺ! ئاسووده و خه لک له دهست ئاسووده بوو، چیه؟ فهرمووی: بهنده ی برودار که دهمری له ناره حه تی دنیا ئاسووده ده بی و، بهنده ی تاوانباریش که دهمری، بهنده کان و ولات و دارو درهخت و ئازه لان له دهستی رزگاریان ده بی و ئاسووده ده بن.

سۆز دەیه م: نوێژی مردوو:

{عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَعَى لِلنَّاسِ النَّجَاشِيَّ فِي الْيَوْمِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ، فَخَرَجَ بِهِمْ إِلَى الْمُصَلَّى، وَكَبَّرَ أَرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ} (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۲۲۰۱، وَالبخاري: ۱۳۳۳، وَأَبُو دَاوُدَ: ۳۲۰۴، وَالنسائي: ۱۹۷۹).

واته: ئەبوو ھورەیرە ر.ھ. دەلی: پیڤەمبەری خوا ﷺ باسی مردنی نه جاشیی کرد لهو پۆژەدا که تێیدا مرد، ئیدی خەلکی بڕدە نوێژگەو، چوار (الله اکبر)ی کردن له نوێژی مردوودا.

وردە کارییه کانی نوێژی مردوو له کتێبه شه رعییه کاندای هاتوون:

- ۱- دواي (الله اکبر)ی یه کهم سوورەتی فاتیحە دە خوێنێ.
- ۲- دواي (الله اکبر)ی دووهم سه لوات له سه ر پیڤەمبەری خوا ﷺ دەدری.
- ۳- دواي هی سییه م دووعا بۆ مردوو ه که ده کری.
- ۴- دواي چواره میش دووعا به گشتیی و بۆ مردوو ه که ش ده کری.

چوارده یه م: نوێژ له سه ر گۆر:

ئایا دروسته نوێژ له سه ر گۆر بکری؟

لهو باره وه ش دوو ده قان دینین:

- ۱- {عَنِ الشَّعْبِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ صَلَّى عَلَى قَبْرِ بَعْدَمَا دُفِنَ، فَكَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعًا} (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۲۲۰۸، وَالبخاري: ۱۳۴۰، وَأَبُو دَاوُدَ: ۳۱۹۶، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۱۰۷۳، وَالنسائي: ۲۰۲۳، وَابْنُ مَاجَةَ: ۱۵۳۰).

واته: له شه عیبیه وه هاتوه، که پیڤەمبەری خوا ﷺ نوێژی له سه ر گۆرێک کردوه، دواي ئەوه ی (خاوه نه که ی تێیدا) شێدر او وه ته وه، چوار (الله اکبر)ی له سه ر کردوون (و نوێژە که ی له سه ر کردوه).

۲- {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه أَنَّ امْرَأَةً سَوْدَاءَ، كَانَتْ تَقُمُّ الْمَسْجِدَ «أَوْ شَابًا»، فَقَفَدَهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَسَأَلَ عَنْهَا «أَوْ عَنْهُ» فَقَالُوا: مَاتَ، قَالَ: «أَفَلَا كُنْتُمْ آذَنْتُمُونِي؟» قَالَ: فَكَأَنَّهُمْ صَغَرُوا أَمْرَهَا «أَوْ أَمْرَهُ» فَقَالَ: «دُلُّونِي عَلَى قَبْرِهِ»، فَدَلُّوهُ، فَصَلَّى عَلَيْهَا، ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ هَذِهِ الْقُبُورَ مَمْلُوءَةٌ ظُلْمَةً عَلَى أَهْلِهَا، وَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُتَوَرَّهَا لَهُمْ بِصَلَاتِي عَلَيْهِمْ» { (أخرجه مسلم: ۲۲۱۲، والبخاري: ۱۳۳۷، وأبو داود: ۳۲۰۳، وابن ماجه: ۱۵۲۷).

واته: ئەبوو ھورەیرە رضي الله عنه دەلی: ئافرەتیکى رەش کە مزگەوتى خاوین دەکردهو، یان «گەنجیکى رەش» وەفاتى کرد، پیغەمبەرى خوا ﷺ نەیبینی، لەبارەیهو پرسی (لەبارەى ئافرەتە کە یان گەنجە کە)، گوتیان: مردوو، فەرمووی: بۆچی ئاگادارتان نەدە کردمەو؟ دەلی: وەك لەو بە بچووکتیان زانیی کە بە پیغەمبەرى خوا ﷺ ئاگادار بکەنەو! فەرمووی: گۆرە کەیم پیشان بدەن، پیشانیان داو نوێژى لەسەر کرد، فەرمووی: ئەم گۆرانی پەرن لە تاریکی لەسەر ئەوانەى تێیان دان، خواى زالى پایەداریش پووناکیان دەکاتەو بۆیان بەھۆی پارانەو نوێژى منەو.

پازدەیهەم: ھەلسان بۆ جەنازە:

{عَنْ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ الْعَدَوِيِّ رضي الله عنه، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: إِذَا رَأَيْتُمُ الْجَنَازَةَ فَقُومُوا حَتَّى تُخَلِّفَكُمُ أَوْ تُوَضَّعَ} (أخرجه مسلم: ۲۲۱۴، والبخاري: ۱۳۰۸، وأبو داود: ۳۱۷۲، والترمذي: ۲۰۴۲، والنسائي: ۱۹۱۵، وابن ماجه: ۱۵۴۲).

واته: عامیری کوری رەبیعی عەدەویی رضي الله عنه دەلی: پیغەمبەرى خوا ﷺ فەرموویەتی: ھەر کاتیک جەنازەتان بینی لەبەرى ھەلسن، تاکو لێتان تێدەپەری، یاخود دادەنری.

شازدەيەم: پارانەوہ بو مردوو لە نوێژدا:

{عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ رضي الله عنه قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَصَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ، يَقُولُ: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ، وَارْحَمْهُ، وَاعْفُ عَنْهُ، وَعَافِهِ، وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ، وَوَسِّعْ مُدْخَلَهُ، وَاعْسِلْهُ مِاءٍ وَثُلُجٍ وَبَرَدٍ، وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُنْقَى الثُّوبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ، وَأَهْلًا خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ، وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ، وَقِهِ فِتْنَةَ الْقَبْرِ وَعَذَابَ النَّارِ»، قَالَ عَوْفٌ: فَتَمَنَّيْتُ أَنْ لَوْ كُنْتُ أَنَا الْمَيِّتَ، لِدَعَاءِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَلَى ذَلِكَ الْمَيِّتِ { (أخرجه مسلم: ۲۲۲۹، والترمذي: ۲۰۲۵، والنسائي: ۱۹۸۳)

واتە: عەووفی کوری مالیک رضي الله عنه دەلی: پیغەمبەری خوا ﷺ نوێژی لەسەر جەنازەیک کرد (لە نوێژەکیدە)، دەیفەرموو: ئەی خوا! لێ ببوووە بەزەبیت پێدابی، سەلامەتی بکەو چاوپۆشی لێ بکە، پێز لە هاتنی بگرە وەک میوان، شوێنەکە ی بو فراوان بکە، بە ئاوو بەفرو تەرزە بێشو، پاک بکەو لە گوناھان وەک چۆن پۆشاک سێ پاک دەکریتەو لە چلک، مەنزڵگایەکی بو قەرەبوو بکەو، باشتەر لە مەنزڵگای خۆی لە دنیاو، کەس و کاریک باشتەر لە کەس و کارەکە ی و، هاوسەرێک باشتەر لە هاوسەرەکە ی، بێخە بەهەشتەو لە بەلای گۆرو سزای ناگر بپاریزە، عەووف دەلی: خۆزگەم خواست من ئەو مردوو بووما، بە هۆی پارانەوہی پیغەمبەری خواوہ بو ئەو مردوو.

حەفدەيەم: ئایا لە کاتی نوێژی مردوودا، ئیمام لە کوی دەوستی؟

{عَنْ سَمُرَةَ رضي الله عنه قَالَ: صَلَّيْتُ وَرَاءَ النَّبِيِّ ﷺ عَلَى امْرَأَةٍ مَاتَتْ فِي نَفْسِهَا، فَقَامَ وَسَطَهَا { (أخرجه مسلم: ۲۲۳۱، والبخاري: ۱۳۳۲، وأبو داود: ۳۱۹۵، والترمذي: ۱۰۳۵، والنسائي: ۱۹۷۸، وابن ماجه: ۱۴۰۳).

واتە: سەمورە رضي الله عنه دەلی: لە پشت پیغەمبەری خواوہ ﷺ وەستام، نوێژی

له سهر ئافره تێك كرد به زه‌یستانی مردبوو له سهر مندال، پێغه‌مبهر ﷺ له لای نیوه‌راستی وه‌ستا.

به‌لام بو‌ پیاوان له لای سه‌ریه‌وه ده‌وه‌ستی.

هه‌ژده‌یه‌م: رێگری کردن له گه‌چکاری و بینا دروست کردن له‌سه‌ر گۆر:

{عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يُجَصَّصَ الْقَبْرُ، وَأَنْ يُقَعَّدَ عَلَيْهِ، وَأَنْ يُنْثَى عَلَيْهِ} (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۲۲۴۲، وَأَبُو دَاوُدَ: ۳۲۲۵، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۱۰۵۲، وَالنَّسَائِيُّ: ۲۰۲۷، وَابْنُ مَاجَهَ: ۲۵۶۳).

واته: جابیر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ده‌لی: پێغه‌مبهری خوا ﷺ رێگری کردوه که گۆر گه‌چکاری بکری، یاخود له‌سه‌ری دابنیشتیتری، یاخود بینای له‌سه‌ر بکری.

نۆزده‌یه‌م: دانیشتن له‌سه‌ر گۆر:

له‌و باره‌وه‌ش دوو ده‌قان دینین:

۱- {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَأَنْ يَجْلِسَ أَحَدُكُمْ عَلَى جَمْرَةٍ فَتَحْرِقَ ثِيَابَهُ، فَتَخْلُصَ إِلَى جِلْدِهِ؛ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَجْلِسَ عَلَى قَبْرِ} (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۲۲۴۵).

واته: پێغه‌مبهری خوا ﷺ فه‌رموویه‌تی: ئه‌گه‌ر یه‌کیکتان له‌سه‌ر پشوکه‌یه‌ك دابنیشی، پۆشاکه‌کی بسووتینی، دوایی پێسته‌که‌شی بسووتینی، باشته‌ر بو‌ی له‌وه‌ی له‌سه‌ر گۆرێك دابنیشی.

۲- {عَنْ أَبِي مَرْثَدٍ الْعَنَوِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: لَا تُصَلُّوا إِلَى الْقُبُورِ، وَلَا تَجْلِسُوا عَلَيْهَا} (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۲۲۴۸).

واته: ئه‌بوو مه‌رسه‌دی غه‌نه‌ویی ﷺ ده‌لی: گویم له‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بوو، ده‌یفه‌رموو: نوێژ به‌ره‌و گوێ مه‌که‌ن و، له‌سه‌ریشیان دامه‌نیشن.

بیسته‌م: نوێژ له‌سه‌ر جه‌نازه له‌ مزگه‌وت:

{عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَمَرَتْ أَنْ يَمْرَ، بِجَنَازَةِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ فِي الْمَسْجِدِ، فَتُصَلَّى عَلَيْهِ، فَأَتَكَرَ النَّاسُ ذَلِكَ عَلَيْهَا، فَقَالَتْ، مَا أَسْرَعَ مَا نَسِيَ النَّاسُ، مَا صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى سَهْلِ ابْنِ الْبَيْضَاءِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ} (أخرجه مسلم: ۲۲۴۹، والترمذي: ۱۰۳۳، والنسائي: ۱۹۶۷).

واته: عه‌بدوڵڵای کوپی زوبه‌یر ده‌لی: عایشه ﷺ فه‌رمانی کرد جه‌نازه‌ی سه‌عه‌دی کوپی ته‌بی وه‌ققاص به‌ لايدا تیبه‌په‌رێنری به‌ مزگه‌وت دا، (چونکه‌ ته‌و ماله‌که‌ی به‌سه‌ر مزگه‌وته‌وه‌ بوون)، بو ته‌وه‌ی نوێژی له‌سه‌ر بکات، خه‌لك نکوولیيان لیکرد، ته‌ویش گوتی: خه‌لك چه‌ند زوو شتی له‌ بیر ده‌چیته‌وه‌، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌سه‌ر سه‌وه‌یلی کوپی به‌یزا له‌ مزگه‌وت نوێژی کرد.

بیست و یه‌که‌م: چوونه‌ سه‌ر گوێستان:

له‌و باره‌وه‌ش سی ده‌قان دینین:

۱- {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كُلَّمَا كَانَ لَيْلَتَهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَخْرُجُ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ إِلَى الْبَقِيعِ، فَيَقُولُ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ، وَأَتَاكُمْ مَا تُوْعَدُونَ، غَدَاً مُؤْجَلُونَ، وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأَهْلِ بَقِيعِ الْعَرَقَدِ} (أخرجه مسلم: ۲۲۵۲، والنسائي: ۲۰۳۸).

واته: دایکه‌مان عایشه ﷺ، ده‌لی: هه‌ر کاتیک پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نۆره‌ شه‌وی منی بووایه‌، له‌ کو‌تایی شه‌ودا ده‌چوو بو (گوێستانی) به‌قیع و ده‌یفه‌رموو: سه‌لامتان لیبی مه‌نزلگای کو‌مه‌لی بپرواداران، ته‌وه‌ی به‌لێنتان پیدراوه‌ بو‌تان هات، ئیمه‌ش بو به‌یانیی دواخراوین، ئیمه‌ش هه‌ر کاتیک خوا بیه‌وی پیتان ده‌گه‌ین، خوایه‌! له‌ دانێشتوانی به‌قیعی غه‌رقه‌د ببوووه‌.

۲- {عَنْ بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ، فَرُزُّوْهَا فَإِنَّهَا تَذَكَّرُكُمْ الْآخِرَةَ» (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۲۲۵۷، وَأَبُو دَاوُدَ: ۳۶۹۸، وَالنَّسَائِيُّ: ۲۶۶۹).

واته: بۆره ییده ﷺ گوئی: پیغهمبه ری خوا ﷺ (که سه ره تا نه هی لی کردوون سهردانی گوڤستان بکه ن و دوایی فه رمانی پی کردوون سهردان بکه ن)، فه رمووی: سهردان کردنی گوڤستانم لی قه ده غه کردبوون، ئیستا سهردان بکه ن، (دواروژتان ده خاته وه بیر، یا خود: (مردنتان ده خاته وه بیر).

۳- به لام به نسبت ئافره تانه وه، پیغهمبه ری خوا ﷺ پی باش نه بووه ئافره تان به دوای جه نازه دا بچن، چونکه ئوممو عه تییه ﷺ، ده لی: {نَهَيْتَا عَنْ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ، وَلَمْ يُعَزَمْ عَلَيْنَا} (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۲۲۶۴، وَابْنُ مَاجَهَ: ۵۷۷).

واته: ریگه مان لیگه را شوین جه نازان بکه وین، به لام به جه ختکردنه وه ری مان لی نه گیرا.

واته: پیغهمبه ری خوا ﷺ فه رموویه تی: به دوای جه نازه دا مه چن، به لام زۆر به جه ختکردنه وه وای نه فه رمووه، بیگومان شوین جه نازه که وتن و سهردانی گوڤستانیش له یه ک جیان و حوکمیان جیاوازه.

ئهمه کورته باسیک بوو له باره ی مامه له کردنه وه له گه ل جه نازه و مردوو اندا، هیوادارم توانییمان له قه ده ر ئه و کاته که مه ی ئه و هه موو فه رمایشتانه مان تیدا هینان، له کاتی وه رگیړاندا مافی فه رمووده کا همان دابی.

لیزه ش کو تایی به ته فسیری سووره تی (التکاثُر) دینین.

تہ فیسیری سوورہتی

العَصْرِ

ده ستپیک

به پړزان!

نهمړو که (۲۴) ی (ذی الحجة) ی (سالی ۱۴۴۱) ی کوچییه، به رانبهر (۲۰۲۰/۸/۱۴) ی زاینی، له شاری ههولیر، خوا پشتیوان بی ده ست ده کین، به ته فسیرکردنی سوږه تی (العَصْرِ)، سهره تا وهك عاده تی خو مان، پیناسه و نیوه پړوکی نهم سوږه ته موباره که له ههوت پرگه دا ده خهینه پروو:

پیناسه ی سوږه تی (العصر) و بابه ته کانی

یه که م: ناوی نهم سوږه ته:

نهم سوږه ته موباره که ته نیا به ناوه کانی: (سُورَةُ الْعَصْرِ) و (سُورَةُ وَالْعَصْرِ) ناسراوه.

دووه م: شوی نی دابه زینی:

زوربه ی ههره زوری زانایان نهم سوږه ته یان به مه ککه یی داناوه، هه ندیکیشیان وهك: قه تاده و، مواهید و، موقتیل، که سی له زانایانی جیلی شوینکه وتووان دوا ی هاوه لائن، (تابعین)، به مه دینه ییان داناوه، به لام مه ککه یی بوونی ناشکرایه و، له و باره شه وه نهم ده قه دینین: (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ وَالْعَصْرِ بِمَكَّةَ) (ذکره السيوطي في «الدر المنثور»: ج ۸، ص ۶۲۱، وَنَسَبَهُ لِابْنِ مَرْدَوَيْهِ، الْإِسْتِيعَابُ فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ: ج ۳، ص ۵۵۵).

واتە: عەبدوڵای کۆری عەباس خوا لێیان پازی بۆ گوتوو یەتی: سوورەتی (والعصر) لەمە کە دابەزیووە.

سێیهەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزیندا:

لە موصحف دا، ئەم سوورەتە موبارەکە ژمارە کە ی سەدو س (۱۰۳) یەو، لە دابەزیندا ژمارە کە ی سێزده (۱۳) یە، پێش سوورەتی (العادیات) و، دوایی سوورەتی (الإنشراح)، دابەزیووە، هەلبەتە ئەوانەش کە گوتوو یانە: مەدینە ییە، ژمارە کە یان زیاتر داناووە.

چوارەم: ژمارە ی ئایە تەکانی:

ئەم سوورەتە موبارە کە بە یە کدەنگیی زانیان، ژمارە ی ئایە تەکانی سێیه، کە کورتترین سوورەتە لە پرووی ژمارە ی ئایە تەکانەو، ئەم سوورەتە و هەردوو سوورەتی (الکوثر) و (النصر)، یە ک ی س ئایە ت س ئایە تن.

پێنجەم: نۆهەرۆکی:

ئەم سوورەتە موبارە کە خوا ﷻ سوێند دەخوات بە (عَصْر)، کە زۆربە ی زانیان دەلێن: مەبەست پێی پۆژگارە بە گشتیی، لە سەر ئەو ی مەروڤە کان زیانبارن بە گشتیی، بێجگە لەوانە ی ئەو چوار سسیفە تە یان تێدان: ئیمان و، کرداری باش و یە کدی پاسپاردن بە هەق و، یە کدی پاسپاردن بە خۆپاگری.

شەشەم: تاییە تەندییەکانی:

پێم وایە ئەم سوورەتە ئەو س ئایە تەندییە هەن:

(۱) - خوا بِسْمِ اللَّهِ سوئندی خواردوه به (عَصْر)، ته نیا له م سوورته دا وشه ی (عَصْر) به مانای کات هاتوه.

(۲) - خوی بهرز له م سوورته دا زیانباری ټیټکرای مروځانی راگه یاندوه، بیجگه له که سائیک که پروادارو، کردار باش و، یه کدی راسپین به هه ق و، به خوږاگری، ته نیا له م سوورته شدا به م شیوه یه هاتوه.

(۳) - پیکهاتی له که مترین ژماره ی نایه ته کان، که سی نایه تن، وپرای هه ردووک سوورته ی: (الکوثر) و (النصر) یش.

حه وته م: دابه شکردنی نایه ته کانی ئەم سوورته:

ئەم سوورته موباره که سی نایه تییه، ده که ین به یه ک ده رس.



❖ دەرسى ئەم سوورەتە ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە ھەرسی ئایەتی سوورەتی (عَصْرٍ) پێکدێ، خوا ﷻ لە سەرەتای ئەم سوورەتە موبارەکەدا، سویند دەخوات بە (عَصْرٍ)، کە دەگونجی بە چەند واتایەك بێ، بەلام زۆربەی زانیان دەلین: (عَصْرٍ) بە مانای پوژگەر بە گشتی، دەشگونجی بە مانای پوژگاریکی تایبەت بێ، واتە: پوژگاری پیغمبەری کووتایی موحەممەد ﷺ، یاخود ئەو کاتە نوێژی ئیوارە (عصر)ی تیدا دەکری، بەلام زیاتر واییدەچێ مەبەست پێی پوژگاربێ بە گشتی، خوا سویند دەخوات بە عەسر لەسەر ئەوێ مرووف زیانبەرە، ئەلیف و لامی سەر (الْإِنْسَان) یش بو ناساندنە، ناساندنە کەش بو جینسە، واتە: تیکرای مرووفان زیانبەرن، لە زیانباریدا نغرو بوون، دوایی کەسانیک هەلداویری لەو حوکمەو، جیاان دەکاتەو، کە چوار سیفەتیان تیدان: ﴿إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّصَوْا بِالصَّبْرِ ۝۲﴾، ھەموو مرووفەکان لە زیانباریدان، بێجگە لەو کەسانە: پروایان ھیناوەو، کردەو بەشەکان ئەنجام دەدەن و، یەکدی رادەسپێرن بە ھەق (شوینکەوتنی ھەق و گرنتی ھەق)و، یەکدی رادەسپێرن بە خۆراگری، واتە: خۆراگری لەسەر رێبازی ھەق.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿وَالْعَصْرِ ۝۱ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ۝۲ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّصَوْا بِالصَّبْرِ ۝۳﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

{به ناوی خوای به به زهیی به خشنده. سویند به رۆژگار (۱) بیگومان مروۆ له زیانباریی دایه (۲) بیجگه له و که سانهی پروایان هیناوهو، چاکه کانیان نه نجام داوون و، یه کدییان پاسپاردوه به ههق و، یه کدییان پاسپاردوه به خوڤاگریی (۳) }.

شیکردنه‌ی هه‌ندیک له وشه‌کان

(وَالْعَصْرِ): (الْعَصْرُ وَالْعَصْرُ: الدَّهْرُ، وَالْجَمْعُ الْعُصُورُ، وَالْعَصْرُ: الْعَشِيُّ وَمِنْهُ صَلَاةُ الْعَصْرِ)، وشه‌ی (عَصْر) و (عِصْر)، واته: رۆژگار که به (عُصُور) کۆده‌کرێته‌وه، واته: رۆژگاره‌کان، (عَصْر) به مانای ئیواره‌ی دێ، دوا‌ی ئه‌وه‌ی خۆر له نیوه‌پراستی ئاسمان لاده‌دا به‌ره‌و خۆرئاوا، پێی ده‌گوتری: (عَشِيٍّ)، وه‌ك چۆن کاتیك خۆر ده‌رده‌که‌وی تاکو ده‌گاته‌ نیوه‌پراستی ئاسمان، پێی ده‌گوتری: (غَدَاةً)، یان (غُدُوً)، هه‌روه‌ها (عَصْر) به مانای نویژی ئیواره‌ش دیت، که ئه‌ویش له و کاته‌دا ده‌کری که خۆر له نیوه‌پراستی ئاسمان به‌ره‌و ئاوا لاده‌دات.

(لَفِي خُسْرٍ): (الْخُسْرُ وَالْخُسْرَانُ: انْتِقَاصُ رَأْسِ الْمَالِ)، وشه‌ی (خُسْر) و (خُسْرَان)، هه‌ردووکیان به مانای له‌ده‌ستدانی ده‌ستمایه‌ن، که‌سێک ده‌ستمایه‌ و، سه‌رمایه‌یه‌کی به‌ده‌سته‌وه‌یه‌و، هیچ قازانجی نه‌کردوه، ئنجا ئه‌گه‌ر ده‌ستمایه‌که‌ش له‌ده‌ست بدات، پێی ده‌گوتری: بابایه‌کی زیانبار، که خوا ده‌فه‌رموی: مروۆ له زیانباریی دایه، واته: مروۆ ده‌ستمایه‌که‌ی له‌ده‌ست چووه، ته‌مه‌نه‌که‌ی زایه‌ بووه، ئه‌گه‌ر ئه‌و چوار مه‌رجه‌ی باسی کردن، تێیدا نه‌بن.

(وَتَوَاصَوْا): (تَوَاصَوْا)، له‌سه‌ر کیشی (تَفَاعُل) هه‌و، له (وَصِيَّة) وه‌هاتوه، (الْوَصِيَّةُ: التَّقْدُّمُ إِلَى الْغَيْرِ بِمَا يَعْمَلُ بِهِ يُقْتَرَنُ بِوَعْظٍ، مِنْ قَوْلِهِمْ أَرْضٌ وَاصِيَّةٌ أَيْ: مُتَّصِلَةٌ

النّبات، وَأَوْصَاهُ وَوَصَّاهُ)، (وَصِيَّة): بریتیه له پروکردنه که سێک و راسپاردنی که سێک بهوهی کاری پێ بکات، بهلام قسه که که رایدەسپێری ئامۆژگاریشی لهگهڵدابێ، (وَصِيَّة) له بنه‌ره‌تی زمانی عه‌ره‌بییدا له (أَرْضَ وَاصِيَةٍ) یه‌وه هاتوه، (أَرْضَ وَاصِيَةٍ) واته: پرووه که که ی هه‌موو پێکه‌وه په‌یوه‌سته، (ئه‌گه‌ر که سێکیش قسه‌ی خێرو ئامۆژگاریی خێر بۆ که سێک په‌یوه‌ست بکات به‌رده‌وام، مانای وایه وه‌سیه‌تی بۆ کردوه)، ئنجا به هه‌ردوو کرداری (أَوْصَاهُ) و (وَوَصَّاهُ)، دی، {(أَوْصَاهُ وَصِيَّةً) و (وَوَصَّاهُ وَصِيَّةً)}.

(بِالْحَقِّ): (أَصْلُ الْحَقِّ: الْمُطَابَقَةُ وَالْمُؤَافَقَةُ)، (حَقِّ): له ریشه زمانه‌وانیه کهیدا به مانای پێکه‌وه تێکه‌لبوون و پێکه‌وه گونجانه، دوا‌یی وشه‌ی هه‌ق به‌کارده‌هی‌نری بۆ: (الموجد: وَالْمُوجِدُ بِالْحِكْمَةِ، وَالْإِعْتِقَادُ الصَّحِيحُ، وَالْفِعْلُ وَالْقَوْلُ الصَّحِيحُ)، هه‌ق هه‌م بۆ په‌یدا‌که‌ر به‌کارده‌هی‌نری: ﴿أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ﴾ (النور، که خ‌وای بێ وینه‌یه، هه‌م بۆ په‌یدا‌کراویک به‌حیکمه‌ت به‌کارده‌هی‌نری: ﴿خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ﴾ (۷۳) الأنعام، هه‌م بۆ ب‌پروا پ‌ی‌بوونیکی راست و دروست، هه‌روه‌ها به‌قسه‌و کرداریکی راست و دروستیش هه‌ر ده‌گوتری: (حَقِّ).

(بِالصَّبْرِ): (الصَّبْرُ: الْإِمْسَاكُ فِي ضَيْقٍ، وَالصَّبْرُ: حَبْسُ النَّفْسِ عَلَى مَا يَفْتَضِيهِ الْعَقْلُ وَالشَّرْعُ، أَوْ عَمَّا يَفْتَضِيَانِ حَبْسَهَا عَنْهُ)، وشه‌ی (صَبْر) به‌مانای خ‌و‌گ‌رتنه‌وه دی له‌گه‌ل سه‌غله‌تییدا، (صَبْر): بریتیه له خ‌و‌حه‌پس‌کردن له‌سه‌ر خ‌وا‌زیاری عه‌قل و شه‌رع، یاخود خ‌و‌گ‌رتنه‌وه له‌شتیکدا که عه‌قل و شه‌رع ده‌خ‌وازن خ‌و‌ی لێ ب‌گریه‌وه.

هه‌ندیکیش ده‌لێن: (الصَّبْرُ: حَبْسُ النَّفْسِ عَلَى مَا تَكْرَهُ)، (صبر) ئه‌وه‌یه خ‌و‌ت چه‌پس ب‌که‌ی له‌سه‌ر شتیک که پ‌ی‌ی ناخ‌و‌شه، یانی: هه‌رچه‌نده پ‌ی‌ی ناخ‌و‌شه، به‌لام هه‌ر چه‌پسی ب‌که‌ی له‌سه‌ری، که ئه‌نجامی بدات، هه‌روه‌ها (الصَّبْرُ: حَبْسُ النَّفْسِ عَمَّا تَكْرَهُ)، خ‌و‌گ‌رتنه‌وه له‌شتیک که نه‌فس پ‌ی‌ی ناخ‌و‌شه، نه‌فس پ‌ی‌ی ناخ‌و‌شه ل‌ی‌ی ب‌گریه‌وه، به‌لام ج‌له‌وی بۆ توند ب‌که‌ی و نه‌ه‌ی‌لی بی‌کات، یان توخنی ب‌که‌وی.

سَيِّدِ دَهَقْ لِه بَارَهی ئەم سوورەتە

لێرەدا سَيِّد دَهقان دینین دەر بارە ی ئەم سوورەتە موبارە کە:

یە کەم: {عَنْ أَبِي حُذَيْفَةَ وَكَانَ لَهُ صُحْبَةٌ قَالَ: كَانَ الرَّجُلَانِ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِذَا اتَّقَيَا لَمْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَقْرَأَ أَحَدُهُمَا عَلَى الْآخَرِ: سُورَةَ الْعَصْرِ، ثُمَّ يَسْلَمُ أَحَدُهُمَا عَلَى الْآخَرِ} (أَخْرَجَهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ: ٩٠٥٧، وَالْمَنَاوِيُّ فِي فَيْضِ الْقَدِيرِ: ج ١، ص ٣٣٦، وَقَالَ الْمَخْرَجُ لِتَفْسِيرِ رُوحِ الْمَعَانِي: ضَعِيفٌ).

واتە: ئەبوو حوزەیفە کە هاوەلایەتی هەبوو لێ خزمەت پێغەمبەر دا ﷺ، دەلی: دوو پیاو لێ هاوەلانی پێغەمبەر خا ﷺ کە بە یە کە دەگەشتن، لێ یە کە جیا نە دەبوونەو تاکو یە کێکیان سوورەتی (العصر) ی بە سەر ئەوی دیکە دا نە خوێندبا، دوا یی یە کێکیان سلاوی لێ یە دیکە دەکرد، {دە یگوت: (السَّلامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ)}، ئنجا لێ یە کە جیا دەبوونەو.

دوو هەم: پێغەمبەر خا ﷺ لێ جەنگی خەندە قدا رۆژێکیان کە زۆر سەغڵەتی بوو و نوێژی (عەسەر) یان چوو، لێ کاتی خۆیدا بۆیان نە کرا، لێ بەر ئەوێ دوژمنان بارودۆخە کە یان زۆر سەغڵەت کەردبوو لێ خەلکی ئیسلام، نە پێغەمبەر و ﷺ نە هاوەلان نە یان توانی نوێژە کە یان لێ کاتی خۆیدا بکەن، کە نوێژە کە یان بە کۆمەڵ دەکرد، لێو بارەو پێغەمبەر خا ﷺ فەرمووی: {سَعَلُّوْنَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى صَلَاةِ الْعَصْرِ} (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ: ٦٠٣٣، وَمُسْلِمٌ: ٥٢٧)، واتە: ئێمە یان پێتاگا کرد، یان ئێمە یان سەر قالد کرد لێ نوێژی نێوەرست (نوێژی عەسەر)، یاخود چاکترین نوێژ، کە نوێژی ئێوارە یە، (نوێژی عەسەر).

سێ هەم: هەر وەها پێغەمبەر خا ﷺ لێ بارە ی نوێژی عەسەر وە، فەرموویەتی: {مَنْ قَاتَنَهُ صَلَاةُ الْعَصْرِ، كَأَمَّا وَتَرَ أَهْلَهُ وَمَالَهُ} (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ: ٥٢٧، وَمُسْلِمٌ: ٦٢٦).

واتە: هەر کە سێک نوێژی ئێوارە ی بچن (نوێژی عەسەر) وە کە س و کاری و مالد و سامانی هەمووی لێ دەست دابن.

له دهقی یه که مه وه بۆمان دهرده که وێ، که هاوه لان زۆر گرنگیان بهم سووپه ته موباره که داوه، له دوو دهقی دوايش بۆمان دهرده که وێ که پیغه مبهری خاتهم ﷺ، خوا که له سووپه تی (البقرة) دا ده فهرموێ: ﴿حَفِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْاَوْسَطَى﴾ (۲۳۸) واته: پارێزگاریی له نوێژه کان و نوێژی نیوه راست بکهن، ﴿وَالصَّلَاةِ الْاَوْسَطَى﴾ ی به نوێژی عهس لیکداوه ته وه.

مانای گشتیی ئایه ته کان

سه ره تا خوا ﷺ ده فهرموێ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ به ناوی خوای به به زهیی به خشنده، واته: دهستی پیکردنم به ناوی خواجه، ئه وهش مه بهستی ئه وهیه:

- ۱- ئهم کاره ته نیا بۆ خوا ده کهم.
 - ۲- ئهم کاره به پێی شه رعێ خوا ده کهم.
 - ۳- ئهم کاره به تواناو یارمه تی خوا ده کهم.
 - ۴- ئهم کاره بۆ هینانه دی په زامه ندیی خوا ئه نجام ده ده م.
- ئنجا ده فهرموێ: ﴿وَالْعَصْرِ﴾ واهه که واوی سویند پێ خواردن (واو القسم) ه، واته: سویند به عهصر، (عصر) یش، زانایان چهن دواتیه کیان بۆ هیناون:
- ۱- پوژگار به گشتیی.

- ۲- پوژگاریکی تایبهت، به بێ دیاری پیکردن و دهست نیشان کردن.

- ۳- ئه و پوژگارو کاته ی پیغه مبهری خاتهم موحه ممه د ﷺ تیدا، وه حیی له لایه ن خوای پهروه ردگار وه بۆ دابه زیوه و، کۆمه ل و کۆمه لگا و ده وله قی ئیسلامیی بنیات ناوه، که واته: (والعصر)، واته: سویند به و پوژگاره ی پیغه مبهری خاتهم ﷺ تیدا پیغه مبه رایه تی کردوه،

که ماوهی بیست و سی سآله، سیزده سآل له مهککهو، ده سآل و چه‌ند مانگیکیش له مه‌دینه (یثرب).

۴- هه‌روه‌ها (عَصْر) به ئه‌و کاته‌ش ده‌گوتری، که پۆژ (خۆر) له نیوه‌راستی ئاسمان لاده‌دا به‌ره‌و ئاوابوون و، هه‌تا ئاوا بوون، پیتی ده‌گوتری: (عَصْر) ئیواره، ئه‌و نوێژه‌ش که له‌و کاته‌دا ده‌کری، پیتی ده‌گوتری: نوێژی ئیواره، نوێژی عه‌صر.

خوا سویند ده‌خوات به (عَصْر)، که رای راستر ئه‌وه‌یه، مه‌به‌ست پیتی پۆژگاره به‌گشتی، له‌سه‌ر چی سویند ده‌خوات؟

﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لِفِي خُسْرٍ﴾، به‌دنیایی مروّف له زیانباریی دایه، (ال)ی سه‌ر ﴿الْإِنْسَانُ﴾، بۆ ناساندنه، ناساندنه‌که‌شی بۆ په‌گه‌ز (جنس)ه، واته: تیک‌پای مروّفان له زیانبارییدان، به‌لام لی‌ره‌دا: (لِلْجِنْسِ الْإِسْتِغْرَاقِي الْعُرْفِيِّ)، واته: به‌پیتی باوی ئه‌و کاته‌و، ئه‌و مروّفانه‌ی له‌و پۆژگاره‌دا بوون هه‌موویان له زیانبارییدان، جگه له‌وانه‌ی دوا‌یی خوا ﷻ جیا‌یان ده‌کاته‌وه‌و هه‌لیانداوێری، هه‌روه‌ها ئه‌و مروّفانه‌ی له هه‌موو پۆژگاره‌کاندا دین، هه‌موویان له زیانبارییدان، جگه له‌وانه‌ی خوا جیا‌ی کردوونه‌وه، به‌و چوار سیفه‌ته‌ی دوا‌یی باسیان ده‌کات.

که ده‌فه‌رموی: ﴿لَفِي خُسْرٍ﴾، ﴿خُسْرٍ﴾، (مَصْدَرٌ ضِدُّ رِبْحٍ فِي التَّجَارَةِ)، (خُسْر) و (خُسْران): چاوگن، دژی قازانج کردن له بازرگانیدا، به‌لام لی‌ره‌ خوا‌زاراوه‌ته بۆ سه‌ره‌نجامی خراپ، (ل)ی سه‌ر ﴿لَفِي خُسْرٍ﴾ یش، بێگومان بۆ جه‌خت‌کردنه‌وه‌یه‌و، که ده‌فه‌رموی: (فِي خُسْرٍ)، له زیانبارییدا‌یه، مروّف چوێ‌نراوه به‌که‌سیک، که ده‌که‌وێته‌ نیو باتلاغیکه‌وه، نیو چالیکی قووله‌وه‌و تیدا‌ نقووم ده‌بی.

دوا‌یی ده‌فه‌رموی: ﴿إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، جگه له‌وانه‌ی پروایان هێناوه، واته: (به‌هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی پێ‌ویسته‌ پروایان پیتی به‌ی‌تری)، ﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، کرده‌وه‌ باشه‌کانیشیان نه‌جامداون، ﴿وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾، یه‌کدی‌یان راسپاردوه به‌هه‌ق، یه‌کدی‌یان راسپاردوه به‌خۆ‌پا‌گری.

به دڵنیاییش ئە گەر ئیمان ئیمان بێ، کردەوهی باش په لکیش دەکات، بۆیه هەمیشە له قورئاندا له دوای ئیمان، باسی کردەوهی باش کراوه، ئنجا به شیک له کردەوهی باش، خەڵک پاسپاردنه به شوینکهوتنی هەق و، هەلگرتنی هەق و بپروا پێ بوونی هەق، هەروەک به شیک دیکه له کردەوهی چاک، بریتیه له یه کدی پاسپاردن به خۆراگری و پشوو درێژی و له سەر پابه ندیی به هەقه وه، به لام خوا ﷻ ئەوانه ی باداوه ته وه سەر یه کدی، که له پرووی رێزمانی عەرهبیه وه پێی ده گوتری: (عَطْفُ الْخَاصِّ عَلَى الْعَامِّ)، بادانه وه گێرانه وه تایبەت بۆ سەر گشتی، پێشی خوا شتیک به گشتی ده فەرموێ، دوای چەند، تاکیکی لی جیا ده کاته وه ده یانگێرته وه بۆ سەر ئەو حالته گشتیه، تا کو بزانی که ئەوانه جێی بایه خ و گرنگی تایبەتن، وه ک له سوورەتی (البقرة) دا، هاتوه زانیان به زۆری نموونه به وه دیننه وه، خوا ده فەرموێ: ﴿مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ...﴾ (۹۸)، واته: هەر که سیک دوژمنی خوا و فریشتەکانی و هی پیغه مبه رانی بێ و (دوژمنی) جیبریل و میکال بێ، دیاره جبریل و میکائیل، هەردووکیان له نیو فریشتەکاندان، به لام له بهر ئەوه ی پیگه یه کی تایبه تیان هه یه له نیو فریشتەکاندا، خوا ﷻ وێرای ئەوه ی به گشتی باسی فریشتانی کردوه، به تایبه تی باسی ئەو دووانه ده کات، ئەوه ش پێی ده گوتری: (ذِكْرُ الْخَاصِّ بَعْدَ الْعَامِّ)، باسکردنی تایبەت دوای گشتی.

مەسەلە گەنگەکان

مەسەلە یەكەم:

كە لە ھەردوو ئایەتی یەكەم و دووھەم وەردەگیرئ، سویند خواردنی خوا بە
پۆژگار كە مرووف بە گشتی لە زیانباری دایە:

خو ﷻ دەفەرموئ: ﴿وَالْعَصْرِ ۝١ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ۝٢﴾.

شیکردنەوێ ئەم دوو ئایەتە، لە دوو بڕگەدا:

۱- ﴿وَالْعَصْرِ﴾، سویند بە پۆژگار، كە وەك پێشتر گوتمان: زانیان (عصر) یان لێرەدا بە
پینج واتایان ھیناوە:

۱- پۆژگار بە گشتی.

۲- ئەو كاتە دەكەوێتە نێوان نیوھەرۆو زەرەدە ی ئیوارئ.

۳- نوێژی ئیوارە، نوێژی عەصر.

۴- ھەر ماوہیەکی زانراو، كە جیلێك لە خەلك تێیدا دەژین.

۵- پۆژگاری ئیسلام، ئەو پۆژگارە ی خوای پەروەدگار وەحیی تیدا پەوانە كردوہ بۆ
پێغەمبەری خاتەم موحمەد ﷺ.

بەلام مانای دیارتری ھەر ئەوہیە كە مەبەست پێی پۆژگارە بە گشتی و، خوا
سویند دەخوات بە پۆژگار، خواش لە قورئاندا سویندی بە زۆر شتان خواردوہ.

۲- ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ﴾، بە دنیایی مرووف لە زیانباری دایە، كە دەفەرموئ:
﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ﴾، بە دنیایی مرووف، یانی: تێكڕای مرووفان، چونكە (ال) بۆ ناساندنە،

ناساندنەكەش بۆ جینسە، یانی: مەرۆقەكان ھەموویان لە زیانباری دان، زیانباری مەرۆقیش ئەوھە لەسەر تەمەنەكەى خۆى قەرزار بێتەو، تەمەنەكەى لە دەست بچى و بە فېرۆ بچى، (الْخُسْرُ وَالْخُسْرَانُ: مَصْدَرٌ ضِدُّ الرِّيحِ فِي التَّجَارَةِ)، واتە: (خُسْر و خُسْران)، چاوگن ھەردووکیان دژی قازانچ کردنن لە بازرگانیدا، كەسێكى بازرگان ئەگەر قازانچ بکات، بە ھۆى دەستمایەكەىو، قازانجى دیتە دەست، یانی: دەستمایەكەى پارێزراو و قازانجیش دەکات، بەلام ئەگەر زیان بکات، جارى وایە دەستمایەكەى لە دەستدەچى، ئەو ھیچ قازانجى نەکردو، بگرە دەستمایەكەى دەدۆرینى، خوا دەفەرموى: مەرۆقەكان ھەموویان دۆراون، لەسەر ژيانى كە خوا تێیدا دایناون، قەرزار دەبنەو، تەمەنەكەى بەفېرۆ دەروات و لە دەستیان دەچى، بېگومان لێرە كە خوا دەفەرموى: ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لِفِي خُسْرٍ﴾، بە دنیایى مەرۆق زۆر لە زیانبارى دایە، لە زیانباریدا نەغۆ بوو، لە جیاتی بفرموى: (لِخَاسِرٍ) یان: (يَخْسِرُوا)، فەرموویەتی: ﴿لَفِي خُسْرٍ﴾، واتە: لە زیانبارى دا نەقووم بوون، وەك چۆن شتێك دەخەى نێو گۆماوێكەو، مەرۆقیش ئاوا نەغۆ بوو لە زیانباریداو تێیدا غەرق بوو، بېگومان ئەمەش ترساندن و وریاکردنەو ھۆشدارییەكى زۆر گەورەى.

كە دەشفەرموى: ﴿لَفِي خُسْرٍ﴾، وشەى (خُسْرٍ) كە بە نەزانراو (نكرة) ھاتو ھیچ ھۆكارێكى ناساندنى لەسەر نە، دەگونجى بۆ جور بى، یاخود بۆ گشتاندن و مەزن پێشاندان بى و، ئەو ھەى دووھەمیشیان زیاتر گونجاو لەگەڵ رەوت (سياق) دا.

تێمە كاتى خۆى لە سەرەتای سوورەتى (النازعات) دا، كورتە باسێكمان كردو لە بارەى سویندەكانى خوا ﷻ لە قورئاندا، سویندەكانى خواى پەرورەدگار بە ھەندێك لە دروستكراوكانى و، جارى واش ھەى خوا سویند بە خۆى دەخوات: ﴿فَلَا وَرَبِّكَ﴾ (النساء، سویند خواردنى خواش بە ھەندێك لە دروستكراوكانى بە گشتى دوو ھیکمەتى تێدان:

یەكەم: بۆ سەرنج پاكىشانى مروققانه، بۆ گرنگى و بايه خى ئەو دروستكراوانه، هاندانيان بۆ تيوه پامان و ليوردبوونه وەيان و، پەيبردن بە نەيىنيەكانيان و بەهرە ليوه رگرتيان.

دووهم: بۆ زانين و پەيپيردى پيگه و حورمەتى ئەو دروستكراوانه، بۆ ويئە: خوا ﷻ دەفەر موى: ﴿تَّ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾ ۱ ﴿الْقَلَمِ﴾، سويند بە قەلەم و بەوھى دەينووسن، ئەمە بۆ دەر خستى پيگه و گرنگى و بايه خى نووسين و قەلەمە، لە ژيانى مروققا دا كە ھۆكارىكى گەورە و گرنگى بەرە و پيشچوون و گەشەسەندى ژيان و گوزەرائەتى، بەلام سويند خواردنى خوا بە ھەنجيرو زەيتوون: ﴿وَاللَّيْلِ وَالزَّيْتُونِ﴾ ۱ ﴿التين﴾، بۆ سەرنج پاكىشانى مروققە و هاندانيەتى بۆ تيوه پامان لەو دوو جوړە خوراكە و سوود و قازانجەكانى لىيان وەردەگيرين.

گرنگ ئەوھىە ليڤرەدا خوا سويند دەخوات بە پوژگار، (عصر) ئەو پوژگارەى ئيمە تيدا دەژين لەم سەر زەوييە، كە بۆ ئيمە ئەو واتا زاندراوھى ھەيە كە دەيزانين و، برىتيە لەوھى تەمەنى ھەر كاميك لە ئيمە، چەند ساليكە، ھەر ساليك دوازدە مانگە، ھەر مانگيك چوار ھەفتەيە، ھەر ھەفتەيەك، ھەوت شەوو ھەوت پوژە، ھەر شەوو پوژيك بيست و چوار سەعاتن و، بە ھاوكويى (مُعَدَّل)، دابەش دەبن بۆ دوازدە بە دوازدە، بەلام كورت و دريژيان ھەيە، جارى وا ھەيە لەم ولاتانەى ئيمە -پوژەلەلاقى نيوەپاست- پوژ دەبيتە شازدە سەعات يان شتيك زياتر، ھەروەھا شەويش لە ھەنديك كاتاندا دەبيتە شازدە سەعات، يان شتيك زياتر، ئەو ھەشت سەعاتە، يان شتيك كەمترەى دەميئيتەوہ بۆ ئەو ديكەيە، بەلام لە ھەنديك شويى دنيا، (خړۆكەى زەوى) شەو يان پوژ ماوہەكيان زۆر زياتر دەبن و، دەگەنە ھەژدە سەعات و، بيست سەعات، بەلكو لە ھەنديك شويى خړۆكەى زەوى، شەش مانگ شەو، شەش مانگ پوژە، بەلام نە شەوہەكە شەوى تەواو، نە پوژەكە پوژى تەواو.

بەلئى ئيمە لەم سەر زەوييە، لە پوژگار واتيدەگەين، كە برىتيە لە چەند ساليك و بە دواى يەكدا دين، سالاھەكان لە مانگ و مانگ لە ھەفتە، ھەفتەكان

لە شەۋو رۆژ، شەۋو رۆژەكان لە سەعات و سەعاتەكان لە خولەك و، ئەوانىش لە چركە پىك دىن، بەلام ئايا ئەو چەمك و واتايەى بۆكات و رۆژگار، كە بۆ ئىمەى خەلكى سەر زەۋى ھەيە، شىتىكى گشتىيە؟ بە دلىيى نەخىر، ئنجا با سەرنج بدەين و ئەو مەسەلەيە تۆزىك روون بكەينەو:

زەۋى ئىمە ھەر بىست و چوار (۲۴) سەعات جارىك خولپىك بە دەۋرى خۇيدا دەخوات، لە بەرانبەر خۇردا، بە خىرايى سىي (۳۰) كم لە خولەكىك داو، لە ئەنجامى ئەۋەش دا دىۋەكەى كە دەكەۋىتە لاي خۆر، دەبىتە رۆژو، دىۋەكەى دىكەشى دەبىتە شەۋ، ھەروەھا لە ماۋەى سالىكدا، لە ماۋەى سىسەدو شەست و پىنج (۳۶۵) رۆژو شىتىكدا خولپىك، سووپىك بە دەۋرى خۇردا دەدات، بە خىرايى سىي (۳۰) كم لە چركەيەكدا، واتە: شەست ئەۋەندەى خىرايى سووپانەۋەى بە دەۋرى خۇيدا خىراترو، لە ئەنجامى ئەۋەشدا چوار كەشەكانى سالى بەھارو ھاۋىن و پايزو زستان، پەيدا دەبن، بەلام لە ھەموو شوپنەكانى گۆى زەۋى دا ئەو چوار كەشەكانە ئاۋا ديار نىن، ۋەك لە لاي ئىمە ديارن، بەلام خرۆكەى وا ھەيە، لە ماۋەيەكى كەمتر يان زياتردا بە دەۋرى خۇيدا دەخولپتەۋە، ھەر لە كۆمەلەى خۆرو لە بەرانبەر خۇردا، بۆيەش شەۋو رۆژەكەيان جياۋاز دەبى، كورتتر يان درىژتر دەبى، بەلكو لە دەرەۋەى كۆمەلەى خۆر خرۆكەى وا ھەيە، لەوانەيە بە يەك مىليۇن سالى جارىك خولپىك بە دەۋرى خۇيدا بخولپتەۋە، يان بە چەند مىليۇن سالى جارىك بە دەۋرى ئەو ئەستىرەيەى بە دەۋرى دا دەخولپتەۋە، بخولپتەۋە، ۆرى ئىمەش ھەر ئەستىرەيەكە لە ئەستىرەكانى كەكەشانى كاكىشان كە بە مەزەننە، دوو سەد مىليارو ھەندىك گوتوۋيانە: تىرلىيۇن (۱۰۰۰،۰۰۰،۰۰۰،۰۰۰) يىك زياترن!

كەۋاتە: چەمك و واتاي كات و رۆژگار پىژەيە، بە نىسبەت ئىمەى دانىشتۋانى سەر خرۆكەى زەۋى، ئەم چەمك و واتايەى ھەيە، كە ئىمە دەيزانىن، بەلام با پىمان وانەبى لە ھەموو شوپنەكانى دىكەش، ھەر ئەو چەمك و واتايەى

هەيە، خواش ﷺ سەرنجى ئىمەى بۆ ئەو راستىيە وجوودىيە پاكىشاۋە، كە دەفەرمىۋى: ﴿وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ﴾ (الحج، ۴۷) واتە: رۆژىڭ لە لای پەرۋەردگارت بە ئەندازەى ھەزار سالىھى لەۋەى ئىۋە دەپژمىرن، بەلكو لە سوورەتى (المعارج)دا، دەفەرمىۋى: ﴿تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ﴾ (۴) واتە: فرىشتەكان و رووح، (جىبرىل)، بەرەو لای و (خوا) بەرز دەبنەۋە، لە رۆژىڭدا ماۋەكەى پەنجا ھەزار (۵۰،۰۰۰) سالىھ، كە مەبەست پىي رۆژى دوايىيە، كەواتە: كاتىڭ لە بازىنى ئەم زەۋىيەى خۇمان دەچىنەدەر، چەمك و واتاى كات دەگۆرپى و ماناۋ ئىۋەرۋىكىكى دىكە پەيدادەكات، ئەۋە بەنسەت ئىستاي گەردوونەۋە.

بەلام بەنسەت قۇناغى دوايى گەردوون، قىامەت، يان قۇناغى عالەمى بەرزەخ، لەۋى كات (زمن) چەمك و واتاىەكى دىكەى ھەيە، لەۋى كات (زمن) دەۋەستى، بۆيەش مەۋقەكان لە يەك تەمەندا دەمىنەۋە، چ لە بەھەشت دا بن، چ لە دۆزەخ دا، چ لە قۇناغى بەرزەخ دا، چ لە قۇناغى قىامەت دا، لەۋى پىر بوون نىە، چونكە كات ۋەك لىرە تىدەپەپى، لەۋى تىنپەپى، ئەۋەش زانست دەرىخستەۋە، بە پىي بىردۆزەى رىژەيى (النظرية النسبية)، ئانىشتاين، ئەگەر مەۋقە بىتوانى رۆكىتىڭ ھەلدا بە خىرايى تىشك بىروا، واتە: (۳۰۰،۰۰۰) كم لە چركەيەكدا، كات دەۋەستى، واتە: رۆكىتىڭ ھەلبدەى بۆ ئىۋە فەزا، دواى سەد (۱۰۰) سالى كە دىتەۋە، لىرە سەد سالى بەسەردا تىپەپىۋە، بەلام لە ئىۋە ئەۋ رۆكىتەدا، شتىكى زۆر كەم كات تىپەپىۋە!

مەسەلەى دووھەم:

هەلّواردنى برّوادارانى کردار باشى، پاسپىرەر بە ھەق و، پاسپىرەر بە خوراکرى، لە ھوكمى نغرو بوون لە زيانبارىدا:

خوّا ﷺ دەفەر موى: ﴿إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصُوا بِالحَقِّ وَتَوَّصُوا بِالصَّبْرِ﴾ ۲.

شىکردنەھەى ئەم ئایەتە لە چوار برگەدا:

۱- ﴿إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ (ھەموو مروّفەکان لە زيانبارىدان)، بىجگە لەو کەسانەى برّوايان ھىناو، کەواتە: بناغەى سەرفرازى و دەرباز بوون لە دۆران و لە تەمەن لە دەستچوون، برىتتە لە ئىمان، ئىمانىش زۆربەى ھەرە زۆرى زانايان ئاويان پىناسە کردو: (الإيمان: قول وعمل، يزيد بالطاعة وينقص بالمعصية)، ئىمان قسەيەو کردوھەى، بە فرمانبەرى زیاد دەکات و، بە سەرىچىي کەم دەکات، کە گوتووشیانە: قسەيەو کردوھەى، مەبەستيان لە قسە دوو شتە:

أ- بەراست زانىنى عەقل و دّل.

ب- دان پىداھىنانى بە زمان، ئەو قسەى دوو ئەندامان:

أ- قسەى عەقل و دّل، ب- لەگەل قسەى زمان، کە گوتووشیانە: کردوھە، ديسان کردوھەش مەبەستيان پىي دوو جوړە کردوھەى.

أ- کردوھەى دّل، کە برىتتە لە پەسند کردن و خوشويستن و ويستن و قبوول کردن و مل بو کەچ کردن ورا دەست بوون، ب- کردوھەى ئەندامەکانىش جىبەجى کردنە.

کەواتە: ئىمان چوار پىکھاتەى ھەن ﴿إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، بىجگە لەوانەى برّوايان ھىناو، ھەمىشە لە قورئاندا مەگەر بە دەگمەن، ئەگەرنا بەرکار (مفعول) ﴿ءَامَنُوا﴾، قرتىناو، ئايا برّوايان بە چى ھىناو؟ برّوايان بە ھەموو

ئەو شتانە ھېناوہ کە دەبىي پروايان پىي بھيئىرى، پروايان بە خوا ھېناوہ ﷺ، بە فرىشتەکانى، بە کتپەکانى و بە پىغەمبەرانى و، بە پوژى دوایى و بە نەخش و ئەندازەگىرىي خوا.

(۲) - ﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، ھەروەھا کردەوہ چاکەکانىشيان کردوون، مەرجى دووہمى دەربازبوون لە زيانبارىي و دۆران و سەر بە فەتارەت چوونى مرووفان، برىتە لەوہى کردەوہ باشەکان ئەنجام بدەن، ﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، واتە: (وَعَمِلُوا الْخِصَالَ الصَّالِحَاتِ)، خەسلەت و کردەوہ باشەکان ئەنجام دەدەن، ﴿الصَّالِحَاتِ﴾ یش، (أل)ى ناساندنى لەسەرە، ئەویش ھەموو کردەوہ چاکەکان دەگرێتەوہ.

(۳) - ﴿وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ﴾، ھەروەھا يەكدييان راسپاردوہ بە ھەق، ئەویش ھەر بەشیکە لە کردەوہى باش، بەلام ئەوہ لێرەدا -وہك پىشتريش گوتمان- بادانەوہى تايبەتە بو سەر گشتى. (عَطْفُ الْخَاصِ عَلَى الْعَامِ)، بە مەبەستى بايەخ و گرنگىي پىدان و، دەرخستنى پىگەو پلەي بەرزى، ئەوہى بادراوہتەوہ بو سەر ھى پىش.

(۴) - ﴿وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾، ھەروەھا يەكديشيان رادەسپاردوہ بە خوراکرىي، واتاو چەمكى (تَوَاصِي) يەكدى راسپاردن، فراوانترە لە ماناو چەمكى فەرمان بە پەسندو رىگريي لە ناپەسند، فەرمان بە پەسند و رىگريي لە ناپەسند، زياتر کردەوہکان دەگرێتەوہ، بەلام يەكدى راسپاردن بە ھەق و يەكدى راسپاردن بە خوراکرىي، ھەم بواری ئيمان و عەقىدە دەگرێتەوہ، ھەم لایەنى فيکرىي دەگرێتەوہ، ھەم لایەنى دەروون دەگرێتەوہ، ھەم لایەنى روالەت دەگرێتەوہ، ھەروەھا لایەنەکانى تاکىي، خىزانىي و کۆمەلایەتىي و سياسىي ...، ھەمووان دەگرێتەوہ، ئنجا کە خوا ﷻ ھەر چوار سيفەتەکەي بە کو ھېناون: ﴿ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾، کەواتە: دەبى کۆمەل و کۆمەلگایەكى مسولمان، رازاوہبى بەو چوار سيفەتانە، ئنجا لە زيانبارىي و دۆران سەلامەت دەبى، ئيمان و کردەوہى دەبى باش لە خودى خویندا ئەنجاميان بدەن، بەلام يەكدى راسپاردن بە ھەق و يەكدى راسپاردن بە پشوو درىژىي و خوراکرىي، دەبى لەگەل دەرەوہى خویندا، ئەنجاميان بدەن.

خوا به لوتف و کهرەمی رەهای خوئی، ئیمە لەو کەسانە بگێرێ کە بەو
چوار سیفەتە بەرزو گەورەو گەرنگە دەرازیڤنەو، لە دژو پیچەوانەکانیان بژار
دەکرێن و پاک دەبنەو

کورتە باسیک لە بارەی ڕوونکردنەوی ئیمانەو^(۱)

بەرێزان!

ئەم کورتە باسە لە ژێر ناوونیشانی: (ڕوونکردنەوی ئیمان)دا، لە شەش
تەوێردا دەخەینە ڕوو:

تەوێری یەكەم: یەكەم: پێناسەی ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی.

تەوێری دووهم: بنەرەتەکانی ئیمان (أَرْكَانُ الْإِيمَانِ).

تەوێری سێهەم: پێکھاتەکانی ئیمان (مُكَوِّنَاتُ الْإِيمَانِ).

تەوێری چوارەم: ڕوودار (مُؤْمِن) کێیە؟

تەوێری پێنجەم: ئایا کردەو بەشێکە لە ئیمان یان نا؟

تەوێری شەشەم: پلەکانی ئیمان (دَرَجَاتُ الْإِيمَانِ).

شایانی باسیشە: بۆیە لە کۆتایی تەفسیر سوورەتی (العصر)دا، ئیمە کورتە
باسیک لە بارەی ئیمانەو دەکەین، چونکە خوا ﷻ لە سوورەتی (العصر)دا، دوای

(۱) ئەم کورتە باسە، راستەوخۆ لە مەسئووعە: (بیرکردنەوی ئیسلامیی لە تیوان وەحیی و واقعیدا) وەرەگیرین، بەشی دووهمی کتیی چوارەم: (پایەکانی بیرکردنەوی ئیسلامیی)، بە ناوونیشانی: (ڕوونکردنەوی ئیمان) کە ئەویش لە ئەسڵدا لە مەسئووعە: (الإسلام کما يتجلى في كتاب الله)، (الكتاب الثاني: مفهوم الإيمان والكفر وثمارهما) وەرگیراوە. کەواتە: ئەم کورتە باسە لێردا لە بارەی ڕوونکردنەوی ئیمانەو دەیکەینە ڕوو، دەبێتە پوختە پوختە، گوشراوی گوشراو.

ئەو ھەي ھۆكۈمى زىيانبارىيى دۆران و خەسارەتمەندىي بەسەر تىكپراي مەروققاندا داو، فەرموويەتى: ﴿وَالْعَصْرِ﴾، سۆيىند بە عەسر (واتە: رۆژگار)، ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لِفِي خُسْرٍ﴾، بە دلنیايى و مەسوگەر مەروققەكان تىكپرا لە زىيانبارىيى و دۆران و دەسخەرپۆبوون دان، بەلام دوايى خوا كۆمەلەك لە نىو مەروققان دا جىادەكاتەو ھە لەو ھۆكۈم و بىرپارە ھەلىاندەو پىرى، كە چوار سىفەتيان تىدان: ﴿إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّصَوْا بِالصَّبْرِ﴾، واتە: بىجگە لەو مەروققانەي بىروايان ھەناو، كەردەو ھەكەكانيان ئەنجام داو و، يەكدييان راسپاردو بە ھەق و، يەكديشيان راسپاردو بە خۆپاگريى و پشوو دريژيى، ئنجا ئىمە بۆ ئەو ھەي يەكەم ئەو ئىمانەي خوا ﷻ كەردوويەتى بە بناغەي رىزگاريى و سەرفرازيى و دەربازبوون لە زىيانبارىيى و دۆران، پوونبەكەينەو، كە ئايا چىيەو چۆنە؟ لىرە ئەم كورتە باسە دەخەينەروو: ﴿إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّصَوْا بِالصَّبْرِ﴾، ۳، وەك دەبينىن: دواي باسكەردنى ئىمان وەك بناغە، ئەو سىيەي دىكە ھەر سىكەكان بادراونەو سەر ئىمان، بە (و)ى بادانەو، ﴿إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، ئىمان بناغەيە: بىجگە لەوانەي بىروايان ھەناو، تەنيا خاوەن ئىمانان دۆراو پەنج بە زايە چوو و دەستخەرپۆ نىن، ئنجا: ﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، كەردەو ھەكەكانىشيان ئەنجام داو، بىگومان كەردەو ھەي باشىش ھەر دەكەوئەو نىو جوغزى ئىمان، ئنجا ﴿وَتَوَّصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّصَوْا بِالصَّبْرِ﴾، ھەروەھا يەكدييان راسپاردو بە ھەق و يەكديشيان راسپاردو بە خۆپاگريى، ھەلبەتە يەكدى راسپاردن بە ھەق و يەكدى راسپاردن بە خۆپاگريش، ھەر دەچنەو نىو بازنى كەردەو ھەكەكان و، كەردەو ھەكەكانىش پىكەينەرى ئىمان، كەواتە: ئەم چوارە ھەموويان تىككەلەيشن.

لەراستىدا ئىمان سەرچاوەي كەردەو ھەي ھەكەكان، ھەروەھا ئىمان سەرچاوەي شوين كەوتنى ھەق و، ئىمان سەرچاوەي خۆپاگريى و پشوو دريژيى و نەلەخشاويى و دامەزراويە.

تەوھری یەكەم / پێناسەى ئیمان و عەقیدەى ئیسلامی:

سەرەتا پێویستە هەموومان ئەو بزانین کە خوا لە قورئاندا پێناسەى هێچ شتێکی بە شێوەیەکی تیۆری (نظری) نەکردووە، وەك ئیستا باو، بەلكو خوا ﷻ لە قورئاندا هەمیشە بە شێوەی کردەیی پێناسەى شتەکان دەکات، بۆ وێنە: ئیمە دەلیین: ئیمان بریتیه لە فلان شت و فلان شت، بەلام خوای کاربەجی لە قورئاندا پێناسەى ئیمان و پێناسەى تەقوا و پێناسەى صەبر و پێناسەى ئیحسان و چاکەکاری و ... هتدی، وا نەکردووە، بەلكو خوا بەمجۆرە پێناسەى برواداران دەکات: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۝١﴾ **الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ۝٢** **وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ۝٣** **وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ ۝٤** **وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ۝٥** ﴿المؤمنون، تا کوئای.

هەر وەها: ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ۝٦٣﴾ الفرقان، تا کوئای.

چونکە لەراستییدا کاتیک ئیمە بە شێوەیەکی تیۆری و زەینی بۆ یەكدی حالیکردن پێناسەى ئیمان دەکەین، پێناسەى شتێک دەکەین کە دامانپێوێه لە واقع و لە واقعدا نیه، تەنیا لە مێشک و خەیاڵی ئیمەدا هەیه، لە واقع ئیمان بە ڕووتی نیه، ئیمان دەبێ مەوقێک هەلگیرێ و، تەقوا دەبێ مەوقێک هەلگیرێ، لەسەر ئەرزى واقع بروادار هەیه، پارێزکار هەیه، چاکەکار هەیه، خۆراگر هەیه، بەلام ئیمان و پارێزکاری و خۆراگری و چاکەکاری لە دنیاى واقعدا بوونیان نیه، بەلكو ئەو سیفەتانه دەبێ مەوقەکان هەلیانگیرن، بۆیهش خوا ﷻ هەمیشە کە پێناسەى شتە باشەکان دەکات، پێناسەى خاوەنەکانیان دەکات، ئەوانەى ئەو شتە باشەکان هەلگرتوون، چونکە لە دنیاى واقعدا هەر ئەو هەیه^(١)، ئیمە سەرەتا لە پێناسەى ئیماندا هەر ئەو دەلیین کە زۆرەى هەرە زۆری زانایان لە سەری پێککەوتوون:

(١) واتە: کەسەکان هەن، کە هەلگری ئیمان و تەقوا و صەبر و چاکەکاری ... هتدن.

پێناسە ی ئیمان

(الإِيمَانُ: قَوْلٌ وَعَمَلٌ، قَوْلُ الْقَلْبِ وَاللِّسَانِ، وَعَمَلُ الْقَلْبِ وَالْجَوَارِحِ، يَزِيدُ بِالطَّاعَةِ وَيَنْقُصُ بِالْمَعْصِيَةِ)، واتە: ئیمان قسەو کردەوهیە، قسە ی دڵ و زمان و، کردەوهی دڵ و ئەندامەکان، بە چاکەو فەرمانبەریی زیاد دەکات و، بە سەرپێچی و گوناھو تاوان کەم دەکات.

ئێستاش با لە پێنج بڕگەدا، ئەم پێناسە یە ی ئیمان شی بکەینەوه:

۱- ئیمان وەك چیهت و ههقیقهتی خۆی ته نیا له رێی وه حیهیه ده زاندری.

ته نیا له رێی وه حیهیه ده زانین ئیمان چیه؟ ئیمان که ی په ی داده بێ؟ ئیمان به چی و چی پێویسته؟ ئەو شتانه ی زیان به ئیمان ده گه یهن و ئیمان هه لده وه شیننه وه، چین؟ له سوورەتی (الشوری) دا، خوا ﷻ زۆر به روونی فەرموویهتی: ﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَٰكِن جَعَلْنَاهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِ مَن نَّشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ٥٢﴾، واتە: وەك چۆن وه حیه یمان بۆ پێغمه به رانی دیکه نارد (صلوات و سه لامی خوا یان لی بێ)، به و شیوه یه ش روو حی کمان له لایه ن خۆمانه وه بۆ لای تو ناردوه (که مه به ست پێی قورئانه)، پێشتر نه تده زانی نه به رنامه چیه {کتاب} واتە: به رنامه، نه ئیمانی ش چیه، به لام ئیمه گیرامان به رووناکییه ک، هه ر که سیك به مانه وی له به نده کامان پێی راسته رێ ده که ین و، به دنیایی تو ش خه لک ده خه یه سه ر راسته رێ، واتە: پێنمایان ده که ی و رێیان پێشان ده ده ی، که واتە: ئیمان له رێی وه حیهیه ده زاندری، به لام ئایا که سیك که ده زانی: خوا ﷻ هه قه و، پێغمه به ری خوا ﷻ هه قه، رۆژی دوا یی هه قه و، فریشه کان و، هه قن، کتیبه کان، ئایا ئەوانه ی ئەو راستییانه ده زانن به ئیماندار له قه له م داده دنرین؟ بێگومان نه خیر، چونکه زانی نی شتیك جیا یه له ئیمان به و شته، زانی نی ئەو شته ئەوه یه ده زانی ئەو شته چۆنه؟ به لام ئیمان پێی واتە: تو ئەو شته ت عه قل و هوش به راست زانیی و، به دڵ قبوول و په سدت کردبێ، ئنجا به زمان دانت پێدا هێنابی و، به کرده وه ش به و شیوه یه ره فتار بکه ی که ئیمانه که ت ده یخوازی.

ئەگەر يەككە بلى: جوولەكەكان و نەصرانیەكانیش ئەوەیان ھەيە، دەلێن: راستە، بەلام دەبی زانین و دەرککردنی ئیمان بە عەقل و، پەسند کردنەكەي بە دل، بەو شیوەيە بی که خوای پەرورەدگار و یستووێتی، چونکە ئەو مەزھابەتیەي دوای پەرمانەکرانی پیغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ دی، دەبی ھەمووی ئیمان و خواپەرستیەكەي لە پرسی پیغەمبەری خاتەمەو بەی، لەپرسی ئەو پەيام و بەرنامەيەوێ خوا بە کۆتا پیغەمبەری خۆیدا ناردووێتی، بەو شیوەيە خوا بناسی و بەندایەتی بۆ خوا بکات و، شوێن پیغەمبەرانی خوا بکەوێ و، شوێن ھەلال و ھەرامی خوا بکەوێ و، ھەموو لایەنەکانی دینداریی دنیا داریی جی بەجی بکات بە کردەو، بە زمانیش دانی پێداپێنی، بە ھەمان شیوە.

(۲) - شوێنی سەرەکی ئیمان بریتیە لە دل.

خوا ﷻ لە چەند شوێنیکی قورئاندا ئەو راستییەي بەیان کردو، بۆ وێنە:

أ- لە سوورەتی (الحجرات) دا، دەفەرموی: ﴿قَالَتِ الْأَعْرَابُ ءَأَمَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ...﴾ (۱۴) واتە: عەرەبە خێلەکیەكان گوتیان: ئیمانمان ھێناو، بفرموو: ئیمانتان نەھیناو بەلکو بلین: مسولمان بووین، (واتە: بە روالەت و پروکەشی ھاتووینە ئیو ئیسلامەو)، جارێ ئیمان نەچۆتە ئیو دلتانەو، کەواتە: ئیمان دەچێتە ئیو دلەو.

ب- ھەر ھەھا لە سوورەتی (المجادلة) دا خوا دەفەرموی: ﴿كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ...﴾ (۲۲) (خوا) ئیمانی لە دلدا نووسیو، واتە: ئیمانی لە دلدا چەسپاندوون، ئنجا ئایا ئیمان تەنیا ئەوێ کە تەنیا لە دلدايە؟ نەخیر، بەلکو وەك دوایی باسی دەکەین، کردەوێکانیش بەشێکن لە ئیمان و، دانپێداھێنانی زمانیش بەشێکە لە ئیمان، بەلام بەشی سەرەکی و بنەڕەتی ئیمان، لە دلدا دەچەسپی، ئەگەرنا ئەوێ بە زمانیش تەعبیر دەکری، ھەر ئیمانەو، ئەوێ کە بە عەقل دەرک دەکری، ھەر ئیمانەو، ئەوێ دوایش پراکتیزە دەکری بە ئەندامەكان، ئەویش ھەر ئیمانە، بەلام بەشی سەرەکی ئیمان ئەوێ

که له دَل و دهرووندا جیگیر ده بی، چونکه ئەوانی دیکه، دهگونجی که سَیْک که به ئیمانداریش دانانری ههین، بۆ نموونه: ئیبلیس زۆر چاک خوی ناسیوهو، ده رکی ئەو راستییانهی کردوه، به لām به ئیماندار دانانری، چونکه به دَل قبوولی نه کردوون، ههروهها مونا فیک و دهغه له کان، و پرای ده رککردنی راستیه کان، به کرده وهش جیه جیان کردوهو، به زمانیش دانیان پیدا هیتاوه، به لām چونکه به دَل په سندوق قبوولیان نه کردوهو، له دَلدا ئیمانیان نه بووه، به پروادار دانانرین، که واته: ئەوهی پروادارو و دهغه ل (مؤمن و منافق) له یه ک جیا ده کاتهوه، بریتیه لهو حالته دَل و دهروونییه په نهانهی که سی ئیماندار به دَل شته کانی قبوول کردوون، به لām بابای مونا فیک هه روا به زمان ده یانلی و، به پروو که شیی به ئەندامه کان جیه جیی ده کات، به لām له دَلدا راستیه کانی ئیمان جیگیر نه بوون و، په سندی نه کردوون.

(۳) - ئیمان زیاد ده کات به هه ر شتیک که به چاکه و تاعهت داده نری:

واته: به هه موو ئەو چالاکی و جم و جۆله په نهان و ئاشکرایانهی به فه رمانبه ریی بۆ خوا داده نرین، ئیمان زیاد ده کات، خوا ﷻ ئاوا پیناسه ی ئیمانداران ده کات، که به هوی فه رمانبه ریی و چاکه و تاعه ته وه ئیمانیان زیاد ده کات:

﴿ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾﴾ الأنفال.

واته: ئیمانداران ته نیا ئەوانه ن کاتیک یادی خوا ده کری، دلیان راده چله کی و، کاتیک ئایه ته کانی خویان به سه ردا ده خویترینه وه، ئیمانیان زیاد ده کات و، ته نیا پشت به په روه ردگاریان ده به ستن، ئەوانه ی نوێژ به رپا ده که ن و، له وهی پیمان داوون ده به خشن، ئا ئەوانه پرواداری راسته قینه ن، له لای په روه ردگاریان چه ندان په لیان هه ن، و پرای بژیویکی په سندوق بژارده.

ئەگەر تەماشایەکی دەبین: ھەموو ئەو شتە چاكانەیی چ پەیوەندییان بە دڵ و دەروونەو ھەبە، وەك ترس و سام و ھەبەت بەرانبەر بە خوا، یان پەیوەندییان بە عەقلەو ھەبە، وەك تیگەیشتن لە ئایەتەکانی خوا، یان پەیوەندییان بە جەستەو رۆالەت و دەروونی مەوقەو ھەبە، وەك بەرپاکردنی نوێژو، مەل بەخشین و، ... ھتە، خوا ﷻ بە سیفەتەکانی بڕواداران راستەقینەیان لە قەلەم دەدات.

بۆ وێنە:

۱- خوا ﷻ لە باسی گۆرانی ڕووکە (قەلە) دا، دەفەر مۆی: ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرْءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ (البقرة، ۱۴۳) واتە: خوا ناگونجی ئیمانەکان زایە بکات، بە دلتیایی خوا بەرانبەر خەلک میهرەبان و بە بەزەییە، ڕوونکەرەوانی قورئان لە سەر ئەو یەكەنگەن کە لێرەدا ﴿إِيمَنَكُمْ﴾، (أَي: صَلَاتُكُمْ)، واتە: نوێژەکان، چونکە کاتێک مەسولمانان فەرمانیان پێکرا لە (بیت المقدیس) ھو ڕوویان وەرگێرن بۆ لای کەعبە، ھەندیکیان کە خەزمانیان شەھید بوو بوون، یان وەفاتیان کردبوو، لە نوێژەکانیشیاندا ڕوویان کردبوو (بیت المقدس)، بۆیان نیکەران بوون و گوتیان: ئەو خەزمانەمان نوێژەکانیان ڕوو بە (بیت المقدس) کردوون و، خۆی بەرزو مەزنیشت ئیستا ڕووی پێ وەرسووڕاندووین بەرەو کەعبە، کەواتە دەبێ نوێژو تاعەتەکانیان زایە بووبی!! خواش فەر مۆی: ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَنَكُمْ﴾... (البقرة، ۱۴۳) واتە: خوا ئیمانەکانی زایە ناکردووە زایە ناکات، کە مەبەست پێی نوێژە، واتە: خوا ئەو نوێژانە ڕوو بە (بیت المقدس) کردوویان، ناوی لێناون: ئیمان، ئەمە لە صەحیحی بوخارییدا بە ژمارە: (۲۳۴۰) ھاتو: (إِيمَانُكُمْ: أَي صَلَاتُكُمْ).

ب- ھەر ھەبە خۆی پەرەردگار دەفەر مۆی: ﴿الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسْفَحِينَ وَلَا مُتَّخِذِينَ أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَسِرِينَ﴾ (المائدة، ۵)

واتە: ئەمڕۆ شتە چاڭ و خۆشە کانتان بۆ حەڵال کراون و، خۆراکی خاوەن کتیبان بۆ ئێوە حەڵالەو، خۆراکی ئێوەش بۆ ئەوان حەڵالە، هەروەها ئافرەتانی پاکیزە لە برۆاداران و، ئافرەتانی پاکیزە لەوانە لە پێش ئێوەدا کتیبان پێدراوە، ئەگەر مارەییە کانتان دانئ، لە حالیکدا خۆ پاکراگرن و بە پەنھانیی دۆستان ناگرن، (یان: بە ئاشکراو بە پەنھانیی زینا ناکەن)، هەر کەسیکیش کوفر بە ئیمان بکات، کردەوێکە هەلۆەشاوەتەووە لە دواڕۆژیشدا لە زیانبارانە.

وہک دەبینن ئەوێ باسکراوە، هەمووی پابەند بوونە بە حەڵال و حەرام و شەریعەتەو، کەچی دواوی خوا دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَسِرِينَ﴾ هەر کەسیک کوفر بە ئیمان بکات، کردەوێکە هەلۆەشاوەتەووە، لە دواڕۆژیشدا لە زیانبارانە، ئنجا مەبەست لە ئیمان لەو سیاقەدا، پابەند بوونە بە حەڵال و حەرامیکەو کە خوا ناردوویەتی، لە بواری هاوسەرگیری و، بواری خواردن و خواردنەووەدا.

أ- وہک لە سوورەتی (الأعراف) دا، خوا ﷻ لەسەر زمانی ئیمانداران کە دەپارێنەو، دەفەرموێ: ﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ...﴾ (۴۳) ﴿الأعراف﴾، واتە: گوتیان: ستاییش بۆ ئەو خواوەی پێنمایی کردین بۆ ئەم (پێناز)ەو، ئەگەر ئەو پێنمایی نەکردباین، ئێمە پێمان پێ نەدەزانی.

ب- هەروەها لە سوورەتی (آل عمران) دا خوا لەسەر زمانی برۆاداران دەفەرموێ: ﴿رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا...﴾ (۱۱۳) واتە: پەروردگارمان! ئێمە گویمان لە بانگەرێک بوو بانگی دەکردین: ئیمان بێنین بە پەروردگارتان، ئێمەش ئیمانمان هێنا.

لێرەدا یەکیەک بۆی هەیه بلی: ئایا پیغەمبەری کووتاییش موحمەد ﷺ پێش ئەوێ وەحیی بۆی ئیمانی نەبوو؟! دەڵێن: ئیمان مەبەستت پێی چییە؟ ئەگەر مەبەستت پێی خوا ناسییە، بێگومان خوا ناسیووە، برۆای بە پۆژی دواوی بوووە،

بروای به‌وه بووه که ئەم ژيانە دنيایيه هه‌وه‌نته نيه، پيڤه‌مبه‌رى خوا ﷺ، خواناس بووه، چونکه هه‌موو مروڤه‌کان، خوا له‌سه‌ر زگماکی خواناسیی ده‌يانخولقینى، به‌لام ئەگەر بلیین: ئیمانی نه‌بووه، به‌و واتایه که پيڤه‌مبه‌رى خاتهم ﷺ ئەوه‌ی له‌پری وه‌حیه‌وه ده‌زانری، نه‌زانیه‌وه، ئەوه‌ شتیکی راستمان گوتوه، وه‌ك له‌ سوورەتی (الضحی) شدا خوا ده‌فه‌رموی: ﴿وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ ۖ﴾ (الضحی، واته: (خوا) تو‌ی به‌ گومرا بینى، ئنجا تو‌ی پ‌ینمایى کرد، ئنجا بی‌گومان پيڤه‌مبه‌رى خاتهم ﷺ و پيڤه‌مبه‌رانی دیکه‌ش، ئەگەر ئەوه‌ی دوای بوونه پيڤه‌مبه‌ر، زانیوانه، پ‌یش بوونه پيڤه‌مبه‌ریش هه‌ر زانییان، ئایا ئازایه‌تی وه‌حیی له‌ چیدایه؟ له‌راستیدا ئەوه‌ی به‌هۆی وه‌حیه‌وه ده‌زاندری، به‌بی وه‌حیی نازانری، خوای په‌روه‌ردگاریش به‌ ده‌قی ئایه‌ت ده‌فه‌رموی: ﴿مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ...﴾ (الشوری، واته: نه‌تده‌زانی نه‌ به‌رنامه‌ چیه‌و نه‌ ئیمانیش چیه‌، به‌لام ئەمه‌ مانای وانیه که پيڤه‌مبه‌رى خاتهم ﷺ خوای نه‌ناسیه‌وه، چونکه خواناسیی شتیکه‌و، بروابوون به‌ خواو به‌روژی دوایی، شتیکی دیکه‌یه، ئیمانیش به‌و شیوه‌یه‌ی وه‌حیی خوا نوخته‌ی تیدا ده‌خاته سه‌ر پیت، پ‌یش هاتنی وه‌حیی و په‌یامی خوا نازانری.

پیناسه‌ی به‌نده‌ بو‌ ئیمان

به‌عه‌ره‌بیی له‌و موسووعه‌عه‌ره‌بییه‌دا^(۱) که باسم کرد، پیناسه‌ی ئیمانم کردوه، ده‌لیم:

(الإِيمَانُ: هُوَ النُّورُ الَّذِي يَكْتَسِبُهُ الْإِنْسَانُ بِتَوْفِيقِ اللَّهِ وَتَيْسِيرِهِ وَهِدَايَتِهِ، وَمُسْتَقَرُّهُ الْقَلْبُ، وَلَكِنْ يَنْعَكِسُ ضِيَاؤُهُ عَلَى بَاطِنِ الْإِنْسَانِ، فَيُثْمِرُ فِيهِ الْيَقِينَ وَالْطَّمَأْنِينَةَ وَالتَّصَدِيقَ وَكَذَلِكَ يَنْعَكِسُ عَلَى ظَاهِرِهِ، فَيُزَيِّنُهُ بِالْإِقْرَارِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ، وَالْإِتْبَاعِ، وَيَجْعَلُهُ مُتَحَلِّيًا بِالْفَضَائِلِ النَّفْسِيَّةِ وَالْخُلُقِيَّةِ، كَالشَّمْسِ الَّتِي تُضِيءُ بِأَشْعَتِهَا مَا حَوْلَهَا وَمَا بَعْدَ عَنْهَا).

(۱) موسوعة: الإسلام كما يتجلى في كتاب الله.

واته: ئیمان ٿه و پڙشناپیهه که مروڦ به ئاسانکاری و پڙنمایی و به دهستگرتنی خوا وهدهستی دین، شویئی سهره کی ئیمانیش دل، به لام پڙشناپي ئیمان هه موو دهروونی ئینسان پرووناك دهکاته وهو، دلنایی و ئارامیی و به راست زانینی تیدا ده چه سپین، ههروه ها ئیمان له سهر پرواله تی ئینسانیش دهرده که وئ و، پرواله ته که شی به دانپیدا هیئانی زمان و، گوڤگرتن و، فه رمانبه ریی و شوینکه و تن جوان دهکات و، وا له مروڦ دهکات رازاو به بی به سیفه ته به رزه دهروونی و ره و شتغیه کان، وهك خوږ که به تیشکه که ی دهو روبه ری خو ی پرووناك دهکاته وهو، ټه وهشی که لئی دووره و پرووناکی دهکاته وه.

تهوهری دووهم / پایه کانی ئیمان:

خوای پهروه ردگار له قورئاندا باسی پینج بنه پرتان دهکات بو ئیمان، به لام له فه رمایشتی پیغه مبه ردا ﷺ بنه پرتی شه شه میشیان خراوه ته گه ل، واته: ټه و پینجه و ټه و یه که ده بن به شه ش، له سوو پرتی (البقرة) دا، خوا ئاوا باسی بنه پرت ته کانی ئیمان دهکات: ﴿لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَ ...﴾ (۱۷۷) واته: چا که کاری ټه وه نیه روو بکه نه خوږه لات و خوږئاوا، به لکو چا که کاری (سیفه تی) که سیکه بپروای هیئاوه به خواو به پوژی دوا یی و به فریشته کان و به کتیب (ی خوا) و به پیغه مبه ران، سه لات و سه لامی خوا یان له سهر بی، که واته: پایه کانی ئیمان، له قورئاندا بریتین له ئیمان به خواو، به فریشته کانی و، به کتیه کانی و، به پیغه مبه ران و، به پوژی دوا یی.

له سوو پرتی (النساء) یش دا، دیسان خوا باسی ټه و پینج بنه پرت ته دهکات، به لام به و شیوازه که کوفر بریتیه له نکو ولیکردن له و پینج بنه پرت ته: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا ءَامِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ

صَلَاتًا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾، واتە: ئەي ئەوانەي بروتان هێناو! بپروایینن بە خواو بە پێغەمبەرە کەي و بەو کتیبەي ناردووێتە سەر پێغەمبەرە کەي و، بەو کتیبەي پێشتر دایبەزاندووە، (کۆي ئەو کتیبانەي پێشتر دایبەزاندوون)، هەر کەسێک بپروایێ بە خواو بە فریشتەکانی و بە کتیبەکانی و بە پێغەمبەرانی و بە پوژی دوایی، بە گومراییه کی دوور گومرا بوو.

جی سەرنج ئەوێه کە لە ئایەتی ژمارە (١٧٧) ی سوورەتی (البقرة) دا، یە کسەر لە دواي ئیمان بە خوا، باسی ئیمان بە پوژی دوایی کراوە، کە بنەرەتی دووێهە لە پووی گرنگییهو، چونکە لە پووی گرنگییهو، ئیمان بە خوا بناغەیهو، دواي ئەوێه یە کسەر ئیمان بە پوژی دوایی دی، ئنجا ئیمان بە فریشتەکان و کتیبەکان و پێغەمبەرەکان، بەلام لە ئایەتی (١٣٦) ی سوورەتی (النساء) دا، چونکە باس باسی کوفرە و، لە سۆنگەي ئەوێهەي دوايین شت کە بابای بپروا بیری لی دەکاتەوێه بریتیه لە پوژی دوایی، بۆیه خوا ﷻ ئیمان بە پوژی دوایی خستۆتە کووتایی، دوا شت بابای بپروا بیری لێدەکاتەوێه پوژی دواییه، بەلام یە کەمین شت کە پروادار بیری لێدەکاتەوێه لە دواي ئیمان بە خوا، بریتیه لە ئیمان بە پوژی دوایی.

لە فەرمايشتی پێغەمبەرشدا ﷺ وپرای ئەو پینج بنەرەتە، بنەرەتێکی دیکەي شەشەمیش باسکراوە، کە ئەو فەرموودەیهی بە فەرموودەي جیریل (حَدِيثُ جَبْرِيل) ناسراوە، کە جیریل لە شیوێ پیاوێکدا بە پێغەمبەري خوا ﷺ دەفەرمووی: {«فَأَخْبَرَنِي عَنِ الْإِيمَانِ»، قَالَ: أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ»} (أخرجه البخاري: ٥٠، ومسلم: ١) واتە: ههواڵم پێدە دەربارەي ئیمان، ئەویش فەرمووی: ئیمان ئەوێهە: بپروایینی بە خوا، بە فریشتەکانی خوا، بە کتیبەکانی خوا، بە پێغەمبەرانی خوا، بە پوژی دوایی و بپروایینی بە قەدەر (ئەندازەگیری و نەخشەي خوا)، کە چاکی و خراپی (بەنسبەت ئیمهه، ئەوێه پیمان خوێشەو، ئەوێه پیمان ناخوێشەو و ئەوێه لە

بەرژەۋەندىي خۇمانى دەزانين و ئەۋەش لە زيانى خۇمانى دەزانين)، ھەمووى لە لايەن خواۋەيە.

يەككە بۆى ھەيە بېرسى بۆچى پىغەمبەرى خوا ﷺ ئەو پاىەى بۆ ئيمان زياد كەردو؟ دەلىين: بىگومان ئەو يەككە لەو شتەى پىغەمبەرى خوا ﷺ پوونى كەردۆتەو، كە دەفەرموى: ﴿لَيْسَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾ النحل، پىغەمبەرى خوا ﷺ زانيوئەقى ئۆمەتەكەى دوايى مشتومريان دەبى لە بارەى قەدەرەو، بۆيە ئيمان بە قەدەرىشى خستۆتە پال ئەو پىنج بئەپەتە، بەلام ئايا بۆچى لە ئايەتەكاندا نەھاتو؟ چونكە لەراستيدا ئيمان بە قەدەر و ئەندازەگيرىي خوا ھەر دەچىتەوئەو ئيو ئيمان بە خوا، چونكە ئيمان بە قەدەر واتە: ئيمان بىنى بە زانيارىي گشتگيرى خوا، ويستى رەھاي خوا، تواناي بى سنوورى خوا، حىكمەتى خوا، كەواتە: ئيمان بە قەدەر ھەر دەچىتەوئەو ئيو ئيمان بە خوا، يانى: خوا نەخشەى بۆ ئەم بوونە داناو، پيش ئەوئەى دروستيىكات، ھەموو شتەى لەوبارەو زانيو، ھەموو شتەى لە بارەو دەزانى، ھىچ شتەى بەبى ويستى خوا نايىت و، ھىچ شتەى دروست نەبوو و بەرپۆەناچى بەبى خوا، ئيمان بە قەدەر ئەوئەى، بەلام خوا ﷺ دادگەرەو خواۋەنى ئەوپەرى حىكمەتەو، ستەم لە ھىچ كەس ناكات.

ھەرۋەھا لە چەند شوئىئى قورئاندا، خواى زاناو كارزان باسى قەدەرى كەردو، بۆ وئە: ھەرۋەھا لە چەند شوئىئى قورئاندا، خواى زاناو كارزان باسى قەدەرى كەردو، بۆ وئە:

(۱) - ﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ﴾ القمر، واتە: ئيمە ھەموو شتەى ئيمان بە ئەندازەگيرىي دروستكەردو.

(۲) - ھەرۋەھا لە سوورەتى (الفرقان) دا، دەفەرموى: ﴿وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ نَقْدِيرًا﴾ الفرقان، واتە: (خوا) ھەموو شتەى ھىناوئەتە دى و ئەندازەگيرىي بۆ داناو بە ئەندازەگيرىيەك (ھەر شايسەى خۆيەتى).

تهوهری سیئهم / پیکهاته کانی ئیمان:

ئهوانه‌ی تهوهری رابردوو پایه‌کانی ئیمان بوون، به‌لام پیکهاته‌کانی ئایا ئیمان چین ئیمان له‌چی پیکدی؟ پیشتر له‌پیناسه‌که‌یدا تیشکی‌کمان خسته‌سه‌ر، به‌لام ئیستا زیاتر پروونی ده‌که‌ینه‌وه، که ئیمان له‌چوار شتان پیک دی، به‌پیی پیناسه‌ی هه‌ره‌ باوی زۆربه‌ی هه‌ره‌ زۆری زانایان، که ده‌لین: (الإیمان: قَوْلٌ وَعَمَلٌ، قَوْلُ الْقَلْبِ وَاللِّسَانِ، وَعَمَلُ الْقَلْبِ وَالْجَوَارِحِ).

(۱) - (قَوْلُ الْقَلْبِ): قسه‌ی دَل، واته: زانینی دَل، ئه‌وه‌ که مروّف به‌عه‌قل و دَل و ده‌روون ئه‌و شتانه‌ بزانی که ده‌بی ئیمانیان پێ به‌یئێ، واته: زانین و په‌یپێردنی عه‌قل.

(۲) - (قَوْلُ اللِّسَانِ): قسه‌ی زمان، ئه‌وه‌یه، مروّف دان به‌و شتانه‌دا بیئێ، که له‌ باره‌ی ئیمانه‌وه‌ زانیونی.

(۳) - (عَمَلُ الْقَلْبِ): کرده‌وه‌ی دَل، ئه‌وه‌یه که مروّف ئه‌و شتانه‌ی له‌ باره‌ی ئیمانه‌وه‌ زانیونی، به‌راستیان بزانی و خوشییوین و قبول و په‌سندیان بکات.

(۴) - (عَمَلُ الْجَوَارِحِ): کرده‌وه‌ی ئه‌ندامه‌کان، واته: مروّف ده‌بی به‌پیی خواست و داخوازی ئه‌و حه‌قیقه‌تانه‌ی به‌عه‌قل ده‌رکی کردوون و، له‌ دَلدا جیگیر بوون و، به‌ زمان دانی پێدا هیناون، ئه‌ندامه‌کانیشی به‌و پێیه‌ ره‌فتار بکه‌ن.

که‌واته: ئیمان چوار پیکه‌ینه‌ری هه‌ن، چونکه‌ مروّف چوار هیزی هه‌ن:

۱- هیزی عه‌قلی هه‌یه، شتی پێ ده‌زانی.

۲- هیزی دلی هه‌یه، شتی پێ ده‌وی، یاخود ره‌فز ده‌کات.

۳- هیزی ده‌رپرینی هه‌یه، که زمانه‌.

۴- هیزی جیه‌جیگردنی هه‌یه، که جه‌سته‌و ئه‌ندامه‌کان، ئیمانیان په‌یوه‌ندی به‌ هه‌ر چوار هیزه‌که‌ی مروّفه‌وه‌ هه‌یه، ۱- مروّف ده‌بی به‌ هیزی عه‌قل و ئیدراک راستیه‌کانی

ئیمان دەرک بکات، ۲- ئنجا بههیزی دَل و ویستز، ئەو راستییانەى بوین و په‌سندیان بکات، ۳- ئنجا بههیزی دەربرین، تەعبیر بکات لەو راستییانە، ۴- بههیزی جیبه‌جی کردنیش، به‌و پێیه‌ به‌ریوه‌ بجی و جیبه‌جیان بکات.

به‌لام ئایا بوچی خوا ﷻ زیاتر باسی دَل ده‌کات؟ له‌بەر ئەوه‌ی وه‌ك پیشتریش گوتمان: دَل جیاکه‌ره‌وه‌ی خاوه‌نانی کوفرو خاوه‌نانی ئیسلامه‌و، جیاکه‌ره‌وه‌ی خاوه‌نانی ئیمان و خاوه‌نانی نیفاقه‌، ئەگه‌رنا بی‌پرواش جاری وایه‌ هه‌ق ده‌ناسی به‌عه‌قل و، به‌زمانیش دانی پێدا دیتی و، جاری واهیه‌ به‌جه‌سته‌شی هه‌ندیك له‌کرده‌وه‌کانی مسوڵمانان جیبه‌جی ده‌کات، به‌لام ئەگه‌ر دله‌که‌ی هه‌قی تیدا نه‌بوو، به‌ دَل ئیمان و ئیسلامی خو‌شنه‌ویست و له‌ دَل و دەر‌وونیدا ئیمان نه‌بوو، به‌ بروادار دانانری، به‌لای به‌روا‌له‌ت به‌ مسوڵمان ئەژمار ده‌کرێ، وه‌ك مونا‌فیکه‌کان، به‌لام به‌ ئیماندار دانانری، که‌سانیک که‌ خ‌وای کارزان و په‌روه‌ردگار مه‌دح و ستایشیان ده‌کات و، به‌لێنی به‌هه‌شت و په‌زامه‌ندی خ‌وی پێداون.

ته‌وه‌ری چ‌واره‌م / بروادار کییه‌؟

هه‌رچه‌نده‌ د‌وای ئەو با‌سانه‌ی رابردن، ئیستا ده‌زانین بروادار کییه‌، به‌لام بۆ زیاتر تیشك زیاتر خسته‌ سه‌ری، با ته‌ماشای چه‌ند ئایه‌تیکی قورئان بکه‌ین:

۱- له‌ سووره‌تی (الأنفال) دا که‌ پیشتریش هینامان، خوا ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾﴾

لێره‌دا خوا پێنج شتی کردوون به‌ پێناسه‌ بۆ برواداران.

واته‌: برواداران ته‌نیا ئەوانه‌ن کاتیک باسی خوا بکری د‌لیان راده‌چ‌له‌کی و، کاتیک ئایه‌ته‌کانی ویان به‌سه‌ردا بخوێننه‌وه‌، ئیمانیان پێیان زیاد ده‌کات و،

تەنیا پشت بە پەرۋەردگاریان دەبەستى، ئەوانەى نوپۇز بەرپا دەكەن و، لەوھى پیمان داۋن دەبەخشن، ئا ئەوانە بەراستىيى پرواداران، چەندان پلەيان ھەن لە لای پەرۋەردگاریان و لیبوردنیک و بژیویکی پر پیزو حورمەت و پەسندو چاک.

۲- لە سوۋرەتی (الحجرات) دا خوا دەفەرموی: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾ (۱۵) واتە: پرواداران تەنیا ئەوانەن کە پروایان بە خواو بە پیغەمبەرەکەى ھیناۋە، دوایش هیچ دوو دلییان نیەو، لەپیناوی خوادا تیدەکوژن بە سامان و گیانیان، ئا ئەوانە راستن، (کە پروایان ھیناۋە).

۳- لە سوۋرەتی (النور) دا دەفەرموی: ﴿إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ (۵۱) واتە:

واتە: بێگومان قسەى پرواداران کاتیک بانگ بکرین بۆ لای خواو پەرۋانەکراۋەکەى، تاكو دادوهرییان لە نیاۋندا بکات، ھەر ئەوھىە کە بلین: بیستمان و فەرمانبەریین، ئا ئەوانەش سەرفرازن.

۴- ھەر لە سوۋرەتی (النور) دا خوا دەفەرموی: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ...﴾ (۶۲) واتە: تەنیا ئەوانە پروایان بە خواو بە پیغەمبەرەکەى ھیناۋە، کە کاتیک لە خزمەتیدا دەبن بۆ کاریکی کۆکەرەو (ھەرەوھەزی)، نارۆن تاكو مۆلەتی لی وەرەنەگرن.

۵- دیسان لە سوۋرەتی (الحجرات) دا، خوا دەفەرموی: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ...﴾ (۱۰) واتە: تەنیا پرواداران بران، یاخود: پرواداران تەنیا بران.

کەواتە: پروادار کەسیکە بە تەواویى بۆ خوا ملکەچە، ھەم لە پرووی مەعنەوئیەو، ھەم لە پرووی جەستەییەو، ھەم دەروونی و ھەم دەری، ھەم لە ژیاى تاکى، ھەم لە ژیاى خیزانى، ھەم لە ژیاى کۆمەلایەتیی، ھەم لە ژیاى سیاسى و... ھتد دا رادەست و ملکەچى خواو ئایینەکەیتى.

۶- ھەروەھا با تەماشای ئەم دەقەش بکەین، لە سوورەتی (النساء) دا: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَرْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنزَلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَكَّمُوا إِلَى الظَّالِمِينَ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا﴾.

واتە: ئایا سەرنجی ئەوانەت نەداوە کە پێیان وایە ئێمانیان ھێناوە بەوێ بۆ تۆ نێردراوەتە خوارو، بەوێش کە پێش تۆ دا بە زینراوە، لە کاتی کدا دەشیانەوێ دادوەری خۆیان ببەنە لای طاغووت، کە فەرمانیشیان پێکراوە پێی بپروابن، شەیتانیشت دەیهوێ زۆر دووریان بخاتەوێ گومرایان بکات.

کەواتە: کەسێک ھەر بە دلێشی دابی و بەس بیهوێ دادوەری خۆی ببات بۆ لای طاغووت، بۆ لای کەسێک و حوکمێک کە پێچەوانەی شەریعەتی خواوە، پێی وابێ لەوێ کێشەکی بۆ چارەسەر دەبێ و، قەناعەتی پێی بێ، بێگومان لە بازەنی ئێمان و ئیسلام دەچێتە دەری.

تەوهری پێنجەم/ ئایا کردەو بەشیکی لە ئیمان، یان نا؟:

لەو بارەوێ مشتومڕی زۆر بوو لە نێوان زانایاندا، بە گشتیی بوونە سێ بەش:

۱- ھەندێکیان کە دەگونجێ ناویان بنیین: کەمتەرخەمان و زایە کەران (المُفْرَطُونَ) کە جەھەمیو مورجیئەن، ئەوانە گوتووین: کردەو پێکھێنەری ئیمان نیە، یانی: دەگونجێ ئێسان ھیچ کردەوێکی نەبێ و، ھیچ پابەندییەکی نەبێ و، ئێمانداریش بێ!

۲- بەشی دووھەمیان کە دەگونجێ پێیان بلێین: تێپەرێنەران و زێدەرۆیکەران (المُفْرَطُونَ) کە خەواریج و موعتەزیلەن، گوتووین: ھەموو کردەوێکی پێکھێنەری ئیمانە، کەواتە: ئەگەر ئێسان ئەرکیکی پێویست بچوین، پێی کافر دەبێ، ھەروەھا ھەر گوناھێکیشت بکات، ھەر پێی کافر دەبێ، ئەوانەش تێیانپەراندووە، پێچەوانەی ئەوانە پێشی.

۳- بەلام زۆربەی ھەرە زۆری ئۆممەت، ئەوانەن کە خەتی نیوہراستیان گرتووە (المُتَوَسِّطُونَ)، کە گوتووین: جینسی کردەو بەشیکی ئیمانە، ئنجا یان پێکھێنەرێکیەتی، یاخود

تهواوکه ریه تی، واته: گوتوو یانه: جینسی کرده وه پیکهینه ری ئیمانه، یاخود تهواوکه ری ئیمانه، واته: ئیمان به بی کرده وه نابی، به لام جینسی کرده وه، نه ک هه موو کرده وه یه ک ئیمان بی، بو وینه: له باره ی نوێژه وه عه بدوللای کوری شەقیق ده گیرێته وه:

{عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ، قَالَ: كَانَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ ﷺ لَا يَرُونَ شَيْئًا مِنَ الْأَعْمَالِ تَرَكُّهُ كُفْرًا، غَيْرَ الصَّلَاةِ} (أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ: ۲۶۲۲، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ).

واته: عه بدوللای کوری شەقیق (یه کیکه له زانایانی تابیعین)، ده لی: هاوه لانی پیغه مبه ری خوا ﷺ وازه یان له هیه کرده وه یه کیان به کوفر داناوه، جگه له نوێژ، واته: که سیك نوێژی نه کرد بی، خاوه نه که یان به کافر دانه ناوه، به لام وه ک ئه مانه تی زانستی ده بی ئه وه بلێن: که ئیستا زانایانی چوار مه زه به کان، سیان: ئه بوو هه نیفه و مالیک و شافیعی، رایان وایه که سیك نوێژ نه کات، له بهر ته نه لی، هه به مسولمان له قه له م ده درێ، به لام تاوانیکی گه وه ری کرده، به لام ئه حمه د ره حمه تی خوا له هه ر چواریان بی، رای وایه که که سیك نوێژی هه ر نه بی، به هه ر بیانوو یکه وه بی، به بیروا و نامسولمان له قه له م ده درێ.

هه لبه ته ئیمه ئه و باسه مان له مه وسووعه ی (خوا په رستی ئیسلامی) له به رگی دووه مدا، به درێژی باس کرده و، له راستیدا ئه و رایه ی ده لی: نوێژ مه رجه بو به مسولمان دانرا، جگه له ئایه ته کان، بو وینه:

۱- خوی پهروه ردگار ده فه رموی: ﴿فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى ۝۳۱﴾ وَلَكِنْ كَذَبَ وَتَوَلَّى ﴿۳۲﴾ الْقِيَامَةَ، واته: ئنجا به راستی نه زانی و نوێژی نه کرد، به لکو به دروی داناو پشتی تیکرد.

۲- ههروه ها له سووره تی (التوبه) شدا خوا ده فه رموی: ﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ... ۝۱۱﴾ التوبه، واته: ئنجا نه گه ر گه رانه وه و نوێزیان به رپا کردو زه کاتیان دا، براتان له ئاین دا، که واته: ئه گه ر وایان نه کرد، له ئاین دا براتان نین.

لهوبارهوه فهمایشتی پیغهمبه ریش ^ص ^و ^ا ^{لله} زۆر روونن، بو وینه:

(١) - يَنْغَمِبُهُ رِي خَوا ۞ دهفه رموى: {الْعَهْدُ الَّذِي بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمُ الصَّلَاةُ، فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ} (أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ: ٣٣٩٦، وَأَحْمَدُ: ٢٩٨٧، وَالتِّرْمِذِيُّ: ٢٦٢١، وَالنَّسَائِيُّ: ٤٦٣، وَابْنُ مَاجَهَ: ١٠٧٩، وَابْنُ حَبَانَ: ١٤٥٤، وَالحَاكِمُ: ١١).

واته: ئەو پەيمانى لە نىوان ئىمەو ئەواندا، (واتە: نامسولماناندا) ھەيە
نۆيژە، ھەر كەسك وازى لى ھيئا، بېيروا بوو.

(۲) - ههروهه ها پێغه مبه‌ری خوا ﷺ ده‌فه‌رموی: { مَا بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشَّرِكِ وَالْكَفْرِ: تَرْكُ الصَّلَاةِ } (أخرجه مسلم: ۸۲، وأبو داود: ۴۸۷۸، والترمذي: ۳۶۱۹، وابن ماجه: ۱۰۷۸، والبيهقي: ۶۲۸۷) واته: له نتوان بیاوو شېرك و کوفردا، واز لێ هه‌تانی نوێژه.

یانی: ھەر کەسێک نوێژی واز لێھێنا، لە بازنە ی ئیسلام دەرحووہ.

دهقى دىكەش لەو بارهوه زۆرن، به‌لام به‌هەر حاڵ زانایان که وردیان کردۆته‌وه، بوونه‌ ئه‌و دوو رایه‌ی خستمانه‌روو.

تەۋەرى شەشەم و كۆتايى / يەكانى ئيمان:

بيگومان ئيمان يەك پلە نىيە، بەلكو بە لاي كەمەوہ سى پلە سەرە كىي ھەن:

۱- پله‌ی یه کهم: ئیمانی سه‌ره‌تا، یان بنه‌ره‌تی ئیمان (مُطْلَقُ الْإِيمَانِ أَوْ أَصْلُ الْإِيمَانِ):

ٺهويش بريٽيه له لاي كه مي ٿيمان، لاي كه مي ٿيمانيش ٺهويه كه ٿينساني
پي ده بٽيه پروادار، پي ده بٽيه مسولمان له لاي خواو له لاي خه لك.

۲- پلهی دووهم: ئیمانی پټویست (الإیمان الواجب) تهویش تهو ئیمانیه که خاوه نه که ی ده گیر یته وه له گوناھی گه وره، گوناھی گه وره ش یان چواندنی ته رکټکه، یاخود شکاندنی قه ده غه به که، بۆ وټنه: نوټژ نه کردن گوناھی گه وره به، هه روه ها زه کات نه دان و روژوو

نەگرتن، دیسان ھەر کام لە قەتڵ و دزی و زینا و غەیبەت و درۆ و ئەوانە، ھەموویان گوناھى گەورەن، ئنجا ئیمانی پێویست ئەوێهە کە مەرۆف لە گوناھە گەورەکان بپاریزی، گوناھى گەورەش ئەوێهە: یان سزای دنیایی لەسەر بێ، یاخود ھەرپەشەى پڕۆژى دواى.

۳- پلەى سێھەمى ئیمان: ئیمانی پەسند (الإيمان المستحب) ئەویش ئەو ئیمانەى کە خاوەنەکەى دەگیرێتەو لە گوناھە گچکەکانیش و وای لێدەکات ببێتە بەندەى کى چاک و بۆ خوا سولحاو ئیمان دامەزراو.

ھەلبەتە لە بەینى ئەو سێ پلەى شدا، پلەى زۆر ھەن، بەلام ئەو سێ پلە سەرەکیەکان، ئەو پوونکردنەوێهە کە بوو لە بارەى ئیمانەو، بە ھۆى ئیمانیکی ساغ و راست و چاکەو، کردەوێ باش چاک لەلایەن مەرۆفەو ئەنجام دەدرێن، ئیمان کانیى و سەرچاوەى کە ئاوى زوڵالى کردەو باشەکان لەوێو ھەلدەقولى و، یەکدى پاسپاردن بە ھەق و یەکدى پاسپاردن بە خۆراگریش، دەچنەو نێو بازنەى کردەو باشەکان.

کەواتە: ئەگەر کە سێ ئیمانیکی باشى ھەبێ، کردەو باشەکانى دەبن و، لە نێو کردەو باشەکانیشدا خەلک پادەسپیری بە ھەق و، خەلکیش پادەسپیری بە خۆراگری، خوشى لەسەر ھەق دەبێ و، خۆراگریش دەبێ لەسەر شوێنکەوتنى ھەق.

لێرەش کۆتایی بە تەفسیری سوورەتی (العصر) دێنین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسری سوورہ تی

الْمُزَّمِّلِ

ده سټیک

به پړزان!

نهمړؤ (۲۸) مانگی (ذی الحجة) ی سالی (۱۴۴۱) ی کوچییه، به رانبهر (۱۸/۸) زاینی، له شاری ههولیر، خوا پشتیوان بی ده ست ده کین به تهفسیرکردنی سووړه تی (الهمزة)، سهره تاش له هوت برگه دا به کورتی پیناسه و نیوه پړؤکی سووړه ته که ده خهینه پروو:

پیناسه ی سووړه تی (الهمزة) و بابه ته کانی

یه که هم: ناوی ئهم سووړه ته:

ئهم سووړه ته موباره که زیاتر ناوی (سورة الهمزة) ی بو به کارهی تراوه، به لام به ههر کام له: (سورة ویل لكل مزة لمزة) و (سورة الحطمة) ش، ناو تراوه.

دووه م: شوی نی دابه زینی:

به یه کده نگی زانایان ئهم سووړه ته مه ککه ییه و له مه ککه دابه زیوه، له و باره شه و ئهم گپ در او هیه هاتوه:

(عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ: أُنْزِلَتْ: ﴿وَبَلِّ لِكُلِّ هَمْزَةٍ لَمْزَةً﴾، هَمَزَةً، (أوردته السيوطي في الدر المنثور: ج ۸، ص ۶۲۳) د، ونسبه لابن مردويه، الإستيعاب في بيان الأسباب: ج ۳، ص ۱۵۶).

سییه م: ریزبه ندیی له موصحف و له دابه زین دا:

ئه م سوورپه ته له موصحفدا ژماره که ی سه دو چوار (۱۰۴) ه، له دابه زینیشدا ژماره که ی سی و دوو (۳۲) یه، پیش سوورپه تی (المرسلات) و، دوا ی سوورپه تی (القیامة)، دابه زیوه.

چواره م: ژماره ی ئایه ته کان ی:

به یه کده نگیی ژمیهرانی ئایه ته کان ی قورئان، ئه م سوورپه ته نو (۹) ئایه ته، نه که س زیاتری گوتوه و نه که متر.

پینجه م: نیوه رۆکی:

ئه م سوورپه ته موباره که هه ر نو (۹) ئایه ته به پیژه که ی، باسی جوړه مروفتیکی خه لک شکینه ری تانه لیده ر، یان به خراپه باسی خه لککه ری پاشمله و پروبه پروو ده کات، که هه ر سه ر گه رمی سامان کوکرنه وه و ژماردنیه تی و پیی وایه مآل و سامانه که ی له مردن رزگاری ده کات و ده یه یلی، دوا یی هه والدان به وه ی ده خریته نیو ئاگریکی تیکشکینه ری داگیرسیژراوه وه له لایه ن خواوه، که هه ناوی مروفت ده سووتینی و، ئه و شوینه ی ئاگره که ی تیداکراوه ته وه، ده رگا کایه نیشیان له سه ر گآله ده دریڼ، له ویشدا له نیو لووله ی دریژکراودا، سزاو ئه شکه نجه ده دریڼ.

شه شه م: تاییه ته مهن دیه کان ی:

ئه م سوورپه ته سی تاییه ته مهن دیی هه ن:

(۱) - هه ردوو سیفه تی: ﴿هُمَزٌ لَمْزَةٌ﴾، ته نیا له م سوورپه ته موباره که دا هاتوون، که وه ک دوا یی باسیان ده که یڼ: ﴿هُمَزٌ﴾ زیاتر پاشمله به خراپه باسکه ری خه لکه و،

ههولدهره بو شکاندنیان و، ناشیرین کردنیا، (لَمَزَ) ش، له (لَمَزَ) هوه هاتوه و مه بهست
پیی شکینه ری خه لکه رووبه پروو و تانه لیده ریانه، ههردووکیان له سهر کیشی (فُعَلَة)
ن و نهو کیش (وزن) هه گه یه نه ری نهو یه، که نهو که سه نهو سیفه ته ی تیدا بوته
عاده تیکی روچوو، واته: که سیك که زور خه لك ده شکینی پاشمله و به ره و پروو.

(۲) - ههروه ها ههردوو سیفه تی: ﴿جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ﴾ ۲ ﴿يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ﴾
۲ ﴿﴾، نه م دوو ههش ته نیا له م سوو ره ته موباره که دا به م شیوه یه هاتوون، واته: مال
و سامانیکی کوکرده وه و ژماری، یا خود ئاماده ی کردو، پیچی وایه مال و سامانه که ی
هیشتوویه ته وه و ده یه یلته وه.

(۳) - چهند وشه و ته عبیریکی تاییه تی نه م سوو ره ته موباره که:

۱- ﴿الْخَطْمَةِ﴾، واته: ناگریکی تیکشکینه ر.

۲- ﴿نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ﴾، ناگری داگیر سیژاوی خوا.

۳- ﴿الَّتِي تَطْلُعُ عَلَى الْأَفْعَدَةِ﴾، نهو ناگری ده چپته سهر دلّه کان، ده چپته سهر عه قله کان،
ده چپته سهر هه ناوی ئینسان.

۴- ﴿فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ﴾، له لوله دریز کراوه کاند.

حهوته م: دابه شکردنی ئایه ته کانی:

ئیمه هه ر نو (۹) ئایه ته که ده که یه ده رسیک، چونکه هه موویان باسی یه ک
بابهت ده که ن و، هه مووشیان پیکه وه په یوه ستن.

❖ دەرسی ئەم سوورپەتە ❖

پێناسە ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە نو (۹) ئایەتەکی ئەم سوورەتە پێک دێ، کە خوا ﷻ ھەر لە سەرەتایەو بە سزاو ھەرەشە دەست پێدەکات:

دەفەرموی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)، ﴿وَبِلِّ لِكُلِّ هُمْزٍ لُزْوَ﴾، ھاوار بۆ ھەموو خەڵک شکیئەریکی پاشملەو، خەڵک شکیئ و تانە لێدەریکی ڕووبەرۆو.

﴿الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ﴾، ئەو کەسە مāl و سامانیکی زۆر (یاخود بە ھەرامیی) کوکردەو و ژماردی، (مالاً) کە بە نەزانراو (نیکرة) ھاتو، دەگونجی بۆ زۆریی بی و، دەشگونجی بۆ خراپی بی، واتە: گوێ ناداتە ئەوێ چ جوړە مāl و سامانیکی، بە ھەرام و ھەلال، ھەر جوړی بی و ھەر چۆن لێی ھەلکەوی، کوێ دەکاتەو سەر یە ک و دەژمیری.

﴿يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ﴾، پێی وایە مāl و سامانەکی ھێشتوو یەتەو یاخود لە داھاتوودا دەیھێتتەو، دوایی خوا ﷻ بەرپەرچی ئەو پەفتارە دەداتەو، بەرپەرچی ئەو جوړە بیرو بۆچوونەشی دەداتەو، کە ئەو خەیاڵ پلاو دەفەرموی: ﴿كَلَّا لَيُبَدِّلَنَّا فِي الْخُطْمَةِ﴾، نەخیر، بە دەست ھەلبگری لەو جوړە پەفتارە، یاخود لەو جوړە بێکردنەو، بە دلیایی بە نابوودی و بی بایەخی فری دەدریتە ئێو تیکشکێنەرەکەو.

﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْخُطْمَةُ﴾، ئایا چی بە توێ زاناندو تیکشکێنەرەکە چیە؟

﴿نَارُ اللَّهِ الْمَوْقَدَةُ﴾، ئاگری داگیرسیئراوی خوا، ئاگریکی تاییەتی خوا بە داگیرساندو.

﴿الَّتِي تَطْلُعُ عَلَى الْأَفْعِدَةِ﴾ ٧، ئەو (ئاگر) هی ده چیتە سەر دله کان، ده چیتە سەر عه قله کان، ده چیتە سەر هه ناوو جه وهه ری ئینسان و ده یسووتین.

﴿إِنَّمَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ﴾ ٨، ئەو ئاگر (ی دۆزهخ) ههش ده رگایه کانیان له سەر گاله دراوون و پیوه دراوون، داخراوون.

﴿فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ﴾ ٩، ئەوانیش له نیو لوولهی راکیشراو درێژکراوه کان دان، ئایا ئەو لوولانه ئاسن، یان چ جوړه کانزایه کن؟ هه ر خوا ده زانی، گرنه ئه وه یه له ژووری داخراودا، ئاگریکی به هیزو ترسینه ر ده چیتە سەر دل و هه ناویان، ئنجا له ئاگره که شدا، له نیو تابووت و لوولهی درێژکراودان و، ده رگایه کانیان له سەر گاله دراوون!

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿وَبِلِّ لِكُلِّ هُمْزَةٍ لُّمَزَةٍ﴾ ١ الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ. ﴿٢﴾ يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ. ﴿٣﴾ كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ ﴿٤﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ ﴿٥﴾ نَارُ اللَّهِ الْمَوْقَدَةُ ﴿٦﴾ الَّتِي تَطْلُعُ عَلَى الْأَفْعِدَةِ ﴿٧﴾ إِنَّمَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ ﴿٨﴾ فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾

مانای دهقاو دهقی ئایه ته کان

{به ناوی خوای به به زهیی به خشنده، سزای سهخت و هاوار بو هه موو که سیکی پاشمله پروو خینه رو به ره و پروو عه بیگر} ١ ئەو که سهی سامانه که ی کو کرده و هه ژماردی ٢ پی وایه سامانه که ی له مردن ده ربازی کردو هیشتی هه ٣ نه خیر (وانیه، با وازی ن) به دلنای بی به بی بایه خی فریده دریتە نیو ئاگریکی تیکشکینه ره وه ٤ چیش به تو زاناندوه تیکشکینه ره که چییه؟

٥) ئاگری داگیرساوی خوایه ٦) ده چیتە سەر دڵ و عەقل و هەناوان ٧) ئنجا
ئەو ئاگرە دەرگایەکانی لەسەریشیان داخراون و گالە دراوان ٨) لە نیو لوولە
دریژکراوەکاندا (سزاو جەزەرەبە دەدریڤن) ٩)

شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان

(وَيْلٌ): (الْوَيْلُ: الْقُبْحُ وَيُسْتَعْمَلُ فِي التَّحَسُّرِ، وَالْوَيْلُ سُوءُ الْعَذَابِ، وَالْوَيْلُ قِيلَ: وَادٍ فِي جَهَنَّمَ)، (وَيْلٌ): بە مانای ناقۆلایی و ناشیرینی دی، بە کاردەهێنری بو پەشیمانیی، هەرۆهە (وَيْلٌ) بە مانای سزای خراپ و سەخت دی، (وَيْلٌ): گوتراوە: بە مانای شیوو دۆلێک لە دۆزەخیشدا، دی.

(هَمْزٌ): (الْهَمْزُ كَالْعَصْرِ، هَمْزُ الشَّيْءِ فِي الْكَفِّ، وَهَمْزُ الْإِنْسَانِ إِغْتِيَابُهُ)، (هَمْزٌ) وهك (عَصْرٌ) وایه، (عَصْرٌ)، واتە: گوشتین، دەگوتری: (هَمْزُ الشَّيْءِ فِي الْكَفِّ)، شتەكەم لە لەپەدەستی خۆمدا گوشتیی، (وَهَمْزُ الْإِنْسَانِ إِغْتِيَابُهُ)، بە خراپە باسکردنی كەسێك پاشملە پێی دەگوتری: (همز)، واتە: لە غەیبەت كردنەوێ نیزیكە، بەلام بابای (هامز)، دەیهوێ ئەو كەسە بە خراپە باسی دەكات، بیشکینێ، وشە (هَمْزَةٌ)، لەسەر كیشی (فُعْلَةٌ) یەو بو زیدەپۆییە واتە: زۆر دەیهوێ خەلك پاشملە بشکینێ و بە خراپە باسیان بكات.

(لَمْزَةٌ): (الْلَمْزُ: الْإِغْتِيَابُ وَتَتَّبَعُ الْمَغَائِبُ، وَالْلَمْزُ الْعَيْبُ فِي الْوَجْهِ)، (لَمْزَةٌ) ش، لەسەر كیشی (فُعْلَةٌ) یەو لە (لَمْزٌ) هەو هاتو، (لَمْزٌ): بە واتای بە خراپە باسکردن و شوێن عەیب و عار كەوتنی كەسێكەو، پەخنەگرتنەو تانەدانە لە كەسێك پووبەروو، جیاوازییەکیان ئەوێه (همزة): كەسێكە پاشملە باسی كەسێك دەكات و، خراپە باس دەكات و دەیهوێ بیشکینێ، بەلام (لمزة): كەسێكە پووبەروو تانە لە خەلك دەدات و بیانووێان پێ دەگری و دەیهوێ بیانشکینێ.

(وَعَدَّةٌ): (الإِعْدَادُ مِنَ الْعَدِّ كَالِإِسْقَاءِ مِنَ السَّقْيِ)، (إِعْدَادٌ) له (عَدٌّ) هوه هاتوه، (عَدٌّ)، واته: ژماردن، وهك (إِسْقَاءٌ)، له (سَقْيٌ) يهوه هاتوه، واته: ئاو پیدان، كه واته: (وَعَدَّةٌ)، واته: ههر خهريكی ژماردن مآل و سامانه كه ی بوو، ياخود: (عَدَّةٌ: عَدَّةٌ لِكَذَا: هَيَّاهُ)، واته: ئاماده ی كرد بو ئهوه، ههر خهريكی ژماردن مآل و سامانه كه يه تی، سهر ژمیری دهكات و ئاماده ی دهكات.

(أَخْلَدَهُ): (الْخُلُودُ: تَبَرُّي الشَّيْءِ مِنْ اعْتِرَاضِ الْفَسَادِ وَبَقَاؤُهُ عَلَى الْحَالَةِ الَّتِي هُوَ عَلَيْهَا)، (خُلُودٌ): بریتیه لهوه ی شتیک دووربی له حاله تی تیکچوون و لهو حاله ته دای له سه ریته تی، مینیتیه وه.

(لِيُبَذَّنَ): واته: به بی بایه خی فری ده دری، (النَّبَذُ: إلقاء الشيء وطرحه لِقِلَّةِ الإِعْتِدَادِ بِهِ، وَبَذَنُهُ نَبَذَ النَّعْلِ الْخَلْقِ)، (نَبَذَ): بریتیه له فریدانی شتیک و هاویشتنی له بهر بایه خ پینه دانی، یان كه م بایه خی پیدانی، ده گوتری: (نَبَذَنُهُ بَذَنُهُ نَبَذَ النَّعْلِ الْخَلْقِ)، فریما وهك پیلای شپ، پیلایك كه ده دری و شپ ده بی، به كه لكی خاوه نه كه ی نامین و فری ده دات.

(الْحَطْمَةُ): (الْحَطْمُ: كَسْرُ الشَّيْءِ، مِثْلُ الْهَشْمِ وَنَحْوِهِ، ثُمَّ اسْتَعْمِلَ لِكَسْرِ مُتْنَاهِ)، (حَطْمٌ): به مانای شكاندنی شتیک و ورد کردن و هارپینه تی، وهك (هَشْمٌ) و وینه وی، دواپی به کاره یئراوه بو ههر شتیک كه زور بشکینری و وردبکری و بهاردری. (الْمَوْقِدَةُ): ده گوتری: (وَقَدَّتِ النَّارُ تَقْدُ وَفُوداً وَوَقُوداً)، واته: ئاگره كه داگیرسا، داده گیرسی، داگیرسان، كه واته: (الموقدة)، واته: داگیرساو، یاخود داگیرسیئراو.

(تَطْلُعُ): (أَي: تَتَسَلَّطُ)، واته: زآلده بی، ده چیتیه سهر، یاخود (تَطْلُعُ) یانی: (تَعْرِفُ وَتُدْرِكُ)، په ی پیده بات و ده زانی، (تَطْلُعُ عَلَى الْأَفْعَدَةِ)، ده زانی عه قله کان و دله کان چیان تیدایه، بویه ده یان سووتینی، یاخود ده چیتیه سهریان و به سهریاندا زآل ده بی.

(الْأَفْعِدَةُ): (جَمْعُ فُؤَادٍ: وَالْفُؤَادُ كَالْقَلْبِ)، له زۆربهی فیهه ننگه کانی زماندا ده لَین: (أَفْعِدَةُ) جمع فؤاد، وهو القلب، (أَفْعِدَةُ) کۆی (فؤاد) ده، به مانای دله، به لام به تیگه یشتنی من (فؤاد)، له قورئاندا زیاتر بۆ عه قل به کاره یئراوه، وه ک له سوورپه تی (إبراهیم) دا، خوا ده فهرموئ: ﴿وَأَفْعِدْتُمُ هَوَاءَ﴾ (۴۳)، واته: عه قلیان به تال بوو، خالی بوو، ههروه ها له سوورپه تی (القصص) دا خوا ده فهرموئ: ﴿وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَرِغًا إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا أَن رَّبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (۱۰)، واته: عه قلی دایکی مووسا عليه السلام خالی بوو، (واته: وه ک گوتراوه: هۆش له که لهی دا نه مابوو، هه موو فکرو هۆشی چوو بووه سهر مووسا عليه السلام که به مه لۆتکه یی خستوو یه ته صندوق و تابوو تیکه وهو به رووباری نیلی داداوه، به ئیلهامیک کهوا خوا خستوو یوتو دلی)، خه ریک بوو ناشکرای بکات، ﴿لَوْلَا أَن رَّبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا﴾ (۱۰)، ئه گهر دلیمان به هیز نه کردبایه، که واته: دل شوینی بریاردان و ویستز و نه ویستنهو، عه قل شوینی بیرکردنه وهو هۆش و گوشه، خوای پهروه ردگاریش هه ردووکیانی به کاره یئراوه ده فهرموئ: عه قلی دایکی مووسا عليه السلام خالی بوو، ئه گهر دلیمان به هیز نه کردبایه، خه ریک بوو ناشکرای بکات، (بلی: من نهو جگهر گوشه یه خوم خسته تابوو تیکه وهو به رووباری نیلمدا).

(مُؤَصَّدَةٌ): (أَصَدَ الْبَابُ يَأْصُدُ أَصْدًا وَإِصَادًا أَي: أَغْلَقَهُ، وَأَصَدَهُ إِصَادًا أَي: أَغْلَقَهُ)، (أَصَدَ الْبَابُ يَأْصُدُ أَصْدًا وَإِصَادًا)، ده رگایه که ی پیوه دا، پیوه ی ده دا، پیوه دان (أَي: أَغْلَقَهُ)، واته: ده رگایه که ی داخست و پیوه ی دا، ههروه ها (أَصَدَهُ) ش ههر هاتوه، (أَصَدَ الْبَابُ)، یانی: (أَغْلَقَ)، ههم به (أَصَدَ) هاتوه، ههم به (أَصَدَ) هاتوه، (أَصَدَ)، چاوگه که ی (إِصَادَ) ده، چاوگی (أَصَدَ) ش، بریتیه له (إِصَادَ) به بی (ي).

(عَمَدٍ): (جَمْعُ عَمُودٍ، جَمْعُهُ فِي الْقِلَّةِ أَعْمِدَةٌ، وَفِي الْكَثْرَةِ: عَمَدٌ وَعُمُدٌ)، (عَمَدٌ)، کۆی (عَمُود) ه، واته: لووله به زۆری به لووله ی ته ختهو دار ده گوتری و، به لووله ی ئاسنیش ده گوتری، کۆی که می (عمود)، بریتیه له (أعمدة)، ئه گهر چه ند

کۆله کهیه کی کهم بن، ده لّی: (هذه الأعمدة)، ئەو کۆله که یاخود ئەو لووله که مانه، به لّام ته گهر زۆربن به: (عمد و عمود)، کۆ ده کریته وه.

(مُمدّدة): (مَدَّةٌ فَاُمْتَدَّ، المادّةُ الزَّيَادَةُ الْمُتَّصِلَةُ، وَمَدَّةٌ فِي غِيَةِ أَي: أَمْهَلُهُ وَطَوَّلَ لَهُ، مديد القام، أي: طَوَّلَ القَامَ)، (مُمَدَّدَةٌ)، له (مَدَّ) وه هاتوه، (مَدَّةٌ فَاُمْتَدَّ) دريژى کرد نهویش دريژ بوو، (والمادّة: الزَّيَادَةُ الْمُتَّصِلَةُ)، (مَادَّةٌ): به زيادهيه کی په يوه ست ده گوتري بۆ ههر شتيك ته گهر سوپايه، ته گهر مأل و سامانه، ههر شتيك تهو زيادهيه ی به دوایدا رهوان ده کری، پيی ده گوتري: (مَادَّةٌ)، ده گوتري (مَدَّةٌ فِي غِيَةِ)، واته: له سه رگه ردانییدا رستی بۆ دريژکرد، (أَي: أَمْهَلُهُ وَطَوَّلَ لَهُ)، واته: مۆله تی داو رستی بۆ دريژکرد، ههروهها ده گوتري: (فُلَانٌ مَدِيدُ الْقَامِ)، واته: به ژن و بالای بلندو به رزه.

لیره دا که ده فهرمو: ﴿فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ﴾، واته: ئەو که سانه به و جوړه سزاو ته شکه نجه ده درين له نيو ئەو ئاگره تیکشکینه ره دا، که ده رگایه کانیشیان له سه ر داخراون و له نيو لووله دريژکراوه کاندان، له نيو تابووت و لووله دريژکراوه کان دان. (مُمَدَّدَةٌ)، يانی: شتيك که ليککيشراوه ته وه، ياخود: پراکيشراوه و دانراوه به دريژي، هه ردوووک و اتايه که ی هه ن، به لّام (مُمَدَّدَةٌ)، زياتر بۆ شتانيکه که دريژ کراونه وه و ليککيشراونه وه.

مانای گشتی نایه ته کان

خوای زاناو شاره زا له م سووره ته دا باسی جوړه مروفتيکمان بۆ ده کات که هه میشه عاده تی وایه به رانه ره کانی، ئەو خه لکه به نه یاری خویشان ده زانی و رقی لیانه، چ پاشمله بۆی هه لکه وۆ، چ رووبه پروو، بیانشکيتی و بی بایه خیان بکات و سووکیان بکات و عه بیداریان بکات، ئنجا ئەو جوړه که سه، که سیکیشه

هەمیشە خەریکی کۆکردنەوێ مآل و سامان و ژماردنیەتی، بەردەوام سەرگەرمی ژماردنی مآل و سامانەکی و ئامادەکردنیەتی و، پێشی وایە مآل و سامانەکیەتی هێشتووێ تەوێ لە ژيانداو دەیهێڵێتەوێ، دواوی خوا باسی سزایەکی دەکات، کە یە کجار بە ئیش و سەختە.

سەرەتا خوا ﷻ دەفەرموێ: **(بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)** بە ناوی خوا ی بە بەزەیی بە خشنە، واتە: دەستپێکردن بە ناوی خوا، لە کاتی گووتنی: **(بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)** دا، دەبێ بە لای کەمەوێ ئەم چوار واتایە لە عەقل و دلدا ئامادە بن:

۱- ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

۲- ئەم کارە بە پێی شەری خوا دەکەم.

۳- ئەم کارە بە تواناو یارمەتی خوا بێ هاوتا دەکەم.

۴- ئەم کارە بۆ هێنانەدی رەزامەندی خوا ئەنجام دەدەم.

خوا دەفەرموێ: **(وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ)**، وشە (ویل) زۆر جار باسمانکردوێ، لە زمانی کوردیی دا بە مانای هاوار دێ، یانی: هاوار بۆ ئەو کەسە، چونکە کەسێک کە تینی بۆ دێ و تووشی گرفتاری و ناپەڕەییەکی گەورە دێ، کە بۆ خۆی ناتوانێ لێی دەرباز بێ، هاوار دەکات، کەواتە: هاوار بۆ فلانکەس، واتە: شایستەیی ئەوێ خەڵک بە هاواریەوێ بچێ، چونکە لە مەینەتی و گرفتارییەکی دایە، خۆی ناتوانێ لێی دەرباز بێ، ئەمە ئەصلى واتایەکیەتی، بەلام دواوی بە چەند واتایەکی دیکەش بە کارهێنراوێ:

۱- هەندێک لە زانیان گووتووینە: (ویل) بە مانای (قبح) دێ، واتە: ناشیرینی و بەدفعەری.

۲- هەندێکی دیکە گووتووینە: بە مانای (سوء العذاب) دێ واتە: سزای سەخت.

۳- هەندێک گووتووینە: (ویل) شیوو دۆلێکە لە دۆزەخ دا.

به لام وهك چۆن له زمانى كوردیدا ده لێین: هاوار بۆ فلانكهس، واته: كهوتۆته مهینه تی و بارو دۆخیكى پر ئازارهوه، شایسته ی ئه وهیه خه لك به هاوارو هانایه وه بچى و ده ربازی بكات، لیره ش خوا ده فهرموى: ﴿وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ﴾ هاوار، یاخود سزای سهخت بۆ ههموو تیکشکینه ریکى پاشمله و تیکشکینه ریکى رووبه روو، بۆ ههر كه سیک كه به پاشمله به خراپه باسی خه لك دهكات، به مه به ستی شكاندنیان، یاخود رووبه روو تانه یان لى ده دات و هه ولده دا بیانشکینى و عهیداریان بكات، دوایى له مه سه له گرنگه كاندا زیاتر تیشك ده خهینه سه ر ئهم دوو وشهیه، پیشتریش گوتمان: وشه ی: (همزة)، له (همز) وه هاتوه، (همز) یش وهك (عصر) وایه، واته: گوشین، (همزُ الشَّيْءِ فِي الْكُفِّ) واته: شته كه م له ده ستم دا گوشى، كه سیكیش كه دهیه وى پاشمله كه سیک بشکینى، وهك ئه وه وایه رایبگوشى و ئه زیه تی بدات، (لمزة)، (لمزة أي عابه)، واته: عه بی لى گرت، به خراپه باسی كرد، به لام به پى ئایه ته كه ی سوو په تی (الحجرات): ﴿وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ﴾، واته: عه یب له خۆتان مه گرن، (لمز) بریتیه له عه یب لى گرتن، چ عه یبه كه ی تى دابى و بۆ ئه وه باس بكرى پى بشكى و ناشیرین بى، چ عه بی تى دا نه بى و عه بی لى پهیدا بكرى، هه ردوو حاله ته كه ده گریته وه، هه ر كام له (همزة و لمزة)، له سه ر كیشى (فعلّة)ن، كه یه كیکه له رێژگه كانى زیده رووى، ئه گه ر مانه وى زیده رووى له شتیکدا بکهین، یه كیک له رێژگه كانى ئه مه یه، وهك چۆن (فعل) یش، یه كیکه له رێژگه كانى، كه واته: (همزة)، واته: زۆر تیکشکینه رى خه لك پاشمله و، (لمزة)، واته: زۆر عه یب لیگریان و په خه لیگریان به ره و روو به مه به ستی شكاندن و ناشیرینکردنیان، خوا ده فهرموى: سزای سهخت بۆ ههر كه سیک كه به و شیوهیه.

﴿الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ﴾، ئه و كه سه ی مāl و سامانیكى كۆ كرده وه و ژماردى، به رێژگه ی رابردوو هیناویه تی، به لام ههم رابردوو ههم ئیستا و ههم داهاتوو، ده گریته وه، لیره دا (مالاً) ی به نه زانراو (نكرة)، هیناوه، واته: هه ر جوړه

مال و سامانێك كۆ دهكاتهوه، گوێ ناداته ههڵال و ههپامیی، چاكیی و خراپیی، پیسی و پاکی، ﴿وَعَدَدَهُ﴾، ژماردیشی، خهریکی سهژمیریتهی ههمیشه دهیژمیری و ئامادهی دهكات، ﴿يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ﴾، پیی وایه مال و سامانهكهی هیشتوویهتهوه، ئەمیشی به رابردوو هیناوهو دهلوێ مهبهست پیی رابردوو بی، واته: پیی وایه له رابردوودا مال و سامانهكهی هیشتوویهتهوه، یاخود: پیی وایه مال و سامانهكهی دهیهیلتیهوه، واته: دهربازی دهكات له مردن و له لهبهین چوون، ئەگەر سهرنج بدهین خوا ﷻ لێردها چوار پهفتاری زۆر خراپ و بیرو بۆچوونیکێ زۆر كهودهنانهی، بۆ ئەو جوړه مروڤه باسكردوه، كه دههفرموێ سزای سهختی بۆ ههیه:

سيفهتی یه كهه: پاشمله خه لك ده شكین.

سيفهتی دووهم: رووبهروو خه لك ده شكین و عهییان لیده گری.

سيفهتی سییهه: بهردهوام مال و سامان كۆدهكاتهوه.

سيفهتی چوارهه: ههه خهریکی ژماردن و ئاماده کردنی مال و سامانیتهی.

سههبارهش بیرو بۆچوونیکێ زۆر كهودهن و نهفامانهی ههیه، كه بریتیه لهوهی پیی وایه مال و سامانهكهی هیشتوویهتهوه، یاخود دهیهیلتیهوه، خوا ﷻ دههفرموێ: ﴿كَلَّا﴾، با وازی بی، واته: وازی بی له شكاندنی خه لك پاشملهو رووبهروو، ههروهها كۆکردنهوهو پهزمنده کردنی مال و سامان ههه جوړیکێ بی و، ئاماده کردنی و ژماردنی و، با وازی بی لهو جوړه بیرو خهیا له، كه پیی وایه مال و سامانهكهی هیشتوویهتهوه و دهیهیلتیهوهو له مردن دهربازی دهكات.

ئەگەر ئەوهی باسکرا وازی لی نههین و دهستبهرداری نه بی:

﴿لَيُنَبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ﴾، به دنیایی فری ده درپته نیو تیکشکینه رهوه. ﴿لَيُنَبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ﴾، (ل) ی (لینبذن) ههندیك له شارهزایانی زمانی عهههیی پیی ده لێن: (اللام المهمدة للقسم)، لامی ریخۆشکهر زه مینه خۆشکهر

بۆ سویند، واتە: ھەر کاتیک ئەو لامەمان بینی، بابزانی زەمینە ی بۆ سویندیک خۆشکردو، یانی: (وَاللّٰهُ لَيُبَدِّلَنَّ فِي الْحِطْمَةِ)، سویند بە خوا فری دەدریتە نیو ئاگریکی تیکشکینەرەو.

هەندیکیش دەلین: ئەو لامە ھەر بۆ جەختکردنەو یەو مانای وانیه سویندیک لەپیشەو یە، ھەلبەتە بۆ جەختکردنەو بوونی (ن) ی کۆتایی لە (لَيُبَدِّلَنَّ) دا، شتیکی ئاشکرایە، یانی: بەدلیایی فری دەدریتە نیو (حِطْمَةِ) وە، (حِطْمَةُ) ش، ھەر لەسەر کیشی (فُعْلَةُ) یە، (حَاطَمٌ)، یانی: (کاسر)، شکینەر، بەلام شکاندنیک کە وردو خاشکردن و ھارینی لەگەڵدابی و، (حَطْمٌ) شکاندنی شتیکە لەگەڵ ھارینی دا، تاكو لە کۆتایی دا، بییتە بەشی زۆر بچووک بچووک، وەك چۆن ئارد دەھاردری، (حُطْمَةُ) یانی: زۆر تیکشکینەر، فریدەدریتە نیو زۆر تیکشکینەرەو، دوایی دەفەرمو: ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحِطْمَةُ﴾، چی بەتو زاناندو زۆر تیکشکینەر چییە؟ واتە: شتیکی ھیندە گەرەو یەو ھیندە سامناک و بیڕەزایە، مەگەر ناسینەرێک پیت بناسین، کە خوای پەرورەدگارەو خۆی دەزانن ئەو ئاگرە ی پوژی دوایی چۆنە! مەگەر ئەو پیت بناسین، ئەگەرنا، عەقل و زانیاری تو دەوری نادات و ناتوانن پە ی پت ببات، ھیندە ترسناک و زەبەلاحە.

ئەجا خوا خۆی پیناسە ی دەکات و دەفەرمو: ﴿نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ﴾، ئاگری ھەلگیرسێراوی خوا یە، ئاگریکە داگیرسێراو و ھی خوا یە، ھەموو شتەکان بەس ھی خوان، بەلام ئەم ئاگرە ئاگریکی تایبەتی خوا ی بەرزومەزنە، واتە: خوا بە تایبەت داگیرساندو و ھەلگیرساندو، بۆ ئازاردان و ئەشکەنجە و سزاو جەزەبەدانی کەسانیک کە بەو شیو یەن.

﴿الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْآفِئِدَةِ﴾، ئەو ئاگرە دەچیتە سەر عەقلەکان، یان دەچیتە سەر دل و دەروون و ھەناوہکان، پیشتر باسمانکرد (إِطْلَاع) لێرەدا ھەم بەمانای چوونە سەر دی، یانی: (تَتَسَلَّطُ)، یانی: دەچیتە سەر، ھەم بەمانای پەییبردن و زانی، دی، یانی: ئەو ئاگرە بە دل و دەروونەکان و بە عەقلەکان دەزانن، ئایا

چی خراپیان تیدایه، په‌بیان پی دهبات، یاخود ده‌چیتته سه‌ریان و ئه‌ویش ده‌سووتینی، (الْأَفْعَدَةُ) ش کۆی (فؤاد)ه، که زۆربه‌ی ږوونکه‌ره‌وانی قورئان به مانای دَل لیکیانداوه‌ته‌وه، به‌لام به‌بوچوونی به‌نده، به‌سه‌رنجدانی ئایه‌ته‌کانی قورئان، بۆمان ده‌رده‌که‌ووئ که (فؤاد)، چ به‌ته‌نیا هاتبی، چ به‌کۆ، له‌قورئاندا زیاتر به‌مانای عه‌قل هاتوه، به‌لئ جاری وا هه‌یه‌ بو دلیش به‌کاره‌ینراوه، چونکه عه‌قل و هو‌ش و په‌یپی‌ردنی مرو‌ف، وه‌ک چۆن په‌یوه‌ندی به‌میشک (دماغ)ه‌وه هه‌یه، په‌یوه‌ندی به‌دلیشه‌وه هه‌یه‌وه، زانست تازه‌په‌ی به‌وه‌بردوه، به‌لگه‌ش له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی له‌قورئاندا وشه‌ی (فؤاد)، به‌مانای دَل نیه، ئه‌وه‌یه که دَل (قلب)، چه‌قی ویستن و نه‌ویستن و، خو‌شویستن و په‌فزکردن و، ږیاردانه، بۆیه له‌قورئاندا دَل زه‌مکراوه‌ته‌گه‌ر خراپ بی و، مه‌دح کراوه، ئه‌گه‌ر چاک بی، باسه‌رنج به‌دین:

یه‌که‌م: دَل (قلب):

أ- ﴿حَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾ (٧) البقرة، لی‌رده‌دا دَل زه‌مکراوه.

ب- ﴿أَلَا يَذَكِّرُ اللَّهُ تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ (٤٨) الرعد، لی‌ره‌ش دا دَل مه‌دحکراوه، که‌واته: دَل ده‌گونجی ږیاری چاک تیدا بدری و، شتیکی چاک بوئ، ده‌شگونجی شتی خراپی بوئ.

دووهم: عه‌قل (فؤاد): (فؤاد) له‌قورئاندا نه‌زه‌مکراوه‌وه نه‌مه‌دح کراوه، چ به‌تاک هاتبی، چ به‌کۆ هاتبی که به‌زۆری به‌کۆ هاتوه، وه‌ک: ﴿وَجَعَلَ لَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْعَدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ (٧٨) النحل. ه‌روه‌ها به‌تاکیش هاتوه، وه‌ک خوای په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموئ: ﴿إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا﴾ (٣٦) الإسراء، واته: ه‌ر کامیک له‌بیست و چاوو عه‌قل لی‌یان ده‌پرس‌یته‌وه، واته: له‌خاوه‌نه‌که‌یان ده‌پرس‌یته‌وه ئایا ئه‌و ئام‌رازانه‌ی چۆن به‌کاره‌یناون، ئه‌و چاوو عه‌قل و گوئی‌ه‌ی له‌چییدا به‌کاره‌یناون؟ که‌واته: لی‌رده‌دا

﴿ تَطْلُعُ عَلَى الْأَفْقِدَةِ ﴾ یانی: ئەو ئاگرە ی دەچیتە سەر عەقلە کان، بەلام لێرەدا دەشگونجێ (فؤاد) بە مانای دەروون و دلێش ھاتبێ، یانی: دیوی نیووەوی مرووف، ﴿ إِنَّمَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ ﴾ ٨، بە دنیایی ئەو ئاگرە لەسەریان داخراوە، واتە: دەرگایە کانی لەسەریان داخراون، دەرگایە کانی ئەو شوینە ی ئەو ئاگرە ی تێدایە، گالە دراون و داخراون.

﴿ فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ﴾ ٩، ئەوانە لە نیو لوولە درێژکراوە کاندان، ئنجا ئایا لوولە کان ئاسن، سندووق و تابووتی ئاسن، یاخود جوړە کانزایەکی دیکەن؟ گرنگ ئەوەیە خوا دەفەرموێ: لە نیو لوولە کاندان درێژکراون، ئەوانە لە نیو لوولە کاندان و، لوولە کانیش لە نیو ژووری داخراو و گالە دراودان و، ئەو ئاگرەش کە لەوێ دایە دەچیتە سەر دل و دەروونیان و، دەچیتە سەر عەقل و ھۆشیان و، وێرای جەستەیان، ناخیشیان دەسووتێنێ!



مەسەلە گۈزەلگەکان

مەسەلە یەكەم:

خوای دادگەر پایدەگەینى كە سزای سەخت و دژواری داناو، بۆ ھەر كەسكى پاشملە خەلك شكىنەر، بەرەو ڕوو تانە لیدەریان، كە ھەردەم سەرگەرمى كۆ كەردنەو ھو ژماردنى پارەو مال و سامانەكەيەتى و، پىی وایە دەر بازكەريەتى لە مردن:

خو دەفەرموى: ﴿وَبِلِّ لِكُلِّ هُمَزٍ لُّمَزَةٌ ۖ﴾ (۱) الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ. ﴿۲﴾
يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ. ﴿۳﴾

شیکردنەو ھى ئەم ئایەتانە، لە سى برگەدا:

(۱)- ﴿وَبِلِّ لِكُلِّ هُمَزٍ لُّمَزَةٌ ۖ﴾، سزای سەخت، بۆ ھەموو زۆر خەلك شكىنەرىكى زۆر تانەدەر.

ھەر ھە (وَيْل) بەمانای:

أ- دۆل و شیویكى بە ئازارى نىو دۆزەخ.

ب- یاخود: ناشیرینی و ناقولایی. ج- یاخود: ھاوار، بۆ ھەر كەسكى كە ئەو دوو سیفەتەى تێدان: (هَمَز و لَمَز)، (ھەمز) بە مانای ڕاگوشینی شتىك دى، (الْهَمَزُ كَالْعَصْرِ، هَمَزُ الشَّيْءِ بِالْكَفِّ)، شتەكەم بەدەست ڕاگوشى ڕامپازى، بۆ شكەندنى پاشملە بەكاردى، (لمز) یش بە مانای تانەلیدان و ڕەخنە لیگرتنى ڕوو بە ڕوویە، ھەردوو كیشیان لەسەر كیشى (فَعْلَةٌ)، كە ڕیژگەيەكە بۆ زیدە ڕۆیى واتە: كەسكى كە زۆر ھالەتى شكەندن (هَمَز) ى ھەيەو، كەسكى كە زۆر ھالەتى تانەلیدان (لمز) ى ھەيە.

واته: هاوارو سزای سهخت بو هه موو زور خه لك شكينه ريكي پاشملهو، تانه لیده ريكي خه لك به رهو روو، كه سانيك كه هينده سه رگه رمی خه لك شكاندن، تياندا بوته نه ريتيكي و بوته سيفه تيكي روچوو كه به رهو روو، يا خود پاشمله خه لك ده شكينن و، هه ولده دهن بي بايه خيان پيشان بدهن و عهيداريان بكهن.

پيشتريش گوتمان: (الهمزة: مُشْتَقٌّ مِنَ الْهَمْزِ، وَهُوَ الْكَسْرُ وَالْهَشْمُ)، (همزة) له (همز) هوهيه كه له تهسل دا شكاندن و هارين و وردكرده، به لام (لمزة: مشتق من اللمز والمواجهة بالعيب)، (لمزة) له (لمز) هوهيه و برتیه له وهی رووبه روو ره خه له كه سيك بگری و عهيداري بكهی و تانهی لی بدهی، پيشتريش له مانای گشتييدا باسمان كرد، كه روونكه ره وانی قورئان زوريان لهو باره وه مشتومر كردوه.

زوريكيان گوته و يانه: هه ردوو كيان يهك و اتايان ههيه، كه ته وه به دنيايی وانيه، خوا ﷻ هيچ دوو وشه يهكي له قورئاندا نه هينان، يهك و اتايان ههبي، چونكه ته وه پيچه وانهی ره و انبيزييه، ره و انبيزيي يه كيكي له گرنگرين پايه كانی ته وه يه ته وه قسه يهی ده كری، وشه كانی كه م بن و مانايان زورييت، نهك وشه كانی زور بن و يهك و اتاشيان ههبييت، بويه ته و پايهی زانايان راسته كه وشه ی هاوواتا (مترادف) له قورئاندا نين، واته: دوو وشه يهك و اتايان ههبي، بهلكو جياوازييه کی ورديان ههيه، ته وانهی ورد ده بنه وهو زور شاره زاو پسپورن، ته و جياوازييه وردانه ده بينن، كه واته: به دنيايی مانايه كيان ليك جيايه، راسترين ماناش ته وه يه كه (همزة)، كه سيكه پاشمله زور خه لك ده شكينن، (لمزة) ش كه سيكه زور رووبه روو ده يانشكينن، بهلگه شمان له سه ره ته وه، وپرای ده لاله تيان له زماني عه ره بييدا، ته و ثايه ته موباره كهی سووره تی (الحجرات) ه، كه خوا ده فهرموي: ﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يَسْخَرُونَ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءِ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ (۱۱)، وهك له تهفسیری

سوورەتی (الحجرات)دا، بە تەفصیل باسمان کردووە، لێرەدا خوا بانگی برۆاداران دەکات و، لە سێ گوناھێ گەورە کە بە ئاشکرا دەکرێن، ئاگاداریان دەکاتەو، واتە: ئەو ئەوانە برۆاتان هێناو! با هیچ کات کۆمەڵیک لە پیاوان گالته بە کۆمەڵیکی دیکەیان نەکەن، نزیکە گالته پیکراوەکان لە گالته پیکەرەکان بشتربن، هەرۆهەبا کۆمەڵیک لە ئافەرەتان گالته بە کۆمەڵیکی دیکەیان نەکەن، نزیکیە گالته پیکراوەکان لە گالته پیکەرەکان چاکتر بن.

﴿وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ﴾، هەرۆهەبا عەیب لە خۆتان مەگرن کە دەفەرموێ: لە خۆتان، واتە: بڕایە مسۆلمانەکەو خوشکە مسۆلمانەکەشت وەك خۆتە، بە لکو بڕایە مروقەکەو خوشکە مروقەکەشت وەك خۆتە، ئەگەر عەیب لەو بگری، لە خۆت گرتو!

لێرەدا خوا سەرەتا گالته پیکردنی باسکردووە، دوایی عەیب لێگرتن، دواییش دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ﴾، ناوو ناتۆرەش لە یەکدی هەلمەدەن، (نبز) بە مانای ناو و ناتۆرە هەلدانە لە کەسێک کە پێی ناخۆشییت، با ئەو سیفەتەشی تێدابێ، بۆ وێنە: (گۆجە، شەلە، کوێرە، کەرە)، تۆ بۆی بکە ی بە نازناویک، ئەو بە دلناییی گوناھە، زانایان لەو بارە یەو هەلاواردنێکیان کردو، کە ئەگەر وا نەبێ نەناسرێ، هەتا نەلێی فلانکەسە کوێر یان شەل، نەناسرێ، ئەو هۆکەمەکی جیا، بەلام بەلای کەمەو نابییت پرووبەرۆوی خۆی بلێی: فلانکەسە شەل، یان فلانکەسە کوێر، یان فلانکەسە کەر، یان گۆج، چونکە پەکت لەسەر ئەو نەکەوتو، فلانکەس ناوی بەرێزەو بێنە، بەلام ئەگەر لە حالەتی پاشملەدا وانەلێی، خەلک نەیناسی، ئەو ناچار یە، هەلبەتە ئەگەر ناچار یی نەبێ، نابێ بگوترێ.

کەواتە: خوا ﷻ ئەو سێ گوناھێ لە قورستەرۆه بۆ کەمتر قورس هێناون، گالته پیکردن زۆر قورسە، دوایی عەیب لێگرتن، دوایی ناوو ناتۆرە لێهەلدان.

دوایی سئ گوناھی په نهانیس باس ده کات: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْرٌ وَلَا تَحْسَسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا﴾ (١٢) الحجرات، واته: ئه ی ئه وانه ی پرواتان هیئاوه! خوټان له زور گومانان بیاریزن، هه ندیک له گومانان گوناهن و، جاسووسی مه کهن و، پاشمله به خراپه باسی په کدی مه کهن (غهیبه تی په کدی مه کهن)، ئه وانیس سئ گوناھی په نهانن: گومانی خراپ پیردن و، جاسووسی کردن و، به خراپه پاشمله باسکردن.

لیره ش خوا ده فهرموئ: سزای سهخت، یاخود هاوار بو هه موو ئه وانه ی ئه و دوو سیفه ته یان تیدان: پاشمله به خراپه باسی خه لکی ده کهن، یاخود پروو به پروو ده یانشکین و تانه یان لی ده دهن.

(٢) - ﴿الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ﴾، ئه و که سه ی مال و سامانیکی کوکرده وه و ژماردی، یاخود کوو کرده وه و ناماده ی کرد، وشه ی (جمع) خوینراویشه ته وه: (جمع)، واته: هه م به گیره (شده) خویندراوه ته وه، هه م به بی گیره، واتاشیان هه ریه که، به لام (جمع) واتایه که ی توختر ده کات، واته: زوری مال و سامان کوکرده وه، (المال: مَكَّاسِبُ الْإِنْسَانِ الَّتِي تَنْفَعُهُ وَتَكْفِي مُؤَلَّةَ حَاجَتِهِ مِنْ طَعَامٍ وَلِبَاسٍ وَغَيْرِهِمَا)، (مال): بریتیه له و هه ده سته یزاوه ی مروف که سوودی پیده گه یه نی و، پیداو یستییه کانی له خواردن و پوښاک و جگه له مانیش به هو یه وه ناماده ده کات.

به لام که لیره دا (مالاً) به نه ناسراو (نکرة) هاتوه و نه یفه رمووه: (الذي جمع المال)، فهرموو یه تی: ﴿جَمَعَ مَالًا﴾، هه ر ناویک که به نه ناسراوی دی، یان مه به ست پنی زه به لاح و زور پیشاندانه، یان مه به ست پنی بیایه خ پیشاندانه، واته: مال و سامانیکی زور کوده کاته وه، یاخود: هه رجوره مال و سامانیکی کو ده کاته وه، حه لال یان حه رام، ﴿وَعَدَّدَهُ﴾، ژماردی، بویه ش ئه م رسته یه بانه دراوه ته وه به (و) ی بادانه وه، یان به (ثم)، بو سه ری رسته ی پیشی، چونکه هه موویان وه سفن بو یه ک وه سفکراو، ﴿وَعَدَّدَهُ﴾، دیسان وه ک چو ن به گیره (شده) خویندراوه ته وه، به بی گیره ش خویندراوه ته وه: (وَعَدَّدَهُ)، هه ردوویان، واته:

١- زۆری ژمارد، گیره‌دارکردنه‌که‌ی بۆ زیدە‌پۆییە، بۆ دووبارە ژماردنه‌وه‌ی، یانی: جار له‌ دوای جار له‌ ئەنجامی زۆر خۆشویستنی بۆ ئەو مāl و سامانه‌یداو، دَل پێوه‌ به‌ستنی دا، هەر خەریکی ژماردنیەتی.

٢- یاخود: زۆری ئاماده‌ کرد، به‌ هه‌موو جوۆره‌کانی ئاماده‌ ده‌کردن بۆ کاتی لیقه‌ومان و پوژانی سه‌خت.

٣- یاخود: ژماره‌کانی زۆر ده‌کردن و پارێزگاری له‌ ژماره‌که‌ی ده‌کرد، بۆ ئەوه‌ی که‌م نه‌کات.

(٣)- ﴿يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ﴾، پێی وایه‌ سامانه‌که‌ی هێشتووێه‌ته‌وه‌، هه‌رماوی کردوه‌، (يَحْسَبُ)، پێی وایه‌، وا ده‌زانێ، ﴿أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ﴾ (٣)، که‌ مāl و سامانه‌که‌ی هێشتووێه‌ته‌وه‌. (يَظُنُّ أَنَّهُ مُخَلَّدُهُ، أَخْلَدَهُ، أَي: جَعَلَهُ خَالِدًا يُبْقِيهِ حَيًّا لَا يَمُوتُ)، پێی وایه‌ مāl و سامانه‌که‌ی هێله‌ره‌وه‌یه‌تی، واته‌: وای کردوه‌ هه‌رماو بێ و بمێنێ، به‌ زیندووێی بیهێلێ و نه‌مرێ.

لێره‌دا ئەم فه‌رمایشته‌ دێنین که‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووێه‌تی: {أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِشِرَارِكُمْ؟ قَالُوا: بَلَى، (قال:): الْمَشْأَوْنَ بِالنَّمِيمَةِ، الْمُفْسِدُونَ بَيْنَ الْأَحْبَةِ، الْبَاغُونَ لِلْبِرَاءِ الْعَنَتِ} (أخرجه أحمد: ٢٧٦٤٠، وعبد بن حميد: ١٥٨٠، والبخاري في الأدب المفرد: ٣٢٣، وابن أبي الدنيا في الصمت: ٢٥٥، وَحَسَنَهُ كُلِّ مِنَ الْأَبْنَانِي وَشَعِيبُ الْأَنْوُوطِ).

واته‌: ئایا هه‌واڵتان بده‌مێ ده‌رباره‌ی خراپترینتان؟ (هاوه‌لان خوا لێیان پازی بێ) گوتیان: با، (فه‌رمووێ:): ئەوانه‌ن که‌ قسه‌ له‌ نێوان خه‌ڵکدا دێن و ده‌به‌ن و، به‌ینی خۆشه‌وێستان تێکده‌ده‌ن، ئەوانه‌ی عه‌یب بۆ که‌سانی بێ عه‌یب ده‌دۆزنه‌وه‌و، ده‌یان‌ه‌وێ عه‌یبدارو ناشیرینیان بکه‌ن.

پێشتریش گوتمان: وشه‌ی: (هُمَزَةٌ وَ لَمَزَةٌ)، هه‌ردووکیان ناویکن دانراون بۆ زیدە‌پۆییکردن له‌و واتیه‌دا، وه‌ك ده‌گوترێ: (سُخْرَةٌ وَضَحَكَةٌ)، (سخرة)، که‌سێکه‌

زۆر گالتە بە خەڵک دەکات، (ضحکە) ش کەسیکە زۆر بە خەڵک پێدەکەن، (هُمَزَة) ش کەسیکە دەیهوێ پاشملە زۆر خەڵک بشکێنێتەوهو عەیداریان بکات و، (لَمَزَة) ش کەسیکە دەیهوێ ڕووبەڕوو زۆر تانە لە خەڵک بدات و ناشیرینیان بکات.

(همز): بریتیه له شکاندن و گرتن، یاخود گازگرتن له شتێک به توندیی.

(لَمَز): بریتیه له عەیب لێگرتنی ڕووبەڕوو، ئنجا ئەم دوو وشەیه لهسەر کێشی (فَعْلَة) ن و، ئەو ڕێژگەیهش دەلالەت لهسەر له سنوور دەرچوونی ئەو کردارە دەکات، لەو کەسە پالێدراوە تە لا.

لەو بارەوه کە ئایا ئەوه کەسیکی تایبەت و دیاریکراو بووه، ئەو ئایە تانە ی لە بارەوه دابەزیون، یاخود مەبەست پێیان گشتییه؟ دوو را هەن:

١- (الطبري)، له تەفسیرە کە ی خۆیدا هەردووکیانی هێناون و دەڵێ: (فقال بعضهم: عني بذلك رجل من أهل الشرك بعينه، وهو جميل بن عامل الجمحي، أو الأحنس بن شريق).

واتە: مەبەست لێرەدا پیاویکی تایبەت بووه لە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان کە (جەمیلی کوپی عامیری جومەحییە)، یاخود: (ئەخنەسی کوپی شوپەریق) ه.

(القرطبي)، دەڵێ: (وهلیدی کوپی موغیرەیه، یان ئومەییە ی کوپی خەلفە) ه، هەر چواریان لە زەلزەلەکانی قورەیش بوون و لەوانە بوون، کە لەسەر شێرک و بێڕوایی ماونەوه تاكو مردوون و بە هیلاک چوون.

٢- رایەکی دیکەش ئەوهیه - (طبري) ئەویشی هێناوه - کە گشتییهو هەرکەسیک ئەو سیفەتە ی تێدا بێ، بەو وهسفه وهسف کراوهو، بێگومان ئەگەر گریمان لە بارە ی کەسیکی دیاریکراویشەوه هاتبێتە خوار، یان چەند کەسیکی دیاریکراویش، بەلام چەمک و واتایە کە ی هەر گشتییه، چونکە زانایان بنچینهیهکیان داناوه: (إِنَّ خُصُوصَ السَّبَبِ لَا يَمْنَعُ شُمُولَ الْمَعْنَى)، تایبەت بوونی هۆکاری دابەزینی ئایەتێک، ڕێ لە گشتگیربوونی واتایە کە ی ناگرێ.

مه‌سه‌له‌ی دووهم:

هه‌په‌شه‌لیکرانی ئه‌و جوّره که‌سه، به‌ فریدرانیه‌ دۆزه‌خی تیکشکینه‌ره‌وه، که‌ ئاگریکی داگیرسیژاوی خوا‌یی ده‌چینه‌ سه‌ر عه‌قل و دلی و، ده‌رگا‌کانی ئاگره‌که‌شیان له‌سه‌ر گاله‌ دراو‌ن و، له‌ نیو‌ تابووت و لوولاندا درێژکراو‌ن:

خوا ده‌فه‌رموی: ﴿كَلَّا لَيُبَدِّلَنَّا فِي الْحُطَمَةِ ۝ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ ۝ نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ ۝ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْعَدَةِ ۝ إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ ۝ ۸ ۝ فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ ۝ ۹ ۝﴾

شیکردنه‌وی ئهم ئایه‌تانه، له‌ جهوت برگه‌دا:

(۱)- ﴿كَلَّا﴾، با وازیبنی واته: وازیبنی له‌و جوّره بیرکردنه‌وه‌یه، یاخود: وازیبنی له‌و په‌فتاره، یاخود: وازیبنی له‌و جوّره بیرکردنه‌وه سه‌قه‌ته‌که‌ی و، له‌ په‌وشت و په‌فتاره خراپه‌که‌شی.

(۲)- ﴿لَيُبَدِّلَنَّا فِي الْحُطَمَةِ﴾، به‌دلنایای فریده‌دریته نیو تیکشکینه‌ره‌که‌وه، ئه‌مه وه‌لامی سویندیکی قرتیزاوه، یانی: سویند به‌ خوا، به‌ جه‌ختکردنه‌وه‌وه: فری ده‌دریته نیو تیکشکینه‌ره‌وه، وشه‌ی (کلا)ش (کَلِمَةُ رَدْعٍ وَإِبْطَالٍ لِّمَا تَوَهَّمَهُ الْكَافِرُ، أَي: لَا يَخْلُدُ وَلَا يَبْقَى لَهُ مَالٌ، بَلْ يُطْرَحَنَّ وَيُلْقَيْنَّ فِي النَّارِ الْكَاسِرَةِ الْمُحْطَمَةِ لَهُ)، (کلا) وشه‌یه‌که بو تێخو‌رین و هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی ئه‌وه‌ی ئه‌و بی‌پروایه‌ خه‌یا‌لپلا‌وی پی‌وه‌ پیکردوه، له‌مال و سامانه‌که‌ی ده‌می‌نی و، خو‌شی به‌هو‌ی مال و سامانه‌که‌یه‌وه ده‌می‌نیته‌وه، واته: نه‌ خو‌ی ده‌می‌نیته‌وه، نه‌ مال و سامانه‌که‌شی ده‌می‌نی، به‌لکو فری ده‌دریته نیو ئاگریکی تیکشکینه‌ر و وردو خاشکه‌ره‌وه.

(۳)- ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ﴾، چی به‌ تو‌ی زاناندوه، ئه‌و (ئاگره) تیکشکینه‌ره‌چییه؟ (أي: أَي شَيْءٍ أَشْعَرَكَ يَا مُحَمَّدٌ مَا الْحُطَمَةُ؟)، ئه‌ی موحه‌مه‌د! چ شتیک وای له‌ تو کردوه، بزانی و هه‌ست پی‌ بکه‌ی تیکشکینه‌ره‌که‌چییه؟ واته: ئه‌و ئاگره تیکشکینه‌ره‌ حاله‌که‌ی

وايه، مه گهر خوا خوئی بۆت پیناسه بکات و پیت بناسین، ته گهرنا زۆر له سهرووی ئهوهیه
عهقل و هوئی مروّف پهی پیبات، دواتریش خوا ﷺ خوئی دهیناسین و دهفهرموی:

٤- ﴿نَارُ اللَّهِ الْمَوْقَدَةُ﴾، ئاگریکی داگیرسیزاوی خوایه، یانی: ئاگریکه هه لکراوه و
تایبه ته به خواوه، مانایه که ی ئاوی لئ دیته وه، وهك (الطبري)، ده لئ: ﴿نَارُ اللَّهِ الَّتِي
أَوْقَدَهَا وَالَّتِي يَطْلُعُ أَلْمَهَا وَوَهْجَهَا الْقُلُوبَ، وَالْإِطْلَاعُ وَالْبُلُوعُ قَدْ يُكَوْنَانِ بِمَعْنَى﴾، واته:
ئاگریکی تایبه تی خوایه، خوا هه لیگیرساندوه، ئازاره که ی و بلیسه و کلپه که ی ده چیته سه ر
دله کان، یان ده چیته سه ر عه قل و هو شه کان، (إِطْلَاع) و (بلوغ) یش به یه ک مانا دین.

٥- ﴿الَّتِي تَطْلُعُ عَلَى الْأَفْعَدَةِ﴾، ئه و (ئاگر) ه ی ده چیته سه ر عه قل و دله کان، (تَطْلُعُ:
أَي تَعْلُو أَوْسَاطَ الْقُلُوبِ، وَتَعْشَاهَا وَتُحِيطُ بِهَا)، ده چیته سه ر ئیوه ندی دل و دهروونه کان،
(ده چیته سه ر عه قل و هو شه کان) و، دایانده پووشی و دهوریان ده دات.

و شه ی (إِطْلَاع)، به دو و اتایان هاتوه:

أ- (الإِطْلَاعُ مَبَالِغَةٌ فِي إِطْلَاعِ، أَي: أَتَى سَرِيعًا)، (إِطْلَاع) زیده روویه له (إِطْلَاع) یانی: به خیرایی
هات چووه سه ر عه قل و دله کانیا.

ب- (الإِطْلَاعُ: الْكَشْفُ وَالْمَشَاهِدَةُ)، (إِطْلَاع) یانی: ده رخست و بینین، واته: ئه و ئاگره، ئه و
عه قل و دل و هو شان ده بین و ده زانی چیان تیدایه و، به ئه ندازه ی ئه و بیروکه و نیاز و
مه به سه خراپانه ی تیاندا سه قامگیر بوون، ئه و ئاگره ده یان سووتین و سزایان ده دات.

(الْأَفْعَدَةُ)، پیشتریش باسمان کرد که کو ی (فؤاد) ه، به مانای عه قل دی و، به
مانای دل یش به کاره ی تراوه جاروبار، به لام زیاتر به مانای عه قل و هو ش به کاردی.

٦- ﴿إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ﴾، به دنیایی (دهرگایه کانی) ئه و ئاگره له سهریان داخراون،
(مُوصَّدَةٌ) خویندرایشه ته وه: (موصدة)، واته: به بی هه مزه (أ) ش خویندراوه ته وه.

٧- ﴿فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ﴾، له نیو لوله درێژکراوه کان دا، (عَمَد)، خویندراویشه ته وه:
(عُمْد)، پیشتریش باسمان کردن، که هه ردووکیان کو ی (عَمُود) ن، وهك (إِهَاب)، که به

(أَهَبَ وَأُهَبَ)، کۆدەکرێتەو، (إِهَابَ)، واتە: پێست، پێستی وڵاخ کە دەگرووی و لێی دادەنێدری، دەشگونجی (عُمِدَ) و (عَمَدَ)، هەردووکیان کۆی (عِمَادَ) بن، ئەویش بە مانای تاکی لoolه و کۆلەکەیه.

کە دەفەرموی: ﴿مُمَدَدَةٍ﴾، یانی: درێژکراو و ڕاکێشراو، (أَي: مَجْعُولَةٌ طَوِيلًا جَدًّا، اسم مفعول مِنْ مَدَدَةٍ، أَي: بَالَعَ فِي مَدَّةٍ)، (مُمَدَّة) واتە: زۆر درێژکراو، ناوی بەرکارە لە (مَدَدَةُ) هەو، هاتو، واتە: زۆر درێژی کردو، درێژکردنیش بە مانای دایناو بە درێژی، یان بە مانای لێکیکێشاو تەو و ڕایکێشاو.

(الطبري) ئاوا مانای ئەو ئایە تە موبارە کە ی کردو، دەلی: (مَعْنَاهُ أَنَّهُمْ يُعَذِّبُونَ بِعَمَدٍ فِي النَّارِ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ كَيْفَ تَعَذِّبُهُ إِيَّاهُ بَهَا)، واتە: خوا لە نێو ناگری دۆزەخدا بە چەند لoolه و کۆلەکەیه ک ئازارو ئەشکەنجەیان دەدات، بەلام هەر خۆی دەزانێ چۆنیان بەو لoolه و کۆلەکانە ئازارو ئەشکەنجە دەدا!

(قتادة)، کە (الطبري) لێیەو هیناو بە ژمارە: (٣٨٠٧٠)، دەلی: (كُنَّا نَحْدُثُ أَنَّهَا عَمِدٌ يُعَذِّبُونَ بِهَا فِي النَّارِ)، واتە: ئیمە بۆمان باس دەکرا کە لoolه درێژکراو کان ﴿عَمِدٍ مُمَدَدَةٍ﴾، چەند لoolه یەکن لە دۆزەخدا، بەهۆی ئەو لoolانەو ئازار دەدرێن.

ئنجایا دەخرێنە نێو لoolه کان، ئەگەر لoolه ی ئاسن بن، یاخود هەر کانزایەکی دیکە بن، یاخود مەبەست ئەو یە: کۆلەکەو لoolه کان بە پشت دەرگایەکانەو نراو، بۆ ئەو ی نەکرێنەو لەسەریان، هەردوو واتایەکان هەڵدەگرێ، بەلام زیاتر وا پێ دەچێ مەبەست پێی ئەو ی، کە ئەوانە دەخرێنە نێو لoolه ئاسنەکانەو.

لەو بارەو هوش ئەم دەقە دینین: {أَوْقَدَ عَلَيْهَا النَّارُ أَلْفَ سَنَةٍ حَتَّى احْمَرَّتْ، ثُمَّ أَوْقَدَ عَلَيْهَا أَلْفَ سَنَةٍ حَتَّى ابْيَضَّتْ، ثُمَّ أَوْقَدَ عَلَيْهَا أَلْفَ سَنَةٍ حَتَّى اسْوَدَّتْ، فَهِيَ سَوْدَاءٌ مُظْلِمَةٌ} (حديث أبي هريرة المرفوع: أخرجه الترمذي: ٢٥٩١، وابن ماجه: ٤٣٢٠،

حديث أبي هريرة الموقوف: أخرجه الترمذي عقب الحديث المرفوع، وقال: الموقوف أصح).

واته: ئەو ئاگرەى دۆزەخ كە دەفەرموى: ﴿نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ﴾، ئاگرى ھەلگىرسىتراو، داگىرسىتراوى خوايە، ھەزار سالى سووتەمەنىي دراوھتە بە رى و داگىرسىتراوھ تاكو سوور بۆتەو، دوايى ھەزار سالى دىكە سووتەمەنىي دراوھتە بەر تاكو سىي بوو، دوايى ھەزار سالى دىكە سووتەمەنىي دراوھتە بەرى و داگىرسىتراوھ تاكو رەش بوو، ئىستارەش و تارىكە.

وہك چۆن باسى تونیلە رەشەكان (الثقوب السوداء)، دەكرى، كە ماددەى يەكجار چروخەست و بەھىزيان تىدايە، ھوى دروستبوونيشيان ئەوھيە: ئەو ئەستىرانەى كۆتاييان دى، ئەو تونیلە رەشانە ماددە پاشماوھەيان ھەمووى لە خۆياندا كۆدەكەنەو، قورسايى و بارستايى ئەو ماددەيەش كە لە ئىو تونیلە رەشەكاندايە، يەكجار زياترە لەوھى لە ئەستىرەكان و خړۆكەكاندا ھەيە، ھەر ئەستىرەو خړۆكەيەك بە لايان دابچى، ھەلیدەلووشن و، لە چەند چركەيەكدا تىكىدەشكىنن و دەيكەن بە بەشكى بەقەبارە بچووك لە خۆيان.

لە كۆتايى تەفسىرى ئەم سوورەتە موبارەكەدا دەلیم:

خوالله لەم سوورەتە موبارەكەدا، بۆمان باسى چۆرە مرقفیک دەكات، كە زۆرى لى توورەيەو رقى لىيە، چونكە لە سەرەتاو دەفەرموى: سزای سەخت بووى، لە كۆتاييشدا دەفەرموى: ئەوانە بەبى بايەخىي فرى دەدرىنە ئىو ئاگرىكى تىكشكىنەرەو، دوايى دەفەرموى: چى بە توى زاناندو ئەو ئاگرە تىكشكىنەرە چيە؟ واتە: زۆر بىرەزاو زەبەلاحەو تۆ ناتوانى پەى پى بەى، دوايى خوى پىناسەى دەكات: ﴿نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ﴾، ئاگرى داگىرسىتراوى خوايە، كە بە پىي ئەو دەقەى پىشتەر ھىنامان: ھەزار سالى داگىرسىتراوھ سوور بوو، ھەزار سالى دىكە داگىرساوھ سىي بوو، ھەزار سالى دىكە داگىرساوھ رەش بوو!

ئىنجا دەفەرمىۋى: ﴿الَّتِي تَطْلُعُ عَلَى الْأَفْعَدَةِ﴾، ئەو ئاگرە دەچىتە سەر عەقل و دلەكان، دەچىتە سەر ھەناو و ناخەكان، ياخود پەي بە عەقل و ھەناو و ناخيان دەبات چى تىدايە! ئىنجا ھەر ئەوئەندەش نا، بەلكو دەرگايەكانىشان لەسەر داخراون، بەس ئەوئەندەش نا، بەلكو لەوئىشدا لە نىو تابووت و لوولەي دريژكراو دان، لوولەو تابووتى ئاسن، ياخود ھەر كانزايەكى دىكە كە بەس خوا دەيزانى، لە نىو ئەو تابووت و لوولانەدا دريژكراون، يانى: لوولەكان كە دريژكراون و راكىشراون، ئەوانىش لە نىو ئەو لوولە ئاسنانەدا سزاو ئازار و ئەشكەنجە دەدرين، لەبەرچى؟ چونكە ئەو جوړە كەسانە عادەتيان وابووہ خەلك بشكىنن، چ پاشملە بە خراپە باسيان بكەن، چ بەرەو ږوو تانەيان لى بدەن و بيانەوى ناشرىنان بكەن.

ههروهه ها تهو جوړه كه سانه ههر خهريكي په پيدا كړدني مآل و سامانن، ههر جوړه مآل و سامانيك بئ و، به رده وام سه رگه رمي كو كړدنه وه و په زمه نده كړدني: ﴿الَّذِي جَمَعَ مَالًا﴾ (مالاً) كه به نه ناسراو (نكړه)، هاتوه، واته: ههر جوړه مآليك بئ، بئ گويدانه هه لال و هه پام، وهك له سووړه تي (البقرة) دا، خوا له باره ي جووله كه كان و موشريكه كانه وه ده فهرموي: ﴿وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرًا﴾ (البقرة) انسانان له خويو، ده شيابنيني سووړترين كه سن له سهر ههر جوړه ژيانيك، ته وانه ش ههر جوړه مآل و سامانيك، به ههر شيوه يهك بويان كووبيته وه، كووي ده كه نه وه، ﴿وَعَدَدَةٌ﴾، ههروهه ها ههر خهريكي ژماردني، يا خود خهريكي ناماده كړدني.

ئىنجا خەيالىشىيان وايە ئەو مائ و سامانە، ھىلە رەھەي ئەوانەو وا دەكات ئەوان
مىننەو و لە بەين نەچن، واتە: مائ و سامانە كە دەبىتە مايە ھىشتنەو ھيان لە
ژياندا، خۆيان ياخود دواي خۆيان، كەس و كاريان و وەچەيان، پىيان وايە ئەو
مائ و سامانە، دەبىتە ھۆكاري دەستەبەر كەردنى ژيانىكى نەبراو ھيان!

کهواته: لێره دا خوای دادگەر ئهوهی بۆ کهسانێکی دیاریکراو فهرمووه، که پێشتریش باسمان کرد، (الطبري)، ده‌ڵێ: له‌باره‌ی جهمیلی کۆری عامیری جومه‌حیی‌هه، یاخود: له‌باره‌ی ئه‌خه‌سه‌ی کۆری شوهره‌یقه‌وه‌هاته‌خوار، (القرطبي) ی‌ش ده‌ڵێ: له‌باره‌ی: وه‌لیدی کۆری موغیره، یا‌ن ئومه‌یه‌ی کۆری خه‌له‌فه‌وه‌هاته‌خوار، هه‌ندێکی دیکه‌شیان هه‌ندێک که‌سه‌ی دیکه‌ ده‌ڵێن، به‌لام چ له‌ باره‌ی ئه‌وانه‌وه‌ بووبی که‌ ناویان هێنا، چ له‌ باره‌ی بێروایه‌که‌نه‌وه‌ به‌ گشتی، ئه‌وانه‌ ته‌نیا چه‌ند نموونه‌یه‌کیان بوون.

به‌لام پێویسته‌ له‌وه‌ش وریابین که‌ ده‌گونجی مسو‌لمانانیش گرفتاربین به‌ هه‌ندێک له‌ خه‌سه‌له‌ت و سیفه‌تی خراپی هاوبه‌ش بۆ خوا دانهره‌کان، یاخود بێروایه‌کان، یا‌ن ده‌غه‌ل و مونا‌فیکه‌که‌نه‌وه‌، نابێ هیچ گوما‌مان له‌وه‌دا هه‌بی، بۆیه‌ش خوا ﷻ هۆشداریی ده‌دات به‌ ئیمه‌و، به‌و شیوه‌یه‌ی با‌سی سزای سه‌ختی ئه‌وانه‌ ده‌کات که‌ خاوه‌نی ئه‌و سیفه‌تانه‌ن، واته‌: ئیوه‌ش خۆتان له‌و سیفه‌ت و خه‌سه‌له‌ت و بیرو بۆچوون و خولیا خراپانه‌، دوور بگرن و بپاریزن، چونکه‌ خاوه‌نی ئه‌و سیفه‌ته‌ خراپانه‌ به‌و شیوه‌یه‌ سزا ده‌درێن!

له‌ راستیدا شکاندنێ خه‌لک و به‌ بێ با‌یه‌خ ته‌ماشاکردنیان پاشمله‌، یاخود به‌ره‌و ڕوو، له‌گه‌ل م‌ال و سامان کۆ کردنه‌وه‌ و ژماردن و په‌زمه‌نده‌ کردنی دا زۆر لێک نیزیکن، ئه‌وانه‌ پاشمله‌و به‌ره‌و ڕوو زیاتر خه‌لک ده‌شکێن، که‌ م‌ال و سامانیان هه‌یه‌ و به‌ م‌ال و سامانه‌کانیان بو‌غرابوون و، له‌ که‌و‌ل ده‌رچوون و یاخی بوون، ئه‌وانه‌ خۆیانیا‌ن پێ له‌ خه‌لک زیاده‌ و، به‌ چاوی سووک ته‌ماشایان ده‌که‌ن و، چ پاشمله‌ چ به‌ره‌و ڕوو، هه‌و‌لی شکاندن و سووککردن و له‌ پێش چاو خستیان ده‌ده‌ن.

خوا به‌ لوتف و که‌ره‌می په‌های خۆی، هه‌موو لایه‌که‌مان به‌ سیفه‌ته‌ به‌رز و جوانه‌کان برا‌زێتته‌وه‌و، مانپاریزی له‌ خوو و خه‌و و سیفه‌ته‌ خراپه‌کان، که‌

تەوانیش لە بیرو بۆچوون و خولیا خراپەکانەوه هەڵدەقۆلن، بۆیە لە خواى به‌رزى مەزن دەپاړێننه‌وه: پێشـى له‌ خولیاو بیرو بۆچوون و نیازو مەبەسته خراپەکان چه‌پاڵه‌مان بدات و ه‌مانپاریزى، که‌ ده‌بنه‌ بـنـک و ریشه‌و، جـیـى گه‌راتیدا دانان و شوێنى تـیدا تـرووکانى ماک و میکروۆی ئه‌و خوو و خـده‌و سـیـفه‌ت و ره‌فتاره‌ خراپانه‌.

خوا به‌ لوتف و که‌ره‌مى بـى سنوورى خوێ ناخمان پاك بکاته‌وه‌ له‌ بیروخولیاى خراپ و، پـواڵه‌تـیـشـمان پاك بکاته‌وه‌ له‌ ئاکارو رـفـتارى خراپ و، ده‌روون ده‌رمان پـراژـیـتـه‌وه‌ به‌ بیرو خولیاى باش و کاروئاکارى په‌سند، چونکه‌ هه‌رچى بیرو خولیاى باشه‌، له‌ خوا به‌ یه‌کـگرتـن و ته‌نـیا به‌ندایه‌تـی بـۆ خوا کـردنه‌وه‌، سه‌رچاوه‌ ده‌گرێ و، بیر و خولیا خراپه‌کانش له‌ خوا دووری و، هاوبه‌ش بۆ خوا دانان و، پروانه‌بوون به‌ خواو، نکوولییکردن له‌ پایه‌کانى دیکه‌ی ئیمان که‌ سه‌رجه‌میان په‌یوه‌ندیان به‌ خواى په‌روه‌ردگاره‌وه‌یه: فریشته‌کانى خوا، کتـیبه‌کانى خوا، پـیـغه‌مبه‌رانى خوا، پـوژى دواى و دیدارى خوا، بیرو خولیا خراپه‌کان و ره‌فتاره‌ خراپه‌کان له‌ وێوه‌ سه‌رچاوه‌ ده‌گرن، خوا به‌ به‌زه‌یى و میهره‌بانى خوێ ئیمان له‌ دڵماندا به‌ هیـزتر بکات، به‌ جوړىک ره‌گ و ریشه‌ی هه‌رچى سیفه‌تى خراپه‌، بیسووتـیـنى و دڵ و ده‌روومان وا پاك بـى، نه‌گونجـى هـیچ بیروخولیاو ره‌وشت و ره‌فتارىکى خراپ چه‌که‌ره‌ی تـیدا بدات و، ماک و میکروۆب و گه‌رای هـیچ سیفه‌تـیکى خراپى تـیدا دابـنـرى.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تەفسیری سوورەتی

الفِیْلِك

دەستپێک

بەرێزان!

ئەمڕۆ کە (٢٩ / ١٢ (ذو الحجة) ١٤٤١) ی کۆچییه، بەرانبەر (٢٠٢٠ / ٨ / ١٩) زاینیی، لە شاری دێرینی هەولێر، خوا پشتیوان بێ دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الفیل)، سەرەتاش پێناسە و نێوەڕۆکی سوورەتە کە لە حەوت بڕگەدا دەخەینەڕوو.

پێناسەی سوورەتی (الفیل) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە زیاتر بە (سورة الفيل)، ناسراوە، بەلام هەردوو ناوی: (سورة أم تر) و (سورة القریش)یش بۆ بەکارهاتوون.

دووهم: شۆینی دابەزینی:

ئەم سوورەتە بە یەكدهنگی زانایان، سوورەتێکی مەككەییەو، لە مەككە هاتۆتەخوار، لەو بارهوهش ئەم دهقه دێنین:

(عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: أُنْزِلَتْ سُورَةُ: ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾، مَكَّةَ)، (ذَكْرَةُ السَّيُوطِي فِي الدَّر الْمُنْثُور: ج٨، ص٦٢٧، ونسبه لابن مردويه، الإستيعاب في بيان الأسباب: ج٣، ص٥٥٨).

واته: عه ېډوللای کورې عه ېباس (خوا له خوۍ و بابی پازیی بی)، گوتوو یه تی: سووږه تی: ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾ له مه ککه هاتوته خوار.

سټیهم: ریزبه ندیی له موصحف و له دابه زیندا:

ټهم سووږه ته موباره که له موصحف دا ژماره که ی سه دو پینج (۱۰۵) هو، له دابه زینشدا ژماره که ی نوژده (۱۹) یه، پیش سووږه تی (الفلق) و، دوا ی سووږه تی ﴿قُلْ يَأَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ له دابه زیوه.

چوارهم: ژماره ی ټایه ته کانی:

ژماره ی ټایه ته کانی ټهم سووږه ته موباره که، به یه کده نگیی ژمیړه ران پینج (۵) ټایه ته.

پینجهم: مانا و نیوه ږوکی:

ټهم سووږه ته موباره که نیوه ږوکه که ی بریتیه له خستنه ږووی چاکه یه کی یه کجار مه زنی خوا ﷺ بو پیغه مبهرو هاوه لانی (خوا لیان پازی بی) و پرواداران به گشتی، هه روه ها بو خه لکی مه ککه، به هه موو جوړه کانیانه وه، به پروادارو بی پرواوه، به گشتیتر، که خوا ی کار به جی و توانا کاتی خوۍ سو پایه ک که به خاوه نانی فیل (أصحاب الفیل) ناوی بردوون، هاتوون که عبه پروو خین، به لام خوا ﷺ فه وتاندوونی به هوۍ به سهردا بار یژرانی قور ی به ردیین له لایه ن بالندانیکه وه که به (أبا بیل) ناوی هیټاون، که سهره نجام وه ک کاو ټالفی خوراویان لی هاتوه و ږه بر بوون.

هه لبه ته ټه وهش چاکه یه کی خوا یه ﷺ ده یخاته به رچاوی پیغه مبهری خوۍ موحه ممه د ﷺ و هاوه لان و شوینکه وتووانی (خوا لیان پازی بی)، به پله ی یه که م، هاوکات بیر ی بی پروایه کانی مه ککه شی ده خاته وه، که ټیمه له په نای ټهم

یەكەمین و گەورەترین و گەرنگترین مائی خوادا كە كەعبەیه، ئێوەشمان پاراستو، هەرۆه‌ها دلدانه‌وه‌ی پێغه‌مبەر ﷺ و هاوه‌لانی‌شیه‌تی، كە ئەو خوا به‌رزو مه‌زن و بالاده‌سته‌یان له‌ پشت‌ه‌و سه‌ریان ده‌خات، دیسان له‌ به‌ران‌به‌ریشدا: ترساندن و هۆشداریی پێدانی بی‌پروا و هاوبه‌ش بو‌ خوادانه‌رانیشه، كە ئەو خوایه‌ی ئاوا سزای خاوه‌نانی فیلی داو سوپایه‌كه‌ی به‌رباد كردن، ئیستاش پشتیوانیی پر‌واداران ده‌كات، پشتیوانیی پێغه‌مبهری كو‌تایی خو‌ی و ئەو هاوه‌لانه‌ی ﷺ شو‌ینی كه‌وتوون ده‌كات و، ئێوه‌ش ده‌بی له‌ سزاو تو‌له‌و جه‌زه‌به‌ی بترس‌ین و، نه‌گه‌ر ه‌هر سوور‌بن له‌سه‌ر در‌زایه‌تی‌كردنی پێغه‌مبهری خوا ﷺ و په‌یام و به‌رنامه‌كه‌ی و، هاوه‌لان و شو‌ینكه‌وتووانی.

شه‌شه‌م: تاییه‌تمه‌ندییه‌كانی:

ده‌توانین چوار تاییه‌تمه‌ندی له‌م سوور‌ه‌ته‌ موباره‌كه‌دا ببینین:

١- وشه‌ی ﴿الْفِيلِ﴾، ته‌نیا له‌م سوور‌ه‌ته‌دا هاتو.

٢- وشه‌ی ﴿طَيْرًا أَبَايَلٍ﴾، ديسان ته‌نیا له‌م سوور‌ه‌ته‌دا هاتو.

٣- وشه‌ی: ﴿كَعَصَفٍ مَّاكُولٍ﴾، وه‌ك ئالف و كای خوراو، تاییه‌ته‌ به‌م سوور‌ه‌ته‌وه، وشه‌ی: ﴿ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ ۝١٢﴾ الرحمن، هاتو، به‌لام ئەوه‌ی ئەو‌ی جیایه، له‌و‌ی خوا ﷺ باسی پر‌وه‌كه‌ ده‌كات، ئەو پر‌وه‌كانه‌ی خاوه‌ن گه‌لان و دوا‌یی ده‌بن به‌ گیاو ئالف.

٤- به‌سه‌رهاتی (أصحاب الفیل) به‌ پێچه‌وانه‌ی به‌سه‌رهاته‌كانی دیکه‌ی قور‌ئانه‌وه، له‌ قور‌ئاندا دووباره‌ نه‌بو‌ته‌وه‌و به‌س لێره‌دا هاتو، پیم وایه‌ ئەو‌یش دوو هۆکاری بنه‌ره‌تی هه‌ن:

یه‌كه‌م: به‌ در‌ودانانی هه‌یج پێغه‌مبهری‌کی تێدا نیه، تاكو پێ‌ویست به‌ دووباره‌ كردنه‌وه‌ بکات.

دووهم: تاكو هاوبه شدانه ران خوئی پپوه هه لئه كیشن و، پپیان وابی ئه وه ئیمتیازیكه بۆ ئه وان.

حه وته م: دابه شكر دنی ئایه ته كانی:

ئیمه هه ر پپنج (5) ئایه ته كه ی ئه م سووره ته ده كهینه ده رسیك، چونكه هه موویان له یه ك ته وه ردا ده سوورپینه وه و، له باره ی یه ك بابه ته وه ن كه باسمان كرد.

❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە ھەر پێنج ئایەتەکی سوورەتی (الفیل) پێک دێ، وەك پێشتریش گومان: لەم سوورەتە موبارەكەدا، خوا ﷻ سەرنجی پێغەمبەری خاتەم ﷺ راوەکیشتی و، دەشگونجی وشە: ﴿الْمَرَّتْ﴾، ئایا نەتبینی؟ دواندنی ھەر کەسێک بێ کە شایستەیی دوێترانە، واتە: رووی دواندن تەنیا لە پێغەمبەری خاتەم ﷺ نەبێ، بەلکو رووی دواندن لە ھەر کەسێک بێ خواھەنی ھەست و ھۆش بێ و، بگونجی بدوێترێ، خوا دەفەرموێ: ئایا نەتبینی؟ واتە: بە چاوی عەقل و دڵ، چونکە ئەوانەیی دوێتراون، جگە لە کەمێکیان، ئەگەرنا لەو کاتەدا کە چل پەنجا ساڵ لەوێ پێش بوو، لە مەککەدا ئامادە نەبوون، واتە: ئایا بە چاوی عەقل و دڵ نەتانبینی، بەنسبەت ئەوانەشەو کە بینویانەو لەوێ ماون، وەك دوایی ناوی ھەندێکیان دێنین، بۆ ئەوان دەگونجی مەبەست لەبێنین، بینینی چاوی سەر بێ، ئایا بەچاوی سەر نەتانبینی؟ ﴿كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾ (١)، پەروردگارت چی کرد، چۆنی کردو بە خواھەنانی فیل!

﴿الْمَجْعَلِ كَيْدُهُمْ فِي تَضَلُّلٍ﴾ (٢)، ئایا پیلانەکی زایە نەکردن، بێئاکام و بێ ئەنجامی نەکرد؟!

﴿وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ﴾ (٣)، بالندەیی پۆل پۆلی ناردە سەریان.

﴿تَرْمِيهِمْ بِحِجَارٍ مِّن سِجِّيلٍ﴾ (٤)، بەردی لە قورێ و شکبوووەی، قورێ بوو بەردیان بەسەردا دەباراندن، پێاندا دەدان!

﴿فَجَعَلَهُمْ كَعَصِفٍ مَّاكُولٍ﴾ (٥)، خوا ﷻ لە ئەنجامی ئەوێدا گیرانی بە ئالف و کای خوراو.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾ (١) ﴿أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ﴾ (٢) ﴿وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ﴾ (٣) ﴿تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ﴾ (٤) ﴿فَجَعَلَهُمْ كَعَصِفٍ مَّا كُولٍ﴾ (٥) ﴿﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

{به ناوی خوای به بهزهیی بهخشنده}.

{نایا نهتدی (به چاوی عهقل و دل)؟ پهروهردگارت چۆنی به خاوه نانی فیله که کرد! (١) نایا فیل و پیلانه که یانی نه خسته (چالی) زایه بوون (و بی ناکامی) هوه (٢) نجا پوله بالنده کانی نارده سهریان (٣) بهردی قورینه بهردیان تیده گرتن (٤) سه ره نجام گیرانی به کا (و نالف) ی خوراو (٥)}.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشهکان

(بِأَصْحَابِ الْفِيلِ): (أَصْحَاب)، کووی (صاحب) ه و، به مانای هاوهله، به مانای خاوه نیش دی، به لام زیاتر به مانای هاوهل دی، خاوه نیش بویه پیی دهگوتری: (صاحب)، له بهر نه وهی هه میسه له گهل نهو شته دایه که خووی خاوه نیه تی.

(فیل) یش ناژه لیکه خاوه نی (المعجم الوسيط)^(١)، ناوا پیناسهی دهکات: (الفیل: حَيَوَانٌ ضَخْمُ الْجِسْمِ مِنَ الْعَوَاشِبِ الشَّدِيَّةِ، ذُو خُرْطُومٍ طَوِيلٍ، يَتَنَاوَلُ بِهِ الْأَشْيَاءَ كَالْيَدِ، لَهُ نَابَانِ بَارِزَانِ كَبِيرَانِ، يُتَّخَذُ مِنْهُمَا الْعَاجُ، وَالْجَمْعُ أَفْيَالٌ وَفَيْلَةٌ)، (فیل): ناژه لیککی زه به لاهه له پرووی جهسته وه، لهو ناژه لانه یه که گوانداره، له سه ر

گژوگیا خواردن دەژی، لووتیکی درێژی ههیه شتی پی دەست دەداتی، وهك چۆن مرووف به دەست شت دهگرێ، ئهو بهو لووته دهگرێ، (نێرهكه‌ی) دوو ددانی گه‌وره‌ی ده‌رچووی هه‌ن، (ع‌ا‌ج) یان، لی دروست ده‌ک‌ری، [بۆ ده‌سکی چه‌قۆو خه‌نجه‌رو هاووینه‌کانیان که ماده‌یه‌کی قایم و به‌هێزه، سپیه‌و جوان و بریقه‌داره‌] وشه‌ی (فیل)، به‌ (أَفِيَال و فَيْلَة)، کۆده‌کرێته‌وه، واته‌: فیه‌کان.

(كَيْدُهُ): (الْكَيْدُ: ضَرْبٌ مِنَ الْإِحْتِيَالِ، وَقَدْ يَكُونُ مَذْمُومًا وَمَمْدُوحًا، وَيُسْتَعْمَلُ فِي الْمَذْمُومِ أَكْثَرُ)، (کێد): جو‌ریکه‌ له‌ فیل، جاری وا ههیه سه‌رزه‌نشتکراوه‌و جاری واش ههیه ستایشکراوه، به‌لام به‌ زۆریی بۆ حاله‌تی سه‌رزه‌نشتکردن و خراپیی به‌کارده‌هێنری.

(تَضْلِيلُ): (أَي: تَضْيِيعُ)، واته‌: به‌زایه‌دان، زایه‌کردن، بێ به‌رهم و ئاکام کردن.

(طَيْرًا أَبَايِلَ): (طير)، ناوی کۆیه‌ بۆ (طائر) بالنده، (طير)، واته‌: بالنده‌کان، (أَبَايِلَ: أَي مُتَفَرِّقَةً قِطْعَاتٍ إِبِلٍ، الْوَاحِدَ: إِبِيلَ)، (أَبَايِلَ)، واته‌: پرژوبلاو وه‌ك ره‌وه‌و کۆمه‌له‌ حوشره‌کان، تاکی (أَبَايِلَ)، بریتیه‌ له‌ (إِبِيلَ)، هه‌ندی‌کیش گوتوو یانه‌: تاکی نیه‌و ناویکه‌ وه‌ك (عبادید و أباطیل).

(سَجِيلِ): (حَجَرٌ وَطِينٌ مُخْتَلِطٌ، وَأَصْلُهُ فِيمَا قِيلَ: فَارِسِيٌّ مُعَرَّبٌ: سَنْجٌ جِل (سنگ گل) حَجَرٌ طِينِيٌّ)، (سَجِيلِ) به‌ردو قو‌ری تیکه‌له‌ وه‌ك گوتراوه‌: له‌ زمانی (فارسی) یه‌وه‌ هاتوه‌، به‌لام عه‌ره‌یه‌نزاوه‌، ریشه‌که‌ی بریتیه‌ له‌ (سَنج جِل) له‌ ئەس‌ل‌ دا (سنگ گل)، (سنگ)، واته‌: به‌رد (گل)، واته‌: قو‌ر، یانی: (حَجَرٌ طِينِيٌّ)، به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی له‌ زمانی عه‌ره‌یه‌یدا پیتی (گ) نیه‌، بۆیه‌ (گ)، بووه‌ به‌ (ج) و له‌ جیات‌ی ب‌ل‌ین: (سنگ گل)، گوتوو یانه‌: (سَنج جِل)، دوا‌ییش ئه‌و دوو وشه‌یه‌ تیکدا ده‌غم کراون و بووه‌ به‌: (سَجِيلِ)، واته‌: به‌ردی‌کی قو‌رپین، بۆیه‌ش من گوتوو مه‌: قو‌رپینه‌ به‌رد.

(كَعَصْفٍ مَّاكُولٍ): (الْعَصْفُ وَالْعَصِيفَةُ: الَّذِي يُعَصَفُ مِنَ الزَّرْعِ، وَيُقَالُ لِحُطَامِ الثَّبَتِ الْمَتَكْسِرِ: عَصْفٌ)، (عَصْفٌ وَعَصِيفَةٌ): بریتیه‌ له‌و جو‌ره‌ کشتوکاله‌ی دوا‌یی

پووش و گیای لی پەیدادەبێ، هەروەها ڕووەکیک کە وشک بووبی و تیکشکابی، پێی دەگوتری: (عَصْف)، دەگوتری: (رِيحٌ عَاصِفٌ وَعَاصِفَةٌ وَمُعْصِفَةٌ: تَكْسِرُ الشَّيْءَ فَتَجْعَلُهُ كَعَصْفٍ)، بایەکی (عَاصِفٌ وَعَاصِفَةٌ وَمُعْصِفَةٌ)، هەر سیکیان ناوی بکەر (إِسْمُ فاعِلٍ)، واتە: ئەو بایە شت تێک دەشکێنی و وەک (عصف)ی، لی دەکات، واتە: وەک پووش و پەلاش و ئالفیک کە ئاژەڵ دەیخوات.

مانای گشتیی نایەتەکان

ئیمە دوایی لەبەر ڕۆشنایی کتیی ناوداری: (السيرة النبوية لابن هشام) دا، لە پازدە (١٥) خالدا پوختە بەسەرھاتی ھاوہلانی فیل، کە ئەم سوورەتە موبارە کە بە کورتیی ئاماژە پێ دەکات، دەخەینە ڕوو.

خوا ﷻ دەفەرموی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)، بە ناوی خۆی بە بەزەیی بەخشنە، واتە: دەستپێکردنی خۆیندنی ئەم سوورەتەم بە ناوی خۆی بە بەزەیی بەخشنە، لە کاتی گووتنی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بە ناوی خۆی بە بەزەیی بەخشنە) دا، پێویستە بەلای کەمەو ئەم چوار ماناو مەبەستە لە عەقڵ و دڵ دا ئامادە بکەین:

- ١- ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.
- ٢- ئەم کارە بە پێی شەری خوا دەکەم.
- ٣- ئەم کارە بە تواناو یارمەتی خۆی میھرەبان دەکەم.
- ٤- ئەم کارە بۆ ھێنانەدی ڕەزامەندی خوا ئەنجام دەدەم.

ئنجای خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾ ١، ئایا نەتینی پەرورەدگارت چی بە خاوەنانی فیلە کە کرد، چۆنی پێکردن؟ ئنجای خوا خۆی چۆن پێکردنە و چی بەسەر ھێنان، ڕوونی دەکاتەو:

﴿ **أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ** ٢ ﴾، ئایا پیلانه‌که یانی نه خسته زایه دانه‌وه، ئایا نه خشه و پیلانه‌که یانی نه خسته بی ئاکامیه‌وه؟ (تَضْلِيل)، یانی: (تَضْيِيع، ضَلَّ الشَّيْءُ أَي: فَقَدَ وَضَاعَ)، (تضلیل) زایه‌کردنه، (ضَلَّ الشَّيْءُ) شته‌که، ون بوو، زایه‌بوو، نه‌ما، خوا نه خشه و پیلانیک که خاوه‌نانی فیل دایانابوو، که بریتی بوو له‌وه‌ی که‌عه‌ بروو‌خینن و روو به‌خه‌لک وه‌رسوو‌پینن به‌ره‌و ئه‌و په‌رستگایه‌ی دروستیان‌کردبوو له‌حه‌به‌شه، خوا ئه‌و پیلانه‌ی پوو‌چه‌ل‌کردنه‌وه‌و بی ئاکام بوو، ئنجا خوا روونی ده‌کاته‌وه: چوئن ئه‌و پیلانه‌ی لی بی ئاکام کردن و هه‌لیوه‌شاند‌ه‌وه‌و، خسته‌ی زب‌لدانی زایه‌بوون و بی ئاکامیه‌وه؟

﴿ **وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ** ٣ ﴾، بالنده پۆل پۆله‌کانی ناردنه سه‌ریان، (طیر)، ناوی کویه بو بالنده (طائر)، واته: بالنده‌کان، (أَبَابِيل) یان له‌تاکي (إِبِيل) هوه، هاتوه، یاخود (أَبَابِيل)، هه‌ر بو خۆی ناوی‌که‌و تاکي نیه، واته: کۆمه‌ل کۆمه‌ل بالنده‌کانی ناردنه سه‌ریان، ئه‌و پۆله بالنده‌ی ناردنه سه‌ریان.

﴿ **تَرْمِيهِمْ بِحِجَارٍ مِّن سِجِّيلٍ** ٤ ﴾، به‌ردی (سَجِيل) یان، پیداده‌دان، یانی: به‌ردی‌کیان پیداده‌دان که له (سَجِيل) پیکه‌اتبوو، (سَجِيل) یش هه‌موو روونکه‌ره‌وانی قورئان له‌سه‌ر ئه‌وه یه‌کده‌نگن ده‌لین: (الطِّينَ الْمُتَحَجَّرِ)، واته: قورپکی به‌به‌ردبوو، یانی: به‌ردی قورپینیان به‌سه‌ردا ده‌باراندن، که ته‌صلی خۆی له (سنگ‌گل)ی فارسی یاخود کوردیه‌وه هاتوه، (سنگ)، واته: به‌رد، (گل)، واته: قور (طین)، ئنجا له‌به‌ر ئه‌وه‌ی پیتی (گ)، له‌زمانی عه‌ره‌بییدا نیه، (گ) بۆته (ج)، (سَنَج جـ)، سه‌نگی گل بۆته (سَنَج جـ)و، دوا‌ییش تیکدا ده‌غم کراون و بۆته (سَجِيل)، بو کورت‌کردنه‌وه.

﴿ **فَجَعَلَهُمْ كَعَصِفٍ أَلْفُ مَوْكُولٍ** ٥ ﴾، ئه‌و به‌رده له‌قور دروست بووانه‌یان که به‌سه‌ردا ده‌باراندن و، پیناندا ده‌دان و ده‌یانهاو‌یشتن، سه‌ره‌نجام خوا گیرانی به‌کاو ئالفی خوراو، واته: وه‌ک کاو ئالفی خوراوی لیک‌کردن، ئنجا ئایا مه‌به‌ست له‌کاو ئالفی خوراو: چه‌وه‌له؟ ئالف و کاو گياو گوڵ که داده‌نری بو و لاخ، هه‌ندیکی

دەخوات و ئەوێ دیکە دەبێتە بەرماوە و پێی دەلێن: چەوێ، ئایا مەبەست پێی ئەوێ؟ یان مەبەست پێی ئەو پاشەرۆکیە کە ئازەل دایدەنێ؟ لە ئەنجامی ئەوێدا کە ئازەل پووش و گیاو ئالف دەخوات، پاشەرۆکیک دادەنێ، کە رێخە بەنسبەت رەشەوڵاخەو، قشپلە بەنسبەت مەرۆ بزەو، هەرۆها بەنسبەت حوشرەو، تەرسە بەنسبەت کەرۆ ئیسترو وڵاخە بەرزەکانەو؟ هەردوو واتایە کە دەگریتەو، گرنگ ئەوێ خوات سَلَامٌ فەرمایشتە هەرە بەرزەکە خۆی لە ئەو پاراستو و شەیه کی تێدابێ شایستە نەبێ، لە جیاتی بفرموێ: گێرانی بە پاشەرۆک، یانی: تەرس و رێخ و قشپل، فەرموویەتی: وە کای خوراوی لێکردن.

دەشگونجێ مەبەست ئەوێ بێ کە ئەو ئالف و گزۆگیاو کایە دەخوری، ئەوێ دەمیێتەو دەبێتە چەوێ.

یاخود: ﴿فَجَعَلَهُمْ كَعَصِفٍ أَلْعُوفٍ﴾، ئەو ڕووەکانە کە گەلایان هەیه، کاتیک دانەکیان لێدەبێتەو، هەر پووش و پەلاش دەمیێتەو، خوات سَلَامٌ بەو شیوێ گێران، بەو جوړە لێکردن، کەواتە: ئەو پێغەمبەری خاتەم سَلَامٌ و، ئەو هاوێلان و شوێنکەوتووانی لە ڕۆژگاری خۆیدا، شوێنکەوتووانی بە درێژایی کات و بە پانایی شوێنەکان بزەن! ئەو خوات پەرۆردگاری کاتی خۆی ئاوی لە کەسانیک کرد کە هاتبوون کابە ڕووخێن، ئەو پەرۆردگاریە سەرپەرشتی ئێو دەکات و خاوەنی ئێو، مشوورخۆری ئێو، بۆیە ئێو ش پستی پێ بەستن و پشتان پێی قاییم بێ، لە بەرانبەر کۆسپ و تەگەرەکان دا کە دێنە رێتان و، لە بەرانبەر ناحەزانی کە سەنگەرتان لێدەگرن و دژایەتیتان دەکەن.

هەرۆها لەو لاشەو: ئەو بێروایەکان! بزەن ئەو پەرۆردگاری بەو شیوێ کابە پاراست، لە پێناوی ئەوێدا کە دەبێتە یەکەمین نشینگە و مەلەبەندی پێغەمبەری کۆتایی سَلَامٌ - ئەگەرنا لەبەرچاوی کالی بێروایەکان نەبوو - ئەو پەرۆردگاری پێش ئەوێ موحەممەد بێتە پێغەمبەری خوات سَلَامٌ بەلکو لە سالی لە دایک بوونی دا، کە سالی فیلە، بەو شیوێ کرد، ئەو خوات پەرۆردگاری ئیستاش خەمی لێ دەخوات

و مشووری لی دهخوات و پشتگیری دهکات و سه‌په‌رشتی دهکات و، هه‌ر که‌سیک دژایه‌تی بکات، خوی دادگه‌رو په‌روه‌ردگار بۆی له‌ بۆسه‌ دایه‌.

پوخته‌ی به‌سه‌رهاتی هاوه‌لانی فیل

ئجبا با پوخته‌ی ئەو به‌سه‌رهاته‌ له‌به‌ر رۆشنایی کتێبه‌ ناوداره‌که‌ی (السيرة النبوية لابن هشام)^(١)، له‌ پازده (١٥) برگه‌دا به‌ کورتیی و به‌ گوشراویی بێنین:

(إبن هشام)، سه‌ره‌تا له‌ (إبن إسحاق) هوه‌ ده‌یه‌ینێ، که‌ یه‌کیک له‌ هوکمرانه‌کانی یه‌مه‌ن به‌ ناوی (أریاط)، سالانیک هوکمرانیی کرد له‌ یه‌مه‌ندا، دوا‌یی سه‌باره‌ت به‌ کاروباری حه‌به‌شه‌ - چونکه‌ یه‌مه‌ن له‌لایه‌ن حه‌به‌شه‌یه‌کانه‌وه‌ سه‌په‌رشتی ده‌کرا - ئەپه‌هه‌ لێی راست بۆوه‌ که‌ یه‌کیک بوو له‌ سه‌ربازه‌کانی و، سه‌ره‌نجام ئەپه‌هه‌ توانی (أریاط) بکوژێ.

برگه‌ی یه‌که‌م: که‌ (إبن هشام)، له‌ ژێر ناوونیشانی: (أمر الفیل وقصة النساء)، کاروباری فیل و چیرۆکی (نساء) دا، ئەوانه‌ی سالیان دوا ده‌خست، یاخود مانگی حه‌رامیان ده‌گوێی بۆ مانگی دیکه‌، له‌به‌ر ئەوه‌ی پێویستیان ده‌بوو له‌و مانگه‌دا شه‌رو شوێ بکه‌ن، ده‌لێ:

دوا‌یی ئەپه‌هه‌ له‌ سه‌نعاء په‌رستگایه‌کی دروستکرد به‌ ناوی (القلیس)، کلێسایه‌کی دروستکرد که‌ له‌رۆژگاری ئەودا له‌سه‌ر زه‌وی کلێسای له‌و شیوه‌یه‌ نه‌بوو، نامه‌یه‌کیشی نووسی بۆ (النجاشی)، که‌ له‌ حه‌به‌شه‌ هوکمران بوو، (یه‌مه‌ن ویلایه‌تیک بووه‌ سه‌ر به‌ حه‌به‌شه‌و ئەپه‌هه‌ له‌وێ، دوا‌ی ئەوه‌ی (أریاط)ی کوشت بۆ خۆی بوو به‌ هوکمران) گو‌تی: ئەه‌ی پادشا! کلێسایه‌که‌م بۆ دروستکردووی که‌

(١) تحقیق جودة محمد جودة، دار الهميم، السنة (١٤٢٧) هـ (٢٠٠٦) م، الطبعة الأولى ص (٢٩ - ٣٦).

له پيش تۆدا هيچ حوكمرانيك نهو جوړه كليسايه نه بووه، وازيش ناهينم تاكو
حه جى عه ره به كان وهرنه سوورينم بو ئهم كليسايه به ناوى (الْقَلِيس).

برگه‌ی دووهم: کاتیک عه ره به كان زانیان ئه پره هه نامه یه کی ئاوی بو
نه جاشیی نووسیوه که له هه به شه حوکمران بووه، یه کیك لهو پیاوانه‌ی
(النساء)، ئهوانه‌ی مانگیان ده‌گوړی، تووړه بوو، ئه‌ویش له: (بنی فقیم بنی عدي
بن عامر بن ثعلبة بن الحارث بن مالك بن کنانة بن خزيمه بن مدرکه بن إلياس
بن مضر) بوو، (نساء)، ئهوانه بوون که مانگه‌کانیان له سهرده‌می نه‌فامیدا
دواده‌خست، مانگیکیان له شوینی مانگی هه‌رام داده‌ناو، مانگی هه‌رامیان
ده‌گواسته‌وه بو مانگیکی دیکه، وهك خوا ﷺ فهرموویه‌تی: ﴿إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ
فِي الْكُفْرِ يُضِلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِّيُؤْطِئُوا عِدَّةَ مَا
حَرَّمَ اللَّهُ فَيَحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ﴾ (٣٧) التوبة، ئنجا پیاویك له هوژی کینانه تووړه
ده‌بی و، ده‌چی لهو په‌رستگایه‌دا (له قوله‌یسدا) داده‌نیشی، (پیسایی تیدا ده‌کات)
دوایش ده‌رواو ده‌چیته‌وه بو سهر زه‌مینى خو، کاتیک هه‌وال به ئه‌پره‌هه
ده‌دری له‌وباره‌وه، ده‌لی: کی وایکردوه؟ ده‌لین: پیاویك له عه‌ره‌ب، له‌وانه‌ی
ده‌چن بو سهردانی نهو کابه‌یه‌ی له مه‌ککه‌یه، کاتیک بیستویه‌تی تو به ته‌مای
روو به عه‌ره‌بان وهرسوورینی، به‌رهو ئهم په‌رستگایه (قوله‌یس)، تووړه بووه‌و،
بهو شیویه‌ی له په‌رستگایه‌که‌ت کردوهو گوتویه‌تی: نهو په‌رستگایه شایسته‌ی
ئه‌وه‌نیه خه‌لک ریژی لی بگری و به ده‌وریدا بی و بچی و، خواى تیدا یان له
ده‌وره‌دا به‌رستری.

برگه‌ی سییه‌م: ئه‌پره‌هه‌ش له‌وه تووړه ده‌بی و سویند ده‌خوات: ده‌بی بچی
نهو ماله، نهو کابه‌یه برووخینی، ئیدی فهران ده‌کات به هه‌به‌شه‌و سوپایه‌ك
سوپایه‌ك ساز ده‌کات و ده‌رواو له‌گه‌ل خوشیدا فیلیك ده‌بات، که هه‌ندیک
گوتوویانه: زیاتر له فیلیك بووه، به‌لام وا پیده‌چی یه‌ك فیلی گه‌وره بووبی، له
هه‌ندیک ریوایه‌تاندا هاتوه فیله‌که ناوی مه‌حمود (فیل محمود) بووه.

برگەى چوارەم: كاتىك عەرەب ئەو خۇ ئامادە كردن و جموجۆلەى ئەپرەهە - بە سوپايەكى گەورەى حەبەشەووە كە فیلکیان لەپیشدايە - دەبیستە ئەوہیان زۆر لەلامەزن دەبى و دەترسین و، پیشیان وادەبى پپویستە لەسەریان دژى بجهنگن، چونكە دەبیستە كە دەیەوۆ كابە پرووخینى، واتە: مالى حەپامكراوى خوا، ئیدی پیاوۆك لە شەرەیفەکانى مەككەو، لە حوكمرانەکانى كە ناوى (ذو نفر) بوو، لەگەل ھۆزەكەى خۆیدا دەروات و ھەر كەسێك لە عەرەبان كە بەدەنگیەووە دى، دەردەچن بۆ جەنگکردن لە دژى ئەپرەهەو، بەرگریکردن لە مالى حەپامكراوى خوا، لەبەر ئەوہى دەیەوۆ بیرووخینى و تىكى بدات، ئیدی خەلکێك كە وەلامى دەداتەووە وەلامى دەداتەووە، ئەویش دەچیتە پیشى و لە دژى دەجەنگى، بەلام سەرەنجام (ذو نفر) خۆى و ھاوہلەکانى تیکدەشکین و (ذو نفر)یش، بە دیل دەگیرى، كاتىك ئەپرەهە دەیەوۆ بیکوژى (ذو نفر)، پپى دەلى: ئەى پادشا! مەمکوژە پەنگە مانەوہى من لەگەل تۆدا باشتەبى لە کوژرانم، ئەویش وازى لیدینى و نایکوژى، بەلام لە لای خۆى كە لەبجەى دەكات و، ئەپرەهە پیاوۆكى ھیدى و مەند بوو، دواى ئەپرەهە بەرەو ئەو مەبەستە دەچى كە بۆى ھاتوہ.

برگەى پینجەم: دواى (نقیل بن حبيب الخثعمي)، لەگەل ھەردوو ھۆزى (خثعم)، كە بریتین لە: (شەران و ناھیس)، و ھەموو ئەوانەى لە ھۆزەکانى عەرەب دوايان دەكەون، دەچیتە پیش سوپای ئەپرەهەو، لەگەلیدا دەجەنگى، بەلام سەرەنجام ئەپرەهە ئەویش دەشکینى و نوفەیلیش وەك (ذو نفر)، بە دیل دەگیرى، كاتىك دەیەوۆ بیکوژى، نوفەیلیش پپى دەلى: ئەى پادشا! مەمکوژە چونكە من پى پشاندەرى تۆم لەسەر زەمینى عەرەبداو، ئەوہش دوو دەستەكەمن لە ھۆزەكەم: (خثعم)، شەھران و ناھیس، ئامادەن گویت بۆ بگرن و فەرمانبەرییت بۆ بكەن، ئەپرەهەش وەك چۆن (ذو نفر) ناکوژى، ئەویش ناکوژى و دەھیلتەوہ.

برگەى شەشەم: دوایى ئەپرەھەو سوپايەكەى دەپۇن لەگەل كەسەكدا كە رېيان پېشان دەدات، ھەتتا بە لای تائىفدا تىدەپەرن، مەسعوودى كورى موعەتتیبى، كورى مالیکى، كورى كەعبى، كورى عەمرى، كورى سەعدى، كورى عەوفى، كورى سەقىف، لەگەل پیاوانىكدا لە ھۆزى سەقىفدا، دە چنە پېشى پېى دەلین: ئەى پادشا! ئیمە كۆیلەى تۆین و گوئگرین و فەرمانبەریین بۆ تۆو، لەگەل تۆدا ھیچ دزایەتییەكمان نیەو، ئەو مالەى تۆ دەتەوئ بېرووخىنى، مالەكەى ئیمە نیە، كە مەبەستیان پېى (اللات)ەو، ئەوانیش پەرستگایەکیان ھەبوو بە ناوی (اللات)، بەلکو تۆ دەتەوئ ئەو مالە بېرووخىنى كە لە مەككەىە، ئیمەش كەسەك كە ریت پېشانددەدات لەگەلت دەنیرین، ئیدی ئەویش چاوپۆشیان لى دەكات و ھەقى بەسەر تائیفەو نابی، (لات)یش بریتی بوو لە مالیک لە تائیف، بە مەزنیان گرتو، ھەرۆك چۆن كابدە بە مەزن گیراوە.

برگەى ھەوتەم: ھۆزى (ثقیف) لە تائیف (أبو رغال)ى، لەگەل دەنیرن كە رېيان پېشان بدات، بەرەو مەككە، ئەپرەھە دەپراو (أبو رغال)یشى، لەگەلدایە، تاكو دەچنە (المغمس)، كاتیک لەوئ دادەبەزن، (أبو رغال) لەوئ دەمرى، بۆیە دوایى عەرەبەكان گۆرى (أبو رغال) بەردباران دەكەن كە ئیستا لە (المغمس) ە، خەلك بەردى پیدادەدات، لەبەر ئەوئ كاتى خوئ پېش سوپای ئەپرەھە كەوتو كە رېيان پېشان بدات و بگەنە كەعبەو بېرووخىنن.

برگەى ھەشتەم: كاتیک ئەپرەھە لە (مغمس) دادەبەزى، پیاویك لە ھەبەشە دەنیرى پېى گوتراو: (الأسود بن المقصود)، بە سوارى ئەسپەك دەنیرى تاكو دەچیتە مەككە، ئیدی لەوئ ھەرچى مال و سامانى ئەھلى تېھامە ھەبوو، لە قورەیش و جگەلە قورەیش بۆى كۆدەكاتەو، واتە: حوشترو پەشەولاخ و مەرو بزیان، لە ئیو ئەو ئازەلانەدا كە دەیانبات، دوو سەد (۲۰۰) حوشتى عەبدولموتەلیبى كورى ھاشیمیش واتە: باپیری پېغەمبەر ﷺ لە نیواندا دەبن، كە ئەو كاتە عەبدولموتەلیب گەورەو حوكمرانى ھۆزى قورەیش بوو، ئنجا

هۆزی قورەیش و کینانەو هوزەیل، هەرودەها هەموو ئەوانەى لە چوارچێوەى
 حەرەمدان، لە خەلکی دیکە، دەیانەوێ لە دژی ئەبرەهە بجهنگن، بەلام دواى
 تەماشای دەکەن ئەو سوپایەى ئەبرەهە پێتە - کە وەك دواى باسى دەکەین
 لە هەندیک لە شیعەرەکاندا هاتووە شەست هەزار (۶۰۰۰۰) کەس بوو - دەزانن
 توانیان بەسەریدا ناشکێ، بۆیە واز لەو بیروکەیه دێنن و دەلێن: بە شەرێك
 نەکەین دەرەنجامەکەى تیکشکان و دۆرانى تێدای.

برگەى نۆیەم: ئەبرەهە (حِطَّاطَةُ الْعُمَيْرِي)، دەنێرێ بۆ مەكکەو پێى دەلێ:
 بپرسە حوکمران و سەرپەرشتیاری ئەم ولاتە، کێیە؟ ئنجا پێى بلێ: پادشا پێت
 دەلێ: من نەهاتووم بۆ جەنگ لە دژی تێو، بەلکو هاتووم ئەم کابەیه
 برووخینم، ئنجا ئەگەر جەنگم لە دژ نەکەن، من هەقم نیە بەسەر خوێنى
 تێووەو ناتانکوژم، ئنجا ئەگەر نەبویست لە دژی تێمە بجهنگێ، بیهێنە بۆ لام،
 کاتیک (حِطَّاطَةُ)، دەچێتە مەكکە لە سەرۆکی هۆزی قورەیش و شەریفی قورەیش
 دەپرسێ، پێى دەلێن: عەبدوڵموتەلیبى کورێ هاشیمی کورێ عەبدوڵمەنافى
 کورێ قوصەییە، دەچێ بۆ لای و ئەوەى ئەبرەهە پێى راگەیانداوە پێى دەلێ،
 عەبدوڵموتەلیبیش دەلێ: تێمە نامانەوێ دژی بجهنگین و توانای ئەوەمان نیەو،
 ئەوەش مالى حەرەمکراوى خوايە، خوا ﷺ قەدەغەى کردووە خراپەى تێدا بکری
 و، مالى دۆست و خۆشەویستی خوايە کە ئیبراھیمە (علیه السلام)، یان وێنەى
 ئەوەى گوت، ئنجا ئەگەر خوا بیهوێ بەرگری لێ بکات، ئەوە مالى خوێ و
 حەرەمى خوێتەى و، ئەگەر لێشى بگەرێ، تێمە توانامان نیە، مەگەر خوا بۆ
 خوێ بیاریزی، (حِطَّاطَةُ)، پێى دەلێ: وەرە لەگەلم، چونکە پادشا (ئەبرەهە) پێى
 گوتووم، لەگەلم دا بێى بۆ لای.

برگەى دەیهەم: عەبدوڵموتەلیب لەگەلى دەچێ و هەندیک لە کورەکانى
 خۆشى لەگەلیدا دەبن و دەچێتە لای سوپایەکە، بەر لەوەى بچێ بۆ لای
 ئەبرەهەش لە (ذو نفر)، دەپرسێ - ئەوکەسەى پێشتر ئەبرەهە بە دیلى گرتبوو،

بەلام نەیکوشتبوو، پېشتەر برادەری عەبدولموتتەلیب بوو - دەچتە لای لەو شوینەدا کە تێیدا بەدیل گیراوە، پێی دەلی: ئەی (ذو نەر)، ئایا هیچ سوودیکت هەیه پێمان بگەیهنی لەو بەلایە بەسەرمان هاتو، (ذو نەر)یش، دەلی: بابایەکی دیل بە دەستی حوکمران و پاشایەکەو کە چاوەڕێیە بەیانی یان ئیوارە بیکوژی، چ سوودیکت پێ بگەیهنم! نەخێر من هیچ شتیکم لە دەست نایەت، بەلام (ئێس)، کە فیلەوانە ئەو سەرپەرشتی فیلە کە دەکات، برادەرەو کەسیک دەنێرمە لای لە بارە ی تۆو رای دەسپێرم کە لەگەڵت چی لە دەست دێ، هاوکاریت بکات، پێی دەلیم خوێ مۆلتەت بۆ لەپادشا وەرگری و، بەو شیوەیە خۆت دەتەوی، ئاوا لەگەڵ پادشا (ئەپرەهە) دا بدوێ، پێشی دەلیم تکت بۆ بکات لەلای ئەگەر بتوانی، عەبدولموتتەلیبیش دەلی: دەجا ئەوەندەم بەسە، ئیدی (ذو نەر)، دەنیری بۆ لای ئونەیس، پێی دەلی: عەبدولموتتەلیب سەرۆک و گەورە ی هۆزی قورەیشەو خاوەنی کاروانە لە نیو مەککەداو، خەلک لە دەشت و، دێندانیش لەسەر چیاکان بژیو دەدات، ئیستاش دوو سەد حوشتی کەوتۆتە لای پادشا، لەگەڵ ئازەل و ولاخی خەلکی دیکەدا گرتوووەتی، بۆیە مۆلتەتی بۆ وەرگریو سوودی پێ بگەیهنە بەوەندە ی دەتوانی، (ئێس)یش، دەلی: وادەکەم، ئیدی لەگەڵ ئەپرەهەدا قسە دەکات و دەلی: ئەی پادشا! ئەمە سەرۆکی هۆزی قورەیشە لەلات وەستاوەو داوای مۆلتەت دەکات و، هەر ئەو خاوەنی کاروانی مەککە بێ و، ئەو خواردن دەدات بە خەلک لە دەشت و، هەرۆهە بە دێندەکان لەسەر لووتکە ی چیاکان، بۆیە مۆلتەتی بدە با بێتە لات، لە بارە ی کاریکی خۆیەو قسەت لەگەڵ دەکات و لەگەڵیشیدا چاک بە، ئەپرەهەش مۆلتەتی دەدات، عەبدولموتتەلیبیش پیاویکی زۆر جوان و بەشان و شەوکت و بەدیمەن بوو، کاتیک ئەپرەهە دەبینی زۆر ریزی دەگری، پێی ناخۆش دەبی عەبدولموتتەلیب لە خوار ی دابنی و خوێ لەسەر تەختە کە دابنیشی و، پێشی ناخۆش دەبی حەبەشەییەکان بینن لەگەڵ خوێ دا بردوووەتی بۆ سەر تەختی حوکمرانی، بۆیە ئەپرەهە لە تەختە کە ی دێتە خوارو پیکەو لەسەر

بەرپەیهك دادەنیشن و ئەویش لە تەنیشت خووی دادەنێ، ئنجا بە وەرگێرەكەى دەلێ: پێی بلێ: ئیشت چیهو بوچی هاتووی؟ وەرگێرەكەش پێی دەلێ، ئەویش دەلێ: ئیشم ئەوێه پادشا ئەو دوو سەد سەر حوشترەكەم كە گرتوونی مەداتەو، كاتێك ئەو دەلێ، ئەبرەهە بە وەرگێرەكە دەلێ: بلێ: كاتى بینیمى تۆم بە مەزنگرت و بە تۆ سەرسام بووم، بەلام كاتێك منت دواند لەبەر چاوم كەم بایەخ بووی، ئایا لە بارەى دوو سەد حوشترەو دەودوینی كە گرتوومن، كەچی مالتێك كە دینی تۆیەو دینی باب و باپیرانتە هاتووم، بیرووخینم، لەو بارەو قسەم لەگەڵ ناكەى؟ عەبدولموتەلێب دەلێ: (أَنَا رَبُّ الْإِبِلِ وَإِنَّ لِلْبَيْتِ رَبًّا سَمِيعًا)، واتە: من خاوەنى حوشترەكانم، ئەم مالتەش پەرودەگارو خاوەنێكى هەیه، بەرگری لێ دەكات و دەپاریزی، ئەبرەهە دەلێ: ناتوانی رێگری لە من بكات بیرووخینم، عەبدولموتەلێب دەلێ: ئنجا تۆو ئەو مالتە، بزەم داخوچی دەكەى! هەندێك لە زانیان گوتوویانە: لەگەڵ عەبدولموتەلێبدا كە چوو بەو لای ئەبرەهە كاتێك (حناطة)ى ناردو بەو لای: (يعمر بن نفاعة بن عدي بن دئل بن بكر بن عبدالمناد بن كنانة)، كە لەو كاتەدا سەرۆكى بەنى بەكر بوو لەگەڵی بوو، هەرۆهە (خويلد بن وائلة الهذلي)، كە سەرۆكى ھوزەیل بوو ئەویشی لەگەڵدا بوو، ئەو دووانەش پێشنیار دەكەن بۆ ئەبرەهە كە یەك لەسەر سێ مالتی تێهامەى بدەنێ، كە ناوچەیهكى زۆر فراوانە بەلام بگەرێتەو، ئەو مالتی خواپە نەرووخینێ، بەلام ئەو رازی نابێ، (إبن هشام)، دەلێ: خواش زاناترە كە ئایا ئەمە بوو یان نەبوو، بەلام دواى ئەبرەهە دووسەد حوشترەكە دەداتەو بە عەبدولموتەلێب.

برگەى یازدەیهەم: دواى ئەوێ عەبدولموتەلێب ئەبرەهەى بەجێهێشت، چوو لەو هۆزى قورەیش و هەوالەكەى پێراگەیاندن، فەرمانیشی پێكردن لە شارى مەككە بچنە دەری، لەسەر لووتكەى چیاو، لە دۆڵ و شیواندا خۆیان پەنا بدەن، تاكو لە زیانی سوپایەكەى ئەبرەهە دوورو سەلامەت بن، دواى عەبدولموتەلێب

هه‌لساو کۆمه‌لێک له سه‌رانی قورەیشی له‌گه‌ڵ دابوون، له‌ خوا ده‌پارانه‌وه‌و داوای سه‌رکه‌وتنیان لێ ده‌کرد به‌سه‌ر ئه‌بره‌هه‌و سه‌ربازه‌کانیدا، ئنجا عه‌بدولموتته‌لێب ئالقهي ده‌رگای که‌عه‌ی گرت و گوتی:

لَاهُمْ إِنَّ الْعَبْدَ يَمْنَعُ رَحْلَهُ فَاَمْنَعُ حَلَالِكَ ... لَايَغْلِبَنَّ صَلْبُهُمْ، وَمَحَالُهُمْ غَدُوًّا مَحَالِكَ

واته: ئه‌ی خوايه! به‌نده‌ به‌رگری له‌ هه‌وارو شوینی خۆی ده‌کات، تۆش به‌رگری له‌ هه‌للی خۆت بکه‌ (له‌ شوینه‌که‌ی خۆت بکه‌)، با به‌یانی خاچه‌که‌یان و سوپاکه‌یان به‌سه‌ر شوینه‌که‌تدا زāl نه‌بن، (له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌بره‌هه‌و سوپایه‌ی له‌ هه‌به‌شه‌وه‌ هاتوون و، ئه‌و کاته‌ نه‌صرانیی بوون).

برگه‌ی دوازه‌یه‌م: دوايي عه‌بدولموتته‌لێب ئالقهي ده‌رگای که‌عه‌ی به‌رداو، خۆی و ئه‌وانه‌ی له‌ (قورەیش) له‌گه‌ڵیدا بوون، چوونه‌ سه‌ر لووتکه‌ی چیايان و خۆيان تیدا په‌نادان و، چاوه‌پێيان ده‌کرد ئایا ئه‌بره‌هه‌ که‌ چووه‌ مه‌که‌که‌وه‌ چی ده‌کات؟ به‌یانیش ئه‌بره‌هه‌ خۆی سازکردو فیه‌که‌ی که‌ ناوی (محمود) بوو ئاماده‌ی کرد، بۆ چوونه‌ ئێو مه‌که‌که‌و وێرانکردنی که‌عه‌و دوايي گه‌رانه‌وه‌ بۆ یه‌مه‌ن، له‌و کاته‌دا (نفیل بن حبيب الخنعمي) چووه‌ ته‌نیشته‌ فیه‌که‌و گوتی گرت و پێگوت: مه‌حموودا! یه‌خبه‌، (واته: دابنیشه) یان بگه‌رێوه‌ بۆ ئه‌و شوینه‌ی لێه‌وه‌ هاتوو، تۆ له‌ ولاتی هه‌رامی خوادای، دوايي گوتی به‌رداو فیه‌که‌ش له‌ شوینی خۆی یه‌خبوو، ئیدی هه‌رچه‌نده‌ فیه‌که‌یان ده‌نگداو، به‌ زه‌بر لێاندان و تێیانوه‌ ژه‌نی که‌ هه‌لسی، به‌لام هه‌لنه‌ستا، به‌ره‌و هه‌ر شوینیێک ده‌نگیان ده‌داو لێیان ده‌خوړی، به‌ره‌و شام، به‌ره‌و یه‌مه‌ن، به‌ره‌و رۆژه‌لآت، ده‌رۆیی، به‌لام به‌ره‌و مه‌که‌که‌ نه‌ده‌رۆیی و جه‌نه‌ی ده‌گرت.

برگه‌ی سێزده‌یه‌م: خوای به‌رزو مه‌زنیش له‌ ده‌ریاوه‌ جوړه‌ بالنده‌یه‌کی نارد هه‌ریان، هه‌ر کامێکیان سی به‌ردی گچکه‌ی پێ بوون، به‌رده‌کان له‌ شیوه‌ی نیسک و نۆکدا بوون، هه‌رکامیان، یه‌کیانی به‌ ده‌ندووکی هه‌لگرتبوو، دووانیشیان

به دوو پییه‌کان، هه‌ر کامیکیان له سوپای ئه‌بره‌هه به‌ردیکی وی که‌وتبایه، ده‌فه‌وتا، به‌لام هه‌موویان له‌و به‌رده‌یان پی نه‌که‌وت، ئیدی شکان و رایانکرد به‌ره‌و یه‌مه‌ن و، هه‌والی (نفیل بن حبیب) یان ده‌پرسی که‌ ئه‌و رینیشاندهریان بووه، به‌حساب ده‌لیلیان بوو، تا‌کو ری‌ی گه‌رانه‌وه به‌ره‌و یه‌مه‌نیان پیشان بدات .

برگه‌ی چوارده‌یه‌م: سه‌ره‌نجام ئه‌بره‌هه به‌خوی و سوپاکه‌یه‌وه رایانکرد، له هه‌موو ریناندا ده‌که‌وتن و ده‌مردن، ئه‌بره‌هه‌ش جه‌سته‌ی به‌ری که‌وتبوو بۆیه پارچه‌ پارچه‌ لی‌ی به‌رده‌بووه‌و، هه‌تا گه‌یشتنه‌وه سه‌نعا، هه‌ر کیم و زوو‌خواوی لی‌ ده‌هات، سه‌ره‌نجام وه‌ک به‌چکه‌ بالنده‌یه‌کی لی‌هاته‌وه واته: زۆر بی‌ په‌رووبال و نابووت بوو بوو، دلی له‌ سینه‌یه‌وه هاته‌ ده‌ری و مرد .

برگه‌ی یازده‌یه‌م و کو‌تایی: ئنجا کاتیک خوا به‌ریه‌رچی حه‌به‌شه‌ی دایه‌وه، واته: سوپایه‌که‌ی ئه‌بره‌هه‌و له‌ مه‌که‌که‌ دووری خسته‌وه‌و ئه‌و به‌لایه‌یان تووش بوو (واته: سوپای ئه‌بره‌هه‌ تووشی ئه‌و به‌لایه‌ بوون)، گه‌لی عه‌ره‌ب قوره‌یشیان به‌ مه‌زنگرتو گوتیان: ئه‌وانه‌ خه‌لکی خوان (هَؤَاءَ أَهْلُ اللّٰه)، خوا شه‌ری له‌سه‌ر کردن و پاراستنی و دوژمنی له‌ کو‌لکردنه‌وه، ئیدی له‌و باره‌وه شیعیری زۆریان گوتن، له‌و باره‌وه که‌ خوا چی به‌سه‌ر حه‌به‌شه‌ هی‌نا، ئه‌و سوپایه‌ی له‌ حه‌به‌شه‌وه هاتبوو، چۆن خوا پیلانی وانی له‌ قوره‌یش به‌ریه‌رچ دایه‌وه‌و، قوره‌یشی سه‌لامه‌ت کرد، بۆ ئه‌وه‌نه: یه‌کی‌ک له‌ شیعه‌کان دینم: (عبدالله بن الزبیری) گوتویه‌تی:

تَنَكَّلُوا عَنْ بَطْنِ مَكَّةَ إِنَّهَا ... كَانَتْ قَدِيمًا لَا يُرَامُ حَرِيمُهَا

لَمْ تَخْلُقِ الشَّعْرَى لِيَالِي حُرْمَتُ ... إِذْ لَا عَزِيزَ مِنَ الْأَنْامِ يَرُومُهَا

سَائِلُ أَمِيرِ الْجَيْشِ عَنْهَا مَا رَأَى ... وَلَسَوْفَ يُنْبِي الْجَاهِلِينَ عَلَيْهَا

سَتُونَ أَلْفًا لَمْ يَتُوبُوا أَرْضَهُمْ ... وَلَمْ يَعْشَ بَعْدَ الْإِيَابِ سَقِيمُهَا
كَانَتْ بِهَا عَادٌ وَجُرْهُمْ قَبْلَهُمْ ... وَاللَّهُ مِنْ فَوْقِ الْعِبَادِ يُقِيمُهَا

واته: خۆتان له سهر زه مینی مه ککه دوور بخه نهوه، چونکه له دیر زه مانه وه هه پهمی نه شکێزاهه، جاری ته ستیره ی گه لایوێژ دروست نه بووه، که قه دهغه کراوه، هه یچ ده سه لاتداریک له مروّقان توخنی نه که وتوه (به مه بهستی زیان پێگه یاندن)، له فه رمانده ی سوپایه که بپرسه: چی دی؟ ئه و کاته زانای ئه و به سه رهاته هه و آل به نه زانان ده دا، چیهان به سه ر هاته وه؟ شه ست هه زار که س نه گه رانه وه ولاتیان و، نه خو شه که شیان دوا ی گه رانه وه نه ژیا، له پیش وانیش (عادو جورهوم) هه بوون، خواش له سه رووی به نده کانه وه ئه و ماله ی راگرتوه و پاراستوو یه تی.

ئه مه کورته و پوخته یه ک بوو، له به سه رهاته ی فیلداران (هاوه لانی فیل)، که له قورئاندا به (أَصْحَابُ الْفِيلِ) ناویان هێنراوه.



مەسەلە گرنگەکان

ئەم پېنج ئایەتە موبارەكە، لە یەك مەسەلە ی گرنگدا ماناو واتایەكەیان پوخت دەكەینەو، ئەویش بەو شیۆەیه دایدەپژین:

سەرئەج پاكیسانی خوا ﷻ بۆ پیغەمبەرەكە ی موخەممەد ﷺ كە چۆن سزای خاوەنانی فیلهكە ی داو، نەخشە و پیلانەكە ی وانی پووچەل كردهو، چەند پۆلیك بآئندە ی ناردە سەریان، بەرد بارانیان كردن بە قورپنە بەرد، سەرەنجام وەك كاو ئالفی خوراویان لێهات:

وەك خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ۚ (۱) أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ (۲) وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ (۳) تَرْمِيهِمْ حِجَارًا مِّنْ سِجِّيلٍ (۴) فَجَعَلَهُمْ كَعَصِفٍ أَلْفُفٍّ (۵) مَأْكُولٍ مَّأْكُولٍ (۶)﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە پێنج بڕگەدا:

(۱) - ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾، ئایا نەتینی پەرورەدگارت چۆنی بە هاوەلانی فیلهكە كە كرد؟ ئەم پرسیارکردنە (أَلَمْ) (أ) هەمزەكە بۆ پرسیار كردنەو، پرسیارکردنی دانپیداھێنان (الِاسْتِفْهَامُ لِلتَّقْرِيرِ)ە، ئەویش ئەوێە تۆ بەرانبەرەكەت ناچاربەكە ی دانی پێداپێتی، ئەگەرنا پرسیارکردنی داوای وەلام نیە، (أَلَمْ تَرَ كَيْفَ) ئایا تۆ نەتینی؟ واتە: دەبێ بیینی و دەبێ بینیت، پەرورەدگارت چۆنی بە هاوەلانی فیلهكە كرد، لێرەدا كە دەفەرموی: (أَلَمْ تَرَ) وەك یەكێك لە پوونكەرەوانی قورئان گووتویەتی: (الرُّؤْيَةُ عِلْمِيَّةٌ لِلْعَالِمِ الْبَالِغِ مِنَ الْيَقِينِ مِنَ الْأَمْرِ حَذَّ الْأَمْرِ الْمُرِيِّ)، واتە: لێرەدا مەبەست لە بینین، بیینی زانینە، بەلام ئەو زانینە لە دنیاییدا گەشتۆتە سنووریك وەك، بە چاو بیینی، (أَلَمْ تَرَ) ئایا بە چاوی عەقل و دل نەتینی، پەرورەدگارت چی بە هاوەلانی فیلهكە كرد، بە فیلدارەكان كرد؟

وشەى (كَيْفَ) لە زمانى عەرەبىیدا، پرسىارى پى دەكرى لە بارەى چۆنەتییەو، پرووى دواندن لە پىڤەمبەرى خاتەمە ﷺ، واتە: چۆن (كَيْفَ) پرسىارى پىكراو، لە چۆنەتییكى سەرسوورەتەنەر بۆ كارى خوا ﷻ، بەو بىپرواينەى عەزىمى پرووخاندنى كەعبەيان هەبوو، (أَصْحَاب) پىشتىش گوتراو: كۆى (صَاحِب) ه، واتە: خاوەن، (فيل) یش دەگونجى مەبەست يەك فيل بى، كە فيل مەحموود بوو، دەشگونجى مەبەست پى جىنسى فيل بىت، چونكە هەندىك لە مۆوونووسان گوتوويانە: سوپايەكە زياتر لە فيلىيان پى بوو، بەلام فيلە گەرەكە ناوى مەحموود بوو، بەهەر حال ئەوئى زياتر زانراو ئەوئى كە فيلىكى گەرەيان پى بوو بەناوى فيل مەحموود لە بەسەرھاتەكەشیدا باسماى كرد .

(۲) - ﴿أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ﴾، ئايا (پەرورەدگار) پىلان و فىلى ئەوانى نەخستە زايە بوونەو؟ (التَّضْلِيلُ: جَعَلَ الْغَيْرَ ضَالًّا، أَي: لَا يَهْتَدِي لِمُرَادِهِ، وَهُنَا مَجَازٌ فِي الْإِبْطَالِ وَعَدَمِ نَوَالِ الْمَقْصُودِ) وشەى (تَضْلِيلُ): ئەوئى تۆ ئەوى دىكە والى بكەى گومراى و بەرى نەزانى، واتە: مەبەستەكەى نەهتەتەدى، لىرەشدا مەجازە بۆ هەلۆهاندنەو، دەست نەگەشتنە مەبەست.

كە دەفەرموى: (أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ)، (الكَيْدُ: الْإِحْتِيَالُ عَلَى الْخَاقِ شَرٌّ بِالْغَيْرِ وَمُعَالَجَةُ إِيقَاعِهِ) (كَيْد): برىتە لە پەنھانكارى بۆ زيانگەياندن بەوى دىكەو، چۆنەتییى پراكتیزەکردنى ئەو زيان پىگەياندنەش.

دىسان پرسىارکردنەكەش پرسىارکردنى دان پىداھتەنە، چونكە هەر ديارە كە خوا پىلان و فىلى ئەوانەى ھاتبوون كەبە پرووخىن، لەبەينى بردو، پىلانەكەى پووچەل كەردنەو، ئەو ئامانجەى بۆى ھاتبوون، وەدەستيان نەھتە، بەلكو خۆشيان سەلامەت نەبوون و، ھەموويان بە فەوتاووى شەول و شكستى گەرەنەو .

۳- ﴿وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ﴾، بالئندەى پۆل پۆلىشى ناردە سەريان، (إرسال) به مانای ناردنە، (أَرْسَلَ عَلَيْهِمْ) (عَلَى) لە زمانى عەرەبىیدا زیاتر بۆ زیانە، (أَرْسَلَ عَلَيْهِ) به پێى سىاق و مەقامیش دەزانى، كە ئەمە بۆ زیان پێگەياندنە، ناردىە سەريان، چى؟ (طَيْرًا أَبَابِيلَ)، (الطَّيْرُ: اسْمٌ جَمْعٍ طَائِرٍ، وَهُوَ الْحَيَوَانُ الَّذِي يَرْتَفِعُ فِي الْجَوِّ بِعَمَلِ جَنَاحَيْهِ) (طَيْرٌ) ناوى كۆى (طائر)ە، واتە: بالئندە كە بریتىە لەو ژياندارەى بەرز دەبێتەو بە هەوادا، بەهوى راوەشاندى بەلەكانىەو، (وَتَنْكِيرُهُ لِلنُّوعِيَّةِ؛ لِأَنَّهُ نَوْعٌ لَمْ يَكُنْ مَعْرُوفًا لِلْعَرَبِ)، (طَيْرًا أَبَابِيلَ) بەنەزاندراو (نكرة) هاتو، چونكە ئەو جوړە بالئندەىە بۆ عەرەبان ناسراو زاندراو نەبوو.

لەو بارەشەو لە دایکمان عایشە (خوا لێى پازى بى) گێردراو تەو كە گوتوو یەتى: (أَنَّهُا أَشْبَهُ شَيْءٍ بِالْخَطَاطِيفِ)، ئەو بالئندە زۆر وەك (خَطَاطِيفِ) دەچوون، (خَطَاطِيفِ) كۆى (خُطَّاف)ە، كە جوړە بالئندەىە كە شت دەرفێنى، هەروەها لە جگە لە دایکمان عایشەو هاتو كە گوتوو یەتى: (تُشْبِهُ الْوُطُوطَ وَالْخُفَّاشَ) واتە: وەك شەمشەمە كۆیرە دەچى، لە هەندى شوین (چەكچەكىلە) ی پیدەلێن، وەك پەرەسێلكە بالئندەىەكى لەو جوړە بوو كە وەرەتر لە چۆلەكە پاسارىی و، لە كۆترو كەو ئەوانە گچكەتر، وشەى (أَبَابِيلَ)ش بە مانای كۆمەلەكان دى و بۆ زۆرییە، (أَبَابِيلُ: مَثَلُ عَابِيدٍ، الْجَمَاعَاتُ وَيَجِيءُ فِي مَوْضِعِ التَّكْثِيرِ) (أَبَابِيلَ)، وەك (عباید)، یانى: كۆمەلەكان، لە شوینێك دى مەبەست پێى زۆرى بى، كۆمەلێكى زۆر، واتە: كۆمەلانیكى زۆر بالئندەى ناردە سەريان كەواتە ئەوەى لە كوردەوارى خۆماندا زاندراو و باو كە بەیەك دانە بالئندە دەگوترى: (طَيْرٌ أَبَابِيلَ)، راست نیە، چونكە (طَيْرٌ) ناوى كۆى (طائر)ە، واتە: بالئندەكان، (أَبَابِيلَ) یش یانى: كۆمەل كۆمەل، واتە: خوا بالئندەى كۆمەل كۆمەلى ناردە سەريان.

ئەجە ئەو بالئندەش كە زۆرێك لە زانایان گوتوو یانە: لە لای دەریاو هاتوون، واتە: لە دەریای سوورەو، ئایا چیان كردو، چ ئەركێکیان پێسیڤردراو؟

(۴) - ﴿تَرْمِيهِمْ بِحِجَارٍ مِّن سِجِّيلٍ﴾، بەردە قورپنەکانیان پێداده‌دان، دواى پروونکراوه‌تەوه چیان لی هاتوه؟ (الحِجَارَةُ: اِسْمُ جَمْعِ حَجَرٍ) (حِجَارَةُ) ناوی کۆیه بۆ بەرد، (حَجَرٍ)، یانی: بەردێک و (حِجَارَةُ) ناوی کۆیه، واتە: بەردەکان، (مِنْ سِجِّيلٍ)، (سِجِّيلٍ): پێشتریش لە شیکردنەوه‌کانی وشەکاندا باسماں کردوه، لە تەفسیرەکاندا دەلی: (السِّجِّيلُ الطَّيْنُ الْمُتَحَجَّرُ) قورپکی بەبەرد بوو، قورپک که رەق بووبی و بووبیتە بەرد.

بەلام لە راستییدا (سِجِّيلٍ) لە ئەسڵدا (سَنْجٍ جِل) ه، (سَنْجٍ) واتە: بەرد (جِل) واتە: قور، ئایا ئەوه لە چیه‌وه هاتوه؟ لە (سەنگی گِل) هوه هاتوه؟ (سەنگی گِل) یش یان فارسییه، یان کوردییه، (سەنگ)، یانی: بەردو (گِل) یانی: قور، بەردی قور، بۆیه‌ش بە: (قورپنە بەرد) یان (گڵینە بەرد) مانام کردوه، لە زمانی عەرەبییدا پیتی (گ) نیه، بۆیه (سەنگ) بۆتە سەنج و، (گِل یش) بۆتە جِل، (سَنْجٍ جِل)، دواى تێکیاندا دەغمکردوهو بۆتە (سِجِّيلٍ)، ئەگەر تەماشای قاموسەکانی زمانیش بکه‌ی، دەلین: ئەم وشەیه (فارسي مُعَرَّب) لە ئەسڵدا فارسییه، بەلام عەرەبی‌زاوه، کراوه بە عەرەبی، ئەگەرنا لە ئەسڵدا وشەیه‌کی فارسییه، ئەو باندانەش وه‌ک پێشتر باسماں کرد لە بەسەر هاته‌که‌دا هەر کامیکیان سی بەردی پی بوون، یه‌کیان بە دەندووکی هه‌لیگرتوهو، دووشیان بە هەردوو پێیه‌کانی، هەر کام لە سەربازەکانی ئەبەرەهە یه‌کیک له‌و بەردانە‌ی پێکه‌وتبی، وه‌ک تێزاب پێیدا چۆتە خوارو له‌به‌ینی بردوه، ئنجا ئایا سەرەنجام چیان لی‌هات؟

(۵) - ﴿فَعَلَّمَهُمْ كَعَصْفٍ مَّاكُولٍ﴾، ئنجا (خوا) گێرانی به‌ کای خوراو، یان: به‌ پووش و ئالفی خوراو، (العَصْفُ: جمع عَصْفَةٍ، وَرَقُ الزَّرْعِ)، (عَصْفٍ) کۆی (عَصْفَةٍ) یه‌که بریتیه له‌ گەلای کشتوکال، (عَصْفَةٍ) یانی: یه‌ک پووش، بەلام (عَصْفٍ) واتە: کۆی ئەو پووش و گەلایانە‌ی کشتوکال.

ئەم پرستەیه‌ش دوو واتایان ده‌گه‌یه‌نی:

أ- مەبەست ئەوێهە کە ئەو سەربازانەى ئەبڕەهە، وەك ئالف و کاو پووشى خوراویان لیهات، و لاخ و ئازەل کە ئالف و پووش و گەلا دەخوات، چى لیدی؟ بە شیوهى ریح و تەرس و قشیل و شیاکە، دايدەنیتەوه.

ب- وەك چۆن و لاخ کە ئالف و لەوهرى بۆ دادەنیتی، پووش و پەلاش دەخوات، ئەوێهە لەبەرى دەمیتەوه، بە کوردی پێدەلین: چەوێل، ئەو بەرماوهى دەمیتەوه و درشته بۆ ناخوری، یان لى تیربووه و بە جیهیشتوه، واتە: وەك بەرماوو چەوێل لیهات.

نۆ وردە سەرنج دەربارەى ئەم سوورەتە

سەرنجى يەكەم:

پاراستنى كەعبە لە سالى (۵۷۰) زاینی دا، لەبەر چاوی كالى ھۆزى قورەيش نەبوو، كە ئەوكاتە بپەرست بوون، ياخود زەندىق و بېپروابوون، بەلكو دوو حىكمەتى گەورەى تیدا بوون:

يەكەم: پاراستنى حورمەتى يەكەمین مالى خوا لەسەر زەوى كە كەعبەيە و، ئىبراهيم و ئىسماعىلى كۆرى (صەلات و سەلامى خوايان لەسەر بى) بنیاتيان نابوو، بە لای كەمەوہ دوو ھەزارو پىنجەسەد سالى لەوہو پىش، پىش ئەو كاتە.

دووہم: وەك زەمینە خوشكەرێك بۆ ھاتنى پىنجەمبەرى كۆتايى موحەممەد ﷺ، كە ئەو سەر زەمینەى پىنجەمبەرى كۆتايى تیدا دى، با لە پەناى مالى و كابەيە كدا بى، كە خەلك حورمەت و ريزى زۆرى بۆ دابنى و سام و ھەيەتى زۆرى ھەبى، تاكو ھەرچى راست بووہو ھىرش نەكاتە سەر ئەو شوینە.

ئەم دوو حىكمەتەى تیدا بوون و، دەگونجى حىكمەتى دىكەش دەربھێنرین.

سەرنجى دووہم:

خوا ﷻ لە رۆژگارى (الحجاج بن يوسف الثقفي، وأبو طاهر القرمطي) كە (حەججاج) ھىرش دەكاتە سەر عەبدوللای كۆرى زوبەير (خوا لە خوێ و بابى پازى بى)، كە ئىعلانى حوكمرانىي و خىلافەتى كردبوو، ئەويش دەچیتە نىو مزگەوتى حەرامەوہ، ئەوانىش بە مەنجەنىق كەعبە دادەگرەوہو، كەعبە دەرووخى و بەشێكى لى خراپ دەبى.

ههروهها له سهردهمی (قراطة)دا (أبو طاهر القرمطي) که له سالی (٣١٧) ی کوچی دا دهپرووخیئی و تاكو سالی (٣٣٩)، واته: ماوهی بیست و دوو سال ئینجا ئایا بهرده رهش دهبات بو ولاتی خوئی و بیست و دوو (٢٢) سال بهرده رهش لهوئی دهبی، له سهردهمی هههجا جدا که کهعه پرووخیئو له سهردهمی (أبو طاهر القرمطي)دا که کهعه پرووخیئو، بهرده رهش دهبات، بوچی خوا ﷺ بهرگری له کهعه نهکرد.

وهلامهکهی ئهوهیه که ئهوه ئهرکی مسولمانان بوو، هههجاج به حساب والیی و سهپهرشتیاری هوکمرانانی بهنی ئومهیه بوو، نهدهبوو وای کردبایه، ههروهها (أبو طاهر القرمطي) که هاتوه بیگومان مسولمانانی زۆری لی بوون و، له سهردهمی عههباسیهکاندا بووهو، دهبوویه مسولمانان بهو ئهرکه ههلسن، بهلام له سهردهمی پیش ئیسلامدا، کئی بهرگری له کهعه کربایه؟ وهك له بهسهرهاتهکهیدا باسمان کرد عهبدولموتتهلیب پاراوهتهوه له خوا، خوایه! ئهگهر تو مالهکهی خوئی و ئهه کابهیه پاریزی دهپاریزی، ئهگهرنا ئیمه دهسهلاتمان نیه، دهسهلاتی سوپایهکی شهست ههزار (٦٠٠٠) سهربازیان نهبووه، ئهوانه تهنیا وهك عهشیرهتیک بوون، بهلی عهبدولموتتهلیب پیاویکی زۆر بهریزو به حورمهت بوو، باپیری پیغهمبهری خوا ﷺ، بهلام ئهه دهسهلات و توانایهیان نهبووه، ههر بۆیهش ئهپرههه پیی دهلی: که هاتی زۆر له پیش چاو بهریزو به حورمهت بوو، بۆیهش له تهنیش خوئی دایدهنی، لهسه بهریهك دادهنیشن، پی چاك نابی بیاته سه تهختهکهی خوئی و، پیشی خوش نابی خوئی لهسه تهخت دابنیشی و عهبدولموتتهلیب بهه ههموو ههیهت و وبقارهوه لهسه زهوی دابنیشی، ئنجا دهلی: فهرموو بوچی هاتوو؟ دهلی: بو ئهه دوو سهه (٢٠٠) حوشره هاتووم که بردووتانن، ئهویش دهلی: له پیش چاو بهریزو بهریزو بوو، بهلام که داوای حوشرهکان دهکهی، له حالیکدا من هاتووم کهعه پرووخیئم لهبهه چاو کهوتی، عهبدولموتتهلیب وهلامیکی عاقلانهی دههاتهوه که ههر له

باپیږی پیڅه مبهري خوا ﷺ ده وه شیتته وه، ده لی: من خاوه نی وشتره کانم و داوای خوشتره کانم ده که مه وه، چونکه پیاوړکی څیر خوازم و خانه دانم و میوانم زور دین، به لأم هم کابه و مال ه خاوه نیکی هیه که خاویه و، ته گهر خوا بیه ووی ده پاریزی و به من ناپاریزی، چونکه ده سلات و سوپام هیڼده به ده سته وه نیه، دوایش هر به و شیوه ده بی که نه پر هه ده بینی، که واته: له سهرده مه کانی دیکه دا که به س خوا ده زانی چیدیکه ش له رۆژگارا ده قوموی و به سهر هم کابه و مالی خودایه دی، ته وه ته رکی مسولمانانه که به پاراستنی ته و کابه یه هه لسن و، ته و ته رکه ته نجام بدن.

سهرنجی سیته م:

به سهرهاتی فیلداران (أصحاب الفيل) هاوه لانی فیله که، بوو به هوکاری زیاد بوونی هیهت و ریزی که عبه له لای عه رب و جگه له عه ربیش، چونکه جگه له عه ربیش زانیویانه و، به دلنیا یی سوپایه کی شست هه زار که سیی بچی و به شپردی بگه رینه وه و، به و شیوه یان به سهر بی که بینویانه له هه موو دنیا دا ده نگی داوه ته وه، له دنیا ی زانراوی ته و کاته دا ده نگی داوه ته وه، بویه ش بو گه لی عه رب به هه موو هوژه کانیه وه و، بو دهر و دراوسیشیان کابه حورمهت و هیهت و ویقاریکی گه وره ی پیدا کرد، که هه روا خه لک له خووه نه چی زیانی پیگه یه نی، بویه ش ته گهر که سیک، که سیک بابی کوشتابیه، برای کوشتابیه، گه وره ترین زولمی لی کردبایه، که ده چووه لای کابه، پاریزراو ده بوو، که س دهستی بو نه دهر د تاکو له ووی لانه چووبایه، ده یانگوت: تازه چوته په نای مالی خوا، ته وه شتیکی زاندر اوو باو بوو له یتو گه لی عه ربه دا .

سهرنجی چواره م:

رووداوی فیل له چند فهرمووده یه کدا ثماژه ی بو کراوه و بو وینه، دوو له و فهرموودانه دین:

۱- پیغمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: {إِنَّ اللَّهَ حَبَسَ عَنْ مَكَّةَ الْفِيلَ، وَسَلَّطَ عَلَيْهَا رَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ، فِي سَاعَةٍ مِنْ سَاعَةِ نَهَارٍ، وَإِنَّهُ قَدْ عَادَتْ حُرْمَتُهَا الْيَوْمَ كَحُرْمَتِهَا بِالْأَمْسِ، أَلَا فَلْيَبْلُغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ}، (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ: ۹۶، وَمُسْلِمٌ: ۴۴۷، ۴۴۸).

واتە: بەدنیایی خوا فیلی ھەپس کرد لە مەککە (واتە: نەپهێشت کەعبە بپرووختن)، بەلام خوا پیغمبەرەکە ی خۆی و پڕوادارانێ بەسەر مەککەدا زاکرد، لە کاتیەک لە کاتەکانی پڕۆژیکدا، ئیستاش ھەمان حورمەت و پڕیزی جارانی بو گەراوەتەو کە جاران ھەیبوو، بە کەسیک کە لێرە ئامادەییە، بیگەییەنێ بەو کەسە ی لێرە نیە.

واتە: تەنیا بوو ھالەتیکی ھەلاوێردراو لە سالی ئازاد کردنی مەککەدا، بوو پیغمبەری خوا ﷺ و پڕواداران پەوا بوو بەزۆر بچنە نیو مەککەو، ئەگەرنا کەسی دیکە بوو نیە.

۲- ھەر لەو بارەو ھە دەقەش دینین: {أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَمَّا أَطْلَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ عَلَى الثَّنِيَّةِ الَّتِي تَهْبِطُ بِهِ عَلَى قُرَيْشٍ، بَرَكْتَ نَاقَتُهُ، فَزَجَرُوهَا فَالْحَتَتْ، فَقَالُوا: خَلَّاتِ الْقُصُوءَ، أَيُّ: حَرَنْتِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَا خَلَّاتِ الْقُصُوءَ، وَمَا ذَاكَ لَهَا بِخُلُقٍ، وَلَكِنْ حَبَسَهَا حَابِسُ الْفِيلِ» (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ: ۲۸۸۱، ۲۸۸۲).

واتە: پیغمبەری خوا ﷺ کاتیەک لە پڕۆژی ھودەیبییەدا چوو لە (ثَنِيَّة)، ((ثَنِيَّة)) ناوی چیاو بەرزاییە کە شۆردەبێتەو بەرەو لای قورەیش، ئەو کاتە ی قورەیش سوپایان ھیناوە بوو پڕگرتن لە پیغمبەری خوا ﷺ حوشتەرەکە ی پیغمبەر ﷺ یەخبوو، ئەوانیش دەنگیان دا، ئەویش ھەر سووربوو لەسەر یەخبوونی خۆی، (وەک چۆن: کەرو و لاخ دادەنیشی، حوشتەر کە دادەنیشی، دەلێن: یەخ بوو، دوا یی گوتیان: ئەم حوشتەر (کە بە قەصواء ناودار بوو،) جەنە ی گرت، ئەویش فەرمووی: قەصواء جەنە ی نەگرتو، جەنە گرتیش پەوشتی نیە، بەلام پڕی لێگری فیلە کە پڕی لە حوشتەرەکە ی من گرتو (واتە: ئەو ی نەپهێشت

هاوه لانی فیل به زور بچنه نیو مه ککه وهو، که عبه پروو خینن نهو ری لیگرتوه) بویه ش دواپی پیغه مبه ری خوا ﷺ رازی ده بی که صولح و پیکه اتیان له گه لدا بکات به زور نه چیته نیو که عبه وه، به لکو له سالی داهاتوودا به ناشته وایی له سه ر بناغه ی پیکه اتنی صولحی، حوده ییبه بچنه نیو مه ککه وه .

سه رنجی پینجه م:

له روژگاری پیغه مبه ری خوا ﷺ پیش نه وه ی کوچ بکات و دوا ی کوچکردنی، کومه لیک ماون، که پرووداوی فیل، هاوه لانی فیل و کومه له بالنده کانیا بونیون، واته: گو توویانه: تیمه لهو کاته دا بووین، له وانه (حکیم بن حزام، وحاطب بن عبدالعزی، ونوفل بن معاویه) نه م سئ که سه هر کامیکیان ته مانی سه دو بیست (۱۲۰) سال بووه، شه ست سالی له سه رده می نه فامییدا ژیاون و، شه ست سالی له ئیسلامدا، واته زور باش به سه ره اتی هاوه لانی فیلیان له بیر بووه^(۱).

هه لبه ته نهو سیانه ش وهك نموونه باسکراون و که سی ناسراو بوون، نه گه رنا به دلنایی پرووداوی فیل چل (۴۰) سال له سه ره تای له دایک بوونی پیغه مبه ره وه ﷺ، واته: پیغه مبه ری خوا ته مانی چل سال بووه، چل سال تیپه ریوه به سه ر پرووداوی فیلدا، که واته زور باشیان له بیر بووه، نهك هه ره نهو سییه، به لکو خه لکیکی دیکه ش هه ر بوون .

سه رنجی شه شه م:

هه لو یسته باوه که ی شیخ (محمد عبده) له ته فسیری ﴿طَرًّا أَبَايِلَ﴾ ﷺ دا، که به میکرو ب ته فسیری کردوه و نه مه بیژه که یه تی: (وَفِي الْيَوْمِ الثَّانِي فَشَى فِي جُنْدِ الْحَبَشِيِّ دَاءَ الْجُدْرِي وَالْحَصْبَةِ^(۲))، له روژی دووه مدا له نیو سه ربازه کانی

(۱) محاسن التأویل للقاسمی: ج ۱۰، ص ۲۶۲.

(۲) حَصْبَة: تابه کی قورسی درمه.

حەبەشەییە کەدا، (واتە: ئەبرەهەدا) نەخۆشیی (جُدري)، ئاۆلە، (خرویلکە) واتای قورس بۆلۆبوونەو. (الجُدري: قُرُوحٌ إِذَا كَثُرَتْ أَهْلَكَتْ، وَإِذَا أَصَابَتْ الْجِلْدَ بَقِيَ أَثَرُهَا حَفِيرًا، وَتُصِيبُ الْعَيْنَ فَيَعْمَى الْمُصَابُ)، (جُدري): جۆرە برینیكە، جۆرە کوان و زرنوو قیکە لە جەستەدا پەیدادەبێ، ئەگەر زۆربن مەوۆفە کە دەکوژن و تووشی پیست دەبێ و شوینە کە ی بە قوولی دەمییتەو، (کاتی خۆی ئەو نەخۆشییە هەبوو خەلکیك هەیه دەم و چاوی قوول بوو)، ئەگەر تووشی چاویش ببێ چاوە کە کوێر دەکات.

ئەم هەلۆیستە شیخ (محمد عبده) پەحمەتی خۆی لێی، زۆر پێچەوانە ی هەم واقعی میژوو ییەو، هەم پێچەوانە ی مانا روون و پڕاڵەتیە کە ی ئایەتە کانی شە، خوا دەفرموی: ﴿وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ﴾ (طیر) هەموومان دەزانین، یانی: بالندەکان، (أَبَابِيل) واتە: کۆمەڵ کۆمەڵ: ﴿تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ﴾ (٤) بەردی پێدادەدان بەردەکان لە قوری وشک بوووەو ی بەبەرد بووون، واتە: قورینە بەرد بوون، ئایا ئەو لەکوێ و ئەو لەکوێ، کە نەخۆشی ئاۆلە و خرویلکە و تایان لەنیودا بۆلۆبۆتەو، کە هۆکارە کە ی میکروپ و قاپرۆسیکە کەس نایینێ!

هەلبەتە شیخ (محمد عبده) پەحمەتی خۆی لێی، هەندیک هەلە ی دیکە شە هەن لە تەفسیرە کەیدا، ئەویش زیاتر لەژێر کاریگەری ئەو دەدا بوو، کە هەرچۆنیک ی مانای ئایەتەکان بگۆنچینی لەگەڵ عەقڵی سەردەمدا، یان لەگەڵ کەسانیکدا کە ئەو مەبەستی بوو رازی بن و پەخنە لە ئیسلام نەگرن! بەلام گومانی تیدا نیە ئیمە دەبێ ئاینی خۆی پەرەدگارو، کتیی خا، چۆنە، ئاوی بخەینەروو بە پێی زمانی عەرەبی و بنچینەکانی زمانی عەرەبی، بە پێی تیگەیشتی راست و دروست و، بە پێی فرمایشتەکانی پێغمەری خوا ﷺ ئەگەر لەو بارەو هەبن، هەرەها بەپێی گێردراو میژوو ییەکان، دەبێ ئاوا ئایەتەکان تەفسیر بکەین، ئنجا کێ پروای پێدینی با پروا بێنی و کێ پروا

ناھینى، با بېروا نەھینى، نابى ئايەتەكان مل پى خوار بکەين و، لەگەڵ ئارەزوو زەوق و مېزاجى كەسانىكدا بيانگونچىنين، لە حالىكدا كە پىچەوانەى تىگەيشتنى راستە لە ئايەتەكان و، پىچەوانەى واقىعى مېژوووى و پىچەوانەى بنەمايەكانى زمانى عەرەبىيشە.

سەرنجى ھەوتەم:

لە بارەى ئەوھوھ كە ئايا ئەو بەردانەى بەلندەكان بە سوپايەكەى ئەبەرەھەيان داداون، چۆن بوون؟ ئايا كەس بينيونى و ماون؟ لەو بارەوھ دوو دەق دىنين:

۱- (رَوَى أَبُو نُعَيْمٍ عَنْ نَوْفَلِ بْنِ أَبِي مُعَاوِيَةَ الدِّلَمِيِّ قَالَ: رَأَيْتُ الْحَصَى الَّتِي رُمِيَ بِهَا أَصْحَابُ الْفِيلِ، حَصَى مِثْلَ الْجَمِّصِ حُمْرًا بِحُمْمَةِ (أَي: سَوْدَاءَ) كَأَنَّهَا جَزَعٌ^(۱) ظَفَارٍ، وَاتِهِ: (أَبُو نُعَيْمٍ عَنْ نَوْفَلِ بْنِ أَبِي مُعَاوِيَةَ) گىراوئەتەوھ گوتووئەتە: ئەو بەردانەى بە سوپای ئەبەرەھەدا دراون (بە ھاوھلانى فيلەكەدا دراون) بينيومن، وەك نۆك بوون، بەلام سوور بوون، ھىلىكى رەشيان تىدا بوو وەك: بەردى ظيفار بوون.

كاتى خۆى، جوړە بەردو ملوانكەيەكيان لەوئوھ ھىناوھ، رەنگەكەى ئاوا بووھ .

۲- (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّهُ رَأَى مِنْ هَذِهِ الْحِجَارَةِ عِنْدَ أُمِّ هَانِيٍّ، نَحْوَ قَفِيزٍ مُخَطَّطَةٍ بِحُمْرَةٍ مِثْلَ الْجَزَعِ الظَّفَارِيِّ)، واتە: عەبدوللای کورى عەبباس (خو لەخۆى و بابى رازىبى)، دەلى لەو بەردانە لە لای (أُمِّ هَانِيٍّ) (خوشكى عەلى كورى ئەبى طالېب، واتە: كچى ئەبى تالېب، بە ئەندازەى رەبەيەك لەو بەردانەى بينيون، خەت و خالى سوورى تىدابوون، وئەى بەردى ظيفاري (كە جوړە رەنگىكى ھەبووھ، سوور بووھ و خالى رەشى تىدا بووھن) ئەمەش (ابن عاشور) لە تەفسىرەكەى خۆیدا^(۲) ھىناوئەتە.

(۱) جَزَع: نوع من العقيق فيه خطوط متوازية مستديرة.... المعجم الوسيط. ص ۱۲۱.

(۲) التحرير والتنوير: ج ۱۲، ص ۳۰، ج ۳۰، ص ۵۵۱.

سەرئنجی هه شته م:

ئەم دەقە دێتین لە عەبدوڵلای کورێ عەبباسەو: (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: لَمَّا أَرْسَلَ اللَّهُ الْحِجَارَةَ عَلَى أَصْحَابِ الْفِيلِ، لَمْ يَقَعْ حَجَرٌ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ إِلَّا نَفِطَ جِلْدُهُ وَثَارَ بِهِ الْجُدْرِيُّ، وَهُوَ قَوْلُ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ) (أَخْرَجَهُ عَبْدُ الرَّزَّاقِ وَعَبْدُ بْنُ حَمِيدٍ وَابْنُ الْمُنْذِرِ وَأَبُو النُّعَيْمِ فِي الدَّلَائِلِ وَغَيْرُهُمْ).

عەبدوڵلای کورێ عەبباس (خوا لەخۆی و بابی رازیی)، لەو سەرچاوەیەو
کە هێنامان گوتووێتی: کاتیک خوا ئەو بەردە سەر هاوێلانێ فیلکە،
هیچ کەسێک یەکیک لەو بەردانە پێ نەدەکەوت، مەگەر یەکسەر هەڵدەتۆقی
(پێستەکە ی ئەو شوێنە بەری دەکەوت هەڵدەتۆقی، ئەستوور دەبوو و
هەڵدەئاوسا) دوا یی نەخۆشیی جودریی (ئاوێ و خرویلکە ی) لێ پەیدا دەبوو.

کەواتە: ئەمە قسەکە ی شیخ (محمد عبده) ش دەگێتەو نێو خۆی،
بەلێدەکان بوون بەردەکانیان وەشانوون، بەلام لە ئەنجامی ئەو بەردانەدا،
هەر کەسێک ئەو بەردە پێکەوتو، ئەو نەخۆشییە توشبوو، کە دەگونجی
بەهۆی شوێنەواری بەردەکانەو، نەخۆشییە کە بۆبووێتەو، نەک بەلێدەکان
بە میکروپۆب لیکبدرێتەو، ئەو هەموو بەرد هاوێشتن و، ئەو هەموو کۆمەلە
بەلێدەکانە هاتوون بە پۆلە قایرۆس و میکروپۆب، لیکبدرێتەو!

سەرئنجی نۆیە م و کۆتایی:

(فخرالدين الرازي) بەحمەتی خۆی لێ بێ، دەلی: (وَأَعْلَمَ أَنَّ قِصَّةَ الْفِيلِ وَاقِعَةٌ عَلَى الْمَلْحِدِينَ جَدًّا، لِأَنَّهُمْ ذَكَرُوا فِي الرِّزَالِ وَالرِّيَّاحِ وَالصَّوَاعِقِ وَسَائِرِ الْأَشْيَاءِ الَّتِي عَذَّبَ اللَّهُ تَعَالَى بِهَا الْأُمَّمَ أَعْذَارًا ضَعِيفَةً، أَمَّا هَذِهِ الْوَاقِعَةُ، فَلَا تَجْرِي فِيهَا تِلْكَ الْأَعْذَارُ) ^(۱).

واته: بزانه که به سهرهاتی فیل، زۆر چاک دهمکوتی مولحیده کان ده کات، چونکه له باره ی بوومه له رزه کان و بایه کان و هه وره تریشقه کانه وه، شته کانی دیکه ش که خوا گه له پيشوووه کانی پى سزا داو و له بهین بردوون، هه ندی بیانوی بیهیزیان هیناونه وه (که له و کاته دا با هه لیکردوه، هه وره تریشقه یه که وه له ئاسمانه وه هاتوه، بوومه له رزه یه ک بووه وه هاتوه، ئه و شتانه یان هیناونه وه بو ئه وانه)، به لام ئه و رووداوه، ئه و جوړه پوژش و بیانوانه تیدا جیگیر نابن و هه یچ مانایان نه.

بیگومان قسه که شی جوانه وه هه ر بو خوشی ده لی: بو شته کانی دیکه ش بیانوو و پاساوی بیهیزیان هیناونه وه، ئه گه رنا له راستیدا بیانوووه کان هه یچ نه ی بو وینه: خوا ی پهروه ردار گه لی (عاد) ی به بایه ک له بهین بردوه، وه ک له و ئایه ته موباره که دا، ده فهرمو ی: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمٍ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ ۝۱۹﴾ القمر، واته: ئیمه بایه کی زۆر ساردی به هیزمان نارد هه ریان له پوژیکى نه گبه تی به رده وام دا، ئینجا ئه و بایه زۆر سارده ش هه وت شه و هه شت پوژان (سبع لیال وثمانیه آیام) له سهریان به رده وام بووه، چالیان هه لقه ندوون چوونه نیو چالان، گو تراوه: که سیك سهری به رز کردیته وه بزانی داخو بایه که هه ر ماوه یان نا؟ چه نده ی به ر بایه که که وتبی، لی کردوته وه! وه ک میژوو نووسان ده لی، گرنه گ ئه وه یه دوا ی وه ک که له شه دارخورما، دارخورما که هه لده قه ندریت و ده که وی، ئاوا که وتبوونه گو ری: ﴿تَنَزَّعُ النَّاسُ عَنْهُمْ أَعْوَجَ مِنْ نَّحْلِ مُّنْقَرٍ ۝۲۰﴾ القمر.

ئنجا ئه و به لایه هه ر له ویش بووه، ئه گه رنا ئه گه ر دنیا گیربووا یه و ناوچه کانی دیکه شی گرتبانه وه، ده گونجا ئه و بپرو بیانوانه به یترینه وه، یان گه لی (لوط) که خوا ﷺ ناوچه که یانی به زه ویدا بردوته خوار، به رزی کردوونه وه و به رد باران کراون، ﴿وَالْمُؤْنَفِكَ أَهْوَى ۝۵۳﴾ فَغَشَّاهَا مَا عَشَى ﴿۵۴﴾ النجم، هه روه ها گه له که ی فیرعه ون که راه دووی به نوو ئیسپرائیلیان ناوه، له ده ریای سووردا نغرو بوون و خنکاون.

ههروهها گهلی (ثمود) که به چیریکه و هارژنیک بییرهزا له بهین چوون و،
تۆفانه کهی (نوح) عليه السلام، که ئیقلمگیر بووه و له کتێبه میژووویه کانیشدا باسی
تۆفانه کهی نووح دهکری.

بۆیه ئه و بـرو بیانوانه هیچ نین، بهلام به نسبهت هاوهلانی فیهوه،
وهك فخره ددینی رازی دهلی: هیچ بواری ئه و پینه و پهڕۆیانهو، ئه و بیانوو
و پاساوانه ی تیدانیه، که پۆل پۆلی بالنده بین سوپایه کی شهست ههزار
سه رازی، که ئه و هه موو ئیمکانیات و هیزه یان پی بووه، بهرد بارانیان بکه ن
و کهس نه گاته کهس و، هه موویان له بهین بچن، گومانی تیدانیه، ئه وه هیچ
پینه و پهڕۆیه ک هه لئاگری، به لکو به دلنایی ئه وه موعجیزه یه کی خوایی بووه،
بهلام وهك پیشتر گوتمان: نهك له بهر چاوی کالی هۆزی قوره یش که نه وکاته
بتپه رست بوون، به لکو هه م بۆ پاراستنی حورمه تی که عبه، هه م بۆ ئه وه ش که
بیته زه مینه سازکردنیک بۆ هاتنی پیغه مبه ری کۆتایی موحه ممه د ﷺ له و سه ر
زه مینه دا، که شوینیک بی حورمه ت و پیغه یه کی گه وره ی هه بی و هه ر که سیك
راستبووه، هه لئه کویتته سه ر ئه و شوینه.

لیره دا کۆتایی به تەفسیری سوورەتی (الفیل) دێنین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہفسیری سوورہتی

قریش



دەستپێک

بەرێزان!

ئەمڕۆ کە (١) ی مانگی (محرم) ی سالی (١٤٤٢) کۆچیە، بەرانبەر (٢٠٢٠/٨/٢٠) زاینیی، خوا پشتیوان بێ، دەست دەکەین بە تەفسیر کردنی مانای ئایەتە بەپێزەکانی سوورەتی (قریش) و سەرەتاش پێناسە و نێوەڕۆکەکی لە هەوت بڕگەدا دەخەینەروو:

پێناسەی سوورەتی (قریش) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە دوو ناوی بوو بەکارهاتوون، زیاتر ناوی (سُورَةُ قَرِيشٍ) و، جاروباریش ناوی (سُورَةُ إِيلَافٍ قَرِيشٍ)، بەلام زیاتر بە (سُورَةُ قَرِيشٍ) ناسراوە.

دووهم: شوینی دابەزینی:

زۆربەی هەرە زۆری زانیان ئەم سوورەتەیان بە مەككەیی داناوە و گوتووینە: لە مەككە دابەزیوە، لەو بارەوەش ئەم دەقە دێنین:

(عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتْ لِإِيلَافٍ قُرَيْشٍ مِغَّةً) (ذکره السيوطي في الدر المنثور: ج ٨، ص ٦٣٤، ونسبه لابن مردويه، الإستيعاب: ج ٣، ص ٥٥٩)، واتە: عەبدوللای کوری عەباس (خوا لە خووی و بابی پازی بێ)، گوتووینە: سوورەتی (إِيلَافٍ قُرَيْشٍ)، لە مەككە هاتۆتە خوارێ.

سیئہم: ریزہندیی له موصحف و له دابهزین دا:

ٲهم سوورٲه موباره كه له موصحه فدا ژماره كهي سه دو شهش (١٠٦)هـ، له دابه زينيشدا بيست و نو (٢٩)يه، پيش سوورٲه قى (القارعة) و، دواى سوورٲه قى (التين) دابه زيوه.

چوارهم: ژماره ی نایه ته کانی:

له لای زۆربهی ژمیره ران - له نیویان دا خه لکی مه ککه - ژماره ی نایه ته کانی چوار و، به لای خه لکی مه دینه شه وه پینچ نایه ته، به لام زیاتر ژماره ی چوار ته به نینی کراوه له موصحه فه کانی لای تته دا.

پيئنجەم: نيوەرۆكى ئەم سوورەتە:

ئەم سووپرەتە تايىبەتە بە ھۆزى قوپرەيشەو، خوا ﷻ تىيدا چاكەكانى
خۆى لەسەر ھۆزى قوپرەيش باس دەكات، كە لە برسەيتى دەربازى كىردوون
و، لە ترسەيش ھەيمىنى و ئاسايشى بۆ پەخساندوون، بۆيە شايستەى ئەو
پەرەردگارو خاوەنى ئەو مائەو ئەو كابەيە بپەرستى، كە ئەو چاكەگەرەو
ناوازەنى لەگەڵياندا كىردوون و، بازىرگەنى بەرەو يەمەن لە زستانداو، بەرەو شام
لە ھاویندا، بۆ پەخساندوون.

شہ شہم: تاییہ تمہ ندییہ کانی ٹہم سورہ تہ:

به پای بنده چوار تایبه تمندی له سووړه ته دا هه ن، له سووړه ته کافی دیکه
حای ده که نه وه:

١- باسی ھۆزی قورەیش و چاکە ی خوا بەسەریانەو، تەنیا لەم سوورەتەدا ھاتو، ھەروەھا ناوی قورەیش لە ھەموو قورئان دا تەنیا یە کجار، ئەویش لەم سوورەتەدا ھاتو.

٢- باسی خوو پێوەگرتن و ھۆگر بوونی ھۆزی قورەیش بە بازرگانی و سەفەری زستانەو ھاوینە بەرەو یەمەن و شام، تەنیا لەم سوورەتەدا ھاتو.

٣- فەرمانکردنی خوا بە ھۆزی قورەیش بە پەرستنی پەرورەدگار و خواوەنی کابەو، پەخسینەری ئەو چاکەو نەعمەتە ی بریتییە لە: نەھیشتنی برسێتی و گۆرینی بە تیری، ھەروەھا لابردنی ترس و گۆرینی بە ھیمنی و ئاسایش، لە پەناو سایە ی کابەدا.

٤- چەند وشە یەکی تایبەت بەم سوورەتە:

١- وشە ی (إِلَاف) کە دوو جار ان ھاتو.

٢- وشە ی (قَریش) کە لە ھەموو قورئان دا یە ک جارو، تەنیا لەم سوورەتەدا ھاتو.

٣- وشە ی ﴿رَحَلَةَ الشَّتَاءِ وَالصَّيْفِ﴾، سەفەری زستانەو ھاوینە، تەنیا لەم سوورەتەدا و یە کجاریش ھاتو.

٤- پستە ی ﴿فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ﴾، ئنجا با پەرورەدگار و خواوەنی ئەم مآلە بپەرستن، ئەویش تەنیا لێرەدا ھاتو و یە ک جاریش ھاتو.

ھەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکان:

کۆی ئەو چوار ئایەتە بە پێزە ی ئەم سوورەتە موبارەکە، دەکەینە دەرسیک.

❖ دەرسى ئەم سوورەتە ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە ھەر چوار ئایەتەکی ئەم سوورەتە پێکدێ، کە خوا ﷻ تێیاندا باسی ھۆزی قورەیش و چاکەکانی پەروەردگاریان لەسەریان و، ئەرکی سەر شانیشیان لە بەرانبەر خوا ﷻ، چاکە و نێعمەتەکانیدا، دەکات، پێشتریش گوتمان: وشەی (قریش) تەنیا لەم سوورەتەدا ھاتووە، ھەرۆھەا وشەی (ایلاف) کە دووجار دووبارە بۆتووە، تەنیا لەم سوورەتەدا ھاتووە.

خوا ﷻ لەم سوورەتە موبارەکەدا یەکسەر بەو دەست پێدەکات دەفەرموێ: بەھۆی ھۆگرتنی قورەشەو، ھۆگرتنیان بە سەفەر کردنی زستانەو ھاوینە - کە زۆربەیی میژوو نووسان دەلێن: زستانان بۆ یەمەن دەچوون و، ھاوینانیش بۆ شام دەچوون - بەھۆی ئەو دەوڵەتە پەروەردگاری ئەم مائە بپەرستن، کە برسێتیی بۆ گۆریون بە خواردن پێدان و تێکردن و، ترس و لەرزیشی بۆ گۆریون بە ھێمنیی و ئاساییش لە ولادتدا سەقامگیر کردن.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ قَرِيشٌ ۝١﴾ إِيْلَهُمْ رِحْلَةَ الْشِتَاءِ وَالصَّيْفِ ۝٢﴾ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا

الْبَيْتِ ۝٣﴾ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ۝٤﴾

مانای دهقا و دهقی ئایه‌ته‌کان

(به ناوی خوای به به‌زه‌یی به‌خشنده، له‌به‌ر (په‌یوه‌ست بوون و) هۆگری قوره‌یش (١) هۆگریان به سه‌فه‌ری زستانه (به‌ره‌و یه‌مه‌ن) و هاوینه‌وه (به‌ره‌و شام بو بازرگانی) (٢) با په‌روه‌ردگاری ئه‌و ماله (کابه) په‌رستن (٣) ئه‌و که‌سه‌ی له برسیه‌تی (ده‌ربازی کردوون و) خواردنی پیداون (به‌هۆی بازرگانیان به‌ره‌و شام و یه‌مه‌نه‌وه) و، له ترس‌یش (قوتاری کردوون و) هیمینی بو‌ره‌خساندوون (٤)).

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له وشه‌کان

(لَا يَلْفُ): (الْإِلْفُ: إِجْتِمَاعٌ مَعَ التِّمَامِ)، (إِلْفُ): بریتیه له کۆبوونه‌وه له‌گه‌ڵ هۆگر بوون دا، (أَلْفَتْ بَيْنَهُمْ)، واته: پیکمه‌وه ته‌با کردن و پیکمه‌وه کۆ کردنه‌وه، پیکمه‌وه نووساندن، (وَمِنْهُ الْأَلْفَةُ، وَيُقَالُ لِلْمَأْلُوفِ: إِلْفٌ وَأَلِيفٌ) (أَلْفَةُ) یش هه‌ر له‌وه‌وه هاتوه، واته: هۆگری، به (مَأْلُوف) ده‌گوتری: (إِلْفٌ وَأَلِيفٌ)، که‌سیک یان شتیک که خه‌ڵک هۆگری بووه.

(قُرَيْشٌ): (الْقُرَشُ: الْكُسْبُ وَالْجَمْعُ، وَقُرَيْشٌ إِنْ أُريدَ بِهِ الْحَيُّ صُرِفَ، وَإِنْ أُريدَ بِهِ الْقَبِيلَةُ لَمْ يُصْرَفْ)، (قُرَيْشٌ) له (قَرَش) هوه هاتوه، (الْقُرَشُ: الْكُسْبُ وَالْجَمْعُ)، وه‌ده‌سته‌پێنان و کۆکردنه‌وه، وشه‌ی (قُرَيْشٌ) یش بچوو‌کراوه‌ی (قَرَش) ه، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی هۆزی قوره‌یش کاسییان بازرگانیان ده‌کرد، ئنجا ئه‌گه‌ر مه‌به‌ست له (قُرَيْشٌ) گه‌رێک بێ، به‌ گۆرراو (مُنْصَرِفٌ) دی و، ئه‌گه‌ر مه‌به‌ست پێی هۆزو قه‌بیله بێ، ئه‌و کاته به نه‌گۆراو (غیر مُنْصَرِفٌ) دی.

(مُنْصَرِف) و (غَيْرَ مُنْصَرِف) یش سەرفکراو و سەرف نەکراو، دوو زاراوەی پێژمانی عەرەبیین، ناوی (مُنْصَرِف) ئەوەیە کە سێ حالەتەکانی ئیعرابی بەسەردا دین، لە حالەتی پەفەدا بە بۆر (ضَمَّة) یان جێدارەکە ی مەرفووع دەبێ و، لە حالەتی (نصب) دا فەتەحە ی دەچێتە سەر، یان بە دیلی فەتەحەو، لە حالەتی ژێردار بوونیشدا ژێر (کَسْرَة) ی دەچێتە سەر، یاخود جیگری ژێر، بەلام (غَيْرَ مُنْصَرِف) ئەوەیە کە حالەتە ئیعرابییه کانی هەموویانی تیدا دەرناکەون.

(فَلْيَعْبُدُوا): واتە: بەبەرستن، بەندایەتیی بکەن، (الْعِبُودِيَّةُ: إِظْهَارُ التَّذَلُّلِ، وَالْعِبَادَةُ أَبْلَغُ مِنْهَا لِأَنَّهَا غَايَةُ التَّذَلُّلِ، وَلَا يَسْتَحَقُّهَا إِلَّا مَنْ لَهُ غَايَةُ الْإِفْضَالِ)، (عِبُودِيَّةُ) واتە: دەرخیستی زەبوونی و ملکه چیی، بەلام (عبادة) مانایەکە ی بەهێزترە لە (عبودية) چونکە عبادەت واتە: ئەوپەری زەبوونی و ملکه چیی، هیچ کەشیش شایستە ی نیە، مەگەر کەسێ خواوەنی ئەوپەری چاکە بێ، ئەویش تەنیا خوا ی بەرز ی مەزنە.

(رَبَّ): (الرَّبُّ: التَّزْيِيَةُ، وَهُوَ إِنْشَاءُ الشَّيْءِ حَالاً بَعْدَ حَالٍ إِلَى حَدِّ التَّمَامِ، رَبُّهُ وَرَبَّاهُ وَرَبَّيُّهُ، فَالرَّبُّ مَصْدَرٌ مُسْتَعَارٌ لِلْفَاعِلِ، وَلَا يُقَالُ: الرَّبُّ مُطْلَقاً إِلَّا لِلَّهِ تَعَالَى الْمُتَكَفَّلِ لِمَصْلَحَةِ الْمَوْجُودَاتِ...)، وشە ی (رَبَّ) بە مانای پەروەردەکردنە و بەخیوکردنە، ئەویش بریتییە لە پێگەیانندی شتێک حال لە دوا ی حال، تاکو دەگاتە حالەتی تەواویی، دەگوێرێ: (رَبُّهُ وَرَبَّاهُ وَرَبَّيُّهُ)، هەر سێکیان یانی: پەروەردە ی کرد، بە خیوی کرد، پێگەیاندا، ئنجا وشە ی (رَبَّ) چاوگەو خوازراوەتەووە بۆ بکەر (فاعل) ئەگەر نا لە ئەصلاً وشە ی (رَبَّ) چاوگە، واتە: پەروەردەگار، بەخیوکار، ئنجا بە پەهایی ناگوێرێ پەروەردگارو بەخیوکار، مەگەر بۆ خوا ی بەرز، کە بەرژەووەندی تیکرای دروستکراوەکانی پەچاو کردووە، وەئەستۆ گرتووە.

(هَذَا الْبَيْتُ): (الْبَيْتُ: أَصْلُ الْبَيْتِ مَا وَى الْإِنْسَانَ بِاللَّيْلِ)، (بَيْت): ئەو شوێنە یە کە مرووف بە شەوێ تیدا دەسەرەوێ، دەگوێرێ: (بَاتَ أَي: أَقَامَ بِاللَّيْلِ)، شەوێ مایەووە لەو شوێنەدا، (وَالْبَيْتُ: الْمَسْكَنُ، جَمْعُهُ أَمَايَات وَبُيُوت، وَبَيْتُ اللَّهِ وَالْبَيْتُ

الْعَتِيقُ «مَكَّة»، كَعْبَةٌ، (بَيْت): به مانای مَال و خانووەو به (بُيُوت) و (أَبْيَات) یش، کو دەکرێتەو، [بەلام زیاتر (أَبْيَات) بو دێرەکانی شیعر بەکاردههێنری، (بُيُوت)ی بو ئەو مَال و خانووانە ی خەلک تێیاندا نیشتەجێ دەبن] دەگوترێ: (بَيْتُ اللَّهِ) و (وَالْبَيْتُ الْعَتِيقُ)، هەردووکیان مەبەست پێیان کابەیه، که له شاری مەککەیه.

(رِحْلَةُ الشَّتَاءِ وَالصَّيْفِ): واتە: سەفەری زستانەو هاوینە، که میژوونوو سان دەلێن: سەفەری زستانە ی بازەرگانیی قورەیش بەرەو یەمەن بوو، سەفەری هاوینەشیان بەرەو شام بوو.

(أَطْعَمَهُمْ مِّنْ جُوعٍ): (الطَّعَامُ: مَا يُؤْكَلُ، وَيُقَالُ مِطْعَامٌ لِكَثِيرِ الإِطْعَامِ)، (طَعَام): ئەو یە که دەخوری، (خَوْرَاك خواردن)، پیاویک که زۆر خَوْرَاك بدات بە خەلک، پێی دەگوترێ (مِطْعَام).

(وَأَمَّنَهُمْ مِّنْ خَوْفٍ): (الْأَمْنُ: طُمَأْنِينَةُ النَّفْسِ وَزَوَالُ الْخَوْفِ)، (أَمْن) بریتیه له ئۆقرەگرتنی دەروون و لاچووونی ترس و بیم.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوا ﷻ دەفەرموی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)، بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشنده، واتە: دەستپیکردنی خویندنی ئەم سوورەتەم بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشنده، وەك زۆر جاریش گوتوو مانە، له كاتی بێژتنی ئەو ڕستە موبارەكەدا، پێویستە بێژەر (قائل) بەلای كەمەو، ئەم چوار ماناو مەبەستە له عەقل و دلی خۆیدا ئامادە بكات:

۱- ئەم كارە - كه قورئانخویندن یان هەر كارێکی دیکەیه - تەنیا بو خوا دەكەم.

۲- ئەم كارە به پێی شەری خوا دەكەم.

۳- ئەم کارە بە تواناو یارمەتی خواى بەخشەر دەکەم.

۴- ئەم کارە بۆ ھێنانەدى رەزامەندی خوا ئەنجام دەدەم.

ئىنا خوا دەفەرمۆي: ﴿لَا يَلْفِ قُرَيْشٌ﴾ بە ھۆى ھۆگريى قورەيشەو، (إيلاف) بە کوردیى يانی: ھۆگريى، پێو پەيوەستبوون، خو پێووەگرتن، قورەيشیش ھۆزىكى ناودارى عەرەب بوو، کە پێغەمبەرى خوشمان ﷺ ھەر لەو ھۆزەيە، ئەوانیش چەند تیرەيەك بوون، ئىنا لە کاتىکدا کە پێغەمبەرى خاتەم موحمەد ﷺ ھاتو، خوا کردوويەتى بە کۆتا پێغەمبەرى خۆى ﷺ ئەو کاتە ھۆزى قورەيش بالادەست بوون لە شارى مەككەدا و، ئەوان ئەو دەولەتەيان بەرپەرەدووە و سەرپەرشتى کردو، خوا دەفەرمۆي: بەھۆى ھۆگرتنى قورەيشەو، پەيوەستەکەى دوایى دى، کە بەھۆى ھۆگريى قورەيشەو بە چيەو؟

﴿إِلْفِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ﴾ ھۆگرتیان و راھاتیان بە سەفەرى زستانەو ھاوینەو، زستانان سەفەرى بازەرگانیان کردو و، ھاوینانیش سەفەرى بازەرگانیان کردو، زۆر لە مێژوونووسان دەلێن: زستانان بەرەو يەمەن دەچوون و، ھاوینانیش بەرەو شام دەچوون، ئىنا لەبەر ئەو ھۆگريەى قورەيشەو (ھۆگريیان بە سەفەرى بازەرگانىيەو)، زستانان بەرەو يەمەن و ھاوینان بەرەو شام:

﴿فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ﴾ با خاوەن و پەرورەدگارى ئەم مآلە بپەرستن، کە ئامارەش دەکات بۆ ئەم مآلە، بە دنیایى مەبەست پێى کەعبەيە، کە مزگەوتى حەرەمى بە دەورەو کراو، دوایى شارى مەككەش لە دەورى ئەو يەكەمین مآلەى خواى پەرورەدگار دروستکراو، کە ئیمە لە تەفسیری سوورەتى (إبراهيم)دا بە درێژى ئەو بابەتەمان باسکردو: دوای ئەو پێغەمبەرى خوا (خليل الله) ئىبراھیم سەلوات و سەلامى خواى لەسەر بى، ھاجەرى ھاوسەرى

له گەڵ ئیسماعیلی کۆرپەیی دا که تازه له دایک بووه، دهیانبات و به فرمانی خوا، له شیویکی قاقرو بئی ئاو و بئی کشتوکال دا: ﴿يَوَادِّ غَيْرَ ذِي زَرْعٍ﴾ (۳۷) ﴿إِبْرَاهِيمَ﴾، دایاندهمه زڕینێ، دواییش که ئیسماعیل گهوره ده بئی، ئیبراهیم دئی لهو شویننه ئهه ماله ی خوا (که عبه) بنیات ده نئی، که یه که مین ماله له سه ر زهوی دروستکرا بئ: ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ﴾ (۹۱) ﴿آلِ عِمْرَانَ﴾، واته: بئگومان یه که مین مالتیک بۆ خوا له سه ر زهوی داندرابی، ئهوه یه که له به ککه یه یانی له مه ککه یه (ههردووکیان یه کن) پر پیت و پێزهو پێنماییه بۆ جیهانیان، واته: پێنماییکاریانه بۆ ئهوه ی ته نیا به ندایه تی بۆ خوا بکه ن و ته نیا خوا به رستن، واته: ئهوپه ری خوشویستن و، مل بۆ که چکردن و به گهوره گرتن و به به رزگرتن و پشت پئی به ستن و، سام و هه بیهت لیکردن، هه موو ئهوانه یان ته نیا بۆ خوا ﷺ بئی.

خوا ده فهرمو ئی: با پهروه ردگارو خاوه نی ئهه م ماله، واته: که عبه، به رستن، ﴿الَّذِي أَطْعَمَهُم مِّنْ جُوعٍ وَءَامَنَهُم مِّنْ خَوْفٍ﴾، ئهوه که سه ی له برسیه تی دا خواردنی پێداون و، له ترس دا، هێمنی پێداون، واته: برسیه تی بۆ گۆریون به هه بوونی خواردمه نی و تیروپری و، ترس و له رزی بۆ گۆریون به ئارامی و ئاسایش، به هۆی بازرگانی زستانان به رهو یه مه ن و، هاوینان به رهو شام، به هۆی ئهه بازرگانییه وه، حاله قی نه داری و هه ژاری و برسیه تی بۆ گۆریون به تیرو پری، حاله قی ترسه که شی که ترسیان له سه ر بووه، چونکه هێزو توانایه کی وایان نه بووه له چاو ئهه دهوله تانه ی ده وره بیه یان، بگره له چاو هه ندیک له هۆزه کانی ش، خوا ﷺ ئهه ترس و له رزو نا هێمنی و نا ئاسایشیه شی بۆ گۆریون به تیدا سه قامگیر بوونی هێمنی و ئاسایش، به هۆی ئهه ماله وه که خوا ﷺ پاراستوویه قی و به رگری لیکردوه و، هه ر که سی ک نیازی به رانه ری خراپ بووبی، ته مبیی کردوه، وه ک له ته فسیری سووره قی (الفیل) دا، باس مان کرد.

پوختەى مانای ئەو چوار ئایەتە بەپێزە، کە ئەم سوورەتە موبارەکیان لى
پێکدى، ئاواى لى دیتەو:

بەهۆى ھۆگرى قورەیش، ھۆگرىیان بە سەفەرى زستانەو ھاوینەو بۆ
بازرگانى، با پەرورەدگارى ئەم مائە بپەرستى، کە برستى بۆ گۆرپون بە تىرى
و، ترس و لەرزىشى بۆ گۆرپون بە ھىمنى و ئاسايش، واتە: ئەگەر لەبەر ھىچ
شتىک ناپەرستى، با لەبەر ئەو چاکەو نىعمەتانەى بپەرستى، کە تەنیا لەگەڵ
ئەواندا ئەو چاکەو نىعمەتانەى بەو شىوہى کردوون و ھىندە زەق و بەرچاوان.



مەسەلە گەرنەکان

یەك مەسەلە:

فەرمانکردنی خوا بە ھۆزی قورەیش، کە خاوەن و پەرورەدگاری ئەو مائە بپەرستن، کە لە ئەنجامی بۆرە خستنی سەفەری بازرگانیان لە زستان و ھاوین دا بۆ یەمەن و شام و، ھۆگرییان بەو سەفەرە و، بژیوی بۆرە خساندوون و، بەھۆی کابەشەووە خستوونیە ھێمنیی و ئاساییشەو:

خو دەفەرموێ: ﴿لَا يَلْفُ قُرَيْشٌ ۝١﴾ إِيْلَفِهِمْ رِحْلَةَ الْشِتَاءِ وَالصَّيْفِ ﴿٢﴾ فليَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ ﴿٣﴾ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَءَامَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾..

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە چوار بڕگەدا:

١- ﴿لَا يَلْفُ قُرَيْشٌ﴾، بەھۆی ھۆگری قورەیشەو، ﴿لَا يَلْفُ قُرَيْشٌ﴾، خویندراویشەتەو: (إِلْف)، واتە: بە بێ (ي) و بە ژێر (كسرة)، لێرەدا کە وشە (إِلْف) لامی ژێردارکەر (لام الجر) چۆتە سەر و پیشخراوە (تَقْدِيمُ الْمَجْرُورِ لِلْإِهْتِمَامِ بِهِ، إِذْ هُوَ مِنْ أَسْبَابِ أَمْرِهِمْ بِعِبَادَةِ اللَّهِ الَّتِي أَعْرَضُوا عَنْهُ، وَالْمَجْرُورُ مُتَعَلِّقٌ بِفِعْلِ لِيَعْبُدُوا)، واتە: کە ناوێ ژێردارکەر پیشخراوە بۆ گەرنگی پێدانە، چونکە ھۆگری قورەیش لە ھۆکارەکانی فەرمانکردنی خوا بە پەرستنی ئەو خوا پەرورەدگاری پشتیان تێکردووە، (إِلْف) یەش پەيوەست دەبێتەو بە کرداری: ﴿فليَعْبُدُوا﴾ وەو، کە دوایی دێ.

ئەجا با بزانی و شە (إِلْف) لە چۆیەو هاتو؟ (الإِلْفُ: مَصْدَرٌ أَلْفَ، مَعْنَى أَلْفَ، وَصِيغَةُ الْإِفْعَالِ لِلْمُبَالَغَةِ، لِأَنَّ أَصْلَهَا أَنْ تَدُلَّ عَلَى حُصُولِ الْفِعْلِ مِنَ الْجَانِبَيْنِ، ثُمَّ شَاعَ فِي بَعْضِ الْأَفْعَالِ مِثْلُ: سَافَرَ، عَافَاهُ اللَّهُ، قَاتَلَهُمُ اللَّهُ)، واتە: وشە (إِلْف) چاوە لە (ءَالْف) وە هاتو، بە مانای (أَلْف) واتە: ھۆگری بوو، پێوێ راھات،

رێژگەهی (إِفعال) بۆ زێدەرۆییە، چونکە لە ئەصلدا رێژگەهی (إِفعال) دەلالەت دەکات لەسەر پەیدا بوونی کردەوێهەك لە دوو لایەنەو، (قَاتَلُوا) واتە: یەكدیيان کوشت، (حَاوَرُوا) واتە: یەكدیيان دواند، دوایی بۆ هەندێك لە کردەوێهەكان بەکارهێنراوە، کە لە یەك لاوە ئەنجام دەدرێن، نەك لە دوو لاوە، وەك (سَافَر) سەفەری کرد، هەرچەندە لەسەر کیشی (إِفعال) ه، (سَافَر، يُسَافِر، مُسَافِرَةٌ، فَهُوَ مُسَافِرٌ) بەلام بۆ یەك لایە، هەر وەها (عَافَاُ اللّٰه)، هەچەندە لەسەر کیشی (مُفَاعَلَة) یە، بەلام بۆ یەك لایە، واتە: خوا سەلامەتی کردو چاکي کردەو، (قَاتَلَهُمُ اللّٰه) خوا لە بەینی بردن، یان لە بەینیان بەری.

٢- ﴿إِنَّ فِيهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ﴾، ھۆگرتیان بە سەفەری زستانەو ھاوینەو، پێشی خوا دەفەر موی: بەھۆی ھۆگری قورەیشەو، بەلام ئایا ھۆگریان بە چییەو؟ ﴿إِنَّ فِيهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ﴾، ھۆگریان بە سەفەری زستانەو ھاوینەو، ھەر کام لە زستان و ھاوین، دوو کەشی بەرانبەر یە کدین لە چوار کەشەکانی سالی خوړی، کە بریتین لە: زستان دوایی بەھار، ئنجا ھاوین ئنجا پاییز، زستان و ھاوین دەکەونە بەرانبەر یە کدی، زستان چەندە ساردە، ھاوین ھێندە گەرمە، ھەر وەك پاییزو بەھاریش دەکەونە بەرانبەر یە کدی، کە دوو کەشی لە پووی ئاو و ھەواو، میانجیین، بەلام ھەر کامیان بە جوړێك.

﴿رِحْلَةَ﴾، (الرَّحْلَةُ: إِسْمٌ لِلإِرتِحَالِ، وَهُوَ الْمَسِيرُ مِنْ مَكَانٍ إِلَى آخَرَ بَعِيدٍ، وَلِذَلِكَ سُمِّيَ الْبَعِيرُ الَّذِي يُسَافَرُ عَلَيْهِ: الرَّاحِلَةَ)، ﴿رِحْلَةَ﴾، ناو بۆ کوچکردن و گواستنەو، کە بریتێە لە گواستنەو ڕویشتن لە شوێنێکەو بۆ شوێنێکی دوور، ھەر بۆیەش ئەو حوشرێ سەفەری لەسەر دەکری، پێی گوتراو: (رَاحِلَة)، لەبەر ئەوێ سەفەری لەسەر دەکری و بەھۆیەو سەفەر دەکری.

وشە (إِيلَاف)، لە ھەردوو شوێنە کەدا ھەم بە (ي) ھاتو: (إِيلَاف) ھەم بە ژێر (كسرة) یش ھاتو: (إِلَاف) مێژوونووسان ھەموویان لەسەر ئەو یە کدەنگن،

وەك پێشتریش باسمان كرد، كه هۆزی قورەیش زستانان بەرەو یەمەن دەچوون و، هاوینان بەرەو شام دەچوون، بۆ بازرگانیکردن و کڕین و فرۆشتن، خوا دەفەرموی: بەهۆی هۆگری قورەیشەوه، هۆگریان بە سەفەری زستانە بەرەو یەمەن و، هاوینە بەرەو شام، چى بکەن؟

(۳) - ﴿فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ﴾، با پەرورەدگاری ئەم ماله (که کابەیه) بپەرستن، بەندایەتیی بۆ بکەن.

(۴) - ﴿الَّذِي أَطْعَمَهُم مِّنْ جُوعٍ وَآمَنَهُم مِّنْ خَوْفٍ﴾، ئەو زاتەى لە برسێتیییدا خواردنی پێداون و، لە ترسدا هێمنیی کردوون و ئاساییشی بۆ پەرەخساندوون.

لە بارەى وشەى ﴿مِّنْ﴾ هەوه، لە هەردووکیاندا: ﴿الَّذِي أَطْعَمَهُم مِّنْ جُوعٍ وَآمَنَهُم مِّنْ خَوْفٍ﴾، پوونکەرەوانی قورئان دوو رایان لە بارەیهوه هەن:

أ- هەندیک لە شارەزایانی زمانى عەرەبى دەلێن: (مِن) (لَهُ مَعْنَى مِنَ الْبَدَلِيَّةِ، أَي: أَطْعَمَهُمْ بَدَلًا مِّنَ الْجُوعِ، وَآمَنَهُمْ بَدَلًا مِّنَ الْخَوْفِ)، ﴿مِّنْ﴾، لێرەدا مانای جێدار بوون دەگەیهنێ، واتە: خوا لە جیاتی برسێتیی خواردنی پێداون و، لە جیاتی ترس، هێمنیی و ئاساییشی بۆ پەرەخساندوون، بەشێك لە شارەزایانی زمانى عەرەبى كه قورئانیان پوونکردۆتهوه، ئاویان گوتوه.

ب- هەندیکى دیکەیان بۆ وێنە: (مُحْيِ الدِّينِ درویش) لە تەفسیرەکهى (إعراب القرآن) دا^(۱)، گوتوویهتى: (مِن: تَعْلِيلِيَّةٌ أَي: أَنْعَمَ عَلَيْهِمْ، وَأَطْعَمَهُمْ بِإِزَالَةِ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ)، واتە: (مِن) لێرەدا بۆ هۆکار دۆزییه، یانی: خوا چاکەى لەگەڵ کردوون بەوهى تێرى کردوون، بە لابردنی برسێتیی و، هێمنیی و ئاساییشی بۆ پەرەخساندوون، بە لابردنی ترس و بیم و لەرز. دەلێم: بەدەلنایى هەردووکیان لە پووی پێزمانى عەرەبىیهوه، پێیان تێدهچێ.

پینچ سەرنج لەبارەی ئەم سوورەتە موبارەکەوە

سەرنجی یەكەم:

وشەی قورەیش دوو رای لە بارەووە هەن:

رای یەكەم: زانایان هەندێکیان دەلین: (قُریش: لَقَبُ الْجَدِّ الَّذِي يَجْمَعُ بَطُونًا كَثِيرَةً، وَهُوَ فَهْرُ بْنُ مَالِكِ بْنِ النَّضْرِ بْنِ كِنَانَةَ، هَذَا قَوْلُ جُمْهُورِ النَّسَائِينَ، وَمَا فَوْقَ فَهْرٍ فَهُمْ مِنْ كِنَانَةَ، وَلَقَبَ فَهْرٌ بِلَقَبِ قُرَيْشٍ بِصِغَةِ التَّصْغِيرِ، وَهُوَ عَلَى الصَّحِيحِ تَصْغِيرُ قُرَيْشٍ (بِفَتْحِ الْقَافِ وَسُكُونِ الرَّاءِ وَشِينِ مُعْجَمَةٍ) اسْمٌ نَوْعٍ مِنَ الْحَوْتِ قَوِيٌّ يَعْدُو عَلَى الْحِيتَانِ وَعَلَى السُّفُنِ)، (التحریر والتنویر: ج ١٥، ص ٥٥٦).

واتە: قورەیش نازناوی ئەو ٻایرە گەورە یە کە زۆر تیران کۆ دەکاتەو، ئەویش بریتیە لە: فیهری کورێ مالیکی کورێ نە ضری کورێ کینانە، ئەمە قسە ی زۆربە ی ڕەچە لە کناسانە، هەرچی لە سەر ووی فیهرەو یە هەموویان لە کینانەن، فیهریش بۆیە نازناوی (قورەیش) ی بۆ دانراوە بە شیوە ی گچکە کردنەو، کە رای راست ئەو یە گچکە کردنەو ی قەرشە، قەرشیش جوړیکە لە ماسیی (یان لە نەهەنگ) زۆر بە هیژەو هیژ دەکاتە سەر ماسییەکانی دیکەو، دەیانخوات، هەر وەها هیژ دەکاتە سەر بە لەم و کەشتییەکانیش.

رای دوو هەم: خاوەنی (المُعْجَمُ الْوَسِيطُ)^(١) دەلێ: (قُریش: قَبِيلَةٌ عَرَبِيَّةٌ مِنْ مُضَرَ، سَكَنَتْ فِي مَكَّةَ قَامَتْ عَلَى الْحَجِّ، وَمِنْهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مُحَمَّدٌ وَالنَّسَبُ إِلَيْهَا قُرَشِيٌّ وَقُرَيْشِيٌّ، وَالْقُرَشُ جِنْسٌ مِنَ الْأَسْمَاكِ الْغَضْرَوِيَّةِ كَبِيرٌ يُخْشَى شَرُّهُ)، واتە: قورەیش هۆزێکی عەرەبییە لە موزەر، لە مەككە نیشتەجێ بوون و کاروباری حەجیان بە ڕێو بەردووە، پیغەمبەری خواش موحەممەد ﷺ لە قورەیشەو، بۆ پالدان بۆ

لای ھۆزی قورەیش دەگوتری: (قُرَیْشِ) و (قُرَیْشِی)، (قُرَیْش) یش جوړیکه له ماسییان، کروژ کروژەییە، زۆر گەورەییەو، جیگە ی مەترسییە.

خاوەنی (المُعْجَمُ الوَسِیْتُ) روونی نەکردۆتەو ە ئایا قورەیش لە چییەو ەاتو؟ بەلام ئاماژەیک دەکات و ئەو دەلی: (قُرَیْش) و نالی: (قُرَیْش)، وادیارە ئەو ژیاندارە، ھەم قەرشی بو بەکار دەھێنری، ھەم قیرش.

خاوەنی (مُخْتَارُ الصَّاح) ^(۱)، دەلی: (القُرَیْش: الْكَسْبُ وَالْجَمْعُ، وَبَابُهُ ضَرَبَ، بِهِ سُمِّيَتْ بِهِ قُرَيْشٌ وَهُوَ قَبِيلَةٌ)، (قُرَیْش) بریتیە: لە ەدەستەپنان و کوکردنەو، لەسەر کیشی (ضَرَبَ) یە، (قُرَیْشٌ یَقْرِشُ قُرْشاً)، (ضَرَبَ یَضْرِبُ ضَرْباً)، ھۆزی قورەیشیش لەو ەو ە ناوئراو، چونکە خەریکی بازرگانیی و کوکردنەو ە مأل و سامان بوون.

سەرنجی دوو ەم:

(إِبْنُ عَشُور) ^(۲)، دەلی: (قَالَ فِي «الْكَشَافِ»: دَخَلَتِ الْفَاءُ لِمَا فِي الْكَلَامِ مِنْ مَعْنَى الشَّرْطِ، لِأَنَّ الْمَعْنَى: إِمَّا لَا، فَلْيَعْبُدُوهُ لِإِيْلَافِهِمْ، أَيْ إِنَّ نِعَمَ اللَّهِ عَلَيْهِمْ لَا تُحْصَى، فَإِنْ لَمْ يَعْبُدُوهُ لِسَائِرِ نِعَمِهِ، فَلْيَعْبُدُوهُ لِهَذِهِ الْوَاحِدَةِ الَّتِي هِيَ نِعْمَةُ ظَاهِرَةٍ)، واتە: زەمەخشەری خاوەنی تەفسیری کەششاف دەلی: کە دەفەرموی: ﴿فَلْيَعْبُدُوا﴾، ئەو (ف) ە، چۆتە سەری، چونکە قسەکە ەمەووی مانای مەرجی تێدایە، مانایەکە ئاویە: ئەگەر ەەر ناپەرستن (قورەیش خوا ناپەرستن) با بپەرستن بەھۆی ھۆگریانەو، واتە: چاکەکانی خوا لەسەریان ناژمێردرین، ئنجا ئەگەر لەبەر چاکەکانی دیکە ناپەرستن، با لەبەر ئەو چاکەیکە چاکەیکە زۆر ئاشکرایە (وتایبەتە بەخۆیانەو) بپەرستن.

(۱) ص ۵۲۹.

(۲) ج ۳۰ المجلد: ۱۲، ص ۵۵۵.

سەرئنجی سییه م:

﴿لَا يَلْفِ قُرَيْشٌ﴾، ئایا (ل) که (إیلاف) ی پئی ژێردار کراوه و پیتی ژێردار که (حرف جَر) ه، به کوێوه په یوه سته؟ لهو بارهوه سئ پا ههن:

١- په کیکیان که رای به هیژترو باشته، ئهوهیه که په یوه سته به: ﴿فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ﴾، که مانایه که ی بهو شیوهیه: ﴿لِتَعْبُدَ قُرَيْشٌ﴾ ﴿رَبِّ هَذَا الْبَيْتِ﴾ ﴿٣﴾ **الَّذِي أَطْعَمَهُم مِّنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِّنْ خَوْفٍ** ﴿٤﴾، ﴿إِلَّا فِيهِمْ رِحْلَةَ الْشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ﴾، با هۆزی قورەیش پهروهردگاری ئەم ماله بهرست که له برسیه تییدا تیری کردوون و، له ترسیشدا هیمنی و ئاسایشی بو په خساندوون، به هۆی هۆگریانهوه به سه فه ری هاوینه و زستانه وه.

٢- رای دووهم: (الطبري)، ده لئ: (وَالصَّوَابُ مِنَ الْقَوْلِ فِي ذَلِكَ عِنْدَنَا أَنْ يُقَالَ: إِنَّ هَذِهِ اللَّامُ مَعْنَى التَّعَجُّبِ، وَأَنَّ مَعْنَى الْكَلَامِ: اعْجَبُوا لِإِيْلَافِ قُرَيْشٍ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ، وَتَرْكِهِمْ عِبَادَةَ رَبِّ هَذَا الْبَيْتِ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِّنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِّنْ خَوْفٍ)، واته: رای راست لهو بارهوه له لای ئیمه ئه وه یه که بگوتری: ئەم (ل) ه، به مانای سه رسو پرماندنه و، واتای فه رمایشته که ئاوی لئ دیته وه: سه رتان سو پر مئین له هۆگری قورەیش به سه فه ری زستانه و هاوینه وه و، واز هینانیا له په رستنی پهروهردگار و خاوه نی ئه و ماله، که له برسیه تی رزگاری کردوون و خواردنی پیداون و، ترسیشی بو گوژیون به هیمنی و ئاسایش، به هۆی ئه وه وه که ئه و سه فه ر و بازرگانییه ی زستانه و هاوینه یان بو په خسیژاوه.

٣- رای سییه م: ده لئین: (لَا يَلْفِ قُرَيْشٌ: مُتَعَلِّقٌ بِ (كَعَصْفٍ مَا كُول) أَيْ: صَنَعَتْ هَذَا بِهِمْ، لِأَلْفَةِ قُرَيْشٍ لِّئَلَّا تَتَفَرَّقَ أَلْفَتُهُمْ وَجَمَاعَتُهُمْ)، ئه مه ش مانایه کی دیکه یه که سه ره تای ئەم سووره ته په یوه سته به کو تایی سووره تی (الفیل) ه وه، واته: بۆیه ئەمه م پیکردن به خاوه نانی فیله که، له بهر هۆگری قورەیش تا کو ئه و هۆگرییه ی په یدایان کردوه به سه فه ری بازرگانیی زستانه و هاوینه وه، به ره و یه مه ن و شام، لئیان تیک نه چی.

سەرنجی چوارەم:

پێویستە بزانی که خوا ﷻ ئەو دوو نەعمەتە ی بۆ ھۆزی قورەیش
 رەخساندوون، ئەو ھە گیرابوونی پارانەو ھە ئیبراھیمە، ئیبراھیم (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)
 لە سوورەتی (البقرة) ئایەتی (۱۲۶) دا، خوا لێی گیراوەتەو، کە فەرموویەتی:
 ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ
 وَالْيَوْمِ الْآخِرِ...﴾ (البقرة، ۱۲۶) یادبکەو ھە کە ئیبراھیم گوێ: پەرەردگارم! ئەم
 ولاتە پر ھێمنی و ئاسایش بکەو دانیشتوو ھەکانیشی بژیو بدە، لەھەموو میو ھە و
 بەروبوو ھەکان ئەوانە ی برۆیان بە خواو بە پۆژی دوایی ھێناو.

ھەر ھە ھە لە سوورەتی (ئیبراھیم) ئایەتەکانی (۳۵ و ۳۶ و ۳۷) دا، خوا لێی دەگیریتەو ھە
 دەفەرموێ:

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ ۚ
 رَبِّ إِنَّهُمْ أَضَلُّنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۚ رَبَّنَا
 إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بُوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ
 أَفْعَدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ﴾ (۳۷) ﴿إبراهيم.

ئیبراھیم (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) لە خوا پاراوەتەو ھە کە ئەو ولاتە ھێمنی و
 ئاسایشی تیدا سەقامگیر بکات، ھەر ھە ھە لە بەروبوو ھە و میو ھەکان و بەرھە ھەکان
 بە دانیشتوو ھەکانی بەخشی.

سەرنجی پێنجەم و کوێایی:

تایا ھۆزی قورەیش ئەو سەفەری زستانە بەرەو یەمەن بۆ بازرگانی و،
 ھاوینان بەرەو شام، دیسان بۆ بازرگانی، چۆن بۆیان رەخساو؟ لەو بارەو ھە
 میژوو نووسان زۆر شتیان گوتو ھە، بەلام ئەو ھە لە ھەمووان زیاتر بە عەقل و
 دلەو دەنووسێ، دوو پان:

پاي يەكەم: ئەو يەكەم: كەسك كە ئەو دوو سەفەرەي بۇ ھۆزى قورەيش پەرخساندن،
 ھاشىمى كورپى عەبدولمەناف بوو، ئەویش بەھۆي ئەوئەو بوو كە لەئىو ھۆزى
 قورەيشدا عادەتتەك ھەبوو، بە عەرەبىي پىي دەگوتى: (إعتفار)، ئەویش ئەوئەبوو
 كەسك ئەگەر مالى و منداكەي برسىي ببووايو نەيتوانىيائە بيانزىيەنى، دەچوو
 چۆلايىكە و چادىركى ھەلدەدا، چادىرەكەي بەسەردا دەدان، ھەتا ھەموويان لەویدا
 لە برسان دەمردن، عىززەتى نەفسىيان ھەبوو سواليان نەكردەو.

ئىجا يەكەك كە لە بەنوو ئەسەد بوو، لەگەل بەنوو مەخزووم پىكەو بوون،
 دەبىستى پەققەكەي چوو بۇ دەشتىك و مالى و منداكەي لەوئى كۆكردۆتەو
 تاكو لە برسان ھەرن، ھىچيان نەبوو بىخۆن، ئەویش (ھاشىم) دەلى: چۆن
 دەبى لە ئىو ئىمەدا كەسانىك ھەبن لە برسان ھەرن؟ ئىدى دىنى ئەو سەفەرى
 زستانە بەرەو يەمەن و ھاوینە بەرەو شام، بۇ بازىرگانيي دەپەخسىنى و، دوايى
 ھەر دەولەمەندىك و ھەژارىك پىكەو، دادەنى و، ھەژارەكەش لە مالى و سامانى
 دەولەمەنەكەداو لە بازىرگانييەكەيدا بەشدار دەكات، تاكو وەك يەك ھەموويان
 دەولەمەندىن و كەسيان لە برسان نەمرى.

پاي دووھەم: دەلى: ئەوانەي ئەو ھۆگرىي بازىرگانييەيان دروستكردەو، چوار برا
 بوون و ھەموويان لە بەنوو عەبدولمەنافن:

أ- ھاشىم لەگەل پادشاى شامدا پىكەوتەو، كە بازىرگانيي بكات.

ب- عەبدو ششەمس لەگەل ھەبەشەدا پىكەوتەو، كە بازىرگانيي لەگەلدا بكات.

ج- مۇتەئەب لەگەل ھوكمىراني يەمەندا.

د- نەوفەلىش لەگەل ھوكمىراني فارسدا.

ھەردوو پايەكەش پىيان تىدەچى، دەشگونجى ھەردووكيان لە يەك كاتدا بووبن.

ئەمە كورتەي مانا و مەبەستەكانى چوار ئايەتە بەپىزەكەي سوورەتى (القريش)، بوو.

کورته باسیک له باره‌ی خواپه‌رستییه‌وه^(۱)

به‌رێزان!

له‌به‌رتیشکی فه‌رمایشتی خوا ﴿فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ ...﴾ دا، له‌بیست (۲۰) برگه‌دا، باسی خوا په‌رستی و ته‌نیا په‌رستراویتی خوا ﷺ ده‌که‌ین، به‌مجۆره‌ی خواری:

برگه‌ی یه‌که‌م: به‌یه‌ک‌گرتنی خوا له‌په‌رستراویتییدا، بریتییه‌ له‌چه‌قی قورسای‌ی دینداری‌ی و، ئه‌و سورگه‌یه‌ی هه‌موو ئایین به‌ده‌وریدا ده‌سوورێ و، کتیبی رۆشنی خوا مه‌زنترین بایه‌خی پێداوه:

له‌و باره‌وه‌ش که‌ خوا به‌یه‌ک‌گرتن له‌له‌په‌رستراویتییدا، (توحید الله فی ألوهیة) بریتییه‌ له‌چه‌قی قورسای‌ی ئایین و ئه‌و کاکله‌یه‌ که‌ ئایین هه‌مووی له‌ده‌وری ده‌سوورێ، ئایه‌ت زۆر زۆرن، بۆیه‌ش ئه‌م برگه‌ی یه‌که‌مه‌و برگه‌ی دووهم، تا ئه‌ندازه‌یه‌ک درێژه‌یان پێده‌ده‌ین، تا‌کو زیاتر ئه‌و مه‌به‌سته‌ی گوتمان روونی بکه‌ینه‌وه:

سه‌ره‌تا ئیمه‌حه‌وت ئایه‌تان دێنین، بۆ خسته‌نه‌رووی ئه‌وه‌ که‌ خوا به‌یه‌ک‌گرتن له‌له‌په‌رستراویتییدا، چه‌قی قورسای‌ی ئایینه‌و ئه‌و کاکله‌یه‌ که‌ هه‌موو شته‌کانی دیکه‌ له‌ده‌وری ده‌سوورێن:

۱- خوا ده‌فه‌رموی: ﴿وَاللَّهُمَّ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾ (البقرة، واته: په‌رستراوی ئیوه [په‌رستراوی به‌هه‌قی ئیوه] ته‌نیا یه‌کیکه‌هیچ هاوبه‌شی نین، جگه‌له‌هیچ په‌رستراویکی دیکه‌نیه، ئه‌و ئه‌وپه‌ری به‌به‌زه‌یی به‌خشنده‌یه.

(۱) ئه‌م کورته‌باسه‌ به‌پوختکراوی و گوشتراوی له: (مَوْسُوْعَة: الإسلام کَمَا یَتَجَلَّى فی کِتَابِ الله، الکِتَابُ الثَّالِث، الإِیْمَانُ بِاللّهِ الْخَالِقِ، الرَّبِّ، إِلَهٌ ذِی الْأَسْمَاءِ الْخُسْنَى وَالصِّفَاتِ الْعُلَى)، له‌چاپی دووهمی که‌ له‌سالی (۲۰۱۷)ی زاینییدا چاپ بووه، وه‌رده‌گرین، له‌لایه‌ره (۱۳۴ - ۲۴۲) (الفصل السابع: الإِیْمَانُ بِاللّهِ تَعَالَى وَوَلَايَتِهِ وَحَاكِمِيَّتِهِ).

شایانی باسه: لێره دا خوا دهفهرموی: ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾، جگه لهو هیچ په رستراویک نیه، به لām له زۆر ئایه تاندا خوا ﷺ بای په رستراوی دیکه ده کات و، په رستراوانی بیروایان و هاوبهش بو خوا دانهرانی به په رستراوه کان (ءَالِهَة) ناوهینان، بو وینه دهفهرموی:

أ- ﴿ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْفَرَى نَقْصُهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَائِمٌ وَحَصِيدٌ ﴿١٠٠﴾ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ ءَالَهُمْ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتَابَعٍ ﴿١٠١﴾﴾ هود.

ب- ههروه ها دهفهرموی: ﴿وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ ءَالِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٧٤﴾﴾ یس.

ئنجا لێره دا پرسیاریک دروست ده بی، له لایه که وه خوا دهفهرموی: جگه له خوا هیچ په رستراویک نیه، دوا ییش په رستراوی هاوبهش بو خوا دانهران و بیروایه کان به (ءَالِهَة) که کوی (الله) ه، ناو ده بات؟

وه لāmی ئه و پرسیاره که ش ئه وه یه: خوا ﷺ کاتیک دهفهرموی: هیچ په رستراویک نیه، واته: هیچ په رستراویکی به هه ق نیه، شایسته ی په رستران بی، جگه له خوا ﷺ، به لām کاتیک په رستراوی هاوبهش بو خوا دانهران و بیروایه کان به (ءَالِهَة) (په رستراوه کان) ناو ده بات، مه به ست پیان ئه و په رستراوانه ن که گومان و خه یالکراوه په رستراون، واته: ئه و شتانه ی بیروایه کان و هاوبهش بو خوا دانهره کان به نه زانیی، به په رستراویان دانان، هه رچه نده هیچ پشک و به شیان له په رستراویتیدا نیه، که یان دروستکراوی وه ک خۆرو مانگ و دار و به ردو مانگا و مروژن، یا خود هه ر بریتین له خه یال و وه هم و هیچ بوونیکیان له دنیای واقیعه دا نیه.

٢- ئایه تی ژماره (٢٥٥)، که به ئایه تی کورسی ناو داره، خوا له سه ره تایه که یه وه دهفهرموی: ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ... ﴿٢٥٥﴾﴾ البقرة، واته: خوا بیجگه لهو هیچ په رستراویک

نیە، ھەمیشە ژیاوی سەرپەرشتییکارە، ئەم ئایەتە موبارەکە پێغەمبەری خاتەم ﷺ بە مەزنترین ئایەت لە کتییی خوادا ئەژماری کردووە، وەك له سه‌حیحی موسلیمدا هاتووە، بە ژمارە: (۲۸۱۰).

لەم ئایەتە بەپێزەدا - کە لە دە (۱۰) پرستە پیکهاتووە - خوای پەرورەدگار خووی پێناسە دەکات و، سەرەتاش دەفەرموێ: **خوای ﷻ جگە لەو هیچ پەرستراویك نیە، ھەمیشە ژیاوی سەرپەرشتیارە.**

(۳) - **خوای دەفەرموێ: ﴿وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌُ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌُ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ﴾** (۸۴) **الزخرف**، واتە: ئەو (خوای) لە ئاسمان پەرستراو و لەسەر زەویش پەرستراوەو، ئەو کاربەجیی زانایە، واتە: دروستکراوەکان بە سەرو خواریانەو، تەنیا خوای تێیاندا پەرستراوی بە ھەقەو، پەرستراوەکانی دیکە ھەموویان پەرستراوی بە ناھەقن و، پشک و بەشیان لە پەرستراوندانی، پەرستراویك کە بە شیوەی ھەق و راست و بەلگەدار بێ.

(۴) - **خوای دەفەرموێ: ﴿وَالصَّفَّاتِ صَفًّا﴾ (۱) ﴿فَالزَّجَرِ زَجْرًا﴾ (۲) ﴿فَاللَّيْلِ ذِكْرًا﴾ (۳) ﴿إِنَّ إِلَهُكُمْ لَوَاحِدٌ﴾ (۴) ﴿رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا رَبُّ الْمَشْرِقِ﴾ (۵) **الصفات**، واتە: سویند بە (فریشتە) ریزبووەکان بە ریزبوون، ئنجا سویند بە تێوہ خورەکان بە تێخورین، ئنجا سویند بە خوینەرەوانی زیکر، بە دلنیایی پەرستراوی تێوہ یەکیکە، پەرورەدگاری ئاسمانەکان و زەوی و ئەوہی نێوانیان و، پەرورەدگاری خۆرھەلاتەکانە.**

(۵) - **خوای دەفەرموێ: ﴿وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾** (۷۰) **القصص**، خوای لێرەدا بە چوار سیفەتان خووی دەناسینی، دەفەرموێ:

۱- ﴿وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾، ئەو خوا یە جگە لەو هیچ پەرستراویك نیە (پەرستراوی بە ھەق).

۲- ﴿لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ﴾، ستایش بەس بوو ئەوہ لە یەكەم و لە کوٹایی دا، واتە: لە دنیاو لە دواپۆژدا.

۳- ﴿وَلَهُ الْحُكْمُ﴾، برپارو حوکمی قەدەری و شەرعیی تەنیا هی ئەوەو بەس ئەو برپار دەدات.

۴- ﴿وَالِيَهُ تُرْجَعُونَ﴾، تەنیا بۆ لای ئەویش دەگەڕێنەو.

(۶) - خوا دەفەرموی: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنْذِرٌ وَمَا مِن إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ﴾ (۶۵) رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفُورُ (۶۶) ص، واتە: بلی: من تەنیا ترسێنەر و وریاکەرەو، هیچ پەرستراویک نیه جگە لە خۆی تاکی مل پێ کەچکەر، پەروردگاری ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەی نێوانیانە، زالی لیۆردەیه، کەواتە: پەرستراوی هەق تەنیا یەکیکە، ئەویش پەروردگاری ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەی نێوانیانە، واتە: سەرپەرشتیار و خاوەن و بەرپۆهەریانەو، خاوەنی ئەوپەری بالادەستییهو، ئەو پەری لیۆردەیه.

(۷) - خوا دەفەرموی: ﴿فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثَوِّكُمْ﴾ (۱۹) محمد، خوا پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەدوێنی و دەفەرموی: بزانه جگە لە خوا هیچ پەرستراویک نیه، داواي لیۆردنیش لە پەروردگارت بکە، بۆ گوناھەکەت، هەرۆهەا بۆ پیاوانی برۆدار و ئافرەتانی برۆدار، خوا شوینی هەلسوکەوت و هاتن و چوونتان و، شوینی تیدا سەقامگیر بوونیشان دەزانی.

Alibapir

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

QR Code

Alibapir

QR Code

برگهی دووهم: به یه کگرتنی خوا له پهرستراویتییدا، واته: ته نیا خوا
 ﷺ به پهرستراو دابنری، تهویش تهو دهگهیهنی که دهبی به مانای
 فراوانیی پهرستن، ته نیا خوا ﷺ بپهرستری:

خوا دهفه رموی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾ (٢٥) الأنبياء، واته: له پیش تودا (تهی موحه ممهه) هیچ
 رهوانه کراویکمان نه ناردوه، مه گهر سرووشمان بو لای کردوه، که بیجگه له من
 هیچ پهرستراویک نیه، تنجا ته نیا به ندایه تی بو من بکهن.

کهواته: تیکرای پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) خوا په یامی بو ناردوون:
 که جگه له خووی پهرستراویکی دیکه ی راست نیه، بویه دهبی به ندایه تی ته نیا
 بو تهو بکری.

وشه ی ﴿إِلَهَ﴾ به مانای پهرستراو (معبود) دی، کهواته: ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا﴾،
 یانی: (لا معبود إلا أنا)، هیچ پهرستراویک نییه جگه له من.

ریشه ی وشه ی ﴿إِلَهَ﴾: له زمانی عه ره بییدا ده گوتری: (أَلَهُ، يَأَلُهُ، إِلَهَةً، يَعْنِي:
 عَبْدٌ، يَعْبُدُ، عِبَادَةً) (١) واته: پهرستی، ده پهرستی، پهرستن، (تألّه) یش، به مانای
 (تعبد) ه.

کهواته که دهفه رموی: له پیش تودا هیچ پیغه مبه ریکمان رهوانه کردوه،
 مه گهر پییمان راگه یاندوه جگه له من هیچ پهرستراویکی دیکه نیه، ته نیا
 به ندایه تی بو من بکهن، مانای وایه تیکرای پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)
 به ته نیا پهرستنی خواوه، رهوانکراون.

چه مکی وشه ی (عِبَادَةً) له زمانی عه ره بییدا: (الْعِبَادَةُ: الذُّلُّ وَالْخُضُوعُ، يُقَالُ:
 طَرِيقُ مُعَبَّدٍ لَطَرِيقٍ مُمَهَّدٍ يَسْهُلُ الْمَشْيُ عَلَيْهِ بِسَبَبِ كَثْرَةِ مَشْيِ الْأَقْدَامِ عَلَيْهِ بِحَيْثُ

ذَهَبَتْ نَتَوَاءُ ثُمَّ وَمَا يَمْنَعُ الْمَشْيَ، وَيَسْبَبُ تَعَثُّ الْأَقْدَامِ، وَكَذَلِكَ تُطْلَقُ كَلِمَةُ (مُعَبَّدٌ) عَلَى الْبَعِيرِ الَّذِي طَلِيَ بِالْقَطِرَانِ، فَسَكَنَ وَقَلَّتْ حَرَكَتُهُ وَيُقَالُ: بَعِيرٌ مُعَبَّدٌ أَيْ مُذَلَّلٌ مُخَضَّعٌ^(١).

واته: عبادەت بە مانای ملکه چیی و زه بوونی دی، ده گوتری: (طریق مُعَبَّد)، یانی: ڕێه کی خوشکراو که ئاسان بی له سه ری برۆی، به هۆی ئه وه وه که خه لک زۆر له سه ری ڕویشته وه، زۆر پیی پیدادراوه، [کاتی خو ی یان لاقی وه لاخ بووه، یان پیی مرو فنان بووه] به رزی و نزمیه کانی ڕویشته ون و، هه ر شتیک که ڕیگری له ڕویشته بکات، لاچووه، هه روه ها هه ر شتیک هۆکاری ئه وه بی پیه کان هه لبنگون، لاچووه، ڕیه ک که ته خت و هه موار کرابی پیی ده گوتری: (طریق مُعَبَّد)، هه روه ها وشه ی (مُعَبَّد) بو حوشتی کیش به کارده هیتر ی که قه ترانی تی هه لسوورابی، له ئه نجامی ئه وه دا که نه خو شیی خرووی گرتوه، و ئارام بووبیت و جوولهی نه مابی.

ده گوتری: (بَعِيرٌ مُعَبَّد): واته: حوشتی کی مل پی که چکراو داسه کناو به هۆی ئه وه وه که قه ترانی تیدراوه و خرووی شکاوه جوولهی نه ماوه، ئه مه مانایه که ی له ئه صلی زمانی عه ره بیدا.

هه روه ها له قورئانیش دا به هه مان واتا به کاره یتر اوه، بو وینه:

١- له ئایه ته کانی: (١٦ - ٢٢) ی سووره تی (الشعراء) دا، خوا ﷻ که باسی ناردنی مووسا و هاروونی برای ده کات بو لای فیرعه ون، کاتیک فیرعه ون هه ندیک منته له سه ر مووسا ده کات و ده لی: له ئیو ئیمه دا به خیو کراوی، مووسا (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) له وه لامیدا ده فهرموی:

﴿وَلَيْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَىٰ أَنْ عَبْدْتُ بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ (الشعراء، ئه و چاکه یه ش که به چاوی منی داده ده یه وه، به هۆی ئه وه وه بووه که تو به نوو ئیسرا ئیلت کردبوو به عه بدی خو ت، لی ره دا وشه ی (عَبَدْتُ) له: ﴿عَبَدْتُ بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ دا، بیگو مان

واتە: ملت پیکە چکەردبوون بە ناچاریی، کەواتە: ملکه چکردنی بە ناچاریش پێی دەگوتری: عەبدایەتی، یان عیبادەت، یان (تَعْبُد)، بۆچی؟ چونکە فیرعەون بەزۆر بەنوو ئیسرائیلی مل پیکە چ کردبوون بۆ دەسەلاتی خوێ.

۲- هەروەها لە ئایەتەکانی: (۴۵ و ۴۶ و ۴۷) لە سوورەتی (المؤمنون) دا، لەوێشدا خوا ﷻ دووبارە بای ناردنی مووسا و هاروون دەکات بۆ لای فیرعەون، دوایی فیرعەون دارو دەستەکە دەلێن: ﴿فَقَالُوا أَتُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِكَ وَقَوْمُهُمَا لَنَا عِيدُونَ﴾ (۴۷)، واتە: گوتیان: ئایا بروایین بۆ دوو مروۆفی وەک خویمان، کە کۆمەڵ و خەڵکە کەشیان بۆ ئیمە ملکه چن؟ ﴿وَقَوْمُهُمَا لَنَا عِيدُونَ﴾، بەدلیایی بەنوو ئیسرائیل نوێژ و پۆژوویان بۆ فیرعەون نەکردووە، کەواتە: (لنا عابدون) یانی: بۆ ئیمە ملکه چن، مەبەست پێی نوێژو پۆژوو پکووع و سەجدە نیە، بەلکو یانی: ژێر دەست و بن دەستی ئیمەن، ملکه چی ئیمەن.

کەواتە: کتییی خوا ﷻ بە پەهاییی ملکه چ کردن و فەرمانبەریکردن بە عیبادەت ناو دەبات، چ بە هەلبژاردنی مروۆف و بە خوشیی خوێ بێ، چ بە ناچاریی بەسەریدا سەپێناوی و، ئەو کەسەش کە ملکه چییەکە بۆ ئەنجام دەدری، هەر کەسیک بێ، ئەو بە نەبەت ئەسلی وشە (تَعْبُد) هەو.

ئێستا با تەماشای وشە عیبادەت بکەین، کە ژمارەییکی زۆر لە ئایەتەکانی قورئان چەمک و واتای وشە عیبادەتەمان بۆ دەخەنە روو، بۆ وێنە:

۱- لە ئایەتی ژمارە (۵)ی سوورەتی (الفاتحة) دا، خوا ﷻ لەسەر زمانی مروۆفەکان دەفەرموی: ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾، هەر تۆ دەپەرستین و یارمەتییش هەر لە تۆ دەخوازین.

۲- لە سوورەتی (الزمر) ئایەتی (۶۶) دا، خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿بَلِ اللَّهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾ (۶۶)، بەلکو تەنیا خوا بپەرستەو لە سوپاسگوزاران بە. لەو دوو ئایەتەش دا، لەوبارەو سێ راستیی دەستگیر دەبن:

راستی یه کهم: ئەو مەرووفەى مل بۆ خوا که چ دەکات و به پەرمانەت شوین بهرنامه کهى ده کهوئى، بئ ئەوهى ملکه چى و ته سلیم بوونه کهى بۆ خوا له دلیه وه هه لقوئییى، به پهرستەر (عابد) بۆ خوا داناندری، به لکو ملکه چى و خواپهرستیه پەرمانه تی و بهرچاوه کهى هەر شتیکی پروکه شییه، له بهر ئەوهى ئاره زوومه ندی و هه لپژاردنی خوئ تیدانیه، بۆیه بۆی به عیادهت له قه له م نادرئ.

راستی دووهم: مەرووفێك كه ناچار ده كړی ملکه چ بکات و فەرمانه یی بکات بۆ جگه له خوا، بۆ ئەوهى جگه له بهرنامه و ئایینی خوا فەرمانی پیده کات و هیچ چاره یه کی نه، ملکه چى و فەرمانه ییه کهى به پهرستنى جگه له خوا داناندرئ، چونکه هەر به پەرمانه ت ملکه چه، به جهسته ملکه چه، به لام له دل و دهروونیدا ملکه چه نه و ره غبهت و ویستی خوئ له گه ل ئەوه دا نه که به ناچارى دهیکات یان پئی ده کړئ.

راستی سییه م: ههروه ها ئەو دوو ئایه تهو، ئایه تی دیکه ش لهو باره وه زۆرن، ئەوه ش ده گه یه نن که پهرستنى خواى بهرز، ده بئ ته نیا بۆ خوا بئ و جگه له خواى تیدا به شدار نه کرابئ، چونکه له سووره تی فاتحه دا بهرکار پیشخراوه: ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ﴾، به س تۆ ده پهرستین، ئەمه ش کورته ه لێنان ده گه یه نئ، ههروه ها له سووره تی (الزمر) يشدا هه روايه: ﴿بَلِ اللَّهِ فَاعْبُدْ﴾، له ویش دیسان بهرکار پیش کاروبکه ر (فعل و فاعل) خراوه.

کهواته: خواپهرستى وهك چۆن ده بئ له ویستى ئازادانهو، له ئاره زوومه ندىیه کی راستگو یانه وه بئ، به هه مان شیوه ده بئ تابه تیش بئ به خوا وهو، به شی جگه له خواى تیدا نه بئ.

۳- ههروه ها له ئایه تی دووهمى سووره تی (الزمر) دا خوا فەرمانی کردوه: ﴿فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ﴾ (الزمر، واته: ئنجا خوا بپهرسته ملکه چى بۆوى ساغ بکه وه.

۴- دیسان له سووره تی (البینه) دا فەرموویه تی: ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ﴾ (البینه، واته: ته نیا به وه فەرمانیان پیکرابوو که به ملکه چى ساغکردنه وه وه خوا بپهرستن، له پووچى به رهو

هەق لابدەن و، نوێژ بەرپابکەن و زەکات بدەن، ئائەوێش بەرنامە ی کۆمەڵێکی راست و ڕێکە.

کەواتە: لەو دوو ئایەتەو هاووێژەکانیشیان کە زۆرن لە قورئان دا، راستییەکی دیکەش لە بارە ی خواپەرستییهو دەستگیر دەبێ، کە بریتییه لە:

راستی چوارەم: پێویستە پەرستن (عبادة) بۆ خوا ساغ و تێروتهواو و گشتگیر بێ و، بەشی جگە لە خوا ی پێوەنەبێ.

۵- هەروەها لە ئایەتی ژمارە (۴۰) ی سوورەتی (یوسف) دا راستییەکی دیکەش لە بارە ی چەمک و واتای تەنیا خوا پەرستییهو پوون دەبێتەو، کە خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ واتە: حوکم تەنیا هی خوا یه، فەرمانی کردووە جگە لەو نەپەرستن، ئا ئەوێ ئایینی ڕێک و راستە، بەلام زۆربە ی خەلکی نازانن، ئەویش بریتییه لە:

راستی پێنجەم: کاتێک خوا پەرستی بۆ خوا جیگای پەزنامەندی و پەسندی خوا دەبێ، لە تەرازووی خوا دا، بەراست و تەواو دادەنرێ، کە خاوەنەکە ی خۆ ی پالنه داته لای هیچ بەرنامە یه ک و هیچ حوکمێک، جگە لە حوکم و بەرنامە ی خوا ﷻ، چونکە خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ﴾ حوکم واتە: بڕیاردان، بڕیاردانی تەکوینی و قەدەری، هەروەها بڕیاردانی بەرنامە یی و تەشریعی، هەمووی بەس هی خوا یه، ﴿أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ﴾، فەرمانی کردووە جگە لەو نەپەرستن، واتە: وەختێک تەنیا خوا دەپەرستن و، جگە لە خوا ناپەرستن، کە حوکم و بڕیار تەنیا لە خوا وەر بگرن، ﴿ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ﴾، ئا ئەوێ ئایینی ڕێک و راست، واتە: ساغکردنەوێ بەندایەتی و ملکه چیی بۆ خوا، بەوێ تەنیا شوێن بەرنامەو حوکمی ئەو بکەوێ و، تەنیا سەر بە پەپرەو و بەرنامە ی ئەو بێ، ئا ئەوێ ئایینی ڕێک و راست.

کەواتە: ملکه چیی و فەرمانبەری ئارەزوومەندانە بۆ جگە لە خوا، بە پەرستنی ئەو جگە لە خوا یه دادەنرێ، وەک ئایەتەکانی (۶۰ و ۶۱) لە سوورەتی (یس)

دا بەروونی ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نن، که خوا ده‌فه‌رموێ: ﴿أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَبْنَىٰ آدَمَ أَن لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ٦٠﴾ وَأَنِ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ٦١ واته: ئه‌ی وه‌چه‌ی ئاده‌م! ئایا پێمرانه‌گه‌یانده‌بوون، که شه‌یتان مه‌په‌رستن، ئه‌و بو‌ ئیوه‌ دوژمنی‌کی پوونه‌و، ته‌نیا من به‌رستن ئه‌وه‌ پێی راسته‌.

به‌لێ به‌دنیایی: ملکه‌چی و فه‌رمانبه‌ری ئاره‌زوومه‌ندانه‌ له‌ مرو‌قه‌وه‌ بو‌ جگه‌ له‌ خوا، به‌ په‌رستنی ئه‌و بو‌ جگه‌ له‌ خوایه‌ له‌ قه‌له‌م ده‌درێ، ئنجا چ شه‌یتان بێ، چ جگه‌ له‌ شه‌یتان بێ.

جیاوازی به‌ره‌تی له‌ نیوان ئه‌و دوو حاڵه‌ته‌دا، که مرو‌ف به‌نده‌ (عبد) بێ بو‌ خوا، ئه‌وه‌ که مرو‌ف په‌رسته‌ر (عابد) بێ بو‌ خوا، ئه‌وه‌یه‌ که له‌ دووه‌میاندا ویست و ئاره‌زوومه‌ندی هه‌یه‌، به‌لام له‌ یه‌که‌میاندا ئه‌وه‌ نیه‌، خوا پوونیکردۆته‌وه‌ که هه‌موو مرو‌قه‌کان به‌ندن بو‌ خوا، به‌لام هه‌موو مرو‌قه‌کان په‌رسته‌ر نین بو‌ خوا، هه‌موویان عه‌بدن، به‌لام هه‌موویان عابید نین، وه‌ک له‌ سووره‌تی (مریم) دا ده‌فه‌رموێ: ﴿إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتَى الرَّحْمَنِ عَبْدًا ٩٣﴾ لَقَدْ أَحْصَاهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا ٩٤ وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَرْدًا ٩٥، واته: هه‌موو ئه‌وانه‌ی له‌ ئاسمانه‌کان و زه‌ویدان وه‌ک به‌نده‌ به‌ به‌نده‌یی دینه‌ خزمه‌ت (خوا‌ی) به‌ به‌زه‌یی، به‌لام له‌ سووره‌تی (البقره) له‌ ئایه‌تی (۲۱) دا ده‌فه‌رموێ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ٢١﴾، واته: ئه‌ی خه‌لکینه‌! ئه‌و په‌روه‌ردگاره‌تان به‌رستن که ئیوه‌ی هیناوه‌ته‌ دی و ئه‌وانه‌ی پێش ئیوه‌شی هیناوه‌ته‌ دی، به‌لکو پارێز بکه‌ن.

هه‌روه‌ها له‌ سووره‌تی (الذاریات) ئایه‌تی (۵۶) دا فه‌رموویه‌تی: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ٥٦﴾ الذاریات، واته: جندو مرو‌فم ته‌نیا بو‌ ئه‌وه‌ دروست کردوون، به‌په‌رستن.

کهواته: ئهوه که مرووف بهبێ ویستی خووی بهندهی خواجه، ئهوه بریتیه له عهبدایهتی، بهلام ئهوه که مرووف به ویستی خووی خوا بهرستی، ئهوه بریتیه له پهڕستی خوا.

پوختهی پیناسهی خواپهڕستی:

خواپهڕستی تیرو تهواو و پێک و راست، له چوار خالدا بهرجهسته دهبن:

١- ئیمان به خواو به ههموو ئهوهی خوا فهڕمانی کردوه ئیمانی پێ بهیترێ و، کوفر به طاغوت و کوفر به ههموو ئهو شتانهی پێچهوانه و دژی ئیمان.

٢- وهگرتنی تیروانینهکان و بههایهکان و پێوهرهکان (التصورات والقیم والموازين) له خوای بهرزو، ههلهینجانیان له سهراچاوهی زوڵالی ئایینی خوای پهروهردگارهوه، پهرفز کردنی ههر شتێک که لهگهڵ قورئان و سونهتدا تیکدهگیرێ، له بواری تیروانینهکان و، بههایهکان و، پێوهرهکاندا.

٣- پێشکهشکردنی دروشمهکانی پهڕستن تهنیا بۆ خوا ﷻ و، پێ ههڵسانیان بهپێی ئهوهی رێبازی پێغههمبهرهکهی ﷺ دیاری کردوه.

٤- بهرپهوهبردن و سههرپهڕشتیککردنی کاروباری ژبان، لهسهڕ ئاستی تاك و خیزان و کۆمه‌لگاو دهوڵهت، بهپێی ئهوهی حوکمهکانی ئایینی پێک و راستی خواو، شهڕیهته کاربه‌جێهکهی فهڕمانیان پێکردوه.



برگهی سییه‌م: چه‌سپاندنی ته‌نیایی خوا له په‌رستراویتییداو،
پووچه‌لکردنه‌وی بیروکهی هاوبه‌ش بو خوا دانان و، هه‌بوونی
په‌رستراوانی دیکه:

ئه‌میش له زۆر له ئایه‌ته‌کانی قورئاندا خوا ﷻ رایگه‌یانده‌و، پانتاییه‌کی زۆری
له کتییی خوا (کتاب الله) دا بو ته‌رخانکراوه، که ئیمه به چه‌ند هه‌وونه‌یه‌کی که‌م
لیی ده‌گه‌ڕین:

١- خوا ﷻ ده‌فه‌رموی: ﴿ مَا أَخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنَ إِلَهٍ إِذَا لَذَّهَبَ
كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَنَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴾ ٩١ عَلِيمُ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ فَتَعَلَّى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾ ٩٢ الْمُؤْمِنُونَ، واته: خوا هه‌یچ ڕۆله‌ی نین و، هه‌یچ
په‌رستراویشی له‌گه‌ڵ نین، ته‌گه‌رنا هه‌ر په‌رستراوه‌ی ده‌وی دروستیکردوه‌ی خۆی سه‌ره‌په‌رشتیی
ده‌کردو، هه‌ندیکیشیان به‌سه‌ر هه‌ندیکیان دا زāl ده‌بوون، پاکیی بو خوا له‌وه‌ی خوا‌ی پێ
وه‌سف ده‌که‌ن، زانای په‌نه‌ان و ئاشکرایه، به‌رزه‌ له‌وه‌ی ده‌یکه‌نه‌ هاوبه‌ش بو‌ی.

لێره‌دا خوا دوو به‌لگان دینیته‌وه، له سه‌ر ته‌نیا په‌رستراویتی خۆی:

به‌لگه‌ی یه‌که‌م: ده‌فه‌رموی: ﴿ إِذَا لَذَّهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ ﴾، واته: ته‌گه‌ر
گریمان په‌رستراویکی دیکه له‌گه‌ڵ خوادا ببووايه، ده‌بووايه به‌دیهینه‌ر بێ، چونکه
جگه له به‌دیهینه‌ر شایسته‌ی په‌رستراویتی نیه، ئنجا ته‌گه‌ر به‌دیهینه‌ریکی دیکه
هه‌بووايه له‌گه‌ڵ خوادا، دروستکراوانی هه‌بوونايه و، هوکمرانی هه‌بووايه، وه‌ک
چۆن خوا‌ی به‌رزو مه‌زن هه‌یه‌تی، ئه‌و کاته هه‌ر کام له خواو له‌و به‌دیهینه‌ره
گریمان کراوه، دروستکراوه‌کانی خۆی به‌و شیوه‌یه‌ی خۆی پێخۆشه به‌ریوه‌ی
ده‌بردن، بۆیه له ته‌نجامدا له تیوان وستی ئه‌و به‌دیهینه‌ره گریمان کراوه‌و،
ویستی خوا‌ی به‌دیهینه‌ردا، تیکگیران دروست ده‌بوو، ئه‌وه‌یه که ده‌فه‌رموی:
﴿ إِذَا لَذَّهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ ﴾.

به لگهی دووهم: که ده فهرموئ: ﴿وَلَمَّا بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ﴾، هه ندیکیان به سهر هه ندیکیان دا زال ده بوون، ئاوا پروونی ده کهینه وه: ئه گهر گریمان په رستراوانیکی دیکه هه بوونایه، جگه له خوا ﷺ لهو حاله ته دا هچ بوازی تیدانیه که تیکگیران له نیوانیاندا دروست ده بوو، چونکه په رستراو پازیزی نابئی، مه گهر به وهی ملیکه چکهر بن بۆ جگه له خوئی و، به سهریدا زال بن، بیخاته ژیر رکیفی خوینه وهو، هه موو شتیک له ژیر دهستی خویدابئی، ئنجا له بهر نه وهی ئیمه جگه له هه میمه نه وه ده سه لاتی خوای به دیه پنه ری په روه ردگار نابینین، که واته: په رستراوانیکی دیکه جگه له خوا بوونی نیه.

۲- خوا ده فهرموئ: ﴿أَمْ اتَّخَذُوا إِلَهًا مِّنَ الْأَرْضِ هُمْ يُنشِرُونَ﴾ ﴿١١﴾ لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَنَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾ ﴿الأنبياء﴾، واته: یان ئایا په رستراوانیکیان له زه ویدا گرتوون که زیندوو ده که نه وهو بلاو ده که نه وه دواى نه وهی مردوون؟ ئه گهر جگه له خوا په رستراوانی دیکه ببوونایه له ئاسمان و زه ویدا، تیکده چوون، پاکیی بۆ خوا، خاوه نی عه رش، له وهی پیی وه سف ده که ن.

چونکه ئه گهر په رستراوانی دیکه ببوونایه، ده بووایه دروستکراویان هه بن، بیگومان نه و کاته ش نه و دوو په رستراوه که ههر کامیان دروستکراوی خوئی هه ن و، سهر په رشتیان ده کات، ده بووایه تیکبگیرین!

۳- شه ش پرسیارکردنی خوا به شیوهی نکوولیلکردن، له باره ی شیرکه وه:

پرسیاری یه که م، خوا ﷺ ئاوا دهستی پیده کات: ﴿قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ﴾ ﴿٥٩﴾ ﴿النمل﴾، واته: بلئی ستایش بۆ خواو سه لام له سهر نه وه به ندانه ی هه لیبژاردوون، ئایا خوا باشته یان نه وانه ی ده یانکه نه هاو به شی؟

پرسیاری دووهم، خوا له ئایه تی ژماره (۶۰) دا ده فهرموئ: ﴿أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ لَكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَّا كَانَ

لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا أَلَمْ تَعْلَمُوا... ﴿٦٠﴾ واتە: یان ئایا ئەو کەسە ی ئاسمانەکان و زەوی هێناونە دی و لەسەر یۆ ئەو بۆ دابەزاندوون، کە باخ و گۆل و گۆلزارو باخ و بیستان و دیمەن جوانەکانی پێ روواندوون، ئیوە نەتاندەتوانی درەختەکانی پێ پروینن، ئایا لەگەڵ خوادا پەرستراوی دیکە هەن؟

خوای دەفەرموێ: ﴿بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعِدُونَ﴾، بەلکو ئەوانە کۆمەڵێکن لادەدەن.

پرسیاری سییەم: ئنجا خوا لە ئایەتی ژمارە (٦١) دا پرسیاریکی دیکە دەکات، دەفەرموێ: ﴿أَمَنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ بَلَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ﴿٦١﴾ واتە: یان ئایا کێشە ئەو کەسە زەوی بۆ کردوونە نشینگەو لە میانیدا رووبارەکانی بەرێ کردوون و، چیا چەسپاوەکانی تیدا داناون و، لە نێوان دوو دەریایەکان (ئاوی شیرین و سویر) دا پەردە داناو (تاکو تیکەڵ بە یەکدی نەبن) ئایا لەگەڵ خوادا پەرستراوی دیکە هەیە؟ بەلکو زۆربە یان نازانن، بۆیەش دەفەرموێ: زۆربە، چونکە کەمکیان زانیویانە، بەلام بۆ چەواشەکردنی خەڵکەکیان وایان پیشاندایە کە نازانن.

پرسیاری چوارەم: خوا دەفەرموێ: ﴿أَمَنْ يُحِبُّ الْمَضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَلِيلًا مَا تَذْكُرُونَ﴾ ﴿٦٢﴾ واتە: یان ئایا کێشە ئەو کەسە وەلامی بابای بێ دەرەتانی ناچار دەداتەو کاتێک لێ دەپاریتەو، ئەو زیان و خراپەیی هەیە لێی لادەبات و، دەتانکاتە جێنشین لەسەر زەوی، ئایا لەگەڵ خوادا پەرستراوی دیکە هەیە؟ بەلکو کەم بێرتان دەکەوێتەو پەندووەردەگرن.

پرسیاری پێنجەم: ﴿أَمَنْ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلُ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ ﴿٦٣﴾ واتە: یان ئایا کێشە کە لە تاریکییەکانی و شکانیی و دەریادا رێنماییتان دەکات و، کێشە

بايه كان ده ئيرى، وهك موژده له پيش ده ستى بارانه كه يه وه، ئايا جگه له خوا به رستراوى ديكه ههيه؟ به رزى بۆ خوا له وهى ده يكه نه هاوبه شى.

پرسىارى شه شه م و كو تاى: ﴿أَمَّنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَلَمْ يَعْزِزْ قُلُوبَهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ (٦٤)، يان ئايا كيه نهو كه سهى دروستكراوان وه ديدىنى، دوايش ده يانگيرته وهو، كيه له ئاسمان و زه وييه وه (له سهرى و خوارىوه) بژيوتان ده دات، ئايا له گه ل خوادا به رستراوى ديكه ههيه؟ بلى: به لگه تان بىنن، ئه گه ر له راستان؟

بركهى چوارهم: خوا ﷻ فريشته كانى دابه زاندوون به په يامى خويه وه
بۆ پيغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) تاكو به خه لك رابگه يه نن: ته نيا
خوا به رستن و، پاريز له خوا بكه ن:

ئه ميش له گه ليك ئايه قى قورئان دا هاتوه، به شيوازي جوړاو جوړ، بۆ وي نه له سووره قى (النحل)، ئايه ته كانى: (٢ و ٣) دا خوا ده فه رموى: ﴿يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ﴾ (٢) ﴿خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ تَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ (٢) ﴿النحل، واته: (خوا) فريشته كانى به رووح له لايه ن خويه وه به فه رمانى خوئى دابه زاندوون، بۆ سه ر هه ر كه سيك له به نده كانى كه بيه وئى، كه پييان رابگه يه نن: بي جگه له من (بي جگه له خوا) هيچ به رستراويك نيه، ده جا پاريز له من بكه ن، ئاسمانه كان و زه وى به هه ق هيناونه دى، خوا به رزه له وهى ده يكه نه هاوبه شى.

برگهی پینجه م: خوا تیکرای پیغهمبه رانی صهلات و سهلامی خویان
له سهر بی ناردوون بو روونکردنه وهی ته نیا په رستراویتی خوا بو
خه لك و، پیراگه یاندنی ته و راستیه:

بو وینه:

١- له ثایه تی (٢٥) ی سووره تی (الانبیاء) دا، خوا ده فهرموئ: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِيَ إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾ (٢٥) ﴿الانبیاء، واته: له پیش تودا هیچ ره وانه کراویکمان نه ناردوه، مه گهر پیمان راگه یاندوه جگه له من هیچ په رستراویک نیه، ته نیا به ندایه تی بو من بکه ن، که واته: خوا ﷺ تیکرای پیغهمبه رانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) به په یامی ته و حیده وه ناردوون.

٢- له سووره تی (النحل) ثایه تی (٣٦) دا ده فهرموئ: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ﴾ (٣٦) ﴿النحل، واته: له ههر کومه لگایه کدا ره وانه کراویکمان ناردوه، که خوا بپه رستن و خوتان له طاغوت دوور بگرن، تنجا خه لکه که هه یانبوووه خوا ﷺ خستوویه ته سهر راسته ری (له بهر نه وهی هیدایه تی خوی قبول کردوه) و، هه شیان بووه گوپرای له سهر چه سپاوه، (چونکه پستی له هیدایه تی خوا کردوه) به زه ویدا پرؤن، تنجا سهرنج بدن سهره نجامی به درودانه ران چوون بووه!

برگهی شه‌شەم: خوا ﷻ زۆر بە سەختیی ڕێگری کردووە لەو هی
هاوبەشی بۆ دابنری و، زۆر بە ترسناکیی خەڵکی لە سەرەنجامی
شوومی هاوبەش بۆ خوا دانان ترساندووە:

ئەمیش پانتاییەکی زۆری لە فەرماشتی خوادا بۆ تەرخانکراوە، بۆ وێنە:

- ١- لە سوورەتی (القصص) خوا دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ (٨٨) القصص، واتە: لە گەڵ خوادا لە
پەرستراویکی دیکە مەپاریو، بێجگە لەو هیچ پەرستراویکی نیە، هەموو شتێک لە بەین
دەچێ، جگە لە ڕووی وی، حوکم و بریار بەس هی ئەووەو تەنیا بۆ لای ویش دەگەرێنەووە.
٢- لە سوورەتی (الشعراء) ئایەتی (٢١٣)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ
فَتَكُونَ مِنَ الْمَعْذِبِينَ﴾ (٢١٣) الشعراء، واتە: لە گەڵ خوادا لە پەرستراویکی دیکە مەپاریو،
ئەگەرنا بەدلتیایی لە سزادراوان دەبی.

برگهی حەوتەم: خوا بەیەکگرتن و تەنیا خوا پەرستن (توحید الله) ڕێک
نابێ مەگەر لەگەڵ خۆ دوور گرتندا لە هاوبەش بۆ خوا دانان و، بە بێ
خۆ دوور گرتن لە هاوبەش بۆ خوا دانان، تەنیا خوا پەرستی نایەتە دی،
هەرۆهک چۆن بەبێ خۆ دوور گرتن لە کوفر، ئیمان نایەتە دی:

ئەمیش لە زۆر ئایەتان دا هاتووە، بۆ وێنە:

- ١- خوا لە سوورەتی (الزمر) ئایەتی (١٧)دا دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ أَجْنَبُوا الزَّامَةَ أَنْ يَعْبُدُوهَا
وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فَبَشِّرْ عِبَادَ﴾ (١٧) الزمر، واتە: ئەوانە ی خۆیان بە دوور گرتووە لە
طاغوت کە بیپەرستن و گەراونەووە بۆ لای خوا، ئەوانە دڵخۆشی و موژدەیان بۆ هەیە.
٢- لە سوورەتی (البقرة) ئایەتی (٢٥٦)دا دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ
بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا ...﴾ (٢٥٦) البقرة، واتە: هەر کەسێک

كوفر به طاغوت بکات و ئیمان به خوا بیئی، دهستی به قولفه زۆر قایمه کهوه گرتوه که ههرگیز پچران و پسانی بۆ نیه.

برگهی ههشتهم: په رستراویتی خوا ﷺ، ههر کام له به دیهینه رایه تیی و پهروه رداگاری تیی خوا، خوازیارینی.

واته: له بهر ئه وهی خوا ﷺ بهس خۆی به دیهینه ره وه بهس خۆی پهروه رداگاره، ئه وه دووانه ههر کامیکان خوازیاری ئه وه یه ده بی ته نیا خوا به رستری، ئه میش له قورپان دا زۆر جهختی له سهر کراوه ته وه و باسکراوه، بۆ نمونه:

۱- له سووره تی (فاطر) ئایه تی (۳) دا، خوا ده فهرموئ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَلْقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَانِثُ تَوْفَكُونَ﴾ (۳) فاطر، واته: ئه ی خه لکینه! یادى چاکه ی خوا بکه نه وه به سهر خوتانه وه، ئایا جگه له خوا به دیهینه ریکی دیکه له ئاسمان و زهویه وه بژیوتان ده دات؟ بیجگه له وه هیچ په رستراویک نیه، بۆ کوئى لاده درین؟

۲- له سووره تی (غافر) یشدا، خوا ﷺ له ئایه ته کانی: (۶۱ و ۶۲) دا، ده فهرموئ: ﴿اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْآيِلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ﴾ (۶۱) ﴿ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَانِثُ تَوْفَكُونَ﴾ (۶۲) غافر، ئایه تی پیشیان (ئایه تی سیی (فاطر)) باسی به دیهینه رایه تیی خوا بوو که خوازیاری ئه وه یه ته نیا خوا به رستری، ئه مه شیان باسی پهروه رداگاری تیی خواجه، پهروه رداگاری تیی خواش خوازیاری ئه وه یه ته نیا خوا به ندایه تیی بۆ بکری، ده فهرموئ: خوا ئه وه زاته یه شه وگاری بۆ گپراون، تا کو تیدا پشوو بدن و، رۆژگاریشی بۆ گپراون به پیبینه ر، (که تیدا ده بین و کاسبی تیدا ده کهن) به دلنایبی خوا خاوهن چاکه و به خششه به سهر خه لکه وه، به لام زۆربه ی خه لکی سوپاسگوزار نین، ئا ئه و خواجه تان پهروه رداگارتانه به دیهینه ری هه موو شتی که، جگه له وه هیچ په رستراویک نیه، که واته: به ره و کوئى لاده درین؟ (وه ک ویستی خوتانتان له ده ست دابی!)

برگهی نۆیه م: پێویسته به ندایه تی ی ته نیا بۆ خوا بکری، هه رچه نه ده
 بێروایان پێیان ناخۆش بێ و، هه ل و مه رچ و بارودۆخ به هه ر
 شیوه یه ک بێ:

ئهمیش له زۆر ئایه تی قورئان دا خراوه ته روو، بۆ نموونه:

۱- له سوورەتی (غافر) دا، خوا ﷻ پروی کردۆته مسوڵمانان و ده فهرموێ: ﴿فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾ ۱۴ غافر، واته: له خوا بپارینه وه، ملکه چیی
 خۆتان بۆ ساغ بکه نه وه، هه رچه نه ده بێروایه کان پێیان ناخۆش بێ.

۲- ههروه ها له سوورەتی (العنکبوت) ی شیدا، خوا ﷻ باسی ئه وه ده کات که بارودۆخ هه ر
 چۆن بێ و چیه ک بێ، ده بێ ته نیا به ندایه تی بۆ خوا بکری، ده فهرموێ:

﴿يَعِبَادِيَ الَّذِينَ ءَامَنُوا اِنْ اَرْضِي وَاسِعَةٌ فَاِنِّي فَاعْبُدُونِ﴾ ۵۶ ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ اِلَيْنَا تُرْجَعُونَ﴾ ۵۷ ﴿وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّتَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا يُجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نِعَمَ اَجْرَ الْعَمِلِينَ﴾ ۵۸ ﴿الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ ۵۹ ﴿وَكَانَ مِنْ دَابَّتِهِ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَاِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ ۶۰
 العنکبوت.

واته: ئه ی ئه و به ندانه م که پرواتان هیناوه! سه ر زه وی من فراوانه، ته نیا
 به ندایه تی بۆ من بکه ن [ئه گه ر لێره دا پێت لێ گه ر ته نیا به ندایه تی بۆ
 خوا بکه ی، تێره به جێ به یله و بچۆ بۆ شوێنێکی دیکه، له مردنیش مه ترسێن]
 هه موو نه فسێک ده بێ مردن بچێژی، دواییش بۆ لای ئیمه ده گێردێنه وه، [ده بێ
 بزانه چۆن و به چ چاوه روویه ک دینه وه] ئه وانه ش که پروایان هیناوه و
 کرده وه باشه کانیان ئه نجام داوه، له به هه شتا نیشه جیانه ده که یه، له کۆشکه
 به رزه کانه دا، رووباریان به ژێردا ده روێن، به هه میشه ی تێیاندا ده مێنه وه، باشت ر

پاداشت پاداشتی کارکه رانه، [ئەوانە ی کاریان کردووە بۆ خوا] ئەوانە ی خۆیان راگرتووەو پشتیشیان تەنیا بە پەرورەدگاریان بەستووە، [لە بژیویش مەترسین] زۆر زیندەوەر هەن بژیووەکیان هەلناگرن، خوا بژیوی ئەوانیش و ئێوەش دەدات، ئەو بیسەری زانایە [دەنگ و قسەتان دەبیست و حال و بalthistan دەزان]

برگە ی دەیه م: پەرستنی خۆ ی بەرز، ئەو حکمەتیه که خوا جندو مروّفی تەنیا بۆ ئەو دروستکردوون.

خۆ ی بەرزومەزن لە ئایەتی (۵۶) ی سوورەتی (الذاریات) دا دەفەرموێ: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ (۵۶) الذاریات، واتە: جندو مروّقم تەنیا بۆ ئەو دروستکردوون، بپەرستن، بەندایەتیم بۆ بکەن.

هەلبەتە تەنیا پەرستنی خوا لە لایەنی جندو مروّقهووە دەبێ ورد بین! ئەو خۆیانن جندو مروّقن، که لە پەرستنهکیان بۆ خوا بەهەرەمەند دەبن، ئەگەرنا خوا ﷻ زۆر لەو بەرزتره پێوستی بە پەرستنی جندو مروّق بێ، یان پێوستی بە پەرستنی جوړیکی دیکە لە بەندەکانی بێ که فریشتەکانن، چونکە خوا ﷻ بەر لەو فریشتەکان و جندو مروّقیش بخولقین، چون بوو، ئیستاش هەر وایەو، دوا ئەو فریشتەکان (بە نسبەت جندو مروّقهووە لە ژیانی دنیا نامینن) خوا هەر وەك خۆیهتی، ئەو حەقیقەتەش لە زۆر شوینی قورئاندا روونکراوەتەو، بۆ وینە:

۱- لە سوورەتی (فصلت) لە ئایەتی (۴۶) دا خوا دەفەرموێ: ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ۚ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ﴾ (۴۶) فصلت، هەر کەسێک چاکەیهک بکات سوودەکی بۆ خۆیهتی و، هەرکەس خراپەش بکات زیانەکی لەسەر خۆیهتی و، پەرورەدگارت ستمکار نیە بۆ بەندەکانی.

۲- هەروەها لە سوورەتی (الإسراء) یشتا دەفەرموێ: ﴿إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا...﴾ (۷) ﴿الإسراء﴾، ئەگەر چاکە بکەن سوودەکی بۆ خۆتانەو، ئەگەر خراپەش بکەن، زیانەکی هەر بۆ خۆتانە، یانی: ئەو خۆتان لە پەرستنی پەرورەدگارتان بەهرەمەند دەبن و، خۆتان کە لە نەپەرستنی زیانبار دەبن، ئنجا ئایا بۆچی خوا ﷻ جند و مرقۆی خولقاندوون و پەرستنی خۆشی لەسەر پێویست کردوون، بۆ ئەوەی بەهرەمەندیان بکات؟ بێگومان خۆی پەرورەدگار ویستی وابوو، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ﴾ (۲۲) ﴿الأنبياء﴾، ئەو (خوا) لێی ناپرسێ لەوەی دەیکات و ئەوان لێیان دەپرسێ، چونکە خوا هیچ شتێکی بێجی ناکات و، هەر شتێک دەیکات ئەوپەری حیکمەتی تێدا یە.

برگە یازدەیهەم: هاوبەش بۆ خوا دانان گوناھێکی مەزنەو، هەرگیز لێبوردنی خواو بەزەیی خوا نایگیریتەو.

لە زۆر لە ئایەتەکانی قورئاندا ئەم راستییەش خراوەتە روو، بۆ وێنە:

۱- خۆی پەرورەدگار دەفەرموێ: ﴿قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ﴾ (۶۴) ﴿الزمر﴾، خوا بە پێغمەبەری خاتەم دەفەرموێ ﷺ: پێیان بڵێ: ئایا فەرمانم پێ دەکەن (پێم دەڵێن) جگە لە خوا بپەرستم؟ ئەو نەفامینە! بە دلتیایی بۆ لات توو بۆ لای ئەوانە پێش تۆش سرووش کراوە (پەیام نێردراوە) کە ئەگەر هاوبەش دابنێ کردەووەکەت هەلدەووەشیتەووە لە زیانباران دەبی، بە لکو تەنیا خوا بپەرستەو لە سوپاسگوزارن بە.

۲- هەروەها لە سوورەتی (الأنعام) دا، خوا دەفەرموێ: ﴿ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ (۸۸) ﴿الأنعام﴾، خوا دواى ئەوەی ناوی هەژدە (۱۸) لە پێغمەبەران دینێ صەلات و سەلامی خۆیان لەسەر بێ،

دەفەرمووی: ئەو ئەو پێنمایەیه که خوا هەر کهسێک بیهووی له بێنده کانی پێی راسته پێی دهکات و، ئەگەر هاوبهشیان بۆ خوا دانابایه، [ئەو ههژده پێغه مبه ره (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)] کردهوه که یان هه لدهوه شانهوه، یانی: هه چرێ نه جامیان داوه له کردهوه ی باش، هه موویان لی هه لدهوه شایه وه، به هووی شیرکه وه.

۳- له سوورەتی (النساء) دا خوا دەفەرمووی: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا﴾ (النساء، واتە: به دنیایی خوا لهوه نابووێ هاوبهشی بۆ دابنێ، به لām جگه لهوه بۆ هەر کهسێک بیهووی، لیی ده بووێ، هەر کهسێکیش هاوبهش بۆ خوا دابنێ، درۆیه کی مه زنی بۆ خواوه هه لبه ستوه.

۴- له سوورەتی (الحج) له ئایه تی (۳۱) دا، دەفەرمووی: ﴿حُفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ﴾ (الحج، ۳۱) واتە: ساغ و پاک گه راوه بن له هه موو پێچه که نه وه به ره و راسته پێی خوا هاوبهشی بۆ دامه نێن و، هەر کهسێکیش هاوبهش بۆ خوا دابنێ، وه ک ئەو وه وایه له ئاسمانه وه که وتبێته خوار، بالنده پفاندبیان، یاخود با بردبێتی بۆ شوینیکی دوورو قوول.

کهواته: شیرک و هاوبهش بۆ خوا دانان گوناھێکه هه رگیز قه له می عه فوو ی به سه ردا نایه ت و، هه یچ گوناھێک له گوناحه کان له شیرک گه وره تر نیه، له و گوناھانه ی ده گونجی خاوه نانی ئیمانی ش تووشیان بن، به لām بێگومان هەر کهسێک تووشی گوناھی گه وره ی شیرک ببێ، هه موو کردهوه چاکه کانی هه لدهوه شینه وه و، هه رگیز گوناھی شیرک لیبوردنی بۆ نیه، به دنیایی ش شیرک لی ره دا مه به ست پێی شیرکی گه وره یه، شیرکی گه وره ش ئەو یه که یه کیک له دروستکراوه کانی خوا به یترێته ئاستی خواو ریزی خوا، له شتێک له و شتانه دا که تایه تن به خواوه، وه ک له سوورەتی (الشعراء) دا، موشریکه کان گو توویانه: ﴿تَاللَّهِ إِن كُنتَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ (۹۷) إِذْ نُسَوِّكُمْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۹۸) واتە: سویند به خوا ئیمه له گومراییه کی ئاشکرادا بووین، که ئیوه مان یه کسان ده کرد له گه ل په روه ردگاری جیهانیاندا.

یەكسانکردنی هەر شتێك له گهڵ پهروهردگاری جیهانیاندا به شیرك داده نرێ،
چ له به دیهینه رایه تی و، چ له پهروهردگاری تی و، چ له خاوه ندری تی و، چ له
په رستراوی تی، یاخود له ناوو سیفه ته کانیدا.

برگهی دوازه یه م: **حیکمه تی ئه وه که ئیسلام (لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) ی کردوه به**
دروشمی هه ره مه زنی، ئه وه یه که خوا به یه کگرتن له په رستراوی تییدا
(توحيد الله في الألوهية) هه موو جوهره کانی دیکه ی خوا به یه کگرتن
ده گریته خۆی:

ئیسلام گرنگیه کی به رچاوی داوه به وشه ی به پیزی (لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) و له قورئاندا
له زۆر شوێنان دووباره بۆته وه، بۆ وینه:

۱- له سووره تی (البقرة) دا، خوا ده فه رموی: ﴿وَاللَّهُمَّ إِلَهُ وَحْدَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ
الرَّحِيمُ ۝۱۱۳﴾، واته: په رستراوی ئیوه یه ک په رستراوه، جگه له و هیچ په رستراویك نیه،
به به زه یی به خشنده یه.

۲- هه روه ها له سووره تی (البقرة) دا: ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۝۲۵۰﴾. واته:
خوا جگه له و هیچ په رستراویك نیه، هه میشه ژیاوی سه ره رشتیاره.

۳- له سووره تی (آل عمران) دا: ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۝۲﴾.
۴- له سووره تی (النساء) دا: ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ... ۝۸۷﴾.

۵- له سووره تی (الصافات) دا: ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ۝۳۵﴾.
ئه وان (بیبروایان) هه ركات پێیان گوئرا: جگه له خوا هیچ په رستراویك نیه، خۆیان به زل
ده گرن.

۶- له سووره تی (محمد) دا: ﴿فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ... ۝۱۹﴾ محمد، بزانه! که هیچ
په رستراویك جگه له خوا نیه...

۷- له سوورەتی (التغابن) دا: ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾. خوا هیچ پەرستراویک جگەلەو نیەو، بابروادارانیش تەنیا پشت بە خوا بەستەن.

هەرۆهەها لەو فەرموودەیەش دا کە بە فەرموودەی جیبریل (حەدێث جبریل) ناسراوە کە بوخاریی و موسلیم هیناویانە، موسلیم لە صەحیحی خۆیدا بە ژمارە: (۱) و، بوخارییش بە ژمارە: (۵۰)، بڕوا بوون بە: تەنیا پەرستراویتی خوا (توحید الله) کراوە پایە ی مسوڵمانەتی، یەکەمین، کە جیبریل بە پیڤەمبەری خوا ﷺ دەفەرموی: (أَخْبِرْنِي عَنِ الْإِسْلَام) ئەویش وەلام دەداتەو: {أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ، وَتَحُجَّ الْبَيْتَ إِنْ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلًا}، کاتیک جیبریل علیە السلام لە شیوەی پیاویکی نەناسراودا لە پیڤەمبەری خوا ﷺ دەپرسێ: لە بارە ی ئیسلامەو هەواڵم پێ بدە، ئیسلام چیە؟ پیڤەمبەری خواش ﷺ دەفەرموی: ئیسلام ئەو یە کە شایەتمان بێنی جگە لە خوا هیچ پەرستراویک نیەو، موخەممەدیش پەوانە کراوی خوا یەو، نوێژ بەرپا بکە ی و، زەکات بدە ی و، پۆژووی مانگی پەمەزان بگری و، سەردانی مالی خوا بکە ی، ئەگەر پێت تێردو توانیت بچی.

۱- هەرۆهەها پیڤەمبەری خوا ﷺ وشە ی تەوحید: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) ی خستۆتە بانگەووەو.

۲- خستۆتە قامەتەووەو، ۳- خستۆتە تەحییاتەووەو، ۴- خستۆتە وتاری جومعهووەو، ۵- خستۆتە وتاری جەژنی پەمەزان و جەژنی قوربان و، ۶- خستۆتە وتاری داوا ی باران بارین کردن (الِاسْتِسْقَاء) و، ۷- خستۆتە وتاری داوا ی ئافرەت کردن (خُطْبَةُ الْخُطْبَةِ)، ئەوانە هەموویان لە رێبازی پیڤەمبەردا ﷺ چەسپاون.

پیڤەمبەری خوا ﷺ ئەم وشە موبارەکە ی خوا بە یەکگرتن (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) وشە یەکی دیکە شی پیڤەو پە یووەست کردووە، کە بریتیە لە شایە دیدان بە پەوانە کراویتی موخەممەد ﷺ لە لایەن خواوە (محمد رسول الله) چونکە لە رێی موخەممەدەووە ﷺ تێمە دەتوانین خوا ﷻ وەک پێویست بناسین، بپەرستین و بەندایەتی بو بکەین.

شایانی باسیشه: زۆرێك له ڕوونكەرەوانی قورئان هەر كام له وشەى: ﴿كَلِمَةً طَبِيبَةً﴾ له ئایەتى (۲۴) ی سوورەتى (إبراهيم) دا، هەرودەها وشەى: ﴿الْكَلِمُ الطَّيِّبُ﴾ له ئایەتى (۱۰) ی سوورەتى (فاطر) و، وشەى: ﴿كَلِمَةَ النَّقْوَى﴾ له ئایەتى (۲۶) ی سوورەتى (الفتح) و، وشەى (الحُسْنَى)، له سوورەتى (اللیل) ئایەتەكانى: (۶ و ۹) دا، بە وشەى تەوحید (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) مانایان كردووە^(۱)،

دەتوانین حیکمەت و ھۆکاری ئەو، کە خوا ﷻ ئەم وشەى موبارەکەى (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) ی ھێندە گرنگی پێداوە، کردووێت بە دروشمی ھەرە مەزنی تائین و بەرنامەى خۆى، دوا نوسخەى ھیدایەت و بەرنامەى خۆى کە بە پێخەمبەرى کۆتایی خۆیدا ئاردووێت، دەتوانین لە سێ شتاندا کورت بکەینەو:

یەكەم: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) ئەو وشەى کە باشتەین تەعبیر دەکات لە بەیەكگرتنى خۆى بەرز لە پەرستراویتییدا، واتە: ئەو کە تەنیا خوا ﷻ پەرستراو بێ و، بەدنیایی بە یەكگرتنى خوا لە پەرستراویتییدا، ھەموو جوۆرەکانى دیکەى خوا بەیەكگرتن دەگرێتە خۆى:

۱- بەیەكگرتنى خوا لە بەدییەنەرایەتییدا، بڕوا ھێنان بەو کە تەنیا خوا بەدییەنەرى ھەموو شتێک، وەك خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿اللَّهُ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾ ۶۲ ﴿الزمر.

۲- خوا بە یەكگرتن لە پەرودەردگاریتییدا، بڕوا ھێنان بەو کە تەنیا خوا بەخیوکارو پەرودەردگارو مشوورخوۆرى ھەموو شتێک، وەك خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنزَلَ لَكُمْ مِنْ الْأَنْعَامِ ثَمَنِهَ أَزْوَاجَ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ذَٰلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ﴾ ۶ ﴿الزمر.

(۱) وەك (ابن کثیر) لە تەفسیرەکەى خۆیدا ھیناویەتى (المصباح المنیر) فی تہذیب تفسیر ابن کثیر (لایەرەکانى ۷۰۱ و ۱۱۳۶ و ۱۲۹۲)، ھەرودەھا (تیسیر الکریم الرحمن فی تفسیر کلام المنان) ی (عبد الرحمن بن ناصر السعدی)، لایەرە (۹۲۷).

۳- خوا به یه کگرتن له خاوه ندرایتییداو، پرواهیتان به وه که ته نیا خوا خاوه نی راسته قینه ی هه موو شتیکه، وه ک خوا ده فهرموئ: ﴿لَهُ الْمُلْكُ﴾، واته: هوکمرانی و خاوه ندرایتی هه مووی هی خوایه.

۴- هه روه ها خوا به یه کگرتن له په رستراویتییدا، به یه کگرتنی خوا له ناوو سیفه ته کانیشیدا ده گریته خوئی، یانی: پرواهیتان به وه که هه رچی ناوی به رزو په سنده و هه رچی سیفه تی چاکه، ته نیا هی خوی به رزومه زن و په روه دگارتن، وه ک خوا ده فهرموئ: ﴿فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ...﴾ (الإسراء، واته: ئەو (خوا) ناوه هه ره چاکه کانی هه ن... هه روه ها ده فهرموئ: ﴿وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ...﴾ (الروم، واته: سیفه تی هه ره به رز له ئاسمانه کان و زه ویدا، ته نیا هی وی (خوا)یه.. که واته: ئەمه حیکمه تی یه که م، که خوا به یه کگرتن له په رستراویتییدا، خوا به یه کگرتن له به دیهینه رایه تییدا، له په روه دگاریتییدا، له خاوه ندرایتییدا، له ناوو سیفه ته کانیشیدا ده گریته خوئی.

دووهم: هه ر کام له به دیهینه رایه تی خاوه په روه دگاریتی خاوه خاوه ندرایتی خوا، بۆ خوا چه سپاون و خه لک بیان هوئی و نه یانه هوئی، چه ز بکه ن و چه ز نه که ن، هه ر دروستکراوی خوان، په روه ده کراوی خوان و به س خوا خاوه نیانه و پرواهیتانیا ن و پروا نه هیتانیا ن، به وه ی خوا به دیهینه رایانه، یان په روه دگاریانه، یا خود خاوه نیانه، هیچ له و واقعیه ناگوژی، به لām په رستراویتی خوا له ژیا نی خه لکدا به و شیوه یه نیه، به لکو هه ر که سیك بیهوئی خوا به په رستراو ده گری و ته نیا خوا ده په رستی و، ده بیته به نده و په رسته ر بۆ خوا، که سیکیش نه یه هوئی، ده توانی خوا نه په رستی، یا خود بیپه رستی، به لām هاوبه شی بۆ پهیدا بکات، بۆیه به په رسته ری خوا به نده ی خوا دانانری، به لām به دیهینه رایه تی و په روه دگاریتی و خاوه ندرایتی خوا، هه لویستی به نده کان هیچ له وه ناگوژی، هه لبه ته مه به ستمان ئەوه نیه، که هه رکات خه لک بیپروابوون یا خود هاوبه ش بۆ خوا دانه ر بوون، مانای وایه سیفه تی په رستراویتی له خوا ﷺ داده رنن، نا، دروستکراوه کان زۆر له وه گچکه ترن، به لām مه به ستمان ئەوه یه ئەوان ئەگه ر ته نیا خوا بیپه رستن، ئەوه خو یان ژیا نیان ده گوژی، ئەگه رنا بیگومان خوی تاک و پاک ئەوان

بیپەرستىن و نەپەرستىن، ھەر تاكە پەرستراو، واتە: پەرستراویتیى خوا لە واقعدا چەسپاوە، بە نەسبەت ھەموو بوونەوەرەو، جگە لە چەنگێك لە بیپرواوا ھاوبەش بۆ خوا دانەرانی مروۆف و جند، ئەوانیش دەبنە شتیكى ریزپەر و دەگمەن لە سیستمى گشتیى خوا، كە لە دروستكراوێكەیدا دایناو.

كەواتە: ھىكمەتیى كە دىكە كە ئىسلام وشەى: (لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) ى كردووە بە دروشمى ھەرە مەزنى خوۆ، ئەوێە كە مروۆفەكان مافی سەرپشك بوون و ئازادیان پیدراو، كە خوا ﷻ بكەنە تاكە پەرستراوى خویان، یاخود نەيكەن، ئنجا كە دەلێن: (لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) بىجگە لە خوا ھىچ پەرستراوێك نە، ئەگەر بەراستى و بە ھەقەو وابلێن، تەعبیر دەكات لە تەنیا پەرستراویتیى خوا لە لایەن ئەو كەسەوێ وادەلێ، كە تەنیا خوا پەرستراوێەتى و، تەنیا خوا ﷻ ئەو زاتەى كە ئەوپەرى خوۆشویستى و، لیتىرسان و، سام و ھەبەت بەرانبەر نواندن و، مل بۆ كەچكردن و، بە گەرە گرتن و، بە بەرز گرتن و، پشت پێبەستیان بۆى ھەيە.

سێھەم: ئەم وشە موبارەكە (لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) وەك چۆن یەكتایى خوا لە پەرستراویتییدا دەچەسپێنێ، لە ھەمان كاتیشدا ھەموو جوۆرەكانى ھاوبەش بۆ خوا دانان لادەبات، بۆیەش زانایانى ئىسلام ناویان لەو وشەى ناو: (كَلِمَةُ الْإِثْبَاتِ)، وشەى لا بردن و چەسپاندن، چونكە ھەرچى ھاوبەشە بۆ خوا لایدەبات و، تەنیا پەرستراویتیى خواى پەرورەدگاریش دەچەسپێنێ، كەواتە: ھىكمەتیى كە دىكەى دانانى ئەم وشەى بە دروشمى ھەرە مەزنى ئىسلام و، جیاكەرەوێ مسوڵمان نامسوڵمان و، تەنانەت لە جەنگەكاندا، كەسێك شمشیری لێ بەرز كرابیتەوێ لەو كاتەدا گووتیى: (لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) مانای وایە لە ریزی ھاوبەش بۆ خوا دانەران و بیپروایان ھاتۆتە دەر، چۆتە نیو ریزی خەلێكى ئىسلامەو، ئەوێە: ھەر كەسێك ئەو وشەى گوت، ھەرچى جوۆرى شیركە لە خوۆ دادەرنێ، بەلام بە مەرجێك لە قوولایی دلێوێ بەساغی و بەراستى ئەوێ گوتبێ.

برگەى سىز دەيەم: مەرۇف چارى ناچارە دەبى ھەر بەندەبى، يان بەندەى
خوای بەرز، ياخود بەندەى شەيتان، بە شىۋەيەك لە شىۋەكان:

ئەمىش پىشترىش ئاماژەمان پىدا و، لە زۆر شوئىنى قورئاندا ئەو راستىيە
دووبارە كراو تەو، بەلام لىرەش دا چەند ئايەتتەك بە نمۇنە دىئىنەو:

۱- لە سوورەتى (يس) دا خوا دەفەرموى: ﴿أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَبْنَىءَ آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا
الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٦٠﴾ وَأَنْ أَعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ
أَضَلَّ مِنْكُمْ جِجَالًا كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾﴾، واتە: ئەى وەچەى ئادەم! ئەى
پۆلەكانى ئادەم! ئايا پىم رانەگەياندىبوون كە شەيتان مەپەرست، ئەو بۆ ئىو دەژمىنىكى
ئاشكرايە، ھەر وەھا پىم راگەياندن كە تەنبا بەندايەتتى بۆ من بكەن، ئەمە راستە پىيە،
بەدلىيى كۆمەللىكى زۆرىشى لىتان گومرا كردن، ئايا نەتاندەفامى؟

۲- ھەر وەھا لە سوورەتى (الأنعام) دا دەفەرموى: ﴿وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ
عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفَسْقٌ وَإِنَّ الشَّيْطَانَ لِيُخْوِنَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَدِّدَ لَكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ
إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٣١﴾﴾، واتە: ھەر شتىك ناوى خوای لەسەر نەھىتراو لى مەخون،
چونكە ئەو لەدانە، شەيتانەكان پەيام دەنن بۆ دۆستەكانى خويان، تاكو شەرە قسەتان
لەگەلدا بكەن و، ئەگەر بە قسەيان بكەن، ئىو ش دەبن بە ھاوبەشدانەر (بۆ خوا).

كەواتە: مەرۇف ئەگەر خوا پەرست نەبى، ھەمەن و بە مسوگەرىي بە
شىۋەيەك لە شىۋەكان شەيتان دەپەرستى، بۆيەش خوا ﷻ لە سوورەتى (النحل)
دا دەفەرموى: ﴿تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَرِئَنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَلَهُمْ
فَهُوَ وَلِيُّهُمْ الْيَوْمَ وَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٦٣﴾﴾، واتە: بە دلىيى لە پىش تۆشدا بۆ
كۆمەلگايەكانى دىكەمان ناردبوو (واتە: پىغەمبەرمان بۆ ناردبوون)، بەلام شەيتان
كردەوكانى بۆ جوان كردن، ئنجا ئەمرو ئەو دۆست و نىزىكيانەو، ئازارىكى بە
ئىش و سەختيان بۆ ھەيە.

۳- ھەر لەو بارەشەوہ پیغەمبەری خاتەم ﷺ دەفەر موی: {تَعِسَ عَبْدُ الدِّينَارِ، وَعَبْدُ الدَّرْهَمِ، وَعَبْدُ الْخَمِصَةِ، إِنْ أُعْطِيَ رِزْقِي، وَإِنْ لَمْ يُعْطَ سَخِطَ، تَعِسَ وَانْتَكَسَ} (۱) واتە: بەدبەختەو بێ مرادە کەسێک کە دەبێتە کۆیلە ی دینارو، کۆیلە ی درەم و، کۆیلە ی جل و بەرگ، ئەگەر بیدریتی رازی دەبێ و، ئەگەر نەشیدریتی توورە دەبێ، بێمرادەو سەرەو بنە.

کەواتە: مەرۆف وەک چۆن دەگونجی بەندە ی خوا بێ، دەشگونجی بەندە ی زیرو بۆشاکیش بێ، کاتی خوێ زیرو دراوی پۆمەکان بوو و، پێی گوتراو: دینار، ھەرەوھا زیویش دراوی فارسەکان بوو و پێی گوتراو: درەم، قەتیفەش جوورە بەرگ و پۆشاکێکی جوان بوو.

برگە ی چوار دە یەم: ھەلۆیستی خاوەنانی کوفر لە بەران بەر بانگەواز کردن بو خوا بە یە کە گرتندا، شیوازەکانیان بوو بەروو بوونەو ی:

ئەگەر تەماشای کۆمەڵێک لە ئایەتەکانی قورئان بکەین، بۆمان دەردەکەوێ، کە بێروایان و ناحەزانی رێزازی خوا، ھەشت جوورە شیوازیان گرتوونە بەر بوو دژایەتییکردنی پیغەمبەرائی خواو پەیام و بەرنامەکەیان:

شیوازی یە کەم: سەرسوڕمان و پێ سەیربوون، وەک لە ئایەتی ژمارە پێنجی سوورەتی (ص) دا، خوا لەسەر زمانی بێروایەکان رایگەیانداوە کە گوتووین: ﴿أَجْعَلِ لِلْأَلْهَةِ إِلَهًا وَحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجَبٌ﴾ (۵) واتە: ئایا ھەموو پەرستراوەکانی کردنە یەک پەرستراو؟! بەراستی ئەو شتیکی سەیرو سەرسوڕھێنەر! دیارە خەڵک لە شتیکی سەری سوور دەمیتێ و پێی سەیر دەبێ، کە شتیکی نامۆو نەزانراو نەبێستراو بێ، ئەوان مەبەستیان ئەو یە کە ئەو شتیکی پێشتر نەبوو و ھەلە یە.

شیوازی دوو ھەم: بوو بەروو بوونەو ی خوا بە یە کە گرتن، بریتی بوو لە فیل و نەخشە دانان، وەک دەفەر موی: ﴿وَأَنطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَىٰ آلِهَتِكُمْ﴾

إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُّ ﴿٦﴾ ص، واتە: دەستپۆشیشتوووەکانیان پۆشیشتن گوتیان: بپۆن و خۆپاگرەبن لەسەر پەرستراوەکانتان، ئەمە کاریکە دەویسترتی، واتە: ئەوەی موخەممەد ﷺ هێناویەتی، تەگیڕیکە لە دژی پەرستراوەکانی ئێمە.

شیوازی سییەم: شیوازی سییەمی رووبەر و رووبوونەوهی بێپروایان، بریتیە لە خۆ بەزلگری، وەك لە سوورەتی (الصافات) دا هاتووە: ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ﴾ ﴿٣٥﴾، واتە: ئەوانە (بێپروایەکان) عەدەتیان وابوو (لە ژیاڵی دنیا) کاتیك گوترا بایە: جگە لە خوا هیچ پەرستراویك نیە، خۆیان بە زلەدەگرت.

شیوازی چوارەم: دڵ تیکههلاتن و دڵنارەهەتی، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ﴾ ﴿٤٥﴾، واتە: کاتیك بە تەنیا باسی خوا بکری، ئەوانە ی پروایان بە پۆزی دوا یی نیە، دڵیان دەگووشری و تیکههلدی، بەلام کاتیك ئەوانە ی دیکە ی جگە لە خوا باس بکری، دڵخۆش دەبن.

شیوازی پێنجەم: سەلمێنەوه و دوورکەوتنەوه، وەك لە سوورەتی (الإسراء) دا هاتووە، خوا دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا ذُكِرَ رَبُّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ، وَلَوْ أَنَّ عَلَى الْأَرْضِ مِائَةً مِّنْ نُّفُورٍ﴾ ﴿٤٦﴾، کاتیك بە تەنیا باسی پەرورەدگارت بکە ی، ئەوانە پاشەو پاش دەکشێنەوه و دەسەلمێنەوه.

شیوازی شەشەم: هەولدان بۆ ناشیرین کردنی سومعه و ناو ناوبانگی کەسیك کە بانگەوازی خا بە یە کگرتنە، وەك لە سوورەتی (الصافات) دا هاتووە: ﴿وَيَقُولُونَ أَبِنَا لَمَّا رَكِبُوا إِلَهْتَنَا لِسَاعٍ نَّجُونُ﴾ ﴿٣٦﴾، (بێپروایەکان) دەلێن: ئایا ئێمە واز لەیڤنەری پەرستراوەکەمان بین بۆ شاعیریکی شیت؟ واتە: پێخەمبەر موخەممەدیان تۆمەتبار کردووە بە شاعر گوتن و شاعیری، هەر وەها بە شیتیی!

شیوازی هەوتەم: شیواندنی بانگەوازه کە، وەك لە سوورەتی (فصلت) دا هاتووە: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ﴾ ﴿٦١﴾، واتە: ئەوانە ی

بېروان گوتیان: گوئ بۆ ئەم قورئانە مەگرن و غەلبە غەلبی تیدا بکەن، (دەنگە دەنگی تیدا بکەن) بۆ ئەوەی بەسەریدا زāl بن، واتە: تەشویش و شێواندن لە بانگەوازە کەدا پەیدا بکەن.

شیوازی هەشتەم و کۆتایی: کە من کەوتۆتە بەر چاوم، بریتیە لە ترساندن و هەپەشە لێکردن، وەك لە سوورەتی (الشعراء) دا، هاتووە: ﴿قَالَ لَنْ اُتَخَذَ اِلَهًا غَيْرِي لَاجْعَلَنكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ﴾ (۲۹)، دیارە فیرعەونە بە مووسا ﷺ دەڵێ: ئەگەر تۆ جگە لە خۆم پەرستراویکی دیکەت هەبێ، دەتخەمە گەل گیراوان، یانی: ئەوانە ی دیکە ی گرتوومن وەك تۆ.

کەواتە: بە سەرنجەدانی ئەم هەشت شیوازی دوزمانی خوا بەیە کگرتن (توحید) بە درێژایی میژوو گرتوویاننە بەر، بۆمان دەردەکەوێ ئیستاش لەم رۆژگاری ئیمەدا هەر هەمان ئەو شیوازانەن، بۆ دژایەتی خواو پیغمبەرەن بە کاردین، بەلام لە دیکۆرو فۆرمی تازەدا دووبارە دەکرێنەو.

برگە ی پازدەهیم: تەنیا بە پەرستراو دانانی خوا ﷻ و پەرستنی، شتیکی ریشەدارە لە زگماکی بەشەردا، بەلام زانینی چۆنیەتیە کە ی، پەکی لەسەر وەحیی کەوتووە:

خوای میهرەبان ئەم راستییەمان زۆر جوان بۆ روون دەکاتەووە دەفەرموێ: ﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا بُدَّ لِي خَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (۳۰) الروم، واتە: دەجا رووی خۆت رێککە بە پاکیی (یاخود: بە گەراوایی لە هەرچی ناھەقە بەرەو هەق) ئەو ئەو زگماکیە خوا ﷻ خەلکی لەسەر سروشتاندووە، گۆرین نیە بۆ دروستکراوی خوا، ئا ئەو یە ئایینی راست، بەلام زۆربە ی خەلکی نازانن.

کهواته: به پاکیی پروکردنه خوا ﷺ، هه مان زگماک و خوا پسکه که خوا مروّقه کانی له سهر خولقاندوون، نهو زگماکه ی خواش ناگوژی، به لام ده گونجی مروّقه کان ده ستکاری بکه ن، که م و زور، وه ک خوی به رز له فهرماشتی قودسیدا ده فرموی: {خَلَقْتُ عِبَادِي خَفَاءَ كُلِّهِمْ وَإِنَّهُمْ أَتَتْهُمْ الشَّيَاطِينُ فَاجْتَالَتْهُمْ عَنْ دِينِهِمْ} (۱) واته: به نده کانی خوم ساغ و پاک و چاک خولقاندبوون، به لام شهیتانه کان به ده وریاندا هاتن و چوون و لایاندان.

ههر لهو باره وه نهو فهرماشته ی پیغه مبه ریش ﷺ دینین که خوا ناسیی و، ته نیا خوا به په رستراوی خو دانان و، په روه ردگارو به خاوه ن و به به دیهینه ری خو دانان، شتیکی ریشه دارو پوچوو به له سرووشت و زگماکی مروّقه کاندان:

{عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ، أَوْ يَنْصَرَانِهِ، أَوْ يمجسانِهِ، كَمَا تُنْتَجُ الْبَهِيمَةُ بَهِيمَةً جَمْعَاءَ، فَمَا تَرَوْنَ فِيهَا مِنْ جَدْعَاءَ!} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ: ۱۳۵۹، وَمُسْلِمٌ: ۶۶۹۹، وَأَبُو دَاوُدَ: ۴۷۱۴)، واته: نه بوو هورپه ره خوا لای پازی بی ده لی: پیغه مبه ر ﷺ فهرموویه تی: هه موو مندالیک له سهر سرووشتی خوا په رستی و خواناسیی له دایک ده بی، دواپی دایک و بابی ده یکه نه جووله که، یان ده یکه نه نه صرانی، یان ده یکه نه ناگرپه رست، (وینه دینیته وهو ده فرموی): وه ک چوون به چکه ی ئاژهل که له دایک ده بی، به ساغ و سه لامه تی له دایک ده بی، ئیا ده بینن هیچ کامیان گوپی برا بی، یاخود داغ کرا بی؟

نه خیر، به لکو مروّقه کانن که دواپی ده ستکاری ده که ن، واته: به شهر له نه سلی سرووشت و فیطره تیدا خواناسه، به لام دواپی ژینگه ده یگوژی و مروّقه کان ده ستکاری ده که ن و، بهو شیوه یه ی لی ده که ن.

برگهی سازدهیهم: ناگونجی مروفهکان به دیداری خواو رەزامەندیی
خوا بگەن، مەگەر بەهۆی کردەوهی چاک و خوا پەرستیی ساغەو:

وهك له سوورەتی (الكهف) دا خوا دەفەرموێ: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَاحِدٌ فَمَن كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ (الكهف، ۱۱۰) خوا بە پیغەمبەری خاتەم ﷺ دەفەرموێ: بۆی من تەنیا مروفییکی
وهك ئیوەم، بەلام سرووشم بۆ لا دەکری (وەحییم بۆ لا دەنێردری) که پەرستراوی
ئێوە یەك پەرستراوە، ئنجا هەر کەسێک بە تەمای دیداری پەروەردگاریهتی (له
بههشت دا) با کردەوهی باش بکات و له پەرستنی پەروەردگاریشیدا، هیچ
کەس نەکاتە هاوبەش.

کەواتە: بەبێ کرداری باش، کە باشترین کرداری باش ئەوێه خوا ﷻ پەرستری
بە ساغی و بە بێ خلتەیی، خلتەیی شیرک و بیدعەت و ڕیای تیکەڵ نەبێ،
بەبێ ئەوێه مروف ناگات بە رەزامەندی خواو، ناگاتە ئەوێه خوا بە دیداری
خۆی شادی بکات، هەر بۆیەش پیغەمبەری خاتەم ﷺ هۆشداری زۆری داوێه بە
ئۆممەتەکە، کە وریا بن له خۆشویستنی پیغەمبەردا ﷻ و له ریز لیگرتنیدا،
تێنەپەرینن، له سنووری خۆی بەولاوەتری نەبن، بیبەنە سنووری خوا ﷻ، وهك
له یەکیك له فەرموودەکانیدا فەرموویەتی: ﴿لَا تُطْرُونِي كَمَا أَطَرَتِ النَّصَارَىٰ عِيسَىٰ
بْنِ مَرْيَمَ، فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدُ اللَّهِ، فَقُولُوا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ﴾ (أخرجه البخاري: ۲۵۸۶)، واتە:
بە من هەڵامەلێن و تێ مەپەرینن له مەدح و ستایشم دا، وهك نەصرانییهکان له
پیدا هەلگوتن و ستایشکردنی عیسی کۆری مەریه‌مدا تێیان پەراند، (کە گوتیان
کۆری خوایه)، بەلکو من تەنیا بەندەم، بۆین: بەندەیی خواو رەوانەکراوی خوا.

کەواتە: هیچکەس بۆی نیە بە بیانووی خۆشویستنی پیغەمبەرەوه ﷻ، له
پێگەو مەقامی خۆی کە بەندایەتییه بۆ خواو، پیغەمبەراییهتییه، بیاتە دەر،
بۆیەش پیغەمبەری خوا ﷻ باسی نەصرانییهکانی کردوێه، چونکە ئیستاش له‌گەڵدابی

لە ئینجیلەکانی نەصرانییەکاندا - کە خوا ئینجیلیکی بۆ عیسا ناردووە، بەلام ئەوان ئیستا چوار ئینجیلییان بە ڕەسمیی هەن - ئیستاش زۆر بە ڕوونی باسی ئەوە دەکری، کە عیسا عَلَيْهِ السَّلَام بەشیکە لە خوا، بۆ وینە^(۱):

لە: (شرح رسالة بولس إلى مؤمني كولوسي) دا هاتووە، دەلی: (وَيَجِبُ عَلَيْنَا مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ لِكَوْلُوسِي نُؤْمِنَ بِالْوَهِيَّةِ الْيَسُوعَ الْمَسِيحَ أَي: أَنَّ الْيَسُوعَ الْمَسِيحَ هُوَ اللَّهُ، وَإِلَّا يُصْبِحُ إِيمَانُنَا أَجَوفَ بِلَا أَنْ هَدَفٍ وَلَا مَعْنَى، هَذَا هُوَ الْحَقُّ الرَّئِيسِيُّ فِي الْمَسِيحِيَّةِ).

واتە: پێویستە لەسەرمان وەك برواداران کۆلۆسی پرۆابین بە پرستراویتی یەسووعی مەسیح، واتە: کە یەسووعی مەسیح خوايە، (پاکیی بۆ خوا)، ئەگەرنا پرۆایە کەمان دەبێتە پرۆایەکی بۆشی بێ ئامانجی بێ ماناو، ئەوەش ئەو هەقە سەرەکییە کە لە مەسیحییەتدا هەیە.

مەسیحییەتی ئیستا عیسا بە بەشیک لە خواو بە خوا دادەن، لە ئەنجامی تێپەراندنیاندا لە خۆشویستن دا.

برگەی حەقدەیهەم: ئیسلامی هەق لە خوا بە یەكگرتندا، لە پرستراویتی خوادا بەرجەستە دەبێ:

وەك خوا لە سوورەتی (الأنبياء) دا دەفرموی: ﴿قُلْ إِنَّمَا يُوحِي إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَحْدٌ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ ^(۱۰۸)، خوا بە پێغمەری خاتەم ﷺ دەفرموی: بلی: من پەيامم بۆلا دەنێردری (سرووشم بۆلا دەکری) کە پرستراوی ئێوە یەك پرستراوە، ئنجا ئایا ئێوە ملکه چن؟

واتە: خوا ﷻ بە پێغمەری خاتەم ﷺ دەفرموی: تۆ بلی: ئاوا سرووشم بۆلا کراوە، پەيامم بۆ نێردراوە کە پرستراوی ئێوە تەنیا یەکیکە کە خوايە ﷻ، ئنجا ئایا ئێوە ملکه چن بۆ خوا؟ ئەگەر ئەو هەقەتان وەرگرتبێ و هەزم

(۱) (التفسير التطبيقي للعهد الجديد) لاپەرە (۷۰۰)، چاپی (۱۹۹۶).

کردبێ و پێوهی پابه‌ندبن، مانای وایه ملکه‌چن بۆ خوا، بۆیه ناوی مسوڵمانتان شایسته‌یه، ئه‌گه‌رنا هه‌ر که‌سیک ئه‌و راستیه‌یه مه‌زنه‌ که‌ کاکل و جه‌وه‌هه‌رو بناغه‌ی مسوڵمانه‌تییه‌ وه‌رنه‌گرێ، بێگومان ناوی مسوڵمانه‌تی لێ خه‌ساره‌.

برگه‌ی هه‌ژده‌یه‌م: خواپه‌رستی ی راسته‌قینه‌ بۆ خوا ی به‌رز، وا له‌ مرۆف ده‌کات به‌ سه‌رجه‌م خه‌سه‌له‌ته‌ په‌سنده‌کان به‌رازیته‌وه‌ و به‌زار بکری و پاک بێته‌وه‌ له‌ هه‌رچی خوو و خده‌ی خراپ و ناپه‌سنده‌:

ئه‌وه‌ی ئه‌م راستیه‌یه‌ زۆر جوان ده‌گه‌یه‌نی، ئه‌م دوازده‌ ئایه‌ته‌ی سووره‌تی (الفرقان):

﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ۝٦٣ وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَمًا ۝٦٤ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ۝٦٥ إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ۝٦٦ وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا ۝٦٧ وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ۝٦٨ يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ۝٦٩ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ ۝٧٠ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۝٧١ وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَنْبُؤُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا ۝٧٢ وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ۝٧٣ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَرْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا فُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ۝٧٤﴾

ئه‌وانه سه‌رجه‌م شازده (١٦) سیفه‌تن، خوا ی په‌روه‌ردگار له‌م ئایه‌تانه‌ی کۆتایی سووره‌تی (الفرقان) دا هیناوی:

یەكەم و دووهم: رۆیشتن بە ئارامیی و، خو نەهینانە ئاستی كەسانی نزم و نەفام.

سێیەم و چوارەم: شەو نوێژ كردن و، زۆر مانەوێه لە كێنووش بردن و لە وەستاندا لە خزمەت خوای پەرورەدگارداو، داوای بەزەیی لە خوا كردن و پەنا بە خوا بردن بە خوا لە ترسی دۆزەخ.

پێنجەم و شەشەم: لە بواری كارو كاسبیدا میانجیی بوون و، خوێپارستن لە هەردوو سیفەتی خراپی زێدەرۆیی و چەنگ قوچاویی و چرووكیی.

هەوتەم: لە بواری ئیماندا، ئەوانە ئەهلی تەوحیدن، تەنیا خوا دەپەرستن و خوێیان لە شیرك دەگرن.

هەشتەم و نۆیەم: لە بواری پا هینانی هیزی تووڕەیی و ئارەزوویان دا، خوێیان كۆنترۆڵ دەكەن و، بە هەق نەبێ كەس ناكۆژن و، خوێیان لە داوێنیسی دەپاریزن.

دەیهەم و یازدەیهەم: لە كاتێكدا تووشی هەلەیه كیش دەبن، لەسەر ئەو هەلەیه هەرچی بێ، بەردەوام نابن و دەگەرێنەوێه بۆ لای خوا، ئائومێد نابن لە بەزەیی خوا ﷺ، ئەوێ تێكیانداوێه لە رابردوودا بەهۆی تاوان و گوناھەوێه، چاكی دەكەنەوێه.

دوازدەیهەم و سێزدەیهەم: لە بواری مامەلە لەگەڵ كۆڕو مەجلیسەكان و ئەو شوێنانە گوناھو تاوانیان تیدا دەكرێن، یاخود بە لای كەمەوێه خەلكەكەیان غافلن بە قسەو كرداری پووچەوێه، لەو بواردەدا، لەو كۆڕو مەجلیسانە بەشدار نابن و، كاتێك بهویدا دەپۆن بە حورمەت و پێزەوێه بەلایاندا رەت دەبن.

چوارەدەیهەم: لە بواری مامەلەیان لەگەڵ ئایەتەكانی خوادا، چ ئایەتە خوێندراوێه كانی، چ ئایەتە بیزاوە كانی، هەلۆیستەكەیان لەوێدا بەرجەستە دەبێ كە گوێ هەلەخەن بۆ ئایەتەكانی خواو، چاو ورد دەكەنەوێه لە دیتنی و سەرنجدانی نیشانەكانی خوادا.

پازدەيەم: لە ٻواری مآل و مندالیان دا، دوای ئەوێ زۆر هەوڵ دەدەن چاکیان
پەروەردە بکەن، لە خواي بەرزیش دەپارێنەوێ کە بەهۆی چاکی ئەوانەوێ
دلخۆش و شادمان بن لە دنیاو دواوژدا.

شازدەيەم: لە کوټای دا بەندەکانی خوا لە پەروەردگاریان دەپارێنەوێ کە
شایستەي ئەوێان بکات و بیانکات بە شایستەي ئەوێ پێشەوابن بۆ پارێزکاران.

**برگەي نۆزدەيەم: بەندایەتیي ساغ و تیرۆ تەواو بۆ خوا، هۆکاری
ئەوێکە برۆاداران شایستەي جینشینیایەتیي کردنی خواي
پەروەردگاربن لەسەر زهوی:**

وهك له سوورەتی (النور) دا، خوا دەفەرموێ: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ
دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا
وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ (النور، راستە مانای ئەم ئایەتە
بە پێزە بەم شیوەیە: خوا بە ئێنی بەوانەتان داوێ کە برۆیان هێناوێ کردوێ
باشەکانیان ئەنجام داو، بیانکاتە جینشین لەسەر زهوی، وەك چۆن ئەوانەي پیش
ئەوانیشی کردبوونە جینشین (لەسەر زهوی) و ئەو ئایینەي بۆی هەلبژاردوون (ئەو
بەرنامەيە) بۆیان بچەسپێتی و، ترس و بیمیان بۆ بگۆڕی بە هێمنیی و ئاسایش
(بەلام) بەندایەتیي بۆ بکەن، هیچ شتێک نەکەنە هاوبەشم، هەر کەسیکیش
دوای ئەوێ بیبرۆابی (یاخود: سێلە بێ) هەر ئەوانەن لادەران.

کەواتە: لە ئەنجامی تەنیا خواپەرستی و باش خوا پەرستنداو، هاوبەش بۆ
خوا دانەناندا، مسوولمانان شایستەي ئەوێان بۆ پەیدا دەبێ، خوا ﷻ بیانکاتە
جینشین لەسەر زهوی و، ئایین و بەرنامەکەییان بۆ بچەسپێتی و، ئەوانیش بکاتە
بالا دەست لەسەر زهوی.

برگهی بیستم: بههشت تاییه ته به کهسانیکه وه که تنیا
خواپهرستن، خواپهرستی ساغ بو خوی بهرز دهکن و، جگه لهوان
هیچکس بهشی به بههشته وه نیه:

ئەمیش له ئایه ته کانی: (۱۰۵ و ۱۰۶ و ۱۰۷) ی سوورەتی (الانبیاء) دا زۆر جوان
دره وشێراوه ته وه، که خوا ده فەرموێ: ﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ
أَنَّ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ﴾ (۱۰۵) ﴿إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عِدِيدٍ﴾
(۱۰۶) ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ (۱۰۷) ﴿الْأَنْبِيَاءُ﴾، واتە: به دنیای تیمه له
زه بووردا دوا یی زیکر (زۆربه ی زانیان ده ئین: (ذکر) واتە: تهورات) تو مارمان
کردوه که سەر زه مینی من بهنده چاکه کانم (بهنده شایسته کانم) به میراتی
ده گرن، له وه دا که یاندن هه یه بو کۆمه لیک په رسته ربن بو خواو، تو شمان
نه ناردوه (ئه ی موحه ممه د) مه گهر به به زه یی بو تیکرای جیهانیان.

که واتە: له ئەنجامی چاک خوا په رستندا، مروّف لیوه شاوه یی و شایسته یی
ئه وه ی په ی داده بێ سەر زه مین (چ سەر زه مینی دنیاو چ سەر زه مینی بههشت)
به میرات بگرێ، چونکه خوی په وره رداگار ئه ویشی هه ر ناوانه وه سەر زه مین،
پیغه مبه ری خاته میش ﷺ ته نیا به په حمه ت و به زه یی ئیردراوه بو هه موو
جیهانیان، خوی به رزو مه زن له سوورەتی (الزمر) دا له سەر زمانی پروادارانیک
که له بههشته نیشه جێ ده بن، فەرموویه تی: ﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
صَدَقْنَا وَعَدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَبَوْا مِنْ الْجَنَّةِ حَيْثُ كُشَّاءٌ فِعْمَ أَجْرِ الْعَمِلِينَ﴾
(۷۴) ﴿﴾، گو تی ان: ستایش بو ئه وه خوا یه ی به ئینی له گه ل راست بر دینه سەر و
سەر زه مینی پێ داین (سەر زه مینی بههشت) له هه ر شو ئینیک بمانه وی له
بههشته نیشه جێ ده بین، با شترین پاداشت پاداشتی بکه رانه (ئه وان ه ی بو
خوی په روه رداگار کاریان کردوه و تیکۆ شاون).

کهواته: بههشت تاییه ته به کهسانیکه وه که خواپهرستن و تهنیا بهندایه تی بو خوا ده کهن و، هاوبهش بو خوا دانائین، خواپهرستی و خوا بهیه کگرتن هوکاری ئه وهیه خوا مرووف دهسترویشوو بکات و بالادهستی بکات له سهر زهوی (سهر زهوی دنیا)، ههروهها له دواړوژیش دا شایسته یی ئه وهی هه بی، بچیته بههشته کانی خواوه، به لئ تهنیا خواپهرستییه و ئه وه که مرووف به ساغی و به راستی بهندایه تی بو خوا بکات و هاوبهشی بو دانه نی، دهسته بهرکه ری ئه و شایسته ییه له مرووف دا که له دنیاو دواړوژدا به مراد گهیشوو و سهر فزاز بی.

ئهمه کورته باسیک بوو له باره ی خواپهرستییه وه، خوا به لوتف و که پهمی بی سنووری خوئی ئیمه له و کهسانه بگیڕی که خواپهرستی راسته قینه ده بن، به دل و دهروونیان و به روالهت و جهسته یان، له ژیا نی تاکییان و، له ژیا نی خیزانییان و، له ژیا نی کومه لایه تیاندان، له هه لسووکه و قی سیاسیاندان، له هه موو بواری پهره نده کانی دینداری و دنیا داریاند، پیش هه موو کهس حیساب بو خوا ده کهن و، پهرامه ندیی خوا له سهرووی هه موو شتی که وه داده نی و، تا که ئامانجیک که بوئی ده ژین، ئه وهیه که له م ژیا نه دنیا ییه یاندا بتوانن پهرامه ندیی خوا وه ده ستبینن، بهه شتی خوی پهره ردگار دهسته بهر بکه ن، به هوئی چاک خواپهرستن و چاک بهندایه تی کردن بو خواو، خو ساغکردنه وه بو بهندایه تی بو خواوه ﷻ، لیره شدا کو تایی به تهفسیر کردنی سووره تی (قریش) دینن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہفسیری سوورہتی

الْبَاقِيَاتُ



دەستپیک

بەرێزان!

ئەمڕۆ کە (۱/۲ / ۱۴۴۲) ی کۆچیە، بەرانبەر: (۲۰۲۰/۸/۱۲) زاینی، لە شاری هەولێر، خوا پشتیوان بێ، دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الماعون) و، سەرەتاش لە هەوت بڕگەدا پێناسە و نێوەڕۆکی سوورەتەکە دەخەینەڕوو.

پێناسە ی سوورەتی (الماعون) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ناوی باوی ئەو سوورەتە موبارەکە (سورة الماعون) ه، بەلام وێرای ئەم ناو، پێنج ناوی دیکەشی بۆ بەکارهێنراون: (سورة أُرِيت، سورة أُرِيت الذی، سورة الدين، سورة التکذیب، سورة الیتیم)، ئەو ناوانەشی کەم و زۆر بۆ بەکارهێنراون.

دووهم: شوێنی دابەزینی:

زۆربە ی زۆری زانایان ئەم سوورەتە بە مەککەیی دادەنێن، هەندیکیشیان بە مەدینەییان داناو، هەندیکیش سێ ١٣ ١٤ ١٥ ١٦ ١٧ ١٨ ١٩ ٢٠ ٢١ ٢٢ ٢٣ ٢٤ ٢٥ ٢٦ ٢٧ ٢٨ ٢٩ ٣٠ ٣١ ٣٢ ٣٣ ٣٤ ٣٥ ٣٦ ٣٧ ٣٨ ٣٩ ٤٠ ٤١ ٤٢ ٤٣ ٤٤ ٤٥ ٤٦ ٤٧ ٤٨ ٤٩ ٥٠ ٥١ ٥٢ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨ ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠ ٧١ ٧٢ ٧٣ ٧٤ ٧٥ ٧٦ ٧٧ ٧٨ ٧٩ ٨٠ ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠ ١٠١ ١٠٢ ١٠٣ ١٠٤ ١٠٥ ١٠٦ ١٠٧ ١٠٨ ١٠٩ ١١٠ ١١١ ١١٢ ١١٣ ١١٤ ١١٥ ١١٦ ١١٧ ١١٨ ١١٩ ١٢٠ ١٢١ ١٢٢ ١٢٣ ١٢٤ ١٢٥ ١٢٦ ١٢٧ ١٢٨ ١٢٩ ١٣٠ ١٣١ ١٣٢ ١٣٣ ١٣٤ ١٣٥ ١٣٦ ١٣٧ ١٣٨ ١٣٩ ١٤٠ ١٤١ ١٤٢ ١٤٣ ١٤٤ ١٤٥ ١٤٦ ١٤٧ ١٤٨ ١٤٩ ١٥٠ ١٥١ ١٥٢ ١٥٣ ١٥٤ ١٥٥ ١٥٦ ١٥٧ ١٥٨ ١٥٩ ١٦٠ ١٦١ ١٦٢ ١٦٣ ١٦٤ ١٦٥ ١٦٦ ١٦٧ ١٦٨ ١٦٩ ١٧٠ ١٧١ ١٧٢ ١٧٣ ١٧٤ ١٧٥ ١٧٦ ١٧٧ ١٧٨ ١٧٩ ١٨٠ ١٨١ ١٨٢ ١٨٣ ١٨٤ ١٨٥ ١٨٦ ١٨٧ ١٨٨ ١٨٩ ١٩٠ ١٩١ ١٩٢ ١٩٣ ١٩٤ ١٩٥ ١٩٦ ١٩٧ ١٩٨ ١٩٩ ٢٠٠ ٢٠١ ٢٠٢ ٢٠٣ ٢٠٤ ٢٠٥ ٢٠٦ ٢٠٧ ٢٠٨ ٢٠٩ ٢١٠ ٢١١ ٢١٢ ٢١٣ ٢١٤ ٢١٥ ٢١٦ ٢١٧ ٢١٨ ٢١٩ ٢٢٠ ٢٢١ ٢٢٢ ٢٢٣ ٢٢٤ ٢٢٥ ٢٢٦ ٢٢٧ ٢٢٨ ٢٢٩ ٢٣٠ ٢٣١ ٢٣٢ ٢٣٣ ٢٣٤ ٢٣٥ ٢٣٦ ٢٣٧ ٢٣٨ ٢٣٩ ٢٤٠ ٢٤١ ٢٤٢ ٢٤٣ ٢٤٤ ٢٤٥ ٢٤٦ ٢٤٧ ٢٤٨ ٢٤٩ ٢٥٠ ٢٥١ ٢٥٢ ٢٥٣ ٢٥٤ ٢٥٥ ٢٥٦ ٢٥٧ ٢٥٨ ٢٥٩ ٢٦٠ ٢٦١ ٢٦٢ ٢٦٣ ٢٦٤ ٢٦٥ ٢٦٦ ٢٦٧ ٢٦٨ ٢٦٩ ٢٧٠ ٢٧١ ٢٧٢ ٢٧٣ ٢٧٤ ٢٧٥ ٢٧٦ ٢٧٧ ٢٧٨ ٢٧٩ ٢٨٠ ٢٨١ ٢٨٢ ٢٨٣ ٢٨٤ ٢٨٥ ٢٨٦ ٢٨٧ ٢٨٨ ٢٨٩ ٢٩٠ ٢٩١ ٢٩٢ ٢٩٣ ٢٩٤ ٢٩٥ ٢٩٦ ٢٩٧ ٢٩٨ ٢٩٩ ٣٠٠ ٣٠١ ٣٠٢ ٣٠٣ ٣٠٤ ٣٠٥ ٣٠٦ ٣٠٧ ٣٠٨ ٣٠٩ ٣١٠ ٣١١ ٣١٢ ٣١٣ ٣١٤ ٣١٥ ٣١٦ ٣١٧ ٣١٨ ٣١٩ ٣٢٠ ٣٢١ ٣٢٢ ٣٢٣ ٣٢٤ ٣٢٥ ٣٢٦ ٣٢٧ ٣٢٨ ٣٢٩ ٣٣٠ ٣٣١ ٣٣٢ ٣٣٣ ٣٣٤ ٣٣٥ ٣٣٦ ٣٣٧ ٣٣٨ ٣٣٩ ٣٤٠ ٣٤١ ٣٤٢ ٣٤٣ ٣٤٤ ٣٤٥ ٣٤٦ ٣٤٧ ٣٤٨ ٣٤٩ ٣٥٠ ٣٥١ ٣٥٢ ٣٥٣ ٣٥٤ ٣٥٥ ٣٥٦ ٣٥٧ ٣٥٨ ٣٥٩ ٣٦٠ ٣٦١ ٣٦٢ ٣٦٣ ٣٦٤ ٣٦٥ ٣٦٦ ٣٦٧ ٣٦٨ ٣٦٩ ٣٧٠ ٣٧١ ٣٧٢ ٣٧٣ ٣٧٤ ٣٧٥ ٣٧٦ ٣٧٧ ٣٧٨ ٣٧٩ ٣٨٠ ٣٨١ ٣٨٢ ٣٨٣ ٣٨٤ ٣٨٥ ٣٨٦ ٣٨٧ ٣٨٨ ٣٨٩ ٣٩٠ ٣٩١ ٣٩٢ ٣٩٣ ٣٩٤ ٣٩٥ ٣٩٦ ٣٩٧ ٣٩٨ ٣٩٩ ٤٠٠ ٤٠١ ٤٠٢ ٤٠٣ ٤٠٤ ٤٠٥ ٤٠٦ ٤٠٧ ٤٠٨ ٤٠٩ ٤١٠ ٤١١ ٤١٢ ٤١٣ ٤١٤ ٤١٥ ٤١٦ ٤١٧ ٤١٨ ٤١٩ ٤٢٠ ٤٢١ ٤٢٢ ٤٢٣ ٤٢٤ ٤٢٥ ٤٢٦ ٤٢٧ ٤٢٨ ٤٢٩ ٤٣٠ ٤٣١ ٤٣٢ ٤٣٣ ٤٣٤ ٤٣٥ ٤٣٦ ٤٣٧ ٤٣٨ ٤٣٩ ٤٤٠ ٤٤١ ٤٤٢ ٤٤٣ ٤٤٤ ٤٤٥ ٤٤٦ ٤٤٧ ٤٤٨ ٤٤٩ ٤٥٠ ٤٥١ ٤٥٢ ٤٥٣ ٤٥٤ ٤٥٥ ٤٥٦ ٤٥٧ ٤٥٨ ٤٥٩ ٤٦٠ ٤٦١ ٤٦٢ ٤٦٣ ٤٦٤ ٤٦٥ ٤٦٦ ٤٦٧ ٤٦٨ ٤٦٩ ٤٧٠ ٤٧١ ٤٧٢ ٤٧٣ ٤٧٤ ٤٧٥ ٤٧٦ ٤٧٧ ٤٧٨ ٤٧٩ ٤٨٠ ٤٨١ ٤٨٢ ٤٨٣ ٤٨٤ ٤٨٥ ٤٨٦ ٤٨٧ ٤٨٨ ٤٨٩ ٤٩٠ ٤٩١ ٤٩٢ ٤٩٣ ٤٩٤ ٤٩٥ ٤٩٦ ٤٩٧ ٤٩٨ ٤٩٩ ٥٠٠ ٥٠١ ٥٠٢ ٥٠٣ ٥٠٤ ٥٠٥ ٥٠٦ ٥٠٧ ٥٠٨ ٥٠٩ ٥١٠ ٥١١ ٥١٢ ٥١٣ ٥١٤ ٥١٥ ٥١٦ ٥١٧ ٥١٨ ٥١٩ ٥٢٠ ٥٢١ ٥٢٢ ٥٢٣ ٥٢٤ ٥٢٥ ٥٢٦ ٥٢٧ ٥٢٨ ٥٢٩ ٥٣٠ ٥٣١ ٥٣٢ ٥٣٣ ٥٣٤ ٥٣٥ ٥٣٦ ٥٣٧ ٥٣٨ ٥٣٩ ٥٤٠ ٥٤١ ٥٤٢ ٥٤٣ ٥٤٤ ٥٤٥ ٥٤٦ ٥٤٧ ٥٤٨ ٥٤٩ ٥٥٠ ٥٥١ ٥٥٢ ٥٥٣ ٥٥٤ ٥٥٥ ٥٥٦ ٥٥٧ ٥٥٨ ٥٥٩ ٥٦٠ ٥٦١ ٥٦٢ ٥٦٣ ٥٦٤ ٥٦٥ ٥٦٦ ٥٦٧ ٥٦٨ ٥٦٩ ٥٧٠ ٥٧١ ٥٧٢ ٥٧٣ ٥٧٤ ٥٧٥ ٥٧٦ ٥٧٧ ٥٧٨ ٥٧٩ ٥٨٠ ٥٨١ ٥٨٢ ٥٨٣ ٥٨٤ ٥٨٥ ٥٨٦ ٥٨٧ ٥٨٨ ٥٨٩ ٥٩٠ ٥٩١ ٥٩٢ ٥٩٣ ٥٩٤ ٥٩٥ ٥٩٦ ٥٩٧ ٥٩٨ ٥٩٩ ٦٠٠ ٦٠١ ٦٠٢ ٦٠٣ ٦٠٤ ٦٠٥ ٦٠٦ ٦٠٧ ٦٠٨ ٦٠٩ ٦١٠ ٦١١ ٦١٢ ٦١٣ ٦١٤ ٦١٥ ٦١٦ ٦١٧ ٦١٨ ٦١٩ ٦٢٠ ٦٢١ ٦٢٢ ٦٢٣ ٦٢٤ ٦٢٥ ٦٢٦ ٦٢٧ ٦٢٨ ٦٢٩ ٦٣٠ ٦٣١ ٦٣٢ ٦٣٣ ٦٣٤ ٦٣٥ ٦٣٦ ٦٣٧ ٦٣٨ ٦٣٩ ٦٤٠ ٦٤١ ٦٤٢ ٦٤٣ ٦٤٤ ٦٤٥ ٦٤٦ ٦٤٧ ٦٤٨ ٦٤٩ ٦٥٠ ٦٥١ ٦٥٢ ٦٥٣ ٦٥٤ ٦٥٥ ٦٥٦ ٦٥٧ ٦٥٨ ٦٥٩ ٦٦٠ ٦٦١ ٦٦٢ ٦٦٣ ٦٦٤ ٦٦٥ ٦٦٦ ٦٦٧ ٦٦٨ ٦٦٩ ٦٧٠ ٦٧١ ٦٧٢ ٦٧٣ ٦٧٤ ٦٧٥ ٦٧٦ ٦٧٧ ٦٧٨ ٦٧٩ ٦٨٠ ٦٨١ ٦٨٢ ٦٨٣ ٦٨٤ ٦٨٥ ٦٨٦ ٦٨٧ ٦٨٨ ٦٨٩ ٦٩٠ ٦٩١ ٦٩٢ ٦٩٣ ٦٩٤ ٦٩٥ ٦٩٦ ٦٩٧ ٦٩٨ ٦٩٩ ٧٠٠ ٧٠١ ٧٠٢ ٧٠٣ ٧٠٤ ٧٠٥ ٧٠٦ ٧٠٧ ٧٠٨ ٧٠٩ ٧١٠ ٧١١ ٧١٢ ٧١٣ ٧١٤ ٧١٥ ٧١٦ ٧١٧ ٧١٨ ٧١٩ ٧٢٠ ٧٢١ ٧٢٢ ٧٢٣ ٧٢٤ ٧٢٥ ٧٢٦ ٧٢٧ ٧٢٨ ٧٢٩ ٧٣٠ ٧٣١ ٧٣٢ ٧٣٣ ٧٣٤ ٧٣٥ ٧٣٦ ٧٣٧ ٧٣٨ ٧٣٩ ٧٤٠ ٧٤١ ٧٤٢ ٧٤٣ ٧٤٤ ٧٤٥ ٧٤٦ ٧٤٧ ٧٤٨ ٧٤٩ ٧٥٠ ٧٥١ ٧٥٢ ٧٥٣ ٧٥٤ ٧٥٥ ٧٥٦ ٧٥٧ ٧٥٨ ٧٥٩ ٧٦٠ ٧٦١ ٧٦٢ ٧٦٣ ٧٦٤ ٧٦٥ ٧٦٦ ٧٦٧ ٧٦٨ ٧٦٩ ٧٧٠ ٧٧١ ٧٧٢ ٧٧٣ ٧٧٤ ٧٧٥ ٧٧٦ ٧٧٧ ٧٧٨ ٧٧٩ ٧٨٠ ٧٨١ ٧٨٢ ٧٨٣ ٧٨٤ ٧٨٥ ٧٨٦ ٧٨٧ ٧٨٨ ٧٨٩ ٧٩٠ ٧٩١ ٧٩٢ ٧٩٣ ٧٩٤ ٧٩٥ ٧٩٦ ٧٩٧ ٧٩٨ ٧٩٩ ٨٠٠ ٨٠١ ٨٠٢ ٨٠٣ ٨٠٤ ٨٠٥ ٨٠٦ ٨٠٧ ٨٠٨ ٨٠٩ ٨١٠ ٨١١ ٨١٢ ٨١٣ ٨١٤ ٨١٥ ٨١٦ ٨١٧ ٨١٨ ٨١٩ ٨٢٠ ٨٢١ ٨٢٢ ٨٢٣ ٨٢٤ ٨٢٥ ٨٢٦ ٨٢٧ ٨٢٨ ٨٢٩ ٨٣٠ ٨٣١ ٨٣٢ ٨٣٣ ٨٣٤ ٨٣٥ ٨٣٦ ٨٣٧ ٨٣٨ ٨٣٩ ٨٤٠ ٨٤١ ٨٤٢ ٨٤٣ ٨٤٤ ٨٤٥ ٨٤٦ ٨٤٧ ٨٤٨ ٨٤٩ ٨٥٠ ٨٥١ ٨٥٢ ٨٥٣ ٨٥٤ ٨٥٥ ٨٥٦ ٨٥٧ ٨٥٨ ٨٥٩ ٨٦٠ ٨٦١ ٨٦٢ ٨٦٣ ٨٦٤ ٨٦٥ ٨٦٦ ٨٦٧ ٨٦٨ ٨٦٩ ٨٧٠ ٨٧١ ٨٧٢ ٨٧٣ ٨٧٤ ٨٧٥ ٨٧٦ ٨٧٧ ٨٧٨ ٨٧٩ ٨٨٠ ٨٨١ ٨٨٢ ٨٨٣ ٨٨٤ ٨٨٥ ٨٨٦ ٨٨٧ ٨٨٨ ٨٨٩ ٨٩٠ ٨٩١ ٨٩٢ ٨٩٣ ٨٩٤ ٨٩٥ ٨٩٦ ٨٩٧ ٨٩٨ ٨٩٩ ٩٠٠ ٩٠١ ٩٠٢ ٩٠٣ ٩٠٤ ٩٠٥ ٩٠٦ ٩٠٧ ٩٠٨ ٩٠٩ ٩١٠ ٩١١ ٩١٢ ٩١٣ ٩١٤ ٩١٥ ٩١٦ ٩١٧ ٩١٨ ٩١٩ ٩٢٠ ٩٢١ ٩٢٢ ٩٢٣ ٩٢٤ ٩٢٥ ٩٢٦ ٩٢٧ ٩٢٨ ٩٢٩ ٩٣٠ ٩٣١ ٩٣٢ ٩٣٣ ٩٣٤ ٩٣٥ ٩٣٦ ٩٣٧ ٩٣٨ ٩٣٩ ٩٤٠ ٩٤١ ٩٤٢ ٩٤٣ ٩٤٤ ٩٤٥ ٩٤٦ ٩٤٧ ٩٤٨ ٩٤٩ ٩٥٠ ٩٥١ ٩٥٢ ٩٥٣ ٩٥٤ ٩٥٥ ٩٥٦ ٩٥٧ ٩٥٨ ٩٥٩ ٩٦٠ ٩٦١ ٩٦٢ ٩٦٣ ٩٦٤ ٩٦٥ ٩٦٦ ٩٦٧ ٩٦٨ ٩٦٩ ٩٧٠ ٩٧١ ٩٧٢ ٩٧٣ ٩٧٤ ٩٧٥ ٩٧٦ ٩٧٧ ٩٧٨ ٩٧٩ ٩٨٠ ٩٨١ ٩٨٢ ٩٨٣ ٩٨٤ ٩٨٥ ٩٨٦ ٩٨٧ ٩٨٨ ٩٨٩ ٩٩٠ ٩٩١ ٩٩٢ ٩٩٣ ٩٩٤ ٩٩٥ ٩٩٦ ٩٩٧ ٩٩٨ ٩٩٩ ١٠٠٠

(عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: أُنْزِلَتْ: (أُرِيتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالَّذِينَ) (مكة)، (ذكره السيوطي في الدر المنثور: ج ٨، ص ٦٤١، ونسبه لابن مردويه، وذكر أن ابن مردويه أخرج مثله عن ابن الزبير، الإستيعاب في بيان

الأسباب: ج ۳، ص ۵۶۳، واتە: عەبدوڵلای کورێ عەبباس (خوا لە خوێ و بابی پازی بێ) گوتوو یەتی: سوورەتی ﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْإِيمَانِ﴾، لە مەككە دابەزیو، هەر وەها (ابن مردویه)، هەمان شتی شی پالداو تە لای (عبدالله بن الزبیر)، خوا لە ئەویش و لە باییشی پازی بێ.

سێیه: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزین دا:

ئەم سوورەتە موبارەکە لە (مصحف) دا، ژمارەکی سەدو هەوت (۱۰۷) هە، لە دابەزینیشدا ژمارەکی هەقده (۱۷) یە، پێش سوورەتی (الکافرون) و، دوا سوورەتی (التکاثیر) دابەزیو.

چوارەم: ژمارە ی تاییە تەکانی:

زۆربە ی هەرە زۆری ژمیرەران بە شەش (۶) یان داناون، هەندیکیشان بە هەوت (۷) یان داناون و، ژمارە هەوتەکش لە موصحفەکانی لای ئیمەدا تەبەننی کراو.

پنجەم: نیوهرۆکی:

نیوهرۆکی ئەم سوورەتە، بریتیە لە پێناسە ی بابای بیروا بە سزاو پاداشت (الدین)، واش پێدەچێ (دین) مەبەست پێی سزا و پاداشت بێ، کە بە تێوهرۆ پالپێوهری هەتیوو، هاننەدەر بو خواردنی نەدار پێناسە ی دەکات، دواتریش سزای سەخت بو نوێژکەری لە نوێژەکی بێ ئاگای ریا بازی هاوکاری گرهوه، دادەنێ، واتە: خوا ﷻ پێناسە ی کەسێک دەکات کە برۆای بە سزاو پاداشتی خوا نیە و، ئەو پێنج سیفەتە خراپە ی تێدان:

۱- پالپۆه نەری ھەتیو بە توندیی و دەرکەری و پالەستۆدەری، لە جیاتی ئەوەی ھاوکاریی بکات و دەستی بەسەر دابینێ.

۲- ھاننەدانی خەڵک بۆ خواردن دان بە نەدار، واتە: ئەو ھیچ کە خۆی یارمەتی نەدار نادات، بگرە ھانی خەڵکیش نادات، بۆ ھاوکاریی کردنی.

۳- نوێژ دەکات، بەلام لە نوێژەکە ییئاگایەو، نازانی چی کردو چۆنی کرد!

۴- ریبابازی دەکات بۆ بەرچاوی خەڵک و، کردەو ھێک کە تەنیا بۆ خوا دەکری، ئەو کاتیک سەرنجی خەڵک بە لای خۆیدا رابکێشی، ئەنجامی دەدات، بەلام ئەگەر خەڵکی لێ نەبی، ئەنجامی نادات.

۵- ھاوکاریی لە خەڵک دەگریتەو، شتیک کە پێویست بێ دەستی خەڵکی پێ بگری و ھاوکاریی خەڵکی پێ بکات، دەستی لێ دەگریتەو، ئامادەنیە ھاوکار و دەستبارگری خەڵک بێ.

شەشەم: تاییەتەندییەکانی:

لەم سوورەتەدا سێ تاییەتەندیی سەرەکییمان کەوتوو بەرچاو:

۱- پێناسەکردنی بە درۆ دانەری سزاو پاداشت، بەوەی دەرکەری ھەتیوو و ھاننەدەری خۆراکدانە بە بابای نەدار، ئایەتەکانی: (۱ و ۲ و ۳).

۲- سزای سەخت ناردن بۆ نوێژکەری لە نوێژی خۆی بێ ئاگای ریبابازی یارمەتی و ھاوکاریی گروە لە خەڵک، ئایەتەکانی: (۴ و ۵ و ۶ و ۷).

۳- ھاتنی وشە (الماعون)، کە تەنیا لەم سوورەتە موبارەکەدا ھاتو، ھەر بۆیەش بەو ناوہو ناونراو.

حەوتەم: دابەشکردنى ئايەتەكان:

ئىمە ھەر حەوت ئايەتەكەي ئەم سوورەتە موبارەكە، دەكەينە دەرسىك
لەبەر ئەوۋى ھەموويان بەيەكەوۋە پەيوەستى.



❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖

پېناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە ھەر جەوت (۷) ئايەتەكەى ئەم سوورەتە موبارەكە پېكدى، كە تېياندا پېناسەى باباى بە درۆ دانەرى سزاو پاداشت كراو، بە پېنج خەسلەتى زۆر خراپ:

۱- پالپۆنەرى ھەتىو بە توندىى و دەرکەرى و پالەستۆدەرى، لە جىياتى ئەوہى ھاوکارىى بکات و دەستى بەسەر دابېنى.

۲- ھاننەدانى خەلک بۆ خواردن دان بە نەدار، واتە: ئەوہ ھېچ كە خۆى يارمەتىى نەدار نادات، ھانى خەلکىش نادات، بۆ يارمەتېيدانى!

۳- نوپژ دەكات، بەلام لە نوپژەكەى پېئاگايەو، نازانى چى كرددو چۆنى كردد!

۴- رېابازىى دەكات بۆ بەرچاوى خەلک، كردهوہىەك كە تەنيا بۆ خوا دەكرى، ئەو كاتىك سەرنجى خەلک بە لای خۆيدا رابكىشى، ئەنجامى دەكات، بەلام ئەگەر خەلکى لى نەبى، ئەنجامى نادات.

۵- ھاوکارىيەك كە بۆ ئەو ھېچى تېناچى، لە خەلک دەيگريتەوہ، چونكە وەك دواىى باسى دەكەين، (الماعون)، زۆرىك لە زاناىان گوتوويانە: ناوہ بۆ ئەو كەل وپەلانەى خەلک لە ژيانى رۆژانەياندا بەكارىان دىنن، مالە دراوسىيەك دەنيرى بۆ مالى دىكەى دراوسىيان، مەنجهلم وئيدە، يان چەقۆيەكى پېويستە، ياخود مشارىكى پېويستە، شتى پى دەپرېتەوہ، يان شتىكى دىكەى پېويستە بە شىوہىەكى كاتىى و، دواىى بۆى دەگيرېتەوہ، كە چى ئەو ئامادەنىە ئەو كەمە ھاوکارىيانەش بکات!

ھەندىكى دىكەش لە زاناىان گوتوويانە: (الماعون)، ھەر شتىكە سوودى بۆ خەلک ھەبى، ھەر لە مال و سامانەوہ بگرە، تاكو ھەر شتىكى دىكە، خوا ﷻ

ئەم سوورەتە موبارەكەى تەرخانكردوہ بۆ پیناسەكردنى بابايەكى بېپروا بۆ پۆژى سزاو پاداشت، ياخود بېپروا بە ئايىن و، بەو پېنج خەسلەتە خراپە پیناسەى دەكات.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْإِيمَانِ ﴿١﴾ فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ ﴿٢﴾ وَلَا يَحْضُ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿٣﴾ فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥﴾ الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ﴿٧﴾﴾

مانای دەقاو دەقى ئايەتەکان

{بە ناوی خواى بە بەزەيى بەخشنده . ئايا ئەو كەسەت دى (بە چاوى عەقڵ و دڵ) كە سزاو پاداشتى بە درۆ دانا؟ ﴿١﴾ ئەوہ كەسكە ھەتيو پالەستۆ دەدات ﴿٢﴾ ھانى (خەلك) یش نادات لەسەر خواردن (پێدان) ى نەدار ﴿٣﴾ دەجا سزای سەخت بۆ نوێژكەرانىك ﴿٤﴾ ئەوانەى لە نوێژەكانیان بێئاگان ﴿٥﴾ ئەوانەى رېبابازى دەكەن ﴿٦﴾ ئەوانەى پېگريى لە ھاوكارىى دەكەن، (دەست لە ھاوكارىيەكردن دەگرەوہ) ﴿٧﴾}.

شيكردنەوہى ھەندىك لە وشەكان

(بِالْإِيمَانِ): (الدِّينُ يُقَالُ لِلطَّاعَةِ وَالْجَزَاءِ، وَاسْتُعِيرَ لِلشَّرِيعَةِ)، وشەى (الدين)، ھەم بە مانای فەرمانبەريى، ھەم بە مانای سزاو پاداشت دى و، خوازراویشەتەوہ بۆ بەرنامە (ى خوا).

(يَدْعُ الْيَتِيمَ): (الدَّعُ: الدَّفْعُ الشَّدِيدُ، وَأَصْلُهُ أَنْ يُقَالَ لِلْعَائِرِ: دَعْ دَعْ)، (يَدْعُ الْيَتِيمَ)، (يَدْعُ) كرداری ئیستا (فعل مضارع)یه، له (دَع)هوه هاتوه، (دَعَهُ أَي: دَفَعَهُ بِشِدَّةٍ)، به توندیی پالی پیوهنا، بویه من به کوردیی به پالەستۆدانم مانا کردوه، پالەستۆدان ئەوهیه به توندیی پالیپیوه بنیی، وشە (دَع): له ئەسڵدا لهوهوه هاتوه، که کهسیک دهکهوئ پیی بگوتری: (دَعْ دَعْ)، یانی: لیگه ری لیگه ری، ئەو کهوتن و ههلهنگوتهت، گوئی پی مهده، لهوهوه هاتوه.

(وَلَا يَحْضُ): (الْحَضُّ: التَّخْرِيطُ كَالْحَثِّ)، (حَضٌّ) بۆ هاندانه و هك (حَثٌّ) وایه و مانایه که یان لیک نیزیکه (وَأَصْلُهُ مِنَ الْحَثِّ عَلَى الْحَضِيضِ، وَهُوَ قَرَارُ الْأَرْضِ)، وشە (حَضٌّ) له ئەسڵدا لهوهوه هاتوه، کهسیک هانبدهی لهسه ر ژیرهوهوه تهختی زهوی، یانی: به تهختی زهوییهوه نووسان.

(سَاهُونَ): (السَّهْوُ: خَطَأٌ عَنِ غَفْلَةٍ)، (سَهُوٌ): بریتیه له بهههله داپوونیک بههوی بیتاگییهوه، (السَّهْوُ: الْغَفْلَةُ، فَهُوَ سَاهٍ وَسَهْوَانٌ)، (سَهُوٌ): به بیتاگییش دهگوتری، دهگوتری: (فَهُوَ سَاهٍ وَسَهْوَانٌ)، ههردووکیان ناوی بکهرن، یانی: بیتاگا، یاخود بهههله داپوو.

(يُرَاءُونَ): (دَهگوتری: (رَاءَهُ، مُرَاءَةً وَرِئَاءَ وَرِئَاءَ: أَرَاهُ أَنَّهُ مُتَّصِفٌ بِالْخَيْرِ وَالصَّلَاحِ عَلَى خِلَافِ مَا هُوَ عَلَيْهِ)، ئەم وشانه ههموویان به کاردین (راءه) پیشانی دا، (مُرَاءاة وَرِئَاءَ وَرِئَاءَ)، ههرسیکیان چاوگن، واته: پیشانی کهسیکیدا که خوێ پازاندۆتهوه به چاکی و به شایستهیی، له حالیکدا حالێ به پیچهوانهوهیه، به کوردیی هه ر دهلین: ریابازی، یاخود: پرووده ربا یسی.

(الْمَاعُونَ): (الماعون: إسم جامعٌ لمنافع البيت)، (ماعون): ناویکی کۆکه رهوهیه بۆ ههموو ئەو شتانهی له مالد به سوودن، ههروهها ههندیک گوتوو یانه: (الماعون: المعروف)، واته: شتی پهسه ندو چاک، ههندیکیش گوتوو یانه: (ماعون)، واته: زهکات (مَعْنٍ: كُلُّ مَا يُنْتَفَعُ بِهِ قَلِيلًا كَانَ أَوْ كَثِيرًا)، وشە (مَعْنٍ)، هه ر شتیکه مروؤف سوودی لی بینئ و لی بههره مه ند بئ، کهم بئ، یاخود زۆر.

هوئی هاتنه خوارهوهی ئەم سوورەتە

ئەم گێردراوه هەبە دەربارەیی هوئی هاتنه خوارهوهی ئەم سوورەتە:

(عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ الْمُسْلِمُونَ يَسْتَعِيرُونَ مِنَ الْمُنَافِقِينَ الدَّلْوَ وَالْقِدْرَ وَالْفَأْسَ وَشِبْهَهُ، فَيَمْنَعُونَهُمْ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ ﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْإِيمَانِ﴾ ١ ﴿فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ﴾ ٢ ﴿وَلَا يَحْضُ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ﴾ ٣ ﴿فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ﴾ ٤ ﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ ٥ ﴿الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ﴾ ٦ ﴿وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ﴾ ٧ ﴿، (أوردہ السیوطی فی الدر المنثور: ج ۸، ص ۶۴۴ ونسبہ لابن مردویه، الإستیعاب فی بیان الأسباب: ج ۳، ۵۶۳).

واتە: عەبدوللای کوری مەسعوود (خوا لای پازی بێ)، دەلی: مسولمانان لە مونا فیکەکان، دۆلچە (کە ئاوی پێ لە بیر هەڵدەهێنجن) هەروەها مەنجەل و تەورو تەرداس و وێنە ئەوانەیان لە مونا فیکەکان وەرگرت و لایان دەخواستن، ئەوانیش پێیان نەدەدان، لەوبارەوه خوا ﷻ ئەم سوورەتە دابەزاند.

هەلبەتە ئەگەر ئەم هوئی هاتنه خوارهوهیە راستیش بێ، تەبیر دەکات لە بەشیەک لە چەمک و واتای ئەو سوورەتە موبارەکە، ئەگەرنا وەک دوا یی باسی دەکەین، چەمک و واتای ئایەتەکانی ئەم سوورەتە موبارەکە، زۆر فراوان و، ئەگەر پێی مەککەیی بوونی ئەم سوورەتەش هەلبژێرین، لەگەڵ ئەم هوئی هاتنه خوارهوهیەدا تێکدەگیرێ، مەگەر بلیین: سوورەتەکە لە مەککە دابەزیو، بەلام چەمک و واتایەکی، ئەو پەفتارەیی دەغەل و مونا فیکەکانی مەدینەش دەگرێتەوه.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوای پەرورەدگار سەرەتا دەفەرموی: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، واتە: خویندنی ئەم سوورەتە قورئانە، دەست پێ دەکەم، بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، کە وەك زۆرجاران گوتوو مانە: پێویستە بەلای کەمەوێ چوار واتا لە عەقل و دڵدا ئامادە بکړین، لە کاتیکدا مروّف دەلێ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ (بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە:

۱- ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

۲- ئەم کارە بە پێی شەرعی خوا دەکەم.

۳- ئەم کارە بە توانا و یارمەتی خوا دەکەم.

۴- ئەم کارە بۆ هێنانەدی پەزنامەندیی خوا ئەنجام دەدەم.

خوای دەفەرموی: ﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْإِيمَانِ﴾، ئایا ئەو کەسەت دی کە بە دین بپروایەو بە درۆی دادەنێ، وشە (الدین)، لێرەدا زیاتر وا پێدەچێ مەبەست پێی سزاو پاداشت بێ، وەك زۆرجاریش گوتوو مە: وشە (جزاء) لە زمانی عەرەبییدا هەم پاداشت (ثواب) و هەم سزا (عقاب)، دەگرێتە خۆی، بەلام بەرای بەندە لە زمانی کوردیییدا وشەیه کمان نیە پێ بە پێستی وشە (الدین)، یاخود (الجزاء) بێ، بەلکو دەبێ بڵێن: سزا و پاداشت، بۆیە من لە مانای دەقو دەقەکیدان ئاوام تەفسیر کردووە: ئایا ئەو کەسەت دی کە سزاو پاداشت بە درۆ دادەنێ؟

بێگومان مەبەست لە دیتنیش لێرەدا، بینینی عەقل و دڵ، نەك دیتنی چاو، بۆیە زانیان گوتوو یانە: (الرُّؤْيَةُ هُنَا رُؤْيَةُ عِلْمِيَّةٍ وَلَيْسَتْ بَصَرِيَّةً)، دیت لێرەدا، دیتنی زانستییه (پەپێردنە) نەك دیتنی چاو، چونکە هەموو ئەوانە ی پۆژی

سزاو پاداشت به درۆ داده ئین، به چاو نابیزین، چ دوینراو پیغهمبهری خاتهم ﷺ بئ، چ ههر که سیک بئ که شایسته بئ بدوینرۆ، - ئەو مانایه ش وا پینده چئ راستر بئ، که مهرج نیه پیغهمبهری خاتهم ﷺ بئ - بیگومان ناگونجئ به چاوی سهر ههموو ئەوانه بینئ که بیپروان به سزاو پاداشت، به رای هه ندیک له زانایانیش وشه ی (الدین)، لیره دا ههر به مانای ئیسلامه، واته: بهرنامه ی خوا، ئایا ئەو که سه ت بینئ که بیپروایه به ئایین و بهرنامه ی خوا؟ که خوا ده فهرموئ: ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾ (۱۹) آل عمران، بهرنامه، (بهرنامه ی راست و تیر و تهواو و پهسند) له لای خوا، ته نیا ئیسلامه.

به لام رهوتی ئایه ته کان، زیاتر ئەو مانایه زāl ده کات که لیره دا مه به ست له (الدین): (الجزاء) بئ، واته: سزاو پاداشت، ئایا ئەو که سه ت بینئ به چاوی عه قل و دل؟ واته: نه گهر بینوته، ئەو کاته ده زانی چهنده زیانباره!

هه ندیکیش گوتوو یانه: (أَرَأَيْتَ) به مانای (أَخْبِرْنِي)، هه وāلم پئ بده له باره ی که سیکه وه، که پروای به سزاو پاداشت نیه، کیه ئەو که سه؟

﴿فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ﴾ (۲)، ئەوه که سیکه به توندیی پāl به هه تیوه وه ده نئ: (الدَّعُ: الدَّفْعُ الشَّدِيدُ)، پālپوه نانی توند، به کوردیی پئی ده لئین: پālله ستودان، مندālلی گچکه ی بئ باب، له جیاتی ئەوه ی دهستی به سهر دایینئ و بیلاوینتیه وه و هاوکاریی بکات و، سوژو به زهیی له گه ل دا بنوینئ، پālله ستو ی ده دات و پālلی پپوه ده نئ و ده ری ده کات، ئەوه یه که له خه سلته خراپه کانی بابای بیپروا به روژئ سزاو پاداشت. ئنجا دپته سهر باسی سیفه تی دووه می: ﴿وَلَا يَحْضُ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾ (۳)، هانیش نادات (واته: هانی خه لک نادات) له سهر خواردنی نه دار، له سهر خواردن پیدانی نه دار، به لام بویه ده فهرموئ: ﴿عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾ وه که ئەو خواردنه ی ده درئ به بابای نه دار، هی خو ی بیت، یانی: خواردنه که هی خو یه تی و پپو یسته بیدریتئ، نه گه رنا هه ندیک گوتوو یانه: ﴿طَعَامٍ﴾ لیره دا مه به ست پئی خواردن پیدان (إِطْعَام).ه.

ئىنجا كە دەفەرموئى: ﴿وَلَا يَحْصُرُ﴾، ھانئادات واتە: ئەو ھىچ كە بۆ خۆى ھاوكارىيى باباى نەدار ناكات، لە پرووى خواردن پىدان و تىر كوردنەو، بەلكو ئامادە نىە قسەيەكى خىريشى بۆ بكات، ماناى واىە زۆر رەزىل و چرووك و بى خىرە.

ھەندىك لە زانايان گوتوويناىە: سى ئايەتى يەكەم لە مەككە دابەزىون و، ئەم چوار ئايەتى دواىى لە مەدينە دابەزىون، كە ئەويش پى تىدەچى، خوا ﷻ لە مەككە ئەو سى ئايەتەى پىشى دابەزاندىن و، ئەو چوار ئايەتەى دواىى لە مەدينە دابەزاندىن، چونكە باسى نوژكەرانى بى ئاگا دەكات و، باسى دەستگرتنەو لە ھاوكارىيى دەكات و، باسى رىبابازىيى دەكات، ئەوانەش زياتر لەگەل كەش و ھەواى مەدينەدا دەگونجىن، لەوئى خەلك پىويستى بەو ھەو ھەو رىبابازىيى بكات و، لەوئى خەلك دەستى ھاوكارىيى گرتۆتەو، لەوئى خەلكىك نوژيان دەكرد، بەلام نەياندەزانى نوژكەيان چىيان لى داوا دەكات!

دەشگونجى ھەمووى بەيەكەو ھەتەى، ئىمەش ئەو رايەمان ھەلبارد كە ھەمووى لە مەككە دابەزىيى، بەلام خوا كە دەفەرموئى: ﴿فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ﴾، بۆيە وا دەفەرموئى، چونكە كەسك كە پال بە ھەتيو ھەو دەنى و، ھانى خەلك نادات، خواردن بدرى بە باباى نەدارو ئاتاج و برسىي، رەنگە نوژكەريش بى، بۆيە خوا دەفەرموئى: سزاي سەخت بۆ نوژكەرائىك:

﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾، كەسانىك كە نوژكەكانيان بى ئاگان، نەيفەرمو: (فى صلاتهم ساهون)، (لە نوژكەكانيان دا بى ئاگان) ئەگەر واى فەرمووبايە، كەس دەرنەدەچوو، چونكە - بەدەگمەن نەبى - ھىچكەس نىە لە نوژدا كەم و زۆر بىرى بە ئەملاولادا نەچى، مەگەر زۆر ئاگاي لە خۆى بى و خۆى كۆنترۆل بكات، تەنانەت پىغەمبەرى خاتەمىش ﷺ جارى وا ھەبوو لە نوژدا تووشى سەھوو بوو، جارىك پىغەمبەرى خوا ﷻ دوو ركات نوژى

کردن، نوێژی عەسەر بوو یان نیوہ پۆ بوو سلاوی دایەو، پیاویک (ذو الیدین) یان، پێ دەگوت، خاوەن دوو دەستەکان، دیارە دەستی لە ھی خەلکی درێژتر بوون، بە ئەندازەیک، گوئی: (أَقْصَرَتِ الصَّلَاةُ أَمْ نَسِيتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ)؟ ئایا نوێژ کورتکراوەتەو، یان لە بیرت چوو، ئەو پێغەمبەری خوا ﷺ؟ ئەویش فەرمووی: هیچ کام لەو دووانە نەبوون، نە نوێژ کورتکراوەتەو و نە منیش لە بیرم چوو، ئەویش گوئی: (بَلْ نَسِيتَ)، بەلکو لە بیرت چوو دوو پکاتت کردن و سلاوت دایەو، پێغەمبەری خوا ﷺ بە هاوێلانێ فەرموو: (أَصَدَقَ ذُو الْيَدَيْنِ؟)، ئایا (ذو الیدین) راست دەکات لە بیرم چوو؟ گوتیان: بەلێ، ئنجا بە بێدەنگیی هەلسا دوو پکاتەکی دیکەشی کردن، دوایی دوو کپنووشی سەهووی بردن، پێش سلاودانەو و سلاوی دایەو.

ئنجا پێغەمبەری خاتم ﷺ که لەو کاتەدا دوو پکاتی کردوون و سلاوی داوەتەو، هەندیک لە زانایان گوتویانە: بۆیە وایکردو، تاكو ئەگەر ئۆممەتەکی لە نوێژدا تووشی هەلەیکە بوون، وەك ئەو بکەن و بە ئانقەست وای کردو، بەلام لە راستییدا هیچ بەلگەیکە لەسەر ئەوەنیە بە ئانقەست وای کردبێ، بە تایبەتی که لەگەڵ (ذو الیدین)دا موناقلەشی کردو، هەر وەها جاری دیکەشی لەو جۆرە هەر بوو، بەلام بەدنیایی پێغەمبەری خوا ﷺ که تووشی هەلە و سەهو بوو لە نوێژەکید، لەبەر ئەوە بوو که دلی بە شتیکی گەورەترەو پەيوەست بوو، هەر لە چوارچێوەی مسوڵمانەتیی و دینداریییدا، یاخود حالەتییکی ئیمانیی بەهێز پووی تیکردو، لەو کاتەدا ئاگای لە ژمارە پکاتەکانی نوێژەکی نەماو، نەك وەك دالغە پۆشتنی خەلکی دیکە، که نوێژ دەکات و نازانی چی کردو و چی گوتو! پێغەمبەری کوئایی ﷺ سەهو و هەلەکی بەو جۆرە نەبوو، بێگومانیش هەر کەسە لە جۆری خووی و لە قەدەر خووی کار دەدات ﴿قُلْ كُلُّ يَعْمَلْ عَلَىٰ شَاكْرَةٍ﴾ (۸۴) ﴿الإسراء﴾.

ئىنجا خوا دەفەرموۋى: ﴿فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ۖ﴾ ۴ ﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ ۵، لېرەدا ھەرامە بوەستى، واتە لەسەر: ﴿فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ﴾ ۴، سزای سەخت بۆ نوێژكەران، ھاوار بۆ نوێژكەران، وەستان لېرەدا دروست نەو، دەبى يەكسەر ئايەتەكەى دىكەشى بەدەيە دەم و، بەسەر يەكەوہ بخوێنرێتەوہ، سزای سەخت بۆ نوێژكەران، ئەوانەى لە نوێژكەيان بێتاگان، ئىنجا ئەگەر فەرمووبای: ﴿فِي صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾، لە نوێژكەيان دا بى ئاگان، ھەموو كەسى دەگرتەوہ، بەلام فەرموویەتى: لە نوێژكەيان بێتاگان، نەك لە نوێژكەياندا، لە نوێژ بێتاگابوون، واتە: نوێژ دەكات، بەلام نازانى بۆچى كردى! ئەوہ لە نوێژ بى ئاگابوونە، بەلام لە نوێژدا بێتاگابوون، ئەوہيە مرووف دالغەى بە ئەلوالادا بېروات، كە وەك گوتم: مەگەر چۆن دەنا ھىچكەس لەوہ سەلامەت نابى.

﴿الَّذِينَ هُمْ يَرَاءُونَ﴾ ۶، ئەوانەى رىبابازى دەكەن، واتە: بۆ سەرنج راكێشانى خەلك ئەگەر نوێژ بكەن، دەيكەن، كەواتە: ئەگەر لە نىو خەلكدا بن، نوێژكەيان دەكەن و، ئەگەر لە نىو خەلكدا نەبن نايكەن، چونكە نوێژكەيان بۆيە دەكەن، سەرنجى خەلك راكێشن، ئىنجا ئەگەر نوێژ، ئەگەر ھەر كەردەوہيەكى دىكەيە، كە دەبى ئەنیا بۆ خوا ئەنجام بدرى و، بەشى جگە لە خواى تى نەكرى، ئەوان وەختىك ئەنجامى دەدەن، بۆيە ئەنجامى دەدەن، سەرنجى خەلك بە لای خۆياندا راكێشن!

بۆيە ھەندىك لە زانايان گوتوويانە: ئەم سوورەتە ھەمووى، يان بەلاى كەمەوہ ئەو چوار ئايەتەى كۆتايى مەدينەيىن، دەلێن: چونكە لە مەككە حال و دۆخ وا نەبووہ پيوست بكات، كەس رىبابازى بكات، ئەوہى مسولمان بووبى بەراستى مسولمان و بېروادار بووہ، ئەگەر خوا پەرسىيەكەى خۆيان نەشاردبێتەوہ، پيشانى خەلكيان نەداوہ كە سەرنجى خەلكى پى را بكێشن، بەلام لە مەدينەدا دواى ئەوہى ئىسلام دەسەلاقی پەيداوو و مسولمانان قەوارەى سياسىيان بۆ دروست

بوو، لەوێ هەندێك لە دڵنەخۆشەكان پێویستییان بەوێ بوو، سەرئەنجامی خەڵك بە لای خۆیاندا رابكێشن، تاكو خەڵك بە مسوڵمان و دیندارو نوێژكەریان بزانێ. بەلام ئەگەر بەشێن سووڕەتەكە هەمووی مەككەییە، دەلیین: كەم و زۆر لە هەر شوێنێك كەسانێك بێهێز هەن، پێیان خۆشە خەڵك لێیان رازی بێ و، سەرئەنجامی خەڵك بە لای خۆیاندا رابكێشن.

﴿وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ﴾ (٧)، هاوکاریش دەگرنەو، ﴿الْمَاعُونَ﴾، بەدوو واتایان لێكدراوەتەو:

یەكەم: هەر شتێك لە مالدای بەهرە لێ وەرگیری، ئنجا بەرپە، فەرپە، مەنجه، كەوچكە، تەورە، پاچە، چەقۆ، قاپە، مشارە، هەموو ئەو شتانە لێ كاتی خۆی لە كۆمەلگای ئەو سەردەمەداو ئێستاش هەر پێویست و، كەم و زۆر خەڵك پێویستییان بە شتی یەكدی هەر دەبێ و مەگەر چۆن، دەنا هیچ مالدێك نە هەموو پێداویستیەكانی هەبن، بۆیە مالدەكان پێویستییان بەوێ دەبێ، هەندێك حەواج و كەل و پەل لە یەكدی وەرگیرن.

دووهم: واتایەكی دیکەى ﴿الْمَاعُونَ﴾، ئەوێە كە بریتى لە هەر شتێك سوودی بۆ خەڵك هەبێ، ئنجا مالد و سامانە، بە تاییەت زەكات، كە هەندێكیان ﴿الْمَاعُونَ﴾ یان، بە زەكات، داناو، یاخود قسەى خێرە، یان سوود پێ گەياندنێكە، یان هەر جوړە هاوکاری کردنێكە، ئەگەر كەم بێ ئەگەر زۆر بێ، وەك دواتر چەمك و واتای وشەى: ﴿الْمَاعُونَ﴾ زیاتر شی دەكەینەو.

لە كۆتایى مانای گشتى ئەم سورەتە موبارەكەدا دەلیین:

لەم سووڕەتەدا خوا ﷻ پێناسەى كەسێكمان بۆ دەكات كە بێبروایە بە (دین) كە كەمێك لە زانایان گوتووین: (دین)، لێردا بە مانای ئیسلامە، بەرنامەى خوا، بەلام زۆرەیان گوتووین: (دین) لێردا بە مانای: سزاو پاداشت (الجزاء)،

سەرەتاش خوای زاناو توانا دوو سیفەتی زۆر خراپ لەو کەسە ھەڵدەدات: سیفەتی یەكەم: ﴿فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ﴾ ٢، ئەو کەسێکە ھەتیو (واتە: مندالی بێ باب، چ کور بێ، چ کچ) بە توندیی پال پێوە دەنێ و دەردەکات و تێوێ دەخوێ و پالەستۆی دەدات.

سیفەتی دووھەم ﴿وَلَا يَحْضُ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾ ٣، ھەروەھا ھاندەریش نیو خەلک ھان نادات لەسەر خواردندان بە نەدار، بۆیەش دەفەرموێ: ﴿طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾، چونکە نەدارو ئاتاج و برسی، ئەو خواردنە کەسێک پێی دەدات، وەك بلیی ھی خۆیەتی و دەیداتی، ھەندیکیش گوتووین: ﴿طَعَامِ﴾، لێرەدا بە مانای (إطعام)ە، واتە: خواردن پێدان، بەلام وا راستر ھەر بلیین: لەسەر خواردنی نەدار ھاننادات، واتە: ئەو خواردنە لە ئەسڵدا ھی ئەو نەدارەییو دەبێ ھانی خەلکی بدات، ئەو خواردنە تەسلیم بە خواوەنە کە خۆی بکەن، کە بابای نەدارە.

لێرەدا خوای بەرز و مەزن ئەو دوو سیفەتە دینێ، بۆ پێناسەکردنی کەسێک کە پرۆای بە (دین) نیو، واتە: پۆژی دوایی و سزاو پاداشتی خوا، یاخود پرۆای بە ئایین و بەرنامەیی خوا نیو، ئەوێش بۆمان دەردەخات کە ییگومان پرۆابوو بە پۆژی سزاو پاداشت، وا لە مەرۆف دەکات، دلی بەرانبەر بە ھەتیو نەرم بێ و سۆزی ھەبێ، پەرۆشی بێ، ھەروەھا بەرانبەر بە نەدار و برسی و خەلکی ئاتاج، دلی نەرم بێ و ھاوکاریان بێ، کەچی ئەو کەسە ییپرۆایە بە سزاو پاداشتی خوا، نەك دەست بەسەری ھەتیودا ناھینێ و نایلاوینتەووەو رەحمی پێ ناکات، بەلکو بە توندیی پالی پێوەدەنێ و پالەستۆی دەدات، بابای نەداریش نەك ھەر بۆ خۆی ھاوکاریی ناکات، بەلکو ئامادە نیو قسەییەکی خێریشی بۆ بکات و، ھانی خەلکیش بدات ھاوکاریی بکەن!

دوایی دەفەرموێ: ﴿فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ﴾ ٤ ﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ ٥، سزای سەخت، یاخود ھاوار بۆ نوێژکەرانیك کە لە نوێژەکیان بێ ئاگان

واتە: ئەو جوړە کەسانە ئەگەر نوێژیکیش بکەن، بە دُنیاوی له نوێژە کەیان بـ ئاگا بوون و، پابەند نەبوون بەو هی که نوێژە کەیان دەبـ یتیاندا بەرھەم بهیئـ، چونکە نوێژە کەیان لەسەریان پـویست دەکات، بەزەیی و پەرۆشیی و سۆزیان بەرانبەر بە هەتیو و نەدار هەبـ.

﴿الَّذِينَ هُمْ يُرْءَوْنَ﴾ (۶)، ئەوانە ی ریا بازی دەکەن واتە: کاریک دەکەن و پیشانی خەلک بەدن، چاکن، لە حالیکەشدا که چاک نین و، کاریک دەکەن و پیشانی خەلک بەدن، خوا پەرستق، لە حالیکەدا خوا پەرستیش نین، ئەو مانای ریا بازیە، ﴿وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ﴾ (۷)، چاکە و هاوکاریش دەگرنەو، دەست دەگرنەو لە هاوکاریکردنی خەلک و دەستبارگرتنیان بە تاییەت لە پیدانی ئەو کەلوپەل و پـداو یستیانیە لە مالد، خەلک رۆژانە کاریان پـیان دەبـ و، کاتیک کەسێک حەواجێک وە کەسێک دەدات، کەلوپەلێکی وێ دەدات بە ئەمانەت و کاری خۆی پـ جـیەجـ دەکات و، بـوی بـیئـتـهـو، ئەمە کەمترین جوړی هاوکاریە، هاوکاری دیکەش ئەو هیە کە پارە ی بداتی، یاخود ئیمکانییەتیک بـ پرەخسـتی، ئەو کەل و پەلە ی پـ بـکـرـ، بەلام کە کەل و پەلە کە ی خۆق وێ دەدە ی بـ کاتیکی دیاریکراو، کاری خۆی پـ جـیەجـ بـکات و بـوت بهیئـتـهـو، ئەمە کەمترین جوړی هاوکاریە، بـیە کەسێک ئەو هـش نەکات، مانای وایە هەر زۆر زۆر چرووک و دەستوو قاوە.

بەرێزان!

خوا ﷻ کە بەو پـنج سیفەتە پـناسە ی کەسێکمان بـ دەکات، کە بـیروایە بە رۆژی سزاو پاداشت، یاخود بـیروایە بە ئیسلام و بە درۆی دادەنـ، پـمان دەفەرموـ: هەر کەسێک ئەو پـنج سیفەتە ی تـیدا بن، بزانه و بـینە کە بە رۆژی سزاو پاداشت و، بە بەرنامە و ئایینی خوا بـیروایە، هەرچەندە شایە تمایش بـی و، هەرچەندە لافیش لـ بدات و، هەرچەندە دروشمی مسوڵمانیش لە خۆیدا

زەق بکاتەو، بەلام کە پەوشت و پەتارەکانی بەو شیۆەیه بوون، تو نیشانهی پرسىارى گەوره بخە سەرى و بزانه بېپروایە، چونکە مرۆفى پروادار بە رۆژى سزاو پاداشت، بە ئایین و بەرنامەى خوا، دەبى سۆزو عەتف و بەزەبى هەبى بەرانبەر بە هەتیوو نەدارو ئاتاج، کاتیک نوێژەکەى دەکات دەبى بزانی چى گوت؟ لە خزمەت کى دا وەستاو؟ نوێژەکەى شوینەوارەکانى تیدا پەیدا بکات و نابى پىبابازى بکات، بەلکو دەبى بە ساغى خوا بپەرستى و، ناشى ھاوکارى لە خەلک بگرێتەو، بەلکو دەبى دەستى ھاوکارىيان بو درێژ بکات.

ئەم ئورگەنى كۆمەڵەبەرىيەكى ئاكتىڤىستى

بەش مەشھۇر، مۆلاڤى ئىبنۇل ئىسمايىلى

Alibapir.net

Alibapir.net

Alibapir

Alibapir

ئەم ئورگەنى كۆمەڵەبەرىيەكى ئاكتىڤىستى

بەش مەشھۇر، مۆلاڤى ئىبنۇل ئىسمايىلى

Alibapir.net

Alibapir.net

Alibapir

Alibapir

مەسەلە گرنکه‌کان

مەسەلە یە که‌م:

پێناسە ی بە درۆدانەری سزاو پاداشت، بەو ه که پالەستۆی هەتیو دەدات و، هانی خەلکی نادات بۆ خواردن پێدانی نەدار:

خو ده‌فه‌رموئ: ﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْإِيمَانِ ۚ فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ آلَيْمًا ۚ وَلَا يَحْضُ عَلَىٰ طَعَامِ الْمُسْكِينِ ۚ﴾ (١)

شیکردنەوه‌ی ئەم ئایەتانه له سێ بڕگەدا:

١- ﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْإِيمَانِ﴾، ئایا ئەو که سەت دی که سزاو پاداشت بە درۆ داده‌نێ؟ خوا ﷻ پێغه‌مبەری خاتەم ﷺ دەدوینێ، بە تاییبەت و له پشت ئەویشه‌وه، هەر که‌سێک که قورئان دەخوینێ و، شایستە ی ئەو هیه بدوینێ و خاوه‌نی عەقل و هەست بێ، ده‌فه‌رموئ: ئایا ئەو که‌سەت دی که بە سزاو پاداشت بێ‌پروایه، یاخود سزاو پاداشت بە درۆ داده‌نێ؟ ﴿أَرَأَيْتَ﴾، خویندراویشه‌ته‌وه: (أَرَيْتَ)، واتە: بە‌بێ هەمزه، لێره‌دا هەمزه‌ ی پرسیارکردن له سەرەتای ئەم ئایەتە بە پێزه‌وه، بۆ پرسیارکردنی سەر‌سو‌پماندنە، سەر‌سو‌پماندن له حالی که‌سێک که بێ‌پروایه بە سزاو پاداشت و، له ئەنجامی ئەوه‌شدا ئەو بێ‌پروایه، بە درۆ دانانی رۆژی سزاو پاداشتە ی، ئەو کرده‌وه‌و رەفتاره خراپانه‌ ی دوا یی باسیان ده‌کری، تیی‌دا په‌یدا کردوون، ﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْإِيمَانِ﴾ (١)، ئایا ئەو که‌سەت بی‌نی که بێ‌پروایه، بە درۆدانەره بۆ (دین)، ئەم وشەیه‌ش هەرچه‌نده ده‌گونجێ مەبه‌ست پێی ئیسلام و به‌رنامه‌ ی خوا، به‌لام رەوتی ئایەتە‌کان واپێشان دەدات زیاتر مەبه‌ست پێی سزاو پاداشت بێ، چونکه وشای (الدین):

أ- هەم بە مانای فەرمانبەریی (الطاعة) هاتوه.

ب- ههم به مانای سزاو پاداشت (جزاء) هاتوه.

ج- ههم به مانای بهرنامه (منهج) هاتوه، بهرنامهی ژیان به گشتیی و بهرنامهیهك كه خوا دایدهئی بۆ مروّف به تابهتی، كه له ئیسلامدا بهرجهستهیه.

كه دهفهرموئ: ﴿أَرَأَيْتَ﴾، ئایا دیتت ئهو كهسهی سزاو پاداشت به درۆ دادهئی؟ (دیتن) لیرهدا بۆ ناساندنه، واته: ئایا دهیناسی؟ دهزانى كئیه ئهو كهسهی سزاو پاداشت به درۆ دادهئی، له ئایهتی دواتریش دا پیناسهی دهكات و دهفهرموئ:

۲- ﴿فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ﴾، ئهوه كهسیكه ههتیو پالستهۆ دهكات، مندالی بی باب له جیاتی ئهوهی دهستی بهسهردا بیئى و میهرهبانى لهگهڵ بنوئى و بیلاوئینهوهو هاوكاریی بكات، لئی تووره دهبی و بهتوندی پالستهۆی دهكات و دهری دهكات. ﴿يَدْعُ﴾، له (دع)هوه، هاتوه، (دَعَا، يَدْعُو، دَعَا، الدَّعْوُ: الدَّفْعُ بِشِدَّةٍ وَعُنفٍ وَقَهْرٍ)، (دع): پالپهوانه به توندی و سهختی و زبری و، به قسهی ناخوش و به تیهو خورینهوه.

لیرهدا كه دهفهرموئ: ﴿فَذَلِكَ الَّذِي﴾، ئهم ناوی ئاماژهیه: (الإشارة باسم الإشارة لتمييزه أكمل تمييز وتنزيله منزلة الظاهر المرئي)، ﴿فَذَلِكَ الَّذِي﴾، ئاماژهکردن به ناوی ئاماژه بۆ جیاکردنهوهیهتی به تهواوترین شیوهو، بۆ ئهوهشه له شوئى كهسیكى دیار دابنئى، كه به چاوی سهر دهبینئى، ﴿فَذَلِكَ الَّذِي﴾، ئهوه كهسیكه ﴿يَدْعُ الْيَتِيمَ﴾، به توندی پال به ههتیوهوه دهئی، به كوردی دهگوترئ: پالستهۆی دهكات.

(ف) كه لیرهدا هاتوه، (الفاء: لِعَطْفِ الصِّفَةِ الْأُولَى عَلَى الثَّانِيَةِ)، پیتی (ف) كه خراوته سهر (ذَلِكَ)، ﴿فَذَلِكَ الَّذِي﴾، بۆ بادانهوهو گیرانهوهی سیفهتی دوومه بۆ سهر هی یه كهم، سیفهتی دووم كه بریتیه له: ﴿يَدْعُ الْيَتِيمَ﴾، دهگیریتتهوه بۆ سهر: ﴿يُكَذِّبُ بِالذِّنِّ﴾.

(۳) - ﴿وَلَا يَحْضُ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾، هانیش نادات له سهر خواردنی نه دار، سیفه تیکی دیکه ی ناسینه ری نهو که سه ی پروای به سزاو پاداشت نیه، نهو هیه هاننادات بو خواردنی نه دار، واته: (لَا يَحْضُ النَّاسُ)، خه لک هاننادات، به لام له بهر نهو هی به سیاق و سه لیه قه دیره که جگه له خو ی هان نادات، بو یه نهو وشه یه قرتیتراوه. ﴿طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾، هه ندیک له زانایان وایان لیکداوه تهوه، که (طعام) لیره دا به مانای چاوه واته: (إِطْعَامِ الْمَسْكِينِ)، خواردندان به نه دار، هه ندیکیش گوتوو یانه: (طعام)، ههر له سهر واتای خو یه تی که بریتیه له (خواردن)، به لام بو یه خوا ﷺ نهو ته عبیره ی هیناوه و، (طعام) ی پالداواته لای (مَسْكِينِ)، بو گه یان دنی نهو مانایه که نهو خواردنه هی نه داره که یه، واته: نهو خواردنه له نه سلدا هی نه داره که یه، مادام پیویستی پییه تی و نهوی دیکه ش له خو ی زیاده! که واته: ﴿وَلَا يَحْضُ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾، خه لک هاننادات له سهر خواردنی نه دار، واته: خواردن پیدان به نه دار، خواردنی نه داره که که هی خو یه تی و ده بی پی بدری.

که واته: ﴿وَلَا يَحْضُ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾ (۳) هاننادات له سهر خواردنی نه دار:

أ- یان (طعام)، ههر به مانای خواردنه و، پالداواته لای نه دار واته: خواردنه که هی خو یه تی.

ب- یا خود لیره دا (طعام)، به واتای خواردن پیدان (إِطْعَام) ه.

که ده فه رموی: ﴿وَلَا يَحْضُ﴾، (الْحَضُّ: الْحَثُّ وَالتَّحْضِیْضُ) (حَضُّ) بریتیه له هاندان و دنه دان، بیگومان که ده فه رموی: خه لک هاننادات له سهر خواردنی نه دار، یان خواردن پیدانی نه دار، که سیك خه لک هاننه داو قسه ی خیر نه کات، بو نهو ی بابایه کی نه داری برسی تیر بکری و خواردنی پی بدری، به دلنای بی بو خو شی ئاماده نیه هاوکاری بکات، که سیك ئاماده نه بی قسه ی خیر بو که سیك بکات، به دلنای کرداری خیریشی له گه ل دا ناکات! ئایا نهو موباره کانه له باره ی کی وه هاتوونه خوار؟ له وباره وه چه ند بو چوونیک ههن:

- ۱- ھەندىكىيان گوتوويانە لە بارەى (العاص بن وائل السهمي) ھو، ھاتوونە خوار.
- ۲- ھەندىك گوتوويانە لە بارەى (الوليد بن المغيرة المخزومي) ھىھو، ھاتوونە خوار.
- ۳- ھەندىك گوتوويانە لە بارەى (عمر بن العائد المخزومي) ھىھو، ھاتوونە خوار.
- ۴- ھەندىك گوتوويانە لە بارەى (أبو سفيان بن الحرب) ھو، ھاتوونە خوار، پيش ئەوھى مسولمان بى.
- ۵- ھەندىك گوتوويانە لە بارەى (أبو جهل) ھو، ھاتوونە خوار.

ئەوھش لە ھاللىكدا كە ئەم ئايەتانە مەككەى بن، بەلام ئەگەر سوورەتەكە ھەمووى مەدينەى بى، وەك راي ھەندىك لە زانايان وايە، ئەو كاتە ديارە لە بارەى بابايەكى موناقيق و دەغەلەو ھاتۆتە خوار، كە ناوھكەى باسنەكراو، بەلام بىگومان يەكسانە چ لە بارەى يەككە لەو پىنج كەسەى مەككەو ھاتبى، چ لە بارەى موناقيقكى مەدينەو ھاتبى، زانايان بنچىنەيەكيان داناو دەلى: (إِنَّ خُصُوصَ السَّبَبِ لَا يَمْنَعُ شُمُولَ الْمَعْنَى)، تايەتبوونى ھۆكارى دابەزىنى ئايەتيك، رى لە گشتگىربوونى واتايەكەى ناگرى، خوا ﷻ جارى وا ھەيە ئايەتيكى بە بۆنەيەكەو ناردو، بە بۆنەى ھەلسوكەوت و رەوشت و رەفتارى كەسكەو، ئەگەر چاكە، ئەگەر خراپە، بەلام بىگومان چەمك و واتايەكەى گشتيە، لە سەرەتاو ئەو گرتۆتەو، دواى ئەویش ھەر كەسك دەگرتۆتەو، كە ھەمان رەوشت و رەفتار لە خۆيدا بىتتە دى.

مەسەلەى دووهم:

هەپەشەکردن لە نوێژکەرانی بێئاگا لە نوێژەکانیان، کە ریاکاری دەکەن و، دەست لە هاوکاری دەگرەوهو، پێگى دەکەن لە یارمەتیدان و هاوکاریکردنى خەلك:

خو دەفەرموى: ﴿فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ﴾ ٤ ﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ ٥
 ﴿الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ﴾ ٦ ﴿وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ﴾ ٧

شیکردنەوهى ئەم ئایەتانە، لە چوار بڕگەدا:

(١)- ﴿فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ﴾، ئنجا هاوار، سزای سەخت بۆ نوێژکەرانیك، (الطبري)، ئاوا ئەم ئایەتە بە پێزە مانا دەکات، دەلى: (فَالْوَادِي الَّذِي يَسِيلُ مِنْ صَدِيدِ أَهْلِ جَهَنَّمَ، لِلْمُتَافِقِينَ الَّذِينَ يُصَلُّونَ، لَا يُرِيدُونَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ بِصَلَاتِهِمْ، وَهُمْ فِي صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ إِذَا صَلُّوْهَا) "واتە: ئەو شیوو دۆلەى لە کیم و زووخواوى خەلكى دۆزەخ دێتەخوار، بۆ ئەو موناڤیق و دەغەلانی نوێژ دەکەن، بەلام مەبەستیان لە نوێژکردنەکیان خوا نیە (مەبەستیان ئەو نیە ئەركێك جێبەجێ بکەن، خوا پاداشتیان بداتەوهو لێیان پازى بێ، لەبەر ئەوهى فەرمانى پێ کردوه) بەلكو بۆ ریاکاری دەیکەن و لە نوێژەکانیشیان کاتێک دەیانکەن، بێئاگان.

چونکە کەسێك کاریك بۆ خواکات، وردهکارییهکی تیدا دەکات، شایستەى ئەوه بێ بۆ خوا بێ، بەلام ئەگەر بۆ خوا ئەنجامى نەدات، هەر چۆن بێ لە کوڵ خۆى دەکاتەوه.

(٢)- ﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾، (سزای سەخت بۆ ئەو نوێژکەرانه) کەسانیک لە نوێژەکانیان بێ ئاگان، ئاگیان لە نوێژەکانیان نیە، زانیان لە بارهى تەفسیرکردنى ئەم ئایەتە بە پێزەوه، پای جوړاو جوړیان هەن:

۱- عەبدوللای کۆری عەبباس (خوا لییان رازی بێ) گوتووێهێتی: (الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ: الَّذِينَ يُؤَخِّرُونَ عَنْ وَقْتِهَا) (جامع البيان: ۳۸۱۶۲)، ئەوانە ی نوێژەکانیان لە کاتی خۆی دوا دەخەن، واتە: لە کاتی خۆیاندا نوێژەکانیان ناکەن، هەر کاتیک بۆیان هەلسووێا دەیکەن! مانای وایە زۆر بە خەمی ئەوەوە نین نوێژەکان لە کاتی خۆیان دا، ئەنجام بدەن.

۲- هەر عەبدوللای کۆری عەبباس (خوا لییان رازی بێ) گوتووێهێتی: (الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ: هُمُ الْمُتَأَفِّقُونَ يَتْرُكُونَ الصَّلَاةَ فِي السَّرِّ، وَيُصَلُّونَ فِي الْعَلَانِيَةِ) (جامع البيان: ۳۸۱۶۹)، مەبەست پێی دەخەڵەکانە، نوێژ لە پەنھانیی دا واز لێ دێن، ئەگەر خەڵک ئاگای لێ نەبێ، بەلام لە کاتی ئاشکراوون داو لە نێو خەڵک دا، نوێژەکانیان ئەنجام دەدەن، مانای وایە بۆ خەڵک ئەنجامی دەدەن، ئەک بۆ خوا!

۳- دیسان (الطبري) لە (قتادة) وە بە ژمارە: (۳۸۱۷۳) هیناویەتی لەبارە ی تەفسیری ئەم ئایەتەوێ گوتووێهێتی: (الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ: قَالَ: سَاهٍ عَنْهَا لَا يُبَالِي صَلَّى أَمْ لَمْ يُصَلِّ) لە نوێژەکە ی بێئاگایەو خافلاو، گوێ ناداتی کردی یان نەیکرد!

۴- (الطبري) ییش ئەو مانایە هەڵدەبژێری کە دەلی: (سَاهُونَ لَاهُونَ يَتَعَفَّلُونَ عَنْهَا; وَفِي اللّٰهُ عَنْهَا وَالتَّشَاغُلِ بِغَيْرِهَا، تَضْيِيعُهَا أَحْيَانًا، وَتَضْيِيعُ وَقْتِهَا أُخْرَى)، واتە: خافلاو و خۆیان لە نوێژەکانیان بێ ئاگا دەکەن، بە قسە و پەفتاری پووچەوێ دەخافلێن، (بە جگە لە نوێژەکیانەوێ دەخافلێن، لە کاتیکدا پێویستە نوێژەکیان بکەن) ئنجا جاری وا هە یە نوێژەکە خۆی زایە دەکەن، جاری واش هە یە کاتەکە ی زایە دەکەن و، لە کاتی خۆیدا نایکەن.

کە دەفەرموێ: ﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾، ئایا حیکمەتی چیه وشە ی (سَاهُونَ)، بە (عَن) بەرکاری خواستو؟ (عُدِّي سَاهُونَ ب «عَن» لإفادة أَنَّهُمْ تَجَاوَزُوا إِقَامَةَ الصَّلَاةِ وَتَرْكُوهَا، وَلَا عِلَاقَةَ لِهَذِهِ الْآيَةِ بِأَحْكَامِ السَّهْوِ فِي الصَّلَاةِ)، واتە: بۆ یە (سَاهُونَ)، بە (عَن) بەرکاری پێخوێزاروێ، تاكو ئەوێ بگە یە نێ، کە ئەوانە

له بهرپاکردنی نوێژه که یان تێپه‌ریون و وازیان لی هیناوهو، ئەم ئایه‌ته هێچ په‌یوه‌ندییه‌کی نیه به حوکمه‌کانی سه‌هووکردن و به‌هه‌له‌ داچوونه‌وه له نوێژدا.

(السَّهْوُ: الذُّهُولُ عَنْ أَمْرِ سَبَقَ عِلْمُهُ)، (سَهُو): بریتیه له بێئاگابوون له شتێک که پیشتر زانراوه، ده‌گوتری: ئاگام لهو شته نه‌ماو لی سه‌هوو بووم، واته: پیشتر ده‌مزانی، به‌لام لی‌رده‌دا خوازراوه‌ته‌وه بۆ وازه‌ینان و پشت‌تێکردن، ﴿عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ یانی: (تَارِكُونَ لِمَلَاتِهِمْ)، وازه‌یتنه‌ری نوێژه که یان، ئنجا وه‌ک (الطبري)، ده‌لی: یان ئەوه‌تا نوێژه‌کانیان هه‌ر ناکه‌ن، یاخود له‌ کاتی خۆیدا نایکه‌ن، یاخود به‌و شیوه‌یه نایکه‌ن که خوای په‌روه‌ردگار لی داوا کردوون.

(۳)- ﴿الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ﴾، ئەوانه‌ی ریا‌بازی ده‌که‌ن، بۆ‌روو ده‌ربایسی نوێژه‌که‌یان ده‌که‌ن، بۆ به‌رچاوی خه‌لک، (الطبري) ئاوا مانای ئەم ئایه‌ته موباره‌که‌ دیتی، ده‌لی: (الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ النَّاسَ بِصَلَاتِهِمْ إِذَا صَلُّوا، لِأَنَّهُمْ لَا يُصَلُّونَ رَغْبَةً فِي ثَوَابٍ، وَلَا رَهْبَةً مِنْ عِقَابٍ، وَإِنَّمَا يُصَلُّونَهَا لِيَرَاهُمُ الْمُؤْمِنُونَ فَيُظَنُّونَهُمْ مِنْهُمْ، فَيَكْفُونَ عَنْ سَفْكِ دِمَائِهِمْ، وَسَبْيِ ذَرَارِيِّهِمْ، وَهُمْ الْمُنَافِقُونَ الَّذِينَ كَانُوا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ) (جامع البيان: ج ۲۴، ص ۶۶۴)، واته: نوێژه‌که‌یان که ده‌یکه‌ن، بۆ ریا‌بازی و بۆ به‌رچاوی خه‌لک ده‌یکه‌ن، کاتیک نوێژه‌که‌یان ده‌که‌ن، چونکه نوێژه‌که‌یان بۆ ئەوه ناکه‌ن، ئاره‌زوومه‌ندی پاداشت بن، یاخود مه‌ترسیان له سزا (ی خوا هه‌بی)، که هه‌ره‌شه‌ی کردوه له‌و که‌سانه‌ی نوێژ ناکه‌ن و به‌ندایه‌تی بۆ خوای په‌روه‌ردگار ناکه‌ن) به‌لکو نوێژه‌که‌یان بۆ ئەوه ده‌که‌ن پر‌واداران بیانین و، پێیان وابی له‌وان (ئه‌وانیش پر‌وادارن) و واز له‌ خوین رشتن و به‌دی‌گرتنی وه‌چه‌کانیان بینن، ئەوه‌ش مه‌به‌ست پێ مونا‌فیک و ده‌غه‌له‌کانن له‌ رۆژگاری پی‌غه‌مبه‌ردا ﷺ. (یان هه‌ر رۆژگاریکی دیکه‌دا که نوێژ ده‌که‌ن، به‌لام نوێژیکی بێ‌ رووح و بێ‌ ئامانج ده‌که‌ن) (۳).

(۱) الجامع البيان: ج ۲۴، ص ۶۶۴

(۲) ینگومان هه‌رکه‌س بی‌پروا نامسو‌لمان بوو، خوین و وه‌چه‌ی ره‌وانیه، مه‌گه‌ر سه‌نگه‌ر له‌ دژی ئیسلام و مسو‌لمانان بگری، بۆیه ده‌بووایه (الطبري) ئەو به‌ند (قید)ه‌ی بخاته‌سه‌رو به‌ره‌هایی نه‌یلی.

ئەمە لە ھالیکدا کە ئەم ئایەتانی ھە دوایی لە مەدینە دابەزین (ئەو چوار ئایەتە ھە کوئایی) کە ئەمەش رایەکی زانایانە، بە لکو رایەک ھە یە کە سوورەتە کە ھەمووی مەدینە یی بئی، بە لام ئەگەر مەککە یی بئی، ئەو کاتە مەبەست پیتی کە سائیکە کە لە مەککە مسوڵمان بووبن، بە لام ھەروا مسوڵمانبوونیکێ لامسەرلایی و ھا کە زایی، ئەو نەبوو مەسولمانیکێ چاک و جیدی بئ و، باش خەم لە نوێژەکانیان و لە پەرستشەکانیان بخۆن.

(۴) - ﴿وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ﴾، ئەو سوودانە لە لاشیان رێگریان لئ دەکەن (بگەنە خەلک).

ئەمە سیفەتی کوئایانە، (الطبري)، دەلی: (وَيَمْنَعُونَ النَّاسَ مَنَافِعَ مَا عِنْدَهُمْ، وَأَصْلُ الْمَاعُونِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ: مَنْفَعَتُهُ؛ يُقَالُ لِلْمَاءِ الَّذِي يَنْزِلُ مِنَ السَّحَابِ: مَاعُونٌ) ١، واتە: ئەو سوودانە لە لایان لە خەلکیان دەگرەو، وشە ﴿الْمَاعُونِ﴾ یش، لە ھەر شتێک بریتە لە سوودو کە لکە کە، ئەو ئاوەی لە ئاسمان دادەبەزێ، پیتی دەگوێری: ﴿الْمَاعُونِ﴾، لەبەر ئەوەی سوودو کە لکی ھە یە.

(الطبري)، دەلی: (إِنَّ اللَّهَ وَصَفَهُمْ بِأَنَّهُمْ يَمْنَعُونَ النَّاسَ مَا يَتَعَاوَرُونَهُ بَيْنَهُمْ، وَيَمْنَعُونَ أَهْلَ الْحَاجَةِ وَالْمُسْكِنَةَ، مَا أَوْجَبَ اللَّهُ لَهُمْ فِي أَمْوَالِهِمْ مِنَ الْحَقُوقِ، لِأَنَّ كُلَّ ذَلِكَ مِنَ الْمَنَافِعِ الَّتِي يَنْتَفِعُ بِهَا النَّاسُ، بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ) ٢، (جامع البيان: ١٥، الجزء: ٣٠، ص ٣٥٢)، واتە: خوا ﷻ ئەوانە بەو ھەسەفکردوون کە ئەو ھە خەلک لە ئیوان خۆیاندا دەستاو دەستی پێدەکەن و، ھە یە کدی دەدەن (لە ھەواچ و کەل و پەل، ئەو ھە لە خەلک دەگرەو) و، ئەوانە پێویست و ئاتاجن و ھاوکاریان لێدەگرەو، لەو مال و سامانەدا کە خوا ﷻ مافی ئەوانی تیدا پێویست کردوون، (ئەو ئەگەر زە کاتە، یان جگە لە زە کاتە) چونکە ھەموو ئەو ھە سوودانە کە خەلک لە ئیوان خۆیاندا لێیان بە ھەر مەند دەبن.

(١) جامع البيان: ج ٢٤، ص ٦٦٤

(٢) جامع البيان: ١٥، الجزء ٣٠، ص ٣٥٢

واته: ههم کهل وپهل له خه لک ده گرنه وه، ههم له مال و سامانیان هاوکاری خه لکی ئاتاج و نه دار ناکهن، که خوای کاربه جی له مالی دهوله مهنده کاند، هاوکاری کردنی نه دارانی پیویست کردوه.

(القرطبي) له مانای ﴿الْمَاعُونُ﴾ دا، دوازده مانای هیان، بگره هه ندیک له زانیان زیاتریشیان هیان، به لام (القرطبي)، دوازده (۱۲) مانای هیان، ده لی: (الماعون أولاً: الزكاة، وثانياً: المال، ثالثاً: إسم جامع لمنافع البيت، رابعاً: ما كانت فيه منفعة، خامساً: العارية، سادساً: المعروف، سابعاً: الماء والكلأ، ثامناً: الماء وحده، تاسعاً: منع الحق، عاشراً: المستغل من منافع الأموال، حادي عشر: الطاعة والإنقياد، وثاني عشر: المعونة).

(القرطبي) پای زانیانیسی هیانوه هه موویان پالده داته لای هاوه لآن و زانیانی شوینکه وتووای هاوه لآن (خوا له هه موویان رازی بی)، که گوتووایانه: (الماعون) بهو مانایانه دی: ۱- زه کات. ۲- مال و سامان به گشتی. ۳- ناویکی کوکه ره وهیه بو هه موو ئه و کهل وپه لانه ی له مالدا خه لک پیویستی پیمان ده بیت. ۴- هه شتیک که سوودی تیدا هه بی. ۵- ئه و شته ی وه ک حه واج و شمه ک به که سی ک ده دری. ۶- هه شتیکی په سند و هه هاوکارییه کی په سند. ۷- ئاو و له وه پرگایه. ۸- هه ندیکیان گوتووایانه: بهس ئاو. ۹- ری له هه ق گرتن. ۱۰- ئه و به ره هم و سووده یه که له مال و سامانه کان دا دوا ی ئه وه ی ده جوولینین، وه ده ست دی و پهیدا ده بیت. ۱۱- ملکه چیی و فه رمانبه ری. ۱۲- هاوکاری.

تجبا با له و باره وه ئه م ده قه ش بیین: {عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كُنَّا نَعُدُّ الْمَاعُونَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: الدُّلْوُ، وَالْفَأْسُ، وَالْقِدْرُ»} (أخرجه أبو داود: ۱۶۵۷، والنسائي: ۷۲۱، والبيهقي في الكبرى: ۸۰۴۱، وسنده حسن، وله حكم الرفع، وحسنه الألباني). واته: عه بدوللای کوری مه سهوود (خوا لی رازی بی) ده لی: ئیمه له رۆژگاری پیغه مبه ری خوادا ﷺ ماعوومان، به وه لیکنده دایه وه (که

وہک سپاردہ بہ خەلک دەدری)، لە دۆلچە (کە ئاوی پێ لە بیر ھەلدەھێنجن) و، تەشوێ و، تەوروو بیور (کە داری پێ دەقەڵیشری و دەشکێنری) و، مەنجەل (کە چیشتی تیدا دەکوڵینری) واتە: کەل و پەلیک کە مالەکان لە بەینی خۆیاندا ھەیە کدی دەدەن.

کەسێک دەچی بۆ مالتیک دەلی: ئەگەر فەرشیکی زیادتان ھەیە، وێمدەن، یەکیک داواي شتیکی دیکە لە یەکیکی دیکە دەکات، داواي چەقوی لی دەکات، داواي تەرازووی لی دەکات، داواي کورسیی لی دەکات و دەلی: کورسییمان نین ئەگەر ژمارەیک کورسییمان پێدەن بۆنەیکمان ھەیە، ھەتا کوۆتایی.

عەبدوللای کوری مەسعوود (خوا لی پازی بی) دەلی: ئیمە لە پۆژگاری پیغەمبەری خوادا ﷺ: ﴿الْمَاعُون﴾ مان، بە دۆلچەو تەوروو مەنجەل، لیک دەدایەو، ئەمە خوێ گوتوو یەتی و، نەگوتووە پیغەمبەری خوا ﷺ وا دەفەرموێ، بەلام ئەمە لە زاراوی پسپۆران و فەرموودەناسان دا حوکمی ئەوێ ھەیە، کە پیغەمبەری خوا ﷺ فەرموویتی و بۆ لای وی بەرز کرایتەو، چونکە مادام باسی پۆژگاری پیغەمبەری کردووە دەلی: لەو پۆژگارەدا ﴿الْمَاعُون﴾ مان، پێ ئەو شتانە بوو، کەواتە: لەو پۆژگارەدا وشەي ماعوون، ئەو چەمک و واتایانەي ھەبوون و میصداقەکی ئەو کەل و پەلانە بوون، کە وەك نمونە ئاماژەي بە ھەندیکیان کردووە.

لە تەفسیری ئەو ئایەتە موبارەکەدا کە دەفەرموێ: ﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ ﷻ

(القرطبي) شتیکی جوان دینی لە تەفسیرەکی خوێ (الجامع لأحكام القرآن): 'دا، دەلی: (ولا يكون الرجل مُرَائياً يَظْهَرُ الْعَمَلُ الصَّالِحَ إِن كَانَ فَرِيضَةً، فَمِنْ حَقِّ الْفَرَائِضِ الْإِعْلَانُ بِهَا وَتَشْهِيرُهَا)، واتە: پیاو بە ریا باز دانانری بەھوێ دەرخستنی کردەوێ

باشەو، مادام ئەو کردەوہ باشە بۆ خووی ئەرك بى و فەرز بى، چونكە ھەقى فەرزەكان وایە بە ئاشكرا ئەنجام بدريڻ و پيشان بدريڻ و خەلك بيانينى، مەبەستى ئەوہیە كە خواى پەرۋەردگار دەفەرموى: ﴿الَّذِينَ هُمْ يُرْءَوْنَ﴾ ۶، ئەوانەى رىبابازى دەكەن، ماناى وانىە ھەر كەسك نوڭزى لەبەر چاوى خەلك كرد، رىباباز بى، بەلكو ئەوانە كۆمەلئىكى تايبەت و ديارىكراو بوون، لە نيو خەلكدا نوڭزىيان كردوہ بۆ سەرنچراكيشانيان و، حالىكردنيان كە ئيمەش وەك ئيوە برۋادارين، بەلام خوا ﷻ ئاگای لە دل و دەروونيان بوو، بۆيە فەرموويەتى: ﴿فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ﴾ ۷، ھاوارو سزای سەخت، شيوڭ لە دۆزەخ، خراپى بۆ نوڭزكەرانىك، ﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ ۵، ئەوانەى لە نوڭزەكانيان بىئاگان.

ئىجا ئەگەر خوا فەرمووبای: (الذين هم في صلاتهم ساهون)، ئەوانەى لە نوڭزەكەيان دا بىئاگان، ھەموو كەسى دەگرتەو، بەلام فەرموويەتى: ﴿عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ ۵، ئەوانەى لە نوڭزەكانيان بىئاگان، واتە: نوڭز دەكەن و بە حىساب نوڭزكەرن، بەلام لە نوڭزەكەيان بىئاگان، پىشتريش رووغان كردەوہ: لە نوڭزەكەيان بى ئاگان واتە:

أ- نايكەن، يان بىكەن و نەيكەن، پىيان وەك يەكە.

ب- ياخود لە كاتى خویدا نايكەن.

ج- ياخود بەو شيوەيە نايكەن كە خواى بەرزو مەزن فەرمانى پىكردوہو، ئيوەپۆكيك و ھەقىقەتتىكى ھەبى كە خوا ﷻ لە نوڭزدا بە مەرجى گرتو، وەك خوا دەفەرموى: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ ۱، ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾ ۲، المؤمنون، واتە: بە راستى ئەو برۋادارانەى لە نوڭزەكانياندا ملكەچن، سەرفرازن، ئەوانەى كارلئەك لەگەل وشەكانى نوڭزەكەياندا دەكەن و، لەگەل جموجۆلى نوڭزەكانياندا، لە كاتىكدا دەچنە حالەتى ركوع دەچەمنەوہ لە خزمەت خاداو، كاتىك دەچنە حالەتى كرنووش بردن

و سەردەخەنە سەر زەوى و، كاتىك تەحييات دەخوین و، كاتىك رادەوہستى و، كاتىك قورئان دەخوین، لە ھەموو ئەو ھالەتانەدا، دليان لەگەڵ نوێژەكەيانەو، لەگەڵ ئەو وشانە داھە كە لە نوێژەكەياندا دەيانلین.

دوايش خوا دەفەرموى: ﴿الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ﴾، كەواتە: ئەوانە نەك ھەر لە نوێژەكەيان بى ئاگان، بەلكو نوێژەكەشان كە دەيكەن ھەر بۆ ڕووپامایى خەلك و سەرنجراكيشانى خەلك و، لەبەر چاوى خەلك، دەيكەن، مانای واھە ئەگەر خەلك چاوى لى نەبى، ھەر ناشيكەن!

لە كۆتاييش دا دەفەرموى: ﴿وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ﴾، يارمەتييش لە خەلك دەگرەنەو، ئەو شتانەى خەلك لىيان بەھرمەند دەبى لە ژيانى ڕۆژانەدا، ئەگەر مالى ھو سامانە، ئەگەر كەل وپەليكە، ھەر شتيكە كە خەلك لە ژيانى ڕۆژانەياندا بەكاريدەھيئن و، وەھەكەى دەدەن بە ئەمانەت و دواى بۆ يەكەى دەگيێرنەو، دەست لەوھش دەگرەنەو ئەوھش ناكەن.

پێوەر و تەرازوويەكى گرینگ بۆ ھەلسەنگاندی خەلك

لە كۆتايى تەفسیری ئەم سوورەتە موبارەكەدا دەليين:

خوا ﷻ لەم سوورەتە موبارەكەدا پێوەر و تەرازوويكمان بۆ دادەنى، بۆ كيشان و ھەلسەنگاندنى كەسيك كە ڕوای ھەيە بە ڕۆژى سزاو پاداشت، ياخود كەسيك كە ڕوای ھەيە بە (دين) ئايين و بەرنامەى خوا، ئەو پێوەر و تەرازووش، زۆر جياھە لەوھى ئيمە بىرمان بۆ دەچى، ئەگەر ئەو پىرساھە لە ئيمە بكرى: دەزانى كى ڕوای بە ڕۆژى سزاو پاداشت نى، ئايا ئەو كەسە دەناسى كە ڕوای بە پاداشت و سزای خوا نى، ئەگەر لە ئيمە پىرسن؟! دەليين: بەلى ئەو كەسەى بىپىروايە و گوناھو تاوان دەكات و، ئەو كەسەى كە ڕوای بە سزا و پاداشت نى، ھىسابى لای خوا ناكات، بەلام خوا ﷻ چەند كەردەوھو

رەفتاریکی بەرجەستە دینى، جارى دیکەش باسما کردو، هەمیشە خوا ﷻ کە پێناسەى کەسەکان و شتەکان دەکات، بە بەرجەستە کراوی پێناسەیان دەکات، ئەو تەبەقە نەندىیە کى فەرماشتى خواىە، یانى: کە باسى پارێزکاران دەکات، سىفەتەکانیان بەرجەستە دەکات، بۆ وێنە: لە سوورەتى (آل عمران) دا کە پێناسەى پارێزکاران دەکات، دەفەرموى: ﴿وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ﴾ (آل عمران، واتە: خیرایى (و پێشبرکى) بکەن بەرەو لیۆردنێکی تەبەت لە لایەن پەروەردگارتانەو، بە هەشتیک (باخیک) کە پانایە کەى بە ئەندازەى ئاسمانەکان و زەویە بۆ پارێزکاران، ئامادە کراو، ئنجا بەمجۆرە پێناسەى پارێزکارانمان بۆ دەکات:

﴿الَّذِينَ يُفْقُونَ فِي السَّرائِ وَالضَّرَاءِ وَالْكُظُمِينَ الْغَیْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ (۱۳۴) ﴿وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَحْشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَن يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ (۱۳۵) ﴿أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُم مَّغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَجَنَّةٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَمِلِينَ﴾ (آل عمران).

یەك: ﴿الَّذِينَ يُفْقُونَ﴾، ئەوانەى مالى و سامانى خویان خەرج دەکەن، ﴿فِي السَّرائِ وَالضَّرَاءِ﴾، لە کاتى خۆشیی و لە کاتى ناخۆشییدا، یاخود لە کاتى فەرچانیی و لە کاتى سەغله تیییدا، لە کاتى هەبوون و لە کاتى نەبوونداو، لە کاتى هەبوون دا لە قەدەر هەبوون دەبەخشن و، لە کاتى نەبوونیشدا لە قەدەر نەبوون دەبەخشن.

دوو: ﴿وَالْكُظُمِينَ الْغَیْظِ﴾، ئەوانەى قووتدەرەوێ پەستین، رقی زۆرو توورەیی و پەستیی خویان قووتدەدەن و کپ دەکەنەو و دەری نابرن.

سئ: ﴿وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ﴾، لیۆردەن لە خەلك، نەك هەر رق و توورەیی خویان لە بەرانبەر، قووتدەدەن و کپ دەکەنەو، بەلكو لیشتیان دەبوورن.

چوار: ﴿وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ (۱۳۴)، خواش چاکە کارانی خوۆشدهوین، واتە: ئەک هەر لێیانیبوو، بەلکو هەولدهەن چاکەشیان لەگەڵ دا بکەن.

پینج: ﴿وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ اللَّهُ لَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ (۱۳۵)، ئەوانە چاکەکانیان بەلام ئەگەر هەلەنگوتن و خراپەیه کیشیان کرد (کە سانیک کاتیکی شتیکی ناوۆلاو دزیویان ئەنجام دا، یاخود سته میان لە خوێان کرد، یادی خوا دەکەنەوهو، بۆ گوناھەکانیان داوای لێبوردن دەکەن، کیش هەیه لە گوناھان ببوو، بێجگە لە خواو، لەسەر ئەوهی کردوویانە مکوور و بەردەوام نابن لە حالیکدا کە دەزانن خراپە، ﴿أُولَٰئِكَ جَزَاءُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ﴾، ئا ئەوانە پاداشتیان لێبوردنیکە لە پەرورەدگاریانەوه، ﴿وَجَنَّتْ تَجَرَّتْ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، هەرۆهە باخانیکی کە رووبار بە ژیریاندا دەروێژن ﴿خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَمَلِينَ﴾ (۱۳۶)، بە هەمیشەیی تیان دا دەمیننەوهو، باشترین پاداشت پاداشتی ئەوانەیه کە کار بۆ خوا دەکەن.

هەرۆهە لە سوورەتی (الذاریات) یشدا، کە خوا پێناسە ی پارێزکاران دەکات بە هەمان شیوهو، لە کوۆتایی سوورەتی (الفرقان) یش دا کە پێناسە ی بەندەکانی خوا ی بە بەزەیی دەکات: ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا﴾ (۶۳)، بە هەمان شیوهو خوا ﷻ شازدە (۱۶) بۆ پێناسە کردنی بەندەکانی خو ی دەخاتە روو.

لێرەش خوا دەفەرمو ی: دەزان ی ک ی بە روژی سزاو پاداشت بپروایه و بە درو ی دادەن ی: ﴿فَذَٰلِكَ الَّذِي يُدْعُ الْيَتِيمَ﴾ (۲) ﴿وَلَا يُخْضُ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾ (۳)، ئەگەر نایناس ی: ئەو کەسە ی کە پال بە هەتیوهو دەن ی و تییەوه دەخوړ ی و پالەستو ی دەدا، لە جیاتی ئەوهی دەستی بەسەردا بێن ی و هاوکاری ی بکات، بەنسبەت نەداریشەوه: ئەک هەر خو ی هاوکاری ی ناکات، بەلکو ئامادە نیە قسە یهکی خیریشی بۆ بکات و، هانی خەلکی دیکەش بدات هاوکاری ی بکەن، ئنجا رەنگە یهکی بلی: ئەو کەسە ی لەگەڵ هەتیودا ب ی بەزەیی و

دَلْپَره قەو، پالەستۆی دەداو دەری دەکات و، لەگەڵ نەداردا بەو شیوەیە، دەبینی نوێژ دەکات و نوێژکەرە؟ بۆیە دەفەرموی: ﴿فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ﴾ ٤، ئُنجا سزای سەخت بۆ نوێژکەرانیک ﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ ٥، ئەوانە ی لە نوێژەکانیان بێئاگان، بە بەلگە ی ئەو دەزانین کە لە نوێژەکانیان بێئاگان، واتە: ئاگیان لە ڕووح و جەوھەر و نیوەڕۆکی نوێژەکیان نیە، کە ئەو پەوشت و پەفتاریانە لەگەڵ هەتیوو ئاتاج و نەداردا، کەواتە: نەیانزانێوە نوێژەکیان بۆچی دەکەن! ﴿الَّذِينَ هُمْ يُرَآؤْنَ﴾ ٦، ئەوانە ی ڕیابازی دەکەن، بۆ بەرچاوی خەڵک، ئەگەر شتیک ئەنجام بدەن، دەیکەن.

﴿وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ﴾ ٧، هاوکاریش دەگرنەووە لە خەڵک و، دەستی هاوکاریی بۆ خەڵک درێژ ناکەن، خوا ﷻ لەم سوورەتە موبارەکەدا پێنج سیفەتی زۆر خراپ دەداتە پال کەسێک کە بەسزاو پاداشتی خوا، یاخود بە ئایین و بەرنامە ی خوا بە گشتی بێپروایەو بە درۆی دادەنێ، نوێژکەرە بەلام لە نوێژەکی بێ ئاگیە، هەندیک لە زانایانیش گوتوویانە: مەبەست پێی ئەوێە کە نوێژ هەر ناکەن، بەلام نوێژکردنیک بەو شیوەیە بێ، مەرووف لە نوێژەکی بێئاگابێ و، بەرھەمێک کە دەبێ بەھۆی نوێژەووە پەیدا بێ، تێیدا پەیدا نەبێ، بێگومان نوێژکردن و نەکردنی هەروەک یەکە.

لێرەدا پێویستە هەلۆیستە یەک بکەین، ئەویش ئەوێە: دەبێ لە خۆمان وریابین، تەنیا نوێژکردن و پۆژووگرتن و ناوی مسوڵمان لێھەلدران، بەس نیە، بەلکو دەبێ لە خۆمان وردبینەووە، ئاکارو پەفتارەکانمان بەو شیوەیە بن، کە نوێژ دەیانخوازی و بەندایەتی بۆ خوا دەیانخوازی و، ڕووکردنە خوا دەیانخوازی و، دەبێ خۆمان دووربگرین لەو سیفەت و ئاکارو پەفتارانە ی، پێچەوانە ی نوێژو پێچەوانە ی بەندایەتی کردن بۆ خوان، هەر بۆیە ش خوا ﷻ لە سوورەتی (العنکبوت) دا، دەفەرموی: ﴿إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ﴾

﴿ ۴۵ ﴾، نوێژ (خاوه‌نه‌که‌ی) قه‌ده‌غه ده‌کات له هه‌رچی قسه‌و کرده‌وه‌ی نا‌قۆ‌لاو ناشیرینه‌و، هه‌ر قسه‌و کرده‌وه‌یه‌کی خراپ و به‌زه‌ر.

خوا به‌ لوتف و که‌په‌می بێ سنووری خۆی ئیمه‌ له‌و که‌سانه‌ بگێرێ که‌ نوێژه‌کا‌مه‌ان ده‌که‌ین، هه‌قی خۆیان پێ‌ده‌ین و، له‌و که‌سانه‌مان بگێرێ که‌ خۆیان ده‌پازێنه‌وه‌، به‌ هه‌موو ئه‌و سیفه‌ته‌ به‌رزو په‌سندانه‌ی به‌ مه‌رجی گرتوون، بۆ که‌سانێک که‌ ب‌پروادارن به‌ سزاو پاداشتی خوا، به‌ ئایین و به‌رنامه‌ی خوا، له‌و خوو و خه‌ده‌و خه‌سله‌ته‌ ده‌روونی و پ‌واله‌تیانه‌ دوورمان بکات و، به‌ناپاریزی، که‌ که‌سانێکی به‌و جو‌ره‌ی پێ وه‌سفی کردوون و ده‌فه‌رموێ: ئه‌وانه‌ بێ‌پروان و به‌درۆدانه‌رن بۆ سزاو پاداشت، یاخود بۆ ئایین و به‌رنامه‌ی خوا.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

بە ئێزێ خاوه‌نه‌نه‌که‌ی، قه‌ده‌غه‌ ده‌کات له هه‌رچی قسه‌و کرده‌وه‌ی نا‌قۆ‌لاو ناشیرینه‌و، هه‌ر قسه‌و کرده‌وه‌یه‌کی خراپ و به‌زه‌ر.

خوا به‌ لوتف و که‌په‌می بێ سنووری خۆی ئیمه‌ له‌و که‌سانه‌ بگێرێ که‌ نوێژه‌کا‌مه‌ان ده‌که‌ین، هه‌قی خۆیان پێ‌ده‌ین و، له‌و که‌سانه‌مان بگێرێ که‌ خۆیان ده‌پازێنه‌وه‌، به‌ هه‌موو ئه‌و سیفه‌ته‌ به‌رزو په‌سندانه‌ی به‌ مه‌رجی گرتوون، بۆ که‌سانێک که‌ ب‌پروادارن به‌ سزاو پاداشتی خوا، به‌ ئایین و به‌رنامه‌ی خوا، له‌و خوو و خه‌ده‌و خه‌سله‌ته‌ ده‌روونی و پ‌واله‌تیانه‌ دوورمان بکات و، به‌ناپاریزی، که‌ که‌سانێکی به‌و جو‌ره‌ی پێ وه‌سفی کردوون و ده‌فه‌رموێ: ئه‌وانه‌ بێ‌پروان و به‌درۆدانه‌رن بۆ سزاو پاداشت، یاخود بۆ ئایین و به‌رنامه‌ی خوا.



Alibapir

archive.org/details/galibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

تہ فیسیری سوورہ تی

الکونڈر

دەستپیک

بە پێزان!

ئەمڕۆ کە (۱۴۴۲ / ۱ / ۳) ی کۆچیە، بەرانبەر (۲۰۲۰ / ۸ / ۲۲) ی زاینی، لە شاری دێرینی هەولێر، خوا پشتیوان بێ دەست دەکەین بە پروونکردنەوهی چەمک و واتای ئایەتە بە پێزەکانی سوورەتی (الکوثر) و، سەرەتاش لە هەوت بڕگەدا پێناسەو نێوەڕۆکی دەخەینە پروو:

پێناسەی سوورەتی (الکوثر) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە زیاتر بە (سورة الكوثر) ناسراوە، بەلام هەر کام لە: (سورة إنا أعطيناك الكوثر) و (سورة النحر) یشی بۆ بەکارهێنراون.

دووهم: شوینی دابەزینی:

پاجیایی زۆر لەوبارەوه هەیە، زۆربەی زانایان بە مەكکەیی دەزانن و، هەندیکیشیان بە مەدینەیی، کەمیکیش لە زانایان رایان وایە ئەم سوورەتە دوو جارێ دابەزیو، جارێک لە مەكکەو جارێک لە مەدینە، ئەوهی واشی لێکردوون ئەو پایەیان هەبێ، ئەوهیە کە هەندیک دەقی سوننەت هەن، مەكکەیی بوونی ئەم سوورەتە دەگەیهنن و، هەندیک دەقیش هەن، مەدینەیی بوونی دەگەیهنن، وەك دوايي باسیان دەکەین، بەلام رای مەكکەیی بوونی راسترەو، لەو بارەوهش ئەم دەقه دێنین:

(عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ: ﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ﴾ (مكة) (أَخْرَجَهُ ابْنُ مَرْدَوَيْهِ كَمَا فِي الدَّرِّ الْمَنْشُورِ: ۸، ص ۶۴۶، للسيوطي، وقال: وَأَخْرَجَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ مِثْلَهُ، الإِسْتِيعَابُ: ج ۳، ص ۵۶۴).

واته: عەبدوللای کوری عەبباس ر.ه، گوتووێهەتی: سوورەتی ﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ﴾، لە مەککە دابەزیووە، (ابن مردویه)، وهك (الدر المنثور)، پالیداوێهەتی: عەبدوللای کوری زوبەیریش (خوا لە خوێ و بابی رازی بێ) هەمان شتی گوتووە.

سێیهەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزین دا:

لە موصحفە فدا ژمارەکی سەد و هەشت (۱۰۸) ه، لە دابەزینی شیدا ژمارەکی پازدە (۱۵) یه، پێش سوورەتی (التكاثر) و، دوا سوورەتی (العاديات) دابەزیووە.

چوارەم: ژمارە ی ئایەتەکانی:

ئەم سوورەتە موبارەکە سێ ئایەتە، کورتترین سوورەتە، چونکە هەر کام لە سوورەتی (العصر) و (النصر) یەکی سێ ئایەتن، بەلام سوورەتی (العصر) و، سوورەتی (النصر)، پیتەکانیان لە پیتەکانی سێ ئایەتی ئەم سوورەتە موبارەکە زیاترن، بۆیە سوورەتی (الکوثر) کورتترین سوورەتە لە قورئاندا، چ لە رووی ئایەتەکانەوه که سێ ئایەتەوه، چ لە رووی ژمارە ی پیتەکانیەوه که کهەترین پیتز بە ژمارە.

پنجەم: نیوهرۆکی:

ئەم سوورەتە هەمووی دلدانەوه ی پیغەمبەری خوا موحەممەد ﷺ که خوا ﷻ چاکە یەکی گەورە ی لەگەڵدا کردو، بۆیە با نوێژ بۆ پەرورەدگاری بکات و، قوربانیی بۆ سەر بپرێ و، دلنیاش بێ که دوزمن و ناحەزەکی دواپراوو بێ ئاکامە،

نەك ئەو، وەك دوژمن و ناحەزانی بانگەشەیان لە دژ دەکرد، كە كۆرەكانی لە شاری مەككە كۆچی دواییان كرد، سەرەتا (قاسم) و دوایی (عبدالله) كە بە (الطيب و الطاهر) یش ناودەبرا، -لە مەدینەش لە (ماریة الطبطية) (إبراهيم) ی بوو بەلام ئەویش بە گچكەیی مرد- عەرەبەكان عادەتیان وابوو ئەگەر كەسێك نێرەووەزی لە پاش نەبووایە، كۆری لە پاش نەبووایە و كۆرەكانی مردبانایە، دەیانگوت: (هو أبتر)، ئەو دوابراوە و بێ پاشەوارە، ئنجا خوا ﷻ دلی پیغەمبەری ﷺ دایەووە كە تۆ بێ پاشەوار نی، بەلكو كەسێك رقی لە تۆ هەڵدەستی و ناحەزی تۆیە، ئەو بێ پاشەوارو بێ ئاكامە، ئەوێ خواش ﷻ فرموویەتی، رێك وایە.

شەشەم: تاییەتمەندییەكانی:

دوو تاییەتمەندییمان لەم سوورەتە موبارەكە كەوتووونە بەرچاو:

۱- كورتترین سوورەتی قورئانە لە پرووی پیتەكانیەو، ئەگەرنا سوورەتەكانی (العصر) و (النصر) یش هەر یەكێ سێ ئایەتن، بەلام پیتەكانیان زیاترن.

۲- هەر كام لە وشەكانی:

۱- (الْكَوثر).

۲- (وَأَنْحَر).

۳- (إِن شَاءَ نَحْنُ).

۴- (هُوَ الْأَبْتَرُ)، ئەم چوار وشە موبارەكە، تەنیا لەم سوورەتە موبارەكەدا هاتوون.

هەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەكان:

تێمە هەر سێ ئایەتەكە ی ئەم سوورەتە دەكەین بە دەرسیك.

❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖

پېناسەھى ئەم دەرسە

ئەم سوورەتە نېوەرۆكەكەى برىتیه له دلدانهوهى پېغەمبەرى خوا ﷺ، خوا ﷻ پىی رادهگەیه نى و دەفەرموى: ﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ۝۱﴾، بە دلىيى تيمە (كوثر) مان بە تو داوه، (كوثر) یش لەسەر کیشى (فوعلى)، واتە: ئەوپەرى زۆر، کە مەبەست پىی خیرىكى زۆرهو چاکەیه کى گەورەیه، زانایان له بارەى ئەو خیره زۆرهو کە چیهو چۆنە؟ راجایان هەیه، بەلام گنگ ئەوه هەموویان لەسەر ئەوه یە کدەنگن: (الكوثر)، یانى: (الخير الكثير)، چاکەیه کى زۆرو نىعمەتتىكى زۆر.

دواى پىی دەفەرموى: ﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَحْزَرْ ۝۲﴾، ئنجا بو پەرودگارت نوێژ بکەو قوربانیشى بو سەر بېرە، یاخود ئازەل کە سەردە بېرى تەنیا بو وى سەر بېرە، ناوى خواى لى بینه، بو خوا سەرى بېرە، بو ئەوهى پىی له خوا نىزىک بکەو یەوه.

﴿إِنَّكَ شَأْنُكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ۝۳﴾، بە دلىيى رى لىوونەوهت، کە سىک کە ناحەزى تویه، ئەو دوابراو و بى ئاکام و بى سەرەنجامە.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ۝۱﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَحْزَرْ ۝۲ إِنَّكَ شَأْنُكَ هُوَ

الْأَبْتَرُ ۝۳

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

{به ناوی خوای به بهزهیی به خشنده . ئیمه زۆرتین چاکه مان پیت به خشیوه
 (۱) ئنجا نویت بۆ پهروهردگارت بکهو، قوربانیی بۆ وی سهربرپه (یاخود بهس
 بۆ وی سهربرپه) (۲) به دنیایی ناحهزی تۆ بئ ئاکام و دوابراوه (۳).

شیکردنهوهی هه ندیک له وشهکان

(الْكَوثر): زۆر واتایان بۆ هینان:

أ- (الْكَوثر: نَهْرٌ فِي الْجَنَّةِ يَتَشَعَّبُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ)، (کوثر) رووباریکه له بهههشتدا رووبارهکانی
 دیکه لهو جیا دهبنهوه.

ب- (الْكَوثر: الْخَيْرُ الْعَظِيمُ الَّذِي أَعْطَاهُ اللَّهُ النَّبِيَّ الْخَاتَمَ ﷺ)، ئەو چاکه مهزنیه خوا به
 پیغمبهری کوتایی ﷺ به خشیوه، (تکوثر الشيء، أي: كَثُرَ كَثْرَةً مُتَنَاهِيَةً)، (تکوثر الشيء)،
 واته: هینده زۆر بوو، بئ سنوور زۆر بوو.

ج- (الْكَوثر: الرَّجُلُ السَّخِيٌّ) پیاوی به خشنده.

(وَالْأَنْحَرُ): (النَّحْرُ: مَوْضِعُ الْقِلَادَةِ مِنَ الصُّدْرِ)، (نحر): شوینی ملوانکهیه له
 سینهدا، ئەو شوینهی ملوانکهو گۆبهروکی دهکهوئته سهر، پێی دهگوتری: (نحر)،
 واته: سهرووی سینه، (نَحْرُهُ أَي: أَصَبَتْ نَحْرَهُ، وَمِنْهُ نَحْرُ الْبَعِيرِ)، (نَحْرُهُ)، واته:
 له نه حریهوه له سهرووی سینگیهوه سهرم بری، سهربرینی حوشت (نحری، بۆ
 بهکاردی بهلام هی ئازه لی دیکه (ذبح).

(وَالْأَنْحَرُ)، دوو واتای ههه:

ا- سەر بېرە، حوشر سەر بېرە، ياخود بەگشتیی ئازەلان سەر بېرە بۆ خوا.

ب- (وَأَنحَرْ: أَمْرٌ بَوَضَعَ الْيَدَ عَلَى النَّحْرِ)، دەستت لەسەر سینەت دابنێ لە کاتیکدا بۆ نوێژ دەوہستی، بەلام ھەر مانای یەكەمیان لەگەڵ پەوتی ئایەتەکاندا گونجاو.

(إِنِّكَ شَانِيكَ): (شانی: مِنْ شَأْنٍ أَي: أَبْغَضَ، وَالشَّانِي: الْمُبْغِضُ، وَشَيْنُهُ أَي: أَبْغَضُهُ)، (شَأْنًا) بە مانای (أَبْغَضَ)، رقی لێ ھەلسا، دێ (شانی: مُبْغِضُ)، رقی لێ ھەلسا، ناحەز، وەك چۆن (شَأْنًا) بە کاردێ، (شَنِی: ش)، ھەر بە کارھاتو، واتە: (عین الفعل) ھەکی، سەر (فتحة) ی ھەبێ، یاخود ژێر (كسرة) ی ھەبێ.

(هُوَ الْأَبْتَرُ): (الْبَتْرُ: قَطْعُ الذَّنْبِ، وَالْأَبْتَرُ: مَقْطُوعُ الْعَقَبِ)، (بَتْرُ): بە مانای قرتاندنی کلکە، بەلام (أَبْتَرُ)، بە مانای کەسیکە دوایراو و بێ پاشەواو، کەسی لە دوانیە بە تاییەت کور، نیرەوہز.

ھۆی ھاتنە خواری ئەم سوورەتە

دوو گێردراوہ دینین، لە بارە ی ھۆی ھاتنە خوارەوہ ی ئەم سوورەتە موبارە کەوہ:

یەكەم: {عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ بَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ بَيْنَ أَظْهُرِنَا، إِذْ أَغْفَى إِغْفَاءَةً، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ مُتَبَسِّمًا، فَقُلْنَا: مَا أَضْحَكَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «أُنْزِلَتْ عَلَيَّ آيَةُ سُورَةِ»، فَقَرَأَ: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ: ﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ﴾ (۱) فَصَلَ لِرَبِّكَ وَأَنحَرَ (۲) إِنِّكَ شَانِيكَ هُوَ الْأَبْتَرُ (۳)﴾»، ثُمَّ قَالَ: «أَتَدْرُونَ مَا الْكَوْثَرُ؟»، فَقُلْنَا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: «فَإِنَّهُ نَهَرَ وَعَدَنِيهِ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ، عَلَيْهِ خَيْرٌ كَثِيرٌ، هُوَ حَوْضٌ تَرْدُ عَلَيْهِ أُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ، آيَتُهُ عَدَدُ النُّجُومِ، فَيَخْتَلِجُ الْعَبْدُ مِنْهُمْ، فَأَقُولُ: رَبِّ إِنَّهُ مِنْ أُمَّتِي، فَيَقُولُ: مَا تَدْرِي مَا أَحْدَثَ بَعْدَكَ» (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۴۰۰).

واته: ئەنەسی کورپی مالیک ﷺ دەلی: پوژیکیان لە کاتیکدا پیڤه مبهری خوا
 ﷺ له نیومان دا بوو، سەر خه ویکی شکاند (تۆزی خهوی لیکهوت) و سهری بهرز
 کردوه به زهرده خه نهوه، گوتمان: ئەهی پیڤه مبهری خوا ﷺ! بهچی پێده که نیی
 و زهرده خه نهت دی؟ فهرمووی: ئیستا سوور په تیکم بو دابهزی، ئنجا خویندیهوه:
 ﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ۝۱ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَحْسِرْ ۝۲﴾ **إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ**
 ﴿۲﴾، دوایی فهرمووی: ده زانن (کوثر)، چیه؟ گوتمان: خواو پیڤه مبهره که ی
 زاناترن، فهرمووی: روو باریکه له بههشت پهروه دگام عزوجل به لینی پیدام،
 خیریکی زۆری له سهره، ئۆمهتهی من له پوژی قیامه تدا ده چته سهری، ده فره کانی
 (که له سهری داندراون ئاویان پی بخوریتهوه) به ئەندازهی ژماره ی ئەستیره کانی،
 په کیك له بهنده کان ده یهوی ئاو بخواته وه که چی دوور ده خریته وه، منیش
 ده لیم: پهروه دگام ئەمه له ئۆمهتهی منه، ئەویش ده فهرمووی: تۆ نازانی له
 دوی تۆ چی کردوه! واته: ئەوه ههر بهرواله ت شوینکه وتوو و ئۆمهتهی تۆ بوو،
 بهلام له راستیدا له ئۆمهتهی تۆ نه بووه، شایسته ی ئەوه نیه له هه وه که ت
 ئاو بخواته وه.

دووهم: {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: لَمَّا قَدِمَ كَعْبُ بْنُ الْأَشْرَفِ مَكَّةَ قَالَتْ لَهُ قُرَيْشٌ: أَنْتَ خَيْرُ
 أَهْلِ الْمَدِينَةِ وَسَيِّدُهُمْ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالُوا: أَلَا تَرَى إِلَى هَذَا الْمُنْبَرِ مِنْ قَوْمِهِ، يَزْعُمُ أَنَّهُ خَيْرٌ مِنَّا
 وَنَحْنُ، يَعْنِي: أَهْلَ الْحَجِيجِ وَأَهْلَ السَّدَانَةِ؟ قَالَ: أَنْتُمْ خَيْرٌ مِنْهُ، فَتَرَلْتُ: ﴿إِنَّ شَانِئَكَ
 هُوَ الْأَبْتَرُ ۝۲﴾، وَتَرَلْتُ: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ
 بِالْحِجْبَةِ وَالْطَّلُغُوتِ﴾، إِلَى قَوْلِهِ: ﴿فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ۝۵۲﴾ {أَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ فِي تَفْسِيرِهِ:
 ۷۲۷، وَابْنُ حَبَانَ: ۱۷۳۱، وَالبزار: ۲۲۹۳، والطبري في جامع البيان ۳۰، ص ۲۱۳، قال مؤلف
 الإستيعاب: وقلنا هذا إسناد صحيح).

واته: ئینو عه عباس ﷺ، دەلی: کاتیک که عبی کورپی ئەشرف هاته مه که
 (که په کیك بوو له سهرۆکه کانی جووله که) هۆزی قوره ییش پێیان گوت: ئایا تۆ
 باشتترین خه لکی مه دینه و گه وره یان نی؟ گوتی: با، گوتیان: ئەدی ته ماشای ئەو

دابراوه له خه لکه که ی ناکه ی، پێی وایه له ئیمه چاکتره، (مه به ستیان موحه ممه ده بـوو ه)، ئیمه ش ئه وانه ی که خزمه تی حاجیان ده که ی و خزمه تی که عبه ده که ی، که عبی کوری ئه شپه فیش گو تی: ئیوه له و چاکترن، له و باره وه خوا ئه م ئایه ته ی دابه زاند: ﴿إِنَّكَ شَانُكَ هُوَ الْأَبْتَرُ﴾ هه ر له و باره شه وه ئه و دوو ئایه ته موباره که ی سوو په تی (النساء) یش، دابه زین، که ده فه رموی: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا سَبِيلًا﴾ ﴿٥١﴾ ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا﴾ ﴿٥٢﴾، واته: ئایا نه تزانیه وه سه رنجی ئه وانه ت نه داوه که به شیک له کتییان پیدراوه و پروا دینن به: ﴿بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ﴾، (جبت)، واته: سه نه م و (طاغوت) یش، هه ر که سی که به پێچه وانه ی به رنامه ی خوا وه، فه رمانبه ری بو بکری و به بی پروایه کان ده یین: ئه وانه له پرواداران پێی راستریان گرتوه، ئه وانه که سانیکن خوا نه فره تی لیکردوون، هه ر که سی که ی خوا نه فرینی لی بکات، هیچ یارمه تییده رو هاوکار یکت بو ی چنگ ناکه وی.

مانای گشتیی ئایه ته کان

سه ره تا خوا ﷻ ده فه رموی: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ به ناوی خوا ی به به زه یی به خشنده، واته: ده ست پیکردنم به ناوی خوا یه، له کاتی گو تی: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ دا، ده بی به لای که مه وه ئه م چوار واتایه له عه قل و دلدا هه بن:

- ۱- ئه م کاره ته نیا بو خوا ده که م.
- ۲- ئه م کاره به پێی شه رع ی خوا ده که م.
- ۳- ئه م کاره به توانا و یارمه تی خوا ی بێ هاوتا ده که م.

۴- ئەم کارە بۆ ھێنانەدی پەزنامەندیی خوا ئەنجام دەدەم.

ئنجای خوا دەفەر مۆی: ﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ۝۱﴾، بە دُنیاوی ئیمە خێریکی زۆرمان بەتۆ بەخشیوە، ئەو خێرە زۆرە وەک باسمانکردو، دواتریش لە مەسەلە گرنگەکاندا ھەر باسی دەکەینەو، زۆربەیی زانیان بە پرووباریک، یان بە گۆمیک، ھەوزیک لە بەھەشت، یاخود لە ویستگا (موقف)، ئەو شوینەیی خەلکی لێ پادەگیری بۆ کوکردنەو و سزاو پاداشت درانەو، بەر لەووی بەرپیکەون بۆ بەھەشت و دۆزەخ، لەووی ئەو ھەوزە، یاخود ئەو گۆلە، ئەو پرووبارە ھەیە، کە لە فەرماشتەکاندا ھاتو: ئاوەکەیی لە ھەنگوین شیرینترەو، لە بەفر ساردترەو سپیترەو، ئەو دەفرانەیی لەسەری داندراون، بە ئەندازەیی ژمارەیی ئەستێرەکانی ئاسمان، ئنجای خوا دەفەر مۆی: ئیمە (کوثر)مان بەتۆ داو، واتە: خێریکی زۆر، کە لە نێو ئەو خێرە زۆرەدا، ئەو پرووبارەش، یاخود ئەو ھەوزەش ھەیە.

﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَحْزَرْ ۝۲﴾، مادام وایە تەنیا بۆ پەرورەدگارت نوێژ بکەو، تەنیا بۆ ئەویش سەر بپرە، ھەر ئازەلیکت سەر بری، چ ھی قوربانیی و ھەج بی، چ ھی جگە لە ھەج، ھەر کاتیک شتیکت سەر بری، ناوی خوا ی لێ بینەو، بۆ بەدەست ھێنانی پەزنامەندیی خوا سەری بپرە.

﴿إِنَّكَ شَانُؤُكَ هُوَ الْأَبَرُّ ۝۳﴾، بە دُنیاوی رق لێوونەو وەت لە کەسیک کە رقی لە تۆ ھەلدەستی و ناھەزی تۆیە، ئەو دوابراو و بیخیرەو، ئەو بی ئاکام و بی سەرەنجامە، نەک تۆ وەک ناھەزانت بانگەشەت لە دژ دەکەن، لەبەر ئەووی کورەکانت مردوون و کوپت نین، لەبەر ئەووی دوو کوپری مردن (قاسم و عبداللە)، کە عەبدوللّا (طیب و طاھر)یشیان پێ دەگوت، لە مەدینەش لە ماریەیی قیبتیی، کوپریکی بوو بە ناوی (ئېپراھیم)، بەلام ھەرسێکیان بە گچکەیی مردوون، ئنجای ناھەزانی پیغەمبەری خوا ﷺ ئەوھیان دەکردە ماددەو کەرەستەھەکی بانگەشەیی خراپ لە دژی، چونکە لە نێو ئەواندا عادەت و ابوو

كەسێك كۆپو نێرەووەزی لەدوا نەبووایە، پێیان دەگوت: (أبت)، واتە: دواپراو بێ خێر، یاخود بێ پاشەوار، نەیان دەزانی موحەممەد ﷺ بەهۆی ئەو پێگەیەووە كە خۆی میهرەبان پێیداو، كە بەرزترین پێگەیە لە نێو بەشەراندادا، سەروەری پێغمبەرەوانەو باشتەین ئینسانە، نەیان دەزانی باشتەین ئاكام و سەرەنجامی هەیهو، چاكترین شوێنەوار لە دنیاو دواڕۆژدا بەجێ دەهێڵی.



مەسەلە گەرنەکان

مەسەلە یە کەم:

خو بە پیغەمبەرە کە ی (موحه ممه د) دە فەر موۆ:

ئیمە چاکە ی زۆرمان لە گەڵ تۆدا کردو و خیریکی مەزمان پیتداو:

خو دە فەر موۆ: ﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ۝۱﴾

شیکردنەو ی ئەم ئایەتە، لە یە ک بەرگەدا:

۱- ﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ۝۱﴾، بە دنیای ئیمە چاکە یە ک ی زۆرمان لە گەڵ تۆدا کردو و، خیریکی زۆرمان بە تۆ بە خشیو، شارەزایانی زمانی عەرەبی دەلین: (اَفْتِتاحِ الْکَلَامِ بِحَرْفِ التَّأْکِیدِ وَضَمِّیرِ الْعَظْمَةِ، لِلْإِهْتِمَامِ بِالْخَبَرِ وَالْإِشْعَارِ بِعَظَائِهِ عَظِيمٍ، وَالْکَلَامِ مَسْقٍ مَسَاقِ الْبَشَارَةِ)، واتە: دەستیکی قسە کە بە پیتی جەختکردنەو کە (إِن) ی (إِنَّا) یە، ﴿إِنَّا﴾، بۆ جەختکردنەو و داکوکیکردنەو، بە کارهینانی راناوی مەزنی (إِنَّا)، نەیفەر موو: (إِنِّي)، ئیمە، بۆ گەرنگی پیدانی هەوآلە کە یەو، بۆ ئەو یە هەست بەرکی کە بە خشیکی مەزن باس دەکری و، ئەم قسە یە ش مەبەست پی دڵخۆشکردن و موژدە پیدانە، نە ک تەنیا هەوآلدانی ئاسایی.

(الْكَوْثَرُ: عَلَى زَنَةِ (فَوْعَل) وَهِيَ مِنْ صِيغِ الْأَسْمَاءِ الْجَامِدَةِ، نَحْوُ الْكَوْكَبِ وَالْجَوْرَبِ وَالْحَوْشِبِ وَالْدَّوْسَرِ، وَلَمَّا وَقَعَ فِيهَا مَادَّةُ الْكَثْرَةِ، كَانَتْ صِيغَتُهُ مُفِيدَةً شِدَّةَ الْمَشْتَقَةِ مِنْهُ)، (کوثر)، لەسەر کیشی (فَوْعَل) ه، کە لە ریزگەکانی ناو و شکەکانە، [هیچیان لای دانا تاشری] وە ک (کَوْکَب)، کە بە (کواکب)، کۆدە کریتەو و (جَوْرَب)، بە (جَوَارِب)، کۆدە کریتەو و (حَوْشِب)، بە (حَوَاشِب)، کۆدە کریتەو و (دَوْسَر)، بە (دَوَاسِر)، (کَوْکَب)، واتە: ئەستێرە، (جَوْرَب)، واتە: گۆرەو ی، (حَوْشِب)، چەند

واتایەکی هەن^(١)، یەکیك له واتایەکانی ئەوەیە کە سێک هەردوو کە لە کە ی ئەستوور بن، (دوسر) یش، یانی: قەبەو زل^(٢)، ئەوانە ناوی جامیدن، (کوثر) یش لەسەر کیشی ئەوانە، بەلام لەبەر ئەوەی ماددە ی زۆری (گژە) ی چوووە تە نیو، بۆیە ئەو پێژگە یە سەختی ئەوە دەگەینێ کە لێوە ی هاتووە.

بۆیە (الزَّمْخَشَرِي)، دەلێ: (الْكُوْثَرُ: الْمُفْرِطُ بالكثرة)، زێدەپۆیی کەر لە زۆرییدا، (الكوثر: الحَيُّ الْكَثِير)، خێریکی زۆر، چاکە یەکی زۆر.

شایانی باسە: زانایان بۆ مانای (کوثر)، زۆر واتایان لێکداونەووە (القرطبي)، حەق دە (١٧) واتای هێناون، کە پێم وایە ئەم هەشتە یان لە هەموویان گرتن: ١- (نَهْرٌ فِي الْجَنَّةِ): رووباریکە لە بەهەشت.

٢- (حَوْضُ النَّبِيِّ فِي الْمَوْقِفِ): ئەو گۆل و گۆمە ی بە پێخەمبەری خوا ﷺ دەدرێ لە ویستگا (موقف) دا، لەو شوێنە دا کە خەلک لێی رادەگیرێ، بەر لەوە ی بەسەر بەهەشت و دۆزەخدا دابەش بکری.

٣- (النُّبُوَّةُ): پێخەمبەرایە تی.

٤- (الْقُرْآنُ): قورئان.

٥- (كَثْرَةُ الْأَصْحَابِ وَالْأُمَّةِ): زۆری هاوێلان و زۆری ئۆممە تە کە ی پێخەمبەری خاتم ﷺ.

٦- (الإسلام): ئیسلام.

٧- (رِفْعَةُ الذِّكْرِ): ناوبانگ بەرز کرانەووە.

٨- (الشَّفَاعَةُ): تەکا کردنی پێخەمبەری خوا ﷺ لە پۆژی دوایدا بۆ مەروفا یە تی بە گشتی، پاشان بۆ ئۆممە تی بە تاییە ت.

(١) المعجم الوسيط، ص ٢٠٧.

(٢) هەمان سەرچاوە، ص ٢٨٣.

کۆمه لیک شتی دیکهش باسکراون، به لام ئه مانه گرنگترینان.

مانا زمانه وانیه که ی (کوثر) یش یانی: (الخير الكثير)، چاکه یه کی زۆر.

به لام به پیتی فه رمایشته کانی پیغه مبه ری خوا ﷺ مه به ست له (کوثر)، ئه و رووباره یه، یاخود ئه و هه زه یه که به پیغه مبه ری خوا ﷺ دراوه، له به هه شتدا، ئه وه گرنگترین و گه وه ترین (صداق) ی (کوثر) ه، ئه گه رنا به س ئه و ناگریته وه، به لکو پیغه مبه رایه تی و قورئان و ناو به رزکردنه وه، هه موو شته کانی دیکهش ده گریته وه.

با له باره ی (کوثر) وه، ئه م دوو ده قه بینین:

یه که م: پیغه مبه ر ﷺ فه رموویه تی: {«دَخَلْتُ الْجَنَّةَ، فَإِذَا أَنَا بِنَهْرٍ حَافَتَاهُ خِيَامُ اللُّؤْلُؤِ، فَضَرَبْتُ بِيَدِي إِلَى مَا يَجْرِي فِيهِ الْمَاءُ، فَإِذَا مِسْكٌ أَذْفَرُ، قُلْتُ: مَا هَذَا يَا جَبْرِيلُ؟» قَالَ: هَذَا الْكُوثَرُ الَّذِي أَعْطَاكَهُ اللَّهُ} (أخرجه أحمد: ۱۳۷۷۶، والبخاري: ۴۹۶۴، والطبراني: ۲۸۱۳، وأبو داود: ۴۷۴۸، والترمذي: ۳۳۵۶، وابن ماجه: ۴۳۰۵).

واته: چوومه به هه شت رووباریکم تیدا بینی، قه راغه کانی له چادری گه وه ره بوون، منیش ده ستم گه یانده ئه و شوینه ی ئاوه که ی پيدا ده روا، ته ماشام کرد میسکی ئه ذفه ره (أذفر^(۱)): میسکی ئه و په ری بۆنخۆشه)، گوتم: ئه ی جیبریل ئه مه چییه؟ گوتی: ئه و که وه ئه ره یه که خوا به تو داوه (له به هه شتدا).

دوو هه م: پیغه مبه ری خوا ﷺ فه رموویه تی: {الْكُوثَرُ نَهْرٌ فِي الْجَنَّةِ، حَافَتَاهُ مِنْ ذَهَبٍ، مَجْرَاهُ عَلَى الْيَاقُوتِ وَالْذَّرِّ، تُرْبَتُهُ أَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ، وَمَاؤُهُ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ، وَأَشَدُّ بَيَاضًا مِنَ الثَّلْجِ} (أخرجه الطبراني: ۱۹۳۳، وأحمد: ۵۳۵۵، والترمذي: ۳۳۶۱، وقال: حسن صحيح، وابن ماجه: ۴۳۳۴، وأخرجه أيضًا: ابن المبارك: ۱۶۱۳، وابن أبي شيبة: ۳۱۶۶۲، والديلمي: ۴۹۳۲).

(۱) المعجم الوسيط، ص ۳۱۲، ذفر وأذفر مسك جيد إلى الغاية.

واتە: کەوتەر لە بەهەشتدا قەراغەکانی لە زێرن (واتە: هەر لە زێرن، یان شیوەی زێر دەکەن) ئەو شوێنە ئاوەکی پێدا دەپوات یاقووت و گەوهرە (یاقوت بەردیکی زۆر بەنرخە)، گلەکی لە میسک بۆن خوشترە، ئاوەکی لە هەنگوین شیرینترەو لە بەفر سپیتەر.

تیمە لە هۆی هاتنە خواریشدا دەقیکمان هینا، کەواتە: ئەوەی زیاتر دیتە بەرچاو ئەوەیە کە مەبەست لە (کوثر)، بە پلە یەکەم پووبارەکیە، حەوزەکیە، کە بە پیغمبەری خوا ﷺ دراوەو، بەو شیوەیە وەسفی کردووە.

مەسەلە ی دووهم:

بۆ پەرورەدگارت نوێژ بکەو ئازەل سەر بپرە:
خوایە دەفەر موی: ﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَخَّرَ﴾ (۴)

شیکردنەوی ئەم ئایەتە بە پێزە، لە یەک بڕگەدا:

(۱)- ﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَخَّرَ﴾ (۴) ئنجا نوێژ بۆ پەرورەدگارت بکەو (ئازەلانیشت) سەر بپرە، ئەمەش فەرمانکردنی خوا بە پێغەمبەرەکی موحەممەد ﷺ، کە نوێژ بۆ پەرورەدگاری بکات و بۆی سەر بپرێ، ئایا چی بۆ سەر بپرێ؟ بە دلنایای مەبەست پێی ئازەلەکانە بە تاییەت هەر چوار جۆری: پەشەوڵاخ، حوشتەر، مەر، بزن. جۆری سەر بپراوەکانیش لە پرووی وەسفی شەرعییەوه، هەموو جۆرەکانن:

چ قوربانیی لە حەجداو، چ جگە لە قوربانیی، ئنجا نەزر بێ، هەر شیوەیەك بێ، هەر شتیکی سەر بپرێ، با بۆ خوا ﷻ سەری بپرێ.

هەندیک لە زانیان گوتووینانە: لێرەدا مەبەست پێی نوێژی جەژنی قوربان و قوربانیی سەر بپرینە، پێشی نوێژە کە دەکەن، دوایی قوربانییە کە سەردەبرن، وەك لە فەرماشتی لە پرووی سەنەدەوه صەحیحی پێغەمبەردا ﷺ ھاتو، کە نوێژیان کردو، دوایی ئازەلەکانیان سەر بپرون، کە سێک کە پێشتر سەری بپرو، فەرموویەتی: ئەو گۆشتیکەو بیکەن بە خێر، بەلام قوربانیی دەبێ لە دوای نوێژ بێ، واتە: نوێژ بکری، ئنجا قوربانییە کە سەر بپرێ، خوا وایفەر موو: ﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَخَّرَ﴾ (۴) بۆ پەرورەدگارت نوێژ بکە، ئنجا سەر بپرە.

(الطبري)، ئاوا مانای: ﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَخَّرَ﴾ (۴) دەکات، دەلی: (فَاجْعَلْ صَلَاتَكَ كُلَّهَا لِرَبِّكَ خَالِصًا دُونَ مَا سِوَاهُ مِنَ الْأَنْدَادِ وَالْأَلِهَةِ، وَكَذَلِكَ نَحْرُكَ اجْعَلْهُ لَه دُونَ الْأَوْثَانِ، شُكْرًا لَهُ عَلَى مَا أَعْطَاكَ مِنَ الْكَرَامَةِ وَالْخَيْرِ الَّذِي لَا كُفَاءَ لَهُ، وَخَصَّكَ بِهِ، مِنْ إِعْطَائِهِ إِيَّاكَ الْكُوفَرُ)، (جامع البيان) ۱.

واتە: نوێژەكەت هەمووی با بۆ پەروەردگارت بێ بە ساغی، نەك بۆ هیچ كام لە ئەوانەى جگە لەو، كە كراون بە هاوتای خوا لە پەڕستراوە ساختەكان، هەروەها با سەرپرینەكەشت تەنیا بۆ ئەو بێ، جیا لە بت و ھەنەمەكان، ئەویش ھەك سوپاسگوزاریی لەسەر ئەوێ خوا بە تۆی داوہ لە ریز لیگرتن و، لەو خیرەى هیچ هاوتایەكى نیەو، تاییەتی كێدوہ بە تۆوہ.

شایانی باسە: ﴿وَأَنْحَرْ﴾ مانا پۆلەتیەكەى، ئەو مانایەى یەكسەر دێتە زەینەوہ، واتە: بۆ پەروەردگارت سەرپرە، بەلام وێرای ئەم واتایە، واتایەكى دیکەشیان بۆ لێكداوہتەوہ، (الطبري) لە عەلى كورى ئەبوو تالیبەوہ (خوا لێى رازی بێ)، ھیناویەتی، دەلى: (وَضَعُ الْيَمِينَ عَلَى الشَّامِلِ فِي الصَّلَاةِ، وَضَعُ الْيَدِ عَلَى الْيَدِ فِي الصَّلَاةِ، أَنْ يَرْفَعَ يَدَيْهِ إِلَى النَّحْرِ، عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ وَالْدُّخُولِ فِيهَا)، (جامع البيان: ۳۸۳۰۶)، واتە: مەبەست پێى دانانى دەستی راستە لەسەر ھى چەپ، لە نوێژداو، دەست لە سەر دەست دانانە لە نوێژدا، لە كاتێك دا دەچێتە نیو نوێژەوہ، لە كاتى (اللہ اكبر)ى نوێژ داہەستن دا، دەستەكانى بەرز بكاتەوہ بۆلای سینەى.

بەلام ئەو مانایەى باوترەو، زیاتر دێتە زەینەوہ، ئەوێە كە مەبەست پێى نوێژكردن و سەرپرینە، ئنجا قوربانییە، نەزرە، ھەر جورە سەرپرینیكە، ناوی خواى لى بێنەو بۆ پەروەردگارت سەرى بپرەو، چاوت لە پاداشتی خواى.

مەسەلە ی سێهەم و کۆتایی:

بە دُنیا یی ناحەزی پێخەمبەر موحەممەد ﷺ دوا براوو بئ ئاکامه:

خو ده فەرموی: ﴿إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ﴾.

شیکردنەوی ئەم ئایاتە بە پێزە لە یەك برگەدا:

(۱)- ﴿إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ﴾، بە دُنیا یی ناحەزت (ئە ی موحەممەد ﷺ!) دوا براوو بئ ئاکامه.

(الطبري)، دەلئ: (إِنَّ مُبْغِضَكَ يَا مُحَمَّدٌ وَعَدُوُّكَ {هُوَ الْأَبْتَرُ}، يَعْنِي بِالْأَبْتَرِ: الْأَقْلُ وَالْأَذَلُّ الْمُنْقَطِعُ دَابِرُهُ، الَّذِي لَا عَقِبَ لَهُ)، واتە: ئە ی موحەممەد ﷺ! ئەو ی رقی لە تۆ هەل دەستئ و ناحەزو دوژمنئ تۆیە، ئەو (أَبْتَر)، مەبەستیشئ لە (أَبْتَر)، واتە: کەمترین و زەبوونتەین و، ئەو کەسە ی هیچ سەرەنجام و ئاکامیکی نیەو دوا براوه.

هەروەها (الطبري) هەر لە تەفسیری ئەم ئایەتە موبارەکەدا، دەلئ:

(إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى ذِكْرُهُ، أَخْبَرَ أَنَّ مُبْغِضَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ هُوَ الْأَقْلُ الْأَذَلُّ، الْمُنْقَطِعُ عَقِبُهُ، فَذَلِكَ صِفَةُ كُلِّ مَنْ أَبْغَضَهُ مِنَ النَّاسِ، وَإِنْ كَانَتْ الْآيَةُ نَزَلَتْ فِي شَخْصٍ بَعَيْنِهِ).

واتە: خو ناوی هەر بەرز بئ، هەوالیداوه کە دژو ناحەزی پێخەمبەر ی خو ﷺ کەمترینەو زەبوونتەینەو دوا براوه، ئنجا ئەمە صیفەتی هەر کەسێکە، کە رقی لە پێخەمبەر ی خوا بئ ﷺ لە خەلک، هەرچەندە ئایەتە کەش لە بارە ی کەسێکی دیاریکراوه وە دابەزیبئ.

(الطبري) بۆیە وادەلئ، چونکە لە هۆی هاتنەخواریدا باسما ن کرد کە هەندیک لە زەلزەلانی قورەیش کە ناو هیئراون، گووتوو یانە: موحەممەد ﷺ لەبەر

ئەوھى ھىچ كۆرى لەدوانىن، بى پاشەوارەو دوابراوھو بى ئاكامە، پىڭخەمبەرىش ﷺ بەوھ دلى سەغلەت بووھ.

ئىنجا (الطبري)، دەلى: خوا ھەوالىداوھ كە ھەر كەسىك رقى لە پىڭخەمبەرى خوا بى، لە خەلكى، ئەوھ دوابراوھو كەمترىنەو زەبوونە، واتە: مەرج نىھ تەنیا ئەو چەند كەسە بگريتەوھ كە لە مەككە كاتى خوۋى وایان بە پىڭخەمبەرى خوا ﷺ گوتوھ، قسەكەشى زۆر جوانە.

زۆرجارىش گوتوومانە: (إِنَّ خُصُوصَ السَّبَبِ لَا يَمْنَعُ شُمُولَ الْمَعْنَى)، تايبەتبوونى ھۆكار، رى لە گشتگىر بوونى واتا ناگرى.

ھىكمەتىك كە لەم سوورپەتە موبارەكە دەستمان دەكەوۋى، ئەوھىيە: لە كاتىكدا كە پىڭخەمبەرى خاتەم ﷺ لە مەككە بەدەست بىپروا كەللەرق و ملھورەكانەوھ، گرفتار بوو، ناوو ناتۆرەيان لە خوۋى و لە ھاوھلانى ھەلدەدا، يەكىك لە ناوھكان ئەوھبوو پىيان دەگوت: (أَبَتْ)، واتە: دوابراو بىخىر، پىڭخەمبەرىش ﷺ بەوھ دلى سەغلەت دەبوو، خوا ﷺ ئەم سوورپەتەى ناردۆتە خوار بوۋ دلدانەوھى پىڭخەمبەرەكەى ﷺ و دلخۆشكردنى و، بەرپەرچدانەوھى ناحەزانى كە نەخىر موھەممەد ﷺ دوابراو و بىخىر نىھو خوا خىرى زۆرى پىداوھ، ئىنجا ئەو خىرە زۆرەش: چ پروبارو گۆلى كەوئەرە، چ پىڭخەمبەرايەتییە، چ قورئانە، چ ناو بەرزكردنەوھىيە، چ مەقامى تاكاردنى گەورەيە (الشفاعة العظمى)، چ ھەموو ئەو شتانەى دىكەيە، خوا خىرىكى زۆرى داوھ بە پىڭخەمبەرى خاتەم ﷺ بۆيە پىويستە ئەویش نوپژ تەنیا بوۋ پەرورەدگارى بكات و، ئاژەلىكىش كە سەر دەبىرى، بەس بە ناوى ئەوھوھو بوۋ ئەو سەرى بىرى و، با دلىاش بى كەسىك كە رقى لەوھو ناحەزى ئەوھ، دوابراوھو بىخىرو بى سەرەنجام و بى ئاكامە.

خواس بە لوتف و كەرەمى پەھەى خوۋى ئىمە تەوفىق بدات، زياتر بە دواى ئەو پىڭخەمبەرە سەرورەو خاتەمە بكەوين و، خوا ئىمەش بەھرەمەند

بکات بە ئەندازەی خوومان، لەو نەعمەتانەی بە پێغەمبەری خاتەمی بەخشیون و، تەوفیقمان بدات، ئەو ئەرک و کارانەی بە پێغەمبەری خاتەمی فەرموون، مادام تاییەت نەبن پێیەوه، ئێمەش پشک و بەشمان لە جێبەجێ کردنی ئەو کارو ئەرکانەدا هەبێ، تاكو پشک و بەشیشمان هەبێ لەو بەلێنانەدا کە خوا بە پێغەمبەری خاتەمی داوون، بێگومان هەر کەسەشمان لە قەدەر خوێ و بە ئەندازەی خوێ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

The banner is a horizontal rectangular graphic with a light beige background and a thin orange border. In the center is a portrait of a man with a beard and a white turban. To the left of the portrait, there is a Facebook icon and the text 'پاڤاپاڤی هەڤڵەبەری مەسۆمە عەلی پاپاپیر' (Pavapir Havalber Mesum Ali Papapir). Below this is a red button with a white plus sign and the text 'archive.org/details/@alibapir'. At the bottom left are two QR codes labeled 'AliBapir' and 'Google Play'. To the right of the portrait, there is a Facebook icon and the text 'AliBapir/پاپاپیر' (AliBapir/Papapir). Below this is a red button with a white plus sign and the text 'archive.org/details/@alibapir'. At the bottom right are three QR codes labeled 'پاڤاپاڤی هەڤڵەبەری مەسۆمە عەلی پاپاپیر' (Pavapir Havalber Mesum Ali Papapir), 'Twitter', and 'Phone'. The top of the banner has a blue header with the text 'www.alibapir.com' and 'Alibapir.net'.

تەفسیری سوورەتی

الْبَكَاةِ

دەستپیک

بەرپـزان!

ئەمـرۆ کە (۱/۴ / ۱۴۴۲) ی کۆچییه، بەرانبەر (۲۳ / ۸ / ۲۰۲۰) زاینی، لە شاری هەولێر، خوا پشتیوان بـێ دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الکافرون)، سەرەتا پێناسە و نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە دەخەینەڕوو، بۆ ئەوەی وێنەی گشتیی و، هێڵە سەرەکییەکانی و چوارچێوەی ئەم سوورەتەمان لەبەرچاو ڕوون بـێ.

پێناسە ی سوورەتی (الکافرون) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە زیاتر بە (سورة الکافرون) ناسراوە، بەلام ئەم ناوانەشی بۆ بەکارهێنراون:

۱- (سورة کافرین).

۲- (سورة قُلْ يَأَيُّهَا الْكَافِرُونَ).

۳- (سورة العبادۃ).

۴- (سورة الدين).

۵- ئە سوورەتەو سوورەتی (الإخلاص)، هەردووکیان (المقششستین) یشیان پـێ گوتراوە.

(قشش) خاوەنی (المعجم الوسيط)^(۱)، دەلـێ: (قَشَشَ اللَّحْمُ عَلَى الْمُقْلَى أَوْ فِي الْقِدْرِ: سَمِعَ لَهُ صَوْتُ، وَقَشَشَ الْقَطِرَانُ الْجَرَبَ: أَبْرَأَهُ، تَقَشَّشَ: تَهَيَّأَ لِلْبُرْءِ، تَقَشَّشَ

الْجُرْحُ: تَقَشَّرَ لِلْبُرءِ، ده گوتری: (تَقَشَّشَ اللَّحْمُ عَلَى الْمِقْلَى أَوْ فِي الْقِدْرِ) گوشته که له نیو تاوه که دا یان له مه نجه لدا برژا یان سوورکرایه وه، ده نگی بیسترا، چ له نیو مه قه لئی دا، چ له نیو مه نجه لدا که گوشت ده برژینری و ده کولئی، قرچه قرچ و ده نگیکی دی، (قَشَّشَ الْقَطِرَانُ الْجَرَبَ)، واته: قه ترانه که خرووه که ی نه هیشت، (تَقَشَّشَ الْجُرْحُ)، برینه که ناماده بوو بو چاکبونه وه و گوشته زوونه ی هیئا، برینه که قه تماغه ی به ست.

که واته: (المقششتین)، یانی: (المبرءتین)، نه و دوو سوورپه ته ی مروؤف پاکده که نه وه، دووری ده خه نه وه له کوفرو شیرک و، هه موو نه و شتانه ی دیکه ی پیچه وانه ی ئیمان و خوا به یه کگرتن.

دووه م: شوینی دابه زینی:

تیکرای زانایان نه م سوورپه ته یان به مه ککه یی داناو، لهوباره وه ش نه م ده قه دینین:

(عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ ﴿قُلْ يَأَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ هَمَكَةً، (أُورِدَهُ السَّيُوطِيُّ فِي الدَّرِّ الْمُنْثُورِ: ج ۸، ص ۶۵۴، وَنَسَبَهُ لِابْنِ مَرْدَوَيْهِ، وَقَالَ: وَأَخْرَجَ ابْنُ مَرْدَوَيْهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ مِثْلَهُ، الْإِسْتِيعَابُ فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ: ج ۳). واته: عه بدوللای کوری عه عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، گو توویه تی: نه م سوورپه ته: ﴿قُلْ يَأَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾، له مه ککه دابه زیوه.

سییه م: ریزبه ندیی له موصحف و له دابه زین دا:

نه م سوورپه ته له موصحف دا ژماره که ی سه دو نو (۱۰۹) یه، له دابه زینیشدا ژماره هه ژده (۱۸) یه، پیش سوورپه تی (الفیل) دابه زیوه و، دوا ی سوورپه تی (الماعون).

چوارەم: ژمارەى ئایەتەکانى:

ژمارەى ئایەتەکانى ئەم سوورەتە شەش (۶)ە، بەیەكدەنگیى زانیان و نە كەمترو نە زیاتریان گوتووە.

پینجەم: نۆوەرۆكى ئەم سوورەتە:

پوختەى نۆوەرۆكى ئەم سوورەتە ئەوەیە، كە خوا ﷻ فەرمان بە پیغەمبەرەكەى موحمەد ﷺ دەكات، لە دواى ئەویشەووە فەرمان بە ھەر كەسێك دەكات، كە لە دواى پیغەمبەرى خواوہ ﷺ دەپوات و بە شوین پێى ئەودا ھەنگاو دەنى، كە بەبێروایان ڕابگەيەنى بە گشتى: بە ھىچ شۆیەك پەرستراوانى ئەوان ناپەرستى و، ئەوانیش پەرستراوى وى (خوا عزوجل) ناپەرستن، مادام جگە لە خوا بپەرستن، نە ئیستاونە لە داھاتوودا، با ھەر كەسە لەسەر بەرنامەى خووى بى، ئەم سوورەتە سوورەتى دوورى لێگرتن و حاشا لێکردنى كوفرە بە گشتى، كە بە ھىچ جوړێك ئیمە لە بواری بەندایەتى كردن و پەرستن دا، خالى بەیەكگەشتیمان نیە، بەلام ئەو مانای وانیه كە لە بواری سیاسى و كۆمەلایەتى و ئابوورى و ژيان و گوزەراند، خالى بەیەكگەشتن نیە، بەلام لەویدا كە ڕوواداران خوا دەپەرستن و بێروایان جگە لە خوا دەپەرستن، دوو كۆمەلى لێك جیان و، لەویدا خاترو خوایشى تیدا نیە، خالى بەیەكگەشتن و ڕێككەوتن نیە.

ھەلبەتە ھەندێك لە زانیانیشت دەلێن: (الكافرون)، (أل)ەكە، بۆ ناساندنە، بەلام ناساندنى (عەھد)، واتە: كۆمەلە كافریكى دیاریكراو.

بگرە ھەندێك گوتووینانە: مەبەست چوار لە سەرانی كوفرە، كە دواى ناویان دینن.

به لām پيم وايه به پلهی يه کهم ئهو که سانهی پيغهمبهريان دواندوه، که له گه ليان پيک بکهوئ له سهر ئه وهی له نيوقه دي بگه نه يه ک، واته: ئه وانيش خوا بپهرستن و، ئه ویش پهرستراوه کانی وان بپهرستی، به پلهی يه کهم به سهر ئه واندا ده چه سپي، به لām بيگومان له دواي وان، به سهر هه موو ئه وان ههش دا که بيپروان، ده چه سپي، به هه موو جوړو شيوه کانيانه وه، ئهو رايه راستره.

شه شه م: تاييه تمه ندييه کانی ئهم سووره ته:

سي تاييه تمه نديي سهره کيمان له م سووره ته دا ده که ونه بهرچاو:

۱- دواندنی نه ياره کان نه يارانی خواپهرستی، به روون و راشکاويی که به هيچ جوړيک ئومیدی نه رمکيشيان نه بي له پيغهمبهري خوا ﷺ و، له پشت ئه ويشه وه له هيچ پرواداريک که شوين پي پيغهمبهري خوا ﷺ هه لده گري.

۲- راگهيانندی ئهو راستييه که ئهو بهرنامه و ريبازانهی سهرجه م بيپروايه کانيان له سهرن،
تايين (دين) ن: ﴿لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ﴾ ٦.

۳- راگهيانندی ئه وه که با ههر که سه له سهر بهرنامهی خوئ مينيته وه و، بهرنامهی هيچ کهس هي نه وي ديکه نيه و، ته و او ليک جيان: ﴿لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ﴾ ٦.

حه وته م: دابه شکردنی تاييه ته کانی:

ئيمه کوئ ئهو شهش تاييه ته که ي ئهم سووره ته موباره که ده کهينه دهرسيک.

❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖



پێناسە ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە ھەر شەش ئایەتەکی ئەم سوورەتە موبارەکە پێک دێ،
 کە خوا ﷻ تێیاندا ڕوو دەکاتە پێغمبەری خاتەم ﷺ، فەرمانی پێ دەکات و
 دەفەرموێ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، ﴿قُلْ يَتَايَأُ الْكَافِرُونَ﴾ (١)، ﴿بَلَىٰ:
 ئەو ئەوانە ییروان، بە گشتی﴾ ﴿لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ﴾ (٢)، ئەوێ ئێوەی
 دەپەرستن، ناپەرستم، ئەوێ ئەوانیش پەرستووین، جوړاو جوړ بوو، ھەندیکیان
 خۆریان دەپەرست، ھەندیکیان مانگ، بەشیکیان ھەندیک لە ئەستێرەکان،
 بەشیکیان ھەندیک مرقیان پەرستوون، ھەندیکیشیان پەیکەریان پەرستوون،
 ھەندیکیان ئازەلیان پەرستوون، ھەندیکیان دارو درەختیان پەرستوون، ھەندیکیان
 ھەواو ئارەزووی خۆیانیان پەرستو، ھەموو ئەوانە ئێوە دەیانپەرستن، من
 نایانپەرستم، ﴿وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ﴾ (٣)، ئێوەش پەرستەری ئەو نابن
 کە من دەپەرستم، واتە: ئێوە تاکو ییروابن بە پێغمبەری خاتەم ﷺ، ھەتا
 جگە لە خوا بپەرستن، ناتوانن بڵین: خوا دەپەرستین، چونکە خوا پەرستی
 ئەوێ خۆی بۆ یەکلایی بکەوێ: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهُ
 وَحْدٌ فَنَ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ (١١) ﴿الکھف،
 واتە: بڵی: من تەنیا مرقیکم وەك ئێوە، سرووشم بۆ لا دەکری کە پەرستراوی
 ئێوە یەك پەرستراو، ئنجا ھەر کەسێك بە ئومیدی دیداری خوا، (کە
 بەسەر بەرزیی بچیتەو خزمەت خوا) با کردەوێ باش بکات و، لە پەرستنی
 پەروردگاریدا هیچکەس ئەکاتە ھاوبەش.

﴿وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَابَدْتُمْ﴾ (٤)، ئەمە دەگونجی بۆ جەختکردنەو بێ، منیش
 پەرستەری ئەو نیم کە ئێوە دەپەرستن، دەشگونجی ئەوێ پێشیان بۆ ئیستا
 بێ و ئەمیان بۆ داھاتوو بێ، یان بە پێچەوانەو، ئەوێ پێشیان بۆ داھاتوو

بى و ئەمەيان بۆ ۋاپاردوو بى، يانى: لە ۋاپاردووشدا ئەو ھەم نەپەرستو، كە ئىوھ پەرستووتانە، ﴿وَلَا أَنْتُمْ عِبِدُونَ مَا أَعْبُدُ﴾ ٥، ئىوھش لە ۋاپاردوودا پەرستەرى ئەوھ نەبوون كە من پەرستوومە، ياخود: لە داھاتووش دا ئىوھ ئەوھ ناپەرستى كە من دەپەرستم، ﴿لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ﴾ ٦، ئايىن و بەرنامەى خۆتان بۆ خۆتان و، ئايىن و بەرنامەى خۆشم بۆ خۆم، واتە: ھەر كەسە لەسەر رپى خۆى مېنىتەو، ئەو دوو رپە پېچەوانەو دژى يەكديىن و پېكەوھ كۆك نىن، تاكو خالىكى پېكەيشتتياى ھەبى، خوا پەرستى و جگە لە خوا پەرستى، دوو شتى دژو پېچەوانەى يەكن و، بە ھىچ جوړىك رېكەوتتياى لەنيواندا نابى، بەلام ئەوھ ماناى وانى ھىچ شتىكى پرواداران لەگەل ھىچ شتىكى بېرواياندا تىك ناكاتەو، بەلكو لە بوارى دنياداريىدا، لە بوارەكانى سياسىي و ھوكمراىي و ئىدارەدان و ئابوورىي و كۆمەلايەتىي و جەنگ و ئاشتىي و ... ھتەدا، دەگونجى خالى پېكەيشتن ھەبى.

بەلام لەوھدا ئايا خوا بپەرستى يان جگە لە خوا؟ ھىچ بوارى رېكەوتتن و پېكەيشتن نى، يان دەبى خوا بپەرستى بە ساغى، ياخود جگە لە خوا دەپەرستى، بە ھەر شىوھيەك لە شىوھەكانى پەرستى.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿قُلْ يَتَايَا الْكَافِرُونَ﴾ ١ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾ وَلَا أَنْتُمْ عِبِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٣﴾ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾ وَلَا أَنْتُمْ عِبِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٥﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

{به ناوی خوای به بهزهیی بهخشنده . ئه ی (موحه ممه دا!) بلی: ئه ی بیپرواینه
 (۱) ئه وه ی دهپه رستن نایه پرستم (۲) ههروه ها ئیوهش په رسته رانی ئه وه نابن
 که دهپه پرستم (۳) دیسان من په رسته ری ئه وه نابم که دهپه پرستن (۴) ئیوهش
 په رسته رانی ئه وه نابن که دهپه پرستم (۵) ئایینی خۆتان بو خۆتان و ئایینی
 خۆیشم بو خۆم (۶) }.

شیکردنه وه ی هه ندیک له وشهکان

(الْكَافِرُونَ): (الْكَفَرُ فِي اللِّغَةِ: سَتْرُ الشَّيْءِ، وَالْكَفْرَانُ فِي جُحُودِ النُّعْمَةِ أَكْثَرُ اسْتِعْمَالًا، وَالْكَفَرُ فِي الدِّينِ أَكْثَرُ)، (كُفِّرَ) له زماندا مانای داپۆشینی شتیکه، له (كُفِّرَ) هوه هاتوه، (كَفَرَهُ: سَتَرَهُ)، داپۆشیی، به لām (كُفْرَانُ): له نکوولییکردنی چاکان دا زیاتر به کارده هیتر، (كُفِّرَ) یش، له بیپروای به ئاین دا، زیاتر به کارده هیتر، ده گوتری: (كَفَرَ كُفْرًا)، واته: بیپروابوو به بیپروای، به لām ده گوتری: (كَفَرَ كُفْرَانًا)، واته: سپله بوو به سپله یی و بینمه کی.

(لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ): (الْعُبُودِيَّةُ: إِظْهَارُ التَّذَلُّلِ، وَالْعِبَادَةُ أَتْلُغُ مِنْهَا لِأَنَّهَا غَايَةُ التَّذَلُّلِ وَلَا يَسْتَحِقُّهَا إِلَّا مَنْ لَهُ غَايَةُ الْإِفْضَالِ)، (عبودية): بریتیه له ده رخستنی زه بوونی و ملکه چی، به لām (عبادة): مانایه که ی به هیتره، چونکه بریتیه له ئهوپه ری ملکه چی و زه بوونی ده برین، ئه ویش ته نیا شایسته ی که سیکه خاوه نی ئهوپه ری چاکه بن له ژانی مروڤدا (که خوای به رزی مه زنه).

(وَلَا أَنَا عَابِدٌ): (الْعَابِدُ: الْمُوَحَّدُ، وَالْجَمْعُ عَبْدَةٌ وَعَبْدٌ وَعَبَادُ)، (عابد) یانی: خوا به یه کگر، خوا په رست، که به (عَبْدَةٌ وَعَبْدٌ وَعَبَادُ)، کوده کرپته وه.

(مَا عَبَدْتُمْ): ئەمە بە دوو جوړ مانا کراوه:

أ- (ما)، یان (موصوله)یه، یانی: (الذي عَبدْتُمُوهُ)، ئەو هی پەرستووتانە، واتە: من پەرستەری ئەو نایم کە تێو دەیانپەرستن.

ب- (ما)، دەگونجی چاوگی (مصدریة) بێ، واتە: (ولا أنا عابد عِبَادَتِكُمْ)، من ئەو پەرستنه‌ی تێو دەپەرستن، ئەو ناپەرستم، کە بریتیه له پەرستنی جگه له خوا.

(لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ): ئایینی خۆتان بو خۆتان و، ئایینی خۆم بو خۆم، (المعجم الوسيط)^(۱)، پازده (۱۵)، مانای بو وشە (دین)، هیناون، دەلی:

(الدِّينُ: الدِّيانَةُ، ۱-والدِّينُ اسْمٌ لِّجَمِيعِ مَا يُعْبَدُ بِهِ اللهُ، ۲-والدِّينُ المِلَّةُ، ۳-والدِّينُ الإسلامُ، ۴-والدِّينُ الإعتقادُ بالجنان والإقرارُ باللسان وعملُ الجوارح بالأركان، ۵-والدِّينُ السَّيرَةُ، ۶-والدِّينُ العادةُ، ۷-والدِّينُ الحالُ، ۸-والدِّينُ الشأنُ، ۹-والدِّينُ الورعُ، ۱۰-والدِّينُ الحسابُ، ۱۱-والدِّينُ المُلْكُ، ۱۲-والدِّينُ السُّلْطَانُ، ۱۳-والدِّينُ الحُكْمُ، ۱۴-والدِّينُ القَضَاءُ، ۱۵-والدِّينُ التَّدْبِيرُ، والجمع: أدِّينٌ، وديونٌ، وأديانٌ).

واتە: (دین)، بە مانای دیندارییهو، ئەم پازده (۱۵) واتایه هەن:

- ۱- ناوہ بو هەموو ئەو هی خوای پێ دەپەرستێ.
- ۲- بە مانای رێپازو بەرنامەیه‌کە، کەسێک له پێشیه‌وه‌یه.
- ۳- بە مانای ئیسلامه.
- ۴- بە مانای بره‌وه‌ینه‌ به دڵ و، دانپێداه‌ینه‌ به زمان و، کرده‌وه‌یه به ئەندامه‌کان.
- ۵- بە مانای ژياننامه دی، رێپازو ژياننامه.
- ۶- بە مانای نه‌ریت دی.
- ۷- بە مانای حال دی، حال و بارودۆخ.

۸- به مانای کار دی.

۹- به مانای خوڤاریزی له حه‌رام (الورع) دی.

۱۰- به مانای سزاو پاداشت، یاخود لیپرسینه‌وه، دی.

۱۱- به مانای حوکمرانیی دی.

۱۲- به مانای ده‌سته‌لات دی.

۱۳- به مانای حوکم و به‌نامه‌دانان، یاخود دادوهریی دی.

۱۴- به مانای بریاردان، یاخود دادوهریی کردن دی.

۱۵- به مانای نه‌خشه‌دانان و به‌نامه‌دانان دی.

وشه‌ی (دین)، به (أَدِیْن و دیون و آدیان)، کۆده‌کرێته‌وه.

هۆی هاتنه‌خواره‌وه‌ی ئەم سوورەته

دەربارە‌ی هۆی هاتنه‌خواره‌وه‌ی ئەم سوورەته موبارە‌که، چەند گێردراوه‌یه‌ك هەن، ئێمه دووانیان دێنین، كه له‌ پرووی سه‌نه‌ده‌وه‌ گرفت و ئیشكالیکی وایان له‌سه‌ر نیه‌:

۱- {عَنْ سَعِيدِ بْنِ مَيْمَنَةَ مَوْلَى الْبَخْرِيِّ، قَالَ: « لَقِيَ الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَةِ وَالْعَاصُ بْنُ وَائِلٍ، وَالْأَسْوَدُ بْنُ الْمُطَّلِبِ، وَأُمَيَّةُ بْنُ خَلْفٍ، رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالُوا: يَا مُحَمَّدُ، هَلُمَّ فَلْنَعْبُدْ مَا تَعْبُدُ، وَتَعْبُدْ مَا نَعْبُدُ، وَنُشْرِكَكَ فِي أَمْرِنَا كُلِّهِ، فَإِنْ كَانَ الَّذِي جِئْتَ بِهِ خَيْرًا مِمَّا بِأَيْدِينَا، كُنَّا قَدْ شَرَكْنَاكَ فِيهِ، وَأَخَذْنَا بِحَظِّنَا مِنْهُ؛ وَإِنْ كَانَ الَّذِي بِأَيْدِينَا خَيْرًا مِمَّا فِي يَدَيْكَ، كُنْتَ قَدْ شَرَكْتَنَا فِي أَمْرِنَا، وَأَخَذْتَ مِنْهُ بِحَظِّكَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿قُلْ يَتَايَا الْكَافِرُونَ﴾ ١، حَتَّى انْقَضَتِ السُّورَةُ } (أُخْرِجَهُ الطَّبْرِي فِي جَامِعِ الْبَيَان: ج ٣٠، ص ٢١٤، قَالَ مُؤَلِّفُ الْإِسْتِيعَاب: هَذَا مُرْسَلٌ حَسَنُ الْإِسْنَادِ).

واتە: سەعیی کوری مینا خزمەتکار و کۆیلە ی ئازادکراوی بەختەری، گێراویەتەو دەلی: وەلیدی کوری موغیرە و، عاصی کوری وائیل و ئەسوەدی کوری موتەلێب، و ئومەییە کوری خەلەف، هەرچواریان گەشتە پیخەمبەری خوا ﷺ گوتیان: ئەی موخەممەد ﷺ! وەرە با ئەوێ تۆ دەپەرستی ئیمەش بیپەرستین و، تۆش ئەوێ ئیمە دەپەرستین، بیپەرستەو، ئیمە تۆ لە هەموو کاروباری خۆماندا بەشدار پێ دەکەین، ئنجا ئەگەر ئەوێ تۆ هیناوتە باشتەر بوو ئەوێ بەدەست ئیمەوێ، ئیمە لە شتە باشەکە ی تۆدا هاوبەش بووین و، پشک و بەشی خۆمان لێوەرگرتو، بەلام ئەگەر ئەوێ بەدەستی ئیمەوێ بەشتەر بوو، ئەوێ بەدەستی تۆوێ، تۆش لە کاری ئیمەدا بەشدار بووی و پشک و بەشی خۆت لەو شتە باشە ی ئیمە وەرگرتو، خوا عزوجل ئەم سوورەتە موبارەکە ی دابەزاند: ﴿قُلْ يٰٓاَيُّهَا الْكٰفِرُوْنَ ۝۱ لَا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُوْنَ ۝۲ وَلَا اَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَا اَعْبُدُ ۝۳ وَلَا اَنَا عٰبِدُ مَا عٰبَدْتُمْ ۝۴ وَلَا اَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَا اَعْبُدُ ۝۵ لَكُمْ دِيْنُكُمْ وَلِيَ دِيْنِ ۝۶﴾

۲- {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ قُرَيْشًا، قَالَ: لَوْ اسْتَلَمْتَ إِلَهَتَنَا لَعَبَدْنَا إِلَهَكَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿قُلْ يٰٓاَيُّهَا الْكٰفِرُوْنَ ۝۱ لَا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُوْنَ ۝۲ وَلَا اَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَا اَعْبُدُ ۝۳ وَلَا اَنَا عٰبِدُ مَا عٰبَدْتُمْ ۝۴ وَلَا اَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَا اَعْبُدُ ۝۵ لَكُمْ دِيْنُكُمْ وَلِيَ دِيْنِ ۝۶﴾ (ذكره السيوطي في الدر المنثور: ج ۸، ص ۶۵۵، ونسبه لعبد بن حميد وابن المنذر وابن مردويه).

واتە: عەبدوللای کوری عەباس ر.ل. دەلی: قورەیشییەکان بە پیخەمبەریان ﷺ گوت: ئەگەر تۆ دەست بە پەرستراوەکانی ئیمەدا بێنی (بەلایاندا بشکێتەو بیانپەرستی) ئیمەش پەرستراوی تۆ دەپەرستین، خوا عزوجل ئەم سوورەتە موبارەکە ی دابەزاند.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوای ﷻ لەم سوورەتە موبارەکەدا دەفەرموێ: **(بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)** بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشنده، واتە: دەستپێکردنم بە ناوی خوایه، ئەوەش مەبەست پێی بەلای کەمەوێ چوارشتەو، پێویستە لە کاتی بێژرانی دا لە عەقڵ و دڵ دا ئامادەبن:

۱- ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

۲- ئەم کارە بە پێی شەری خوا دەکەم.

۳- ئەم کارە بە تواناو یارمەتی خوای بالادەست دەکەم.

۴- ئەم کارە بۆ هێنانەدی پەزنامەندی خوا ئەنجام دەدەم.

خوای دەفەرموێ: **(قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ)** ﴿١﴾، خوای ﷻ پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەدوێنێ، پێی دەفەرموێ بۆ: ئەی بێپروایەکان! هەندێک لە زانیان گوتووین: بۆچی خوای ﷻ بۆ خوێ پێک نەیفەرموێ: **(أَيُّهَا الْكَافِرُونَ)**؟ وەلامەکە ی زۆر ئاسانە، ئەویش ئەوەیە کە کۆمەڵێک لە بێپروایان - وەك لە هۆی هاتنەخواردا باسمانکرد - هەروەها شتێکی زۆریش باوە، کە نەك جارێک چەند جاریش بێپروایەکان هاتوونە لای پێغەمبەری خوا ﷻ و وێستووین لەگەڵی رێکبەهون و بە لای خوێنیدا بکێشن، وەك لە سوورەتی (القلم) دا دەفەرموێ: **(وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ)** ﴿١﴾، ئەوان زۆر پێیان خۆشەو حەز دەکەن، نەرمکێشی بکە، ئەوانیش نەرمکێشی دەکەن، ئەو کەسە لەسەر بەتال و ناھەقە بە ئاسانی دەستبەرداری باتیلەکە ی دەبێ، یاخود نەرمکێشی تێدا دەکات، بەلام گرفت بۆ کەسێکە لەسەر هەقە، ناگونجێ مرووف لە سەر هەق نەرمکێشی بکات و لێی دابەزی و خاتر خواییشی تێدا بەکاریبێنێ، ئنجا ئەوانە ئەویان بۆ پێغەمبەری

خو! ﴿يَشْنِئُ كَرْدُوهُ، بۆيە خوا دەفەرموی: ﴿قُلْ﴾، پێیان بلی: ﴿يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ ١، ئەهی بپروایەکان!

﴿لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ﴾ ٢، ئەوێ ئێوە دەپەرستن، من نایەرستم، ﴿وَلَا أَنْتُمْ عِبِدُونَ مَا أَعْبُدُ﴾ ٣، ئێوەش پەرستەری ئەوێ نین، کە من دەپەرستم، ﴿وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ﴾ ٤، هەر وەها منیش پەرستەری ئەوێ نیم، کە ئێوە دەپەرستن، ﴿وَلَا أَنْتُمْ عِبِدُونَ مَا أَعْبُدُ﴾ ٥، دیسان ئێوەش پەرستەری ئەوێ نین، کە من دەپەرستم.

بە نەسبەت ئەم دوو ئایەتە دواوی - وَهَكَذَا دَوَائِشُ لَهُ مەسەلە گەرنەگەکان دا زیاتر تیشکی دەخەینە سەر - زانایان زۆر مشت و مەریان بوو، کە ئایا دوو ئایەتی چوارەم و پێنجەم، جەختکەرەوێ ئایەتەکانی پێشوون و، ئایەتی چوارەم: ﴿وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ﴾، جەختکەرەوێ مانای ئایەتی دووەمە: ﴿لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ﴾ ٢، هەر وەها ئایەتی پێنجەم: ﴿وَلَا أَنْتُمْ عِبِدُونَ مَا أَعْبُدُ﴾ ٥، هەر جەختکەرەوێ داوکیکەری ئەو مانایەیه کە لە ئایەتی سییەمدا هاتو: ﴿وَلَا أَنْتُمْ عِبِدُونَ مَا أَعْبُدُ﴾ ٢؟

یاخود مەبەست لە ئایەتی یەکمە: ﴿لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ﴾ ٢، واتە: لە داهاتوودا نایەرستم ئەوێ ئێوە دەپەرستن، ﴿وَلَا أَنْتُمْ عِبِدُونَ مَا أَعْبُدُ﴾ ٣، ئێوەش لە داهاتوودا ئەوێ من دەپەرستم، نایەرستم.

﴿وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ﴾ ٤، لە رابردووشدا من پەرستەری ئەوێ نەبووم، کە ئێوە پەرستووانە، ﴿وَلَا أَنْتُمْ عِبِدُونَ مَا أَعْبُدُ﴾ ٥، هەر وەها ئێوەش پەرستەری ئەوێ نەبوون، کە من پەرستوومە؟

یاخود بە پێچەوانەو: ئایەتەکانی پێش بۆ رابردوون و هی دواوی بۆ داهاتوون؟ بە هەموو ئەو رایانە، زانایان قسەیان لە بارە ی چەمک و واتای ئەم ئایەتە موبارەکانەو کردو.

لە کوۆتایی دا خوا دەفەرموۆ: ﴿لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ﴾ ١، ئایین و بەرنامەى خوۆتان بوۆ خوۆتان و، ئایین و بەرنامەى خوۆشم بوۆ خوۆم.

پوخته و کورتەى واتای گشتی ئەم سووپرەتە موبارەكەش ئەوەیە، كە خوا ﷻ بە پیغەمبەرى خاتەم ﷺ دەفەرموۆ: بانگی بیپروایەکان بکات بە گشتی: ﴿قُلْ يٰٓاَيُّهَا الْكٰفِرُوْنَ﴾ ١، (أل)ى سەر ﴿الْكٰفِرُوْنَ﴾، بوۆ ناساندنە، ناساندنەكەش بوۆ جینسە، یانی: تیکرای کافرەکان، هەموو ئەوانەى بیپروان، بانگیان بکەو پێیان بلێ: ﴿لَا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُوْنَ﴾ ٢، ئەوەى ئێوە دەپەرستن (هەرچیەكەو هەر شتێكە) من نایپرستم، ﴿وَلَا اَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَا اَعْبُدُ﴾ ٣، ئێوەش (هەتا لەسەر کوفر بن) ئەوەى من دەپەرستم، نایپرستم، با بەروالەت پەرستشەکانیشی بوۆ ئەنجام بدەن، بەلام تاكو جگە لە خوا بپرستن، پەرستشەكەتان بوۆ خوا، بە پەرستن دانانری، ﴿وَلَا اَنَا عٰبِدُ مَا عٰبَدْتُمْ﴾ ٤، ﴿وَلَا اَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَا اَعْبُدُ﴾ ٥، ئەوە ئەگەر بوۆ جەختکردنەووە بئ واتە: دنیابن من پەرستەرى ئەووە نابم، كە دەپەرستن و، ئێوەش پەرستەرى ئەووە نابن كە دەپەرستم، ﴿لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ﴾ ٦، كەواتە: سەرەنجام: ئێوە ئایین و بەرنامەى خوۆتان، كە بریتىە لە پەرستنى جگەلە خوا، بوۆ خوۆتان و، ئایین و بەرنامەى منیش، كە بریتىە لە پەرستنى خوا، بە تەنیا بوۆ خوۆم.

بە سوۆ كۆمەڵەى رەبەیبەكانى ئەگەى باپىر

بە سوۆ كۆمەڵەى رەبەیبەكانى ئەگەى باپىر

بە سوۆ كۆمەڵەى رەبەیبەكانى ئەگەى باپىر

بە سوۆ كۆمەڵەى رەبەیبەكانى ئەگەى باپىر

بە سوۆ كۆمەڵەى رەبەیبەكانى ئەگەى باپىر

بە سوۆ كۆمەڵەى رەبەیبەكانى ئەگەى باپىر

بە سوۆ كۆمەڵەى رەبەیبەكانى ئەگەى باپىر

بە سوۆ كۆمەڵەى رەبەیبەكانى ئەگەى باپىر

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

مەسەلە گەرنەکان

هەمووی یەك مەسەلە یە:

فەرمانکردنی خوا ﷻ بە پیغمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ بە پێراگە یاندنی بیروایەکان، کە بە هیچ جوړیک ئەو پەرستراوانی ئەوان ناپەرستی و، ئەوانیش پەرستراوی وی ناپەرستن، واتە: هەر کەسە لەسەر ئایین و بەرنامەی خۆی دەبێ و، لەسەری دەمیشتەو:

خوا دەفەرموێ: ﴿قُلْ يَتَايَهَا الْكَافِرُونَ ۝١ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ۝٢ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ۝٣ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ۝٤ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ۝٥ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ۝٦﴾

شیکردنەوی ئەو ئایەتانە، لە شەش (٦) بەرگەدا:

١- ﴿قُلْ يَتَايَهَا الْكَافِرُونَ﴾، بۆ: ئەی بیروایەکان! دەستیپێکردنی سوورەتە کە بە (قُل)، بۆ گەرنەیی پێدانە بەوێ لە دوا (قُل) هەوێ، کە قسە یە کە دەوێستری بە خەڵک رابگە یە نری بە شیوێ یە کە دەق لەسەر کراو و، ئاماژە یە بەوێ موحەممەد ﷺ بۆ یە نێردراو و رەوانە کراو، ئەو پەیا مەیان پێ رابگە یە نری، ئەو سوورەتانەش کە لە قورئاندا بە (قُل)، دەست پێدە کەن پێنج سوورەتن:

١- سوورەتی (الجن): ﴿قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْءَانًا عَجَبًا ۝١﴾

٢- سوورەتی (الکافرون): ﴿قُلْ يَتَايَهَا الْكَافِرُونَ ۝١﴾

٣- سوورەتی (الإخلاص): ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝١﴾

۴- سوورەتی (الفلق): ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾

۵- سوورەتی (الناس): ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾

خوایا لێره دا به پیغه مبه ره که ی ﷺ دهفه رموی: بلی: ئە ی بیرواینه! ئایا (ئە ی بیرواینه!) مەبه ست پێی کییه؟ ژماره یه ک له روونکه ره وانی قورئان گوته و یانه: مەبه ست پێی ئە و چوار که سه ن، که ئە و پێشنیاره یان بۆ پیغه مبه ری خاته م ﷺ کردوه، به نوینه رایه تی کافره کانی دیکه و، بریتی بوون له: (الولید بن المغیره المخزومی، العاص بن الوائل السهمی، الأسود بن مطلب، أمیه بن خلف)، هه لبه ته ئە م چواره ش، چوار که س بوون له زله زله کانی قوریه ش، زۆر ناودارو قسه رویشتوو ده سترۆیشتوو بوون، بیگومان که هاتوون بۆ لای پیغه مبه ری خوا ﷺ و ئە وه یان بۆ پێشنیار کردوه، که له هۆی هاته خواره وه که یدا باسمان کرد: ئە ی موحه ممه د! ئە گەر ئە وه ی ئیمه له سه رینی باشت بوو، ئە گەر تۆش په رسترا وه کانی ئیمه په رستی، پشک و به شت له و باشه یه دا ده بی و، ئە گەر ئە وه ی تۆش باشت بوو، ئیمه ش په رستراوی تۆی ده په رستین و پشک و به شمان تیدا ده بی، ئە وانه به دلنایای به نوینه رایه تی هه موو بیروایه کان هاتوون بۆ لای پیغه مبه ری خوا ﷺ، که ریککه وتنیکی له گه لدا بکه ن، له سه ر ئە وه ی ئە و له هه قه که ی خۆی تۆزیک دابه زی به ره و نا هه قی ئە وان و، ئە وانیش ئاماده ن ده سته ردارای نا هه قه که ی خۆیان بن، ئە وه ش ریک چه مک و واتای ئە و ئایه ته موباره که ی سوورەتی (القلم) وه بیر دینیته وه، که ده فه رموی: ﴿وَدُّوا لَوْ نُدِّنْ فِكْدَهُنَّ﴾، واته: ئە وان خۆزگه ده خوازن و پێیان خۆشه ئە گەر تۆ نه رمکیشی بکه ی به لایاندا، ئە وانیش نه رمکیشی ده که ن.

که واته: ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾، واته: بلی: ئە ی بیرواینه، ئە و چوار که سه به په ی یه که م و، له دوا ی ئە وانیش ه وه هه موو بیروایه کانی روژگاری پیغه مبه ری کو تایی ﷺ، به لام ئە گەر هۆی هاته خواریش تابه ت بی

بەو چوارانەو، بە سەرچەم بێپروایەکانی رۆژگاری پێغەمبەرەو، **يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ**، پەردەى کات و شوێن دەدرێ و، تێکپرای بێپروایەکان لە هەموو کاتەکاندا، لە هەموو شوێنەکاندا دەگرێتەو، هەموو ئەوانەى هەقیك کە لە خواوە پێیان دەگات، دايدەپۆشن و پەفزی دەکەن و بۆى ملکهچ نابن، کەواتە: ئەگەر هۆى هاتنەخوارىش تايهت بى بەو چوار سەرانی هەلکى کوفرو سەرچەم بێپروایەکان لە پشتیانەو، چەمک و واتایە کەى گشتیە بۆ تێکپرای بێپروایان، دیارە ئیمە دواى کورتە باسێک لە بارەى کوفرو کافرانەو دەکەین، بۆیە لێرەدا زۆر ناچینە ئێوە وردەکاریى ئەوێ کوفر بریتیە لە چى و، کافرهکان کى و کین و، چەند جوړن و، سیفەتەکانیان چیین؟ چونکە دواتر خوا پشتیان بى تیشکی دەخەینە سەر، ئنجا دواى ئەوێ خوا **يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ** فەرمانى بە پێغەمبەرە کەى **يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ** کرد، بانگیان بکات، ئەى بێپروایە!

(٢) - **لَا أَعْبُدُ مَا يَعْبُدُونَ**، ئەوێ ئێوە دەپەرستن، من ناپەرستم.

بێگومان ئەوێ ئەوان پەرستوویانە، هەر دیارە چى بوو، لە رۆژگاری پێغەمبەردا، ئەو پەیکەرەنە بوون کە دایانەتاشین، هەر وەها هەندێکیان خۆریان دەپەرست و، هەندێکیان مانگیان دەپەرست و، هەندێکیان ئەستێرەکانیان دەپەرستن، هەندێکیان هەر ئەو سادینانەیان پەرستوون، ئەو بتهوانەى خزمەتى بتهکانیان کردو، لە پەناى بتهکانیش دا ژیاون و، هەندێکیان هەواو ئارەزووی خۆیان پەرستو، هەندێکیان هەموو یان بەشێک لەو شتانەیان پەرستو کە پەرستاون لە رۆژگاری ئەواندا، واتە: پەرستراوەکانیان زۆر جوړاو و جوړ بوون.

لێرەدا خوا **يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ** بە پێغەمبەرە کەى **يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ** دەفەرموێ: پێیانراگەیهنە بە هیچ جوړێک ئەوێ ئێوە دەپەرستن، من ناپەرستم.

(٣) - **وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ**، هەر وەها ئێوە پەرستەرانى ئەو نابن، کە من دەپەرستم، ئنجا لێرەدا هەندێک لە زانایان پرسیاریکیان کردو و گوتوویانە: بێپروایەکان

بە جوړيک له جوړه کان خويان په رستوه، به لām بت و سه نه م و په رستراوه کانی دیکه یان کردوونه هاوبه شی خوا، ئەدی بوچی لیږه دا، ده فهرموئ: ﴿وَلَا أَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَاۤ اَعْبُدُ﴾ ٣، ئیوه په رسته رانی ئەوه نابن که من ده پیه رستم؟

وه لām که ی ئەوه یه که ئەوان بهو شیوه یه ی خوا فهرمانی پیکردوون، نه یان په رستوه، چونکه ده بی خوا ﷻ به رستری بهو شیوه یه ی فهرمانی پیکردوه، ته نیا خو شی به رستری، واته: ده بی دوو مهرج هه بن، له په رستراوی خوا دا: **یه که م:** خوا به ته نیا به رستری.

دووهم: بهو شیوه یه ش به رستری، که خو ی فهرمانی پیکردوه.

به لām ئەوانه هیچ کام له م دوو مهرجه یان له په رستنه که یاندا نه بووه:

یه که م: هاوبه شیان بو خوا په یدا کردوه.

دووهم: به گویره ی ئاره زووی خو یان خويان په رستوه.

(٤) ﴿وَلَا اَنَا عٰبِدُۭ مَاۤ اَعْبَدُكُمْ﴾، منیش په رسته ری ئەوه نابم، که ئیوه په رستووتانه.

(٥) ﴿وَلَا أَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَاۤ اَعْبُدُ﴾، ئیوه ش په رسته ری ئەوه نابن، که من ده پیه رستم، (هه تا له سه ر کوفر هیننه وه).

ئیس تاش باسه رنجی کی ورد تر له دوو باره بوونه وه ی رسته کانی ئەم سووره ته بده ین: که ده فهرموئ: ﴿وَلَا اَنَا عٰبِدُۭ مَاۤ اَعْبَدُكُمْ﴾ ٤، ﴿وَلَا أَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَاۤ اَعْبُدُ﴾ ٥، بیگومان رسته یه ک که به ناو ده ست پیده کات، ده لاله ت ده کات له سه ر چه سپاوی (الْجُمْلَةُ الْاِسْمِيَّةُ تَدُلُّ عَلَى الثَّبَاتِ وَالرَّسُوخِ)، پیشی به رسته ی کرده وه هینای: ﴿لَا اَعْبُدُ﴾، دوا یی ده فهرموئ: ﴿وَلَا اَنَا عٰبِدُ﴾، من په رسته ر نابم بو ئەوه ی ئیوه په رستووتانه، ئەمه مانایه که ی زیاتر ده چه سپی، به لām هی ئەوان دوو جار ان به وشه ی: ﴿عٰبِدُوْنَ﴾ هیناویه تی، چونکه ئەوان چه سپا بوون له سه ر په رستنی جگه له خوا، که په رستنی په رستراوه کانیانه، زانایان له باره ی

ئەم چوار جار دووبارە بوونەوهیە، رای جۆراو جۆریان هەن و سەرجهەم چواری سەرەکیین:

(ابن عثيمين) خوا لِي خَوْشَبِيَّ لَه تَه فَسِيرَه كَهی خَوِي (جزء عم) دا^(۱)، هَر چَوَار رَايَه كَه دِيْنِي، بَه مَجْوَرَهی خَوَارِي:

یه که م: ئه وه یه که دوو رسته که ی دوایین: ﴿وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ﴾ ۴ ﴿وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَّا أَعْبُدُ﴾ ۵ جه ختکه ره وه و تو ختکه ره وه ی مانای سی رسته که ی پیشین، که ده فه رموی: ﴿قُلْ يَتَأْتِيهَا الْكُفْرُوتُ﴾ ۱ ﴿لَا أَعْبُدُ مَّا تَعْبُدُونَ﴾ ۲ ﴿وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَّا أَعْبُدُ﴾ ۳.

(الشوکانی) یش، هر ئه وایه هه‌بژاردوهو، زوړیك له زانایانیش ئه وایه یان هه‌بژاردوه، هه‌روهك چوڼ خوا ﷺ له سووره‌تی (المرسلات) دا، ده (۱۰) جاران ده‌فهرموئ: ﴿وَلِیُّوْمَیْذٍ لِلْمُكَدَّرِیْنَ﴾ ۱۵، هه‌بته وهك كاتى خوئ له ته‌فسیری سووره‌تی (المرسلات) دا، باسما نكردوه، هر جاریك كه هاتوه، دووباره كرده وه كه یه یوه‌سته به واتیاهوئ له پیش ئه وایه ته‌وه هاتوه، واته: هیچی دووباره ی كرده‌وهی خالی له حكمت و واتیاه‌كى نوئ نیه.

ههروه‌ها سی و یهك (۳۱) جار له سووره‌تی (الرحمن) دا: ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ هاتوه، ئه‌ی كۆمه‌له‌ی جند مرووف! به كام له چاكه‌كانی پهره‌ردگارتان بپیروان و به‌درویان داده‌نیین؟ ئه‌ویش دیسان له به‌رانبه‌ر هه‌ر نیعمه‌تێك دا خوای پهره‌ردگار، ئه‌و رسته‌یه‌ دووباره‌ ده‌كاته‌وه.

ههروههاله سوورپه تی (القمر)دا، که دهفه رموی: ﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ﴾، ئەمیش چوار جار ان دووباره بۆتهوهو ههردووباره يهك ئهو شوئنه خواستوو به تی.

دووهم: دووه‌کانی دوایی بۆ داهاتوون و، دووه‌کانی پێشی بۆ ئیستان: ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ۝١ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ۝٢﴾، بلی: ئەي بێپرواینه! ئیستا ئەوهی ئیوه ده‌پهرستن، من ناپه‌رستم، ﴿وَلَا أَنْتُمْ عِبُدُونَ مَا أَعْبُدُ ۝٣﴾، ئیوه‌ش ئیستا په‌رسته‌ری ئەوه نابن، که من ده‌په‌رستم، ﴿وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ۝٤﴾، له داهاتووشدا من په‌رسته‌ری ئەوه نابم، که ئیوه ده‌په‌رستن، ﴿وَلَا أَنْتُمْ عِبُدُونَ مَا أَعْبُدُ ۝٥﴾، هه‌روه‌ها ئیوه‌ش له داهاتوودا په‌رسته‌ری ئەوه نابن، که من ده‌په‌رستم، هه‌تا له‌سه‌ر کو‌فر هه‌ینه‌وه.

سییه‌م: رسته‌کانی یه‌که‌م و دووهم: ﴿لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ۝٢﴾ وَلَا أَنْتُمْ عِبُدُونَ مَا أَعْبُدُ ۝٣، واته: به‌ته‌کانی ئیوه ناپه‌رستم و ئیوه‌ش خوا ناپه‌رستن، به‌لام رسته‌کانی سییه‌م و چواره‌م: ﴿وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ۝٤﴾ وَلَا أَنْتُمْ عِبُدُونَ مَا أَعْبُدُ ۝٥، واته: ئەو په‌رسته‌ی ئیوه ره‌چاوی ده‌که‌ن، من ئەم په‌رسته‌ی ره‌چاوا ناکه‌م و، ئیوه‌ش په‌رسته‌که‌ی من ره‌چاوا ناکه‌ن، که‌واته (ما) له: ﴿مَا عَبَدْتُمْ﴾ و ﴿مَا أَعْبُدُ﴾ دا، له رسته‌ی سییه‌م و چواره‌م دا، ده‌گونجی (ما الموصولة) بێ، یانی: ئەوه‌ی ئیوه ده‌په‌رستن، یاخود (ما المصدرية) بێ، واته: (عبادتکم) په‌رستنی ئیوه.

چواره‌م: رسته‌ی یه‌که‌م و دووهم: ﴿لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ۝٢﴾ وَلَا أَنْتُمْ عِبُدُونَ مَا أَعْبُدُ ۝٣، مه‌به‌ست پێیان بواری کرده‌وه‌یه: واته: من به‌کرده‌وه ئەوه ناپه‌رستم که ئیوه ده‌په‌رستن، رسته‌ی سییه‌م و چواره‌م: ﴿وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ۝٤﴾ وَلَا أَنْتُمْ عِبُدُونَ مَا أَعْبُدُ ۝٥، له بواری رازی‌کردن و په‌سه‌ند کردندان، واته: ئەوه‌ی ئیوه ده‌په‌رستن من قبوولی ناکه‌م و لێی رازی نیم^(١).

له‌کو‌تاییدا خوا ﷻ به‌پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رموی: پێیان بلی:

(١) (إبن عثيمين) ئەو قسه‌یه‌ی پالداوته‌ی لای (إبن تیمیه) به‌لام که‌گه‌رامه‌وه‌ بۆ (مجموع الفتاوى) ج ١٦ ص ٥٣٤، ئەو عیباره‌ته‌ی ئەو به‌ناوی ویه‌وه هه‌یناویه‌تی، نه‌مبێنی!

٦- ﴿لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ﴾، ئايين و بهرنامه‌ی خوٲان بوٲ خوٲان، منيش ئايين و بهرنامه‌ی خوٲم بوٲ خوٲم، ئه‌گه‌ر (دين)، به ماناي ئايين و بهرنامه‌يى، به لام (دين)، ده‌شگونجى به ماناي سزاو پاداشت بى، واته: من سزاو پاداشتى خوٲم بوٲ خوٲم، ئىوه‌ش سزاو پاداشتى خوٲان بوٲ خوٲان، ياخود من پاداشتى خوٲم بوٲ خوٲم، ئىوه‌ش سزاي خوٲان له‌سه‌ر ئه‌و كوفه‌ي له‌سه‌رينى، بوٲ خوٲان، به لام بىگومان لىكدانه‌وه‌ي ماناي (دين) لىره‌دا به ئايين و بهرنامه، راسته.

ليڙهه ڳوٺايي به ته فسيري سوږه تي (الڪافرون)، ڏينين و، خوا پشتيوان بي
داهاتوودا ڪورته باسيڪ له باره ي بيپروايي و بيپروايانه وه ده ڪهين و، تيشڪي
زياتر ده خهينه سهر چه مك و واتاي وشه ڪاني: (گُڦر، گُڦار، ڳافرون).



كورتە باسیك لہبارہی بیپروایی و ھۆکارەکانییەوہ^(١)

بەڕێزان!

لە چوار تەوہردا باسی بیپروایی و ھۆکارەکانی بیپروایی دەکەین:

تەوہری یەکەم: مانای بیپروایی (مَعْنَى الْكُفْرِ).

تەوہری دووہم: ھۆکارەکانی بیپروایی بیپروایان (أَسْبَابُ كُفْرِ الْكَافِرِينَ).

تەوہری سێیەم: سیفەتە گشتییە ھاوبەشەکانی بیپروایان، (الْصِّفَاتُ الْعَامَّةُ الْمَشْتَرَكَةُ بَيْنَ الْكَافِرِينَ).

تەوہری چوارەم: جوړەکانی بیپروایان (أَصْنَافُ الْكُفَّارِ).

بیپروایانیش دەبن بە پینچ جوړی گشتیی:

١- مولحیدەکان.

٢- خاوەن کتیبەکان.

٣- ھاوبەش بو خوا دانەرەکان.

٤- مونافیقەکان.

٥- ھەلگەرپاوەکان.

(١) ئێمە ئەم کورتە باسە راستەوخۆ زۆر بە پوختراوەیی و گوشارویی لە مەوسووعەیی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) وەردەگیرین، لە کتیبی دوازدەییەم لە چاپی دووہم و، بەرگی ھەشت (٨) لە چاپی یەکەمیدا، لاپەرە: (١٢٦- ٣١٣).

تهوهري يه كه م: مانای بیروایی (كفر):

وشه‌ی (كُفِّر) له زمانى عه‌ره‌ببيدا، به مانای داپۆشین وشاردنه‌وه، دى (الكُفْر): السُّتْرُ وَالْإِخْفَاءُ^(١)، بابای بیروا بۆیه پى ده‌گوترى: (كافِر)، چونكه ئه‌و راستیه‌ی خوا له زگماکیدا دایناوه و هه‌ستی پێده‌کات، ده‌یشاریته‌وه، كه بریتیه له به‌یه‌گرتنى خوا له به‌دیینه‌رایه‌تیی و، په‌روه‌ردگاریتیی و، په‌رستراویتییدا، هه‌روه‌ها به‌ندایه‌تیی خۆی بۆ خوا ﷻ و هه‌ك به‌نده بوونی تیکرای دروستکراوه‌کان و ملکه‌چبوونیان بۆ خوا، به‌لگه‌ش له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی (كُفِّر)، له (كُفْر) هه‌وه، هاته‌وه، بابای بیروا به‌مانای داپۆشه‌رو شی‌ره‌ره‌وه دى، جگه له‌فه‌هه‌نگه‌کانی زمانى عه‌ره‌بی، به‌لکو له‌پیش ئه‌وه‌دا بریتیه له‌فه‌رمایشتی خوا، كه له‌سووره‌تی (الحديد)، له‌ئایه‌تی ژماره (٢٠) دا، ده‌فه‌رموی: ﴿اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمِثْلِ غَيْثٍ أَجْبَبَ الْكُفَّارَ بَنَائِهِ ثُمَّ يَسْجُ فِتْرَتُهُ مُصْفَرًا ثُمَّ يَكُونُ حُطَمًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿٢٠﴾﴾ واته: بزانه كه ژيانى دنيا یاری و خافلان و جوانی و خۆه‌لکێشانه له‌نیو خۆتانداو، زۆرکردنه له‌سامان و مندالاندا، و هه‌ك بارانێك كه‌ په‌وه‌كه‌كه‌ی جوتیاره‌كان سه‌رسام ده‌کات...

﴿أَجْبَبَ الْكُفَّارَ بَنَائِهِ﴾، (كُفَّار)، كۆی (كافِر)ه، به‌مانای جوتیار (زارع)، ئاوێك كه‌ داده‌باری دووایی په‌وه‌کی پى ده‌پو، یان كشتوكالی پى ده‌پو، كشتوكال‌كه‌ره‌كان جوتیاره‌كان سه‌رسام ده‌بن، به‌روانی ئه‌و په‌وه‌ك و كشتوكاله، كه‌ به‌هۆی ئه‌و ئاوه‌وه‌ی دابه‌زی‌نراوه، په‌لوه.

وشه‌ی (كُفِّر) له‌قورئان دا به‌دوو واتایان به‌کارهاتوه:

(١) المعجم الوسيط، ص ٧٩١، (كفر الشيء: ستره و غطاه).

یەك: بېيروایی بە خواو پیځەمبەرەكەى و قورئان و، سەرجهم ئەوشتانەى خواو پیځەمبەرەكەى فەرمانیان پیکردووین ئیمانیان پى.بىنین

دوو: مانای دوووەمى (کفر) بریتیه له سوپاسگوزاریى ئەنجامنەدان بۆ خوا لەسەر چاکەکاریى، بە نەسبەت مانای یەكەمى کوفرەو، ئەم دوو ئایەتە موبارەكە بە بەلگە دینینەو: له سوورەتى (الأنفال) دا خوا دەفەرموى: ﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ٥٥﴾ الَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ٥٦﴾، واتە: بە دنیایی خراپترین پیرۆ لە لای خوا، ئەوانەن کە بېيروان، چونکە پرواناهیین، ئەوانەى پەیمانەت لیوەرگرتوون، دوایی هەموو جارێ پەیمانەکیان دەشکێنن و ئەوان پارێز ناکەن (لە پابەندیی بە پەیمانەو).

هەرۆهەها دوو ئایەتى دیکەش لەو بارەو دینین لە سوورەتى (التوبة) دا، کە بېيروایی (کفر) چى دەگەیه نى؟ ﴿وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ٦٥﴾ لَا تَعْذِرُوا فَذَكَّرْتُمُ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ تَعْفُ عَنْ طَآئِفَةٍ مِّنْكُمْ تُعَذِّبْ طَآئِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ٦٦﴾، واتە: ئەگەر لیان بپرسی دەلین: ئیمە تەنیا دەرژاینە نێو قسان و قسەى پێهەو گالتهمان دەکرد (خوا ﷻ بە پیځەمبەرەكەى ﷺ دەفەرموى): پێیان بلى: ئایا گالتهتان بە خواو بە ئایەتەکانى خواو بە پیځەمبەرەكەى دەکرد؟ پۆزش مەهیننەو، بێگومان دوای ئەوێ پرواتان هیناوە، بېيروا بوونەو، (واتە: بەو گالتهپیکردنە بە خواو بە ئایەتەکانى و بە پیځەمبەرەكەى، کافر بوونەو) ئەگەر لە کۆمەلێکتان چاوپۆشیى بکەین {لەبەر ئەوێ دوایی دەگەرینەو} کۆمەلێک لەبەر ئەوێ تاوانبارن و ناگەرینەو سزایان دەدەین.

بەلگەش لەو بارەو کە نادیدە گرتى چاکەکانى خواو، سوپاس نەکردنى خوا لەسەر چاکەکانى، وشەى کوفرى بۆ بەکارهاتو، زۆرن و نموونەىەك ئەو ئایەتەیه له سوورەتى (إبراهيم): ﴿وَإِذْ تَأَذَّتْ رَبُّكُمْ لِنِ شَكْرْتُمْ لَا زَيْدَنُكُمْ وَلَمَّا

كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابَ لَشَدِيدٍ ﴿٧﴾، واتە: یاد بکەوه کاتیک پەروەردگارتان رایگەیانند، ئەگەر سوپاسگوزاری بکەن بۆتان زیاد دەکەم و، ئەگەر کوفر (کُفْران) بکەن، سزای من تونده.

مەبەست لە (کفر)، لێره دا (کفران)ە، واتە: ئەگەر چاکەکانی من نادیدەبگرن، من سزام سەختە، بەلام ئەگەر سوپاسگوزاری بکەن لەسەر چاکەکانم، بۆتان زیاد دەکەم.

هەروەها بەلگەیەکی دیکە لەسەر ئەوەی سێلەیی، یاخود نادیدەگرتنی چاکە، وشە (کفر) ی بۆ بەکارهێناوە، لە قورئاندا ئایەتەکانی (١٨ و ١٩) ن لە سوورەتی (الشعراء)، کە دواى ئەوەی مووسا (علیه السلام) و هاروونی برای دەچنە لای فیرعەون و داواى لى دەکەن (بنو إسرائيل)، چیدیكە نەچەوسینیتەو و سۆغەر و بیگاریان پى نەکات و تەسلیمیان بکات بەوان و، چیدیكە نەیانکاتە کوێلە، فیرعەون ئاوا وەلامى دایەو: ﴿قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ﴾ (١٨) وَفَعَلْتَ فَعَلَتِكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾، (فیرعەون) گوێ: ئایا تۆمان بە گچکەیی لە نێو خۆماندا بە خۆنەکردو، چەند سالتیک لە تەمەنت لە نێو تێمەدا نە مایەو، ئەو کەتنەشت کرد کە کردت و لە کافران بووی؟! کافر لێره دا یانی: سێلە، واتە: تۆ نا سوپاس و بى ئەمەگ بووی بەرانبەر بە چاکەکانی تێمە.

کەواتە: لە زاراوەی شەرع داو لە بەکارهێنانی کتییى خوادا، کە بناغەى شەریعەتى خوايە، (کفر) دوو واتای هەن:

یەكەم: بێروایی بە خوا، بە هەموو ئەو شتەکانی خوا فەرمانی کردو، بپروایان پى بهێنێ: ئایەتەکانی خوا، پیغەمبەری خوا، دیداری خوا، پڕۆژی دواى و، فریشتەکان و، پیغەمبەران و...هتد.

دووهم: سېلەیی (کفران)، واتە: نکوولییکردن له چاکه‌کانی خواو نا سوپاسیی به‌رانبەر به نيعمه‌ته‌کانی خوای به‌رزی مه‌زن.

به‌لام لێره‌دا پێویسته ئاگاداری شتێك بین له مانا کردنی کوفردا، ئه‌ویش ئه‌وه‌یه: هه‌موو ئه‌وانه‌ی بانگه‌وازی ئیسلامیان پێناگات، به‌شیوه‌یه‌کی راست و دروست و، نه‌فام و نه‌زان و بێ ئاگان له ئایینی هه‌قی خوا، به‌لام نه‌زانیی و نه‌فامیه‌ك که خاوه‌ن پۆزش (معذور) بن تێیدا، واته: جه‌هل و نه‌زانینیکیان هه‌بێ پۆزشیان هه‌بێ و به‌لگه‌یان هه‌بێ، هه‌موو ئه‌وانه به‌بێروا (کافر) دانانرێن و له‌ ریزی کفران دا ئه‌ژمار نا‌کرێن، چونکه هه‌قیکیان پێ نه‌گه‌یشتوه، بيشارنه‌وه، (کافر)، له‌سه‌ر کێشی (فاعل)، ناوی بکه‌ر (اسم فاعل) ه، واته: که‌سێك که داده‌پۆشی، ئه‌و هه‌قه‌ داده‌پۆشی که پێگه‌یشتوه له‌ خواوه، به‌لام که‌سی هه‌قه‌که‌ی پێ نه‌گه‌یبێ و تێینه‌گه‌یبێ، هه‌یچی دانه‌پۆشیوه، تا‌کو ناوی کافری بۆ به‌کاربه‌ی‌نرێ، که‌واته: هه‌موو ئه‌وانه‌ی له‌ ئیسلام بێئاگان و، ئیسلامیان به‌شیوه‌ی رێك و راست پێ نه‌گه‌یشتوه، له‌ بێئاگایه‌که‌شدا خاوه‌نی پۆزش (معذور) ن، و، خاوه‌نی به‌لگه‌و بیانوون، واته: که‌مه‌ترخه‌میان نه‌کردوه، له‌وه‌دا که ئیسلام بناسن، هه‌موو ئه‌وانه با برواشیان به‌ ئیسلام نه‌بێ، به‌بێروا له‌قه‌له‌م نادری‌ن، چونکه ئیسلامیان نه‌ناسیوه‌و پێیان نه‌گه‌یشتوه، ئه‌دی ئایا ئه‌وانه چ ناویکیان بۆ به‌کارده‌هێنرێ؟ ئه‌وانه زانایان وشه‌یه‌کیان وه‌ك زاراوه بۆ داناون که بریتیه له: (أهل الفترة)، یانی: ئه‌وانه که‌سانیکن له‌ کاتیکدا ژیاون، که په‌یامی خوا دا‌براه‌وه‌و بۆیان خوا نه‌هاتوه، ئه‌ویش له‌و ئایه‌ته‌ی سووره‌تی (المائدة) یان، وه‌رگرتوه که ده‌فه‌رموی: ﴿فَدَجَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَىٰ فَتْرَةٍ مِّنَ الرَّسْلِ﴾ (یعنی علی انقطاع من الرسل)، یانی: پێغه‌مبه‌ریکتان بۆ هاتوه ئه‌ی خاوه‌ن کتێبه‌کان! دواي دا‌برانیك له‌ پێغه‌مبه‌ران، له‌ نیوان عیسا (عليه السلام) کۆتا پێغه‌مبه‌ری به‌نوو ئیسپرائیل و، موحه‌مه‌د کۆتا پێغه‌مبه‌ر بۆ هه‌موو به‌شه‌ردا، ﷺ، ته‌گه‌ر عیسا له‌ سالی یه‌کی (۱) ی زاینی دا له‌ دایك بووبی و، موحه‌مه‌د ﷺ له‌ سالی (۵۷۰)

یان (۵۷۱)ی، سألی فیل دا له دایک بووبی، کهواته: له نیوان له دایک بوونی عیساو موحه ممه ددا (۵۷۰) سأل بووه، ئنجا خوا ﷺ ئەو ماوه یه ناو ناوه: ﴿عَلَىٰ فِتْرَةٍ مِّنَ الرُّسُلِ﴾ (۱۹)، واته: پیغمبه ران له نیوان ئەو (۵۷۰) سألەدا نه هاتوون و دابراون، بۆیه ئەوانه ی لهو کاته دا ژیاون، به کافر دانارین، مه گهر به ئانقه ست ئایین و به رنامه و وه حیی خوا که له بهر ده ستیاندا بووه، ئە گهر جووله که بوون، ئە گهر نه صپانییه کان بوون، گوپییان، ئە گهر نا ئەوانی دیکه که بیتاگابوون له په یام و وه حیی خوا، به کافر له قه له م نادرین و، ههر که سیکی دیکه ش له ههر رۆژگاریکی دیکه دا، بیتاگا بیته وه له ئیسلام و ئیسلامی پی نه گات و لئی شاره زا نه بی، ناوی بیپروا (کافر)ی بۆ به کارنایه ت و، هه موو ئەو حوکمانه ی کافران ده گرنه وه، ئەو حوکمانه ئەوان ناگرنه وه.

تهوهری دووهم: هۆکاره کانی بیپروایی

له قورئاندا خوای زاناو شاره زا زۆر شتی له باره ی هۆکاره کانی بیپروابوونی بیپروایانه وه خستوونه پروو، به لام پیم وایه هۆکاره کانی بیپروابوونی بیپروایان له سئ خالی سهره کیی دا به رجه سته ده بن و کوډه بنه وه:

۱- بیتاگایی هۆکاری یه کهم و سهره کیی بیپروایی بیپروایانه:

ئه وه ش له ههر کام له ئایه ته کانی: ژماره (۷) و ژماره (۱۷۲)ی له سوورپه تی (البقرة) و، ژماره (۱۷۹) له سوورپه تی (الأعراف) و، ژماره (۲) له سوورپه تی (الأنفال) دا، زۆر به پروونی دیاره:

۱- خوای میهره بان له سوورپه تی (البقرة) دا، ده فره مو: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ (۶) ختم الله على قلوبهم وعلى سمعهم وعلى أبصارهم غشوةٌ ولهم عذابٌ عظيمٌ (۷)، واته: به دلنایی ئەوانه ی بیپروان یه کسانه بیانترسینی یاخود نه یانترسینی، ههر پروا نه یین، ئەوانه خوا ﷺ مۆری به سهر

دلهكان و بیستیانهو ناون و، چاوهکانیشیان پهردهیان بهسەر هه‌لکشاهو و ئازاریکی مه‌زنیان بۆ هه‌یه.

۲- هه‌روه‌ها خوا له سووره‌تی (البقرة) دا، ده‌فه‌رموی: ﴿وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صُمُّ بَكُمْ عَمًى فَهُمْ لَا يَمْلِكُونَ﴾ (۱۷۱)، واته: وینه‌ی ئه‌وانه‌ی بیپروا بوون، وه‌ک وینه‌ی که‌سێکه‌ بانگی ئازهلێک ده‌کات ته‌نیا بانگکردنه‌که‌و هاوارلێکردنه‌که‌ ده‌بیستی، ئه‌وانه‌ که‌رانن و لالانن و کوێرانن، بۆیه‌ نافامن.

۳- هه‌روه‌ها دیسان له‌ ئایه‌تی (۱۷۹) ی له‌ سووره‌تی (الأعراف) دا، خوا ﷻ باسی ئه‌و هۆکاره‌ سه‌ره‌کییه‌ی بیپروایی بیپروایان ده‌کات، که‌ بێ ئاگاییه‌و ده‌فه‌رموی: ﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلَّ هُمْ أَضَلُّ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ﴾ (۱۷۹)، واته: به‌ دلنیا‌یی بۆ دۆزه‌خ زۆرێک له‌ جند و مرو‌فمان ئاماده‌ کردوون، دلایان هه‌ن پێیان تێناگه‌ن، چاویان هه‌ن، پێیان نابینن، گوێیان هه‌ن پێیان نابیستن، ئه‌وانه‌ وه‌ک ئازهلن به‌ لکو گومراترن، ئه‌وانه‌ن بێئاگایان.

۴- هه‌روه‌ها له‌ سووره‌تی (الأنفال) دا، ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ﴾ (۲۲)، واته: خراپترین ژيانداران له‌ لای خوا، ئه‌و که‌رو لالانه‌ن که‌ نافامن.

هه‌روه‌ها که‌ لێک ئایه‌ته‌کانی دیکه‌ی قورئان ئه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نن، که‌ هۆکاری سه‌ره‌کیی بیپروایی بیپروایان، بریتیه‌ له‌ نه‌زانیی و نه‌فامیی و بێئاگایی، ئنجا ئه‌و نه‌زانیی و نه‌فامیی و بێئاگاییه‌، ئه‌گه‌ر به‌ ئانقه‌ست نه‌بێ، ئه‌و کاته‌ به‌ بیپروا دانانرێن، به‌ لām ئه‌گه‌ر نه‌زانییه‌که‌ به‌ هۆی که‌ مه‌ترخه‌میی خۆیان هه‌و به‌ بێ بێئاگاییه‌که‌یان به‌ هۆی پشتتێکردنیان و گو‌ی نه‌گرتنیان و گرنگیی و بایه‌خ پێنه‌دانیه‌وه‌بێ، یان زانییان به‌ لām پروایان پێنه‌هێنابێ، ئه‌گه‌ر به‌ هۆی ئه‌وه‌وه‌ بێ، بێگومان ناوی بیپروا (کافر) ده‌یانگرێته‌وه‌، چونکه‌ هه‌قێکیان پێگه‌یشتوه‌،

به لām تہو هه قه یان په نهان کړدوه و شاردو ویانه ته وه، له بهر تہو بهر ژه وه نندیانه ی به هوی کوفره وه بویان دابین دهن و، به هوی ئیمان هه لیان تیک ده چن، چونکه هه رگیز ئیمان هه لاهو لادان و تاوان قبول ناکات و، هه میسه له گهل ناهه قی و بهر ژه وه نندی ناهه رعیی دا دژ دهو ستی.

۲- ھۆكاری دووھمی بیپروایی بیپروایان، بریتیه له خو به زلگری و خو پی زۆربوون:

ئەمىش لە زۆر لە ئايەتەکانى قورئاندا، خوا ﷻ ئەوەى خستۆتەروو كە خو
بەزىلگىرى و خو پى زۆر بوون، لە بەرانبەر خواداو، لە بەرانبەر ئايەتەکانى
خواداو، لە بەرانبەر پىغەمبەرانى خوادا، هوکارىكى گەورەو سەرەكى بىپرواى
بىپرواينە:

۱- له سووره تی (الأنعام) دا، خوا ده فهرموئ: ﴿أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمْ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ﴾ (۹۳)

واته: (فریشته کان به بیپروایان ده لّین:) نه فسه کانتان بیننه ده ری، نه مپړو سزای پړسواپی ده چیژن، به هوئی نه وه وهی قسه ی ناهه قتان به ناوی خواوه ده کردو، له به رانېهر نایه ته کانی دا {چ نایه ته خوینراوه کانی، چ نایه ته بینراوه کانی، چ نایه ته نیږدراوه کانی که مو عجیزه کانی پیڅه مېه رانن (عليهم الصلاة والسلام)} خو تان به زلده گرت.

۲- ههروهه ها له سووره تی (الأعراف) دا، خوا دهفه رموی: ﴿وَالَّذِينَ كَذَبُوا بَيِّنَاتِنَا وَاسْتَكَبرُوا عَنْهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ (۳۶) واته: تهوانه ی به نیشانه و ئایه ته کانی ئیمه بیپروابوون و، له بهرانبهریان دا خویمان به زلگرت، تهوانه هاوه لانی ئاگرن، تتیدا (لهو ئاگری دۆزه خه دا) ههرماو ده بن.

۳- ههروهه ها له سووره تی (الصافات) دا، خوا له باره ی بیپروایه کانه وه ده فهرموئ: ﴿إِنَّمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ﴾ (۳۵)، واته: ئهوانه (له دنیا دا عاده تیان وابوو) ئه گهر پیشان گوترابا: جگه له خوا په رستراوئک نه، خوږان به زلده گرت.

۴- هەروەها لە سوورەتی (النمل)دا، خوا ﷻ لە بارەى فیرعهون و دارو دەستەکە یهوه، دەفه رموی: ﴿وَحَمَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتَهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ﴾ ۱۴، واتە: {کاتیک مووسا (علیه السلام) بە بەلگەکانیەوه چووە لایان} نکوولیایان لیکردن، هەرچەندە لە دەروونیاندا دلیابوون لە راستیی بەلگەکان (مووسا ﷺ) بەلام بەهۆی ستەم و خۆبەزلگریهوه، (نکوولیای کرد) ئنجا سەرنج بدە سەرەنجامی تیکدەران چۆن بوو!

۵- هەروەها لە سوورەتی (العنکبوت)دا، خوا دەفه رموی: ﴿وَقُرُونٌ وَفَرَعُونَ وَهَمَنٌ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ﴾ ۳۹، واتە: هەروەها قاروون و فیرعهون و هامان، بە دلیایی مووسا (ﷺ) بەلگە پۆشنەکانی بۆ بردن، بەلام لە زهویدا خۆیان بە زلگرت و، ئەوان پیشکەوتوووەش نەبوون (کە لەبەر دەستمان دەرباز بن و نەتوانین سزایان بدەین).

کەواتە: هۆکاری دووهمی بێپروایی بێپروایان، بریتیه لە خۆ بەزلگری و لووتبەرزایی و خۆیی زۆری و خۆپەسندیان.

۳- هۆکاری سییهمی بێپروایی بێپروایان، بریتیه لە خوشگوزەرائی و، هەلژاردنی ژیاى دنیا بەسەر پۆژی دوایدا:

لە زۆر لە ئایەتەکانی قورئاندا، خوا ﷻ ئەم راستییهشی خستۆتەپروو، بۆ وینە:

۱- لە سوورەتی (یونس)دا، خوا دەفه رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ﴾ ۷، واتە: بە دلیایی ئەوانەى بە ئومیدی دیداری ئیمە نین و، ژیاى دنیایان پەسند کردووە دلیان بەهۆیهوه ئۆقرەى گرتووە، ئەوانەى لە ئایەتەکانی ئیمە بێتاگان، ئا ئەوانە جێی حەوانەوهیان ئاگری دۆزەخە، بەهۆی ئەوهوه وەدەستیان دەهێنا.

۲- ھەروەھا لە سوورەتی (ھود)دا، خوا ﷻ باسی بێپروایان دەکات و دەفەرموێ: ﴿وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أَتَرُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ﴾، واتە: ئەوانەى ستمیان کردبوو شوێن ئەوێ کەوتن کە تێیدا خۆشگوزەران کرابوون و، ئەوان تالانبار بوون.

۳- ھەروەھا لە سوورەتی (الأحقاف)دا، خوا ﷻ لە پۆژی دوایی دا بە بێپروایەکان دەفەرموێ: ﴿أَذْهَبْتُمْ طَيْبَتَكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْنَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ يُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَمِمَّا كُنتُمْ تَفْسُقُونَ﴾، واتە: ئێوە خۆشییەکانی ژيانى دنياتان تێپەراندن (لە دنیادا)و بە ھەرەتان لێوەرگرتن، ئەمڕۆش سزای ریسوایی دەچێژن، بە ھۆی ئەوێ بە ھۆی ئەوێدا خۆتان بە ناھەق بە زلدەگرت و، بە ھۆی ئەوێ دەوێش کە لادانتان دەکرد.

ھەروەھا لە گەلیك شوێنی دیکەدا، خوا خۆشگوزەرانیی و نەڕۆ بوون لە رابواردنی ماددی ژيانى دنیادا لەسەر حیسابی پووچ و قیامەت و، بە لکو زۆر جار لەسەر حیسابی کەسایەتیی و ئابروو و کەرامەتی مڕووقی، کردووە بە ھۆکاریکی سەرەکی بێپروایی بێپروایان، بۆ وێنە کە کۆتا نمونە یە بێھێنەو:

۴- لە سوورەتی (سبا)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرِيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ، كَافِرُونَ﴾، واتە: لە ھیچ ئاوەدانیه کدا ھیچ ترسینەرێک و وریاکەرەوێە کمان پەوان نەکردووە، مەگەر خۆشگوزەرانەکانی گوتووین: ئێمە بەوێ ئێوەی پێرەوانکراون، بێپرواین.

کەواتە: خۆشگوزەرانەکان، واتە: ئەوانەى لەسەر حیسابی خەلکی پەش و پروت و، جەماوەری بێچارە کراو، چەوسێنراو، رادەبویژن و خۆشگوزەرانیی دەکەنە پیشە، ئەوانە ھەمیشە ھەلۆستیان بەرانبەر بە پیغەمبەرەکان (عليهم الصلاة والسلام)و، بەرانبەر بە پەيامەکانی خوا، بریتی بوو لە پەتکردنەو و پەزکردن و بێپروایی.

لە کوټایی ئەم تەوهرەدا دەڵێن: ئەم سێکوچکەیی: نەزانیی و، خۆبەزلگریی و، خۆشگوزەرانیی (الجهل والاستکبار والإتراف)، لە قورئاندا زۆر باسکراوەو خوا ﷻ فیرعهونی لەگەڵ قاروون و هاماندا، لە چەند شوێنیک لە قورئان دا ناو هێناون، بۆ وێنە:

أ- لە سوورەتی (العنکبوت)دا: ﴿وَقُرُونُ وَفِرْعَوْنُ وَهَمْنٌ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَبْقِينَ﴾ (۳۹)

ب- لە سوورەتی (غافر) یشدا، ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَمْنٌ وَقُرُونُ فَقَالُوا سِحْرٌ كَذَابٌ﴾ (۲۴)

بەڵێ ئەم سێکوچکەیی، وەك سێکوچکەیی مەنجه‌لیان لەسەر دادەنری، رۆڵیان بەم شیوەیە: ۱- فیرعهون: پەمزو هێمای چەوساندنەوێ سیاسی بوو، ۲- قاروون: پەمزو هێمای چەوساندنەوێ ئابووری بوو، ۳- هامان: پەمزو هێمای چەوساندنەوێ پاگەیانندن و چەواشەکردنی خەڵک بوو.

ئەگەر تەماشای بەسەرھاتی مووسا و قاروون بۆ سەلامی خویان لەسەر بێ و گەلە چەوسێناوەکیان (بنو إسرائيل) بکەین، لەلایەك و، فیرعهون و قاروون و هامانیش لە بەرانبەریندا لەلایەك، ئەو زۆر بەروونی دەبیرێ:

أ- فیرعهون زۆر خۆسەپین و خۆ بە زلگر بوو، لە پروی حوکمرانی و سیاسییەو، لە سوورەتی (غافر)دا، خوا ﷻ لەسەر زمانی فیرعهون دەفەرموێ: ﴿قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَىٰ وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ﴾ (۳۹) واتە: فیرعهونیش گوێ: ھەر ئەوەتان پێدەلێم كە خۆم دەبینم و، ئەوێ منیش دەلێم بەس ئەو پێ سەر راستییە، ئا ئەو لۆژیک و سیاسەتی فیرعهون، بوو بۆیەش خوی دادگەر و بالادەست لە بارەییەو فەرموویەتی: ﴿إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيْعًا﴾ (۴) القصص، بەدلتیایی فیرعهون لە زەویدا خۆی بەرزکردەو و سەپاندو خەڵکەکی بەش بەش کرد.

ب- به نسبت قاروونه‌و‌ه‌ش که رەمزو هی‌مای چە‌وساندنە‌و‌ه‌ی ئابووری بوو، له سوورەتی (القصص)دا، خوا ﷻ باسی قاروون دە‌کات و دە‌فه‌رمو‌ی: ﴿قَرُونُ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَىٰ فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ ۖ وَءَاتَيْنَاهُ مِنَ الْكُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولَى الْقُوَّةِ﴾ (۶۱) قاروون له گە‌لی مووسا ﷺ بوو، به‌لام لی‌یان هە‌لگە‌رایە‌و‌ه‌و هی‌ندە‌مان مآل و سامان پێ‌دابوو که کلێله‌کان (ی قاسە‌و خە‌زنە‌کانی مآل و سامانە‌کە‌ی، پیاوانێکی به‌ هی‌زو به‌ زە‌حمە‌ت بۆ‌یان هە‌ل‌دە‌گیران، پێ‌یانە‌و‌ه‌ شە‌کە‌ت و ماندوو دە‌بوون.

ئە‌و‌یش له‌ رووی ئابوورییە‌و‌ه‌ کوچکی دوو‌ه‌می ئە‌و سی‌کو‌چکە‌یە‌بوو.

ج- هە‌روه‌ها هە‌مان‌یش له‌ چە‌ند شو‌ئێ‌نێ‌ک له‌ قورئاندا خ‌وای کاربە‌جی باس دە‌کات له‌ رووی چە‌واشە‌کاریی ر‌اگە‌یان‌دە‌نە‌و‌ه‌ فیرە‌ه‌ون پە‌نا دە‌باتە‌ بە‌ر هە‌مان، بۆ‌ نم‌وونە‌: ﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَهْمَنُ ابْنُ لِي صَرَحًا لَعَلِّي اَبْلُغُ الْاَسْبَابِ﴾ (۳۶) ﴿اَسْبَابُ السَّمَوَاتِ فَاطَّلَعَ اِلَىٰ اِلٰهِ مُوسٰى وَاِنِّى لَاطْنُ...﴾ (۳۷) غافەر، فیرە‌ه‌ون گو‌ی: ئە‌ی هە‌مان! کۆشکی‌کم بۆ‌ دروست بکە‌، بە‌ل‌کو‌ بگە‌مە‌ هۆ‌کارە‌کان، هۆ‌کارە‌کانی ئاسمانە‌کان تا‌کو پە‌رستراوی مووسا پە‌ی پێ‌ بە‌رم و پێ‌شم وایە‌ درۆ‌کارە‌ (پە‌رستراوی وی بوونی نی‌ه) ئە‌و‌یش رۆ‌لی بێ‌نیو‌ه‌ له‌ چە‌واشە‌کردنی خە‌ل‌ک دا، وە‌ک چۆ‌ن ئێ‌ستاش له‌ رۆ‌ژگاری ئێ‌ستای ئێ‌مە‌دا، ئە‌و سی‌کو‌چکە‌یە‌ هەر بە‌ردە‌وامە‌، چە‌وساندنە‌و‌ه‌ی سیاسی، چە‌وساندنە‌و‌ه‌ی ئابووری، چە‌واشە‌کردنی ر‌اگە‌یان‌دن، بۆ‌یە‌ش هە‌موو ئە‌وانە‌ی چاویان لە‌و‌ه‌یە‌ س‌تە‌م له‌ خە‌ل‌ک بکە‌ن و، خە‌ل‌ک و جە‌ماوە‌ر بچە‌وسێ‌ننە‌و‌ه‌، بە‌ هە‌موو توانایانە‌و‌ه‌ هە‌ول دە‌دە‌ن:

أ- هی‌زی زە‌برو زە‌نگ و عە‌سکە‌ریی بە‌دە‌ست بێ‌ن.

ب- هی‌زی سامان و ئابووری بە‌دە‌ست خۆ‌یانە‌و‌ه‌ بێ‌.

ج- ر‌اگە‌یان‌دنی چە‌واشە‌کارانە‌ش بە‌دە‌ست خۆ‌یانە‌و‌ه‌ بێ‌، واتە: ئە‌و سی‌کو‌چکە‌یە‌ی سێ‌ هۆ‌کاری بنە‌رە‌تیی، بۆ‌ بێ‌پروا بوونی بێ‌پروایان و له‌ بێ‌پروایی دا هێ‌شتە‌و‌ه‌یان.

تەوھرى سۈيھەم: سىفەتە گىشتىيە ھاوبەشەكانى بىپروايان:

ئەمەش باسكى زۆر دوورو قوولە، بەلام ئىمە ھەولەدەدەين زۆر كورتى بکەينەوھە دەلئىن: تىكپراي ئەو سىفەتەنەي - بە بۆ چوونى من - خوا ﷻ کردوونى بە سىفەت و ناسىنەر بۆ بىپروايان، بىست و پىنچ (۲۵) ن و، ئەوانە سىفەتە گىشتىيەكانيان، واتە: بە ھەر پىنچ جوړەكانى بىپروايانەوھ: مولحیدەكان، ھاوبەش بۆ خوا دانەرەكان، خاوەن كىتیبەكان، ھەلگەپراوھكان، ھەرۈھەا دەغل و مونافىقەكان:

۱- سىفەتتىكى بنەرەتتى بىپروايان بە گىشتىي، برىتتە لە پەكخستنى ھىزە ئىدراكىيەكانى خۇيان، ئەو ھىزانەي دەتوانن شتيان پى بزائن؛ لەكارخستنى چاويان بۆ بينىنى ھەق، گوپيان بۆ بىستنى ھەق، عەقل و دلپان بۆ پەي پىردنى ھەق، لە چەند شوپن لە قورپان دا خواي پەرۈردگار ئەم سىفەتە بۆ بىپروايان بەكاردىنى: ﴿صُمُّ بُكْمٌ عُمَىٰ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾ (البقرة، ۱۷۱) كەپان، لالان، كوپران بۆيە نافامن، ﴿صُمُّ بُكْمٌ عُمَىٰ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ﴾ (البقرة، ۱۸) كەپان، لالان، كوپران بۆيە ناگەرپنەوھ. بەلئى سىفەتتى بنەرەتتى بىپروايان كە ھەموويان تىيدا ھاوبەشن، ئەوھىە كە ھەم ھەستەوھەرەكانيان و، عەقل و دلئى خۇيان بۆ ناسىنى ھەق پەكخستون، بەھۆي زۆر رۆچوون بە ئارەزووكانيانداو بەلادان و تاواندا، نە چاويان ھەق دەپىنى، نە گوپيان ھەق دەپىستى، نە عەقل و دلپشان ھەق پەي پىدەبات.

۲و۳و۴- ھەلپزاردنى ژيانى دنيا بەسەر ژيانى رۆژى دوايىداو، رىگرتن لە خەلك كە بە دواي ئايىن و بەرنامەي راستى خوا بکەون و، ھەولەدان بۆ ئەوھى ئايىنى خواي پەرۈردگار خوارو خىچ و نارىك بىخەنە بەر چاوي خەلك، ئەمانەش ھەر سىكيان لە سووپەتتى (ابراھىم) دا، خواي بەرزى مەزن فەرموونى، وەك دەفەرموى: ﴿الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَيَصُدُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا﴾ (۲) ئەو كەسانەي ژيانى دنيا بەسەر مەنزلگاي كۆتايىدا ھەلدەبژىرن و، (خەلك) لە رپى خوادا لادەدەن و، لارىي و خوارو خىچىي بۆ ئايىن و بەرنامەي خوا دەخوازن.

یانی: دەیانەوێ ئایینی خوا خواروخێچ پیشانی خەڵك بەدەن و، لە پیش چاویان ناشیرین و ناپێکی بکەن و بییژین و، لەبەر چاویان بکەوێ.

١٦٥و٧- ئومیدەوارنەبوون بە دیداری خوا، رازیبوون بە ژیاڵی دنیاو پیوە پەيوەست بوونی و، بیتاگایی لە ئایەت و نیشانەکانی خوا، چ نیشانە بینراوەکانی چ نیشانە خوێنراوەکانی (آياته المنظورة والمقروءة)، ئەمیش لە هەردوو ئایەتەکانی: (٧ و ٨)ی سوورەتی (یونس)دا، کە پیشتریش هێنامان خۆی پەنھانزان ھۆکارەکانی: پێنج و شەش و ھەوتی باسکردوون:

﴿إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا﴾، بە دلناییی ئەوانەیی بە ئومیدی دیداری تێمە نین، واتە: بێ ئومیدەن لەوێ بە دیداری خوا بگەن.

﴿وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا﴾، ژیاڵی دنیایان پەسەند کردووە و دلان پیوەی بەستووە.

﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ﴾، ھەروەھا ئەوانەیی لە نیشانەکانی تێمە بیتاگان، ئەمانەش سێ سێفەتی دیکە کە سەرچەم بوون بە ھەوت.

ھەوت سێفەتەکانی: ھەشت و نۆ و دەو یازدەو دوازدەو سێزدەو چواردە:

٨- ھەولدان بۆ بێدەنگکردنی پیغەمبەرەکان (عليهم الصلاة والسلام): ﴿فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ﴾.

٩- ڕاگەیانندی بیروایی بە پەيامەکانی خواو رەفزکردنیان: ﴿إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ﴾.

١٠- دەرخستنی دوو دلێ لە مەبەستی پیغەمبەرەکان (عليهم الصلاة والسلام): ﴿وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ﴾.

١١- بیانووگرتن بەوێ بۆیە ڕواناھێن چونکە پیغەمبەرەکان مرووفن: ﴿إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا﴾.

(۱۲) - بیا نووگرتن بە ئیمان نەهیتان بە پیغەمبەرەن، لە بەر ئەوەی دەیانەوی ئەوەی
پیشینەکانیان لەسەری بوون بیگوین: ﴿تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونا عَمَّا كَانَتْ يَعْبُدُ
ءَابَاؤُنَا﴾.

(۱۳) - تۆمەتکردن کە پیغەمبەرەن (عليهم الصلاة والسلام) بەلگەیهکی رۆشنیان بۆ
سەلماندنی دەعواکەیان نەهیتاوه: ﴿فَأَتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ﴾.

(۱۴) - سەرپشککردنی پیغەمبەرانی بەرێز صەلات و سەلامی خوایان لەسەری، لە
نیوان دەرکران لە ولات و گەڕانەوهیان دا بۆ کوفر: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ
لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا﴾. ئەم حەوت سیفەتەش هەموویان
لە سوورەتی (إبراهيم) ئایەتەکانی: (۹ - ۱۳) دا هاتوون، وەك خوا ﷻ دەفەرموێ:

﴿الَّذِينَ يَأْتِكُمْ بَنُو الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمٌ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودٌ وَالَّذِينَ مِنْ
بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ
وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٩﴾
رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ
وَيُخْرِجَكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونا
عَمَّا كَانَتْ يَعْبُدُ ءَابَاؤُنَا فَأَتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا
بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَمَا كَانَتْ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ
بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ
عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا وَلَنْصِيرَكَ عَلَى مَا ءَاذَيْتُمُونَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ
﴿١٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا
فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ ﴿١٣﴾﴾.

ئایا ھەوایی ئەوانە ی پێش خۆتان بۆ نەھاتو ھەلی (ھوودو عادو سەھمود) و ئەوانە ی دوا ی وانی ش کە جگە لە خوا نایانزان، پێغەمبەرانیان بە (موعجیزان) بە لگە ئاشکرایە کەنەو ھاتنە لایان کە چی ئەوان دەستیان بە زاریانەو ھە نان، گوتیان: ئێمە بێ پروا یین بەو ھە ی پێی ئێردراون و بە دنیای ی ئێمە سەبارەت بەو ھە ی ئێمە ی بۆ بانگ دەکەن لە دوو دلیبە کی خەست داین ﴿٩﴾ پێغەمبەرەکانیان گوتیان: ئایا دوو دلی لە (بوون و یەکتایی) خوا ی پەیدا کەری ئاسمانە کان و زەویدا ھە یە! بانگتان دەکات تا کو لە گوناھە کانتان بتان بووری و بۆ کاتیکی دیارییکراو دواتان بخت (لە ژياندا بتانھێلێ)، بێ پروا یە کان گوتیان: ئێو ھەش تەنیا مرو ئێکی وە ک ئێمەن و دەتانەو ئێ لەو پەرستراوانە ی باب و با پیرا ئمان دەیان پەرستێ لمان بەدەن، دە جا ئە گەر راست دەکەن بە لگە یە کی پروو ئمان بۆ بێن (لە سەر راستی ئەو ھە ی دە یلێن) ﴿١٠﴾ پێغەمبەرەکانیان پێیان گوتن: راستە ئێمە ش وە ک ئێو ھە یین، بە لام خوا چاکە لە گە ل ھەر کام لە بە ندە کانی دا دە کا (کە بیەو ئ بیکاتە پەر وانە کراو) بە بی مۆلە تی خوا ش ناتوان یین ھیچ بە لگە یە کتان بۆ بێن یین (وە ک ئەو ھە ی پێمانەو خوا ی کارزان بە چاکی زانیو ھە) پروا دارانی ش با تەنیا پشت بە خوا ببە ستێ ﴿١١﴾ ئنجا بۆ چی پشت بە خوا نە بە ست یین لە حالێ کدا رێ بازە کا ئمانی (بۆ گە یاندنی پە یامە کە ی) پێشان داو یین، مسو گە ریش ھە رچە ند ئازار مان بە دن خو را گر دە بین و پشت بە ستووان ییش، با تەنیا پشت بە خوا ببە ستێ ﴿١٢﴾ ئەوانە ی بێ پروا ش بوون بە پێغەمبەرەکانی خو یانیان گوت: بە دنیای یی لە سەر زەو ی خو مان وە دە رتان دنی یان دە بی بگە رێنەو ھە ئیو ئای یین و رێ بازە کە مان، پەر وە رد گاری شیان سرووشی بۆ کردن (بۆ پێغەمبەرەکان) مسو گە ر ستە مکاران دە فە و تێن ﴿١٣﴾.

﴿جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾، پێغەمبەرانیان (عليهم الصلاة والسلام)، بە لگە رو شنە کانیان بۆ بردن، بە لام ئایا کافرە کان چییان کرد؟ بێ گوما ھە قیان پە دکر دەو ھە ئیستاش ئاماژە دە کە یین بە و پر گە و رستە قور ئانیانە ی ئەو ھە و ت سیفە تە ی بێ پروا یە کانیان تێ دان و سە رو تیشکی کور تیان دە خە ینە سەر: ١- سیفە تی

یەكەم: ﴿فَرُدُّوْاْ اَيْدِيْهُمْ فِيْٓ اَفْوَاهِهِمْ﴾ دەستیان بەزاریانەوه (زاری پیڤه‌مبهران) گرت، یانی: ویستیان بی‌دەنگیان بکەن، ئەمە واتایەکیەتی و، واتایەکی دیکەشی: دەستیان بە زاری څۆیانەوه گرت، واتە: وهك گالته پیکردن.

۲- ئنجا سیفەتی دووهم: ﴿إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ﴾، گوتیان ئیمە بی‌پرواین بەوه‌ی ئیوه‌ی پی‌رەوانکراون، ئەمەش راگەیان‌دنی کوفرو بی‌پرواییه بە پەيامەکانی خواو رەف‌کردنیان.

۳- سیفەتی سییەم: ﴿وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ﴾، ئیمە لە دوو دل‌ییداین، دوول‌ییەکی خەست لەوه‌ی ئیوه‌ی ئیمە‌ی بۆ بانگ دەکەن! سیفەتی ۴- سیفەتی چوارەم: بیانووگرتن بەوه‌ی پیڤه‌مبهران (عليهم الصلاة والسلام)، مروڤن بۆیه‌ی پروایان پیناهینن: ﴿إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا﴾، ئیوه‌ش هەر مروڤیکن وهك ئیمە!

۵- سیفەتی پینجەم: بیانووگرتن بە پیڤه‌مبهران (عليهم الصلاة والسلام) کە بۆیه‌ی پروایان پیناهینن، چونکە دەیانەوه‌ی ر‌یازی پ‌یشینیان ل‌ی ت‌یکبەدن: ﴿تُرِيدُونَ أَنْ تَصْدُونَا عَمَّا كُنَّا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا﴾، دەتانەوه‌ی لاماندەن لەوه‌ی باب و با‌پیراغان و پ‌یشینه‌کاغان دەیان‌پەرست!

۶- سیفەتی شەشەم: گوا‌یه‌ی پیڤه‌مبهران (عليهم الصلاة والسلام) بەلگە‌یه‌کی ر‌ۆش‌نیان بۆ نەه‌یناون: ﴿فَأَتُونَا بِسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ﴾، واتە: ئەوه‌ی ه‌یناوتانە بەلگە‌یه‌کی ر‌وون و ئاشکرا‌یه‌و بەلگە‌یه‌کی ر‌وون و ئاشکرامان بۆ ب‌ین، بەلام بی‌گومان در‌ویان کردوه، چونکە خوا دەفەر‌مو‌ی: ﴿جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ﴾، پیڤه‌مبەرەکان (عليهم الصلاة والسلام)، بەلگە‌ی ر‌وون و ئاشکرایەکانیان بۆ بردن.

۷- سیفەتی ه‌ه‌وتەم: ک‌و‌تا ق‌سە‌یان ه‌ەر‌شە‌کردنی بی‌پروایانە لە پیڤه‌مبهران (عليهم الصلاة والسلام) و، سەر‌پ‌ش‌ک‌کردنیان لە ن‌یوان لە شارو و‌لات دەر‌کران و، گە‌رانە‌وه‌یان بۆ ک‌وف‌ردا: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِّنْ أَرْضِنَا أَوْ لَنَعُوْذَنَّ فِيْ مِلَّتِنَا﴾، واتە: ئەوانە بی‌پروا بوون بە پیڤه‌مبەرەکانیان گوت: یان لەسەر زه‌وی

خۆمان دهرتان دهكەين، يان دهگهړينهوه سهر رېبازدهكەي ئيمه، سهر زه مينهكەيان ته نيا به هې خويان داناوه، وهك بلتي پيځه مبه ران (عليهم الصلاة والسلام) و شوينكه وتووانيان خه لکي ټهو شوين و شارو ولاتانه نه بوو بن!!

١٥و١٦و١٧)- به درو دانانی هه ق و، عهزم جه زمکردن له سهر زیانگه یاندن به پيځه مبه ران (عليهم الصلاة والسلام) و، ټهوانه ی شوين پيځه مبه ران دهكەون و، مشتومر کردن به ناهه ق بو بهرپه رچدانه وهی هه ق.

ټه مانه ش ههر سيکیان له ټايه تی ژماره (٥)ی سووړه تی (غافر) دا هاتوون، هه لبه ته وپرای هاتنی له ژماره یه کی دیکه ی ټايه ته کان: ١- که خوا ﷻ له ویدا دهفه رموی: ﴿كَذَبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ﴾، واته: له پیش واند اگه لی نووح و حیزبه کانیش له دوا ی وان بیروابوون، (واته: بیروابوون به پيځه مبه ران و (عليهم الصلاة والسلام) په یامه کانی خوا، ټه مه سیفه تی یه که م. ٢- دووهم ټه وه که عهزمیان جهزم کردوه زیان به پيځه مبه ران (عليهم الصلاة والسلام) بگه یه نن: ﴿وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ﴾، ههر کومه لیک ویستی و عهزمی جهزم کرد له به رانه بر پيځه مبه ره کیدا که بیانگرن، سزایان بدهن، بیانکوژن، ٣- سیفه تی سییهم ﴿وَجَادِلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ﴾، ههروه ها به به تال و ناهه ق مشتومریان کرد، تا کو هه قی پی بهرپه رچ بده نه وه.

١٨)- سیفه تیکی دیکه هاوبه شی بهینی هه موو جوړه کانی بیروایان، بریتیه له: گالته کردن و رابورادن به ئیمانداران، وهك له ټايه تی ژماره (٢١٢)ی سووړه تی (البقرة) دا، هاتوه: ﴿رُبَّنَّ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَيَسْعُرُونَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، ژيانی دنیا ژيانی نيزيکتر بو بیروایان رازیندراوه ته وهو گالته دهكەن بهوانه ی پروایان هیناوه، ټه میش به دلنیایی سیفه تیکی دیکه ی زور نرم و پهستی بیروایانه. ههروه ها له سووړه تی (المطففين) یش، ټايه ته کانی: (٢٩ و ٣٠ و ٣١) دا، خوا دهفه رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا يَضْحَكُونَ﴾ (٢٩) وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامِرُونَ (٣٠) وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ

أَنْقَلِبُوا فَكِهِينَ ﴿٣١﴾، واتە: بە دُنیاوی ئەوانە ی تەوانیان کردووە، کاتی خۆی لە دنیادا بە برۆداران پێدەکەنین، کاتیکیش بەلایاندا تێدەپەرین ئاماژەیان بۆ یە کدی دەکردو، کاتی دەگەرانهوهش بۆ لای خزم و کەسیان، بە خوشحالیی و شادمانیی دەگەرانهوه (وەک دەستکەوتیکی زۆر و گەرەیان بووبی!).

١٩و٢٠و٢١- خوشگوزەرائیی لە ژیا نی دنیاداو، نکووییکردن لە زیندووکرانهوهو هەلسێنرانهوهو، تۆمەتبارکردنی پێغەمبەرەان (عليهم الصلاة والسلام)، بەوهی بە ناوی خواوہ درۆیان کردوہو شتیان هەلبەستوہ، لە ئایەتەکانی: (٣١- ٣٨) ی سوورەتی (المؤمنون) دا، خوا ﷻ ئەم سى سىفەتەى هێناون، ئەمەش دەقى ئەو هەشت ئایەتە: ﴿ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٣١﴾ فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهِ غَيْرُهُ ۖ أَفَلَا تَنْقُوتُونَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِإِلْقَاءِ الْآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَئِنْ أَطَعْتُم بَشَرًا مِّثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَسِرُونَ ﴿٣٤﴾ أَيْعِدُكُمْ أَنْتُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظْمًا أَنْتُمْ تُخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾ هِيَ هِيَ هِيَ هِيَ لِمَا تُوْعَدُونَ ﴿٣٦﴾ إِنَّ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾ واتە: دواى پاش ئەوان سەدەیهى دیکەمان (لە خەلك) پێگەیاندا ﴿٣١﴾ لە نێواندا پێغەمبەرێکمان نارد، پێگوتن: خواپەرستن هیچ پەرستراویکی دیکەتان نیە، (شایستەى پەرستراى بى) ئایا پارێز ناکەن (لە سزای خوا لەسەر هاوبەشدانان)؟! ﴿٣٢﴾ دەستپوێشتوہ و بێپروایەکانی گەلەکەى کە برۆیان بە دیداریی دواپۆژ نەبوو و، لە ژیا نی دنیادا خوشگوزەرمان کردبوون، گوتیان: ئەمە تەنیا بەشەرێکی وەک خۆتانە، هەر لەوہ دەخوات کە ئێوہ لێی دەخۆن و، لەوہش دەخواتوہ کە ئێوہ لێی دەخۆنەوہ ﴿٣٣﴾ بە مسوگەریش ئەگەر فەرمانبەری بەشەرێکی وەک خۆتان بکەن! کەواتە: ئێوہ لە زیانبارانن ﴿٣٤﴾ ئایا بەلێنتان پێ دەدات کاتیک مردن و بوونەوہ بە خۆل و تیسکە (پرتووکاوہ) کان، ئێوہ لە زەوى دەردەهێنێنەوہ؟! ﴿٣٥﴾ ئەوہی گفتان پێ دەدری دوورە

دوور ﴿۳۶﴾ ژيان ته نیا ژیاڼی دنیا مان، دهمرین و دهژین و، ټیمه له زیندوو کراوان نابین
 ﴿۳۷﴾ ټو (پیاو) ه بهس پیاوېکه درو به ناوی خواوه هه لده به ستی و ټیمه ش بوۍ نابینه
 پروادار ﴿۳۸﴾.

۱۹- سیفه تی نوزده یه: خوشگوزهرانی له ژیاڼی دنیا دا: ﴿وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِإِلَافَاءِ الْآخِرَةِ وَأُتِفَتْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾، ټو ده سترو یشتوانه ی گه له که ی
 که بیروابوون و، دیداری پوژۍ دواپیان به درو داده ناو، له ژیاڼی دنیا دا خوشگوزهرانمان
 کردبوون، گوتیان: ... که واته یه کیک له سیفه ته کانیان ټو ه یه که خوشگوزهران کراون.

۲۰- سیفه تی بیسته م: نکوولی کردنیان له هاتنی قیامت و هه لسیترانه وه: وهك خوا له
 ټایه تی (۳۵) ی سوورپه تی (المؤمنون) دا، ده فهرموۍ: ﴿أَعِدُّوا أَنْكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظْمًا أَنْكُمْ تُخْرَجُونَ﴾ ﴿۳۵﴾ هَمَاتَ هَمَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿۳۶﴾ اِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا
 نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿۳۷﴾، واته: ټایا به لیتان پیده دات (ټو پیغه مبه ره)
 کاتیک مردن و بوونه وه به خو ل و ټیسقان ټیوه (زیندوو کراوه و) دهره یتراون! زور دووره،
 زور دووره ټو ه ی به لیتان پی ده دری، ته نیا ژیاڼی دنیا مان دهمرین و دهژین و ټیمه
 له زیندوو کراوان نابین.

۲۱- سیفه تی بیست و یه که م: ټو مه تبار کردنی پیغه مبه ر ﷺ به وه ی که به ناوی خواوه
 دروۍ هه لبه ستوه: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ ﴿۳۸﴾، واته: ټو ته نیا
 پیاوېکه درو به ناوی خواوه ده کات (ټه گهرنا خوا هیچ که سی به نویتنه ری خوۍ وهك
 ره وانه کراوی خوۍ نه نار دوه).

۲۲ دلوخو شیی و بوغرابوون به ټوزه زانیاریه كه که له باره ی ژیاڼی دنیا وه، هه یانه وه،
 کردنی به جیگره وه ی ټو زانیاریه راسته قینه و تیرو ته واوه ی له رپی وه حییه وه دی،
 ټه میښ له سوورپه تی (غافر) دا هاتوه، وهك خوا ده فهرموۍ: ﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا أَكْثَرُ مِنْهُمْ وَأَشَدُّ قُوَّةً وَءَانَارًا فِي
 الْأَرْضِ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ ﴿۸۲﴾ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا

بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَافَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨٣﴾، واتە: ئایا بە زەویدا نەرۆیشتوون، سەرنج بەدەن سەرەنجامی ئەوانە ی پێش وان چۆن بوو؟ ئەوان لەوان زیاتر بوون و بەهێزتریش بوون و، شوێنەواریشیان زیاتر بوو لە زەویدا، کەچی ئەوەی وەدەستیان دەهێنا سوودی پێ نەگەیاندن، (لە سزاو بەلای خوا نەپاراستن) و، کاتێک پێغەمبەرەکانیان بەلگە ڕۆشن و ئاشکرایەکانیان بۆ هێنان، زۆر دڵخۆشبوون بەوەندە زانیارییە لەلایانەو، سەرەنجام ئەوەی گالتهیان پێدەکرد دەورە ی دان (و سەریان بە فەتارەت چوو).

(۲۳)- خۆبەزلگریی لە بەرانبەر هەقدا، ئەمیش لە زۆر شوێنی قورئاندا باسکراوە، بۆ وێنە: خوا لە سوورەتی (الزمر)دا، دەفەرموێ: ﴿بَلَىٰ قَدْ جَاءَكَ ءَايَتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكَبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ ﴿٥٩﴾، واتە: با نیشانەکانی ئیمەت بۆ هاتن (ئە ی بێروا!) بەلام بە درۆت دانان و خۆت بەزلگرت و لە بێروایان بووی.

زۆر جارێ خۆ بەزلگریی سەردەکیشی بۆ بێروایی.

(۲۴)- داواکردنی دابەزاندنی فریشتان لە جیاتی پێغەمبەرەکان کە مەرووف بوون، یاخود فریشتەکان لەگەڵ پێغەمبەرەکاندا بێن، وەك بەلگەو شایەد، ئەمیش لە زۆر شوێنی قورئاندا باسکراوە، بۆ وێنە: لە سوورەتی (الإسراء)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا﴾ ﴿٩٤﴾ قُلْ لَوْ كَانَتْ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يُمَشُّونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا﴾ ﴿٩٥﴾، واتە: هیچ شتێک پێی لە خەلك نەگرت، برۆایی کاتێک پێنمایان بۆ هات، مەگەر ئەوە کە گوێیان: ئایا خوا نوێنەر و پەوانەکراویکی مەرووفی ناردووە؟ (خوا دەفەرموێ: پێیان بفرەممو: ئەگەر فریشتەکان لەسەر زەوی (ژایابانایەو) بە ئارامیی ڕۆیشتبانیە، ئەو کاتە لە ئاسمان فریشتەمان بە نوێنەر دەناردە سەریان.

بەلام ئەوانە مەرووفن و دەبێ نوێنەری خوا هەر لە خۆیان بێ، بۆیە بیانوووەکیان شتێکی بێ جێیەو نا لۆژیکییە.

(۲۵) - ملکه چ بوون بۆ تاغووته کان که له پۆشنای دهریان دینن بۆ تاریکایی، ئەویش له سوورەتی (البقرة) دا هاتو: ﴿اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ ءَامَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولَئِكَ لَهُمُ الظُّلُمَاتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ (۲۵۷) واته: خوا دۆست و پشتیوانی ئەوانەیه که برۆیان هیناوه، له تاریکاییان دهریان دینن به رهو پۆشنای و، ئەوانەش که بیروان دۆست و پشتیوانەکانیان تاغووتن، له روونایی دهریان دینن و به رهو تاریکاییان دهیانەن، ئەوانە هاوه لانی ئاگرن، له نیو ئاگر (ی دۆزهخ) دا هه میشه ماو دهبن.

ئەمانە بیست و پینج (۲۵) سیفەت، له سیفەتە هاوبەشە گشتیەکانی بیروایان، واته: به هەر پینج جۆره که یانهوه: مولحیده کان و، هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان و، خاوهن کتیبە کان و، هه لگه پراوه کان و، ده غەل و مونا فیه کان، هەر پینجیان خوا ی به رزو مه زن به و بیست و پینج سیفەتە ی باس مکردن، پیناسە ی کردوون.

تەوهری چوارەم: جۆرهکانی کافران

جۆرهکانی کافران به پپی تیگه یشتنی من، سه رجه م بیروایان، پینج جۆرن:

۱- **مولحیده کان:** ئەوانە ی برۆیان به هیچ شتیک نیه، برۆیان به بوونی خوا نیه، برۆیان به وه حیی نیه، برۆیان به پیغه مبه رایه تی و، سزاو پاداشت و زیندوو کرانه وه و به هه شت و دۆزه خ نیه.

۲- **خاوهن کتیبه کان:** به تایبەت جووله که و نه صرانییه کان، پاشان هەر کۆمه لێکی دیکه، که خۆیان به خاوهنی کتیبیکی ئاسمانی ده زانن و، خۆیان پالده دهنه لای خوا، که به شیک له زانایان مه جووسییه کان و صابیئه و، هەر که سیک دیکه ی له و جۆره ش بێ، له و باز نه یه دا دایان ناو و، منیش ئەو رایه م پی راسته.

٣- ھاوبەش بۆ خوا دانەران: ئەوانەى خوا دەناسن، بەلام ھاوبەشى بۆ پەيدا دەکەن.

٤- موناڤىقەکان: دەغەل و دوو پرووەکان کە خۆيان بە مسوڵمان پيشان دەدەن، بەلام کوفر لە دلياندا هەيه.

٥- هەلگەراوہ کان (المتردون): کە پروايان هيناوہ، بەلام دوایى هەلگەراوہوہ.

ئىستاش تيمە بەپيناسەکردنى ئەو پينج جوړەى بپرواياندا دەچينە خوار:

جوړى يە کەم: مولحيدەکان: (الملحدون، الذهريون، الزنادقة):

ئەمانە خوا ﷻ لە قورئاندا بەو ناوانە، ناوى نەهيناون، بەلام لە هەندىک شويندا باسى کردوون و، باسى هەندىک لە سيفەتەکانى کردوون، ديارە وشەى (الحاد)، لە قورئاندا بەکارهاتوہ، بەلام نەك بەو واتىەى ئىستا باوہ (ئيلحاد) ئىستا واتە: بپروايى بە خواو، بە پوژى دوایى و، بە پيغەمبەرايەتى، بەلکو وشەى (الحاد) بەکارهينراوہ بە مانای لادان لە ئايەتەکانى خوادا، ياخود لە ناوہکانى خواى پەرورەدگاردا، بۆ وىنە:

أ- خوا دەفەرموى: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا﴾ (٤٠) فصلت، واتە: بە دليايى ئەوانەى لادان لە ئايەتەکانى تيمەدا دەکەن، ليمان پەنھان نين.

ب- هەرورەها لە بارەى قورئانەوہ خوا لە سوورەتى (النحل) دا فەرموويەتى: ﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ﴾ (١٠٣)، واتە: بيگومان تيمە دەزانين ئەوان دەلين: مروفتيك فيرى (موحەممەدى) دەکات، زمانى ئەو کەسەى ئاماژەى بۆ دەکەن (بەلايدا لادەدەن) ئەعجەمىيە، بەلام ئەم (قورئان)ە بە زمانىكى عەرەبىي زۆر پروونە!!

ج- ههروهه ها له سووره تي (الأعراف) دا فهرموويه تي: ﴿وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ﴾ (١٨٠)، خواش ﷺ ناوه هه ره چا كه كاني هه ن، ته نيا به وان ليى بپارينه وه و واز له وانه بينن كه لادان ده كهن، له ناوه كاني خوا دا.

به لام خوا ﷺ له چوار نايه ته كاني: (٢١ و ٢٢ و ٢٣ و ٢٤)، له سووره تي (الجاثية) دا، باسى هه نديك له سيفه ت و نيشانه كاني مولحيده كان ده كات و، له كو تايى دا به وه ده يان ناسي تي، ده فهرمو ي: ﴿وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُم بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ﴾ (٢٤)، واته: گوتيان: ژيان ته نيا ژيانى دنيا مانه، ده مرين و ده ژين و ته نيا روژگار ده مانفه وتي ني و، (خواش ده فهرمو ي) زانياريان له و باره وه نيه ته نيا گومان ده به ن.

لي ره دا نه وانه كه ده لي ن: روژگار ده مانفه وتي ني، دياره نه وه خالي ها و به شى هه موو مولحيده كانه كه ده لي ن: خوايه ك تي مه ي دروست نه كرده و ناشمان ژيه ني و ناشمان ژي ني، به س خو مان ده مرين و ده ژين، له پيش نه م نايه ته موباره كه دا، خوا ده فهرمو ي: ﴿هَذَا بَصِيرَتُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ (٢٥) اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً نَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ (٢٦) وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (٢٧) الجاثية، واته: نه مانه روژنابي و ري نمايي و ره حمه تن (له خواي به به زه بيه وه) بو كو مه ليك زانياري دنيا ييان هه بي، يان نايه وانه ي (كرده وه) خراپه كان ده كهن، پييان وايه وه كه نه وانه ي برويان هي ناوه و كرده وه باشه كانيان نه نجام دا ون، مامه له يان له گه لدا بكه ين، ژيانيان و مردنيان، يه كسان بن؟ نه وه خراپه ترين بريار (حوكم) ه ده يده ن، خواش ناسمانه كان و زه وي به هه ق هي ناونه دي و، بو نه وه ش هه ر كه سه سزاو پاداشتي پر به پيستي خو ي وه بريگري و نه وان سته ميان لي ناكري، (تنجا دوايي ده فهرمو ي:) نه وانه ده لي ن: ژيان ته نيا ژيانى دنيا مانه، ده مرين و ده ژين و، ته نيا روژگار ده مانفه وتي ني.

کهواته: لێره دا باس باسی مولحیده کانه.

هه ئه ته دوایی خوا ﷻ به رپه رچیان ده داته وه ده فهرموئ: ﴿وَمَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ﴾ (۲۴)، ئه وان ه لهو باره وه ههچ زانیاریان نه، ته نیا گومان ده بن.

هه ر لهو باره وه خوا ﷻ له سووره تی (الطور) دا، ئه م ئایه ته موباره که ش ده فهرموئ: ﴿أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ﴾ (۲۵)، واته: یان ئایا ئه وان ه به بی شت (به دیهینه ر) پهیدا کراون، یان خو یان به دیهینه ری خو یانن؟ بیگومان ئه و دوو ئه گه ره، هه ردووکیان پوو چن، چونکه نه ههچ شتیک به بی پهیدا که ر، به بی به دیهینه ر پهیدا ده بی و، نه ههچ شتیکش ده گونجی خو ی به دیهینه ری خو ی بی.

کهواته: ته نیا ئه گه ری سییه م راسته، که بریتیه له وه ی خوا ﷻ به دیهینه رو پهیدا که ریا نه و پهروه ردگاریا نه.

ههروه ها له سووره تی (طه) دا، کاتیک فیرعه ون له مووسا ده پرسئ: ﴿قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَمْوَسَى﴾ (۲۶)، (فیرعه ون) گوئ: ئه ی مووسا! پهروه ردگاری ئیوه کتیه؟ دیاره فیرعه ون خو ی به پهروه ردگار زانیوه و، گوئو یه تی: ﴿فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى﴾ (۲۷)، (فیرعه ون) گوئ: من پهروه ردگاری هه ره به رزتانه م، واته: ئایا ئه و پهروه ردگاره ی ئیوه ئه گه ر خو م نه بم کتیه؟ مووسا ش ﷺ وه لامیکی ددانش کتینی ده داته وه: ﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلْقَهُ، ثُمَّ هَدَى﴾ (۲۸)، طه، گوئ: پهروه ردگارمان ئه و زاته یه بوونی به هه موو شتیک داوه و دوایش رینمایی کردوه، یانی: سیستمی بو داناه، چو ن به رپوه بچی.

کهواته: له قورئاندا له چهند شوئینیک دا ئاماژه کراوه به بیرۆکه ی ئیلحادو پوو چه ئیی بیرۆکه ی ئیلحاد، که کرۆکه که ی ئه وه یه ئه م گه ردوونه که س نه یه ئاوه ته دی و، ژیا نی مرو ف ههچ که س سه رپه رشتی ناکات و به سه ری

پاناگات، به لکو مروّقه کان خوڻان ده مرن و ده ژين و، ته نيا پوڙگار ده يانفه و تينئ
و، ٽهم گهردوونه ش کهس نه يه پناوه ته دي!

ئىنجا مولچىدەكان كاتى خۇي پايان وابووه، ئەم گەردوون (كون) ه بى سەرەتايەو بى كۆتايىشە، بەلام زانستى فيزياءو گەردوونناسىي ئىستا دەريخستوه، كه ئەم گەردوونە دستپيكيكي هەيە، كاتيك بووه نەبووه، پاشان كۆتايەكيشى هەيە، جارى به نسبەت خۇرى خۇمانەو، كه ئەستىرەيەكه له تريلیۆنيك (۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰) ئەستىرە له ئەستىرەكانى كههكهشانى كاكيشان، گەردوونناسانى ئىستا دەلین: خور تەمەنى پینج مليار ساله، يانی: پینج هەزار ملیون (۵۰۰۰۰۰۰۰۰) سال وه بايى پینج مليار سالیش هايدروچینی پیماوہ بيسووتيتى و بيكاتە هيلیوم، ئەو تیشك و وزەيەى جوړيش دەيەخشى، ئەوہيە كه غازى هايدروچين لەويډا دەسووتى، لەهەر چركەيەكدا چەند ملیون تەن و، دەگوډرى بۆ گازی هيلیوم، ئەوہ به نسبەت خۆرهو، بەنسبەت كۆي گەردوونەوہش گەردوونناسان بە مەزەندە دەلین: تەمەنى گەردوون سیژدە مليارو حەوسەد تا هەشتەد ملیون ساله، دەشلین: ئەم گەردوونە بەپیی بیردۆزەى تەقینەوہى گەروہ (الإنفجار الكبير، BIG BANG) هەمووی له شتيكى يەكجار يەكجار بچووكةوہ هاتوہ، كه پپی دەگوترى: سينگۆلارىتى (-SUNGOLAR ITY) هیلکەى گەردوونى، تووی گەردوونى، يەكەى گەردوونى (البیضة الكونية، البذرة الكونية، الوحدة الكونية)، كه شتيكى زۆر زۆر بچووك بووه، له ئەلیكترۆنیش بچووكتر، لهو پەرى گەرمییدا بووه، له كاتيكی ئەوپەرى كورت و كەم دا تەقیوہتەوہ، سەرەنجام ئەم گەردوونە لەوہوہ هاتوہ، كهواتە: ئىستا ئەوہ كه گەردوون سەرەتای نەبى و كۆتايى نەبى، بۆتە ئەفسانەو زانست خۇي كرديویتە ئەفسانە، وهك ئیمە له مەوسوووعەى: (ئیمان و ئیلحاد)دا، بە تەفصیل لەو بارەوہ قسەمان كردوہ، ئنجا بیروكەى پروانەبوون بە خوا ﷻ، بیروكەيەكى ریزپەرەو دەگمەن بووه له نپو بەشەردا، بەلام له ناسینی خواو مامەلە لەگەل

کردنی دا، کهم و کورپی زۆر بوونی بووه، بۆیهش پیغه مبه ران سه لات و سه لامی
خوایان له سه ر بـ، جه ختیان کردۆته وه له سه ر ناساندنی خوا، ناساندنی
به دیهینه رایه تی خوا، په روه ردگار تیی خوا، خاوه ندر تیی خوا بۆ هه موو
شتیک و، ناوو سیفه ته کانی، هه روه ها جه ختیان کردۆته وه له سه ر شیوه ی راست
و دروستی مامه له له گه ل خوا دا، ئه وش یوه یه ی خوای په روه ردگار لی پازییه،
ئه ویش به وه ی به و شیوازه به ندایه تی بۆ بکری که خۆی فهرموویه تی و، ته نیا
به ندایه تییش بۆ ئه و بکری.

شایانی باسیشه: له مه وسووعه ی: (ئیمان و ئیلحاد) دا، له زۆر رووه وه به به لگه ی
عه قلیی و زانستی پووچه لیی بیرۆکه ی ئیلحادمان سه لماندوه.

جۆری دووه م: خاوه ن کتیه کان (أهل الكتاب):

له سی پرگان دا باسی خاوه ن کتیه کان ده که ین:

برگه ی یه که م: پیناسه ی خاوه ن کتیه کان:

خاوه ن کتیه کان مه به ست لئیان به پله ی یه که م جووله که و نه صرانییه کانن،
به لام هه ر که سیکی دیکه ش که وه ک ئه وانه، حوکمی وانی هه یه، مادام که م
و زۆر خاوه نی کتیی ئاسمانی بـ، ئنجا ئه گه ر مه جووسین، ئه گه ر صابیئن،
ئه گه ر هه ر که سیکی دیکه ن، که خوا ﷺ له سوورته تی (الحج) دا، باسی هه موو
ئه وانه ی کردوه، ده فهرمو ی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَى
وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
شَهِيدٌ ۝١٧﴾، واته: به دنیایی ئه وانه ی پروایان هی ناوه (که مسولمانان) و
ئه وانه ی بوونه جووله که و صابیئه کان و نه صرانییه کان و مه جووس و ئه وانه
هاوبه شیان بۆ خوا داناه، خوا پۆژی قیامه تدا دادوه رییان له ئیواندا ده کات،
بیگومان خوا ﷺ له سه ر هه موو شتیکه وه چاودیڕ و ئاگا داره.

کهواته: خاوهن کتیبه کان ئەوانەن که دەڵێن: ئیمە کتیبیکمان لە خواوە بۆ هاتو، ئنجا بەنسبەت جوولە کهو نەصرانییه کانهوه ئەوه راسته، جوولە که تەوراتیان بۆ دابەزێراوهو، نەصرانی ئینجیل، بەلام ئیستا جوولە که وێرای تەورات سی و نۆ (۳۹)و، بە سەرژمێرێک چل و نۆ (۴۹) کتیبی دیکە شیان هەیه، نەصرانییه کانیش ئینجیلیکه کردوو یانە بە چوارو، کۆمەڵی کتیبی دیکە شیان خستوونەتە گەڵ، وهك له شوینی دیکەش دا باسمان کردو، بەلام له دواي جوولە کهو نەصرانی، مه جووسیش، له فەرمايشتی پیغەمبەر دا ﷺ هاتو که فەرموویه تی: وهك خاوهن کتیبان مامەڵە یان لە گەڵدا بکەن: {سُئُوا بِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ} (آخرجه مالک: ۶۱۶ ، وأبو يعلى: ۸۶۲، والبخاري: ۹۴۸)، صابیەش دوو کتیبان هەن، یەکیان که گرنگتره: (کنزا ربا: الكنز العظيم، الكتاب المقدس للصائبة المندائيين)، ئەوهی دیکە شیان: (دراسة أدبيها، مواعظ وتعاليم يحيى بن زكريا)، مه جووسیش ئەو کتیبە ی هەیانە ناوی: (ناقیستا)، یان (ئاویستا) یه، زانیان لهو بارهوه مشتومریان هەیه، که ئایا دەبی (ناقیستا) کتیبیکی ئاسمانی و خوایی بووبی، یاخود کتیبیکه لهو کتیبانهی مروّفان دایانناون؟ بەلام بیگومان خاوهن کتیبه کان به گشتی و جوولە کهو نەصرانییه کان به تایبەت به بیرو دادەنرێن، بۆچی؟

چونکه پروایان به پیغەمبەری خاتم ﷺ نیه، بروا به خوا بوونه که شیان کهم و کوپی تیدایه، ههروهها بروابوونیان به پوژی دواي و به سزاو پاداشتی خواو، بروابوونیان به فریشته کان و به پیغەمبەرانی، کهم و کوپی زۆری تیدایه، وێرای پروانه بوونیان به پیغەمبەری کوئایی موحه مەد ﷺ، خوا ﷻ له سوورەتی (النساء) دا، ده فەرمو: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ ءَامِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهَ فَرَدَّهَا عَلَىٰ أَذْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ ۚ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ۚ﴾ (۴۷) واته: ئەي ئەوانەي کتیبان پێدراوه! پرواینین بهوهی ناروو مانەتە خوار، به راستدانەری ئەوهیه که له گەڵ ئیویه (واته: کتیبه کانی ئیویه) بهر لهوهی دەم و چاوانیک، (پروانیک) بسپینهوهو

هەڵیانبگێڕینهوه بۆ پشتهوه، یاخود نەفرینیان لێ بکەین، وەك چۆن نەفرینمان لە هاوهلانی شەممە کرد، کاری خواش ئەنجام دراوه.

هەر وەها لە سوورەتی (البینە)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ۖ﴾ واتە: بە دڵنیایی ئەوانە ی بێپروان لە خاوەن کتێبان و لە هاوبەش بۆ خوا دانەران، لە ئاگری دۆزەخدان و بە هەمیشەیی تێیدا دەمێننهوه، ئەوانە خراپترین دروستکراوانی خوان.

بێگومان بێپروابوون (کافر) بوونی خاوەن کتێبان، لە لەئێسلام دا بەلگە نەویستەکانە و شتێکی زۆر ئاشکرایە، بەلێ خاوەن کتێب پروایان بە خوا هەیە، خوا دەناسن و پێغه مبه ران بە گشتی دەناسن و، پروایان بە پۆژی دوایی هەیە، بەلام لە هەموو ئەو پڕواهی تانانە دا خە لە ل و کە م و کۆرپیان هەیە، ئنجا گەورە ترین خە لە ل و کە م و کۆرپیش ئەو هەیە کە پروایان بە پێغه مبه ری کۆتایی سەلات و سەلامی خوا ی لە سەر بێ، نیە.

برگەی دووهم: تاییه تمه ندییه کانی خاوەن کتێبان، بە تاییه تی جووله که و نه صرانییه کان:

تاییه تمه ندییه کانی خاوەن کتێبان (جووله که و نه صرانییه کان) کە تێاندا هاوبەشن، دەتوانین بڵێن: ئەم چوارده تاییه تمه ندییه یان هەن:

١- هەر کام لە جووله که و نه صرانییان، ئەو ه ی دیکه رە فز دە کات و دانی پێدان ه یێتی، دان بە ئاین و بەرنامە که ی دا نا ه یێتی، وەك لە سوورەتی (البقره) دا، ها توه: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصْرَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصْرَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ﴾ (١١٣).

٢- جووله که و نه صرانییه کان، لافێ ئەو ه لێ دە دەن کە تاییه تمه ندییان هە یه و ئیمتیازیان هە یه، بە سەر خە لکی دیکه داو، کورانی خواو خۆشه و یستانی خوان، وەك لە سوورەتی (المائدة) دا، ها توه: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصْرَىٰ نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبُّوهُ﴾ (١٨).

۳- جووله که و نه صرانییه کان پښان وایه بهههشت ته نیا بو ئهوان دانراوهو، لهواندا کورت هه لاتوهو، جگه لهوان که س نایچیتتی، وهك له سووره تی (البقرة) دا، هاتوه: ﴿وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصْرِي﴾ ﴿۱۳﴾.

۴و۵- هه لوه شانیه وهی په یمانیک که له گه ل خوا دا به ستوویانهو، گوړینی کتییی خواو له بیرچوونی هه ندیکی، وهك له سووره تی (المائدة) دا هاتوه: ﴿وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ﴾ ﴿۱۴﴾.

فِيمَا نَقَضْتُمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿۱۵﴾ وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرِي أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿۱۶﴾

۶و۷- خواردنی مالی خه لك به ناههق و، پښی له خه لكگرتن که دواي ټایین و بهرنامهی ههقی خوا بکهون، وهك له سووره تی (التوبة) ټایه تی (۳۴) دا، خوا دهفه رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لِيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيُصْذَوْنَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَفْقَهُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ ﴿۳۴﴾، واته: ئه ی ئهوانه ی پرواتان هیناوه! زوړیک له زانا یان و راهییه کان (هی جووله که و نه صرانییه کان) مالی خه لك به ناههق ده خو و، خه لك له پښی خوا لاده ده ن...

۸- تېپەراندن و زېده پوڭيکردن لهو سنوورهی له دینداریدا بۆیان دانراوه، وهك له سووره تی (المائدة) دا هاتوه: ﴿قُلْ يٰٓأَهْلَ الْكِتٰبِ لَا تَغْلَوْا فِیْ دِیْنِكُمْ غَیْرَ الْحَقِّ ۖ﴾ (۷۷) واته: بلی: ئه ی خاوهن کتیبینه! به ناههق له دینه که تدا زېده پوڭی مه کهن و لا مه دهن.

۹- سه ریچییکردن له ئایینی ههقی خوا، که له قورئان و، ریباری پیغه مبهری خاته مدا ﷺ بهرجه ستهیه، دواي زانین و ناسین و شاره زایی، به هو ی حه سوودی و ویستی ستهم و سنوور شکینی و، به مه بهستی مانه وهیان له سه ر ئایینی ناههقی خویان، وهك له سووره تی (آل عمران) دا، هاتوه، خوا ده فهرمو ی: ﴿اِنَّ الَّذِیْنَ عِنْدَ اللّٰهِ اِلَّا سَلَمٌ وَمَا اُخْتَلَفَ الَّذِیْنَ اَوْتُوْا اَلْكِتٰبَ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمْ اَلْعِلْمُ بَعِیًا بَیْنَهُمْ ۚ﴾ (۱۹) واته: به دلنایی بهرنامه (ی راست و تهواو) ئیسلامه ئهوانه ی کتیبیان پیدراوه راجیایان نه کهوته نیوان، مه گهر دواي ئه وه ی زانیارییان بۆ هات، به هو ی سته مه وه له نیویاندا.

یانی: به هو ی حه سوودی و ستهم و ده سترژییه وه، که چاویان له وه بوو ئه و به زم و بازاره ی هه یانه، لیان تیکنه چی.

۱۰- فریوخواردنیان به دیندارییه پوچه له کهیان به هو ی درۆ هه لبه ستیان به ناوی خواوه، له میانی تیكدان و گوړینی کتیبی خواداو، هه لبه ستی هه ندیک ریوایه تی درۆ، وهك له سووره تی (آل عمران) دا، هاتوه: ﴿ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّا اَيَّامًا مَّعْدُوٰدٰتٍ وَّعَرَّهْمُ فِیْ دِیْنِهِمْ مَّا كَانُوْا یَفْتُرُوْنَ﴾ (۲۴) واته: ئه وه ش به هو ی ئه وه وه که گو تیان: ئیمه ناگرمان تووش ناب، مه گهر پوژانیکی ژمیردراوو، ئه وه ی له ئایینه که یاندا هه لیانبه سته بوو، فریویدان.

۱۱- تیکه لکردنی هه ق له گه ل باتیل دا، به مه بهستی ئه وه ی ئه و باتیل و ناههقه ی پیانه له میانی هه قه که دا په واجی پیدهن و، به سه ر خه لکی نه زاندا ساغی بکه نه وه، وهك له سووره تی (آل عمران) دا هاتوه: ﴿یٰٓأَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَلْبِسُوْنَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْفُرُوْنَ بِالْحَقِّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ﴾ (۷۱) واته: ئه ی خاوهن کتیبینه! بوچی هه ق له گه ل باتیلدا تیکه ل ده کهن و هه ق ده شارنه وهو، له حالیکیدا که ده زان!

۱۲- ھەولدايان بۆ پيشاندانی ئايینی ھەقی خوا (ئىسلام) لەبەر چاوی خەلک بەلاری و بە شیۆتراوی، تاكو خەلکی لى بسلەمینهو، وەك له ئایەتی (۹۹)ی، سوورەتی (آل عمران)دا ھاتو: ﴿قُلْ يٰٓأَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللّٰهِ مَنۡ ءَامَنَ تَبَعُوْهَا عَوَجًا وَّأَنْتُمْ شٰهِدَآءُ وَمَا اللّٰهُ بِغَفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۹۹﴾﴾، واتە: بلى: ئەى خاوەن كتيبنه! بۆچی خەلک له پرى خوا لادەدەن، كەسێك كە پرۆای ھىناو، لاری بۆ ئايینی خوا دەخوازن، له ھالێكدا ئیو ھەيتدن (كە ئايینی خوا راستەو) خواش بىئاگا نيه لەوھى دەيكن.

۱۳- گرتنى زانايان و خوا پەرستەکانيان (گۆشە نشينه كانيان) بە پەرستراو پەرورەدگار له جياتى خوا، وەك له سوورەتی (التوبه)دا ھاتو: ﴿اتَّخِذُواْ أَحِبَّارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّٰهِ ﴿۲۱﴾﴾، واتە: زانايەكان و رەبەنەكانيان له جياتى خوا كردن بە پەرورەدگارو پەرستراوى خويان.

۱۴-- ھاوکاری ھەندىکیان بۆ ھەندىکیان له دژى ئىسلام و مسولمانان، لەگەڵ ئەو ھەشدا كە لەنێو خوياندا راجاييان ھەيه، وەك له سوورەتی (المائدة)دا ھاتو: ﴿يٰٓأَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ الْيَھُودَ وَالنَّصٰرَىْ اَوْلِيَآءُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ﴿۵۱﴾﴾، واتە: ئەى ئەوانەى پرۆاتان ھىناو! جوولەكەو نەصرانییەكان مەگرن بەدۆست، ئەوان ھەندىکیان دۆست و پشتیوانى ھەندىکیان.

ھەلبەتە ھەر كام له جوولەكەكان و نەصرانییەكانیش، ديسان كۆمەلێك تايبەتمەندی سەربەخۆى خويانيان ھەن، جوولەكەكان لەو سەرچاوەيەدا كە ئاماژەم پێدا، بىست (۲۰) نيشانەو تايبەتمەندیانم بۆ ژماردوون، ھى نەصرانییەكانیش دە (۱۰) تايبەتمەندیيم لى ژماردوون.

برگەى سێھەم: ھەلۆیستی جوولەكەو نەصرانییەكان له بەرانبەر ئىسلام و مسولماناندا:

ھەلۆیستيان ھەر لەو كاتەوھى خوا ﷻ ھەوالیداو، تاكو ئەم لە حزیەى ئیستا تێیداين، ھەلۆیستیكى خراپە، بەلام ئەويش بە شیۆیەكى پزەییەو، ھەلۆیستی جوولەكەكان ھەمیشە خراپتر بوو لە ھى نەصرانییەكان، دەشتوانين

بەگوشین بوختکردنەووە، هەلۆیستی نەڕینی و خراپی جوولەکەو نەصرانییەکان
لە بەرانبەر ئیسلام و مسوڵمانان دا، لە شەش خالاندا بخەینەرۆو:

۱- لە مسوڵمانان رازی نین و نابن، مەگەر دەستبەرداری ئاینە هەقەکە ی خۆیان بن:

وَهْكَ لَه ئایەتی (۱۲۰) ی سوورەتی (البقرة) دا هاتو: ﴿وَلَنْ رَضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا
النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ﴾ (۱۲۰) جوولەکەو نەصرانییەکان لیت رازی نابن، تاكو
شوین بەرنامەکیان نەکەوی.

۲- زانیی دنیایان بە راستی ئیسلام و مسوڵمانان و، راستگو ی پیغمبەر موحمەد
ﷺ بەلام شارندنەوی ئەو:

وَهْكَ لَه سوورەتی (البقرة) دا هاتو: ﴿يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ﴾ (۱۲۱) واتە:
وَهْكَ چۆن کۆرەکانی خۆیان دەناسن، ئاوا موحمەدیش دەناسن، [کە
پیغمبەری کۆتایی بە هەقی خوايە].

۳- خۆزگە خواستیان کە مسوڵمانان لە ئاینەکیان هەلگەڕێننەو بە هۆی
حەسوودیانەو، دوا ئەوێ دنیان ئیسلام راستەو، پیغمبەری خاتەمیش ﷺ راستە:

وَهْكَ لَه سوورەتی (البقرة) دا خوا فەرموویەتی: ﴿وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ
الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّوكُمْ مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كَفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ
مَا بَيَّنَّ لَهُمُ الْحَقُّ﴾ (۱۰۹)

۴- پەنابردنیان بە شیوازی زۆر نزم و ئامرازی زۆر جوړاو جوړ، بۆ دوورخستنەوێ خەلک
لە ئیسلام:

وَهْكَ لَه سوورەتی (آل عمران) دا هاتو، خوا دەفەرمو ی: ﴿وَقَالَتْ طَافِيَةٌ مِّنْ
أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ وَجَّهَ النَّهَارِ وَآكْفَرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ﴾ (۷۲) واتە: کۆمەلێک لە خاوەن کتیبەکان گوتیان: بەیانی پڕواییین
بەوێ بۆ پڕواداران دابەزیئراو، ئیوارەکە ی بیروابن، بەلکو بگەڕێنەو.

یانی: ئەوانیش بکەوێهه دوو دڵییەو، بڵین: ئەوانە بۆیە هەلگەرانەو، دیارە بۆیان دەرکەوتووە ئەو ئاینە ی ئیمە لەسەرینی ناھەقە!

۵- لە نیو خاوەن کتیباندا هەیە، زۆر دەست پاکەو ئەمینەو، تیشاندایە لە ناپاکییکردن لە بچووکتە شتیش ناسلەمیتەو:

وہك له سوورەتی (آل عمران) دا، هاتووە: ﴿وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِطَارٍ يُودِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ﴾ (٧٥)

۶- جوولەكەو نەصرانییەكان هەموویان وەك یەك نین، بەلكو هەیانە زۆر بە پێچەوانە ی خراپەكانیانەو، كۆمەلەی سێفەتی باشیان هەن:

وہك خوای پەرەردگار لە سوورەتی (آل عمران) دا، دەفەرموی: ﴿لَيْسُوا سَوَاءً مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ ءَانَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ﴾ (١١٣) ﴿يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾ (١١٤) واتە: (خاوەن کتیبەكان) یەكسان نین، لە خاوەن کتیبان كۆمەلەی پەرەستار (لە سەر هەق) هەن، لەكاتەكانی شەوگادا ئایەتەكانی خوا دەخوێننەو و کړنووش (بۆ خوا) دەبەن، بپروا بەخواو بە پوژنی دوایی دین و فەرمان بە پەسندو پێگرتی لە ناپەسند دەکەن و، خێرای لە چاکەکان دا دەکەن و ئەوانە لە صالحان.

کەواتە: ئیسلام پۆلێنیان دەکات چونکە هەموویان یەك جوړ نین، بەلكو خەلکیکی باشیشیان لە نێودا هەیە، ئنجا زانیان و پروونکەرەوانی قوڕان لەوبارەو کە ئایا ئەو خەلکە باشە ی لە نیو خاوەن کتیبان دا هەیە، مەبەست ئەوانەن کە مسوڵمان دەبن، یاخود هەر لەسەر ئاینی خۆیان ماونەو، بەلام باشیشن؟ زانیان لەو بارەو پرای جیا یان هەیەو، کاتی خۆی ئیمە لە دەمی تەفسیری سوورەتی (آل عمران) دا، بە تەفصیل لەو بارەو قسەمان کردووە.

جوړی سییه م: هاوبه ش بو خوادانه ران:

هاوبه ش بو خوا دانه ران بریتین له و که سانه ی خوا دهناسن و، به جوړیک له جوړه کان ده شیپهرستن، به لام هاوبه شی بو داده نین، ټیمه له باره ی هاوبه ش بو خوادانان و هاوبه ش بو خوا دانه رانه وه، له کوټایي تەفسیری سوورپه تی (یوسف) دا، له بهر پوښنایي و تەفسیری ټه و ټایه ته دا که ده فهرموئ: ﴿وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ﴾، کورته باسیکمان کردوه، بویه لیږه باسی هاوبه ش بو خوادانه ران ناکه یین، ته نیا ټه وه نده ده لیږن:

هاوبه ش بو خوا دانان بریتیه له: هه ندیک له دروستکراوه کان هیټانه ناستی خوا ﷺ، ا- چ له به دیهینه رایه تی و په روه ردگار ټیتی و خاوه ندر ټیتی دا.

ب- چ له ناوو له سیفه ته کانیدا.

ج- چ له په رستراو ټیتی و سه رپه رشتییکردنی خواو، هوکمرانیه تی خوا ی به رزو بڼ وینه دا، له ههر کام له و سی به شانده دا، یه کیك له دروستکراوانی خوا به یتر ټه ناستی خواو بر ټه ریزی خوا، هاوبه ش بو خوا دانانه، ټایه ټیک له سوورپه تی (الشعراء) دا، هاتوه به باشتین شیوه ته عبیر ده کات له شیرک، که هابه ش بو خوا دانه ران له دوزه خ دا په شیمانی ده رده بړن و ده لیږن: ﴿تَاللَّهِ إِن كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ (۹۷) ﴿إِذْ نُسَوِّكُمْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ (۹۸)، واته: سویند به خوا ټیمه له گومپرایه کی روون و ټاشکرا دابووین، که ټیوه مان یه کسان ده کرد له گه ل په روه ردگاری جیهانیان دا.

که واته: شیرک و هاوبه ش بو خوا دانان، ټه ویه تو شتیک له دروستکراوانی خوا بڼیه ناستی خوا، له و شتانه دا که تایه تن به خواوه: ا- چ به دیهینه رایه تی و په روه ردگار ټیتی و خاوه ندر ټیتی.

ب- چ ناوو سیفه ته کانی، که تایه تن به خواوه.

ج- چ په رستراويه تې و هوکمرانيه تې و سه رپه رشتييکردنی خوا ﷺ، له هه کام لهو سې به شانه دا يه کيک له دروستکراوه کان بېنيه ئاستی خوا، مانای وایه هاوبه شت بو خوا داناوه.

پيوسته بزانی که له قورئان دا باسی شیرکی گه وره و شیرکی بچوک نه کراه، به لام له فه رمایشتی پیغهمبه ردا ﷺ هاتوه، که هه ندیک قسه و په فتاری به شیرکی گچکه داناون، بو وینه:

۱- پیغهمبه ری خوا ﷺ فه رموویه تی: {مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللَّهِ فَقَدْ كَفَرَ أَوْ أَشْرَكَ}، (أخرجه الترمذي: ۱۵۳۵، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِي)، واته: هه ر که سيک سویند به جگه له خوا بخوات، کوفری کردوه، ياخود شیرکی کردوه.

۲- هه روه ها پیغهمبه ری خوا ﷺ پوژيک گوئی له وتاريژيک بوو وتاری ده دا، له میانی وتاره که یدا گوتی: {مَا شَاءَ اللَّهُ وَشِئْتُ}، نه وهی خوا بیهوی و تو بتهوی، پیغهمبه ریش ﷺ فه رمووی: {أَجَعَلْتَنِي لِلَّهِ نِدَاءً؟ قُلْ مَا شَاءَ اللَّهُ وَحْدَهُ}، (أخرجه البخاري في الأدب المفرد: ۷۸۳، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِي فِي «الصَّحِيحَةِ»، برقم: ۱۰۹۳)، واته: ئایا منت کرده هاوتای خوا؟ بلئ: مه گه ر نه وهی خوا بیهوی به ته نیا.

۳- هه روه ها پیغهمبه ری خوا ﷺ ریا بازی به شیرکی بچوک داناو، فه رموویه تی: {إِنْ أَخَوْفُ مَا أَخَافَ عَلَيْكُمُ الشُّرْكَ الْأَصْغَرُ، قَالُوا: وَمَا الشُّرْكَ الْأَصْغَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ؟ قَالَ: الرِّيَاءُ}، (أخرجه أحمد: ۲۳۶۸۰، قال: شعيب الارنؤط: حديث حسن و رجال رجال صحيح)، واته: شتيک که زور مه ترسيم لی هه يه به رانبه رتان، بریتیه له شیرکی بچوک، گوتیان: شیرکی بچوک چیه، نه ی پیغهمبه ری خوا ﷺ؟ فه رمووی: ریا بازی.

۴- هه روه ها هه ندیک له په فتاره کانی به شیرک داناون، بو وینه: پیغهمبه ر ﷺ فه رموویه تی: {إِنَّ الرُّقَى وَالْتَّمَائِمَ وَالتَّوَلَّهَ شِرْكَ}، (أخرجه أحمد: ۵۳۶۱۵، وأبو داود: ۳۶۸۳، وابن ماجه: ۳۵۳۰، والحاكم: ۸۲۹۰، وقال: صحيح الإسناد على شرط الشيخين).

واتە: نوشتەکان کە دەنووسرێن و، ئەوانەى هەڵدەواسرێن و، ئەوەى بۆ ئەو دەکرێ ئافرهتێک لەلای پیاو یان پیاوێک لەلای ئافرهتێک خۆشەویست بکری، ئەوانە شیرکەن، واتە: ئەو شتانەى دەنووسرێن و تێیاندا پەنا دەبرێتە بەر شەیتانەکان و، بەشیوەى شەرعی نانووسرێن، کە فەرماشتی خواى پەرورددگارو فەرماشتی پیڤه مەره کەى بن.

جوۆرى چوارەم: دەغەل و موناڤیقه کان:

موناڤیق و موخەننەتەکان، خواى کاربەجى بە خراپترین جوۆرى کافرانى داناون، وهك له سوورەتى (النساء) دا فەرموویەتى: ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا﴾ ١٤٥، واتە: بە دُنیاى موناڤیقه کان لە پلەى هەرە خوارەوێ (پلەى هەرە ژێرى) ئاگر (ی دۆزەخ) دان و هیچ یارمەتییدەرێکت بۆ چنگ ناکەوێ.

(نفاق)، لە (نفاق) هەو هاتو، کە بریتیه لە کونێک کە لە ژێر زهویدا لێدەدرێ (تونیل) و، دوو دەرگای هەن، هەم چوونە ژوور (مدخل) یكى هەیه، هەم لى دەرچوون (مخرج) یكى هەیه، یاخود (نفاق) لە (ناڤقاء) هەو، هاتو، (ناڤقاء) یش، بریتیه لە کونى جرج کە لە ژێر زهویدا لێدەداو دوو کونانى بۆ دەکات، لە یه کێکیانەو ده چێته نێو لهوێ دیکهوه دەرده چێت، ئەو له پرووی زمانه وانیهوه.

له پرووی زاراوی شەرعییهوه ش: (الْمُنَافِقُ: هُوَ الْكَافِرُ الَّذِي أَظْهَرَ الْإِسْلَامَ كَذِبًا، وَأَخْفَى كُفْرَهُ عَنِ الْمُسْلِمِينَ) (المصباح المنير للفيومي: ص ٣١٨)، واتە: موناڤیق ئەو بێ پروایه ئیسلام بە درۆ بۆ مسوڵمانان پیشان دەدات و، کوفره کەشى له مسوڵمانان پەنھان دەکات و دەشارێتەوه.

تیمە لە تەفسیری سوۋرەتی (المنافقون) دا، باسیکی خەست و خۆلمان لە بارەى نىفاق و سيفەتەکانى موناڤىقەکانەوہ کردوہ، بۆيە ليرەدا ناچينە نيو وردەکارىيەکانەوہ، ئەوہندە دەليين:

موناڤىقەکان خراپترين جوړى بيبروايانن و بەزەپترينيانن، چونکە هەقيان ناسيوە کەچى بروايان پينەهيئاوہ، ئەگەرنا هەر کەسيک هەق نەناسى، ئيسلام نەناسى، بە بيبروا دانارى، بەلام موناڤىقەکان لەنيو خەلکى ئيسلامن و خويان بە مسولمان پيشان دەدەن و، ئيسلاميشيان ناسيوە کەچى لە دليشدا پيى بيبروان، گرفتى موناڤىقەکان نە لە کردەوہکانياندايە، کردەوہ روالەتییەکانيان، نە لە قسەکانيان دايە، بەلکو لە دل و دەروونياندايە، کوفر لە دل و دەروونياندا هەيە، ئەگەرنا بە قسە خويان بە مسولمان پيشان دەدەن و، بە کردەوہش لەگەل مسولماناندا و زورجار بەشداری کردەوہکانى مسولمانانیش دەکەن، بەلام گرفتهکەيان لە دل و دەروونياندايە.

جوړى پينجەم: (المتردون):

هەلگەراوہکان جوړى پينجەم و کوټايين لە جوړەکانى بيبروايان، هەلبەتە ئەوہ بە بۆ چوونى من ص، لە چوار برگەدا باسى هەلگەراوہکان دەکەين:

۱- هەلگەراوہ (مترد) کيىه؟

۲- مروڤى پروادار بەچى لە ئايينەکەى هەلدەگەرپتەوہ؟

۳- هۆيەکانى هەلگەراوہ لە ئايين.

۴- سەرەنجامى باباى هەلگەراوہ و سزايەکەى چيىه؟

برگەى يەكەم: هەلگەراوہ کيىه؟

دەتوانين زۆر بە کورتىيى بليين: (هەلگەراوہ): ئەو پروادارەيە پروايەكى راست و دروستى هيئاوہو، چۆتە نيو ئيسلامەوہ، دوايى لىي هەلگەراوہتەوہو چۆتەوہ

نیو کوفر، بههۆی یه کیك لهو هوکارانهوه که خوای بهرز، یان پیغه مبه ره که ی به کافرکه (مُکفر)و، به هوکاری چوونه نیو کوفریان داناون.

کهواته: هه لگه راوه که سیکه که ده بی ئیمانی هه بووبی پیش بی پروا بوونه که ی، نه گهر ئیمانی پیشتر نه بووبی، به هه لگه راوه دانانری، که سیك کافری ئه صلیی بی، ههر کافرهو، که سیك ئه صلّه ن ئیسلامی نه ناسیی، نه گهر دژایه تییشی بکات، ئه و کاته پی ناگوتری: هه لگه راوه، چونکه ئیسلامی نه ناسیوه و پروای پی نه هیناوه، هه لگه راوه که سیکه ده بی پیشی پروای هی نابی و دوایی لی هه لگه راپیتهوه، ههر بویه ش هه ندیک لهو عه لمانیا نه ی به مه ده ئی عه لمانین و تیگه یشتوون، واته: شوین سیکولاریزم ده که ون، وهك جیگره وه یهك بو ئیسلام و، پروایان به خوا نهو، یاخود پروایان به وه حیی خوا نهو، پروایان به وه نهو ئایینی خوا ژیا نی به شهر ریکبخات له سه ر زهوی، له هیچ پروویکه وه، یان ئه و په ره که ی ئایین به په یوه ندیه کی شه خصی له نیوان خواو مروّفا داده ئین، ئا ئه وانه کوفریش بکه ن، به هه لگه راوه دانانری، چونکه ئیمانیان نه هیناوه لی هه لگه راپنه وه، به لکو ئه وانه ههر به کافری ئه صلیی داده ئین، هه لگه راوه که سیکه پروای هیناوه پروایه کی راست و دروست و، دوایی هه لگه راپیته وه له ئیمان و ئیسلام پاشگه ز بوو بیته وه.

برگه ی دووهم: به چی پروادار له ئایینه که ی هه لده گه ریته وه؟

وهك زورجاران گوتوو مانه، پروا چوار پیکه ئنه ری هه ن:

۱- په ی پیردنی عه قل (إدراك العقل)، واته: ئه و زانیارییه راست و دروستانه ی، له باره ی ئیمان و ئیسلامه وه له عه قلدا جیگیر ده بن.

۲- کرده وه کانی دل، (أعمال القلب) وهك به راستزانین، خوشویستن، مل بو که چکردن، په سندرکردن، رازی بوون، بو هه موو ئه و راستیانه ی عه قل له باره ی ئیمان و ئیسلامه وه له خویدا جی کردوونه وه.

۳- دانپیداھیتانی زمان (إقرار اللسان)، واتە: دانپیداھیتانی زمان بەو شتاندەدا کە مەرووفیان پێ دەبێتە برۆادارو، دەبێتە مسوولمان.

۴- کردەوێی ئەندامەکان (عمل الجوارح) واتە: جێبەجێکردنی ئەو فەرمانبەردارییە کە ئیمان هێنان پەکی لەسەری کەوتووە، کە زۆربەیی هەرە زۆری زانایان دەلێن: ئەوێی کردەوێی ئەندامەکان و جینسەکە پێکھێنەری ئیمانە.

بەلام خەواریج دەلێن: هەموو کردەوێی باشەکان پێکھێنەری ئیمان، بۆیە هەر کەسێی یەک گوناھێ گەرە بکات واتە: نوێژێک بچوێنێ، یان پۆژوویەک بچوێنێ، پێی کافر دەبێ، هەر کەسێکیش قەدەغەییەک بشکێنێ: زینایەک، قەتلی، دزی، بکات، پێی کافر دەبێ، خەواریج وادەلێن.

مۆرجیئەش دەلێن: مەرووف هەرچەندە گوناھان زۆر بکات، ئیمانەکە زیاڵی لێناکەوێ.

مۆعتەزەلەش گوتوویانە: ئەو کەسە گوناھێکی گەرە دەکات، چ کە واجبێک دەچوێنێ، چ کە قەدەغەییەک دەشکێنێ، برۆادار نامێنێ، بەلام نەشبۆتە بێپروا، بەلکو پێگەییەکی هەیە لەنیو دوو پێگەکاندا، بەهەڵواسراوی دەمێنێتەو، (لە المنزلۃ بین المنزلتین)، بێگومان پای راست و هاوسەنگیش هەر ئەوێیە کە زۆربەیی هەرە زۆری زانایانی ئیسلام لەسەری، کە کردەوێی لە ئەوێی بەشیکی لە ئیمان واتە: جینسی کردەوێ، نەک هەموو کردەوێیەک، بۆیەش زۆربەیی هەرە زۆری زانایان پێیان وابوو، بەبێ نوێژکردن مەرووف نابێتە مسوولمان، وەک فەرماشتەکانی پیغمبەریش ﷺ بەروونی ئەو دەگەین، بۆ وێنە: {الْعَهْدُ الَّذِي بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمُ الصَّلَاةُ، فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ} (أخرج ابن أبي شيبة: ٣٣٩٦، وأحمد: ٢٩٨٧، والترمذي: ٢٦٢١، والنسائي: ٤٦٣، وابن ماجه: ١٠٧٩، وابن حبان: ١٤٥٤، والحاكم: ١١).

واتە: ئەو پەیمانەیی لە نیوان ئێمە و ئەواندا، (واتە: نامسوولماناندا) هەبێ نوێژ، هەر کەسێک وازی لێ هێنا، بێپروا بوو.

بەلام بێگومان بۆ حوکمدان: کێ لە ئایین هەلگەراوەتەوه؟ دەڵێن: بەو شتانەی لە دلدان و پێویستە لە دلداهەبن، بۆ ئەوەی مەرۆف بە پروادار لە دابنرێ، ئەگەر ئەو شتانه لە دلدانەمان، مانای وایە ئەو مەرۆفە ئیمانی لە دل دا نەماوه، بەلام بۆ حوکمدان بەوەی ئایا لە بازنە ئیسلام چۆتە دەری؟ دەبی تەنیا بەو شتانەی لێی دەبیستێن، یاخود لێی دەبیستێن، حوکم بدری، ئەو شتانەی لێی دەبیستێن، وەک: قسەکردن، یاخود لێی دەبیستێن وەک هەلسوکەوت، تەنیا بەو دووانە حوکم دەدری، بەوەی ئایا فلانکەس لە بازنە ئیمان و ئیسلام داماو، یاخود لێیان چۆتە دەری؟!

برگەی سییه م: ھۆکارەکانی ھەلگەرانەو ھە ئایین:

بە سەرنجدانی ئایەتەکانی قورئان، دەردەکەوی کە ھۆکارە سەرەکییەکانی ھەلگەرانەو ھە ئایین ئەم دوازدەھەن، کە ئاماژە ئاساو بە کورتیی و پوختیی دەیانخەینەرۆو:

١- خۆشویستنی ژیانی دنیاو ھەلژاردنی بەسەر دواڕۆژدا: ﴿يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ﴾ ٢ ﴿إبراهيم.

٢- شوێنکەوتنی ئارەزوو: ﴿وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي ءَاتَيْنَاهُ ءَايَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ﴾ ١٧٥ ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ﴾ ١٧٦ ﴿الأعراف.

٣- رق لیبوونەو ھە ئەر پەيام و ھەحییە خوا دایبەزاندو، کەسێک بەراستی پەيام و ئایینی خوای خۆشنەو ھە دڵەو، ئەگەر پێشتریش پروادار بووبی، بەھەلگەراوە دادەنری، وەک خوا فەرموویەتی: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أُنْزِلَ اللَّهُ فَاحْبَطُوا أَعْمَالَهُمْ﴾ ١ ﴿محمد.

٤- ملکەچ نەکردن بۆ بەرنامە خاوا، پێیھو و پابەندنەبوونی، وەک لە سوورەتی (النور) دا، دەفرمووی: ﴿وَيَقُولُونَ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ تَوَلَّى فِرْقٌ مِّنْهُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ﴾ ٤٧ ﴿.

۵- دوستایه تیی نه گرتن له گه‌ل بروداران دا، وه‌ك پی‌غهمبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموو‌یه‌تی: {عَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ، وَإِيَّاكُمْ وَالْفُرْقَةَ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ مَعَ الْوَاحِدِ، وَهُوَ مَعَ الْإِثْنَيْنِ أَبْعَدُ} (أُخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ١١٤، وَالتِّرْمِذِيُّ: ٢٢٦٥، وَابْنُ حَبَانَ: ٧٢٥٤) واته: له‌گه‌ل کومه‌لی بروداران‌دان‌بن و خوتان له په‌رته‌وازه‌یی بیاریزن، چونکه شه‌یتان له‌گه‌ل یه‌کیکه‌و له‌گه‌ل دووان دوورتره.

۶- فه‌رمانبه‌ریی کردن بو‌ ته‌هلی کوفر، وه‌ك خوا ده‌فه‌رموئ: ﴿يَتَّيْنَهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنْ تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يُرْدُّوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ﴾ (١٤٩) آل عمران.

۷- دوستایه تیی گرتن له‌گه‌ل ته‌هلی کوفردا: ﴿يَتَّيْنَهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ﴾ (٥١) المائدة.

۸- گوشاری ته‌هلی کوفر، وه‌ك خوا ده‌فه‌رموئ: ﴿وَلَا يَزَالُونَ يَقْبَلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَعُوا﴾ (٢١٧) البقره، به‌رده‌وام له دژتان ده‌جه‌نگن تاكو هه‌لتانده‌گیرنه‌وه، ته‌گه‌ر بتوانن.

۹- په‌رته‌وازه‌یی و راجیایی، وه‌ك خوا له سووره‌تی (آل عمران) دا، ده‌فه‌رموئ: ﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ (١٠٥)

۱۰- وازلیه‌ینانی جیهادو جه‌نگ له پیناوی خوادا، وه‌ك خوا فه‌رموو‌یه‌تی: ﴿يَتَّيْنَهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنْ تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يُرْدُّوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ﴾ (١٤٩)

۱۱- خو‌رانه‌گریی له‌سه‌ر تاقیکردنه‌وه‌کانی خواو دانه‌مه‌زراوی: ﴿أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا ءَامَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ﴾ (٢) وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ (٣)

۱۲- کارتیکراو بوون به شوبهه فیکرییه کان، که دوژمنه کانی ئیسلام دروستیان ده که ن:

﴿يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تَطِيعُوا فَرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كُفْرِينَ



برگه‌ی چواره‌م و کو‌تایی: سه‌ره‌نجامی هه‌لگه‌پانه‌وه‌و سزای هه‌لگه‌پاوه:

خوا ﷺ له‌باره‌ی سه‌ره‌نجامی هه‌لگه‌پانه‌وه‌وه، چه‌ند شتیکی فه‌رموو، که ده‌رهاویشه‌ی له ئیسلام پاشگه‌زبوونه‌وه‌ن:

۱- کرده‌وه‌کانیان هه‌لده‌وه‌شینه‌وه: ﴿وَمَن يَرْتَدِدْ مِنْكُم عَن دِينِهِ ۖ فِمِثْمٌ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ﴾ (البقرة، ۲۱۷) واته: هه‌ر که‌سیک له ئیوه له ئایینه‌که‌ی هه‌لگه‌پیتته‌وه‌و به کافری مری، ئه‌وانه کرده‌وه‌کانیان له دنیاو دوا‌پوژدا هه‌لو‌ه‌شاونه‌وه.

۲- فریشه‌کان له کاتیکدا گیانیان ده‌کیشن، له ده‌م و چاویان و له پشتیان ده‌ده‌ن، وه‌ک خوا له سووره‌تی (محمد) دا، ده‌فه‌رموی: ﴿فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَذْبَرَهُمْ﴾ (۲۷)، که له سیاقی باسی هه‌لگه‌پاوه‌کان (مرتدین) دا هاتوه. واته: ئنجا چو‌ن ده‌بی کاتیک فریشه گیانیان کیشان، له رووه‌کانیان و له پشتیه‌ویان ده‌ده‌ن!

۳- خوا لییان تووره‌یه‌و خه‌شمی خوا دیتته سه‌ریان، وه‌ک خوا ده‌فه‌رموی: ﴿وَلَكِن مِّن شَرِّ الْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ (النحل، ۱۰۶).

۴- بابای هه‌لگه‌پاوه له پو‌ژی قیامه‌تا رووی ره‌ش ده‌بی، وه‌ک له سووره‌تی (آل عمران) دا: ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ أَسْوَدَتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ﴾ (۱۰۶)، واته: ئه‌وانه‌ی روویان ره‌ش بووه پییان ده‌گوتری: ئایا له دوا‌ی ئه‌وه‌ی پرواتان هی‌نابوو کافر بوونه‌وه‌و؟

۵- زیانباریی ئاشکرا، وه‌ک خوا ﷺ ده‌فه‌رموی: ﴿يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُم عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ﴾ (آل عمران، ۱۶۹).

بەلام ئايا ھەلگەرانیو ھە (إرتداد) سزایەکی چیه؟ سزای بابای ھەلگەرپاوه، بە بۆچوونی بەندە، وەك لە نامیلکەییەکی سەر بەخۆشدا گوتوو مانەو، ھەر لەم تەفسیرەشدا لە کاتی تەفسیرکردنی سوورپەتی (محمد)دا، باسمانکردووە، لە مەوسووعە: (ئیسلاام و دەولەتداری)یش لە کتییی دووھم دا باسمانکردووە، ھەرۆھەا لە کتییی دوازدەھەمی: (موسوعة: الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) دا،^(١) پیمان وایە سزایەکی دیارییکراوی شەریعی بۆ بابای ھەلگەرپاوه نیە، بەلکو لە سنووری دەستەلاتی شەرعیدایە، کە سزایەکی پەر بەپێست بۆ بابای ھەلگەرپاوه داہن، چونکە ھەلگەرپاوه کان جوړاو جوړن و، ھەر کامیکیان دەبێ سزایەکی گونجاو دیارییکراوی ھەبێ، بەلام ئەگەر سزای ھەلگەرپاوه لە ئایین بریتی بێ لە کوشتن لە ھەموو حالاندا، ئەو ھەرچەندە زۆریك لە زانیان گوتوویانە، بەلام پشت ئەستوور نیە، بە هیچ بەلگەیک لە قورئان و سوننەت، بەلکو بەلگە ی قورئان و سوننەت پێچەوانە ی ئەو ھەمان پێدەلێن، بۆیە ئیمە پێویستە شوین وەحیی خواو قورئان و سوننەت بکەوین و، ھەر شتیک زانیەك یان زیاتر گوتبێتی، ھەمووی دەبێ بگێردرێتەو بۆ مەحەکی قورئان و سوننەت و پێوھری قورئان و سووننەت و، ئەگەر دەرئەچوو، پەفز بکری و لەو سەرچاوانەش دا کە ئاماژەم پێدان، ئەو رایە ی تەبەننیم کردووە، خستوو مەتە ڕوو و بەلگەم لە سەرھێناو ھەو و، ریزیشم ھە یە بۆ جەماوھری زانیان و رایەکیان، بەلام پیم راستە و بێ گرفت و ئیشکالی نییە، وەك لە شوینی خۆیدا بەدریژایی باسمان کردووە.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

(١) بەناوونیشانی: (الإسلام: نظرة سديدة تجاه الناس وتعامل صحيح معهم).

تہ فیسیری سوورہتی

النَّصْر



دەستپێک

بەرێزان!

ئەمڕۆ کە (١٤٤٢/١/٥)ی کۆچی، بەرانبەر (٢٠٢٠/٨/٢٤) زاینی، لە شاری هەولێر، خوا پشتیوان بێ دەست بە تەفسیرکردنی سوورەتی (النصر) دەکەین. لە سۆنگەی ئەوەوەش کە سوورەتی (النصر) لە بارەی فەتحی مەککەووە دەدوێ، هەروەها لە بارەی پۆل پۆل خەڵک هاتنە ئێو ئیسلامەووە فەرمانکردنی خوا ﷺ بە پیغمبەری خاتەم ﷺ کە داوی ئەوەی بینیی خەڵک پۆل پۆل هاتنە ئێو ئاین و بەرنامەی خواوە، بە ستایشکردنەو خوا ﷺ بە پاکبگری و داواي لیۆردنی لی بکات، بۆیە باشم زانی لەبەر رۆشنایی کتیبە ناودارەکی (إبن هشام)، (السيرة النبوية) دا، بەرلەووەی دەست بکەین بە تەفسیری ئەم سوورەتە، کورتەیهک لە بەسەرھاتی ئازادکردنی مەککە لە بیست و شەش (٢٦) بڕگەدا بکەین، کە هەم بەرچاو روونی زیاترمان پێدەدات، لە بارەی ئازادکردنی مەککەووە، ئەو سەرکەوتنە یەكجارەکیە خوا ﷺ رەخساندوویتی بۆ پیغمبەرەکی ﷺ، و، هاوێلانی بەسەر ئەھلی کوفرو شیرک دا، لە نیووە دوورگەی عەرەبییدا، هەم بەرچاو روونی زیاتریشمان بۆ دەپەخسین لە بارەی چەمک و واتای ئایەتە بە پێزەکانی سوورەتی (النصر)ووە.

کورتەیهک لەبەسەرھاتی فەتحی مەککە

(إبن هشام) لە کتیبەکی خۆیدا^١ - کە ئێمە زۆر بە کورت و پوختکردنەووە قسەکانی دینین و راستەوخۆش قسەکانی دەکەینە کوردیی - دەلێ:

(١) (السيرة النبوية)، دار ابن الهيثم، السنة: ٢٠٠٦، ج٤، ص٢١٨-٢٣٨

(۱) - ھۆزى (بنو بكر بن عبدالمنف بن كنانة)، دەستدریژىيان كرده سەر ھۆزى خوزاعە، لە ھالێكدا ھۆزى خوزاعە لەسەر ئاوێك بوون لە خوارووی مەككەو، پێى دەگوترا: وەتیر، پێشتیش ئێینو ھیشام باس دەكات: ئەو كێشەى: ھۆزى بەنوو بەكرو ھۆزى خوزاعە، لەو ھەسەرى ھەلداو، كە كاتى خۆى خوزاعە پێش ئىسلام ھێرشیان كردۆتە سەر كۆرەكانى (الأسود بنو رزن الديلي)، كە بریتى بوون لە: (سَلْمَى، كَلْثُوم، ذُئيبُ) و، ئەو سێ كۆرەیان كوشتوون لە عەرەفە، لەو شوێنەى بەردەكانى حەرەمى لێن، لەو ھەو ھەوژمنابەتسەكەیان دروست بوو.

(۲) - له حالیکېدا ههردووک هۆزی: بهنوو بهکرو خوزاعه بهو شیوهیه بوون، ئیسلام هات و کهوته نښوانیهوهو، خه لک ههر کامیکیان بههوی ئیسلامهوه سه رقال بوون و ئاگیان له شته کانی دیکه یان نه ما، کاتیک صولحی حوده ییبیه هاته پښ، له نښوان پښه مبهری خوا ﷺ و هۆزی قورهبیش دا، بهنوو بهکر بوونه هاوپه یمانی قورهبیش و، خوزاعه ش بوونه هاوپه یمانی پښه مبهری خوا ﷺ، واته: بهنوو بهکر له صولحی حوده ییبیه دا بوونه هاوپه یمانی هۆزی قورهبیش و سو هه یی کوری عه مر نوښته ریان بوو، ئه بوو سوفیانیش وه ک سه روکی هۆزی قوروبیش ده بیزاو، خوزاعه ش بوونه هاوپه یمانی پښه مبهری خوا ﷺ، مسولمانان، بهنووبه کرو خوزاعه ش ههردووکیان دوو هۆزی هاوبه شدانه رو پښروابوون به گشتی.

(۳) - کاتیک ئەو رۆیکەوتنەى حودەیبییه هاته پێش، تیرەیهک له بهنوو بهکر به ناوی بهنوو ددیل دهرفتهیان بینى که تۆلهى خۆیان بکه نهوه له خوزاعه، له کاتیکدا خوزاعه لهسەر ئاوێک بوون به ناوی وهتیر، بهنوو ددیل له نهخافل هێرشیان کرده سەر خوزاعه و ئهوانیش پهنايان به کهعبه بردو چوونه مهککه، چوونه لای مالى (بدیل بن الرقاع)، بهلام ههرچهنده چوونه نۆو ههرهمى مزگهوتى ههرامیشهوه، ئهوان ههر لیان کوشتن، که له ههندیك ریوايه تاندا هاتوه: ده (۱۰) کهسیان لى کوشتوون و، له ههندیك ریوايه تی دیکه دا هاتوه بیست (۲۰) کهسیان لى کوشتوون.

٤- ئنجا کاتی بہ نوو بہ کرو قورہیش لہ دژی خوزاعہ جہ نگان و زہریان لیدان، مانای وایہ نئو پەیمانہی لہ گەڵ پیغەمبەری خوادا ﷺ بەستبوویان لہ حودەیییہ، پەیمانہ کەیان

هه‌لوه‌شاندەوه، بۆیه (عمرو بن سالم الخزاعي) كه يه‌كێكه له به‌نی كه‌عب و ئه‌وانیش تیره‌یه‌كن له هۆزی خوزاعه، له شوێنه‌كه‌ی خۆیان‌ه‌وه چوونه لای پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بۆ مه‌دینه‌و ئه‌م شیعه‌ری خوێنده‌وه:

يَا رَبِّ إِنِّي نَاشِدٌ مُّحَمَّدًا	حَلَفَ أَيْبَاً وَأَبْيَه الْأَثَلِدَا
قَدْ كُنْتُمْ وَلَدًا وَكُنَّا وَإِلِدَا	ثُمَّتْ أَسْلَمْنَا فَلَمْ نَنْزِعْ يَدَا
فَانْصُرْ هَذَاكَ اللَّهُ نَصْرًا أَعْتَدَا	وَادْعَ عِبَادِ اللَّهِ يَأْتُوا مَدَدَا
فِيهِمْ رَسُولُ اللَّهِ قَدْ تَجَرَّدَا	إِنْ سِيَمَ خَسَفًا وَجْهَهُ تَرَبَّدَا
فِي فَيْلِقٍ كَالْبَحْرِ يَجْرِي مُزْبِدَا	إِنْ قُرَيْشًا أَخْلَفُواكَ الْمَوْعِدَا
وَنَقْضُوا مِيثَاقَكَ الْمَوْكِدَا	وَجَعَلُوا لِي فِي كَدَاءٍ رَصَدَا
وَزَعَمُوا أَنْ لَسْتُ تَدْعُوا أَحَدَا	وَهُمْ أَذِلُّ وَأَقْلُّ عَدَدَا
هَمْ بَيَّتُونَا بِالْوَتِيرِ هُجْدَا	وَقَتَّلُونَا رُكْعًا وَسُجْدَا

مانای شیعه‌ره‌كه‌ی به‌ پوختیی ئه‌وه‌یه:

من داوا له موحه‌مه‌د ﷺ ده‌كه‌م له‌سه‌ر هاوپه‌یمانه‌كانی وه‌ده‌نگ بێو وه‌ك پابه‌ندیی به‌و په‌یمانه‌وه‌ی له‌ نێوانمان‌دایه، چونكه‌ قور‌ه‌یش و هاوپه‌یمانه‌كانی (به‌نوو به‌كر) په‌یمان هه‌لوه‌شاندۆته‌وه‌و ئێمه‌یان كوشتوه، كاتێ ئێمه‌ له‌ ڕكووع و سه‌جده‌دا بووین! پێغه‌مبه‌ریش ﷺ یه‌ك ڕسته‌ی فه‌رموو: (نُصِرْتَ يَا عَمْرُو بْنُ سَالِمٍ)، واته‌: ئه‌ی عه‌مری كور‌ی سالی‌م سه‌رخرای، پشت‌گیریت لێ ده‌كری.

دوایی هه‌ورێك له‌ ئاسمان ده‌ركه‌وت، له‌و سه‌رو هه‌ده‌دا، پێغه‌مبه‌ری خواش ﷺ فه‌رمووی: ئه‌م هه‌وره‌ داوا ده‌كات پشتیوانیی له‌ به‌نوو كه‌عب بكری، كه‌ تیره‌یه‌ك بوون له‌ هۆزی خوزاعه، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی سته‌میان لێ‌كراوه‌ و هاوپه‌یمانی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و مسوڵمانان بوون.

٥- دواتر (بدیل بن ورقاء) له گه‌ڵ کۆمه‌ڵێک له خوزاعه‌دا، چوون بۆ لای پێغه‌مبه‌ری کۆتایی ﷺ، هه‌واڵیان پێدا، چیان به‌سه‌ر هاتوه‌و، چۆن هۆزی قوره‌یش یارمه‌تی به‌نوو به‌کریان داوه‌! دوايی گه‌رانه‌وه‌ بۆ مه‌ککه‌و پێغه‌مبه‌ریش ﷺ به‌ خه‌ڵکه‌که‌ی فهرموو: هه‌ر بینیتان ئه‌بوو سوفیان هات بۆ لاتان، بۆ ئه‌وه‌ی گرێبه‌سته‌که‌ توند بکاته‌وه‌و ماوه‌که‌ی درێژ بکاته‌وه‌، به‌دیلي کورێ وه‌رقا و هاوه‌له‌کانی رۆیشتن له‌ رێگه‌ گه‌یشتنه‌ ئه‌بوو سوفیانی کورێ چه‌رپ له‌ عوسفان، که‌ قوره‌یش ناردبوویان بۆ لای پێغه‌مبه‌ری خوا ﷻ که‌ په‌یمان‌ه‌که‌ مه‌حکه‌م بکاته‌وه‌و ماوه‌که‌شی درێژ بکاته‌وه‌، ترسا بوون له‌وه‌ی کردوویانه‌، کاتی ئه‌بوو سوفیان گه‌یشته‌ به‌دیلي کورێ وه‌رقاء گوتی: له‌ کوێوه‌ هاتووی ئه‌ی به‌دیله‌؟ (پێی وابوو له‌لای پێغه‌مبه‌ره‌وه‌ ﷻ هاتوه‌) ئایا له‌لای موحه‌ممه‌ده‌وه‌ هاتووی؟ گوتی: نه‌خێر، ئیدی به‌دیله‌ رۆی به‌ره‌و مه‌ککه‌، ئه‌بوو سوفیانی‌ش گوتی: ئه‌گه‌ر به‌دیله‌ مه‌دینه‌وه‌ هاتبێ، حوشره‌کانی نیوکه‌ خورمایان خواردوه‌، چووه‌ ئه‌و شوینه‌ی حوشره‌کانیان لێی یه‌خ بوو بوون و، به‌ هۆی قشپه‌له‌کانیه‌وه‌ زانی نیوکه‌ خورمایان خواردوه‌، بۆیه‌ سویندی به‌ خوا خوارد که‌ به‌دیله‌ چووه‌ بۆ لای موحه‌ممه‌د ﷺ.

٦- ئه‌بوو سوفیان چوو بۆ لای پێغه‌مبه‌ری خوا ﷻ چوو بۆ مه‌دینه‌، سه‌ره‌تا چوو بۆ لای کچه‌که‌ی خۆی ئوممو حه‌بیبه‌ی کچی ئه‌بوو سوفیان، که‌ هاوسه‌ری پێغه‌مبه‌ر ﷻ بوو، کاتی‌ک چوو دابنیشی له‌سه‌ر رایه‌خه‌که‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷻ ئوممو حه‌بیبه‌ رایه‌خه‌که‌ی هه‌لوێزنی و پێچایه‌وه‌، گوتی: رۆله‌ گیان! نازانم منت پێ له‌و رایه‌خه‌ ناوه‌شیته‌وه‌، یان ئه‌و رایه‌خه‌کت پێ شایسته‌ی من نیه‌، واته‌: منت پێ گه‌وره‌تره‌، یاخود رایه‌خه‌که‌ و پێتوايه‌ لێم ناوه‌شیته‌وه‌ له‌سه‌ری دابنیشم؟ ئه‌ویش گوتی: نا، ئه‌وه‌ شوینی دابنیشتی پێغه‌مبه‌ری خواجه ﷻ، تۆش پیاویکی هاوبه‌ش بۆ خوا دانهره‌و پیسی، بۆیه‌ هه‌زم نه‌کرد له‌سه‌ر شوینی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷻ دابنیشی، ئه‌ویش گوتی: به‌خوا کچی خۆم له‌ دواي من خراپه‌ت تووش بووه‌، دوايی چوو بۆ لای پێغه‌مبه‌ری خوا ﷻ و پێغه‌مبه‌ری خواجه دواند، ئه‌ویش هیچی نه‌فهرموو، ئنجا چوو بۆ لای ئه‌بوو به‌کرو، دواندی که‌ پێغه‌مبه‌ری خواجه بۆ بدوینێ، ئه‌ویش گوتی: من ئاماده‌ نیم له‌و باره‌یه‌وه‌ قسه‌ له‌گه‌ڵ پێغه‌مبه‌ری

خوادا ﷺ بکەم، ئنجا چوو بۆ لای عومەری کۆری خەتتاب و دواندی، عومەریش گوتی: من تکاتان بۆ بکەم لەلای پیڤەمبەری خوا ﷺ؟ سویند بە خوا ئەگەر تەنیا میروووە سوورە بچوو کە کانم دەستبکەون، لە دژتان دەجەنگم، دواپی چوو بۆ لای عەلی کۆری ئەبوو تالیب، (خوا لە هەموویان رازی بێ)، فاتیمە کچی پیڤەمبەری لەلابوو (خوا لییان رازی بێ)، حەسەنی کۆری عەلی لەوێ بوو، کە مندالێک بوو دەپۆشت، گوتی: ئەو عەلی! تۆ لە هەمووان لەگەڵ من خزمتری و پیویستییه کم پێت هەیە، با بە دەست بە تالیبی نەچمەو، تکام لەلای پیڤەمبەری خوا ﷺ بۆ بکە، عەلی گوتی: ئەبوو سوفیان بێ قەزا بێ! پیڤەمبەری خوا ﷺ نیەتی لەسەر شتێک چەسپاندو، کەس ناتوانی قسە لەگەڵدا بکات، دواپی ئەبوو سوفیان پووی لە فاتیمە کرد، گوتی: ئەو کچی موحەممەد! ئایا ئامادە نی، ئەم مندالەت کارێک بکات و بکەوێتە بەینی خەلکەو، تاکو عەرەب مەدحی بکەن تاکو کۆتایی پۆژگار؟ فاتیمە گوتی: بەخوا ئەو مندالە ی من نەگەشتۆتە ئەو تەمەنە خەلک لەسەر پیڤەمبەری خوا ﷺ پەنا بدات!

دواپی ئەبوو سوفیان گوتی: ئەو ئەبوو الحەسەن! کارەکان لەسەر زۆر قورس بوون، دڵسۆزیم بۆ بنوینە، چی بکەم؟ ئەویش گوتی: چیت پێ بلێم؟ تۆ گەورە بەنی کینانە، هەلسە لە ئێو خەلکدا بلێ: ئەو من پەنام وەرگرت، ئەبوو سوفیانیش ئەوێ کرد، بەلام هیچ بە کەلکی نەهات.

(٧)- خۆ ئامادە کردن بۆ ئازادکردنی مەککە:

پیڤەمبەری خوا ﷺ فەرمانی کرد پێداویستییهکانی ئەو سەفەر و جەنگە بۆ ئامادە بکەن، فەرمانی کرد بە مأل و خیزانی کەل و پەلی سەفەری بۆ وەپێچن، ئەبوو بەکر چوو بۆ لای کچەکە عایشە (خوا لییان رازی بێ)، کە کەل و پەلی پیڤەمبەری خوا ی ساز دەکرد، گوتی: پۆلە! ئەو کچەکەم! ئایا پیڤەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێکردوون، کەل و پەلی بۆ ساز بکەن؟ گوتی: بەلێ، تۆش خۆت ئامادە بکە، ئەبوو بەکر گوتی: پێتوایە ئامانجی بەرەو کۆییە؟ گوتی: سویند

به‌خوا نازانم، ئنجا دواي ئه‌وه‌ی کاتی دەرچوونیان نیزیک که‌وته‌وه، پێغه‌مبه‌ری خوا ئاگاداری کردنه‌وه که به‌ره‌و مه‌ککه ده‌چیت و فهرمووشی: خوايه! چاوه‌کان و هه‌واله‌کان له‌ قوره‌یش بگره، ئه‌وانه‌ی چاودێریی بو ده‌که‌ن و جاسووسی بو ده‌که‌ن، تا‌کو‌کت و پر به‌سه‌ریان دا بده‌ین، له‌ شوێنی خۆیاندا.

(٨)- دواي ئه‌وه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بریاریداو خۆی یه‌کلای کرده‌وه، به‌ره‌و مه‌ککه بچت، حاتیبی کوری ئه‌بی به‌لته‌عه نامه‌یه‌کی نووسی بو قوره‌یشیه‌کان، هه‌والی پێدا‌بوون له‌ باره‌ی ئه‌وه‌وه که پێغه‌مبه‌ر ﷺ عه‌زمی له‌سه‌ر جه‌زم کردوه، به‌ره‌و پرویان بچت و، نامه‌که‌ی دا‌بووه ئافره‌تیک، پێغه‌مبه‌ری خواش ﷺ هه‌ر کام له‌ عه‌لی کوری ئه‌بوو تالیب و زوبی‌ری کوری عه‌ووامی ناردن فهرمووی: بگه‌نه ئافره‌تیک حاتیبی کوری ئه‌بی به‌لته‌عه نامه‌یه‌کی پێدا ناردوه بو قوره‌یش! ده‌یانترسی‌ت و ئاگاداریان ده‌کاته‌وه، له‌وه‌ی تێمه بریارمان له‌ باره‌یان‌ه‌وه داوه، ئه‌وانیش ده‌چن و سه‌ره‌نجام ئافره‌ته‌که ده‌بینن، ئه‌ویش نکوولی ده‌کات، ئه‌وانیش هه‌ره‌شه‌ی لی ده‌که‌ن و ده‌لێن: پێغه‌مبه‌ر ﷺ راستی فهرمووه‌و پۆشاکت له‌به‌ردا داده‌نێین و ده‌تپشکین! ئه‌ویش نامه‌که ده‌ردی‌ت - وه‌ک کاتی خۆی له‌ ته‌فسیری سووره‌تی (الممتحنة) دا، به‌ ته‌فصیل باس‌مان کردوه - نامه‌که‌ش هه‌ر ئه‌وه‌ی تێدا‌بووه، که پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌یه‌وی بی و، هی‌زیکي له‌گه‌ڵ دایه، هی‌چ که‌س خۆی بو ناگرێ.

(٩)- پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌ره‌و مه‌ککه دەرچوو، وه‌ک جی‌گره‌وه‌و سه‌ره‌په‌شتیاریش له‌ مه‌دینه‌دا: (أبا‌ال‌رهم: کلثوم بن‌ حسین بن‌ عتبة بن‌ خلف‌ الغفاري) دانا، له‌ کاتیک دا ده (١٠) پۆژ له‌ مانگی ره‌مه‌زان تێپه‌ری بوون، له‌ سالی هه‌شته‌می کۆچیدا، که پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دەرچوو، به‌ پۆژوو بوو، خه‌لکیش به‌ پۆژوو بوون، تا‌کو گه‌یشته‌ (الکَديد)، له‌ نیوان عوسفان و ئه‌مه‌ج، له‌وی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌به‌ر چاوی خه‌لکه‌که فهرمووی: ئه‌وه من پۆژووم ده‌شکینیم بو ئه‌وه‌ی تین و تاقه‌تیان ببی بو ئه‌و سه‌فه‌رو جه‌نگه، تێوه‌ش پۆژوو بیشکینن، دوا‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ رۆشت تا‌کو گه‌یشته‌ (مَرَّ الظَّهْران)، له‌گه‌ڵ (١٠) هه‌زار که‌س له‌ مسو‌لماناندا، ئنجا له‌و رێیه‌دا پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌لای

(جعفة) گەشتە عەباسی مامی کە کۆچی کردبوو خۆی و خێزانی دەهاتن بۆ مەدینە، پێشتریش کە لە مەککە بوو، بە مۆلەتدانی پێغمەبەری خوا ﷺ لە وی بوو، ئەرکی ئاودان بە حاجییانی جێبەجێ دەکرد.

(١٠) - مسولمانبوونی (أبو سفیان بن الحارث بن عبدالمطلب) و (عبدالله بن أبي أمية بن المغيرة)، ئەوانەش هەردووکیان لە (نقی العقاب)، کە شوێنیکە لە نێوان مەککە و مەدینەدا، دەگەنە پێغمەبەری خوا ﷺ و سوپایەکی، ئوممو سەلەمە دایکی برواداران لە بارەیانەووە قسە لە خزمەت پێغمەبەردا ﷺ دەکات، دەڵێ: یەکیان ئامۆزاتە و یەکیان پورزاتە و زاوانە، ئەویش دەفەرموی: ئیشم پێیان نیه، دواپی کە هەوڵەکیان پێ دەگاتەو، ئەبوو سوفیان، واتە: ئەبوو سوفیانی ئامۆزای دەڵێ: یان دەبێ مۆلەتمان بدات، یان سوێند بە خوا دەستی ئەو مندالانە دەگرم و دەپۆین بە زەویدا، تاکو لە تینویتیانی دەخنکین، یاخود لە برسان دەمرین، کاتی ئەو بە پێغمەبەری خوا ﷺ دەگات، ئەوجار مۆلەتیان دەداو دەچنە خزمەتی و مسولمان دەبن.

(١١) - کاتیک پێغمەبەری خوا ﷺ لە (مُر الظهران)، سوپایەکی جیگیر دەکات، (مامی عەباسی کۆری عبدولموتەلئیب) دەڵێ: گوتم: ئەی هاوار بۆ قورەیش، ئەگەر پێغمەبەری خوا ﷺ بە جەنگ بچێتە نێو مەککە، بەر لەوێ بێن بۆ لای و داوای ئەمانی لێکەن، هۆزی قورەیش دەفەوتین، لێرەدا زۆر بە تەفصیل باسی ئەو دەکری کە عەباسی کۆری عەبدولموتەلئیب مامی پێغمەبەر ﷺ دەڵێ: سواری هیستەرە سپیەکی پێغمەبەری خوا ﷺ بووم و رویشتم بەرەو مەککە کە بە خەلکی مەککە بلێم: پەناوەربگرن بەلکو شوانیک، گاوانیک، خاوەن ئیشیک بینم لە خەلکی مەککە و بینم، هەوڵ بە خەلکی مەککە بدات، پێغمەبەری خوا ﷺ دی و ئەوانیش بێن ئەمانی لێ وەرگرن، تاکو بە جەنگ نەچێتە نێو مەککەو، دەڵێ: من دەرویشتم گویم لە قسە ی ئەبوو سوفیان و بەدیلی کۆری وەرپقاء بوو قسەیان دەکرد، ئەبوو سوفیان دەیگوت: هەرگیز کۆمەلە ئاگری بەقەدەر ئەمشەوم نەبینی و، هەرگیز سوپای هیندە زەبەلاحم نەبینیو، بەدیلی کۆری وەرپائیش دەیگوت: ئەو خوزاعەیه نیازی جەنگ گەرمی داھێناو! ئەبوو سوفیانیش

دهیگوت: خوزاعه لهوه کهمترو زه بوونترو ئەمانه ئاگرهکانیان و سوپایه کهیان بێ، عه بباس ده لێ: دهنگی ئەبوو سوفیانم ناسی و، کورته کهی ئەبوو سوفیان له گەڵ خۆی دا سواری هیستهره کهی پیڤه مبهری خوا ده کات و، دهیات بو لای پیڤه مبهری خوا ﷺ، به لای عومهردا تیده په پرن، که عومهرد ده زانی ئەبوو سوفیان له پشتیه تی ده لێ: ئەوه دوژمنی خوا ئەبوو سوفیانه، بێ ئەوهی مسوڵمان بێ و به لێن و پهیمانیکی وه گرته بێ، به په له ده چیتته لای پیڤه مبهری خوا ﷺ، عه بباسیش ده لێ: منیش به سواری هیستهره که به په له رویشتم و من پیش عومهرد گهیشتمه ئەوی، که گهیشتمه ئەوی عومهردیش گهیشتم، گوتی: ئەی پیڤه مبهری خوا! ﷺ ئەبوو سوفیان نه مسوڵمانه، نه پهیمانیشی وه گرته، لیم گه پێ با له گهردنی بدهم، عه بباس ده لێ: منیش گوتم ئەی پیڤه مبهری خوا! ﷺ من هیناومه و په نام داوه، پیڤه مبهردیش ﷺ فهرمووی: بیهوه به یانی بیهینهوه، به یانی که ده بیهینیتتهوه پیڤه مبهری خوا ﷺ پێی ده فهرمووی: ئەبوو سوفیان بێ قهزا بێ! کاتی ئەوهت نه هاتوه بزانی جگه له خوا هیچ په رستراویک نه؟ ئەویش ده لێ: دایک و بابم به قوربانت بن چهنده هیدی و به پیزی و په یوه ندیی خزمایه تی گهیه نی، ده زانم ته گه له گهرد خوادا هاوبه شیکی دیکه ببوویه، سوودیکی پێ ده گه یاندم، ئنجا پیڤه مبهرد ﷺ فهرمووی: بێ قهزا بێ ئەبوو سوفیان! ئایا کاتی ئەوه نه هاتوه بزانی که من په وانه کراوی خوام؟ ئەویش ده لێ دایک و بابم به قوربانت بن، چهنده هیدی و به پیزی و چهنده خزم دۆستی، ئەمه یان له نه فسمدا شتی که ماوه، عه بباس ده لێ: پیمگوت بێ قهزا بێ، مسوڵمان بهو شایه تمان بینه که بیجگه له خوا هیچ په رستراویک نهیو، موحه ممه د پیڤه مبهری خوایه، بهر له وهی له گهردنت بدری، ئنجا شایه تمانی هینا.

(١٢) - عه بباس ده لێ: گوتم ئەی پیڤه مبهری خوا ﷺ! ئەبوو سوفیان پیاوی که شانازی و خو ده رخستنی پیخۆشه، شتیکی بدهیه، ئەویش فهرمووی: (نعم، مَنْ دَخَلَ دَارَ أَبِي سَفْيَانَ فَهُوَ آمِنٌ، وَمَنْ أَغْلَقَ بَابَهُ فَهُوَ آمِنٌ، وَمَنْ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَهُوَ آمِنٌ)، واته: به لێ (شتیکی ده دهینێ) ههر که سێ بچیتته مالی ئەبوو سوفیانهوه له خۆی دلنیاوه، ههر که سێ ده رگا که (ی ماله کهی) له سه ر خۆی دابخات، له خۆی دلنیاوه، ههر که سێ بچیتته مزگه وتهوه له خۆی دلنیاوه، ئنجا پیڤه مبهرد ﷺ فهرمووی: ئەی عه بباس! ئەبوو سوفیان

رەبگەر لە لای تەنگەبەری شیوەکە، لەلای (خطم الجبل) تاكو سەربازەکانی خوا تێپەڕن و ئەویش بیانبینی (تاكو لە دەروونەووە تێك بشکێت که ئیسلام ئەو هیژە زۆرەى هەیه) ئنجا هیژەکان دەپۆن بە بەر چاوی ئەبوو سوفیاندا، هۆز هۆز دەپۆن، ئەویش دەپرسێ: ئەو هۆزە کێیە؟ عەبباس دەڵێ: ئەو هۆزە فلانە، ئەدی ئەووە کێیە؟ ئەویش دەڵێ: ئەو هەش فلانە، تاكو دەگاتە ئەو هیژەى پشتیوانان و کۆچکەبرانی تێدان، (خوا لییان رازی بێ)، لە چەك و ئاسن دا، دەترووسکان، ئەبوو سوفیان گوتی: پاکیی بۆ خوا، عەبباس! ئەوانە کێن؟ گوتی: ئەو پێغەمبەری خوايە ﷺ لەگەڵ کۆچکەرەکان و پشتیواناندا، گوتی: کەس بەوانە ناویڤرێ، ئەى ئەبوو لەهزەل! (ئەووە کونیەى عەبباسە) بێگومان حوکمرانیی برازایەکەت ئەمڕۆ زۆر مەزن بوو، ئەویش گوتی: ئەبوو سوفیان! ئەو پێغەمبەرایەتیە، گوتی: کەواتە باشتیش.

(۱۳) - عەبباس دەڵێ: گوتم ئەبوو سوفیان! ئیستا برۆ لای گەلەکەت ئاگاداریان بکەو، کە ئەووە هیژی پێغەمبەر ﷺ و ئیسلام هات و با خۆیان بپاریزن، دەڵێ: ئەویش بە دەنگێکی بەرز هاواری کرد: هەرکەس بچێتە مالى ئەبوو سوفیانەووە لە خۆی دلیایە، ژنەکەى بۆی هەلسا، هیندی کچی عۆتە، سمیلی گرت و گوتی: بیکوژن ئەو کووپە قەلەو، بە راستیی تۆ پێشپەرەویکی زۆر خراپی خەلکەکەتی، ئەبوو سوفیان گوتی: بە قسەى ئەو ئافەرەتە هەلمەخەلەتین، ئەو هیژەى دى هیچکەس ناتوانی لە بەرانبەریدا بوەستى، ئنجا گوتی: هەر کەس بچێتە مالى ئەبوو سوفیانەووە لە خۆی دلیایە، گوتیان: خوا بتکوژی کوا مالى تۆ، جی ئیمەى تیدا دەبێتەو، دوایی گوتی: هەر کەس دەرگای مالهکەى لەسەر خۆی داخات لە خۆی دلیایەو، هەر کەس بچێتە مزگەوتیش هەر لە خۆی دلیایە، ئنجا خەلک بە زۆری چوونە مالهکانی خۆیان و چوونە مزگەوت، (ئەووەى پێغەمبەری خواش ﷺ بە ئەبوو سوفیانی داو، ئیمتیازیکی رووکەشیی بوو، ئەگەرنا کەسیک بچێتە مالى خۆی، یان مالى ئەبوو سوفیان هەر وەك یەك بوو).

(۱۴) - ئیبنو ئیسحاق دەڵێ: عەبدوللای کورێ ئەبوو بەکری سیددیق بۆی باس کردووم: کە پێغەمبەری خوا ﷺ گەیشتۆتە (ذي طوی)، لەسەر پشتی حوشرەکەى بوو و سەری

خۆی پىچاوه بە قوماشيکی سوورو، سەرى خۆی نزم کردوه، هەتا سووچی مێزەرەکەى بە قەرپووزى کورتانى حوشرەکەى کەوتوه (واتە: سەرى زۆر نزم کردوه).

(۱۵) - مسولمانبوونی ئەبى قوحافە، بابى ئەبوو بەکر (خوا لایى پازى بى): ئەبوو بەکرى صیددیق باي دینى بۆ خزمەتى پىغەمبەرى خوا ﷺ کە پیاویکی بە تەمەن سەرو پىش سىپى بوو، ئەویش دەفرموى: سەرو پىشى رەنگیكى لى بدەن، کەواتە: دروستە بە رەنگىك مووى سىپى بگۆررى.

(۱۶) - بۆ چوونە نێو مەككە، پىغەمبەرى خوا ﷺ سوپایەكەى لە (ذى طوى)، بەش بەش کردوهو، فەرمانى کردوه بە زوبەرى كۆرى عەووام كە لە (كدى)وە بچیتە ژوور، كە شوینیکە لە لای چەپی سوپایەكەو بووه، هەر وەها فەرمانى کردوه بە سەعدى كۆرى عوبادە ئەویش لەلایەكى دیکەى (كدى)وە بچى، لە کاتى چوونە ژوورەو دا سەعدى كۆرى عوبادە گوتوویهتى: (اليوم يوم الملحمة، اليوم تُسْتَحَلُّ الْحُرْمَةُ)، واتە: ئەمڕۆ رۆژى جەنگە، ئەوەى پێشتر حەرەم بووه، ئەمڕۆ حەرەم دەبى، کاتى عومەرى كۆرى خەتتاب ئەوەى لى دەبیستى، دەچیتە لای پىغەمبەرى خوا ﷺ دەلى: گویت لێیە سەعدى كۆرى عوبادە چى دەلى! دلایا نین لەوەى زەبرىك لە قورەیش نەدات، یانى: ئەو خەلکەى جەنگ ناکات، پىغەمبەرى خوا ﷺ بە عەلى كۆرى ئەبووتالبى فەرموو: بچۆ ئالایەكەى لى وەر بگرەو، بە ئالایەكەو بچۆ نێو شارى مەككەو.

(۱۷) - سەفوانى كۆرى ئومەییەو، عیكریمەى كۆرى ئەبوو جەهل و، سوھەیلی كۆرى عەمر، لەگەڵ كۆمەلێك لە خەلکدا لە خیندیمە كۆبوو بوونەو لە دژی سوپای ئىسلام بچەنگن، حەماسى كۆرى قەیسى كۆرى خالیدیش، یەكێكە لە بەنوو بەكر، ئەویش چەكى پێبووه، خیزانەكەى پێى گوتووه: چى دەكەى؟ ئەویش گوتوویهتى: خۆم ئامادە دەكەم بۆ موحمەدو هاوێلەكانى، ئەویش گوتوویهتى: پێم وانیە ئەمڕۆ هیچكەس خۆى لە بەردەم موحمەد و هاوێلەكانى دا بگرى، گوتوویهتى: پێم وایە هەندىك لەوان دەكەمە خزمەتكارى تۆ، (واتە: لێیان بە دیل دەگرم و دەیانھێنمەو ماڵى، وەك

کۆیله خزمەتت بکەن)، بەلام دوایی ئەوانەى ئەو سى که سە سەرکردایەتییان کردوون، دوازدە (١٢) کەس یان سێزدە (١٣) کەسیان لى دەکوژرێن و دەشکێن، حەماسى کورێ قەیسى کورێ خالیدیش دێتەووە بە شکاویى بە ژنەکەى دەلى: دەرگایەکەم لەسەر دابخە، ژنەکەشى پێی دەلى: کوا ئەوەى دەتگوت چى لىهات؟ ئەویش ئەم شیعەرە دەلى:

إذ فرّ صفوان وفرّ عكرمة	إنك لو شهدت يوم الخندمة
واستقبلتهم بالسيوف المسلمة	وأبو يزيد قائم كالنومة
ضرباً فلا يسمع إلا غممة	يقطعن كل ساعد وجمجمة
لم تنطقي في اللوم أدنى كلمة	لهم نهيت ^١ خلفنا وهممة

پوختەى مانایەکەى ئەوێهە کە باسێ ئەو جەنگە دەکات، کە چەندە مەترسییدار بوووە دەلى:

ئەگەر ئەو هەت دیبایە کە من دیتم، لۆمەت نەدەکردم، کە ئیستا دەلىم: دەرگام لەسەر دابخە!

(١٨)- دروشمى مسوڵمانان لە رۆژى ئازادکردنى مەككەدا، بریتى بوو لە دروشمى كۆچكەران، كۆچكەران گوتوویانە: (يا بني عبدالرحمن) و، خەزەرەج گوتوویانە: (يا بني عبدالله)، هۆزى ئەوسیش گوتوویانە: (يا ابن عبيدالله)، بەو دروشمانە یەكدیيان ناسیووەتەووە.

(١٩)- ئەوانەى پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمانى کرد بە كوشتنیان ژمارەیهك بوون، فەرمووی: (وإن وجدوا تحت أستار الكعبة)، ئەگەر لە ژێر پەردەى كەعبەش دا بینیتان، بیانكوژن.

١- یەكێك لەوانە: عەبدوڵلای كورێ ئەبى سەرح، بوو لەبەر ئەوێ مسوڵمان بوووە، دوای ئەوێ نووسەرى وەحییى بوو، هەلگەراووەتەو، كە دواتر دەهیترى بۆ لای پێغەمبەرى خوا ﷺ و ئەویش لى بێدەنگ دەبى، كە یەكێکیان لە گەردنى بدات، بەلام

(١) التّهيئة: الصياح، والصوت من الصدر من المشقة، المعجم الوسيط ص ٩٥٧.

عوسمان پەنای دەدا، دوایی یەکیک لە هاوێلان دەلی: ئەی پیغمبەری خوا! دەبووایە ئەماژە یەکت بۆ کردباین، پیغمبەری خواش ﷺ دەفەرموی: (إِنَّ النَّبِيَّ لَا يَقْتُلُ بِالْإِشَارَةِ)، پیغمبەر بە ئاماژە ناکوژێ، (ئەو خێانەتە).

۴- لەوانە عەبدوڵلای کۆری خەتەل، ئەویش دیارە کەتێکی کردووە.

۳و ۴- فەرته نا لە گەل ئافرهتێکی دیکە ی هاوێلی دا، کە دوو ئافرهتی گۆرانی بیژبوون هێرشیان کردۆتە سەر پیغمبەری خوا ﷺ، مسوڵمانان، فەرمانی کردووە بکوژرێن و، یەکیکیان کوژراو، ئەوی دیکەیان دواتر پەنا دراو.

۵- حوهریسی کۆری نەقیز.

۶- مەقیس کۆری صەبابە.

۷- سارە، ئافرهتێک بوو لە بەنی عبدولموتەلیب.

۸- عیكریمە ی کۆری ئەبووجەهل، ئنجا عەبدوڵلای کۆری خەتەل کوژراو، مەقیسی کۆری صەبابەش کوژراو، دوو کەنیزە کەکان فەرته ناو ئەوێ دیکە، یەکیکیان کوژراو، ئەوێ دیکەیان رایکردووە تا کو دوایی پەنادراو، سارەش پەنادراو، حوهریسی کۆری نەقیزیش عەلی کۆری ئەبوو تالیب کوشتوویەتی.

(۲۰)- دوایی پیغمبەری خوا ﷺ دەچێتە نێو حەرەمی مەککەو، کاتێ خەلک ئارام دەبن و دەچێتە لای بەیت و، حەوت جارێ بە دەوری کەعبەدا تەواف دەکات، بەردە پەشە کەش بە گۆچانیك کە بە دەستیهو بوو (إِسْتَلَام)ی، دەکات یانی: گۆچانە کە ی دەگەیهێتێ، دوایی تەوافە کە تەواو دەکات و، عوسمانی کۆری تەلحە بانگ دەکات، کلیلی کەعبە ی لێ وەر دەگرێ، دەرگایە کە ی بۆ دەرکێتەو دەو دەچێتە ژووور، لەویدا هیلانە کوترێکی تێدا دەبێ دیشکێنێ و فرپی دەدات، دوایی لە سەر دەرگای کەعبە دەوێستێ، لە کاتێک دا خەلک هەموویان لە مزگەوتە کەدا کو بوونەو، ئەویش ﷺ دەفەرموی: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، صَدَقَ وَعْدُهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ)، ئنجا وتاریان بۆ دەداو پێیان

دەفەرموئ: ئەي ھۆزى قورەيش! پىتان وايە چىتان لى دەكەم؟ دەلّين: بەس چاکەت لى چاوەرپى دەكەين، برايه کى بەرپىزو برازايە کى بەرپىزى، ئەویش دەفەرموئ: (إذهبوا فأنتم الطُّلُقَاء)، برۆن ئیوہ سەر بەست و، دوايى پىڭەمبەرى خوا ﷺ لە مزگەوت دادەنیشى و عەلى کورپى ئەبوو تالّيب بۆ لای ھەلدەستى، کە کىلى کەعبەى ھەر بە دەستەوہ بوو دەلّى: ئەي پىڭەمبەرى خوا ﷺ! وپراي ئاوپىدان، با کىل بە دەستى کەعبە (حجّابە) شمان ھەبى! ئەویش دەفەرموئ: عوسمانى تەلحە لە کوپىيە؟ بۆى بانگ دەکرى و دەفەرموئ: ھا ئەوہ کىلە کەتە، ئەمپۆ رۆژى چاکەو وە فاداريە، کاتى پىڭەمبەرى خوا ﷺ دەچىتە نىو کەعبەوہ، وینەى فرىشتان دەبىنى و، ئىبراھىم دەبىنى وینەى بە دەستەوہن و زەلەمەکانى بە دەستەوہن، ئەویش دەفەرموئ: خوا بيانکوژى گەورەى ئىمەيان واداناوہ بە زەلەمەکان شتى دابەش کردوہ، ئىبراھىم لە کوپى و زەلەمەکان لە کوپى! دوايى ئەوہى خویندۆتەوہ: ﴿مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ (آل عمران، ئنجا فەرمان دەکات ئەو وینانە ھەموويان بسپىنەوہ کە لە دیوارەکانن و، کات دەچىتە نىو کەعبەوہ، بىلالىشى لە گەلدا دەبىت، پاشان پىڭەمبەرى خوا ﷺ، بىلال کە لە خزمەتدا دەبى، فەرمانى پى دەکات بانگىدات، ئەبوو سوفيانى کورپى ھەرب و عەتەبى کورپى ئوسەيدو، حارىسى کورپى ھىشامىش، لەوئى دانىشتوون و عەتەبى کورپى ئوسەيد دەلّى: خوا ئوسەيدى رىزلىگرت، ئەمپۆ ئەوہى نەبىنى و نەبىست، حارىسى کورپى ھىشامىش دەلّى: ئەگەر زانىبام لەسەر ھەقە، شوینى دەکەوتم، ئەبوو سوفيانىش دەلّى: من ھىچ نالّيم ھەرشتيك بلّيم ئەم بەردانە قسەى بۆ دەکەن، دواتر پىڭەمبەرى خوا ﷺ بەلایان دا رەت دەبى و دەفەرموئ: تۆ وات گوت، تۆش وات گوت و، تۆش وات گوت، بى ئەوہى ھىچکەس قسەى بۆ کردبى، ئنجا حارىس و عەتەب ھەردووکیان دەلّين: شايدەبى دەدەين کە تۆ پىڭەمبەرى خواى ﷺ، چونکە ھىچکەس ئاگای لەو قسانەى ئىمە نەبوو، ئىمە تەنیا ئەو سىيەمان بووين ئەو قسانەمان دەکردن.

(٢١)- ترسانى پشتیوانەکان کە پىڭەمبەرى خوا ﷺ ھەر لە مەککە بمىنیتەوہ.

پشتیوانەکان کۆدەبنەوہ لە نىوان خويان دا قسە دەکەن، لە کاتىک دا پىڭەمبەرى خوا ﷺ دوعا دەکات، پىيان دەفەرموئ: چىتان گوت؟ ئەوانىش دەلّين: ھىچمان نەگوت،

دەفەرموؤ: ھەر دەبى پىم بلىن، چىتان گوت، ئەوانىش دەلىن: لەراستىيدا گوتمان: رەنگە پىغەمبەرى خوا ﷺ يەكجاري لىرە مېنىتەو! ئەویش ﷺ دەفەرموؤ: پەنا بە خوا، ژيانم لەگەل ئىوھەو، مردنىشم ھەر لەگەل ئىوھ دەبىت.

(٢٢) - پىغەمبەرى خوا ﷺ كە دەچىتە نىو مزگەوتەكەو بەدەورى كەعبەدا دەسوورىتەو، بە سوارىي حوشترەكەي، دەبىنى لە دەورى كەبە بتهكان دانراون بە قورووشم و مس لەوؤ بەسترون، ئەویش ﷺ دارىكى پى دەبى و ئاماژە بۆ بتهكان دەكات و دەفەرموؤ: ﴿وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ (٨١) ﴿الإسراء﴾، واتە: ھەق ھات و باتىل پووچاھەو بىگومان باتىل پووچاھەي، ھەر بتيك ئاماژەي بۆ پشتى دەکرد لەسەر رووى دەكەوت و، ئەگەر ئاماژەي بۆ رووى كەربايە لەسەر پشتى دەكەوت.

(٢٣) - لەكاتىكدا پىغەمبەرى خوا ﷺ تەواف دەكات، يەكيك لە كافەرەكان لىي نيزيك دەبىتەو بە ناوى (فضالة) ئەویش ﷺ دەفەرموؤ: فوزالەي؟ دەلى: بەلى، دەفەرموؤ: لە دلى خوتدا چىت دەگوت؟ ديارە بۆيە دەچى پىغەمبەرى خوا ﷺ بكوژىت، ئەویش دەلى: ھىچ بەس يادى خوام دەکرد، پىغەمبەرىش ﷺ پىدەكەنى و دەفەرموؤ: داواي لىبوردن لە خوا بکە، داواي دەست بەسەر سىنگى دا دىنى و دلى ئارام دەبىتەو، فوزالە دەلى: دەستى بەرز نەکردبۆو لەسەر سىنەم، ھەتا ھىچكەسم لەو لەلا خوۆشەويستەر نەبوو.

(٢٤) - عورەي كورى زوبەير دەلى: سەفوانى كورى ئومەييە رۆيشت كە بچى بۆ جىددەو لەویش سواربى بۆ يەمەن، عومەيرى كورى وەھەب بە پىغەمبەرى خوا دەلى: ئەي پىغەمبەرى خوا ﷺ! سەفوان گەرەي ھۆزەكەي خوئەتى، ئىستا لە تۆ راپىکردو، تاكو خۆي فرىداتە نىو دەرياو، بۆيە دلىاي بکەو، ئەویش دەفەرموؤ: ئەو دلىايە، دەلى: ئەي پىغەمبەرى خوا ﷺ! نىشانەيەكم بەدەيە بەھۆيەو بەزاني، ئەویش مېزەرەكەي كە پىي چۆتە نىو مەككەو، دەيداتى، عومەير دەروات ھەتا دەگاتە سەفوان، كە دەيەويت سوار بىت بەرەو دەريا، دەلى: سەفوان دايك و بابم بە قوربانت بن، بۆ خاترى خوا، بۆ خاترى خوا، خۆت مەفەوتىنە، ئەمە دلىاكردەو (أمان) يە لە پىغەمبەرەو ﷺ بۆ تۆم ھىناو، ئەویش دەلى: بى قەزابى لاچۆ قسەم لەگەل مەكە، ئەویش ھەر داواي

لَیْ دَهِکَات، صەفوانیش دەلّی: ئایا لَیْم دەبووری؟ دەلّی: بەلّی، دوایی صەفوان لەگەلّی دەگەریتەووە دەلّی: ئەم کابرایە پێی وایە تۆ منت دلتیاکردووە؟ دەفەرمووی: راست دەکات، دەلّی: کەواتە دوو مانگ مۆلەتم پێ بەدە، ئەویش دەفەرمووی: ئەووە چوار مانگ مۆلەت بچۆ بۆ خۆت بیری لَی بکەووە، (داخۆ بپروا دێنی، یان بپروا ناھێنی؟)

(٢٥)- ژمارەیهك له سەرانی خەلکی مەككە، لە نێوانیان دا صەفوانی کۆری ئومەییە و عیكریمە کۆری ئەبوو جەهل، ھاوسەرەکانیان مسوڵمان دەبن، عیكریمە دەیهووی بپروات، خیزانەکە ی دەچێ بۆ سەر کەشتیی و دەیهێنیتەووە دەلّی: وەرە موحەممەد ﷺ پیاویکی ئاویەو ئاویەو مەدحی دەکات، ئەویش دەلّی: لە خۆم دەترسێم (کۆری ئەبووجەهلە) ئەویش دەلّی: نەخێر تۆ وەرە پزیزشت لَی دەگری، کە دیتەووە، عیكریمە مسوڵمان دەبی و پیغەمبەری خوا ﷺ پزیزی دەگری، ھەروەھا ئافەرەتەکانیش کە پیش مێردەکانیان مسوڵمان بوون، ھەر لەسەر نیکاحی خۆیان دەیانھێلتەووە، ھەروەھا صەفوانی کۆری ئومەییەش کە خیزانەکە ی ناوی فاخیتە بوو، ئەویش دیسان مێردەکە ی قەناعەت پێ دێنی و مسوڵمان دەبی و، دواتریش پیغەمبەری خوا ﷺ ھەردووکیان لەسەر نیکاحی خۆیان دەھێلتەووە.

(٢٦)- تیکرای ئەوانە ی لە فەتحی مەككە دا بەشدار بوون، دە ھەزار (١٠٠٠٠) کەس بوون و، لە ھەندێک پریوایەتان دا دەلّی: دوازدە ھەزار (١٢٠٠٠) کەس بوون، بەلام دە ھەزارە کە راسترە، ھەلبەتە دواتر دوو ھەزار مسوڵمانی تازەشیان دەکەونە گەل و، ھەموویان دەبن بە دوازدە ھەزار کەس و، بە دوازدە ھەزارە کەش جەنگی حونەین دەکەن، بۆیە یەکیکیان دەلّی: (لَنْ نُغْلِبَ الْيَوْمَ مِنْ قِلَّةٍ)، ئەمڕۆ ئێمە لەبەر کەمی ناشکێن، بەلام لە سەرەتای جەنگە کەووە، جەنگە کە دەدۆزین و لە کۆتایی دا جەنگە کە دەبەنەووە، کە پیشتر لە کاتی تەفسیرکردنی لە سوورەتی (التوبة) دا، باسی جەنگی حونەینمان کردووە.

ئەمە کورتەیهك بوو لە چۆنیەتی ئازادکردنی مەككەو، بەسەرھاتی ئازادکردنی مەككە، لە بیست و شەش (٢٦) بڕگە دا خستمانە ڕوو، لەبەر ڕۆشنایی: (السيرة النبوية لابن هشام) دا.

پیناسہی سوورہ تی (النصر) و بابہ تہ کانی

یہ کہم: ناوی ٹہم سوورہتہ:

ئەم سووپەتە زياتر بە ناوی: (سورة النصر)، سووپەتی سەرکەوتن یان: سووپەتی ھاتنی یارمەتیی خوا، ناسراو، بەلام (سورة الفتح) یشی، پتی گوتراو، لە ئایەتی: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾ ١ ھو، ھەرۆھا (سورة التودیع) یشی پتی گوتراو، واتە: سووپەتی خواحافیزی و مالتاویی کردن، لەبەر ئەوێ بە رای زۆریک لە زانیان ئەم سووپەتە کۆتا سووپەت بوو، ھەمووی پیکەوہ بو سەر دلی مووبارەکی پیغەمبەری خوا ﷺ دابەزیی و، لەم سووپەتەدا ئاماژەش کراو بە کۆچی دوایی پیغەمبەری خوا ﷺ، لەبەر ئەوێ ئەو ئەرکە گەورەو گرنگە ی بۆی رەوانکراوو، ھاتۆتە کۆتایی.

دووهم: شویننی دابه‌زینی:

شوئنی هاتنه خواری ئەم سوورپەتە، بە یەكدهنگی زانیان مەدینه یەو، ئەم سوورپەتە مەدینه ییە، ئنجا هەرچە نەه لێ سەر ئەو یەكدهنگن كە وشە ی (الفتح)، مەبەست پێی ئازادكرانی مەككە یە لێ سالی هەشتە می كوچیدا، بەلام لێ بارە ی كاتی هاتنه خواری ئەم سوورپەتەو، راجیایان هە یە:

۱- هه نديك گوتوو يانه: دواي گه پانه وهی پيځه مبهري خوا ﷺ له جهنگي خه يبه ر له سالي حه وه ته مي کوچيدا، ئه م سوورده ته دابه زيوه.

۲- هه‌ندی‌کیش گوتوو‌یانه: له کاتی گه‌رانه‌وه‌ی له جه‌نگی حونه‌ین له سالی هه‌شته‌مدا، دابه‌زیوه.

۳- هه نديکيش گوتوو يانه: له نيوه پراستي پوژه کاني ته شريق (اَيام التشریق) دا، که چوار پوژه کانن، پوژي دهيم و يازدهيم و دوازدهيم و سيژدهيم مانگي (ذي الحجة)، له سالي حه جي مالئاواييدا، دابه زيوه.

۴- هه نديکيش گوتوو يانه: پيڅه مبهري خوا ﷺ دواي دابه زيني هم سووړه ته، ته نيا سي مانگ له ژياندا ماوه ته وهو، کوچي دوايي کرده.

۵- واش پيډه چي هم سووړه ته له کوټايي ته مهني پر بهر که تي پيڅه مبهري خوا ﷺ، دابه زيبی، وهك دوايش زياتر قسه لهو باره وه ده کين.

لهو باره وهش که هم سووړه ته له مه دينه دابه زيوه، نهو دوو ده قه دينين:

(۱) - (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: أُنْزِلَتْ بِالْمَدِينَةِ: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾) (الدر المنثور للسيوطي: ج ۸، ص ۶۵۹، ونسبه لابن مردويه).

(۲) - (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: أُنْزِلَتْ: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾) (الدر المنثور للسيوطي: ج ۸، ص ۶۵۹، ونسبه لابن مردويه).

واته: هر کام له عه بدوللای کورې عه عباس و عه بدوللای کورې زوبه ير (خوا له خويان و بابيان پازي بي) گوتوو يانه: هم سووړه ته موباره که: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾، له مه دينه دابه زيوه.

سيهم: ريزبه نديي له موصحف و له دابه زيندا:

له موصحف دا ژماره که ي سه دوده (۱۱۰) يه، له دابه زينيشدا دوو را هه ن:

أ- هه نديکيان گوتوو يانه ژماره: سه دو سي (۱۰۳) يه.

ب- هه نديکيش گوتوو يانه: ژماره: سه دو چوارده (۱۱۴) يه، واته: کوټا سووړه ته، لهو باره وهش هم ده قه دينين:

(عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: تَعَلَّمُ آخِرَ سُورَةٍ نَزَلَتْ مِنَ الْقُرْآنِ نَزَلَتْ جَمِيعًا؟ قُلْتُ: نَعَمْ، ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾ ١ ﴿قَالَ: صَدَقْتَ﴾ (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ٣٠٢٤).

واته: عهبدوللای کورې عه عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا له یه کیك ده پرسې: ده زانی چ سووړه تیک له قورټان هه مووی پیکه وه کوټا سووړه ته دابه زیی؟ ده لې: گوتم: به لې: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾ ١، گوټی: راست ده که ی.

چوارهم: ژماره ی ټایه ته کانی:

به یه کده نگی زانیانی ژمیره رهری ټایه ته کانی قورټان، ئەم سووړه ته ژماره ی ټایه ته کانی سې (٣) یه و، له پرووی که می پیته کانی هه و، له سووړه تی (الکوثر) دریژترو و، له سووړه تی (العصر) یش کورترو، نه گه رنا ټه و سې سووړه ته، هه رسیکیان یه کی سې ټایه تن: سووړه تی (العصر) و، سووړه تی (الکوثر) و، ئەم سووړه ته سووړه تی (النصر).

پینجه م: نیوه رڼکی:

پوخته ی نیوه رڼکی ئەم سووړه ته به پیزه

گفت و به لئندانی خوای په روه ردگار به سه رخستنی پیغه مبه ره که ی رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ و، هاوه لانی و، ټامازه شه به ته واو بوونی کاری پیغه مبه ری خوا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ و موژده دانی خواجه به لیوردنی لیتی به ته واوی.

شه شه م: تاییه تمه ندییه کانی:

له م سووړه ته دا چوار تاییه تمه ندییمان که وتوونه به رچاو:

١- ته عیری: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾ ١، ته نیا له م سووړه ته دا هاتوه.

۲- تهعبیری: ﴿وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا﴾ (۲)، ته نیا لهم سوورپه ته موباره که دا هاتوه.

۳- تهعبیری: ﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا﴾ (۳)، ته نیا لهم سوورپه ته موباره که دا هاتوه.

۴- راگه یانندی کاتی مردنی پیڅه مبهري ﷺ وهك ثم دهقهی سوننه تیش زور به پروونی دهیگه یه نی:

(عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! هُوَ أَجَلُ رَسُولِ اللَّهِ أَعْلَمَهُ اللَّهُ لَهُ: إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ (۱)، فَتَحَ مَكَّةَ، فَذَلِكَ عَلَامَةُ أَجَلِهِ، ﴿وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا﴾ (۲)، قَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: وَاللَّهِ لَا أَعْلَمُ مِنْهَا إِلَّا مَا تَعْلَمُ) (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۴۲۹۴). عومهر ﷺ له سهردهمی هوکمرانیی خویدا وهك جینشینی دووهمی پیڅه مبهري خوا ﷺ عادهقی و ابوو، له گهل به ته مه نه کانی هاوه لاند، عه بدوللای کوری عه باسیشی ﷺ به شدار ده کرد، نه ویش گه نج بوو، بویه هه ندیک له هاوه لان گله بیان له عومهر کردو گوتیان: ټیمهش کوری وهك عه بدوللآمان ههن، که چی کوره کانی ټیمه ناهیتی و نهو دینی! نه ویش گوتی: ټاخر عه بدوللآ جیايه، دوايی پروژیک که هه موویان داده نیشن، عومهر پرسیاریان لی دهکات، له باره ی سوورپه تی (النصر) هوه، ټایا مه به ست پیی چییه؟ نه وانش ده لین: مه به ست ههر نه ویه که خوا ده فهرموئ: ههر کاتیک یارمه تی خوا هات و مه که تازادکرا، ده روزه کانی له به رده متدا کرانه وهو، خه لکت بینی پؤل پؤل دینه ټیو ټایینی خوا ی پهره و ردگار هوه، به ستایش کردنه وهو خوا به پاک بگروه، داوای لی یوردنی لی بکه، نهو زور توبه وهرگره.

ټنجا له عه بدوللای کوری عه بباس ده پرسئ؟ نه ویش ده لی: فرماندهی پرواداران! ثم سوورپه ته، وپرای مانا پواله تییه که ی ټامار هشی ټیدایه، به کاتی مردنی پیڅه مبهري خوا ﷺ و، خوا ﷺ نهوی لی ناگادار کردو ته وهو ده فهرموئ:

هەر کاتیک یارمەتیی خوا هات و مەككە ئازادكرا (فتح)، واتە: ئازادكرانی مەككە نیشانەى مردنی تۆیه، ئنجا ئەگەر خەڵكەت بینى پۆل پۆل هاتنە ئیو ئاینی خواوه، داواى لیبوردن لە خوا بكە، عومەر (خوا لێى پازى بى) گووت: ئەوهى تۆ لێى دەزانى، منیش هەر ئەوهندهى لى دەزانم.

حهوتهم: دابهشکردنی ئایهتهكان:

كۆى ئەو سى ئایهته موبارهكهى ئەم سوورەته، دهكهین به دەرسێك.



❖ دەرسى ئەم سوورپەتە ❖



پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە ھەرسیک ئایەتەکانی: (١ - ٣)، ئەم سوورەتە دەگریتەو، ئنجا ئەم سوورەتە موبارەکە، بۆ پیغەمبەری خوا ﷺ - ئەگەر پیش ئازادکرانی مەککە دابەزیی - بەلێن و موژدەیی تێدان و، ئەگەر دواي ئەوەش دابەزیی، ھەوالدانای خواي پەرورەدگاری تێدایە بە پیغەمبەرەکی ﷺ و، ھاوکات رێنماییشی تێدایە کە دەفەرموی: ھەر کات یارمەتی خوا ھات و ئازادکرانی مەککە رەخساو، لە دەستی ئەھلی کوفر ھاتەدەر، کە کاتی خووی دوا قەلای مەحکەمی ئەھلی کوفرە بوو لە نیوہ دوورگەي عەرەبییدا، ھەرۆھە خەلکت بینی دواي شکاندنی ئەو قەلای مەحکەمەي ئەھلی کوفر، پۆل پۆل ھاتنە نیو ئایین و بەرنامەي خواوہ، کە وەک دوايی باسی دەکەین، تیرەو ھۆزەکانی عەرەب چاوەرێ بوون داخو لە نیوان موحمەد ﷺ و ھاوہلانی و، خزمەکانیدا کە ھۆزی قورەیشن، چی روودەدا؟

ئنجا دواي ئەوەي مەککە ئازادکرا، گوتیان: کاتی خووی خوا ئەو مألەي خووی پاراستوہ لە خواوہن فیلەکان، دیارە موحمەد ﷺ پیغەمبەری خوايە، بۆیە خوا ﷺ یارمەتی قورەیشی نەداو، ئەو مألەي نەپاراست، بۆیە با برۆای پێ بینی، خوا دەفەرموی: کاتیک خەلکت بینی پۆل پۆل ھاتە نیو ئایینی خواوہ، بە ستایشکردنەوہ پەرورەدگارت بە پاک بگرە و داوای لیبوردنیشی لی بکە، لە ھەلە و کەم و کورپی، کە ھیچ بەشەرێک لە ھەلەو کەم و کورپی خالی نای، ھەرۆھە لەوہي خواپەرستییک کە ئەنجامی دەدەي، ھەرچەندە باشتەین جووری خواپەرستییک، بەلام بە بەراورد لەگەل پایەي بەرزی خواي پەرورەدگارد، دەبی ھەر داوای لیبوردن لە خواي میھرەبان بکەي، بێگومان خواش زۆر تۆبە وەرگرەو، دەگەریتەوہ سەر بەندەکەي و گەرانیوہکەي لی وەرەدەگری.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۝ (١) وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ۝ (٢) فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ۝﴾

مانای دهقا و دهقی نایه تهکان

{به ناوی خوا ی به بهزیی به خشنده . هەر کات یارمه تی خوا هات و سه رکه وتن (به سه ر خه لکی شاری مه ککه دا) ١ خه لکیشته بینی کو مه ل کو مه ل هاتنه نیو ئایین و به رنامه ی خوا وه ٢ به ستایش کردنه وه پهروه ردگارت به پاک بگروهو، داوا ی لی یوردنی لی بکه، به دلنایای تهو زور گه راوه یه (بو وه رگرتنی گه رانه وه ی به نده کانی) ٣}.

نشیکرده وه ی هه ندیک له وشهکان

(نَصْرُ اللَّهِ): (النَّصْرُ والنُّصْرَةُ: العَوْنُ)، (نَصْر) و (نُصْرَة)، واته: یارمه تییدان و هاوکاری.

(وَالْفَتْحُ): (الْفَتْحُ: إِزَالَةُ الْإِغْلَاقِ وَالْإِشْكَالِ، وَذَلِكَ ضَرْبَانِ، أَحَدُهُمَا يُدْرَكُ بِالْبَصَرِ كَفَتْحِ الْبَابِ، وَالثَّانِي: يُدْرَكُ بِالْبَصِيرَةِ، وَتِلْكَ فَتْحُ الْهَمِّ وَهُوَ إِزَالَةُ الْغَمِّ)، (فَتْح): به مانای لابر دنی داخراوی و گرفت و گریه، تهویش دوو جو ره: یه کیکیان به چاو ده بیترئ، وهك کردنه وه ی ده رگا، دووهم به عه قل و دل ده رك ده كړئ، وهك لابر دنی خه م و خه فه ت و دلته نگیی، ده لیم: ههروه ها (فتح)، به مانای سه رکه وتن و

زەفەر پی بردنیش دی.

(دینِ اللّهِ): (الإِسْلَامُ، كَمَا قَالَ تَعَالَى: ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾ ١٩) آل عمران، واتە: ئایینی پێك و راست لە لای خوا تەنیا ئیسلامە، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾ ١٩.

(أَفْوَاجًا): (جَمْعُ فَوْجٍ، الْفَوْجُ: جَمَاعَةٌ مُّسْرِعَةٌ)، (أَفْوَاجٍ) كَوَى (فَوْج) ه، (فَوْج) یش، کۆمەڵیکی بە خێرای پوشتوون.

(تَوَابًا): بێگومان (تَوَاب)، پێژگە ی زێدەرپۆیی (تَائِب) ه، (تَائِب) گەراوە (تَوَاب)، زۆر گەراوە، (التَّوْبُ: تَرَكُ الذَّنْبِ عَلَى أَجْمَلِ الْوُجُوهِ، وَهُوَ أَبْلَغُ وَجُوهِ الْإِعْتِذَارِ، فَإِنَّ الْإِعْتِذَارَ عَلَى ثَلَاثَةِ أَوْجُهٍ: إِمَّا أَنْ يَقُولَ: الْمُعْتَذِرُ لَمْ أَفْعَلْ، أَوْ يَقُولَ: فَعَلْتُ لِأَجْلِ كَذَا، أَوْ فَعَلْتُ وَأَسَأْتُ وَقَدْ أَقْلَعْتُ، وَلَا رَابِعَ لِدَلِكْ، وَهَذَا الْآخِرُ هُوَ التَّوْبَةُ)، (تَوَاب): بریتیه لە وازلیهینانی گوناخ بە جوانترین شیوه، ئەویش باشتەری جۆری پۆزش هێنانەوهیە، چونکە پۆزش هێنانەوهو داوای لێبوردن کردن سێ جۆره:

١- یان بابای خراپەکار کە پۆزش دینیتەوه و دەلی: نەمکردوهو نکوولی دەکات لەوهی کردووێتی.

٢- یان دەلی: ئەو کارەم کردوه لە پیناوی فلان شتەدا (واتە: پۆزشیکی درۆ دینیتەوه).

٣- یاخود دەلی: کردووێتی خراپەم کردوه، بەلام ئیستا وازم لێ هێناوه، ئیدی حالەتییکی چوارەم بۆ ئەم سیانە نیە، ئنجا ئەوهی سییه میان بریتیه لە تەوبه (واتە: گەرانەوه بۆ لای خوا، بە باشتەری و جوانترین شیوه).

هوئی هاتنه خوارهوهی نایه ته کان

دهرباره ی هوئی هاتنه خوارهوهی ئەم سوورپه ته، چه ند ریوایه تیک هاتوون، به لام له رووی سه نه دهوه پسپوړان و شاره زایان ئیشکالیان له باره یانه وه هه یه، به لام دووانیان له رووی سه نه دهوه له وانه ی دیکه باشتن:

١- {عَنِ الزُّهْرِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ، قَالَ: فَبَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ، فَقَاتَلَ مِنْ مَعَهُ صُفُوفَ قُرَيْشٍ بِأَسْفَلِ مَكَّةَ، حَتَّى هَزَمَهُمُ اللَّهُ، ثُمَّ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَرَفَعَ عَنْهُمْ، فَدَخَلُوا فِي الدِّينِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾ (١)، حَتَّى خَتَمَهَا، ثُمَّ رَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ مَعَهُ مِنْ قُرَيْشٍ كِنَانَةَ، وَمَنْ أَسْلَمَ يَوْمَ الْفَتْحِ قَبْلَ حُنَيْنٍ (وَحُنَيْنٌ: وَادٍ فِي قُبُلِ الطَّائِفِ ذُو مِيَاهٍ) وَبِهِ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يَوْمُنَا عَجُزٌ ١ هَوَازِنَ، وَمَعَهُمْ ثَقِيفٌ، وَرَأْسُ الْمُشْرِكِينَ، يَوْمُنَا مَالِكُ بْنُ عَوْفٍ النَّضْرِي، فَاقْتَتَلُوا بِحُنَيْنٍ، فَنَصَرَ اللَّهُ نَبِيَّهٖ ﷺ وَالْمُسْلِمِينَ، وَكَانَ يَوْمًا شَدِيدًا عَلَى النَّاسِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ: (لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ) التوبة، قَالَ مَعْمَرٌ: قَالَ الزُّهْرِيُّ: وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَتَأَلَّفُهُمْ فَلِذَلِكَ بَعَثَ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ يَوْمُنَا { (أَخْرَجَهُ عَبْدُ الرَّزَّاقِ ٩٧٣٩، وَقُلْنَا: وَهَذَا مَرْسَلُ رَجَالِهِ ثِقَاتٍ، الْإِسْتِيعَابُ فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ: ج ٣، ص ٥٧٣ و ٥٧٤).

واته: زوهری - که یه کیکه له زانیانی دواى هاوه لزن - ده لى: پیغه مبهرى خوا خالیدی کورى وه لیدی نارد (واته: له کاتی نازا کردنی مه ککه دا) ته ویش بهو هیزه ی له گه لیدا بوو له دژى ریزه کانی قورپیش له خوارووی مه ککه وه جهنگا، هه تا خوا تیکیشکاندن، دواى پیغه مبهرى خوا ﷺ فه رمانی کرد، ده ستی هه لگرت (له کوشتیان و نه وانه ی رایانکردبوو شوینیان نه که وتن) خه لکه کهش دواى هاتنه نیو ئایینی خواوهو، خواش ﷺ ئەم سوورپه ته ی دابه زاند: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾ (١) وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا (٢) فَسَبِّحْ بِحَمْدِ

(١) عَجُز: جمع عجوز: پیاوی به ته مه ن که واته: عَجُز هوازِن: به ته مه نه کانی هوژی هه وازین.

رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٢٥﴾، دوایی پیغمبەری خوا ﷺ خۆی و ئەوانەى لەگەڵى بوون لە قورەیش، ھۆزى كینانەو، ئەوانەى لە پۆزى ئازادكرانى مەككەدا مسوڵمان بوو بوون بەرەو حونەین چوون، (حونەینش: شیویكە پێش ئەوێ بەگاتە تائیف ئاوى زۆرى تیدا ھەن) لەو كاتەدا ھاوبەش بوو خوا دانەرەكان بەتەمەنەكانى ھەوازن، ھەرۆھە ھۆزى (ثقیف)یشان، لەگەڵدا بوون، لەویدا بوون و لەو پۆزەدا سەرۆكى ھاوبەش بوو خوا دانەرەكان (مالك بن عوف النضري)، بوو (گەنجیكى سەرشیى و سەرکیڵ بوو) ئیدی لە حونەین بەرەنگارى یەكدى بوونەو و پێكەو بەشەر ھاتن، دوایی خوا ﷺ پیغمبەرى خۆى ﷺ و مسوڵمانانى سەرخست، كە پۆزىكى قورس بوو لەسەر خەلك و، خوا عزوجل لەو بارەو ئەو ئایەتانەى دابەزاندن: ﴿لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمْ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْرِيكَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٦﴾، واتە: خوا لە زۆر شوێنان ئیوەى سەرخستو و لە پۆزى حونەینیشدا كاتێك بە زۆرییەكەتان سەرسام بوون، بەلام سوودی پێ نەگەیاندن و زەوى بەو فراوانییەى لێتان وەتەنگ ھات، ئنجا پشتتان لە دوژمن كرد، دوایی خوا ﷺ ئارامى پێزانده سەر دلى پیغمبەرەكەى و برواداران. واتە: لە سەرەتای جەنگەكەو مسوڵمانان تێكشكان كە بە زۆرییەكەیان سەرسام بوون، بەلام لە كۆتاییەكەیدا خوا ﷺ سەرى خست.

٢- لە بارەى ھۆى ھاتنە خوارى ئەم سوورەتە موبارەكەو، ئەم دەقەش ھاتو:

{عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُكْثِرُ مِنْ قَوْلٍ: «سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ اسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ»، قَالَتْ: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَرَأَيْكَ تُكْثِرُ مِنْ قَوْلٍ سُبْحَانَ اللَّهِ، وَبِحَمْدِهِ، اسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ، فَقَالَ: «خَبَرَنِي رَبِّي، أَنِّي سَأَرَى عَلَامَةً فِي أُمَّتِي، فَإِذَا رَأَيْتَهَا أَكْثَرْتُ مِنْ قَوْلٍ: سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، اسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ. فَقَدْ

رَأَيْتَهَا: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۝١﴾ فَتَحَ مَكَّةَ، ﴿وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ۝٢﴾ فَسَبَّحَ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ۝٣﴾ (أخرجه مسلم: ٤٨٤).

واته: دایکمان عایشه ؓ ده‌لی: پیغمبه‌ری خوا ؓ ئەم زیکره‌ی زۆر دووباره ده‌کرده‌وه: «سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ»، پاکیی بو خوا و ستایش بو خواو، داواي لی‌بوردنی لی ده‌که‌م و بو لای ده‌گه‌ریمه‌وه، منیش پی‌مگوت: ئەه‌ی پیغمبه‌ری خوا ؓ! ده‌تینم زۆر ئەم زیکره دووباره ده‌که‌یه‌وه: «سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ»، ئەویش فەرمووی: په‌روه‌ردگارم هه‌والی پێداوم، نیشانه‌یه‌ک له ئۆممه‌تم ده‌بینم، ئنجا هه‌ر کاتیک بینیم، ئەم قسه‌یه زۆر دووباره بکه‌مه‌وه: پاکیی بو خواو ستایش بو وی داواي لی‌بوردن له خوا ده‌که‌م و، بو لای وی ده‌گه‌ریمه‌وه، ئنجا ئەو نیشانه‌یه‌م بینى، دوايى یه‌کسه‌ر ئەم سووره‌ته‌ی خوینده‌وه: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۝١﴾ خۆی فەرمووی: (فتح مکه)، ﴿وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ۝٢﴾، خه‌لکت بینى پۆل پۆل ده‌هاتنه‌ نیو ئایینی خواوه، ﴿فَسَبَّحَ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ۝٣﴾، له‌و کاته‌دا په‌روه‌ردگار ت به‌ستایش کردنیه‌وه به‌ پاک بگه‌رو داواي لی‌بوردنی لی بکه، ﴿إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ۝٣﴾، به‌ دنیاییه‌وه ئەو زۆر ده‌گه‌ریته‌وه بو لای به‌نده‌که‌ی و، گه‌رانه‌وه‌و ته‌وبه‌که‌ی لی‌وه‌رده‌گرێ.

مانای گشتیی نایه ته کان

خوای ﷻ ده فەرموئ: **(يَسِّرْ لِلَّهِ الرَّحْمَنَ الرَّحِيمَ)** به ناوی خوای به به زهیی به خشنده، واته: ده ستپیکردنم به ناوی خوایه، ئه وهش مه به ست پئی - به لای که مه وه - چوارشته:

١- ئه م کاره ته نیا بۆ خوا ده که م.

٢- ئه م کاره به پئی شهرعی خوا ده که م.

٣- ئه م کاره به تواناو یارمه تی خوا ده که م.

٤- ئه م کاره بۆ هینانه دی په زامه ندیی خوا ئه نجام ده ده م.

ئنجا ده فەرموئ: **(إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۖ)** هه ر کاتی که یارمه تی خوا هات و، (ئازادکران، ئازادکرانی مه که ه) و سه رکه وتن (به سه ر خه لکی بیروای مه که که دا) په خسا، له و کاته دا: **(وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ۚ)** خه لکیشته بینێ **(النَّاسَ)**، (آل)ی ناساندنی له سه ره و مه به ست پئی (عه د)ه، واته: خه لکه که ت بینێ، خه لکی هۆزه کانی عه ره ب، هه ندیکیش له زانایان گو تو و یانه: خه لکت بینێ واته: به چاوی عه قل و دل به گشتیی خه لکت بینێ: عه ره ب هاتنه نیو ئایینی ئیسلام، دوا یی خه لکه کانی دیکه ی ولاتی دیکه ش دین، هه رکات خه لکت بینێ ده هاتنه نیو ئایین و به رنامه ی خوا وه، له و حاله ته دا: **(فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ ۖ)** به ستایشکردنی پهروه ردگار ته وه به پاک ی بگره، واته: هه م بلی: (سبحان الله)، هه م بلی: (الحمد لله)، یان بلی: (سبحان الله وبحمده)، پاک یی بۆ خوا و ستایش بۆ وی، **(وَأَسْتَغْفِرْهُ ۖ)** داوای لی یوردنیشی لی بکه، له هه ر هه له و که م و کو رییه که که مرو ف لی یان خالی نابی، **(إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ۚ)** به دلیایی ئه و زۆر تۆ به وه رگره، زۆر ده گه ری ته وه سه ر به نده که ی خو ی به لی یوردن و به زه یی و می هره بان یی خو ی.

مەسەلە گەرنەکان

ئەم سوورەتە موبارەكە بە ھەر سێ ئایەتەكە یەو، دەكەینە یەك مەسەلە
كە لە ئایەتەكانی (١ و ٢ و ٣) پێك دێ:

فەرمانکردنی خوا عزوجل بە پیغەمبەری کۆتایی خۆی موحەممەد ﷺ، كە
ھەر كات یارمەتی خوا ھات و، شاری مەككە ئازادكرا، خەلكی بینی كۆمەڵ
كۆمەڵ و بەخیرایی دەھاتنە ئێو ئایین و بەرنامە ی خواو، بە ستایشکردن یەو
خوا بە پاكبەگرتی و، داوای لیئوردنی لێ بكات، بە دلنایییەو خوا زۆر گەراو یە بو
لای بەندە ی خۆی و، پەشیمانیی و تۆبەكە ی لێ وەر دەگرت:

خوا دەفەرموی: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۖ وَرَأَيْتَ النَّاسَ
يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ۚ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْ لَهُ ۚ إِنَّهُ كَانَ
تَوَّابًا ۝﴾

شیکردنەو ی ئەم سێ ئایەتە بە پێزە، لە چوار بەرگەدا:

(١)- ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾ ھەر كات یارمەتی و سەرخستنی خواو
سەرکەوتن ھات، (الفتح)، (فتح) بە مانای کردنەو دێ و، (أل) كە لە سەریەتی بو
ناساندنەو ناساندنەكەش بو (عەھد) ھ، واتە: ھەر كات یارمەتی خواو سەرکەوتنەكە ھات،
سەرکەوتنی تۆ بە سەر خەلكی بێپرۆای شاری مەككە دا پەخسا، یاخود ئازادکردنەكە، شاری
مەككە لە بەردەم تۆدا دەروازەكانی کرانەو و مەككە ئازادكرا، بۆچی (الفتح)، (أل) كە ی
بو (عەھد) ھ؟ چونكە خوا ﷻ بە ئێنی بە پیغەمبەری خاتەم ﷺ دا بوو، كە دە یگێرێتەو
بو مەككە بە سەر بەرزیی، وەك لە سوورەتی (الفتح) دا، دەفەرموی: ﴿لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ
الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ ءَامِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ ۚ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا

فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿٢٧﴾، واتە: بە دُنیاوی هەر کاتێ خوا بیهوێ بەهیمینی و کاتیک سەری خۆتان تاشیوه، یان کورتتان کردۆتهوه، دەچنە نێو مزگەوتی حەرەمەوه: (لە دوژمنتان) ناترسن، بەلام ئەو شتێکی زانی کە تێوه نەتاندەزانی بۆیە بەرلهوه سەرکەوتنێکی نیزیکی پرەخساند.

بێگومان سوورەتی (الفتح) لە سالی حودەیبییەدا واتە: سالی شەشەم، یان حەوتەمی کۆچی دا دابەزیوهو، سوورەتی (الفتح) ییش، لەو کاتەوهش خوا بەئینی دابوو بە پیغەمبەر و هاوێلانی کە دەچنە نێو شاری مەککەوه بە سەرکەوتوویی و، دەچنە نێو مزگەوتی حەرەمەوهش، بۆیە دەفەرموێ: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ﴿١﴾﴾، هەرکاتێ یارمەتی خوا هات و سەرکەوتنەکە، ئازادکردنەکە پرەخسا، ﴿وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ﴿٢﴾﴾، خەلکێشت بینی پۆل پۆل بە خێرای دەهاتنە نێو ئایین و بەرنامە ی خواوه.

(إِذَا: اسم زمانٍ مُبْهِمٍ مُطْلَقٍ يُسْتَعْمَلُ لِلْمُسْتَقْبَلِ غَالِبًا)، ﴿إِذَا﴾، ناوی کاتە کاتیکێ نەزانراو و پرەها، بەلام بە زۆری بۆ داهاوو بەکاردهیێ، ﴿وَالْفَتْحُ﴾، (الفتح: امْتِلَاكُ بِلَادِ الْعَدُوِّ وَأَرْضِهِ، لَأَنَّهُ يَكُونُ بِفَتْحِ بَابِ الْبِلَادِ)، (الفتح) بریتیه لە دەست خستنی ولاتی دوژمن و سەر زەمینەکە، چونکە کاتیک ئەوه دەست دەخری، کە دەروازەکانی بکریهوه.

٢- ﴿وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا﴾، خەلکێشت دی پۆل پۆل دەهاتنە نێو ئایینی خواوه، وشە ﴿النَّاسَ﴾، کە (أل)ی ناساندنی لەسەرە، هەندیک گوتووایانە: بۆ جینسە، خەلکت بە تیکرایینی بینی هاتنە نێو ئایینی خواوه، هەندیک گوتووایانە: ئەوه (أل)ە بۆ ناساندنە و بۆ (عهد)ە، واتە: خەلکەکەت دی - کە مەبەست پێی هۆزەکانی عەرەبن - دەهاتنە نێو ئایین و بەرنامە ی خواوه پۆل پۆل، کۆمەڵ کۆمەڵ دەهاتن، بە خێرای، چونکە: (الأفواج: جمع فوج: الجماعة السائرة المسرعة)، کۆمەڵە خەلکێک بە خێرای برۆن، عەرەبەکان - وهک لەو دەقهوه دیارە کە دواوی دی - چاوهڕێ

بوون داخۆ له نێوان پێغه مبه‌ری خوا ﷺ و، خه‌ڵکه‌ که‌ی خۆیدا که‌ هۆزی قورەیشن، چی رووده‌دا؟ مه‌به‌ست ته‌نیا نه‌وه نه‌بوو، که‌ نه‌وانه (هۆزی قورەیش) خزمانی پێغه مبه‌رن ﷺ، به‌لکو زیاتر مه‌به‌ستیان نه‌وه بووه، چی له‌و خه‌ڵکه‌ رووده‌ات که‌ له‌ ده‌وری که‌عبه‌ن، نه‌وه که‌عبه‌یه‌ی خوا ﷺ پاراستوو یه‌تی له‌ خاوه‌نانی فیل و، هه‌یمنی و ئاساییشی تیدا سه‌قامگیر کردوه، ئایا نه‌وه مزگه‌وتی حه‌رام و که‌عبه‌یه، نه‌وه ولاته‌ پر هه‌یمن و ئاساییشه‌ له‌به‌رده‌م، موحه‌ممهد ﷺ و هاوه‌لانی‌دا ده‌روازه‌کانی ده‌کاته‌وه؟ یاخود وه‌ک رابردوو چۆن خوا که‌عبه‌ی پاراستوه، ئیستاش هه‌ر ده‌پیاریزی! عه‌ره‌ب چاوه‌ڕێی نه‌وه‌یان ده‌کرد، وه‌ک له‌م ده‌قه‌وه‌ دیاره‌:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا فَتَحَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَكَّةَ، قَالَتِ الْأَعْرَابُ: أَمَا إِنِّي ظَفَرٌ بِأَهْلِ مَكَّةَ، وَقَدْ أَجَارَهُمُ اللَّهُ مِنْ أَصْحَابِ الْفِيلِ، فَلَيْسَ لَكُمْ بِهِ يَدَانِ، فَدَخَلُوا فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا^١.

واته‌: نه‌نه‌سی کو‌ری مالی‌ک ر‌ض‌ی‌ه‌ الله‌ ع‌ن‌ه‌: کاتیک پێغه مبه‌ری خوا ﷺ مه‌ککه‌ی ئازاد کرد، عه‌ره‌به‌ خه‌ڵه‌کیه‌کان (و هۆزه‌کانی عه‌ره‌ب) گو‌تیان: ئیستا مادام زه‌فه‌ری به‌ خه‌لکی مه‌ککه‌ برد، له‌ حالیک‌دا خ‌وای به‌رز خه‌لکی مه‌ککه‌ی پاراستبوو له‌ خاوه‌نانی فیل، ئیوه‌ ده‌سه‌لاتتان به‌سه‌ر موحه‌ممهد ﷺ و هاوه‌لانی‌دا ناشکی، ئنجا کو‌مه‌ل کو‌مه‌ل هاتنه‌ ئیو ئایینی خواوه‌.

چونکه‌ بۆیان ده‌رکه‌وت که‌ موحه‌ممهد پێغه مبه‌ری خوایه‌ ﷺ، نه‌گه‌رنا سوپای له‌سوپای موحه‌ممهد ﷺ زۆر گه‌وره‌تر، نه‌وان ته‌گه‌ر ده‌هه‌زار (١٠ ٠٠٠) که‌س بوون - وه‌ک پێشتر له‌ ته‌فسیری سووره‌تی (الفیل) دا باس‌مان کرد - سوپایه‌که‌ی نه‌به‌ره‌هه‌ که‌ هات شه‌ست هه‌زار (٦٠ ٠٠٠) که‌س بوون، یانی: شه‌ش نه‌وه‌نده‌ی سوپایه‌که‌ی پێغه مبه‌ر ﷺ بوون و (فیل محمود) یشیان، له‌ پێشه‌وه‌ بوو، به‌لام خوا ﷺ ب‌النده‌ی پۆل پۆلی نارد هه‌ریان، هه‌ر ب‌النده‌یه‌ک س‌ی به‌ردی پ‌ی

بوون، يەككە بە دەندووکیهوهو، دووش بە هەردوو پێیهوهو، ئەو بەردانە بە هەر کەسێک کەوتبان، وەك تیزاب دەیانسووتاندو پێیدا دەچوونە خوار، تاكو لێی دەچوونە دەر، بەو شیوهیه ئەو سوپای زەبەلاحە شكا، جگە لە خەلكی پەراگەندەى پرژوبلاو، كە لە هەندێك گێردراوەدا هاتو، ئەوانیش دوایی هەموویان بەو نەخۆشییە بەهۆی ئەو بەردانەو لە نیوانیان دا بلاوبۆوه، فەوتاون، بۆیە گوتووین: مادام موحمەد ﷺ دەرگای مەككەى بۆ كرایهوهو، بەسەر خەلكی دەوری مەككەدا زالبوو، خواش ﷺ خەلكی مەككەى نەپاراست وەك كاتی خوێ لە خاوەنانی فیل پاراستی، كەواتە: دیارە موحمەد پێغەمبەرى خوایهو، ئەوهی دەیلێ راستە.

٣- ﴿ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَأَسْتَغْفِرْهُ ﴾، [كاتێك كە ئەوەت بینی] بە ستایشکردنی پەروەردگارتەوه بە پاکی بگهرو داواى لیبوردنیشی لێ بكە.

پیتی (ف) لەسەر ﴿ فَسَبِّحْ ﴾، سێ ئەگەریان بۆ داناون:

أ- (جَوَابٌ إِذَا، بِاعْتِبَارِ مَا تَصْمَنْتَهُ مِنْ مَعْنَى الشَّرْطِ: ﴿ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ﴾ (١))، (إِذَا) مانای مەرج دەگرێتە نۆ خوێ، بەو مەرجەى یارمەتیی خواو، سەرخستنی گەورە هات و، خەلكت بینی پۆل پۆل دەهاتنە نۆ ئایینی خواوه، بە ستایشکردنەوه پەروەردگارت بە پاك بگهرو.

ب- یاخود: ئەم تەسبیحه ﴿ فَسَبِّحْ ﴾، بۆ بە پاكرتنی خوایه، ئەو خوایهی توانی پێغەمبەرى خوێ ﷺ و برواداران سەربخات بەسەر دوژمنانیاندا، پاكی بۆ وى.

ج- یاخود مەبەست پێى سەرسوڕمانە، وەك چۆن كاتێك شتیكى سەيرو عەجایب دەبینی، دەلێی: (سُبْحَانَ اللَّهِ)، ئەوشتە چەندە عەجایبه، چەندە سەیره!!

٤- ﴿ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴾، بە دلنایى ئەو (خوا ﷻ) زۆر تۆبە وەرگرە، بێگومان (تواب)، رێژگەى زێدەرۆییه لە (تائب)، یانی: گەراوه، بەلام (تَوَّاب)، واتە زۆر گەراوه،

﴿إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا﴾، بەراستی خوا زۆر گەراوێهێ، واتە: زۆر دەگەرێتەوه سەر بەندهکە، کە گەراوێهێهێ و پەشیمان بوونەوهکە لێ قبوڵ بکات.

کەواتە: ﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَأَسْتَغْفِرْهُ﴾، واتە: بە ستایشکردنەوه پەروەردگارت بە پاک بگرە لە هەر کەم و کورپیەک و، ستایشی بکە بە هەموو سێفەتە بەرزو پاک و چاکەکانی، بەنسبەت خۆشتەوه هەر کەم و کورپی و هەڵەیهکت بووبی، داوای لێبوردنی بۆ لە خوا بکە، نەک بەو واتایە پێغەمبەری خوا ﷺ هەڵە و کەم و کورپی بووبی، وەک هێ خەڵکی دی، شتیکی زانیی گوناھەو کردبیتی! پێغەمبەرانی علیهم الصلاة والسلام لەوه پارێزراو بوون، بە تاییەت سەروەری پێغەمبەرانی موحمەد ﷺ، بەلکو مەبەست ئەوێهێ: ئەوێ تۆ ئەنجامتداوه، لەو خواپەرستییه گەورەو گرنگانە، لەو کارە گەورەو گرنگ و چاکانە، بە بەراورد لەگەڵ پێگەی بەرزو بێ وێنە خۆی پەروەردگارد، دەبی وەک گوناھێک و هەڵە و کەم و کورپیەک تەماشایان بکە، نەک پێغەمبەری خوا ﷺ گوناھێکی کردبی، بە چەمک و واتای گوناح، کە تێمە بەکاری دێنین.

لە بارەى ئەوێهێ کە خوا دەفەرموی: هەر کاتێک خەڵکت بینی پۆل پۆل دەهاتنە ئێو ئایینی خۆی بەرزى مەزنەوه، چۆن خەڵک چاوەرپیان کردوێ چى لە ئێوان موحمەد ﷺ و قورەیشدا پروودەدات؟ ئەم دەقە دێنین:

اعَنْ عَمْرٍو بْنِ سَلَمَةَ قَالَ: كُنَّا بِمَاءٍ مَمَرٍ النَّاسِ، وَكَانَ يَمُرُّ بِنَا الرُّجْبَانِ فَتَسَاءَلْنَاهُمْ: مَا لِلنَّاسِ؟ مَا لِلنَّاسِ؟ مَا هَذَا الرَّجُلُ؟ فَيَقُولُونَ: يَزْعُمُ أَنَّ اللَّهَ أَرْسَلَهُ، أَوْحَى إِلَيْهِ «أَوْ أَوْحَى اللَّهُ بَكْذَا»، فَكُنْتُ أَحْفَظُ ذَلِكَ الْكَلَامَ، وَكَأَنَّمَا يُغَرِّى فِي صَدْرِي، وَكَانَتْ الْعَرَبُ تَلُومُ بِإِسْلَامِهِمُ الْفَتْحَ، فَيَقُولُونَ: ائْتَرُكُوهُ وَقَوْمَهُ؛ فَإِنَّهُ إِنْ ظَهَرَ عَلَيْهِمْ، فَهُوَ نَبِيٌّ صَادِقٌ، فَلَمَّا كَانَتْ وَقْعَةُ أَهْلِ الْفَتْحِ، بَادَرَ كُلُّ قَوْمٍ بِإِسْلَامِهِمْ، وَبَدَرَ أَيُّ قَوْمِي بِإِسْلَامِهِمْ { (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ٤٠٥٦).

واتە: عەمری کورپی سەلەمە (خوا لێی رازی بی) دەلی: تێمە لەسەر ئاوێک بووین، شوێنی پێدا رەتبوونی خەڵک بوو، سوارو کاروان بەلاماندا رەت دەبوون،

لایمان دەپرسین: هه‌وایی خه‌ڵك چیه؟ هه‌وایی خه‌ڵك چیه؟ ئه‌و پیاوه، (واته: موحه‌ممەد ﷺ) هه‌وایی چیه؟ ده‌یانگوت: پێی وایه خوا ﷻ ناردووێتی و سرووشی بۆ لا ناردوه، یاخود خوا ﷻ ئه‌وه‌ی بۆ سرووش کردوهو بۆی ناردوه، منیش ئه‌وه‌ی ئه‌وان ده‌یانگوت له‌بهرم ده‌کرد و، به‌ دڵمه‌وه به‌ سینه‌مه‌وه ده‌نووسا (پێم خۆشبوو)، عه‌ڕه‌به‌کانیش چاوه‌ڕێ بوون و، مسوڵمانه‌تییه‌که‌ی خۆیان (هاته‌ن) نێو ئایینی ئیسلامی (خۆیان) له‌سه‌ر ئه‌وه‌ راگرتبوو: ئایا موحه‌ممەد ﷺ به‌سه‌ر خه‌ڵکی مه‌که‌که‌دا زāl ده‌بی و ده‌چێته‌ نێو مه‌که‌که‌وه؟ ده‌یانگوت لێی گه‌ڕێن خۆی و خه‌ڵکه‌که‌ی، (واته: خۆی و قوهریش) ئه‌گه‌ر به‌سه‌ریاندا زāl بوو، ئه‌وه‌ دیاره‌ پێغه‌مبه‌ریکی راستگۆیه، ئنجا کاتیک رووداوی سه‌رکه‌وتنه‌ که (الفتح) بوو، هه‌ر کۆمه‌له‌و هۆزه‌ په‌له‌یان ده‌کرد و ده‌چوون مسوڵمان ده‌بوون، بابیشم په‌له‌ی کردو پێش خه‌ڵکه‌که‌ی خۆی که‌وت و، چوو ئیعلانی مسوڵمانه‌تی خۆی کرد.

که‌واته: ئه‌وه‌ی خوا ﷻ له‌م سووهرته‌ موباره‌که‌دا فهرموویه‌تی: (هه‌ر کاتیک خه‌ڵکت بینی پۆل پۆل هاته‌ن نێو ئایین و به‌رنامه‌ی خواوه) مه‌به‌ست پێی ئه‌وه‌یه‌ که هۆزه‌کانی عه‌ڕه‌ب چاوه‌ڕێی ئه‌وه‌یان ده‌کرد، بزانی ئایا له‌ نێوان موحه‌ممەد ﷺ و، کۆمه‌ڵ و خه‌ڵکه‌که‌ی خۆیدا که هۆزی قوهریشن و به‌ ده‌وری که‌عبه‌وه‌ن، ئه‌و که‌عبه‌یه‌ی خوا له‌ رابردوودا پاراستووێتی، چیان له‌ نێوانیاندا رووده‌دات؟ ئه‌گه‌ر ده‌روازه‌کانی شاری مه‌که‌که‌و حه‌ره‌مه‌که‌ی و، که‌عبه‌و مزگه‌هوتی حه‌رام، له‌به‌رده‌م موحه‌ممەد ﷺ و، هاوه‌لانی دا کرانه‌وه، که‌واته: دیاره‌ موحه‌ممەد پێغه‌مبه‌ری خوایه ﷺ، چونکه‌ پێشتر هه‌موو ئه‌وانه‌ی ویستووێانه به‌ زۆر بچنه‌ نێو مه‌که‌که‌وه، خوا ﷻ فه‌وتاندوونی و له‌ به‌ینی بردوون، که‌ خواهنانی فیل (أصحاب الفیل) نمونه‌یه‌کی زه‌قن له‌وباره‌وه.

ئنجا دوا‌یی که موحه‌ممەد پێغه‌مبه‌ری خوا ﷻ ده‌چێته‌ نێو مه‌که‌که‌و که‌عبه‌وه‌و ده‌روازه‌کانی بۆ ده‌کرێنه‌وه، بۆیان ده‌رده‌که‌وێ که موحه‌ممەد راستگۆیه‌ له‌وه‌دا که ده‌لێ: ره‌وانه‌کراو پێغه‌مبه‌ری خوا، بۆیه‌ش دوا‌ی ئه‌وه‌ به‌لێشاو کۆمه‌ڵ

کۆمەڵ ھاتوونە نێو ئیسلامەو، دواى ئەوێ ئەو بەر بەستە شکاو، ئەو قەلا
مەحکەمەى شىرك و کوفر لە نیوێ دوورگەى عەرەبیدا پرووخوا.

کورتە باسیک دەربارەى ئاین^(١): لەبەر تیشکی ئەم ئایەتە

بەپێژەدا: ﴿وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا﴾

بەڕیزان!

پرسیاری ئایا ﴿دینِ اللَّهِ﴾، بەرنامەى خوا، چییەو چۆنە؟ پرسیاریکی بەجییەو
شایستەى وەلامدراوەیە، بۆیە پێویستە کورتە باسیک لەو بارەو بەکەین لە
سێ تەوێردا:

تەوێرى یەکەم: ئاین چییە؟

ئەویش لە سێ بڕگەدا:

- (١)- پێناسەى ئاین لە پرووی زمان و زاراوەیەو.
- (٢)- نیشانەو درووشمە سەرەکییەکانی ئاین، ھەوت درووشمان خستوونە پروو.
- (٣)- پێنج راستی گرنگ لەبارەى ئیسلامەو، کە تاکە ئاینی پەسندکراوی خوا یە بۆ
مروّقا یەتی.

(١) ئیمە ئەم کورتە باسە ھەمووی لە کتیی: (خواناسی، ئاین، ئیمان، درەوشاوی ئیسلام
و پووجەلیی پێچکان)، چاپی سێھەم سالی (١٤٤١ - ٢٠٢٠) وەرەگرین، لە بەشی دووھمی ئەو
کتیبە، بە ناو نیشانی: ئاین چییە؟ چۆن پەیدا بوو؟ بۆچی ھاتو؟

بێگومان زۆر بە کورتکراوی و پوختکراویەو، ئەگەر نا ئەو باسە زۆری خایاندو و
لایەرەکانی: (٢٢٠ - ٣٧٠)، واتە: (١٥٠)، لایەرەى گرتو، بەلام ئیمە زۆر بە کورتی و پوختی،
ئەوێ مەبەستمانە لێی ھەلدەبژیرین.

تەوهری دووهم: ئایین چۆن پەیدا بوو؟

(١)- وەلامی بەرنامەى خوا کە ئایین چۆن پەیدا بوو، سەرچاوەکەى کوێه؟

(٢)- وەلامی پێچکەو بێردۆزەکان، ئەوانیش بەگشتی پێنج وەلامیان داوئەو.

تەوهری سێهەم: ئایین بۆچی هاتو؟

لە بیست و یەك (٢١) خالدا، حیکمەت و ئامانجی ئێردرانی ئایین، (واتە: ئیسلام) کۆتا نوسخەى پەيامى خوا بۆ مەروفايه تى، دەخەینەروو.

تەوهری یەكەم: پێناسەى ئایین: ئایین چیه؟

بەرگەى یەكەم لەرووى زمان و زاراوهییهو:

یهك: لە رووى زمانهوانییهو: ئەگەر تەماشای فەرھەنگەکانى زمان بکەین، دەبینین: ھەر کام لە (ابن منظور)، لە (لسان العرب: ج ٤، ص ٤٥٨ - ٤٦٢) دا، ھەروھا (الزمخشرى) لە کتیبى (أساس البلاغة: ص ٢٠٠) داو، (راغب الأصفهاني)، لە کتیبى (مفردات الألفاظ القرآن: ص ١٧٧) داو، (الرازي)، لە کتیبى (مختار الصحاح: ٢١٨) دا، ھەروھا (فیروز آبادي) لە کتیبە ناودارەکەى خوێ (القاموس المحيط: ج ٦، ص ٢٧٠ - ٢٢٧) داو، کتیبى (المنجد: ص ٢٣١)، ھەروھا فەرھەنگەکانى دیکەش، ھەموویان ئەوێ ئیستا دەیلێم، دووبارەى دەکەنەو:

وشەى (دين) لە ئەصلی زماندا:

أ- بە مانای سزاو پاداشت دى.

ب- بە مانای ملکە چکردن دى، بۆ وێنە: (ابن منظور)، دەلێ: (الدِّينُ: الْجَزَاءُ وَالْمُكَافَأَةُ، وَدِّئْتُهُ بِفَعْلِهِ دِينَاً: جَزَيْتُهُ، وَمِنْهُ الدِّيَانُ فِي صِفَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَالدِّينُ: الْحِسَابُ، وَالدِّينُ: الطَّاعَةُ، دِئْتُهُ وَدِئْتُ لَهُ: أَطَعْتُ لَهُ، وَالْجَمْعُ الْأَدْيَانُ، يُقَالُ دَانَ بِكَذَا دِيَانَةً وَتَدَّيْنُ، بِهِ فَهُوَ دَيْنٌ وَمُتَدَّيْنٌ).

واته: دین به مانای سزاو پاداشته، به رانبه ر دانه وه یه، به هوئی کرده وه که یه وه سزام دا، یان پاداشتم دایه وه، (الدَّيَّان) یش سیفه تی خوایه عزوجل (که سیکه سزاو پاداشتی خه لک ده داته وه) ههروه ها (دین) به مانای لیپرسینه وه ش دی و، به مانای فه رمانبه ریش دی، (دِنَّهُ وَدِنْتُ لَهُ): هه ردووکیان به مانای فه رمانبه ریم بو کرد، (دین) به (ادیان)، کو ده کریتته وه، ده گو ترئ: (دَانَ بَغْذَا دِيَانَةً وَتَدَّيْنُ بِهِ، فَهُوَ دَيْنٌ وَمَتَدَّيْنٌ)، واته: پابه ند بوو بهو به رنامه وهو بوئی ملکه چ بوو، ئهو (دَيْن و متدین) ه، واته: بوئی ملکه چه.

هه ر هه مان قسه زانایانی دیکه ش که ناوم هیئان، دوو باره ی ده که نه وه، واته: وشه ی (دین) له ته صلی زماندا به دوو واتایه، یه که م: سزاو پاداشت، دووهم: فه رمانبه ریی و گه ردنکه چیی.

به لام دوایی خوا ﷺ که له قورئاندا که وشه ی (دین) ی به کاره یئاوه، چه مک و واتایه کی فراوانتری پیداه، ئه ویش ئه وه یه که ویرای سزاو پاداشت و فه رمانبه ریی و گه ردنکه چیی، ناو بی بو ئهو به رنامه یه ش که خوا به پیغه مبه ری کو تایی خویدا ناردوو یه تی، وه ک ده فه رموی: ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾ (١٩) آل عمران، واته: ئایین له لای خوا ته نیا ئیسلامه، واته: ئایینی که که خوا په سندی بکات و پازی بی مروقه کان شوینی بکه ون، له روانگه ی قورئانه وه، که واته: که خوا وشه ی دینی به کاره یئاوه به سی واتایان به کاری هیئاوه:

یه ک: سزاو پاداشت.

دوو: گه ردنکه چیی.

سی: به رنامه ی ژیان.

یه که م: بو مانای یه که میان (سزاو پاداشت):

أ- خوا ده فه رموی: ﴿إِنَّمَا تَعُدُّونَ لَصَادِقٌ﴾ (٥) وَإِنَّ الدِّينَ لَوُفُّهُ ﴿٦﴾ الذاریات، واته: بیگومان ئه وه ی گفتان پیدراوه (راسته و دوو دلئی تیدا نیه وه) سزاو پاداشتیش دیته دی.

ب- هه‌روه‌ها خوا فه‌رموویه‌تی: ﴿مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾ الفاتحه، واته: (خوا) خاوه‌نی
رؤژی سزاو پاداشته.

ج- هه‌ره‌ها ده‌فه‌رموی: ﴿هَذَا نَزَلْنَاهُ بِحَقِّكَ﴾ الواقعة، واته: ئەمه میواندارییانه
له رؤژی سزاو پاداشتا.

دووهم: بۆ مانای دووه‌میان (گه‌ردنکه‌چی):

أ- خوا ده‌فه‌رموی: ﴿وَقِيلُوا لَهُمْ هَاتِي بِآيَاتِكَ﴾ وَفَقِيلُوا لَهُمْ هَاتِي بِآيَاتِكَ وَفَقِيلُوا لَهُمْ هَاتِي بِآيَاتِكَ وَفَقِيلُوا لَهُمْ هَاتِي بِآيَاتِكَ
فَإِنْ أَنْتَهُمَا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ الأنفال، واته: له دژی بی‌پروایه‌کان
بجه‌نگن تاکو فیتنه نامینئ و ملکه‌چی هه‌مووی بۆ خوا ده‌بی، ئنجا ته‌گه‌ر ده‌ستیان
هه‌لگرت، بی‌گومان خوا بینهری ته‌وه‌یه که ده‌یکه‌ن، لی‌ره‌دا وشه‌ی (الدین) له رسته‌ی:
﴿وَيَكُونُ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ﴾ دا، به مانای ئایین و به‌رنامه‌ی خوا نیه‌و، به مانای
ملکه‌چی و ته‌سلیم بوونه،

ب- دیسان له سووره‌تی (النحل) دا، خوا ده‌فه‌رموی: ﴿وَلَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ
الدِّينُ وَأَصْبَحَ﴾ واته: هه‌رچی له ئاسمانه‌کان و زه‌ویی دایه‌ هی ته‌وه‌و، ملکه‌چی
به‌رده‌وام و حه‌تمیش ته‌نیا بۆوی (خوا)یه.

ج- هه‌روه‌ها خوا فه‌رموویه‌تی: ﴿أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ﴾ الزمر، ئاگادارب‌ن!
گه‌ردنکه‌چی و په‌رستنی بی‌خه‌وش ته‌نیا بۆ خوایه.

سییه‌م: بۆ مانای سییه‌میان (به‌رنامه‌و په‌یره‌و):

أ- خوا ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ
أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ يوسف، واته: فه‌رمانه‌روایه‌تی به‌س هی خوایه، فه‌رمانی
کردوه جگه‌ له‌وی نه‌په‌رستن، ته‌وه‌یه به‌رنامه‌ی راست و ته‌واو، به‌لام زۆربه‌ی خه‌لکی نازان.

ب- هه‌روه‌ها خوا ده‌فه‌رموی: ﴿كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ
الْمَلِكِ﴾ يوسف، واته: ئاوا ته‌گبیرمان بۆ یوسف علی‌ه‌س‌ال‌س‌لام کرد، چونکه بۆی نه‌بوو به

پێی ئایین و بەرنامەى ھۆکمران (ی ئەوکاتەى میسر) بڕایەکەى (بنیامین) لەلای خۆى گەلدا تەو، بۆیە ئەوانى سەرپشککرد ئایا سزایەکەى چى بێ؟ خۆیان گوتیان: سزایەکەى ئەوێە ھەر کەسێک دزیی کردبێ، لە بەرانبەر دزییەکەیدا، با بێتە بارمەتە لەلای تۆ.

ج- ھەر وەھا لە ئایەتى کۆتایى سوورەتى (الکافرون) دا: ﴿لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ﴾^(١) واتە: بەرنامەى خۆتان بۆ خۆتان و، بەرنامەى خۆم بۆ خۆم.

شایانى باسە: وشەى (الدین)، بە ھەموو پێژگەکانیەو ئەو دەو ھەوت (٩٧) جار لە قورئاندا ھاتو، بیست (٢٠) جار بە مانای سزاو پاداشت و ھەفتا ھەوت (٧٧) جاریش بە مانای بەرنامەو پەپرەو یان گەردنکەچیی و فەرمانبەری، لەو (٧٧) جارەش، جگە لە چەند جاریکی کەم کە بە ژمارەى پەنجەکانى دەست دەژمێردرێن، ئەگەر نا ھەر بە مانای بەرنامەو پەپرەو ژيان بەکارھێناو، ئنجا ئەو بەرنامەو پەپرەو، چ ھى خوا عزوجل بێ، یان ھى جگە لە خوا بێ.

دوو: لە پرووی زاراوەییەو

أ- (راغب الأصفهانی)، دەلێ: (الدِّينُ يُقَالُ: لِلطَّاعَةِ وَالْجَزَاءِ، وَاسْتُعِيرَ لِلشَّرِيعَةِ)^(٢)، واتە، دین بە مانای فەرمانبەری و سزاو پاداشت دێ و، خوازراویشە تەو بۆ شەریعەت (کە خوا دایە زاندو).

ب- (الجرجاني) لە (التعريفات) دا گوتوویەتی:

(الدِّينُ: وَضَعَ إِلَهِيٌّ يَدْعُو أَصْحَابَ الْعُقُولِ إِلَى الْقَبُولِ عَنِ الرَّسُولِ^(٣))، واتە: ئایین بەرنامەییەکی خواییە، خواوێن عەقلان بانگ دەکات بۆ وەرگرتنی ئەوێ لەلای پێغەمبەرە ﷺ.

(١) مفردات ألفاظ القرآن: ص ١٧٧

(٢) التعريف ج ٢، ص ٤٧

ههروهها وشه‌ی (إسلام) یش که وشه‌ی دووهمه، وهك زاراوه‌یه‌کی باو (مصطلح عُرفی) هه‌ر به مانای ئه‌وه به‌رنامه‌یه‌ی دێ که خوا دایه‌زاندوه بۆ موحه‌مه‌د ﷺ.

به‌لام ئیسلام له‌ پرووی زمانه‌وانییه‌وه به‌ مانای ملکه‌چییه‌:

أ- (فیروز آبادی)، له‌ (القاموس المحيط: ج ٤، ص ١٣١) دا، ده‌لێ: (أَسْلَمَ أَي: انْقَادَ وَصَارَ مُسْلِمًا)، ملکه‌چ بوو، ته‌سلیم بوو یان بوو به‌ مسوڵمان.

ب- (ابن منظور)، ده‌لێ: (الإسلام والإستسلام: الإنقياد)، (لسان العرب: ج ١٢، ص ٢٩٣)، واته‌: ئیسلام یانی: ملکه‌چ بوون.

ج- (الجزجاني)، له‌ (التعريفات: ص ١٠) دا، ده‌لێ: (الإسلام: هو الخضوع والإنقياد لما أَخْبَرَ به‌ الرسول ﷺ)، واته‌: ئیسلام بریتیه‌ له‌ گه‌ردنکه‌چی بۆ ئه‌و به‌رنامه‌و په‌یامه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌لایه‌ن خواوه‌هه‌والی پێداوه‌.

که‌واته‌: گوشراوو کورته‌ی ئه‌وه‌ی گوتمان ده‌توانین له‌ هه‌وت (٧) خالدا به‌ گوشراوی بیخه‌ینه‌وه‌ پروو:

یه‌که‌م: وشه‌ی (الدين)، له‌ ئه‌صلدا دوو واتای هه‌ن، سزاو پاداشت، له‌گه‌ڵ گه‌ردنکه‌چی و فه‌رمانبه‌ری.

دووه‌م: به‌لام قورئان که وشه‌ی ناوبراوی به‌کاره‌یناوه‌، وێرای واتا ئه‌صلیه‌که‌ی، واتایه‌کی سییه‌میشی بۆ زیاد کردوه‌، که هه‌ردوو واتا پێشووه‌که‌شی تێدان، ئه‌ویش ئه‌وه‌یه‌ (دين) بریتیه‌ له‌ به‌رنامه‌و په‌یروه‌ی ژيان، چ سه‌رچاوه‌که‌ی خوا ﷻ بێ، که ئه‌وه‌ ئایینی هه‌قه‌، چ جگه‌ له‌ خوا بێ.

سییه‌م: هه‌ر جارێک ویسترا بێ وشه‌ی (دين) به‌رنامه‌ی خوا بگه‌یه‌نێ، نیشانه‌و قه‌یدیکی جوێکه‌ره‌وه‌ی خراوه‌ته‌ سه‌ر، وه‌ك (أَل) (الدين)، یان (دين الله)، یان (الدين الحق)، یان (الدين القيم).

چوارەم: وشەى ئىسلامىش لە زماندا دوو واتای هەن: يەكەم: گەردنكەچىي و سەردانەواندن، دووهم: خوڤاگەردنەو و يەكلابوونەو.

پنجەم: لە بەكارهێنانى قورئاندا (إسلام) هەردوو واتا ئەسڵىيەكەى لەبەرچاو گىراون، بەلام چەمك و مەبەستەكەيان تەسك كراو و تەو و، تاييەتكراو بە بەرنامەى خواو، واتە: سەردانەواندن و يەكلابوونەو بۆ بەرنامەى خوا.

شەشەم: ئىسلام ناو بۆ هەموو ئەو ئايين و بەرنامانەى خوا بە پيڤەمبەرانى دا (عليهم الصلاة والسلام) ناردوونى، هەرچەندە لە چۆنيەتیی و چەنديەتیییدا لە يەك جيابووبن، بەلام لە كاكڵ و مەبەستدا يەكبوون، كە بریتی بوو لە: سەردانەواندن و ملكەچبوون بۆ بەرنامەى خواو، يەكلابوونەو بۆ بەنديەتیی و فەرمانبەريی بۆ خوا.

هەوتەم: ئىسلام ناوی ئايینی هەموو پيڤەمبەرانە (عليهم الصلاة والسلام)، بەلام دوايى لە ربي عورفەو، وەك ناویكى تاييەت دا براو بەسەر كووتا بەرنامەى خوادا، كە بە پيڤەمبەرى خاتەم دا ﷺ ناردوويەتى.

برگەى دووهم: نيشانەو درووشم سەرەكییەكانى ئايين:

كە حەوت درووشم و نيشانەن

(١)- بەرنامەى ژيان بەس لەلايەن خواو دادەنرى، وەك خوا دەفەرموى: ﴿أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ﴾ (آل عمران، واتە: ئايا جگە لە بەرنامەى خوا دەخوازن، لە حالیکدا هەرچى لە ئاسمانەکان و زەویدا هەيە، بە پيڤەمبەران و پيڤەمبەرانەو بۆ خوا ملكەچن و، هەر بۆ لای ئەویش دەگەرێنەو؟ كەواتە: بەرنامەى ژيان دەبى تەنيا خوا ﷻ داينى، چونكە هەموو بوون و گەردوون بۆ خوا ملكەچە.

(٢)- بەرنامەى ژيانى مرووف لەلای خوا ﷻ، بەس ئىسلامە، وەك خوا دەفەرموى: ﴿إِنَّ الْدِينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾ (آل عمران، واتە: بەرنامە لەلای خوا تەنيا ئىسلامە،

واته: ئەو بەرنامەیهی خوا رازی دەبێ مڕۆف شوینی بکەوێ، تەنیا بریتیه لهوهی بۆ پیڤه‌مه‌ری کۆتایی ناردوه، هه‌روه‌ها ده‌فه‌رموێ: ﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ (٨٥) آل عمران، واته: هه‌ر که‌سیک جگه له ئیسلام به‌رنامه‌و ئایینیکی دیکه بخوازی، لێی وه‌رناگیرێ و له دواڕۆژدا له زیانبارانه.

٣- کاکل و نیوه‌پۆکی به‌رنامه‌ی هه‌موو پیڤه‌مه‌ران (عليهم الصلاة والسلام)، یه‌که، ئەوه‌ش له قورئان دا زۆر به‌روونی هاتوه، بۆ وینه: خوا ده‌فه‌رموێ: ﴿لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ﴾ (١٣) الشوری، واته: خوا له ئایین و به‌رنامه‌ی خۆی به‌رنامه‌یه‌کی بۆ داناون، هه‌مان به‌رنامه که نووحی عليه السلام پێی پاسپارد بوو، هه‌روه‌ها ئەوه‌ی بۆ لای تۆمان سرووشکردوه، ئەوه‌ی ئیبراهیم و مووسا و عیسانمان پێی پاسپاردبوون، که ئایین و به‌رنامه (ی خوا) به‌رپابکه‌ن و تێیدا په‌رته‌وازه مه‌بن.

که‌واته: به‌رنامه‌ی هه‌موو پیڤه‌مه‌ران که ئەو پینجه سه‌ره‌کیه‌کانیان، له نیوه‌پۆک دا یه‌که، فه‌رمایشتیکی پیڤه‌مه‌ریش عليه السلام زۆرجوان ته‌عبیر له‌و راستیه ده‌کات، که ده‌فه‌رموێ: ﴿إِنَّ مَثَلِي وَمَثَلِ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي، كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بَيْتًا، فَأَحْسَنَهُ وَأَجْمَلَهُ، إِلَّا مَوْضِعَ لَبْنَةٍ مِنْ زَاوِيَةٍ، فَجَعَلَ النَّاسُ يَطُوفُونَ بِهِ، وَيَعْجَبُونَ لَهُ، وَيَقُولُونَ: هَلَّا وُضِعَتْ هَذِهِ اللَّبْنَةُ؟ قَالَ: فَأَنَا اللَّبْنَةُ، وَأَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ﴾ (آخرجه البخاري: ٦٨٥٤، ومسلم: ٦١٠٠).

واته: وینه‌ی من و وینه‌ی پیڤه‌مه‌رانی پێش من، وه‌ک پیاویکه کۆشکیکی دروستکردوه، چاکی کردوه و جوانی کردوه، جگه له شوینی خشتیک له گۆشه‌یه‌کید، خه‌لک به‌ ده‌وریدا هاتوون و چوون و پێی سه‌رسام بوون و گوتووایه: بریا ئەم خشته‌ش دانرابایه، فه‌رمووی: من خشته‌که‌م و من کۆتایی پیڤه‌مه‌رانم.

٤- به‌رنامه‌ی خوا به‌سه‌ر هه‌موو به‌رنامه‌یه‌که‌دا زاله، وه‌ک ده‌فه‌رموێ: ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ

الْمُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾ التوبة، واته: خوا نهو زاتهیه رهوانه کراوی خوئی به رینمای و نایین و بهرنامهی ههقهوه ناردوه، تاکو بهسهر ههموو بهرنامه کانداسهری بخت و زالی بکات، ههچهنده هاوبه شدانه ران پیشیان ناخوش بی.

بیگومان نایین و بهرنامهی خوا له پرووی بهلگهوه ههمیشه زالهو، له دنیای واقعی و کاتی بهرهنگار بوونه وهشدا، نهگهر شوینکه وتووانی بهراستی پیوهی پابه ند بن، وهک میژوو سه مانددوویه تی، بیگومان زال ده بن بهسهر نه یاراند.

(۵)- بهرنامهی خوا لهسهر بنچینهی تیگه یشتن وهرده گیری:

وهک خوا دهفه رموی: ﴿فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّسَفَقَهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾ ﴿١٢٢﴾ التوبة، واته: بوچی له ههر کومه لیک له پرواداران دهستهیهک به دواي زانیارییدا نارپونه دهری، بو نهوهی له بهرنامهی خوا شاره زان بن و، که گه پانه وه لای گه له که یان ناگاداریان بکه نه وهو، بهلکو وریا بن و بترسین.

کهواته: نایین و بهرنامهی خوا، لهسهر بناغهی تیگه شتن و ورد تیگه یشتن وهرده گیری.

ههروهها خوا ﷺ به پیغهمبهری خاتهم ﷺ دهفه رموی: ﴿قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَنَ اللَّهُ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ﴿١٠٨﴾ یوسف، واته: بلئی نه مهیه ریبازی من، له بهر رپوشناییدا خوم و نهوانهی شوینم که وتوون، بهرهو لای خوا بانگهواز ده که یین و، پاکیی بو خوا من له هابهش بو خوا دانه ران نیم.

(۶)- بهرنامهی خوا نه بو خوئی سه غلهت ده بی و، نههیچ که سیش سه غلهت ده کات:

خوا ﷺ بهرنامهی خوئی ناردوه که بو خوئی سه غلهت نابی له بهردهم مرووف و چاره سهری کیشهو گرفته کانیدا، وهک دهفه رموی: ﴿هُوَ أَجْتَبَكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي

اَلَّذِينَ مِنْ حَرَجٍ ﴿٧٨﴾ الْحَج، واتە: ئەو (خوا ﷺ) ئێوەی هەلبژاردوو لە بەرنامە کەیدا شتێکی وای لەسەر دانەناون پێی سەغڵەت بن.

واتە: خوا ﷺ کارێکی وای نەکردووە کە بە ھۆی شوێنکەوتنی بەرنامە کە یەو، سەغڵەت بن و ھەست بە ناپەرھەتیی بکەن.

سەغڵەت نەبوونی مروۆف بە ھۆی بەرنامە ی خواوێش، لەبەر چەند ھۆکارێکە:

١- بەرنامە ی خوا واقع بینانە، سەرنجی مروۆف دەداو، ھەموو داخوازییەکانی و پێکھاتەکانی دەبینی، وەك خوا دەفرمووی: ﴿زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ ﴿١٤﴾ آل عمران. واتە: خۆشویشتنی ئارەزووێ کە بۆ خەڵکی رازێراوەتەو لە ئاfrهتەتان و کوپان و زێڕو زیوی کە لەکەکراو و ئەسپانی نیشانەدارکراو ئازەلەن و کشت وکال ئەوێش بەھرەوەرگرتنی ژیاپی دنیا یە...

٢- بەرنامە ی خوا زیاد لە توانا لەسەر کەس پێویست ناکات، ئەمەش لە زۆر شوێنی قورئاندا ھاتو، وەك خوا فرموویەتی: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ ﴿٢٨٦﴾ واتە: خوا ئەرك ناخاتە سەرھێچ کەس لە توانای خۆی بەدەر.

٣- ھەموو کات و ھەمیشە دەرگای تەوبە و پاکبوونەو لەسەر پشتم، وەك خوا دەفرمووی: ﴿إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهْلَةٍ ثُمَّ يُتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ ﴿١٧﴾ واتە: بێگومان تەوبە وەرگرتن لەسەر خوا بەس تاییەتە بەوانەوێ بە نەزانیی خراپە دەکەن، دواپی زوو دەگەرێنەو، ئەوانە خوا لێیان خۆش دەپی و خوا زانای کاربەجییە.

ئنجە مادام دەرگای گەڕانەو بۆ لای خوا ھەمیشە لەسەر پشتم، کەواتە: مروۆف ھەمیشە دەرھەتی ھە یە بگەرێتەو بۆ لای خوا، خۆی لە چلک و چەپەری ئەو گوناھانە ی کردوونی، پاک بکاتەو.

سەغڵەت نەبوونی بەرنامە ی خواش لە ئاقار ژيانی ئینساندا، بەهۆی شەش
هۆکارەوێه:

١- هەرچی بەرنامە ی خوا فەرمانی پێکردو، زگماک و ژیری ساغیش پەسندی دەکات،
خوا دەفەرموێ: ﴿يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ﴾ (١٥٧) الأعراف، واتە: فەرمانیان پێدەکات بە
هەرچی پەسندە، واتە: هەرچی عەقڵ پێی تاشناوە پەسندی دەکات، شەریعەتیش
هەربەو فەرمانیان پێدەکات.

٢- هەرچی بەرنامە ی خوا پێشگیری لێ دەکات و پێی لێ دەگرێ، زگماک و ژیری
ساغیش بەهەمان شیوە فری دەدا: ﴿وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ (١٥٧) الأعراف، واتە:
هەرچی خراپەو ناپەسندە، لێیان قەدەغە دەکات.

ئنجایانێک هەرچی زگماک و چاک بێ پەسندی بکات و، هەرچی خراپ بێ
پێی لێ بگرێ، کەواتە: هەرگیز سەغڵەت نابێ لە بەردەم رێکخستنی ژيانی
مرووف و، هیدایەتی تاک و، رێکخستنی ژيانی کۆمەڵگاکەیدا، لێرەدا خستەیهکم
هێناوە، لە دە (١٠) لە چاکەکان و، دە (١٠) لە خراپەکان پێکهاو:

خراپەکان

چاکەکان

- | | |
|----------------------------------|----------------------------------|
| ١- هەوڵەش پەرستێ | ١- خوا بەیە کگرتن |
| ٢- ستەم و زوڵم | ٢- دادگەری |
| ٣- خراپەکاری | ٣- چاکەکاری |
| ٤- نەزانی | ٤- زانی |
| ٥- پیاکاری | ٥- ئیخلاص |
| ٦- ترسان لە جەنگ و تیکۆشان | ٦- تیکۆشان لە پێی خوادا |
| ٧- کەودەنی و نەشارەزایی لە ئایین | ٧- تێگەشتن و شارەزابوون لە ئایین |

- ۸- مَال و سامان بەخشین لە پێی خوادا ۸- چرووکی و پژی و نەبەخشین
- ۹- خۆرازاندهوه به خەسلەته بهرزەکان ۹- خۆشاردنهوه له ژیر چلکی خەسلەته بهدهکاندا
- ۱۰- پاکسازی و چاکسازی کردن له ولاتدا ۱۰- تیکدان و خراپه کاری له ولاتدا.
- ۳- هەرچی بهرنامهی خوا هەڵالی کردو، هەمووی به چێژو سوود بەخشە، وەك خوا دەفەرموی: ﴿وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ﴾ (۱۵۷) الأعراف، (طیبات)، کۆی (طیبة)یە و هەر شتیکە هەستەوهرەکانی مەرووف چێژی لی وەردەگرن و سوودو کەلکی هەیه بۆ مەرووف.
- ۴- بهرنامهی خوا هەرچی خراپەو زیانبەخشە قەدەغە کردو، خوا دەفەرموی: ﴿وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبِيثَاتِ﴾ (۱۵۷) الأعراف، هەرچی پیس و زیانبەخشە لیان قەدەغە دەکات، (خبائث)، کۆی (خبیثة)یە، کە لە بنەرەتی زمان و زاراوەی قورئاندا بە هەر شتیک دەگوتری، نزم و بەد و زیانبەخش و چاره نەویستراو بی، چ بەرهەست بی و، چ مەعنەویی بی.
- ۵- له بهرنامهی خوادا بنچینهی گشتیی له شتەکاندا، بریتیە له هەڵالی، وەك خوا دەفەرموی:
- أ- ﴿الَّذِينَ تَرَوُا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً﴾ (۲۰) لقمان، واتە: ئایا نابینن خوا هەرچی له ئاسمانەکان و زەویدایە بۆ رام کردوون و، نيعمهته ئاشکراو پەنانهکانی خۆی بەسەردا رشتوون.
- ب- هەر وههها دەفەرموی: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ (۲۱) البقرة، خوا ئەو زاتەیه هەرچی له زەویدایە بۆ ئێوهی خولقاندە.
- ج- پیغەمبەریش ﷺ فەرمووێت: {الْحَلَالُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ، وَالْحَرَامُ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ، وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ مِمَّا عَفَا عَنْهُ} (أخرجه الترمذي: ۱۷۲۶، وابن ماجه: ۲۳۳۶۷، والحاكم: ۷۱۱۵).

واته: هه لال ئهوهیه خوا له کتێبه کهیدا هه لالی کردوهو، هه پام ئهوهیه خوا له کتێبه کهیدا هه پامی کردوهو، هه ر شتیک لێی بێدهنگ بووه، لهو شتانهیه بۆ ئێوه وازی لێی هیناوهو لێی گهراوه.

۶- بهرنامهی خوا بریتیه له چهند بنچینهیهکی گشتیی نهگۆڕو، چهند یاسایهکی فراوان و لێککێشراوه له بواری هه لال و هه پام و چاکه و خراپهکاندا، ئنجا ئهو بهرنامه فراوانه و گشتگیره دهقهکانی زیاتر له واتایه که هه لدهگرن، هه رگیز له بهردهم چارهسهری هیچ کێشه و گرفتییکی بهشهردا دهستهو ئهژنۆ دانانیشتی و دانامیشتی.

۷- جاری وا ههیه بهرنامهی خوا دهکرێته ئامرازی یاریی و شمهکی بازرگانیی.

وهك خوا دهفهرموی: ﴿الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَوةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنسَهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ﴾ (۵۱) الاعراف، واته: ئهوانه ی ئایینه که یانیان کردوته هۆی کات پێ بهسهر بردن و یاریی و، ژیا نی دنیا فریوی داو، ئه مپۆش ئیمه له بیر یان ده که ی ن، وهك چۆن ئهوان دیداری ئه م پۆزه یان له بیر چوو بوو، ههروه ها به هۆی ئهوه وه که نکوو ئی یان له ئایه ته کا ئمان ده کرد.

هه لبه ته کاتیک ئایینی خوا دهکرێته ئامرازی یاریی و بازرگانیی و، مامه له ی پێوه ده کرێ، ئه و کاته هه ر که سی که عه قل و ئینسافی هه بی، نابێ ئه و گله ییه ئاراسته ی بهرنامه و ئایینی خوا بکات، چونکه بێگومان ئه وه خه تای ئه و که سانه یه که بازرگانیی پێده که ن و کردوو یانه به ئامرازی یاریی، نهك خودی ئیسلام!

برگه ی سییه م: پێنج راستیی گه و ره و گرنگ له باره ی ئیسلامه وه:

راستی یه که م: ئایینی ئیسلام به تۆ بزیی بهسهر که سدا ناسه پێژی.

خوا دهفهرموی: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ﴾ (البقرة، ۲۵۶) تۆ بزیی کردن له ئایین دا (له سه پاندنی ئایین دا) نه، به دلناییی سه ر راستیی و بێمرا دیی لێک جیا بوونه وه.

پاستی دووهم: ئایین دژی پهرته‌وازی و تاقم تاقمینه‌یه.

وهك خوا ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ﴾ (۱۵۹) الأنعام، واته: بیگومان نه‌وانه‌ی (به‌هوی تاقم تاقمینه‌وه) ئاینه‌که‌یانان پارچه‌پارچه‌کردوه، تو‌هیچ‌شتی‌کت له‌گه‌ل وان‌یه، واته: نه‌وانه‌ شوینکه‌وته‌ی تو‌نین نه‌ی موحه‌ممه‌د ﷺ! له‌گه‌ل تو‌دا هیچ په‌یوه‌ندییه‌کیان نه‌یه، هه‌میشه‌ ئایینی خوا بو‌یه‌که‌ریزکردن و یه‌که‌ریزکردنی خه‌لک هاتوه، بو‌یه‌دژی پهرته‌وازی و به‌ش‌به‌شی و شیرو تیر له‌یه‌کدی سوین و سه‌نگه‌ر له‌یه‌کدی گرتنه، که به‌داخه‌وه نه‌وه‌ش حاله‌تی ئیستای زۆریکی زۆر له‌مسولمانانه، له‌نه‌جامی دوورکه‌وته‌وه‌یانه‌وه له‌ئاینه‌که‌یان.

پاستی سیه‌م: به‌رنامه‌ی خوا به‌غهریبی هاتوه به‌غهریبیش ده‌گه‌ریته‌وه.

وهك پیغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رموویه‌تی: ﴿إِنَّ الْإِسْلَامَ بَدَأَ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ غَرِيبًا كَمَا بَدَأَ﴾ (أخرجه مسلم: ۳۹۰)، واته: بیگومان ئایین به‌غهریبی سه‌ری هه‌لداوه‌و، هه‌روه‌ك چۆن به‌غهریبی هاتوه، که ده‌شگه‌ریته‌وه (بو‌مه‌یدانی ژیان) هه‌ر به‌غهریبی ده‌گه‌ریته‌وه.

ئه‌م فه‌رمووده‌یه بو‌یه‌هیناومه، زیاتر له‌به‌ر نه‌و چه‌مکه‌هه‌له‌یه‌ی خه‌لکیکی زۆر له‌و فه‌رمووده‌یه‌یان وه‌رگرتوه‌و وه‌ریده‌گرن، پێیان وایه‌ ئایین به‌غهریبی ده‌مریته‌وه، به‌لام هه‌دیه‌که‌ ده‌فه‌رموی: ﴿وَسَيَعُودُ غَرِيبًا كَمَا بَدَأَ﴾، که‌واته: وه‌ك چۆن ده‌ستپێکه‌کی بو‌هاتنه‌ ئیو مه‌یدان بوو، گه‌رانه‌وه‌که‌شی بو‌هاتنه‌وه‌ ئیو مه‌یدانی ژیان.

پاستی چواره‌م: نه‌و کو‌مه‌له‌یه‌ی به‌رنامه‌ی خویان پێ به‌ریوه‌ ده‌چی، رازاوه‌ن به‌خه‌سله‌ته‌ به‌رزو په‌سنده‌کان.

وهك خوا ده‌فه‌رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ، فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ

لَا يَمُرُّ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾ المائدة، واتە: ئەي ئەوانەي بروتان هیناوه! هەر کەسێک لە ئێوە، لە ئایینە کە ی هەلگەر پێتەو، خوا کۆمەڵێک دینێ (بۆ ژيانەو و گێرانەو ی بەرنامە کە ی) خوشیدەوین و خوشیان دەوێ و، لە گەڵ بروتاداران نەرم و نیا و میهره بان و، لە سەر کافران رەق و بە دەمارن و، لە پێی خوا دا تێدە کۆشن و، لە گە یی و لۆمە ی هیچ لۆمە کە رێک ناترسین، ئەو هەش بە خەشی خویە دەیدات بە هەر کە سێک حەز بکات و، خواش (خاوەن دەستە لاتی) فراوان (ه) و زانیە.

راستی پێنجەم: بۆ هینانەو ی ئیسلام بۆ کایە کانی ژیان و گوزەران چۆن و لە کوێو دەست پێکەین؟

بێگومان ئەو پرسیارە کە: ئیمە بۆ دینداریی رێک و راست و، بۆ هینانەو ی ئیسلام بۆ کایە کانی ژیان، لە کوێو دەست پێکەین؟ وە لەمە کە ی هەر ئەو یە دەبێ هەر لەو شوێنەو کە پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی پێکردو، ئەو چی کردو، ئیمەش وابکەین.

چونکە خوا دەفەر موێ: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا﴾ ﴿٥١﴾ الأحزاب، بە دنیایی لە پێغەمبەری خوادا ﷺ سەر مەشقی و پێشروییە کێ چاک هە یە بۆ ئێوە، بۆ هەر کە سێک بە تەمای پاداشتی خوا و رۆژی دوا ییەو، زۆریش یادی خوا دەکات.

کەواتە: دەبێ پێغەمبەری خاتەم ﷺ ئەک تەنیا لە ئەجامدانی پێنج درووشمە کاند، بە لکو لە هەموو وردو درشتی دینداریی و دنیا داریدا، بیکەین بە پێشرو و سەر مەشقی خۆمان، ئەو چی کردو و چۆنی کردو، کاتێک لە گەڵ کۆمە لگای نەفامیی رۆژگاری خۆیدا رۆوبەر و بۆتەو، ئیمەش بە هەمان شیو بەکەین، چونکە بە داخەو کۆمە لگا مسو لمانە کانی ئەم رۆژگارەش، لە زۆر روو وە گیرۆدە ی نەفامیی (جاهلیة) ی خەست و خۆل بوونە.

تەوهری دووهم: ئایین چۆن پەیدا بوو؟

لە دوو برگەدا ئەم باسە دەخەینە ڕوو، بە کورتیی:

برگە یەكەم: وەلامی بەرنامە ی خوا بۆ پرسیاری: ئایین چۆن پەیدا بوو؟

خوایێ ئازاد زۆر بە ڕوونی رایگە یاندووە کە ئایین بەو چەمک و واتایە ی ئیستا باوە، واتە: ئایینیەک کە خوا دایبە زاندووە و ناردوویەتی و هاتووە، لە خواوە سەرچاوە ی گرتووە، وەك پیشتریش لە سوورەتی (الشوری) دا، هینامان: ﴿شَرَعَ لَكُم مِّنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ﴾ (۱۳)، واتە: لە ئایین بەرنامە یەکی بۆ داناون، هەمان شت کە نووحی پێی پاسباردبوو، هەروەها ئەو ی بۆ لای تۆمان سرووش کردووە (ئە ی موخەممەد!) و ئەو ی ئیبراھیم و مووسا و عیسا مان پێی پاسباردبوون ... ئەمانە پێنج پێغەمبەرە سەرەکی و ناودارەکانی ئیو پێغەمبەرانی (عليهم الصلاة والسلام)، کە هەم لێردا خوا هەر پێنجانی پێکەووە هیناون، هەم لە سوورەتی (الأحزاب) یشتا: ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا﴾ (۷).

هەروەها لە سوورەتی (النساء) دا، خوا زۆر بە ڕوونی ئەو هەمان بۆ ڕوون دەکاتووە، ئایین و بەرنامە یەکی کە پێغەمبەرانی (عليهم الصلاة والسلام) لە خواوە هیناویانە، لە خواوە سەرچاوە ی گرتووە، حیکمەتە کە یشیمان بۆ ڕوون دەکاتووە، دەفەرمو ی:

﴿إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا﴾ (۱۳) ﴿وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا﴾ (۱۶) ﴿رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ (۱۶)، واتە: سرووش و

پەياممان بۆلای تۆنارد (ئەى موخەممەد ﷺ!) وەك چۆن پەياممان بۆلای نووح و پىغەمبەرانى دواى وى نارد، ھەروەھا پەياممان بۆلای ئىبراھىم و ئىسماعىل و ئىسحاق و يەعقوب و تىرەكان (كەلىى وەپاش كەوتبون) و، عىساو ئەيىووب و يونس و ھاروون و سولەيمان ناردو، زەبوورىشان دا بە داوودو، پىغەمبەرانىكىشان لەپىش تۆدا ناردوون كەبۆمان باسكردووى و پىغەمبەرانىك كەبۆمان باس نەكردووى و، خواش فەرمایشتى لەگەڵ مووسادا كرد بە فەرمایشتەكردن، ئەو پىغەمبەرانەمان ناردن، موژدەدەر ترسىنەر بوون تاكو لە دواى ھاتنى پىغەمبەران، خەلك ھىچ بەلگەيەكيان نەمىنى لەسەر خواو، خواش زالى كار بەجىيە.

كەواتە: سەرچاوەى ئايىن بە چەمك و واتا خوايى و ئاسمانىيەكەى، برىتيە لە خوا ﷻ، سەرەتاي پەيدا بوونىشى دەگەرپتەووە بۆ سەرەتاي نىشتەجى بوونى ئىنسان لەسەر زەوى، چونكە ھەر لە بەرە بەيانى مېژوووەو، خوا مرؤفايەتیی فەرامۆش نەكردووەو لە تىشكى رېنويىنى بى بەشى نەكردووەو، بە پىغەمبەرانى دا بەرنامەى ژيانى بۆ ناردووە.

بەرگەى دووھەم: وەلامى رېچكەو بىردۆزەكان: بۆ پرسىارى ئايىن چۆن پەيدا بوو؟ لەو كىتيەدا كە ئاماژەم پىدا، باسەم كردووەو، پىنج لەو رېچكەو بىردۆزانەم ھىنان، كە ھەر كامىكيان ويستووئەتەى، بۆمان تەفسىر بكات، ئايىن چۆن پەيدا بوو؟ بەلام لەبەر دوو ھۆكاران شوئىنكەوتووانى ئەو رېچكەو بىردۆزانە شاىستەيى ئەوھيان نىيە، وەلامى ئەو پرسىارە بدەنەو: ئايىنى خوا چۆن پەيدا بوو؟

يەكەم: ھىچ كام لەو رېچكەو بىردۆزانە، لە ئاقار: چۆنئەتەي پەيدا بوونى ئايىندا، ھەلوئىستەكيان لەگەڵ ھەلوئىستى ئايىن و بەرنامەى خوادا تىكناكاتەو، چونكە ئەوان بەر لەوھى دەست بە لىكۆلئەو و بە ورد بوونەو بەكەن، پەيدا بوونى ئايىنان لەو سەرچاوە ئاسايەى لئەوھەتو، كە خواى بەرزو مەزنە، رەفز كردو، واتە: ئەوانە قەناعەت ھىنانى پىش بىركردنەوھيان ھەبوو.

دووهم: ئەوانە چونکە تەنیا پروایان بە دیاردە ماددیەکان ھەیه، بۆگومان دینیش ھەماو سەرچاوەکە ی مەعنەویەو، لە پشت ماددەوہیەو میتافیزیکە، بۆیە ھەر لە ڕۆیە ڕێیان لە خۆیان گرتوہ، کە بگەنە ئەنجامیکی ڕۆک و راست.

بیردۆزە ی ھەکەم: بیردۆزە ی ئابوورییە، کە ئەمە زیاتر مارکسییەکان تەبەننیان کردوہ، بۆیە مارکس و ئەنگلس لەو بارەوہ لە کتیی (مانیفیست)، واتە: بەیانی حیزبی شیوعی دا، گوتووایانە: (مۆژووی ھەموو ئەو کۆمەلگایانە ی تاکو ئیستا پەیدا بوون، بریتییە لە مۆژووی دژایەتی و ناکوکی چینەکان) ئەوان ھەموو شتیکیان گەراندۆتەوہ بۆ ناکوکی و دژایەتی چینەکان، کە لە ئەنجامی جیاوازی ئابوورییدا پەیدا بوون! بەلام لە شوینی خۆی لە شەش خالان دا وەلامیکی ددان شکینی ئەو بیردۆزە ی مان داوہتەوہ.

بیردۆزە ی دووہم: بیردۆزە ی ترسانە، گوايە مۆڤ لە ئەنجامی ئەوہ دا کە لە دیاردە و دیمەنە سرووشتیەکان ترساوہ، پەنای بردۆتە بەر ئەوہ ی پروایینی بە کارسازیک کە لە پشت ئەو دیاردەو دیمەنانەوہیە! بەلام ئیمە ئەویشمان لە شوینی خۆی لە سێ خالدا، سێ وەلامان داوہوہو پووجەلمان کردۆتەوہ.

بیردۆزە ی سینیەم: بیردۆزە ی نەزانییە، گوايە مۆڤ ھەر کاتیک شتیک یینیوہو ھۆکارەکە ی نەزانوہ، بەوہ تەفسیری کردوہ کە خوا لە پشتیوہیەتی! بەلام ئیمە ئەو بیردۆزە ی شمان لە کتیی ناوبراودا، لە چەند خالیکدا پووجەلکردۆتەوہ.

بیردۆزە ی چوارەم: بیردۆزە ی جینیسییە، ئەمەش زیاتر (فرۆید) تەبەننی کردوہ، کە دەلی: ھەموو دیاردەکانی ژيانی مۆڤ بەھۆی غەریزە ی جینیسییەوہن! بەلام ئیمە لە شوینی خۆی لە یازدە (۱۱) خالاندا بەرپەچی ئەو بیردۆزە ی شمان داوہتەوہ.

بیردۆزە ی پینجەم: بریتییە لە بیردۆزە ی داخوازییە دەروونی و کۆمەلایەتیەکان، ئەمەش زیاتر دووپاکایم زانای کۆمەلناس تەبەننی کردوہ، گوايە: مۆڤ بە ھەموو شتیکەوہ: ئایین، کلتووور و فەرھەنگ، رەوشت، ھونەر کەسایەتی ...

وهك چۆن سابوونىك له قالب دەدرى، ئاوا كۆمەلگا بەرھەمى دىنى! بەلام تيمە بەرپەچى ئەم بىردۆزەيەشمان داوەتەو لە سى خالاندا. نەشمويست كاتى زۆر بەبەرپەردانەوہى ئەو بىردۆزانەوہ بگريں، چونكە مەبەستم زياتر خستەرووى ھەلۆيستی نەيارو ناحەزانی ئايين بوو، لە بارەى چۆنيەتتى سەرھەلدانەوہ.

تەوہرى سىيەم: ئايين بۆچى ھاتوہ؟

ھەلەتە لە باسەکانى رابردوودا، بە تايبەت لە پێناسەى ئاييندا تارا ددەيەك روون بۆوہ، ئايين بۆچى ھاتوہ، بەلام ليرەش بە باشمزانی لە بيست و يەك (۲۱) خالدا، بە كورتى تيشك بخەينە سەر ھۆكارو ئامانجى ئيردرانى ئايين:

يەكەم: ئايين بۆيە ھاتوہ، تاكو مروّف شيوازى ژيان گوزەران و جموجوّل و چالاككەيانى، بە پيى زگماك (فيطرة) ى بى و، لە نيوان جموجوّل و چالاككەيانى و زگماكييدا، دژايەتتى و ناكوکيى نەبى، وەك خوا دەفەرموى: ﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۚ﴾ الروم، واتە: رووى خۆت بەرانبەر بە ئايين پيىك بەكە، بە وازليھينەريى لە ناھەق و پووچ و بەرھەق گەراوھى، ھەمان زگماكە خوا خەلکى لەسەر سرووشتاندوہ، گوپين بۆ دروستكراوى خوا نى، دوايى خوا دەفەرموى: ﴿ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ ۚ﴾ الروم، ئا ئەوھش ئايينى پيىك و راستە.

كەواتە: ئايين و بەرنامەى خواو زگماك (فطرة) ى ساغى مروّف، دوو رووى راستيەكن و، لەگەل يەك دا پيىكەلپيكن و جووتن.

دووہم: ئايين ھاتوہ تاكو جوولەى مروّف لەگەل جوولەى گەردووندا يەك بىت، خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ ۝﴾ الإسراء، واتە: ئاسمانەكان و زەوى و ھەر كەسك كە تياندا ھەيە، خوا بە پاك دەگرى و ستايشى دەكات، كەواتە: جوولەى مروّفيش دەبى لەگەل رەوتى گەردووندا تيك بكاتەوہ.

سىيەم: ئايين بۆيە ھاتوہ تاكو مروّف تەنيا گەردنكەچى بۆ خوا بكات و، نەبىتە كۆيلەو خزمەتكارى بت و صەنەم و شەيتان و طاغوتەكان، وەك خوا دەفەرموى: ﴿وَلَقَدْ

بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ﴿٣٦﴾ النحل، واته: له هەر کۆمه‌لگایه‌کدا په‌وانه‌ کر‌اوێکمان ناردوه، که‌ پێیان رابگه‌یه‌نێ: خوابه‌رستن و خۆتان له‌ طاغوت، (هه‌ر په‌رستراوی جگه‌ له‌ خوا) دووربگرن.

چوارهم: به‌رنامه‌ی خوا بۆیه‌ هاتوه، ئینسان بتوانی به‌ شیوه‌یه‌کی رێک و راست بژی، له‌ هه‌موو لایه‌نێکی ژيانیدا، وه‌ك خوا ده‌فه‌رموی: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾ ﴿٢٧﴾ لَمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾ التکویر، واته: ئەم قورئانه‌ ته‌نیا بیرخه‌ره‌وه‌یه‌ بۆ هه‌موو جیهانیان، بۆ هه‌ر کامێک له‌ ئیوه‌ بیه‌وی رێک و راست بێ، واته: بیرو عه‌قلی راست بێ و، دلی راست بێ و، له‌گه‌ڵ خۆی و له‌گه‌ڵ خه‌لك و له‌گه‌ڵ خوادا، راست بێ.

پنجهم: ئایین بۆ ئه‌وه‌ نێردراوه‌ که‌ مروّف به‌سه‌ر شه‌یتاندا زالبی و، ملکه‌چ و کۆيله‌و ژێر ده‌ست و به‌رده‌ستی نه‌بێ، وه‌ك خوا له‌ سه‌رزمانی ئیبلیس فه‌رموویه‌تی: ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَوَيْتُكَ لَا تُزِنْ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا تُغْوِيَهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ ﴿٤٠﴾ الحجر، واته: (ئیبلیس) گوئی: په‌روه‌ردگارم! چونکه‌ منت بيم‌راد کرد، له‌ زه‌ویدا - هه‌رچی گونا‌هه‌ - بۆیان ده‌رازینمه‌وه‌و تیک‌رایان بيم‌رادو سه‌رگه‌ردان ده‌که‌م، بيجگه‌ له‌ به‌نده‌ ساغه‌کانت له‌ ئیویان دا.

به‌لێ ته‌وانه‌ی به‌نده‌ی ساغی خوا بن، شه‌یتان زه‌فه‌ریان پێ نابات.

شه‌شه‌م: ئایین بۆیه‌ هاتوه، تاكو مروّف بتوانی له‌ ژيانیدا خۆشی له‌ خۆی ببینی و، سه‌ربه‌رزو شادو به‌خته‌وه‌ر بێ و، تۆوی ئارامی و ئاسووده‌یی به‌ زه‌وی دڵ و ده‌روونی وه‌ربێ، وه‌ك خوا ده‌فه‌رموی: ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ﴿١٧﴾ النحل، واته: هه‌ر كه‌سێك كرده‌وه‌ی چاك بكات له‌ ئێر یان مێ و بر‌واداریش بێ، له‌ ژيانێکی خۆشدا ده‌یژیه‌نین و، به‌پێی باشت‌رینی ئه‌وه‌ی ده‌یان‌کرد پاداشتی چاکه‌کانیان ده‌ده‌ینه‌وه‌.

هه‌وته‌م: ئایینی خوا بۆیه‌ هاتوه، تاكو به‌ره‌ی مروّف بکاته‌ یه‌که‌ریزو، په‌ش و سپیی و سوورو بۆرو، تیره‌و گه‌لانی جو‌راو جو‌ر، له‌ ژێر سیبه‌ری درووشمی هه‌ره‌ به‌رزی

خویدا بحەوێتیتهوهو کۆ بکاته، که بریتییه له: (لا إله إلا الله، محمدٌ رسول الله)، وهك خوا دهفهرموی: ﴿إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ﴾ (٩٢) الأنبياء، ئەم کۆمهلهی ئیوه یهك کۆمهله، منیش پهروهردگارتانم، ئنجا تهنیا بهندایهتی بۆ من بکهن.

ههشتهم: ئایین بۆیه هاتوه که مروّفهکان له دووبههرهکی و پرژوبلاوی و بیسهروبهیری، یهکدی بوغزاندن و یهکدی گهوزاندن، قوتار بکات و بیانکاته برای یهك و، دهستیان پێ له گهردن یهکدی بکات، وهك خوا دهفهرموی: ﴿وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا﴾ (١٠٣) آل عمران.

نۆیههه: ئایین بۆیه هاتوه، تاكو مروّفهکان بتوانن به دادگهرا نه بژین و به پێوه بچن و، به پێی بۆ لوان، وهك یهك و یهكسان بن و، هه موویان به بێ جیاوازی له ههه و مه رهجه کانی ژياندا به شدارب ن و، له نيعمه ته کانی خوا به هه ره مه ند بن، وهك خوا دهفهرموی: ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾ (٥٥) الحديد.

دهیههه: به رنامه ی خوا بۆیه هاتوه، تاكو له خه لکی بگه یه نی: نه پله و پایه، نه سامان و دارایی، نه ره گه زو ره چه لهك، نه په رنگ، نه زمان، نه بنه ماله، نه هیه شتیکی دیکه ی له و بابه تانه، ته رازووی هه لسه نگاندن و سه نگی مه حهك نین، بۆ نر خاندنی به نده کانه به لکو ته رازو و پێوه ر ته نیا پارێزکارییه، وهك خوا دهفهرموی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْتُمْ مِّنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَى إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ (١٣) الحجرات.

یازدهیههه: ئایین بۆیه هاتوه، که مافه پهواو سرووشتییه کانی گهلان دابین بکات و، چاره نووس و قهواره یان بپاریژی و، هه ره که سه له نشتیمان و خاك و زیدو ئاوی خویدا، ئازاد و سه ره خو بێ و، له ده ستریزی بۆ سه ر کران و، هه لکو تانه سه ر، پارێزرا و بێ، وهك خوا فه رموویه تی: ﴿وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا﴾ (١٣) الحجرات، واته: ئیوه مان گپراوه به چه ند نه ته وه و هۆزێك تاكو پێك ئاشنابن، یهکدی بناسن و پیکه وه هاوکار بن.

دوازدهیم: ئایین بۆیه هاتوه که باری کهوتوی چهوسیتراوان راست بکاتهوهو، پهنجی دزراوو مافی خوراویان بۆ وهستینی و، تۆلهیان بۆ له طاغووتان وهکا، وهک خوا دهفرموئ: ﴿وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ﴾ (۷۵) النساء، واته: بۆچی له پیناوی خواو (پرزگاری) چهوساواندا ناههنگن؟ کهواته: ئەوانه ی ههولدهدهن بۆ پرزگارکردنی چهوساوان، وپرای جوامیری نواندن و نازایهتی و خهباتی پرزگارییخوازی، هاوکات کاریکیشیان کردوه خوا ی پهروهردگار لییان رازی بۆ.

سێزدهیم: ئایین بۆیه هاتوه، تاکو کۆشک و تهلار و بارهگای ستهمکاری پرووختی و چهوسیتهر زۆرداران، خوا به پهروهردگارزان و خۆبهزلگر برهتینی و، بنج و ریشهی چینایهتی له بیخهوه دهربینی، وهک خوا دهفرموئ: ﴿وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّقْتَدُونَ﴾ (۲۳) الزخرف، واته: ههر بهم شیویه (ئهی موحهمهد ﷺ!) له پیش تۆدا له هیچ ئاوهدانیه کدا هیچ ترسینهریک و وریاکهروهویه کمان نه ناردوه، مهگه ر خوشگوزهرانانی ئەو ئاوهدانیه گوتوو یانه: ئیمه باب و باپیراغان له سه ر پیهک لی هه لکه وتوون و ههر له سه ر شوینه واران و وانیشین و له سه ر ئەو پیهش ده پۆین.

هه میسه ئەوانه ی پاریزگاری ده کهن له ئایینی تیکدراوو پر له ئەفسانه کراو، ئەو چینه که به رژه وهندیان له وه دایه واقعی کۆمه لگا چۆنه، بهو شیویه بهییتیه وه، تاکو ئەوان به زم و بازاری خویان لی تیکنه چی.

چواردهیم: ئایین بۆیه هاتوه، تاکو ئینسان بتوانی له چهنگ چهنگالی نه فس و ئاره زووه کانی پرزگاری بۆ، جلهوی نه فسی هارو سه رکیشی بکه ویته ده ست عه قل و هۆشی، نه ک به پیچه وانه وه، وهک خوا ی تاک و پاک فرموویه تی: ﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ﴾ (۴۰) فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ (۴۱) النازعات، واته: به لام که سیك له راوه ستانی بهر باره گای پهروهردگاری بترسی (له پۆژی دوایدا) و جله وگیری نه فسی بکات له ئاره زووه (ناوهایه) کانی ئەو که سه جیگا و پیگای به هه شته.

پازدەیهەم: ئایین بو ئهوه هاتوه، رهوشت و خووی بهرزو پهسند و لایهنی مهعنهویی و فریشتهیی ئینسان، گهشه پێ بکات و په ره بستینی و، خوو خدهی بهدی شهیتانی و رهفتاری دزیوی نازهایی، ریشه کیش بکری و نه مینتی، پیغه مبهری خوا ﷻ لهو بارهوه دهفه رموی: {إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ}، (أَخْرَجَهُ الْحَاكِمُ: ٤٢٢١، وقال: صحيح على شرط مسلم). واته: ته نیا بو ته واکردنی رهوشت و ئاکاره بهرزه کان نێردراوم.

ههروهها دایکمان خاتوون عایشه وهك له (صحيح مسلم)^(١) دا هاتوه، گوته ویه تی: {كَانَ خُلِقَ النَّبِيُّ اللَّهُ ﷻ الْقُرْآنُ}، واته: رهوشتی پیغه مبهری خوا ﷻ قورئان بوو، که واته: قورئانیش بو ته واکردنی رهوشته بهرزه کان هاتوه، چونکه خوا به پیغه مبهری خاتمه ﷻ دهفه رموی: {وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ} (٤) الْقَلَم.

شازدهیهەم: ئایین بو ئهوه هاتوه، جلهوی حوکم و سیاست به دهستهوه بگری و، نه هیلتی کهس لهو ریه وه خوی له سهر خه لکی بکاته نوو نیو بیانچه و سینتی، به واتایه کی دیکه: نه هیلتی هیچکس خوی بکاته په رسترا و بلی: من به رنامه ی ژیان و گوزه رانتان بو داده ئیم و، پیویسته ئیوه داشی دامه بن به ده ستمه وه و، خاوه نی خوتان نه بن و، له راست مندا هیچتان سه رتان پیوه نه بی! وهك خوا دهفه رموی: {إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ} (٤٠) یوسف: واته: حوکم ته نها هی خوایه، فه رمانی کردوه جگه لهو نه په رستن، ئا ئه وه یه ئایینی ریك و راست، به لام زۆربه ی خه لکی نازانن.

به لام طاغووت و حوکمرانه سیف هت فیرعه ونه کان، هه میشه هه ولیانداوه، ئه و حاله ته ی به سهر خه لکدا سه پاندوو یانه، بیه یلنه وه و تیکنه چی، وهك فیرعه ون گوته ویه تی: {مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَى وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ} (٣٩) غافر.

واته: ته نیا ئه وه تان پێشان ده ده م که خۆم ده یینیم (پیم باشه) و ته نیا به ره و ری سهر راستی و به مراد گه یشتنیشان رینمایی ده که م.

هەڤدەيەم: ئايىن بۆيە ھاتو، کاروبارى ژيان پىڭ بخات و، ھىچكەس لە پىي دەست بەسەردا گرتنى سامانە سرووشتىيەكانەو ھەو ھوكمى خەلك نەكات و، ئىرادەى كۆمەلگا نەيىتە پىيى سەرمایەدارىي و چىنایەتیی و، قىرو پىي نەيەتە كایەو، مەوۆقەكان بە يەكسانىي لە خىرو پىرەكانى سەر زەوى بەھرمەندىن و، كەس بەرى پەنجى كەس نەبات و، كەس مافى پەواى كەس نەخوات و، كەس خوینى جەستەى كەس نەمژى و، كەس بەرھەمى دەستى كەس نەدزى، وەك خوا دەفەرموى: ﴿وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ۚ﴾ (۱۰) الرحمن، واتە: خوا زەوى داناو بە خەلك، ھەروەھا فەرموویەتی: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ۚ﴾ (۲۹) البقرة، واتە: ئەو (خوا) ئەو كەسەيە ئەوێ لە زەوىدايە بۆ ھەمووتانى خولقاندو.

ھەژدەيەم: ئايىن بۆ ئەو ھاتو، پەردەى سەر چاو و گوێى مەوۆق لایبات و، لە ئەفسانەسازىي قوتارى بكات و واى لى بكات، پەى بە رازو نەيىيەكانى بوونەو بەرى و مەتەلەكانى ھەلئىي و تىبگات، وەك لە چەندان ئايەت دا خواى مەتەعەل ئەو پاستىيەى خستۆتە روو، بۆ وینە: ﴿أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا هِيَ مِنْ فُرُوجٍ ۚ﴾ (۶) وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوْسِي وَابْنَسْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ (۷) تَبَصَّرَةٌ وَذَكَرْنِي لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ (۸) ق.

نۆزدەيەم: ئايىن بۆ ئەو ھاتو، پەيوەندىي نىوان ژن و پياو چۆنيەتیی ھەلسوكەوتيان لەگەل يەكديى دا، بەشيوەيەكى دادگەرانو سرووشتىيانە ديارىي بكات، بە جورىك كەسيان زيانبار نەبن، چونكە زيانبار بوونى ھەر كامپىكان، مالىویرانىي و زيانبارىي ھەموو مەوۆقايەتیی تىدايە، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾ (۱) النساء، واتە: ئەى خەلكینە! خۆتان لە (سزای) ئەو پەروەردگارەتان بپارێزن، كە لە يەك نەفس درووستى كردوون و، ھەر لەویش ھاوسەرەكەى دروستكردو، واتە: لە ھەمان جوړە نەفسى وى و بەبى جياوازی.

بیستەم: ئايىن، ئىسلام بۆ ئەو ھاتو، مەوۆق وا لى بكات، ھەولبەدات چەندەى پىي دەكرى، سوودبەخشتى بى بۆ خەلكى، وەك دەفەرموى: ﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ

أَتُكْرَمُ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴿٢﴾ الْمَلِكُ، (خوا) ئەو کەسە ی مردن و ژیا نی پە خساندوون، تا کو تاقیتان بکاتەو، کامەتان کردەو کە ی باشتەر! پێغەمبەریش ﷺ لەو بارەو فەرموویەتی: {خَيْرُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمُ لِلنَّاسِ} ۱. واتە: باشتەری نی خە لک سوود بە خشتەری نیانە بۆ خە لک.

برگە ی بیست و یە کە م و کۆتایی: لە کۆتایی دا ئایین بۆ ئەو هاتو، مروۆف بە هۆیەو لەم ژیا نە دا خوا ی تا ک لە خۆ ی پا زی بکات و، دۆزە خ لە خۆ ی بە دوور بکات و، بە هە شت لە خۆ ی حە لال بکات و، بە ختەو هری دابین بکات، ئایە تە کانی قورئانی ش لەو بارەو یە کجار زۆرن، کە لە ئە نجامی تە نیا بە ندا یە تی بۆ خواو، تە نیا پە رستنی خواو، گرتنی بە رنامە و پێ بازی خوا ی پە روە ردگار دا، مروۆف هە م لە دنیا دا بە ختەوەر دە بێ، هە م لە دوا رۆژی شدا سە رفراز دە بێ، ئە مە ش وە لامی ئە و پرسیارە: ئایین بۆ چی هاتو؟ لێ رە ش دا کۆتایی بە و کور تە با سە دێ نین لە بارە ی ئایینی خواو.

خوا بە لوتف و کەرەمی بێ سنووری خۆ ی ئیمە لە و کە سانه بگێرێ، کە هەر چی زیاتر قوول ترو فراوان تر لە ئایینی خوا تێ دە گە ن و، با شتر پێو ی پا بە ند دە بن، تا کو هە م لە دنیا دا دلخۆش بن، هە م لە رۆژی دوا ییش دا سە ربە رزو سە رفراز بن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

تەفسیری سوورەتی

المائدة



ده سټيک

به ريزان!

نهمړو که (۱۴۴۲/۱/۸) کوچييه، به رانبر به: (۲۰۲۰/۸/۲۷) زاييني، له شاري
ديريني ههولير، خوا پشتيوان بې، ده ست ده که ين به ته فسيرکردني سووړه تی
(المسد)، سهره تاش پيناسه و نيوهړوکی تهو سووړه ته به پيزه ده خهينه پروو:

پيناسه ی سووړه تی (المسد) و بابه ته کاني

يه که م: ناوی ته م سووړه ته:

ته م سووړه ته موباره که ناوی هه ره باوی بریتیه له: (سورة المسد)، (المسد)
يش يانی: چنراو، هوئراوه، شتيک که ده هوئرته وه و ده چنري و ده ريسري.
هه روه ها چهند ناويکی دیکه شی بو به کارهاتون، وهک: (سورة تبت)، (سورة
ابي لهب)، (سورة لهب).

دووه م: شوي نی دابه زيني:

به يه که ده نگي زانايان ته م سووړه ته مه که ييه وه، لهو باره شه وه ته م ده قه دینين:
(عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: أُنْزِلَتْ: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾،
مگه) (أورده السيوطي في الدر المنثور: ج ۸، ص ۶۶۵، ونسبه لان مردويه، وقال: وأخرج
ابن مردويه عن عبد الله بن الزبير رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عن عائشة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، مثله، الإستيعاب في بيان
الأسباب: ج ۳، ص ۵۷۵).

واته: عهبدو لّلاي کوري عه بیاس ﷺ، گوتوو یه تی: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾^(۱)، له مه ککه دابه زیوه، (السیوطی)، پالیداوه ته لای (ابن مردویه)، که هه مان شتی له عهبدو لّلاي کوري زوبه یرو عا ئیشه وه ﷺ هیناوه، ئهوانیش گوتوو یانه: ئهم سوورپه ته موباره که له مه ککه دابه زیوه .

سییه م: ریزه بندی له موصحف و له دابه زین دا:

ئهم سوورپه ته موباره که له موصحف دا، ژماره که ی سه دو یازده (۱۱۱) یه و، له دابه زیندا ژماره که ی شەش (۶) ه، پيش سوورپه تی (التکویر) و، دوا ی سوورپه تی (الفتاحه) دابه زیوه، به لام پیم وایه، ئهم رایه راست نیه، چونکه ناگونجی له ماوه ی چوار سالان دا ته نیا شەش سوورپه تی قورئان دابه زین و دواتریش - له برگی ی پینجه م دا - ده یهینین که ئهم سوورپه ته له سالی چواره م دا دابه زیوه!

چواره م: ژماره ی ئایه ته کان:

ژمیهرانی ئایه ته کانی قورئان، له سه ر ئه وه یه کده نگان، که ژماره ی ئایه ته کانی: پینج (۵) ه، زیاترو که متریان نه گوتوه.

پینجه م: نیوه رۆکی:

ئهم سوورپه ته هه مووی له باره ی مام و ئاموژنی پیغه مبه ره وه یه ﷺ، مامی ناوی (عَبْدُ الْعَزَّى) بووه و ئاموژنی ناوی (أَرْوَى) بووه، (عَبْدُ الْعَزَّى)، به (أَبِي لَهَب) ناودار بووه و (أَرْوَى) ش، که ئاموژنیه تی و خوشکی (أَبُو سُفْيَان) و، کچی (حَرْب) ه، به (أُمُّ جَمِيل) ناسراو بووه.

گوتراویشه: ئهم سوورپه ته له سالی چواره م دا دابه زیوه، دوا ی ئه وه ی پیغه مبه ره ی خاتهم ﷺ سنی سالان به په نهانی پیغامی خوا ی به خه لك

راگەیاندو، سالی چوارەم خوا فەرمانی پیکردو: ﴿فَأَصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ﴾ (الحجر، ۹۴) ئەوەی فەرمانت پێدەکری بە دەنگی بەرز راییگەیانەو پشت لە هاوبەش بۆ خوادانەران بکەو، گوێیان پێ مەدە.

پێغەمبەریش ﷺ - وەك دوایی لە هۆی هاتنەخواردا باسی دەکەین - خەڵکی مەككە کۆ کردۆتەووە پێی فەرموون: من رەوانەکراوی خوام بۆ لاتان کە بتانترسێنم و وریاتان بکەمەو، ئێوە پۆژێکی ترسانکتان لە بەردەم دایە، لەو حالەتەدا (مامی ئەبوو لەهەب) قسە بە پێغەمبەری خوا ﷺ گوتو، هەرۆهەا خێزانەکەشی، واتە: ئامۆژنی پێغەمبەریش ﷺ پێغەمبەری خوا ی ئەزەت داو، چ بە قسە پێگوتن و پرۆپاگەندە خراپ، چ بە گوێرە هەندیک لە گیرپەرێکان کۆلە دێکی هێناو و لەسەر پێی پێغەمبەر ﷺ پۆی کردو^(۱)، تاكو پێغەمبەری خوا ﷺ کە بە شەو چوو بۆ نوێژ، یان بەیانان، لە پێی هەلبچەقن! خواش ﷻ بەرگری لە پێغەمبەرەکە خۆی ﷺ کردو و ئەم سوورەتە موبارەکە دابەزاندو، کە هەم هەرەشە سەختی لە ئەبوو لەهەب مامی پێغەمبەر، هەم لە ئامۆژنیشی، ئەروای کچی حەرب، کردو.

شەشەم: تاییەتەندییەکانی:

تیمە پێنج تاییەتەندییمان لەم سوورەتە موبارەکەدا، کەوتوو بەرچاو:

(۱) - لە هەموو بێروایانی پۆژگاری پێغەمبەری خوا ﷺ تەنیا ناوی (عَبْدُ الْعَزْزِيِّ) هاتو، ئەویش بە شۆرەتەکە (أَبِي لَهَب) ه، - چونکە لە ناوێکە باوتربوو - لە ئێوە هەموو کافراندا تەنیا ناوی وی لە قورئاندا تۆمارکراو، هەرۆک لە ئێوە هەموو هاوێلاندا تەنیا ناوی (زید) خوا لێی رازی بێ، هاتو، (زەیدی کۆری حاریسە).

(۱) پۆی کردو: هەلبچشتو بە پرژوبلاوی.

(۲)- رستهی: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾، واتە: هەردوو دەستی ئەبی لەهەب لە بەین بچن و، لە بەینیش چوو، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتووە.

(۳)- رستهی: ﴿سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ﴾، لەمەودوا دەسووتێت بە ئاگریکی خاوێن بلیسە، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتووە.

(۴)- رستهی: ﴿وَأَمْرَاتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ﴾، ژنەکەشی هەلگری کۆلەدار دەبێ، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتووە.

(۵)- رستهی: ﴿فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ﴾، لە گەردنیدا پەتیکە هۆنراوە هەیە، پەتیکە هۆنراوە لە پووشی دا، خورما، یان لە هەر شتیکە دیکە کە چنراوە هۆنراوە، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتووە.

حهوتهم: دابه شکر دنی ئایه ته کان:

ئیمه کۆی پینج ئایه ته که ی موباره که ی ئەم سوورەتە، دەکەین بە دەرسیک.

❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖

پیناسەى ئەم دەرسە

نێوەرۆکی ئەم سوورەتە موبارەكە، بریتىيە لە بەرگریكردن و لەسەر كردنەوهى خوا ﷻ بۆ پێغەمبەرى خاتەم ﷺ لە بەرامبەر مامى و ئامۆژنى دا.

دیاره پێغەمبەرى خوا ﷻ كە لە لووتكەى بەرزى رەوشت و ئەدەبى جواندا بوو، كاتىك مامى قسەى پى گوتوو، ئامۆژنى ئەزىيەتى داوو و چقل و دركى لە ريدا رۆكردوون، هەروەها قسەى ناخۆشى پى گوتوون، وەك دواتر لە هوى هاتنە خوارەودا باسى دەكەين، پێغەمبەرى خوا ﷻ بە شایستەى نەزانیوێ خوى وەلامیان بداتەوه، خواش ﷻ لە جياتى وى، بەرگریى لە پێغەمبەرەكەى خوى كردو، فەرموو یەتى:

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾ ١، لە وەلامى ئەو قسەيەدا كە پێغەمبەرى خوا ﷻ خەلكى مەككەى كۆ كردەوه و فەرمووی: ئایا ئەگەر بلیم: سوپایەك لە دامپن ئەو چپایە خوى پەنا داوو، دەیهوى بەسەرتاندا بدات و شەبەبخۆنتان بكاتە سەر، بپروام پى دەكەن؟

گوتیان: بەلى، درۆمان لى نەییستوو، فەرمووی: دەجا ئاگادارتان دەكەمەوه لە ئازارو سزایەكى بە ئیش، كە چاوەرپێتان دەكات، ئەگەر لەسەر ئەو كوفرو شیركەى ئیستا لە سەرىنى، میننەوه، مامیشى (ئەبوو لەهەب) پى گوت: (تَبَّ) لَكَ سَائِرُ الْيَوْمِ، أَلِهَذَا جَمَعْتَنَّا؟، ئەمڕۆ لە بەین بچى مردن بوو، ئایا بەس بۆ ئەوه كۆت كردبووینەوه؟

خواش فەرمووی: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾ ١، هەردوو دەستی ئەبوو لەهەب، لە بەین بچن، لەبەینیش چوو.

﴿ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ۖ ﴾ (۲)، نه مَال و سامانه که ی سوودی پئی گه یاندو نه ئه وهی وه دهستی هیئا، مَال سامانه که ی ئه وه بوو که هه یبوو، ئه وهی وه دهستی هیئاوه، ئه و مَال و سامانه ی بووه کاری پیکردوو و گیراویه تی بو ئه وهی به ره می بی.

یا خود: ﴿ وَمَا كَسَبَ ۖ ﴾ (۲)، واته: کو رو کچانی سوودیان پئی نه گه یاندوه، یان ئه و کرده وانه ی وه دهستی هیئاون له دژایه تی پیغه مبه ری خوا دا ﷺ سوودیان پئی نه گه یاندو، به هیچ ئاکام یکیان نه گه یاند، بگره له دنیا داو له دوا رۆژیشدا، بو ی بوون هو کاری سزا و جه زره به ی سه ختی خوا.

﴿ سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ۖ ﴾ (۲)، به دلنیا یه وه له مه ودا ده خریته نیو ئاگری کی خاوه ن کلپه و بلێسه وه.

﴿ وَأَمْرَاتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ۖ ﴾ (۴)، ژنه که شی هه لگری کو له داره، وه ک چۆن له دنیا دا کو له چقل و درکی هه لده گرتن بو سه ر پئی پیغه مبه ری خوا ﷺ و بلاوی ده کردنه وه، له دوا رۆژیشدا له دۆزه خدا کو له دارو چیلکه هه لده گری.

﴿ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ۖ ﴾ (۵)، له گه ردنیدا په تیکی هو نراوه هه یه، له پووشی دار خورما، یان له چه رم، یان له هه ر شتیکی دیکه که لی ده هو نریته وه و ده چنری، له جیاتی ملوانکه ی زیڕ که له دنیا دا خو ی پئی پازاندو ته وه، له پۆژی دوا ییدا له دۆزه خدا، په تیک گوریسیک له پووشی دار خورما ی، له گه ردن ده کری و سزا ده دری.

واتایه کی دیکه شی هه یه که مه به ستی پئی ئه وه یه: له دنیا دا وه ک چۆن که سیک داران دینی و ئاگریان پئی خو ش ده کات، ئه ویش هه ر ئاگری دوو به ره کی و دوژمنایه تی له نیوان میرده که ی (ئه بوو له هه ب) و، پیغه مبه ری خوا ﷺ دا، خو ش ده کردو، هه ر خه ریکی قسه هیئا ن و بردن بوو، فیتته یی ده کرد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ۝ (۱) مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ۝ (۲)
سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ۝ (۳) وَأَمْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ۝ (۴) فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّنْ
مَّسَدٍ ۝ (۵) ﴾

مانای دهقا و دهقی نایه تهکان

{به ناوی خوای به بهزهیی بهخشنده. هەردوو دەستی ئەبوو لەهەب لە بهین بچن (و به پرین بچن) و فەوتاش (۱) سامانه‌که‌ی و ئەوه‌ی وه‌دهستی هینابوو، (هیچ دادی نه‌داو) سوودی پینه‌گه‌یاند (۲) به دنیایی به ئاگریکی خاوه‌ن کلپه‌و بلیسه ده‌سووتی (و سزا ده‌دری) (۳) (ژنه‌که‌شی به هه‌مان شیوه سزا ده‌دری له حاله‌تیکدا) هه‌لگری کو‌له داریکه (۴) په‌تیک‌ی له پوووشی دار خورما هۆندراوه‌ی له مل دایه (له دۆزه‌خدا) (۵) }.

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له وشه‌کان

(تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ): واته: هەردوو دەستی ئەبی لەهەب لە بهین بچن، (التَّبُّ وَالتَّبَابُ: الإِسْتِمْرَارُ فِي الْخُسْرَانِ)، (تَبَّ وَتَبَّابٌ): بریتیه له به‌رده‌وام بوون له زیانباریدا، که‌واته: که ده‌فهرمو‌ی: (وَتَبَّ: أَيِ اسْتَمَرَّ فِي خُسْرَانِهِ)، به‌رده‌وامیش بوو له زیانباریدا .

(مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ): سامانه‌که‌ی سوودی پینه‌گه‌یاندو، دادی نه‌داو، ئەوه‌ش که وه‌دهستی هینا، (أَغْنَىٰ عَنْهُ كَذَا أَيِ: كَفَاءً)، واته: ئەو شته

بۆ ئەو بەس بوو، دادی دا، بە کەلکی هات و کەلینی بۆ گرت، (وَمَا كَسَبَ)، ئەوەش کە وەدەستی هێنا بوو، چ مأل و سامانی وەدەستیھێنراو بووبی، بە ھۆی بازگانیی و ھەلش و ۆیلش و ئالوگۆری کەسابەتەو، چ مەبەست پێی ئەو کردەو خراپانە ی بێ، کە وەدەستی دەھێنان، کە بریتی بوون لە دژایەتی کردنی پێغەمبەری خاتەم ﷺ، پەيامی خوا، چ مەبەست کوپو کچانی بێ، کە ھەک لە فەرماشتی پێغەمبەر ﷺ داھاتو: (وَإِنَّ أَوْلَادَكُمْ مِنْ كَسِبِكُمْ) رۆلە کانتان لە وەدەستیھێنراوتان.

(سَيَصْلَى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ): (الصَّلي: الإيقاد بالنَّار، وَصَلَيْتُ الشَّاةَ: شَوَيْتُهَا، وَهِيَ مَصْلِيَّةٌ)، (الصَّلي): سووتاندن بە ئاگر، (صَلَيْتُ الشَّاةَ: شَوَيْتُهَا)، واتە: مەرە کەم برژاند، (وَهِيَ مَصْلِيَّةٌ)، واتە: ئەو برژێنراو، (صلي): بریتی نیە لە تەنیا برژاندن و سووتاندن، بە لکو بریتیە لە جوړیکی تاییەت لە سووتاندن، ئەویش ئەوێە لە ھەر چوارلاو ھەرمیی بگات، بێ ئەوێە بسووتی، بە لکو بپیشی، یان بپرژێ، ئەوەش جوړە سووتانیکی تاییەتە.

(حَمَالَةً): پێژگە ی زیدەپۆیی (حَامِلَةً) یە، (حَامِلَةً)، واتە: ھەلگر، لە کۆنەر، ﴿حَمَالَةَ الْحَطَبِ﴾، واتە: زۆرداران لە کۆلی دەنی، زۆر ھەلگری دارانەو لە کۆلیان دەنی، (الْحَطَبُ: مَا يُعَدُّ لِلْإِقَادِ، حَطَبْتُ حَطَبًا وَاحْتَطَبْتُ)، (حَطَبُ): بریتیە لەوێ دادەنری و ئامادە دەکری بۆ سووتاندن، دەگوتری: (حَطَبْتُ حَطَبًا وَاحْتَطَبْتُ)، واتە: دارمکردن و دارو سووتەمەنیم ئامادەکرد.

(فِي جِدِّهَا): لە ملید، لە گەردنی دا، (الجِدُّ: الْعُنُقُ وَمُقَدَّمُهُ، مَوْضِعُ الْقِلَادَةِ، وَالْجَمْعُ الْأَجْيَادُ)، (جید): بریتیە لە گەردن، مل، (مُقَدَّمُهُ)، پێشەوێ گەردن، لای پێشەوێ پێی دەگوتری: (جید)، ئەو شوینە ی ملوانکە ی تی دەکری، ئافرەتان عادیان وایە، گەردەنبەندو ملوانکە لە میان دەکەن، (جید)، بە (أجیاد)، کۆدەکریتەو، ھەندیک گوتووینانە: (جید)، تەنیا بە مل و گەردنی ئافرەت دەگوتری، بە لام ھی پیاو ئافرەت ھەردووکیان، (عُنُق) ی پێی دەگوتری .

(حَبْلٌ): پەت و گوریسە، ھەر شتیکە شتی پئی بیچیری و بەستری.

(مَسَدٌ): (المَسَدُ: لَيْفٌ يَتَّخِذُ مِنْ جَرِيدِ النَّخْلِ، أَي: مِنْ غُصْنِهِ فَيَمْسُدُ، أَي: يُقْتَلُ، وَامْرَأَةٌ مَمْسُودَةٌ: مَمْشُوقَةٌ، حَسَنَةُ الْقَوَامِ، قَلِيلَةُ اللَّحْمِ)، (مَسَدٌ): بریتیە لە شتیک کە لە پووشی دار خورما، ھۆنراوە، لە لقا کانی ئەو پووشە دەریدە کەن (فَيَمْسُدُ)، واتە: دەھۆنری و دەچنری، لە زمانی عەرەبییدا دەگوتری: (امْرَأَةٌ مَمْسُودَةٌ: مَمْشُوقَةٌ)، واتە: ئاfrهتیک قەدی باریک بی و، قەدو قیافە ی جوان بی و بەزو چەوری کەم بی.

ھۆی ھاتنەخوارەوی ئەم سوورەتە

لەو بارەووە دوو گێردراوە دینین، کە لە ڕووی سەنەدەووە لە وانی دیکە بە ھێزترن:

گێردراوی یە کەم:

(عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضی اللہ عنہ قَالَ: مَا كَانَ أَبُو لَهَبٍ إِلَّا مِنْ كُفَّارِ قُرَيْشٍ، مَا هُوَ حَتَّى خَرَجَ مِنَ الشَّعْبِ حِينَ مَالَتْ قُرَيْشٌ، حَتَّى حَصَرُونَا فِي الشَّعْبِ وَظَاهَرَهُمْ، فَلَمَّا خَرَجَ أَبُو لَهَبٍ مِنَ الشَّعْبِ وَظَاهَرَهُمْ، لَقِيَ هِنْدًا بِنْتَ عُبَيْةَ بْنِ رَبِيعَةَ حِينَ فَارَقَ قَوْمَهُ، فَقَالَ: يَا ابْنَةُ عُتْبَةَ! هَلْ نَصَرْتُ اللَّاتَ وَالْعِزَّى؟ قَالَتْ: نَعَمْ، فَجَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا يَا أَبَا عُتْبَةَ، قَالَ: إِنْ مُحَمَّدًا يَعِدُنَا أَشْيَاءَ لَا نَرَاهَا كَائِنَةً، يَزْعُمُ أَنَّهَا كَائِنَةٌ بَعْدَ الْمَوْتِ، فَمَا ذَاكَ وَصَنَعَ فِي يَدَيْهِ، ثُمَّ نَفَخَ فِي يَدَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: تَبَّأَ لَكُمَا مَا أَرَى فِيكُمَا شَيْئًا مِمَّا يَقُولُ مُحَمَّدٌ، فَتَرَكْتُ: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾ (١)، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَحَصَرْنَا فِي الشَّعْبِ ثَلَاثَ سِنِينَ وَقَطَعُوا عَنَّا الْمِيزَةَ، حَتَّى إِنَّ الرَّجُلَ لِيَخْرُجَ مِنَّا بِالنَّفَقَةِ، فَمَا يُبَايِعُ حَتَّى يَرْجِعَ، حَتَّى هَلَكَ فِينَا مَنْ هَلَكَ { ذَكَرَهُ السَّيُوطِيُّ فِي الدَّر المنثور: ج ۸، ص ۶۶۵، والإستيعاب في بيان الأسباب: ج ۳، ص ۵۷۵).

واته: ئىينو عەباس ﷺ دەلى: ئەبوو لەهەب، تەنیا يەككە بوو لە بېرپروايانى قورەيش، ئەو لەگەڵمان بوو لە شىوہکانى ئەبوو تالىبدا، كاتىك ھۆزى قورەيش (لە دژى ئىسلام و مسوڵمانان) داپرىنيان راگەياندا (داپرىنى ئابوورى و كۆمەلايەتى و سياسىيان راگەياندا)، ئىمەيان لە شىوہکانى ئەبوو تالىبدا، گۆشەگىر كردو ئابلووقەدا (ئەبوو لەهەبىش سەرەتا لەگەڵيان چوو، وەك خزم و قەوم) دوایى ھاتنەدەرەوہ پشەتگىرى كافرەکانى قورەيشى كرد (لە دژى پىغەمبەرى خوا ﷺ و مسوڵمانانىك كە لە خزمەتى دابوون و، ھەندىك لە خزمانيشى لە بەنوو ھاشىم، وەك دەمارگىرى خزمایەتى لەگەلى چوو بوونە شىوہکانى ئەبوو تالىبەوہ)، ئنجا كاتىك ئەبوو لەهەب دەرچوو گەيشتە ھىند كچى عوتبەى كورى پەبىعە (واتە: ھاوسەرى ئەبوو سوڤيان، كە كچى عوتبەى كورى پەبىعە بوو) كاتىك ئەبوو لەهەب وازى لە خەلكەكەى ھىنا (واتە: وازى لە بەنى ھاشىم ھىنا) گوتى: ئەى كچى عوتبە! ئايا لات و عوززام سەرخستى؟ گوتى: بەلى، خوا پاداشتت بداتەوہ ئەى بابى عوتبە، ئنجا ئەبوو لەهەب، گوتى: موھەممەد ﷺ بەلىنى ھەندى شتمان پىدەدا، پىمان وانىە پىنەدى، پىى وايە لە دوای مردن ئەو شتانە پەيدادەبن، بەلام وانىە، دوایى ھەردوووك دەستى خوۋى سووراندن ئنجا فووى لە ھەردوو دەستى كردو گوتى: لەبەين بچن ھەردوووك دەستەكانم، ھىچ شتىك لەوہى موھەممەد ﷺ دەلى، نابىنم ھاتىتە تىتان! ئىدى بەو بۆنەوہ خوا ئەم سوورەتە موبارەكەى دابەزاند: ﴿تَبَّتْ يَدَايَ اِيْ لِهَبٍ وَتَبَّ ۝۱﴾، ھەردوو دەستى (ئەبى لەهەب) لە بەين بچن (وەك بۆ خوۋشى دوغای لە خوۋى كردوہ) لە بەينىش چوو.

عەبدوللای كورى عەباس دەلى: ئىمەيان سى سالان لە شىوہکانى ئەبوو تالىبدا ئابلووقەدا، خواردنيان لىگرتىنەوہ، ھەتا پياومان دەرەچوو، سامانىكى لەگەل خوۋى دەبرد، كەچى دەگەرايەوہو ھىچى پى نەدەفرۆشرا! سەرەنجام ھەندىك خەلكمان لە شىوہکانى ئەبوو تالىبدا (بە ھۆى نەبوونى خوراك و برسەپتەيەوہ) لى مردن.

گیردراوی دووهم:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ خَرَجَ إِلَى الْبَطْحَاءِ، فَصَعِدَ إِلَى الْجَبَلِ، فَنَادَى: «يَا صَبَاحَاهُ» فَاجْتَمَعَتْ إِلَيْهِ قُرَيْشٌ، فَقَالَ: «أَرَأَيْتُمْ إِنْ حَدَّثْتُكُمْ أَنَّ الْعَدُوَّ مُصْبِحُكُمْ أَوْ مُمْسِكُكُمْ، أَكُنْتُمْ تُصَدِّقُونِي؟» قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: «فَإِنِّي نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيَّ عَذَابٍ شَدِيدٍ» فَقَالَ أَبُو لَهَبٍ: أَلِهَذَا جَمَعْتَنَا! تَبَّا لَكَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ۝١﴾ (أخرجه البخاري: ١٣٩٤، ٣٣٢٥، ٤٨٠١، ٤٩٧١، ٤٩٧٢، ٤٩٧٣، ومسلم: ٣٥٥، ٣٥٦).

واته: ئىبنو عەباس ر.ھ. دەلى: پىغەمبەرى خاتەم ﷺ دەرچوو بو (بطحاء)، [شوئىنك لە شوئەكانى مەككە] سەرکەوتە سەر چایەكەو بانگی کرد: «يَا صَبَاحَاهُ»، ئەمە درووشمى عەرەبەكان بوو، ئەگەر مەترسییەك پرووی تیکردبن، کەسیکیان چۆتە شوئینکی بەرزو گوتوویەتی: «يَا صَبَاحَاهُ» واتە: شەبەبخوونتەن کرایە سەر [ئیدی قورەیشییەکان لێی کۆبوونەو، ئەویش فەرمووی: ئەگەر پێتان بلیم: دوژمن لە بەرەبەیان دا هیڤشتان دەکاتە سەر، یاخود لە ئیوارەدا هیڤشتان دەکاتە سەر، بە راستم دادەنێن و پرۆام پێدەکەن؟ گوتیان: بەلى، گوتی: دەجا من ترسینەر و شیارکەرەوێ ئێوەم، لەبەردەم ئازار و سزایەکی سەختدا، واتە: قیامەت و روژی سزاو پاداشت چاوەڕێتانە، ئەگەر لەسەر کوفرو شیرك بێننەو، (ئەبى لەهەب)یش، بە پىغەمبەرى خواى ﷺ گوت: ئەمڕۆ لە بەین بچى، هەر بو ئەمە ئیمەت کۆکردبوو؟ ئیدی لەو بارەو ئەم سوورپەتە موبارەكە دابەزی. وەك وەلامدانەوێ (ئەبى لەهەب)و، بەرگریکردنی خوا لە پىغەمبەرى خاتەم

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوایا (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) به ناوی خوا ی به به‌زهی به‌خشنده، واتە: دەستپیکردنم به ناوی خوایه، مەبەستیش لەوێ بە‌لای کەمەوێ چوارشە:

۱- ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

۲- ئەم کارە بە پێی شەری خوا دەکەم.

۳- ئەم کارە بە توانا و یارمەتی خوا بە‌خەشەر دەکەم.

۴- ئەم کارە بۆ هێنانە‌دی پەرەزەماندیی خوا ئە‌نجام دە‌دەم.

ئە‌نجا دە‌فەرموی: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾ (١)، هەردوو دەستی ئە‌بە لە‌هەب لە‌بە‌ین بچن و، لە‌بە‌ینیش چوو. وە‌ک لە‌ هە‌وای هاتنە‌خوارووە با‌سمان کرد، ئە‌مە وە‌لامی قسە‌ی (ئە‌بوو لە‌هەب)ە، کە ئا‌وای بە‌ پی‌خە‌مبە‌ری خوا ﷺ گوتو، بە‌ پێی گێ‌ردراوە‌یە‌ک، یا‌خود وای بە‌ خە‌وای گوتو وە‌ک گال‌تە‌پیکردنی پی‌خە‌مبە‌ری خوا ﷺ، گوتوو یە‌تی: موحە‌ممە‌د هە‌وایمان پێ‌دە‌دا بە‌ هە‌ندێ‌ک شت کە دوا‌ی مردن دێ‌تە‌ دە‌ستمان، دە‌ستە‌کانم! کوا لە‌بە‌ین بچن، لە‌وێ موحە‌ممە‌د دە‌ی‌لی هی‌چ‌تان نە‌هاتو‌تە‌ نێ‌و، هی‌چ‌تان نە‌هاتو‌تە‌تی! خواش دە‌فەرموی: (ئە‌بوو لە‌هەب)، هە‌ردوو دەستی لە‌بە‌ین بچن و لە‌بە‌ینیش چوو، پی‌ش‌تر گو‌مان (تَبَّ) بە‌ مانای لە‌بە‌ین چوون و زی‌ان‌باربوون و فە‌وتانە‌.

﴿مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ﴾، سامانە‌کە‌ی سوودی پێ‌ نە‌گە‌یان‌د، بە‌ کە‌لکی نە‌هات، کە‌لێ‌نی بۆ نە‌گرت، بە‌لای خوا لێ‌ی دوورنە‌خستە‌و، ﴿وَمَا كَسَبَ﴾ (٢)، هە‌روە‌ها ئە‌وێ وە‌دە‌ستی هێ‌نابوو، چ لە‌ مال و سامانێ‌ک کە وە‌دە‌ستی دە‌هێ‌نا بە‌هە‌وای با‌زرگانێ‌ی و هە‌لش و وێ‌لشی مامە‌لە‌و، چ کو‌رو

كچانئىك كە وەدەستى ھىنابوون، چ مەبەست پىي ئەو كىردەو ھەراپانە بى كە وەدەستى دەھىنان لە دژايەتتىكردىنى پىغەمبەرى خوا ﷺ و ئەو پەيامە خوايىەى پىيدا نىردراو.

﴿سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ﴾، بە دلىيى لەمەودوا بە ئاگرىكى بلىسەدار دەسووتى، (صلى)، جوړىكى تايەتە لە سووتىزان، كە پىشپىزان و برژىزانە لە ھەموو لاو، ﴿سَيَصْلَىٰ﴾، خویندراویشەتەو: (سَيَصْلَى)، ھەروەھا خویندراویشەتەو (سَيَصْلَى)، واتە: دەبرژىزى و دەپىشپىزى، ھەروەك چۆن (أبي لهب) یش، بە زۆرى خویندراویشەتەو: (أبي لهب)، بەلام خویندراویشەتەو: (أبي لهب)، واتە: بە زەنە (سكون) ى (ھەكە، خوا دەفەرموى: بە دلىيى لەمەودوا دەچىتە ئاگرىكى خاوەن بلىسەو ھەو خاوەن كلىسەو پىي دەپىشتى و دەبرژى، (سين) ى، (سَيَصْلَى)، لىرەدا بۆ ساغكردەو ھەو دلىاكردەو ھەو.

﴿وَأَمْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ﴾، ژنەكەشى زۆر ھەلگىرى داران دەبى، (حَطَب)، ئەو دارانەن كۆدەكرىنەو بۆ سووتاندن، ﴿حَمَّالَةَ﴾، رىژگەى زىدەپۆيى (حَامِلَةً) يە، واتە: ھەلگر، بەلام: ﴿حَمَّالَةَ﴾، واتە: زۆر ھەلگر، داران زۆر ھەلدەگرى، كۆلە دارو چىلكە ھەلدەگرى، ئايا ئەمە مەبەست پىي وەسفكردىتە كە لە دىيادا كۆلە دارو چىلكەى ھەلگرتوون، چقل و دركى ھەلگرتوون بۆ رىي پىغەمبەرى خوا ﷺ، ياخود مەبەست پىي سزاي پۆزى دوايەتى؟ ھەروەھا لە دىياش دا: ئايا مەبەستى پى ئەو ھەو: كۆلە چقل و دركى ھەلگرتوون بۆ رىي پىغەمبەر ﷺ، ياخود مەبەست ئەو ھەو كە فىتنەچىي و ئاژاوەگىر بوو؟ وەك يەكە بە يەكە دەلى: فلانكەس بەنزين بە ئاگرەكەدا دەكات، ھەردوو واتايەكەى ھەن.

﴿فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ﴾، لە گەردن ولىيدا لە جياتى گۆبەرۆك و ملوانكەى زىرو زىو، كە لە دىيادا خوى پى دەپازاندەو، پەتتىكى ھۆنراو ھەيە،

پەتەك كە لە پووشى دار خورما ھۆنراو، ياخود لە چەرم ھۆنراو، ياخود لە خورى و تووك ھۆنراو، ياخود لە دارو درەختى دىكە، چنراو ھۆنراو، بەلام زۆربەيان گوتوويانە: (مسد)، مەبەست پىي: (لَيْفُ النَّخْلِ)، پووشى دارخورمايە.



مهسه له گرنګه ګان

هه موو سووړه ته که له یه ک مهسه له دا شیده کهینه وه:

هه پرده شه گردنی خوا ﷺ، له نهې له هه ب و، ژنه که ی، مام و ناموژنی پیغه مبه ری خوا ﷺ به له نیوچوون و برژاندران به ناګری بلیسه داری دوزه خ و، کوله دار هه لګرتنی ژنه که ی و، په ټیګی له پووشی خورما هوړاو له مل گردنی:

خوا ده فهرموئ: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ۝۱ مَّا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ۝۲ سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ۝۳ وَأَمْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ۝۴ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ۝۵﴾

شیکردنه وه ی ټم ټایه تانه، له پیڼج برگه دا:

۱- ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾ هه ردووک دهستی نه بوو له هه ب له بهین بچن، له به نیش چوو، (لَهَب) خویندراوه ته وه ش: (لَهَب)، بوچی به مامی پیغه مبه ر ﷺ گوتراوه: ټه بوو له هه ب؟ گوتراوه:

أ- له بهر ټه وه ی پیاوړکی سوورو سپی بووه، ده م و چاوی وه ک بلیسه ناګریان لئ به رزیټته وه، ټاوا سوورو سپی و دره وشاوه بووه، یانی: روا ټه تی جوان، به لام نیوهر وکی ناشیرین و ویران بووه.

ب- هه ندیکش له زانایان گوتوویانه: بویه خوا ﷺ ناوه که ی نه هیټاوه که ناوه که ی (عبدالغزی) یه، چونکه نه یو یستوه ناوی هیچ بت و صه نه میک له قورټاندا بینئ، کاتیک به نده یه کی خوی پال ده درټه لا، (عبدالغزی)، واته: به نده ی عوززا، بیګومانیش (غزی) ناوی په رستراویکی میینه بووه، هه ندیک له زانایان گوتوویانه: میینه (مؤنث) ی (عزیز) یان (أعز) ه، هه رچونیش بئ خوا ﷺ نه یو یستوه له فهرمایشته که ی خویدا ناوی مامی

پیغمبر بیتی، که بریتی بووه له پالدانی بهندهیه کی خوا بو لای بت و صه نه میځ و به نه بوو له هه ب هیناویه تی و، نهو نازناووش گونجاوه له گه ل نهو ناگره بلیسه داره دا که پیی سزاده دری.

(۲) ﴿ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ۖ ۝۲ ﴾ سامانه که ی و نهوه ی وهدهستی هینابوو هیچ سوودی پینه گیاند، یانی: هیچ سوودی پینه گیاند که له دنیا دا سه ری بخت، یاخود: هیچ سوودی پینه گیاند که له پوژی دوايیدا، سزای خوی لی وه دوو ربخت، ﴿ وَمَا كَسَبَ ۖ ۝۲ ﴾ مانایه که ی سی نه گه ری هه ن:

أ- مه به ست مال و سامانی که که وهدهستی هیناوه.

ب- مه به ست پیی منداله کانی نهو کورو کچانه ی وهدهستی هیناون، پیغمبریش ﷺ له فه رمایشی کدا ده فه رموی: ﴿إِنَّ أَطْيَبَ مَا أَكَلْتُمْ مِنْ كَسْبِكُمْ، وَإِنْ أَوْلَادَكُمْ مِنْ كَسْبِكُمْ﴾ (أخرجه الترمذي: ۱۳۵۸، وَقَالَ: حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ)، واته: هه لالترین شتی که خوار دوو تانه، نهوه یه خو تان وهدهستتان هینابی و، منداله کانیشان (کور و کچه کانیشان) وهدهسته ی تراوی خو تانن.

ج- ده شگونجی مه به ست له: ﴿ وَمَا كَسَبَ ۖ ۝۲ ﴾ نهوه بی که وهدهستی ده هیئا، له کرده ی خراپ بو دژایه تییکردنی پیغمبر و په یامی خوا.

(۳) ﴿ سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ۖ ۝۳ ﴾ به دلنیایی له مهودوا به ناگریکی بلیسه دار ده برژی و ده پیشی، خویندراویشه ته وه: (سَيَصْلَىٰ) و (سَيَصْلَىٰ)، یانی: ده برژی تر و ده پیشی تر، (ذَاتَ لَهَبٍ: یعنی: صَاحِبَةُ لَهَبٍ) خاوه ن کلپه و بلیسه یه، تنجا چونکه هه موو ناگریک جوړیک له کلپه و بلیسه ی هه ر هه یه، که واته: نهو ناگره بلیسه و کلپه که ی جیا یه و تاییه ته.

(۴) ﴿ وَأَمْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ۖ ۝۴ ﴾ ژنه که شی زور کو له دار هه لده گری، ﴿ حَمَّالَةٌ ﴾ ریژگه ی زیده رو یی (حَامِلَةٌ) یه، (حَامِلَةُ الْحَطَبِ)، واته: کو له داری هه لگرتوه، به لام: ﴿ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ۖ ۝۴ ﴾، واته: زور کو له داری هه لگرتوه.

لیرەدا زانیان لە بارەى مانای ﴿حَمَالَةُ الْحَطَبِ﴾ ھو ھە چەند رایەکیان ھەن:

۱- مەبەست لەو کۆلەدار ھەلگرتنەى، ئەو ھە کاتى خۆى کۆلە دڤک و چقلی ھەلگرتوون بۆ لەسەر رڤى پڤغەمبەرى خوا ﷺ و بلأوى کردوونەو، تاکو لە پڤى رابچن.

۲- مەبەست ئەو ھە قسەى لە نڤوان خەلکدا ھڤناو ھە بردو، چونکە لە زمانى عەرەبیدا بۆ باباى دووزمان گوتووینە: یان (فلان حَمَال حَطَبٍ)، یانى: قسە دڤنى و دەباو ئاگرى دووبەرەکیى و دژایەتڤى خۆش دەکات.

۳- مەبەست پڤى ئەو گوناھو تاوانانەن کە ھە کۆلڤکى قورس لە کۆلڤى ناو.

ئنجە لەلایەکی دیکەو:

۱- ئایا مەبەست ئەو ھە لە دنیا دا ئەو کۆلە چقل و دڤک و چیلکەو دارانەى ھەلگرتن، یاخود مەبەست ئەو ھە لە دۆزەخدا خوا کۆلە دارو چیلکەى پڤى ھەلگرتى تاکو پڤى بسووتڤترى؟

۲- ھەر ھە ئایا مەبەست ئەو ھە ئەوژنە ئەو کۆلەدار ھەلگرتى، تاکو پڤى بسووتڤترى، یاخود ھەر ھە ھە سۆغەر و بڤگارڤک پڤى دەکرى؟ خواى پەرورەدگار پروونى نەکردۆتەو ھە ئەگەرى ھە، کە مەبەستى پڤى حالەتى دنیا بڤ و خوا بۆمان وڤنا دەکات و دەفەرموى: ئاوا کۆلەدارى ھەلگرت، کۆلە دڤک و چقلی ھەلگرت بۆ سەر رڤى پڤغەمبەرى خوا ﷺ، یاخود: بەو شڤو ھە ئاگرى فڤتنەو دووبەرەکیى خۆش دەکرد، یاخود: کۆلڤى گوناھى خۆى ھەلگرت لە دنیا دا، کە لە قیامەتڤش دا ھەر لە کۆلڤەتى.

(۵) - ﴿فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَمٍ﴾، لە گەردنیدا پەتڤکى ھۆنراو ھە، (جید) کۆبەکەى (أجیاد) ھە برڤتڤە لە گەردن، بەلام لای پڤشەو ھەى گەردن (مُقَدَّمُ الْعُنُقِ) و (جید)، زیاترڤش بۆ گەردنڤ ئافرەت بەکار دەھڤترى، ئەو شۆڤنەى ملوانکەى تڤدەکرى بە لای پڤشەو ھیدا، وشەى ﴿مَسَمٍ﴾، واتە: ھۆنراو و چنراو، گوتراو: (المَسَدُ مِنَ صُوفٍ، مِّن شَجَرٍ، مِّن جِلْدٍ، مِّن وَبَرٍ، وَمِنْ لِّيف النَّحْلِ)، ﴿مَسَمٍ﴾، واتە: ھۆنراو، ئنجە لە خوورڤى

هؤنراوه، له گه لای دارو درهخت، پووشی دارو درهخت، له پیست و چهرم، له تووکی حوشت، (یان له موو)، له پووشی دارخورما.

﴿حَبْلٌ﴾، (الحَبْلُ: مَا يُرَبِّطُ بِهِ الْأَشْيَاءُ، صَفِيرٍ مِنَ اللَّيْفِ، أَوْ مِنْ سِرِّ جَلْدٍ)، (حبل): هر شتی که شتی پیده به ستری، شتی که هؤنراوه له پووشی دارخورما یا خود له زوئله چهرم.

(مسد)یش: بریتیه له جوړه پووشی که یه مهنی و، ئه و پهت و گوریسانه ی لئی دروست ده کریڼ، زور به هیزو پته ون.

پینج هه لوه سته ی کورت له باره ی ئه م سووړه ته وه

له کوټایي ئه م سووړه ته موباره که دا، چه ند هه لوه سته یه کی کورت ده که یڼ:

١)- تاکه کافریک ناوی له قورټاندا هاتې، مامی پیغه مبهری خاتمه ﷺ، که واته: له ټایین و بهرنامه ی خوادا خا تر خوا ییش نیه و خزمایه تی ناخویندریته وه، به لکو ئه وه ده خویندریته وه خودی ئه و مروقه چونه؟ نه که مامی کییه و، خزمی کییه و، کوړی کییه و، خیزانی کییه و، بابی کییه، له قورټاندا خوا ﷺ بومان باسی بابی ئیپراهیم ده کات، (نازه ر)، هه روه ها بومان باسی خیزانی هه ر کام له نوح و لوط (عليهما الصلاة والسلام) ده کات، له سووړه تی (التحریم) دا، دیسان بومان باسی کوړه که ی نوح (عليه الصلاة والسلام) ده کات له سووړه تی (هود) دا، لیږه شدا بومان باسی مامی پیغه مبهری کوټایي ﷺ ده کات و، ناویشی دینی له نیو هه موو کافره کانی پوژگاری پیغه مبهردا ﷺ.

٢)- چونکه مام و ئاموژنی زور ته زیه تیان داوه، پیغه مبهری خاتمه ﷺ که خوا به خاوه ن ره وشتی مه زن وه سفی ده کات، له خو ی نه وه شاندریته وه، وه لامي مام و ئاموژنی بداته وه، به لام خوا له سه ری وه ده نگ هاتوه: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾، هه روه ها باسی ژنه که ی ئه بوو له هه ب (ئاموژنی پیغه مبه ر) یش ده کات، که سزا باره.

(۳)- لەم سوورەتە موبارەكەدا پیاو و ژن یەكسانن لە سزاداران دا، هەرودەك لە پاداشتدراوەوەشدا یەكسانن، كۆ خراپ بێ، نیر بێ، یان مێ بێ، سزا دەدرێ، كیش چاك بێ، نیر بێ یان مێ بێ، پاداشت دەدرێتەوه.

(۴)- لێره‌دا زانایان ئیشكالیکیان باسكردوه به‌مجۆره: خوا ﷻ لێره‌دا رایگه‌یانندوه كه ئه‌بوو له‌هه‌ب و ژنه‌كه‌ی ده‌چنه‌ نێو ئاگرێكی خاوه‌ن بلیسه‌وه، ئه‌بوو له‌هه‌ب و ژنه‌كه‌شی پابه‌ندكراون، بپروا بێنن به‌ قورئان، ئنجا له‌ نێو قورئاندا ئه‌م سوورەتیه‌ كه‌ ده‌فرموی: ئه‌بوو له‌هه‌ب و ژنه‌كه‌ی ده‌چنه‌ نێو ئاگرێكی بلیسه‌داره‌وه، كه‌واته‌: ده‌بێ ئه‌بوو له‌هه‌ب و ژنه‌كه‌ی بپروابێنن، به‌وه‌ی ده‌چنه‌ نێو ئاگرێكی بلیسه‌داره‌وه‌؟!

وه‌لامه‌كه‌شی ئه‌وه‌یه: خوا ﷻ فه‌رمایشتی له‌ باره‌ی ئه‌و حاڵه‌ته‌وه‌ كرده‌ كه‌ ئه‌وان تێیدا‌بوون، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی به‌و شیوه‌یه‌ دژایه‌تی پێغه‌مبه‌ری خاتهم ﷺ ده‌كهن، ئه‌وه‌ سزایه‌كه‌یانه، به‌لام به‌ دلنایایی خوا ﷻ نه‌یفه‌رموه‌: ئه‌گه‌ر ئیمانیش بێنن، هه‌ر ئه‌وه‌ سزایانه، فه‌رموویه‌تی: ئیستا حاڵی حازر كه‌ ئه‌وه‌ حاڵیانه، ئه‌وه‌ش سزایانه، بۆیه‌ پابه‌ندو مولزه‌م كراون به‌وه‌ی بپروابێنن كه‌ ده‌چنه‌ نێو دۆزه‌خه‌وه، چونكه‌ ئه‌گه‌ر بپروایان هێنابایه‌و، خوا ﷻ زانیای بپروا دێنن، به‌ دلنایایی به‌ جوړێكی دیکه‌ فه‌رمایشتی له‌ باره‌یه‌وه‌ ده‌كردن و، ئه‌وه‌ی فه‌رموویه‌تی هێ ئه‌و حاڵه‌ته‌یان بووه، كه‌ تێیدا‌ بپروابوون.

ئهمه‌ش وه‌ك هه‌موو شته‌كانی دیکه‌ وایه، خوا ﷻ له‌ ئه‌زه‌لدا زانیویه‌تی كه‌ هه‌ر كام له‌ ئیمه‌ چاكه‌ ده‌كات یان خراپه‌ ده‌كات و، به‌پێی ئه‌وه‌ی زانیویه‌تی له‌ باره‌مانه‌وه‌، سزا یان پاداشتی‌شی بۆ دیاریكردووین، به‌لام ئه‌وه‌ مانای وانیه‌ ئیمه‌ پابه‌ندو مولزه‌م كراوین كه‌ ده‌بێ هه‌ر چاكه‌ بكه‌ین، یان ده‌بێ هه‌ر خراپه‌ بكه‌ین، به‌لكو خوا ﷻ زانیویه‌تی كه‌ به‌ویستی ئازادانه‌ی خۆمان ئیمان دێنین و چاكه‌ ده‌كه‌ین، بۆیه‌ به‌هه‌شتی بۆ داناوین، یاخود به‌ویستی ئازادانه‌ی خۆمان، بپروا ده‌بین و خراپه‌ ده‌كه‌ین، بۆیه‌ دۆزه‌خی بۆ داناوین.

۵- له باره ی ژنه که ی (أبو لهب) هوه، پیم باشه ئەم گێردراوه یه بێن و، بیکهینه کو تایی ئەم دهرسه مان، که چون دزایه تی پیغه مبه ری خوا ی ﷺ کردوه:

﴿عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَتْ: لَمَّا نَزَلَتْ: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾ (۱)، أَقْبَلَتِ الْعَوْرَاءُ أُمُّ جَمِيلٍ بِنْتُ حَرْبٍ، وَلَهَا وَلَوْلَةٌ، وَفِي يَدِهَا فِهْرٌ، وَهِيَ تَقُولُ: مُذَمَّمًا أَبِينَا، وَدِينُهُ قَلِينَا، وَأَمْرُهُ عَصِينَا، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ جَالِسٌ فِي الْمَسْجِدِ، وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ، فَلَمَّا رَأَاهَا أَبُو بَكْرٍ، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَدْ أَقْبَلْتُ، وَأَنَا أَخَافُ أَنْ تَرَكَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّهَا لَنْ تَرَانِي» وَقَرَأَ قُرْآنًا اعْتَصَمَ بِهِ، كَمَا قَالَ تَعَالَى: ﴿وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا﴾ (۴۵) الْإِسْرَاءِ، فَأَقْبَلْتُ حَتَّى وَقَفْتُ عَلَى أَبِي بَكْرٍ، وَلَمْ تَرَ رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالَتْ: يَا أَبَا بَكْرٍ، إِنِّي أُخْبِرْتُ أَنَّ صَاحِبَكَ هَجَانِي، فَقَالَ: لَا، وَرَبِّ هَذَا الْبَيْتِ مَا هَجَاكَ، قَالَ: فَوَلْتُ، وَهِيَ تَقُولُ: قَدْ عَلِمْتُ قُرَيْشُ أَنَّ ابْنَةَ سَيِّدِهَا (أَخْرَجَهُ ابْنُ حَبَانَ: ۶۵۱۱، وَقَالَ شَعِيبُ الْأَرْنَؤُوطُ: حَدِيثٌ صَحِيحٌ بِشَوَاهِدٍ، وَالْحَاكِمُ: ۳۳۷۶، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ الْإِسْنَادِ وَلَمْ يُخْرِجَاهُ، وَوَافَقَهُ الذَّهَبِيُّ).

واته: ئەسمائی کچی ئەبوو بەکری صیددیق (خوا له خو ی و بابی رازی بی) ده لی: کاتیک ئەم سوورپه ته دابه زی: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾ (۱)، ئافره ته یه ک چاوه که ی کچی حه رب، ئوممو جه میل (دیاره یه ک چاوی هه بووه)، هات و به ردیکشی به دهسته وه بوو، ده یگوت: ئیمه رازی نابین به (مُذَمَّم)، (قورپه یشی به کافره کان به (محمد) یان ده گوت: (مُذَمَّم)، (محمد)، یانی: ستایشکراو (مُذَمَّم)، واته: زه مکرراو، رقامان له ئایینه که یه تی و، له فه رمانه که شی سه ریچی ده که ین، پیغه مبه ریش ﷺ له مزگه وت دانیشتبوو، ئەبوو بەکری له خزمه تدا بوو، کاتیک ئەبوو بەکری ئەو ژنه ی بینی، گوتی: ئە ی پیغه مبه ری خوا ﷺ! ئەوه هات و من ده ترسم بتبینی، پیغه مبه ری خوا ﷺ فه رمووی: نا، ئەو نامبینی، پیغه مبه ری خوا ﷺ قورپانی خویندو به هو ی قورپانه که وه خو ی پاراست به خوا، وه ک خوا ی به رز فه رموویه تی: ﴿وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا

مَسْتُورًا ﴿٤٥﴾ الإسراء، واتە: کاتیک قورئانت خویند، ئیمە لە نێوان تۆو ئەوانەدا
 کە پروایان بە پۆژی دوایی نیە، پەردەیه‌کی داپۆشراو دادەنێن، هات هەتا
 راوەستا لەسەر ئەبوو بەکرو پێغەمبەری خۆی نەبینی، گوتی: ئەی ئەبوو بەکر!
 هەوالم پێدراوە هاوڵەکەت هێرشی کردۆتە سەر من؟ ئەبوو بەکریش گوتی:
 نا سویند بە پەرورەدگاری ئەم ماله، ئەو هێرشی نەکردۆتە سەر تۆ، [چونکە
 خوا ﷻ ئایەتی دابەزاندووە] ئیدی رویشت لە حالیکدا دەیگوت: هۆزی قورەیش
 دەزانن کە من کچی گەورەکەیانم.

دیاره پێغەمبەری خاتەم ﷺ خوا ﷻ پاراستووێتی لەوێ بیینی، چونکە
 دیاره ئامۆژنیشی بوو و ئافره‌تیکیش بوو زۆر لە خۆی رازی بوو، بەلام خۆی
 پەرورەدگار بەو شیوێه ئایەتی لەسەر ناردۆتە خوار تاکو خۆی و مێردەکە
 ببە پەندی زەمانەو، ببە جێی عیپەت بۆ هەر کەسیک، کە خۆی بە نەسەب
 و رەچەڵەک و بە خزمایەتی ئەم و ئەووە هەڵدەکێشی!

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

تہفسیری سوورہتی

الإِخْلَاصُ

دەستپێک

بەرێزان!

ئەمڕۆ کە (٨)ی (محرم)ی سالی (١٤٤٢)ی کۆچی، بەرانبەر (٢٧/٨/٢٠٢٠)ی زاینی، لە شاری هەولێر، خوا پشتیوان بێ دەست دەکەین بە تهفسیرکردنی سوورەتی (الإخلاص)، بەلام سەرەتا پێناسەی ئەم سوورەتە بەپێزە دەکەین و لە حەوت بڕگەدا، دەرخەینەرۆو:

پێناسەی سوورەتی (الإخلاص) و بابەتەکانی:

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ناوی هەرە باوی ئەو سوورەتە موبارەكە، بریتیه لە (سورة الإخلاص) واتە: سوورەتی ساغکردنەوه، ساغکردنەوهی مرۆف بەندایەتیکردنی بۆ خوا و خلتە ییو نەهیشتنی، بەلام جگە لەوەش لەسۆنگە ی ئەوەوە کە ئەم سوورەتە موبارەكە گرنگیهکی زۆر تاییهتی هیه، بۆیه هەندێك لە تهفسیرهكان بۆ وێنە: (التفسير الكبير)و، تهفسیرهكانی دیکەش، زیاتر لە بیست ناویان بۆ ئەم سوورەتە هیناوه:

(١)- (سورة الإخلاص)، واتە: سوورەتی ساغکردنەوه.

(٢)- (سورة قل هو الله أحد)، واتە: سوورەتی: بلی خوا تاکە.

(٣)- (سورة التفريد) واتە: سوورەتی تاک کردنەوه.

(٤)- (سورة التجريد)، واتە: سوورەتی دارووتاندن لە هەرخلتەیهك.

- (۵) - (سورة التوحيد)، واته: سوورتهتی بهیه کگرتنی خوا.
- (۶) - (سورة النجاة)، واته: سوورتهتی ده رباز بوون.
- (۷) - (سورة الولاية)، واته: سوورتهتی دۆستایه تی و نزیکی کردن له خزمهت خوادا.
- (۸) - (سورة النسبة)، واته: سوورتهتی وه سف کردن و باسکردنی خوا، ئایا خوا پال ده دریتته لای هیچ شتیک؟
- (۹) - (سورة المعرفة)، واته: سوورتهتی زانست و ناسینی خوا.
- (۱۰) - (سورة الجمال)، واته: سوورتهتی جوانیی.
- (۱۱) - (سورة المُقَشِّشَة)، واته: سوورتهتی چاککه ره وه و لابهری نارهحه تی.
- (۱۲) - (سورة المعوذة)، واته: سوورتهتی په نا پییه.
- (۱۳) - (سورة الصمد)، واته: سوورتهتی جینیا زو بیناز.
- (۱۴) - (سورة الأساس)، واته: سوورتهتی بناغه.
- (۱۵) - (سورة المانعة)، واته: سوورتهتی ریگر، واته: ریگر له سزای خوا.
- (۱۶) - (سورة المحضی)، واته: سوورتهتی له لاثاماده بوو، هه ره کهس ئه سوورتهته بخویتی فریشته له لای ئاماده ده بن.
- (۱۷) - (سورة المنقرة)، واته: سوورتهتی سلهماندنه وه و دوور خستنه وه، دوور خستنه وهی شهیتانه کان.
- (۱۸) - (سورة البراءة)، واته: سوورتهتی حاشا لی کردن و دووری کردن له شیرک و کوفر.
- (۱۹) - (سورة المذکرة)، واته: سوورتهتی بیرخه ره وه.
- (۲۰) - (سورة النور)، واته: سوورتهتی پووناکییی.
- (۲۱) - (سورة الأمان)، واته: سوورتهتی په نادان و خستنه ئه مینی و دلنیا ییه وه^(۱).

دووهم: شوینی دابه‌زینی.

زۆربه‌ی زانیان ئەم سوورەتە بە مەککەیی و هەندیکیان بە مەدینەیی و، هەندیکیشان بە هەردووکیان داناو، واتە: گوتووینە: هەم لە مەککە و هەم لە مەدینەش دابه‌زیو، بەلام مەککەیی بوونی ئەم سوورەتە راستە.

سییەم: ریزبەندیی لە موصحف و دابه‌زیندا:

لە موصحف دا ژمارەکە ی سەد و دوازدە (۱۱۲) یە و، لە دابه‌زیندا ژمارەکە ی بیست و دوو (۲۲) یە، پیش سوورەتی (النجم) و دوای سوورەتی (الناس) دابه‌زیو.

چوارەم: ژمارە ی ئایەتەکانی:

زانیانی مەدینە و کووفە و بەسرا، ژمارە ی ئایەتەکانیان بە چوار (۴) داناو، و، هە مەککە و شامیش بە پینج (۵) یان داناو، واتە: (لە یلدا) یان کردو بە ئایەتیک و، (و لە یولدا) ییش بە ئایەتیک دیکە، بەلام زیاتر ژمارە ی (۴) تەبەننی کراو، لەو موصحفانە ی لە بەردەستی ئیمەدان.

پینجەم: نیوە‌ڕۆکی:

ئەم سوورەتە موبارەکە نیوە‌ڕۆکی زۆر مەزنی هەیە، کە بریتیه لە چەسپاندنی یەکتایی خوا، یەکتایی خوا لە هەموو ڕوویکەو، خوا تاکە، بیۆنەیه، بێ هاوڵە، تاکە لە بەدیھێنەرایەتی و پەرەدگاریتی و خوا ەنداریتی و سەرپەرشتاریی کردن و، پەرستراویتی و، ناوەکانی و، سیفەتەکانی و، ... هتد، دا، هەروەها جێی نیازی و بێ نیازی خوا، نەبوونی ڕۆڵە و، نەبوونی سەرچاوە ی لیوہاتن بۆ خوا، بیۆنەیی و بێهاوتایی خوا.

شه شهم: تاييه تمه ندييه کاني:

ههر چوار ئايه ته که ی ئەم سوورە ته موبارە که له قورئاندا بۆیۆنه و بیهاتوان و، هاوۆینه یان نیه:

١- ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝١﴾، واته: بۆی: ئەو خوا تاکه، ئەمه ته نیا له م سوورە ته دا هاتوه.

٢- ﴿اللَّهُ الصَّمَدُ ۝٢﴾، خواجه کی جیینازو بۆنیازه.

٣- ﴿لَمْ يَكِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝٣﴾، که سی لۆ نه بووه، له که سیش نه بووه، نه رۆله ی هه یه و، نه سه رچاوه یه کیشی هه یه لۆه ی هاتی.

٤- ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ۝٤﴾، هه چ که سیش هاوتای وی نیه، ئەم چوار ئايه ته موبارە که له هه موو قورئاندا، ته نیا له م سوورە ته دا هاتوون.

حه وته م: دابه شکردنی ئايه ته کان:

ئیمه کوۆ ئەم سوورە ته موبارە که به ههر چوار ئايه ته که یه وه، ده که ین به ده رسیک.



❖ دهرسی ئهم سوورته ❖

پیناسهی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە ھەر چوار ئایەتەکە پێک دێ، خوا ﷻ لەم سوورەتە موبارەکەدا باسی یەکتایی خووی دەکات، باسی بێنیازی خووی دەکات، باسی جێی نیازی خووی دەکات، باسی ئەوە دەکات کە وەک هیچ کام لە دروستکراوەکان نیە، لقى لى بووبیتەو، یان لە ئەسڵیکەو هاتبى، یان پۆلەى ھەبى، یان باب و دایکی ھەبن، ھەروەھا خوا هیچکەس و هیچ شتێک ھاوتای نیە، لە هیچ پووێکەو.

﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ (١) اللَّهُ الصَّمَدُ ۝ (٢) لَمْ يَكُنْ لَهُ يُولَدٌ ۝ (٣) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ۝ (٤)﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

(بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشنده، بلى: ئەو خوا تاکە (١) خوا بێنیاز و جێی نیازە، (٢) کەسى لى نەبوو (و پۆلەى نیە) و لەکەشیش نەبوو (و پۆلەى کەس نیە) (٣) هیچ کەشیش ھاوتای وی نیە (لە هیچ پووێکەو) (٤).

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندی‌ک له وشه‌کان

(اللَّهُ): (قِيلَ: أَضَلُّهُ إِلَهَ فَحُذِفَتْ هَمْزُهُ، وَأُذْخِلَ عَلَيْهَا الْأَلِفُ وَاللَّامُ، فَخُصَّ بِالْبَارِي) ئەمە رایە‌که له بارە‌ی بیژە‌ی (الله)‌وه، که له‌بنەرەت دا (إله) بوو‌وه هەمزه‌که‌ی لایراوه‌و، (أل)‌ی خراوه‌ته‌ سه‌ری، ((الله)) ئە‌گەر هەمزه‌که‌ی لایبری ده‌بیته‌وه (لاه)، (أل)‌ی بخریته‌ سه‌ر ده‌بیته‌ ((الله))، تایبه‌تیشه به‌و زاته‌وه که به‌دییه‌نه‌رو په‌روه‌ردگارو خاوه‌نی هه‌موو شتی‌که.

هه‌ندی‌کیش گوتوو‌یان‌ه: (الله)، له (أَلَهَ يَأْلَهُ)‌وه هات‌وه، یانی: په‌رسی‌تی، ده‌په‌رسی‌تی، (أَلَهَ إِلَهَةً، عَبْدَ عِبَادَةٍ) وات‌ه: په‌رسی‌تی په‌رسی‌تن، که‌وات‌ه: (الله) ئە‌و زاته‌یه که ده‌په‌رسی‌تی.

هه‌ندی‌ک گوتوو‌یان‌ه: له (أَلَهَ إِلَهَةً)‌وه هات‌وه، (أَلَهَ أَي: تَحْيَر) سه‌رسام بوو، له‌به‌ر ئە‌وه‌ی دروست‌کراوه‌کان له ناسینیدا سه‌رسام‌ن.

هه‌ندی‌کی دیکه گوتوو‌یان‌ه: له (وَلَهَ)‌وه هات‌وه، (أَي: المخلوقات وَالْهَةُ نَحْوَهُ)، یانی دروست‌کراوه‌کان به‌ره‌و وی شه‌یدان، عه‌ودال‌ن، (وَالَهَ وَلَهَ بِهِ) وات‌ه: شه‌یدای بوو، عه‌ودالی بوو.

هه‌ندی‌کی دیکه گوتوو‌یان‌ه: (الله) له (لَا يَلُوهُ لِيَاهَا)‌وه هات‌وه، (أَي: إِخْتَجَبَ يَخْتَجِبُ إِخْتَجَابًا) په‌نه‌ان بوو، په‌نه‌ان ده‌بی، په‌نه‌ان بوون، له‌به‌ر ئە‌وه‌ی خوا په‌نه‌انه.

ده‌ش‌گونجی هه‌ر چواریان له یه‌ك کاتدا مه‌به‌ست بن، چون‌که خوا هه‌م په‌رسی‌تراوه، هه‌م دروست‌کراوه‌کان تییدا سه‌رسام‌ن، هه‌م دروست‌کراوه‌کان بو‌ی شه‌یداو تامه‌زرۆو عه‌ودال‌ن، هه‌روه‌ها په‌نه‌انیشه له دروست‌کراوه‌کان.

(أَحَدٌ): (أَحَدٌ يُسْتَعْمَلُ عَلَى صَرَبَيْنِ: أَحَدُهُمَا: فِي النَّفْيِ فَقَطْ، وَالثَّانِي: فِي الْإِثْبَاتِ) وشەى (أحد) بە دوو جوړ بە کار دی:

یە کە میان: تەنیا لە لابرندا (دەگوترى: (مَا فِي الدَّارِ أَحَدٌ) (لَمْ يَأْتِنِي أَحَدٌ)، مالهە کە کەسى تیدا نیە، کەس نەهاتووە بۆ لام، بە زۆری لە حالەتی لابرند (نفي) دا بە کار دی.

دووهم: لە حالەتی چەسپاندن و ئیسپاتیشتا بە کار دی، ئەویش بەسێ شیوە:

۱- وهك: (أَحَدٌ عَشْرٌ، وَأَحَدٌ وَعَشْرِينَ) واتە: یازدە، بیست و یەك، پال دەدریته لای (عَشْر) یان (عِشْرُونَ).

۲- دەکریتە پال دراو یان پال وەلادراو (مضاف إليه)، دەکریتە پال دراو وهك (أَحَدُهُمَا) یەكێك لەو دووانە، یان (أَحَدُهُمْ) یەكێك لەو کۆمەلە.

ئەگەر بێتە پال وەلادراویش وهك: (يَوْمُ الْأَحَدِ) رۆژی یەکشەممە.

۳- حالەتی سییەم لە بەکارهێنانی (أَحَدٌ) دا بۆ چەسپاندن، ئەو یە بۆ وەسفیکى رەها بەکار دەهێنرێ، ئەویش بەس بۆ خوا بە کار دی، ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾، بلی: ئەو خوا یەکی تاکە، تەنیا بۆ خوا وشەى (أحد) بەکار دەهێنرێ، چونکە زاتیک وێنەى نەبێ و هاوتای نەبێ، هەر خوا یە، ئەویدیکە هەمووی وێنەى هە یە و، هاوتای هە یە.

(الصَّمَدُ): (الصَّمَدُ: السَّيِّدُ: الَّذِي يُصَمَدُ إِلَيْهِ فِي الْأَمْرِ) (صمد): ئەو گەورە یە لە کاروباردا پەنای پێ دەبردێ و پشتی پێ دەبەسترێ، داوای لێ دەکری و، پرووی تێدەکری، واتە: جێی نیاز، هەروەها واتە: ئەو زاتەى لە جگە لە خۆی بێ نیازە، بۆیە من وام لێکداوە تەو: (جێی نیازو بێ نیاز)، هەموو کەس و شتێک پێویستی پێیەو، ئەو پێویستی بە هیچ کەسێک و شتێک نیە.

واتایەکی دیکەى (الصَّمَدُ): (الصَّمَدُ الَّذِي لَيْسَ بِأَجُوفٍ) واتە: ئەو زاتەى بۆش نیە، پرەو بۆش نیە، ئەو مانایەش بۆ وشەى (الصَّمَد) هاتووە لە زمانى

عەرەببیدا، بەلام بە دلتیایی بەنسەت خوای پەرورەدگارەووە ئەو مانایەیان مەبەستە کە (الصَّمَد) واتە: ئەو زاتە ی جێی نیازەو، بێ نیازیشە.

(كُفُّوا): (الكُفُّ: المُمَاثِل، والقَوِيُّ القَادِر عَلَى تَصْرِيفِ الْعَمَل، وَالْجَمْعُ أَكْفَاء، وَكِفَاءً)، خۆبندراویشەتەووە: (كُفُّوْا) واتە: وێنە، هاوتە، بەهێزی توانا لەسەرکار کە کاروبار بەو شێوەیە دەیهوێ هەڵسووڕێتی، وشە ی (كُفُّوا) بە (أَكْفَاء) و (كِفَاء) یەش کۆدەکرێتەووە.

هۆی هاتنە خوارەووەی ئەم سوورەتە موبارەکە

لە بارە ی هۆی هاتنە خوارەووەی ئەم سوورەتە موبارەکەووە، چەند گێڕاوەیە کە هەن، بەلام تێمە تەنیا یەکیکیان دەهێنین، کە لە رووی سەنەدەووە بە باش (حسن) دانراووە:

عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ رضي الله عنه: أَنَّ الْمُشْرِكِينَ قَالُوا لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ: انْصُبْ لَنَا رَبَّكَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، اللَّهُ الصَّمَدُ» لَأَنَّهُ لَيْسَ شَيْءٌ يُؤَلَّدُ إِلَّا سَيَمُوتُ، وَلَيْسَ شَيْءٌ يَمُوتُ إِلَّا سَيُورَثُ، وَإِنَّ اللَّهَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ لَا يَمُوتُ وَلَا يُورَثُ «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ» قَالَ: لَمْ يَكُنْ لَهُ شَبِيهٌ وَلَا عِدْلٌ وَلَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ { (أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ ٣٣٦٤، وَأَحْمَدُ: ٢١٢٥٦، وَالبخاري في التاريخ الكبير: ج ١، ص ٢٤٥، قال مؤلفا الإستيعاب: سند حسن).

واتە: ئوبەیی کوری کەعب رضي الله عنه دەلی: هاوبەش بو خوا دانەرەکان بە پیغمبەری خویان ﷺ گوت: پەرورەدگارتمان بو وەسف بکە (سەر بە کێیە، لە کوێووە هاتووە؟) خواش ئەم ئایەتانە ی دابەزاندن: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾، بلی: ئەو خوایە تاکە، ﴿اللَّهُ الصَّمَدُ﴾، خوایە کە جێی نیازەو بێ نیازە، ﴿لَمْ يَكِلِدْ وَلَمْ يُولَدْ﴾ (الصمد) بریتیه لەووە ی لێی نەبوووەو لەکەس نەبوووە، چونکە هیچ شتێک نیە لە دایک بێ، مەگەر دەمری، هەر کەسێش شتێکی

مەری، بە میرات دەگیرى، بەلام خۆی پەرورەدگار نە دەمرى و نە بەمیراتیش دەگیرى، ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾، هیچ کەس ھاوتای خوا نیە، هیچ کەس وینەى خوا نیەو، هیچ شتیک وەك خوا نیە.

وەك گۆمان: لە بارەى ھۆى دابەزینی ئەم سوورەتە موبارەكە گیرانەوھى دیکە ھەن، یەكێك لە گیراوەكان دەلى: جوولەكەكان لە مەدینە بە پیغەمبەریان گوت: پەرورەدگارى تۆ چییە، چۆنە؟ خۆی پەرورەدگاریش ئەم سوورەتە موبارەكەى دابەزانە.

بەلام وا پێدەچى ھەر ئەوھیان راستى، كە ھاوبەشدانەرانى مەككە لە پیغەمبەرى خویان ﷺ پرسىو، چونكە ئەم سوورەتە ھەر لە شارى مەككە دابەزیو، وەك پیشتریش باسمان كرد، بەلام لە مەدینەش كە لیان پرسىو: خۆی تۆ كیئەو چۆنە؟ پیغەمبەرى خوا ﷺ ھەر بەم سوورەتە موبارەكە وەلامى جوولەكەكانیشى داوہتەو.

مانای گشتیی ئایەتەكان

خۆی پاك و تاك دەفەرموى: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، بە ناوى خۆی بە بەزەیی بەخشنە، وەك ھەمیشە گوتوومانە ئیستایش دووبارەى دەكەینەو، كاتێك مرووف دەلى: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، بە ناوى خۆی بە بەزەیی بەخشنە.

بێگومانیش ناوى خوا ھێنان لەسەر ھەر شتێك مایەى بەرەكەت تێكەوتنیەتى و، ناوى خوا نەھێنان چ بە ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، چ بە (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) مایەى داواپراوى و بێخیری ئەو كارە، وەك پیغەمبەرى خوا ﷺ

فەرموویەتی: (كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يَبْدَأُ فِيهِ بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَقْطَعُ) ^(۱) واتە: هەر کاریکی گەرنە بە ناوی خواوە دەست پێ نەکرێ و، ناوی خوا ی لەسەر نەهێنێ، دوا بپاوه، بە ئێ هەر کاتێک مروۆف دەئێ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، دەبێ بە لایەنی کەمەوێ چوار واتایان لە عەقڵ و دلی خوێ دا ئامادە بکات:

۱- ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

۲- ئەم کارە بە پێی شەری خوا دەکەم.

۳- ئەم کارە بە توانا و یارمەتی خوا بێ هاوتا دەکەم.

۴- ئەم کارە بۆ هێنانەدی پەزنامەندی خوا ئەنجام دەدەم.

ئینجا خوا دەفەرموێ: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝﴾، بلی: ئەو خۆیەکی تاکە، پێشتریش گوتمان: لە هەموو قورئاندا پێنج سوورەت بە (قُل) دەست پێدەکەن:

۱- سوورەتی (الجن)، دەفەرموێ: ﴿قُلْ أَوْحَىٰ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا ۝﴾ الجن.

۲- سوورەتی (الکافرون)، دەفەرموێ: ﴿قُلْ يَتَّيِّهَا الْكَافِرُونَ ۝﴾ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿۲﴾ الکافرون.

۳- ئەم سوورەتە موبارەکە، سوورەتی ئیخلاص ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝﴾.

۴- هەردوو سوورەتی فەلەق و ناس: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۝﴾ الفلق، ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۝﴾ الناس.

لێرەدا کە خوا دەفەرموێ: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝﴾، بە دنیایی خوا لە وەلامی پرسیاریکدا فەرمان بە پیغەمبەری خوێ دەکات، ئەو بە فەرموێ، بلی: ئەو خۆیەکی تاکە، زۆر لە توێژەرەوانی قورئان گوتووین: (هو) لێرەدا پێناوی

حَال (ضمیر الشَّان) ه، واتە: حَال و دۆخ بەو شیۆهیه، ئەو خواپه کی تاکه، دواتر له مهسهله گرنگه کان زیاتر قسه ی لێ دهکین و سووپه ته که هه مووی دهکین به یه که مهسهله ی گرنگ، لێره دا خوا ی پهره ر دگار به پیغه مبه ری خاتهم ﷺ دهفه رموی: بفه رموو: ئەو خواپه کی تاکه.

(أَحَد) له کوردیدا ده یته وه به تاک، به لām (واحد) واتە: یه که، خوا ی پهره ر دگار وشه ی (واحد) یشی بو خوی به کاره ی ناوه: ﴿الْوَحْدُ الْقَهَّارُ﴾ (۳۹) یوسف، یه کی ملیکه چکه ر، پیشت ر باسی واتاو چه مکی وشه ی (أحد) مان کرد، له پرووی زمانه وانیه وه.

لێره دا که خوا دهفه رموی: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ (۱)، بلی: خوا تاکه، هه موو واتایه کانی دیکه ی دوا یی دین، هه موویان ده گر یته نیو خوی، چونکه خوا ئە گه ر تاک بی، مانای وایه: جیی نیازو بی نیازو، ئە گه ر تاک بی: که سی لێ نه بووه و له که سیش نه بووه، و ئە گه ر تاک بی: مانای وایه هیچ هاو وینه و هاوتاو شیۆه ی نین، ﴿اللَّهُ الصَّكْمُ﴾ (۲)، خوا جیی نیازه، نه یفه رموو: (وَهُوَ الصَّمَد) به لکو فه رموویه تی: ﴿اللَّهُ الصَّكْمُ﴾ (۲)، خوا جیی نیازه، چونکه خه لکی دیکه ش و شتی دیکه ش هه یه، خه لک پیو یستی پی ده بی و، سه ری تیی ده وه ستی و داوا ی لیده کات، به لām خوا فه رموویه تی: ﴿اللَّهُ الصَّكْمُ﴾ (۲) یانی: خوا به هه موو مانای وشه: جیی نیازو بی نیازه، ﴿لَمْ يَكِدْ وَلَمْ يُولَدْ﴾ (۳)، که سی لێ نه بووه و له که سیش نه بووه، بوچی پیشتی فه رموویه تی: که سی لێ نه بووه، له پرووی ریزه بندی لوژیکییه وه ده بی بلی: فلانکه س له که سه وه نه هاتوه، پیشتی ده بی باسی ئە سل بکری، ئنجا باسی لق بکری، به لām لێره دا خوا ﷻ به پیی عه قلی هه موو ئە وانه ی ئەم سووپه ته ی ئاراسته کردوون، به لکو به پیی عه قلی هه موو ئە وانه ی به در یژایی زه مان، هه ر له رابردوو وه تا کو کو تای ی له خوا په رستی لاده دن، له یه کتا په رستی لاده دن، دوا وه، که هه موو ئە وانه رۆ له یان پالدا وه ته لای خوا، نه که خوا پالده نه لای سه رچا وه یه که لێ وه ی هاتوه،

هه‌میشه ئەوان گوتووێیانە: شەیتانەکان کورانی خوان، فریشتەکان کچانی خوان، نەصرانییەکان دەلێن: عیسا کورێ خوا، هەرۆه‌ها هیندۆسەکان و، هەموو ئەوانە لقیان بۆ خوا، پەرۆه‌ردگار داناو، گوایە شتانیکی لێ پەیدا بوون، بۆیە خوا سەرەتا دەفەرموێ: ﴿لَمْ يَكُنْ لَهُ﴾، واتە: ﴿لَمْ يَلِدْ مِنْهُ أَحَدٌ﴾ لێ نەبوو، کەسی لێ پەیدا نەبوو، ﴿وَلَمْ يُولَدْ﴾ ٢، لە کەشیشەو پەیدا نەبوو، نە لقیکی هەیه لێ جیا بووپیته‌وه، نە ئەسلیکی هەیه ئەو لێوێ هاتبێ، خاوەنی بوونیکی زاتییه‌و، بوونەکە خاوازاو نیه‌و بوونیکی سەر بەخۆی، بوونیکی بێ سەرەتاو بێ کۆتاییه‌.

﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ، كُفُوًا أَحَدٌ﴾ ٤، هیچ کەس‌یش هاوتای وی نیه‌، واتە: هیچ کەس هاوئاستی خوا نیه‌، هاوتای وی نیه‌، چونکە هەموو ئەوانی دیکە جگە لە خوا، دروستکراوی خوان، بە دیه‌نزاوی خوان، ئەگەر فریشتەن، ئەگەر م‌رؤف‌ن، ئەگەر ج‌ند‌ن، ئەگەر پ‌ووه‌کن، ئەگەر ئازەل‌ن، ئەگەر د‌ر‌ند‌ه‌ن، ئەگەر پ‌ه‌پ‌ه‌ور‌ن، ئەگەر ه‌ی ژ‌یر د‌ه‌ریان، ئەگەر ه‌ی س‌ه‌ر‌ز‌ه‌وی و ب‌ن ز‌ه‌ویین، ئەگەر ه‌ی ن‌ی‌و ه‌ه‌وان، ئەگەر م‌اد‌د‌ه‌ی ب‌ی ژ‌یان‌ن، ئەگەر ک‌ه‌ک‌ه‌شان‌ن، ئەگەر گ‌ه‌رد‌یل‌ه‌ن، ئەگەر ب‌چ‌و‌و‌کن، ئەگەر گ‌ه‌ور‌ه‌ن، ه‌ه‌م‌و‌ی‌ان دروستکراوی خوان، دروستکراوی خواش ه‌ه‌ر‌گ‌یز ن‌ایه‌ت‌ه‌ ئاستی خوا، چونکە کاتیکی بووه‌ نەبووه‌و خوا بوونی پ‌ید‌اوه‌، کاتیکیش د‌ه‌بی خوا ن‌ایه‌ی‌ل‌ئ‌.



مەسەلە گۆرنگەکان

کۆی ئەم سوورەتە دەکەینە یەک مەسەلە:

فەرمانکردنی خوا بە پیغەمبەرەکی موحەممەد ﷺ، کە بە پرسیارێکە رانی
لە بارەى پەروەردگاریەووە بفرموی: ئەو خوای تاکە، جێی نیازو بێ نیازە،
کەسى لێ نەبوووە لە کەس نەبوووە، هیچ کەسێش هاوتای وی نیە:

خوا دەفرموی: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ (١) اللَّهُ الصَّمَدُ ۝ (٢) لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا ۝ (٣) وَلَمْ يُولَدْ ۝ (٤)﴾

شیکردنەوهی ئەم چوار ئایەتە لە چوار برگەدا:

(١)- ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾، ئەو خوایەکی تاکە، لە رووی رێزمانییەووە تۆزیک وردەکاریی
باس دەکەین: ﴿قُلْ﴾ بۆ، ئەمە فەرمانی خوای بەرزو مەزنە، ﴿هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾،
ئەو خوایەکی تاکە، زۆریک لە پەسپۆران و شارەزایانی زمانی عەرەبی دەلێن:

{(هو): مبتدأ أول، (الله): مبتدأ ثان، (أحد): خبر المبتدأ الثاني، والجملة خبر
المبتدأ الأول}.

ئەمە لە رووی رێزمانییەووە، لە هەموو رایەکانی دیکە بەهێزترە: (هو) نیهادی
یەکەمە، (الله) نیهادی دووهمە، (أحد) گوزارەى نیهادی دووهمە، پرستەکەش
هەمووی دەبێتە گوزارەى نیهادی یەکەم، بۆ ئیعرابی ئەم ئایەتە موبارەکە
هەندێ رای دیکەش هەن، بەلام ئەوهی هەڵمانبژارد پێم وایە بژاردەیه.

کە دەفرموی: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾، بۆ: ئەو خوایە تاکە، تاک ئەوهیه
دووهمی نەبێ، وێنەى نەبێ، هاوتای نەبێ، شیۆهێ نەبێ، لە کوردییەدا کە

دەلێی: فلان شتە تاکە، واتە: دووھمیکی نیه، هاوتایەکی نیه، وێنەکی نیه، شیوەیەکی نیه، هەلبەتە ئەوەی بە ڕەھایی وشە (أحدی) بۆ بەکاربێ، تەنیا خواپە، چونکە هیچ مەژۆکی نیه هاوتای نەبێ، هاوشیوەی نەبێ، وێنەکی وی نەبێ، هیچ دروستکراویکی نیه بێوێنەو بێهاوتاو بێ شیوە بێ، تەنیا خواپە ڕوگردگار بێوێنەپە، بێهاوتایە، بێشیوەپە، بێ دووھمیشەو تاکە، واتە: دووھمی نیه، بەلام دروستکراوەکانی دیکە هەموویان دووھمیان هەپە، بگرە هیچ دروستکراویکی نیه جووتی نەبێ: ﴿وَالشَّفَعُ وَالْوَتَرُ﴾ الفجر، سوێند بە جووت و بە تاک، هەموو دروستکراوەکان جووتن، نێرو مێ، یان پێچەوانەکی یەکدیین، وەك ساردو گەرم، ئاسمان و زەوی، دنیاو دواڕۆژ، زستان و هاوین، ...هتد، تەنانەت ماددەکی بێ ژیاپیش لە نیوک و ئەلیکترۆن پێک دێ، نیوکەکە پڕۆتۆن و نیۆترونی تێداپە، ئەلیکترۆن بە دەوری نیوکدا دەخولیتەو، ئەویش هەر جووتە.

(۲)- ﴿اللَّهُ الصَّكْمُ﴾: خواپەکی بێنیازەو جێی نیازە، ئەمە گوزارەکی دووھمە، بۆ (هو) یانی: ئەو خواپەکی جێنیازو بێنیازە، وشە (الله) جێداری (هو)یە: (هو الله)، هەواڵەکی شەبڕیتە لە (أحد) ئەگەر بێت و (هو) ڕاناوی حال (ضمير الشأن) بێ، واتە: حال بەو شیوەپە کە ئەو خواپەکی تاکە، ئەوەی دێ هەمووی هەواڵ و ڕوونکەرەو، ئەو (هو) دەبێ، ﴿اللَّهُ الصَّكْمُ﴾، ئەو خواپەکی جێی نیازو بێ نیازە.

(۳)- ﴿لَمْ يَكِلْ وَلَمْ يُؤَلِّدْ﴾ (ئەمیش دیارە گوزارەپەکی دیکەپە) ئەو کەسی لێ نەبوو و لە کەشیش نەبوو.

(۴)- ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾، هیچ کەشیش هاوتای وی نیه.

﴿لَمْ يَكِلْ﴾، واتە: (لَمْ يَلِدْ غَيْرَهُ): جگە لە خۆی لێ نەبوو.

﴿وَلَمْ يُؤَلِّدْ﴾، واتە: (وَلَمْ يَلِدْهُ غَيْرَهُ) جگە لەو ئەوی نەبوو.

لێردا کە دەفەرموی: ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾، (لَهُ) کە (جارو مجرور) و پێشخراوە، لەسەر (كُفُوًا) لەبەر گرنگی پێدانە، بەو کە خواپە

بِهاوتا هیچ کهس هاوتای نیه، هیچ کهس وینه‌ی نیه، هیچ کهس هاوئاستی نیه. بۆیه‌ش له ئایه‌ته‌که‌ی پیشیدا لابرندی پۆله له خوا، پیشخراوه، ئه‌وه که خوای په‌روه‌ردگار سه‌رچاوه‌یه‌کی هه‌بی لێوه‌ی هاتبی، چونکه هاوبه‌ش بو خوا دانه‌ره‌کان زیاتر ئه‌و بیروکه‌یه له نیویاندا په‌واجی هه‌بووه، که خوا پۆله‌ی هه‌یه، کورپی هه‌ن و کچی هه‌ن، له نیو هیندوسییه‌کانیشدا ئه‌و بیروکه‌یه هه‌یه، به‌لکو ئیستا له نیو نه‌صرانییه‌کانیشدا ئه‌وه‌یان ته‌به‌ننی کردوه که عیسا سه‌لامی خوای لیبی کورپی خواجه، هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌ی بابی دیار نیه، به‌لام خوا عیسا بۆیه به‌و شیوه‌یه خولقاندوه، تاکو بزانی خوا ده‌توانی به‌بی بابیش ئینسان بخولقینی، هه‌روه‌ک ده‌توانی به‌بی باب و دایکیشی بیخولقینی، که ئاده‌م و هه‌وان، ده‌شتوانی به‌ باب و دایکه‌وه بیانخولقینی، وه‌ک مروّقه‌کانی دیکه.



حەوت وردە سەرنج لە بارەى سوورەتى ئیخلاصەوه

سەرنجى یەكەم:

وشەى (قُلْ): خۆى كاربەجى كە دەفەرموى: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ (۱) الإخلاص، هەندىك لە زانایان گوتووینە: بۆچى خۆى زاناو كارزان بە پیغەمبەرى كۆتایى ﷺ فەرموو، بفعەرموى: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ (۱) بلى: ئەو خوايه كە تاكە، بۆچى راستەوخۆ نەیفەرموو: (هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ)؟ ئەو خوايه كە تاكە؟!

هەلبەتە هېچ وشەىك لە فەرمايشتى خوادا بى حىكمەت نیه.

یەكێك لە زانایان دەلى: حىكمەتەكەى ئەوەیە: (الْمَأْمُورُ بِهِ سَوَاءٌ كَانَ مُعَيَّنًا أَمْ لَا، مَأْمُورٌ بِالْإِقْرَارِ بِالْقَوْلِ، فَأُثْبِتَ الْقَوْلَ لِيَدُلَّ عَلَى إِجَابِ مَقُولِهِ وَلِزُومِ الْإِقْرَارِ بِهِ عَلَى مَرِّ الدُّهُورِ): فەرمانپێكراو چ دیاریكراو بى (كە پیغەمبەرى خاتەمه ﷺ) یاخود دیاریكراو نەبى، (ومەبەست پى هەر كەسێك بى كە قوربان دەخوینى) فەرمانى پێكراو كە دان بە گوتنى ئەوەدا بینى، ئنجا بۆیە گوتنەكە چەسپێراو، تاكو ئەو بەگەیهنى كە پێویستە فەرمان پێكراو (مقول)ەكە بگوترى و دانى پێدا بهێنرى، بە درێژایى زەمان و پۆژگار.

واتە: كاتێك ئیمە دەخویننەوه (قُلْ)، چاوەڕێن گوتراو (مقول)ێك بىت، ئایا ئەوەى دەبى بگوترى، چیه؟ دوایى كە دەفەرموى: ﴿هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾، بۆیە پێش فەرموویەتى: (قُلْ) تاكو بزانی كە گوتنى ئەو فەرمايشتە شتىكى پێویستەو، فەرمانپێكراو، بابای فەرمانپێكراو پابەندكراو بەوەى ئەو وشەى بلى.

سەرئەنجی دووهم:

که دەفه رموی: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾، زۆربە ی زانیان دەلی: (هو) ئەو (صَمِيرُ الشَّانِ) ه، پاناوی حالەتە، واتە: حال بەو شیوەیە که ئەو خواپە تاکە.

ئەجا هەندیک گوتووینە: لە وەلامی قسە ی ئەوانەدا که گوتیان: (إِنْسِبْ لَنَا رَبَّكَ) یان (صِفْ لَنَا رَبَّكَ) واتە: پەروەردگار ئەمان بۆ پێناسە بکە، بۆمان دەربخە چۆنەو چۆن هاتو؟ خواش وەلامی داوێتەووەو فەرموویەتی: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ ئەو پەروەردگاری ئێوە لێی دەپرسن، خواپە کی تاکە.

(فخرالدین الرازی) لە بارە ی (هو)ووە، شتیکی هێناو، که هەر کام لە (آلوسی) لە (روح المعانی) داو (إِبْنِ عَاشُور) یش لە (التحریر والتنویر) دا، بەبێ پەخنە لێگرتن هێناوینە.

(فخرالدین الرازی) دەلی: خوا ی پەروەردگار دوا ی وشە ی (قل)، سێ وشە ی فەرموون، که بریتین لە وشەکانی: (هو) و (أَلله) و (أَحَد)، ئەم سێ وشە یەش هەر کامیان دەلالەت دەکات لەسەر پێگەو پلە یەکی تایبەت، بۆ ئەو کەسانە ی بەرزترین پێگەو مەقامیان هە یە، لە خواناسی و خواپەرستییدا، که تەماشای چیهی تێ شتەکان دەکەن:

أ- کۆمە لی یە کەم: (قل هو) هەر بە (هو) لە هەموو شتێک تێدەگەن، ئەمە مەقام و پێگە یە ک، که بەرزترین و هی زۆر نزیکخراون (مُقَرَّبِينَ) ه.

ب- کۆمە لی دووهم: که هاوێ لانی راستە (أَصْحَابُ الْيَمِينِ) ن، دەبێ خاویان بە ناوی خۆ ی بۆ ناو بێردری، که (أَلله) یە،

ج- کۆمە لی سێ یەم: که هاوێ لانی چە پە (أَصْحَابُ الشَّمَالِ) ن، پێویستە ناگادار بکړێنەو که خوا تاک و بێهاو بەش (أَحَد) ه، چونکە ئەوان لە پەرستنی خوادا بەهە لدا دەچن و جگە لە خوا دەپەرستن، بۆ یە فەرموویەتی: (أَحَد).

ئەو قسەيە ۋەك گوتم: ئەو سى تەفسىرەى سەرەۋە ھىناويانەو، رەنگە تەفسىرەكانى دىكەش ئاماژەيان پىكردى، بەلام پىم وايە ئەو قسەيە ھەر ھەلھىنجانىكە ھىچ بەلگەيەكى لەسەر نىەو، پىشم وانيە ھەلھىنجانىكى راست و دروست بى، چونكە ئەو و (ھو) كىيە؟ ھەتا (اللە) نىەيەت، نازانىن ئەو راناۋە پەيۋەستە بە كيۋە، بۆيە ئەو جۆرە ئەنجامگىريانە لە قورئان بە شتىكى راست و دروست دانانىم، چونكە ئەگەر تۆ بەم شىۋەيە ئەنجامگىرى دەكەى لە قورئان، يەككى دىكە دى ئەنجامگىرىيەكى دىكە دەكات و، يەكى دىكە ئەنجامگىرىيەكى دىكە، كە لەگەل روالەتى بىژەكانى قورئاندا كۆك و تەبا نىە.

سەرنجى سىيەم:

پىشتىرش وشەى (اللە) ھەندىك لە زانايان گوتوويانە: ھەر وشەى (إله) ھو (أل) يكى بۆ دائراۋە.

لەبارەى رىشەكەيشىەۋە، زانايان راجىايان ھەيە:

۱- ھەندىك گوتوويانە: (اللە) لە (أله) ۋە ھاتو، (أله، يألله، إلهة)، (أي: عَبْد، يَعْبُد، عِبَادَة)، لەبەر ئەۋەى (الله) ئەو زاتەيە بەندايەتتى بۆ دەكرى و دەپەرستى.

۲- ھەندىكى دىكە گوتوويانە: لە (أله) ۋە ھاتو، بە ماناى: (تَحَيَّرَ)، (أله، يألله، إلهة)، يانى: (تَحَيَّرَ، يَتَحَيَّرُ، تَحَيَّرًا)، لەبەر ئەۋەى دروستكراۋەكان لە ناسىنى خوادا سەرسامى و بۆيان ۋەخۆ ناگىرى و، لە عەقلى و دلياندا جىگاي نابىتتەۋە، ۋەك چىيەت و خودى خۆى، نەك ۋەك پەيپىردنى و ناسىنى.

۳- ھەندىكى دىكە گوتوويانە: وشەى (اللە) لە (وَلِه) ۋە ھاتو، (وَلِه) واتە: شەيدايى و عەۋدالى و ھۆگرى، (لِأَنَّ الْمَخْلُوقَاتِ وَالْهَةَ نَحْوَهُ) لەبەر ئەۋەى ھەموو دروستكراۋەكان شەيداۋ عەۋدالى خۋاى پەرۋەردگارن.

۴- هه‌ندیکی دیکه گوتووایانه: له (لە) هوه هاتوه، (لە، یلوه، لیاها)، (أي: احْتَجَب، يَحْتَجِب، احْتِجَابًا)، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی خوای بێ وینه په‌نه‌انه له دروستکراوه‌کانی خۆی.

ئه‌مانه چوار پای زانایان له باره‌ی وشه‌ی (الله) وه، که ئایا له چیه‌وه هاتوه؟ هه‌ندیکیش له زانایان گوتووایانه: وشه‌ی (الله) له هیچ وشه‌یه‌کی دیکه‌وه دانه‌تاشراوه، به‌لکو ناوی ناسین (علم) ه‌بو‌خوا، له زمان‌ی عه‌ره‌بییدا و، له کوردیییدا ده‌لیین: (خوا)، له فارسییدا ده‌گوتری: (خدا) له ئینگلیزییدا ده‌گوتری: (god) و، له هه‌موو زمانه‌کاندا ناوی خوا هه‌یه.

سه‌رنجی چواره‌م:

له‌سه‌ر وشه‌ی (أَحَد)، زانایانی شاره‌زای زمان زۆریان قسه له باره‌وه کردوه و پێشتر هه‌ندیکیمان باس کرد، بۆ وینه:

أ- (ابن الأثير) له کتیی: (النهاية في غريب الحديث والأثر) دا ده‌لی: {أَحَدٌ مِنْ أَسْمَاءِ اللَّهِ تَعَالَى، الْأَحَدُ وَهُوَ الْفَرْدُ الَّذِي لَمْ يَزَلْ وَحْدَهُ وَلَمْ يَكُنْ مَعَهُ آخَرُ، وَالْهَمْزَةُ فِيهِ بَدَلُ الْوَاوِ، وَأَصْلُهُ وَحَدٌ، لِأَنَّهُ مِنَ الْوَحْدَةِ}، واته: (أَحَد) له ناوه‌کانی خوای به‌رزه، ئه‌و تاکه‌یه که به‌رده‌وام هه‌ر ته‌نیا بووه، که‌سی دیکه‌ی له‌گه‌ڵدا نه‌بووه، هه‌مه‌ی (أَحَد) جی‌گره‌وه‌ی (و) وه، له ئه‌سلدا (أَحَد) (وَحَد) بووه، چونکه له (الْوَحْدَةِ) وه هاتوه، واته: تاکیتی.

ب- له فه‌ره‌نگی (المصباح المنير) دا ده‌لی: {وَيَكُونُ (أَحَدٌ) مُرَادِفًا (لِوَحَدٍ) فِي مَوْضِعَيْنِ سَمَاعًا: (أَحَدُهُمَا) وَصَفُ اسْمِ الْبَارِي تَعَالَى فَيُقَالُ: هُوَ (الْوَحْدُ) وَهُوَ (الْأَحَدُ) لِأَخْتِصَاصِهِ بِالْأَحَدِيَّةِ، فَلَا يُشْرِكُهُ فِيهَا غَيْرُهُ، وَلِهَذَا لَا يُنْعَتُ بِهِ غَيْرُ اللَّهِ. وَالْمَوْضِعُ (الثَّانِي) أَسْمَاءُ الْعَدَدِ لِلْغَلْبَةِ وَكَثْرَةِ الْإِسْتِعْمَالِ، فَيُقَالُ: (أَحَدٌ وَ عِشْرُونَ) وَ (وَاحِدٌ وَ عِشْرُونَ)}، واته: به‌پێی بیستنی که له عه‌ره‌بییدا بیستراوه، وشه‌ی (أَحَد)، ده‌بیته هاوواتای وشه‌ی (وَاحِد) له دوو شویناندا: یه‌که‌میان: وه‌سفکردنی ناوی خوا، چونکه خوا یه‌که‌و تاکه‌و خوا تایبه‌ته به تاکیتییه‌وه، [واته: وشه‌ی (أَحَد) به‌ره‌هایی ته‌نیا بۆ خوا به‌کارده‌هێنری، به‌لام هه‌موو (وَاحِد) يَكْ

دووان (إِثْنَيْنِ) ی له بهرانبه رهو، سَيِّ (ثَلَاثٍ) ی له بهرانبه ره، به لَام (أَحَدٍ) کاتیک بۆ خوا به کارده هیترئ، واته: زاتیکه هیچ شتیکی دیکه ی له بهرانبه ردا نیه ج.

شوینی دووه میان که (أَحَدٍ) به مانای (واحد) به کارده هیترئ، له کاتیکدا بۆ ناوی ژماره به کاربئ، له بهر ئه وهی زۆر بهرکاره یتر او، ده گوترئ: (أَحَدٌ وَعِشْرُونَ) یانی: بیست و یهک و، (وَاحِدٌ وَعِشْرُونَ)، یهک و بیست [جگه لهم دوو شوینه، هه میسه وشه ی (أَحَدٍ) و (واحد) جیان].

سه رنجی پینجه م:

له باره ی وشه ی (الصمد) هوه:

أ- (الشهاب) که یه کیکه له زانایان ده لئ: وشه ی {صَمَدٌ} فَعَلَ مَعْنَى الْمَفْعُول، وَصَمَدٌ أَي: قَصَدَ، إِذَا الصَّمَدُ أَي: الْمَصْمُودُ، وَهُوَ الْمَقْصُودُ الْمَطْلُوبُ، واته: وشه ی (صمد) له سه ر کیشی (فَعَلَ) ه، به لَام به مانای (مفعول) ه، که واته: (صمد) به مانای (مصمود) یان (مقصود) که سیك داوای لیده کرئ و، پرووی نیازو مه به سته کانی تئ ده کرئ، وهك (قَبَسَ) به مانای (مَقْبُوسَ) یانی: ئاگرئك که وهرده گیرئ.

ب- (ابن تیمیة) ده لئ: له باره ی وشه ی (صمد) هوه، زانایانی پیشین دوو رای سه ره کییان هه بوون:

۱- {الَّذِي يُصَمَّدُ إِلَيْهِ فِي الْخَوَاجِ}، (صمد): ئه و زاته یه پرووی نیازو مه به سته ی تیده کرئ بۆ پیوستیه کان، داوایی لئ ده کرئ.

۲- مانای دووه میان: {الصَّمَدُ هُوَ الَّذِي لَا جَوْفَ لَهُ} ئه و زاته یه که به تالایی، بۆشایی نیه.

بۆچی (أَل) ی ناساندن چۆته سه ر (الصَّمَدَ)، به لَام نه چۆته سه ر (أَحَدٍ)؟

حیکمه ته که ی ئه وه یه:

له نۆو دروستکراوهکاندا، تهنه زاتیک پئی بگوتری: (الأحد) له کاتی چه سپاندا تهنه خوایه، جگه له خوا هیچ کهسیکی دیکه، هیچ دروستکراویکی دیکه به (الأحد) وهسف ناکری، بهلام وشه (الصمد) بویه (أل)ی ناساندنی چۆته سهر، چونکه جگه له خواشی پی وهسف ده کری، کهسیک خه لک داوای لییکات و چاوه پروانی لی هه بی، جیی نیازو مه بهستی مروقان بی، ئه ویش وشه (صمد) ی بو به کارده هیتری، بویه (أل) چۆته سهر (صمد) واته: ئه و زاته ی به ته وایی جیی نیازی و بی نیازی له و دایه.

۳- خوای پهروه ردگار وشه (الله) ی له گه ل (الصمد) دا دووباره کردۆته وه، له و باره وهش (أبو السعود) ده لی: بویه ناوی خوا له گه ل (الصمد) دا دووباره بۆته وه تاكو بزانی: ههر کهسیک خاوه نی صه مه دییه ت نه بی، مانای وایه له خوایه تی به دووره، ههر کهسیک ئه وه نه بی هه موو دروستکراوه کان پئویستیان پی هه بی و داوای لی بکه ن، ئه ویش له هه موویان بی نیاز بی، ههر کهسیک وا نه بی، شایسته ی په رستان نیه.

سه رنجی شه شه م:

ئه وانه ی خوای پهروه ردگاریان چواندوه به دروستکراوه کانی، یان دروستکراوه کان ده چوینن به خواوه (المشبهة)، وشه (الله الصمد) یان به به لگه هیناوه ته وه، له سهر ئه وه ی خوا جیسمه، واته: خوا له و شتانه یه که ئیمه بتوانین به پینج ههسته کان ده رک ی بکهین! به لام ئه مه قسه یه کی پووچه، چونکه وشه (أحد) پینچه وانه ی ئه وه یه که خوا له مادده بی و له چهند به شیک پیکهاتبی، چونکه ههر شتی له مادده بی له گه ردیله کان ده بی، گه ردیله کانیش مۆلکۆل گه رد (جُزئي) پیک ده هینن، ئه وانیشتی له خویان گه وره تر، تاكو سه ره نجام ئه و جهسته یه پیکدی، به لام خوا له سه رووی مادده وهیه.

سەرئەجی ھەوتەم:

وەك دوایی باسی دەكەین، پێغەمبەری خوا فەرموویەتی: سوورەتی (إِخْلَاص) یەك لەسەر سیی قورئانە، یانی: ھەر كەسێك بیخوینێ، وەك ئەوێە یەك لەسەر سیی قورئانی خویندبێ، زانایان لەو بارەو زۆریان قسە كردو، ئایا مەبەست لەمە چییە؟

زۆربەى ھەرەزۆریان گوتوویانە: بە دڵنیاویەو مەبەست ئەوێە نیە، ھەر كەسێك ھەموو قورئان بخوینێ و، یەكێكى دیکە سێ جارن سوورەتی ئیخلاص بخوینێ، پاداشتەكەى ھێندەى ھى ئەو كەسە یەك ھەموو قورئانی خویندو، ئەدى مەبەست پێى چییە؟

۱- ھەندێکیان گوتوویانە: ئیسلام یان قورئان ھەمووی دەبێتەو بە سێ بەش:

أ- یاساکان، (الأحكام)،

ب- مۆژدەکان و ھەرەشەکانى خوا

ج- ناوو سیفەتەکانى خوا، لەم سوورەتە موبارەكەشدا باسی ناوو سیفەتەکانى خوا کراوە، واتە: یەك لەسەر سیی ئەو راستییانەى لە قورئاندا ھاتوون، لەم سوورەتەدا بە پوختیی و بە گوشراوی ھاتوون، سییەكەى دیکەش: گەشت و بەلێنى خوا بە بەپر واداران و ھەرەشەى خواىە لە بېروایان و خراپەکاران.

سییەكەى دیکەش بریتىە لە یاساو ھۆكەمەکانى خوا، (أبو عباس السُّريج) بۆچوونێكى واى ھەبوو.

۲- (أبو حامد الغزالي) لە (جَوَاهِرِ الْقُرْآن) دا دەلێ: قورئان دەبێتەو بە سێ بەش: (معرفة الله، ومعرفة الآخرة، ومعرفة الصراط المستقيم) واتە: قورئان یان باسی ناسینی خواىە، یان باسی زانینى پۆژى دواىیە، یان باسی ناسینی راستەپێى خواىە، لەم سوورەتە موبارەكەشدا باسی ناسینی خوا کراوە.

۳- (ابن القيم) له (زاد المعاد) دا ده‌لی: قورئان ده‌بیته‌وه به سى به‌ش: یه‌که‌م: خوا به‌یه‌ک‌گرتن به‌زانیاړی و کرده‌وه (توحيد العلم والعمل)، دووهم: خوا به‌یه‌ک‌گرتن به‌ناسین ویستن (توحيد المعرفة والإرادة)، سى: خوا به‌یه‌ک‌گرتن به‌پروا و به‌ئامانج گرتن (توحيد الاعتقاد والقصد)، ئه‌و پى وایه له‌م سوږه‌ته موباره‌که‌دا (توحيد الاعتقاد والقصد) هاتوه.

۴- هه‌ندیک‌یش بیده‌نگیان هه‌لېژاردوه و گوتوویانه: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ وای فهرمووه، به‌لام ئیمه به وردی نازانین مه‌به‌ستی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ چیه.

۵- منیش وای تیده‌گه‌م که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فهرموویه‌تی: هه‌ر که‌سیک سوږه‌تی ئیخلاص بخوینى، وه‌ک ئه‌وه وایه سى یه‌کی قورئانی خویندې، مه‌به‌ست پى ئه‌وه‌یه که‌سیک به‌ پروا پېوون و، کارلێک له‌گه‌ل کردن و لى وردبوونه‌وه‌و، به‌ حاله‌تیکى ده‌روونی و پرووخی هینده به‌هیز بیخوینى، که وه‌ک خواى په‌روه‌ردگار ببینى، که‌سیک ئاوا ئه‌م سوږه‌ته بخوینى، وه‌ک ئه‌وه‌یه یه‌ک له‌سه‌ر سى قورئانی خویندې و، ئه‌گه‌ر سى جارن بیخوینى، وه‌ک ئه‌وه‌یه هه‌موو قورئانی خویندې.



پێگە ی گەورە ی ئەم سوورەتە و سوورەتی (الکافرون) و.

پاداشتی خوێندنیان

لەو بارەووە پێغەمبەری خاتەم ﷺ چەند فەرماشتیکی لێ گێردراونەووە و
تێمەش دە (۱۰) یانمان لە نێودا هەلبژاردوون:

(۱) - {عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنْ قَرَأَ: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، فَكَأَنَّمَا قَرَأَ ثُلُثَ الْقُرْآنِ} (أخرجه أحمد: ۲۱۳۱۲، قال الهيثمي (۱۴۷/۷): رجاله رجال الصحيح. والنسائي في الكبرى: ۱۰۵۲۱).

واتە: ئوبەیی کوری کەعب ﷺ گووتویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی:
هەر کەسیک (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) بخوینێ، وەک ئەوێ سێیەکی قورئانی خویندبێ.
(۲) - {عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: إِنِّي أُحِبُّ هَذِهِ السُّورَةَ «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: حُبُّكَ إِيَّاهَا أَدْخَلَكَ الْجَنَّةَ} (أخرجه الترمذي: ۲۹۰۱، والدارمي: ۳۴۳۵، وابن الضريس: ۲۷۸، من حديث أنس وإسناده لا بأس به، لأجل مبارك بن فضالة، لكن توبع فقد أخرجه: ۷۷۴، من وجه آخر تعليقاً، ووصله الترمذي: ۲۹۰۱، وإسناده حسن، رجاله ثقات).

واتە: ئەنەسی کوری مالیک ﷺ دەگێڕێتەو، کە پیاویک هاتە لای پێغەمبەری
خوا ﷺ و گوتی: ئەو پێغەمبەری خوا ﷺ! ئەم سوورەتەم خوێندەوێ: (قُلْ هُوَ
اللَّهُ أَحَدٌ) پێغەمبەری خواش ﷺ پێی فەرموو: خوێستنت بۆی، تۆی خستۆتە
بەهەشتەو.

(۳) - {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «احْشَدُوا، فَإِنِّي سَأَقْرَأُ عَلَيْكُمْ ثُلُثَ الْقُرْآنِ»، قَالَ: فَحَشَدَ مَنْ حَشَدَ، ثُمَّ خَرَجَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ فَقَرَأَ: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، ثُمَّ دَخَلَ، فَقَالَ:

بَعْضُنَا لِبَعْضٍ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: فَإِنِّي سَأَقْرَأُ عَلَيْكُمْ ثُلُثَ الْقُرْآنِ، إِنِّي لَأَرَى هَذَا خَبْرًا جَاءَ مِنَ السَّمَاءِ، ثُمَّ خَرَجَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: إِنِّي قُلْتُ: سَأَقْرَأُ عَلَيْكُمْ ثُلُثَ الْقُرْآنِ، أَلَا وَإِنَّهَا تَعْدِلُ ثُلُثَ الْقُرْآنِ { (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ٩٥٣١، وَمُسْلِمٌ: ٨١٢).

واته: ئەبوو ھوڕەپرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆژێک فەرمووی کۆببنەو، چونکە من سییه کی قورئانتان بەسەردا دەخوینم، دەڵێ: ئەوێ کۆبۆو، کۆبۆو، دواوی پێغەمبەری خوا ﷺ ھاتەدەر سوورەتی: (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ)ی خویند، دواوی چوو ژیور، ھەندیکمان بە ھەندیکمان گوت: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: سییه کی قورئانتان بەسەردا دەخوینم، کەچی تەنیا ئەم سوورەتە ی خویند! من پێم وایە ئەو ھەوالێک بوو لە ئاسمانەو ھات! (١) دواوی پێغەمبەری خوا ﷺ ھاتەو ھەر، فەرمووی: من گوتم: سییه کی قورئانتان لەسەر دەخوینم، ئاگادارب! ئەم سوورەتە بەرانبەر سییه کی قورئانە.

(٤)- {عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهَا لَتَعْدِلُ ثُلُثُ الْقُرْآنِ، أَي: (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ)} (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ١١٣٢٤، وَابْنُ خَالٍ: ٤٧٢٦).

واته: ئەبوو سەعیدی خودریی ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: سویند بەو کەسە ی گیانێ منی بەدەستە، ئەمە بەرانبەر یەک لەسەر سیی قورئانە، واته: سوورەتی (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ).

(٥)- {عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لِأَصْحَابِهِ: أَيْعِزُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَقْرَأَ ثُلُثَ الْقُرْآنِ فِي لَيْلَةٍ؟ فَشَقَّ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ، وَقَالُوا: أَيْتَا يُطِيقُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! فَقَالَ: اللَّهُ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ، ثُلُثُ الْقُرْآنِ { (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ٢٣٦٠٠، وَالدَّارِمِيُّ: ٣٤٣٧، وَالتِّرْمِذِيُّ: ٢٨٩٦، وَقَالَ: حَسَنٌ، وَالنَّسَائِيُّ فِي الْكَبَرِيِّ: ١٠٥١٥).

واته: ئەبوو سەعیدی خودریی ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆژێکیان بە ھاوێلانی فەرمو: یەکیەک لە ئێوە ناتوانی یەک لەسەر سیی قورئان لە شەوێکدا

(١) بێگومان ئەمە قسە ی (أبو هريرة) یە نێواخی فەرموودەکە ی کردو.

بخوینئ؟ به لام ته وه له سهریان قورس بوو، گوتیان: نهی پیغه مبهري خوا! کیمان ده توانئ له شهو ښکدا یه ک له سهر سی قورن ان بخوینئ؟ فه رمووی: (اللَّهُ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ)، (واته: نهو سووړه ته ی نهو وشه موباره کانه ی تیدان)، سییه کی قورنانه.

(۶) - {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ بَعَثَ رَجُلًا عَلَى سَرِيَّةٍ، وَكَانَ يَقْرَأُ لِأَصْحَابِهِ فِي صَلَاتِهِمْ فَيَخْتِمُ بِقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، فَلَمَّا رَجَعُوا ذَكَرُوا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: سَلُوهُ لِأَيِّ شَيْءٍ يَصْنَعُ ذَلِكَ؟ فَسَأَلُوهُ فَقَالَ: لِأَنَّهَا صِفَةُ الرَّحْمَنِ، وَأَنَا أُحِبُّ أَنْ أَقْرَأَ بِهَا، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: أَخْبِرُوهُ أَنَّ اللَّهَ يُحِبُّهُ} (أخرجه البخاري: ۷۳۷۵، ومسلم: ۸۱۳).

واته: دایکمان عائشه ؓ گپړاویه ته وه که پیغه مبهري ؓ به شیک له سوپای ناردوه، پیاوړکیان له گه لدا بووه (نهو پیاوه سهر په رشتیاریان بووه) که نو یژي ده کرد بو هاوه له کانی هر کومه له نایه تیک، یان سووړه تیکي خویند بایه له کو تاییدا سووړه تی (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) یشی ده خویند! کاتیک گه پانه وه نه وه یان بو پیغه مبهري خوا ؓ باسکرد، نه ویش فه رمووی: لیی بپرسن بوچی وای کردوه؟ لییان پرسى، گوتی: له بهر نه وه ی نهو سووړه ته سیفه تی (خواى) به زه ییه، منیش هه ز ده که م بیخوینم، پیغه مبهري ؓ فه رمووی: هه والی پی بددن خوا خوشیده وى.

(۷) - {عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ؓ قَالَ: كَانَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ يُؤْمُهُمْ فِي مَسْجِدِ قُبَاءَ، فَكَانَ كُلَّمَا افْتَتَحَ سُورَةً يَقْرَأُ لَهُمْ فِي الصَّلَاةِ فَقَرَأَ بِهَا، افْتَتَحَ بِقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ حَتَّى يَفْرَغَ مِنْهَا، ثُمَّ يَقْرَأُ بِسُورَةٍ أُخْرَى مَعَهَا، وَكَانَ يَصْنَعُ ذَلِكَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَكَلَّمَهُ أَصْحَابُهُ، فَقَالُوا: إِنَّكَ تَقْرَأُ بِهَذِهِ السُّورَةِ، ثُمَّ لَا تَرَى أَنَّهَا تُجْزِئُكَ حَتَّى تَقْرَأَ بِسُورَةٍ أُخْرَى، فَمَا أَنْ تَقْرَأَ بِهَا، وَإِمَّا أَنْ تَدْعَاهَا وَتَقْرَأَ بِسُورَةٍ أُخْرَى، قَالَ: مَا أَنَا بِتَارِكِهَا إِنْ أَحْبَبْتُمْ أَنْ أَوْمَكُمْ بِهَا فَعَلْتُ، وَإِنْ كَرِهْتُمْ تَرَكْتُكُمْ، وَكَانُوا يَرَوْنَهُ أَفْضَلَهُمْ وَكَرِهُوا أَنْ يُؤْمَهُمْ غَيْرُهُ، فَلَمَّا أَتَاهُمُ النَّبِيُّ ﷺ أَخْبَرُوهُ الْخَبَرَ، فَقَالَ يَا فَلَانُ! مَا يَمْنَعُكَ مِمَّا يَأْمُرُ بِهِ أَصْحَابُكَ، وَمَا يَحْمِلُكَ أَنْ تَقْرَأَ هَذِهِ السُّورَةَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ؟، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أُحِبُّهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ حُبَّهَا أَذْخَلَكَ الْجَنَّةَ} (أخرجه البخاري: ۸۷۴، تعليقاً، ووصله الترمذي:

۲۹۰۱، من حدیث أنس، وإسنادہ حسن، وورد من وجه آخر مختصراً، أخرجه ابن حبان: ۷۹۲، والترمذی: ۲۹۰۱.

واته: ئەنەس ﷺ دەلێ: پیاویك له پشتیوانان له مزگەوتی قوبا پیشنوژیی بوو دەکردن، هەر سوورپەتیکێ خۆیندبووایه، ئەم سوورپەتە ی پیشی دەخویند سوورپەتی (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) هەتا تەواوی دەکرد، دوایی سوورپەتیکێ دیکە ی له گەڵ دەخویند، له هەموو پکاتیکدا وای دەکرد، هاوڵەکانی گوتیان: تۆ بە خۆیندنی سوورپەتی (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) دەست پێ دەکە ی، ئایا پێت وانیە بەرت کەوتبێ، یان تەواوبێ، هەتا سوورپەتیکێ دیکەیشی لەدوا دەخوینێ؟ یان هەر ئەو سوورپەتە بخوینە، یان مەخوینەو ئەوێ دیکە بخوینە، ئەویش گوتی: واز له خۆیندنهوێ ئەو سوورپەتە ناهینم، ئەگەر حەز دەکەن ئاوا پیشنوژییتان بوو دەکەم، ئەگەر حەزیش ناکەن وازتان لێ دەهینم، ئەوانیش پێیان وابوو له هەموویان باشترە پیشنوژییان بوو بکات و، حەزیان نەکرد یهکیکی دیکە پیشنوژییان بوو بکات، ئنجا کاتیک پیغەمبەری خوا چوو بوو لایان، ئەو هەوالەیان پێدا، فەرمووی: فلانکەس! چ شتیک پێت لێ دەگرێ، ئەوێ هاوڵانت فەرمانت پێ دەکەن، بیکە ی؟ (چ شتیک وات لێدەکات له هەموو پکاتیکدا ئەم سوورپەتە بخوینێ؟) ئەویش گوتی: خۆشمدەوێ، پیغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: خۆشویستنی تۆ بوو ئەو سوورپەتە، تۆی خستۆتە بەهەشتەو.

(۸) - {عَنْ مُعَاذِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُبَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَ أَصَابَنَا طَشٌّ وَظُلْمَةٌ، فَأَنْتَظَرْنَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لِيُصَلِّيَ لَنَا، فَخَرَجَ، فَأَخَذَ بِيَدِي فَقَالَ: قُلْ، فَسَكَتُ، قَالَ: قُلْ، قُلْتُ: مَا أَقُولُ قَالَ: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَالْمَعُودَتَيْنِ حِينَ تُمَسِّي وَحِينَ تُصْبِحُ ثَلَاثًا، يَكْفِيكَ كُلَّ يَوْمٍ مَرَّتَيْنِ} (أخرجه أبو داود: ، والترمذی: وقال حسن صحيح غريب).

واته: (معاذی کوری (عبدالله) ی کوری (حُبیب) له بابییەوێ ﷺ دەگیرێتەوێ دەلێ: جارێک مە بارانیك باری و تاریکییەك پروی تێکردین، ئیمەش چاوەرپێ

پېغمبەرى خوامان ﷺ كرد، نوژمان بو بكات، (وا پېده چى نوژى شيوان
يان خەوتنان بووبى)، ئەویش دەرچوو، دەستى گرتىم، فەرمووى: بلى، منىش
بېدەنگ بووم، دووبارە فەرمووى: بلى. گوتم: چى بلىم؟ فەرمووى: ھەر سى
سوورەتى (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَالْمُعَوَّذَتَيْنِ) بخوینە، كاتىك بەيانى دەكەيەووە ئىوارە
دەكەيەووە، سى جارەن بىانخوینە، ئەو كاتە لە شەوو رۆژدا دوو جارەن ئەو سى
سوورەتە بو تو بەسن.

لە رىوايەتتىكى دىكەى نەسائىدا ھاتووە: (تكفيك كل شيء)، لە جياتى
ھەموو شتىك بو تو بەسن، واتە: ھەموو خىرىكت بو دەستەبەر دەكەن.
(۹) - لەو بارەووە كە ئەگەر سوورەتى ئىخلاص بکړیتە دوو، رەت ناکړیتەووە، بە مەرجىك
لە دل و دەروونىكى پاكەووە بخوینى، ئەم دەقە ھاتو:

اعن ابن بريده عن أبيه ﷺ، قَالَ خَرَجَ بُرَيْدَةُ عِشَاءً، فَلَقِيَ النَّبِيَّ ﷺ فَأَخَذَ
بِيَدِهِ فَأَدْخَلَهُ الْمَسْجِدَ، فَإِذَا صَوْتُ رَجُلٍ يَقْرَأُ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: تَرَاهُ مُرَائِيًا؟ فَأَسْكَتَ
بُرَيْدَةُ، فَإِذَا رَجُلٌ يَدْعُو فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنِّي أَشْهَدُ أَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ
إِلَّا أَنْتَ، الْأَحَدُ الصَّمَدُ، الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ، فَقَالَ النَّبِيُّ
ﷺ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَقَدْ سَأَلَ اللَّهَ بِاسْمِهِ الْأَعْظَمِ، الَّذِي إِذَا سُئِلَ بِهِ أُعْطِيَ،
وَإِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ (أخرجه ابن أبي شيبة: ۲۹۳۶۱، وأحمد: ۱۳۸۲۴، وأبو داود: ۱۴۹۵،
والترمذي: ۳۵۴۴، وقال: حسن غريب. والنسائي: ۱۳۰۰، وابن ماجه: ۳۸۵۸، وابن حبان:
۸۹۳، والحاكم: ۱۸۵۶، وقال: صحيح على شرط مسلم).

واتە: ئىبنو بوريدە لە بابىيەو ﷺ دەگىریتەووە، گوتوويەتى: بورەيدە جارىك
چۆتە مزگەوت، دەنگى پياويك ھاتوە خویندووويەتى (نوژى كردووە پاراوہتەووە)
پېغمبەريش فەرمووى: بەريابازى ناينى؟ بورەيدەش بېدەنگ بوو، ئنجا پياويك
دەپارايەووە گوتى: داوات لى دەكەم بەھوى ئەووەووە كە من شاھىدى دەدەم

بێجگە لە تۆ هیچ پەرستراویک نیه تۆ تاکێ جێی نیازو بێ نیازی، ئەو زاتە ی کەست لێ نەبوو و لە کەس نەبووی، هیچ هاوتایەکی نیه، پێغەمبەری خواش ﷺ (کە گوێی لەم دوو عایە بوو) فەرمووی: سوێند بەو کەسە ی گێانی منی بە دەستە، داوای لە خوا کردووە بە ناوی هەرە مەزنی، کە ئەگەر بەو ناوێ داوای لێ بکری دەبەخشێ، ئەگەر بەو ناوێ پارانەوێ لێ بکری، وەلام دەداتەو.

۱۰- سوورەتی ئیخلاص و فەلەق و ناس، هۆی پارێزران و شیفان بۆ مرووف:

{عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ كُلَّ لَيْلَةٍ، جَمَعَ كَفَّيْهِ، ثُمَّ نَفَثَ فِيهِمَا فَقَرَأَ فِيهِمَا: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ، وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ، ثُمَّ يَمْسَحُ بِهِمَا مَا اسْتَطَاعَ مِنْ جَسَدِهِ، يَبْدَأُ بِهِمَا عَلَى رَأْسِهِ وَوَجْهِهِ وَمَا أَقْبَلَ مِنْ جَسَدِهِ، يَفْعَلُ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ} (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۶۳۲۰، وَمُسْلِمٌ: ۲۷۱۴، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۳۴۰۲، وَغَيْرُهُمْ).

واتە: دایکمان عایشە ﷺ گوتووێت: پێغەمبەری خوا ﷺ هەر شەوێک چۆتە سەر جێگایەکی، هەردوو لێپە دەستی کوکردوونەو، ئینجا ئەو سێ سوورەتە ی تێدا خوێندوون: (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ، وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ) فووی لێکردوون، داوای دەستی بە پێشەوێ داوای جەستە ی خویدا هێناون، ئەو نەدی دەستی گەییشتی، بەسەری و پرووی پێشەوێ جەستە ی دەستی پێکردو، هەموو شەوێک سێ جارێ بەو شیوێ دەکردو.

واتە: بۆی دەبن بە پەرژین و قەلا لە بەرانبەر شەیتان و چروجانەوێ، هەر مەترسییە کدا، پروو لە ئینسان بکات.

لە بارە ی هەردوو سوورەتی (الإخلاص) و (الکافرون) دەو، ئەو گێرانیانەش دەهێنین:

۱- {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَرَأَ فِي رَكْعَتَيْ الْفَجْرِ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۷۲۶).

واته: ئەبوو ھویرە رضی اللہ عنہ، دەلی: پیڤەمبەری خوا ﷺ لە دوو ڕکاتی بەر لە نوێژی بەیانیدا، لە ڕکاتی یەكەمدا (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ) ی دەخویندو، لە ڕکاتی دووهم دا (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) ی دەخویند.

(۲) - {عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: رَمَقْتُ النَّبِيَّ ﷺ شَهْرًا، فَكَانَ يَقْرَأُ فِي الرُّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ، يَقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} (أَخْرَجَهُ ابْنُ مَاجَه: ۱۱۴۹، وَالتِّرْمِذِي: ۴۱۷، وَالنَّسَائِي فِي الْكَبَرَى: ۱۰۶۴).

واته: عەبدوللای کوری عومەر ﷺ، دەلی: مانگیك چاودیڤی پیڤەمبەری خوا ﷺ کرد، تەماشایم دەکرد لە دوو ڕکاتی پێش بەیانیدا، لە ڕکاتی یەكەم دا (دوای سوورەتی فاتیحە) سوورەتی (کافرون) ی دەخویندو، لە ڕکاتی دووهمیشدا (دوای فاتیحە) سوورەتی ئیخلاصی دەخویند.

(۳) - پیڤەمبەری خوا ﷺ سوورەتی (الکافرون) و سوورەتی (الإخلاص) ی لە دوو ڕکاتی راتیبە ی دوای نوێژی شیواندا خویندوون^(۱).

(۴) - ھەروەھا پیڤەمبەری خوا ﷺ لە دوو ڕکاتی دوای تەواوبوونی تەوافدا، سوورەتی (الکافرون) ی لە ڕکاتی یەكەمدا (لە دوای سوورەتی فاتیحە) خویندو، سوورەتی (الإخلاص) یشی لە ڕکاتی دووهم (لە دوای فاتیحە) خویندو^(۲).

(۵) - ھەروەھا لە نوێژی ویترا پیڤەمبەری خوا ﷺ سوورەتی (الإخلاص) ی لە ڕکاتی کۆتایی نوێژی وەتردا خویندو، لە سێ ڕکاتە وەترەکەدا، لە ڕکاتی یەكەمدا، دوای فاتیحە سوورەتی (الأعلى) ی خویندو، لە ڕکاتی دووهمدا سوورەتی (الکافرون) و، لە ڕکاتی سێیەمیشدا سوورەتی (الإخلاص) ی^(۳).

(۱) - أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِي: ۴۳۳، وَابْنُ مَاجَه: ۱۱۶۶.

(۲) - أَخْرَجَهُ مُسْلِم: ۱۲۱۸.

(۳) - أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِي: ۴۶۳.

که‌واته: ئەم سووپه‌تی (الإخلاص) پێگه‌و مه‌قامیکێ زۆر به‌رزێ هه‌یه، هه‌روه‌ها سووپه‌تی (الکافرون) یش به‌هه‌مان شیوه.

خوا به‌لوتف و که‌په‌می خۆی یارمه‌تییمان بدات ئەو دوو سووپه‌ته‌ له‌و کاتانه‌دا که‌ پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ خۆیندوونی، بخوینین، زۆر باش تێیان دا قوول بینه‌وه‌و بیریان لی بکه‌ینه‌وه‌.

کۆتا قسه‌شم ئەوه‌یه که‌ پێگومان سووپه‌تی (الکافرون) وه‌ك زانیان گوتووین: ((توحید العملي) خوا به‌یه‌کگرتن به‌کرده‌وه‌ی تێدایه، چونکه‌ ئەو سووپه‌ته‌ راگه‌یاننده‌ به‌ بێپروایه‌کان که‌ من ئەوانه‌ی ئێوه‌ ده‌یانپه‌رستن نایه‌پرستم و، ئێوه‌ش په‌رستارانی ئەوه‌ نابن که‌ من په‌رستوومه‌، هه‌روه‌ها منیش په‌رسته‌ری ئەوه‌ نابم که‌ ئێوه‌ ده‌یانپه‌رستن و، ئێوه‌ش په‌رسته‌ری ئەوه‌ نابن که‌ من ده‌یه‌پرستم، ئایین و به‌رنامه‌ی خۆتان بۆ خۆتان و، به‌رنامه‌ی خۆم بۆ خۆم، ئەمه‌ش خوا په‌رستی کرده‌یه‌.

به‌لام له‌ سووپه‌تی (الإخلاص) دا، باسی خوا به‌یه‌کگرتنی زانیاری (التوحید العلمي) یه، واته: که‌ له‌ پرووی زانیاریه‌وه‌ یه‌کتایی خوا بزانی.



تہ فیسیری سوورہ تی

الفَلَق

دەستپێک

بەرێزان!

ئەمڕۆ (٩ی (محرم) ی سالی (١٤٤٢) کۆچییه، بەرانبەر (٢٨/ ٨/ ٢٠٢٠) زاینیی،
لە شاری هەولێر، دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الفلق)، سەرەتاش
لەحهوت بڕگەدا پێناسەی دەکەین:

پێناسەی سوورەت (الفلق) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە زیاتر بە سوورەتی (الفلق) ناسراوە، بەلام ناوی سوورەتی:
(قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ) یشی بۆ بەکارهێنراوە.

هەرۆهە ئەم سوورەتە و سوورەتی (الناس)، ناوی (المُعَوِّذَتَيْنِ) یان بۆ
بەکارهێنراوە، واتە: ئەو دوو سوورەتە پەنا بە مڕۆف دەگرن بە خوا
پەرۆردگار.

دووهم: شوێنی دابەزینی:

لە بارەی شوێنی هاتنە خوارەوهی ئەم سوورەتە و سوورەتی (الناس) یشەوه،
راجیایەکی زۆر هەیە، هەسەنی بەسپایی و عیكریمەو جابیری کوری عەبدوللا
(خوا لییان رازی بێ)، گوتویانە: ئەم سوورەتە (مەككەیی) یە و لە مەككە
دابەزیوه.

ئېنىو عەبباس (خوایان پازى بى)، لە يەككە لە دوو قسەكاندا، ھەروەھا قەتادەش دەلێن: سوورەتێكى (مەدینەى) يە، واتە: ئېنىو عەبباس قسەيەكيشى ھەيە كە ئەم سوورەتە مەككەيى بى.

بەلام بەپێى گێردراوھەكان كە دوایى دەیانھێنین، مەدینەيى بوونى سوورەتى (الفلق)، ھەروەھا سوورەتى (الناس) يش بەھێزترە، ھەندێكيش لە زانایان، چ بۆ ئەم سوورەتە، چ بۆ ھەندى ئايەت، يان سوورەتى ديكە گوتووینە: لە مەككەش دابەزیون و، لە مەدینەش دووبارە دابەزیونەو.

سێھەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزین:

لە موصحفدا سوورەتى (الفلق) ژمارەكەى سەدوسێزدە (۱۱۳) يە، واتە: سوورەتى پيش كۆتايیە، لە دابەزیندا ئەگەر مەككەيى بى، ژمارە بیست (۲۰) و، ئەگەر مەدینەيى بى، لە دوای ژمارە سەد (۱۰۰) ھەويە، رەنگە ھەندێكيش لە زانایان بلین: لە (۱۰۰) كەمترە، يان لە سەدو ئەوئەدەيەمینە، گرنگ ئەوئەيە زانیارییەكى ورد لەوبارەوئە.

چوارەم: ژمارەى ئايەتەكانى:

بە يەكەدەنگی توێژەرەوانى ئايەتەكانى قورئان، ئەم سوورەتە موبارەكە پینج ئايەتە.

پینجەم: نۆوەرۆكى ئەم سوورەتە:

نۆوەرۆكى ئەم سوورەتە، بریتىە لە فەرمانکردنى خوا بە پیغەمبەرەكەى محمد ﷺ، كە پەنا بەخوا بگرتى، پەرورەدگارى قلیشاندى سێدەى بەرەبەیان، كە لە تاریکیی شەوى جیا دەكاتەو، يان پەرورەدگارى قلیشاندى ھەموو

تۆۋ نۆكەكان، كە دوایی چەكەرە دەدەن، یان پەرورەدگار ی قلیشانندی بوون (وجود) و جیاکردنەوہی لە نەبوون (عدم)، بۆچی پەنا بە خوا بگری؟ لە خراپەو زیانی دروستکراوەکانی، ئنجا دوایی لە ئیو دروستکراوەکاندا، سییان بە تایبەت باسکراون:

یەكەمیان: شەویك كە تاريك دادی.

دووهمیان: جادووگەران ی فوو لە گریانکەر.

سییەمیان: حەسوودیکی ئیرەیی بەر، كە حەسوودیەكە ی دەخاتە حالەتی كردهییەوہ.

شەشەم: تایبەتمەندییەكانی:

پینچ ئایەتەكە ی ئەم سوورەتە، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوون، هەرەك ئایەتەكانی سوورەتی (الإخلاص) و، هەندیک لە سوورەتەكانی دیکەش هەروابوون. ۱- خوای پەرورەدگار كە دەفەرموی: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ (۱) الفلق، ئەمە تەنیا لیرەدا هاتو، بلی پەنا دەگرم بە پەرورەدگار ی (فلق)، واتە: قلیشاندن، جیاکردنەوہ، كە مەبەست پێی بەرەبەیانە كە لە تاریکیی شەو جیا دەبیتەوہ، یاخود قلیشیندرانی هەموو تۆۋ نۆكەكانە، یاخود پەیداوونی هەموو ژیانلەبەرەكانە، یاخود پەیداوونی هەموو گەردوون و بوونە.

۲- لە خراپە ی ئەوہی خوا دروستیکردو، خوای پەرورەدگار دروستکراوەکانی هەموو بە باشترین شیوہ دروست کردوون، بەلام هەندیک لە دروستکراوەکان بۆ تاقیکردنەوہی ئیمە، بۆ ئیمە جیی زیان، درندەیهك كەسێك دەخوات، ماریك بە كەسێكەوہ دەدات، ئیستا لەم رۆژگارەدا (۲۰۲۰/۸/۲۸ ز) قایروسی كۆفید نۆزدە (۱۹)، كۆرۆنا، بە هەزاران كەسی كوشتو، رەنگە لە چەند ملیۆنیش تێپەڕی، ئەوانە هەموویان دروستکراوی خوان، بەلام زیانی دەگەیهنن بە مرقەكان، لەبەر ئەوہی خوا ئەم ژيانی دنیایە داناو، تێیدا تاقی بكرێنەوہ، بە خوشیان و بە ناخوشیان.

۳- ﴿مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ﴾، له خراپه ی شهو که تاریک دادی.

۴- ﴿وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ﴾، له خراپه و زیانی ئافره تانی جادووگه ر که فوو له گرییه کان ده که ن.

۵- ﴿وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ﴾، له خراپه ی بابای هه سوود وه ختیك ئیره یی ده بات، یانی: هه سوودییه که ی ده خاته حاله تی کرده ییه وه.

ئهم پینج ئایه ته ی ئهم سووره ته موباره که، ته نیا لیږده دا هاتوون.

حه وته م دابه شکردنی ئایه ته کان:

ئیمه ئهم سووره ته موباره که به هر پینج ئایه ته که یه وه، ده که ین به ده رسیك.

❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖



پیناسهی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە پینج (۵) ئایەتی کە ئەم سوڤهتە موبارەکە پیکدین، پیک دئ: (۱-۵)، خوای پەرورەدگار دواي (بسم الله الرحمن الرحيم) بە پلەي یە کەم فەرمان دەکات بە پیغەمبەرە کەي ﷺ، بە پلەي دووهم بە هەر کەسیکی دیکە کە بەرپی ئەودا دەرڤاو قورئان دەخوینئ، دەفەرموئ: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ **أَلْفَلَقِ** ۝۱﴾ الفلق، بئئ: پەنا دەبەمە بەر پەرورەدگاری (فلق)، کە یان بە مانای بەیانیه، سپیدەي بەیانیه، یان بە مانای قلیشانندی دروستکراوە کانهو، جیاکردنەوه یانە لە تاریکیی و نەبوون، یان هێزانە دی ژياندارانە، یان قلیشانندی تۆو نیوکه کانه: ﴿إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى﴾ ۝۹۵﴾ الأنعام.

﴿مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ﴾ ۝۲﴾، لە خراپەي ئەوهی ئەو خوا پەرورەدگارە هیناویەتە دی، دروستیکردووە.

ئەجە هەندیک لە زانایان ویستوو یانە ئەوه پینەو پەرۆ بکەن، یەکیک لەوانە شیخ موحەممەد عەبدە (پەحمەتی خوای لی بی)، لە تەفسیری سوڤهتی بەشی جزء (عم) داو تەفسیری ئەم سوڤهتەدا، دەئئ:

خوای پەرورەدگار دروستکراوەکانی هەموو بە باشترین شیوه دروست کردوون، ئەوهش گومانی تیدانیه کە وایە، خوا دەفەرموئ: ﴿الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ﴾ ۝۷﴾ السجدة، واتە: خوا هەر شتیکی دروستکردبئ، بە باشترین شیوه دروستیکردووە، بەلام دواي دەئئ: دوو پشکیک کە پیوه دەدا ئەرکی خوئی جیه جئ دەکات، دڕندەیه ک کە سیک دەخوات، یاخود ئازەلی کە سیک دەخوات، ئەوه ژيانی ئاسایی خوئی بەرپی دەکات، بەلام مروقەکان دەبئ لە خوئیان وریابن و لە مامەلەیان لەگەڵ دروستکراوەکاندا تووشی زیان نەبن.

منیش پیم وایه: خوای کاربه جی ئەم ژيانی دنیایه ی وا هه‌ل‌خستوه، خو‌شیشی تیدابن و ناخو‌شیشی تیدابن، شتی وای تیدابی که سوودمان پی بگه‌یه‌نی و، شتی واشی تیدابی زیانمان لی بدات، هه‌وره تریشق‌یه‌ک دی جاری وا هه‌یه ده‌پازده که‌س پیه‌که‌وه ده‌کوژی، شوینیک ویران ده‌کات، پارچه نه‌یزه‌کیک دیته خواری، شاریک کاول ده‌کات، بوومه‌له‌رزه‌یه‌ک دی، ولاتیک کاول ده‌کات، ئەوانه هه‌موویان دروستکراوی خوان و زیانیان هه‌یه، چونکه ئیمه له‌م سه‌ر زه‌وییه خوای کارزان بو‌تاقیکردنه‌وه‌ی داناوین، ئایه به‌چی تاقیمان ده‌کاته‌وه؟ بو‌خو‌ی فهرموویه‌تی: ﴿وَبَلَّوْکُمْ بِالْشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ﴾ (۳۵) ﴿الْأَنْبیاء﴾، واته: ئیوه تاقی ده‌که‌ینه‌وه به‌زیان و به‌قازانج، یان به‌شتیک که بو‌ئیوه خراپه‌و به‌شتیک که بو‌ئیوه چاکه، یان به‌شتیک که پیتان ناخو‌شه‌و شتیکیش که پیتان خو‌شه، وشه‌ی (الشر) هه‌موو ئەو واتایانه‌ی هه‌ن، وشه‌ی (الخير) واته: (مَا يَرْغَبُ فِيهِ الْکُلُّ) خیر ئەو شته‌یه که هه‌موو لایه‌ک بو‌ی تامه‌زرۆن، (الشر) پیچه‌وانه‌یه‌تی، واته: (مَا يَرْغَبُ عَنْهُ الْکُلُّ) ئەوه‌ی هه‌مووان هه‌زی لیناکه‌ن و نایانه‌وی، خوا ده‌فه‌رموی: ئیوه به‌شه‌رو به‌خیر تاقی ده‌که‌ینه‌وه، دوایی بو‌لای ئیمه ده‌گیردین‌ه‌وه.

دوایی ده‌فه‌رموی: ﴿وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ﴾ (۳۶) ﴿الْفَلَق﴾، هه‌روه‌ها په‌نا بگره به‌خوا به‌په‌روه‌ردگاری به‌دیھینان و قلیشانده‌کان، به‌هه‌موو واتا‌کانیانه‌وه، له‌شه‌و که تاریک دادی، (غَاسِقٍ) واته: شه‌و، (إِذَا وَقَبَ) کاتیک تاریک دادی و دی، (وَقَبَ) به‌کونیک ده‌گوتری ئاوی تیدا کو‌ده‌بیت‌ه‌وه، که‌واته: (إِذَا وَقَبَ) یانی: کاتیک دی، وه‌ک چۆن ئاو ده‌چیت‌ه‌ نیو‌کونه به‌رده‌که‌وه، که به‌کوردیی (ماقو‌ری) پی‌ده‌لین، ئەو به‌رده‌ی ئاوی تیدا کو‌ده‌بیت‌ه‌وه (ئاوی باران) و خه‌لک ده‌یخوا‌ته‌وه.

﴿وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ﴾ (۳۷) ﴿الْفَلَق﴾، له‌خراپه‌و زیانی ئافره‌تانی فوو‌که‌ر به‌گریاندا، که مه‌به‌ست پیی ئافره‌تانیکه جادوو ده‌که‌ن و فوو له‌گریه‌کان ده‌که‌ن.

﴿وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ﴾ ۵، له خراپه و زیانی بابای هه سوود، کاتیک هه سوودییه که ی به کاردینن، ئه گهر ههر له ناخی خویدا بن، ئه وه بو خوی خراپه، به لام کاتیک که به پپی ئیره یی و هه سه ده که ی ره فتار ده کات، ره نگه بیهوی زیان له به رانه ره که ی بدات به شیوه یه که له شیوه کان، تو په نای لی به خوا بگره، که شتیکی په نهانه.

﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ ۱ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ۲ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ۳ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ۴ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ۵.

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

ابه ناوی خوای به زه یی به خشنده. بلی: په نا ده گرم به په روه ردگاری سپیده (ی قلیشاو) ۱ له خراپه و زیانی ئه وه ی دروستیکردوه (سه رجه م دروستکراوان) ۲ (هه روه ها) له خراپه و زیانی شهوی تاریک که دادی ۳ دیسان له خراپه و زیانی (ئافره تانی جادووگه ری) فووکه ران له گرئیان (بو جادوو کردن) ۴ هه روه ها له خراپه و زیانی ئیره یی بهر کاتیک ئیره یی ده بات (و کار به هه سوودییه که ی ده کات) ۵.

شیکردنه وه ی هه ندیک له وشهکان

(أَعُوذُ): واته: په نا ده گرم، په نا ده به م، (الْعَوْدُ: الْإِنْتِجَاءُ إِلَى الْغَيْرِ وَالتَّعَلُّقُ بِهِ، يُقَالُ: عَادَ فُلَانٌ بِفُلَانٍ، وَعَوْدُهُ: إِذَا وَقَّاهُ، الْعَوْدَةُ: التَّمِيمَةُ وَالرُّقِيَّةُ)، (عَوْدُ): بریتیه له په نا پی بردن به غه یرو پیوه په یوه ست بوونی، ده گوتری: (عَادَ فُلَانٌ بِفُلَانٍ)

فلانكەس پەنای برده بەر فلانكەس، (وَعَوَّذَهُ) واتە: پەنای دا، پاراستی، (عَوَّذَهُ): بەو دوایە دەگوتری کە دەکرێ و دەنووسرێ، ئەگەر هەلبواسرێ، پێی دەگوترێ: (مَيِّمَةً) بەلام ئەگەر، هەلنەواسرێ، پێی دەگوترێ: (رُقِيَّةً).

(الْفَلَقُ): (الْفَلَقُ: شَقُّ الشَّيْءِ وَإِبَانَةُ بَعْضِهِ عَنْ بَعْضٍ، أَي: الصُّبْح) (فَلَق): بریتیه لە قلیشانندی شتێک و جیاکردنەوهی هەندیکێ لە هەندیکێ، (فَلَق) یش بە سەری لامەکە واتە: بەیان.

هەلبەتە (الْفَلَق) مانای دیکەشی هەر هەن، (فَلَق) هەر قلیشاویکە، هەر جیاکراوەیەکە، بەرەبەیان بۆیە پێی دەگوترێ: (الْفَلَق) چونکە پرووناکیی بەرەبەیان لە تاریکی شەو جیادەبێتەوه، هەروەها دروستکراوەکان بوونیان لە نەبوونیان جیادەبێتەوه، هەروەها ژياندارەکان بە هەموو جوړەکانیانەوه لە ئەمبیاوه بگرە تاكو گەورەترین ژياندار لە پرووی قەبارەوه، کە نەهەنگی شینە لە دەریادا، فیلە لە وشکانیدا، هەموو ژياندارەکان کاتیکی ژيانیان پێ دەبەخشری و لە ماددە بێ ژيان جیادەبنەوه و نەشوئەیان دەبێ، جموجۆلیان دەبێ، گەشە کردنیان دەبێ، هاتن و چوونیان دەبێ، هەروەها دەشگونجی قلیشاندن بە مانای قلیشانندی تۆو نێوکهکان بێ، کە دەقلیشین و چەکەرەیان لێ دێتەدەر، تۆو نێوکهکان خۆیان لە بەین دەچن، بەلام جاریکی دیکە درەختێک، یاخود پرووکیکی لەوان بەرهم دی.

(الشَّرُّ): (الشَّرُّ: الَّذِي يَرْغَبُ عَنْهُ الْكُلُّ، كَمَا أَنَّ الْخَيْرَ هُوَ الَّذِي يَرْغَبُ فِيهِ الْكُلُّ، وَالشَّرُّ: الْمَكْرُوه، رَجُلٌ شَرٌّ وَشَرِيرٌ: مُتَعَاظٍ لِلشَّرِّ)، (شَرُّ): ئەو شتەیه کە هەموو لایەکی نایانەوی، هەروەک چۆن خێر ئەو شتەیه کە هەمووان دەیانەوی و بۆی تامەزرۆن، شەر بە مانای شتی ناپەسند دی و، دەگوترێ: پیاویکی خراپ و خراپەکار (الشَّرُّ و شریر)، ئەو پیاوهی هەمیشە خەریکی خراپەیه.

(عَاسِقٌ): (عَسَقُ اللَّيْلِ: شِدَّةُ ظُلْمَتِهِ، وَالْعَاسِقُ: اللَّيْلُ الْمُظْلِمُ)، (عَسَقُ اللَّيْلِ) شهوێك كه تاریکییه که ی زۆر خهست و سهخت دهبیتهوه، (عاسق) واته: شهوی تاریک.

(إِذَا وَقَبُ): دهگوتری: (وَقَبَتِ الشَّمْسُ تَقَبٌ وَقَبًا، أَيْ غَابَتْ، وَقَبَ الْقَمَرُ دَخَلَ فِي الْخُسُوفِ، وَقَبَ الشَّيْءُ: أَدْخَلَهُ فِي شَيْءٍ، وَالْوَقْبَةُ: نَقْرَةٌ فِي صَخْرٍ يَجْتَمِعُ فِيهَا الْمَاءُ)، خۆر كه ئاوا دهبی دهگوتری: (وَقَبَتِ الشَّمْسُ تَقَبٌ وَقَبًا)، خۆره که، ئاوابوو خۆره که، ئاوادهبی، وهك ئهوهی كهوتبیته چالیکهوه، (وقب القمر) مانگه که گیرا، (وقب الشيء) شته که ی خسته نیو کونیکهوه، (وقبة): کونیکه له بهردی کدا، ئاوی تیدا کو دهبیتهوه، به کوردیی بهو بهردهی ئاوی تیدا کو دهبیتهوه دهگوتری: (ماقور): زۆر کهس له چیاو چۆل نهگهر ئاویکی وایان دهستبهکوهی، زۆر سوپاس و ستایشی خوا دهکهن.

(النَّفَثَاتِ): کو ی (نَفَاثَةٌ) یه، ریزگهی زیده پۆیه بو (نافثَة)، ئهویش له (نَفَث) دهه هاتوه، (النَّفَثُ: قَذْفُ الرِّيقِ الْقَلِيلِ، وَهُوَ أَقْلُ مِنَ الثَّقَلِ، وَهُوَ أَقْلُ مِنَ الْبُصَاقِ، وَنَفَثَ الرَّاقِي وَالسَّاحِرُ، أَنْ يَنْفُثَ فِي عَفْدِهِ، وَقِيلَ: لَوْ سَأَلْتَهُ نَفَاثَةً سِوَاكَ، مَا أَعْطَاكَ، أَيْ: مَا بَقِيَ فِي أَسْنَانِكَ فَتَنَفَثَ بِهِ) (نَفَث): بریتیه له تۆزه تفیکی کهم، که لهگهڵ فوودا دهروا، کهمتره له (تَفَل) ئهویش کهمتره له (بُصَاق) تف فریدان، بابای دوعاکهر یان جادووکه که فوو دهکات، واته: فوو له گریه که دهکات، له زمانی عه ره بییدا هاتوه دهلی: (لَوْ سَأَلْتَهُ نَفَاثَةً سِوَاكَ مَا أَعْطَاكَ) نهگهر به نه ندازه ی (نَفَاثَةً) ی سیواکی کیش داوای لی بکه ی نا تدا تی، (نَفَاثَةً): بریتیه له وهی که له سه ر ددان ت ده می نیت ته وه، دوا یی به هو ی سیواکه وه لاده چی.

(الْعُقَدِ) (جمع عُقْدَة): واته: گری، کاتی خو ی و ئیستاش عاده ت وایه ئهوانه ی جادوو ده که ن به زۆری گری له شتی که ده ده ن، هه ندیک دوعا ده خوینن، ناوی شه ی تانه کان دینن، له گه ل هه ر گریه کدا ناوی شه ی تانیک دینن، له ئه نجامی ئه وه دا ئه و جادوو ده گری.

(حَسَدُ): (الْحَسَدُ: مَنِّي زَوَالِ نِعْمَةٍ مِنْ مُسْتَحَقِّ لَهَا، وَرُبَّمَا كَانَ مَعَ ذَلِكَ سَعْيِي فِي إِزَالَتِهَا، قِيلَ: «الْمُؤْمِنُ يَغِيظُ وَالْمُنَافِقُ يَحْسُدُ»)، (حَسَدُ): بریتیه خۆزگه خواستنی لاپوونی چاکهیهك له كه سێك كه شایستهیهتی، جاری وا ههیه له گهڵ ئهه به ئاوات خواستنه دا، ههول و كۆشیش ههیه بۆ لادانی، گوتراوه: بروادار خۆزگه ده خوازی، به لام مونا فیک هه سوودی ده بات.

(غِبْطَة): بریتیه له خۆزگه خواستن، (غِبْطَة) ئه وهیه تو پیت خوشبی، وهك ئهوت هه بی، جاری واش ههیه پیغه مبه ری خوا ﷺ وشه ی (حَسَد) ی به مانای (غِبْطَة) به کاره ی ناوه، بۆ وینه ده فهرمو ی:

{لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَاسْلَطَهُ عَلَى هَلَكْتِهِ فِي الْحَقِّ، وَآخَرُ آتَاهُ اللَّهُ حِكْمَةً فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا} (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۳۶۵۱، وَالبخاري: ۱۳۴۳، وَمسلم: ۸۱۶).

واته: خۆزگه خواستن نیه مه گهر له دوو شتاند، پیاویك خوا مال و سامانیکی داوه تی، زالیشی کردوه به سه ر سه رفکردنی له هه قدا (لهو پێانه دا كه خوا پێخوشه خه رچی ده کات) و، ئهوی دیکه ش (پیاویکه) خوا زانیارییه کی پێداوه، بۆخوشی کاری پێده کات و خه لکیشی فێرده کات.

هوۍ هاتنه خواره وهی ههردوو سووړه تی (الفلق) و (الناس)

له باره ی هوۍ هاتنه خواره وهی نهو دوو سووړه ته، نه م سۍ گپړاوه یه ی خواره وه ده هیښین:

گپړدراوه ی یه که م:

{عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَلَمْ تَرَ آيَاتِ أَنْزَلْتُ اللَّيْلَةَ لَمْ يَرِ مِثْلُهَا قَطُّ: قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ، وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ} (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۸۱۴، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۲۹۰۲، وَقَالَ: حَسَنٌ صَحِيحٌ. وَالنَّسَائِيُّ: ۵۴۴۰).

واته: عوقبه ی کوړی عامیر (رضی الله عنه)، ده لۍ: پیغهمبه ری خوا ﷺ فهرمووی: ټایا نابینی نه مشهو هه نديک ټایه ت دابه زی نراون، هه رگیز وینه یان نه بی نراوه، نه وانیش: (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ) و (أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ) ن.

گپړدراوه ی دووهم:

{عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَتْ: سَحَرَ النَّبِيُّ ﷺ يَهُودِيٍّ مِنْ يَهُودِ بَنِي زُرَيْقٍ، يُقَالُ لَهُ: لَبِيدُ بْنُ الْأَعْصَمِ، حَتَّى كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ يَفْعَلُ الشَّيْءَ وَلَا يَفْعَلُهُ، قَالَتْ: حَتَّى إِذَا كَانَ ذَاتَ يَوْمٍ أَوْ كَانَ ذَاتَ لَيْلَةٍ، دَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ دَعَا، ثُمَّ قَالَ: يَا عَائِشَةُ، أَشَعَرْتَ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَفْتَانِي فِيمَا اسْتَفْتَيْتُهُ فِيهِ، جَاءَنِي رَجُلَانِ فَجَلَسَ أَحَدُهُمَا عِنْدَ رَأْسِي وَالْآخَرُ عِنْدَ رِجْلِي، فَقَالَ: الَّذِي عِنْدَ رَأْسِي لِلَّذِي عِنْدَ رِجْلِي، أَوِ الَّذِي عِنْدَ رِجْلِي لِلَّذِي عِنْدَ رَأْسِي: مَا وَجَعَ الرَّجُلُ؟ قَالَ: مَطْبُوبٌ، قَالَ: مَنْ طَبَّهُ؟ قَالَ: لَبِيدُ بْنُ الْأَعْصَمِ، قَالَ: فِي أَيِّ شَيْءٍ؟ قَالَ: فِي مُشْطٍ وَمُشَاطَةٍ وَجَفَّ طَلْعَةَ ذَكَرٍ، قَالَ: وَأَيْنَ هُوَ؟ قَالَ: فِي بَثْرِ ذِي أَرْوَانَ، قَالَتْ: فَأَتَاهَا النَّبِيُّ ﷺ فِي أَنْاسٍ مِنْ أَصْحَابِهِ، ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ: وَاللَّهِ يَا عَائِشَةُ لَكَآنَ مَاءَهَا نُقَاعَةُ الْحِنَاءِ، وَلَكَآنَ نَحْلُهَا رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ، قَالَتْ: قُلْتُ يَا رَسُولَ

اللَّهُ ﷻ أَفَلَا أَعْرِفْتُهُ؟ قَالَ: لَا أَمَّا أَنَا فَقَدْ عَافَانِي اللَّهُ، وَكَرِهْتُ أَنْ أُثِيرَ عَلَى النَّاسِ مِنْهُ شَرًّا، فَأَمَرَ بِهَا قَدْفَتُ { (أخرجه أحمد: ۲۴۳۹۳، والبخاري: ۵۷۱۶، ومسلم: ۲۱۸۹).

واته: دایکمان عایشه ﷺ ده‌لئ: پیځه‌مبه‌ری خوا ﷻ جادووی لیکرا، جووله‌که‌یه‌ک له جووله‌که‌کانی به‌نی زوپه‌یق جادووی لیکرد، پیی ده‌گوترا: له‌بیدی کوپری ته‌عصه‌م، تا‌کو به‌هوی ته‌و جادوووه‌وای لی‌هات هه‌ندی شت وای ده‌زانی کردوو‌یه‌تی، نه‌شیکردبوو، هه‌تا رۆژیک یان شه‌ویک له‌لام بوو، پارایه‌وه، دوایی پارایه‌وه، دوایی پارایه‌وه (له‌خوا)، دوایی فه‌رمووی: ته‌ی عایشه! هه‌ستت کرد له‌و باره‌وه داوام له‌خوا کرد، خوا وه‌لامی دامه‌وه؟ دوو پیاو هاته‌نه لام یه‌کیکیان له‌لای سه‌رم دانیش‌ت، ته‌وه‌ی دیکه له‌لای دوو پییه‌کانم، ته‌وه‌یان که له‌لای سه‌رم بوو به‌وه‌یانی گوت که له‌لای دوو پییه‌کانه، یاخود ته‌وه‌ی له‌لای دوو پییه‌کانم به‌وه‌یانی گوت که له‌لای سه‌رم بوو، (له‌گی‌رانه‌وه‌ی دیکه‌دا هاتوه که ته‌و دووانه جییریل و میکائیل بوون) گوتی: ئازاری ته‌و پیاوه چییه؟ ته‌وه‌ی دیکه گوتی: جادووی لیکراوه، گوتی: کئ جادووی لیکردوه؟ گوتی: له‌بیدی کوپری ته‌عصه‌م، گوتی: له‌چ شتی‌کدا جادووی لیکراوه؟ گوتی: له‌شانه‌یه‌ک و قژی‌ک که له‌گه‌ل شانه‌دا دی و، له‌کیفی هی‌شووی دارخورمای ئیر، گوتی: له‌کوئییه؟ گوتی: له‌بیری (ذی‌أر‌وان) عایشه (خوا لی‌ی پازی بی) ده‌لئ: پیځه‌مبه‌ری خوا ﷻ له‌گه‌ل کۆمه‌لیک له‌هاوه‌لانی چوو، ته‌ماشای کرد، دوایی هاته‌وه فه‌رمووی: به‌خوا ته‌ی عایشه! ئاوه‌که‌ی وه‌ک ئاوێک که خه‌نه‌ی تیده‌کری و په‌نگی شین هه‌لده‌گه‌ری، ئاوابوو، دارخورمایه‌کانی وه‌ک سه‌ری شه‌یتان وابوون، منیش گوتم: ته‌ی پیځه‌مبه‌ری خوا ﷻ! بوچی نه‌تسووتاند؟ فه‌رمووی: من خوا چاکی کردمه‌وه، پی‌شم ناخۆش بوو خراپه له‌نیو خه‌لکیدا په‌یدا بکه‌م، بو‌یه فه‌رمانم کرد بیره‌که‌یان داپۆشی، (دوای ته‌وه‌ی جادوووه‌که‌یان هیتاوه‌ته‌ده‌ر).

گێردراوەی سییهەم:

عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَحَرَ النَّبِيُّ ﷺ رَجُلًا مِنَ الْيَهُودِ، قَالَ: فَاشْتَكَى لَذَلِكَ أَيَّامًا، قَالَ: فَجَاءَهُ جَبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ: إِنَّ رَجُلًا مِنَ الْيَهُودِ سَحَرَكَ، عَقَدَ لَكَ عَقْدًا عَقْدًا فِي بئرٍ كَذَا وَكَذَا، فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا مَنْ يَجِيءُ بِهَا، فَبَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَسَلَّمَ عَلَيَّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَاسْتَخْرَجَهَا، فَجَاءَ بِهَا فَحَلَّلَهَا، قَالَ: فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كَأَنَّمَا نُشِطَ مِنْ عِقَالٍ، فَمَا ذَكَرَ لَذَلِكَ الْيَهُودِيَّ، وَلَا رَأَى فِي وَجْهِهِ قَطُّ (أخرجه ابن أبي شيبة: ٣٥٦٩، وأحمد: ١٨٧٨١ والنسائي في الكبرى: ٣٥٤٢، وعبد بن حميد: ٢٧١، سنده صحيح).

واته: زهیدی کوری ئه‌رقه‌م ﷺ ده‌لی: پیاویک له جووله‌که‌کان جادووی له پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ کرد، ئه‌ویش چه‌ند پوژیک ئازاری هه‌بوو، نا‌ه‌ه‌ت بوو، جیبریل هاته‌ لای (مُعَوِّذَتَيْنِ) ی بو دابه‌زاندو، پێی فهرموو: پیاویک له جووله‌که جادووی له تو کردوهو، جادووه‌که‌ش له فلان شویندایه، پی‌غه‌مبه‌ری خوا عه‌لی خوا لێی رازیی نارد، جادووه‌که‌ی هێناو گرییه‌کانی کردنه‌وه (فه‌رمانی پێ‌کرد هه‌ر گرییه‌ک بکاته‌وه، ئایه‌تیک بخوینی، ئه‌ویش هه‌ر گرییه‌کی ده‌کرده‌وهو ئایه‌تیک ده‌خویند) پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ وه‌ک چۆن که‌سیک به‌گوریسیک ده‌به‌ستری، دوا‌ی به‌رده‌بی، به‌و شیوه‌یه‌ی لێهات، چاک‌بوو، پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ هێچی بو ئه‌و جووله‌که‌یه‌ باس نه‌کردوهو، بابای جووله‌که‌هه‌رگیز له‌ پرووی پی‌غه‌مبه‌ریش دا هه‌ستی پێ نه‌کرد.

مانای گشتیی ئایەتەکان

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، بە ناوی خوای بە بەزەیی بە خشنده، واتە:

۱- ئەم سوورەتە موبارەکە بە ناوی خوای بە بەزەیی بە خشنده دەخوینم.

۲- بە مەبەستی رازیکردنی خوا، بە دەستەینانی پاداشتی خوا دەخوینم، بە پێی بەرنامەی خوا دەخوینم.

۳- بە پشت و هیزو توانای خوا دەخوینم.

﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ (۱)، بۆ: پەنا دەگرم بە پەرورەدگاری سپێدەو بەرەبەیان، کاتیک پروناکییەکی لە تاریکیی جیادەبێتەو، یاخود: پەرورەدگاری قلیشانندی هەموو تۆو ئیوکهکان، دواي چەکەرە دانیان، یاخود پەرورەدگاری سەرجهەم ژيانداران، دواي دەرھاتنیان لە دەریای بێ ژيانی، یاخود پەرورەدگاری هەموو دروستکراوەکان و، هێنانەدەریان لە دەریای تاریکیی نەبوون.

﴿مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ﴾ (۲)، لە خراپەی هەرچی دروستیکردووە، هەموو ئەو شتانەی خوا دروستیکردوون و خراپەیان هەیە، خوايە! پەنا بەتۆ دەگرم لە هەموویان.

﴿وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ﴾، لە خراپەی شەوی تاریک کە تاریکییەکی دی و هەموو شتێک دادەپۆشی، لەبەر ئەوەی شەوی تاریک مەزەننە ئێوەیە شەیتانەکان تێیدا بلۆدەبنەو، چرو جانەوەر تێیدا بلۆدەبێتەو، پیاو خراپ تێیدا بلۆدەبنەو، دزو جەردەو رێگر، ئەوانەی بیانەوێ زیان لە خەڵکی بدەن، لە تاریکیی شەو دەرھەت وەردەگرن.

﴿وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ﴾، له خراپه و زیانی ئافره‌تانی فوو له‌گریانکه‌ر، واته: ئه‌و ئافره‌تانه‌ی جادوو ده‌که‌ن، شت گرتی ده‌ده‌ن و فووی لی ده‌که‌ن، له‌کاتی‌که‌دا هه‌ندی‌ک قسه‌ ده‌که‌ن و، ناوی هه‌ندی‌ک له‌شه‌یتانه‌کان ده‌هینن.

﴿وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ﴾، له خراپه و زیانی بابای هه‌سوود که هه‌سوودییه‌که‌ی ده‌خاته‌ حاله‌تی کردارییه‌وه، ﴿إِذَا حَسَدَ﴾، واته: به‌وه‌نده ئیکتیفا ناکات هه‌سوودی له‌ دل و ده‌روونیدا هه‌بی، به‌لکو کاری پیده‌کات.

بازگه‌یاندنی هه‌که‌تی هه‌سوودا هه‌بی بابایر

archiv.org/details/@alibapir

Alibapir

QR Code 1

QR Code 2

بازگه‌یاندنی هه‌که‌تی هه‌سوودا هه‌بی بابایر

عمل بابایر/Alibapir

Alibapir

QR Code 3

QR Code 4

QR Code 5

مهسه له گرنگه کان

هه موو سوورته ته كه ده كه ينه يه ك مهسه له:

فه رمانکردنی خوا به پیغه مبه ره که ی (موحه ممه د) ﷻ، که په نا به ریته بهر
په روه ردگارو خاوه نی سیپیده، یان په روه ردگارو خاوه نی قلیشانندی تاریکی له
رووناکی، یان خاوه نی قلیشانندی دهنك و تووه کان، یاخود: جیاکردنه وهی بوون
له نه بوون، له خراپه و زیانی دروستکراوه کان به گشتی، به تاییه ت شه و که
تاریک دادی و، ئافره تانی جادووگه ری فوو له گرینانکه ر، هه روه ها بابای ئیره یی
به ر کاتیک ئیره ییه که ی کارپیده کات:

خوا ده فه رموی: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۝۱ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ۝۲ وَمِنْ شَرِّ
عَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ۝۳ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ۝۴ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا
حَسَدَ ۝۵﴾

شیکردنه وهی ئه م سوورته ته پینج ئایه تییه له پینج برگه دا:

(۱) - ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾، بلێ په نادده گرم به په روه رگاری قلیشانندی، (الطبري)
ده لئ: (وَالْفَلَقُ فِي كَلَامِ الْعَرَبِ: فَلَقُ الصُّبْحِ) وشه ی فه له ق له قسه ی عه ره باندا به قلیشانی
به ره به یان ده گوترئ، ده گوترئ: (هُوَ أَبْيَنُ مِنْ فَلَقِ الصُّبْحِ) فلان شته روونتره، ئاشکراتره
له قلیشانی به یان.

هه روه ها گوتراره: (القلق: فَلَقَ ظُلْمَةِ الْعَدَمِ عَنْ صُبْحِ الْوُجُودِ)، که واتایه که ی
گشتیتره، واته: قلیشانندی تاریکی نه بوون له به ره به یانی بوون، ده ره یانی
بوون له تاریکی نه بوون، یاخود: ده ره یانی هه موو چه که ره کان له دهنك و

تۆۋەنلەرگە دەخړنه بن زهوی، یاخود: دەرھینانی ھەموو ژیانداران کە پێشتر بۆ ژیان بوون، لەچی؟

۲- ﴿مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ﴾، لە خراپەیی ھەرچی دروستیکردووە، (الطبري) دەڵێ: (مِنْ شَرِّ كُلِّ شَيْءٍ، إِذْ كَانَ كُلُّ مَا سِوَاهُ، فَهُوَ مَا خَلَقَ) لە شەڕی ھەموو شتێک، چونکە ھەرچی جگە لە خوا، ھەمووی (دروستکراوی خوا) و ئەوێکە کە دروستی کردووە.

ئەجە لە ئێوە خراپەیی دروستکراوەکاندا، سێیانان کە زەقترن لە خراپیدا، دەیانھێنێ:

۳- ﴿وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ﴾، لە خراپەیی شەو کە تاریک دادی، (غاسق): ھەر شتێکە شتێک تاریک دایێ، شەوگەر سەر زهوی تاریک دادی، شەوگەر کە ھاتە سەر زهوی، زهوی تاریک دادی.

(وَقَب) بەو کونە بەردە دەگوترێ، کە ئاوی تێدا کۆدەبێتەووە بە کوردیی (ماقۆر) ی پێ دەڵێن.

۴- ﴿وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ﴾، ھەروەھا لە شەڕی زیانی ئافرەتانیکی فوو لە گریانکەر، یانی: (السَّوَّاحِرُ، وَالسَّحَرَةُ)، ئافرەتانی جادووگەر، پیاوانی جادووگەر، چونکە (النَّفَّاثَاتِ) کۆی (نَفَّاثَة) یە، کە ئەویش پێژگەیی زێدەرپۆیی (نَفِثَة) یە، (نَفِثَة) واتە: فووگەر، (نَفَّاثَة) زۆر فووگەر (نَفَّاثَات) کۆیەکیەتی، ئەجە ھەندێک لە زانیان گوتووین: مەبەست پێی (سواحر) یانی: ئافرەتانی جادووگەر، ھەندێک گوتووین: نەخێر، مەبەست پێی کۆمەڵانی جادووگەر، بای پیاویش بن، وەك چۆن دەگوترێ: (هَذَا رَجُلٌ عَلَامَةٌ، وَفَهَامَةٌ)، دەشگونجێ بگوترێ: (هَذَا رَجُلٌ نَفَّاثَةٌ فِي الْعُقَدِ) ئەمە پیاویکە زۆر فوو لە گریان دەکات، زۆر جادوو دەکات، ھەردووکیان دەگریتەووە، بەلام زیاتر پەنگە ئافرەتان بگریتەووە، چونکە ئایەتی کۆتایی زیاتر پیاوان دەگریتەووە.

(نَفَثَ): بریتییە لەو فووێ لە شتێک دەکری لە کاتی جادووکردن دا، ورده تەفیکێ کەمی لەگەڵدا، ھەندێک دەڵێن: تەفیشی لەگەڵ دا، نە.

(۵) - ﴿وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ﴾، ھەروەھا لە خراپە و زیانی ھەسوودی بەرێک، (ئیرەیی بەرێک) کە ھەسوودی دەبات، (إِذَا أَظْهَرَ مَا فِي نَفْسِهِ مِنَ الْحَسَدِ وَعَمِلَ بِمُقْتَضَاهُ، وَحَمَلَهُ الْحَسَدُ عَلَى إِلْقَاءِ الشَّرِّ بِالْمَحْسُودِ)، کاتیەک ئەو ھەسەدە لە دڵیدا ھەیە و دەری دەخات و، کار بە پیتی داخوای ئەو ھەسەدە خۆی دەکات، ھەسەد وای لێ دەکات زیان بە بابای ھەسوودی پێراو بگەین، ئەگەرنا ھەسەد ئەگەر ھەر لە دڵ و دەروونی خاوەنەکەیدا بێ، تەنیا خۆی زیانبار دەبێ، وەك گوتراوه: (لَلَّهِ دُرُّ الْحَسَدِ مَا أَعْدَلَهُ، بَدَأَ بِصَاحِبِهِ فَقَتَلَهُ): لە چاوی منی بکەوێ ھەسوودی چەندە دادگەرە لە خاوەنەکە ی خۆیەو دەستی پێکردووە و کوشتوویەتی.

فەرقە کۆمەڵایەتی بێهێکەر

ئەم مەشکەم بۆ وێبگەڕێکەر

فەرقە یارمەتی ھەڵبەسەر

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

فەرقە یارمەتی ھەڵبەسەر

فەرقە یارمەتی ھەڵبەسەر



Alibapir

Alibapir

فەرقە یارمەتی ھەڵبەسەر

فەرقە یارمەتی ھەڵبەسەر

فەرقە یارمەتی ھەڵبەسەر

کورتە باسیک

پێگەی فەلەق و ناس و، جادوولێکرانی پێغەمبەری خوا،
هەلۆیستی عەبدوللای کۆری مسعوود لەبارەی ئەو دوو
سوورەتەو:

ئەم کورتە باسە لە سێ برگان دەخەینە ڕوو:

برگەی یەکەم: چەند فەرموودەیەک لەبارەی پێگەی هەردوو سوورەتی
(الفلق) و (الناس) هەو.

برگەی دووەم: قسەیەکی کورت و پوخت لە بارەی جادوولێکرانی پێغەمبەری
خواوە ﷺ.

برگەی سێیەم: لە بارەی هەلۆیستی عەبدوللای کۆری مەسعوودەو ﷺ کە
نکوولیی کردووە ئەم دوو سوورەتە، قورئان بن و گوتووێتی: تەنیا دوو دوعان،
پێغەمبەری خوا ﷺ خۆیندوونی.

برگەی یەکەم: **حهوت فەرموودە لەبارەی پێگەی بەرزێ ئەو دوو سوورەتەو:**

۱- **اعَنْ زَرَّ بْنَ حَبِيشٍ** ﷺ، قَالَ: أَتَيْتُ الْمَدِينَةَ فَلَقَيْتُ أَبِي بْنَ كَعْبٍ، فَقُلْتُ لَهُ أبا المُنْذِرُ: إِنِّي
رَأَيْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ، لَا يَكْتُبُ الْمُعَوَّذَتَيْنِ فِي مُصْحَفِهِ، فَقَالَ: أَمَّا وَالَّذِي بَعَثَ مُحَمَّدًا بِالْحَقِّ، لَقَدْ
سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْهُمَا، وَمَا سَأَلَنِي عَنْهُمَا مُنْذُ سَأَلْتُ، غَيْرُكَ، قَالَ: قِيلَ لِي قُلْ، فَقُلْتُ،
فَقُولُوا، فَتَحَنَّنَ نَقُولُ مَا قَالَ النَّبِيُّ ﷺ { (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۲۱۲۲۴، وَالبخاري: ۴۹۷۶، وَالحميدي:
۳۷۴، وَالنسائي في تفسيره: ۷۴۶).

واتە: زیرری کۆری حوبەیش ﷺ دەلی: چوومە مەدینە، گەیشتمە ئوبەیی
کۆری کەعب، پێمگوت: ئەبا مونزیر! عەبدوللای کۆری مەسعوودم ﷺ بینی

له موصحه فه كهيدا (مُعَوِّذَتَيْنِ) نانوو سَ، نه ویش گوتی: سویند بهو كه سهی موحه ممه دی به ههق ناردوه، لهو بارهوه له پیغه مبهری خوا ۱۰ پرسى، لهو كاته وهش كه من لیم پرسیه، بیجگه له تو (كه ئیستا لیم ده پرسى) هیچكهس پرسىارى لى نه كردووم، لیم پرسى، نه ویش فه رمووی: پیم گوتراوه، بلى، گوتوومهو، ئیوهش بلین، وهك من گوتوومه، (ئجنا ئه هاوه له گوتی: ئیمهش ئهوه ده لیین، كه پیغه مبهری خوا ۱۰ فه رموویه تی.

۲- {عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ ۱۰، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ۱۰: أَنْزَلَ عَلَيَّ آيَاتٌ لَمْ أَرِ مِثْلَهُنَّ: الْمُعَوِّذَتَيْنِ ثُمَّ قَرَأَهُمَا} (أخرجه مسلم: ۸۱۴).

واته: عوقبهی كورپی عامر ۱۰ ده لی: پیغه مبهری خوا ۱۰ فه رمووی: ئهم شهو چهند ئایه تیکم دابه زینه سهر، هه رگیز وهك وینهی وانم نه بینیه: دوو پوناپییه ره كان [الناس] و [الفلق]، دوایی خویند نیه وه.

۳- {عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَقْرَأُ مِنْ سُورَةِ يُونُسَ وَسُورَةِ هُودَ، قَالَ: يَا عُقْبَةُ! إِقْرَأْ بِأَعُوذِ رَبِّ الْفَلَقِ، فَإِنَّكَ لَنْ تَقْرَأَ بِسُورَةِ أَحَبِّ إِلَيَّ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَأَبْلَغَ عِنْدَهُ مِنْهَا، فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ لَا تَفُوتَكَ فَافْعَلْ} (أخرجه ابن حبان: ۱۸۴۲، والحاكم: ۳۹۸۸، وقال: صحيح الإسناد، والبيهقي في شعب الإيمان: ۲۵۶۶، والنسائي في الكبرى: ۷۸۴۰، والدارمي: ۳۴۳۹).

واته: عوقبهی كورپی عامر ۱۰ ده لی: گوتم: ئه ی پیغه مبهری خوا ۱۰! له سووپه تی یوسووف و سووپه تی هوود بخوینم؟ فه رمووی: ئه ی عوقبه! سووپه تی فه لهق بخوینه، سووپه تیک ناخوینی له لای خوا خو شه ویسترو گه یه نه رتر بى (له ماناو مبهسته كانی دا) لهم سووپه ته، ئه گهر توانیت هه رگیز له ده ست نه چى (هه موو كاتیک بیخوینی) بیخوینه.

۴- {أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ الْجُهَنِّيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ۱۰ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ، أَلَا أُخْبِرُكَ بِأَفْضَلِ مَا تَعُوذُ بِهِ الْمُتَعَوِّذُونَ؟ قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ، وَقُلْ أَعُوذُ

{بِرَبِّ النَّاسِ} (أخرجه النسائي في الكبرى: ٧٨٤٧، وابن سعد (٢/٢١٢)، والبيهقي في شعب: ٢٥٧٤، وأخرجه أيضًا أحمد: ١٧٤٢٧، وصححه الألباني).

واته: ئىبن و عابيس ﷺ دەلى: پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووی: ئەى كورى عابيس! ھەوالت پى نەدەم بە باشتىن شىك كە پەنا بەران پەنايان پى بردو بە خوا؟ گوتم: با ئەى پىغەمبەرى خوا ﷺ، فەرمووی: (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ) و (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ) [ئەوانە دوو سوورەتە پەناپىبەرەكانن بە خوا].

٥- {عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخَدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَتَعَوَّذُ مِنْ عَيْنِ الْجَانِّ، وَعَيْنِ الْإِنْسِ، فَلَمَّا نَزَلَتْ الْمُعَوَّذَاتَانِ، أَخَذَ بِهِمَا وَتَرَكَ مَا سِوَى ذَلِكَ} (أخرجه الترمذي: ٢٠٥٨، وإسناده حسن، وله شواهد، وابن ماجه: ٣٥١١، والنسائي: ٥٤٩٤).

واته: ئەبوو سەعیدى خودریى ﷺ دەلى: پىغەمبەرى خوا ﷺ لە چاوی جندو لە چاوی مرووفان پەناى بە خوا دەگرت، دوای دەکردن، کاتىك (مُعَوَّذَاتَانِ) دابەزىن، ئەو دوو سوورەتەى گرتن و، دوایەكانى دىكەى واز لى ھىنان.

٦- {عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَقْرَأُ يَا جَابِرُ، قُلْتُ: وَمَاذَا أَقْرَأُ يَا أُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: أَقْرَأُ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ وَ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ، فَقَرَأْتُهُمَا، فَقَالَ: أَقْرَأُ بِهِمَا وَلَنْ تَقْرَأَ مِثْلَهُمَا} (أخرجه النسائي: ٥٤٤١، وابن حبان: ٧٩٦).

واته: جابیری كوری عەبدوللا ﷺ، دەلى: پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووی: ئەى جابیر بخوینە! گوتم: داىك و بابم بە قوربانت بن چى بخوینم؟ فەرمووی: (أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ وَ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ) بخوینە، منیش خویندمن، فەرمووی: بیانخوینە ھەرگیز وینەى ئەو دووانە ناخوینى.

٧- {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا اسْتَكَى يَقْرَأُ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوَّذَاتِ وَيَنْفُثُ، فَلَمَّا اسْتَدَّ وَجْهُهُ، كُنْتُ أَقْرَأُ عَلَيْهِ وَأَمْسَحُ بِيَدِهِ رَجَاءَ بَرَكَتِهَا} (أخرجه البخاري: ٤٧٢٨، ومسلم: ١٧٢٣).

واتە: دایکمان عائیشە رضی اللہ عنہا، دەلێ: پیڤەمبەری خوا ﷺ ئەگەر ئازاریکی ببوایە (معوذتین)ی بەسەر خۆیدا دەخویندن و، فووی لە خۆی دەکرد، کاتیک ئازاری زۆربوو، من ئەو دوو سوورەتەم بەسەردا دەخویندن، بەلام لەبەر بەرەکەتی، دەستی خۆیم بەسەر خۆیدا دەهێنا.

برگە ی دووهم: قسە یەکی کورت و پوخت لەبارە ی جادوو لێکرانی دەربارە ی ئەو کە پیڤەمبەری خواوە ﷺ

وەک پیشتر فەرموودە کە مان لەبارە ی جادوولێکرانی پیڤەمبەری خواوە ﷺ لە هۆی هاتنە خوارە کەیدا هێناو، کۆمەلێک لە زانایان ئەو فەرموودە یەیان رە تکر دوۆتەو، لەوانە: (سەید قوتب)، (ئیبنو عاشور)، (موحەممەد عەبدە)، وێرای ژمارە یەکی دیکەش.

گوتووایان: یەکیک لەو تۆمەتانە ی بێ پروایان دەیاندا یە پال پیڤەمبەری خوا ﷺ ئەو بوو دەیانگوت: ﴿إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا﴾ (٨) الفرقان، واتە: ئێوە بەس شوێن پیاویکی جادوولێکراو دەکەون، ئنجا ئەگەر پیڤەمبەری خوا ﷺ جادووی لێکراپی، کەواتە: قسە ی کافرە کان راستە!

بەلام زانایانی دیکە، کە زۆربەن و پایەکی دیکە ی دوە میان هە یەو، منیش پای دووهم بە دلە، دەلێن: کافرە کان کە دەیانگوت: پیڤەمبەری خوا ﷺ جادووی لێکراو واتە: شیتەو، عەقڵی لەسەر خۆی نیە، ئەوان مەبەستیان پێی ئەو بوو، بەلام ئەو ی لەو فەرموودە یەدا هاتوو، وەک دایکمان عائیشە (خوا لێی رازی بێ) گێراو یەتەو، ئەو یە کە ئازاری لە جەستەیدا پەیدا بوو، جاری واش هەبوو وایزانووە شتیکی کردوو نەشیکردوو، واتە: جادوو کە زیانی بە جەستە ی گەیاندوو بە ژیا نی رۆژانە ی گەیاندوو، بەلام زیانی بەو لایەنە ی نەگەیاندوو کە پە یوەندی بە پیڤەمبەرایە تیەو هە یە، پیڤەمبەران سەلات و سەلامی خویان لێی لەو پارێزراون، بەلام وەک پیڤەمبەران چۆن لە زەبرو

تیرو شیرى خەلك نە پارێزران، لە جادووش نە پارێزران، ھەر ھەھا لە ڤايرۆس و ميكرۆبەكانیش نە پارێزران، لە ڕووی جەستەییەو، بەلام لە ڕووی فیکری و ڕووحییەو کە پەيوەندی ھەيە بە پەيامی خواو، خواي پەرەردگار پیغمبەرائی لەو پاراستوو دەقەکش کە ھینامان، باسی ئەو ناکات کە پیغمبەری خوا ﷺ لە ڕووی گەيانندی پەيامی خواو، زیانیکی پێ گەشتی، بەلکو تەنیا لە ڕووی جەستەییەو ئازاری ھەبوو و نەرەحت بوو، ئنجا کە ئەو دوو سوورەتە موبارەکەي بەسەردا خوێزانو، کە بەھەردووکیان یازدە (۱۱) ئایەتن، (الفلق) پینج و سوورەتی (الناس) ییش شەش، جادوو کە بە تال کراو تەو، وەك چۆن شتیك بەستراو تەو و دوایی بەر دەبی، ئاوا بەو شیوێیە پیغمبەری خواش ﷺ کاریگەری جادوو کەي لەسەر نەماو، کەواتە: وەك چۆن نەخۆش بوو، ئەو جادووش لە ڕووی جەستەییەو زیانی پێ گەياندو، بەلام لەو ڕووی کە پەيوەندی بە پەيامی خواو ھەيە، زیانی پێ نەگەياندو.

برگەي سییەم: ھەلۆیستی عەبدوللای کوری مەسعوود ﷺ لە بارەي ئەم دوو سوورەتەو:

شتیکی باوو زانراو بوو کە (عبدالله ابن مسعود) نکولی کردوو لەوێ ھەردوو سوورەتی (الفلق) و (الناس) دوو سوورەتی قورئان بن^(۱)، بەلام زۆریک لە زانایان گوتووین: دواتر عەبدوللای کوری مەسعوود گەراو تەو بو پای گشتی ھاوێلان، گرنگ ئەوێ ھاوێلان ھەموویان یەکدەنگ بوون، لەسەر ئەوێ ئەم دوو سوورەتەش دوو سوورەتن، لەوانەي خواي پەرەردگار بۆ پیغمبەری خاتەمی ﷺ دا بەزاندوون، ئنجا زانایان ھەندیکیان گوتووین:

(۱) لە کتیی: (قورئانی مەزن لە نۆزدە تەو ھەردا) بە درێژی باسی ئەو بابەتەمان کردوو، کتیی ناوبراویش لە چاپی دوو ھەمی ئەم تەفسیرەدا، دەبێتە پێشەکی گشتی کۆی تەفسیرەکەو دەخوێتە سەرەتای بەرگی یەکەمەو.

عەبدۇللاي كورى مەسعوود بۇيە لە موصحەفەكەي خۇيدا نەينووسيون، چونكە لە بەرى بوون^(۱).

زۆربەشيان گوتوويانە: پىي وابووه دەبى وهك دوو دوعا بخويترين، نەك وهك دوو سوورەت، بىگومانىش ئەگەر (ابن مسعود) لەسەر ھەلۆيستەكەي خۆي سوور بووبى و نكوولیی كردبى كە ئەمانە دوو سوورەتن، بەھەلەدا چووھو، قسەي تىكپراي ھاوھلان راستەو، ئەو جۆرە قسەو بىروپاھەلۆيستە پىزپەرو دەگمەنانە ھىچ ئىعتىباريان نىە.

(۱) ئەو پاساوەش بىھىزە، چونكە (ابن مسعود) كۆي سوورەتەكانى قورئانى لەبەر بووھ.

تہ فیسیری سوورہ تی

البیاس

دەستپیک

بەرپـزان!

ئەمڕۆ پوژی عاشورایە (۱۰) ی (محرم) ی سالی (۱۴۴۲) ی کۆچیە، بەرانبەر (۲۰۲۰ / ۸ / ۲۹) زاینی، لە شاری هەولێر، خوا پشتیوان بـی دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی کۆتایی لە قورئانی بەرزى بە پـێـز، کە ئەویش بریتىە لە سوورەتی (الناس) و، سەرەتاش لە حەوت بـرگە دا پـیـناسە و نـیـوەرۆکی دەخینە روو:

پـیـناسە ی سوورەتی (الناس) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە موبارکە ناوی باوتری بریتىە لە: (سُورَةُ النَّاسِ)، بەلام ئەم ناوانەش بۆ بەکارهاتوون:

۱- سوورەتی: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾

۲- (المعوذة الثانية).

۳- هەر وەها لەگەڵ (سُورَةُ الْفُلُق) دا بە: (المعوذتين) و (المُشَفِّقَتَيْنِ) و (المُقَشِّقَتَيْنِ)، ناوناون، (شقش و قشقش) ش هەردووکیان یانی: (صَوْت) دەنگی لیھات، دەنگی پەیدا کرد، یاخود: (برأ) چاک بوووە، یان ئامادەبوو بۆ چاکبوونەو، واتە: ئەم دوو سوورەتە بە پـێـز، مایەى لابردنی دەردو نەخۆشیی و گرفتاریین، لە کەسێک کە بەدلیکی پر لە قەناعەتەوہ بیانخوێنێ.

دووهم: شوینی دابه‌زینی:

راجیایی لهو بارهوه ههیه، پیشتر له تەفسیرکردنی سوورەتی (الفلق) دا باسمان کرد، لهویش گوتمان و لێرهش ده‌یَلیم: پیم وایه مه‌دینه‌یی بوونی ئەم دوو سوورەته به‌هێزتره، بێگومان ئەم دوو سوورەته‌ش، پیکه‌وه، یاخوود به‌ دوا‌ی یه‌کدا دابه‌زیون، سه‌ره‌تا سوورەتی (الفلق) و، دواتر سوورەتی (الناس)، به‌لگه‌شمان له‌سه‌ر مه‌دینه‌یی بوونی ئەم سوورەته، ئەو فه‌رمایشتانه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوان ﷺ، که پیشتر زۆربه‌ی‌مان هه‌ینان و، پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له مه‌دینه به‌ هاوه‌لانی به‌ریزی فه‌رموویه‌تی، یان به‌ یه‌کیك له‌ هاوه‌لان به‌ گشتی فه‌رموویه‌تی: دوو سوورەتم بۆ دابه‌زیون وێنه‌یان نه‌بێزروه، دوا‌یی ئەو دوو سوورەته موباره‌که‌ی خوێندوونه‌وه.

سێهه‌م: ریزه‌بندی له‌ موصحف و دابه‌زین دا:

له‌ موصحفه‌دا ژماره‌که‌ی سه‌دو چوارده (۱۱۴) یه‌و سوورەتی کۆتاییه، به‌لام ریزه‌بندی له‌ دابه‌زیندا ئەگه‌ر مه‌که‌که‌یی بێ، که ئەوه‌ش گریمانه‌یه‌کی بیهێزه، ژماره‌که‌ی بیست و یه‌ك (۲۱) یان داناوه‌و، ئەگه‌ر مه‌دینه‌یش بێ، له‌ سه‌رووی ژماره‌ سه‌د (۱۰۰) هوه‌یه، هه‌رچۆن بێ ئەم سوورەته له‌ دوا‌ی سوورەتی (الفلق) دابه‌زیوه.

چواره‌م: ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی:

ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی ئەم سوورەته به‌ رای تیکرای زانایان، که پشپۆرن له‌ ژماردنی ئایه‌ته‌کانی قورئاندا، شه‌شه، که‌سیان نه‌که‌متر، نه‌زیاتریان نه‌گوتوه.

پنجەم: نىۋەرۋكى:

نىۋەرۋكى ئەم سوورەتە بەم شىۋەيە: خۋاى پەرۋەردگار فەرمانى بە پىغەمبەرەكەى موحەممەد ﷺ كىردۈ، ھەرۋەھا بە ھەر كەسكى دىكەش كە بە شوين پىي پىغەمبەرى خۋادا ﷺ ھەنگاۋ دەنى و، شاىستەيە بەۋەى خۋاى بەرزو مەزن بىدوئىنى، كە لە خراپەو زىانى خوتخوتەكارى دنەدەرى خۋ پەنھانكەر، پەنا بە پەرۋەردگارو ھوكمپران و پەرستراۋى خەلك بگرى، كە دنەدان و خوتخوتەى بەد دەخاتە سىنەى خەلكەۋە، ئىجا ئەوانەى دنەدەدن و خوتخوتەو خەيالى خراپ دەخەنە سىنەو دلى خەلكەۋە، چ لە جندان بن، چ لە مروقان بن.

شەشەم: تاييەتمەندىيەكانى:

دوو تاييەتمەندىيە لەم سوورەتە موبارەكەدا دەخەينە ۱۰۰:

۱- پەنا بە خوا گرتن و باسکردنى ھەر سىك سىفەتى: (رَبِّ، مَلِكِ، إِلَه)، ئىبرە تەنيا شوئىكە لە ھەموو قورئاندا بەو شىۋەيە ھاتى: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۝۱ مَلِكِ النَّاسِ ۝۲ إِلَهِ النَّاسِ ۝۳ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ۝۴﴾ النّاس، بلى: پەنا دەگرم بە پەرۋەردگارى خەلك، ھوكمپرانى خەلك، پەرستراۋى خەلك، لە خوتخوتەو دنەدانى خراپى ئەو شەيتانەى زۆر خۋى پەنھان دەكات، [خوتخوتەو دنەدانى خراپ دەخاتە دلى خەلكەۋە].

۲- ھەرۋەھا ھەردووك تەعبىرى: ﴿مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ۝۴﴾ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ۝۵﴾ النّاس، لە ھەموو قورئاندا تەنيا لەم سوورەتە موبارەكەدا ھاتوون.

ھەتەم: دابەشکردنى تايەتەكان:

كۆى شەش تايەتە موبارەكەكەى ئەم سوورەتە، دەكەين بە دەرسىك.

❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖

پیناسە ی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە شەش (۶) ئایەت پیک دی، کە سوورەتی (الناس) لییان پیکهاتو: (۱-۶) خوای بێ هاوتا فرمان دەکات بە پیغمبەری خاتەم ﷺ، دواى ئەویش بە هەر کەسێک کە بە رێی ویدا دەروات و، بە شوینپی دا هەنگاو دەنێ، کە پەنا بگرێ بە پەرورەدگاری خەلک، حوکمرانی خەلک، پەرستراوی خەلک: ﴿ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴾ (۴) لە زیان و خراپەى خوتخوتەکەری زۆر خو پەنهانکەر، واتە: ئەو کەسەى هاندان و داندانی خراپ دەخاتە سینەى خەلکەوهو، عادەتیشى وایە زۆر خو پەنهان دەکات، بە پەنامەکیى کارەکەى خو دێ دەکات و، خوتخوتەو داندانەکەى بو خراپەکاریى، دەخاتە سینەى خەلکەوهو، ئنجا ئەو داندەرو خوتخوتەکەرەش، چ لە جندانى، چ لە مروڤان بێ.

﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ (۱) مَلِكِ النَّاسِ (۲) إِلَهِ النَّاسِ (۳) مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ (۴) الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ (۵) مِنَ الْغِيَةِ وَالنَّاسِ (۶) ﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشنده . بلی: پەنا دەگرم بە پەرورەدگاری خەلک (۱) حوکمرانی خەلک (۲) پەرستراوی خەلک (۳) لە زیان و خراپەى خوتخوتەکەری زۆر خو پەنهانکەر (۴) کە خوتخوتە (و داندانی خراپ) دەخاتە سینەکانى خەلکەوه (۵) لە جندان و لە خەلک}.

شیکردنهوهی هەندیک لە وشەکان

(أَعُوذُ): واتە: پەنا دەبەم، پەنا دەگرم، (إِسْتَعَاذَ بِهِ: لَجَأَ إِلَيْهِ، هُوَ عِيَاذُهُ: مَلْجَأُهُ، أَعَاذَ غَيْرَهُ، وَعَوَّذَهُ مِمَّعْنَى) واتە: پەناى بردە بەر، ئەو پەناگەى ئەو کەسەى، جگە لە خوێ پەنادا، حەواندیهو و، پاراستى، يەك واتایان هەیه، دەگوترى: (أَعُوذُ بِاللَّهِ مَعَاذًا)، پەنا بەخوا دەگرم بە پەنا پێردن، (وَالْعَوَّذَةُ، وَالْوَعَاذَةُ، وَالتَّعْوِيذُ، مِمَّعْنَى) ئەمانە (عوذة و عاذة و تعويد) هەر سیکیان يەك واتایان هەیهو، بریتىە لە دوایەك کە مەوۆقى پێ پەنا دەدرى و دەپاریزى لە بەلاو خراپەىەك.

(بِرَبِّ النَّاسِ): (رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ: مَالِكُهُ) (رَبِّ) ی هەر شتێک خواوەنى ئەو شتەى، هەروەها وشەى (رَبِّ) بە چەند واتایەکی دیکەش هاتو:

(السَّيِّدُ): سەرۆك، گەورە.

(المُرِّي): پەرورەدەكەر، بە خێوکه‌ر.

(الْقَيِّمُ): سەرپەرشتیار.

(الْمُنْعِمُ): خواوەن چاکە.

(الْمُدَبِّرُ): تەگبیربوکار.

(المُصْلِحُ): چاکسازیبکار.

(مَلِكِ النَّاسِ): (الْمَلِكُ: الْمَالِكِ الْمُطْلَقِ)، (ملك) یانى: خواوەنى رەها، هەروەها (مَلِك) بە مانای (ذُو الْمُلْكِ) خواوەن حوکمرانیی و دەسەلات، (وَالْمَلِكُ: صَاحِبُ الْأَمْرِ وَالسُّلْطَةِ عَلَى أُمَّةٍ أَوْ قَبِيلَةٍ، أَوْ بِلَادٍ)، دیسان (مَلِك): بە مانای خواوەن فەرمان و دەسەلات دى لەسەر کۆمەلگەىەك، یان لەسەر هۆزێك، یان لەسەر ولاتێك.

(إِلَهِ): (كُلُّ مَا اتَّخَذَ مَعْبُودًا) (إِلَهِ) هەر شتێکە بە پەرستراو گیرابى، (آلَهُ يَأْلَهُ إِلَهًا، أَي: عَبَدَ، آله يَأْلَهُ إِلَهًا، أَي: تَحَيَّرَ).

واته: (إِلَه) له (أَلَه يَأْلَه إِلَهًا) هوه هاتوه، به مانای (عَبَدَ، يَعْبُدُ، عِبَادَةٌ) په‌رستی، ده‌په‌رستی، په‌رستن، (إِلَه) یانی: ئەو زاته‌ی ده‌په‌رستی، یان له: (أَلَه يَأْلَه إِلَهًا) هوه هاتوه، واته: سه‌رسام بوو، سه‌رسام ده‌بی، سه‌رسام بوون، پیشتیش له توژی‌نه‌وه‌ی چه‌مک و واتای (أَلَه) دا، قسه‌ی زیاترمان له‌وباره‌وه کرد، که ده‌گونجی (إِلَه) له شه‌یدایی و عه‌ودایی (وَلَه)، یان په‌نهانی و شی‌راوه‌یی (لیاه) هوه هاتبی.

(الْوَسْوَاسِ): واته: خوتخوته‌که‌ر، دنده‌رو هاندەر بۆ خراپه.

(الْخَنَاسِ): (خَنَسَ يَخْنِسُ خَنْسًا وَخُنُوسًا وَخِنَاسًا: تَأَخَّرَ، تَوَارَى وَ غَابَ) (خَنَاسِ): ریژگه‌ی زنده‌پوویی (خَنِسَ) ه، ئەمیش له (خَنَسَ) هوه هاتوه، واته: دواکه‌وت، یان خووی شارده‌وه، یان له‌ووی نه‌بوو، که‌واته: (الْخَنَاسِ) یانی: زۆر خۆپه‌نهانکه‌ر، زۆر خۆشیره.

(يُوسُوسُ): (وَسَّوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ، وَوَسَّوَسَ لَهُ، وَفِي صَدْرِهِ وَسْوَسةٌ، وَوَسْوَاسٌ، أَي: حَدَّثَهُ بِمَا لَا يَنْفَعُ، وَمَا لَا نَفْعَ فِيهِ وَلَا خَيْرَ)، شه‌یتان وه‌سوه‌سه‌ی بۆ کرد، وه‌سوه‌سه‌ی بۆ لا کرد، یان ده‌گوتری، له سینهدا وه‌سوه‌سه‌هه‌یه‌و ویسواس هه‌یه، واته: شه‌یتان قسه‌ی بۆ کرد، قسه‌یه‌ک هیچ سوودو خێرو که‌لکی نه‌بی، (وَسَّوَسَتِ النَّفْسُ: يَتَكَلَّمُ بِكَلَامٍ خَفِيِّ مُخْتَلِطٍ لَمْ يُبَيِّنْهُ، أَوْ هَمَسَتْ)، (وَسَّوَسَتِ النَّفْسُ) (واته: ئەو که‌سه‌ ده‌روونه‌که‌ی قسه‌یه‌کی په‌نهانی تیکه‌لی کرد، که‌ روون نیه، یاخود به‌ ده‌نگیکی کپ و نزم قسه‌ی بۆ کرد.

(صُدُورِ): (جَمْعُ صَدْرٍ، وَالصَّدْرُ مُقَدَّمُ كُلِّ شَيْءٍ، صَدْرُ الْكِتَابِ، وَصَدْرُ النَّهَارِ، وَهُوَ فِي الْإِنْسَانِ الْجُزْءُ الْمُتَمَدُّ مِنْ أَسْفَلِ الْعُنُقِ إِلَى فَضَاءِ الْجَوْفِ، وَسُمِّيَ الْقَلْبُ صَدْرًا لِحُلُولِهِ بِهِ)، (صدر) کو‌ی (صدر) ه‌ئویش پی‌شه‌وه‌ی هه‌ر شتی‌که، ده‌گوتری: (صَدْرُ الْكِتَابِ) واته: سه‌ره‌تای کتێبه‌که، (وَصَدْرُ النَّهَارِ) سه‌ره‌تای رۆژ، (صدر) له مرو‌فدا بریتییه له‌و به‌شه‌ی له‌خوار گه‌ردنه‌وه‌ ده‌ست پێ ده‌کات تا‌کو بۆشایی

هه‌ناو.

(سینه‌ی مروّف به بیست و چوار (۲۴) پەراسوو، دوازدە (۱۲) لەم لاو (۱۲) لەولا، دەورە دراووە قەفەسی سینگ پیکدینن) جاری وا هەیه (دڵ)یش بە (صدر) ناوبراوە، لەبەر ئەوەی دڵ لە ئێو سینه دایە.

(الْجِنَّةُ): واتە: جندەکان، (وَالْجِنُّ خِلَافُ الْإِنْسِ) (جند)یش پێچەوانەی مروّفە، تاکی جند پێی دەگوترێ: (جَنِّي)، هەروەك تاکی (إِنْسِ) پێی دەگوترێ: (إِنْسَان) واتە: مروّفەکان، مروّف، جندەکان، جند.

(وَالنَّاسِ): (إِسْمٌ لِلْجَمْعِ مِنْ بَنِي آدَمَ وَوَاحِدُهُ الْإِنْسَانُ مِنْ غَيْرِ لَفْظِهِ)، (الناس) ناویکە بۆ کۆی وەچەی ئادەم، یان بۆ کۆمەڵیک لە وەچەی ئادەم، تاکەکە ی بریتیە لە ئینسان، کە لە بێژە (الناس) ئیەو بێژەکە ی جیا.

هۆی هاتنە خوارەوی ئەم سوورەتە

پێشتر لە کاتی تەفسیرکردنی سوورەتی (الفلق)دا، هۆی هاتنە خوارەوی هەردوو سوورەتە کەمان باس کرد، بەلام لێرەش ئەم گێراوەیە دینین:

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَقَدْ أُنْزِلَ عَلَيَّ آيَاتٌ، لَمْ يَرِ مِثْلُهُنَّ: قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ إِلَى آخِرِ السُّورَةِ، وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ إِلَى آخِرِ السُّورَةِ (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۸۱۴، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۲۹۰۲، وَقَالَ: حَسَنٌ صَحِيحٌ. وَالنَّسَائِيُّ: ۵۴۴۰، وَغَيْرُهُمْ).

واتە: عوقبە ی کوری عامر ﷺ لە پێخەمبەری خواوە ﷺ گێراویەتەو، کە فەرموویەتی: چەند ئایەتیکم دا بە زیوێ سەر وێنەیان نەبێراوە، (دوا یی خوێندێوە): (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ) هەتا کۆتایی و (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ) هەتا کۆتایی.

مانای گشتیی نایه ته کان

به ریزان!

له سوڤه تی (الفلق) دا خوای په روه ردگار فرمانی به پیغه مبهری خاتهم کردو، به هر که سیک که له ری ته وه وه ده روا، به ئوممه ته که ی و به شوینکه و توانی، فهرمووی: بللی په نا ده گرم به په روه ردگاری سپیده، به ره به یان، یا خود: په روه ردگاری هه موو ته و شتانه ی خوا ده یانقلیشینی، چ بوون (وجود) که له نه بوون (عدم) ی دهر دینیی، چ ژیانداران که له حاله تی بیژیانیان دهر دینیی، چ توو نیوکه کان که ده یانقلیشینی و چه که ره یان لی دهر دینیی، په نا ده گرم به و په روه ردگاره، له خراپه ی هه رچییه که دروستیکردوه، دوا یی خوای په روه ردگار سی له و شته خراپانه ی دروستیکردوون و، ده گونجی زیان و زهریان بو مروقه کان هه بی، روونی کردوونه وه: ﴿وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ۝۳﴾، له خراپه ی شهوی تاریک که دادی، ﴿وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ۝۴﴾، له خراپه و زیانی فوولیکه رانی گریه کان، واته: ئافره تانی جادوو گهر، یا خود جادوو گهره کان به گشتی که فوو له گریه کان ده کهن، ﴿وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ۝۵﴾، له خراپه و زیانی بابای ئیره یی بهر که ئیره ییه که ی ده خاته حاله تی کرداره وه.

له وی خوای په روه ردگار فرمانی کرد به په نابردنه بهر په روه ردگاری جیا کردنه وه و قلیشانندن (فلق) له زیان و خراپه ی هه رچی دروستیکردوه، ئنجا زیان و خراپه ی شهوی تاریک که دادی و، جادوو گهرانی فوو له گرییان که رو، هه سوودی ئیره ییه که ی جیه جیکه ر.

به لام لی ره دا خوای په روه ردگار فرمان ده کات به پیغه مبهره که ی ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، به ناوی خوای به به زه یی به خشنده، واته: ئهم سوڤه ته ده خوینم و ناوی خوای له سهر دینم، وه که هه موو جاریک له سهره تای ته فسیری

سوورەتەکان دا گوتووومانەو، لێرەش دووبارە دەکەینەو، وەك کۆتا جار: کاتێک مەرۆف دەلی: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ دەبی بەلای کەمەو چوار واتایان لە عەقل و دلی خویدا ئامادە بکات، واتە:

۱- ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

۲- ئەم کارە بە پێی شەرعی خوا دەکەم.

۳- ئەم کارە بە توانا و یارمەتی خوا بەخشەر دەکەم.

۴- ئەم کارە بۆ هێنانەدی پەزنامەندی خوا ئەنجام دەدەم.

ئەنجا دەفەرموی: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ (۱)، بلی: پەنا دەگرم بە پەرورەدگاری خەلک، هاناو پەنادەبەمە بەر، خاوەن و پەرورەدگاری خەلک.

﴿مَلِكِ النَّاسِ﴾ (۲)، حوکمرانی خەلک.

﴿إِلَهِ النَّاسِ﴾ (۳)، پەرستراوی خەلک.

لەم سوورەتە موبارەکەدا خوا بەرز فەرمان دەکات کە ئێمە هاناو پەنا بە بێنە بەر، ئەنجا خوا خۆی بە سێ سیفەتان پێناسە دەکات، ئەوانیش بریتین لە: (رَبِّ)، (مَلِكِ)، (إِلَه)، پەرورەدگار و خاوەن، حوکمران، پەرستراو، واتە:

سێ لە سیفەتە بەرزەکانی خوا باس دەکړین، یانی: پەنا بە خوايەك دەبەم کە هەم پەرورەدگار و خاوەنە، هەم حوکمران و هەموو، شت بەدەستە، هەم پەرستراوە، دەبی بەندایەتی و ملکه چیی تەنها بۆوی بکړی، لەچی؟

﴿مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ﴾ (۴)، لە خراپە و زیانی خوتخوتەکەری زۆر خۆ پەنهناکەر، ئەنجا ئایا ئەو خوتخوتەکەر و دندەدەر بەرەو خراپە، کە خۆی زۆر پەنهان دەکات، چی دەکات؟

﴿الَّذِي يُسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ۖ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ﴾ (۶)

ئەو كەسەي خوتخوتەو خەيال و دندەدانی خراپ دەخاتە سینه‌کانی خەلكەو،
ئەو خوتخوتەكەرو دندەدەرەش بەرەو خراپە: چ لە جندان بێ، چ لە خەلك بێ،
لە مروّقان بێ.

ئەمەش بۆمان دەردەخات كە زەرۆ زیانی خوتخوتەو دندەدانی شەیتانەكان، چ
لە جند بن، كە نایانبینن، چ لە مروّقان بن، خوتخوتەو دندەدانی خوتخوتەكەرو
هاندەران بەرەو خراپە، زۆر مایەي مەترسییە، بۆیە خوای پەرودرگار لە سووپەتی
(الفلق) دا دەفەرموێ: بَلِّی پەنا دەگرم بە پەرودرگاری فەلەق (سپیدە، یان
قلیشاندنی توو نیوکه‌كان و دەرھێنانی چەكەرەکانیان، یان: هێتانه‌دی ژيانداران، یان
شەقکردنی دروستکراوان و، دەرھێنانیان لە تاریکیی نەبوون، بۆ پرووناکیی بوون)
لە خراپەو زیانی هەرچی خوا دروستی کردو، دواییش خوای کاربەجی سێ لەو
شەخراپانەي دەگونجی مروّق لێیانەو تووشی زیان بێ، دەخاتە روو:

۱- شەوی تاریك كە دادی.

۲- جادووگەرەكان كە فوو لە گرییەكان دەكەن.

۳- بابای حەسوود كە حەسوودییه‌كەي دەخاتە حالەتی كرده‌ییەو.

بەلام لێرەدا پەنا گیراوە بە خوای بەرز و مەزن و، وەسفکراوە بە سێ لە
سیفەتە زۆر گەورەو بەرزو گشتگیرەکانی: پەرودرگار، حوکمران، پەرستراو، لە
خراپەو زیانی خوتخوتەكەری خۆ پەنھانکەر، كە خوتخوتەو دندەدانەكەي دەخاتە
سینه‌کانی خەلكەو، خوتخوتەكەرەکانیش لە جندو مروّقن، واتە: كەسیك كە
خەلك هان دەداو دندە دەدا بەرەو خراپە، دەگونجی جندیك بێ، كە نایبینن
و، دەشگونجی مروّقیك بێ كە دەبینن، بەلام بەشیوەیەکی پەنھان و لێزانە،
خوتخوتەو دندەدان و خەيالە خراپەكەي دەخاتە سینه‌ي خەلكەو، دەیخزێنێتە
نیو عەقل و دلیانەو.

تهمه ش لپي وهرده گيری که:

خرابه و زياتی هاندان و خوتخوته کردن به ره و خراپه و تاوان و لادان، له جوړه خراپه کانی دیکه، زور مه ترسیدارترو به زه پتره و، شایسته ی وریای و ئاگا لیوونی زیاتره.

ته گهر سهرنجی واقعی ژیان و گوزهرانی خه لکیش بدهین، ههروای ده بینین و، هه میسه خولیاو نیازو مه بهسته خراپ و به ده کانن خه لکی به زه و زه لکاوی گونا هو لادان و تاوان په لکیش ده کهن و، به زوړی گونھانی په نهان (باطن الإثم) چاوگی گونا هی ئاشکرایه (ظاهر الإثم) هو، هه تا ئاویش هه تا له سه چاوه وه پروون نه بیته وه، له جوگایه دا پروون نایته وه و، به پیچه وانه شه وه هه ر راسته.



مەسەلە گۈنگەکان

كۆی سوورەتەكە دەكەینە یەك مەسەلە:

فەرمانکردنی خوا بە پیغمبەرەكەي ﷺ كە پەنا بگرێ بە: پەروەردگاری خەلك و، حوكمرانی خەلك و، پەرستراوی خەلك، لە خراپە و زیانی خوتخوتەكەری زۆر خۆ پەنھانكەر، كە خوتخوتە و خەیاڵی خراپ دەخاتە سینەكانی خەلكەو، ئەو خوتخوتەكەری خۆپەنھانكەرەش لە جندان و لە مرقانە:

خوا دەفەرموی: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ① مَلِكِ النَّاسِ ② إِلَهِ النَّاسِ ③ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ④ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ⑤ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ⑥﴾.

شیکردنەوێ ئایەتەکان، لە شەش بڕگەدا:

۱- ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾، بۆ پەنا دەگرم بە پەروەردگاری خەلك، وشە (رب) لە ئەسڵ دا بە مانای خاوەن دێ، خاوەنی رەها، بەلام وێرای ئەو بە مانای (سیدو مَدْبَرُو مُصْلِحِ مَتَوَلِّي) واتە: گەورە و سەرۆك و سەرپەرشتیار و چاككەرو مشوورخۆریش دێ.

قوناغی یەكەمی مرقان لە خزمەت خوادا، ئەوێەكە ئەو بەدیھێنەر و پەروەردگار و خاوەنیانەو، هەمەكارە دنیو دواڕۆژیانە.

۲- ﴿مَلِكِ النَّاسِ﴾، حوكمرانی خەلك.

قوناغی دووهمی پەيوەندی مرقان لەگەڵ خوادا، ئەوێەكە خوا حوكمرانیانە، سەرەتا مرقۆف هەست بە بەدیھێنراویتی و پەروەردگاریتی و

خواه‌ندارێتی خوا دەکات بۆ خوێ، بەلام دوایی هەست دەکات کە خوای بەرزو مەزن، بەلێ خواوەن و پەروەردگارو بەخێوکه‌رییه‌تی، بەلام هوکمرانی‌شیه‌تی و، ئەو دەبێ بەرنامە‌ی بۆ دابنێ و بۆ دیاریی بکات، چۆن بژی و چۆن نەژی، چی چاکەو چی خراپە، چی حەل‌لەو چی حەرامە، چ لە ژیا‌نی تاکیی، چ لە ژیا‌نی خێزانیی، چ کۆمە‌لایه‌تی، چ سیاسیی دا.

ئنجای دوایی ئەو مەروڤه‌ بۆی دەردە‌که‌وی کە دەبێ پەرستیش بەس بۆ خوا بکری:

(۳) - ﴿إِلَٰهَ النَّاسِ﴾، پەرستراوی خەلک، دەبێ پەرستش و بە‌ندایه‌تی تەنیا بۆ ئەو زاتە بکری، کە تاکە پەروەردگارو خواوە‌نی خەلکەو هوکمرانی خەلکە، بۆیە دەبێ هەر ئەویش تاکە پەرستراوی خەلک بێ.

هەندیک لە زانایانی‌ش گوتوو‌یانە: لێ‌ره‌دا کە خوای پەروەردگار ئەو سێ وشه‌یه‌ی بە‌کاره‌ینان: ﴿يَرْبِّ النَّاسِ﴾ (۱) ﴿مَلِكِ النَّاسِ﴾ (۲) ﴿إِلَٰهَ النَّاسِ﴾ (۳)، هۆکاره‌که‌ی ئەوه‌یه‌ کە: مەروڤ سەر‌ه‌تا تا‌کو گچ‌که‌یه‌و منداله‌ پێ‌ویستی به‌وه‌یه‌ خوا به‌خێوی بکات و بی‌ژی‌ه‌نی، ئەوه‌تا کاتی‌ک کۆ‌رپه‌له‌یه‌ له‌ نێو مندال‌دان‌ی دایکی دا، له‌ پێ‌ی نێ‌وکیه‌وه‌ بژیوی ده‌دات، هەر له‌ جه‌سته‌ی دایکی، دوایی کە له‌ دایک ده‌بێ و ناوکی ده‌بێ، ئنجای خوا دوو مه‌مکی دایکی بۆ پ‌ه‌خساندوون، ئینجای دوای ئەوه‌ی دوو سالان شیر ده‌خوات و له‌ مه‌مکی ده‌بێ‌نه‌وه‌، خوای پەر‌وه‌ردگار ورده‌ ورده‌ سی و دوو ددان‌ی بۆ دروست ده‌کات، دوایی ورده‌ ورده‌ مەروڤ کە له‌ ته‌مه‌ندا پێ‌هه‌لا ده‌چێ و ده‌چێته‌ قۆ‌ناغی گه‌نجیی و ورده‌ ورده‌ کامل بوون، ئنجای هه‌ست به‌ هوکمرانیی خوا ده‌کات، پێ‌شی هه‌ست به‌ پەر‌وه‌ردگارێ‌تی و به‌خێوکردنی خوا ده‌کات بۆی، دوایی هه‌ست به‌ هوکمرانیی خوا ده‌کات، دوایی له‌ قۆ‌ناغه‌کانی دیکه‌ی ته‌مه‌ندا، زیاتر هه‌ست به‌ پەر‌ستراوێ‌تی خوا ده‌کات و ده‌زانێ ده‌بێ خوا بپه‌رستێ.

منیش دەلیم: لەهەموو قۆناغەکانی ژیان و تەمەنی مرووف دا: پەرورەدگارێهتی خوا بەر لە هەر سیفەتێکی دیکە بۆی دەدرەوشیتهوه، پاشان حوکمرانیی و سەرپەرشتیاریی خواو، دواتریش پەرستراویتییه کە ی .

نایا بۆچی و لەچی فەرمانکراوه بە پیغەمبەری خاتەم ﷺ، بە هەر کەسێک کە لە پێی پیغەمبەری خاتەمەوه ﷺ دەروات، پەنا بگرێ بە پەرورەدگار حوکمران و پەرستراوی خەلک؟

وەلامی ئەو پرسیارە لە ئایەتی دواتر دایە:

(۴)- ﴿مِنْ شَرِّ أَلْوَسَاسِ الْخَنَاسِ﴾، لە خراپەو زیانی دنەدەر و خوتخوتەکەری زۆر خۆ پەنەنانکەر، (شر) ئەوەیە کە هەموو لایەکی نایانەوێ و، پیچەوانە (خیر)ە، خیر ئەوەیە هەموو لایەکی بۆ ئارەزوو مەندن (الْخَيْرُ مَا يَرْغَبُ فِيهِ الْكُلُّ) و، هەموو لایەکی خوازیارانی کە هەیانێ، کەواتە: (شر) بە مانای زیان و خراپە دێ، لە خراپە و زیانی ﴿أَلْوَسَاسِ﴾، واتە: خوتخوتەکەر، (الْوَسَاسُ: إِسْمٌ مِّمَعْنَى الْوَسْوَسَةِ، كَالزَّلْزَالِ مِمَعْنَى الزَّلْزَلَةِ، وَ الْمَصْدَرِ وَسَوَاسٍ مِثْلُ الزَّلْزَالِ) واتە: (الْوَسَاسُ) ناو و بە مانای وەسووسە، واتە: خوتخوتەو دنەدەر، وەك (زَلْزَالٍ) بە مانای (زَلْزَلَةٌ)، لەرزینەوه، بەلام چاوگی (وَسَوَاسٍ) بریتیە لە (وَسَوَاسٍ) واتە: دنەدان، خوتخوتەکردن، وەك (زَلْزَالٍ) واتە: هەژاندن و لەرزینەوه.

کەواتە: ﴿أَلْوَسَاسٍ﴾، بەکارهێنراوه بۆ ئەو کەسە وەسووسە دەکات، یاخود وەسووسە دەلی، (اسْتَعْمَلَ الشَّخْصَ الْفَاعِلَ لِلْوَسْوَسَةِ وَ الْمُتَكَلِّمَ بِالْوَسْوَسَةِ) وەسووسە یانی چی؟ (الْوَسْوَسَةُ: الْخَطَرَةُ الرَّدِيئَةُ، وَأَصْلُهُ مِنَ الْوَسَوَاسِ، وَهُوَ صَوْتُ الْحَيِّ، وَالْهَمْسُ الْخَفِيُّ) واتە: وەسووسە خەیاڵی خراپ و بیرۆکە خراپە (کە بەسەر عەقل و دلی مرووفدا دێ) بنەرەتەکە لە (وسواس) هەواتو، کە بریتیە لە دەنگی خشل و، بریتیە لە دەنگی کپ، (کەسێک کە بە چپە قسە بۆ کەسێک دەکات.

﴿الْحَنَاسِ﴾: (خَنَسٌ، يَخْنَسُ، خَنَسًا، وَخُنُوسًا، وَخِنَاسًا) واتە: خۆی پەنھان کرد، ئنجا (الخناس) رێژگە ی زێدەرۆییە لە (خانس) واتە: خۆپەنھانکەر، ﴿الْحَنَاسِ﴾، واتە: زۆر خۆ پەنھانکەر، عەدەتی بۆتە خۆپەنھانکردن و خوشاردنەوہ.

٥- ﴿الَّذِي يُوسِوْشُ فِي صُدُورِ النَّاسِ﴾، ئەو (خوتخوتە کەرە خۆپەنھانکەر) ە ی بیروکە ی بەدو خوتخوتە ی خراپ دەخاتە سینەکانی خەلکەوہ، دەیخاتە دڵ و سینەیانەوہ، سینەکان شوینی دلەکان، دڵ (قلب) یش، چەقی بپارێدانی لە مروڤدا، چەقی ویستن و نەویستن، چەقی چاکیی و خراپیی، بۆیەش خۆی کاربەجێ دڵ (قلب) ی زەم و سەرزنەشتکردووە، وەك فەرموویەتی:

١- ﴿خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾ البقرة.

٢- ھەرۆھە دەفەرموی: ﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْفَرِثَاتِ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا﴾ محمد.

٣- ھەرۆھە دەفەرموی: ﴿كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ المطففين.

ھەرۆھە خوا مەدح و ستایشی دڵ (قلب) یشی کردوہ:

١- کە دەفەرموی: ﴿أَلَا يَذْكُرُ اللَّهُ تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ الرعد.

٢- ھەرۆھە دەفەرموی: ﴿وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَنُ فِي قُلُوبِكُمْ﴾ الحجرات.

٣- ھەرۆھە دەفەرموی: ﴿أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَنَ﴾ المجادلة.

٤- ھەرۆھە دەفەرموی: ﴿وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ﴾ الأنفال.

چونکە لە پێی عەقلەوہ، مروڤ شتەکان دەزانێ، بەلام لە پێی دلەوہ، شتەکانی دەوێن یان ناوێن، خوشیدەوێن یان رقی لی دەبنەوہ، دڵ و دەروون چەقی ویستن و نەویستن و ھەلبژاردن و بپارێدانی، ئنجا لەبەر ئەوہی سینە شوینی دلە، بۆیە جاری وا ھەیە خۆی بەرزو مەزن لە جیاتی دڵ (قلب) باسی سینە (صدر) دەکات، چونکە دلەکان لە سینەکاندان.

ئىنجا ئايا ئەو خوتخوتە كەرو ھاندەرە بەرەو خراپە، كىيە؟

(۶) - ﴿مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ﴾، لە جندەو لە خەلكە، لە جندانە كە ئیمە نایانینین و، لە مروّفانیشە.

(الْجِنُّ جمع جنّی، والنّاس جمع إنسان) (جِنَّة) كۆی (جَنّی) ھە، (ناس) یش كۆی (إنسان) ھ، ئىنجا كە دەفەرەمۆی: ﴿مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ﴾ (۶)، لە جندان و لە خەلك، كەواتە: ھەك چۆن جند خوتخوتەو خەيال و دندەدانى خراپ دەخاتە دڵ و سینەى مروّفەو، كە بەرەو خراپە بیجوولینى و، دەبى پەناى لى بە خوا بگرى، بە ھەمان شىو لە مروّفانیش ھەيە، كە ھاندەرە بو خراپە بە شىو ھەيەكى پەنھان و لیزانە و، دەيەوئ ئەو بیروكە خراپەيەى مەبەستىەتى بیخاتە عەقل و دلى ئەو كەسەو ھەيە دەيەوئ.

خوای زاناو توانا لەو بارەو ھە كەسانی پەنا بە خوا بردوو، كەسانی پەنا بە خوا گرتوو، كەسانىك ھانا بو خوا بھەن و لە پەناى خوادابن، شەیتان زەفەریان پى نابات، لە سوورەتى (الأعراف) دا دەفەرەمۆی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَافٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ﴾ (۲۰۱)، واتە: بە دلیایى ئەوانەى پارێزبان کردو، ھەر کاتىك ھەستىکیان لە شەیتانەو پىگەیشە، ھوشیار دەبنەو، یەكسەر دەبنە بینەر (ی فیّل و تەلەكەى شەیتان) یانى: شەیتان ناتوانى فریویان بدات و فیلیان لى بکات.

لەو بارەو ھەش ھەندىك شوینەوار گىرراونەو ھە، ھەندىکیان بە فەرەمۆدەى پیغەمبەرى خوا ﷺ دانراون، بەلام دوایى زانایانى پسپۆرۆ لىكۆلەرەو ھە ساغیان کردۆتەو ھەو ھەركەوتو، كە ئەوانە زیاتر لە ھاو ھەلەو ھەتوون، بە تايبەت لە عەبدوللای كۆرى عەبباسەو، یەكىك لەوانەش ئەم دەقەيە:

{إِنَّ الشَّيْطَانَ وَاضِعٌ خَطْمَهُ عَلَى قَلْبِ ابْنِ آدَمَ، فَإِنْ ذَكَرَ اللَّهَ خَتَسَ، وَإِنْ نَسِيَ اللَّهَ اتَّقَمَ قَلْبُهُ، فَذَلِكَ الْوَسْوَاسُ الْخَنَّاسُ} (أخرجه ابن أبي الدنيا في مكاييد الشيطان: ۲۲، والبيهقي في شعب الإيمان: ۵۴۰، وأبو يعلى: ۴۳۰۱، قال الهيثمي (۱۴۹/۷): فيه عدي بن أبي عمارة، وهو ضعيف).

واته: شهیتان لووتی له سەر دلی پۆلهی ئادهم داناه، ئەگەر یادی خوا بکات، خۆی پەنھان دەکات و دەکشیتەوه، بەلام ئەگەر خۆی له یاد چوو، دلی له دەم دەگری، ئنجا ئەمەیه خوتخوته کەری زۆر خۆپەنھانکەر.

هەر لەو بارەوه ئەم دەقەش هاتوه و هەندیک بە فەرمووه شیانداناه، بەلام سەنەدەکی بێھێزەو، رای راست - وەك شەوکانیی له تەفسیرەکی خۆی (فتح القدیر) دا گوتووێتی - ئەوێهه که فەرمووده نیه، (الشوکانی) گوتووێتی: (وَالصَّوَابُ كَوْنُهُ كَلَامُ ابْنِ عَبَّاسٍ رضی اللہ عنہ) واته: رای راست ئەوێهه که قسە ی عەبدوللای کوری عەباسه رضی اللہ عنہ:

{الشَّيْطَانُ جَائِمٌ عَلَى قَلْبِ ابْنِ آدَمَ، فَإِذَا سَهَا وَغَفَلَ وَسُوسَ، وَإِذَا ذَكَرَ اللَّهَ خَتَسَ} (أخرجه ابن أبي شيبه: ۳۵۹۱۹) واته: شهیتان ئەژنۆی دا کوتاوه له سەر دلی پۆلهی ئادهم، ئینجا ئەگەر بێتاگابوو و خافلا، خوتخوته دەخاته دلی و هانی دەدات بۆ خراپه، بەلام ئەگەر یادی خوا کرد، دەکشیتەوه و خۆی پەنھان دەکات و خۆی دەشاریتەوه.

کەواته: لێره دا خۆی بەرزى مەزن فەرمان دەکات بە پیڤه مبهری خاته مەحمەد صلی اللہ علیہ وسلم، له پشت ئەویشەوه بە ئۆممەتەکی و پەرەوانی، که پەنا بگرن بە پەرورەدگاری خەلک، حوکمرانی خەلک، پەرستراوی خەلک، له خراپه و زیانی هەر خوتخوته کەریکی زۆر خۆ پەنھانکەر، که خوتخوته و دنەدانی خراپی خۆی دەخاته سینەو دلی مروّقه کانهوه، ئەویش دەگونجی له جند بێ و، دەشگونجی له خەلک و مروّقان بێت.

خوابە لوتف و کەرەمی خوئی ئیمە بپاریزی له هەر خولیاو بیروکەیهکی خراب، که شەیتانی جند دەیخاتە عەقل و دڵمانەوه، یاخود شەیتانە مرووفەکان دەیانەوێ چەواشەمان بکەن و کلاومان لەسەر بنێن و هەڵمانخەڵەتێن، خوا بەمێهرەبانیی و بەزەیی بۆ سنووری خوئی، لە خراپەو زیانی هەموو ئەو خوتخوتە کەرو دندەدرانە، بەرەو خراپەو تاوان و لادان، پەنامان بدات و چەپالەمان بدات و ھانپاریزی، چونکە بەدڵنیایی بناغەو سەرچاوەی چاکی، یان خراپی مرووف، دڵ و دەروون و دیوی پەنھانیەتی و، جەستەو پروالەتیش سیبەر و رەنگدانەوهی ناخ و دڵیەتی.

The banner contains the following elements:

- Top Left:** Facebook icon and text: "پاڤاپیروانی مەکتەبی مەلۇسە عەلی باپیر" (Alibapir of the Melusa Ali Bapir Library).
- Top Right:** Facebook icon and text: "عەلی باپیر/Alibapir" (Ali Bapir/Alibapir).
- Middle Left:** Archive.org link: "archive.org/details/@alibapir" with a download icon.
- Middle Right:** YouTube icon and text: "عەلی باپیر/Alibapir" (Ali Bapir/Alibapir).
- Bottom Left:** QR codes for Google Play and the App Store, with the text "A iBap r" above them.
- Bottom Right:** QR codes for Telegram, WhatsApp, and Messenger, with the text "مەلۇسە عەلی باپیر" (Melusa Ali Bapir) above them.
- Center:** A portrait of a man with a beard and a turban, with the text "بە نۆزە کۆمەڵەبەریەکان مەکتەبی" (For the collection of libraries) above it.
- Bottom Center:** Small text: "پاڤاپیروانی مەکتەبی مەلۇسە عەلی باپیر" (Alibapir of the Melusa Ali Bapir Library).

کورتە باسیک لەبارەى

سوورەتی (الفلق) و سوورەتی (الناس) هەو

بەرێزان!

خوا پشتیوان بێت، کورتە باسیک دەخەینەرۆو، که لە پێنج بابەت پێکدێ و هەمووشیان پەيوەستى بە هەردوو سوورەتی (الفلق) و (الناس) هەو:

بابەتی یەكەم: رەتکردنەوێ دەقی جادوولیکرانی پیغەمبەری خوا ﷺ، که بوخاریی و موسلیم هیناویانە، هیچکەس بۆی نیە بیکاتە مایەى تانەلێدانى زانایانیک که رەتی دەکەنەو:

مەسەلەى جادوولیکرانی پیغەمبەری خوا ﷺ لەلایەن لەبیدی کورێ ئەعصەمى یەهودییەو، که پیشتریش فەرموودەکەمان هینا دواتریش دەقەکەى بەتەواویى دینین، ئنجا ژمارەیهك له زانایان دەقەکە رەت دەکەنەو، هەرچەندە بوخاریی بە ژمارە: (۵۷۶۵) و، موسلیم بە ژمارە: (۱۷۱۹) هیناویانەو، هەندیک له زانایانى دیکەى فەرموودەناسیش هیناویانە: ئەو زانایانەش که رەتی دەکەنەو، زیاتر ئەو بەبەلگە دیننەو، که یەکیک لهو تۆمەتانەى ناحەزانى پیغەمبەری خوا ﷺ بۆیان هەلبەستو، ئەو بوو که گووویانە: ﴿إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا﴾ واتە: ئیو تەنیا بە دواى پیاویکی جادوولیکراو دەکەون، دەلێن: ئەگەر ئەو دەقە راست بێ، پیغەمبەری خوا ﷺ جادووی لى کرابى، کەواتە: ئەو تۆمەتەى ناحەزانى راستە!

بەلام زانایانى دیکە، که دەست بە دەقەکەو دەگرن، لەبەر ئەوێ بە سەنەدیکى راست پیمان گەیشتو، دەلێن: ئەو تۆمەتەى ناحەزانى پیغەمبەری خوا ﷺ گووویانە، مەبەستیان ئەوێ ئەوێ ئەو دەیلێ، قسەى جادووگەرانهو

قەسە شىتانهیە، یان: موخەممەد ﷺ عەقلى لە دەستداووە جادووی لیکراو، هەر وەك تۆمەتبارىشیان کردووە بە جادووگەری، بە شاعیری، بە کاهینی، بە هەموو ئەوانە تۆمەتباریان کردووە، بەلام ئەوەی فەرموودەكە دەیلێ، ئەوەیە كە پیغمبەرى خوا ﷺ لە پروی جەستەییەو، تووشى ئازار و ناپەختی بوو، نەك لە پروی گەياندى پيامی خواو، تووشى خەلەل و كەم و كورتییەك بووبی، تاكو ئەو بێتە بەلگەيەك بۆ ئەو تۆمەتەى لەلایەن ناحەزانیهو بۆی كراو!

پیشتریش گوتم، من ئەو رایەى زانایانم بەدلە، كە دەلێ: فەرموودەكە لەجیى خۆیەتى، چونكە وەك ئیستا قەسەى لى دەكەین، ئەگەر تەماشای پڕۆلەتى مانای دەقەكە بكەین، پێویست ناكات بلیین: تۆمەتى ناحەزانى پیغمبەرى خوا ﷺ وەرەست دەگیرێ، دەقەكە بەم شێوێه:

{عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: سَحَرَ النَّبِيُّ ﷺ يَهُودِيٍّ مِنْ يَهُودِ بَنِي زُرَيْقٍ، يُقَالُ لَهُ: لَيْدُ بَنِ الْأَعْصَمِ، حَتَّى كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ يَفْعَلُ الشَّيْءَ وَلَا يَفْعَلُهُ، قَالَتْ: حَتَّى إِذَا كَانَ ذَاتَ يَوْمٍ أَوْ كَانَ ذَاتَ لَيْلَةٍ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ دَعَا، ثُمَّ دَعَا، ثُمَّ قَالَ: يَا عَائِشَةُ، أَشَعَرْتَ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَفْتَانِي فِيمَا اسْتَفْتَيْتُهُ فِيهِ، جَاءَنِي رَجُلَانِ فَجَلَسَ أَحَدُهُمَا عِنْدَ رَأْسِي وَالْآخَرُ عِنْدَ رِجْلِي، فَقَالَ: الَّذِي عِنْدَ رَأْسِي لِلَّذِي عِنْدَ رِجْلِي لِلَّذِي عِنْدَ رِجْلِي لِلَّذِي عِنْدَ رَأْسِي: مَا وَجَعَ الرَّجُلُ؟ قَالَ: مَطْبُوبٌ، قَالَ: مَنْ طَبَّهُ؟ قَالَ: لَيْدُ بَنِ الْأَعْصَمِ، قَالَ: فِي أَيِّ شَيْءٍ؟ قَالَ: فِي مُشْطٍ وَمُشَاطَةٍ وَجُفٍّ طَلَعَةٍ ذَكَرٍ، قَالَ: وَأَيْنَ هُوَ؟ قَالَ: فِي بئرِ ذِي أَرْوَانَ، قَالَتْ: فَأَتَاهَا النَّبِيُّ ﷺ فِي أَنْاسٍ مِنْ أَصْحَابِهِ، ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ: وَاللَّهِ يَا عَائِشَةُ لَكَانَ مَاءُهَا نُقَاعَةُ الْجِنِّاءِ، وَلَكَانَ نَحْلُهَا رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ، قَالَتْ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَفَلَا أَحْرَقْتُهُ؟ قَالَ: لَا، أَمَّا أَنَا فَقَدْ عَاقَبَنِي اللَّهُ وَكَرِهْتُ أَنْ أُثِيرَ عَلَى النَّاسِ مِنْهُ شَرًّا، فَأَمَرَ بِهَا فُدِفَتْ} (أخرجه أحمد: ۲۴۳۹۳، والبخاري: ۵۷۱۶، ومسلم: ۲۱۸۹).

واتە: دایکمان عایشە رەزە: دەلێ: پیغمبەرى خوا ﷺ جادووی لیکرا، جوولەكەيەك لە جوولەكەکانى بەنى زورەيق جادووی لیکرد، پێى دەگوترا: لەبیدی كورێ

ئەعصەم، تاكو بههۆی ئەو جادوووە وای لێهات هەندی شت وای دەزانی کردووێهتی، نەشیکردبوو، هەتا پۆژێك یان شەویك لەلام بوو، پارایەو، دواوی پارایەو، دواوی پارایەو (لە خوا)، دواوی فەرمووی: ئەی عایشە، هەستت کرد لەو بارەوێ داوام لە خوا کرد، خوا وەلامی دامەو؟ دوو پیاو هاتنە لام یەکیکیان لە لای سەرم دانیشت، ئەوێ دیکە لەلای دوو پێیەکانم، ئەوێ یان لەلای سەرم بوو بەوێانی گوت کە لەلای دوو پێیەکانم، یاخود ئەوێ لە لای دوو پێیەکانم بەوێانی گوت کە لەلای سەرم بوو، (لە گێرانەوێ دیکە دا هاتو ئەو دووانە جییریل و میکائیل بوون) گوتی: ئازاری ئەو پیاو چییە؟ ئەو دیکە گوتی: جادووی لێکراو، گوتی: کێ جادووی لێکردو؟ گوتی: لەبیدی کۆری ئەعصەم، گوتی: لە چ شتێکدا جادووی لێکراو؟ گوتی: لە شانەیک و قژێک کە لەگەڵ شانەدا دی و، لەکیفی هیشوو دارخورمای نێردا، گوتی: لە کوێیە؟ گوتی: لە بیرى (ذی أَرْوَان) عایشە (خوا لێی رازی بێ) دەلێ: پێغەمبەری خوا ﷺ لەگەڵ کۆمەلێک لە هاوێلانی چوو، تەماشای کرد، دواوی هاتو فەرمووی: بەخوا ئەی عایشە، ئاوێکە وەك ئاوێک کە خەنەى تێدەکرێ رەنگی شین هەلەگەرێ، ئاوابوو، دارخورمایەکانیش وەك سەری شەیتان وابوون، منیش گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆچی نەتسووتاند؟ فەرمووی: من خوا چاکی کردمەو، پێشم ناخۆش بوو خراپە لە نێو خەلکیدا پەیدا بکەم، بۆیە فەرمانی کرد بیرەکیان داپۆشی (دواى ئەوێ جادوووەکیان هێناوێتەدەر).

(البیهقي) لە کتیبی (الدلائل) دا هێناوێهتی، کە ئەو دووێ لەلای سەری و لە لای قاچەکانی وەستان، جییریل و میکائیل بوون، هەروەها تیشکی زیاتر دەخاتە سەر فەرموودەکەى پێشووتر، کە (ابن مردويه) هێناوێهتی لە رێی عیكریمەو، ئەویش لە رێی ئینو عەباسەو، دەرکەى بەم شیوەیە:

﴿فَلَمَّا أَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَدَا وَمَعَهُ أَصْحَابُهُ إِلَى الْبَيْتِ، فَدَخَلَ رَجُلٌ فَاسْتَخْرَجَ جُفَّ طَلْعَةٍ مِنْ تَحْتِ الرَّاعُوْتَةِ، فَإِذَا فِيهَا مِشْطُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَمِنْ مِشْاطَةِ رَأْسِهِ،

وَإِذَا مَثَالَ مَنْ شَمِعَ مَثَالَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَإِذَا فِيهَا إِبْرَ مَغْرُوزَةً، وَإِذَا وَتَرَّ فِيهِ إِحْدَى عَشْرَةَ عُقْدَةً، فَأَتَاهُ جَبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِالْمَعْوَذَتَيْنِ، فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ، قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ، وَحَلَّ عُقْدَةً، مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ، وَحَلَّ عُقْدَةً، حَتَّى فَرَعَ مِنْهَا، وَحَلَّ الْعُقْدَ كُلَّهَا، وَجَعَلَ لَا يَنْزَعُ إِبْرَةً إِلَّا وَجَدَ لَهَا أَلَمًا، ثُمَّ يَجِدُ بَعْدَ ذَلِكَ رَاحَةً، فَقِيلَ، يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَوْ قَتَلْتَ الْيَهُودِيَّ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «قَدْ عَاقَبَنِي اللَّهُ، وَمَا وَرَاءَهُ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ أَشَدُّ» تەم دەقە تیشکی زیاتر دەخاتە سەر بابەتەکە.

واتە: کاتیک پیغمبەری خوا ﷺ پۆژی کردەو، چوو بو لای بیرەکە (ذی اروان)، کۆمەلیک لە هاوێلانی لەگەڵیدا چوون، پیاویک چوو نیو بیرەکە، کیفی هێشووە دار خورمای دەرھێنا لەژێر ئەو بەردە لەسەری دەووستن بو هەلھێجانی ئاو، شانە پیغمبەری خوا ﷺ و، ئەو مووانە لە کاتی شانەکردندا لێدەبنەو تێدابوون، ھەر ھە پەیکەرێک لە مێو کە پەیکەری پیغمبەری خوا ﷺ بوو و، چەند دەرزییەکی تی چەقێزابوو، ھەر ھە ژێیەکی چەرم، یازدە گریی لێ درابوون، جیبری (علیہ الصلوة والسلام) ھات و دوو پەناپیہرەکە (ئەلموعوویزە تەین) ی بو هینا: {سورەتی (الفلق و الناس)}، گوئی: ئەو موھەممەد ﷺ ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ ١، گرییەکی کردەو، ﴿مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ﴾ ٢، گرییەکی دیکە کردەو، ھەروا بەو شیوہیە یازدە ئایەتەکانی خویندن، ھەر جارێک ئایەتێکی دەخویند، گرییەکی دەکردەو، پاشان ھەر دەریدە کە ھەلیدەکیشا، پیغمبەری خوا ﷺ ئازاریکی دەبوو، بەلام دواتر ئاسوودەیی بو دروست دەبوو، تاکو ئەو ئازار و ناپەھتییە کە بوی دروست بوو، نەما، گوترا: ئەو پیغمبەری خوا ﷺ بوچی ئەو جوولەکیە ناکوژی؟ ئەویش فەرمووی: خوای بەرز منی چاک کردەو، ئەوێ دوایی لە سزا و ئازاری خواش دەبینی، سەختەرە.

رێواپەتێکی دیکە ئەم دەقە ھاتو، ئەویش دیسان ھەندیک تیشکی زیاتر دەخاتە سەر ئەو رووداو، ئەمەش دەقەکیەتی:

{إِنَّ الَّذِي تَوَلَّى السَّحَرَ لَيَدُ بَنُ الْأَعْصَمِ وَبَنَاتُهُ، فَمَرِضَ النَّبِيُّ ﷺ، فَنَزَلَ جِبْرِيلُ بِالْمُعَوَّذَتَيْنِ، وَأَخْبَرَهُ بِمَوْضِعِ السَّحْرِ، وَمِنْ سَحَرِهِ، وَبِمَ سَحَرَهُ، فَأَرْسَلَ ﷺ عَلِيًّا وَالزُّبَيْرَ وَعَمَارًا، فَتَزَعُوا مَاءَ الْبُئْرِ وَهُوَ كُنْقَاعَةُ الْحِنَاءِ، ثُمَّ رَفَعُوا رَاغُوَّةَ الْبُئْرِ، فَأَخْرَجُوا أَسْنَانَ الْمُشْطِ، وَمَعَهَا وَتَرَ قَدْ عَقِدَ فِيهِ إِحْدَى عَشْرَةَ عُقْدَةً مُعَرَّزَةً بِالْإِبْرِ، فَجَاءُوا بِهَا النَّبِيَّ ﷺ فَجَعَلَ يَقْرَأُ الْمُعَوَّذَتَيْنِ عَلَيْهَا، فَكَانَ كُلَّمَا قَرَأَ آيَةً، انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ، وَوَجَدَ عَلَيْهِ الصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ خِفَّةً، حَتَّى انْحَلَّتِ الْعُقْدَةُ الْأَخِيرَةُ عِنْدَ قَامِ السُّورَتَيْنِ. فَقَامَ ﷺ كَأَمَّا أَنْشَطَ مِنْ عَقَالٍ} (أخرجه أحمد: ج ٤، ص ٣٦٧، والنسائي: ٤١٠٩، وإسناده صحيح).

واته: ئەوەی جادوووەکی کرد، لەبیدی کۆری ئەعصەم و کچەکانی بوون، (ماله جووله که یه ک بوون)، پێغه مبه‌ری خوا ﷺ نه‌خۆش بوو، جیبریل دابه‌زی و ئەلمووعه‌وییزه‌ته‌ینی بو هینان، هه‌والیشی پێدا به‌و شوینه‌ی جادوووەکی لیکراوه‌و، به‌و که‌سه‌شی جادوووەکی کردوه، هه‌روه‌ها جادوووەکی به‌چی کردوه؟ پێغه‌مبه‌ری خواش ﷺ عه‌لی کۆری ئەبوو تالیب و زوبه‌یری کۆری عه‌ووام و عه‌ماری کۆری یاسیری (خوا لیان رازی بێ) ناردن، ئاوی بیره‌که‌یان هه‌له‌ینجا، وه‌ک ئاوێک بوو که خه‌نه‌ی تێ ده‌کری و په‌نگ ده‌گری، به‌و شیوه‌یه‌ ئاوه‌که‌ی شین هه‌لکه‌پابوو، دواتر ئەو به‌رده‌ی له‌سه‌ری ده‌وه‌ستان، به‌رده‌که‌یان به‌رز کرده‌وه، له‌ژێر به‌رده‌که‌دا، ده‌نکه‌کانی شانه‌هه‌بوون، هه‌روه‌ها ژیه‌کی که‌وان که یازده‌گری لێ درابوون، گریه‌کان هه‌موویان ده‌رزیان تێ چه‌قێزابوون، هینایان بو پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، ئەویش سووره‌تی (الفلق) و (الناس) ی له‌سه‌ر خویندن، هه‌رکاتیک ئایه‌تیک ده‌خویند، گریه‌ک ده‌بووه‌و، پێغه‌مبه‌ریش قالبی سووک و خۆش ده‌بوو، تا‌کو گری‌ی کۆتایی بووه‌ له‌ کۆتایی سووره‌ته‌کاندا، هه‌روه‌ک چۆن که‌سیک به‌ په‌تیک ده‌به‌ستری، دواتر که په‌ته‌که‌ی لێ ده‌کریته‌وه، قالبی خۆش و سووک ده‌بی، پێغه‌مبه‌ریش ﷺ به‌و شیوه‌یه‌ بوو.

ئەوەی له ده‌قه‌کاندا دیاره، ئەوه‌یه‌که: پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ئەو جادوو‌یه‌ی لێی کراوه، ته‌نها زیانی جه‌سته‌یی پێگه‌یاندوه، که‌واته: پێویست ناکات نکوولی

له راستی دهقه که بکهین و بلیین: قسهی ناحه زانی پیغمبهری خوا ﷺ که دهلیین: جادووی لی کراوه، به راست دهگیری، چونکه له پرووی جهسته ییه وه، پیغمبهری خوا ﷺ چه ندین نه خوشیی دیکه شی گرتوون و، له جهنگی به دردا ددانی پیروزی شکاوه و سهری بریندار بوو، ههروه ها جاری دیکه نه خوشیی دیکه ی گرتوه و چاره سهریان کردوه، ئنجا به هه مان شیوه ئه و جادوویه ش که لیی کراوه زیانی جهسته یی پیگه یاندوه، که واته: له و پرووه وه نه بووه زیان بگه یه نی به په یامه پینانی پیغمبهری خوا ﷺ، ههروه ک له هه موو دهقه کاندایه وه به پروونی دیاره.

له کوتایی ئه م بابه ته دا قسه یه کی (ابن تیمیة) دینین له کتیبیکیدا به ناوی (المسودة)، که خاوه نی (محاسن التأویل: ج ۱۰، ص ۳۶۵) لیی خواستوته وه و قسه یه کی زۆر هه کیمانه یه، ده لی:

﴿وَلِهَذَا كَانَ الصَّوَابُ أَنَّ مَنْ رَدَّ الْخَبَرَ الصَّحِيحَ، كَمَا كَانَتْ تَرُدُّهُ الصَّحَابَةُ اعْتِقَادًا لِعَلَطِ النَّاقِلِ أَوْ كَذِبِهِ، لِعَقْدِ الرَّادِّ، أَنَّ الدَّلِيلَ قَدْ دَلَّ عَلَى أَنَّ الرَّسُولَ ﷺ لَا يَقُولُ هَذَا، فَإِنَّ هَذَا لَا يَكْفُرُ وَلَا يُفْسِقُ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ اعْتِقَادُهُ مُطَابِقًا، وَقَدْ رَدَّ غَيْرَ وَاحِدٍ مِنَ الصَّحَابَةِ، غَيْرَ وَاحِدٍ مِنَ الْأَخْبَارِ الَّتِي هِيَ صَحِيحَةٌ عِنْدَ أَهْلِ الْحَدِيثِ﴾.

واته: رای راست ئه وه یه که هه ره که سی که هه والی کی راست رهت بکاته وه، ههروه ک چۆن هاوه لآن جاری وابووه هه والی راستیان ره تکر دۆته وه، چونکه ئه و که سه ی هه وال هه راسته که رهت ده کاته وه، بر وای وایه بابای هه وال هین ره به هه له دا چووه، یا خود درۆی کردوه، بۆیه ئه و دهقه ره تده کاته وه، چونکه قه ناعه تی وایه به لگه له و باره وه هه یه که پیغمبهری خوا ﷺ قسه ی وا ناکات، (که سی ئاوا که هه والی ئاوا ره تده کاته وه)، نه ک به کافر دانانری، به لکو به لاریش دانانری، هه ره چهنده بیرو رایه که شی راست نه بی له گه ل واقیعدا، چونکه یه کی که زیاتر له هاوه لآن، یه کی که زیاتر له هه وال هه کانیان رهت کردۆته وه، که له لای فهرمووده ناسان راستن.

یانی: فەرموودهیهك بوخاریی هیناویه تی رەتیان کردۆتهوه، موسلیم هیناویه تی رەتیان کردۆتهوه، ئەوانی دیکه که هیناویانه بههه مان شیوه، بهلام به بهلگهوه.

کهواته رەتکه رهوهی فەرموودهیهك، که له سهراوه کاندا به فەرموودهیه کی راست دانراوه، مادام هەر فەرموودهی ئاحاد بێ و، رەتکه رهوه که ی بهلگهیه کی به دهستهوه بێ قهناعه تی وا بێ پیغه مبهری خوا ﷺ شتی وا نافهرموۆ، ئەوه نهك نابێ کوفری پال بدریته لا، بهلکو نابێ گوناھبار بوونی شی پال بدریته لا، بهلام به مهرجیک رەتکردنه وه که ی لهو پرووهوه بێ که پیغه مبهری خوا ﷺ شتی وا نافهرموۆ، نهك بلێ: دهزانم پیغه مبهر ﷺ فەرموویه تی، بهلام هەر رەتی شی دهکه مهوه! به دنیایی ئەوه کوفره و مروۆف بهوه کافر ده بێ.

بابه تی دووهم: ئیلهام و خورپه ی چاک و، وهسوه سه ی خراپ، جیاوازییه که یان به هوۆ قورئان و سوننه ته وه یه:

هەر شتیک که ده چیته نیو دلی مروۆف و، قورئان و سوننهت ده بنه بهلگه ی ئەوه ی پارێزکردنه بو خواو، خوا لێی رازییه، ئەوه پێی ده گوتری خورپه یه کی باش و ستایشکراو، بهلام ئەگەر قورئان و سوننهت بهلگه بن له سه ر ئەوه ی به ره و تاوان و خراپه یه، ئەوه پێی ده گوتری: وهسوه سه یه کی خراپ، ده بێ ئەو شتانه ی به دلماندا دین، بیانگێرینه وه بو ته رازووی شه ریهت، که له قورئان و سوننهتدا به رجه سته یه، ئنجا هه رشتیک پیکه لپیک و ریک بوو له گه ل قورئان و سوننهتدا، ده لێن: ئەوه ئیلهامیک خواییه و له فریشتانه وه یه، بهلام ئەگەر پیچه وانیه ی قورئان و سوننهت بوو و، له گه لیاندا تیک ده گیرا و مایه ی گوناھو تاوان بوو، ده بێ بزاین که ئەوه خوتخوته و خه یالیک شیه تانییه.

بێگومانیش مروۆف به وه که خه یالیک خراپی به سه ر دلدا دی، گوناھبار نابێ، به مه رجیک له دلی خویدا نه یچه سپینی و لێی رازی نه بێ و، نه یکاته عه زم و یستن و، قسه و کاری پێ نه کات، له و باره وه ش ئەو فەرماشته ی پیغه مبهری خوا ﷺ هه یه:

{إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى تَجَاوَزَ لِأَمْتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ أَوْ تَتَكَلَّمْ بِهِ}
(أخرجه البخاري: ۲۵۲۸، ومسلم: ۱۲۷، وأبو داود: ۲۲۰۹، والترمذي: ۱۱۸۳، والنسائي في الكبرى: ۵۶۲۸، وابن ماجه: ۲۰۴۴).

واته: به دنیایی خوای بهرز له ئوممه تم خوش بووه و چاوپووشی لیکردوه، له وهی له عه قل و دلپاندا دی و ده چی (له خوتخوته و خه یالی خراب) مادام قسه ی پی نه کهن، یاخود کاری پی نه کهن.

بابه تی سییه م: بیگومان په ناگرتن به خوا، ته نیا به قسه پیک نایه ت، به لکو بریتیه له وهی مروځ له دلوه، په نا به خوا بگری و، به کرده وهش خو ی له و شتانه به دوور بگری که په نای لی به خوا گرتوون:

واته: ده بی کاتیک مروځ ده لی خوایه! په نا به تو ده گرم، ده لی: (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) په نا به خوا ده گرم له شهیتانی نه فرین لیکراو دوور خراوه له بهزه یی خوا، ده بی له دلوه و بللی و، به کرده وهش هه موو ته و شتانه ی په یوه ستن به شهیتانه وهو، شهیتان پیخووشن و مروځیان بو هانده دا، خو یان لی به دوور بگری، به لام بو وینه: که سی که به بازار پیکدا ده چی، بللی: (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم)، به لام چاوی خو ی له روانینی هه رام نه پاریزی و، گو یی خو ی له بیستنی خراپه نه پاریزی و، زمانی خو ی له قسه ی خراب نه پاریزی و، نه ندامه کانی له رویشتن به ره و خراپه نه پاریزی، مانای ته وهیه هه ر قسه یه که و کردوو یه تی، په نا به خوا گرتن ته وهیه که له دلوه مروځ په نا به ریته بهر خوا، به کرده وهی نه ندامه کانیش خو ی به دوور بگری له هه مووو ته و شتانه ی پیچه وانیه ی په زامه ندیی خوان و، شه ریعه تی خوای په روه ردگار قه ده غه ی کردوون و، ری لیگرتوون، هه روه ها به ره و ته و شوینانه و ته و شتانه ش خو ی بکو تی^(۱)، شه ریعه تی خوا فه رمانی پیکردوون و په سندی کردوون.

(۱) خو ی بوگرت: هه ولی بو دا، خو ی به ره ولا په لکیش کرد.

بابەتی چوارەم: بئک و ریشە ی بەرو خراپە یان چاکە چوون، لە عەقڵ و دڵ و بیروخولیایە کانیانەوێه:

بێگومان مەرۆق لە ڕێی پێنج هەستەکانەو، کە دیتن و بیستن و بۆنکردن و تامکردن و دەست لێکوتانن، لە ڕێی ئەو پێنج هەستەکانەو زانراوەکان دینیتە ئێو عەقڵ و دڵی خوێ و کەرەستە ی خاوی زانیارییەکان کۆدەکاتەو، کە بریتین لە:

۱- بینراوەکان (المُرئیات).

۲- بیستراوەکان (المسموعات).

۳- تامکراوەکان (المذوقات).

۴- بۆنکراوەکان (المشمومات).

۵- دەست لێدراوەکان (المللموسات).

لەو ڕێیانەو مەرۆق بەردەوام هەتا پێنج هەستەکانی کار بکەن، زانیاری دیتە ئێو عەقڵ و دڵیەو.

۶- ڕێیەکی دیکەش کە مەرۆق دەجووڵێنێ، بریتیه لە هەستە ئێوەکییەکان: خەیاڵ، دەکات، بیر، دەکاتەو، هەروەها هەستی تووڕەیی هەیه، هەستی ئارەزووی هەیه، واتە: هێزە پەنھانەکانیشی مەرۆق دەجووڵێن، وێرای پێنج هەستەکانیش، مەرۆق هەم لە ڕێی پێنج هەستەکانەو پەيوەندی دەکات بە جیهانی دەرەوێ خوێهەو، هەم لە ڕێی هەستە ئێوەکییەکانیشەو دەجووڵێ، ئنجا لە ئەنجامی ئەو شتەدا کە لە ڕێی پێنج هەستەکانەو دین و، لە ئەنجامی هەستە ئێوەکییەکان دا، مەرۆق سەرەتا خولیا (خاطر) یکی بۆ دروست دەبێ، واتە: شتێک کە بە دڵیدا دێ، لە کوردەوارییدا دەلێن: (دلی خەتەرە ی کرد)، واتە: شتێک بە میشکی دادی، بە دڵیدا دێ، دواتر ورده ورده ئەو خولیاو بە دڵداهاتنە، دەبێتە ئارەزوو، ئنجا دەبێتە ئارەزوو (رغبة)، دواتر ئارەزوو کە دەبێتە عەزم، دواپی عەزمە کەش دواپی دەبێتە نیازو مەبەستیکی دامەزراو، پاشان ئەو نیازو مەبەستە ئەندامەکان دەجووڵێنێ.

کهواته: دەستپێکی جوولانی ئەندامەکان، لەو فیکرو غایلهوهیه که مروّف بوۆ دیت:

أ- چ بههۆی شوینەواری پینچ ههسته کانهوه بۆ، بو وینه: ئافرهتییکی جوان دهبینی، تهماشای دهکات، دواتر فیکر و خه یالێکی بو دی، چۆن بهو ئافرهته بگات؟ یان خواردنێک دهبینی که هه پرامیشه، به لام دلی بو ده چیت، یان: شتیک ده بیستی، یان: بوئێکی خووشی بو دی، یاخود تامی شتیک دهکات، یان دهست له شتیک ده دا، ئەوه له ڕێی پینچ ههسته کانهوه.

ب- یاخود له ڕێی ههسته دهروونییه کانیهوه بۆ رق هه لسانه، خوشویستنه، ئارهزوو جوولانه، خه یالکردنه، بیرو خه یال و خولیایه که له عه قل و دلیدا په ی داده بۆ، دوا یی لهو یوه وه ئەو خه یال و خولیایه که له عه قل و دلیدا په ی داده بووه، که له سه ره تادا به ئەسپایی په ی داده بۆ، دواتر ورده ورده ده بیته ئارهزوو، پاشان ده بیته عه زم، دواتر ده بیته نیازو مه به ست، ئنجا که بوو به نیازو مه به ست، ئەندامه کان ده جوو لینی، کهواته: مروّف ده بی ئاگای لهو سه ره تایه بۆ، بو یه ش خوا ﷻ ده فه رموی:

﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٢﴾ إِلَهِ النَّاسِ ﴿٣﴾ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿٥﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾﴾

واته: بلی: په نا ده گرم به پهروه ردگاری خه لك، حوكمرانی خه لك، په رستراوی خه لك، له خراپه و زیانی خوتخوته کهری زۆر خۆپه نهانکه ر، که خوتخوته کهی ده خاته سینه ی خه لکه وه، له جندو له مروّف.

بو یه ده بی لهو یوه وه ئاگات لی بی و لهو یوه ئاگر به ستی خۆت بکه ی، ده بی هه ر لهو یوه له مپه ری بو دابنی، ئەگه رنا دوا ی ئەوه ی ده بیته بیرو که و خولیا، ئەگه ر ده رته کردو ڕیت لینه گرت، بیته بیرو که و خولیا، یانی: دوا ی ئەوه ی

خولیاہ کہت به دلدا هات، دهرت نه کرد، ده بیته ئاره زوو، ئاره زوو هه کهش ده بیته
عه زم، دواتر عه زمه کهش ده بیته نیازو مه به ست، ئنجا که بوو به نیازو مه به ست،
ته ندامه کانیش ده جوو لینی.

ئنجا پیشتریش گوتمان و پیویسته لیره ش ئاماژه به وه بکهینه وه که خوا، ﷺ
له سوورتهی (الفلق) دا ده فه رموی: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ ❶ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ
❷ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ❸ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ❹ وَمِنْ
شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ❺.

واته: بلی: په نا ده گرم به پهروه ردگاری سپیده (یان: پهروه ردگاری قلیشان دنی
بوون له نه بوون، یان پهروه ردگاری قلیشان دنی ژياندار له بی ژیان، یان:
قلیشینه ری توو نیوکه کان لهو چه که رانه ی لیان دینه دهر) له خراپه و زیانی
هه رچی خوا دروستیکردوه، ئنجا دوا یی له خراپه ی شهوی تاریک که دادی،
ههروه ها له خراپه ی جادوو گه ران که فوو له گریه کان ده کهن، ههروه ها له
خراپه ی هه سوود که کار به هه سوودیه که ی ده کات.

۱- به لام له سوورتهی (الناس) دا، خوا ﷺ فه رمانی کردوه که په نا بگرین به: پهروه ردگاری
خه لک، هوکمرانی خه لک، په رستراوی خه لک، له زیان و خراپه ی خوتخوته که ری
خوپه نهانکه ر، که خوتخوته و خه یال و خولیا به که ی ده خاته سینه کانی خه لکه وه، که واته:
بیگومان خوتخوته (وسوسة) مه ترسی و زیانی زیاتره، چونکه له راستییدا مروؤف کاتیک
له شته کانی دیکه شه وه زیانی پیده گات، هه ر له به رنه وه یه که بوو خوی که لینی داوه،
شه ی تانه کان زه فهر به مروؤفیک ده به ن که له به رانه ریاندا بیه یز بیت و بترسی، ههروه ها
شته کانی دیکه ش به زوری وایه، بویه ته گه ر مروؤف له دهروونه وه پته وو مه حکم بی،
مانای وایه له به رانه ر شته کاندای قایم و مه حکم ده بی، بویه ش خوی پهروه ردگار ﷺ
بوو قایمکردن و به یزکردنی دل و دهروونی مروؤف، له به رانه ر خوتخوته و دنده دانی
خراپدا، که له لایه ن شه ی تانه کانی جند و مروؤفه وه یه، فه رمانی کردوه په نای پی به رین

و، بە سۆی لە سیفەتە بەرزەکانی وەسفی بکەین، کە بریتین لە: پەرورەدگارێتی و
 ھۆکمرانی و تەنیا پەرستراویتی.

بابەتی پێنجەم و کۆتایی:

لەم بابەتەدا پێنج دەقی سوننەت دینینەو، لەبارە ی شەیتان و دنەدانیهو
 بۆ خراپە، کە لێرەدا مەبەست لە شەیتان لە دەقەکان دا شەیتانی جندە،
 ئەگەر نا خوای پەرورەدگار ناوی لە مەرووفی خراپەکاریش ناو شەیتان، کە خەڵک
 ھاندەدات بۆ خراپە: ﴿شَيْطَانِ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرَفَ الْقَوْلِ
 عُرُورًا﴾ (الأنعام، ھەرورەھا لە سوورەتی (البقرة) ش لەبارە ی مونافیقەکانەو
 کە دەگەرێنەو لە گەورەو بریار بەدەستەکانیان، دەفەرموی: ﴿وَإِذَا خَلَوْا إِلَى
 شَيْطَانِهِمْ﴾، واتە: کاتی کە گەرانەو بۆ لای شەیتانەکانیان (سەرکرەدەکانیان).

دەقی یەكەم: پێغەمبەری خاتەم ﷺ، ئەو راستییە ی پێ ڕاگەیان دووین کە
 ھەركامی کمان شەیتانیکی جندمان لەگەڵدا، و دەفەرموی:

﴿مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ وَكَّلَ بِهِ قَرِينُهُ مِنَ الْجِنِّ، قَالُوا: وَإِيَّاكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟
 قَالَ: وَإِيَّايَ، إِلَّا أَنَّ اللَّهَ أَعَانَنِي عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ، فَلَا يَأْمُرُنِي إِلَّا بِخَيْرٍ﴾ (أخرجه مسلم:
 ۷۰۳۹، وفي حديث سفيان: «وَقَدْ وَكَّلَ بِهِ قَرِينُهُ مِنَ الْجِنِّ وَقَرِينُهُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ»،
 أخرجه مسلم: ۷۰۴۰).

واتە: ھێچ کامێک لە تێو نە، مەگەر ھاوئشینە جندەکە ی لەگەڵ دانراو،
 گوتیان: تۆش ئە ی پێغەمبەری خوا ﷺ؟ فەرمووی: منیش، ئەو ندە ھە یە خوا
 یارمەتی منی داو لەسەر شەیتانەکەم، مسوڵمان بوو، بۆیە تەنیا فەرمانم پێ
 دەکات بە چاکە، (موسلیم لەو فەرموودە یەدا کە سوفیان ھیناویەتی دەلی:
 ھاوئشینەکە ی لەگەڵ دانراو لە جندو لە فریشتان) جندەکە فەرمانی پێ
 دەکات بە خراپەو فریشتەکەش فەرمانی پێ دەکات بە چاکە.

دەقى دووهم: پىغەمبەرى خوا ﷺ دەفەرموى: {إِنَّ الْقُلُوبَ بَيْنَ أَصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ اللَّهِ يُقَلِّبُهَا كَيْفَ يَشَاءُ} {أخرجه الترمذي: ۲۱۴۰، قَالَ: وَهَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ}، واتە: بىگومان دلەكان لە نىوان دوو پەنجە لە پەنجەكانى خوادان، چۆنى بوى، بەو شىوئە هەلگىر و ھەرگىریان دەكات.

لێرەدا دوو پەنجە - ھەك زانایانى لىكۆلەرەو ھەو ساغكەرەو دەلێن- مەبەست پێیان ئەو دوو دروستكراو ھەن كە خوا لەگەڵ مروڤدا دایناون، فریشتەى ھەك كە ھانى دەدا بۆ چاكەو، ئیلاھامى بۆ دەكات بۆ خێر و چاكەو، شەیتانىك كە ھانى دەدا بۆ خراپە، ھەك پىشتىرش گوتمان: بۆ ئەو ھەو ئەو دوو ھاندەرە لىك جىابكەینەو، تەرازوو و پێوەر قورئان و سوننەت، ھەر خوتخوتە و بىر و خولایەكت ھاتە دل، لە تەرازوو قورئان و سوننەت دا دایینى، ئەگەر مایەى پارێزكارى بوو، پەسندى خواو شەرىعت بوو، دیارە خورپە و ئیلاھامى مەلائیكەى ھەو ئەگەر پىچەوانەى ئەو ھەش بوو، مایەى تاوانبارى و خراپەكارى بوو و لە لای قورئان و سوننەت رەتكراو بوو، ئەو ھەو دیارە خوتخوتە و خەيالى شەیتانە.

دەقى سێھەم: ھەر لەو بارەو ھەم دەقەش دێنین: {عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا) أَنَّ عَائِشَةَ (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا) زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ حَدَّثَتْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ مِنْ عِنْدِهَا لَيْلًا، قَالَتْ: فَغَرْتُ عَلَيْهِ، فَجَاءَ فَرَأَى مَا أَصْنَعُ، فَقَالَ: مَا لَكَ يَا عَائِشَةُ؟ أَغَرْتُ؟ فَقُلْتُ: وَمَا لِي لَا يَغَارُ مِثْلِي عَلَى مِثْلِكَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَقَدْ جَاءَكَ شَيْطَانُكَ؟ قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَوْ مَعِيَ شَيْطَانٌ؟ قَالَ: نَعَمْ، قُلْتُ: وَمَعَ كُلِّ إِنْسَانٍ؟ قَالَ: نَعَمْ، قُلْتُ: وَمَعَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَلَكِنْ رَبِّي أَعَانَنِي عَلَيْهِ حَتَّى أَسْلَمَ} {أخرجه مسلم: ۷۰۴۱}.

واتە: عورەو كورى زوبەیر (خوا لە خوێ و بابى رازى بى) لە دایكمان عایشەو (خوا لى راي بى) ھاوسەرى پىغەمبەر ﷺ، دەگىرتەو، كە دایكمان عایشە بۆى باسكردو، پىغەمبەرى خوا ﷺ شەوێك لەلای ئەو ھەو چۆتە دەرى،

دەلى: منىش غەيرەم بەرانبەرى كىردو شوئىنى كەوتم، دواتر كە پىغەمبەر ﷺ گەراپەو، زانى، دىتى من چىم كىردو، فەرمووى: ئەى عائىشە، چىتە؟ ئاىا غەيرە و ھەستى ھەوئىدارىيت جوولاً؟ دەلى: گوتم: ئىجا چوون وئىنەى من ھەستى ھەوئىدارىى نابى بەرانبەر بە وئىنەى تو؟ پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى: ئاىا شەىتانە كەت ھاتوئە لات؟ عائىشە گوئى: ئەى پىغەمبەرى خوا، ئاىا شەىتانم لەگەلدايە؟ فەرمووى: بەلى، گوتم: ھەموو مروؤفك شەىتانى لەگەلدايە؟ فەرمووى: بەلى، گوتم: ئەى پىغەمبەرى خوا توؤش شەىتانت لەگەلدايە؟ فەرمووى: بەلى، بەلام پەرورەدگارم ھاوكارى منى لە دژى شەىتانە كەم كىردو، ھەتا مسولمان بوو.

لە فەرمائىشتە كەى دىكەدا فەرمووى: (قرینه من الجن)، لىرەدا دەفەرمووى: (شیطان)، واتە: ئەو قەرىنە جىندەى كە لەگەل مروؤفە، شەىتانە، بەلام ديارە ھى پىغەمبەرى خاتەم ﷺ، خوا ﷺ يارمەتى پىغەمبەرى داوہ تاكو مسولمان بوو و ئىستا بە چاكە نەبى فەرمانى پى ناكات.

دەقى چوارەم: {عَنْ صَفِيَّةِ بِنْتِ حَيٍّ (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا) قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مُعْتَكِفًا، فَأَتَيْتُهُ أَرْوَرُهُ لَيْلًا فَحَدَّثْتُهُ، وَقُمْتُ فَأَنْقَلَبْتُ، فَقَامَ مَعِيَ لِيَقْلِبَنِي «وَكَانَ مَسْكَنُهَا فِي دَارِ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ» فَمَرَّ رَجُلَانِ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَلَمَّا رَأَى النَّبِيُّ ﷺ أَسْرَعَا، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «عَلَى رِسْلِكُمَا، إِنَّهَا صَفِيَّةُ بِنْتُ حَيٍّ»، قَالَا: سُبْحَانَ اللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ الْإِنْسَانِ مَجْرَى الدَّمِّ، فَخَشِيتُ أَنْ يَفْذِفَ فِي قُلُوبِكُمَا شَيْئًا»، أَوْ قَالَ: «شَرًّا» { (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۷۱۷۱، ومسلم: ۵۶۴۳، وأبو داود: ۴۹۹۴، وابن ماجه: ۱۷۷۹).

واتە: صەفییەى كچی حویەى (خوا لىى ىازى بى)، (كە ھاوسەرى پىغەمبەرى خوا ﷺ بوو) دەلى: پىغەمبەرى خوا ﷺ لە ئىعتىكافدا بوو، منىش بە شەو سەردانىم كىردو قسەم لەگەلدا كىرد، دواتر ھەلسام بگەرىمەو، ئەویش لەگەلم

هەلسا ھەگەیه نیتەوہ مالتی، شوینی نیشتە جیوونی صەفیەش لە لە خانووە کە ی ئوسامە ی کوری زەیددا بوو، دوو پیاو لە پشتیوانان لەو کاتەدا تێپەرین، کاتیک پیغەمبەری خویان بینی ﷺ ئافرەتیک لە گەلدا یە، بە خیرایی رویشتن، پیغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: لە سەر خوۆن (راوەستن)، ئەمە صەفیە ی کچی حویە ییە (واتە: ھاوسەری خۆمە)، ئەوانیش گوتیان: پاکیی بۆ خوا، ئە ی پیغەمبەری خوا (واتە: شتیک جیی سەرسوپمانە، لە ریوایەتی دیکەدا ھاتوہ: ئە گەر گومان ی خراپ بە ھەرکەسێک بەرین، بە تۆی نابەین) ئەویش فەرمووی: شەیتان لە مروۆفدا بە شوینی خوینیدا دەروات، منیش ترسام خراپە یەک، یاخود شتیکتان بخاتە دلەوہ.

واتە: خوین بە کوئی مروۆفدا جوولە دەکات، شەیتانیش دەتوانی بەویدا جوولە بکات، ئنجا ئایا مەبەست خودی شەیتانە، کە دەچیتە ئێو جەستە ی مروۆفەوہ؟ یاخود مەبەست پی خوتخوتە و خەیاڵە کە یەتی کە دە یخاتە دلی مروۆفەوہ؟ ھەردوو واتایە کە ی ھە یە.

دەقی پینجەم و کوٹایی:

اعن ابن عباس رضی اللہ عنہما، قال: جاء رجل إلى النبي ﷺ، فقال: يا رسول الله، إني أحدث نفسي بالشئ، لأن آخر من السماء أحب إلي من أن أتكلّم به؟ قال: فقال النبي ﷺ: الله أكبر، الله أكبر، الحمد لله الذي ردّ كيده إلى الوسوسة! (أخرجه أحمد: ۲۰۹۷، وأبو داود: ۵۱۱۲، والنسائي في الكبرى: ۱۰۵۰۳، وابن حبان: ۱۴۷).

واتە: ئیبنو عەباس رضی اللہ عنہما دەلی: پیاویک ھاتە لای پیغەمبەر ﷺ گوتی: ئە ی پیغەمبەری خوا، من جاری وایە شتیک بە دلەدا دی، ھەز دەکەم لە ئاسمانەوہ بکەومە خوار، ئەوہم پیخۆشتەرە لەوہ ی ئەوہ بلیم، کە بە دلەدا ھاتوہ؟ گوتی: پیغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: خوا گەورە ترە! خوا گەورە ترە! خوا گەورە ترە! ستایش بۆ ئەو خوایە ی فیلی وی (شەیتان) گێراوە تەوہ بۆ دنەدان و خەیاڵی خراپ.

لیره دا گەشتینه کۆتایی پروونکردنەوێ سوورەتی (الناس) و، بەمەش کۆتایی دینین بە تەفسیری سەد و چوار دە (۱۱۴) سوورەتەکی قورئانی بەرزو بەپێز.

شایەنی باسە لە پۆژی: (۱۳-۹-۲۰۰۷) ی زاینی دا، دەستمان بەم تەفسیرە کردو، ئەمپۆش: (۲۹-۸-۲۰۲۰) یانی: سێزدە (۱۳) سأل (۱۴) پۆژ کەمترە، خەریکی ئەم تەفسیرەین!

بەلام بێگومان ئەو سێزدە (۱۳) سألە هەمووی پێکەوێ پەيوەست نەبوو، بەلکو لە سألانی سەرەتادا تەنیا لە مانگەکانی پەمەزاند سەرگەرمی ئەم تەفسیرکردنە دەبووین، بەلام لەم چوار پێنج سألەنە دوایدا، زیاتر دەستم لێ جوولاندو، لیرهش دا ستایشی خواي پەروەردگار دەکەم و دەلیم:

(الحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات)، ستایش بۆ خوا که کردەوێ چاکەکان بەهۆی چاکە و یەوێ توو دەبن، بێگومان وەک خوا ﷻ فەرموویەتی: ﴿وَمَا يَكُم مِّن نَّعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ تُمْرَ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ﴾، هەر چاکە یەك لە ئێوەدا هەیه لە خواوێهێ، ئەگەر ئازارو ناخۆشییەکیشتان تووش بوو، هەر پەنا بەخوا دەبن، ئەگەر هاوکاری و ئاسانکاری خواي پەروەردگار نەبووایە، نەماندەتوانی ئەم تەفسیرە تەواو بکەین، که ئومیدم وایە کەلێنکی باش پر بکاتەو، نەك هەر بۆ خەلکی کوردزمان، بەلکو دواتر بۆ زمانەکانی دیکەش، که هەندێك بەشی، یان هەمووی وەردهگیردری، بە تاییەت زمانی عەرەبی، ئومیدم وایە لەئێو تەفسیرەکاندا دیار بێ و کەلێنکی باش بگرێ، خواي بەخشەر بیکاتە مایە بەرچاوپروونی بۆ مسوڵمانان، تاكو قوولتر و فراوانتر و باشتر لە کۆتا فەرماشتی خواي بەرزو مەزن حالی بێ.

خوا بە لوتف و کەپەمی بێ سنووری خوێ یارمەتی مینش و هەموو خوێنەرانی بەرپێزیش بدات، که زیاتر لە کۆتا فەرماشتی خوا وردبینەوێو تیوێ رامینین و لێی حالی بین، پاشان کارلێکی لەگەڵدا بکەین و، هەوڵ

بدهین کۆمه لگاو دهوړووبه‌ری خوشمان له‌گه‌ل ته‌م فره‌ماشته‌ی خوا‌داو، له‌گه‌ل
 رېبازی پېغه‌مبه‌ری کو‌تایی موحه‌مه‌د ﷺ دا، که‌هه‌ر بریتیه‌ له‌ جی به‌جی‌کردن
 و به‌رحه‌سته‌کردنی فره‌ماشته‌ی خوا‌هاوړه‌نگ و هاو‌ده‌نگ بکه‌ین، خوا‌ته‌و‌فوق‌مان
 بدات ژیا‌مان - له‌هه‌موو بوا‌ره‌کانی تاکیی و خیزانیی و کۆمه‌لایه‌تیی و سیاسیی
 دا - هه‌میشه‌ له‌ سیبه‌ری قورئانی به‌رزو، به‌پیزو کو‌تا فره‌ماشته‌ی خویدا بی و
 به‌پیتی رېبازه‌که‌ی پېغه‌مبه‌ری خاته‌م ﷺ بی.



نیوه پروک

- پیشہ کی تہم تہفسیرہ بہ گشتی..... ۵.....
- بہرچاو پرونیہ کی گرنگ لہ بارہی تہم تہفسیرہ وہ..... ۱۰.....
- پیشہ کی تہم بہرگہ..... ۱۲.....
- تہفسیری سوورہ تی (العلق)..... ۱۵.....**
- دہستپیک..... ۱۷.....
- پیناسہی سوورہ تی (العلق) و بابہ تہکانی..... ۱۷.....
- یہ کہم: ناوی تہم سوورہ تہ:..... ۱۷.....
- دووہم: شوینی دابہ زینی:..... ۱۸.....
- سیہم: ریزہ ندیی لہ موصحف و لہ دابہ زین دا:..... ۱۸.....
- چوارہم: ژمارہی ئایہ تہکانی:..... ۱۸.....
- پینجہم: نیوہ پروکی:..... ۱۹.....
- شہ شہم: تاییہ تمہ ندییہ کان:..... ۱۹.....
- حہوتہم: دابہ شکردنی ئایہ تہکانی:..... ۲۱.....
- دہرسی تہم سوورہ تہ..... ۲۳.....
- پیناسہی تہم دہرسہ..... ۲۵.....
- مانای دہقاو دہقی ئایہ تہکان..... ۲۸.....
- شیکردنہ وہی ہندیک لہ وشہکان..... ۲۹.....
- ہوئی ہاتنہ خوارہوی ئایہ تہکان..... ۳۱.....
- مانای گشتی ئایہ تہکان..... ۳۶.....
- مہسہ لہ گرنگہکان..... ۴۴.....
- پینج ہلہوہستہ لہ بہردہم تہو پینج ئایہ تہدا..... ۴۹.....
- کورتہ باسیک دہربارہی بووناسی ئیسلامی..... ۶۴.....
- تہفسیری سوورہ تی (القدر)..... ۱۰۷.....**
- دہستپیک..... ۱۰۹.....

- پێناسەی سوورەتی (القدر) و بابەتەکانی..... ۱۰۹
- یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:..... ۱۰۹
- دووهم: کات و شوێنی دابەزینی:..... ۱۰۹
- سێهەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزین دا:..... ۱۱۰
- چوارەم: ژمارەی ئایەتەکانی:..... ۱۱۰
- پنجەم نیوهرۆکی:..... ۱۱۰
- شەشەم تاییەتمەندییەکانی:..... ۱۱۱
- هەوتەم دابەشکردنی ئایەتەکانی ئەم سوورەتە:..... ۱۱۱
- دەرسی ئەم سوورەتە..... ۱۱۳
- پێناسەی دەرسەكە..... ۱۱۵
- مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان..... ۱۱۷
- شیکردنەوەی هەندێك لە وشەکان..... ۱۱۷
- مانای گشتیی ئایەتەکان..... ۱۱۸
- مەسەلە گرنگەکان..... ۱۲۱
- کورتە باسێك لەبارەی شەوی قەدرەوه..... ۱۲۸
- تەفسیری سوورەتی (البینة)**..... ۱۴۳
- دەستپێك..... ۱۴۵
- پێناسەی سوورەتی (البینة) و بابەتەکانی..... ۱۴۵
- (۱)- ناوی ئەم سوورەتە:..... ۱۴۵
- (۲)- کات و شوێنی دابەزینی:..... ۱۴۵
- (۳)- ریزبەندیی لە موصحفدا و دابەزین دا:..... ۱۴۶
- (۴)- ژمارەی ئایەتەکانی:..... ۱۴۶
- (۵)- نیوهرۆکی:..... ۱۴۷
- (۶)- تاییەتمەندییەکانی:..... ۱۴۷
- (۷)- دابەشکردنی ئایەتەکانی ئەم سوورەتە:..... ۱۴۸
- دەرسی ئەم سوورەتە..... ۱۴۹
- پێناسەی ئەم دەرسە..... ۱۵۱

- ۱۵۳..... مانای دهقاو دهقى ئايەتەکان.....
- ۱۵۴..... شیکردنەوہی ھەندیک لە وشەکان.....
- ۱۵۶..... مانای گشتیی ئايەتەکان.....
- ۱۶۴..... مەسەلە گرنگەکان.....
- ۱۷۳..... سى کورتە سەرنج.....
- ۱۸۰..... چوار سەرنجى گرنگ.....
- ۱۸۳..... **تەفسیری سوورەتی (الزلزلة)**.....
- ۱۸۵..... دەستپیک.....
- ۱۸۵..... پیناسە سوورەتی (الزلزلة) و بابەتەکانی.....
- ۱۸۵..... (۱)- ناوی ئەم سوورەتە:.....
- ۱۸۵..... (۲)- کات و شوینى دابەزینی:.....
- ۱۸۶..... (۳)- ریزبەندیی لە موصحف و دابەزین دا:.....
- ۱۸۷..... (۴)- ژمارەى ئايەتەکانی:.....
- ۱۸۷..... (۵)- نېۋەرۆکی:.....
- ۱۸۷..... (۶)- تايەتمەندییەکانی:.....
- ۱۸۹..... (۷)- دابەشکردنی ئايەتەکانی ئەم سوورەتە:.....
- ۱۹۱..... دەرسی ئەم سوورەتە.....
- ۱۹۳..... پیناسەى ئەم دەرسە.....
- ۱۹۵..... مانای دهقاو دهقى ئايەتەکان.....
- ۱۹۵..... شیکردنەوہی ھەندیک لە وشەکان.....
- ۱۹۷..... ھۆی ھاتنەخوارەوہی ئەم سوورەتە.....
- ۱۹۹..... مانای گشتیی ئايەتەکان.....
- ۲۰۵..... مەسەلە گرنگەکان.....
- ۲۱۱..... کورتە لیکۆلینەوہیەك لەبارەى ئەم دوو ئايەتەوہ و دیتنى مروّف بۆ چاکە و خراپەکانی..
- ۲۲۱..... **تەفسیری سوورەتی (العادیات)**.....
- ۲۲۳..... دەستپیک.....
- ۲۲۳..... پیناسەى سوورەتی (العادیات) و بابەتەکانی.....

- ۲۲۳..... یه کهم: ناوی ئەم سوورپه ته:
- ۲۲۳..... دووهم: شوینی دابه زینی:
- ۲۲۴..... سییه م: ریزبه ندیی له موصحف و له دابه زیندا:
- ۲۲۴..... چوارهم: ژمارهی ئایه ته کانی:
- ۲۲۴..... پینجه م: نیوهرۆکی ئەم سوورپه ته:
- ۲۲۵..... شه شه م: تاییه تمه ندییه کانی:
- ۲۲۶..... هه وته م: دابه شکردنی ئایه ته کان:
- ۲۲۷..... ده رسی ئەم سوورپه ته:
- ۲۲۹..... پیناسهی ئەم ده رسه:
- ۲۳۱..... مانای ده قاو ده قی ئایه ته کان:
- ۲۳۲..... شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان:
- ۲۳۴..... مانای گشتیی ئایه ته کان:
- ۲۴۰..... مه سه له گرنگه کان:
- ۲۵۳..... **ته فسیری سوورپه تی (القارعة)**:
- ۲۵۵..... ده ستپیک:
- ۲۵۵..... پیناسهی سوورپه تی (القارعه) و بابه ته کانی:
- ۲۵۵..... یه کهم: ناوی ئەم سوورپه ته:
- ۲۵۵..... دووهم: شوینی دابه زینی:
- ۲۵۶..... سییه م: ریزبه ندیی له موصحف و دابه زین دا:
- ۲۵۶..... چوارهم: ژمارهی ئایه ته کانی:
- ۲۵۶..... پینجه م: نیوهرۆکی:
- ۲۵۷..... شه شه م: تاییه تمه ندییه کانی:
- ۲۵۷..... هه وته م: دابه شکردنی ئایه ته کانی:
- ۲۵۹..... ده رسی ئەم سوورپه ته:
- ۲۶۱..... پیناسهی ئەم ده رسه:
- ۲۶۳..... مانای ده قاو ده قی ئایه ته کان:
- ۲۶۳..... شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان:

- ۲۶۶..... مانای گشتیی ئایه ته کان
- ۲۷۱..... مه سه له گرنگه کان
- ۲۸۵..... **تهفسیری سوورده تی (التکاکثر)**
- ۲۸۷..... ده ستپیک
- ۲۸۷..... پیناسه ی سوورده تی (التکاکثر) و بابه ته کانی
- ۲۸۷..... یه کهم: ناوی ئەم سوورده ته:
- ۲۸۷..... دووهم: شوینی دابه زینی:
- ۲۸۸..... سییه م: ریزبه ندیی له موصحف و له دابه زین دا:
- ۲۸۸..... چواره م: ژماره ی ئایه ته کانی:
- ۲۸۸..... پینجه م: نېوهرۆکی:
- ۲۸۹..... شه شه م: تاییه تمه ندییه کانی:
- ۲۸۹..... حه وته م و کو تایی: دابه شکردنی ئایه ته کان:
- ۲۹۱..... ده رسی ئەم سوورده ته.
- ۲۹۳..... پیناسه ی ئەم ده رسه
- ۲۹۴..... مانای ده قاو ده قی ئایه ته کان
- ۲۹۵..... شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان
- ۲۹۸..... مانای گشتیی ئایه ته کان
- ۳۰۶..... مه سه له گرنگه کان
- ۳۱۲..... مانای (**عِلْمَ الْيَقِينِ**)
- ۳۲۳..... کورته باسیک ده رباره ی مامه له له گه ل مردوواندا
- ۳۲۳..... یه کهم: ته لقینی مردوو():
- ۳۲۴..... دووهم: له کاتی مردوو لی مردندا، چی بگوتری؟
- ۳۲۵..... سییه م: له کاتی مردن و گیانه لادا چی بگوتری باشه؟
- ۳۲۵..... چواره م: نووقاندنی چاوی مردوو و دوعا بو کردنی:
- ۳۲۶..... پینجه م: گریان له سه ر مردوو:
- ۳۲۹..... شه شه م: خوڤاگری و شین نه گیران:
- ۳۳۱..... حه وته م: شووردنی مردوو:

- ۳۳۲.....هه‌شته‌م: کفنکردنی مردوو:
 ۳۳۳.....نۆیه‌م: داپۆشینی مردوو:
 ۳۳۳.....ده‌یه‌م: به‌خیرایی بردنی مردوو بۆ گۆرستان:
 ۳۳۴.....یازده‌یه‌م: نوێژی سه‌ر مردوو و ناشتنی مردوو:
 ۳۳۵.....دوازده‌یه‌م: ئەو مردووێ س‌تایش یاخود زه‌م ده‌کری له‌لایه‌ن خه‌لکه‌وه:
 ۳۳۷.....سێزده‌یه‌م: نوێژی مردوو:
 ۳۳۷.....چوارده‌یه‌م: نوێژ له‌سه‌ر گۆر:
 ۳۳۸.....پازده‌یه‌م: هه‌لسان بۆ جه‌نازه:
 ۳۳۹.....شازده‌یه‌م: پارانه‌وه بۆ مردوو له‌ نوێژدا:
 ۳۳۹.....حه‌ڤده‌یه‌م: ئایا له‌ کاتی نوێژی مردودا، ئیمام له‌ کوی ده‌وه‌ستی؟
 ۳۴۰.....هه‌ژده‌یه‌م: پ‌یگری کردن له‌ گه‌چکاری و ب‌ینا دروست کردن له‌سه‌ر گۆر:
 ۳۴۰.....نۆزده‌یه‌م: دان‌یشتن له‌سه‌ر گۆر:
 ۳۴۱.....بیسته‌م: نوێژ له‌سه‌ر جه‌نازه له‌ مرگه‌وت:
 ۳۴۱.....بیست و یه‌که‌م: چوونه‌ سه‌ر گۆرستان:
 ۳۴۳.....**ته‌فسیری سوورپه‌تی (العصر)**
 ۳۴۵.....ده‌ستپ‌ێک
 ۳۴۵.....پ‌یناسه‌ی سوورپه‌تی (العصر) و باب‌ه‌ته‌کانی
 ۳۴۵.....یه‌که‌م: ناوی ئەم سوورپه‌ته:
 ۳۴۵.....دووهم: شوێنی دابه‌زینی:
 ۳۴۶.....س‌یه‌م: ر‌یزبه‌ندی له‌ موص‌حف و له‌ دابه‌زیندا:
 ۳۴۶.....چوارهم: ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی:
 ۳۴۶.....پ‌ینجه‌م: نیوهرۆکی:
 ۳۴۶.....شه‌شه‌م: تاییه‌مه‌ندییه‌کانی:
 ۳۴۷.....حه‌وته‌م: دابه‌شکردنی ئایه‌ته‌کانی ئەم سوورپه‌ته:
 ۳۴۹.....ده‌رسی ئەم سوورپه‌ته
 ۳۵۱.....پ‌یناسه‌ی ئەم ده‌رسه
 ۳۵۲.....مانای ده‌قاو ده‌قی ئایه‌ته‌کان

- شیکردنه‌ی هه‌ندی‌ک له‌ وشه‌کان..... ۳۵۲
- مانای گشتیی ئایه‌ته‌کان..... ۳۵۵
- مه‌سه‌له‌ گرنگه‌کان..... ۳۵۸
- کورته‌ باسی‌ک له‌ باره‌ی ڕوونکردنه‌وه‌ی ئیمان‌ه‌وه‌..... ۳۶۵
- ته‌فسیری سووره‌تی (الهمزة)**..... ۳۸۵
- ده‌ستی‌ک..... ۳۸۷
- پیناسه‌ی سووره‌تی (الهمزة) و باب‌ته‌کانی..... ۳۸۷
- یه‌که‌م: ناوی ئەم سووره‌ته‌:..... ۳۸۷
- دووهم: شوینی دابه‌زینی:..... ۳۸۷
- سییه‌م: ریزبه‌ندی له‌ موصحف و له‌ دابه‌زین دا:..... ۳۸۸
- چوارهم: ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی:..... ۳۸۸
- پینجه‌م: نیوهرۆکی:..... ۳۸۸
- شه‌شه‌م: تاییه‌مه‌ندییه‌کانی:..... ۳۸۸
- حه‌وته‌م: دابه‌شکردنی ئایه‌ته‌کانی:..... ۳۸۹
- ده‌رسی ئەم سووره‌ته‌..... ۳۹۱
- پیناسه‌ ئەم ده‌رسه‌..... ۳۹۳
- مانای ده‌قاو ده‌قی ئایه‌ته‌کان..... ۳۹۴
- شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندی‌ک له‌ وشه‌کان..... ۳۹۵
- مانای گشتیی ئایه‌ته‌کان..... ۳۹۸
- مه‌سه‌له‌ گرنگه‌کان..... ۴۰۵
- ته‌فسیری سووره‌تی (الفیل)**..... ۴۱۹
- ده‌ستی‌ک..... ۴۲۱
- پیناسه‌ی سووره‌تی (الفیل) و باب‌ته‌کانی..... ۴۲۱
- یه‌که‌م: ناوی ئەم سووره‌ته‌:..... ۴۲۱
- دووهم: شوینی دابه‌زینی:..... ۴۲۱
- سییه‌م: ریزبه‌ندی له‌ موصحف و له‌ دابه‌زیندا:..... ۴۲۲
- چوارهم: ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی:..... ۴۲۲

- ٤٢٢.....پینجه‌م: ماناو نیوهرۆکی:
 ٤٢٣.....شه‌شه‌م: تاییه‌مه‌ندییه‌کانی:
 ٤٢٤.....حه‌وته‌م: دابه‌شکردنی ئایه‌ته‌کانی:
 ٤٢٥.....ده‌رسی ئهم سووره‌ته.
 ٤٢٧.....پیناسه‌ی ئهم ده‌رسه
 ٤٢٨.....مانای ده‌قاو ده‌قی ئایه‌ته‌کان
 ٤٢٨.....شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیك له وشه‌کان
 ٤٣٠.....مانای گشتیی ئایه‌ته‌کان
 ٤٣٣.....پوخته‌ی به‌سه‌رهاقی هاوه‌لانی فیل
 ٤٤٣.....مه‌سه‌له‌ گرنگه‌کان
 ٤٤٨.....نۆ ورده‌ سه‌رنج ده‌رباره‌ی ئهم سووره‌ته.
 ٤٥٩.....**ته‌فسیری سووره‌تی (قریش)**
 ٤٦١.....ده‌ستپێك
 ٤٦١.....پیناسه‌ی سووره‌تی (قریش) و بابه‌ته‌کانی
 ٤٦١.....یه‌که‌م: ناوی ئهم سووره‌ته:
 ٤٦١.....دووهم: شوێنی دابه‌زینی:
 ٤٦٢.....سییه‌م: ریزبه‌ندیی له‌ موصحف و له‌ دابه‌زین دا:
 ٤٦٢.....چوارهم: ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی:
 ٤٦٢.....پینجه‌م: نیوهرۆکی ئهم سووره‌ته:
 ٤٦٢.....شه‌شه‌م: تاییه‌مه‌ندییه‌کانی ئهم سووره‌ته:
 ٤٦٣.....حه‌وته‌م: دابه‌شکردنی ئایه‌ته‌کان:
 ٤٦٥.....ده‌رسی ئهم سووره‌ته
 ٤٦٧.....پیناسه‌ی ئهم ده‌رسه
 ٤٦٨.....مانای ده‌قا و ده‌قی ئایه‌ته‌کان
 ٤٦٨.....شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیك له وشه‌کان
 ٤٧٠.....مانای گشتیی ئایه‌ته‌کان
 ٤٧٤.....مه‌سه‌له‌ گرنگه‌کان

- ۴۷۷..... پېنج سهرنج له باره ی ئهم سووپره ته موباره كهوه
- ۴۸۲..... كورته باسېك له باره ی خواپه رستېيه وه
- ۵۲۱..... **ته فسیری سووپره تی (الماعون)**
- ۵۲۳..... ده ستېك
- ۵۲۳..... پېناسه ی سووپره تی (الماعون) و بابته كانی
- ۵۲۳..... يه كه م: ناوی ئهم سووپره ته:
- ۵۲۳..... دووهم: شوینی دابه زینی:
- ۵۲۴..... سییه م: ریزبه ندیی له موصحف و له دابه زین دا:
- ۵۲۴..... چواره م: ژماره ی ئایه ته كانی:
- ۵۲۴..... پېنجه م: نېوه رۆکی:
- ۵۲۵..... شه شه م: تایبه تمه ندییه كانی:
- ۵۲۶..... حه وته م: دابه شكردنی ئایه ته كان:
- ۵۲۷..... ده رسی ئهم سووپره ته
- ۵۲۹..... پېناسه ی ئهم ده رسه
- ۵۳۰..... مانای ده قاو ده قی ئایه ته كان
- ۵۳۰..... شېكردنه وه ی هه ندېك له وشه كان
- ۵۳۲..... هو ی هاتنه خواره وه ی ئهم سووپره ته
- ۵۳۳..... مانای گشتی ئایه ته كان
- ۵۴۲..... مه سه له گرنگه كان
- ۵۵۹..... **ته فسیری سووپره تی (الكوثر)**
- ۵۶۱..... ده ستېك
- ۵۶۱..... پېناسه ی سووپره تی (الكوثر) و بابته كانی
- ۵۶۱..... يه كه م: ناوی ئهم سووپره ته:
- ۵۶۱..... دووهم: شوینی دابه زینی:
- ۵۶۲..... سییه م: ریزبه ندیی له موصحف و له دابه زین دا:
- ۵۶۲..... چواره م: ژماره ی ئایه ته كانی:
- ۵۶۲..... پېنجه م: نېوه رۆکی:

- ۵۶۳..... شەشەم: تاييەتمەندىيەكانى:
 ۵۶۳..... ھەوتەم: دابەشكردنى ئايەتەكان:
 ۵۶۵..... دەرسى ئەم سوورەتە
 ۵۶۷..... پېئاسەى ئەم دەرسە
 ۵۶۸..... ماناي دەقاو دەقى ئايەتەكان
 ۵۶۸..... شيكردنەوہى ھەندىك لە وشەكان
 ۵۶۹..... ھۆى ھاتنە خواری ئەم سوورەتە
 ۵۷۱..... ماناي گشتىي ئايەتەكان
 ۵۷۴..... مەسەلە گرنگەكان
 ۵۸۳..... **تەفسىرى سوورەتى (الكافرون)**
 ۵۸۵..... دەستپىك
 ۵۸۵..... پېئاسەى سوورەتى (الكافرون) و بابەتەكانى
 ۵۸۵..... يەكەم: ناوى ئەم سوورەتە:
 ۵۸۶..... دووہم: شوینى دابەزىنى:
 ۵۸۶..... سىيەم: رىزبەندىي لە موصحف و لە دابەزىن دا:
 ۵۸۷..... چوارەم: ژمارەى ئايەتەكانى:
 ۵۸۷..... پېئجەم: نيوهرۆكى ئەم سوورەتە:
 ۵۸۸..... شەشەم: تاييەتمەندىيەكانى ئەم سوورەتە:
 ۵۸۸..... ھەوتەم: دابەشكردنى ئايەتەكانى:
 ۵۸۹..... دەرسى ئەم سوورەتە
 ۵۹۱..... پېئاسە ئەم دەرسە
 ۵۹۳..... ماناي دەقاو دەقى ئايەتەكان
 ۵۹۳..... شيكردنەوہى ھەندىك لە وشەكان
 ۵۹۵..... ھۆى ھاتنە خواری ئەم سوورەتە
 ۵۹۷..... ماناي گشتىي ئايەتەكان
 ۶۰۰..... مەسەلە گرنگەكان
 ۶۰۷..... كورتە باسك لەبارەى بېيروايى و ھۆكارەكانىيەوہ

- ٦٥١.....ته فیسری سوورہ تی (النصر)
- ٦٥٣.....ده سټیک
- ٦٦٨.....پیناسہی سوورہ تی (النصر) و بابہ تہ کانی
- ٦٦٨.....یہ کہم: ناوی تہم سوورہ تہ:
- ٦٦٨.....دووہم: شوینی دابہ زینی:
- ٦٦٩.....سیہم: ریزہ ندیی له موصحف و له دابہ زیندا:
- ٦٧٠.....چوارہم: ژمارہی ئایہ تہ کانی:
- ٦٧٠.....پینجہم: نیوہ پوک:
- ٦٧٠.....پوختہی نیوہ پوک تہم سوورہ تہ بہ پیژہ
- ٦٧٠.....شہ شہم: تاییہ تمہ ندییہ کانی:
- ٦٧٢.....حہوتہم: دابہ شکردنی ئایہ تہ کان:
- ٦٧٣.....دہ رسی تہم سوورہ تہ
- ٦٧٥.....پیناسہی تہم دہ رسہ
- ٦٧٦.....مانای دہ قا و دہ قی ئایہ تہ کان
- ٦٧٦.....شیکردہ وہی ہہ ندیک له وشہ کان
- ٦٧٨.....ہوی ہاتنہ خوارہ وہی ئایہ تہ کان
- ٦٨١.....مانای گشتی ئایہ تہ کان
- ٦٨٢.....مہ سہ له گرنگہ کان
- ٦٨٨.....کور تہ باسیک دہ ربارہی ئایین: لہ بہر تیشکی تہم ئایہ تہ بہ پیژہ دا: ﴿وَرَأَيْتَ الْنَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا﴾
- ٧١٣.....ته فیسری سوورہ تی (المسد)
- ٧١٥.....ده سټیک
- ٧١٥.....پیناسہی سوورہ تی (المسد) و بابہ تہ کانی
- ٧١٥.....یہ کہم: ناوی تہم سوورہ تہ:
- ٧١٥.....دووہم: شوینی دابہ زینی:
- ٧١٦.....سیہم: ریزہ ندیی له موصحف و له دابہ زین دا:

- ۷۱۶..... چوارەم: ژمارەى ئایەتەکان:
 ۷۱۶..... پینجەم: نیوهرۆکی:
 ۷۱۷..... شەشەم: تاییەتمەندییەکانی:
 ۷۱۸..... حەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکان:
 ۷۱۹..... دەرسی ئەم سوورپەتە:
 ۷۲۱..... پیناسەى ئەم دەرسە:
 ۷۲۳..... مانای دەقا و دەقی ئایەتەکان:
 ۷۲۳..... شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان:
 ۷۲۵..... ھۆی ھاتنەخوارەوێ ئەم سوورپەتە:
 ۷۲۸..... مانای گشتیی ئایەتەکان:
 ۷۳۱..... مەسەلە گرنگەکان:
 ۷۳۹..... **تەفسیری سوورپەتی (الإخلاص)**:
 ۷۴۱..... دەستپێک:
 ۷۴۱..... پیناسەى سوورپەتی (الإخلاص) و بابەتەکانی:
 ۷۴۱..... یەكەم: ناوی ئەم سوورپەتە:
 ۷۴۳..... دووهم: شوێنی دابەزینی:
 ۷۴۳..... سێیەم: ریزبەندیی لە موصحف و دابەزیندا:
 ۷۴۳..... چوارەم: ژمارەى ئایەتەکانی:
 ۷۴۳..... پینجەم: نیوهرۆکی:
 ۷۴۴..... شەشەم: تاییەتمەندییەکانی:
 ۷۴۴..... حەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکان:
 ۷۴۵..... دەرسی ئەم سوورپەتە:
 ۷۴۷..... پیناسەى ئەم دەرسە:
 ۷۴۷..... مانای دەقا و دەقی ئایەتەکان:
 ۷۴۸..... شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان:
 ۷۵۰..... ھۆی ھاتنەخوارەوێ ئەم سوورپەتە موبارەكە:
 ۷۵۱..... مانای گشتیی ئایەتەکان:

- مه سه له گرنگه كان ۷۵۵.....
- حهوت ورده سه رنج له باره ی سووپه تی ئیخلاصه وه ۷۵۸.....
- پیځه ی گه وره ی ئه م سووپه ته و سووپه تی (الكافرون) و، پاداشتی خویندنیان ۷۶۶.....
- ته فسیری سووپه تی (الفلق)** ۷۷۵.....
- ده ستیك ۷۷۷.....
- پیناسه ی سووپه تیخ (الفلق) و بابه ته کانی ۷۷۷.....
- یه که م: ناوی ئه م سووپه ته: ۷۷۷.....
- دووهم: شوینی دابه زینی: ۷۷۷.....
- سییه م: ریزبه ندیی له موصحف و له دابه زین: ۷۷۸.....
- چواره م: ژماره ی ئایه ته کانی: ۷۷۸.....
- پینجه م: نیوهرۆکی ئه م سووپه ته: ۷۷۸.....
- شه شه م: تاییه تمه ندیه کانی: ۷۷۹.....
- حهوته م دابه شکردنی ئایه ته کان: ۷۸۰.....
- ده رسی ئه م سووپه ته ۷۸۱.....
- پیناسه ی ئه م ده رسه ۷۸۳.....
- مانای ده قاو ده قی ئایه ته کان ۷۸۵.....
- شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان ۷۸۵.....
- هو ی هاتنه خواره وه ی هه ردوو سووپه تی (الفلق) و (الناس) ۷۸۹.....
- مانای گشتی ئایه ته کان ۷۹۲.....
- مه سه له گرنگه كان ۷۹۴.....
- کورته باسیك پیځه ی فه له ق و ناس و، جادوولیکرانی پیځه مبه ری خوا و، هه لویستی
عه بدوللای کوری مسعوود له باره ی ئه و دوو سووپه ته وه: ۷۹۷.....
- ته فسیری سووپه تی (الناس)** ۸۰۳.....
- ده ستیك ۸۰۵.....
- پیناسه ی سووپه تی (الناس) و بابه ته کانی ۸۰۵.....
- یه که م: ناوی ئه م سووپه ته: ۸۰۵.....
- دووهم: شوینی دابه زینی: ۸۰۶.....

